Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 4 (12394) | 1984 чылдың январь 5, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 кап.

СЭКП ТК-ның ТӨЛЕВИЛЕЛИ

НИИТИ БИЛИГ БОЛГАШ ПРОФЕССИОНАЛ ШКОЛАНЫҢ РЕФОРМАЗЫНЫҢ КОЛ УГЛАНЫЫШКЫННАРЫ

Сайзыраңгай социализмни планныг болгаш бүгү талалыг болбаазыраңгайжыдарынче, ооң буянныг бүдүштырарын улам долу илергейлээринче, кижиниң чогаадыкчы идепкейлиин улам ыңай бедидеринче партияның угланыышкыны совет школаның мурнунга улуг болгаш харыысалгалыг сорулгаларны салып турар.

Кижилерниң амыдыралының бүгү-ле талаларынга — материалдыг бүдүрүлгеге, ниитилел харылзааларынга, угаан-бодал культуразынга ханы чаартылгалар-биле бистиң үевис демдеглеттинген. Эртем-техниктиг революция улам-на калбарып турар. Экономиканы шапкын хөгжүдеринче шилчиишкин боттанып турар. Социал-экономиктиг улуг хемчээлдиг комплекстиг программаларны боттандырып турар. Социалистиг демократияны хөгжүдериниң, амыдыралдың совет хевирин быжыглаарының, чаа кижини кижизидериниң чугула айтырыглары шиитпирлеттинип турар.

Амгы чүс чылдың төнчүзүнүң болгаш дараазында чүс чылдың эгезиниң кайгамчык улуг сорулгаларын бөгүн школага өөренип кирер кижилер шиитпирлээр апаар. Улуг Октябрьның херээн олар уламчылаар, чурттуң өөгүлүг салым-чолу дээш, ниитилелдиң бүгү талалыг өзүлдезин, коммунистиг тургузуушкуннуң оруу-биле оң чедиишкиннинг бурунгаар шимчээшкини дээш харыысалга оларга онаажыр апаар.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң программалыг айтыышкынынга дүүштүр көрдүнүп турар школа реформазы, ооң ажылын сайзыраңгай социализмниң байдалдарынга болгаш негелделеринге дүүшкен шыяр талазы-биле чаа деңнелге көдүрер сорулгалыг. Ол дээрге, өг-бүле бүрүзүнүң бүгү совет улустуң эрге-ажыктарынга хамаарышкан улуг ужур-дузалыг херек-тир.

I. Школа сайзыраңгай социализмниң болбаазыралының үезинде

1. Улус өөредилгезиниң социалистиг системазының тургустунганы болгаш хөгжүлдези, совет ниитилелдиң төөгүзүнден, бистиң чонувустуң маадырлыг революстуг болгаш күш-ажылчы тиилелгелеринден чарылбас тудуш. Улуг Октябрь, социализмниң тиилелгези билиглерни, угаан-бодал культуразының бүгү байлактарын шиңгээдип алырынга, талантыларын болгаш салым-чаяанын көргүзеринге калбак аргаларны ажылчы чоннарга ажыдып берген. Сөөк-язы болгаш национализындан, эр, херээжейинден, шажын-чүдүлгезинден, өнчү-хөреңги болгаш социал байдалындан хамаарылга чокка эртем-билиглерни чедип алыр талазы-биле бүгү хамаатыларның херек кырында деңэргелиин хандырган өзүлүг улусчу школа делегей төөгүзүнде бир-ле дугаар тургустунган. Эртем-билигниң болгаш культураның, ниитилелдиң чаагай чоруунга ак сеткилдиг күш-ажылдың бедик авторитедин социализм балыткап турар.

Улус өөредилгезиниң совет системазын улуг Ленин үндезилеп тургускан. Чаңгыс аай, күш-ажылчы политехниктиг школаның ленинчи идеяларын Коммунистиг партия болгаш Совет күрүне амыдыралга чайгылыш чокка боттандырып турар.

Массалыг бижик билбес чоруктан аныяктарның бүгү-ниити ортумак өөредилгезинче шапкын базымны төөгүлүг кыска хуусаада чурт кылган. Бедик мергежилдиг ажылчын кадрларны планныг белеткээриниң кол үндезини болган профессионал-техниктиг өөредилгениң системазы тургустунган. Дээди болгаш тускай ортумак өөредилге калбаа-биле хөгжээн. Аңгыларның болгаш социал бөлүктерниң, национальностарның болгаш биче улустарның, эр болгаш херээжен кижилерниң эртем-билииниң деңнелдери кескүзү-биле чоокшулашкан.

Өөредилгениң совет системазының тургустунганы болгаш хөгжээни социалистиг сайзыралдың, амгы үениң эртемниң, техниканың болгаш культуразының бедиктеринче Советтер чуртунуң кылганы кайгамчык шапкын үжүгүүшкүнүнүң бадыткалының эң чугула факторы болган. Ол дээрге — социалистиг чаартылгаларның делегей дуржулгазының эртинезинге эң-не улуг салыышкын, чаа амыдырал тургузуушкунунуң оруунче кирген күрүнелерге сорук кирикчи үлегер, социализмниң капитализмден төөгүлүг артык күштүүнүң бүзүрелдиг өргүзү-дүр.

2. Экономиканы болгаш культураны дүрген болгаш деңсеки хөгжүдериниң, социал харылзааларны база политиктиг надстройканы сайзыраңгайжыдарының, ниитилелдиң кол бүдүрүкчү күжү болгаш дээди үнелиг эртинези болур кижиниң бодун сайзырадырының амгы үе-чадазы аныяк салгакчыларның өөредилгезиниң болгаш кижизидилгезиниң чаа үе-биле, улам-на калбаа-биле көөрүн негеп турар. «Кижини чүгле билиглер шыгжакчызы кылдыр эвес, а хамыктың мурнунда социалистиг ниитилелдиң хамаатызы, коммунизмниң идепкейлиг тургузукчузу болгаш бедик идейлиг, быжыг моральдыг база эки чүүлдерге сонуургалдыг, күш-ажылдың болгаш сагылга-чурумнуң бедик культуразын көргүзүп чорууру мөзү-шынарларлыг кижи кылдыр кижизидерин партия чедип ап турар» деп Ю. В. Андропов СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга онзалап демдеглээн.

Бистиң ниитилеливистиң хөгжүлдезиниң негелделеринге болгаш ооң перспективтиг сорулгаларынга дүүштүр аныяктарны өөредириниң, оларның политиктиг, күш-ажылы болгаш ажы-чаң кижизидилгезиниң бүгү херээн кижизидериниң эң чугула сорулгалары ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының эргежок чугулазын негеп турар. Аныяк салгакчыларны өстүрерде, өөредирде болгаш кижизидерде оларның чурттаар болгаш ажылдаар ниитилел байдалдарын школа эң-не долузу-биле барымдаалап көөр ужурлуг.

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларын эртемниң болгаш техниканың эң мурнакчы бедиктеринче үндүрери, бүдүрүлгени бүрүнү-биле автоматтаары болгаш механикажыдары, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн үделиин-биле бедидерин хандырары, продукцияның шынарын делегейниң эң тергиин үлегерлеринге чедир көдүрери бистиң мурнувуста салдынган сорулга боор турар. Бо тускайлаң амыдыралче кирип турар аныяк кижилерден — инженерден, техниктен, ажылчындан — амгы чаа үениң билиг-мергежилдиин, угаан болгаш күш-дамыр талазы-биле сайзыралды, бүдүрүлгениң эртем-техниктиг болгаш экономиктиг үндезиннерин хандыр билирин, күш-ажылга медереңгей чогаадыкчы хамаарылгалыг болурун бо чүүлдер негээр.

Өөредилгениң социал функциязы база коскуузу-биле байлакшаан. Дээди өөредилге черинге өөредилгезин уламчылаарынга эргежок чугула бедик деңнелдиг билиглер-биле хандырып тура, школа аныяктарны улус ажыл-агыйының ниитиге ажыктыг күш-ажылынга хандыкшыдар болгаш аңаа белеткээр ужурлуг. Күш-ажылга кижизидилгени кижини кижизидериниң чугула факторы болгаш улус ажыл-агыйының күш-ажыл курлавырларының негелделерин хандырарынга херек чүүл деп көөр херек. Өөредилгениң болгаш кижизидилгениң, мергежил шилип алырының амгы үеде тургустунган байдалы ол негелделерге дүүшпейн турар.

Аныяк кижи бүрүзүн күш-ажылды медереңгей-биле үнелээр кылдыр школаның, өг-бүлениң, бүдүрүлге коллективтериниң, массалыг информацияның чепсектериниң, литератураның болгаш уран чүүлдүң, бистиң бүгү хөй-ниитивистиң каттышкан кызымаккайлыг күженишкиннери-биле кижизидери — экономика, социал база мөзү-шынар талазы-биле бирги чергениң ужур-дузалыг сорулгазы болур.

Аныяктарның идей-политиктиг кижизидилгезинге, ооң марксисчи-ленинчи үзелин үндезилээринге, эт-харыысалганы, организастыг чорукту болгаш сагылга-чурумну медерелдиг билиринге негелделер улгадып турар. Совет кижилерниң чаа салгалының идеалын, эртем-билииниң болгаш профессионал белеткелиниң өзүлдезин социалистиг демократияның ханылаашкынынга, бүдүрүлгени, күрүнениң болгаш хөй-ниитиниң ажыл-херектерин эргелеп башкарарынга массаның улам калбак болгаш дээштиг киржилгезинге чугула быра болур деп партия санап турар. Делегей байдалының дыка чидигленген бо үезинде социализмче калчаалыг халдаашкыннарны кылып, аныяк кижилерниң политиктиг дуржулгазының эвээжинге кордал салып турар империализмниң агрессчи күштериниң чимзенишкиннеринге удур серемчилелди бедидер херек.

Ол ышкаш школа реформазын кылып турар чылдагааны болза, ооң ажылдап келген үезиниң дургузунда тывылган чамдык чедимче чок чүүлдерни, шыңгыы четпестерни болгаш чедип кылбаан ажылдарны ажыы эртер сорулгалыг. Өөредилгениң структуразын сайзыраңгайжыдап, ниити-билиг, күш-ажыл болгаш профессионал белеткелдин шынарын көскүзү-биле экижидер, ажыктыг аргаларны болгаш методтарны, өөредилгениң техниктиг дериг-херекселдерин эң-не калбаа-биле ажыглаар, өөредилгениң болгаш кижизидилгениң чаңгыс аай болурунуң принциивин, өг-бүлениң, школаның болгаш хөй-ниитиниң быжыг харылзаазын чүткүлдүг боттандырар херек.

Өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың утка-шынарында болгаш арга-хевирлеринде база школа амыдыралында, өөреникчилерниң билиглери дээш демдек салырында ёзу барымдаалаар бүгү чүүлдерни үндезини-биле чайладыры, хуу сүрер чоруктарны болдурбазы чугула.

3. Ниити-билиг болгаш профессионал школаның реформазын боттандырары дээрге — дараазында чугула сорулгаларны шиитпирлээри болур:

— өөредилгениң болгаш кижизидилгениң шынарын бедидер; эртем бүрүзүн башкылаарының эртемге үндезилээн деңнелин бедидерин, эртемнерниң үндезиннерин быжыг шиңгээдип алырын, идей-политиктиг, күш-ажылчы болгаш мөзү-шынар кижизидилгени, эстетиктиг болгаш күш-дамыр сайзыралын экижидерин хандырар; өөредилге пландарын болгаш программаларын, өөредилге номнарын болгаш пособиелерни, өөредириниң методтарын сайзыраңгайжыдар; өөреникчилерниң холун эрттир хөй күш үндүрер чүүлдерин, өөредилге материалдарында эмин эртти нарын чүүлдерни чайладыр;

— ниити билиг школазынга күш-ажылга кижизидилгени, өөредилгени база мергежил шилип алырын үндезини-биле экижидер; башкылаашкынының политехниктиг болгаш практиктиг угланыышкынын күштелдирер; профессионал-техниктиг өөредилге системазынга бедик мергежилдиг ажылчын кадрларны белеткээрин дыка калбартыр; аныяктарның бүгү-ниити профессионал өөредилгезинге шилчилгени боттандырар;

— өөредилгениң шынары, өөредилгениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун сагыыры дээш өөреникчилерниң эт-харыысалгазын күштелдирер, өөреникчилер коллективтеринге бот-башкартыгларын хөгжүдеринге үндезилеп, оларның хөй-ниити идепкейин бедидер;

— башкының хөй-ниитиге хүндүткелин болгаш ат-алдарын, ооң чогаадыкчы болгаш практиктиг белеткелин бедидер, улус өөредилгезиниң системазының педагогика кадрларынга негелдезин долузу-биле хандырар; башкыларның болгаш бүдүрүлге өөредилгезиниң мастерлериниң ажыл төлевирин улгаттырар, оларның амыдырал-чуртталга байдалдарын, медицина хандырылгазын, санаторийлерге эмнедилгезин экижидер;

— өөредилге черлериниң, школа назыны четпээн болгаш школадан дашкаар албан черлериниң материалдыг баазазын быжыглаар;

— ниити билиг болгаш профессионал школаның база улус өөредилгезиниң эргелел башкарылгазының структуразын сайзыраңгайжыдар.

II. Ниити ортумак болгаш профессионал өөредилгениң структуразы

4. Ниити ортумак болгаш профессионал өөредилгениң дараазында структуразын тургузарын сүмелеп турар:

Эге школа —	I — IV класстар;
Долу эвес ортумаг школа —	V — IX класстар;
Ортумак ниити билиг болгаш профессионал школа —	ниити билиг школазының X — XI класстары; ортумак профессионал техниктиг училищелер; ортумак тускай өөредилге черлери.

Ортумак ниити билиг школазы он бир чылдыг апаар. Уругларны школага өөредирин бир чыл эрте — 6 харлыг турда эгелээрин сүмелеп турар. Ол амгы үеде уругларның хөй кезиин хаара туткан школа назыны четпээннерниң кижизидилгезиниң системазының хөгжүлдези-биле, оларны уруглар садтарынга болгаш школаларга өөредириниң дуржулгазы-биле белеткеттинген. Уругларны школага 6 хар… өөредирин … чоорту, … дургузунда, 1986 чылдан эгелээш, өөреникчилерниң немелде олуттарын тургузарының, башкы кадрларын белеткээриниң хире-чергези-биле, ада-иелерниң күзелин, уругларның өзүлдезиниң дениелин, чер-черниң байдалдарын барымдаалап боттандырарын сүмелеп турар. Баштайгы үе-чадада уругларның чамдык кезин школага 7 харлыг назылыында кирер, а алды харлыг уругларны өөредирин школаларга-даа болгаш уруглар садтарының улуг бөлүктеринге-даа чаңгыс аай программа-биле чорудар.

Эге школага (I-IV класстар) өөредилгениң хуусаазы бир чыл узаар, ол чорук уругларны номчуурунга, бижииринге болгаш сан санаарынга, күш-ажылдың бөдүүн чаңчылдарынга улам ханы өөредирин, ооң-биле кады өөреникчилерге даалгаларны эвээжедирин болгаш эртемнер үндезиннерин оон дараазында шиңгээдип алырын чиигедирин хандырар.

Долу эвес ортумак школада (V-IX класстар), амгызы ышкаш, эртемнер үндезиннерин беш чылдың иштинде өөренирин көрүп турар. Школачылар тоску классты доозуп, он беш хар назылыында долу эвес ортумак билигни алыр. Элээди уругларның ниити күш-ажылчы белеткелиниң сорулгазы колдуунда шиитпирлеттинер. Профессионал угланыышкын талазы-биле хемчеглер-биле холбашкан оларның келир үеде профессиязын шилип алырын чиигедир байдалдар база тургустунар. Тос чылдыг школазы аңгы-аңгы аргалар-биле ниити ортумак болгаш профессионал билигни чедип алырының баазазы болур.

Ортумак ниити билиг болгаш профессионал школага ниити билиг школазының X-XI класстары, профессионал-техниктиг училищелер, ортумак тускай өөредилге черлери кирер. Ол аныяктарның бүгү-ниити ортумак өөредилгезин, оларның күш-ажылчы болгаш профессионал белеткелин хандырар.

5. Тоску класстарның доозукчуларының уламчылап өөренир бөлүктериниң аразынга деңзигүүр улус ажыл-агыйының херегцелин ёзугаар, сургуулдарның күзелдерин, чүткүлдерин болгаш арга-шинээлин барымдаалап тургустунар. Ортумак профтехучилищелерге кирер тоску класстарның доозукчуларының саны болгаш бот-деңзизи келир үеде барык ийи катап улгадыр. Оон-биле чергелештир тус-тус девискээрлерниң, хоорайның болгаш суурнуң онзагай байдалын барымдаалап көөр.

VIII-XI класстарның өөреникчилеринге физика-математиктиг, химия-биологтуг болгаш ниитилел-гуманитарлыг циклдерниң эртемнерин оларның шилип алганын ёзугаар факультеттер дайы-биле кичээлдерге ханызы-биле өөренир аргалы бээр. X-XI класстарга күш-ажылчы кижизидилге материалдыг бүдүрүлгеге болгаш бүдүрүлге эвес адырларга негеттинер массалыг профессияларны шиңгээдип алыры-биле холбашкан болур.

Ортумак ниити билиг школазының доозукчулары улам бедик квалификацияны азынарын профессияны чедип алыры-биле ортумак профессионал-техниктиг училищелериниң чаңгыс чылдыг салбырынга, ийи-үш чыл өөренир хуусаалыг ортумак тускай өөредилге черинге болгаш дээди өөредилге черлеринге кирер. Оларның чамдыктары он бир чылдыг ортумак школага алганы күш-ажылчы белеткелин ёзугаар улус ажыл-агыйынга барып ажылдаар. Аныяктарның, ада-иелер бөлүктериниң, күш-ажылчы коллективтерниң күзелдерин барымдаалааш, элээн хөй профессияларның талазы-биле кадыг дугаар кызыгаарлаашкынының курлавыры болурунуң дугайында айтырыгны өөредип көөр.

(Уланчызы 2-ги арында).

Март 4 — ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар хүнү

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле РСФСР-ден соңгулда комиссиязында

Январь 3-те Москвага, РСФСР-ниң Советтер бажыңынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле РСФСР-ден соңгулда комиссиязының бирги хуралы болган.

Россия Федерациязында соңгулда кампаниязы, бүгү чуртта ышкаш, күш-ажылчы болгаш политиктиг бедик көдүрлүүшкүнүнүң, совет кижилерниң СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары, он бирги беш чылдың даалгаларын күүседири дээш демниелиниң байдалында эртип турар.

Россия Федерациязының ажылчы чоннары бүгү совет улус-биле кады СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң чугаазын, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң хүлээп алган документилерин хеделиишкиниң сорук кирикчи программазы кылдыр хүлээп алган. Олар партияның социалистиг экономиканы улам күдүрериниче, улустуң чаагай чоруун бедидеринче, Чер кырынга тайбыңны камгалап, быжыглаарынче, алдарлыг дайынның айыылын узуткаарынче угланган шугумун чаңгыс үн-биле деткип, изиг-биле чуулдугзүнүң, ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыг чоруун улгаттырарынга, Төрээн чурттуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчүзүн быжыглаарынга кызымаккай ажыл-ижи-биле хууда үлүүн киирериниче чүткүп турарлар.

Соңгулда кампаниязында чугула үе-чада эгелээн — ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттарның кандидаттарын депшидип турар.

Ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарының болгаш интеллигенцияның эң дээре төлээлекчилерин депутаттарга кандидаттар кылдыр депшидип турар.

Комиссияның даргазы — Москваның санал-аналитиктиг машиналар кылыр заводунуң хоюглакчылар бригадири В. В. Пушкарёв бодунуң чугаазынга комиссия кежигүннериниң өмүнээзинден хөй-ниити организацияларынга болгаш күш-ажылчы коллективтерге оларны комиссияның составынга боттарының төлээлекчилери кылдыр депшиткени дээш ханы өөрүп четтиришкинин илереткен. Ол соңгулда комиссиязының ажылының кол-кол угланыышкыннарының дугайын чугаалааш, соңгулдалар үезинде ССРЭ Конституциязының, ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында Хоойлунуң негелделериниң сагыттынары дээш контрольду чорударынче онзагай кичээнгейни угландырган.

Соңгулда комиссиязы РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. П. Нешковтуң ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжынга соңгулдаларга белеткел талазы-биле Россия Федерациязында чорудуп турар ажылдың дугайында дыңнадыын көрген. Эвилел Совединге соңгулдалар талазы-биле РСФСР-ниң девискээринде 405 соңгулда округтарын болгаш Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле 243 соңгулда округтарын тургускан. Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле РСФСР-ден 32 округ соңгулда комиссияларының составтарын бадылаан.

Соңгулда комиссиязы ажыл планын бадылаан, комиссия кежигүннериниң соңгулдаларга белеткелдер талазы-биле черлерде чорудуп турар ажылдарны хынаарынга киржириниң дугайында болгаш өске-даа айтырыгларны көрген.

Ол айтырыглар талазы-биле дыңнадыгларны кылганнар — Совет херээженнер комитединиң даргазы В. В. Терешкова, соңгулда комиссиязының секретары — СЭКП ТК-ның партийжи-организастыг килдизиниң эргелекчизиниң бирги оралакчызы Е. З. Разумов. Айтырыгларны чугаалажып көөрүнге ол ышкаш комиссия кежигүннери В. Е. Чепалов болгаш Л. И. Шевпова база киришкен.

Соңгулда комиссиязының хуралынга киришкеннер — РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы О. П. Колчина, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Советтер ажылының айтырыгларының талазы-биле килдизиниң эргелекчизи Д. Н. Никитин, орук харылзаа министриниң бирги оралакчызы В. Н. Гинько, ССРЭ-ниң Телевидение болгаш радиодамчыдылгазының талазы-биле күрүне комитединиң даргазының оралакчызы Ю. В. Орлов, РСФСР-ниң харылзаа министри Г. Г. Байцур, РСФСР-ниң геология министри Л. И. Ровнин, РСФСР-ниң балык ажыл-агыйының министри И. П. Пересыпкин, РСФСР-ниң Ном үндүрер черлер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң даргазы Н. В. Свиридов, РСФСР-ниң садыг министриниң бирги оралакчызы К. В. Большаков, РСФСР-ниң автомобиль транспортунуң министриниң оралакчызы А. А. Шевчук, Роспотребсоюзтуң даргазының бирги оралакчызы И. А. Труханов, Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң Кол политиктиг эргелелиниң партийжи-организастыг ажыл эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы А. И. Макунин, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң аппарадының, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң харыысалгалыг ажылдакчылары, солуннар, радио болгаш телевидение төлээлекчилери.

• • •

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле РСФСР-ден соңгулда комиссиязының турар адрези: Москва, 103274, РСФСР-ниң Советтер бажыңы, подъезд № 2. Телефон: 205-68-58.

Хамаатыларны хүлээп алыр адрес: Маркс проспектизи, бажың 22/4, подъезд № 1.

ОЛАРНЫҢ АТТАРЫН ЧОН АДАП ТУРАР

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга кандидаттар депшидилгези республикада уламчылап турар. Чурттуң күрүне эрге-чагыргазының дээди органынга совет улус ажылчын аңгының, улусчу интеллигенцияның эң эки төлээлекчилерин адап турар.

Улуг-Хемде «Улуг-Хая» совхозтуң ажыл-ишчилери дүүн Культура бажыңының олуттарын долдур ээлепкеннер. Олар — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Улуг-Хемниң № 656 соңгулда округундан депутаттың кандидадын депшиткен хуралдың киржикчилери. Ажыл-агыйның ишчилериниң хуралын совхозта партком секретары Ч. С. Сотпа ажыткаш, Улуг-Хем район Совединиң күүском даргазы А. И. Стрельниковка сөс берген.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдаларның ужур-дузазын, аңаа белеткелдиң чуртта чорып турарының дугайын ол чугаалааш, он бирги беш чылдың эрткен үшкү, өзек чылында районнуң ажыл-ишчилериниң күш-ажылының түңнелдеринге доктааган.

Дараазында улуг-хаажыларның өмүнээзинден «Улуг-Хая» совхозтуң директору Н. Д. Балчый-оол сөс алган.

— Совхозтуң ишчилери, хөй миллион совет кижилер-биле бир дөмей, СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң материалдарын, СЭКП ТК-ның Чиигине секретары Ю. В. Андроповтуң чугаазын улуг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле хүлээп ап, таныышкан, моон соңгаарты ажыл-ижинге ону удурткулга кылдыр хүлээп алган — деп, ол чугаалаан. — Бо чылдың март 4 — чурттуң дээди органы — ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар хүнү. Ынчангаш бөгүн чоннуң төлептиг оолдарын, кыстарын депшидип турарывыс бо. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Улуг-Хемниң № 656 соңгулда округундан депутаттың кандидадынга СЭКП кежигүнү, техниктиг эртемнерниң доктору, профессор, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының лауреады Владимир Лаврентьевич Лапыгинни депшидер деп саналдыг мен — деп, ол чугаалаан.

Ол саналды совхозтуң Хайыракан салбырында хову бригадазының бригадири М. С. Малбык-оол, Хайыраканда № 3 КМК-ның начальниги А. М. Ивашкин, ында ортумак школаның башкызы К. Ч. Куулар олар деткээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге Улуг-Хемниң № 656 соңгулда округундан депутаттың кандидадынга **Владимир Лаврентьевич Лапыгинни** депшидер деп шиитпирни хуралдың киржикчилери хүлээп алган.

Шагаан-Арыг АТБ-ниң кызыл-булуңу байырлал шинчилиг кылдыр дерип, шиметтинген. Бүдүрүлгениң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары аңаа дүүн эртен, ажыл хүнү эгелээр бетинде, чыглып келген. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидадын Улуг-Хемниң № 656 соңгулда округундан депшидер хурал эгелээн. Коллективтиң хуралын АТБ-ниң партия организациязының секретарының оралакчызы А. Н. Бутенко ажыткан.

АТБ-де автобус чолаачызы С. Н. Килин хуралга сөс алган. СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, Ю. В. Андроповтуң чугаазында айтыышкыннарны болгаш түңнелдерин бүдүрүлгениң коллективиниң деткип, чүүлдүгзүнүп хүлээп алганын ол чугаалаан.

— ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидады кылдыр депшидер улуг бүзүрелди биске онаашкан-дыр. Ынчангаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидадынга Улуг-Хемниң № 656 соңгулда округундан СЭКП кежигүнү, техниктиг эртемнерниң доктору, профессор, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының лауреады В. Л. Лапыгинни депшидер саналдыг мен — деп, ол чугаалаан.

Бүдүрүлгениң экономизи А. Ю. Сергеева, чолаачы А. К. Дагба болгаш оон-даа өскелер ол саналды деткээн.

Бүдүрүлгениң коллективиниң доктаалында: «ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидадынга Улуг-Хемниң № 656 соңгулда округундан **Владимир Лаврентьевич Лапыгинни** депшидер» деп бижээн.

Шагаан-Арыг ортумак школазының коллективиниң хуралының киржикчилери ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидады Улуг-Хемниң № 656 соңгулда округундан база **Владимир Лаврентьевич Лапыгинни** депшидер дугайында шиитпирни бир үн-биле хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидадынга Улуг-Хемниң № 656 соңгулда округундан СЭКП кежигүнү, техниктиг эртемнерниң доктору, профессор, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының лауреады Владимир Лаврентьевич Лапыгинниң кандидатуразын үстүнде коллективтерниң хуралдарынга депшиткенин «Ак-Туруг», «УТКА 25 чылы» совхозтары, район үлетпүр комбинадынга, район эмнелгезинге болуп эрткен хуралдарның киржикчилери деткээн.

ДУЗАЛАЖЫП ЧЕДЕ БЕРГЕН

«Сүт-Хөл» совхозта шээр мал 15 кезек кодаңда кыштап турар. Коданнарда хойлар оолдаашкынны түлүктээн. Малчыннар чаш төлдү менди камгалап алыр дээш шудургу ажылдап турар. Ниитиниң малының чаш төлүн он-ча-менди доруктурары-биле 32 сакманчы дузалажып чеде берген.

Совхозтуң Кара-Чыраа салбырының малчыны коммунист хойжу Таан-оол Ондарның, Кодур-оол Ооржактың коданнарында дөртен ажыг хой оолдапкан. Өлеңниң болгаш Чес-Булуңнуң хойжу бригадаларының өске-даа малчыннарында хой кидин түлүк төрүп турар.

О. БОРАШ
Сүт-Хөл район.

НИИТИ БИЛИГ БОЛГАШ ПРОФЕССИОНАЛ ШКОЛАНЫҢ РЕФОРМАЗЫНЫҢ КОЛ УГЛАНЫЫШКЫННАРЫ

(Уламчылыы. Эгези 1-ги арында).

Мынчап кээрге, бир-ийи, беш чылдарның иштинде аныяктарның бүгү-нииты ортумак өөредилгези оларның бүгү-нииты профессионал өөредилгези-биле база немештиннер апаар. Бүгү аныяк кижилерге күш-ажылчы амыдыралын эгелээр мурнунда профессияны чедип алыр арганы бээр. Келирзинде баргаш, ол нииты билиг болгаш профессионал школаларның чоокшулажырынга болгаш каттыжарынга чедирер апаар, ол болза чаңгыс аай, күш-ажылчы, политехниктиг школа дугайында ленинчи идеяларның улам сайзыралы болгаш боттанылышкыны болу бээр.

6. Амгы үеде турум турар профессионал-техниктиг өөредилге черлериниң аңгы-аңгы хевирлери чаңгыс аай хевирлиг өөредилге черлери — профессиялар аайы-биле чогуур салбырларлыг, оларга кирип турар кижилерниң билииниң деңнелинден хамаарышкан өөренир хуусаалар лыг «ортумак профессионал-техниктиг училище» кылдыр эде организастаттынар. Тоску класстарның доозукчулары ортумак профессионал-техниктиг училищелерге колдуунда үш чыл өөренгеш, профессияны чедип алыр болгаш нииты ортумак билигни алырын доозар. Он бир чылдыг школаның доозукчулары оларга бир чыл хуусаалыг өөренгеш, профессияны чедип алыр.

Ортумак профессионал-техниктиг училищелер улус ажыл-агыйының чогуур адырларынга бедик мергежилдиг ажылчыннарны белеткээринге специализастаттынар болгаш бүдүрүлге каттыжышкыннарының, бүдүрүлгелериниң, тудугларының болгаш организацияларның, кодээ черлерге — районнарның, агроүлетпүр каттыжышкыннарының, совхозтарның, колхозтарның, ажыл-агыйлар аразының бүдүрүлгелериниң баазазынга тургустунар. Бааза бүдүрүлгелериниң болгаш профтехучилищелерниң боттарының аразынга харылзаалары ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бадылаан дүрүм-биле чурумчудар.

7. Аныяктар белеткелинге чугула рольду тускай ортумак өөредилге черлеринге (техникумнарга, педагогика, медицина училищелеринге болгаш өскелерге-даа) хамааржыр. Олар бүдүрүлгениң, чырыдыышкынның, кадык камгалалының, культураның, амыдырал хандырылгазының эге звенолериниң мергежилдиг специалистерин болгаш организакчыларын белеткеп, улус ажыл-агый специалистериниң эң хөй санныг отрядының хүрээлеңин четчелеп турар болгаш оон-биле, чергелештир бүгү-нииты ортумак өөредилгениң сорулгаларын шиитпирлээринге киржип турар. Улус ажыл-агыйынга херек тускай ортумак эртемниг специалистерни белеткээриниң шынарын моон соңгаар-даа бедидери эргежок чугула.

Дооскан ортумак эртемниг аныяктарны техникумнарга өөредири сөөлгү үеде калбарган. Ол өөредилге черлериниң сургуулдарының санын четчелээринге долу эвес ортумак школаны ажыглаарын хевээр арттырары чугула. Тускай ортумак өөредилге черлериниң доозукчуларының санындан дээди эртемниг специалистерни кызырган хуусаалыг өөредилге ёзугаар белеткээриниң дуржулгазын хөгжүдер херек.

8. Нииты билиг болгаш профессионал өөредилге школазының ажылын экижидери, оон доозукчуларынга дээди өөредилге черлеринге өөренип киреринге деңнии байдалдарны тургузары дээди эртемниг специалистерни белеткээрин улам ыңай сайзырангайжыдарынга чаа аргаларны ажыдып берип турар. Дээди өөредилге черлериниң студентилериниң составын тургузарының социал баазазы калбарар. Дээди эртемни чедип алырын аныяктарның харыысалгалыг, медерелдиг көрүүн бедидер. Дээди өөредилге черлеринге хүлээп алыышкынның чаа дүрүмнерин ажылдап кылыр, ынчан дээди өөредилге черлеринге абитуриентилерни конкурс чурумун ёзугаар хүлээп алырда, аттестаттың ортумак баллын барымдаалаар дугайында амгы үеде күштүг дүрүмнү өлчээн арттырар, арттырбазын өөренип көөр.

III. Өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың шынарын бедидери

9. Совет школаның эң чугула, үндезин сорулгазы болза өзүп орар салгалга эртемнерниң үндезиннериниң ханы болгаш быжыг билиглерин бээринде, ук билиглерни практикага ажыглап билирин оларга кижизидеринде болур. Ынчангаш өөредилге пландарын, программаларны, өөредилге-көргүзүг пособиелерин социал-экономиктиг болгаш эртем-техниктиг дешпилгениң негелделеринге, өөреникчилерниң назы-хар талазы-биле шагалдарынга дүүштүр тургузар херек.

Өөредилгениң утка-шынарын сайзырангайжыдары-биле даразында чүүлдерни боттандырары эргежок чугула:

— өөренир эртемнерниң даңзызын болгаш материалының хемчээлин тодарадыр, өөредилге программаларын болгаш өөредилге номнарын артык чүүлдерден чайладыр, оларны эмин эрттир нарын, ийиги черлиг материалдан хостаар;

— кол билиглерин болгаш өөренир эртемнерниң кол идеяларын онза тодаргай тайылбырлаар, эртемниң болгаш практиканың чаа чедиишкиннериниң оларга эргежок чугула илерээшкинин хандырар;

— нииты билиг школазынга күш-ажыл кижизидилгезиниң, өөредилгениң болгаш профессионал угланыышкынының байдалын үндезини-биле экижидер; өөредилгениң утка-шынарының политехниктиг угланыышкынын күштелдирер. Практика болгаш лаборатория кичээлдеринге, физиканың, химияның, биологияның болгаш өске-даа эртемнерниң дүрүмнериниң технологтуг ажыглалын көргүзеринче улуг кичээнгейни салыр, ынчангаш оон-биле аныяктарның күш-ажыл профессиязынче болгаш профессионал угланыышкынынга үндезинин тургузар;

— амгы үениң саналга техниказының билиглери-биле болгаш оларны ажыглаарының мергежилдери-биле өөреникчилерни чепсеглээр, өөредилге херээнге компьютерлерни калбаа-биле ажыглаарын хандырар, оон-биле чергелештир школаларның болгаш школалар аразының тускай кабинеттерин тургузар;

— өөреникчилерниң шиңгээдип алыры албан мергежилдерниң чогуур доктааткан хемчээлин эртем бүрүзүнге болгаш класс бүрүзүнге тодарадыр.

Школаларга, профтехучилищелерге, тускай ортумак өөредилге черлеринге өөредилгениң болгаш кижизидилгениң ылап үзүктелбес чорууну, нииты билиг белеткелиниң чаңгыс аай деңнелин хандырар. Ону боттандырарда, национал өөредилге черлериниң онзагай талаларын барымдаалаар. Националдар аразының харылзаа чепсээ кылдыр совет кижилериниң эки тура-биле хүлээп алганы орус дылды төрээн дыл-биле чергелештир өөренириниң байдалдарын экижидер талазы-биле немелде хемчеглерни алыр. Ортумак өөредилге черлерин доозуп турар аныяктарга орус дылды хостуг билир чорук норма болган турар ужурлуг.

10. Ортумак профессионал-техниктиг училищелерге нииты билиг белеткелинче онзагай кичээнгейни салыр. Эртемнерниң үндезиннерин, техниктиг, агрономия, экономиктиг болгаш өске-даа тускай эртемнерни, ылаңгыя чаа техниканың болгаш технологияның хөгжүлдези-биле холбашкан эртемнерни, автоматтыг манипуляторларны (үлетпүр роботтарын) өөреникчилерниң быжыы-биле шиңгээдип алырын хандырары эргежок чугула.

Ажылчын кадрларны белеткээриниң шынарын бедидеринге профессионал-техниктиг өөредилге системазының улуг аргаларын улам долузу-биле ажыглаар. Чогуур профессияның болгаш мергежилдиң ажылчыннарын белеткээринге чаңгыс аай негелделерни барымдаалап, өөреникчилерниң бүдүрүлге өөредилгезиниң болгаш бүдүрүлге практиказының чаа программаларын министерстволар болгаш бааза бүдүрүлгелер-биле кады ажылдап кылыр. Бүдүрүлге практиказын эң эки бригадаларның болгаш звенолардың составынга дагдыныкчыларның, бүдүрүлгениң чаартыкчыларының болгаш күш-ажыл хоочуннарының удуртулгазы-биле эрттирер.

11. Өөредилгениң хевирлерин, методтарын болгаш чепсектерин сайзырангайжыдар. Школаларның үстүкү класстарынга, профтехучилищелерге болгаш ортумак тускай өөредилге черлеринге өөредилгениң кол хевири — кичээлдер-биле чергелештир лекцияларны, семинар кичээлдерин, беседаларны, практикумнарны, консультацияларны калбаа-биле практикалаар. Башкылар болгаш ада-иелер өөреникчилерниң ном болгаш билиглерниң өске-даа үндезиннери-биле ажылдаарынга идепкейжи өөредир, оларның бот-тус кайлап бодап өөренирин дузалаар ужурлуг.

Класстарга өөреникчи санының ындыкы хемчээлин аажок эвес сорулга салдынып турар, I—IX класстарга өөреникчилерниң санын чоорту 30 кижи, X—XI класстарга 25 кижи чедирер.

Бүгү курстар талазы-биле амгы өөредилге номнарын болгаш өөредилге пособиелерин сайзырангайжыдар болгаш чааларын чогаадып тургузар. Бедик идейлиг болгаш эртемге үндезилеттинген, билдингир болгаш кыска, чиге, тода болгаш солун база методиктиг аппаратты эң сайзыраңгай болуру — өөредилге ному бүрүзүнге эргежок чугула негелде ындыг. Оларны чогаадып бижииринге эң эки башкыларны, дуржулгалыг методистерни, кысқу эртемденнерни киириштирер, авторларның күш-ажылының төлевириниң талазы-биле немелде хемчеглерни боттандырар. ССРЭ-ниң улустарының дылынга өөредилге номнары парлаарынга херектиг полиграфия күчүлерин болгаш эки шынарлыг материалдар бүдүрерин калбартыр. Эртемнер үндезиннериниң болгаш факультативтиг курстар талазы-биле өөредилге, справка болгаш эртем-нептерелдиг литератураға негелделерин долу хандырар.

12. Өөреникчилерниң коммунистиг кижизидилгезиниң быжыг үндезини — оларның медерелинге марксисчи-ленинчи мировоззрениени хевирлеп тургузары болур. Бүгү эртемнерниң — нииттилел эртемнериниң-даа, бойдус-эртем билиглериниң-даа башкылаашкыны өөреникчилерниң быжыг материалисчи медерелдиг, атеисчи туруштуг болурунга, бойдустуң болгаш нииттилелдиң болуушкуннарын шын тайылбырлаарынга, чогаадыкчы болгаш чаартыкчы ажыл-чорудулгага белен болурунга чаңчыктырган турарын чедип алыры кончуг чугула.

Нииттилел - гуманитарлыг бөлүк эртемнерниң башкылаашкыны делегейниң революстуг чаартылгазының оруктарын, социализмниң төөгүлүг артык күштүүн болгаш кол-кол принциптерин, капитализмниң реакцылыг болгаш чонга удур бүдүжүн чедиңгир кылдыр тайылбырлаан турарын амгы үениң нииттилел амыдыралында аныяктарны хөлзедип чоруур айтырыгларга бүзүреңгир харыыны берген, коммунизмниң идеяларының чайлаш чок тиилелгезиниң көргүзүн турарын чедип алыры чугула. Төөгү, обществоведение, литература болгаш өске-даа эртемнерниң кичээлдеринге бодунуң коммунистиг үзел-бодалын камгалап билиринге, думчуун боралаар, азырадыкчы болгаш чүгле бодунуң херегленилерин хандырар дээр чорукка эптеш чок болурунга чайгылыш чок кижизидер. Кичээлдерниң идепкейлиг хевирлерин калбаа-биле практикалаар, оларга чугула практиктиг угланыышкынны хандырар, эреңгей шиңгээдип алыышкынны болгаш чүвени кыры-биле көөр чорукту чайладыр. Обществоведениени өөрениириниң үезин көвүдедирин чугула деп санаар. Ортумак өөредилге черлериниң бүгү хевирлеринге обществоведениениң чаңгыс аай номун чогаадыр.

13. Идей-политиктиг кижизидилгеге бедик медерелдиг, коммунистиг быжыг бүзүреңдиг хамаатыны хевирлеп кижизидерин эң чугула сорулга деп санаар. Школаның бүгү хөй-нииты амыдыралы, өөредилге-кижизидилгелиг чорудулганың бүгү кезектери аңаа чагырткан турар. Аныяктарны марксизм-ленинизмниң идеяларынга, К. Маркстың, Ф. Энгельстиң, В. И. Лениниң амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының үлегер-чижээнге, СЭКП-ниң төөгүлүг дуржулгазынга кижизидер. Өөреникчилерни совет патриотизмниң болгаш социалистиг интернационализмниң, ССРЭ-ниң улустарының ак-дуңма найыралының ёзузунга кижизидерин күштелдирер. Хөй-нииты-политиктиг клубтарның, музейлерниң, бөлгүмнерниң, лекторийлерниң ажыл-чорудулгазын идепкейжидер. Революстуг, күш-ажылчы болгаш дайынчы алдарның черлеринче экскурсияларны болгаш походтарны доктаамал организастаар. Политиктиг информациялар кылырын сайзырангайжыдар. Политиктиг бот-өөредилгеге чаңчыктырар. Өөреникчилерниң нииттилел-политиктиг кижизидилгезинге партияның ажылдакчыларын, эки пропагандист кадрларны, «Билиг» нииттилелиниң лекторларын, партияның хоочуннарын калбаа-биле киириштирер. Массалыг информацияның чепсектери башкыларга болгаш ада-иелерге, хөй-ниитиге идепкейлиг болгаш доктаамал дузалакчы болган турар ужурлуг. Телевидениеге болгаш радиога өөредилге дамчыдылгаларын калбартыр, оларның утка-шынарын экижидер, мурнакчы дуржулганы пропагандалаарын болгаш нептередирин, аныяктар кижизидилгезиниң үлегерлиг чижектерин пропагандалаарын хандырар.

Кижизидилге ажылынга Совет күрүнениң символдары — ССРЭ-ниң Гимнизин, Тугун болгаш Сүлдезин, эвилелдешкен республикаларның туктарын болгаш сүлделерин, күрүне шаңналдарын болгаш эрес-маадырлыг чоруктуң ылгавыр демдектерин, а ол ышкаш пионер, комсомол организацияларының символиказын улам долу ажыглаар. Амыдыралдың оруунче кирген аныяк кижи бүрүзү ССРЭ Конституциязын, бодунуң республиказының Конституциязын ыяк билген, оларны удурткулга болдурган турар ужурлуг.

14. Чаа кижини кижизидеринге мөзү-шынар болгаш эрге-хоойлу кижизидилгезиниң ажык-дузазы канчаар-даа аажок улуг. «Амгы үениң аныяктарының кижизидилгезиниң, эртем чедип алырының болгаш өөредилгезиниң бүгү херээ оларга коммунистиг моральды кижизидери болган турар ужурлуг» — деп В. И. Ленин айыткан (ЧДЧ. том 41, арын 309). Бүгү кижизидилге ажылы билиглерниң, бүзүрелдиң болгаш кылган чүүлдүң, сөстүң болгаш ажыл-херектиң чаңгыс аай чарылбас үндезиннинге тургустунар ужурлуг. Школа коммунистиг моральдың, социалистиг нииты чуртталганың, совет хоойлуларының дүрүмнерин хажык чок сагыырының принциптерин ёзугаар чурттаар болгаш өөренир иштики негелде-херегледи тургузар хүлээлгелиг.

Биче чажындан коллективтиг чорукка болгаш бот-боттарынга негелделиг болурунга, чөптүг болгаш шынчы чорукка, ак сеткилдиг болгаш принципиалдыг болурунга, туруштуг болгаш эрес-дидим чорукка кижизидери хөлчок чугула. «Өөреникчилерге дүрүмнерни» чаарты ажылдап кылыр.

15. Өөреникчилерниң четчен чогаал өөредилгезин болгаш эстетиктиг кижизидилгезин экижидери — эң чугула сорулга. Чараш чүүлдү билирин хөгжүдери, уран чечен билиишкинге, уран чүүлдүң чогаалдарынга, төрээн бойдузунуң каазын база байлаан үнелеп билиринге кижизидери чугула. Ол сорулгаларга өөренир эртем бүрүзүнүң, ылаңгыя литератураның, музыканың, ырының, чурулга уран чүүлүнүң, эстетиканың бар аргаларын улам эки ажыглаар. Эстетикага хамаарышкан эртемнерни бедик мергежилдиг специалистер башкылаан турар ужурлуг. Аңаа чогаадыкчы интеллигенцияның чогаадыкчы эвилелдери, бүгү культура албан черлери дузалаар ужурлуг. Чер болганда өөредилге черлеринге, Пионерлер бажыңнарынга, клубтарга болгаш культура ордуларынга бот-тывынгыр уран чүүлдүң бөлгүмнериниң ажылын чурумчудуп тургузар, оларның репертуарынче доктаамал кичээнгейни салыр херек. Аныяктар ортузунга идея чок, багай салдарлыг, ужур-утказы четпес угаан-бодал продукциязының нептерээриниң оруун идегелдиг дуглаар.

16. Аныяк салгал күш-дамыр талазы-биле мөге-шыырак, кадык, амыдыралга ынак, күш-ажылга болгаш Төрээн чуртун камгалаарынга белен бооп өзеринге социалистиг нииттилел ханы сонуургалдыг.

Бүгү өөреникчилерниң кичээлдерге болгаш кичээлден дашкаар үелерде күш-культура-биле кичээлдээрин, спортчу секцияларга хаара туттунган турарын хүн бүрүде чедип алыр, аңаа эргежок чугула байдалдарны тургузар херек. Школа, профтехучилище бүрүзүнге, өөредилге-кижизидилге албан черлериниң шуптузунга дериг-херекселдер болгаш инвентарь-биле эки дериттинген спорт залдары, шөлдери тургустунган турар ужурлуг. Өөреникчилерниң күш-дамыр кижизидилгезинге спортчу организацияларның болгаш клубтарның, бүдүрүлгелерниң болгаш албан черлериниң баазазын калбаа-биле ажыглаар херек.

Гигиена айтырыгларынче кичээнгейни улгаттырар. Школачы бүрүзү гигиена болгаш медицина талазы-биле билиглерниң көрдүнген хемчээлин шиңгээткен, аныяндан бодунуң мага-бодун билир болгаш ону чогуур кадык байдалга ап чоруур болуру чугула.

17. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хүрээлээнинге албан эрттиреринге белеткелди, Совет Армияга ынак чорукту кижизидерин, социалистиг Ада-чуртунуң хамаатызы мен деп чоргааралдызы, ону камгалаарынга кезээде белениниң бедик медерелин хевирлээрин, өөреникчилерниң шериг-патриоттуг кижизидилгезиниң үндезинин кылдыр тургузар. Нииты билиг болгаш профессионал школаларга шериглиг эге белеткелиниң ажыктыының деңнелин база бедидер.

18. Аныяктарның хөй-нииты организацияларындан, өөреникчилерниң бот-башкарылгазындан өөреникчилерниң коммунистиг кижизидилгези кол хамааржыр. Комсомол болгаш пионер организацияларының аттарын, оларның өөреникчилерниң идей-политиктиг кижизидилгезинге ролюн шиитпирлии-биле көдүрер, оларны удуртурунга ёзу барымдаалаар, эреңгейлээр болгаш чүве бүрүзүнге айтыр чорукту болдурбазы эргежок чугула. Н. К. Крупская, А. С. Макаренко болгаш улус өөредилгезиниң өске-даа шылгараңгай ажылдакчыларының улуг ужур-дузалыын айтып чорааны өөреникчилер коллективтериниң ажыктыг эгелээшкиннерин болгаш бот-башкарнир чорууи бүгү талалыг деткивишаан, оларның харыысалгазын бедидер база бир деминин быжыглаар херек.

Өөредилгениң шынарын бедидеринге, медерелдиг сагылга-чурумнуң болгаш аажы-чаң культуразының хевирлеттинеринге, ниитилелге ажыктыг күш-ажылды болгаш ажыктыг дыштанылганы организастаарынга, өөреникчилерниң бот-хандырылгазын сайзырадырынга башкылар коллективтериниң идегелдиг даянып кужу комсомол болгаш пионер организациялары болур ужурлуг. Комсомол хуралдарының болгаш пионерлер чыыштарының кижизидикчи улуг аргаларын долузу-биле ажыглаар, оларны амыдыралчы болгаш солун эрттирерин. Школа коллективин дүвүредип турар айтырыгларны аңаа шиитпирлээрин чедип алыр. Өөреникчи аныяктарны комсомолга киреринге эки белеткээри чугула.

Октябрятчы бөлүктерниң ажылын сайзырангайжыдар. Эки өөренир, күш-ажылга белеткенир, корум-чурумнуг болур, улугларга дузалаар дээн ышкаш нииттилелге чугула ажыктыг херектерже боттарының күженишкиннерин угландырарынга, коллективке чурттап, ажылдаарынга чаңчыгарынга бичии уругларга бүгү тала-биле дузалаар.

IV. Күш-ажылчы кижизидилге, өөредилге, профессионал угланыышкын

19. Школаның ажыл-чорудулгазын сайзырангайжыдарынга аныяк салгалды күш-ажылга белеткээрин үндезинни-биле экижидерин онза ужур-дузалыг деп партия көрүп турар.

Өөредилгеге медерелдиг хамаарылганы чедип алырынга, хамааты турушка, кижиниң аажы-чаң болгаш интеллектуалдыг хевирлээшкининге, күш-дамыр сайзыралынга шын тургустунган күш-ажылчы кижизидилге, өөредилге болгаш профессионал угланыышкын, школачыларның нииттилелге ажыктыг, бүдүрүкчү күш-ажылга дорт киржилгези солуттунмас факторлар болур. Школа доозукчуларының оон соңгаарғы салым-чолу кандыг-даа болур болза, күш-ажылчы дадыгышкын ажыл-чорудулганың кандыг-даа хевиринге оларга херегледтинер. Бо бүгүнү өөреникчилер эки билген, башкылар, ада-иелер, бүгү хөй-нииты ханызы-биле хүлээп көөрү чугула.

Өөредилгени бүдүрүкчү күш-ажыл-биле холбаштырары өөреникчилерни эге класстардан-на доктаамал, организастыг, оларның кадыкшылынга болгаш назы-харынга таарыжыр нииттилелге ажыктыг күш-ажылче — нииттилелге чугула ёзулуг күш-ажылче киириштирерин көрүп турар.

20. Школага күш-ажылчы кижизидилгениң болгаш өөредилгениң сорулгазы болза өөреникчилерни күш-ажылга ынак болурунга болгаш күш-ажылдың кижилерин хүндүлээринге чаңчыктырары; амгы үениң үлетпүр болгаш кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң, тудугнуң, транспорттуң, амыдырал хандырылгазының үндезиннери-биле өөреникчилерни таныштырары; өөредилге болгаш нииттилелге ажыктыг ажыл үезинде оларны күш-ажылчы чаңчылдарга болгаш билиглерге хевирлээри; профессияны медерелдии-биле шилиринге болгаш эге профессионал белеткелди чедип алырынга хандыкшылдары болур.

Шак-ла ындыг сорулга-биле өөреникчилерниң күш-ажылчы өөредилгезинге болгаш нииттилелге ажыктыг, бүдүрүкчүлүг күш-ажылынга үени элээн көвүдедири база чайгы дыштанылганы элээн кызырып турган чыл санында күш-ажыл практиказын эрттирери көрдүнген. Школаларның, профтехучилищелерниң, бүдүрүлге коллективтериниң, өг-бүлениң болгаш хөй-ниитиниң кады ажылдажылгазынга үндезилеттинген, күш-ажылчы белеткелдиң янзы-бүрү угланыышкыннарын болгаш хевирлерин каттыштырып турар комплекстиг программаларны ажылдап кылыры чугула.

Эге школаның өөреникчилери (I—IV класстар) янзы-бүрү материалдар-биле хол-биле кылыр ажылдарның амыдыралга чугула бөдүүн аргаларынга кодээ ажыл-агыйның үнүштерин өстүреринге, өөредилге-көргүзүг пособиелерин септээринге, ойнаарыктар, школага, уруглар садынга, бажыңынга болгаш өске-даа черлерге янзы-бүрү ажыктыг херекселдер белеткээринге өөренип алырлар. Бо үе чадада-ла уругларның билиин шыдаары чамдык профессиялар-биле таныжылга эгелээр.

Долу эвес ортумак школага (V—IX класстар) өөреникчилер элээн үндезинлеңдиг нииты күш-ажылчы белеткелди чедип ап, металлды, ыяшты болбаазырадырының билиглеринге болгаш практиктиг чаңчылдарынга өөренип, электротехниканың, металловедениениң, графика бижииниң үндезиннери-биле таныжар болгаш улус ажыл-агыйының кол адырларының дугайын билип алырлар. Бүдүрүлгелерниң, ол ышкаш школаларның чагыгларын ёзугаар нарын эвес кылыгларны олар белеткээр болгаш бойдус камгалалынче сагыш салырлар. Сески класстан эгелээш олар өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларының составынга, школалар аразының өөредилге-бүдүрүлге комбинаттарынга, бүдүрүлгелерниң болгаш профтехучилищелерниң өөредилге цехтеринге болгаш участоктарынга өөренир болгаш ажылдаарлар.

Нииты билигниң ортумак школазынга (X—XI класстарга) ол баазага база ол ышкаш бүдүрүлгениң шуут ажылдаар черлеринге ук девискээриниң оларның негелдезинге дүүштүр эң-не массалыг профессиялар талазы-биле күш-ажылчы өөредилгени организастаар. Неделяның бир хүнүн күш-ажылчы өөредилге хүнү болдурар. Программаны чедиишкинниг шиңгээдип алган болгаш тодаргай мергежил талазы-биле практиктиг чаңчылдарны болгаш аргаларны шиңгээдип алган өөреникчилерге доктааткан чурум ёзугаар квалификацияны тывсыр.

Школалар өөреникчилериниң күш-ажылчы белеткелиниң угланыышкын адырларын, нииттилелге ажыктыг, бүдүрүкчүлүг күш-ажылдың тодаргай характерин улус депутаттарының хоорай, район Советтериниң күүскомнары улус ажыл-агыйының кадрларга херегледерин, хоорай болгаш кодээ школаларның онзагай байдалдарын, материал-техниктиг баазазының база оолдар болгаш уругларның күш-ажылының байдалдарын барымдаалап тодарадыр.

Өөреникчилерниң бот-башкартынып хандыртынарын калбартыры эргежок чугула. Бүгү уруглар болгаш өөреникчилер хар-назынының аайы-биле кадык камгалалының база гигиенаның нормаларын болгаш негелделерин сагывышаан, класстарны болгаш кабинеттерин аштап-арыглаарынга, школа девискээрин, спорт шөлдерин чаагайжыдарынга, арыг-шевер тургузарынга болгаш өске-даа чүүлдерге киржир ужурлуг. Ада-иелер уругларының өг-бүле күш-ажылын — чуртталга өрээлдеринге арыг-шеверни тударын, аъш-чем белеткээрин, хеп чуурун болгаш септээрин, бажыың ажылынга херектиг приборларны болгаш херекселдерин септээрин организастаар ужурлуг.

21. Өөреникчилер профессия шилип алыр талазы-биле ажылды сайзырангайжыдар. Аныяктарның профессия шилип алырының талазы-биле адырлар аразының чөвүлелдериниң, хоорай болгаш район комиссияларының ажыл-чорудулгазын идепкейжидер. Профессия шилип алырының ажылын холбаштырып башкарарын ССРЭ-ниң Күш-ажыл болгаш социал айтырыглар талазы-биле күрүне комитединге дагзыр.

Школалар-биле, өөреникчилер болгаш ада-иелер-биле ажылды организастаарынга дуржулга кылдыр элээн хөй хоорайларга болгаш кодээ районнарга профессия шилип алырының төптерин тургузар. Олар боттарының ажыл-чорудулгазынга школалар аразының өөредилге-бүдүрүлге комбинаттарынга, школаларда, училищелерде, бүдүрүлгелерде профессия алырының кабинеттеринге даянып болгаш амгы үениң профессияларын өөреникчилерге таныштырар, улус ажыл-агыйының кадрларга херегледериниң дугайын тайылбырлап дыңнадыр, өөреникчилерниң психофизиологтуг онзагай байдалдарын, ажыл-чорудулганың тодаргай хевирлеринге оларның аргаларын болгаш сонуургалдыын тодарадыр, аңаа үндезилээш чогуур практиктиг сүмелерни ажылдап кылыр ужурлуг.

Өөреникчилерниң күш-ажылчы кижизидилгезиниң, өөредилгезиниң болгаш профессия шилип алырының системазы долу эвес ортумак школаны доосқуже чедир үеде оларның профессияны аңы өөредилгени уламчылаары-биле кайы-бир тодаргай өөредилге черин бодамчалыг шилип алырынга дузалаан турар ужурлуг.

22. Өөреникчилерниң күш-ажылчы белеткелин болгаш кижизидилгезин организастаарынга идепкейлиг киржири — бүдүрүлге коллективтериниң эң чугула хүлээлгези. Школа бүрүзү бааза бүдүрүлгелиг болур ужурлуг. Бааза бүдүрүлгелер боттарының структура салбырлар эргезинге школа болгаш школалар аразының мастерскаяларын, өөредилге-бүдүрүлге комбинаттарын, өөредилге цехтерин болгаш участоктарын, өөреникчилер ажылдаар тускай черлерни, өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларының стационар хову-турлагларын, күш-ажылдың болгаш дыштанылганың лагерьлерин тургузарын хоойлужудуп доктаадыры чугула. Олар дериг-херекселдерни, техниканы, материалдарны, комплектилээр кылыгларны, школа чаңыңын өөредилге-дуржулга участоктарынга черни тускайлап бээр. Бүдүрүлге ажыл-чорудулгазын планнаар болгаш организастаар, школачыларның күш-ажылының төлевирин хандырар хүлээлгелиг. Бааза бүдүрүлгелер өөреникчилерни өөредиринге, оларның бүдүрүкчү күш-ажылын организастаарынга, оларның-биле кижизидилге ажылын чорударынга техниктиг чогаадылганы, нодээ ажыл-агыйның дуржулга-шенелдезин хөгжүдеринге профессияны шилип алырынга дузалажырынга специалистерни, ажылчыннарны, колхозчуларны мастерлер кылдыр чорудуп бээр. Партияның, күш-ажылдың хоочуннарының, бүдүрүлге мурнакчыларының, дагдыныышкын херээн хөгжүдери, өөреникчилерниң күш-ажылчы коллективтериниң хөй-нииты, бүдүрүлге амыдыралынга идепкейлиг киириштирери эргежок чугула.

23. Күш-ажылды өөредилге-биле сырый харылзаалыг кылдыр өөреникчилерниң экономиктиг кижизидилгезин хандырар. Оларның бүдүрүлге харылзааларынга херек кырында киржири, социалистиг өнчү, план, күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагылга-чурумунуң, ажыл төлевирлериниң дугайында амыдыралчы билиишкиннерни шиңгээдип, күш-ажылчы рубльди үнелеп билир кылдыр өөренип алыры чугула.

Өөреникчилерниң ажылдап алган акша-хөреңгизиниң чамдызын школа коллективиниң эргезинге шилчидип бээр. Ажыл-агыйжы ээ болурунуң мөзү-шынарынга, ниитиниң өнчү-хөреңгизин болгаш төрээн бойдузун, өөредилге номнарын, школаның эт-херекселин, электри энергиязын, хууда эт-севинге, аъш-чем продуктуларын, ылаңгыя хлебти сагыш човангыр болгаш хумагалыг көөр чорукка оларны школа кижизидер хүлээлгелиг. Камгаланың чуруму, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүгү, бот-үне, продукцияның шынары, бот-орулга-чарылга болгаш өске-даа ол чижектиг чүүлдерни билип алырынга өөреникчилерни херек кырында таныштырары чугула.

V. Уругларның болгаш элээдилерниң хөй-нииты кижизидилгези

24. Школа назыны четпээн уруглар албан черлеринге, өөредилгеден дашкаар үеде школага, школадан дашкаар албан черлеринге болгаш чурттап турар черниң аайы-биле уругларның болгаш элээдилерниң хөй-нииты кижизидилгезин хөгжүдер дугайында Коммунистиг партия болгаш Совет күрүне доктаамал сагыш салып, өг-бүлеге кижизидилгеге бүгү таланың дузазын чедирип турар.

Школа назыны четпээн уругларның кижизидилгезин болгаш өөредилгезин организастаарын экижидери эргежок чугула. Төрээн чуртунга ынак болурун, улугларны хүндүлээр, эш-өөрзүрек болгаш коллективтиг болурун, аажы-чаң культуразын, чараш чорукту оларга биче чажындан кижизидип, чүвени билип алыр сонуургалды болгаш мергежилди, ажылды боду кылып билир чорукка, дөмниг болурунга болгаш сагылга-чурумга уруг бүрүзүн чаңчыктырар кижизидер. Назы-харының физиологиязының болгаш психологиязының, национал культуразының болгаш чаңчылдарының онзагай байдалдарынга дүүштүр уругларны уруглар садынга кижизидериниң болгаш өөредириниң чаңгыс аай программазын ажылдап кылыр болгаш доктаадыр.

25. Узаткан хүннүг школалар болгаш бөлүктер өөреникчилерниң хөй-нииты кижизидилгезиниң кедилиг болгаш чүүлдүг деп көрдүнген хевири бооп турар. Өөреникчилерниң күш-ажылын болгаш хостуг шагын организастаарынга эң таарымчалыг байдалдарны олар тургузуп турар болгаш өг-бүлеге дузаны чедирип турар. Оон-биле чергелештир кичээл соонда школага кижизидилге ажылын сыңгызы-биле эде көөрү негеттинип турар. Бажыңга кылыр онаалдаларны күүседиринге өөреникчилерге педагогиктиг дузаны чедиреринден аңгыда шак ындыг школаларның ажылының утка-шынарын өөреникчилерниң сонуургалын барымдаалап кичээлдер-биле долдурары, бичии уругларга сагыш човангыр болур чорукту оларның бажыңынга дег кылдыр тургузары эргежок чугула. Материалдыг үндезиннерин тургусканының хире-чергезинге база чогуур херегледиинг долузу-биле хандырар дээш ол школаларның четкилерин сайзырадыры эргежок чугула. Долу эвес класстарлыг школаларга узаткан хүннүг бөлүктерни тургузар эргени эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларының Министрлер Чөвүлелдеринге, улус депутаттарының край болгаш область Советтериниң күүскомнарынга тывсыр.

26. Школадан дашкаар албан черлери — пионерлерниң болгаш школачыларның ордуларын, бажыңнарын, аныяк техниктерниң болгаш натуралистерниң станцияларының, спорт, музыка, уран чүүл болгаш хореография школаларының, уруглар библиотекаларының, пионер лагерьлериниң улам ыңай хөгжүлдезиниң калбак угланыышкыныг ажыл-чорудулгазы школадан дашкаар албан черлериниң комплексизин район бүрүзүнге тургузарынга чедирип көөр ужурлуг.

Өөреникчилерниң чурттап турар черниң аайы-биле кижизидилге ажылын үндезинни-биле экижидери эргежок чугула.

Өөредилгеден дашкаар үеде кижизидилге ажылының янзы-бүрү массалыг болгаш тус-тус хевирлери-биле бүгү өөреникчилерни хаара тудуп алыры чугула. Оларның бот-тывынгыр чогаадыкчы чорууң, тимуржу шимчээшкинин хөгжүдүп, сонуургалының аайы-биле клубтарны, техниктиг болгаш уран чогаадылга бөлгүмнерин, спортчу секцияларны тургузар. Уруглар болгаш элээдилер-биле ажыл чорудар өрээлдерни чуртталга бажыңнарындан үндүрүп бээриниң аргаларын улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнары дилеп тывар болгаш дерип кылыр. Чаа чуртталга кварталдарының төлевилелдеринге ындыг өрээлдерни тударын баш удур көөр.

Микрорайонга өөреникчилер-биле кижизидилге ажылының организакчызы школа болган турар кылдыр ажылды ынчаар тургузар херек. Ада-иелерни, хөй-ниитини, күш-ажылчы, хамыктың мурнунда бүдүрүлге коллективтерин бо ажылче хаара тудуп, аныяк ажылчыннарның, специалистерниң, студентилерниң иштинден комсомолчу педагогиктиг отрядтарны тургузар.

Школаларга болгаш узаткан хүннүг бөлүктерге, школадан дашкаар албан черлеринге база чурттап турар черниң аайы-биле өөредилгеден дашкаар бүгү-ле кижизидилге ажылын организастаарын улус депутаттарының район (хоорай) Советтериниң күүскомнарынга, улус өөредилге килдистеринге дагзыр. Комсомол хооркомнары болгаш райкомнары, профэвилел комитеттери, эки тура ниитилелдери мында эң идепкейлиг рольду ойнаар хүлээлгелиг.

(Төнчүзү 3-кү арында)

НИИТИ БИЛИГ БОЛГАШ ПРОФЕССИОНАЛ ШКОЛАНЫҢ РЕФОРМАЗЫНЫҢ КОЛ УГЛАНЫЫШКЫННАРЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги, 2-ги арында).

27. Кадыының байдалы-биле аңаа байдалдарга өөренип шыдавас уругларның болгаш элээдилерниң дугайында Совет күрүне улуг сагыш салыышкынны салып турар. Өөредилге болгаш кижизидилгени бедик мергежилдиг эмнээшкин-биле холбап турар школа-интернаттарның, санаторий-кадыкшылга школаларының болгаш өске-даа тускай өөредилге-кижизидилге албан черлериниң оларга тургускан болгаш ооң четкилерин калбартып турар. Бо албан черлеринде уруглар күрүнениң күсели-биле долу хандырылгада турар. Улус өөредилгезиниң системазының бо звенозунуң ажылын моон соңгаар-даа сайзыраңгайжыдып, уругларны бүгү талалыг кичээнгей болгаш сагыш човаашкын-биле бүргеп, тускайлаң амыдыралга болгаш күш-ажылга оларны эки белеткээр херек.

Ол ышкаш уруглар бажыңнарының болгаш аңаа хевирниң школа-интернаттарының материалдыг-амыдырал хандырылга байдалдарын экижидери чугула.

28. Өг-бүлеге дузаны күштелдирер болгаш аңаа чергелештир өзүп орар салгалды кижизидери дээш ооң харыысалгазын кодурер херек. Уругларны кижизидери — ССРЭ хамаатыларының Конституция ёзугаар хүлээлгези. Школаның болгаш башкыларның ат-алдарын ада-иелер бүгү тала-биле кодурер, күш-ажылды хүндүлээринге база аңаа ынак болурунга уругларны кижизидер, ниитилелге ажыктыг ажыл-чорудулгага оларны белеткээр, чурумнуг болурунга, сагылга-чурумга, бистиң ниитилелдиң амыдыралының норма-чижектерин сагыырынга чаңчыктырар, оларның күш-дамырын сайзырадыр болгаш кадыкшылын быжыглаар дээш сагыш салыр, ниити ортумак болгаш профессионал билигни өй шаанда чедип алырынга таарымчалыг байдалды оларга тургузар, күш-ажылга болгаш хөй-ниити хүлээлгелерге бодунуң үлегерин уругларга бүгү талазы-биле көргүзер ужурлуг. Ада-иелери, улуг улустар дээш уруглар база сагыш салыр хүлээлгелиг. «Оларның хуны хүндүлээри, хүндүткээри, олар дээш сагыш салыры — бистиң чурттуң аныяк кижизиниң хүлээлгези-дир» деп Ю. В. Андропов демдеглээн (Шилиттинген чугаалар болгаш статьялар. М., 1983 чыл, ийиги үндүрүлге, арын 32).

Кижизидилгениң ажыктыг чоруун бедидери өг-бүлениң, школаның, хөй-ниитиниң болгаш күш-ажылчы коллективтерниң күштерин дүүштүр каттыштырганындан база негелделерин чаңгыс аай кылдыр тургусканындан улуу-биле хамааржыр. Уругларның болгаш элээдилерниң кижизидер талазы-биле профэвилел комитеттериниң комиссияларының (советтериниң) ажыл-чорудулгазын идепкейжидери, ниити билиг школаларының, профтехучилищелерниң болгаш өске-даа өөредилге-кижизидилге албан черлериниң ада-ие комитеттериниң ажылының дээштиин бедидери, болгүннер кижээлдерин эрттирерннге ада-иелерин калбаа-биле киириштирери чугула.

Уруглар кижизидилгезин доктаамал кичээнгейге күш-ажылчы коллективтер алыр, ол ажыл-херекке ада-иелерге дузалажыр база өг-бүле кижизидилгезинге чедир кылбаан ажылдары дээш олардан шыңгыы негелде тургузар ужурлуг. Уруглар кижизидилгези дээш ада-иелерниң харыысалгазын күштелдирериниң хемчеглерин ажылдап кылыры болгаш боттандырары чугула.

Ада-иелерниң педагогиктиг бүгү-ниити өөредилгезиниң системазын калбартыры өг-бүлеге кижизидилгениң экижидеринге чугула рольду ойнаар. Педагогиктиг билиглерин калбартып нептередиринге парлалганы, телевидениени болгаш радиону, аас пропагандазын, Бүгү-эвилелдиң «Билиг» ниитилелиниң аргаларын калбаа-биле ажыглаары чугула.

VI. Совет ниитилелде башкы

29. Аныяктарны өөредириниң болгаш кижизидериниң нарын сорулгаларын чедиишкиниг шиитпирлээри башкыдан, ооң идейлиг бүзүрелинден, профессионалдыг мергежилинден, эртем-билииниден болгаш культуразындан шиитпирлиг-биле хамааржыр апаар.

Улустуң башкызы — аныяк салгакчыларның угаан-бодал мөзү-шынарларының кадыкчызы, ниитилелдиң бүзүреттирген кижизи-дир, ниитилел аңаа эң-не эргим, эң-не үнелиг эртинезин — уругларын, бодунуң идегелин, бодунуң келир үезин идеген, бүзүреп турар. Эң-не бүгүнниг болгаш эң-не нарын-берге профессияга амыдыралын бараалгаткан кижиден ол профессия доктаамал чогаадыкчы чорукту, бодалдың могаг-шылаг чок ажылдаарын, уругларга сагыш-сеткилиниң ханызындан кайгамчык бүгүнниг болгаш ынак болурун, хүлээнген херээнге кызыгаар чок шынчы чорукту негеп турар. Башкы кижи аныяк салгакчыларны кижизидер талазы-биле бодунуң эрес-маадырлыг, могаг чок күш-ажылы-биле чонну ханы өөрүп четтиришкинин болгаш хүндүткелин эдилеп турар. Совет башкыларның хөй миллион отряды — бистиң чурттувустуң чоргааралы, аныяктарны кижизидер талазы-биле партияның идегелдиг дузалакчызы-дыр.

Ниитилелдиң амыдыралынга башкының ролюн бедидер, ооң авторитедин болгаш ат-алдарын кодурер дугайында партия соксаал чокка сагыш салып турар. «Буржуаз ниитилелге кажан-даа туруп көрбээн, турбайн турар болгаш туруп-даа шыдавас ындыг бедикке бисте улусчу башкы кодурүлген турар ужурлуг. Ол дээрге—бадыткаашкыннарны негевес шынныг чорук-тур. Ажыл-херектиң ындыг байдалынче, башкының ёзулуг бедик адынче үргүлчүнүң чайгылыш чок, шыдамыккай ажыл-биле, ооң угаан-бодал кодурлүүшкүнү-биле, ооң бүгү талалыг белеткели-биле, ынчаарга кол болгаш эң-не кол база катап кол чүүл—ооң материалдыг байдалының кодурлүүшкүнү-биле шилчип кирер ужурлуг бис»—деп В. И. Ленин бижээн (Чогаалдарының долу чыындызы, т. 45, арын 365—366). Чурттуң хөгжүлдезиниң амгы үе-чадазы совет башкыларның мурнунга чаа-чаа сорулгаларны салып турар. Сайзыраңгай социалистиг ниитилелди болбаазыраңгайжыдар талазы-биле партияның программалыг айтыышкыннарын амыдыралга боттандырып шыдаар арга-лыг аныяк салгакчыларны кижизидери негеттинип турар.

30. Улус өөредилге системазының реформазының тудуш кезээ — башкы кадрларны белеткээрин нескүзү-биле экижидери болур. Келир үениң башкыларынга, кижизидикчилеринге амгы үениң эң-не чаа билиглерин болгаш практиктиг эки белеткелди бээр херек. Ол сорулгаларга дүүштүр педагогиканың дээди өөредилге черлериниң болгаш училищелериниң өөредилге планнарын болгаш программаларын эде ажылдап кылыр, оларны амыдыралдың негелделери-биле сырый холбаштырар. Амгы үениң бүдүрүлгезиниң үндезиннерин болгаш школачыларның профессионал угланыышкынының методтарын студентилерге өөренирин айтыр. Психолог-педагогиктиг белеткелдиң дериелин бедидер, практиканы организастаарын болгаш ооң утка-шынарын экижидер. Өөреникчилерниң коллективтеринге этиканы болгаш эстетиканы, логиканы, совет эрге-дүрүмүн, кижизидилге ажылының методиказын башкылаарын калбартыр. Эргежок чугула байдалдарны тургустунган хемчээлин ёзугаар педагогика институттарынга беш чыл хуусаалыг өөредилгеже шилчиири, бедик шынарлыг өөредилге номнары-биле болгаш өөредилге херекселдери-биле педагогиктиг өөредилге черлерин хандырар талазы-биле немелде хемчеглерни ажылдап кылыр болгаш боттандырар, педагогиканың дээди өөредилге черлериниң профессор-башкы составын быжыглаар.

Университеттерге башкылар белеткээриниң шынарын бедидер, оларның дузазы-биле эртем-шинчилелдерни хөгжүдер, эртем-педагогиктиг кадрларның мергежилин бедидер талазы-биле педагогиканың дээди өөредилге черлеринге дузаны күштелдирер херек.

Нити билиг школаларының, профтехучилищелерниң, ортумак тускай өөредилге черлериниң, школа назыны четпээннерниң болгаш школадан дашкаар албан черлериниң педагогтар, кижизидикчилер, бүдүрүлге өөредилгезиниң мастерлериниң талазы-биле улам өзулдалыг херегледерин бүрүн хандырары, инженер-педагогтуг өөредилгени хөгжүдери эргежок чугула. Чырыдывышкынның бүгү звеноларынга педагогтуг чугле дээди эртемниг башкыларны болгаш кижизидикчилерни белеткээринче шилчиишкинин боттандырарынга байдалдарны тургузар.

31. Чырыдывышкын органнарының, педагогика өөредилге черлериниң, университеттерниң чугула сорулгазы болза, уруглар-биле ажылга сонуургалдыын көргүскен аныяктарны оларга өөредии-биле шилип алыры болур. Педагогика мергежилдеринге өөредири-биле аныяк оолдарны хүлээп алырын элээн көвүдедир херек. Пионер, комсомол ажылынга болгаш уруглар база элээдилер-биле өске-даа ажылдарга боттарын эки көргүскен школа доозукчуларын, бүдүрүлгеде аныяктарны, шеригден халашканнарны ВЛКСМ ТК комсомолчу путевкалар-биле педагогика дээди өөредилге черлеринче, факультеттеринче өөредип чорудар хүлээлгелиг. Педагогика өөредилге черлеринче школаларның болгаш ортумак профессионал-техниктиг училищелерниң башкылар чөвүлелдериниң, күш-ажылчы коллективтериниң, улус өөредилге органнарының сүмелеп чорутканын ёзугаар хүлээп алырын практикалаар.

32. Башкы кадрларның мергежилин бедидериниң системазын улам ыңай сайзыраңгайжыдары негеттинип турар. Башкылар билиин бедидер институттарны (мергежил бедидериниң) башкылаашкын мергежилин бедидериниң, мурнакчы дуржулганы чыырының база нептередириниң эртем-методиктиг төптери кылдыр хөгжүдер. Ол институттарга чогуур кафедраларны тургузар, оларга ажылдаары-биле бедик мергежилдиг специалистерни хаара тудар. Башкы кижи дөрт-беш чыл иштинде бир катап немей белеткелди эрткен турарын чурумчудары чугумчалыг.

Улус өөредилге ажылдакчыларының политиктиг өөредилгезинче, марксистиг-ленинчи теорияның, СЭКП-ниң политиказының, аныяктарның коммунистиг кижизидилгезиниң чугула айтырыгларын оларның өөрениринче кичээнгейни күштелдирер. Башкының доктаамал бот-өөредилгезинге база ону сайзыраңгайжыдарынга бүгү-ле эргежок чугула байдалдар тургустунган, ооң политиктиг, эртем болгаш уран-чечен литература-биле хандырылгазы экижээн турар ужурлуг.

33. Улус депутаттарының Советтери, улус өөредилге органнары, профэвилел болгаш комсомол организациялары башкы кадрларны быжыглаар, оларның үнер-кирер чоруун кызырар талазы-биле чогуур хемчеглерни алыр, башкыларның ажылдаар болгаш чурттаар байдалдарын экижидер дугайында доктаамал сагыш салыр, оларга чурттаар бажыңнарны бирги ээлчегде бээр хүлээлгелиг. Эң эки ажылдыг башкыларны моральдыг шаңнап-мактаарының болгаш материалдыг идиг бээриниң практиказын калбартыр. Сентябрь бирин бүгү улустуң байырлалы — Билиглер хүнү кылдыр чарлаарын саналдап турар. Күш-ажылчы Алдар орденниң статузунга өскерилге киирип, уруглар болгаш аныяктар кижизидилгезинге чедиишкиннери дээш башкыларны болгаш улус өөредилгезиниң өске-даа ажылдакчыларын ол орден-биле шаңнаарының аргазын көөрү эргежок чугула.

Башкыларның кижизидикчилериниң, бүдүрүлге өөредилгезиниң мастерлериниң, методистериниң болгаш улус өөредилгезиниң өске-даа ажылдакчыларының шалыңнып өстүрер.

34. Школа ажылының дериелиин база түңнелдиин бедидеринге педагогика эртеми улам улуг салыышкынны киирер хүлээлгелиг. Ооң амыдырал-биле, школа практиказы-биле харылзаазын күштелдирери онза чугула. ССРЭ-ниң Педагогика эртемнериниң академиязының, педагогика эртем-шинчилел албан черлериниң, дээди өөредилге черлериниң болгаш университеттерниң ниити билиг база профессионал школаның чугула айтырыгларын ажылдап кылырынче угланган шиитпирлиг эргилдени боттандырар.

Шинчилелдерниң шынарын болгаш ажыктыын бедидерин чедип алыры, ооң түңнелдерин практикага идепкейлиг шиңгээдири эргежок чугула. Педагог эртемденнерниң, психологтарның, дидактыларның, методистериниң эртем ажылдары тодаргай сүмелерге, өөредилге номнарынга болгаш методиктиг удуртулгаларга киришкен турар ужурлуг.

Педагогика билиглерин пропагандалаарын күштелдирер, мурнакчы дуржулганы чыыр база нептередир сорулга-биле Педагогиканың бүгү-эвилел ниитилелин болгаш ССРЭ-ниң улус өөредилгезиниң Топ музейин тургузар.

VII. Улус өөредилгезиниң өөредилге-материалдыг баазазын быжыглаары

35. Нити билиг болгаш профессионал школаның контингентизин, школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң, интернат болгаш өске-даа албан черлериниң саны көвүдеткениң, өөредилге-кижизидилгелиг сорулгаларының нарыдааны, күш-ажылчы өөредилгени калбартканы өөредилгениң материалдыг баазазын улам ыңай хөгжүдерин, быжыглаарын болгаш шынар талазы-биле сайзыраңгайжыдарын негеп турар. Школа назыны четпээн уруглар албан черлеринге херегледи бүрүн хандырар, узаткан хүннүг бөлүктерге болгаш школаларның чаңгыс ээлчеглиг ажылдаарынга алды харлыг уругларның өөрениринге таарымчалыг байдалдарны тургузары, күш-ажылга өөредиринге, өөредилгеден дашкаар үеде уруглар болгаш элээдилер-биле ажылдаарының эргежок чугула баазазын тургузары дээн чижектиг айтырыгларны моон соңгаар шиитпирлээри көрдүнүп турар. Ынчангаш ол сорулга-биле ыңай чаа туттунуп турар районнарга школалар, мастерскаялар болгаш өөредилге-бүдүрүлге комбинаттарын, профессионал-техниктиг училищелерни, школа назыны четпээн уругларның болгаш школадан дашкаар ажыл чорудар албан черлерин, педагогиктиг өөредилге черлерин, башкылар билии бедидер институттарны, башкы ажылдакчылар чурттаар бажыңнарны, өөреникчилерниң ниити чурттаар черлерин болгаш интернаттарны тударының калбак программазын боттандырып чорудары чугула.

Өөредилге бажыңнарын болгаш ниити чурттаар черлерин тударынга, септээринге болгаш дерип кылырынга күрүне болгаш кооператив бүдүрүлгелериниң, совхозтарның болгаш колхозтарның аргаларын калбаа-биле ажыглап, акша-херекселин болгаш курлавырларын ол сорулгаларга тускайлап бээр эргени оларга тывсыр. Өөредилге - кижизидилгелиг ажылдың амгы негелделерин барымдаалап өөредилге черлериниң бажыңнарының чаа төлевилелдерин болгаш тудугнуң нормативтерин ажылдап кылган турар ужурлуг.

36. Бедик мергежилдиг ажылчыннарның белеткелин калбартыры-биле ортумак профессионал - техниктиг училищелерниң четкизин калбартырынга капитал салыышкыннарны министерстволар болгаш ведомстволар көвүдедир ужурлуг. Бүдүрүлгелерниң чаартылгазын чорудары-биле чергелештир оларның баазазында туруп турар училищелерниң, өөредилге комбинаттарының, цехтериниң, участоктарының, мастерскаяларының техниктиг эде дериишкинин боттандырып чорудары чугула.

Өөредилгениң дериг-херекселдерин, өөредилге-көргүзүг номнарын болгаш өөредилгениң амгы үеде техниктиг чепсектерин, мебель, станоктар, приборлар, электроннуг саналга техниказын, кодээ ажыл-агый машиналарын бүдүрерин калбартыры эргежок чугула.

VIII. Улус өөредилгезин эргелеп башкарарын сайзыраңгайжыдары

37. Нити ортумак болгаш профессионал өөредилгениң хөгжүлдези оларның энис-соруун болгаш сорулгаларын улам-на чоокшулаштырып база каттыштырып турар. Эргелеп башкарарының органнары өзүп орар салгакчыларны өөредир база кижизидер талазы-биле чаңгыс аай күрүне политиказын чайгылыш чок чорудуп, тургустунуп келген айтырыгларны чогуур үезинде чогаадыкчы ёзу-биле шиитпирлеп, амгы үениң негелделеринге дүүштүр бүгү өөредилге черлериниң ажылының дериелин бедидерин хандырар хүлээлгелиг.

Ындыг политиканы улам дес-дараалаштыр чорудар, өөредилге системазының янзы-бүрү звеноларының ажыл-чорудулгазын дээштиг холбаштырар, чырыдывышкынның болгаш профессионал өөредилгениң практиктиг удуртулгазын күштелдирер сорулга-биле тепше болгаш чер-черлерге: ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинден эгелээш улус депутаттарының хоорай болгаш район Советтериниң күүскомнарынга чедир ведомстволар аразының комиссияларын тургузары чугула. Школалар доозукчуларын планнаарының болгаш хуваарының, өөредилге черлериниң сургуулдарын четчелээриниң, өөредилгезин уламчылап турарларның агымнарын таарыштырарының, күш-ажыл кижизидилгезинге болгаш өөредилгезинге таарымчалыг байдалдарны тургузарының, материалдыг баазаны хөгжүдериниң болгаш ажыглаарының принципиалдыг айтырыгларын шиитпирлээри ук комиссияларга дагзыр.

38. Улус өөредилгезин башкарар органнарның ажылының стилин болгаш методтарын шиитпирлиг экижидер талазы-биле хемчеглерни алыр. Өөредилге байдалының ханы анализин, өөредилге планнарын болгаш программаларын, өөредилге номнарын болгаш методиктиг литератураны сайзыраңгайжыдарын хандырар.

Өөредилге болгаш кижизидилге ажылының мурнакчы дуржулгазын өөрениринге, пропагандалаарынга болгаш шиңгээдип алырынга онзагай кичээнгейни салыр, ону боттандырарда, чаартыкчы эгелээшкиннерни чедир көрбес чорукту, оларны ала-чайгаар, тоомча чок нептередирин болдурбас.

Школаларның, школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң болгаш школадан дашкаар уруглар албан черлериниң ажыл-чорудулгазын организастаарынга, башкы кадрларны шилип алырынга, хуваарынга болгаш оларның мергежилин бедидеринге, школаның бүдүрүлге-биле харылзаазын быжыглаарынга, өөредилге-бүдүрүлге комбинаттарының, профтехучилищелерниң, бүдүрүлгелерниң өөредилге цехтериниң баазазынга үстүкү класстарның өөреникчилериниң күш-ажыл өөредилгезиниң болгаш профессионал угланыышкынының, эге баштайгы профессионал белеткелиниң байдалын экижидеринге өөредилгени башкарар район звенозунуң чугула ролюн барымдаалааш, ук звенону быжыглаарын чөптүг деп санаар. Район звенозу өөредилге-кижизидилге албан черлериниң ажыл-агый хандырылгазының дугайында сагыш салыышкынны бодунга алыр ужурлуг.

Өөредилге - кижизидилгелиг ажылды организастаар талазы-биле школалар болгаш профтехучилищелер директорларының чогаадыкчы ажылынга байдалдарны экижидери, оларның башкылаашкын шактарын ээжеедири эргежок чугула. Класс удуртукчузунуң ролюн болгаш ат-алдарын бүгү хемчеглер-биле кодурер, аңаа бүгү талалыг дузаны чедирер херек. Школаның болгаш башкының ажылын үнелеп көөрде, хамыктың мурнунда оларның өөреникчилериниң билиглериниң ханызын болгаш быжыын, идея болгаш төлептиг мөзү-шынарларын, амыдыралга болгаш күш-ажылга кайы хире белеткенгенин барымдаалаар херек.

39. Кодээ школаже онза кичээнгейни салыр. Ооң байдалы болгаш ажылының деңнели кодээниң социал хөгжүлдезинге, аныяктарны быжыглаарынга, кодээ чурттакчыларның культурлуг деңнелин бедидеринге, кодээге демография айтырыгларын шиитпирлээринге улуг салдарлыг. Партия, совет, профэвилел, комсомол организацияларының, агроүлетпүр каттыжышкыннарының, кежениишкиннери кодээ школаларының ажыл байдалын үндезинни-биле экижидеринче, оларны мергежилдиг башкы кадрлар-биле быжыглаарынче, өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың шынарын бедидеринче, өөреникчилерниң күш-ажыл белеткелин болгаш профүтланыышкынның экижидеринче, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге кодурериинге идепкейлиг киржиринин четкүлүн оларга кижизидеринче угланган турар ужурлуг.

40. Школа дугайында сагыш салыышкын — бүгү партияның, бүгү улустуң херээ. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин удуртулга болдурбаш, партия комитеттери школаларның болгаш профтехучилищелерниң амыдыралын ханызы-биле өөренир көөр, оларның ажыл-чорудулгазының үезинде тывылган четпестерин үе-шаанда эскерер болгаш оларны чайладырының хемчеглерин алыр. Партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының, совет болгаш ажыл-агый органнарының, күш-ажылчы коллективтериниң кичээнгейин школаже угландырар ужурлуг. Улус өөредилге албан черлериниң ажылында чугула айтырыгларны, ында партия организацияларының отчёттарын партия комитеттериниң пленумнарынга болгаш бюроларынга доктаамал көөр.

Партия комитеттериниң хүлээлгези — педагогика кадрларының политиктиг болгаш угаан-бодал өзулдезиниң дугайында партияның ниитизи болгаш даштыкы политиказының чугула айтырыгларын башкыларга чедирер дугайында ленинчи ёзу-биле, хуу бүрүде сагыш салыры болур. Башкының улуг кичээнгей болгаш эптиг-ээлдек ёзу-биле көөр, өөредилге болгаш кижизидилге ажылынга хамааржывас даалгалар күүседиринче башкыларны чардыктырбас. Педагогика ажылының хоочуннарынче сагыш салыр, аныяктарны кижизидер талазы-биле оларның мөөнээн алган дуржулгазын чедиштир кылдыр ажыглаар.

Өөредилге албан черлериниң педагогика коллективтерин быжыглаар, мораль-психологтуг таарымчалыг, ёзулуг чогаадыкчы байдалды, бир дамчыг шиитпирлээр болгаш харыысалгалыг чорукту тургузар сорулгалыг өөредилге албан черлериниң партия эге организацияларын удуртуру экижээн турар ужурлуг. Башкыларның болгаш бүдүрүлге өөредилгезиниң мастерлериниң аразынга партийжи өзекти өстүрер, партияның политиказын амыдыралга херек кырында боттандырарынга коммунист башкыларның авангардчы ролюн бедидер.

Нити билиг болгаш профессионал школаның амгы үе-чадада сорулгаларын, өөредилге черлериниң болгаш ооң коллективтеринде партия организацияларының эки дуржулгазын, совет башкыларының шүлүргү күш-ажылын солуннар болгаш журналдар арыннарынга ажыл-херектерниң байдалын ханызы-биле өөренип билип турган чырыдар, радиога болгаш телевидениеге дамчыдар.

✦

Улус өөредилгезин сайзыраңгайжыдары — Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң политиказының чугула айтырыгларының бирээзи.

Нити билиг болгаш профессионал школаның реформазы ниити күрүнениң улуг хемчээлдиг ажылы, социал-политиктиг улуг ужур-дузалыг болуушкун болур. Педагогиканың элээн каш салгалдарының, совет школаның болгаш педагогика эртемниң күш-ажылы-биле чедип алдынган бүгү үнелиг чүүлдерин, үениң шылгалдазын шыдажып эрткен бүгү эки чүүлдерин камгалап арттырар болгаш ажыктыг ажыглаар херек. Ооң-биле чергелештир аныяктарны өөредир болгаш кижизидер талазы-биле амыдыралдың салган чугула сорулгалары, ниитилел хөгжүлдезиниң эң кол айтырыгларының негелделери шиитпирлеттинген турар ужурлуг.

Реформаның кол-кол хемчеглерин чадалар аайы-биле, он бир болгаш он ийи беш чылдарның (1984—1990 чылдарда) дургузунда боттандырары көрдүнүп турар. Реформаны боттандырарының тодаргай планнарын эвилелдешкен болгаш автономнуг республика, край, область, хоорай, район бүрүзү түс черниң байдалдарын өөренип көрүп тургаш, тургузар алыр ужурлуг.

Школаның ажылының эде тургузуушкунун эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларындан, Министрлер Чөвүлелдеринден, тус черлерниң партия болгаш совет органнарындан, профэвилел болгаш комсомол организацияларындан, улус өөредилгезиниң органнарындан организакчы болгаш масса-политиктиг улуг ажылды негеп турар. Күш-ажылчы коллектив бүрүзү, бүдүрүлгениң, колхозтуң, албан чериниң, министерствонуң болгаш ведомствонуң удуртукчу бүрүзү хөй-ниити организациязы, бүгү ада-ие, школа херээн бодунуң хан-дамырындан тудуш херээ деп санаар ужурлуг.

Реформаның сорулгазы бүянныг, бедик мөзү-шынарлыг, сагыш човаашкынныг. Ооң боттанышкыны совет кижилерниң эртем-билииниң болгаш культуразының деңнелин бедидеринге улуг ужур-дузалыг болгаш өзүп орар салгалды өөредиринге база кижизидеринге, оларны амыдыралга болгаш күш-ажылга, хөй-ниитичи идепкейлиг чорукка белеткээринге эң эки байдалдарны тургузар. Ол бүгү чүүлдер чурттуң идей-политиктиг, экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаарынга, бистиң ниитилеливистиң бүгү талалыг депшилгезинге, ооң коммунизмче бурунгаарлаарынга чаагай салдарны чедирер.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының материалдарының талазы-биле лекцияларның, илеткелдерниң, беседаларның

ЧИЖЕК ТЕМАТИКАЗЫ

СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының шиитпирлери—чурттуң улус ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдериниң тодаргай, эртемге үндезилеттинген программазы.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш Ю. В. Андроповтуң СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунга чугаазы — амгы үе-чадада партияның социал-экономиктиг политиказын илергейлээн политиктиг чугула документ.

1983 чылда ССРЭ-ниң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң планнарының күүсеттинген түңнелдери.

Совет кижилерниң чүткүлдүг күш-ажылы — бистиң чуртувустуң экономиктиг болгаш социал депшилгезиниң, ооң камгаланыр аргазын бедидериниң үндезини.

Улус ажыл-агыйында таарымчалыг чедиишкиннерни быжыглаар, чогумчалыг чорудулгаларны идепкейлиг хөгжүдер.

1984 чылда Күрүне планы— партияның политиктиг болгаш экономиктиг стратегиязының боттанышкыны.

1984 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджеди.

План—ажыл-агый амыдыралының хоойлузу.

Планныг даалгаларны күүседири — совет кижи бүрүзүнүң, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң патриотчу хүлээлгези.

1984 чылдың планын ажыр күүседиринге бүгү аргаларны болгаш курлавырларны ажыглаар.

Беш чылдың дөрткү чылынга — күш-ажылчы шапкынчы эгелээшкин!

Ажылды тодаргай организастаары, күш-ажылдың бедик сагылга-чурумму — план күүседизиниң эң чугула негелдези.

Курлавырларны, материалдарны, чиг-этти, энергияны камнаарын чедип алырының аргалары.

Камнаттынган материалдарның болгаш чиг-эттиң күсели-биле продукцияны немей бүдүрерин хандырары.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүзүн өстүрери — чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң кол сорулгазы.

Бистиң коллективтиң 1984 чылда планын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседиишкини.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүзүн пландан ажыр 1 хуудан эвээш эвес кылдыр бедидерин, продукцияның бот-үнезин 0,5 хуудан эвээш эвес кылдыр немей чиигедирин чедип алыры—1984 чылда күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң эң чугула сорулгазы.

Ажылчы чоннарның социалистиг чарыжыя, инициативазын болгаш чогаадыкчы идепкейин улам ыңай бедидер дугайында партияның сагыш салыышкыны.

Бистиң бүдүрүлгевисте дериг-херекселдерниң ээлчеглиг ажылдаарының коэффициентизин кандыг арга-биле бедидерил?

Днепропетровскиниң комбайн заводунуң дуржулгазын калбаа-биле нептередир.

Продукция бүдүреринге төлевилелде көрдүнген күш-ажыл чарыгдалының хемчээлин дүрген чедип алыр дээш шимчээшкинниң калбартып хөгжүдер.

Продукция чорудуп бээр талаш-биле керээлиг хүлээлгелерни шыңгыы сагыыры.

Бүдүрүлге күчүлерин долу болгаш эң-не бедик эгидилгелиг кылдыр ажыглаары.

Эртем-техниктиг депшилгези дүргедедири — улус ажыл-агый хөгжүлдезиниң шиитпирлиг угланыышкыны.

Комплекстиг, камналгалыг, шынарлыг тудар, 1984 чылда ажыглалга кирер тудугларны хуусаазында дужаары.

Чуртталга бажыңнарының, социал болгаш амыдырал объектилериниң тудуун шыңгыы контрольга алыры.

Транспорттуң ажылынга кошкаш дивес кичээнгейни хандырары.

Бойдусту камгалаары, бойдус курлавырларын чөп ажыглаары — күрүне ужур-дузалыг чугула сорулга.

Чоннуң амыдырал деңнелин бедидери — бистиң планнарывыстың социал-политиктиг кол сорулгазы.

Агроүлетпүр комплекизин 1984 чылда хөгжүдери.

Аъш-чем программазын боттандырарынга бистиң коллективтиң салыышкыны.

Мал кыштаглаашкынының чедиишкинниг эрттирери.

Часкы тарылгага үлегерлиг белеткенири.

Чоннуң херексел бараанналарын бүдүрерин көвүдедири, шынарын экижидери — соңгаарладып болбас сорулга.

Ачы-дуза чедирерин шапкын хөгжүдери.

Бүдүрүлге черлериниң эргелерин калбартыр, ажылдың түңнелдери дээш оларның харыысалгазын бедидер талазы-биле экономиктиг шевелдени идепкейлиг деткиири.

Партийжи удуртулганың стилин болгаш методтарын сайзыраңгайжыдары — чаа сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээриниң үндезини.

Бызыг тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун хандырар дээш, термоядерлиг дайынның кыжанышкынының узуткаар дээш СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң демиселі.

АКШ-тың агрессив, милитаристиг угланыышкыны — тайбыңның болгаш улустарның айыыл чок чоруунуң херээнге кол кыжанышкын.

Делегей байдалының дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң доктаалы — Совет күрүнениң тайбыңга ынак бызыг болгаш чайгылыш чок политиказының бүдүрээлиг илергейлээшкини.

ХҮЛЭЭЛГЕЗИНДЕ КӨРДҮНГЕНИ

«Революцияның чалбыыжы» совхозтуң мурнакчы хойжузу Н. П. Сафонов бо чылын төрүүр чүс хойдан-на 130-дан эвээш эвес хураган алырын хүлээлгезинде көрген.

Эртиен чылын Иван Петрович чүс баштан-на база 130 хураганны доруктуруп өстүрген. Төрүүр 600 ажыг баш хойну амгы үеде ол кыштадып турар. Эртиен чылдың декабрьда хой оолдап эгелээн. Төрээн хойларның хураганнары шупту кадык-чаагай, 100 ажыг хураган алдынган. Хой оолдаашкыны уламчылавышаан.

• • •

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң хойжузу Калдар-оол Ооржактың кодаанында хою база оолдап эгелээн. Чаш хураганнар онча-менди доругуп турар. Мурнакчы малчынның кыштаанда ме-чеми четчир.

Н. ООРЖАК.

АЖЫГЛАЛГА КИИРГЕН

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң мурнакчы кадарчызы Март-оол Күдер-оолдуң кыштаанда 400 баш шээр мал кирер чаа кажааны дөрткү кварталда ажыглалга киирген. Малчын өг бүлеге өөрүнчүг белек болган. Чаа кажааны совхозтуң тудугжу бригадазы эки шынарлыг туткан.

Кыштагда төрүүр өшкүнүң күш-деңгели шыырак. Эртиен чылын кадарчы чүс-тен-не —114 анайны алган. Бо чылын көргүзүүн кудуладыр ол хүлээнип турар. Малчын өг-бүлениң кежигүннериниң белеткээни 15 тонна сиген кыштагда чыдыртынген.

Бистиң корр.

Совет реалистиг уран чүүлдүң эгелекчилериниң бирээзи, хөй талаларлыг чурукчу, Исаак Израилевич Бродский (1884—1939) совет чурулга уран чүүлүнге улуг үлүүн киириштирген. Ооң үзел-бодалы 1905—1907 чылдарының революстуг болуушкуннарының болгаш Октябрьның социалистиг Улуг революциязының салдары-биле быжыккан. Чурукчу-реалист И. Бродский бодунуң чуруктарынга ону долгандыр амыдыралды үргүлчү көргүзүп чораан. Ол Ленинниң овур-хевирин чуруп тургузарының база төөгү-революстуг темаларның чогаалдарының талазы-биле хөй болгаш чедиишкинниг ажылдап чораан.

Бродскийниң чурулга чогаалдарында улуг черни пейзажтар ээлеп турар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧОГААЛДАРНЫҢ ХӨӨНҮ-БИЛЕ

Театр

Бо чылдың театр сезонунда чаа тургускаш, көрүкчүлерге бараалгаткан шиилерниң бирээзи Тываның улустуң чогаалчызы С. Б. Пюрбюнуң чаңгыс көжегелиг шиилеринге үндезилеп тургускан «Кодээниң хөөнери» деп шии болган.

Ук шиини районнарның болгаш Кызылдың көрүкчүлери сонуургап, чылыы-биле уткуп, көрүп турар.

Ийи кезектен (көжегеден) тургустунган бо шии эгезинде, ортузунда болгаш төнчүзүнде кодээ суурнуң эртен-кежээ мал-маганын үндүр, кирр сүрүп турары алгы-кышкы, ыыт-шимээн-биле эгелеп, төнүп турар. Шак бо үннер шынап-ла кодээ чернии кижи сеткилинге чурулдуруп, кодээниң хөөнерин өштап кээр. Чүгле мында чүге чаңгыс-ла борбак инек эдип чорууp кылып каан чүве боор деп айтырыг тургустуна бээр. Бир-тээ кодээ суур болганда, өске мал-маганның ыыт-шимээнин чүге база кылып болбазыл? Хаван-даа, дагаа-даа, кас-даа эдип болгай-ла.

Чогум-на бо тывынгыр кылган ыыт-шимээн кодээниң хөөнерин көрүкчүлерге киирип, «эгези-даа шынап-ла кодээ-дир», а ам чогум көргүзерде, «кодээниң кандыг хөөнерин көргүзер чүве ирги?» деп көрүкчү чайгаар-ла манап бээр.

А шииде кол маадырлар херек кырында, бирээзинде — чолаачылар, а өскезинде — кожалар болуп турар. А олар чүгле кодээге эвес, кая-даа туруп болур таварылгалар-дыр. Ынчангаш шиинин утказы-биле ады ындыг-ла кончуг биригип, сиңнигишпейн турар байдалдыг.

Бирги шииде «Шылгалда» (ол трагикомедия хевирлиг) бүдүрүлге темазы-биле капсырлажып турар. Мында кол маадырларның овурлаашкыннарын артистер Александр Салчак (Аппык) болгаш Борис Монгуш (Саспык) олар таарымчалыы-биле көргүзүп шыдап турар: Аппык дээрге, анаа бөдүүн ажыл-агыйжы дорт мөзү-бүдүштүг, шиитпирлиг аныяк кижи, а Саспык дээрге, ылбаң, авыяастыг, овуузунууг кажар, кара сагыштыг аныяк кижи. (Ону шаандагы хоорай, кодээниң стиляглары ышкаш хепкерген болза, ооң бүдүжүнге улам дүгжүп, деткижер байдалдыг). А ол ышкаш Аппыктың кадайы Адыяаны база ынчаар модаланып кеттиниксээр, чагдынар, будуттунар, тааклылаар, сиилең байдалдыг уруг кылдыр көргүскен болза, (авторнуунда база колдуунда ындыг болгай), ол олар ийини чоокшулажыырынга бөдүүн оол Аппыктың Адыяаның өг-бүле талазы-биле будалып чарлырынга моральдыг үндезин болур ийик. Чогум-на мооң ужун бо шииде Аппык биле Адыяаның өг-бүле талазы-биле үскүлежиишкиниин болгаш трагедиязының, а Адыяа биле Саспыктың ынчаар чоокшулашканының үндезиннери бадыткаттынмаан болуп турар. Кайызы-даа ажыл-агыйжы мөзү-бүдүштүг Аппык биле Адыяаның аразынга бот-боттарынга чоокшулажып, ынакшыжып, өг-бүле-даа тударынга үндезиннер бар болуп турар. Ниитизи-биле артистер бо кезээнде багай эвес ойнап турар.

Ийиги шииде, «Кожаларда» (бо арыг комедия — каттырынчыг шии болуп турар) элээн назылап улгаткылай бергилээн кожаларның иштики мөзү-бүдүжүн илергейлеп көргүзүп турар. Бо кезектиң күштүг баштак кочулуг, каттырынчыг таларын күштелдирип турар чүве — мында режиссёр мону тургузарда, колдуунда маадырларның овур-бүдүштерин авторнуң бижип турары сөс домактарын колдады эвес, а дириг көргүзүг шимчээшкинниң дузазы-биле йлергейлеп турары болуп турар. Бо кезээнде артистер база шуут-ла боттарының ондаашкан рольдарын колдуунда чогумчалыг күүседип, маадырларының овурлаашкыннарын тургузуп шыдап турар. Каттырынчыг кол өзекти мында Борбаяктың ролюн күүсеткен артист Александр Салчак тургузуп, база-ла чедиишкиниг ойнаан. Көрүкчүлер хөй катап мага хандыр каттырып, артистерниң ойнаанынга өөрүп четтирип, удаа-дараа адыш часкап турар. Чүгле бир-тээ авторнуу-биле Борбаяк болгаш Калбаяк 54—56 хар үези ашактар чүве болганда, артистер база оларны ынчаар шала улуг кылдыр көргүссе деп санал бар. Борбаяктың кадайынга ойнаан артист Валентина Мортай-оол чамдыкта бодунуң үнү чугаазының аялгазы эвес, кандыг-ла-бир аяң киирген үн-биле чугаалай бээри арай бузуреңчиг эвес. А Калбаяктың овурун тургускан артист Намчыл Дадар кажан кожазы ашак ол хире каттырынчыг кылдыр каастаныр алганын хенертен көрүп кааш, кандыг-даа кайгаашкын, алдепсиниишкин илергейлевейн, ооң бажындан будунга, будундан бажынга чедир көрүп магадавайн, анаа-ла ооң чаныы-биле адай-дедир базып тургааны, ооң бо таварылгада четпес оюну болган.

Режиссёрлар авторнуң шиизинден кайы хирени казып өскертип, боттарынын-биле тургузуп, болур-болбас эргезин билбес мен. А бо «Кожалар» деп шииниң ийиги кезээн тургузарда, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи режиссёр Кадр-оол Сагды бүдүн-бүдүн көргүзүглерни уштуп, шииниң сөзүнден хөй-хөй чугаа домактарны ап каапкан болуп турар. Чижээлээрге, ук көргүзүгде почтачы биле Борбаяктың, Күдер биле Салбакайның аразында чугаа сценалары шуут казыттынган, чаңгыс катап костүп кээр маадырлар болу берген. А шиинин төнчүзүнде киржип турар колхоз даргазы шуут казыттынган болуп турар.

Ол ышкаш бир эвес авторнуундан аңгы немелде киирилделерге чижек киирер деп бодаар болза, бирги кезектиң эгезинде солун-биле ораап каан водкалыг шилди кадайлар баштай бирээзи, бир черге салып, оон бирээзи бир черге салып турар. адак соонда бирээзи ону бирээзиниң кожазының херимиинң эжиинче кир октаптар — ол-ла. Ооң-биле чогум чүнү көргүзер дээнил? Ооң чогум ээзи кым турганыл? Чүге ону кым-даа дилеп келбээнил? А улуг режиссёр Станиславский «Бир эвес сценада боо азып каан турар болза, ол боо аттынган турар азы ооң дугайында кандыг-ла-бир чугаа ыяап турар ужурлуг дээн болгай». Авторнуунда ындыг шил дугайында чүү-даа чок болгай?! «Кодээниң хөөнери» деп ат ук чогаалдарга эки дүүшпейн турар. Мында харын анаа-ла чогаалчының чогаалдарының (шиилериниң) хөөнү-биле көргүзүглер болур.

Хөгжүм каастаагазын кым кылганы программада айыттынмаан болгаш декорация, чурук каастаагазын (Д. Ооржак), ук шииде багай эвес организастаан. Ниитизи-биле шии солун тургустунган.

Шииниң программазында чүгле маадырларның болгаш артистерниң аттарын бижип каан. А олардан чүнү-даа билип аары берге: маадырларның адындап аңгы ол чүү кижил деп чүвени айтыр болза эки, а артистерниң ат, фамилияларын долдур бижиири чугула. чүге дээрге театрда та чеже Ондар, чеже Монгуш, чеже Салчактар бар чүве, кайызыл бо деп чүвени билип алыры берге. Болдунар чүве болза, шииниң көжеге көргүзүглериниң дугайында хоржок болза, оода кол утказын база бижип турган болза.

Ч. СЕРЕН-ООЛ.

ТВ

ЯНВАРЬ 5-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — Концерт. 9.25— «Чаагайжыдылга—бүгү чоннуң херээ». Документалдыг фильм. 9.50—Хөглүг чарыштар. 10.35 —«Аныяк Россия». Тос сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги серияэы. 11.40 —«Капитан Врунгельдиң ужуралдары». Он үш сериялыг мультфильм. 8-ки, 9-ку болгаш 10-гу серияллары. 12.10 — Телемедээлер. 12.15 —14.15 — Чайсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.35 —«Эртем-биле күш-ажылдың эвилели». Документалдыг фильмнер. 15.05— —«Игра с огнем» деп уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 16.30—Шыдыраа школазы. Ак терге. 17.00—«...Он алды хар чедир болгаш оон ору назылыг». 17.45—Миллионнарның лениничи университеди. «Социалистиг экономиканың эргелеп башкарылгазы». Амгы үе-чадада бо орулга-чарылга. 18.15 — Чурук бүрүзүнде— хүн. 18.30 — «Ажык дээр адаанда музей». Эртем-тайылбырлыг фильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 —Лыжа спортунга ССРЭ-ниң бирги чери дээш маргылдаа. 20 км. Хераженнер. 19.15 —30 болгаш 40 чылдарның ырылары. 19.55 —«Аныяк Россия» деп тос сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 2-ги серияэы. 21.00—«Үе». 21.35 —«Театрда, кинода болгаш телевидениеде музыка». 22.55—«Мээң Смоленскимь. Документалдыг телефильм. 23.15 —23.35 —Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Фёдор Фёдорович Федоровский». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.40 —«Горнистер, харылаңар!» 9.25— «Чагаалардан бижип туруңар». Уран-чечен телефильм. 10.35 — «Тудуг болгаш архитектура» 10.45— РСФСР-ниң алдарлыг артизи О. Эрдели ойнаар. 11.05—Эртем болгаш амыдырал. 11.35—«Экии, авай». Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуну А. В. Никулинаның амыдыралының болгаш дайынчы оруунуң дугайында. 12.05 — «Кызыгаар хайгыылчызы Алый». Бижиктерлиг уран-чечен фильм. 13.10 — «Сценаже орук». Документалдыг фильм. 13.40 — Испан дыл. 14.10 — «Бамсе — эң-не шыырак адыг оглу» Үш сериялыг мультфильм. Үшку серияэы. 14.45 — Джеймс Олдридж. Чогаалыкчы ажылының арыннары. 15.35 — Телемедээлер. 15.40 — 18.00 — Чапсар. 18.00— Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уруглдарга — фильм. «Петя деп коданчыгаш өңнүктери-биле чарлып тур». 18.35—Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радио дамчыдылгазының талазы-биле күрүне комитединиң симфониктиг оркестриниң концерти. 19.05— Киножурнал. 19.15— «Азияның тову». Программада: Партияның XIX область конференциязынга уткуштур: Телемедээлер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55— Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15 — Өңнүктериниң шырайы. 21.00—«Үе». 21.35— 22.55 — «Первый рейс». Уран-чечен телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

«ТЕРЕМОКТА» ХӨГЛҮГ

Ак-Довурак хоорайның «Теремок» уруглар садында чүс ажыг уруг омак, хөглүг өзүп турар. Ында колдуунда «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыннарының уруглары турар. Уруглар садының иштики-даштыкы шимелдези көрүштүг, чараш. Уругларның дыштанырынга, ойнап-хөглээринге болгаш кичээлдер эрттиреринге бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны ында тургускан.

Интернационалчы болгаш эп-найыралдыг коллективти күш-ажылдың хоочуну Г. А. Зырьянова билдилиг удуртуп турар. Кижизидикчи башкылар А. Аладина, В. Власова методист Г. Виденкина болгаш өскелер-даа боттарының сагыш-сеткилиниң чымчаан, күжүн, билиин чаштарга бербишаан, оларның шын өзүлдезинче, кижизидилгезинче улуг кичээнгейни угландырган ажылдап турарлар. Няняалар Л. Бирлей, Э. Күжүгет — коллективтиң мурнакчылары. Олар чаштарны ак сеткилдиг ажаап, хүлээнген бөлүктериниң арыг-шевер байдалын бедик деңнелге тургусканнар.

«Теремоктуң» коллективи Ак-Довурактың № 1 ортумак школазының өөреникчилери-биле быжыг харылзаалыглар. Улуг болгаш ортумак бөлүктериниң уруглары школаның байырлыг шугум чыскаалдарынга, ада-иелерге солун концерттерни көргүзүп база бирги класстың кичээлдеринге барып турар. Школаның өөреникчилери чаштарга бичиилериниң ырыларын өөредип, кады селгүүстеп, оларның сандайларын, столдарын, ойнаарактарын септээринге база дузалажып турарлар. «Теремокка» хөглүг, солун оюннар, утренниктер үргүлчү болур.

Уруглар садының коллективи хоорайның уруглар албан черлериниң ортузунда чарлаттынган социалистиг чарыштың каш даклыр тиилекчизи боор турар. Оларның ажылының дуржулгазын өөренири-биле, аңаа өске уруглар садтарының төлээлери бо-ла кээр. Келгеннерин коллектив эвилең-ээлдек хүлээп ап, ажыктыг арга-сүмезин берип турар.

Д. САРЫГЛАР.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ «Чаа чылда» деп фотозу.

ЧАА НОМ

Партия, комсомол ажылдакчыларынга, лекторларга, агитаторларга болгаш политинформаторларга СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң материалдарын өөреиринге болгаш ону пропагандалаарынга ажыглаар литература данзылыг номну ССРЭ-ниң Күрүнениң В. И. Ленин аттыг төп библиотеказы үндүрген.

«ССРЭ-ниң Аъш-чем программазы» деп, ол номнуң автору Н. П. Малолетова. Ында ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының экономиктиг болгаш социал-политиктиг ужур-дузазының дугайында эртем-нептереңгей чамдык номнарны сүмелээн болгаш ол сорулгаларны чедип алырының аргаларын айыткан.

А. СОКОЛОВА,

А. С. Пушкин аттыг библиотеканың ажылдакчызы.

Спорт кежээзи

Каа-Хемде Дерзиг-Аксының дузалал школазынга спорт дугайында солун кежээ болган. Ону ында күш-культура башкызы Б. Конгар ажыткаш, өөреникчилерге күш-культура болгаш спорт дугайында лекцияны номчаан.

Лекция соонда спортчу оюннар болган.

Т. СЕРЕН-ООЛ.

ШУУРГАН

Дүнү өттүр улай-улай улугулап,
Дуву киткеп, амыр-дыш чок кылыктанган,
Хөртүк харны орук дуглай оваалап каан,
Хөме уруп, чорук-херээм дозуксады.
Черниң чери. Ырак-чоокку делгемнерде
Элеш кынныл карарып кээр бараан-даа чок.
Ээргиништелип хаттыг дүвү арным суйбааш,
Чедер кокпам сомазын шуут балап кагды.
Хайыра чок улдап турар шуурган хардан
Кара-Дайым бора кылдыр хуула берген.
Алгы тонум эдектерин дырбагылап,
Арын-баштыы соок чылгап, хаарып шонду.
Кударалын сөглеп каапкаш, дангаар эртен
Кудай дээрниң чаңы частып, оожургады.
Сагыш-хөңнүм чазалып кээп, чүгле харык
Чаагым бажы ажыңнап кээр болу берген.
Шагда-ла сээң сеткил чүрээң шуурганыңга
Шак-ла мынчаар доңа берген хилеп чордум.
Чүрээңче кирр кокпа изеп чадашчык мен.
Чүге ындыын шугул ырым бөгүн сөглээн.

Сайлыкмаа КОМБУ.

СОЛУН БОЛГАН

Ак-Туруг суурнуң Культура бажыңынга херээженнер чөвүлелиниң организастааны «Тараам турда тодуг-ла мен» деп темалыг кежээ солун болган. Кежээни ында ортумак школаның башкызы К. Д. Дензин ажыткан. Дараазында 5—6 класстарның өөреникчилери «Хлеб столта канчаар чедип келгенил?» деп аас журналын белеткеп кылган. Уруглар аңаа тараа-ны шаанда канчаар тарып, өстүрүп чорааның, машина-техниканың сайзыраанын-биле ону амгы үеде кылып, өстүрүп турарының болгаш оон янзы-бүрү чемнерни бүдүрүп турарының дугайында делгереңгей чугаалашкан. Кежээге чамдык уруглар ада-иезиниң ажыл-ижи-биле келгеннерни таныштырып, оларны дөзеп, салгаарын чугаалап турганнар.

Ол ышкаш хлеб, тараа дугайында кежээге бараалгаткан хана солуннар, утка, шиилелде талазы-биле ханы, көрүштүг болган. Аңаа аъш-чем дээжизи хөйү-биле делгеттинген. Кежээге хөглүг, баштак тывызыктар, үлегер чугаалар үзүктелбээн.

К. СҮГЕЖИК.

ГОЙКО МИТИЧИНИҢ МААДЫРЛАРЫ

Бичиимде мен индейлерлиг кинолерны магадап ханмас турган мен. «Сыновья Большой Медведицы», «Чингачгук — Большой Змей», «След сокола», «Белые волки» — дээн ышкаш Дефа киностудиязының үндүрген киноларын каш-даа катап көөр турдум. Чингачгук болуруп аажок күзеп чорзумза-даа, журналист болдум. Бир хүн бичии шаамның хандыкшылдыг кижизинден интервью алыры-биле чоруптум. Гойко Митич көңгүс өскерилбес ышкаш-тыр. 40 харлыг актёр кайгамчык күш-шыдалдыг, чиик-сергек, аныяк.

— ГДР-ниң кинематографын силер чокка бодаары берге: бүгү делегейге билдинигир он бир индей киноларга ойнаан болгай силер. Канчап Дефа киностудиязының «кол индейи» апарган силер?

— Кино ажылынче дуй боор кирген мен. Белградтың күш-культура институдунуң студентизи тургаш, англи кинога дублёрладым. Ооң соонда итали болгаш барыын герман ужурэлдыг киноларга, ооң иштинде Виннету дугайында билдингир апарган киноларга, элээн каш бичии рольдарны меңээ сүмелээн. А 1964 чылда Югославияга ГДР-ден кинематографтар келген. Олар бир-ле дугаар индей кинону тырттырарынга белеткенип, кол рольдуң күүседикчизин шилип чорааннар. Шилилге меңээ доктааган. Мен ол үеде кинону түр ажыл кылдыр бодап турган мен. Ынчалза-даа «Сыновья Большой Медведицы» деп кинонуң соонда чедиишкин эгелээн херекти уламчылаары чугула дээрзин көргүскен. Ынчангаш 1966 чылдан 1972 чылга чедир Дефа чылдың-на индейлер дугайында чаа киноларны үндүрүп келген. Чеден чылдарда база үш кино үнген. Ооң соонда беш чыл үзүктелиишкин соонда бо чайын «Следопыт» деп кинонуң баштайгы үндүрүлгези болду. Моол биле ГДР-ниң кинематографистериниң үндүргени «Следопыт» деп кинону Москвага болган фестиваль үезинде болгаш ГДР кинозунуң неделязында совет көрүкчүлер көргеннер.

— Силер ГДР-ниң телевидениезинде хөй ажылдап турар болгай силер?

— Ийе, чоокта чаа «Өлүм архиви» деп хөй сериялыг кинога тырттырдым. Чажыт байдалда гитлержилерниң тылында демисежип турар бөлүктүң удуртукчузунуң ролюн ойнадым. Ооң мурнунда база бир совет партизанны ойнаан кижи мен. «Фронт без пощады» деп телефильмни чаа доостувус. Ол база фашизмге удур демиселди көргүзүп турар. А телевиденнеге элээн каш амгы үе-черге кижилериминиң рольдарын база ойнадым. Ынчап кээрге мен чүгле «кино индейи» эвес болдур мен ийин. Ынчалза-даа индейлер дугайында кинога улуг күзелдиим-биле ойнаар кижи мен. Ол теманы шилип ап, индейлерниң амыдыралын шынныы-биле көргүзер дээн сорулганы Дефаның шилип алганын кончуг шын деп бодаар мен. Ол чон базымча-дорамчылалга таварышкан. Американың үндезин чурттакчылары индейлерниң бөгүн АКШ-тың иштинде тургузуу олүп төнеринче кызагдап турар. Мен оларга оода киноларым-биле дөө болза дузалажыксаар дыр мен.

— Гойко, силерни талантылыг киноактёр деп билир бис, ынчалза-даа силер театрда база ажылдап турар болгай силер?

— Ийе, чайгы театрда. Ол шуут шагда-ла чүс чыл эгезинде-ле тургустунган. Аңаа бир-ле дугаарында 1976 чылда «Спартак» деп шиинге ойнаан мен. Ооң соонда д' Артаньянны, Робин Гудту болгаш өске-даа солун рольдарны ойнадым. Бо театрга аажок ынак апарган мен. Ук ажылдың меңээ бир солун чүүлү — немец дылга ойнаары.

— А орус дылды кая мындыг эки өөренип алган силер?

— Школага. Оон ыңай элбек практикалыг мен. Совет Эвилелинге кинога тырттырып үргүлчү барып турдум — Минскиге, Ялтага, Грузияга, Узбекистанга. Совет көрүкчүлерге аажок ынак мен. Ынчангаш оларбиле чаа ужуражылга бүрүзүнге өөрүүр мен.

— Гойко, дублёр чок тырттырып турар хевээр силер бе?

— Ийе.

— Спортчу бүдүш, күш-шыдалды канчаар чедип ап турар силер?

— Спортка хөй үеии ажыглап турар мен. Шөлээм өйүнде дагга хаактаарынга, далайга дыштанып тургаш — далай адаанга эштиринге ынак мен. Мен Берлинде парк чоогунда чурттап турар мен, ынчангаш кежээниң-не маңнап, оон ыңай бажыңымга гимнастика херекселдери-биле ажылдап турар мен.

— Хөй кезиинде ужуралдарлыг киноларда тырттырган болгай силер. А чогум бодуңар кандыг кинолар көрүксээр силер?

— База-ла ужуралдарлыг. Аңаа көрүкчү дег көрүксээр мен. Ынчалза-даа кайы-бир актёрнуң ийикпе азы каскадёрнуң кандыг-бир трюк кылганын бо-ла анализтей берген орар мен. Ылаңгыя режиссура ажылып шенеп көрген соонда, киноларны кончуг кичээнгейлиг көөр апардым. ГДР-ниң телевидениезинге уругларга чартык шак үргүлчүлээр кинону тургустум, ол эки үнелелди алган.

Байырлажып хол тудуштувус. Мээң холум Чингачгуктуң күштүг холунда шымны берди.

А. ГУРКОВ.

ТААРЫМЧАЛЫГ БОЛДУРАР

Республиканың хоочун эмнелге черлериниң бирээзи Балгазын санаторийинге алдан чылдың эгезинден бээр барып эмнедип, дыштанып келген мен. Ол ТАР үезинде, дөртен чылдарда ажыттынган. Бир дугаар барган чылымда улус чыдар чаңгыс корпустуг, столоваялыг алаак ниити чер болган. Ынчан ооң эмчилерин болгаш сестраларын эргек базып санап болур, каш-ла кижи турган. Эмнедип келген кижилерниң саны база эвээш турган. Ол — Тывага кадык камгалал албан черлериниң быжыгып эгелээшкининиң эге чылдары чүве.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың кижиниң кадыы дээш ада сагыш салыышкынының ачызында маңаа улуг чаартылгалар болгаш өскерлиишкиннер сөөлгү чылдарда болганын көрүп чор мен. Чижээ, санаторий медицинаның бо үедеги чаа дериг-херекселдери-биле дериттинген янзы-бүрү кабинеттерлиг, дээди болгаш ортумак эртемниг эмчи кадрлар-биле четчелеттинген улуг эмнелге чери болу берген.

Сөөлгү чылдарда санаторийниң чанынга кадыы багай уругларның тускай школазын база ажыткан. Мында бирден алды — чедир — класстарның уруглары эмнедип, өөренип турар болгаш башкы кадрлар база четчир.

Ынчалза-даа сөөлгү үеде санаторийде багай талаларлыг чамдык чүүлдер бары хомуданчыг. Санаторийни долгандыр бойдустуң болу үнген арга-ыяжын шаарарты кезип эгелээн. Корпустар чанынга тараан ыяштарны сугарбааныңдан каткылап калган. Мында аарыг кижилер чурттаар үш корпустар бар — бирээзи улуг улустуң, арткан ийизи школачыларның. Эрги, дөртен чылдагы корпусту олбо талаларынче улай тудуп турза-турза элээн шөйлү берген — улуг, чаагай көстүр. Ында улуг улус чыдар. Ооң соңгаларының шилдери бузук, дескиндир арыг-силиг эвес. Канализация оңгарларын хөмген довурактарны дескилевээниңден тейлени берген. Соок дүжүп кээрге, ооң соңгалары чылыглавас, чуга ак пөстер-биле дескиндир чыпшырып каар чаңчылдыг апарган. Ынчангаш корпустар иштии кыжын соок болур.

Культура-массалыг болгаш спорт ажылдары чорбайн турар. Оон уламындан чамдык дыштанып келген аныяк кижилерниң талазындан арага-дарыжаа хандыыр, чурум үрээр чоруктар тургулаан. Элчег ёзугаар дежурный баар дээн эмчилер келбейн баар таварылгалар база бар. Ооң уламындан ында келген кижилер ол үеде хайгаарал чок байдалда туруп турар. Сестралар чедишпес. Чүс ажыг кижиге бо чайын чүгле үш сестра ажылдап турган. Олар ынча кижини канчап хайгаарап четтигерил? Бо чайын улуг улус корпузунга ажылдап турган эмчилерин шуптузун шөлээзледип чорупкан ужурундан чүгле чаңгыс эмчи ажылдап турган. Хөй кижини ол чааскаан шиңчип, эмнеп шыдавас турган.

Санаторийде бичии библиотека ажылдап турар. Оон ном фондузу эвээш, номнар эрги, чаа номнар ховар. Дыштанып келген кижилерге лекция, беседа кылбайн турар. Бо чайын радио колдуунда ажылдаваан. Телевизор бар-даа болза, көстүрү багай.

Школачылар чыдып турар корпустарда улуг улустуундан оранчок эки. Чүге дээрге башкылар, кижизидикчилер, сестралар аразында быжыг харылзаалыг, демниг ажылдап турар. Олар өөреникчилерниң кичээнгейлиг хайгаарап турарлар. Корпустарның иштии болгаш даштыы арыг-силиг, ынчалза-даа өөренип турар класстары бичии, тар.

Дыштанып, эмнедип турар кижилерге кол-ла чүве хоолулуг аъш-чем. Каш чылдар мурнунда санаторийга эмнедип кээп турган кижилерге кылып берип турган аъш-чемниң шынары эки турган. Бо чайын ындыг-ла кончуг эки эвес болган. Сүт, сметана, кефирни Кызылдан ийи хонгаш экеп турган. Олары ийи хонук четпес төнүп кээр. Картофель, ногаа аймаандан кылган чем чок болган. Эът тен кылган чемнериниң шынары куду болуп турган.

Республиканың чаңгыс-ла санаторийи мындыг байдалдыг турарга эпчок, таарымча чок эвеспе. Санаторийде бо бүгү четпестерни эде көөрүн негээр үе келген деп бодаар мен.

О. СОЯН.

КИНО

ЯНВАРЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шкатулка из крепости» 10.00, **«Невезучие»** 11.50, 13.40, 15.30, 17.20, 19.10, 21.00, шактарда.

«ПИОНЕР»: «Дикие лебеди» 9.00, 15.50, **«В тридевятом царстве»** 10.20, 12.10, 14.00, **«Такая жестокая игра—хоккей»** 17.25, 19.15, 21.00 шактарда.

АЖЫЛДАВАЙН ТУРАР ПЕНСИОНЕРЛЕРГЕ

Кызылдың аъш-чем бараннар садыы пенсионерлерге чем аймаа садарын, № 20 магазинге (Ленин кудумчузу, № 42 бажыңда) мооң адаанда хүннерде чорудар:

Бирги субботада — январь 7-де: А, Б, В, Г, Д, Е, Ж, З, И;

Ийиги субботада — январь 14-те: К, Л, М, Н, О, Р;

Дөрткү субботада — январь 28-те: П, С, Т, У, Ф, Х, Ц, Ч, Ш, Щ, Э, Ю, Я деп үжүктерден эгелээн фамилиялыг кижилер келир.

Магазинге келирлер паспорттуг, пенсия шынзылгалыг, күш-ажыл дептерлиг болур.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-36 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13 чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтериязының 2-12-45, солун келбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2075.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгның херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—00608

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 5 (12395) | 1984 чылдың январь 6, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көп.

ПАРТИЯНЫҢ XIX ОБЛАСТЬ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ КЫЗЫЛГА ДААРТА АЖЫТТЫНАР

ТЫВАНЫҢ КОММУНИСТЕРИНИҢ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

Республиканың амыдыралында чугула болуушкуннарның бирээзи — партияның XIX область конференциязы он бирги беш чылдың дөрткү чылы эгелеп турар харысалгалыг үеде болуп эртер. Партияның XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ооң соонда болгулаан Пленумнарының шиитпирлериниң амыдыралда канчаар боттанып турарын Тываның 13 муң ажыг коммунистерин төлээлээн делегаттар ажылгыр, принципиалдыг, негелделиг ёзу-биле чугаалажып, түңнеп көөр. Экономиканың, идеологияның болгаш организакчы ажылдың айтырыгларынга бүгү кичээнгейни мөөңневвишаан, боттуг болгаш перспективтиг сорулгаларны ана тургузар.

Ажыл-херекти шак ынчаар ылаптыг көөрүнче партия бисти өөредип турар. «Ам кайда, кандыг байдалда турарывысты ылавылап тодарадыр ужурлуг бис. Хөлүн эрттир далажыры дээрге, күүсеттинмес сорулганы идип үндүрери-дир, а чүгле чедип алганынга оожургаары дээрге, ажыглап болгу дег бар аргаларны чедир ажыглавайн баары-дыр» деп. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андропов чугаалаан. Ол чагыгны утпас ужурлуг бис.

Тургузукчу күш-ажылдың үш чылының дургузунда эрткен оруктү конференцияның делегаттары кандыр сайгарып көргеш, экономикада, социал болгаш культура хөгжүлдезинде эвээш эвес чедиишкиннер чедип алдынганын демдеглээрлер. Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң хөй кезии планныг онаалдаларын үргүлчү ажыр күүседип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн доктаамал бедидип турар.

Он бирги беш чылдың эрткен чылдарында улус ажыл-агыйынга хөй миллион рубль капитал салымыннарын шиңгээдип алган. Улуг хемчээлдиг кол фондуларны ажыглалга киирген. Үлетпүр продукциязын 362,4 миллион рубльге сайгарган. Үш чыл дургузунда бүдүрүлгениң кол фондулары 7,2 хуу өскен. Үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли 4 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 5,5 хуу өскен. Продукцияның өзүлдези күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң бедээни-биле чедип алдынган. Үлетпүр бүдүрүлгезиниң продукциязын бүдүрер болгаш сайгарар база күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер план күүсеттинген.

Бо чылдарда электроэнергетика, оңдаар чүүл, ыяш болгаш ыяш болбаазырадыр үлетпүр база тудуг индустриязы дүргени-биле хөгжээн. Үлетпүрүнүң 30 коллективтери, 50 цехтери, 15 участоктар, 90 бригадалар үш чыл планын хуусаадан эрте күүсеткен.

Отчёттуг үениң дургузунда көдээ ажыл-агый база чогуур хөгжүлдени алган. СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирин амыдыралга боттандырар дээш республиканың партия организациязы хөй хемчеглерни ап чоруткан. Ооң түңнелинде ниитиниң малының продукциязы көвүдеп, баш саны өзүп турар, чер ажылының культуразы элээн бедээн. 1980 чылда турганынга деңнээрге, көдээ ажыл-агыйның продукциязы 15 хуу улгаткан, ооң материал-техниктиг баазазы быжыккан. Оңгу беш чылга деңнээрге үш чыл дургузунда эът бүдүрери 7,4 хуу, сүттү 5,9 хуу, дагаа чуургазы 2 катап өскен. Күрүнеге эът, сүт, дүк, дагаа чуургазы садар үш чылдың даалгалары ажыр күүсеттингилээн.

Социал айтырыгларны шиитпирлээринге хөй чүүлдер кылдынган, ажылчы чоннуң амыдырал деңнели бедээн. Чурттакчы чоннуң кижи бүрүзүнге онаажтыр акша орулгазы 10,9 хуу улгаткан, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевири 6,3 хуу өскен. Ооң-биле черге-лештир культура, чырыдыышкын, кадык камгалалы болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырлары чогуур хөгжүлдени алган. Улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинде чедип алдынган бүгү чедиишкиннер республиканың партия организациязының организакчы, кижизидикчи ажылының күштелгенин, коммунистерниң авангардчы ролюнуң бедээниниң херечизи болур.

Конференцияның делегаттары чедиишкиннерни демдеглевишаан, кол кичээнгейни шиитпирлеттинмээн, чедир кылдынмаан айтырыгларже, чаа сорулгаларже угландырар апаар дээрзин билдинигр. Улус ажыл-агыйының чамдык адырларында, коммунистиг кижизидилгеде-даа чедир кылдынмаан, шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар хөй болуп турар. Продукцияны бүдүрер болгаш сайгарар талазы-биле үш чыл планын Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Тес-Хем районнар, тудуг материалдары болгаш чиик үлетпүр адырлары күүсетпээн. Продукцияның хемчээлин көвүдедиринин болгаш сайгарарының планын 14 бүдүрүлге боттандырбаан. Бүдүрүлгениң кол фондуларының ажыглалы аажок куду. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ам-даа чавыс боор артпышаан. Чамдык үлетпүр бүдүрүлгелеринде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдези шалыпң төлевириниң өзүлдезинден чыдып каап турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң үш чыл планын 13 бүдүрүлге күүсетпээн. Аъш-чем, оңдаар чүүл, чурт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелери шынары куду продукция бүдүрерин ам-даа уламчылавышаан. Тудуг материалдары чедишпейн турар хиреэнде, оларны кадагалап, ажыглап турары четпес. Чер ажылының культуразының деңнели чавыс, малдың продуктулуг чоруу куду. Машина-техниканың ажыглал, кадагалалы багай. Малдың чидер, оорладыр чоруу эвээжевээн. Сагылга-чурум, корум-чурум дээш оон-даа өске шиитпирлезе чогуур, чедир кылдынмайн турар айтырыглар конференцияга тургустунар. Оларны шиитпирлээриниң тодаргай оруктары, сорулгалары аңаа тодараттынар.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андропов бодунуң чугаазынга делегей байдалы нарыыдаан аңгы үеде, Төрээн чурттуң экономиказын, ооң камгаланыр күчүзүн быжыглаары дээрге, партия организацияларының, бүгү коммунистерниң, кижи бүгүдезиниң патриотчу херээ болур деп айыткан. Ону Тываның бүгү коммунистери, ажылчы чону бүрүнү-биле деткивишаан, олар чаа 1984 чылда Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуур дээш 40 шапынчы неделя деп социалистиг чарышче эгелеп кирген.

«Экономикага бистиң бүгү-ле кужениишкиннис кедизинде баргаш, улустуң амыдырал деңнелин бедидеринче угланган. Ол болза бистиң планывыстың эң кол социал-политиктиг эчис сорулгазы-дыр» деп, эш Ю. В. Андропов Пленумга демдеглээн. Экономикага, план күүселдезинге хамаарыштыр бисте шиитпирлээр, чедир кылыр ажылдарла хөй. Бирээде, күш-ажылчы, күүсекчи, бүдүрүлгечи сагылга-чурумну улус ажыл-агыйының бүгү участоктарынга быжыглаары. Ийиде, кижи бүгүдезиниң, специалист бүгүдезиниң, удуртукчу бүтүдезиниң кылып, харылап турар ажылы дээш харысалгазын бедидери. Үште, камналга чурумун шыңгырадыр, ажылдың ажыктыг чоруун бедидер, бүдүрүлгелерниң күчүзүн долузу-биле ажыглаар, ажылдың шынары дээш демиседии күштелдирер, продукцияның хемчээлин көвүдетпишаан, ооң бот-үнезин чиңгедир, керээ-биле ажылдаар бригада аргазын бүгү адырларга калбаа-биле шиңгээдир. Дөртте, эң эки сагылга-чурумнуг, чаагайжыттынган, үлегерлиг суур, хоорай дээш чарышты чер болганга организастаар. Ол ышкаш, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпиринге дүүштүр ажылчы чоннуң коммунистиг кижизидилгезиниң эвээш эвес айтырыгларын шиитпирлээр апаар.

Партияның политиказын амыдыралга боттандырар херекке партия эге организацияларының ролюн бедидери, оларны удуртуруң сайзыраңгайжыдары партия комитеттеринде чугула черни ээлеп турар. Бистиң республикада партияның 516 эге, 336 цех организациялары болгаш 418 партбөлүктер бар. Сөөлгү чылдарда партия эге организацияларының дайынчы арга-шинээзи, бот-идепкейи бедээн, оларның хөй нуруузу тургустунуп келген сорулгаларны шиитпирлээринче коллективтерни, хөй-нийти организацияларын билдилиг-биле мобилизастап, коммунистерниң авангардчы ролюн хандырып турар. Ол дугайын болуп эрткилээн отчёт-соңгулдалыг хуралдар көргүскен.

Ындыг-даа болза чамдык эге организациялар кошкак ажылдап, коллективтерде ажыл-херекти сегидеринге чогуур салдарын чедирбейн турар. Чогум-на ол дугайында чугаа конференцияга даарта тургустунар. Партия организацияларының удуртукчу, организакчы, кижизидикчи, авангардчы ролюн, ооң дайынчы арга-шинээзин улам бедидериниң айтырыгларын аңаа сайгарып көөр. СЭКП ТК-ның июнь, декабрь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга үндезилээш, партияның XIX область конференциязы чаа сорулгаларны үениң негелдезинге дүүштүр тургузар апаар. Ук конференция республиканың амыдыралынга чугула болуушкун болур.

ДЕЛЕГАТТАР ЧУГААЛАП ТУР

БИСКЕ САЛГАКЧЫЛАР ХЕРЕК

СЭКП-ниң область конференциязының делегадынга каш-даа катап соңгуттурган мен. Меңээ ындыг улуг идегелди көргүзүп турарынга өөрүп, четтиргенимни илеретпес аргам чок. Коммунистерниң ол чыыштарындан хөйнү билип ап, ук хуралдарның шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга идепкейлиг киржип келдим.

Совхозтуң парткомунуң хой ажылын хөгжүдер талазы-биле кылып чоруткан ажылын демдеглээр болдалдыг мен. Ылаңгыя чиңгенарын дүктүг хойларны нептередиринге бистиң совхоз эвээш, биче-даа болза үлүүн киирген. Дүк-даа кыргыырының, чаш төл-даа алырының талазы-биле республикага эки диртип, улгаттырган коданнар тургузуп, кажаа-хораавысты алгыдыр тудуп база элээн ажылдарны чоруттувус.

Хой ажылынга, ылаңгыя СЭКП обкомунуң онгу Пленумунуң соонда, партия организациязының удуртукчу ролю элээн күштелген. Хой ажылын хөгжүдер, хойдан алыр продукцияны көвүдедир талазы-биле эвээш эвес ажылдар кылдынган. Маңаа аныяктарның киирген үлүүн демдеглээри чугула. Ылаңгыя «Аяк-Хээ биле Хеймеректиң кыйгырыы» улуг деткимчени алган, а Эрзинде Нарын, Бай-Тайгада Шуй ортумак школаларының өөреникчилери бүдүн класстары-биле хой ажылынче үнген. Балгазынга механизатор-хойжуларның курузу база ажыттынган.

Совхозтуң партия организациязы аныяктарны хой ажылынче хаара тударынче кичээнгейни ам-даа кошкатпаан. Эрткен чылын Дайынчы биле Ирина Нүрзаттар кодан хой хүлээп алды. Ирина, арта-ла, совхозта эң аныяк коммунистерниң бирээзи. Миша биле Валя Дутурлар — комсомолчулар. Оларның дагдыныкчызы мен бодум мен. Бо-даа, өске-даа аныяктарның ажылга кызымаа аажок, чүгле дуржулгазы эвээш. Оларга дузалажыры чугула.

Хойжунуң мергежилин чедип ап турар аныяктар эвээш эвес. Оларның чамдызының партияның область конференциязының делегаттары болуп турары өөрүнчүг. Оларга каш чыл мурнунда аныяктарның хөй ажылынче кыйгырган, ам «Октябрь 30 чылы» совхозтуң мурнакчы хойжузу, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Куулар Хеймерек, «Барлык» совхозтуң хойжузу Кужугет Чараштай, «Тес-Хем» совхозтуң өшкү кадарчызы Билчеймаа Бопуймаа олар хамааржыр.

Эрес, хей-аъттыг болгаш кежээ аныяктар хөй. Оларны, ылаңгыя ортумак школаларның доозукчуларын, бистиң буянныг мергежилвисти уламчылаарынче кыйгырза деп саналдыг мен. Ол дугайын хуралдарга, школачылар-биле ужуражылгалар-га бо-ла чугаалаар-дыр мен. Мээң саналымны ВЛКСМ Тыва обкому деткиир боор: биске салгакчы херек.

Н. ДАНЗУРУН,
Ленин, Күш-ажылдың Кызыл Тук, Октябрь Революциязы орденнерниң эдилекчизи, Тес-Хемде «Чодураа» совхозтуң хоочун хойжузу.

КИРЖИЛГЕЛИГ ЁЗУ-БИЛЕ

Аныяк салгалды өөредип, кижизиндер хүндүлүг хүлээлгевисти бистер, башкылар, бедик харысалга-биле көрүп турар бис. СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга онзалап айыткаңы ышкаш, аныяк салгалды кижизидеринге бистиң ниитилелдиң бүзүреттирген төлээлери болганывыста ук харысалга чүден артык улуг болуп турар.

Кижизидилге ажылынга үүрмек чүүлдер турбас дээрн-ле шын. Хензиг-ле чүүлдерден хөрлээлеп үнүп кээр таварылгалар-даа турар. Ынчангаш кижизидилге ажылын кажан-даа, кана-даа, кымның-даа кичээнгейлиг көөрүнүң ажыы улуг деп бодаар мен. Автобуска, хөй-нийтиниң черинге, кудумчуга-даа олуктанып чоруур кымның-даа элээди ажы-төлүн көрзүңерзе, аңаа силерниң хамаарылгаңар кандыг болур ужурлугуя? Чамдыкта ылап-ла түрүдүп чагырарын эптиг арга деп бодаваңар, (көңгүс ыыттавазының орнунга ол база ажырбас), шын-на сагыш човаашкынныг сеткиишкин-биле чугаалазыңарза, ынчан черле түңнел турар ужурлуг деп бодаар мен.

Кичээнгейлиг чорук, ханы сагыш човаг, кандыг-даа таварылганы киржилгелиг ёзу-биле көөрү, ылаңгыя башкылар бистерге, кончуг чугула айтырыг. Кижизидилгениң комплекстиг ёзу-биле чорудары хүнүң негелдези апарган төлээде, школачыларның, ылаңгыя элээдилерниң кижизидилгезинге бүгү хөй-нийтиниң киржилгелиг чоруун чедип алыр болзувусса, кончут-ла эки болур ийик. Бистиң школаның башкылары, ылаңгыя коммунистер бо болгаш өске-даа айтырыгларны шиитпирлээрин ындыг туруш-биле көрүп турар бис.

Горький хоорайга педагогика институду дооскаш-ла бо школага ажылдап эгелээн мен. Оон бээр ам 35 чыл болуп турар. Төөгү болгаш обществоведение башкылап турар мен, коммунистиг мөзү-бүдүшке уругларны кижизидеринге ук эртемнерниң ачы, салдары улуг дээрзин кымга-даа билдингир.

Ф. ЗЯБРЕВА,
Кызылдың № 11 школазының башкызы.

Март 4 – ССРЭ-ниң Дээди Соведиинге соңгулдалар хүнү

БЕДИК БҮЗҮРЕЛ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга кандидаттар депшидер талазы-биле хуралдар политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик идепкейниң байдалында турар. Совет кижилер аңаа ажылчын ангыныц, колхозчу тараачыннарның, интеллигенцияның эң төлептиг төлээлекчилериниң аттарын адап турарлар.

«Ставропольнефтегаз» бүдүрүлге каттыжыышкынының өрүмнээр ажылдарының Будённовск эргелелиниң чер өрүмнекчилери ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң Будённовск соңгулда округундан депутадынга кандидат кылдыр чер өрүмнекчизи Геннадий Николаевич Добрынинни депшиткеннер.

Вологда хоорайда ГПЗ-23-түң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының хуралынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң Вологда соңгулда округундан депутадының кандидады кылдыр ук бүдүрүлгениң бригадир-наладчиги Александр Васильевич Коновалов депшиттирген.

Куйбышевте Масленников аттыг заводтуң бүдүрүлге каттыжыышкынының чиңгине директору Александр Васильевич Курбатовту ук каттыжыышкынының коллективи ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң Советский соңгулда округундан депутадынга боттарының кандидады кылдыр адааннар.

Пермьде Я. М. Свердлов аттыг «Мотор-тудуушкунунуң» бүдүрүлге каттыжыышкынының ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары ук каттыжыышкынның инженери Павел Александрович Соловьёвту ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Свердловск соңгулда округундан депутадынга кандидат кылдыр депшидер деп шиитпирлээннер.

Тула областың Киреевск районунуң «Молочный» совхозунуң ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң Ясногорск соңгулда округундан депутадының кандидадынга ук ажыл-агыйның трактор-хову бригадазының бригадири Лидия Павловна Лагутинаны депшидер деп доктааткаңнар.

Магниткаңың металлургтары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң Магнитогорск соңгулда округундан депутадынга боттарының кандидады кылдыр В. И. Ленин аттыг металлургия комбинадының директору Леонид Владимирович Радюкевичтии адааннар.

Калмыкияның Каспий районунуң Х. М. Джалыков аттыг совхозунуң коллектив хуралының киржикчилери ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң Каспий соңгулда округундан депутадынга кандидат кылдыр улуг хойжу Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Адьян Тюрбеевич Ходжгуровту депшидер деп доктааткаңнар.

Сыктывкарның аргыг чок материалдар фабриказының ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң Сыктывкар соңгулда округундан депутадының кандидадынга ук бүдүрүлгениң хырбалаар цегиниң звено удуртукчузу Сергей Иванович Рукавишниковту депшиткеннер.

Чувашияның комсомол районунуң «Кызыл Октябрь» колхозунга болган хуралга ук ажыл-агыйның ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң Батыревск соңгула округундан депутадынга боттарының кандидады кылдыр колхоз даргазы Василий Афанасьевич Арсентьевти адааннар.

(СЭТА.)

Мөңгүн-Тайгада ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң ишчилери дүүн эртен-не Мугур-Аксының Культура бажыңынга чыглып келгеннер. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Бай-Тайганың № 648 соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидадын депшидери-биле оларның чыглып келгени ол.

Ажыл-ишчилери залды долдур олурупканда совхозтуң партком секретары К. Д. Чыңдын-оол хуралды ажыткан. СЭКП Мөңгүн-Тайга райкомунуң бирги секретары О. Н.-С. Шагдыр-оол сөс алган. Ол социалистиг демократия дугайында, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш совет кижилерниң, Тываның ажыл-ишчилериниң чедиишкиннериниң дугайында кыска чүве чугаалаан.

Хуралга санал берген хоочун хойжу, хүндүлүг дагдыныкчы Д. М.-Ш. Бичe-оол ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң мурнакчы хойжулары Биче-оол Мөчак-оол, Игорь Дагба, Борис Тейниң болгаш өскелерниң-даа эрткен чылдарда база кыштаглаашкынның бо үезинде чедиишкиннерин демдеглээш, оларның арызындан ооң дагдынган хойжузу Б. Д. Тейнинни ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Соведиинге депутаттың кандидадынга депшидерин саналдаан.

— Борис эрте чажындан тура-ла мал ажылын кылып келген кижи — деп, ол чугаалаан. — Ооң аныяк-даа болза, дуржулгалыг хойжу болурунга адазы, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны чоргаар Д. Б. Тейниңниң салыышкыны улуг. Ол Бористи мал ажылынга өөредип, чаңчыктырып, Мөңгүн-Тайганың кадыг-дошкун агаарының байдалдарында хойну семис-шырак кыш ажырарының аргаларынга өөреткен. Коммунист Б. Д. Тейниң эрткен чылын төрүүр чүс баш хойга онаажтыр 103 хураганны алган, бо чылын база көргүзүгнү оон кудулатпас деп хүлээнген — деп, ол чугаалаан.

Ук саналды ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң директору Д. Д. Доскаар, ук ажыл-агыйда ВЛКСМ комитединиң секретары З. С. Хүлер-оол, сарлык кадарчызы Х. С. Чылбак-оол олар деткээннер.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге Бай-Тайганың № 648 соңгулда округундан ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң хойжузу Борис Дамдынович Тейнинни ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадының кандидадынга депшидер деп саналды чыылганнар бир үн-биле бадылаан болгаш доктаалды хүлээп алган.

Б. Д. Тейнинни ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадының кандидадынга депшидер талазы-биле хурал Мөңгүн-Тайганың септелге-тудуг участогунга база болган. «Мөген-Бүрен» совхозтуң болгаш Мугур-Аксы ортумак школазының коллективтери ук саналды деткээннер.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Бай-Тайганың № 648 соңгулда округунуң төвүнде «Тээли» совхозтуң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары дүүн ажыл шагының мурнуңда совхоз конторазынга чыглып келгеннер.

Хуралды «Тээли» совхозтуң директору Д. Х. Хирбиа ажыткан. СЭКП Бай-Тайга райкомунуң ийиги секретары М. Х. Сарыглар ол сөс берген.

Соңгулда кампаниязы бистиң чуртувуста төөгүлүг үеде эртип турар дээрзин ол чугаалаан.

СЭКП ТК-ның чоокта чаа болуп эрткен декабрь Пленуму, эш Ю. В. Андроповтуң аңаа чугаазы ажылчы чоннуң изиг деткиишкинин болдурган. Он бирги беш чылдың өзек чылының планныг онаалдаларын чурттуң болгаш республиканың дыка хөй бүдүрүлгелери, ажыл-агыйлары чедиишкиннниг доозкаш, дөрткү чылче бүзүреңдиг базымнар-биле киирген.

«Тээли» совхозтуң механизатору С. О. Амырбидеге сөс берген.

— Дуржулгалыг хойжулар бистиң республикавыста-даа, районувуста-даа элбек — деп, ол чугаалаан. — Олар шупту он бирги беш чылдың планныг даалгаларын чедиишкинниг күүседир, чурттуң Аъш-чем программазын боттандырарынга үлүүн киириштирер дээш шудургу ажылдап турар. Оларны бистиң чуртувустуң дээди органы — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга соңгуп турар болгай. Кожаныста Мөңгүн-Тайга районнуң ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң хойжузу Борис Дамдынович, Тейнинни ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидадынга Бай-Тайганың № 648 соңгулда округундан депшидер деп саналдыг мен — деп, С. Амырбиде саналдаан.

Механизаторнуң саналын «Тээли совхозтуң чолаачызы А. Х. Бадыргы, хойжу М. С. Маадыр-оол, совхоз ажылчыны Ш. Д. Хертек олар деткээннер.

ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң хойжузу Борис Дамдынович Тейнинни ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидадынга депшидер деп саналды хуралдың киржикчилери бир үн-биле деткээн болгаш бадылаан.

Чурттуң күрүне эрге-чагыргазының дээди органы — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидат кылдыр Б. Д. Тейнинни депшидер дугайында «Тээли» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының шиитпирлерин деткээн хуралдар «Бай-Тал» совхозка, район эмнелгезинге база болгулаан.

МЕРГЕЖИЛИНГЕ БЕРДИНГЕН

Эштери ону Виктор Иванович азы бодуунуң-биле Виктор-даа дижир. А аңаа дуза дилеп, арга-сүме айтырып кээр кижилер эвээш эвес. Кады ажылдап турар слесарь эштери кайы-бир кезекти, бүдүн дериг-херекселди канчаар септээр азы адырып, салып алырын-даа айтырып келир, а чамдыкта шуут «бээр кел, дузалажывыт»-даа дижирлер. Чолаачылар: «мону дораан кыла тыртып бер, ат болдум, рейсче үнер дээш чадажып туруп бердим» — деп бо-ла келир. Виктор Севекпит дуза дилеп келген кижини черле куруг чорутпас. Боду база-ла ажылга эш-өөрүнүң дузазынга даянып турар. Ол кады ажылдап турар эжи Степан Домрачёв-биле бир катап КамАЗ-тарның редукторларын септеп тура, ону белен, эптиг септээриниң аргазын дыка үр бодап, дүн-хүн чок «тутчуп» келгеннер. Ооң түңнели — ажишкилерниң чаартыкчы саналын комиссия хүлээп алган. Ол дээрге оларның ийиги чаартыкчы саналы-дыр.

Виктор Иванович Севекпит Кызылдың № 3 АТБ-зинде ам он ийи чыл ажылдап турар, 5-ки разрядтыг слесарь. Бодунуң бүдүрүлгечи даалгаларын ол, доктаамал ажыр күүседип келген болгаш септелгени чогуур хуусаазында, эки шынарлыг кылып турары дээш, чолаачыларның хүндүткелин чаалап алган. Коммунист В. Севекпит идепкейлиг хөй-ниитичи. АТБ-де партия организациязының бюро кежигүнү, улусчу контроль бөлүүнүң, эки турачы улусчу дружинаның активчизи. Ол СЭКП хооркомунуң база кежигүнү, хоорайның партия организациязының ажылынга идепкейлиг киржип келген. Ынчангаш ону партияның XIX область конференциязының делегадынга соңгааны-даа таварылга эвес. Ол коллективиниң, партия организациязының төлептиг төлээзи идегелди бедыткап-даа шыдаар.

М. СААЯ.

ЧУРУКТА: Кызылдың № 3 чүък АТБ-зинде автослесарь, партияның область конференциязының делегады **В. СЕВЕКПИТ.**

Ю. КОСАРЬКОВТУН фотозу.

«БИСТИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯВЫСКА, БИСТЕРГЕ, СОВЕТ КОММУНИСТЕРГЕ — АМЫДЫРАЛДЫ

Делегаттар чугаалап тур

КАМНАЛГАЛЫГ, ШЫНАРЛЫГ АЖЫЛДААР БИС

Найысылал Кызылдың чаа тудугларының барык шуптузунуң шеверлел ажылдарывга мээң удуртканым комсомолчу - аныяктарының шеверлекчилер бригадазы кирипкен.

Бригадада чогумчалыг моральпсихологтуг байдал уургустунган. Күш-ажылчы коллективке кижизидилге ажылын күштелдиреринге коммунистер З. Б. Довгак биле Т. К. Чульдум олардың, күш-ажылдың хоочуннарының салдары улуг. Бисте хөй чыл ажылдаан, бедик мергежилдиг шеверлекчилер колдаан. Ынчалзадаа бригаданы чалыыжыдарынче база кичээнгейни утпаидырып турар бис.

Эрткен чылын бистиң бригада чедиишкинниг ажылдаан. Чыл планын барык үш ай бурунгаар — октябрь 7-де доостувус.

Бо чылдың планын Совет Тыванын 40 чылында доозарын хүлээнген бис. Иштики курлавырларны дилеп тывар, ону чөптүг ажыглаар болза, моон-даа бедик көргүзүглерни чедип ап болур арга бар. Ону барымдаалааш, бригада кежигүннери беш чыл планын дөрт чылда доозар бедитмен хүлээлгени алган.

Эргеледе улусчу контроль бөлүүнүң даргазы болганымда, бир-ле дугаарында чидириглерни болдурбас дээш туражуп турар мен. Шынар, камналга болгаш сагылга-чурум талазы-биле рейдилерни чоруткан бис. Бо үш айтырыгдан камналга айтырыы эң-не чидиг дээрзин хыналда көргүскен. Тудуг объектилерин долгандыр херимнээри, бүтүү материалдарның, херекселдерниң шыгжамырын эки организастаары, камналга дээш тудугжу бүрүзүнүң харыысалгазын бедидери чугула.

Чамдык таварылгаларда ажыл чок-даа хүнзээр-дир бис. Бир объектиден өскезинче көжерде хөй үе үнүп турар. Бирде үүрмек ажылдарже бригада кежигүннерин чардыктырар. Бо бүтүү четпестер бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга шаптыктыг дээрзи чугаажок.

Чаа чылда ажылды шын организастаарынче кичээнгей салырын күзеп турар бис.

Е. БИЗЯЕВА,
Күш-ажылдың Кызыл Тув. «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг эдилекчизи, № 48 тудуг эргелелиниде комсомолчу-аныяктарның шеверлекчилер бригадазының бригадири.

ЧҮГЛЕ НЕГЕЛДЕ КЫЛЫРЫ ЧЕТПЕС

«Тыва даг-дүгү» комбинатка чээрби чыл чедир ажылдап тур мен. Сооглүон ажыг чылдарда үүрмек-теп-сорттаар комплексте аар дериг-херекселдер септээр слесарьлар бригадазының бригадири болуп ажылдап келдим.

Бригадавыста чеди кижи бар. Эвээш-даа кижилиг коллективти удуртуру харыысалгалыг болгаш берге. Кижи бүрүзү-биле тускайлаң ажыл чугула деп санап турар мен. Ажылчын кижиден чүгле негелде кылыры четпес. Оон соңуургалын, негелделерин, өг-бүледе амыдырал байдалын өөренип көөрүге хууда беседа база дузалаар. Чүгле чаңгыс кижи бир чыл чедир ажылдап турар, артканнары үр чыл ажылдаан, дуржулгалыг ажылчыннар. Слесарьлар В. Монгуш, Б. Ламасаан, А. Чүркин олар ажылынга кызымактар.

Харыылап турар участогувустуң агар септелгезин баш бурунгаар кылып ап турар бис. Бистиң бүрүүвус-биле цехке чаңгыс-даа туруушкун болуп көрбээн. Агар септелгени хынамчалыг кылганының түннелинде, техника белен үрелбейн турар.

Бригада кежигүннери бот-боттары аразында найыралдыг, бот-боттарынга дузалажыр. Нарын дериг-херекселдер септээри белен эвес. Борта мергежилдиг ажылчыннарның сүмези негеттинер. Күш-ажылдың хоочуннары боттарының чыгдынган байлак дуржулгазын аныяктарга дамчыдып, оларга канчаар кылырын бо-ла тайылбырлаан турар. Мен база каш-даа кижини слесарь мергежилниге өөреттим. Өөреникчилеримниң тергиин дээн мастерлер апарганы мени канчап өөртпес боор. Дагдыныкчы «четтирдим» деп сөстү чоргаарал-биле күлээп алыр.

Бистиң комбинадывыс күрүнеге продукция бээриинин чыл планын хуусаа бетинде ажыр күүсеткен. Чедиишкинде бистиң, слесарьларның, үлүүвүс база бар. Техниканы чоп ажыглаанындан күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү беднир болгай. Инженер-техниктиг хемчеглер-биле кады бригада керээзин ажыглааны чедиишкинни чедип алырынга идиг болган.

Чаа чылда комбинаттың механиктиг албаны додуузу-биле бригада керээзинче шилчиттинер. Чаа өзу-биле ажылдаары ажылчын бүрүзүнден күжениишкинни негээр болгай. Бригадага бо чаа арга-биле ажылдаар мораль-психологтуг байдалды тургузары белен эвес. Чүге дизе чаа арга бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга дузалаар дээрзин ажылчын бүрүзүнге бүзүредир апаар. Партия организациялары бо херекке дузалаар боор деп бодап турар мен.

Ол бирги беш чылдың дөртүү чылында бистиң бригадавыс чаа күш-биле улам соруктуг ажылдаар.

М. ПАНИХИДИН,
В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының үүрмектеп-сорттаар комплексинде слесарьлар бригадири.

Партияның хоочуну бүрүзү, күш-ажылдың хоочуну бүрүзү аныяктарның дагдыныкчызы болур ужурлуг... Партияның болгаш чоннуң мурнунга бистиң хоочуннарывыстың улуг салыышкыны чүл дээрге, биске төлептиг салгалды белеткеп берип турары болур.

Партияның хоочуннары-биле СЭКП ТК-га болган ужуражышкынга эш Ю. В. Андроповтуң чугаазындан.

АРГАЛАРНЫ АЖЫГЛАП ТУРГАШ...

Херээженнериниң болгаш уругларының кадыкшылын камгалаарынче чугула сагыш сагындынып келген. Кызыл хоорайда республиканың № 2 бөжудулга бажыңының эмчилери база-ла ол дээш ажылдап турар бис. Эмнелге-амгы үениң дериг-херекселдери-биле хандырыптынган. Эртемниң чедиишкиннерин кадык камгалалының практиказынга шиңгээдириниң арганын кылып келдивис. Чижээлээрге, «Элеитроларкон» деп чаа аппаратты эрткен чылдан бээр ажыглап эгелевивис. Ол аппарат-биле улут эмчилер А. С. Назаренко, М. С. Сарыг-оол олар ажылдап, хынының базышкыны бедик кижилерни шинчип, аарының тодарадып турар. Бергедеп бөжуур келерге НАПП-2 аппарат дузалыг. Ону база ажылывыска ажыглап турар бис. Аар аарыглыг бөжуур келерге болгаш бергедеп төрүттүнген чаштарга дүрген дуза чедирер палаталарыны тускайлаан. Түңнелинде не-чаштарга дуза дедирери экижээн.

Коллектив кежигүннериниң хөй иези — аныяктар. Ында ажылдап турар улуг эмчилерниң 60 хуузу ординатура доозкан. Фельдшер-акушеркалар холушкак мергежилдиг болзуун дээш хемчеглер алдынып келген. Чижээлээрге, Алефтина Иргит бодунуң кол ажылынган аңгыда, анестезистка деп мергежилди чедип алган. Людмила Рафальская автохлав-биле ажылдаарынга өөренип алган, уруглар чөргектериниң болгаш эргежок чугула медицина хереселдериниң арыг-силиг болурун ол харыылаар. Оон үре-түңнелдиг ажылындан бичии чаштарның кадыкшылы хамаарыгыр.

Ажылдап келген чылдарымдан бээр акушер-гинеколог мергежилдиг, институт дооскан эмчилерни 35 кижини дагдындым. Олар бүгү-тай бистиң эмнелгевиске билиин быжыктырып өөренгеш, оон оске чергеже ажылдап чоруп турар. Чижээ, Людмила Кызына, Алды Хүнаа, Надежда Сат болгаш оскелер-даа билиин быжыктыргаш, ажылдап чоруткавыр. Эмнелгеге ажылдаанда он сес чыл чедип чор мен. Бодумнуң дуржулгамны өөрүмге доктаамал дамчыдып турар мен. Кезип бөжударынга, аар аарыглыг саатты келерге дүрген дуза чедирерине эмчилерни өөредип келдим. Аныяктарны удурдуп, ажылды организастаарынга хоочун акушеркаларның дузазы улуг. Акушеркалар М. А. Горобец, Л. Г. Сарафанова, И. Т. Комарицина, Г. П. Абрамова, З. Б. Ооржак олар боттарының дуржулгазын дамчыдып келген.

Чаа чылда коллективтиң мурнунда кылыр ужурлуг соруглар хөй. Чүрек-дамыр аарыын шыя тодарадып шинчиринин аппарадын ажылывыска ажыглаар бис. Ону тускай өрээлге тургузуп дерилир бис. Оон аңгыда функциоиалдыг-диагностика кабинединн организастаарын боттандырар. Бөжуур болгаш бөжаан херээженнерге сүмелер, лекция, беседалар кылыры-биле палаталарже радио точкаларын чоруткан. Ону удавас ажыглалга киирери артыкан. Коллектив кежигүннери оске-даа аргакурлавырларны үре-түңнелдиг, ажыглаар дээш моон соңгаар-даа демнит ажылдаарлар.

Ажылывыста чамдык чедир шиитпирлеттинмейн келген айтырыглар база бар. Бөжудулга бажыңында чедир кылдынмаан чүүлдерни маңаа чугаалап көрейн. Ол бажыңны № 81 тудуг эргелелиниң тудугжулары тутуп, ажылды организастаарынга хоочун акушеркаларның дузазы улуг. Акушеркалар М. А. Горобец, Л. Г. Сарафанова, И. Т. Комарицина, Г. П. Абрамова, З. Б. Ооржак олар боттарының дуржулгазын дамчыдып келген.

Чаа чылда коллективтиң мурнунда кылыр ужурлуг соруглар хөй. Чүрек-дамыр аарыын шыя тодарадып шинчиринин аппарадын ажылывыска ажыглаар бис. Ону тускай өрээлге тургузуп дерилир бис. Оон аңгыда функциоиалдыг-диагностика кабинединн организастаарын боттандырар. Бөжуур болгаш бөжаан херээженнерге сүмелер, лекция, беседалар кылыры-биле палаталарже радио точкаларын чоруткан. Ону удавас ажыглалга киирери артыкан. Коллектив кежигүннери оске-даа аргакурлавырларны үре-түңнелдиг, ажыглаар дээш моон соңгаар-даа демнит ажылдаарлар.

Ажылывыста чамдык чедир шиитпирлеттинмейн келген айтырыглар база бар. Бөжудулга бажыңында чедир кылдынмаан чүүлдерни маңаа чугаалап көрейн. Ол бажыңны № 81 тудуг эргелелиниң тудугжулары тутер эвээш эвес. Мында ук коллективтиң тургустунуп келгенинден бээр безин ажылдап турар улус бар. Оларның бирээзи — «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг болгаш Ленинчи юбилей медалының эдилекчизи Анай-Хаак Элеңмейевна Иргит. Боду шагда пенсиялаза-даа, аныяктарга саанчының мергежилдиг чарыштыр даамчыштыпаан чоруур активчи. Инек кадарчызы, партияның район конференциязының делегады Борбак-оол Сат база хүндүлүг кижилерниң бирээзи. А 1959 чылдан бээр маңаа саанчылап келген Чочак Саая — партияның бо область конференциязының делегады. Мурнакчы тракторист Дмитрий Борбуй партия кежигүнүнге эрткен чылын кирген. Ам ийи кижи партия кежигүнүнге кандидаттап киреринге белеткенип турар. Ында болганда ук коллективте партия эге организациязы ам-даа өзер.

Арыг-Бажы сүт-бараан фермазы он бирги беш чылдың дөртүү чылын база чедиишкинниг эгелээн — саар инектерге чарбаны, силосту, хөөп каан савацны минералдыг холуксаалар-биле кады бээрге, инектериниң сүдү элбеп турар. Ук коллективтиң бо чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин база ажыр күүседири — ССР Эвилелинге Тываның каттышкаанындан бээр 40 чылынга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыры чугаажок.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Советиниң чаа эрткен сессиязының материалдарын фермаиың коллективи улуг соңуургал-биле танышкып, изин-биле деткип турар.

Бо чурукта саанчыларның солуи ноочун турган үезин бистиң фотокорреспонденттиис Ю. Косарьков тырт. тырган.

К. ЧООДУ.

Бир парторганизацияда

ШУПТУЗУ ЧАҢГЫЗЫ ДЭЭШ

«Искра» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазы сөөлгү ийи-үш чылдарда Чөөн-Хемчик районга турлуж, республикага социалистиг чарыштың мурнуку одурүүндан дүшпестээн. Ук коллектив СЭКП-ниң область конференциязынга база күш-ажылчы чедиишкинниг ужуражып турар, күүдүлеге сүт садарының чыл планын сентябрь ийиде күүседген, оон бээр беш чылдың дөртүү чылының үлүүнче киирипкен. Оон түңнелинде ферма барык-ла бир үүс тонна сүттү чыл планындан алыр саткан.

Мал ажылының продукциязын будүрериң көвүдедириң, ооң шыкарын бедидериң партиявыс эрткен область конференциязы онзалап айыткан турган. Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының коммунистери ону ажылга удуртулга болдургаш, социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, өскелерге үлегерин боттары көргүзүп келгенивер. Коллективтиң бүгү кежигүннери оларга каттышкан болгаш, шуптузу чаңгызы дээш, чаңгызы шуптузу дээш туржуп турар.

Малды чемгерерин болгаш амаарын экижедириниң, малдың продуктулуун болгаш продукциязының шынарын бедидериниң, сүттүң бараанының бедидериниң дутайында айтырыгларны фермаиың коммунистери партия хуралдарынга үргүлүү чугаалажып, оларны боттандырар талазы-биле көскү хемчеглерни ап келген. Чамдык коммунистериң бо ажылдарга хамаарышкан отчеттарын база алгылаан. Бо бүгүнү кылырынга СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май, ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының, партияның XVIII область конференциязының шиитпирлери удуртулга болган.

Саар инектериниң саны үш үүс безин четкес ферманың ажылчыннары хөй эвес дээрзи билдингир. Ындыгда болза, ында партия эге организациязының үрээлеңи үргүлүү өзүп турар болгаш кежигүннериниң саны бо партия конференциязынга чедир он ажа берген. Фермаиың бүгү ажыл-херээнге удуртукчу күш ол, чедиишкиннериниң үндезини ында.

Фермаиың осеменатору Татьяна Кертик-ооловна Моңгуш удурткан бо партия эге организациязында күш-ажылдың хоочуннары болгаш хөй чыл стажтыг коммунистер эвээш эвес. Мында ук коллективтиң тургустунуп келгенинден бээр безин ажылдап турар улус бар. Оларның бирээзи — «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг болгаш Ленинчи юбилей медалының эдилекчизи Анай-Хаак Элеңмейевна Иргит. Боду шагда пенсиялаза-даа, аныяктарга саанчының мергежилдиг чарыштыр даамчыштыпаан чоруур активчи. Инек кадарчызы, партияның район конференциязының делегады Борбак-оол Сат база хүндүлүг кижилерниң бирээзи. А 1959 чылдан бээр маңаа саанчылап келген Чочак Саая — партияның бо область конференциязының делегады. Мурнакчы тракторист Дмитрий Борбуй партия кежигүнүнге эрткен чылын кирген. Ам ийи кижи партия кежигүнүнге кандидаттап киреринге белеткенип турар. Ында болганда ук коллективте партия эге организациязы ам-даа өзер.

Арыг-Бажы сүт-бараан фермазы он бирги беш чылдың дөртүү чылын база чедиишкинниг эгелээн — саар инектерге чарбаны, силосту, хөөп каан савацны минералдыг холуксаалар-биле кады бээрге, инектериниң сүдү элбеп турар. Ук коллективтиң бо чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин база ажыр күүседири — ССР Эвилелинге Тываның каттышкаанындан бээр 40 чылынга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыры чугаажок.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Советиниң чаа эрткен сессиязының материалдарын фермаиың коллективи улуг соңуургал-биле танышкып, изин-биле деткип турар.

Бо чурукта саанчыларның солуи ноочун турган үезин бистиң фотокорреспонденттиис Ю. Косарьков тырт. тырган.

К. ЧООДУ.

Бежен чылда мурнуку одуругда

АНЫЯК САЛГАЛ ДЭЭШ

Сезен хар ажып, хөйну көрүп, узун амыдыралды чурттап келдим. Амыдыралынарда уттундурбас болуушкуннар хөй бе? Улус менден ынчаар айтырыглаар. Сактырын оралдажыр мен, олар хөй. Ынчалза-даа сагыжымда эң-не уттундурбас болуушкун — Ленинчи партияның хүрээлеңинге киргеним болур.

1924 чыл турган. Ынчан Рязань губерниязынга көдээге аныяк башкы болуп күш-ажылымны эгеледим. Владимир Ильичиниң мөчээнинниң соонда ленинчи кыйгырыгны ёзугаар партия кежигүнүнүң кандидадынга кирдим. Политика талазыбиле медерелдиг, идейлиг бедик бүзүрелге мени өөреткен амыдыралчы школам ынчаар эгелээн. Оон удаан дээш туражуп турар мен. Шынар, камналга болгаш сагылга-чурум талазы-биле рейдилерни чоруткан бис. Бо үш айтырыгдан камналга айтырыы эң-не чидиг дээрзин хыналда көргүскен. Тудуг объектилерин долгандыр херимнээри, бүтүү материалдарның, херекселдерниң шыгжамырын эки организастаары, камналга дээш тудугжу бүрүзүнүң харыысалгазын бедидери чугула.

Чамдык таварылгаларда ажыл чок-даа хүнзээр-дир бис. Бир объектиден өскезинче көжерде хөй үе үнүп турар. Бирде үүрмек ажылдарже бригада кежигүннерин чардыктырар. Бо бүтүү четпестер бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга шаптыктыг дээрзи чугаажок.

Чаа чылда ажылды шын организастаарынче кичээнгей салырын күзеп турар бис.

Е. БИЗЯЕВА,
Күш-ажылдың Кызыл Тув. «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг эдилекчизи, № 48 тудуг эргелелиниде комсомолчу-аныяктарның шеверлекчилер бригадазының бригадири.

ЧҮГЛЕ НЕГЕЛДЕ КЫЛЫРЫ ЧЕТПЕС

«Тыва даг-дүгү» комбинатка чээрби чыл чедир ажылдап тур мен. Сооглүон ажыг чылдарда үүрмектеп-сорттаар комплексте аар дериг-херекселдер септээр слесарьлар бригадазының бригадири болуп ажылдап келдим.

Бригадавыста чеди кижи бар. Эвээш-даа кижилиг коллективти удуртуру харыысалгалыг болгаш берге. Кижи бүрүзү-биле тускайлаң ажыл чугула деп санап турар мен. Ажылчын кижиден чүгле негелде кылыры четпес. Оон соңуургалын, негелделерин, өг-бүледе амыдырал байдалын өөренип көөрүге хууда беседа база дузалаар. Чүгле чаңгыс кижи бир чыл чедир ажылдап турар, артканнары үр чыл ажылдаан, дуржулгалыг ажылчыннар. Слесарьлар В. Монгуш, Б. Ламасаан, А. Чүркин олар ажылынга кызымактар.

Харыылап турар участогувустуң агар септелгезин баш бурунгаар кылып ап турар бис. Бистиң бүрүүвусбиле цехке чаңгыс-даа туруушкун болуп көрбээн. Агар септелгени хынамчалыг кылганының түннелинде, техника белен үрелбейн турар.

Бригада кежигүннери бот-боттары аразында найыралдыг, бот-боттарынга дузалажыр. Нарын дериг-херекселдер септээри белен эвес. Борта мергежилдиг ажылчыннарның сүмези негеттинер. Күш-ажылдың хоочуннары боттарының чыгдынган байлак дуржулгазын аныяктарга дамчыдып, оларга канчаар кылырын бо-ла тайылбырлаан турар. Мен база каш-даа кижини слесарь мергежилниге өөреттим. Өөреникчилеримниң тергиин дээн мастерлер апарганы мени канчап өөртпес боор. Дагдыныкчы «четтирдим» деп сөстү чоргаарал-биле күлээп алыр.

Бистиң комбинадывыс күрүнеге продукция бээриинин чыл планын хуусаа бетинде ажыр күүседген. Чедиишкинде бистиң, слесарьларның, үлүүвүс база бар. Техниканы чоп ажыглаанындан күш-ажылдың будүрүкчүлүү беднир болгай. Инженер-техниктиг хемчеглер-биле кады бригада керээзин ажыглааны чедиишкинни чедип алырынга идиг болган.

Чаа чылда комбинаттың механиктиг албаны додуузубиле бригада керээзинче шилчиттинер. Чаа өзу-биле ажылдаары ажылчын бүрүзүнден күжениишкинни негээр болгай. Бригадага бо чаа арга-биле ажылдаар мораль-психологтуг байдалды тургузары белен эвес. Чүге дизе чаа арга будүрүкчүлүг ажылдаарынга дузалаар дээрзин ажылчын бүрүзүнге бүзүредир апаар. Партия организациялары бо херекке дузалаар боор деп бодап турар мен.

Ол бирги беш чылдың дөртүү чылында бистиң бригадавыс чаа күш-биле улам соруктуг ажылдаар.

М. ПАНИХИДИН,
В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының үүрмектеп-сорттаар комплексинде слесарьлар бригадири.

Партияның хоочуну бүрүзү, күш-ажылдың хоочуну бүрүзү аныяктарның дагдыныкчызы болур ужурлуг... Партияның болгаш чоннуң мурнунга бистиң хоочуннарывыстың улуг салыышкыны чүл дээрге, биске төлептиг салгалды белеткеп берип турары болур.

Партияның хоочуннары-биле СЭКП ТК-га болган ужуражышкынга эш Ю. В. Андроповтуң чугаазындан.

АРГАЛАРНЫ АЖЫГЛАП ТУРГАШ...

Херээженнериниң болгаш уругларының кадыкшылын камгалаарынче чугула сагыш сагындынып келген. Кызыл хоорайда республиканың № 2 бөжудулга бажыңының эмчилери база-ла ол дээш ажылдап турар бис. Эмнелге-амгы үениң дериг-херекселдери-биле хандырыптынган. Эртемниң чедиишкиннерин кадык камгалалының практиказынга шиңгээдириниң арганын кылып келдивис. Чижээлээрге, «Элеитроларкон» деп чаа аппаратты эрткен чылдан бээр ажыглап эгелевивис. Ол аппарат-биле улут эмчилер А. С. Назаренко, М. С. Сарыг-оол олар ажылдап, хынының базышкыны бедик кижилерни шинчип, аарының тодарадып турар. Бергедеп бөжуур келерге НАПП-2 аппарат дузалыг. Ону база ажылывыска ажыглап турар бис. Аар аарыглыг бөжуур келерге болгаш бергедеп төрүттүнген чаштарга дүрген дуза чедирер палаталарыны тускайлаан. Түңнелинде не-чаштарга дуза дедирери экижээн.

Коллектив кежигүннериниң хөй иези — аныяктар. Ында ажылдап турар улуг эмчилерниң 60 хуузу ординатура доозкан. Фельдшер-акушеркалар холушкак мергежилдиг болзуун дээш хемчеглер алдынып келген. Чижээлээрге, Алефтина Иргит бодунуң кол ажылынган аңгыда, анестезистка деп мергежилди чедип алган. Людмила Рафальская автохлав-биле ажылдаарынга өөренип алган, уруглар чөргектериниң болгаш эргежок чугула медицина хереселдериниң арыг-силиг болурун ол харыылаар. Оон үре-түңнелдиг ажылындан бичии чаштарның кадыкшылы хамаарыгыр.

Ажылдап келген чылдарымдан бээр акушер-гинеколог мергежилдиг, институт дооскан эмчилерни 35 кижини дагдындым. Олар бүгү-тай бистиң эмнелгевиске билиин быжыктырып өөренгеш, оон оске чергеже ажылдап чоруп турар. Чижээ, Людмила Кызына, Алды Хүнаа, Надежда Сат болгаш оскелер-даа билиин быжыктыргаш, ажылдап чоруткавыр. Эмнелгеге ажылдаанда он сес чыл чедип чор мен. Бодумнуң дуржулгамны өөрүмге доктаамал дамчыдып турар мен. Кезип бөжударынга, аар аарыглыг саатты келерге дүрген дуза чедирерине эмчилерни өөредип келдим. Аныяктарны удурдуп, ажылды организастаарынга хоочун акушеркаларның дузазы улуг. Акушеркалар М. А. Горобец, Л. Г. Сарафанова, И. Т. Комарицина, Г. П. Абрамова, З. Б. Ооржак олар боттарының дуржулгазын дамчыдып келген.

Чаа чылда коллективтиң мурнунда кылыр ужурлуг соруглар хөй. Чүрек-дамыр аарыын шыя тодарадып шинчиринин аппарадын ажылывыска ажыглаар бис. Ону тускай өрээлге тургузуп дерилир бис. Оон аңгыда функциоиалдыг-диагностика кабинединн организастаарын боттандырар. Бөжуур болгаш бөжаан херээженнерге сүмелер, лекция, беседалар кылыры-биле палаталарже радио точкаларын чоруткан. Ону удавас ажыглалга киирери артыкан. Коллектив кежигүннери оске-даа аргакурлавырларны үре-түңнелдиг, ажыглаар дээш моон соңгаар-даа демнит ажылдаарлар.

Ажылывыста чамдык чедир шиитпирлеттинмейн келген айтырыглар база бар. Бөжудулга бажыңында чедир кылдынмаан чүүлдерни маңаа чугаалап көрейн. Ол бажыңны № 81 тудуг эргелелиниң тудугжулары тутер эвээш эвес. Мында ук коллективтиң тургустунуп келгенинден бээр безин ажылдап турар улус бар. Оларның бирээзи — «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг болгаш Ленинчи юбилей медалының эдилекчизи Анай-Хаак Элеңмейевна Иргит. Боду шагда пенсиялаза-даа, аныяктарга саанчының мергежилдиг чарыштыр даамчыштыпаан чоруур активчи. Инек кадарчызы, партияның район конференциязының делегады Борбак-оол Сат база хүндүлүг кижилерниң бирээзи. А 1959 чылдан бээр маңаа саанчылап келген Чочак Саая — партияның бо область конференциязының делегады. Мурнакчы тракторист Дмитрий Борбуй партия кежигүнүнге эрткен чылын кирген. Ам ийи кижи партия кежигүнүнге кандидаттап киреринге белеткенип турар. Ында болганда ук коллективте партия эге организациязы ам-даа өзер.

Арыг-Бажы сүт-бараан фермазы он бирги беш чылдың дөртүү чылын база чедиишкинниг эгелээн — саар инектерге чарбаны, силосту, хөөп каан савацны минералдыг холуксаалар-биле кады бээрге, инектериниң сүдү элбеп турар. Ук коллективтиң бо чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин база ажыр күүседири — ССР Эвилелинге Тываның каттышкаанындан бээр 40 чылынга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыры чугаажок.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Советиниң чаа эрткен сессиязының материалдарын фермаиың коллективи улуг соңуургал-биле танышкып, изин-биле деткип турар.

Бо чурукта саанчыларның солуи ноочун турган үезин бистиң фотокорреспонденттиис Ю. Косарьков тырт. тырган.

К. ЧООДУ.

Бежен чылда мурнуку одуругда

АНЫЯК САЛГАЛ ДЭЭШ

Сезен хар ажып, хөйну көрүп, узун амыдыралды чурттап келдим. Амыдыралынарда уттундурбас болуушкуннар хөй бе? Улус менден ынчаар айтырыглаар. Сактырын оралдажыр мен, олар хөй. Ынчалза-даа сагыжымда эң-не уттундурбас болуушкун — Ленинчи партияның хүрээлеңинге киргеним болур.

1924 чыл турган. Ынчан Рязань губерниязынга көдээге аныяк башкы болуп күш-ажылымны эгеледим. Владимир Ильичиниң мөчээнинниң соонда ленинчи кыйгырыгны ёзугаар партия кежигүнүнүң кандидадынга кирдим. Политика талазыбиле медерелдиг, идейлиг бедик бүзүрелге мени өөреткен амыдыралчы школам ынчаар эгелээн. Оон удаан дээш туражуп турар мен. Шынар, камналга болгаш сагылга-чурум талазы-биле рейдилерни чоруткан бис. Бо үш айтырыгдан камналга айтырыы эң-не чидиг дээрзин хыналда көргүскен. Тудуг объектилерин долгандыр херимнээри, бүтүү материалдарның, херекселдерниң шыгжамырын эки организастаары, камналга дээш тудугжу бүрүзүнүң харыысалгазын бедидери чугула.

Чамдык таварылгаларда ажыл чок-даа хүнзээр-дир бис. Бир объектиден өскезинче көжерде хөй үе үнүп турар. Бирде үүрмек ажылдарже бригада кежигүннерин чардыктырар. Бо бүтүү четпестер бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга шаптыктыг дээрзи чугаажок.

Чаа чылда ажылды шын организастаарынче кичээнгей салырын күзеп турар бис.

Е. БИЗЯЕВА,
Күш-ажылдың Кызыл Тув. «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг эдилекчизи, № 48 тудуг эргелелиниде комсомолчу-аныяктарның шеверлекчилер бригадазының бригадири.

ЧҮГЛЕ НЕГЕЛДЕ КЫЛЫРЫ ЧЕТПЕС

«Тыва даг-дүгү» комбинатка чээрби чыл чедир ажылдап тур мен. Сооглүон ажыг чылдарда үүрмектеп-сорттаар комплексте аар дериг-херекселдер септээр слесарьлар бригадазының бригадири болуп ажылдап келдим.

Бригадавыста чеди кижи бар. Эвээш-даа кижилиг коллективти удуртуру харыысалгалыг болгаш берге. Кижи бүрүзү-биле тускайлаң ажыл чугула деп санап турар мен. Ажылчын кижиден чүгле негелде кылыры четпес. Оон соңуургалын, негелделерин, өг-бүледе амыдырал байдалын өөренип көөрүге хууда беседа база дузалаар. Чүгле чаңгыс кижи бир чыл чедир ажылдап турар, артканнары үр чыл ажылдаан, дуржулгалыг ажылчыннар. Слесарьлар В. Монгуш, Б. Ламасаан, А. Чүркин олар ажылынга кызымактар.

Харыылап турар участогувустуң агар септелгезин баш бурунгаар кылып ап турар бис. Бистиң бүрүүвусбиле цехке чаңгыс-даа туруушкун болуп көрбээн. Агар септелгени хынамчалыг кылганының түннелинде, техника белен үрелбейн турар.

Бригада кежигүннери бот-боттары аразында найыралдыг, бот-боттарынга дузалажыр. Нарын дериг-херекселдер септээри белен эвес. Борта мергежилдиг ажылчыннарның сүмези негеттинер. Күш-ажылдың хоочуннары боттарының чыгдынган байлак дуржулгазын аныяктарга дамчыдып, оларга канчаар кылырын бо-ла тайылбырлаан турар. Мен база каш-даа кижини слесарь мергежилниге өөреттим. Өөреникчилеримниң тергиин дээн мастерлер апарганы мени канчап өөртпес боор. Дагдыныкчы «четтирдим» деп сөстү чоргаарал-биле күлээп алыр.

Бистиң комбинадывыс күрүнеге продукция бээриинин чыл планын хуусаа бетинде ажыр күүседген. Чедиишкинде бистиң, слесарьларның, үлүүвүс база бар. Техниканы чоп ажыглаанындан күш-ажылдың будүрүкчүлүү беднир болгай. Инженер-техниктиг хемчеглер-биле кады бригада керээзин ажыглааны чедиишкинни чедип алырынга идиг болган.

Чаа чылда комбинаттың механиктиг албаны додуузубиле бригада керээзинче шилчиттинер. Чаа өзу-биле ажылдаары ажылчын бүрүзүнден күжениишкинни негээр болгай. Бригадага бо чаа арга-биле ажылдаар мораль-психологтуг байдалды тургузары белен эвес. Чүге дизе чаа арга будүрүкчүлүг ажылдаарынга дузалаар дээрзин ажылчын бүрүзүнге бүзүредир апаар. Партия организациялары бо херекке дузалаар боор деп бодап турар мен.

Ол бирги беш чылдың дөртүү чылында бистиң бригадавыс чаа күш-биле улам соруктуг ажылдаар.

М. ПАНИХИДИН,
В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының үүрмектеп-сорттаар комплексинде слесарьлар бригадири.

Партияның хоочуну бүрүзү, күш-ажылдың хоочуну бүрүзү аныяктарның дагдыныкчызы болур ужурлуг... Партияның болгаш чоннуң мурнунга бистиң хоочуннарывыстың улуг салыышкыны чүл дээрге, биске төлептиг салгалды белеткеп берип турары болур.

Партияның хоочуннары-биле СЭКП ТК-га болган ужуражышкынга эш Ю. В. Андроповтуң чугаазындан.

АРГАЛАРНЫ АЖЫГЛАП ТУРГАШ...

Херээженнериниң болгаш уругларының кадыкшылын камгалаарынче чугула сагыш сагындынып келген. Кызыл хоорайда республиканың № 2 бөжудулга бажыңының эмчилери база-ла ол дээш ажылдап турар бис. Эмнелге-амгы үениң дериг-херекселдери-биле хандырыптынган. Эртемниң чедиишкиннерин кадык камгалалының практиказынга шиңгээдириниң арганын кылып келдивис. Чижээлээрге, «Элеитроларкон» деп чаа аппаратты эрткен чылдан бээр ажыглап эгелевивис. Ол аппарат-биле улут эмчилер А. С. Назаренко, М. С. Сарыг-оол олар ажылдап, хынының базышкыны бедик кижилерни шинчип, аарының тодарадып турар. Бергедеп бөжуур келерге НАПП-2 аппарат дузалыг. Ону база ажылывыска ажыглап турар бис. Аар аарыглыг бөжуур келерге болгаш бергедеп төрүттүнген чаштарга дүрген дуза чедирер палаталарыны тускайлаан. Түңнелинде не-чаштарга дуза дедирери экижээн.

Коллектив кежигүннериниң хөй иези — аныяктар. Ында ажылдап турар улуг эмчилерниң 60 хуузу ординатура доозкан. Фельдшер-акушеркалар холушкак мергежилдиг болзуун дээш хемчеглер алдынып келген. Чижээлээрге, Алефтина Иргит бодунуң кол ажылынган аңгыда, анестезистка деп мергежилди чедип алган. Людмила Рафальская автохлав-биле ажылдаарынга өөренип алган, уруглар чөргектериниң болгаш эргежок чугула медицина хереселдериниң арыг-силиг болурун ол харыылаар. Оон үре-түңнелдиг ажылындан бичии чаштарның кадыкшылы хамаарыгыр.

Ажылдап келген чылдарымдан бээр акушер-гинеколог мергежилдиг, институт дооскан эмчилерни 35 кижини дагдындым. Олар бүгү-тай бистиң эмнелгевиске билиин быжыктырып өөренгеш, оон о

СОЦИАЛИСТИГ ЁЗУ-БИЛЕ ЧААРТЫРЫНЫҢ АДААРГАНЧЫГ ЧААГАЙ ҮЛҮҮ ОҢААШКАН»

(XXVI съездиге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинден)

АЖЫЛДЫҢ СТИЛИН САЙЗЫРАҢГАЙЖЫТПЫШААН

Районнуң экономиказының кол адыры — мал болгаш чер ажылы, ону хөгжүдер, кодээниң ишчилериниң чурттаарынга, ажылдаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузар улуг сорулганы салып турар. Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлеринге дүүштүр партия райкому бодунуң органнзакчы, политмассалыг ажылының стилин болгаш арга-методтарын сайзыраңгайжыдар дээш сөөлгү чылдарда тодаргай хемчеглерни алган бис.

СЭКП райкомунуң пленумнарынга, бюроларынга мал болгаш чер ажылының культуразын бедидериниң, мал чемнериниң бүдүрүлгезин көвүдедириниң, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге депшилгелиг технологияны шиңгээдип алырының, ажыл-ишчилерниң ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарының дугайында айтырыгларны чутаалашкаш, бо талазы-биле доктаалдарны хүлээп алган. Партия райкому партия эге организацияларының хөй талалыг ажыл-чорудулгазын хүлээп алган шиитпирлерни хажык чокка боттандырарынче, партияның, күрүнениң, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче, ажылчы чоннарының ортузунга идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды экижидеринче, аңаа удуртукчуларның киржилгезин идепкейжидеринче, күш-ажылчы коллективтерниң ролюн, кадрларның харыысалгазын бедидеринче угланган ажылды чорудуп турар.

Партия Төп Комитединиң айтыышкынын ёзугаар ажыл-агыйга партийжи удуртулганың арга-хевирлерин улам сайзыраңгайжыдары-биле СЭКП райкомунуң аппарадының ажылының регламентизин ажылдап кылгаш, бюрога бадылаан. Ажылдакчы бүрүзүнүң онаашкан ажыл-херээнге харыысалгазын ол улам бедиткен.

Районнуң үлетпүр, бүдүрүлгелериниң, тудуг, садыг организацияларының, совхозтарның мурнунда салдынган ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң сорулгаларын шиитпирлээринге суур болгаш кодээ Советтериниң, ажыл-агый органнарының ролюн, ында ажылдап турар коммунистерниң харыысалгазын бедидер дээш партия райкому, партия эге организациялары боттуг ажылдарны кылып келген.

Партия ажылының стилин болгаш арга-методун сайзыраңгайжыдар дээш ап чоруткан чамдык хемчеглерниң түңнелинде район он бирги беш чылдың үшкү чылында багай эвес көргүзүглерлиг болган. Мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен. 1983 чылда бердинген онаалдалардан ажыр 757 тонна эътти, 151 тонна сүттү, 8,6 миллион дагаа чуургазын, 10 тонна дүктү (арыг волокно-биле), 1121 тонна ноганы саткан. Бо болза Аъш-чем программазын боттандырар херекке районнуң коммунистериниң, ажылчы чоннарының киирген үлүү болур.

Үстүнде адаан чамдык күш-ажылчы чедиишкиннерни чедип алырынга бүдүрүлгениң мурнакчыларының болгаш коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларының киирген салыышкыны эвээш эвес. Саанчылар Саара Арандол, Моңгуш Бочунай, хойжулар Андрей Содунам, Чорума Хүлер-оол, инек кадарчылары Михаил Неделин, Анатолий Мухачев, бызаа азаакчылары Валентина Долганина, Мария Рукасуева болгаш өскелер-даа социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип, күш-ажылчы маргылдааның мурнуку одуруунда чоруп келгеннер.

1982—1983 чылдарның кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттиреринче партия организациялары чогуур кичээнгейни салып, малдарның чемгерилгезин, суггарылгазын, ажаалдазын экижидер ажылды күштелдирген. Ооң-биле чергелештир малчыннарның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузар дээш ажылдарны чоруткан. Ынчангаш кыштаглаашкын эки эрткен, ооң уламындан пландан ажыр продукция бүдүрер аргалыг болган бис. 1982—1983 чылдарның кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын органзастыг эрттирер дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга тиилекчи болуп үнгеш, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң база ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел бижик-биле район шаңнаткан. Бо болза малчыннарның ажылын бедик-биле үнелээни-дир, аңаа харыы кылдыр олар бо хүннерде политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турарлар.

Каш чылдар мурнунда планныг онаалдаларын күүсетпейн, хожудап турган бүдүрүлгелер ам мурнакчыларның санынче кирген. Ында партия организациялары специалистер-биле кады ажыл-иштиң байдалын ханы анализтеп, хожудаашкынның чылдагааннарын тодараткан болгаш коллективтиң удуртукчуларында бүдүрүлге айтырыгларын эки билир, мергежилин шыырак, кижилер-биле ажылдап билир кадрларны шилип киирген. «Тиилелге» совхозту ап көрээли. Онгу беш чылда чаңгыс-даа көргүзүг талазы-биле күрүне планын күүсетпээн дээш шыңгыы шүгүмчүлеткен турган. Ажыл-агыйның парткому, партия эге организациялары шүгүмчүлелден түңнелди үндүрүп, мал кичээнгейни хожудаашкындан үнери-биле удуртукчулардан, специалистерден негелдени күштелдирген, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге удуртулганы экижиткен түңнелинде ында байдал өскерилген. Совхоз он бирги беш чылдың эрткен үш чылының планныг онаалдаларын күүсеткен. «Көк-Тей» совхозта хаван комплекизиниң төлевилелде көрдүнген күчүзүн шиңгээдип алгаш, хаван эъдиниң бүдүрүлгезин онгу беш чылдың ортумак деңнелинден үш катап көвүдеткен. Куш фабриказының көргүзүглери багай эвес. Эрткен чылын 800 муң рубльдиң орулгазын алган, ооң үндүрүп турар продукциязының 90 хуузу бирги, ийиги категорияның болган. Бо коллективтерниң удуртукчулары коммунистер В. О. Оюн, Ю. В. Кривенко, Л. П. Килин даандырган ажыл-херекти күүседир дээш бүгү-ле билиин, күжүн, мергежилин үндүрүп турарлар.

Чамдык кылдынып турар ажылдар-биле чергелештир районнуң кодээ ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң темпизи партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң негелделеринге дүүшпейн турарын бот-шүгүмчүлекчи ёзу-биле демдеглээр апаар.

Чер ажылының зона системазының негелделерин совхозтар долузу-биле күүсетпейн келгенинден тарааның, ноганың, картофельдиң дүжүдү куду болуп эртпышаан. «Сукпак», «Тиилелге» совхозтары эрткен чылын бир гектардан ортумаа-биле 10—11 центнер дүжүттү ап турда, «Кара-Хаак», «Көк-Тей» совхозтар чүгле 2—3 центнер дүжүттү алган.

Мал ажылында четпестер, чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар эвээш эвес. Малдың баш санын өстүрер, продуктулуун бедидер, ооң чидириглерин эвээжедир дээш тодаргай хемчеглерни албайн келген. Ынчангаш күрүне планнарының күүселдезин хандырып шыдавайн турар. «Кара-Хаак» совхоз эът, сүт, дүк садарының үш чыл онаалдазын күүседип шыдаваан. Районнуң бода малының баш саны өзерден харын кудулап турар.

Партия эге организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга, районнуң партия конференциязынга санал берген коммунистер СЭКП райкому, партия эге организациялары кодээ ажыл-агыйны кошкак удуртуп, организакчы, масса-политиктиг ажылдарны четпес чорутканын чөптүг-биле шүгүмчүлээш, ону эдеринче угланган тодаргай саналдарны киирген. Аңаа дүүштүр СЭКП райкому хемчеглерни ажылдап кылгаш, ооң күүселдезин хандырарын партия организацияларынга, ажыл-агый удуртукчуларынга даасткан.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айтыышкыннарны районнуң коммунистери, бүгү ажылчы чоннары бир ап-сеткилдиг деткээш, ажыл-чорудулгазының дайынчы программазы кылдыр хүлээп алгаш, ону күүседири-биле шалыпчы ажылдап турарлар.

К. ШУЛУУ,
СЭКП Кызыл райкомунуң бирги секретары.

ОТЧЁТТУГ ҮЕДЕ

САННАР, ФАКТЫЛАР

⊙ Бистиң республиканың партия организациязының хүрээлеңинде 13761 коммунист бактаан турар, ооң иштинде 723 партия кежигүнүнге кандидат бар. Коммунистерниң 43,8 хуузу ажылчыннар, 40,7 хуузу инженер-техниктиг ажылдакчылар болгаш улус ажыл-агыйының специалистери.

⊙ 1981 чылда республиканың партия өөредилгезиниң 958 школаларынга 23572 дыңнакчыларны хаара туткан турган болза, бо өөредилге чылында политөөредилгениң 1247 школаларында 33065 дыңнакчылар өөренип турар.

⊙ Партия өөредилгезин чорудуп турар 540 пропагандистер шупту дээди эртемниг коммунистер.

* * *

⊙ Экономиктиг өөредилгеде 1318 пропагандистер хаара туттунган. Оларның 634-ү коммунистер.

* * *

⊙ Үлетпүр бүдүрүлге, тудуг, транспорт, садыг организацияларында, совхозтарда болгаш албан организация, өөредилге черлеринде 516 эге, 336 цех партия организациялары, 418 партбөлүктер бар.

* * *

⊙ Кол бүдүрүлге фондулары беш чылдың үш чылдарында 7,2 хуу улгаткан. Ол үениң дургузунда үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли 4 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү — 5,5 хуу өскен.

* * *

⊙ Чоннуң херегле бараанарын бүдүрери 9 миллион рубльге немей көвүдээн.

* * *

⊙ Эрткен үш чылдың дургузунда тудугжуларның күш-ажылының механизмнер-биле чепсеглелгени 25 хуу, фонд-биле чепсегленгени 32 хуу өскен.

* * *

⊙ Республиканың ниити билиг школаларында болгаш бүгү системаның өөредилге черлеринде беш муң ажыг башкылар ажылдап турар.

* * *

⊙ Ниити билиг школаларында 65 муң ажыг школачы өөренип турар. Республикада ниитизи-биле 53 муң ажыг школа назыны четпээннер бар, оларның 18 муңу ясли-садтарда турар.

* * *

⊙ Профтехучилищелерниң, техникумнарның, институттарның сургуулдары болгаш студентилери 45 янзы-бүрү профессияга өөренип ап турарлар.

* * *

⊙ Бүгү өөредилге черлери он бирги беш чылдың эрткен чылдарында 8,4 муң специалистерни доостурган. Оларның чартыы — профтехучилищелерниң доозукчулары. Кызылдың педагогика институду 936, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалы 342 оолдар, кыстар доосткан.

* * *

⊙ Он бирги беш чылдың эрткен чылдарында 3824 олуттуг чаа школаларны, 1186 олуттуг ясли-садтарны, 4 муң чыгын дөрбелчин метр башкылар бажыңнарын дужааган.

* * *

⊙ Чогаадыкчы деңнел талазы-биле эки деп санадып турар чуртта он хире ансамбльдерниң аразында Тываның күрүне филармониязының ыры, танцының «Саян» ансамбли кирип турар. Ооң гастроль оруктары сөөлгү чылдарда чурттуң дыка хөй республикаларынче, областарынче, Куба, Болгария дээш мыкаш социалистиг чурттарже шөйүлген.

* * *

⊙ Республикада 163 библиотеканың 133-ү кодээде, хоорайда 30 библиотека бар. Республиканың шупту библиотекаларының ном фондузу 2 млн. 500 муң чедип турар.

* * *

⊙ Республикада ниитизи-биле 210 клуб албан черлери, ооң иштинде кодээде — 177, хоорайда 10 албан черлери бар.

ДӨЗЕКСЭЭР МЕН

Дааранықчының мергежилин чедип алыры — мээң изиг күзелим. Ынчангаш онгу классты доскааш, амыдырал хандырылга бүдүрүлге эртелелинге келиримге, өөреникчи кылдыр хүлээп алган.

Күш-ажылчы баштайгы базымымны бо бүдүрүлге черинге эгелээнимге өөрүп чоруур мен. Уран-шевер холдуг угбаларның арга-сүмези-биле дааранырының технологиязынга өөренип, мергежилимниң чажыттарынче [illegible] нылап, ону шиңгээдип ап тур мен. Ындыг болур-даа уржурлуг, сагыш човангыр, бедик дуржулгалыг хоочун дааранықчы-мастерлерниң чанынга кижи өөренинчел-даа болур чүве-дир.

Коллектививисте бүдүрүлгениң хоочуннары хөй. Олар —бистиң дагдынықчыларывыс. Олардан бис чүгле уран-шевер дааранырының аргаларын эвес, күш-ажылды үнелеп билиринге, биче сеткилдиг, харыысалгалыг болурунга өөренип турар бис.

Дагдынықчыларывыстың бирээзи —Мария Шагдыровна Суван-оол. Ол— бүдүрүлгениң мурнакчызы. Ооң күш-ажылчы стажы бо чылын чээрби сес чыл болур. Угбавыстың холу деггеи хептиң шынары дыка-ла эки болур чүве. М. Ш. Суван-оол —коммунист. Ол бодунга-даа, эш-өөрүнге-даа негелделиг, хүлээнген херээнге харыысалгалыг.

Коммунист Нина Начыновна Сундуйнуң удурткан даштыкы хеп даараар бригадада анықтар ажылдап турар бис, ынчангаш комсомолчу-анықтарның. Чаңгыс дем-биле ажылдап, планныг онаалдаларывыстың күүселдезин ай санында чедип ап келдивис. Бригадиривистиң хууда үлегери биске үнелиг.

Кады ажылдап турар коммунистерниң ажыл-ижинден хөйнү өөренип ап турар бис. Канчаар чурттаарын, ажылдаарын-даа.

Бистер анықтар, ажыл-ишке коммунистерни дөзексээр, оларга деңнежиксээр бис. Коммунистиң бедик адын кижиге хөйнү хүлээндирип турар. Комсомолчуларның хуралынга ол дугайын бо-ла чугаалажы бээр бис. Ынчангаш мен, мээң эш-өөрүм бүдүрүлгевистиң коммунистериниң одуруунга чорупп, СЭКП кежигүнүнге кирер күзелдиг бис.

К. ДАЖЫ,
комсомолчу.
Эрзин район.

УЛАМ ЭКИ АЖЫЛДААР

Коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези — республика типографиязының коллективи СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының тоску сессиязының материалдарын, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң Пленумга чугаазын кичээнгейлиг таныжып болгаш ону чүүлдүгзүнүп деткип турар.

Мээң ажылдап турар бүдүрүлгем — хөй националдыг кижилер ажылдап турар быжыг найыралдыг коллектив чүве. Ажылдың шынарын экижидер, ооң ажыктыын бедидер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер, камналгалыг ажылдаар дээш социалистиг чарыш бригадалар ортузунга калбарган.

Социалистиг чарыштың түңнелдерин квартал сапында үндүрүп, мурнакчы бригадаларны болгаш эки көргүзүглерни чедип алган ажылчыннарны шаңнап, мактаары бисте чаңчыл болган. Ажылывыска бедик бүдүрүлгечи көргүзүглерни чедип алырывыска бистиң дагдынықчыларывыс — бүдүрүлгеге хөй чылдарда ажылдаан, арга-дуржулгалыг коммунистер С. Адыг, Н. Шуба, В. Доржу болгаш өскелерниң-даа дузазын үнелеп четпес бис. Күш-ажылдың хоочуннары Р. Заворотная, В. Наезжих олар бистерге бо-ла дузалажып, арга-сүмезин каткан турарынга чоргаарланып чоруур бис.

Сагылга-чурумну быжыглаар дээш чамдык хемчеглерни бүдүрүлгеде партия, профэвилел, комсомол болгаш хөй-ниити организациялары ажылдап кылган. Сагылга-чурумну быжыглаар дээш демиселди күштелдиргениниң түңнелинде ажыл шагы үзер, прогул кылыр чоруктар эвээжээн.

Раиса Михайловна Дроздова удурткан дагдынықчылар чөвүлели эки ажылдап турар. Чөвүлелдиң кежигүннерин чаа ажылдап келген, амыдыралдың улуг оруун эгелеп чоруур анықтарга быжыглаары бисте чаңчыл апарган. Чаа ажылдап келген анықтар оларның арга-сүмезин ап, полиграфияның мергежилин шиңгээдип алыр дээш кызымак ажылдап, өөренип турар.

Бодунуң эртем-билиин бедидер дээш бистиң коллективтиң чамдык анықтары чурттуң дээди өөредилге черлеринде болгаш анықтарның кежээки школазында өөренип турар. Чижээ, Раиса Анай-оол Куйбышевтиң полиграфия техникумунуң ботөөредилгелиг салбырының 2-ги курузунда, Долаана Дембирель —ажылчын анықтарның кежээки школазында өөренип турар.

Бистиң бүдүрүлгениң ажыл-ишчилери Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты чыл эгезинден эгелеп калбарткан шалыпчы ажылдап турар.

А. ХЕРТЕК,
комсомол организациязының секретары.

БҮГҮ-ЛЕ ЧҮВЕНИ КИЖИГЕ, КИЖИНИҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

Чырык, чылыг бажың тудуу
Чылдан чылче өзүп турда,
Чырык чаагай Кызыл хоорай
Шыдал күштүг болбайн канчаар!

ЧЫЛДАР эрткен тудумна найысылал Кызылывыс улам күш кирип, чалым хая дег бедик хөй каъттыг янзы-бүрү бажыңнар улай немежип, хоорайның овур-хевири, арын-шырайы улам-на чаартынып, чараш, чаагай апар чыдарынга кым черле магадавас деп!

Кызылывыс ам чеден харлаарының бозагазында келген, ол дээрге хоорай назыны-биле алырга «анық оол»-биле дөмей-дир. Ынчалзажок маңаа баштайгы ыяш бажыңнарның ханаларын салышкан эң баштайгы тудугжу Галкинден эгелээш, бо хүннерге чедир хөй-хөй салгалдарның тудугжулары Кызылывысты амгы үениң ёзулуг чараш хоорайы кылдыр тудуп тургузуп келгени бо. Ындыг уран-шевер тудугжу салгалдың кижилериниң бирээзи — Чүлдүм-оол Чылбай-оолович Донгак-тыр.

(Эгези. Төнчүзү 4-кү арында).

очерк

Мөңге артар ис

НАЗЫ-ХАРЫ кижи ортузу чеде берген күш-ажылчы бо кижиниң намдарының арыннарын ажытыртып көөр болзувусса, хөй талалыг болгаш байлак.

— Бежен чылдарның ортаа үезинде шериг албаны эрттирип турарга, Москвага эң-не баштай тудугжунуң «сагылын» четтирип, мастерокту туткан мен—деп, ол сактып чугаалаар. Баштай чамдык дузалал ажылдар-даа кылып турган. А чоорту салбыр командири мастер Никулин аңаа 10-12 каъттыг улуг бажыңнарга туйибу салдырып, дашчыладып эгелээн. Тудуг кылып чорбаан, кодээге өскен оолга сагыш дег чүве кайда боор. Салып-салып кээрге-ле «оозун-моозун эде кылыр» дээш мастер айтыышкын бээрге. Донгак дайынчы кижи болгаш ону чугаа чокка күүседир турган. Чоорту-ла командир ооң шалыпкын, тудунгур, кежээ чоруун эскерип каан.

— Мынчаар ажылдаар болзуңза, эр-хей-дир сен. Донгак, кедизинде барып шыырак тудугжу болуп шыдаар кижи-дир сен—деп, ол мактагылаар-даа турган. Шеригге албан эрттирген чылдары халас эртпээн. Донгак дайынчы дадыгылжылганы-даа, тудугжу мергежилди-даа чедип алган. Ынчалзажок чамдыкта кижи бодунуң келир үеде шилип алыр мергежилиниң каалама оруун дораан-на тыва тыртып албас база болгулаар. Ынчангы анық Чүлдүм-оолга ындыг болган. Шеригден халашкаш, Төрээн чери Шуй, Сарыг-Бел кайы сен дээш хапкан. База катап колхозка учётчиктеп, бригадирлеп, ВЛКСМ комитединиң секретарьлап ажылдаза-даа, солдат турда командириниң «шыырак тудугжу болуп шыдаар кижи-дир сен» дээн сөстери ооң сагыжын амыратпаан.

БЕЖЕН чылдарны сөөлзүредир Кызылда тудугжу акызы Иргит Моңгениң бажыңынга ол келген.

— Колхозка ажылдап, чурттаарга база-ла эки-дир харын. Ынчалзажок шеригге тургаш чедип алганым мергежилим дайы-биле хоорайга тудугжулаарын күзеп келдим—дээн.

Дуңмазының күзелин акызы изиг-биле деткээн. Чүлдүм-оол Донгактың амыдыралынга оон бээр эрткен чээрби беш чылдар Кызылдың янзы-бүрү тудугларынга бызаңчылаар, туйибу салып дашчылаар, каңнакчылаар, бетонщиктээр ажылдар-биле холбашкан. Ооң ындыг холушкак, хөй янзы тудугжу мергежил чедип алырынга дузалаан дагдынықчы, ажылчын башкылары — Иван Захаровтуң, Илья Казанцевтиң, Иргит Моңгениң дугайын ол кезээде сеткил ханышкыны-биле бодап чоруур. Оон бээр найысылалга туттунган улуг-улуг эжелге, школа, чуртталга болгаш өске-даа объектилеринде ооң холу дегбээн, туйибу салбаан бажыңы-даа чок.

Өске өөрү-биле бир дөмей ажылдап чораан бодуун тудугжуну бригадирге томуйлаптар деп чүвени ол бодавайн-даа чораан. Оон бээр сес хире чылдар эрткен. Бир катап эргелел начальниги ону кел дээн. Дүвүреп маңнап четкен.

— Бригадирлер пенсиялаар апарган, ынчангаш ооң орнунга силерни ажылдадыр деп санал бар-дыр, канчаар бодап тур силер, Чүлдүм-оол Чылбай-оолович? —деп, ооң бодавайн-даа чорааны айтырыгны аңаа тургускан.

Бригадирниң ажылының нарын, бергезин билир болгаш ол ыыт чок кезек бодаап олурган. «Баштай арай берге боор» дээш дадагалзаан.

— Коммунист кижи-дир силер, ол ажылга силерниң билиинер-даа, дуржулгаңар-даа четчир—дээш, бригаданың ажылын хүлээп алырын олурганнар аңаа сүмелээн. Ол чугула харыысалгалыг даалганы Донгак партийжи ёзу-биле күүседип кирипкен. Ажылга нарын чүүлдер, бергелер бо-ла тургустунуп келгилээр. Ылаңгыя кылып турар объектилерге туйибу, демир-бетон кылыглар, керамзит болгаш өске-даа материалдар чедишпес, чамдыкта үстү бээр. Ооң соонда тудугжуларның аразында органзас чок, саадаргай чорутар база болгулай бээр. Баштай ону прорабтың, участок начальнигиниң, инженер-техниктиг ажылдакчыларның дузазы-биле эдип алырын ол оралдажып турган. Байдал черле [illegible] шимчеш дивес апарган. Ооң соонда «Кызыл тудуг» эргелелиниң начальниги Павел Иванович Чербаковка, «Тыва тудуг» трестиң парктом секретары Геннадий Александрович Медведевке ол дугайында айтырыгны чидиг-биле тургускан. Начальник-даа, секретарь-даа:

ПАРТИЯНЫҢ СОЛДАДЫ МЕН

Бадылергей чүрек душта
Партияның солдады мен.
Кыры сынар, мактанмас
мен:
Гвардейжи дайынчы мен.
Партияның айтыы меңээ
Маргыш болбас күштүг
дужаал.
Берге орук айытса-даа,
«Белен мен» деп ёзулаар
мен.
Кая, шой шуткуур ажылчын
мен,
Камгалакчы дайынчы мен,
Совет чурттуң кижизи мен,
Чолдуг чаштың адазы мен.
Коммун намның иззэн оруун
Халап, шуурган борай
какпас.
Хостуг чоннуң чүткүл-соруун
Кандыг-даа күш сокса
кылбас.
Бадылергей чүрек душта,
Партияның солдады мен.
Кыры сынар, мактанмас
мен:
Гвардейжи дайынчы мен.

С. ТАМБА.

●

ПАРТИЯВЫС БАШТАП ТУРАР

Ленин башкы тутсуп берген улуг тукт:
Ие-төрээн Совет чуртка киискиткен
Коммунизм хереддеңген бедиңдиве
Хостуг, хөглүг, тиилелгелиг базып орар.
Маадырлыг совет чонну
Партиявыс баштап турар.
Улуг чаагай күрүнениң хүнден хүнче
Улам байып күчү-түрлүг турзун дээштиң,
Төрээн чурттуң, улус чоннуң чыргалынга
Төлен шынчы бараан болуп, орук айтып,
Маадырлыг совет чонну
Партиявыс баштап турар.
Ажыл-ишке, демиселге — чурттаалгага
Акы-дуңма совет аймак улустарның
Мөге-быжыг чаңгыс эвин — найыралын
Мөңге шагда тендиш дивес шивээ кылдыр
Маадырлыг совет чонну
Партиявыс баштап турар.
Отлу, кызы оранарга орук айтып,
Октаргайлап — сылдыс кезип ужуп турар.
Ужуп баткан хемнерниң ушун дургаар
Улуг чаагай тиилелгелер чайынналган
Маадырлыг совет чонну
Партиявыс баштап турар.
Улус чоннуң чурттаалгага, демиселге
Угаан-соруу, шыдал-күжү, чыргал кежии —
Дээди мерген коммунистиг ниитилелче,
Делегейге быжыг тайбың оруун айтып,
Маадырлыг совет чонну
Партиявыс баштап турар.

Л. ЧАДАМБА.

●

Партияның XIX область
шуулганынга
Мандат тудуп киржир эрге
чаалап алган
Малчын Артис Хертек биле
Борис Тейнин
Баштайгы чаш хураган ап,
чаа чыл уткаан.
Сүрүн оглу Чылбак-оолдуң
кодаңында
Сүрлүг семдер сарлыы хүр
кур
дешкилешкен...
«ССРЭ-ниң 60 чылда»
директор
Доскаар
Чедиишкиннер бар-даа
болза,
оожургаваан,
Кожазында «Мөген-Бүрен»
хойжулары —
Конгаржаптан, Кежербейден
оваартынган.
Чүге дээрге, олар база
делегаттар.
Чүстен чүс дээш туржуп
турар начыннар-дыр.
Маадыр ишчи малчыннарын
Кызылдыва
Маңган баштыг Мөңгүн-Тайга
чоргаар үдээн.

С. МОЛДУРГА.

УРАН ЧҮҮЛДҮҢ КИЖИЛЕРИ—ЧОНГА

Он бирги беш чылдың дөрткү чылы эгелеп турар. СЭКП-ның XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның июнь база декабрь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлериниң амыдыралга боттандырар дээш республиканың ажылчы чоннары дөрткү чылдың күш-ажылчы ээлтээнде турупканнар. Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш шалыпчы ажыл-херектер чер болганда түлүктээн. Күш-ажылчы хүн доостуру билек, чүс-чүс кижилер театрларның, культура албан черлериниң эжиктерин ажыдып, хостуг үе-шагын чөп ажыглаары-биле чедип келирлер. Бистиң культура, уран чүүл ажылдакчыларывыс оларга бараан болуп турар.

Республиканың хөгжүмнүг театрының тургусканы кандыг-даа шинзин Тываның хоорай, суурларының көрүкчүлери чылдың кайы-даа үезинде доктаамал көрүп турар.

Тываның күрүне филармониязының «Саян», «Аян», «Челээш» ансамбльдери, «Чалыы назын» эстрада-цирк бөлүү көрүкчүлерниң күзенчиг аалчылары апарганнар.

Бистиң чурукчуларывыс, чогаалчыларывыс, композиторларывыс боттарының чаа-чаа чогаалдарын, ажыл-херектерин Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуурунче угландырганнар. Оларның чогаалдары-биле чүгле республика иштиниң эвес, харыы бүгү-эвилел номчукчузу, көрүкчүзү база бо чылда хөй-биле таныжар. Чүге дээрге Совет Тываның 40 чыл юбилейин таварыштыр чогаалчыларның номнарын Москваның төп ном үндүрер черлери база парлап үндүрер. Чурукчуларның болгаш уран-шевер мастерлериниң ажылдары бүгү-эвилел делгелгелеринге киржир. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, Тываның культура, уран чүүлдүк ажылдакчылары республиканың юбилейин төлептиг уткуурунче бүгү күжүн мөөннээр.

Малчыннарның тараажыларның доктаамал аалчылары — чер-черде агитация-уран чүүл бригадалары. Олар чылдың кайы-даа үезинде оюн-концерти-биле аян тудуп, мурнакчыларны алдаржыдып, чалгаа-шушпеңнерни шоодут оду-биле шүгүмчүлеп турарлар. Бии-Хемде «Колос», Каа-Хемде «Романтиктер», Эрзинде «Хүлүмзүрүг» дээш он-он коллективтер ажылы-биле макталдыг.

Номчукчулар-биле ажылдаарда таарымчалыг төпчүттнен библиотека системалары чон ортузунга ном пропагандазын эки тургускан. Ылангыя Таңдының, Каа-Хемниң, Эрзинниң библиотекаларының ажылы эки. Олар мурнакчыларны алдаржыткан межээлерни, солун ужуражылгаларны, аас журналдарын, дужут байырлалдарын эрттирип турар.

Улусчу чогаадыга фестивалы уламчылавышаан, ам ооң сөөлгү эдлээ эгелээр. Чүс-чүс бот-тывынгыр артистер көрүлделерге, конкурстарга киржип, чогаадыкчы талантызын көргүзер.

Кодээ клубтар болгаш Культура бажыңнары солун ажыл-херектерни эртирип, чоннуң дыштанылгазын эки организастаарының хемчеглерин ап турар. Кижилерниң сеткил-хөөнүнге чоок, ханы идейлиг хемчеглерни чер-черде партия болгаш өске-даа хөй-нийти организацияларының калбак киржилгези-биле боттандырып чорудар дээш моон соңгаарда эки ажылдаар апаар.

Бөлүк культура ажылдакчылары коммунистер театрга ужуражып келгенде бо чурукту тырттырган.

БААЗАНЫ БЫЖЫГЛАВЫШААН...

Тываның улус өөредилгези он бирги беш чылдың эрткен чылдарында бурунгаар базымнарны кылып, сайзыраан. Школаларның материал-техниктиг баазазын быжыглаарынче угланган ажылдарны боттандырган.

Республиканың бүгү-ле школа, профтехучилище болгаш ортумак тускай, дээди өөредилге черлеринде 75,5 муң өөреникчи болгаш студент өөренип турар. Беш муң ажыг башкы кадрлар, пионер вожатыйлары болгаш бүдүрүлге өөредилгезиниң мастерлери аныяк-өскенниң өөредилге-кижизидилгезинге бараан болган. Оларның аразында ат-сураглыглар база хөй. РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкылары бедик атты ийи чүс бежен хире башкыга тывыскан. Бо чаа чылдың эгезинде база бөлүк башкыларга РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы деп бедик атты тывысканы башкыларның ажыл-ижин, ат-алдарын бедии-биле үнелеп көрүп турарының херечизи болур-дур.

Улусчу башкы — совет ниитилелдиң чоргааралы. Бистиң уругларывысты кижизидеринге ниитилелдиң бүзүреттирген кижизи, бүгү-ле идеологтуг ажыл-чорудулгага партияның даяныр күжү болурун СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга онзалап демдеглээни-даа таварылга эвес. Тываның хоорай, суурларында башкылар школада ажыл-чорудулгазы-биле чергелештир чон ортузунга масса-политиктиг ажылда эң идепкейлиг киржип, идеология фронтузунуң дайынчылары болу бергеннер.

Бистиң башкыларывыс херээженнер чөвүлелдеринде, агитквартираларда чорудуп турар кижизидилге ажылының идепкейлиг организакчылары. Школаларда, өөредилге черлеринде партия организацияларында инициативчи, ажылынга ханы бердинген коммунист башкылар ажылдап турар. Школада болгаш өөредилге черлеринде бүгү-ле ажыл-херектерни башкарып чорударынга олар кол өзек болуп турарлар.

Республиканың профтехучилищелериниң, дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлериниң баазазын быжыглаар ажыл ам-даа уламчылап турар. Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының баазазы калбарып орар, ук өөредилге черин он бирги беш чылдың эрткен чылдарында үш чүс дөртен ажыг оолдар, кыстар дооскан. Дээди эртемниг тудуг болгаш автоинженерлерниң республиканың улус ажыл-агыйынга ачы-дузазы улуг дээрзи чугаажок.

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң механика болгаш дээди математика кафедразын Федор Куприянович Лебедев удуртуп турар. Техниктиг эртемнерниң кандидады, доцент Ф. К. Лебедев кодээ ажыл-агый болгаш транспорт машиналарының үрелиишкин чок ажылдаарының дугайында айтырыгга хамаарыштыр шинчилел ажылын чорутпушаш, бо беш чылда дөрт чүүлдү бижээн болгаш шинчилел ажылы дээш авторнуң херечилелин алган.

Коммунист башкы хөй-нийти ажылынга идепкейлиг киржип, партия организациязының секретарының оралакчызында ажылдап турар.

ЧУРУКТА: башкы Ф. К. Лебедев тудуг факультединиң комсомол активинде.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

очерк
Мөңге артар ис

— Тудуг материалдарының чедишпес нарын, бергезин билир бис. Байдалды эдер дээш бистен хамаарыр бүгү чүүлдерни кылыр бис — деп аазааннар. Ынчалзажок айлар, чылдар эртседаа, байдалда шоолуг экижээн чүве чок. «Эттинмес аарыг» дег үргүлчүлеп, чидиг-чидиг маргылдаалар үнгүлеп кээп турар апарган.

Ийи чыл бурунгаар материалдар хандырылгазы мырыңай бергедеп кээрге, Донгак СЭКП обкомунуң секретары Альберт Иванович Ванжага четкен. Тудугжу бригадирниң тургузуп келген айтырыын секретарь кончуг кичээнгейлиг дыңнап, ол талазы-биле хемчеглерни ап, дуза көргүзерин аазаан. Ооң соонда байдал мурнундагызындан экижээн. Ынчалзажок амдаа негелдеге четпес.

ПАРТИЯНЫҢ XXV Кызыл хоорай конференциязы кидин түлүктеп турган. Даргалакчы:

— «Кызыл тудуг» эргелелинде бригадир Ч. Ч. Донгакка сөс бээр — деп, чарлаан. Шилгедек сыныг, шевергин беттинген, делгем хөректиг, чазык пырайлыг кижи индирже базыпкан.

Аңаа үнүп келгеш:

— Эштер! — дээш, ол оожум чугаалап эгелээн. Баштай оратор ниити чүүлдерге болгаш эргелелдиң ажылынга доктаагаш, ооң соонда бодунуң бригадазының ажыл-херээн допчулап таныштырган:

— 1982 чылдан эгелеп бистер бригада кереээн-биле ажылдаар аргаже шилчидивис. Ооң артык күштүгүн, ажыктыын медереп билип тур бис. Ажылдың эчис түңнели дээш бригада кежигүннериниң харысалгазы, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн, сагылга-чурум быжыгып, прогулдаар чорук эвээжээн. Кол чүве — план күүселдезинге, тудугну кылыр хуусаазын кызырарынга, оңу чиник үнелиг камналгалыг кылырынга организастыг чорукту бедидеринге ындыг арга эң чугула-дыр — деп, ол демдеглээн. Ооң соонда чаа кылыр тудугларга инженерлиг ажылды багай белеткеп турарын, материалдарның үстү бээрин, болгаш өске-даа четпестерниң дугайын чидии-биле шүгүмчүлээн.

Бодунуң бригадазын ол ёзулуг сырый каттышкан демниг чаңгыс аай коллектив кылып ап шыдаан. Барык-ла кижи бүрүзүнүң ажы-чаңын, онзагай байдалын барымдаалап, оларның түс-түзү-биле ажылдаарын ол кичээнгейге алган. Чамдыкта «Ээеңгизин дыңзыдыпкан» кижилер ажылга чедип кээрге, бажыңынче чорудупкаш, прогул бижип каар, а ооң соонда бригада чөвүлелинге, ниити тудугжуларның хуралынга «судтап», ооң аксын-сөзүн алыр. Ынчангаш ам ындыг четпестер читкен.

(Төнчүзү. Эгези 3-кү арында).

чамдыкта 40-даа четкилей бээр. Ынчалзажок тудугларга ажыл соксаш дивес. Амгы № 2 школаның ийи талазынга улаштыр бажың немей кылып турар тудугжулар база-ла ажылдавышаан. Тос-тостуң чынчылама соогу киткеп турза-даа, школаның спорт, актовый залдарын туткан Донгак баштаан дашчылар Марат Оюн, Хомушку Чылбак, Кызыл-оол Биче-оол, Алексей Куулар.

—Оон өске аргажок, хамык-ла чүве сагылга-чурумдан эгелээр-ле болгай—деп, ооң чугаалап турары черле үндезинниг. А бригадир биле прораб Данов Шара-Хөөнүң шиитпирлеп шыдавазы хире айтырыгны бригада чөвүлелинге чугаалажыр. Коллективтиң кол дайынчы ээзэ Хомушку Картыына, Оюн Марат, Биче-оол Кызыл-оол ышкаш коммунистер. Кандыг-даа ажылга бригадириниң даяныр күжү ол.

Бригада кереэзинче, чаңгыс аай нарядче бригаданың шилчээни эки болбайн аан. Ынчалзажок мында база-ла администрация-биле чарганы кереэниң чамдызы саазын кырынга артып каап турарындан, материалдар чогуур өйүнде келбейн баарындан, азы шуут үстү бээриннен, чаа кылыр тудугларның инженерлиг белеткелиниң четпезинден тудугжулар шак шагы-биле ажыл чок аңаа олурар, азы «аар-саарлап» туруп бээр. Оон-на план күүсеттинместеп, сөөртүнүп эгелээр. Ынчалзажок Донгак Чүлдүм-оолдуң бригадазының тудугжулары эрес-соруктуг ажылдап, М. Шиповаленконуң бригадазы-биле чарыжынга мурнап турары таблицада көргүскен чурагайлардан-на илдең чораап. Эрткен чылдың ноябрьда 22 муң рубльдиң, а тудуг-монтаж ажылдарын кылыр планын олар барык-ла күүседипкен, а декабрьда бичии четпээн. А ам «Совет Тываның 40 чылынга — 40 шалыпчы неделя» деп чарышта киржип эгелээн.

ДЕКАБРЬНЫҢ сөөлгү чартыы. Кызылга соок 30 градус ашкылап, а Михаил Монгуш, Алексей Хомушку болгаш өскелер-даа туйбулар салган, демир-бетон плиталар эптээн, электри каңнакчы Коңгар Серен демирлерни тудуштуруп каңнаан. Ончумаа Донгак биле Ондар олар тускай машинада хоюдугну чылыдып белеткээн, эң хоочун тудугжу пенсионер Монгуш Картыына биле Оюн Көк-оол манзалар чонуп белеткээн. Шупту-ла чай-шелээн чок ажылдаан турган.

Элээн болганда дүъштеки чапсар эгелээн. Изидир одаптаан чылыг вагончугашка тудугжулар чемненип, дыштаныы олурганнар. Мурнунда бо-ла бригадага ажылдап турган, чедени ажыр бастаан, пенсиялаан Оюн Лагбаевич Калзаң чаңчыккан аайы-биле база чедип келген.

—Бисти сакты бергениң де эмер бызаа дег. Шыдаттынмас кижи-ле болгай сен, акый—деп, өөрү баштактангылаан.

— Өөренген чаңын канчаар

Өртээр эвес, баглаар эвес — дей тыртып кааш, өөрү-биле ол сеткил хандыр хөөрешкилээр.

— Силерниң ам тудуг кылып турарыңар-биле үжен чылдарны сөөлзүредир бо школаны тудуп турганывысты деңнээр болза, дыка-ла ылгалдыг-дыр, дуңмам. Донгак. Ынчан оорга ларывыска ыңгыржактар, шагжалар, аптара дег хааржактар чүктээш, үстүкү каъттарга туйбуну, хоюдугну чедирип ап турдувус, ам көрүнер даан. Он-чээрби хире мөге эрлер шимчедип шыдавас хире аажок улуг демир-бетон органы көдүртүр кран, шывык ыяш дег көдүргеш, дөртүү каътка силерге дораан-на салып бээр. Машина-техника дээрге, баш ажыг, магалыы кандыг-дыр! Ынчан бисте аът, тергеден, чаңгыс үрелик бичии трактордан өске чүү-даа чок чүве. Кайы-даа хире бергелер турза, Кызылга туйбудан кылган эң баштайгы дөрт каът бежиңни — бо школаны орус өңнүктерниң дузазы-биле тудуп дооскаш, 1940 чылдың күзүнүнде ажыглалга кирип, эртем-сургуулга өөренир ажы-төлдү амыраткавывыс ол чүве. Бодап көөрге тудугжунуу дег ындыг буянныг мергежил турар бе, дуңмалар? Чаа бажыңны тудуп каарыңарга ол дээрге хөй-хөй салгалдарның өргээзи, ажыглалы болу бээр, он-он, а харын-даа чүс-чүс чылдарда чер кырынга мөңге ис боол артар.

Кыска чапсар соонда, күжениишкинниг ажыл база катап үргүлчүлей берген.

Бригадир Донгак СЭКП хооркомунуң бюро кежигүнү кижи болгаш бо удаада ооң ээлчеглиг хуралынче чорупкан.

Уран-шевер тудугжулар немелде объектилерни тудуп дооскан соонда, бо школа улам-на аян-шинчи кирип, каас чараш апаар.

• • •

Чүлдүм-оол Чылбай-оловичиниң өг-бүлезиниң ээзи, Ончумаа Донгак беш уругларындан бир оглу база шыырак тудугжулар дээрзин оларның Магистральная кудумчузунда дөрт өрээл делгем бажыңынга чорааш билген мен. Ынчан Донгактың күш-ажылчы алдарның шаңнал-макталдары-биле база таныжкыладым. Оларның бирээзинде: «Тудуг талазы-биле ачы-хавыязы дээш Донгак Чүлдүм-оол Чылбай-ооловичиге Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу хүндүлүг атты тывсыр» деп алдын ужуктер-биле бижээн. Оон аңгыда Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ийи Хүндүлел бижиктери, «Күш-ажылдың шалыпчызы», «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп хорек демдектери дээш өске-даа шаңналдар бар. Партияның область конференциязының делегадынга үш удаа соңгудуп турар. Ол дээрге чоннуң ооң төлептиг бараан боор чоруурунуң баалыткалы-дыр.

С. ШОЙГУ,
журналист.

телевидение

ЯНВАРЬ 6-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Документалдыг фильмнер. 9.25 — Концерт. 10.05 — Мультфильмнер: «Про кота Васю и охотничью катавасию», «Он попался». «Мороз Иванович». 10.35 — «Аныяк Россия». Тос сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 11.40 — «Капитан Врунгельдиң ужуралдары». Он үш сериялыг мультфильм. 11-ги, 12-ги, 13-кү сериялары. 12.10 — Телемедээлер. 12.15—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.15 — Орус чугаа. 15.50 — «Подмосковье кодээзиниң бөгүнгү болгаш даартагы хүннери». 16.20 — «Сказка о звёздном мальчике» деп уругларга уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 18.30 — «Пейзаж 9». Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Эртем болгаш амыдырал. 19.55 — «Аныяк Россия» деп тос сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 3-кү сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Орус кыш» деп уран чүүлдер фестивалының түнел концерти. 23.35 — Бөгүн делегейде. 23.55—00.35 — ФИФА-ның бирги оралакчы президентизи В. А. Гранаткинниң тураскаалы кылдыр эрттирип турар ээзди оолдарның футболга IV делегей маргылдаазы. СССР-ниң — I шилиндек командазы биле Францияның шилиндек командазы ойнаар. 2-ги оюн.

ИИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Концерт. 8.45 — «Первый рейс». Уран-чечен телефильм. 10-00 — «Ровесник» деп хореография ансамблиниң концерти. 10.50 — К. Симонов. «Орус кижилер». 11.35 — «Өөредир болгаш кижизидер». Документалдыг телефильм. 12.05 — Орус чугаа. 12.35 — Фигуристерниң чаа чыл балы. 13.40 — Англи дыл. 14.10 — «Көк куш». Фильм-шии. 15.30 — Телемедээлер. 15.35 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Кызыл хоорайның № 4 ортумак школазының оолдарының ниити ыры концерти. 18.35 — «Снежная баба». Ойнаарактар фильми. 18.45 — Телемедээлер (тыва дылда). 18.55 — «Азияның төвү». Программада: «Партияның XIX область конференциязынга уткуштур»: Телемедээлер. 19.25 — Чарлаалдар. 19.30 — «Чүректиң кыйгызы-биле». Совет Тываның 40 чылынга. ТАР-ның ажылчы чоннарының патриотчу шимчээшкини. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Кызыл Шеригге дузаламчы көргүзүп турганы.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Т. Шмыганың, М. Лавровскийниң, В. Кууслаптың, Д. Мамонтовтуң, М. Вилцаненин, О. Гринбергтиң, М. Боярскийниң, Г. Гараняның, «Ромэн» деп триону, Г. Вондрачкованың, В. Клуусактың, Д. Ридтиң, «Верасы» деп ыры-хөгжүм ансамблиниң киржилгези-биле музыкалыг дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Ашаа болгаш ооң кадайы» деп уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези (ГДР). 22.50 — «Төрүттүнген черимде». Фильм-концерт. 23.00 — 23.45 — ФИФА-ның бирги оралакчы президентизи В. А. Гранаткинниң тураскаалы кылдыр эрттирип турар ээзди оолдарның футболга IV делегей маргылдаазы. ГФР-ниң шилиндек командазы биле Бельгияның шилиндек командазы ойнаар. 2-ги оюн.

В. КАРА-САЛДЫН «Өг-бүлези-биле кышкы хаак оруунда» деп фотоэтюду.

агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык черлерге биче хар чаар. Мурнуу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 2—7 метр. Дүне 36—41 градус, хүндүс 25—30 градус чедир соор.

Кызылга чагбас, мурнуу-барыын чүктен хаттың дүргени 2—7 метр. Дүне 36—38 градус, хүндүс 25—27 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ЯНВАРЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Шкатулка из крепости» 10.00, «Невезучие» 11.50, 13.40, 15.30, 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Мультсборник 9.00, 15.10, «В тридевятом царстве» 10.20, «Я и весь класс» 12.10, 13.40, «Такая жесткая игра — хоккей» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Оливер Твист» 14.00, «Орёл или решка» 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Дьявольское оружие» 17.30, 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Тайна третьей планеты» 13.00, «Будьте моим мужем» 14.40, 16.30, 18.20, 20.00 шактарда.

СЭКП Таңды райкому, улус депутаттарының район Совединиң күүскому партия райкомунуң секретары

Карамаа Оюновна ЕНЗАКТЫҢ

ур эвес аар аараанының соонда, 1984 чылдың январь 4-те мөчээнин дыңнадып, ооң төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыдалын илергейлеп тур.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлегер-чижек килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45. солунну келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2076.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—00611

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 6 (12396) | 1984 чылдың январь 7, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 кап.

Партияның XIX область конференциязының делегаттарынга изиг байыр!

ЧУРУКТА: партияның XIX область конференциязының бөлүк делегаттары.
Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин боттандырары-биле холбашкан чамдык айтырыгларны СЭКП ТК-ның Политбюрозу ээлчеглиг хуралынга чугаалажып көрген.

Партия Төп Комитединиң Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тоску сессиязының шиитпирлерин болгаш материалдарын чурттуң ажылчы чоннары бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинге, оон камгаланыр аргазын быжыглаарынга чаа-чаа тиилелгелерни чедип алыр дээш демиселдиң дайынчы программазы кылдыр уткуп, хүлээп алганын хуралга демдеглээн.

Политбюронуң ажыл-чорудулгазын, партияның болгаш күрүнениң социал-экономиктиг политиказының, совет улустуң чаагай чоруун улам ыңай бедидериниң кол айтырыгларының талазы-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң Пленумга чугаазында айыткан үнелээшкиннерни болгаш түңнелдерни Пленумнуң киржикчилери бир эп-сеткилдиг чүүлдүг деп көрген. Оон-биле чергелештир хөй саналдар болгаш сүмелер Пленумнуң киржикчилериниң боттуг, шүгүм чүлекчи характерлиг чугааларынга айыттынган. Улус ажыл-агыйының хөй адырларының ажылы-биле, эргелеп башкарарының системазын сайзырангайжыдары, бар курлавырларның ажыглалын экижидери, четпестерни чайладыры-биле холбашкан чугула айтырыгларны тургускан. СЭКП ТК-ның Пленумунга чугаалаан сүмелерниң болгаш саналдарның чугула ужур-дузазын барымдаалавышаан, чер-черниң партия органнарының киржилгези-биле чугаалажып көөр. Оларны боттандырар талазы-биле практиктиг эргежок чугула хемчеглерни алыр кылдыр ук сүмелерни болгаш саналдарны ССРЭ-ниң хамаарышкан министерстволарынче болгаш ведомстволарынче чорудар дугайында шиитпирни Политбюро хүлээп алган.

Чедип алдынган темпини салбайн, чаа чылдың баштайгы хүннеринден бээр ажылды эки эгелеп алганы, планныг даалгаларны хажык чокка күүседирин хандырар болгаш оларны ажыр күүседириниң бүгү аргаларын ажыглаар дээш социалистиг чарышты улам калбартыр дугайында эш Ю. В. Андроповтуң салган сорулгаларының чугулазын СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга база катап демдеглээн. Ону боттандырарда ажыл-агый чорудулгазының деңнелин бедидерин, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедирин, бүдүрүлге күчүлерин, материалдыг, күш-ажылчы болгаш саң-хөө курлавырларын улам долу ажыглаарын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрерин, бот-үнени чиигедирин, бүдүрүлге болгаш тудуг бүрүзүнге, ажыл-агыйжы организация бүрүзүнге камналга чурумун күштелдирерин кол чүүлдер кылдыр көөр.

Нити билигниң школа-интернаттарынга, уруглар бажыңнарынга болгаш интернат хевирлиг өске-даа албан черлеринге кижизиттирикчилерни өөредип өстүрериниң байдалдарын экижидеринче угланган саналдарны СЭКП ТК-ның Политбюрозу чугаалашкан болгаш чүүлдүг деп көрген. Ылаңгыя, бот-нелерин болгаш айда нити ортумак орулгазы ол-бүлениң кежигүн бүрүзүнге онаалтыр алырга, 60 рубль четпес ол-бүлелерни оларның ажы-төлдерин школа-интернаттарга тургусканы дээш төлевирден хостаары көрдүнүп турар. Интернаттарның кижизиттирикчилериниң идик-хеп болгаш инвентарь-биле хандырылгазын экижидерин төлевилеп, а ол ышкаш школа-интернаттарга болгаш уруглар бажыңнарынга уругларга улам таарымчалыг байдалдарны тургузарының өске-даа хемчеглерин ап чорудар. Миллион хире уругларның эрге-ажыынга хамаарыжып турар ол хемчеглерни боттандырарынга 40 миллион хире рубль түңнүг немелде акша-хөреңгини тускайлап бээр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы А. С. Баркаускас баштаан совет делегацияның Аргентинага чораанының дугайында информацияны дыңнаан болгаш ол чурт-биле кайы-кайызынга-даа ажыктыг чаагай харылзааларны улам ыңай хөгжүдериниң чугулазын демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга чурттуң иштики амыдыралының болгаш Совет Эвилелиниң даштыкы политиказының өске-даа чамдык айтырыгларын чугаалашкан болгаш оларга хамаарыштыр шиитпирлерни хүлээп алган.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының сески сессиязы

ХАМЫКТЫҢ МУРНУНДА— ЧОННУҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫ

Тайбыңның ленинчи принциптеринге шынчы бистиң чуртувус экономиктиг болгаш социал депшилгениң оруу-биле бузурелдиг бурунгаарлап турар. ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдериниң болгаш чоннуң чаагай чоруун бедидериниң кол угланыышкыннарын СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң чугаазынга тодаргай айыткан.

1984 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чоокта чаа болуп эрткен сессиязы бадылаан болгаш чурттуң бюджедин хүлээп алган. Хөй националдыг Төрээн чуртувустуң күчү-шыдалын улгаттырарынга болгаш оон камгаланыр аргазын быжыглаарынга эргежок чугула бүгү чүүлдерни ында айыткан. Планнарны соңгаарладып болбас база перспективтиг сорулгаларны күүседирин совет кижилер боттарының патриотчу хүлээлгези кылдыр санап турар.

Бүгү чоннуң тургузукчу херээнге улуг салыышкынын Россия Федерациязының ажылчы чоннары киирип турар. Күрүнениң нити планнарын барымдаалап көрген Совет Россияның чаа сорулгаларын, 1984 чылда оон планын болгаш бюджедин РСФСР-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының сески сессиязы тодаргайлап доктаадыр. Сессия январь 6-да Кремльдиң Улуг ордузунга ажыттынган.

Эштер **Г. А. Алиев, В. И. Воротников, В. В. Гришин, А. А. Громыко, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, Е. К. Лигачев, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков** оларны депутаттар болгаш аалчылар бут кырынга туруп келгеш, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Даргазы **Н. М. Грибачев** сессияны ажыткан.

Сессиялар аразында үеде мөчээн депутат Н. О. Кулагинаның тураскаалының сактыышкын ёзулалын чыылганнар кылган.

Немей чаа соңгуткан депутаттарның бүрүн эргелерин хүлээп көөр дугайында мандат комиссиязының илеткелиниң талазы-биле доктаалды сессияга хүлээп алган. Комиссияның даргазы **Н. Н. Пономарев** илеткел кылган.

Сессияның хүн айтырыгларын болгаш ону эрттирериниң чурумун бир үн-биле бадылаан РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчыларын соңгуур дугайында, 1984 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында болгаш 1983 чылда план күүселдезиниң дугайында, 1984 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1982 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында айтырыгларны сессияның чугаалажып көрүүшкүнүнге киирген.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчыларынга депутаттар — Татар АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. Б. Багаутдинов, Соңгу-Осетин АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Т. Б. Сабанов олар бир үн-биле соңгуттурган.

1984 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында болгаш 1983 чылда план күүселдезиниң дугайында РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, РСФСР-ниң Күрпланының даргазы депутат **Н. И. Масленников** илеткел кылган.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болуп эрткен сессиязының шиитпирлеринге сорук кирген бүгү чоннуң политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүнүнүң байдалында РСФСР-ниң Дээди Совединиң сески сессиязы болуп эртип турар-дыр деп, оратор чугаалаан.

1984 чылда республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының төлевилели СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия Төп Комитединиң оон дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин улам ыңай боттандырарынче угланганын илеткелчи демдеглээн болгаш 1983 чылда планның эң чугула даалгаларының күүсеттингенин түңнелдеринге доктааган.

Продукцияны сайгарар болгаш кылыгларның эң чугула хөй хевирлерин бүдүрер талазы-биле чыл планын республиканың үлетпүрү хуусаа өтпинде күүсеткен. 1982 чылдаазы-биле деңнээрге үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүн хемчээли 3.6 хуу улгаткан. Ол дээрге планда көрдүнгенинден бедик болуп турар. Нитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыы бедээн. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң 1982 чылдаазындан бедик темпилери чедип алдынган, оон күсели-биле национал орулганың немей өзүлдезиниң 93 хуузун хандырган.

Россия Федерациязының көдээ ажыл-ишчилери Аъш-чем программазын күүседиринче күжениишкиннерин угландырган. 1983 чылда көдээ ажыл-агыйның нити продукциязы 1982 чылдаазынга деңнээрге, 3 миллиард рубльге көвүдээн.

1983 чылда чедип алдынган чогумчалыг түңнелдерни РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели демдеглевишаан, РСФСР-ниң улус ажыл-агый хөгжүлдезинде шиитпирлээр ужурлуг дыка улуг айтырыглар бар деп санап турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, чиг-этти, материалдарны, одаар чүүлдү, электроэнергияны камнаарынга, кол фондуларның болгаш бүдүрүлге күчүлерин ажыглаарын экижидеринге, эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин нептередирин дүргедедиринге курлавырлар ам-даа ылапта чедир ажыглавайн турар.

Күрүне планының төлевилелинде айыткан темпилер болгаш пропорциялар экономиканы хөгжүдер, эрткен чылдың чогумчалыг угланыышкыннарын быжыглаар талазы-биле партияның айыткан сорулгаларынга дүгжүп турар деп, илеткелчи чугаалаан. Бо чылдың планының эң чугула кол сорулгаларынга ол база доктааган.

РСФСР-ниң национал орулгазы 1984 чылда 4.2 хуу улгадыр. Национал орулганың бүгү немелде өзүлдези улустуң амыдыралының деңнелин бедидеринге ажыглаттынар. Үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээлиниң өзүлдезин 3.5 хуу кылдыр планнап турар.

Агроүлетпүр комплекизин хөгжүдериниң даалгазы СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунга хүлээп алган Аъш-чем программазынга дүгжүп турар. Көдээ ажыл-агыйның нити продукциязын эрткен чылга деңнээрге, 5 хуудан ажыр көвүдедирин көрген болгаш 65.4 млрд. рубль чедирер.

Планда улуг кичээнгейни нитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыг чоруунче, оон өзүлдезиниң интенсивтиг факторларын ажыглаарынче угландырган. Күш-ажылдын бүдүрүкчүлүүн бедидериниң күсели-биле үлетпүр бүдүрүлгезиниң немелде өзүлдезиниң 90 ажыг хуузун, көдээ ажыл-агыйның нити продукциязының бүгү улгалыышкынын, тудуг-монтаж ажылдарының болгаш чүък сааратылгазының немелде өзүлдезин чедип алырын көрүп турар. Ол бүгүнү улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга эртем-техниктиг чедиишкиннерни калбаа-биле ажыглап турган чедип алыр.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планда көрдүнгенинден ажыр 1 хуу бедидерин болгаш продукцияның бот-үнезин 0.5 хуу немештир чиигедирин Россияның күш-ажылчы коллективтери партияның немелде даалгазы деп көрүп турар.

Үлетпүр талазы-биле планны ажылдап кылып турарының үезинде улус ажыл-агыйының — бүдүрүлгениң чепсек-херекселдеринге база чоннуң херэглел бараанарынга оларның негелдезин эң долузу-биле хандырарынче кол кичээнгейни салган.

Партия ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «1982—1985 чылдарда чонну херэглел бараанары-биле хандырарын экижидериниң талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» доктаалында болгаш РСФСР-ниң мооң мурнундагы сессиязының шиитпирлеринде айыттынган сорулгаларны 1984 чылдың планында барымдаалап көрген. Чоннуң херэглел бараннарын бүдүрүп үндүрерин эрткен чылдыы-биле деңнээрге 4.7 хуу көвүдедир болгаш 178 млрд. рубль (үүрмектеп садар өртектер-биле) чедирерин көрген.

Амгы үеде чоннуң херэглел бараанарын бүдүрерин болгаш чонга ачы-дуза чедериниң системаларын хөгжүдериниң комплекстиг программазын ажылдап кылып турар деп, илеткелчи чугаалаан. 1984 чылдың даалгалары ол программаның база бир чарылбас кезээ боор кирер.

Министерстволар болгаш ведомстволар, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, улус депутаттарының Советтериниң күүскомнары чоннуң херэглел бараннарын кылып үндүрерин көвүдедирин чедип алыры, оларны бүдүрүп үндүреринге «А» бедиктиң адырларының бүдүрүлгелерин хаара тудары эргежок чугула боор турар.

Илеткелчи оон соонда Россияның агроүлетпүр комплекизин хөгжүдеринге тодаргайы-биле доктааган. Көдээ ажыл-агыйының нити продукциязы эрткен беш чылдың ортумак хемчээли-биле деңнээрге, 14.4 хуу улгадыр. Көдээ ажыл-агый культураларының дүжүткүрүн бедидерин база көрүп турар.

Мелиорация тудуушкуну калбак хемчээлдиг кылдыр үргүлчүлээр. Суггарар 279 муң гектар болгаш кургаткан 316 муң гектар черлерни ажыглалга киирерин планнап турар.

РСФСР-ниң Кара эвес хөрзүннуг зоназын мооң-даа соңгаар чаартырынче, ол зонаның көдээ ажыл-агыйының болгаш агроүлетпүр комплекизиниң өске-даа адырларының ажыктыг чоруун бедидеринче угланган хемчеглерни көрген. Төп ка-

(Уланчызы 3-кү арында).

В. И. ЛЕНИНГЕ ТУРАСКААЛГА

Дүүн партияның область конференциязының делегаттары Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң үндезилекчизи В. И. Ленинниң адын эдилээн Кызылдың төп шөлүнге чыглып келгеннер. Олар кызыл лента-биле кожаалаан ногаан гирляндыларны Владимир Ильичиниң тураскаалынга оркестрниң байырымныг хөгжүмүнүң адаа-биле барып салганнар.

Ук байырымныг ёзулалга республиканың болгаш Кызыл хоорайның партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының удуртукчулары, хөй-нити организацияларының төлээлекчилери киришкеннер.

* * *

Дүүн кежээ хөгжүм-шии театрынга партияның XIX область конференциязының делегаттарынга артистер болгаш бот-тывынгыр уран чүүлдүң киржикчилери концерт көргүскеннер.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин деткип тур бис

КӨРГҮЗҮГЛЕРНИ УЛАМ ЭКИЖИДЕР

Чаа чылдың мырыңай бүдүүзүнде Валывыска совхоз директору Б. Баткар халдып келди. Өгже кирип ора-ла:

— Аңчы Далайович, Чаа чыл-биле! Чаа-чаа чедиишкиннер-биле! Мону көр, бээр дыңна! — дээш, бодунуң эккелген солунун номчуй берди. «Күш-ажылчы шылгарал дээш» медаль-биле шаңнатканымны ынчаар билип алдым. Белек-оол Чоодуевич ынчан мынчаар чугаалады.

— Мооң мурнунда «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» медаль база алдың. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны хүндүлүг адың база бар-дыр. Ам-даа эки тудуп көрем, ылаңгыя чедип алган көргүзүглериңни черле кудулатпа!

Ону дыңнааш СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазын сактып келдим, ол мынча дээн болгай: «Ам эң чугула чүве болза, чедип алдынган темпини, ажыл-херектерде тывылган эки чүүлдерни чидирбези, боттуг эки чорудулгаларны улам идепкейлиг хөгжүдери болур». Бо сөстерни ажыл-ишке удуртулга болдурар ужурлуг бис.

Нитиниң малын үжен дерт чыл малдап келдим. Бо үениң дургузунда чонумга болгаш күрүнемге шыдаар шаам-биле бараан болуп чордум. Чүс хойга онаалтыр чүстен эвээш хураган алганым ховар. Бо хүннерде хоомнуң төрүп турар байдалын көөрүмге, Совет Тываның 40 чыл оонга база-ла чедиишкинниг ужуражыр аргам бар. Ынчангаш он бирги беш чылдың дөрткү чылында төрүүр чүс хойга онаалтыр 102 хураганны совхозумга доруктуруп бээрин немей хүлээндим.

А. БЫЗААКАЙ.
Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, «Кызыгаар» совхозтуң хойжузу.

КҮҮСЕДИР БИС

Партия ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлери, СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазы-биле бистиң суггатчы звенонуң кежигүннери улуг сонуургал-биле таныжып, партияның иштики болгаш даштыкы политиказын бир эп-сеткилдиг чүүлдүг деп деткээш, ында совет улустуң мурнунда салган сорулгаларны күүседир дээш каш дакпыр күжениишкинниг ажылдаарын хүлээвиин.

Кедээниң ишчилери мал кыштаглаашкынын, часкы тарылганы чедиишкинниг эрттирери, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, шөлдерниң болгаш фермаларының продукциязын бүдүрерин көвүдедиринге база бир базымны кылыры эргежок чугула боор турар деп, эш Ю. В. Андропов чугаазында айыткан. Ол айтыышкынны күүседир дээш часкы хову ажылдарынга белеткелди Сүт-Хөлде «Алдан-Маадыр» совхозтуң механизаторлары, тараажылары бо хүннерде хыйамчалыг чорудуп турар. Техниканы кыска хуусаада шынарлыг септээр болгаш оон ажыглалын экижидер сорулганы салган бис. Ажыл-агый четчир саңныг, эки шынарлыг үрезинни уруп алган, ону чажар шынарынга чедир арыглаар.

Совхоз эрткен чылын бир гектардан ортумаа-биле 14 центнер дүжүттү ажаап алган, бистиң звенонуң кежигүннери боттарының үлүүн аңаа киирип, багай эвес ажылдаан.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүседири-биле бо чылын бир гектардан 18 центнерден эвээш эвес дүжүттү өстүрер хүлээлгени бистиң звено алган, ону күүседириниң аргалары бар.

А. КЫЗЫЛ-ООЛ,
партияның область конференциязының делегады, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи, суггатчы звенонуң удуртукчузу.

БУЗУЛБАС БЛОКТУҢ КАНДИДАТТАРЫ

Социалистиг улусту эрге-чагырганы улам сайзырадыр, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестериниң блогун быжыглаар дээш лозуңнуң адаа-биле чуртта соңгулда кампаниязы улам-на калбарган. Соңгулда участоктарын бүгү чер болганда тургускан, участоктарының соңгулда комиссияларының составынга төлээлекчилерни депшидери үргүлчүлеп турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутадының кандидады кылдыр Краснодар крайның Усть-Лабинск районда «Кубань» колхозтуң бригадири **Михаил Иванович Клепниковту** Кропоткин соңгулда округундан ол колхозтуң ажылчыннарының хуралы депшиткен.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутадының кандидады кылдыр Плесецк соңгулда округундан Архангельск областа «Онегалес» ыяш белеткээр бүдүрүлге каттыжыышкынының салбыры — Хайнозерск ыяш ажыл-агыйы черинин чолаачылар бригадири **Леонид Федорович Гусельниковту** ол ажыл-агый черинин ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары адааннар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединге соңгулдалар талазы-биле Гусь-Хрусталь соңгулда округундан депутаттың кандидадынга мурнакчы бригадир **Галина Ивановна Кравченкону** депшидер деп Владимир областа «Пионер» күрүнскажылыга заводунуң коллективи шиитпирлээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутадының кандидадынга Ленин соңгулда округундан Воронежтиң «Электросигнал» бүдүрүлге каттыжыышкынының коллективи механика-эптелге ажылдарының слесары **Нина Митрофановна Боеваны** депшиткен.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединге Ершовск соңгулда округундан депутаттың кандидады кылдыр Саратов областың Краснопартизанск районда «Вперёд» колхозтуң саанчызы **Раиса Андреевна Анушкинаны** ол колхозтуң ажылчыннары депшиткеннер.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединге Ленин соңгулда округундан депутаттың кандидады кылдыр Совет херээженнер комитединиң даргазы, Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы **Валентина Владимировна Терешкованы** Ярославльдың «Красный Перекоп» техниктиг пөс-таавы комбинадының ажылчыннары бир үн-биле адааннар.

Воркутаның бажың тудуучуң комбинадының коллективи хуралы ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединге Печораның соңгулда округундан депутаттың кандидады кылдыр комбинаттың штукатур - малярызы **Светлана Ивановна Абросимованы** депшидерин шиитпирлээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединге Якутскиниң соңгу талакы соңгулда округундан депутаттың кандидадынга Якут АССР-ниң В. И. Ленин аттыг совхозунуң хойжулар бригадазының бригадири Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Екатерина Иннокентьевна Новгородованы** ол ажыл-агыйның ажыл-ишчилери депшиткен.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национальностар Совединге Брест соңгулда округундан депутаттың кандидадынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Эртем болгаш техника талазы-биле күрүне комитединиң даргазы **Гурий Иванович Марчукту** депшидерни Брестиң газ-аппаратура заводунуң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары шиитпирлээн.

Олар—партияның область конференциязының делегаттары

ДЕПШИЛГЕЛИГ АРГА-БИЛЕ

— Кажан хемчээдип келир мен. Мээң кудамга чедир костюм белен болур ирги бе?— деп, анияк оол арай ыядыксап, быжыкчы Людмила Борисовна Изместьевадан айтырган.

— Ол үеге чедир шуут белен болур. Ам хемчээвес бис, ажырбас — деп, ол харыылаан.

Чагыкчы баштай дадагалзап-даа турганы чадавас. Ынчалзажок чараштыр дааран, хевир-сынынга ой, арын-бажынга таарышкан хепти ооң холундан алган кижи ол бодалдардан дораан адырлыр. Шевер быжыкчы хепти караа-биле хемчээр. Хөй чылда ажылдаан, мергежилдиг ажылчын чаңгыс катап ылаптыг кезер.

Эки хеп кижиниң чүгле даштыкы хевирин каастаар эвес, сагыш-сеткилин база көдүрер. «Тувашвейбыт» каттыжыышкынының хууда чагыглар хүлээп алыр «Чечек» ательезиниң эр улус хевиниң быжыкчызы Л. Б. Изместьевага та чеже кижи өөрүп четтиргенин илереткен. Он үш чылдарда ажылдап келгеш, ол чагыкчыларның талазындан чаңгыс-даа чеме дыңнап көрбээн. Коммунист кижи өскелерге үлегерлиг, ажылынга кызымак болур-даа ужурлуг.

Ол — каттыжыышкында чүгле чаңгыс бедик мергежилдиг быжыкчы болуп турар. Л. Б. Изместьева Тывада бир дугаар хемчээл чокка даараар депшилгелиг аргаже шилчээн.

Хепти быжарын шынарлыг кылган болза, ону даараары эптиг. Дуржулгалыг быжыкчының кады ажылдап турары О. А. Бондаренко биле В. А. Коневага удурткан бригадалары эрткен чыл планын 104.4 болгаш 106.5 хуу күүсеткен. Бүдүрүлгениң мурнакчызы хөй-ниити ажылынга база идепкейлиг киржип турар. Ол—Тыва АССР-ның Дээди судунуң улус төлээзилекчизи. Төлептиглерниң бирээзи Л. Б. Изместьеваны коммунистер партияның область конференциязынга делегадынга соңгаан.

Н. АНТУФЬЕВА.

ЧУРУКТА: быжыкчы Людмила Борисовна Изместьева.

В. ШАЙФУЛИННИҢ фотозу.

ЧУГУЛАЗЫН БАРЫМДААЛААШ...

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективтериниң, ылаңгыя ооң арыглаар фабриказының күш-ажылчы көргүзүглери хүн келген тудум бедип, пландан ажыр бүдүрген даг-дүгүнүң хемчээли өзүп турар. Бо чедиишкинде бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң киирген үлүү улуг. Цехтиң коллективинге ол чедиишкин анаа-ла чедип келбээн. Хожудаашкындап уштунары-биле коллектив цехте эргижирээн дериг-херекселдерин солуур, чогаадыкчы болгаш чаартыкчы саналдарны амыдыралга боттандырары-биле эвээш эвес ажылдарны кылган.

— Үр үеде биске таварыжып келген хожудаашкынның чылдагаанын тодарадып тура, ооң кол чылдагааны — цехтиң кол-кол дериг-херекселдериниң ажылдап эгелээнинден бээр солуттунмайн келгени деп түңнелге келген бис — деп, цехтиң начальниги Нина Васильевна Стародубова чугаалап турар. — Шынап-ла, бүгү ажылдап турар дериг-херекселдериниң колдуу барык-ла 18-19 чыл иштинде ажылдап келген болгаш элендизи четкен.

Арыглаа фабриказының болгаш «Тыва даг-дүгү» комбинаттың удуртулгазы ол ажылдарның эргежок чугулазын билгеш, цехке чогуур акша-хөреңгини болгаш артык кезектерни үндүрүп берген. Ынчангаш планнаттынган ажылдың чедиишкинниг күүсеттинери чүгле цехтиң коллективинден хамааржыр апарган.

Салдынган сорулганы чедиишкинниг күүседип, ол-ла үеде даг-дүгүнүң бүдүрүлгезин эвээжетпези-биле ажылдаар кол ажыл шагындан аңгы үеде база ажылдаар тускай бригаданы эки турачылардан тургускан. Олардан ылаңгыя механиктер В. А. Романенко, В. А. Давыдов, М. А. Полухин, электрослесарьлар Владимир Монгуш, Юрий Черепанов, Рафис Хатыпов, слесарьлар Владимир Казанцев, Павел Палкин, Эрес-оол Аракчаа эки ажылдаан.

Бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехке 41 доозун арыглакчыларын, сорттакчыларын солаан. Ол-ла үеде элеваторларның редукторларын, хөй-хөй конвейерлерниң ленталарын солаан.

Ол ажылдарның түңнелинде, эрткен чылдың ол-ла үези-биле деңнээрге, механиктиг үрелиишкиннерден цехтиң турар чоруу 54 шакка азы тос ээлчегиниң ажылдаар үезинге деңкызырылган. Ол дээрге 315 тонна даг-дүгүн арыглап алырынга четчир үе-дир.

Кылдынган чүүлдер чедиишкинче чүгле баштайгы базым, цехтиң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынче дүгүүр болуп турар. Ынчангаш боттарының күжүнге, чедиишкинниг ажылдап шыдаарынга бүзүрээн кижилерниң күш-ажылчы быжыг тура-соруун деткиири негеттинип турар. Ам цехте чайганып турар ийи улуг элгээшти тургускан. Чаа дериг-херекселдерниң фабрикага кээри үргүлчүлеп турар.

Бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехте кылдынган бүгү ажылдарны механиктиг болгаш энергетиктиг албан чериниң күжү-биле кылган.

Чаа 1984 чылда цехтиң дериг-херекселдерин чаартырының талазы-биле ажылдар уламчылаар. Чыл эгезинден тура он доозун сордурукчуларын база элеваторларның 16 башмактарын солууру, 16 циклоннарның капитал септелгезин кылыры, даг-дүгүн үлдүрерти үрдүрер дөрт чаа дериглерни немей тургузары негеттинип турар. Бо ажылдар база-ла күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге болгаш ооң шынарын экижидеринге, чаа-чаа күш-ажылчы чедиишкиннерни чедип алырынга дузалаар ужурлуг.

Эргижирээн дериг-херекселдерни солууру-биле холбаштыр цехте чаартыкчы болгаш чогаадыкчы саналдарны бүдүрүлгеге шиңгээдириниң талазы-биле улуг ажыл база чорудтунуп турар. Бо чылын он үш чаартыкчы болгаш чогаадыкчы саналдарны бүдүрүлгеге шиңгээткен. Оларның иштинде продукцияның шынарын, ажылчыннарның ажылдаар байдалын экижидеринге даг-дүгүнүң үшкү сортун таарыштыр хуваарының схемазын чаартканы улуг ужур-дузалыг болган. Ол чаартыкчы саналды дериглер таарыштырыкчылары В. Н. Терешков биле Л. М. Шаламова олар киирген.

№ 10 конвейерни эде тургускан. Узун удазынныг даг-дүгүн ылгаарының бүдүрүлге дериглеринге чамдык өскерилгелерни механик В. А. Давыдов биле технолог С. Х. Гайдулиннин киирген база улуг ужур-дузалыг болган.

Бо бүгү хемчеглер цехтиң коллективинге чыл планын хуусаазындан дыка эрте — декабрь 2-де күүседир арганы хандырган. Ооң-биле кады бүгү технологтуг көргүзүглер экижээн, бир тонна белен продукциядан даг-дүгүнүң хораар чоруу 27 килограмм эвээшкээн. Цех чүгле декабрь 15-ке чедир безин чыл планындан ажыр 2600 тонна сорттуг даг-дүгүн берген.

Комбинаттың чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар-биле ажыл чорудар килдизи болгаш ооң чөвүлели бодунуң ажылын чогуур деңнелге тургускан чүве болза, бо чедиишкиннер ооң-даа хөй болур турган ийик. Цех начальниги Н. В. Стародубова, цехтиң чогаадыкчылары болгаш чаартыкчылары бо чылын бүдүрүлгеге шиңгээттинген саналдары дээш чаңгыс-даа кижи шаңнал акшазын албааның, ол шиңгээттинген ажылдарның бүдүрүлгеге экономиктиг ажыын ым-даа санаваның чөптүү-биле хомудап чугаалап орар. Ынчангаш комбинатка бо ажылды эде көөр үези келген.

Ч. МАНДЫЫНЧЫ.

Ол дугайын СЭКП ТК-ның Пленумунга чугаалашкан

АЖЫЛДААР ЧЕР, ООҢ АЖЫГЛАЛЫНЫҢ КУРЛАВЫРЛАРЫ

Днепропетровскиниң комбайн заводунга бүдүрүлге көргүзүглерин ээзин экижиткениниң соонда ажылдап турар кижилерниң санын кызырган. Беш чылдың эгезинден бээр алырга, продукция сайгарарының хемчээли дөрттүң бир кезин чедир өскен. Хары угда хостаны берген чүс-чүс ажылчыннарны өске бүдүрүлгелерже чоруткан. СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунга эш Ю. В. Андроповтуң чугаалаан демдеглээни күш-ажылды эртемге үндезилеп тургускан дүрүмнерни барымдаалап ажылдаар черлерниң аттестациязын чорударга, шак ындыг түңнелге чедирген.

— Ол дээрге дериг-херекселдерни заводка чыл санында эгелеп санаары эвес болдур ийин — деп, бүдүрүлгениң директору, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады А. Покус тайылбырлаар. — Ажылдаар чер бүрүзүнүң аргаларының болгаш деңнелиниң база ол ышкаш оларның амгы үениң негелделеринге дүгжүп турарының дугайында долу саналгаларны тып үндүрер сорулганы боттарывыска салган бис. Алдынган сан-түңнер станок, машина, механизм бүрүзүнүң долу ажыглалын хандырарынга ол саналгаларның дузазы-биле тургускан хемчеглерниң комплекизи дузалаан. «Үлегерлиг ажылдаар черден — үлегерлиг бүдүрүлгеже» деп аттыг көрүлде чорук турар. Тускай инженер штавын база тургускан. Көрүлдени чорудары доктаамал, аттестацияны эрттирери албан болу берген. Бүдүрүлгениң ажыктыын бедидеринге, свекла ажаар комбайннарны болгаш боду чорууру чүък чүдүрүкчүлерин чуртка бүдүреринге ол эң шын орук болуп турарынга машина тудукчулары бүзүрээн. Ээлчег коэффициентизи куду, үр хуусаада, эки эдилелдиг кезектер бүдүреринге таарымчалыг эвес хөй санныг дериг-херекселдерни бүдүрүп турганы көрүлде үезинде илерээн. Ажылдаар черни эки кылдынган херекселдер болгаш дериглелер, механизация болгаш автоматизация чепсектери-биле хандырары чугула болуп турар.

Ол болгаш өске-даа түңнелдер бүдүрүлгени үндезини-биле эде тургузарынга бааза болган. Долузу-биле ажыглаттынмас техниканы, ылаңгыя металл кезер станоктарны, өске бүдүрүлгелерже сайгарыпкан. Ажыл-херекчи шын саналгага үндезилеп тургаштың чаа дериглелерни эккеп тургускан.

Ажылдаар черни бүгү херектиг чүүлдер-биле дерип алыры бүгү талазы-биле ажыктыг болган. Чижээ, механика цехтериниң бирээзинде универсал ийи агрегаттарның орнунга хөй шпиндельдиг автоматты тургускан. Чаа станок интенсивтиг-биле ажыглаттынып турар. Ону ажылдадып турар бригадир А. Гуров моон мурнунда ийи кижиниң кылып турган ажылын күүседип четтигип турар.

Ол чижектиг өскерилгелер бүдүрүлгениң бүгү участоктарында, кол база дузалал-даа, боттуу-биле кирген. Ооң түңнелинде сөөлгү үш чылдарның дургузунда барык 600 хире ажылдаар чер кызырылган. Эвээш чарыгдалдарны үндүрүп турган, хөй продукцияны бүдүрер талазы-биле заводтуң коллективиниң ап келген хемчеглериниң үре-түңнелдиг болуп турары бо. Чедиишкин каракка көстүп турар, ынчалза-даа кылыр ужурлуг ажылдар ам-даа бар болбайн канчаар. Бүдүрүлгениң ажыл-ишчилериниң сорулгазы — амгы беш чылда сахар свеклазын ажаарынга херек техниканы бүдүрерин бүдүн чартык катап улгаттырары. Ону чедип алыры-биле коллектив бүдүрүлгениң участок бүрүзүнге, ажылдаар чер бүрүзүнге бедик негелдени тургузуп турар. Ол аргаларды улам шаңкынчыдарынга СЭКП ТК-ның Пленумунга коллективтиң ажылын, дуржулгазын үнелээни улуг идиг болуп турар.

Н. САЛЬКОВ,
Г. ЦУРКАНОВ,
СЭТА-ның корр.
Днепропетровск.

БУРУНГААР КӨРҮҮШКҮН

Эрткен күзүн Бай-Тайга районнуң коммунистериниң партия конференциязы болуп эртип турда, анаа санал берген делегаттарның хөй нурууну районнуң экономиказын хөгжүдеринге, кайы-даа алырга ажыл-агыйны экижидип алырынга хамаарыштыр боттарының үнелиг санал-оналын берип турганнар.

... Индирде ортумак дурт-сынныг, чазык арынныг анияк уруг үнүп келгеш:

— Партия райкомунуң отчёттуг үеде кылып келген ажылын, өске коммунистер-биле бир домей, «чүгээр» деп үнелээр саналдыг мен. Ындыг болзажок районнуң удуртур органнары хүлээп алган шиитпирлерниң боттанышкынын хынап контрольдавас, кылыр деп дугурушкан ажылды эчизинге чедирбес боор-дур. Чижээлээрге, Бай-Тал, Шуй, Кара-Хөл суурларга чоннуң чагыын хүлээп алыр комплекстиг пунктуларны тудар дугайында айтырыгны эрткен конференцияның доктаалынга киир бижээн, ооң соонда партия райкомунуң болгаш райкүүскомунуң кады хүлээп алган шиитпиринге ол айтырыгны база катап тургусканындан бээр ийи чыл эртти. Ол пунктулар ам-даа ажыглалда кирбээн. Ооң аңгыда бистиң эргелелиниисте болгаш район төвүнүң өске-даа бүдүрүлгелеринде ажылчыннар чедишпейн турар. Школа дооскан аныяктарны ажылга хүлээп алгаш, тускай мергежилге өөредип эгелеп чорда, олар чурттаар бажың чогундан чана бээр боор-дур. Бодувустуң районувустуң суурларындан анияк ажылчыннарны өөредип албас болзувусса, өске черлерден кайын тывар бис. Ынчангаш районнуң удуртукчулары, совхозтар директорлары, ылаңгыя көдээ Советтер кадрлар белеткелиниң дугайын баш удур көрүп, ону холга алыр болза эки деп саналдыг мен — деп саналдаан.

Тээлиниң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң хеп быжыкчызы Вера Ооржаковна Бады саналынга коллективтиң ажыл-ижиниң, моон соңгааргы сорулгаларының дугайын база коллектив кежигүннериниң ортузунда кижизидилге болгаш масса-политиктиг ажылды кандыг янзылыг тургусканының дугайын оон ыңай саналынга чугаалады.

Бо ажылчын хар-назы талазы-биле анияк кижи. Ынчалзажок ол бүдүрүлгеде чүгле мурнакчыларының эвес, а хоочуннарның, дагдынкчыларның бирээзинге санадыр берген. Вера Ооржаковнаның алыс чурту Бай-Тал суур. Ол анаа 8 чыл школазын дооскаш, дааранык-чы-быжыкчының мергежилин чедип алган. Оон бээр он чыл ашкан. Бо үениң дургузунда ол бодунуң мергежилин доктаамал бедидип, мергежил бедидериниң курстарынга каш удаа өөренип ап турган, эргелелде бедик дуржулгалыг кижилерниң бирээзи апарган.

Мурнакчы ажылчынның дугайында чылыг сөстерни ук бүдүрүлгениң директору Бүлчүң Дойнуровна Хеймер-оолдан каш удаа дыңнаан мен.

— Вера Бады бистиң коллективтиң ниити ажыл-херээ дээш доктаамал сагыш салып чоруур кижилерниң бирээзи. Ол ийи уругнуң иези. Бажыңында кылыр ажылы хөй-даа болза, коллективтиң ажыл-амыдыралындан черле чыдып калбас. Херек апарганда кежээлерде артып калгаш, аныяктарны эвилеңдээш, чедир кылдынмаан чүүлдерни, дүрген кылыр чагыгларны күүседип, хөй-ниити ажылын-даа уштап-башкара бээр кижи. Ындыг мурнакчыларның ачызында, бистиң бүдүрүлгевис планын болгаш бедиткен хүлээлгезин ай санында ажыр күүседип турар апарган — деп, ол чугаалаар.

Мурнакчы ажылчын бодунуң мергежилинге чыл санында 2—3 аныяктарны өөредип турар. Алыс бүдүжүнден биче сеткилдиг, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг мурнакчы ажылчынны эргелелдиң коммунистери партия эге организациязының секретарынга соңгуп алган.

Бай-Тайганың коммунистериниң ынчан болган отчёт-соңгулдалыг конференциязының соонда болуп эрткен пленумга Вера Ооржаковна Бадыны партия райкомунуң бюро кежигүнүнге база соңгаан.

С. МААДЫ,
«Шынның» штаттан дашкаар корр.

ЧУРУКТА: В. О. Бады.

ТӨЛЕПТИГЛЕРНИҢ БИРЭЭЗИ

Өвүр районнуң коммунистериниң ноябрьда эрткен конференциязының «Коммунизмче орук» совхозтан келген делегады Күнзеңмаа Намбар-ооловна Монгуш районда мактаалдыг хойжуларның бирээзи. Ол сөөлгү чылдарда хойдан продукция алырының пландыг онаалдаларын болгаш бодунуң социалистиг хүлээлгелерин улаштыр ажыр күүседип келген. Күнзеңмаа Монгуш ниитиниң малын ажаап кадагалаар, малдан хөй продукция алыр, малдың чаш төлүн онча-меңди өстүрер талазы-биле мергежээн.

Районнуң мурнакчы малчыны Күнзеңмаа Монгуштуң дугайында чугаалаар мурнунда ооң ада-иези, хоочун малчыннар, Ленин болгаш Октябрь революциязы ордениниң эдилекчизи Намбар-оол Хенче-Караевичниң, Күш-ажылдың Кызыл Туг орденниң эдилекчизи Акайбан Одай-Сүрүновнаның дугайында каш с... чугаалавас арга чок. Оларның үр чылдарда үре-түңнелдиг ажылдаан, малдан продукция алыр талазы-биле бедик көргүзүглерин чедип ап келгенин чазактын бедик шаңналдары сес чокка херечилеп турар. Олар уруглары малга ынак болурунга, чылдың аңгы-аңгы үелеринде ону канчаар ажаап-карактаарынга, чаш хурагаларын өстүрериниң аргаларынга өөреткен. Оларның уруглары шуптузу малчынның школазын хире-шаа-биле эрткеннер. Ынчангаш малчын кижи, эмчи, зоотехник, повар, аңчы кижилериниң мергежилдериниң чамдык чүүлдерин ажыглап билириниден аңгыда, агаар-бойдустуң «аажы-чаңын», «дак-кээгин» база тодарадып билир болуру чугула деп чүвени эки билирлер. Оларның оглу Владимир Алтай крайның Барнаул хоорайда көдээ ажыл-агый институдунун үш дугаар курузунда өөренип турар.

Күнзеңмаа Намбар-ооловна мынчаар чугаалап турар:

— Ажыл-биле чугаалаарга, мен бо оруумну ада-иемниң ачызында шилип алган мен. Сөөлгү чылдарда чедип ап турар эвээш-биле чедиишкиннер-даа оларның ачызы деп бодап чоруур кижи мен.

Күнзеңмаа Намбар-ооловна Монгуш сөөлгү үш чылда төрүүр чүс хойдан-на 100-теи 109 чедир хураганнарны бодунуң совхозунга өстүрүп берген. Бо көргүзүглерни ол моон соңгаар-даа кудулатпайн ажылдаарын совхозтуң партия хуралынга, коммунист эштериниң мурнунга чугаалаан. Коммунист К. Монгуш берген сөзү-биле ажыл-херээ карышпазын дээш шудургу ажылдап турар. Эрткен чайын ол хойн Улаатай-Бажының агы-каңгылыг сөттүг черинге чайлаглап семирткен, ооң ажаааган хойларынга өлүп хораар азы арган дорган, чер четпес мал чок. Бо чылын ооң хоюнуң семиртилгези база шынарак болган.

Малчын бо кыжын база-ла ада-иезиниң эрги кыштаа Кара-Кожагар деп черге кыштап чыдар. Малчын кышка ынак белеткенген. Күнзеңмааның ада-иези назы-хары улгадып, пенсияже бер-даа, уруунга ам-даа арга-сүмезин кадып, мал ажылының чаажыттарын айтып берип, берге байдалдарда дузалап кадып турарлар.

Малчынның кодааныда ам эң харысалгалыг шылгалда — мал оолдаашкыны эгелээн. Ол үеде Күнзеңмаа Намбар-ооловна, шынап-ла, уйгу-дыжын-даа уттуптар. Кежээ орай удуур, дүне ээлчежип дежурныйлаар, эртен эрте турар. Чаш хураганнарны кезинге эмзирер, оларны дорук-тур азырар. Хой оолдаашкынының үезинде малчын кижиниң эки-багы шынап-ла, көстүп келир. Бистиң чамдык эвээш хураган ап турар малчыннарывыс хой оолдаашкынының чымыштыг үезинде боттарының харысалга чок чалгаа чоруу-биле малдың чаш төлүн чидирип турарлар. Ынчангаш боттарының ындыг чалгаа чоруун кышкы сооксака, часкы хатка, «чөптүг» чылдагааннарга шамнаар чоруктар ам-даа бар. А Күнзеңмаа Намбар-ооловна ындыг эвес. Ол бодунун шудургу, карак кызыл чоруу-биле малчын кижиниң чарын мергежилин улам хаңы шиңгээдип ап, чылдан чылче малдан продукция алыр талазы-биле шымбай малчыннарның одуруунче кирип, дуржулгазы улам мөңгижип, агаар-бойдус доңгун Өвүр районнуң байдалынга-даа эки көргүзүглерни чедип ап болур деп чүвени херек кырында бадыткап ажылдап чоруур. Ол бодунуң багай мал турбас, багай малчын турар болур деп бодалын өөредип, чугаалап чоруур.

Малчын ооң амыдыралынга бо чылын база бир солун болуушкун болганын бригадаладын чугаалап олурар. Совхоз ону эки ажылы дээш бистиң чурттувустуң найысылалы — Москва хоорайда Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинче халас коор путёвка-биле шаңнаан. Ол дугайын ол мынчап чугаалап олурар болду: «Москвага чоруурга солун болза-даа, хойларым чоктай бээр-дир мен. Чаш хураганнарым эдеря кулактарымга дыңналып келир, мен чогумда олар турей берген ышкаш боор. Ховуга хөй кадарып, хостуг шөлээн чорукзаазы кээр-дир».

Амыдыралының иштинде бир ындыг таварылганы Күнзеңмаа Намбар-ооловна ам-даа улуг өөрүшкү-биле сактып чоруур. Совхозтуң коммунистериниң ажык хуралы чорун турган. Бир хоочун коммунист аныяктарны партия кежигүнүнге кирип алыр кылдыр белеткээр болза экидир, бисте ындыг төлептиг бодун ажыл-херекке көргүзүп чоруур аныяктар бар дээш, чижээ Күнзеңмааны адаан. Коммунистер дээрге кезээде мурнуку одуругда ажылдап чоруур, мурнакчы, төлептиг мөзү-шынарлыг, харысалгалыг кижилер-дир. Партия кежигүнүнге кирип алгаш, мен база оларның үлегерин эдерип ажылдазымза деп бүдүү иштинде бодап чорааң. Ынчалза-даа ол бодалым кымга-даа мыттанмайн чораан, ам-даа элек, ам-даа эки ажылдаан турагаш, улуска бодун көргүзер деп бодап чораан.

Күнзеңмаа Намбар-ооловнаның ол күзели удавааңда бүткен — коммунистер ону бодунуң одуруунга хүлээп алганнар. Оон бээр-ле К. Монгуштуң амыдыралында мал ажылынга аңгыда база бир берге-даа болза, солун үүле эгелээн. Ол чүгле совхоз төвүнге эвес, район-даа төвүнге хурал-суглаага олуржуп, хөй-ниити ажылын кылып, өске бүгү коммунистер-биле кады бодунуң совхозунуң экономиказын хөгжүдериниң, бодунуң чурттап турар суурунуң социал айтырыгларын шиитпирлежириниң херээнге боду дорт киржип, бодунуң бодалдарын хөйнүң мурнунга илередип турар апарган.

Коммунист Күнзеңмаа Монгуш СЭКП райкомунуң кежигүнү, улус депутаттарының район Совединиң депутады, бригадада партия организациязының секретарының оралакчызы. Ооң хөй-ниити хүлээлгелери Күнзеңмаа Намбар-ооловнага хөйнү даандырып турар. Аныяктарны мал ажылынче хаара тудар, оларның чурттаар, ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарын тургузар, оларны демниг, найыралдыг ажылдаарынче эвилеңдээр ажылга депутат дорт киржип, бодунун үлүүн салган. Каш чыл бурунгаар Улаатайга аныяктарның хойжу бригадазы тургустунган, аныяк коммунист Күнзеңмаа Монгушка ук бригаданы удуртур кылдыр совхозтуң дирекциязы бүзүрээн. Бригаданы ол беш чыл удуртуп келгеш, бут кырынга тургускан, ооң ажылын шуудаткан.

Районнуң коммунистери мурнакчы малчын Күнзеңмаа Намбар-ооловнаның кызымак күш-ажылын демдеглээш, партияның XIX область конференциязынче баар делегатка бир үн-биле соңгаан. Чер кырында эрте-бурунгу мергежилдерниң бирээзи — малчынның мергежилинге ак сеткилдиг хамаарылгазы дээш коммунистерниң анаа улуг ... ол.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

КӨДЭЭ ТУДУГЛАРДА

Улуг-Хем районнуң «Ак-Туруг» совхозунда прораб Маадыр-оол Маасович Монгуштуң удуртканы бригада тудугну эки шынарлыг тудуп турар. Совхоз төвүнде чурттаалга бажыңнарын, пионер лагерин, чунар-бажыңны, мал кажааларын тудугжулар хуусаазында ажыглалга кирген.

Мал ажылының чугула объектилерин ажыглалга киирерине онза кичээнгейни углапдырганын демдеглээри чугула. Эрткен чылын 1500 баш шээр мал кирер болгаш 700 баш бызаа кирер кажааларның тудуу доозулган, 33 малчыннар чурттаар бажыңнарының печкаларын кылгап болгаш септээн.

Мергежилиниң тергиин нери, дуржулгалыг бышаичылар Карбы Сундук, Шойдун Дүшендей, Конгей Сенгии, Тыртык-оол Кенеп, Кызыл-оол Седен-Хуурак олар аныктарны дагдынып алган. Чаа школа дооскан оолдар баштай балды, хирээ безин тудуп билбес болур. Олар бут кырынга тургужеге, дагдыныкчыларның сагыкы черле оожургавас. Аныяк тудугжулар Михаил Сержит, Михаил Балчый, Олег Хевек, Александр Суваң болгаш өскелерниң-даа күш-ажылчы чедиишкиннинге олар чоргаарланыр.

Тудуг материалдарын үезинде хереглекчилерге чедирер дээш тракторист Шаалы Шойдаа, чолаачы Октябрь Ортун-оол база эрестиг ажылдап турарлар.

Бо чылын тудугжулар муң баш торуур хой кирер ийи үлегерлиг кажааларны, ийи чунар-бажыңны, ийи чурттаалга бажыңнарын тудар. Тудугжуларның балдыры чидиг, масказы аар болдун деп күзеп каалыңар.

С. СОТНАМ.

ШАЛЫПЧЫЛАРНЫҢ АРАЗЫНДА

Ак-Довурактың хлеб заводунга мурнунда план күүселдезинде, чонну четчир санныг хлеб, булочка шалыгларыбиле хандырылгада эвээш бергедээшкиннер турган. Ук бүдүрүлгениң оранжылазы тар, дериг-херекселдери эргижирээн, ооң уламындан планныг онаалда үстү бээр, ажылчыннар шыдашпас чүүлдер турган.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң соонда ук бүдүрүлгениң удуртукчулары, ында хөй-ниити организацияларны негелдени күштелдирген. Кижи бүрүзүнүң даанган ижинге ээ-харысаалгазын бедиткен, ажыл-шаты үвер, халас үе эрттирер чорууларны үндезини-биле чайлаткан.

Ооң түңнелинде кескү чедиишкиннер чедип алдынган. Заводтуң бүдүрүп турар продукциязының ассортиментизи улгаткан. Ол чорук планныг онаалдаларны чедиишкинниг күүседиринге улуг идиглиг болган. Эрткен чылын хлеб, булочка кылыгларын бүдүреринин планын ажыр күүсеттинген. Маңаа П. Касьяннованың булочка быжырар бригадазының кежигүннери онза ылгаранган.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

БРИГАДИРНИҢ ҮЛЕГЕРИ

Мурнакчы чолаачы Олег Кузьмич Бунгаа чыл санында эки көргүзүглерни чедип ап турар. Ооң удурткан комсомолчу-аныяктарның чолаачылар бригадазы он бирги беш чылдың өөк чылын чедиишкиннинг дооскан. Чолаачылар ам «Совет Тываның 40 чылынга — 40 шалыпчы неезиля» деп шимчээшкинге идепкейлиг-биле киржип турар. План күүселдезин боттандырарындан аңгыда, сагылгачуруунуң экижидер, кывар-чаар чүүлдерни камнап алыр сорулга салдынган.

Балдак-Хамар арты. Оон кырынга үнүп келиривиске, ажыг чывар арынны шонуп турган. Долдур чүък чүдүрүп кааш самосвал чанында чолаачызы аныяк эр эрилдерин дыңзыдып, машиназын чуглап, ... ижеенген тур. Самагалдайда «Сельхозтехника» каттыжыышкынының чолаачызы аныяк коммунист О. Б. Бунгаа ол болду. Оон казы чораан ийи анаа чыгдыг үнелеп берди. «Машиназынга камныг ажок, дөш артка ооун шаг-ла «дыштандырар». Ааттыг-даа болза эки оът карып, камныг мунарга, белен турбас. Ол ышкаш машинага камныг болурга, база ындыг. Мурнакчы чолаачы машиназын алган каш чыл чунган дээр аргажок, кеңгус чаа кевээр көстүр болду. «Сельхозтехника» каттыжыышкынының кол инженери К. Эренчин ооң дугайын мынчаар чугаалады: — Олег Кузьмич эрестиг-де кижи. Кандыг-даа байдалдан ойталавас, бергелерден чалданмас. Ооң эдилээн машиназы черле белен үрелбес.

О. К. Бунгаа бир дугаар постуда улусчу контроль бөлүүн удуртуп турар. Артык кезектерниң болгаш кывар-чаар чүүлдүн чарыгдалы, септелгениң шынары болгаш күш-ажылдың сагылга чуруунуң айтырыгларын бөлүк кичээнгейге алган.

Ө. ЧИҢМИТ.
Тес-Хем район.

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

ХАМЫКТЫҢ МУРНУНДА— ЧОННУҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫ

ра хөрзүннүг экономиктиг районнуң көдээ ажыл-агыйы комплекстиг хөгжүүр. Сибирьде болгаш Ыраккы Чөөн чүкте ол адырның бүдүрүлге баазазы быжыгар.

Республиканың көдээ ажыл-агыйын хөгжүдеринге күрүнениң капитал салыышкынындан болгаш колхозтарның акша-хөреңгилериниң үлүүнден 21 миллиард рубльди тускайлап турар.

Көдээниң ажыл-ишчилериниң чурттаалга болгаш культура-амыдырал байдалын экижидериниң программазын боттандырарын үргүлчүлээр. Ол сорулгага акшаландырыышкынның бүгү дестериниң күсели-биле капитал салыышкыннарының 6 миллиард хире рубльин тускайлап берип турар.

Аъш-чем программазынга дүүштүр аъш-чем продуктуларын кылып үндүрүп турар адырларның бүдүрүлге талазы-биле улам-на немелде өзүлдезин планнаан. Ол адырларның бүдүрүлге черлери бо чылын 47 миллиард хире түңнүг продукцияны кылып үндүрер ужурлуг.

Улус ажыл-агыйының кол адырларының бирээзин бооп турар транспортка улуг кичээнгейни 1984 чылдың планының төлевилелинде салып турарын оратор оон ыңай чугаалаан. Шимчээр составты ажыглаарын экижидерин, ооң чүдүрер-дужүрер ажыл үезинде анаа турар чорууну кызырарын көрүп турар. Демир-орук транспорту-биле чүък сөөртүлгезин барык 2 хуу көвүдээр. Нийти ажыглалдың автотранспортунуң чүък сөөртүлгези 1,7 хуу өзер.

Планда капитал салыышкыннарының ажыктыг чоруун улгаттырарынче улуг кичээнгейни салган. Ажылдап турар бүдүрүлгелерниң техниктиг эде дериништиринге болгаш чаартылгазынга бүдүрүлге тудуунга тускайлаан акша-хөреңгиниң нийти хемчээлиниң 30 хире хуузун чарыгдаарын көрген.

Капитал салыышкыннарының структуразын экижидери көрдүнген. Кол фондуларның шимченгир кезээнче — дерилгелерже чарыгдалдарның хуузу бедээн. Доостунмаан тудугнуң хемчээли чыл төнчүзүнде бир миллиард рубль чедир кызырлыр, азы көрдүнген нормага дүгжүп турар.

Республиканың улус ажыл-агыйынга бедик бүдүрүкчүлүг машиналар болгаш дерилгелер, чаа камналгалыг материалдар, депшилгелиг технологтуг чорудулгалар ажыглалга кирер. Үлетпүр продукциязының 400 чаа хевириң республиканың министерстволарының болгаш ведомстволарының бүдүрүлгелеринге ажыглалга кирер. 774 бүдүрүлгелерни, цехтерни болгаш участоктарны комплекстиг механизастаары болгаш автоматчыдары. 30 муң хире автоматчыттынган шугумнарны ажыглалга кирерин көрдүнген.

Бүгү-эвилелдиң 800 ажыг эртем-техниктиг база республиканың улус ажыл-агыйының 23 программаларын боттандырарынга республиканың эртем албан черлери, организациялары болгаш бүдүрүлгелери киржир.

Чоннуң материалдыг чаагай чоруун болгаш культурлуг деңнелин моон соңгаар улам ыңай бедидерин илеткелде улуг кичээнгейге алган. Чурттакчы чоннуң бир кижизинге онааштыр алырга, боттуг орулгалар 3,6 хуу өзер. Хереглелдиң хөй нийти фондулары 2,8 миллиард өзер болгаш 81 миллиард рубль болур. Ол болза беш чыл планындан хөй болуп турар. Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның айда ортумак шалыңы 196 рубль, колхозчуларның күш-ажылының төлевири — 156 рубль чедир өзер.

Үүрмектеп садар бараан саарылгазының хемчээли 5,3 хуу өзер болгаш 180 миллиард рубль чедер. Көдээ черлерге, Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүк районнарынга ооң дүргени өзүлдезин планнап турар. Кооператив болгаш колхоз садыы улам ыңай хөгжүлдени алыр.

Республиканың девискээринге нийти шөлү 61 миллион дөрбелчин метр чурттаалга бажыңнарын тудар болгаш ажыглалга кирер. Барык 6 миллион кижиниң чурттаалга байдалдарын экижидер арганы ол тургузар. Барык 302 муң олуттуг нийти билиг школаларын тударын, 200 муң ажыг олуттуг уруглар садтарын болгаш яслилерин ажыглалга кирерин, ээлчегде 35 муң кижи хүлээп алыр 24 муң орунниг эмнелгелерни, поликлиниканы тударын планнап турар.

Бойдусту камгалаар болгаш бойдус курлавырларын чөп ажыглаар талазы-биле ажылдарны улам ыңай чорударынга күрүнениң 1,3 миллиард рубль түңнүг капитал салыышкыннарын бээр.

Илеткелчи оон ыңай экономиктиг районнарның бүдүрүкчү күштерин таарыштыр тургузарының болгаш ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң дугайын чугаалавышаан, республиканың оттулар чүүл-энергетика комплекизиниң адырлары шапкын темп-биле хөгжүүр апаар чөөн районнарынче онза кичээнгейни салган.

Күш-ажылчы коллективтер болгаш бүдүрүлгелерни, албан черлерин, организацияларны эргелеп башкарарынга оларның ролюн бедидер дугайында хоойлуга, а ол ышкаш үлетпүрге күш-ажылды организастаарының болгаш идиг бериишкининиң бригада аргазын улам ыңай хөгжүдер болгаш ооң ажыктыын бедидер дугайында СЭКП ТК-ның доктаалында көрдүнген хемчеглерни боттандырары бо чылдың планын чединишкинниг күүседиринге чугула ужур-дузалыг болур.

Планны чайгылыш чокка күүседири совет кижи бүрүзүнүң, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң, партия организациязы бүрүзүнүң чүгле хүлээлгези эвес, харын база патриотчу хүлээлгези болуп турарын илеткелчи түңнелинде чугаалаан. Россия Федерациязының ленинчи партияны долгандыр сырый каттышкан ажылчы чоннары коммунистиг тургузуушкунга, бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаарынга бүгү күжүн кииринштирер дээрзинге чигзиниг чок.

1984 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң дугайында база 1982 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында РСФСР-ниң саң министри депутат **А. А. Бобровников** илеткел кылган. 1984 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджедин орулгалар болгаш чарыгдалдар талазы-биле 91292,2 миллион рубль түңнүг, 2,5 хуу өзүлделиг кылдыр төлевилээш чугаалажып көөр болгаш бадылаар кылдыр РСФСР-ниң Дээди Совединиң сессиязынга киирип турар деп, ол дыңнаткан.

Социалистиг бүдүрүлгелерден болгаш ажыл-агый организацияларындан кирер орулга эртип турар чылда өзер болгаш 81433,8 миллион рубль чедер, азы республиканың бюджединиң бүгү орулгаларының 89 хуузу болур.

Саарылгадан үндүрүг 64933,6 миллион рубль түңге доктааттынган, ооң иштинден Россия Федерациязының Күрүне бюджединче 36274,8 миллион рубль кирер, азы 55,9 хуузу болур.

Республиканың улус ажыл-агыйының бүгү адырларының орулгазы 1983 чылдаазы-биле деңнээрге 1984 чылда 4,9 хуу өзер болгаш 31255,2 миллион рубль чедер, бюджетче орулгадан төлевир — 18055,2 миллион рубль болур.

Бүдүрүлгени улам ыңай калбартырынга болгаш модернизастаарынга, боттарының эргилдезинде акша-хөреңгиниң нормативин өстүреринге, экономиктиг идиг бериишкининиң фондуларын тургузарынга болгаш пландан көрдүнген өске-даа чарыгдалдарга ажыглаары-биле бүдүрүлгелерниң болгаш ажыл-агый организацияларының эргезинге 13200 миллион рубльди орулганың нийти түңүнден арттырарын планнаан. Совхозтарның орулгазының 90 ажыг хуузу оларга артар.

РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң кол-кол курлавырлары улус ажыл-агыйын болгаш социал-культура хемчеглерин акшаландырарынче шилчиттинер. Ол сорулгаларга 88,5 миллиард рубль көрдүнген азы бюджеттиң бүгү чарыгдалдарының 97 хуузу.

Үлетпүр адырларының «Б» бөлүүнүң продукциязының хемчээлин шапкын өстүрери көрдүнген. Чиик, пөс-таавы, аъш-чем, эът-сүт, чурт үлетпүрүн, балык ажыл-агыйын сайзырадырынга 11,4 миллиард рубльди бюджеттен шилчидер, азы эрткен чылдыындан 5,5 хуу хөй.

Аъш-чем программазынга көрдүнген комплекстиг хемчеглерни акшаландырарынга 40,8 миллиард рубльди тускайлаар, ооң иштинде бюджеттиң күсели-биле 25,2 миллиард рубль үнер. РСФСР-ниң кара эвес хөрзүннүг зоназының көдээ ажыл-агыйын улам хөгжүдериниң комплекстиг программазын боттандырарынга 8,4 миллиард рубль көрдүнген.

Күрүнениң капитал салыышкынын акшаландырарынга бюджеттен 11470 миллион рубльди шилчидер. Ол сорулгаларның арткан чарыгдалдарын ажыл-агыйларның боттарының хөреңгизи-биле болгаш банкы чээлизи-биле дуглаар.

Дериг-херекселдериниң болгаш өске-даа материалдыг үнелиг чүүлдерниң нормадан ажыг курлавырларын эвээжеткениниң күсели-биле 656,2 миллион рубльди тудугнуң иштики курлавырларынче үндүрерин 1984 чылдың планында болгаш бюджединде көрген.

Ажылчы чоннарның социал-культура негелделерин хандырары-биле бюджеттен акша үндүрери чылдан чылче өзүп турар деп, илеткелчи демдеглээн. 1984 чылда ол 40 миллиард рубль чедер азы бюджеттиң бүгү чарыгдалдарының 43,8 хуузу болур.

Бо чылын эмнелгелерниң, школа назы четпээн уруглар албан черлериниң четкизи калбарар, нийти билиг школаларының, тускай ортумак өөредилге черлериниң болгаш профессионал-техниктиг училищелериниң сургуулдарының саны көвүдээр, культура чыдыышкын албан черлериниң четкизи өзер.

РСФСР-ниң Күрүне бюджединден чырыдыышкынга тускайлаан 13810 миллион рубль түңнүг акшазы улус өөредилгезиниң болгаш эртемниң мурнунда салдынган сорулгаларны боттандырарын хандырар. Өзүп орар салгал дээш, ооң бүгү талалыг сайзыралы дээш партияның сагыш салыышкынының чаа илерели болза, СЭКП ТК-ның нийти билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннарының төлевилелин болур.

Чоннуң кадыкшылын камгалаарын экижидер талазы-биле айтырыгларже республиканың Министрлер Чөвүлели кол кичээнгейни угландырып турар. Эмнелге-профилактика албан черлерин улам ыңай хөгжүдеринге болгаш ажыглаарынга 8779,6 миллион рубльди 1984 чылда чарыгдаары көрдүнген.

Социал хандырылганың бүгү хевирлери 1984 чылда улам хөгжүүр, ол сорулгаларга 17383 миллион рубльди шилчидер, эрткен чылдың планындан 693 миллион рубль хөй.

Учёттуң, контрольдуң болгаш экономиктиг ажылдарны дыка экижидер база үлетпүр болгаш бүдүрүлге каттыжыышкыннарының, бүдүрүлгелерниң, колхозтарның болгаш совхозтарның саң-хөө ажыл-агыйының чорудулгаларының сөөлгү түңнелдеринге ооң салдарын күштелдирер талазы-биле Россия Федерациязында хемчеглер боттанып турар деп, оратор демдеглээн.

РСФСР-ниң 1982 чылда Күрүне бюджединиң орулгалары 88044,9 миллион рубль база чарыгдалдары 86186,8 миллион рубль түңнүг, чарыгдалдан орулга 1858,1 миллион рубль хөй кылдыр күүсеттинген дугайында отчёдун бадыладыры-биле илеткелчи РСФСР-ниң Дээди Совединче киирген. РСФСР-ниң Күрүне бюджеди 1982 чылда орулгалар талазы-биле 101,7 хуу база чарыгдалдар талазы-биле чылдың тодараттынган планынга көрдүнгенинден 99,6 хуу күүсеттинген.

РСФСР-ниң республика бюджединиң, бүгү автономнуг республикаларның Күрүне бюджеттериниң, бүгү крайларның, областарның, Москва болгаш Ленинград хоорайларның бюджеттериниң күүселдези 1982 чылда хандыртынган.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлери, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң Пленумга чугаазында чүүлдер болгаш түңнелдер бүгү чуртка күш-ажылчы чаа көдүрлүүшкүннү болдурган деп, А. А. Бобровников түңнелинде чугаалаан. Ол-ла бүгү чүүлдер беш чылдың дөрткү чылын республиканың ажылчы чоннары күш-ажылга чаа-чаа чединишкиннери-биле демдеглээр, социалистиг Төрээн чурттуң материалдыг болгаш үгаан-бодал байлактарын көвүдедир дээрзинге бүзүрелди болдуруп турар.

1984 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында болгаш 1983 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң дугайында, 1984 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1982 чылда Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында РСФСР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет болгаш доктаамал өске-даа комиссияларының илеткелин РСФСР-ниң План-бюджет комиссиязының даргазы **В. С. Кузьмичев** кылган.

Депутаттар: СЭКП Ленинград обкомунуң секретары **А. П. Думачев**, улус депутаттарының Москва хоорай Совединиң күүсекчи комитединиң даргазының бирги оралакчызы **С. М. Коломин**, Горький областың Выксунск металлургия заводунуң токарь-карусельщиги **Н. В. Шилин**, РСФСР-ниң чимис-ногаа ажыл-агыйының министри **В. И. Наумов**, Москва областың Раменск районунуң Никоновск ортумак школазының директору **Н. Н. Захарова**, Башкир АССР-ниң Белебеевскиде «Автонормаль» заводунуң директору **М. Г. Амиров**, Курск областың Юреневск районунуң «Коммунизмниң херели» колхозунуң даргазы **И. П. Груздов** болгаш өскелер-даа санал бергеннер.

Партияның иштики болгаш даштыкы политиказын, СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң доктаалын, улус ажыл-агыйының улам ыңай хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарының талазы-биле эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында үнелээшкиннерни болгаш түңнелдерни олар бүрүнү-биле деткип, изиг-биле чүүлдүгзүнүп турарын чугаалааннар. Эрткен чыл ажыл-агый чорудулгазының экижээни-биле, организастыг чоруктуң бедээни-биле, күрүне, күш-ажылчы болгаш план сагылга-чурумунуң быжыкканы-биле демдеглеттингенин деп олар онзалап демдеглээн. Ынчалза-даа ол дээрге ажылдың чүгле эгези-дир деп СЭКП ТК-ның Пленумунга демдеглээн болгай. Амгы үеде кол сорулга болза чединишкинни быжыглаарында, немелде курлавырларны чөп ажыглаарында, бедик экономиктиг болгаш шынар көргүзүглерин чедип алырынга кичээнгейни мөөңнээринде, он бирги беш чылдың дөрткү чылының онаалдаларын ыяап-ла күүседирин болгаш ажыр күүседирин хандырарында болур.

Чедип алган түңнелдерни быжыглаарынче, партияның айытканы чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң программазын боттандырарынче угланган ажылдың эки дуржулгазын ораторлар түңнээннер. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 1 хуу немей өстүрер болгаш продукцияның бот-үнезин 0,5 хуу кызырар талазы-биле эш Ю. В. Андроповтуң салган сорулгазын күш-ажылчы коллективтер ажыл-ишке удуртулга кылдыр хүлээп алганнар.

Партияның салган сорулгаларын херек кырынга шиитпирлээринге сессияның чугаалажып турары Россияның улус ажыл-агый хөгжүлдезиниң чаа сорулгаларынга дүгжүп турар. 1984 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын болгаш РСФСР-ниң Күрүне бюджедин бадылаарын ораторлар саналдааннар.

Санал-оналдар дооскан соонда РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, республиканың Күрпландан даргазы депутат **Н. И. Масленников** түңнел сөс чугаалаан.

1984 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында РСФСР-ниң Хоойлузун болгаш 1983 чылда РСФСР-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң дугайында доктаалды депутаттар бир үн-биле хүлээп алганнар.

1984 чылдың Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1982 чылдың бюджединиң күүселдезиниң дугайында айтырыг талазы-биле түңнел сөстү РСФСР-ниң саң министри депутат **А. А. Бобровников** чугаалаан. 1984 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң дугайында Хоойлуну депутаттар бир үн-биле хүлээп алганнар. Оон орулгаларын болгаш чарыгдалдарын киирген эдилгелерни болгаш өскерилгелерни барымдаалап, 91,412,720 муң рубль түңге бадылаан. 1982 чылдың Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчётту бадылаар дугайында доктаалды база хүлээп алган.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында айтырыгны сессия көрген. Ол талазы-биле илеткелди республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң секретары **Х. П. Нешков** кылган. Дээди Совет ол дугайында чогуур Хоойлуну болгаш доктаалдарны хүлээп алган.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының сески сессиязы оон-биле ажылын дооскан.

(СЭТА).

КҮРҮНЕ ПЛАНЫН ЫЯАП-ЛА КҮҮСЕДИРИ БОЛГАШ АЖЫР КҮҮСЕДИРИ—СОВЕТ КИЖИЛЕРНИҢ ПАТРИОТЧУ ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тоску сессиязының материалдарын партия өөредилгезиниң, экономиктиг өөредилгениң, комсомолдуң политчырыдыышкынының системаларынга болгаш пропаганданың массалыг хевирлеринге өөрениириниң

ЧИЖЕК ПЛАНЫ

1. Экономиктиг болгаш социал депшилгениң оруу-биле чурттуң бүзүрелдиг базымы.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазының, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тоску сессиязының ужур-дузазы. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң айытканы партияның политиктиг угланыышкынының, экономиктиг стратегиязының чайгылыш чок боттаныышкыны болгаш хөгжүлдези. Массаларның бедик чогаадыкчы идепкейин — ниитилел бүдүрүлгезиниң улам ыңай шапкын хөгжүлдезиниң болгаш ооң ажыктыг чоруун бедидериниң, чоннуң чаагай чоруунуң өзүлдезиниң, чурттуң камгаланыр аргазын хандырарының шиитпирлиг негелдези.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң соонда улус ажыл-агыйында эки өскерилгелер. Бүдүрүлгениң ажыктыг чоруунуң, улус ажыл-агыйының өзүлде темпилериниң, организастыг чоруктуң болгаш сагылга-чурумнуң бедиишкини. Чурттуң Аъш-чем программазын боттандырарынга чугула салыышкын. Чоннуң чаагай чоруун улам ыңай көдүрер, чоннуң хереглел бараанналын бүдүрерин көвүдедир, чурттаалга-коммуналдың тудуун хөгжүдер талазы-биле хемчеглерниң боттаныышкыны. Ажыл-агый чорудулгазында бар четпестерни чайладыры, экономиктиг өзүлдениң курлавырларын илередип тывары болгаш боттандырары —СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң салган сорулгаларын күүседириниң чугула негелдези.

Совет күрүнениң даштыкы политиказын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң бир үн-биле деткээни болгаш чүүлдүг деп санааны. Тайбыңны камгалаарынче болгаш быжыглаарынче, боо-чепсекти эндерс бүдүрерин соксадырынче, күрүнелер аразында кады ажылдажылганы калбартырынче болгаш ханыладырынче Совет Эвилелиниң өскерлиш чок угланыышкыны.

2. 1984 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планы — партияның политиктиг болгаш экономиктиг стратегиязының боттаныышкыны.

Он бирги беш чылдың дөрткү чылының планының чугула талалары болгаш онзагай чүүлдери. 1984 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агый хөгжүлдезиниң кол сорулгалары, темпилери болгаш пропорциялары. Национал орулганы, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң, материалдыг курлавырларны камнаарының, бүдүрүлге фондуларын ажыктыг ажыглаарының талазы-биле планныг онаалдалар. Бүдүрүкчү күштерни сайгара тургузарын сайзыраңгайжыдары болгаш долгандыр турар бойдусту камгалаар талазы-биле хемчеглерниң боттаныышкыны.

Үлетпүр продукциязын бүдүрерин көвүдедири болгаш ооң шынарын экижидери. ССРЭ-ниң энергетика программазының боттаныышкыны. Камналганың чуруун күштелдирери. Транспорттуң бүгү хевирлериниң материал-техниктиг баазазын быжыглаары. Чурттуң экономиказынга капитал тудугнуң ролюнуң өскени. Улус ажыл-агыйында эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле хемчеглер.

ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын күүседир талазы-биле агроүлетпүр комплекизиниң ажылдакчыларының күжениишкиннерин шыңгырадыры. Көдээ ажыл-агыйның болгаш РСФСР-ниң Кара хөрзүннүг эвес зоназының оон-биле холбашкан адырларының хөгжүлде темпилерин дүргедедири. Көдээниң ажыл-ишчилериниң күш-ажыл, чурттаалга болгаш культура байдалдарын улам ыңай экижидер талазы-биле хемчеглерниң боттаныышкыны.

Чоннуң амыдырал деңнелиниң бедиишкини. Чоннуң хереглел бараанналын, аъш-чем үлетпүрүнүң адырларының продукциязын бүдүрерин көвүдедир, үүрмектеп садар бараан саарылгазын өстүрер, амыдырал хандырылгазынга ачы-дуза чедириишкиннерин боттандырар талазы-биле планныг онаалдалар. Чоннуң боттуг орулгаларының өзүлдези. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң болгаш ооң төлелгезиниң аразында шын пропорцияларны сагыырының негелделерин бедидери. Чурттаалга тудуунуң хемчээлдерин көвүдедири, чырыдыышкынның, кадык камгалалының болгаш культура албан черлериниң четкизин хөгжүдери.

3. Бүгү ажылды тодаргай организастаары — планны чединишкинниг күүседириниң эң чугула негелдези.

Массаларның чогаадыкчы идепкейин, ажыл-агыйжы чорукту, социалистиг чарышты, экономиктиг, организастыг болгаш идей-кижизидилгелиг ажылды күрүне планын ыяап-ла күүседиринче угладарының эргежок чугулазы болгаш ук планны ажыр күүседир дээш бүгү аргаларны ажыглаары. Адыр бүрүзүнге болгаш күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге план онаалдаларын күүседириниң оруктары, аргалары болгаш методтары. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан дашкаар бедидер, дериг-херексел ажылының ээлчеглиг чоруун боттандырар, продукцияның төлевилелде көрдүнген күш-ажыл чарыгдалын дүрген чедип алыр талазы-биле мурнакчы коллективтерниң эгелээшкинин хөгжүдери. Күш-ажылды организастаарының бригада хевирлерин хажык чок шиңгээдип алыры, дааңган херээ дээш кадрларның сагылга-чурумун болгаш харысалгазын бедидери, керээде көрдүнген хүлээлгелерин шыңгыы сагыыры, бүдүрүлгениң деңдески ажылдаарын хандырары.

СЭКП ТК-ның декабрь Пленуму эш Ю. В. Андроповтуң айытканы улус ажыл-агый хөгжүлдезиниң соңгаарладып болбас амгы сорулгаларынга болгаш стратегтиг айтырыгларынга кичээнгейни улгаттырарының дугайында. Экономиканы планнаарының, эргелеп башкарарының системазын, социалистиг ажыл-агыйжы чоруктуң стилин болгаш методтарын сайзыраңгайжыдары. Каттыжыышкыннарның болгаш бүдүрүлгелерниң эргелерин калбартыр, ажылдың түңнелдери дээш оларның тускайлаң чоруун болгаш харысалгазын бедидер талазы-биле экономиктиг шенелдениң ужур-дузазы. Эргелеп башкарылганың бүгү механизмин комплекстиг сайзыраңгайжыдарының программаларын ажылдап кылырының эргежок чугулазы.

Планныг онаалдаларны хажык чок күүседири, империалистиг бөлүктерниң буруузу-биле онза чидиглензен делегей байдалының үезинде бедик бүдүрүкчүлүг болгаш ак сеткилдиг ажылдаары — күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң, совет кижи бүрүзүнүң чүгле хүлээлгези эвес, харын патриотчу херээ.

* * *

СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тоску сессиязының материалдарынга тускай кичээлдерни эрттирери-биле чергелештир, оларны өөредилге курстарының чогуур бөлүктеринге база киирген.

Кичээлдерни амыдырал-биле, 1984 чылдың планын болгаш он бирги беш чылдың онаалдаларын нииитизи-биле күүседир болгаш ажыр күүседир, ол ышкаш бедик бүдүрүлгечи түңнелдерни чедип алыр талазы-биле адырларның, республикаларның, крайларның, областарның, хоорайларның, районнарның болгаш күш-ажылчы коллективтерниң тодаргай сорулгалары-биле сырый холбаалыг чорударынга пропагандистерге партия комитеттери, Политиктиг чырыдыышкын бажыңнары болгаш кабинеттери, ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилге талазы-биле чөвүлелдери дуза көргүзер ужурлуг.

БӨМБҮРЗЕКТИН СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

Бөгүн – Кампучия улустуң национал байырлалы

КАДРЛАР ДЭЭШ ДЕМИСЕЛ

Кампучи Улус Республиканың тургустунганының беш чыл болганынга болгаш совет-кампучи кады ажылдажылгага тураскааткан чуруктарның Пномпеньде чаа-ла ажыттынган делгелгезинден чамдык чуруктарны көрүп тур бис. Чамдык чуруктарны 1979 чылдың сентябрьда мен, СЭТА-ның корреспондентизи, чурттуң кол порту —Кампонгсаомга тыттырган мен. Ол чурук композициязының болгаш техниктиг күүселдезиниң талазы-биле ындыг-ла эки ылдынмаан чадавас, ынчалза-даа ол үеде парлалгага ону аажок-ла чырыдып турган чүве. Чурукта — Кампучияның аштап турар чонунга рис чедирип келген судно болгаш аңаа тураскааткан митинг. Судно доктаар черде чыылган, транспарантылар туткан бөлүк кижилер — порттуң бүгү-ле ажылчыннары болгаш хоорайның ынчаардагы бүгү чурттакчы чону ол.

Аш-чутка таварышкан Кампучияның чонунга рис чедирип бээри-биле элээн каш совет судноларын ынчан Кампонгсаомче чоруп орган, ынчалза-даа «Охотск» бир дугаарында кээп, 3,5 муң тонна ристи эккелген. Ядарап-түрегдээн чурттуң чонун камгалап алыры-биле тарааны чүдүрүп эккелген. Ам чүгле дужүрери арткан. Ол— эң берге айтырыгларның бирээзи болган: хамык улустуң ынчаардагы каапкаш барганы Кампонгсаом портка судноларның чүъгүн дүжүрери-биле чоок-кавы суурларның бүгү чурттакчыларын —колдуунда-ла херээженнерни болгаш уругларны кииринштирип тургаш, ийи чүс хире кижини чыып алган. Портка арткан бүгү техниканы олче мөөңнээн.

Митинг эрткен дораан-на чүъкту дужүрүп эгелээннер. Ристиг алдан килограмм шоодайларны дужүрери, оларны машинага чүдүрүп, теш, складтарже дажыглаары белен эвес ажылдарның бирээзи болгай. А чаа докерлерниң хөй кезии ындыг ажыл кылып чорбааннар. Баштайгы хонуктарда, боттарының ажылындан хостуг үезинде, совет далайжылар дузалажып турза-даа, 50 тонналыла дүжүрген. Аштап турар миллион-миллион кижилерге ол дээрге, дыка эвээш саңдыр. Бир эвес ол-ла темп-биле ажылдаар болза, чүгле «Охотсктиниң» безин чүъгүн дүжүреринге ийи ай ажыг хуусаа негеттинер апаар. Аъш-дуңма чурттардан ол черниң чонунга кээп турар чүъктерни порт ажылдакчылары болгаш техника чокка чедирери берге апарган.

Кампучияның бодунуң портка ажылдаар кадрлары чок болганындан, Хошимин хоорайдан вьетнам докерлерни ол берге хүннерде ынаар чоруткан. Совет Эвилелинден «Любовь Орлова» теплоход техниканы болгаш докерлерни эккелген. Олар бүгү чүъктерни дүжүреринге дузалашкан соонда, чуртка диргелип келген аш-чуттуң айыылы чайлаттынган. Чуртка кадр айтырыы кайы хире берге байдалга турганын ол бадыткап турар. Полпотчуларның узуткааны 3200 муң кампучилерниң хөй кезии чурттуң инженер-техниктиг ажылдакчылары болгай.

Кадр дээш демисел кадыг-берге 1979 чылда-ла эгелээн. Кампучи Улус Республикага ол берге айтырыгны шиитпирлээринге Совет Эвилели дузалажып турар.

1981 чылдың сентябрьда профтехөөредилгениң төвүн Совет Эвилелиниң дузазы-биле Пномпеньге ажыткан. Баштайгы 118 доозукчу республикада ажылдап эгелээн. Ам ССРЭ-ниң өөредилге черлеринде амыяк 1400 кампучилер өөренип турар.

Кадрлар дээш демисел Кампучияда уламчылап турар.

ЧУРУКТА: аас-кежиктиг ие болгаш чаш.

Б. КАЛАШНИКОВ, СЭТА-ның корр.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

СОВЕТ ЧАГЫКЧЫЛАРГА

БЕРЛИН. Герман Демократтыг Республиканың станок тудукчулары чаа чылдың баштайгы хүннеринден эгелээш, ССРЭ-ниң чугула чагыгларын күүседип кирипкен. Минск хоорайда «МАЗ» автомобиль заводунга хереглээр хөй дериг-херекселдерни олар белеткээр болгаш эптээр.

Автоматтыг 20 ажыг шугумнардан тургустунган станоктарның системазын саналга тургузуу башкарар болгаш ында ажылчыннарның күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн улам-на бедидип, продукцияның шынарын экижидип турар.

РУМЫН ТУДУГЖУЛАРНЫН БЕЛЭЭ

БУХАРЕСТ. Эрткен үш он чылдарның дургузунда Румынияның көдээ черлеринге чаагайжыдыр кылдынган ийи миллион ажыг бажыңнарны, чүс-чүс школаларны, эмнелгелерни, клубтарны, магазиннерни, культура албан черлерин туткан болгаш ажыглалга киирген. Чурттуң көдээ черлеринде школаларда амгы үеде 123 муң ажыг башкылар ажылдап турар. Барык 7000 эмчи болгаш ортумак билиглиг 24000 медицина ажылдакчылары көдээде ажыл-ишчилерниң кадыкшылын камгалап турар.

1985 чылдың төнчүзүнге чедир 100 ажыг көдээ суурларны амгы үениң чаагайжыдыр туттунган агроүлетпүр төптери кылдыр сайзырадыр сорулга салдынган.

МУРНАКЧЫЛАРГА ЙӨРЭЭЛДЕР

«Торгалыг» совхозтуң чолаачызы П. САТКА

Тонна-тонна чүъкту
чүктээр,
Доктар билбес машиназын
Хүлүмзүрүп долгап орар.
Күдерек оглу Петрны.

«Коммунизмче орук» совхозтуң хойжузу К. МОНГУШКА

Хойжуларның чемпиону
Ховар диртиен, ишчи
шалып.
Монгуш Күнзеңмаа
шалыпчыны
Борта канчап мактавас
боор.

Чадаанада № 463 КМК-да бызаңчылар бригадири С. ХОВАЛЫГГА

Тудугжувус Сүүр-оолдуң
Туткан холу
салдыкпастаан.
Тавааң салган бажыңнары
Тайбың иштиң демдээ
болган.

Улуг-Хем районнуң үлетпүр комбинадының чазаныкчызы М. ООРЖАККА

Стол, сандай чазап турда,
Уран, шевер алдын холдут
Ооржак Мандат Серен
оглу
Омак-сергек, ишчи кижи.

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң хаван ажаакчызы Д. ДОЛГАРГА

Дораан өзер, эъткир,
семис
Хаван малдың ажаакчызы
Долгар Борбай Садаковна
Холу дыңзыг, кежээлейн.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың машинизи У. МОНГУШКА

Машинист деп
мергежилдиг,
Партийжи съезд делегады
Чедиишкинче коллективти
Че-ве дигеш, сорук
кииргеен.

ЛЕНИН ЧУГААЛАП ТУРДА...

А. А. АНДРЕЕВ.

Амыдыралының иштинде Ленинни чаңгыс-даа катап көрген болгаш ооң чугаазын дыңнаан кижи болза, ооң угаан-медерелинге баштыңчының кайгамчык овур-хевири кажан-даа балаттынмас боор артып каар. Кижилерге ол хире улуг салдарны чедирип чораан. Үениң кандыг-бир болуушкуннарын кижи уттувудуп болур-ла болгай, ону ыяап тода чугаалаары берге-даа апаар, ынчалза-даа Ленин дириг чорда көрген кижи ону уттуру берге.

Мен Ленинни 1917—1922 чылдарда митингилерге, съездилерге, хуралдарга болгаш анаа-ла беседа үезинде хөй удаа көрген болгаш ооң чугааларын дыңнаан мен.

Оратор Ленин дугайында, ооң чугааларының стилиниң болгаш утказының дугайында хөй эвес сос чугаалаар бодай-дыр мен.

Бетии кыдыы IX, X XI съездилерге, партияның конференцияларынга болгаш Коминтерниниң конгресстеринге ооң илеткелдерин ап көрээлиңер. Ол барык бир шак хире-ле, а ховар таварылгада оон бичии хөй чугаалаар турган. Ынчалзажок ооң чугаалары кыска-даа болза, херек чүүлдерни шуптузун чугаалапканы кижиниң сеткилинге артып каар, а оон өске кыры-биле каксы эртип турганнары ийиги черге айтырыглары болур. Дыңнакчыларның кичээнгейин чугула айтырыгларже хаара тудар дээш, ол кезээде эң кол чүүлдерни шилип алгаш чугаалаар чораан. Ооң чугаазы черле ханы утка-шынарлыг, бүрүн-бүдүн болур. Ол кол сорулганы салып алыр, а өске ооң деттен айтырыглары илчирбеленчек тудуш — чугааның кол темазы-биле дорт харылзаалыг.

Ол чугаалаар чүвелерин ноллуунда биживес, азы чугаазының планын демдеглеп каан бичии саазын тудуп алган үнүп кээр. Ленин илеткел кылыр дээш үнүп кээр: холунда кыска конспект, чугаалап турар аразында безин ынаар кончуг ховар көргүлээр. Ынчалза-даа ооң илеткели дээрге, ол-ла дораан чогаадыпкан кандыг-бир кыдыра чүве эвес, а угаан-бодалдың баш бурунгаар кылган ажылының түңнели болур. Кол-кол чүүлдерни ол баш бурунгаар боданып алыр, а бүзүредир барымдаалар ндир кырынга чугаалап турар үезинде тып-тып келир. Ол кайгамчык утпас угааны-биле, эртем-билиининң эгээртинмес курлавыры-биле база кайгамчык диалектик болганы-биле улусту кайгадып чораан, ооң чугаалары хостуг болгаш быжыг логиктиг үжүрүткалыг. Болуушкунну бүгү тала-биле көрүп билир болгаш ооң хөгжүлдезин өттүр көрүп шыдаар онзагай талантылыг.

Ооң чугааларының стили тезистер ышкаш эвес. Чугаазы кончуг амыдыралчы, чидиг, тодаргай, чиге болгаш кезээде ханы принципиалдыг болур. Теорияны практиктиг бодалдар болгаш барымдаалар-биле көргүзер. Ленинниң чугаалары сан-түңнер-биле эвес, а хөй чижектер болгаш деңнелгелер-биле байдак. Бодунуң бодалдарын бадыткаар дээш ол чоннуң үлегер домактарын ажыглап, чидиг, мерген состерни ол дораан тып алыр, бо талазы-биле орус дылдың байлаан Ленин ышкаш ынчаар ажыглап чораан кижи белен тывылбас чадавас боор.

Маргылдаалыг айтырыглар кыптыга бээрге, ол амырап, сергеп кээр. Удурланыкчыларын — оппортунистерни, меньшевиктерни, эсерлерни болгаш өскелерни-даа бодунуң логиктиг факт-барымдаалары, шоодуглары-биле, чидиг болгаш чиге состери-биле сылба шаап каптар. Маргылдаа, каг-жыышкыннар үезинде-даа гениалдыг, ханы бодалдарны Ленин чугаалап кааптар турган. Бир эвес кандыг-бир айтырыг эң-не чугула турган болза, ону катаптаарындан ол кортпас, янзы-бүрү чылдактар-биле өлче эглип келгилээр.

Ленинниң ажылдарын номчаан кижи бүрүзүнүң-не ыяап-ла сеткили хапар боор деп бодай-дыр мен. Ынчалза-даа Ленинниң чугаазын дыңнаарга, кайгамчык-ла ийин!

Ленин кажан, кала-даа — съездилерге азы митингилерге чүве чугаалап турган, бүгү чыылганнарның кичээнгейин хаара тудуптар, дыңнакчыларның карак-кулаа-даа чүгле Ленинде баар, чугаа төнгүже чедир бүгү чыылганнарның кичээнгейи чүгле ында.

Ол карын айтырыгларны бүгү улуска билдингир кылдыр бөдүүнү-биле чугаалаар, ону үениң байдалы-биле ыяап-ла холбаар. Ам-даа болза Ленинниң состери социализмниң янзы-бүрү дайзыннарын сириледип турар. Ооң-биле чергелештир делегейниң бүгү бөдүүн, ак сеткилдиг кижилеринге эң-не чоок, төрээн кижизи боор артпышаан.

АВА ДУГАЙЫНДА

Өртемчейде эки кижи
көвей.
Өртээ турбас эң-не чоогу
сен сен—
Өөрүшкүнү чаяаган
сен, авай.
Өскелерге сени солувас
мен.
Ынакшылым эгези сен,
авай,
Ыржым дүве шолбаным
сен, авай—
Амыдырал оннас чечээ
сен сен.
Аян ырым эткир хөөнү
сен сен.
Ие кижи сеткил чүрээ
ийи.
Идегелдиг ынак авам сени
Хайыралың ачызында
уруу мен
Кажан шагда хомудатпас
дээн мен.
Айның, хүнүң адаан
орта
Амыдырал-чуртталгага —
Ачы-буян чаяакчызы —
Авам, авам, ынак авам.

Кара-кыс МУНЗУК.

ҮЛЕГЕР ДОМАКТАР

Ажыл-иш — аас-кежик.
Арага — ажыг-шужуг.
Кедер хептиң быжыы
херек.
Келин кыстың турушту
херек.
Эртежи кижи — эрес.
Эртемниг кижи — күштүг.

С. ХЕРТЕК.

БИЖИКЧИНИҢ АДЫ-БИЛЕ

Шүгүмчүлел дээш истеп-сүрери хоругдулуг. Шүгүмчүлел дээш истеп-сүрүүшкүн кылган кижилерге харысалга онаар.
(ССРЭ Конституциязының 49-ку чүүлүнден).

Чоонта чаа Архангельск областа чаңгыс чер чурттугларым мени «Коммунизм тургузукчузу» солуннуң бенез чыл болган оюнга чалаан. Район төвү Плесецк суур областың ыяш белеткээр кол чери чүве.

С. В. Котрехов аттыг кудумчуга үнүп келдим. Суур аажок чаартынган-даа болза, чамдык черлерде чээрби чылдарга дег олчаан болду. Ыяштары бичии-бичии ыяш бажыңнар хевээр. Ону суурнуң чурттакчылары — «Коммунизм тургузукчузу» солуннуң номчукчулары болгаш бижикчилери ажылчын бижикчиге тураскааткаш, ынчаар эрттирген.

Бижикчиниң адын эдилээн кудумчуда телевизор сеп-тээр бажың бар, ооң ханазында даш самбырада мынчаар оюп каан: «Мында 1926-1927 чылдарда ажылчын корреспондент, тудугжуларның ажылчын комитединиң секретары коммунист Семён Варламович Котрехов чурттап турган. Ол 1927 чылдың август 12-де Совет эрге-чагырганың дайзыннарының холундан өлген».

Семён Варламович тудугга ажылдап турган-ла, солунче метериалдар бижип турган. Тудугжуларның профэвилел төп комитединиң органы «Тудугжу» база губерниняның «Чалгыг» солуннарының болгаш хана солунунуң активчи бижикчизи турган. Ол мурнакчыларны мактап, четпестерни шүгүмчүлеп, совет тургузугнуң дайзыннарын сойгалап бижип турган.

Тудугга бир кулакка баштаткан бөлүк турган. Олар чонну мегелеп, тудуг материалдарын оорлап, өскээр саарып турган. Котреховтуң оларны сойгалаан материалдары солунга бо-ла үнер, ынчангаш кулактар кыжанып эгелээннер. Оларның чамдыызы күрүнеге удур херээ дээш шиииттирген, а хосталгага арттканнары бижикчиниң амы-тынынга четкен.

Ажылчын корреспондентини өлүргени Плесецкиниң чонунуң килеңин көдүрген. Ынчан ажылчы чоннарның хуралдары, партия болгаш күрүне органнарынга хөй-хөй чагаалар ук херектеннерге хамааржыштыр хоойлунуң бүгү күжүн ажыглаарын негээн. Өлүрүкчүлерни суд шыгыы шииткен.

Бижикчиниң чаңгыс чер чурттуглары демги турас-каалдардан аңгыда «Коммунизм тургузукчузу» солунга Семён Котрехов аттыг шаңналды база тургускан. Ол шаңнал-биле солуннуң активчилери чээрби ажыг чылдар дургузунда шаңнаттырып келген. Баштайгы шаңналды ында цемент заводунуң ажылчыны, ам чугай заводунуң директору болу берген Валентин Денисович Лопатин алган. Ооң соонда башкы Т. М. Лазарева, колхоз библиотекары А. П. Куделин, кодээ ажылчын С. В. Сметанин, диспетчер З. Ф. Копытова болгаш өскелер-даа бижикчи аттыг шаңналдың лауреаттары болганнар. Олар ам-даа район солунунуң активчи бижикчилери болуп турар.

Н. АНТОНОВ.
(«Агитатор» журналдан).

ША—БАШТАЙГЫ СОГУГ

Шыдыраага ша херек, шывагаңчыга дыш херек деп тыва улустуң чугаазында черле ужур-ла бар. Шыдыраа оюнунга ша — удурланыкчызының ноянынче баштайгы дорт согут болур. А бир эвес ноян ол шадан камгаланып шыдавас болза, мырыңай өлүм — мат. Шыдыраа оюнунуң кол сорулгазы — удурланыкчызының ноянын матка олуртуру болур. А ша дээрге анаа-ла дузалал көөп-түр.

Ол бо хүнге чедир ындыг турган. Моон соңгаар ындыг болбас. Ону ынчаар чугаалаарының мурнунда, бо одуругларның автору эвээш эвес шыдыраа номнарын ашкан, оларның анализин кылган. Дараазында шыдыраа номнарын сайгарган «Шыдыраа оюнунуң амгы өөредилге ному», «Шыдыраа уран чүүлүнүң эртинези», «Чагаа хавында көш», «Гроссмейстер Полугаевский». Ол номнарны номчуп таныжып тургаш, кым, кандыг чылдагаан-биле, канчап тургаш, хөй катап удуп алганыл деп чүвени түңнеп көрген.

Чүү болганыл, ынчаш? кижи уттурган болган. Ол 270 оюнның түңнелинде бир дугаар ша кылган улустан 185 кижи уткан, чүгле 85 чүл дээрге, баштай шалап эгелээн шыдыраачы удурланыкчызындан ийи катап күштүг болуп турар-дыр. (Уттурган 85 деп сан чүгле ойнакчы кижиниң артык күжүн азы эки туружун чедир ажыглап шыдавайн барганындан өске чүнү-дал чугаалавайн турар деп чүвени демдетлеп каалыңар).

Үстүнде адаан номнарывыста эң дээре шыдыраачыларның эки ойнаан салыглаларының дугайында чугаа чорут турар болганда, бистиң үндүрген түңнеливисте кандыг-даа маргылдаа чок.

Шыдыраа темазынга хамаарышкан «Ша — баштайгы согуг» деп бо бичии шинчилелди хынап көөрүнүң эң эки аргазы — ону практиктиг оюнга хынап көөрү. «Ша — баштайгы согуг» деп оюннуң бүгү дүрүмнери аңаа шыдыраа оюну-биле дөмей. Чүгле ылгалы — баштайгы шага чедир ойнаар. Баштай шалапкан болзуңза — уткан сен.

Ооң соолунде баштайгы ша — тиилелгениң үндезини деп чүвени боттарыңар биле бээр силер.

П. АРТАМОНОВ.
Тес-Хем район.

КРОССВОРД

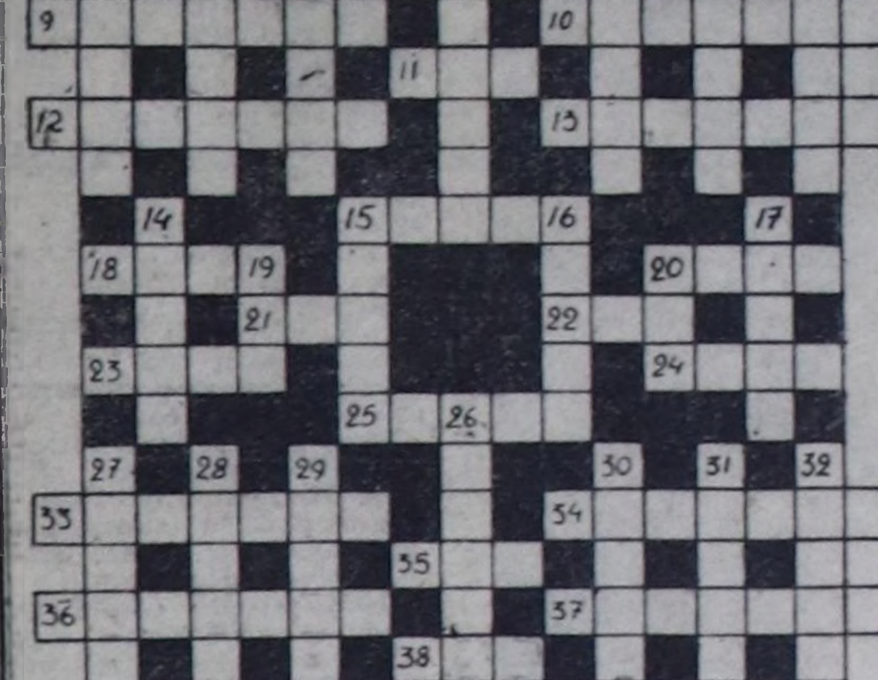

ДООРА ДУРГААР: 4. Араатан куш. 9. «Ромео биле Джульета» деп трагедияның автору. 10. Чүң ээрер херексел. 11. Чылдың бир эргилдези. 12. Шуушкак кош. 13. Доңчулалдыг илеткел. 15. Кижиниң болгаш дириг амытаннарның көөр органы. 18. Частыр чүүл. 20. Узбек ыры-хөгжүм ансамбли. 21. Машина марказы. 22. Кандыг-бир текстиг азы чуруктарлыг парлан каан чогаал. 23. Аас чогаалының бир хевири. 24. Ажык-тывыштыг аң. 25. Херексел (демир кезер). 33. Часкы күскү хаттар. 34. Курт-кымыскаяк аймаандан чалгыннарлыг насеком. 35. Тыва календарының бир чылы. 36. Тулаа үнүжү. 37. Ортаа Азияда хоорай. 38. Чадаң ыяш.

УЗУН ДУРГААР: 1. Дээди өөредилге черинде факультет эргелекчизи. 2. Мусульман шажыны. 3. Далай дээрбечизи. 5. Лампа халывы. 6. Хем дүвүнде ханы оңгар. 7. Математикада билдинмес хемчээлдерни демдеглээр ийиги үжүк. 8. Түңнел оюн. 14. Индий океанда ортулук. 15. Оожум Доннуң чурттакчызы. 16. Шаажылал херексели. 17. Циркиниң каттырынчыг оюн көргүзер артизи. 19. Кавказта болгаш Ортаа Азияда суур ады. 20. Сөөлгүзү ударениелиг ийи слогтан тургустунган стопа. 26. Үрезин чажар машина. 27. Тыва хөгжүм херексели. 28. Сарыг шажын ному. 29. Сүттен кылган курагткан чемниң бир хевири. 30. Национал хүрешке мөгениң хеви. 31. Танытынмас кылдыр арынта кедер чүүл. 32. Шүлүк чогаалының шоодуглуг хевири.

С. ДОНГАК тургускан.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ «Уруглар садында байырлал» деп фотоэтюду.

Суурнуң чурттакчылары, сугнуң үш дамдызы ышкаш, бот-боттарынга дөмей үш ийисти беш чыл мурнунда өөренири-биле үдеп чоруткан. Чон оларны боттарының уруглары дег чылыг состери-биле чагып, төрээн черинге кээп, көдээ ишчилерниң оруун уламчылаарын чагып турганнар.

Шынап-ла, чурттакчыларның чагыы сагыш дег болган. Чазып Вера, Надежда болгаш Любовь Михайловалар Чувашияның көдээ ажыл-агый институдунуң зооинженерлер факультедин доосканының дипломун холга алгаш, суурунга ээп келгеннер. Надежда төрээн колхозу «Лучуга», а Вера биле Любовь өөредилге чериниң сүмелээнин ёзугаар Калинин облазынга барган.

— Төрээн черимниң карак четпес делгем хову-шөлдеринге ада-ием чаагай тарааны өстүрүп чорааның черле утпас мен. Олар бистерни өстүрүп, кижизиткен. Ам чүгле ниитиге ажыктыг ажыл кылырывыс арткан. Ынчангаш чоннуң идегелин шынзыдар дээш кызыдар бис — деп, Вера чугаалап орар.

— Шак-ла ынчаар ажылдаар херек — деп, ооң акызы Григорий деткившаан, кижи төрээн чери чокка, дазыл чок ыяш-биле дөмей болбазык бе.

Ажыл-ижиңерге, амыдырал-чуртталгаңарга аас-кежиин күзедим, Вера, Надежда, Любовь!

Ф. СТЕПАНОВА.
Чуваш АССР-де Янтиково суур.

ДҮРГЕН ЧУГААЛАР

Тевене —
Тевенелеттинзе
Тевенелеттингей аан.
Тевенелеттинмезе
Тевенелеттинмээй аан.
Кудурга —
Кудургалаттынза
Кудургалаттынгай аан.
Кудургалаттынмаза
Кудургалаттынмаай аан.
Шавылдыыр —
Шавылдыырлаттынза
Шавылдыырлаттынгай
аан.
Шавылдыырлаттынмаза
Шавылдыырлаттынмаай
аан.
Ыңгыржак —
Ыңгыржакталааза
Ыңгыржакталгай аан.
Ыңгыржакталбаза
Ыңгыржакталбаай аан.
Чарык пап —
Чаваналаттынза
Чаваналаттынгай аан.
Чаваналаттынмаза
Чаваналаттынмаай аан.
Чадыр ог —
Чадырлаттынза
Чадырлаттынгай аан.
Чадырлаттынмаза
Чадырлаттынмаай аан.
Өреге —
Өрегелеттинзе.
Өрегелеттингей аан.
Өрегелеттинмезе
Өрегелеттинмээй аан.

О. ДАРЫМА чыып бижээн.

СОНУУРГАКТАРГА

ТЫПКАН

Япон эмчи Исито Мукаино ине-биле эмнээрниң специализы. Ол кулак халбының ине-биле өттүр идерге, ашта-дыр хөнну кудуладыр точка барын тыпкан. Мукаино ажыдыышкынын семирип чорууш улусту эмнээрилге ажыглап турар.

БАКТАШПАҢАР

Иранның улуг назылыг чурттакчызы 143 харлыг Абхас Хаксар журналистерге үр чурттап келгениниң чажыдын ажыдып берген.

Кижи кажан-даа кылыктанмас, маргышпас, ыңаңгыя херээженнер-биле аас былаашпас болза эки деп, ол чугаалаан. Хорадаар чорук кижини дүрген кырыдар.

АДЫН СОЛААН

Москва театрларынга амыяк актёр Александр Алексеевич Пожаровтуң баштайгы оюннары чедиишкинниг чорып турган. Көрүкчүлер төнерге, актёрнуң ойнаанын сонуургап, көрүкчүлер аңаа байыр чедирип:

— Пожаров! Пожаров! — деп алгыржып турган.

Ол үеде сөөлгү одуруга орган көрүкчүлерге «Пожар!» («өрт!») деп алгыржып турар ышкаш кылдыр дыңналган. Залда олурган улус могүдеп, үнер эжикче далажыпкан.

Шак ол көрүүзүгнүң соонда, актёрга дорт-дораан фамилиязын солуурун сүмелээн. Амыяк актёрнуң баштайгы тнүүшкүнү оон-биле доозуңган, а сценаже Александр Алексеевич Остужев деп артист үнүп кээлээн.

КУШ АДЫ-БИЛЕ

Чаа Зеландияның Южная ортулукта Отаго районунуң курорттар-биле алдаржыыр сугдан. Ынчалза-даа оларның эң-не чырымалдыы чүгле 150 кижи чурттап турар хензиг Нейсби деп чер боор турар. Ам удавас болур спортчу байырлалды орта эрттирер кылдыр шилип алган.

Чаа Зеландияның, Австралияның, Японияның, Швецияның болгаш өске-даа чурттарның спортчулары бо январь айда Нейсбиге чыглып келир. Олар черниң үстиннин тыварынга, чадаг чарышка, эстафетага делегей маргылдаазынга киржирлер. Ол маргылдааны Чаа Зеландиеде ат-сураглыг киви дээр куштуң ады-биле «киви» деп адаан.

ХЕРЕЛ КЫПСЫР

1984 чылдың февраль 8-те ажыттынар XIV кышкы Олимпий оюннарының төвү Сараевога олимпий одун Олимпийден чедирип эккээриниң оруун тодарадкаш, бадылаан. Январь 29-та эртенгиниң 11 шакта эрте-бурунгу стадионга ол отту хүн херелдери кыпсыр. Чадаг кижилер, а ооң соонда автомашинага ол отту чоокку аэродромга чедирип эккээр. Оон ол отту Афинага самолёт-биле эккээрге, тие стадионга байырлал дулгалы болур.

ТВ

ЯНВАРЬ 7-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Делегей улустарының чогаадылгазы. 9.25 — «Спорт-лотонуң» 54-кү тиражы. 9.35 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 10.05 — «Бурунгу Кампучияның катап тургузуушкуну». Киноочерк. 10.35 — «Аныяк Россия». Тос сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 11.40 — Чуруунчулар дугайында чугаалар. «Тоолчургу херектерниң мастерлери». 12.10 — «Тинлекчилер». Фронтучу өңнүктерниң клуву. 13.25 — «Горячий час» деп документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. «Люди большой судьбы» деп цикилден. 13.55—14.10 — Чапсар. 14.10 — Бөгүн делегейде. 14.25 — Уругларга — фильм: «Капитан соврнголова». 1-ги болгаш 2-ги серияллары. 16.35 — Политиктиг тайылбырлакчы Л. А. Вознесенскийниң беседазы. 17.05 — Мультфильмнер. 17.20 — «Куда ведут нити заговора...» деп фильмниң баштайгы үндүрүлгези. 18.15 — «Эш ыры» деп бүгү-эвилелдиң теленконкуру-зу. 19.00 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 20.00 — ССРЭ-ниң улустуң артизи М. Плисецкаяның чогаадыкчы кежээзи. 21.00 — «Үе». 21.35 — ССРЭ-ниң улустуң артизи М. Плисецкаяның чогаадыкчы кежээзиниң уланчызы. 22.40 — Лыжа спортунга ССРЭ-ниң бирги чери дээш маргылдаа. 50 км. Эр улус. 23.05 23.15 — Телемедээлер.

ИЯИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Кадык болур дицңизе. 8.30 — «Шайбу! Шайбу!». Мультфильм. 8.55 — «Литература номчулгалары». Г.-Х. Андерсен. «Тоолдар болгаш төөгүлер». 9.30 — «Эртенги почта». 10.00 — «Кижи — черге ээ» 11.05 — Ленинград телевидениезиниң программазы. 12.45 — Уругларга — фильм. «Мээң генералым». 1-ги сериязы. 13.50 — Социалистиг чурттарның документалдыг фильмнери. 14.30 — «Чүү? Каяа? Кажан?» Телевикторина. 15.30 — «Фестивальдар... Конкурстар... Концерттер...». 16.30 — «Аян-чорукчулар клуву». 17.30 — «Музыкальный киоск». 18.00 «Владимир Маяковский» деп документалдыг фильмниң баштайгы үндүрүлгези. 18.30 — Чемпионат СССР по водному поло. «Динамо» (Алма-Ата) — МКУ. 19.00 — «Кадыкчылл». 19.45 — Делегей байдалының дугайында тайылбыр. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Он ийи ай». Мультфильм. 1-ги кезээ. 20.15 — «Спутник кинозрителя». 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.45 — «Барык каттырынчыг төөгү». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары.

АГААР

Республиканың шокар булуттаар, чамдык черлерге биче хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың күжү секундада 3—8 метр. Дүне агаарның температуразы 30—35, чамдык черлерге 19—20 градус соор. Хүндүс 22—27, чамдык черлерге 20 градус соор.

Автооруктарга кестүрү 2—4 км.

Кызылга чуга булуттаар, хүндүс биче хар чаар. Дүне агаарның температуразы 30—32, хүндүс 22—24 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ЯНВАРЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Дикие лебеди»** 10.00. **«Невезучие»** 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Я и весь класс»** 9.00. **«Мультсборник»** 10.30. **«В тридевятом царстве»** 11.50, 13.40, 15.30. **«Смерт среди айсбергов»** 17.50. **«Клятвы — обещания»** 19.40 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Киносборник»** 11.00. **«Мы из джаза»** 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Чертенок»** 14.00. **«Четыре мушкетера»** 16.20, 19.30 шактарда.

Редакцияның адрези:

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыы № 3. Теле фоннары. Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистерниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41 бухгалтериязының 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2077.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажыы № 1; ТС—00616

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 7 (12397) | 1984 чылдың январь 8, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көп.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Тыва область организациязының XIX конференциязы дүүн Кызылга болуп, СЭКП обкомунуң отчёдун болгаш партияның область организациязының сорулгаларын чугаалажып, көрген айтырыгларының талазы-биле доктаалдарны хүлээп ап, партия обкомунуң болгаш партияның область организациязының ревизия комиссиязының чаа составын соңгаан.

ПАРТИЯНЫҢ XIX ТЫВА ОБЛАСТЬ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

Дүүн Кызылга республиканың хөгжүм-шии театрынга партияның XIX Тыва область конференциязы болуп эрткен.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** конференцияны ажыткан.

Конференцияның ажылчын президиумун соңгаан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповту баштадыр СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң составын конференцияның хүндүлүг президиумунга делегаттарның диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле бедик кодуралуушкуннуг соңгаан.

Конференцияның секретариадын болгаш мандат комиссиязын соңгаан.

Конференцияның хүн айтырыгларын делегаттар бадылаан:

1. СЭКП обкомунуң отчёду болгаш СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айыткан чүүлдерге болгаш түңнелдерге дүүштүр партияның область организациязының сорулгалары.
2. Партияның область организациязының ревизия комиссиязының отчёду.
3. СЭКП обкому соңгуур.
4. Партияның область организациязының ревизия комиссиязын соңгуур.

«СЭКП обкомунуң отчёду болгаш СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге; СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айыткан чүүлдерге болгаш түңнелдерге дүүштүр партияның область организациязының сорулгаларының дугайында» илеткелди СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** кылган.

Партияның область организациязының ревизия комиссиязының отчёт илеткелин ооң даргазы **Б. К. Будегечиев** кылган.

Илеткелдер талазы-биле: СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары **Б. П. Свинцов**, СЭКП Кызыл райкомунуң бирги секретары **К. Н. Шулуу**, Сүт-Хөл районнуң «Алдан-Маадыр» совхозунуң хойжузу **Д-Н. Ч. Ооржак**, № 48 тудуг эргелелинде шеверлекчилер бригадазының бригадири **В. Б. Борбак-оол**, Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозунуң директору **Ч. Х. Дожулаа**, СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң бирги секретары **И. М. Сувандии**, Тываның сүт комбинадының партия организациязының секретары **В. Ф. Суменкова**, Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг совхозунуң партком секретары **К. В. Тогус-оол**, Бии-Хем районнуң «Саян» совхозунуң трактор-хову бригадазының бригадири **А. П. Федорченко**, СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары **А. Ч. Монгуш**, Тожу районнуң «Тоора-Хем» совхозунуң Серлиг иви фермазының бригадири **М. Ч. Бараан**, СЭКП Каа-Хем райкомунуң бирги секретары **В. А. Бакулин**, «Тыва даг-дугуу тудуг» эргелелиниң партком секретары **С. К. Кужугет**, Улуг-Хем районнуң чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң дааранылга цехиниң бригадири **Л. Е. Маркелова**, Тываның автомобиль транспортунуң «Тыва автотранс» деңнескээр каттыжыышкынының начальниги **В. А. Парунин**, ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары **О. Х. Хопуя**, Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозунуң хойжузу **К. Х. Ховалыг**, Тыва АССР-ниң чырыдыышкын министри **Н. С. Конгар**, «Тыва кобальт» комбинаттың энергоцехиниң машинизи **Е. Х. Кендем**, профэвилелдер чөвүлелиниң даргазы **Ш. П. Куулар** санал бергеннер.

Мандат комиссиязының илеткелин ооң даргазы СЭКП обкомунуң партийжи организастыг ажыл килдизиниң эргелекчизи **В. М. Евтешин** кылганын конференция дыңнаан болгаш бадылаан.

Партия обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** түңнел сөс чугаалаан.

Конференция СЭКП Тыва обкомунуң ажылын чүгээр деп бир үн-биле көрген.

Конференция СЭКП обкомунуң отчёдунуң талазы-биле доктаалды хүлээп алган. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия Төп Комитединиң декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айыткан чүүлдерниң болгаш түңнелдерин амыдыралга боттандырар, партийжи организастыг болгаш масса-политиктиг ажылдарның деңнелин бедидер, Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуурунче, он бирги беш чылдың планнарында тодараттынган ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң онаалдаларын чедиишкинниг күүседиринче республиканың коммунистерин, бүгү ажылчы чоннарын мобилизастаар талазы-биле партияның область организациязының сорулгаларын ында тодаргай айыткан.

Партияның область организациязының ревизия комиссиязының отчёдун конференция бадылаан.

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш партияның область организациязының ревизия комиссиязының чаа составтарын конференция соңгаан.

Конференцияның адынга байыр чедирген телеграммалар СЭКП Красноярск крайкомундан, Иркутск, Калмык, Омск, Томск обкомнарындан, Забайкальениң шериг округундан келген.

Конференцияның ажылынга СЭКП ТК-ның Партийжи организастыг ажыл килдизиниң инструктору **Н. Т. Ященко**, РСФСР-ниң эът болгаш сүт үлетпүрүнүң министриниң ораланчызы **И. С. Орешко** киришкен.

Партияның XIX область конференциязын хагдынган деп чарлаан.

Конференцияның делегаттары партийжи гимн «Интернационалды» улуг кодуралуушкун-биле ырлап күүсеткен.

СЭКП ОБКОМУНУҢ ОТЧЁДУ БОЛГАШ ПАРТИЯНЫҢ ОБЛАСТЬ ОРГАНИЗАЦИЯЗЫНЫҢ СОРУЛГАЛАРЫ

СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. ШИРШИННИҢ илеткели

Партияның XVIII область конференциязы болган үеден бээр үш чыл эрткен. Ол үе Коммунистиг партияның болгаш ооң ленинчи Төп Комитединиң башкарыкчы болгаш организакчы хөй талалыг ажыл-чорудулгазы-биле, партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин боттандырар талазы-биле совет улустуң маадырлыг тургузукчу күш-ажылы-биле демдеглеттинген дээрзин Г. Ч. Ширшин эгезинде чугаалаан. Чурттуң бүдүрүкчү күштерин хөгжүдер, ооң национал байлаан көвүдедир, совет кижилерниң материалдыг болгаш угаан-бодал амыдыралының деңнелин бедидер талазы-биле чаа-чаа чедиишкиннер чедип алдынган.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң тодаргайлааны партияның даштыкы политиказының сорулгаларын боттандырар, бистиң чуртувустуң делегей туруштарын улам быжыглаар, тайбыңны камгалаар болгаш быжыглаар талазы-биле кайгамчык улуг ажылды СЭКП Төп Комитеди чорудуп турар.

АКШ-тың болгаш ооң эвилелчилериниң буруузу-биле делегей байдалы дыка чидигленген үеде СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң кылган Медегелдерин совет улус бир эп-сеткилдиг бүрүн деткип, социалистиг Төрээн чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн улам-на быжыглаарынга шиитпирлиин илергейлеп турар.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленуму партияның амыдыралынга чугула болуушкун болган. Ол совет ниитилелдиң экономиктиг болгаш угаан-бодал хөгжүлдезиниң канчаар-даа аажок улуг хемчээлдиг, ханы айтырыгларын партия Төп Комитединиң, эш Ю. В. Андропов баштаан ТК-ның Политбюрозунуң кайы хире алыс соруктуг болгаш чайгылыш чок шиитпирлеп турарын база катап көргүскен. Эш Ю. В. Андроповтуң Пленумга чугаазын коммунистер, бүгү совет улус изиниг-биле деткээн. Ынчаарга партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин боттандырар талазы-биле партияның хөй талалыг ажыл-чорудулгазының түңнелдерин ында анализтеп көргүскен болгаш чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң чоокку үеде болгаш перспективтиг сорулгаларын тодаргайлаан. Чурттуң бүдүрүлге күчүзүн бүрүн, эң бедик бүдүрүкчүлүг кылдыр ажыглаарынче, эртем-техниктиг депшилгениң дүргедедиринче, капитал тудугну, транспортту, кодээ ажыл-агыйны, ооң чугула адыры болур мал ажылын хөгжүдеринче, бойдус камгалалын экижидеринче, ажыл-агый механизмин болгаш эргелеп башкарылганы сайзыраңгайжыдарынче онза кичээнгейни угландырган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн шиитпирлиг бедидер, камналга чурумун быжыглаар талазы-биле эң чугула сорулгаларны партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының мурнунга салган. Планга партияның немелде даалгалары кылдыр дараазында тодаргай сорулганы эш Ю. В. Андропов айыткан: 1984 чылда пландан ажыр күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 1 хуу бедидерин, продукцияның бот үнезин 0,5 хуу немей чиигедирин чедип алыр. Аңаа үндезилээш, хүлээлгелерни ажылдап кылыр болгаш хүлээп алыр, бүдүрүлгелерге, совхозтарга, бүгү организацияларга камналганың тускай агар-саннарын ажыдар. Бүгү курлавырларның камналгазының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң, чоннуң херегленл бараанналарын бүдүрүп үндүрериниң талазы-биле даалгаларның күүселдезин кандыг оруктар, аргалар болгаш методтар-биле чедип алырын адыр бүрүзүнге, коллектив бүрүзүнге тодаргай бүрүн билген турарын хандырган турар ужурлуг. Совет кижилериниң амыдырал деңнелин улам ыңай бедидериниң, оларны аъш-чем болгаш үлетпүр бараанары-биле хандырарын экижидериниң, ачы-дуза чедирерин калбартырының айтырыглары кичээнгейниң төвүнге тургустунган турар ужурлуг. Партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының ажылының стилин болгаш методтарын шиитпирлиг сайзыраңгайжыдарының, кадрларның харысалгазын, оларның күүседикчи чоруун бедидериниң, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының, организакчы ажылды күш-ажылчы коллективтерге барып чорударының, социалистиг чарыштың организастаарын экижидериниң, массаларның чогаадыкчы инициативазын деткииринин эргежок чугулазын онзалап демдеглээн. Чедип алдынган темпини, ажыл-херектиң таарымчалыг ниити байдалын чидирбес кылдыр бүгү ажылды төпке болгаш чер-черге организастаан турар ужурлуг. Чогумчалыг чорудулгаларны улам-на идепкейлиг хөгжүдери, чаа чылдың баштайгы хүннеринде-ле эки эгелээшкинни чедип алыры, ажылга бедик күжениишкинни улам-на хандырары эргежок чугула деп, эш Ю. В. Андропов айыткан.

Партияның область организациязы отчёттуг үеде бодунуң хүрээлениниң партияның ленинчи Төп Комитединиң долгандыр улам сырый каттыштырган, массалар-биле харылзаазын быжыглаан, республиканың ниитилел, социал-экономиктиг болгаш культура база угаан-бодал амыдыралынга бодунуң мобилизакчы болгаш организакчы ролюн бедиткен.

Бистер Ю. В. Андроповтуң айтыышкыннарын чайгылыш чок удуртулга болдуруп, оларны бүгү партия, совет, ажыл-агый органнарының, хөй-нити организацияларының, күш-ажылчы коллективтерниң, коммунист бүрүзүнүң ажыл-чорудулгазынга үндезин кылдыр алыр ужурлуг бис деп, Г. Ч. Ширшин чугаалаан.

Партияның область организациязының, СЭКП обкомунуң политиктиг, идеологтуг болгаш организакчы бүгү ажыл-чорудулгазы партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының, «Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштерин комплекстиг улам ыңай хөгжүдер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын, а ол ышкаш «ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чылының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын, он бирги беш чылдың даалгаларын амыдыралга боттандырарынче угланган.

СЭКП ТК-ның доктаамал сагыш салыышкынының, күрүнениң улуг дузаламчызының ачызында, ажылчы чоннарның эрес-шудургу күш-ажылының түңнелинде республиканың экономиказын болгаш культуразын улам ыңай бүгү талалыг хөгжүдерин он бирги беш чылдың чылдарында хандырган.

(Уланчызы 2-ги, 3-кү, 4-кү арыннарда).

ЧУРУКТА: конференцияның киржикчилери чапсар үезинде. В. САВИНЫХТЫҢ фотозу.

ПАРТИЯНЫҢ XIX ОБЛАСТЬ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫНДАН СОҢГУТТУРГАН

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ СОСТАВЫ

СЭКП ОБЛАСТЬ КОМИТЕДИНИҢ КЕЖИГҮННЕРИ

Абрамов М. Е.
Аранчын Ю. Л.
Бакулин В. А.
Баавыя Т. И.
Бизяева Е. С.
Бойду Н. С.
Буянды С. К.
Ванма А. И.
Галайко А. И.
Гольцов В. А.
Горелов А. Г.
Голубь М. Н.
Дамзын-оол Д. С.
Добромыслов В. Б.
Долгополов Г. Н.
Даваа Д. Д.
Дамба-Хуурак П. Т.
Данзурун И. С.
Дрожжин Н. В.
Долгар Г. К.
Дугер М. К.
Евтешин В. М.
Заворотный В. Г.
Заркевич Г. А.
Изместьева Л. Б.
Иргит Г. С-М.
Ишунин Н. Ф.
Кажин-оол В. С.
Канзай А. К.
Карпов И. М.
Колетников Ю. И.
Кара-Сал В. Б.
Конгаржап Х. И.
Кунгаа В. С.
Куркутов В. Д.
Куулар С. С.
Котелевский М. В.
Кызыл-оол А. К.
Кравченко П. И.
Кужугет С. К.
Куулар Ш. Д.
Куулар Ш. П.
Конгар Н. С.
Лавриненко И. Г.
Маслов В. Л.
Мендуме М. К.
Мастык-оол К. А.
Монгуш Д. С.
Монгуш А. Ч.
Монгуш А. С-Б.
Монгуш Е. Д.
Монгуш С. Ы.
Монгуш К. Н.
Норбу Л. М.
Нурзат Б. С.
Оглезнев И. П.
Ондар Д. Б.
Ондар Ч-Д. Б.
Ооржак Ш. Д.
Ооржак Д. К-Х.
Ооржак Ч. Х.
Остапец И. А.
Парунин В. А.
Саая Т. Д-А.
Сизых Н. В.
Свинцов Б. П.
Сувандии И. М.
Саая Ч. О.
Суров В. П.
Стародубова Н. В.
Серяков В. Е.
Тиимей Д. Л.
Федоров Н. П.
Хопуя О. Х.
Ховалыг К. Х.
Челбагашев А. П.
Чадамба Н. С.
Чебодаев Я. Е.
Шаравии В. С.
Шагдыр-оол О. Н-С.
Ширшин Г. Ч.
Шулуу К. Н.
Шыырап М. К.
Шавыраа К. Х.

СЭКП ОБЛАСТЬ КОМИТЕДИНИҢ КЕЖИГҮННЕРИНГЕ КАНДИДАТТАР

Авруцкий В. Л.
Биячеймаа Б. К.
Бочкарева В. Н.
Григорьев А. И.
Донгак М. М.
Жеголь Н. А.
Кужугет Ч. А-Л.
Мешкорудников С. М.
Морковкин В. Ф.
Оспан-Делик К. С.
Ооржак З. Ш.
Петров В. Б.
Серен А. С.
Сапчак Т. И.
Сиваев В. Г.
Тогус-оол К. В.
Шубнин Г. М.

ПАРТИЯНЫҢ ОБЛАСТЬ ОРГАНИЗАЦИЯЗЫНЫҢ РЕВИЗИЯ КОМИССИЯЗЫНЫҢ СОСТАВЫ

Будегечиев Б. К.
Винников В. Н.
Дажы А. С.
Егорова В. И.
Кара-Сал М. Д.
Комаров Ю. Т.
Марцеха А. В.
Монгуш К. Н.
Монгуш Е. Д.
Ондар К-К. К.
Порубенко В. С.
Сапчак Т. Ч.
Семмит Т. Х.

СЭКП Тыва обкомунуң пленуму

Партияның XIX область конференциязындан соңгуткан СЭКП Тыва обкомунуң пленуму дүүн болуп эрткен.

Пленум организастыг айтырыгларны чугаалашкан.

СЭКП обкомунуң бирги секретарынга болгаш бюро кежигүнүнге **Г. Ч. Ширшинни**, ийиги секретарынга болгаш бюро кежигүнүнге **П. И. Кравченкону**, секретарьларынга болгаш бюро кежигүннеринге **Г. Н. Долгополовту, Д. К.-Х. Ооржакты, А. И. Ванманы** соңгаан.

СЭКП обкомунуң бюро кежигүннеринге **М. К. Мендумени, Ч.-Д. Б. Ондарны, Б. П. Свинцовту, А. И. Галайкону, А. С.-Б. Монгушту, В. М. Евтешинни, М. К. Шыырапты, М. Н. Голубьту** соңгаан.

СЭКП обкомунуң бюро кежигүнүнге кандидаттарга **М. Е. Абрамовту, Ш. П. Кууларны, О. Х. Хопуяны** соңгаан.

СЭКП обкомунуң килдис эргелекчилеринге: партийжи организастыг ажыл килдизиниң — **В. М. Евтешинни**, пропаганда болгаш агитацияның — **А. К. Канзайны**, кодээ ажыл-агый болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң — **Г. А. Заркевичинни**, үлетпүр-транспорттуң — **В. С. Кажин-оолду**, административтиг органнарның — **Д. Б. Ондарны**, эртем болгаш өөредилге черлериниң — **П. Т. Дамба-Хууракты**, чиик үлетпүр, чоннуң хереглел барааннар болгаш садыгның — **Д. Л. Тиимейни**, тудугнуң — **И. А. Остапецти**, ниити килдистиң — **В. Г. Заворотныйны**, сады-ажыл-агый килдизиниң — **Н. Ф. Ишунинни** пленум бадылаан.

СЭКП обкомунуң чанында партийжи комиссияның даргазынга **Н. Ф. Федоровту** бадылаан.

«Тувинская правда» солуннуң редакторунга **В. Л. Масловту**, «Шын» солуннуң редакторунга **В. С. Шаравиини** бадылаан.

Пленумнуң ажылынга СЭКП ТК-ның Партийжи организастыг ажыл килдизиниң инструктору **Н. Т. Ященко**, РСФСР-ниң эът болгаш сүт үлетпүрүнүң министриниң оралакчызы **И. С. Орешко** киришкен.

* * *

Партияның область организациязының ревизия комиссиязының бирги хуралы болуп эрткен. Комиссияның даргазынга **Б. К. Будегечиевти** соңгаан.

СЭКП ОБКОМУНУҢ ОТЧЁДУ БОЛГАШ ПАРТИЯНЫҢ ОБЛАСТЬ ОРГАНИЗАЦИЯЗЫНЫҢ СОРУЛГАЛАРЫ

БҮДҮРҮЛГЕ КҮЧҮЗҮНҮҢ АЖЫГЛАЛЫН ЭКИЖИДЕР

СЭКП обкому, республиканың совет болгаш ажыл-агый органнары үлетпүрнү хөгжүдер талазы-биле тодаргай ажылды отчёттуг үеде кылып чоруткан.

Кол бүдүрүлге фондулары беш чылдың үш чылдарында 7,2 хуу улгаткан. Ол үениң дургузунда үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли 4,9 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү — 6,9 хуу өскен. Продукцияның бүгү немей өзүлдези күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткениниң күсели-биле чедип алдынган. Продукцияны бүдүрер болгаш сайгарар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер талазы-биле беш чылдың үш чылдарының болгаш 1983 чылдың планныг даалгалары күүсеттинген. 1981—1983 чылдарда 362,4 миллион рубльдиң продукциязы сайгарган. Ол дээрге, улус ажыл-агый планнарында көрдүнгенинден 6,3 миллион рубль хөй болуп турар. Ол чылдарда электроэнергетика, одаар чүүл, ыяш болгаш ыяш болбаазырадып кылыр үлетпүр элээн хөгжээн. 46 бүдүрүлгениң, 50 цехтиң, 15 участоктуң болгаш 90 бригаданың коллективтери беш чылдың үш чылдарының планнарын хуусаа бетинде күүсеткен.

Бүдүрүлгелерни чаартырын болгаш техниктиг эде дериишкинин боттандырарынче, чаа техниканы болгаш дешшилгелиг технологияны шиңгээдип нептередиринче СЭКП обкому, хооркому, райкомнары, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң болгаш «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнары доктаамал кичээнгейни угландырып келген.

Ооң-биле чергелештир үлетпүрнүң хөгжүлдезинде улуг четпестер бар болуп турар. СЭКП обкомунуң үлетпүр хөгжүлдезинге удуртулгазының деңнели партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.), декабрь (1983 ч.) Пленумнарының негелделеринге ам-даа чедир харылавайн турар дээрзин Г. Ч. Ширшин айыткан.

Республиканың үлетпүрү беш чылдың үш чылдарының планнарын кол көргүзүглер талазы-биле күүсеткен-даа болза, ооң чамдык адырлары, элээн хөй санныг бүдүрүлгелер планнарын күүсетпээн.

Продукцияны бүдүрүп үндүрер болгаш сайгарар талазы-биле үш чылдарның планнарын Барыын-Хемчик, Тес-Хем районнар, а ол ышкаш тудуг материалдар үлетпүрүнүң, чиик үлетпүрнүң адырлары күүсетпээн. Продукцияны бүдүрер болгаш ону сайгарар хемчээлиниң талазы-биле үш чылдарның планнарының күүселдезин 16 бүдүрүлге хандырбаан. Оларның арасында В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинат, алгы заводу, «Тыва кедээ тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводу, Чадааналың ыяш ажыл-агый чери, Сельхозтехкүрткомнуң районнар аразында Кызыл-Мажалыкта каттыжыышкыны бар.

Кол бүдүрүлге фондуларын ажыглаарын экижидеринче кичээнгейни партияның XVIII область конференциязынга угландырган турган. Бо талазы-биле сөөлгү чылдарда эвээш эвес чүүлдер кылдынган. Ынчалзажок фондуларның дедир эгидиишкини дыка чавыс болуп артып турар. Кол фондуларның бир рубль бүрүзүнге онаштыр 1983 чылда чүгле 44 көпеектиң продукциязын бүдүрүп үндүрген. «Тудуг кезектери» комбинатта, керамзит-сай заводунда, Элегес-Аксының хана материалдары заводунда болгаш өске-даа черлерде фондулар дедир эгидиишкини мурнуку хевээр чавыс болуп турар.

Ажылды организастаарының бригада хевири күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң эң чугула негелдези болуп турар. «Үлетпүрге күш-ажылды организастаарының болгаш аңаа идиг бээриниң бригада хевирин улам ыңай хөгжүдер база ажыктыын бедидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын күүседир талазы-биле ажылды күштелдирери эргежок чугула. Амгы үеде үлетпүрде ажылчыннарның чүгле 60 хуузу бригадаларда каттышкан болуп турар. Оларның чүгле чартык кезии ажылдың алыс түңнелдериниң ёзугаар төлевирлиг чаңгыс аай керээлиг ажылдап турар. Бригадаларда ажылдап турарларның чүгле 12,6 хуузу ажыл төлевирин күш-ажылчы киржилгениң коэффициентизин ёзугаар хүлээжип турар.

Эртем-техниктиг дешшилгени дүргедээриниң, эртемниң, техниканың чедишкиннериниң болгаш мурнакчы дуржулганы калбаа-биле шиңгээдип нептередири күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер херекке шиитпирлиг ужур-дузалыг болуп турар. СЭКП ТК-ның болгаш Министрлер Чөвүлелиниң бо айтырыг талазы-биле доктаалын күүседир талазы-биле улуг ажылдарны кылыры негеттинип турар. Үлетпүрде ажылчыннарның барык 35 хуузу хол-биле ажылдарны кылып турар. Чаа техниканы болгаш технологияны шиңгээдип алыр планнарны бүдүрүлгелерниң чүгле үштүң бир кезии чыл бүрүде күүседип турар. Чурт үлетпүр министерствозунуң, Сельхозтехкүрткомнуң бүдүрүлгелеринде бо айтырыгларны четпес шиитпирлеп турар.

Бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның шынарын бедидери эң чугула сорулга болуп турар. Чурт, аъш-чем болгаш одаар чүүл үлетпүрүнүң бүдүрүлгелери чавыс шынарлыг продукцияны бүдүрүп үндүрүп турарлар. Шынар башкарарының комплекстиг системазын шиңгээдип алыр талазы-биле шудургу ажылды хөй бүдүрүлгелерде чорутпайн турар. Продукцияның шынарын бедидеринче хүн бүрүнүң кичээнгейин бүдүрүлге бүрүзүнге угландырары, ажылдың ол көргүзүү дээш ажыл-агый удуртукчуларындан негелдени күштелдирери эргежок чугула. Үлетпүр барааннары-биле садыгны чедир хандырары соңгаарладып болбас чугула сорулгаларның бирээзи болуп турарын СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунга демдеглээнин Г. Ч. Ширшин чугаалаан.

Барааннар бүдүрерин көвүдедир талазы-биле хемчеглерни СЭКП обкому, совет болгаш ажыл-агый органнары боттандырып келген. Чоннуң херегле барааннарын бүдүрүп үндүрерин 1981—1983 чылдарда 21 бүдүрүлгеге немей организастаан. Чоннуң херегле барааннарын бүдүрери 9 миллион рубльге немей көвүдээн.

Ынчалзажок чоннуң херегле барааннарын бүдүрерин көвүдедиринге бүдүрүлгелерниң бар курлавырларын болгаш аргаларын ам-даа четпес ажыглап турар. Республикада ажыл төлевириниң фондузунуң 1 рубль бүрүзүнге онаштыр ол барааннарны бүдүргени чүгле 41 көпеек болган. Культура-амыдырал болгаш ажыл-агый ужур-дузалыг эттерин бүдүрүп үндүрер талазы-биле беш чылдың үш чылдарының планы күүсеттинмээн. Ол барааннарны бүдүрерин аңныыр-тывыш ажыл-агый эргелели (эш Нурзет), «Тудуг кезектери» комбинат (эш Антонов), «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези (эш Брюзгин), «Тыва кедээ тудуг» трест (эш Шубник) мынчага чедир организаставаан.

Чоннуң херегле барааннарын бүдүрерин көвүдедиринче, ассортиментизин болгаш шынарын экижидеринче доктаамал кичээнгейни моон соңгаар партия комитеттери угландырар ужурлуг.

Үлетпүр министерстволары болгаш ведомстволары, бүдүрүлгелерниң удуртукчулары кадрлар белеткээр талазы-биле ажылды четпес чорудуп турар. Кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу 1983 чылда 7,7 хуу кызырылган. Ынчалзажок кадрларның үнер-кирер чоруу ылаңгыя Аъш-чем үлетпүр министерствозунуң (эш Сат), «Тыва тудуг материалдары» бүдүрүлге каттыжыышкынының (эш Самойлюк) бүдүрүлгелеринде ам-даа хөй болуп турар.

Үлетпүрде шиитпирлеттинмээн айтырыглар болгаш сорулгалар ам-даа хөй болуп турар. Беш чылдың үш чылдарының даалгаларының күүсеттинген түңнелдерин СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң айтыышкыннарынга дүүштүр ханызы-биле анализтеп көөрү, үлетпүрнүң чамдык адырларының болгаш бүдүрүлгелерниң хоюудаашкынын чайладыр, 1984 чылдың планнарын болгаш ниитизи-биле беш чылдың даалгаларын долдур база ажыр күүседирин хандырар талазы-биле немелде хемчеглерни боттандырары партия обкомундан, хооркомундан, райкомнарындан, парткомнардан негеттинип турар. Бүдүрүлге күчүлерин долу ажыглаарынче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр бедидериниң күсели-биле үлетпүр продукциязын бүдүрүп үндүрерин 1,3 миллион рубльге немей көвүдедиринче, продукцияның бот-үнезин немей чиигеткенинден 500 муң рубльдиң камналгазын чедип алырынче онза кичээнгейни угландырары чугула.

«Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштерин комплекстиг улам ыңай хөгжүдер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалынга дүүштүр эрги бүдүрүлгелерни чаартыр, чаа бүдүрүлгелерни тудар талазы-биле немелде хемчеглерни боттандырары негеттинип турар.

Республиканың бүдүрүкчү күштерин улам ыңай хөгжүдериниң херээнге геология-шинчилел ажылдарын күштелдирери, ооң ажыктыын бедидери эргежок чугула. Геологтарның кичээнгейин Улуг-Танзектиң тывыш черин хандыр шинчилээринче, Баян-Колдуң тывыш черинде шинчилелдерни дүргедедиринче, Улуг-Хемниң хөмүр-даш бассейниниң курлавырларын тодарадыр талазы-биле ажылдарны доозарынче угландырар херек.

КАПИТАЛ ТУДУГНУҢ ТЕМПИЛЕРИН ДҮРГЕДЕДИР

СЭКП обкому отчёттуг үениң дургузунда капитал тудугну хөгжүдер талазы-биле хемчеглерни ап келген. Тудуг индустриязының болгаш тудуг материалдарының үлетпүрүнүң баазазын улам ыңай хөгжүдер, тудуг организацияларын техниктиг эде дерир талазы-биле чамдык ажылдар кылдынганын илеткелчи чугаалаан. Эртен үш чылдың дургузунда тудугжуларның күш-ажылының механизмнер-биле чепсегленгени 25 хуу, фонд-биле чепсегленгени — 32 хуу өскен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 13 хуу өскен.

Үш чылдарда кержээлиг тудуг ажылдарының хемчээли оңгу беш чылдың ол-ла үезинге бодаарга 10,4 хуу хөй болган. «Тыва септелге-тудуг» трестиң, «Тыва сүт тудуг» тресте тудуг-монтаж эргелелиниң, Тыва автоорук эргелелиниң № 2, 3 орук-тудуг эргелелдериниң коллективтери болгаш өске-даа чамдык коллективтер беш чылдың үш чылдарының кержээлиг ажылдарының планын күүсеткен.

Ооң-биле чергелештир капитал тудугга ам-даа шиитпирлеттинмээн айтырыглар, четпестер хөй деп чүвени демдеглээр херек. СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунга эш Ю. В. Андроповтуң кылган шүгүмчүлелдери капитал тудуг талазы-биле бистиң ажылывыска бүрүнү-биле хамааржыр. Ниитизи-биле тудуг бүдүрүлгези хөгжүлдениң интенсивтиг оруунче оожум шилчип турар. Тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли колдуунда өспейн турар. Доозулбаан тудугларның хемчээли кызырылбаан, кержээлиг ажылдаар тудуг организацияларының күчүлери сула хөгжүп келген.

Эртен үш чылдарның дургузунда 75 миллион рубль түңнүг капитал салыышкыннары чедир шиңгээттинмээн, 58 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары кылдынмаан. Беш чылдың эгезинден тура 114 муң дөрбелчин метр чурттаглга шөлүн ажыглалга чедир киирбээн. 1983 чылда 18 миллион рубль түңнүг тудуг-монтаж ажылдары чедир кылдынмаан, ооң иштинде кержээлиг организациялар 9 миллион рубльдиң чедир кылбаан, «Тыва тудуг» трест—2,5, «Шагонартяжстрой» трест—3,6, Энергетика министерствозунуң КМК-зы — 3,5 миллион рубльдиң ажылдарын чедир кылбаан. Эртен чылын 18 тудуг организациялары чүгле план күүселдезин хандырып шыдаваан эвес, а харын тудуг темпилерин болгаш кол фондуларны ажыглалга киирерин кудулаткан. Саян-Шушенск ГЭС тудуунуң суг алыр черлеринден көжер объектилерниң тудуу кончуг шүшпең чорупп турар. Суг адаанче кире бээр черлерден көжүрер тудугларның 188 миллион рубль түңнүг смета өртээнден чүгле 48 миллион рубльдиң ажылдары кылдынган. Чаа Шагаан-Арыг хоорайның тудуу эгелээнден бээр аңаа көрдүнген акша-хөреңгилерниң чүгле бештиң бири шиңгээттинген. Өвүр, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Бии-Хем, Улуг-Хем районнарда тудуглар кончуг оожум чорупп турар.

Кызыл хоорайның, районнарның партия, совет органнары, тудуг организацияларының удуртукчулары капитал тудугну хөгжүдериниң хөй-хөй практиктиг айтырыгларын ам-даа чүткүл, туруш чок шиитпирлеп, эргелеп башкарылгада, инженерлиг удуртулгада, бүдүрүлгениң болгаш ажылчыннарның күш-ажылын организастаарында, мурнакчы дуржулганы нептередиринде четпестерин шүшпең эдип турар. Республикада бар 286 тудугжу бригадалардан бригада кержээзиниң аргазы-биле чүгле 90 бригада ажылдап, ниити тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлиниң чүгле 30 хуузун күүседип турар. Хөй-хөй тудуг шөлдеринде ажылдарны кылырының графиктери чок, ажылчыннарның анаа турар чоруу кайы хөй, хол-биле кылыр ажылдарны механизастааны четпес, машиналарның болгаш механизмнерниң ажыглалын экижидеринче чогуур кичээнгейни салбайн турар.

Трестерниң болгаш эргелелдерниң партия организациялары, удуртукчулары ажылчын база инженер-техниктиг кадрларны белеткээрин болгаш быжыглаарын экижидериниң, турум коллективтерни тургузарының айтырыгларын четпес шиитпирлеп турар. 1983 чылда тудугда кадрларның үнер-кирериниң коэффициентизи улуг болган. Тудуг-монтаж ажылдарының доктааткан хемчээлин кылырынга эртен чылын 2000 ажыг кижи чедишпейн турган.

Үстүнде айыттынган четпестер СЭКП обкомунуң капитал тудугну ам-даа кошкак удуртуп турарының түңнели болур. Бо адырда ажыл-херектерни экижидер талазы-биле ажылывысты дыка бедик деңнелче көдүрери, айыттынган четпестерни эдер талазы-биле шыңгыы хемчеглерни алыры негеттинип турар.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң негелделеринге дүүштүр тудуг организацияларының удуртукчуларының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының планнар күүселдези, тудугларны ажыглалга киирери, күш-ажылды организастаарын үндезини-биле экижидери, ооң бүдүрүкчүлүүн бедидери, ажылчын кадрларның училищелерге белеткелин экижидери, оларның тудугларга турумчуп ажылдаары дээш харысалгазын бедидери эргежок чугула.

Капитал тудуг талазы-биле бүгү ажылдар кол фондуларны ажыглалга киирерин дүргедедирин хандырар ужурлуг. СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр чурттаглга бажыңнарының, школаларның, эмнелгелерниң болгаш социал-культураның өске-даа тудугларынче кичээнгейни күштелдирери чугула. Кызылдың ТЭС-тиң чаартылгазының бирги ээлчээн доозарын, чылыг дамчыдылга шугумнарының тудуун доктаамал контрольга алыры чугула. Олар хоорайның агаарын арыг болдурарынга кончуг улуг салдарлыг.

ТРАНСПОРТ АЖЫГЛАЛЫН ЭКИЖИДЕР

СЭКП обкому транспорттуң хөгжүлдезинче отчёттуг үеде доктаамал кичээнгейни салып келген деп, Г. Ч. Ширшин уламчылаан.

Кол автомобиль транспортунуң материал-техниктиг баазазын быжыглаарынга үш чылдарда 13 миллион ажыг рубльди чарыгдаан. Үш чылдарның дургузунда чүък сөөртүлгезиниң хемчээли 19 хуу, пассажир аргыштырылгазы — 4,5, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү — 7,3 хуу өскен. Автомобиль оруктарының тудуунга болгаш чаартылгазынга 58 миллион ажыг рубльди чарыгдаан, кадыг шывыглыг 190 километр автооруктар туттунган. Агаар болгаш хем транспорту хөгжээн.

Чүък сөөртүлгезиниң талазы-биле үш чылдарның планын ниити ажыглалдың транспорту, Сельхозтехкүрткомнуң база «Сельхозхимия» каттыжыышкынының автобүдүрүлгелери 1983 чылдың планын күүсетпээннер. Автомобильдерниң ажыглалы ам-даа негелдеге четпес, чүък чок чоруур чоруктар, чүдүрер, дүжүрер черлерге артык үе чарыгдаар чаварылгалар ам-даа хөй. «Тыва автотранс» каттыжыышкынның бүдүрүлгелеринде автопарктың ажыглалының коэффициентизи 0,54, Кедээ ажыл-агый министерствозунуң автобаазазында — 0,46, «Сельхозхимия» каттыжыышкынында — 0,39 боор турар. Совхозтарның автотранспорту кончуг багай ажыглаттынып турар. Пассажир аргыштырылгазын организастаанында ам-даа хөй четпестер бар боор артпышаан.

Автомобиль транспортунда озал-ондактыг чоруктар хөй боор турар. «Тыва автотранс» каттыжыышкынның (эш Парунин), Кедээ ажыл-агый министерствозунуң (эштер Лавриненко, Сапелкин), Сельхозтехкүрткомнуң (эш Мешкорудников) удуртукчулары транспорт ажыглалында четпестерни эдер талазы-биле чогуур хемчеглерни чедир албайн турар.

Чүък сөөртүлгезинге болгаш пассажир аргыштырылгазынга агаар транспортун эң ажыктыг ажыглаар херек. Бо беш чылда Кызылда, Үш-Белдирде аэропорт комплекстериниң тудуун доозары, элээн каш суурларга чаа аэропорттарны тудуп эгелээри, эргилерин чаартыры чугула.

Хем транспорту-биле чүъктер сөөртүрүн көвүдедир төлээде, судно септээр мастерскаяның, чүък болгаш пассажир причалдарының тудуун дүргедедири эргежок чугула.

Кывар-чаар материалдарны сөөртүрүнге чарыгдалдарны дыка кызырар, республиканы оларның-биле деӊ-дески хандырар сорулга-биле Минусинск — Кызыл аразының нефть-продукт дамчыдыкчызын төлевилээри болгаш тудары-биле холбашкан айтырыгларны шиитпирлээр дээш кызымаккай ажылдаар ужурлуг бис.

АГРОҮЛЕТПҮР КОМПЛЕКИЗИН ХӨГЖҮДЕР

Республиканың кедээ ажыл-агыйы болгаш бүгү агроүлетпүр комплекизи отчёттуг үениң иштинде СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниң ханы салдары-биле хөгжүп келген деп, Г. Ч. Ширшин уламчылап чугаалаан. 3 чылдың иштинде бо адыр талазы-биле кол фондулар 17 хуу өскен, совхозтарның энергия күчүлери улгаткан. Кедээ ажыл-агый ажылдакчылары күрүнениң улуг дузаламчызын ажыглавышаан, эртен чылдарда чамдык эки түңнелдерни чедип алган. Республиканың кедээ ажыл-агыйы оңгу беш чылдыы-биле деңнээрге, үш чыл иштинде эътти чылда ортумаа-биле бүдүрүп үндүрери 9,3 хуу, сүттүү — 5,5 хуу көвүдээн, чүурганы — барык 2 катап улгаткан. Эът садарының талазы-биле үш чыл планы 101,1 хуу, сүттү — 103 хуу, дүктү — 104,2 хуу, чүурганы — 139,6 хуу күүсеткен. Хойнуң, өшкүнүң, хаванның, чылгы малдың, сарлыктың болгаш тевениң баш саны өскен. 1983 чылда 113,5 муң тонна тарааны, 27,2 муң тонна картофельди болгаш ногааларны ажаап алган. Мал чемнээриниң бүгү хевирлерин мал бажынга онаштыр чижеглеп алган 7,6 мал чеми единицаны белеткээн.

Ол бүгү-биле кады бистер бо адырларның хөгжүлдезиниң ниити деңнели салган негелделерге болгаш бар аргаларга ам-даа улуг хемчээлдиң-биле дүүшпейн турарын бөгүн чугаалаар ужурлуг бис деп, илеткелчи айыткан.

Республиканың кедээ ажыл-агыйының кол адыры мал ажылы боор турар. Бо адырда хөй-хөй шиитпирлеттинмээн айтырыглар болгаш четпестер мурнундагызы ышкаш тодаргай көстүп турар. Чамдык районнар болгаш совхозтар мал ажылының продукциязын садар талазы-биле планнаттынган даалгаларны күүседирин хандырбайн турар. Эът садарының үш чыл планын Улуг-Хем, Таңды, Бии-Хем, Каа-Хем, Чөөн-Хемчик болгаш Бай-Тайга районнар, сүт садар онаалданы Кызыл болгаш Улуг-Хем районнар, дүктүң даалгазын Улуг-Хем, Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем районнар күүсетпээн. Эът садар планнарны 21, сүттү — 16, дүктү — 10 совхоз күүсетпээн.

Арткан ийи чыл иштинде бистер күрүнеге 48,7 муң тонна эътти, 56 муң тонна сүттү, 2532 тонна дүктү садар бис. Куш чүурганын бүдүрерин 35 млн. борбак чедирер херек.

Мал ажылының продукциязын деӊ-дески бүдүрер болгаш күрүнеге садар төлээде, малдың баш санын өстүрер херек. Бисте ол оожум өзүп, чамдык районнарда оларның баш санының кызырлырын безин болдурган. 1981 чылдыы-биле деңнээрге, мыйыстыг бода малдың баш санын Бии-Хем, Каа-Хем, Улуг-Хем, Тес-Хем, Эрзин, Таңды болгаш Чөөн-Хемчик районнар, хой болгаш өшкүнүң баш санын Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем болгаш Бии-Хем районнар кудулаткан. Чамдык районнар болгаш совхозтар эът садарының планнарын ниитилел секторунга малдың баш санын өстүрериниң күсели-биле эвес, харын оларны хууда сектордан садып алырының күсели-биле күүседип турарын чугаалаар херек. Ол дээрге, чогумчалыг болуушкун эвес-тир. Күрүне планнарын хамыктың мурнунда ниитилел бүдүрүлгезин хөгжүдериниң күсели-биле күүседир херек.

Малдың баш санын өстүрер дизе, ийи кол сорулганы үндезини-биле шиитпирлээринче күштү мөөңнээри эргежок чугула. Ол сорулгалар — малдың бажын өстүрери болгаш оларның өлүр болгаш оорлап-самчыгдаар чоруктан хөй чидирин кызырары-дыр.

Партияның XVIII область конференциязынга чамдык СЭКП райкомнары, райкүүскомнар болгаш кедээ ажыл-агый органнары малдың баш санын немей өстүрер талазы-биле кошкак ажылы дээш шыңгыы шүгүмчүлеткен турган болгай. Эртен чылдар иштинде бо талазы-биле районнарга болгаш ажыл-агыйларга чамдык хемчеглерни ап чоруткан. Ынчалза-даа мал бажын немей өстүрери мурнундагызы хевээр-ле мал ажылында эң четпес чүүлдерниң бирээзи боор ургулчулеп турар. Ниити республиканы алырга, үш чылдың иштинде төрүүр 100 баш малдан чылда төл алыры ортумаа-биле мыйыстыг бода малдан 54 баш, хой болгаш өшкүден — 72 баш болган. Эрзин, Чөөн-Хемчик, Өвүр, Кызыл, Улуг-Хем районнар бызааларны, Бии-Хем, Улуг-Хем, Бай-Тайга районнар анайларны, хураганнарны чылдың-на дыка эвээшти ап турарын Г. Ч. Ширшин айыткан.

Совхозтарда малдың чудап өлүрүүнден, оорлап-самчыгдаарындан болгаш ажыл-агыйның иштики хереглелинге өлүрүп чиир, чарыгдаар чоруктан чидириниң хөйү дүвүрээзинни болдуруп турар.

Партияның дыка хөй райкомнарының, райкүүскомнарның, ажыл-агыйларның удуртукчуларының болгаш специалистериниң талазындан мал ажылының чидирин-биле демиселди күштелдирериниң чогуур хемчеглерин албайн турарын айтыры чугула. Үш чыл иштинде совхозтарга малдың бүгү чүзүнүнүң чидириниң ниити хемчээли ортумаа-биле оларның баш санының 12 хуузу болган. Тожу, Өвүр, Таңды, Каа-Хем, Бай-Тайга, Улуг-Хем болгаш Бии-Хем районнарга малдың чидирии чылдың-на 13-тен 18 хуу чедип турган. 1982 чылда таарымчалыг байдалдар турган-даа болза Бай-Тайга, Өвүр, Бии-Хем, Каа-Хем болгаш Мөңгүн-Тайга районнарның ажыл-агыйларынга мал ажылынга улуг чидириглер болдурган.

Беш чылдың үш чылдарының планнарын күүсетпээн, малдың баш санының эвээжээрин, мал бажын өстүреринге куду түңнелдерни болгаш хөй малдың өлүп хорарын болдурган районнарның удуртукчулары (оларга хамыктың мурнунда партия райкомнарының бирги секретарьлары эштер Данзын-оол, Куркутов, Бакулин, Ш. Д. Ооржак, Ч. Х. Ооржак, Сувандин, Дрожжин, С. Ы. Моңгуш олар хамааржыр) шыңгыы түңнелдерни кылгаш, мал ажылында херекти дораан экижидер дээш шиитпирлиг хемчеглерни алыр ужурлуг.

Малды ажаап-тежээриниң болгаш азырап-чемгерериниң четпези, учёт-саналганың болгаш отчёттуг чоруктуң самдаргайы, чогуур зооветеринарлыг ажылдың чогу, чамдык малчыннарның дааңган ажыл-хереэн сула көөрү, удуртукчуларының болгаш специалистерниң талазындан контроль-хыналданың чогу — хөй-хөй районнарның болгаш совхозтарның мал ажылында улуг чидириглерниң чылдагааннары ол-дур. Ол четпестерни чайладырынче, малды самчыгдаар, чарыгдаар чоруктар-биле демиселди шыңгыырадырынче, тодаргай, ыяк бодап кылган ажыл-агыйжы организастыг, зооветеринарлыг ажылдың бүдүн комплекизин тургузарынче партия, совет, ажыл-агый органнарының кичээнгейи хаара туттунган турар ужурлуг. Адактың сөөлүнде чүл дээрге, ажыл-агыйжы эвес болгаш контроль чок чорукту болдурган кижилерден шыңгыы негээр, оларны партийжи болгаш күрүне харысалгазынга киирер херек. Бо беш чылдың төнчүзүнге чедир мыйыстыг бода малдың баш санын 113 муң башка, ооң иштинде инектерни — 43 муң, хой болгаш өшкүнү — 1 млн. 100 муң, хаваннарны — 26 муң, чылгыны — 19 муң, ивилерин — 13,5 муң баш чедирер сорулганы СЭКП обкому салып турар. Бо сорулганы шиитпирлээр дээш бистер дыка күжениишкинниг ажылдаар ужурлуг бис.

Малдың продуктулуун бедидери чугула сорулга боор турар. Хамыктың мурнунда сүт саалдазы дыка куду боор артпышаан турарын чугаалаар херек. Ол хамаан чок шаандан бээр сүткүр инек азыраар төп районнарда безин совхозтарның хөй кезиинде сагдынган сүт 2000 кг ашпайн турар. Барыын болгаш мурнуу районнарның совхозтарында саар инектерниң продуктулуу оон-даа эвээш.

Хойлардан болгаш өшкүлерден кыргып ап турар дүк дыка эвээш. Ооң-биле чергелештир оларның дүк продуктузунуң кудулаашкыны эскертинип турар апарган. 1983 чылда республикага ниитизи-биле бир хойдан кыргаан дүк чүгле 1,95 кг болган. Бай-Тайга, Тес-Хем, Каа-Хем, Таңды болгаш Улуг-Хем районнар дүк кыргылдазын эртен беш чылдың деңнелинден кызырган. Ындыг байдал хамыктың мурнунда хой ажылында уксаажыдылга ажылын дыка баксыратканының уржуундан тургустунган. Сөөлгү чылдарда төп районнарга нарын дүктү бүдүрери барык өспээн, уксаажыдылганың С. К. Тока аттыг болгаш «Өөк» совхозтары боттарының ол ажылын кошкаткан.

Кедээ ажыл-агый министерствозу, партия райкомнары болгаш райкүүскомнар, РАҮК-терниң чөвүлелдери ол четпестерни узуткаар болгаш малдың продуктулуун бедидер талазы-биле хөй ажылдарны кылып чорудар апаар.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедиринге специализастаашкынның болгаш концентрацияның артыкшылдыг аргаларын четпес ажыглап турар. Бо угланыышкынга сөөлгү чылдарда боттандырып чоруткан хемчеглер оларның улуг ажыктыын көргүзүп турар. Көк-Тей хаван комплекизи 1983 чылда күрүнеге 1200 тонна хире хаван эъдин саткан. «Сукпак» совхозтуң баазазынга ажыл-агыйлар аразының каттыжыышкыны инек эъдин бүдүрерин көвүдедип турар. Аңаа үш чылдың иштинде бир башка онаштыр ортумак деңзизи 380 кг ажыг 21 муң шарыжыктарны семиртип азыраан болгаш күрүнеге дужааган. Эъттиң республикада эң чиик бот-үнезин чедип албышаан, 4,5 муң тонна немелде деңзини алган. Кызылдың куш фабриказы куш эъдин болгаш чүурганы бүдүрүп үндүрерин көвүдедип турар. «Революцияның чалбыышкы» совхозта хой семиртир шөл ажылдап эгелээн. Ынчалза-даа СЭКП райкомнары, райкүүскомнар, агроүлетпүр каттыжыышкыннарының чөвүлелдери ол чугула херекче ам-даа эвээш кичээнгей салып турар. Ажыл-агыйлар аразынга үндезилээш, аныяк хойларны шалыпкыны-биле семиртип, өстүрериниң ажылын ёзулуг чорутпайн турар. Ол сорулга-биле «Совет Тыва», «Искра», «Чаа орук» совхозтарда тургускан шөлдер куруг турар. Партияның Бии-Хем райкому болгаш райкүүскому хунажыннарны азырап, өстүрериниң талазы-биле Шивилиг комплекизин дүрген ажылдадып киирер болгаш ажыглаар талазы-биле дээштиг хемчеглерни албайн турар. Элээн каш районнарга хаван малдың баш санын мөөңнээри чугула. Таңды, Бии-Хем, болгаш Каа-Хем ышкаш, ындыг районнарга ажыл-агыйлар аразынга үндезилээш, бирээзинге-ле 5—7 муң баш хаван азыраар комплекстерлиг турары ажыктыг болуру тодаргай.

Мал ажылын чорударының технологиязын үндезини-биле сайзыраңгайжыдар ужурлуг бис. Сүт-бараан фермаларынга шуушурулга-цех системазын ажыглаары, хой болгаш өшкү ажылынга моон-даа соңгаар оларның төрүүрүнүң хуусаазын кызырарының оруу-биле чорууру, малды эдерииштирерин болгаш тарып боозадырын организастаарын сайзыраңгайжыдары, хураганнарны өстүрериниң технологиязын экижидери, коданнарны бонитировкалаарын, четчелеп тургузарын шынарлыг эрттирери чугула боор турар. Шээр малдың суттарылгазын экижидеринче онза кичээнгейни угландырар. Хойларны болгаш өшкүлерни чедир суггарбайн турарындан дыка хөй дүктү, чаш төлдү, немелде деңзини чидирип турарывысты онзалап айтыры чугула. Малды кадарып одарладырын эки организастаары база чугула сорулга боор турар. Дыка хөй совхозтарда одар-белчиир шөлдерин ээлчештирерин таарыштыр бодаваан. Одарны система чокка ажыглап турар.

Бо бүгү сорулгаларны шиитпирлээринге зооветспециалистерниң ролюн бедидери эргежок чугула, оларның дыка хөйү ам-даа ёзулуг технологтар болбайн, ажылды оожум таарыштыр тургузуп, ажылдан үнер-кирер чорукту болдуруп, үндезин айтырыгларны шиитпирлеп өөренмээннер. Республиканың ветеринария албанының (эштер Беляков, Сафонова, Сова) ажылында улуг четпестер бар. Бистер ам уксаажыдылга каттыжыышкынының (эш Ялаков) ажылын үндезинин-биле экижидер ужурлуг бис.

Республикада мал ажылын кадрлар-биле хандырарының айтырыы шыңгыы боор артпышаан, хөй санныг хойжулар чедишпейн турар. Партияның эртен область конференциязының делегаттары малчыннарның социал-амыдырал байдалдарын экижидериниң чугулазының дугайын чугаалап турганнар. Чурттаглга черлерин тударының, хойжулар турлагларын электрижидериниң, мал ажылдакчыларының өске-даа социал байдалдарын экижидериниң талазы-биле элээн каш программаларны СЭКП обкомунуң бюрозу ажылдап кылгаш, бадылаан. Оларны боттандырып чорударының талазы-биле хемчеглерни хүлээп ап турар. Ынчалза-даа кол ажыл ам-даа мурнувуста. Малчыннарның, ылаңгыя хойжуларның амыдырал - чурттаглгазының болгаш ажыл-ижиниң байдалдарын экижидерин, оларның медицина-эмчи, садыг болгаш амыдырал хандырылгазының талазы-биле ажылды төлке-даа, чер-черге-даа хүн бүрү чорудары, оларже улуг кичээнгей салыры херек боор турар.

Кедээ ажыл-агыйның продуктуларын бүдүрерин көвүдедири чер ажылын экижидери-биле үзүлбес холбаалыг. СЭКП обкому отчёттуг үеде партия организацияларының, совет болгаш ажыл-агый органнарының күжүн ол сорулганы күүседиринче мобилизастаар дээш ажылдап келген. Чер ажылының зоналар аайының системаларын ажылдап кылган болгаш боттандырып турар, ооң культуразы экижээн. Чайгы чер аңдарылгазынче хөй кичээнгейни салып турар апарган, райончуттунган сорттар-биле тараан шөлдер калбарган. Хөрзүннү аңдара октатпайн чардырары көвүдээн. 1983 чылда ажыл-агыйларга гектардан-на 10—12 болгаш оон-даа хөй центнер тарааны, 5 совхозка 100 центнер болгаш оон-даа хөй картофельди ажаап алган.

Чер ажылының чамдык үндезин айтырыглары ам-даа оожум шиитпирлеттинип турар деп бөгүн дорту-биле чугаалаар херек деп, Г. Ч. Ширшин уламчылап чугаалаан. Совхозтарның хөй-хөй директорлары болгаш агрономнары эрги ёзу-биле ажылдап турар болгаш чер ажылының зоналар аайы-биле хөрзүн камгалалының системаларын комплекстиг шиңгээдип алырының чугулазын болгаш ужур-дузазын ам-даа чедир медереп билбээннер, а Кедээ ажыл-агый министерствозу (эштер Лавриненко, Ларионов) ук херекке чүткүлдүг болур чорукту ам-даа чедип албаан. Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Бай-Тайга, Эрзин болгаш Тес-Хем районнарның ажыл-агыйларында кедээ ажыл-агый культураларының дүжүдү кончуг куду.

1985 чылга чедир үеде тараа бүдүрүлгезин 190 муң тоннага, картофельдиң — 44,8 муң тоннага, ногааларының — 19,9 муң тоннага чедирерин республиканың Аъш-чем программазында көрген. Ол чорук күрүне планнарын күүседир, бодувустуң хереглелдеривисти хандырар арганы биске бээр. Ындыг арга бисте бар. Чер ажылының зона системаларын эң дүрген болгаш долузу-биле шиңгээдип алырының бүгү комплекстиг хемчеглериниң күүселдезин онза контрольга алыры эргежок чугула. Эки шынарлыг, сорттуг үрезиннер-биле совхозтарны хандырары, тарылга ээлчештирилгелерин бүрүн шиңгээдип алыры, чайын аңдарар черлер-биле

(Уламчылы 3-кү арынга).

ПАРТИЯНЫҢ XIX ТЫВА ОБЛАСТЬ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

СЭКП ОБКОМУНУҢ ОТЧЁДУ БОЛГАШ ПАРТИЯНЫҢ ОБЛАСТЬ ОРГАНИЗАЦИЯЗЫНЫҢ СОРУЛГАЛАРЫ

ажылды экижидери, органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни ажыктыг ажыглаары кичээнгейниң төвүнге турар ужурлуг. Тарылга шөлдериниң дүжүткүр чоруун бедидеринге «Сельхозхимия» каттыжыышкынының ролюн бедидер херек. 1983 чылда тарылга шөлдериниң агрохимиктиг культуражыдылгазын ук каттыжыышкыны чүгле 2700 гектар шөлге чоруткан, ол чорударда чавыс шынарлыг чоруткан. Каттыжыышкынның аппарадының шушпең чорууннуң уржуундан 1981-1983 чылдарда республикага тускайлап берген минералдыг чемишчидилгелерниң барык 20 муң тоннаны чедип алдынмаан.

Отчёттуг үеде мал чемнерин бүдүрерин көвүдедир, оларның шынарын экижидер болгаш чөп ажыглаар талазы-биле хемчеглерни ап келген. 1981 чылда ук айтырыгны СЭКП обкомунуң пленумунга чугаалажып көрген. Оон бээр эрткен чылдарда тарылга структуразы экижээн. Мал чеми культураларга ажыглаар шөлдерниң хемчээли 10,7 муң гектарга өскен, хөй чылдыг сигеннерниң тарылгазы 24 муң гектар четкен. Оон түңнелинде 1981—1983 чылдарда сиген белеткели 36,7 хуу, сенажтыы — 3,3 катап, витаминниг сиген далганыныы—17,9 хуу, силостуу — 52 хуу көвүдээн.

Ооң-биле чергелештир ук адырда ажыглаттынмаан курлавырлар ам-даа кончуг хөй. Республикага мал чемнерин белеткээр талазы-биле онаалдалар күүсеттинмейн келген, малдың чемнер-биле хандырылгазы 65 хуудан ашпайн турар. Чамдык районнарда ук хандырылганың деңнели оон безин дыка куду. Мал чемнериниң шынары чавыс боп артпышаан. Ук айтырыг талазы-биле СЭКП обкомунуң пленумунуң тодараткан хемчеглери багай күүсеттинип турар. Биске чүгле анаа-ла тонна-тонна мал чемнери херек эвес, а хөй белоктарлыг, хөй каротинниг, өске-даа чемниг бүдүмелдер-биле байлак, ёзулуг мал чемнери херек. 1983 чылда 60 муң тонна сиген, 84,5 муң тонна сенаж, 92 муң тонна силос, 4,6 муң тонна витаминниг сиген далганы шынар талазы-биле ийиги чергениң деңнелинден куду кылдыр белеткеттинген. Ылаңгыя мурнуу болгаш барыын районнарның совхозтарында белеткеп турар мал чемнериниң шынары хөлчок куду боп турар.

Ниитиниң малын чемнер-биле бүрүн хандырар дээш ам-даа хөй-хөй улуг хемчеглерни алыр ужурлуг бис. Ол болза, хамыктың мурнунда, хөй чылдыг сигеннер, ылаңгыя люцерна тарыыр шөлдерни улам ыңай калбартыры, рапсты, донникти, соргону, мал чеми чиңге-тарааны, дазыл-чемиштиглерни нептередири, мал чеми бүгү культураларының дүжүткүр чоруун бедидери болур. Кукурузаже онза кичээнгейни салыры эргежок чугула. Ону өстүрериниң технологиязын сөөлгү чылдарда эмин эрттир бөдүүнчүткеш, кончуг куду дүжүттү ап турар бис деп дорту-биле чугаалаар херек. Чайгаар үнер сиген шөлдерин интенсивтиг ажыглаары негеттинип турар. Чижеглеп алган бир баш малга онааштыр мал чемнериниң бүгү хевирлерин 1985 чылга чедир 11,3 центнер чем единицазы кылдыр бүдүрериниң программазы херек кырында күүсеттинип болур болгаш ук сорулганы бис шиитпирлээр-даа ужурлуг бис. Мал чемнерин бүдүрерин көвүдедири-биле чергелештир оларны чөп ажыглаарынга, малга белен чем кылдыр белеткээринге онза чугула кичээнгейни салыр херек.

СЭКП обкомунуң айыткан хемчеглеринге дүүштүр республикага черни мелиорастаары улам ыңай хөгжээн. 1981-1983 чылдарда мелиорация тудуунга 16,4 миллион рубльди берген. 2700 гектар суггаттыг чаа черлерни ажыглалга киирген, 5100 гектар черниң суггарылга системаларының чаартылгазын чоруткан. Ынчалза-даа мелиорастаттынган черлерниң беримчези биеэ хевээр шоолуг эвес боп артпышаан. Үш чыл дургузунда суггаттыг гектардан таарааның болгаш мал чемнериниң чыылдазы суггат чок гектарның чыылдазындан ниитизи-биле чүгле 1,5 катап хөй боп турар. Партия комитеттери, көдээ ажыл-агый органнары мелиорастаттынган черлерниң ажыктыын бедидеринче угланыышкынны амыдыралга улам туруштуг боттандырар — улуг болгаш бичии суггаттың шөлүн калбартыр, культураларны суггарарының болгаш өстүрериниң технологиязын сайзыраңгайжыдар, суггаттыг черлерни доктаамал бот-орулга-чарылгалыг бригадаларга болгаш звеноларга быжыглаар ужурлуг. Черлерни мелиорастаарынга, оларны ажыглаарының ажыктыын бедидеринге Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң, ооң организацияларының ажылының дээштиин күштелдирери эргежок чугула.

Партияның XVIII конференциязының делегаттары совхозтарның машина-трактор парыгын ажыглаарын үндезинин-биле экижидериниң эргежок чугулазын айытканнар болгай. Шүгүмчүлелдиг саналдарны боттандырар талазы-биле СЭКП обкомунуң бюрозунуң бадылаан хемчеглери чедир күүсеттинмээн дээрзин бис маңаа мининип чугаалаар ужурлуг бис деп илеткелчи айыткан. Шынар чок септелгениң, техника ажыглалының чавыс деңнелиниң түңнелинде 300 хире трактор болгаш тараа ажаар 140 комбайн чылдың-на хову ажылдарынга киришпейн турар. Техника септелгезинге болгаш ооң хандырылгазынга Сельхозтехкүркомнуң бүдүрүлгелерниң ролю ам-даа куду. Амгы үеде олар совхозтарның тракторларының чүгле 34 хуузун, комбайннарының 23 хуузун болгаш автомобильдериниң 32 хуузун септеп турар. Техника септелгезиниң шынары куду. Ооң дыка хөй кезиин совхозтарга катап кылыр ужурга таваржып турар, а септелгеге чарыгдаар акшаны директорларның харысалга чогундан бүрүнү-биле төлеп берип турар.

Техниканың ажыглалын экижидери механизатор кадрларның четчиринден, оларның мергежилиниң деңнелинден дорт хамааржыр. Оларны белеткээр талазы-биле сөөлгү чылдарда республикага чамдык хемчеглерни алган. 1981-1983 чылдарда 2740 механизаторну белеткээн, 2145 кижи боттарының мергежилин бедиткен болгаш I-II чергениң механизаторлары деп атты алган. Ынчалза-даа Каа-Хем, Бии-Хем, Таңды болгаш Кызыл районнарның совхозтарында дыка хөй механизатор кадрлар биеэ хевээр чедишпейн турар. Бай-Тайга, Өвүр, Тес-Хем болгаш Эрзин районнарда механизаторларның мергежили чавыс. Механизатор кадрларны белеткээринге училищелерни, ортумак школаларның аргаларын четпес ажыглап турар. Совхозтарны механизатор кадрлар-биле долу хандырар дээш немелде хемчеглерни алыры эргежок чугула.

Чамдык ажыл-агыйлар күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң темпилерин ажыл төлевириниң өзүлдезиниң темпилеринден кудулаткан. «Искра», «Ак-Туруг», «Тоора-Хем», «Ленинниг орук», «Кара-Хаак», совхозтарда 1982-1983 чылдарда ажыл төлевири 15-40 хуу өскен турда, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 10-20 хуу кудулаан. Ажыл төлевириниң фондузун хөйү-биле артыкка чарыгдаар чорук совхозтарда ам-даа бар. Үш чыл дургузунда республикага ындыг артык чарыгдалдарның түңү 6,9 миллион рубль болган. Ук херекке ылаңгыя «Найырал», «Күш-ажылдың хостуу», «Бай-Тал», «Өөк», «Барлык», совхозтарның удуртукчулары дендии кам чок боп турар. Совхозтарда көдээ ажыл-агый продукциязының бот-үнези ам-даа бедик болгаш моон соңгаар-даа бедиир дээрзи илдең. 1983 чылда совхозтарга ниитизи-биле продукцияның бир центнерин бүдүреринге: тараа талазы-биле —13,7, эът талазы-биле —230, сүт талазы-биле—50, дүк талазы-биле —864 рубльди чарыгдаан. Партия, совет, көдээ ажыл-агый органнары совхозтарның экономиказын быжыглаар, оларның орулгалыг ажылын хандырар дээш шудургу ажылдаар ужурлуг.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин ажыктыг организастаарынга, ону эргелеп башкарарынга кол роль республиканың агроүлетпүр каттыжыышкынының чөвүлелинге болгаш чер-черлерге районнарның агроүлетпүр каттыжыышкыннарының (РАҮК) чөвүлелдеринге хамааржыр. Ынчалза-даа РАҮК чөвүлелдери ажылдың дээштиг хевирлерин болгаш методтарын, ол ышкаш агроүлетпүр комплекизинге хамааржыр бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга чогуур салдар чедирериниң аргаларын ам-даа тыппааны хомуданчыг.

«Сельхозхимия» каттыжыышкыннары (эш Сапелкин), Сельхозтехкүркомнуң (эш Мешкорудников), Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының (эштер Жоголь, Кренц), эът-сүт үлетпүрүнүң (эштер Юртаев, Конуспаев, Сарыглар), аъш-чем үлетпүрүнүң (эш Сат) министерстволарының, Тараа продуктуларының бүдүрүлге эргелелиниң (эш Неделин) бүдүрүлгелери, көдээниң тудуг организациялары (эштер Шубник, Кыргыс) РАҮК-терге ээлезе чогуур туруштарын мынчага дээр эки тодарадып шыдаваан. Көдээ ажыл-агый-биле холбаалыг өске-даа организациялар оон-биле кошкак харылзаалыг ажылдап турар. Көдээ ажыл-агыйга хамааржыр дыка хөй бүдүрүлгелер совхозтарга кандыг-бир чүвени кылып бээрни эвес, а харын олардан хөй чүвени алырын кызыдып турар. Ону мегелээр, куруг черге немей бижиир, шын эвес санаашкыннарны кылыр янзы-бүрү аргалар-биле чедип ап турар дээш Г. Ч. Ширшин маңаа мындыг чижекти киирген. 1983 чылда республика органнарының хыналдаларының соонда, совхозтарга олардан шын эвес тыртып алган 1,2 млн. рубльди дедир эгидип берген. Республиканың агроүлетпүр каттыжыышкынының Чөвүлели (эштер Абрамов, Чихачев) агроүлетпүр комплекизинге хамааржыр ведомстволарның, бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның ажылын шиитпирлиг болгаш тодаргай контрольдаар, РАҮК дугайында дүрүмге дүүштүр хемчеглерни боттандырар ужурлуг. Көдээ ажыл-агый специалистерин белеткээринче онзагай кичээнгейни салыр херек. Бөгүн бүдүрүлге участоктарының чүгле чартыын дипломнуг специалистер баштап турар, удуртукчуларының болгаш специалистерниң штатта көрдүнген 3700 эрге-дужаалдарында дээди эртемниг чүгле 695 кижи ажылдап турар. Кадрларның солчур чоруу хөй.

Республиканың көдээ ажыл-агыйында шиитпирлеттинмээн хөй айтырыглар болгаш четпестер бар дээрзин көрүп турар бис. Олар чамдык таварылгаларда ук адырның хөгжүлдезин СЭКП обкомунуң талазындан ам-даа чедир удуртпайн турганының түңнели боп турардыр деп, илеткелчи чугаалаан. Көдээ ажыл-агыйда тургустунган күчүлерни бедик дээштиг ажыглаарын хандырары, аъш-чем продуктулары-биле чонну хандырарының айтырыын долу шиитпирлээр сорулга-биле агроүлетпүр комплекизиниң хөгжүлдезинге ажыглап турар курлавырларның беримчезин чедип алыры, партия болгаш совет органнарның, министерстволарның болгаш ведомстволарның чугула хүлээлгези болур деп эш Ю. В. Андропов СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунга чугаазынга онзалап демдеглээн. Ук айтыышкынны күүседир дээш хөй чүүлдерни кылыр ужурлуг бис. Совхозтарга продуктулар бүдүрүлгезин көвүдедириниң сорулгазын шиитпирлевишаан, бистер бүдүрүлгелерниң, организацияларның болгаш чурттакчы чоннуң дузалал ажыл-агыйларының хөгжүлдезинче хөй кичээнгейни салыр ужурлуг бис, ынчаарга ук ажыл-агыйларның аргалары амдыызында ыректа-ла чедир ажыглаттынмайн турар.

АМЫДЫРАЛ ХАНДЫРЫЛГАЗЫН— ЧАА ДЕҢНЕЛЧЕ

Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң айтыышкыннарынга дүүштүр отчёттуг үеде партия, совет болгаш ажыл-агый органнары амыдырал хандырылгазын улам ыңай хөгжүдеринче кичээнгейни салган деп илеткелчи уламчылаан.

1981—1983 чылдарда харылзаа бүдүрүлгелериниң продукциязының хемчээли 8,9 хуу көвүдээн. Бо хүннерде республиканың чонунуң 84 хуузу теледамчыдылгаларны көрүп турар. 3000 номерлиг автоматтыг дөрт телефон станцияларын ажыглалга киирген. Кызыл — Москва аразынга автоматтыг телефон харылзаазын тургускан.

Үш чылдарда күрүне болгаш кооператив садыының үүрмектеп садар бараан саарылгазы 5,9, хереглел кооперациязының белеткел саарылгазы —69,8 хуу өскен. Ачы-дуза чедирилгезиниң сайгарылгазы 15,8, ооң иштинде көдээге — 6,7 хуу өскен. Коммунал хандырылгазының ачы-дуза чедирилгези 19,4 хуу көвүдээн.

Ооң-биле чергелештир амыдырал хандырылга адырларының хөгжүлдезиниң чедип алдынган деңнели чоннуң өзүп орар хереглелдеринден ам-даа хожудап турар.

Ылаңгыя ыраккы районнарда телефон-телеграф болгаш почта харылзаазын багай тургусканы дээш харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелин эрткен конференцияга шыңгыы шүгүмчүлээн турган. Ынчалза-даа бо ажылда четпестер оожум чайлаттынып турар. Харылзаа эргелели (эш Левченко) адырның кол айтырыгларын эки шиитпирлээри, бүдүрүлгелерин чаартырын болгаш техниктиг эде дериглезин, чартык автоматтыг болгаш автоматтыг аппаратураларны нептередирин, радиореле болгаш кабельдиг шугумнарны, Кызыл хоорайга 5 муң номерлерлиг АТС-ти ажыглалга киирерин хандырары чугула.

Чоннуң садыг хандырылгазында боттуг четпестер бар. Үүрмектеп садар бараан саарылгазының талазы-биле 1983 чылдың болгаш беш чылдың үш чылдарының планы күүсеттинмээн. Эрткен чылын садыг бүдүрүлгелериниң чүгле пландан ажыр анаа турууушкунунуң уржуундан безин 1 млн. ажыг рубльдиң бараан саарылгазын кылбаан. Садып алыкчының негелде-хереглелин четпес өөренип көрүп турар. Баазаларда болгаш складтарда бар барааннарны садарынга үзүктелиишкиннерни болдуруп турар. Бараанар курлавырларын хуваарында болгаш ооң ажыглалында оларны ыңай-бээр сайгарарында чогуур корум-чурум тургустунмаан. Көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээр талазы-биле ажылды четпес чорудуп турар. Совет садыгның чурумун хажыдар, материал талазы-биле үнелиг чүүлдерни оорлап болгаш самчыгдаар чоруктар чайлаттынмаан. Садыгның материал-техниктиг баазазын хөгжүдеринге үндүрүп берип турар капитал салыышкыннарны долу ажыглавайн турар.

Садыг министерствозу (эш Шавыраа), респотребсоюз (эш Катков) ол болгаш өске-даа четпестерни шалыпкын чайладыр херек.

Амыдырал хандырылгазында элээн эвес четпестер бар. Амыдырал хандырылга министерствозу беш чылдың үш чылдарының планын ачы-дуза чедирилге хемчээлиниң талазы-биле чүгле 96,2 хуу күүсеткен. Чедирип турар чамдык ачы-дузаның шынары куду. Амыдыралга ажыглаар электриниг нарын дериг-херекселдериниң, чуртталга бажыңнарының септелгези ышкаш ачы-дузаны оожум нептередип турар. Абонемент талазы-биле хандырылганы, үрелген эт-херекселдерни ооң мурнунда септеп каан эт-херекселдер-биле солуп бээрин, күүсеттинген чагыгларны бажыңнарга чедирип бээрин четпес организастаан.

Суг дамчыдылгазы, канализация, чылыг хандырылгазы, чунар-бажыңнар, гостиницалар четкилериниң тудуун шапкынчыдар дугайында эрткен партия конференциязының делегаттарының шүгүмчүлелдиг саналдарын четпес боттандырып турар. Кызыл хоорайда хирбоктуг суг арыглаар объектиниң тудуу узамдыгып туруп берген. Хоорайларның болгаш район төптериниң электри четкилерин болгаш кудумчулар чырыдылгазын чаартыр, чуртталга фондузун септээр болгаш камныг эдилээр талазы-биле ажылды оожум чорудуп турар. Чурттакчылыг хөй черлер чаагайжыттынмайн, оларның чамдыызының санитарлыг байдалы куду деңнелдиг туруп турар.

Амыдырал хандырылга министерствозу (эш Буянды), Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозу (эш Еремеев) айыткан четпестерни чайладыр, адырларының улам ыңай хөгжүлдезин хандырар ужурлуг.

Отчёттуг үеде республиканың партия, совет болгаш ажыл-агый органнары «Чиг-эт, оттулар-чүүл, энергетика болгаш өске-даа материалдыг курлавырларны камнаар болгаш чөп ажыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын күүседир талазы-биле хемчеглерни боттандырган.

Беш чылдың эрткен үш чылдарында республикага электри энергиязының, одаар түүлдүң, өске-даа курлавырларның элээн камналгазы чедип алдынган.

Оон-биле чергелештир министерстволарының болгаш ведомстволарының, бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның чамдык удуртукчулары материалдыг курлавыларны, акша-хөреңгини хумагалыг, камналгалыг көөрүн чедип албайн турар. Хөй бүдүрүлгелерде, организацияларда болгаш совхозтарда материал талазы-биле үнелиг чүүлдерниң чогуур учёдун болгаш кадагалалын, оларның чарыгдалынга база ажыглалынга шыңгыы контрольду хандырбайн, материал талазы-биле харысалгалыг ажылда кижилер-биле доктаамал ажыл чорутпайн турар.

Сөөлгү үш чылдарда үлетпүрде үрей кылыышкыннардан, чиг-эт болгаш материалдарның ажыр чарыгдалдарындан чидириглер 2 млн. ажыг рубль, тудугда — 3,2 млн. ажыг рубль болган, совхозтарда малды 7,1 млн. рубльге, садыг организацияларында материал талазы-биле үнелиг чүүлдерни 722 муң рубльге самчыгдаан болгаш оорлаан.

Тудуг организацияларында туюйбунуң, цементиниң, шиферниң, соңга шилиниң, дилиг материалдарының хөй артык чарыгдалын болгаш төтчеглээшкинин болдуруп турар.

Кывар-чаар материалдар чарыгдалында шыңгыы четпестер бар. Чүгле совхозтарда үш чылдарда бензинни барык 2 млн. рубльге ажыр чарыгдаан.

СЭКП обкомунуң киддистери, партия хооркому, райкомнары, парткомнар, Советтер органнары чер-черлерге камналга чурумун болгаш хумагалыг чорукту быжыглаарынче ажылчы чоннар коллективтерин кошкак мобилизастап, ажыл-агыйжы эвес болгаш төтчеглекчи чоруктуң фактыларынче четпес кичээнгей салып турар.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң негелделеринге, эш Ю. В. Андроповтуң айтыышкыннарынга дүүштүр чоннуң хөреңгизин хумагалыг көөрүнге ажылчы чоннарны кижизидер талазы-биле ажылды күштелдиреривис, бүгү материалдыг, сан-хөө курлавырларын чөп ажыглаар дээш кадрларның харысалгазын бедидеривис, камналга чурумун хүн бүрүде практиктиг ажылывыстың кол угланыышкыннарының бирээзи кылдыр көөрүвүс чугула.

Ооң соонда Г. Ч. Ширшин күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының айтырыгларынга доктааган.

«Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалын болгаш күш-ажылчы коллективтер дугайында Хоойлуну күүседир талазы-биле чамдык ажылдарны республикада чорудуп турар.

Корум-чурумну быжыглаар, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар, ажыл шагының учёдун экижидер болгаш чидириглерни кызырар, ажылданчыны кол ажылындан херек чок черге чардыктырар чорукту болдурбас талазы-биле хемчеглерни бүдүрүлгелерниң, организацияларының болгаш совхозтарның коллективтериниң хөй кезинде ап чорудуп турар. Республикада ниитизи-биле 1983 чылдың сентябрь-ноябрьда ажыл шагын үскени дээш 530 ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның шөлээзин кызырып, 476 кижини куду төлевирлиг ажылче шилчидип, 2696 кижини ажылчыннар хуралдарынга болгаш эш хуузунуң судтарынга чугаалажып көрген.

Ынчалза-даа улус ажыл-агыйында ажыл шагының чидириглери ам-даа улуг болуп артпышаан. Оперативтиг медээлер-биле алырга, 1983 чылда ажылдап турар бир кижиге онааштыр ажыл шагының чидирии үлетпүрде — 3,5, тудугда —3,2 кижи-хүн болган. Ол чидириглер транспортта, көдээ ажыл-агыйда, амыдырал хандырылга адырында хөй болуп артпышаан турар.

Сорулга болза, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар дээш демиселди бүгү талалыг күштелдирери, бо талазы-биле бистиң бүгү ажылывысты хөгжүдери болгаш ханылаары. Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлуда айыткан чүүлдерни, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалының негелделерин ажыглаарын чер болганыга хандырары болур. Эш Ю. В. Андроповтуң сагылга-чурумну болгаш корум-чурумну быжыглаары кыска үениң кампаниязы эвес, үр үениң перспективтиг ажылы, ынчангаш ол бистиң бүгү ажылывысты, ажылдың стилин экижидеринге идигни бээр, пландар күүселдезиниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидериниң күчүлүг чепсээ болган турар ужурлуг деп айтыышкыннарын бүгү ажылга чайгылыш чокка удуртулга болдурары чугула.

ИДЕОЛОГИЯ АЖЫЛЫНЫҢ ДЭЭШТИИН БЕДИДЕР ДЭЭШ

Отчёттуг үеде СЭКП обкому партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин удуртулга болдургаш, ажылчы чоннарның идей-политиктиг, күш-ажылчы болгаш мөзү-шынар кижизидилгезин экижидеринче кошкаш дивес кичээнгейни салып келгенин илеткелчи чугаалаан. СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң түңнелдерин чугаалашкан обкомнуң X пленумунга идеологтуг, масса-политиктиг ажылдың бүгү талаларын ханызы-биле анализтээн болгаш ооң сорулгаларын тодараткан. Эң-не кол чүүл —бүгү идей-кижизидилгелиг ажылдың деңнелин шиитпирлиг-биле бедидеринче кичээнгейни мөөңнээринче партия организацияларын ол угландырып турар.

Коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң марксисчи-ленинчи мировоззрениезин хевирлээриниң айтырыглары СЭКП обкомунуң, хооркомунуң болгаш райкомнарының, парткомнарның хүн бүрүде ажылының төвүнде туруп турар. Ниитизи-биле партия организацияларының партийжи чырыдыышкынының дээштиин бедидерин чедип алыр дээш улуг күжениишкинни үндүрүп турар. Партия өөредилгезинде коммунистерниң саны 1981 чылда 29 хуу турганындан бо өөредилге чылында 75 хуу четкен. Эртемниг коммунизмниң школазында дыңнакчылар саны барык ийи катап көвүдээн. СЭКП ТК-ның рекомендациязынга дүүштүр масса-политиктиг өөредилге четкилери калбарган. Ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезин организастаарын экижидер талазы-биле чамдык хемчеглерни ап чоруткан. Пропагандистерниң шынар составы көскүзү-биле экижээн.

Оон-биле чергелештир партия өөредилгезин, масса-политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгени организастаанында шыңгыы четпестер бар болуп артпышаан. Чамдык партия комитеттери, ылаңгыя СЭКП Кызыл хооркому, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем райкомнары политөөредилгени эде тургузар талазы-биле эргежок чугула хемчеглер албайн, ооң дээштиин бедидеринче эвээш кичээнгей салып турар. СЭКП обкомунуң Политчырыдыышкын бажыңы, партия хооркому, чамдык райкомнар политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң чоруп турарынга дээштиг контрольду четпес боттандырып, оларның утка-шынарын чамдыкта ханы анализтевейн турар. Өөредилгениң идепкейлиг хевирлерин болгаш аргаларын практикага оожум нептередип турар. Политиктиг бот-өөредилге, хууда план ёзугаар өөредилге чогуур нептерелди албаан.

Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң идей-теоретиктиг, методиктиг болгаш организастыг деңнелин моон-даа соңгаар бедидери, ону организастаанында ёзу барымдаалаар болгаш сан сүрер чоруктарны шыңгыызы-биле чайладыры обкомдан, партия комитеттеринден негеттинип турар. Ооң шынарының болгаш үре-түңнелдериниң кол үнелел барымдаазы дыңнакчыларның политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейи, алган билиглерин оларның практика кырынга ажыглап билири болурун партия организациялары барымдаалап көөр ужурлуг. Ажылчы чоннарның идея талазы-биле бүзүрелдиг, күш-ажылды, хөй-ниити хүлээлгезин коммунистиг ёзу-биле көөр, мораль талазы-биле бедик шынарларлыг чоруун хевирлээринге политөөредилге дээштиг салдарны чедирер ужурлуг.

Ынчалза-даа чамдык күш-ажылчы коллективтерле болгаш чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле чорудуп турар масса-политиктиг ажыл чогуур түңнелдерни бербейн турар, оон үре-түңнелдери куду. Чамдык лекция, беседалар болгаш өске-даа массалыг хемчеглер кижилерниң сонуургалын хайыыктырбайн, олар эреңгей, амыдыралдан хоорук болуп турар. Хойжуларның, кижилериниң, пенсионерлерниң, өг-бүле ээлериниң болгаш элээди уругларның ортузунга масса-политиктиг ажылды ам-даа кошкак чорудуп турар. Мооң мурнунда эрткен партияның область конференциязынга ол дугайын база демдеглээн. Ынчалза-даа СЭКП Каа-Хем, Бии-Хем болгаш Тожу райкомнары оон чогуур түңнелдерни үндүрбээннер.

Чамдык суурларга, бригадаларга, малчыннарга почта чедирилгези улуг үзүктеллиишкиниг болуп, «Экран» системазы-биле телевидение дамчыдылгазы бо-ла үстү бээрин эрткен партия конференцияларынга болгаш отчёт-соңгулдалыг хуралдарга демдеглеп турган. Кызыл, Өвүр, Тес-Хем болгаш Эрзин районнарның чамдык чурттакчылыг черлеринге чон радиону ай-айы-биле дыңнавайн турда, партия райкомнары, райкүүскомнар, харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелели ындыг байдал-биле эптежип, ажылчы чоннарның медээлеринге болгаш хомудалдарынга чогуур хуусаазында харыыны бербейн турган.

СЭКП ТК-ның июнь, декабрь (1983 ч.) Пленумнарының негелделеринге дүүштүр партия комитеттери чон ортузунга масса-политиктиг ажылды экижидер, чаңгыс аай политхүннерниң, лекция пропагандазының, көскү агитацияның дээштиг чоруун бедидер, ажык чагаа хүннерин, профилактика хүннерин, чоннуң хуралдарын, малчыннарже комплекстиг үнүүшкүннерни болгаш ажылдың өске-даа хевирлерин сайзыраңгайжыдар ужурлуг. Илеткелчи оон ыңай пропагандисчи кадрларның ак сеткилдиг ажылдаарынга, оларның билиг, мергежилин бедидеринге доктааган.

Ажылчы чоннарның кижизидилгезинге социалистиг чарыштың аргаларын партия организациялары долузу-биле ажыглап шыдаваан турар. Чарышты организастап турарында, түңнелдерин үндүрүп база тиилекчилерин шаңнап-мактап турарының практиказында четпестерни чүткүлдүг-биле чайладыры чугула. Чарыштың киржикчилериниң күжениишкиннерин продукция бүдүрерин көвүдедиринче, ооң бот-үнезин чиңгедиринче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң темпилерин бедидеринче, курлавырларны камналгалыг болгаш хумагалыг ажыглаарынче, бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче угландырар.

Ажылчы чоннарның улустарның найыралының болгаш социалистиг интернационализмниң ёзузунга кижизидери партия организацияларының доктаамал кичээнгей салыр ужурлуг айтырыы болур. Патриотчу болгаш интернационалчы кижизидилгени улам ыңай сайзыраңгайжылар талазы-биле партия организацияларының сорулгаларын 1983 чылдың мартта СЭКП обкомунуң IX пленумунга чугаалашкан. Ажылчы чоннарның, аныяктарның интернационалчы кижизидилгезин улам экижидер дугайында сагыш салыышкынны моон соңгаар-даа кошкатпазы чугула. Бо айтырыгга күш-ажылчы коллективтерни, массалыг информацияның болгаш пропаганданың чепсектериниң, школаларның болгаш өөредилге черлериниң, культура болгаш уран чүүл албан черлериниң ролюн бедидер. Националисчи болгаш шовинисчи илерээшкиннер, тус чериниң эрге-ажыын бодаар хөөннерниң кандыг-даа фактылары-биле шиитпирлиг демиселди чорудар ужурлуг.

Ажылчы чоннарның атеистиг кижизидилгези партия организацияларының кичээнгейге алыры чугула. Республикада хөй эвес-даа болза, шажынның салдарынга алзып турар кижилер база бар. Сөөлгү үеде Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл болгаш Улуг-Хем районнарда боттарын ламалар болгаш хамнар бис деп адаттынган кижилер бар апаргылаан. Ук районнарның партия, совет организациялары ындыгларның дугайында биле тура оларның хуурмак чоруктарын болгаш үлгедиишкиннерин болдурбас талазы-биле дээштиг хемчеглерни албайн турар. Шак ындыг чүүлдерге принципиалдыг партийжи харыыны берип, чон ортузунга атеистиг пропаганданы күштелдирер херек.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, массалыг информацияның болгаш пропаганданың чепсектери республиканың экономика болгаш культура хөгжүлдезиниң, ажылчы чоннарның кижизидилгезиниң айтырыгларын чырыдары элээн экижиткен.

Оон-биле чергелештир салуннарда, телевидениеде болгаш радиода материалдарның идейлиг утка-шынары, чугулазы, ханызы болгаш оларны парлап турарының шынары бедик негелделерге дүүшпейн турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң, камналгалыг болгаш хумагалыг чорукту быжыглаарының, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң айтырыглары ам-даа кыры-биле чырыдып турар. Инициативаларны, эгелээшкиннерни болгаш мурнакчы дуржулганы пропагандалаан турары четпес. Социал амыдыралдың хөй-хөй чугула айтырыглары, эрге-чуруум камгалалын быжыглаарының, чамдык таарымча чок чүүлдер-биле демиселди күштелдирериниң айтырыглары элээш көдүртүнүп турар. «Шын», «Тувинская правда» солуннарының чамдык материалдарынга база чамдык район солуннарынга частырыглар үнүп тургулаан. Солуннар редакциялары, Телевидение болгаш радиодамчыдылга талазы-биле күрүне комитеди парлаар материалдарның болгаш дамчыдылгаларның дээштиг, чидиг чоруун, информастыг чаа болгаш ханы утказыг чоруун чедип алыры, оларның хөй-ниити ужур-утказын бедидери, база шүгүмчүлелдиг чүүлдерниң дээштиин чедип алыры чугула.

Культура болгаш уран чүүл албан черлериниң ажылчы чоннарның кижизидилгезинге ролю сөөлгү чылдарда идепкейжээн. Культура-чырыдыышкын албан черлериниң материалдыг баазазы быжыгып орар.

Оон-биле чергелештир чогаадыкчы организацияларның, театрның, филармонияның, уругларның музыка болгаш уран чүүл школаларының ажылында четпестер оожум чайлаттынып турар. Ооң дугайын мооң мурнунда-даа демдеглеттинип турган-даа болза, ыры, хореография уран чүүлү республикада кошкак хөгжүп турар.

Чамдык культура бажыңнарында болгаш библиотекаларда массалыг хемчеглерни ховар болгаш куду деңнелдиг эрттирип турар. Ында улусчу университеттер, лекторийлер, бөлгүмнер болгаш кижилерниң сонуургалдарының талазы-биле каттыжыышкыннар тургустунмайн турар. Чамдык районнарда бот-тывынгыр уран чүүлдү сайзырадыринче кичээнгей кошкак. Чоннуң кино хандырылгазын чамдык чурттакчылыг черлерде багай тургускан. Партияның Таңды, Тес-Хем райкомнары, райкүүскомнар болгаш оларның культура килдистери культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылынче эки ханылавайн турар. СЭКП обкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизи, хоорком болгаш райкомнар культура болгаш уран чүүл албан черлериниң удуртукчуларынга оларның ажылында бар четпестер дээш, кадрларны шилип ап, таарыштыр тургузуп база кижизидип турарында чедир көрдүнмээн чүүлдер дээш негелдени кошкаткан. Культура министерствозу, профоблчөвүлел, Кинофикация талазы-биле комитет культура болгаш уран чүүл албан черлерин удуртурун экижидер, оларның ажылының ажыктыг чоруун бедидер болгаш практиктиг угланыышкынын күштелдирер ужурлуг.

Ажылчы чоннарның болгаш аныяктарның шериг-патриоттуг кижизидилгезинге, аныяктарны шериг албанынга белеткээринге шериг комиссариаттарының, шериг кезээниң ДОСААФ база күш-культура спорт организацияларының ролюн бедидери чугула. Ук организацияларның ажылында четпестер элээш эвес.

Республикага социалистиг хоойлу-дүрүмнү болгаш эрге-чурумну быжыглаарынче СЭКП обкому отчёттуг үеде доктаамал кичээнгей салып келген. Ук айтырыгларны СЭКП обкомунуң пленумнарынга, бюро хуралдарынга болгаш секретариатка чаңгыс эвес удаа чугаалажып турган.

Элээн хөй партия комитеттери, партия эге организациялары хоойлу-дүрүм үрээр чоруктарга удур хемчеглерниң янзы-бүрү арга-хевирлерин калбаа-биле ажыглап турар апарган. 1982 чылдың деңнелинге бодаарга, назы четпээннер ортузунга кем-херек үүлгедир чорук кызырылган.

Хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар Таңды, Мөңгүн-Тайга, районнарда болгаш Хову-Аксы суурда сөөлгү чылдарда эвээжээн. Ак-Тал, Аксы-Барлык, Чаа-Суур, Кунгуртуг, Нарын, Ак-Чыраа, Арыг-Бажы суурларда ниитиниң корум-чуруму элээн быжыккан.

Ынчалза-даа кем-херек үүлгедир чорук республикада ам-даа хөй болуп артпышаан.

(Төнчүзү 4-кү арында).

ПАРТИЯНЫҢ XIX ТЫВА ОБЛАСТЬ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

СЭКП ОБКОМУНУҢ ОТЧЁДУ БОЛГАШ ПАРТИЯНЫҢ ОБЛАСТЬ ОРГАНИЗАЦИЯЗЫНЫҢ СОРУЛГАЛАРЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги, 2-ги, 3-кү арыннарда).

Кызыл, Ак-Довурак хоорайларда, Улуг-Хем, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Кызыл районнарда кем-херек үүлгедиишкини эвээжевейн турар. Үстүнде адаттынган хоорайларның болгаш районнарның— партия, совет органнарының удуртукчулары оларның адресинге партияның XVIII область конференциязынга болгаш СЭКП обкомунуң IV пленумунга болган шүгүмчүлелден шынныы түңнелдерни үндүрбээни ол-дур.

Эрге-хоойлуну камгалаары, кем-херек үүлгедиишкинин болдурбас дээш онза харысалга хоойлу-дүрүм камгалаар органнарга онаажып турар. Ындыг турбуже Иштики херектер министерствозу (эш Кара-Сал), республика прокуратуразы (эш Горелов), Юстиция министерствозу (эш Ховалыг), Дээди суд (эш Чамзы) социалистиг хоойлу-дүрүмнерни болгаш ниитиниң корум-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды чогуур деңнелге чедир тургуспаан.

Эрткен партия конференциялырынга, отчёт-соңгулдалыг партия хуралдарынга кемниг херектерни истеп тыварынга болгаш көөрүнге, оор, самчыгдаашкын база хулиган чорук болгаш хоойлужудулга күүселдезинге хайгааралды кошкатканы дээш, хамаатыларның хомудалдарынга узамдыктырышкынның фактылары дээш прокуратура, суд, ылаңгыя милиция органнарын чидии-биле шүгүмчүлээн.

Хоорайларга болгаш чурттакчылыг черлерге кем-херек үүлгедиишкинин болдурбазы, ниитиниң корум-чурумун тургузары моон соңгаар-даа партияның область организациязының чугула сорулгазы болуп артар. Ниитиниң корум-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды кижилерниң медереледиг чоруун болгаш ниити культуразын бедидери-биле, ажылының болгаш амыдыралының байдалдарын экижидери-биле сырый холбаштыр чорудары чугула.

Эрткен чылдарда улус өөредилгезин улам сайзыраан. Ниити билиг школаларының болгаш өөредилге черлериниң ажылының кол көргүзүглерин экижээн. Өөреникчилерниң күш-ажыл өөредилгези болгаш профессионал угланыышкынын чүгээр боттанып турар. Үш чыл дургузунда техникумнарга болгаш дээди өөредилге черлеринге 5.4 муң специалистер болгаш училищелерге — 6 муң мергежилдиг ажылчыннарны белеткээн. Школаларның, өөредилге черлериниң четкизин сайзырадыр, материалдыг баазазын быжыглаарының хемчеглери алдынган. Красноярскиниң көдээ ажыл-агый институдунуң филиалын Кызылга бо чылын ажыдары көрдүнүп турар.

Бүгү-ниити өөредилгезин сайзыраңгайжы д а р ы н д а, улус ажыл-агыйынга кадрлар белеткелинде боттуг четпестер ам-даа бар болуп турар. Сөөлгү үш чылда ниити билиг школаларындан 140 ажыг өөреникчи, профтехучилищелерден 540 сургуул өөредилгезин ара каггаан.

Башкылаашкынның деңнелин болгаш өөреникчилерниң билииниң шынарын бедидериниң чогумчалыг аргаларын дилеп тывар чүткүлдүг ажылды чамдык школаларда чорутпайн турар. Орус дылга, математикага, физикага болгаш химияга школачыларның дыка хөйүнүң билии чавыс. Чурттуң дээди өөредилге черлеринче кирериниң 1983 чылда болган экзаменнеринге үстүнде эртемнерге кошкак билиглиин Мөңгүн-Тайга, Тес-Хем, Өвүр, Эрзин районнарының школаларының доозукчулары көргускеннер. Школачыларның профессионал угланыышкынында болгаш күш-ажылчы белеткелинде четпестер бар. Сес чыл болгаш ортумак школаларның доозукчуларындан профтехучилищелерни план ёзугаар четчелээриниң айтырыглары өм-даа шиитпирлеттинмейн артып турар.

Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Таңды, Тес-Хем районнарның чамдык школаларында, Кызыл хоорайның чамдык училищелеринде тускай угланыышкынныг идей-кижизидилгелиг ажыл кошкак, корум-чурум үрээрииниң фактылары бар. Чамдык школаларның, профтехучилищелерниң өөредилге черлериниң удуртукчулары болгаш башкылар коллективтери партия, комсомол организациялары школачыларның болгаш студенттерниң өөредилгезинге болгаш кижизидилгезинге школадан дашкаар культура-чырыдыышкын албан черлериниң арга-курлавырларын чурттап турар чериниң ааны-биле ажылдың янзы-бүрү хевирлерин, секцияларны болгаш бөлгүмнерни кошкак ажыглап турар.

СЭКП обкому, хоорком болгаш райкомнар улус өөредилге органнарының ажылынга партийжи удуртулганы, контрольду ам-даа кошкак боттандырып турарын айыттынган четпестер көргүзүп турар-дыр. СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге, СЭКП ТК-ның «Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннары» деп төлевилелинге дүүштүр улус өөредилгезин улам ыңай хөгжүдериниң, аныяктарның өөредилгезин болгаш кижизидилгезин сайзыраңгайжыдарының хемчеглерин доктаамал боттандырары кол сорулга болуп турар. Орус дылды эки өөредир болгаш интернационалчы кижизидилгени күштелдирер сорулга-биле орус, тыва болгаш өске-даа националдыг урутларны ол-ла класстарга болгаш ол-ла школаларга кады өөредирин организастаарынче кичээнгейни улгаттырар ужурлуг.

Эртем албан черлериниң четкизи сөөлгү чылдарда калбарган. Республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң үези келген чугула айтырыгларын ханызы-биле өөренир болгаш ажылдап кылыр, эртем ажылының ажыктыг чоруун бедидер, шинчилелдерниң болгаш рекомендацияларның түңнелдерин практикага шиңгээдирин чедип алыр. Эртем кадрларын белеткээри доктаамал кичээнгейге турар ужурлуг.

Чоннуң кадыкшылын камгалаарын экижидер талазы-биле хемчеглерни эрткен чылдарда республикага боттандырып келген. Кадык камгалал албан черлериниң материалдыг баазазы быжыгжып, оларның кадрлар-биле хандырылгазының көргүзүү бедээн, дүрген дуза чедирери сайзырап турар. Чоннуң социал хандырылгазы экижип орар.

Ындыг болза-даа, медицина хандырылгазында шиитпирлеттинмээн айтырыглар эвээш эвес. Халдавырлыг аарыглардан кижилерниң аарыыр чоруун эвээжедир профилактиктиг хемчеглерни кошкак боттандырып турар, уругларга болгаш нелерге дуза долу хемчег-биле көргүстүнмейн турар. Участок эмнелгелеринде, медпунктуларның ажылында четпестерни оожум чайладып турар. Эмнелге албан черлери болгаш чурттакчы чон таарымчалыг эм аймаа болгаш медицина техниказы-биле чедир хандыртынмайн турар.

Кадык камгалал министерствозу, Социал хандырылга министерствозу, Аптека эргелели партия, совет органнар-биле кады медицина хандырылгазын, социал хандырылганы доктаамал экижидер, ында четпестерни чайладыр, бүгү чурттакчыларның чыл санында шинчилгезин организастыг эрттиреринче, эмнелге-кадыкшылга хемчеглерни өй-шаанда боттандырарынче онза кичээнгейни салыр.

Партияның область организациязы отчёттуг үеде бодунуң ажыл-чорудулгазының стилин болгаш методтарын сайзыраңгайжыдып келген. Партийжи удуртулганың ленинчи принциптерин, партияның иштики амыдыралының норма-чижектерин СЭКП обкому бодунуң ажылынга хажык чокка сагып келген деп, илеткелчи демдеглээн.

Партияның область организациязы бодунуң XIX конференциязын идея болгаш организас талазы-биле улам быжыккан уткуп турар. Бөгүн ооң хүрээлелинде 13761 коммунист бар, оларның иштинде СЭКП кежигүнүнге 723 кандидат санаттынып турар. Коммунистерниң 43.8 хуузу ажылчыннар, 40.7 хуузу инженер-техниктиг ажылдакчылар болгаш улус ажыл-агыйының специалистери. Республиканың коммунистериниң барык үштүң ийизи материалдыг бүдүрүлгеде ажылдап турар.

Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин, «СЭКП Саратов обкомунуң ажылының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын удуртулга болдурбушаан, партия хоорокомунуң болгаш райкомнарының ажылының деңнелин бедидеринче партия обкому доктаамал кичээнгейни салып келген. Кол-кол айтырыгларны, партия комитеттериниң ажылының стилин болгаш методтарын СЭКП обкомунуң бюрозунга болгаш секретариадынга доктаамал чугаалажып, оларны сайзыраңгайжыдар талазы-биле дузаны көргүзүп-даа келген.

Партия эге организацияларын удуртурун сайзыраңгайжыдары, партияның политиказын амыдыралга боттандырарынга оларның ролюн көдүрери партия комитеттериниң ажылынга чугула черни ээлеп турар. Партияның область организациязында партияның 516 эге, 336 цех организациялары болгаш 418 партия бөлүктери ажылдап турар. Сөөлгү чылдарда партия эге организацияларының дайынчы арга-шинээзи бедээн. Оларның хөй кезии коллективтерни болгаш хөй-ниити организацияларын оларның мурнунда турар сорулгаларны шиитпирлээринче билдилиг мобилизастап, коммунистерниң авангардчы ролюн хандырып турар. Эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралдар ону база катап бадыткаан. Дыка хөй партия организацияларының, ылаңгыя «Тиилелге», «Кызыл тараачын», «Алдан-Маадыр» совхозтарының, Тываның геология-шинчилел экспедициязының, № 2 АТБ-ниң, дааранылга фабриказының, № 48 тудуг эргелелиниң болгаш өске-даа коллективтерниң партия организацияларының эки ажылын бөгүн демдеглеп болур. Бо черлерде коммунистерниң күжүн болур-чогууру-биле таарыштыр тургускан, планнарның болгаш социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезинге дээштиг контрольду боттандырып, кижилер-биле ажылды оларның ажылдап турар черлериниң аайы-биле чогумчалыг чорудуп турар.

Ооң-биле чергелештир кошкак ажылдап, коллективтерге, оларның ажыл-херээнге чогуур партийжи-политиктиг салдарны чедирбейн турар партия организацияларының бар боор турарын чугаалаар апаар деп, илеткелчи демдеглээн. Оларга «Х Улуг хурал», «Коммунизмче орук», «Найырал» совхозтарда, Хову-Аксының АТБ-зинде, Сыстыг-Хемниң кураңныр-тывыш ажыл-агыйында, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның № 7 КМК-зында партия организацияларын хамаарыштырып болур. Чамдык партия организациялары администрацияның ажыл-чорудулгазын, аппараттың ажылын контрольдаар талазы-биле оларга тывыскан эргезин кошкак ажыглап турар.

Партия организацияларының амыдыралынга коммунистерниң хуралдары улуг рольду ойнап турар. Хуралдарны белеткеп база эрттирип турарының ниитизи-биле экижээнин, коммунистерниң идепкейиниң өскенин демдеглээр херек. Ынчалзажок чамдык партия организациялары хуралдарны шынар талазы-биле бедик деңнелге эрттиреринче чогуур кичээнгей салбайн турар, ооң уламындан ындыг хуралдарга коммунистер четче чыылбас болгаш идепкей чок байдалга эртер, оларга бедик ажыл-херекчи, негелделиг чорук тургустунмайн, чамдык таварылгаларда тургустунган айтырыглар ханы анализтеттинмейн, оларның талазы-биле хүлээп алдынган шиитпирлер эрентей боор турар. Ындыг чорук Кызыл хоорокомунуң, Таңды, Чөөн-Хемчик болгаш Улуг-Хем районнарның чамдык партия организацияларында бар.

Обком болгаш партия комитеттери партия эге организацияларынга удуртулганы күштелдирер, оларның ролюн база дайынчы арга-шинээзин бедидеринче доктаамал кичээнгей салыр, партийжи иштики амыдыралдың база организакчы болгаш политиктиг ажылының деңнели оларга бедик турарын хандырар, бо талазы-биле оларга дээштиг дузаны чедирер ужурлуг.

Партияның XVIII область конференциязының соонда эрткен чылдарның дургузунда партияның область организациязының хүрээлеңи мурнакчы ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның күсели-биле доктаамал өзүп келген. Партия кежигүнүнүң кандидаттарынга ниитизи-биле 2156 кижини хүлээп алган. Оларның иштинде ажылчыннар 67 хуу, интеллигенцияның төлээлекчилери 32.6 хуу боор турар. Кандидат кылдыр хүлээп алганнарның 65.7 хуузу комсомолду дамчыштыр кирген.

Ооң-биле чергелештир партия хүрээлениниң быжыглаарында, ооң өзүлдезин таарыштырарында четпестерниң барын демдеглээр херек. Чамдык партия комитеттери СЭКП хүрээлеңинге хүлээп алышкынның, ылаңгыя кол профессияларның ажылчыннарын колдады хүлээп алырының айтырыгларынче четпес кичээнгей салып турар. Каа-Хем, Өвүр, Таңды районнарның партия организациялары хойжуларны, саанчыларны, инек кадарчыларын партияга эвээш хүлээп ап турар. Чамдык партия организациялары чыл санында өспейн, эвээш кежигүннерлиг боор артышаан. Ниитизи-биле үлетпүрде, тудугда, транспортта партийжи өзек эвээш.

Чамдык чижээлээрге, Чөөн-Хемчик, Таңды, Бай-Тайга районнарның, «Тыва даг-дүгү тудугу» эргелелиниң партия организацияларынга коммунистиң бедик адынга төлеп чок кижилерни кежигүнге хүлээп алыр фактыларның турганын чугаалаар апаар. Отчёттуг үениң дургузунда партия хоорокому, райкомнар болгаш парткомнар 248 СЭКП кежигүнүн партиядан үндүрген.

СЭКП хоорокому, райкомнары, парткомнар болгаш партия эге организациялары партия кежигүнүнүң адын улам бедик тудар, коммунист бүрүзүнүң партия Уставын сагыырынга контрольду күштелдирер, бо херекке партия комиссияларының ролюн бедидер талазы-биле ажылды доктаамал боттандырар ужурлуглар. Аныяк коммунистерниң кижизидилгезин күштелдирер, бо ажылга хоочуннарның дуржулгазын ажыглаар, партийжи даалгаларны бээр, тускай беседаларны чорудар дээш өске-даа арга-методтарны ажыглаары чугула.

Кадрларны шилип алыр болгаш кижизидер, оларны ажылга таарыштыр тургузар айтырыглар отчёттуг үениң дургузунда партия обкомунуң, ооң бюрозунуң, секретариаттың кичээнгейиниң төвүнге туруп келген.

Амгы үеде СЭКП Кызыл хоорокомунуң, райкомнарының база парткомнарның бүгү секретарьлары дээди эртемниг, оларның 90 хуузу улус ажыл-агыйының специалистери боор турар. Партия эге организацияларының секретарьларының 97 хуузу дээди болгаш ортумак эртемниг, 80 ажыг хуузу улус ажыл-агыйының специалистери.

Удуртукчу кадрларның курлавырын белеткеп тургузар талазы-биле чамдык ажылдар кылдынып турар. Эрткен үш чылда СЭКП ТК-ның чанында Ниитилел эртемнериниң академиязын болгаш партияның дээди школазын 60 кижи доосан. СЭКП ТК-ның чанында НЭА-ның мергежил бедидер институдунга болгаш областар аразының курстарынга 317 кижи, СЭКП обкомунуң чанында семинарларга 220 кижи мергежилин бедиткен. Марксизм-ленинизмниң кежээки университедин болгаш бот-өөредилге салбырын 297 кижи доосан.

Ооң-биле чергелештир кадрлар-биле ажылда эвээш эвес четпестер бар дээрзин демдеглээри чугула. Удуртукчу ажылдакчыларның чамдык категорияларын үр болбайн-на солуур чоруктар бар. Сөөлгү үш чылдарның дургузунда совхоз директорларының чартындан хөй кезин, комсомол райкомнарының секретарьларының элээн кезин солушкан.

Чамдык партия комитеттери удуртур албан-хүлээлгеже дешпидип турар кижилерниң политиктиг, моральдыг болгаш ажыл-херекчи шынарларын ылаптыг база хандыр өөренип көрбейн турар. Оларның ажылын кошкак контрольдап турар.

СЭКП обкому, ооң бюрозу, СЭКП хоорокому, райкомнары, парткомнар ажылга кадрларны шилип алырының, таарыштыр тургузарының болгаш кижизидериниң ленинчи принциптерин, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин, ооң «СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр партия организацияларының ажыл-чорудулгазының стилин болгаш методун сайзыраңгайжыдар талазы-биле Молдавияның Компартиязының ТК-зының ажылының дугайында» доктаалын моон-даа соңгаар дорт удуртулга болдурары чугула.

«Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлеринге холбаштыр күүселдениң контролюн болгаш хыналдазын улам ыңай сайзыраңгайжыдар дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалынга дүүштүр күүселдениң контролюн болгаш хыналдазын организастаарының айтырыгларын экижидеринче доктаамал кичээнгейни партия обкому угландырып келген. СЭКП ТК-ның доктаалдарын, партия обкомунуң пленумнарының болгаш бюроларының шиитпирлерин күүседирин организастаарының айтырыглары кичээнгейниң төвүнге турган.

Күүселдениң контролюн болгаш хыналдазын организастаар талазы-биле обкомнуң, партия комитеттериниң ажылында боттуг четпестер бар. Шиитпирлерни херек кырында күүседирин боттуг организакчы ажылы чамдык партия райкомнарында хөй санныг бижимел информациялар болгаш отчёттар чыыры-биле солуттунуп турар. СЭКП обкомунуң пленумнарының, бюроларының чамдык шиитпирлерин Көдээ ажыл-агый министерствозу, Чурт үлетпүрүнүң министерствозу, Сельхозтехкурком, Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелели, тудуг трестери багай күүседип турар. Тудуг черлериниң, совхозтарның, транспорт бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының, чоннуң коммунал-амыдырал хандырылгазының ында хөй партия эге организацияларында күүселдени контрольдаары болгаш хыналары чогуур негелдеге чедир тургустунмаан.

Контрольду болгаш хыналданы улам сайзыраңгайжыдарының, хүлээп ап турар шиитпирлерниң күүселдезин организастаарының немелде хемчеглерин боттандырар, соңгулдалыг бүгү партия органнарының бо ажылга харысалгазын болгаш кадрларның күүседикчи сагылга-чурумун бедидер.

Отчёттуг үениң дургузунда СЭКП обкому ажылчы чоннарның чагаалары болгаш саналдары-биле ажылды сайзыраңгайжыдарынче, хамаатыларны хүлээп алырынче доктаамал кичээнгейни салып келген. Ол айтырыгны 1983 чылдың мартта СЭКП обкомунуң пленумунга чугаалажып көрген.

Ындыг-даа болза ажылчы чоннарның чагааларын болгаш хомудалдарын сайгарып көөрүнде шынгыы четпестер чамдык партия, совет, хөй-ниити организацияларында, күрүне болгаш ажыл-агый органнарында бар. Хамаатыларның чагааларын болгаш аас-биле салган айтырыгларын көөрде чамдык албан-дужаалдыг кижилерниң талазындан дужуметсиг болгаш чүве чылзыр чоруктары шиитпирлиг-биле чайлаттынмайн турар. Чамдык партия комитеттери ажылчы чоннарның чагааларын болгаш саналдары-биле ажылды шын организастаар талазы-биле удуртукчуларның хууда харысалгазын кошкак бедидип, ажыл-херекчи эвес база албан-дужаалдың соора ажыглаар чоруктарны, партияның болгаш күрүнениң сагылга-чурумучуң хажыдыышкыннарының дугайында ында кирген медээлерни чедир шиитпирлевейн турар.

Сорулга болза, хамаатыларның чагааларын болгаш бижидиишкиннерин өй-шаанда болгаш шынарлыг кылдыр көөрүн бүгү деңнелдерге хандырар, ында кирген айтырыгларны боттуг шиитпирлээр талазы-биле дарый, тодаргай хемчеглерни алыр.

Отчёттуг үениң дургузунда улус депутаттарының Советтериниң, ажылчы чоннарның массалыг организацияларының ажылын экижидеринче доктаамал кичээнгейни СЭКП обкому угландырып келген дээрзин илеткелчи уламчылап чугаалаан.

Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң ажылының стили болгаш методтары сайзыраңгайжып турар. Экономика болгаш культура хөгжүлдезиниң агар болгаш перспективтиг айтырыгларын тодаргай болгаш ажыл-херекчи ёзу-биле ол шиитпирлеп турар. Улус ажыл-агыйының адырларында, хоорайларда болгаш районнарда байдалды экижидер дээш министерстволардан болгаш ведомстволардан, хоорайкүүскомнардан негелдени бедиткен.

Ооң-биле кады совет органнар оларның ажыл-чорудулгазы салдынып турар бедик негелделерге дүүшкен турар болзун дээш ам-даа хөй нү кылыр ужурлуг. Дээди Советтиң Президиуму болгаш Министрлер Чөвүлели күрүне планнарының, СЭКП ТК-ның болгаш Совет күрүнениң шиитпирлерин, совет хоойлуларны сагыырын боттандырары дээш контрольду хамыктың мурнунда күштелдирер ужурлуг. Улус депутаттарының Советтериниң сессияларынга күүсекчи комитеттериниң, улусчу контроль органнарының, эрге-хоойлу камгалалының болгаш күрүнениң өске-даа органнарының отчёдун доктаамал дыңнаар херек. Дээди болгаш чер-чер Советтериниң доктаамал комиссияларының, оларның депутаттарының ажылын ам-даа улам идепкейжидер апаар. Чер-чер Советтериниң ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга, школаларның, эмнелгелерниң, культура албан черлериниң, амыдырал хандырылгазының организацияларының ажылын экижидеринге, чоннуң херэглел бараанарын бүдүрерин көвүдедиринге, күш-ажылчы курлавырларын ажыглаарынга, чурттакчы чоннуң ажылче хаара туттунмаан кезээн ниитилел бүдүрүлгезинге киириштиреринге, камналга болгаш хумагалал чурумун, күрүнениң, күш-ажылдың сагылга-чурумун, хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаарынга, социал-культура айтырыгларын шиитпирлээринге ролюн боттуг бедидерин улам шудургу болгаш туруштуг чедип алыр херек.

Улусчу контрольдуң хөй санныг активи болгаш ажылдакчылары партияның болгаш күрүнениң Директиваларын боттандырарынга, ажыл-агыйжы эвес чоруктарның, күрүне чурумунуң хажыдыышкынының фактыларын үндезинниг-биле узуткаарынга киржип турар. Ынчалзажок оларда ажыглаттынмаан курлавырлар ам-даа бар, оларны ажыглаар херек. Улусчу контрольдуң комитеттери, бөлүктери болгаш постулары социалистиг өнчүнү камгалаарын хандырарының, камналга болгаш хумагалал чурумун, сагылга-чурумну, корум-чурумну сагыырының айтырыгларынга шудургу база принципиалдыг чорууп илередир ужурлуг. Улусчу контролёрларның кужениишкинин хыналданың болгаш четпестерни эдериниң чаңгыс аай болурун хандырарынче угландырары эргежок чугула. Партия организациялары контролёрларның ажылын доктаамал углап баштаар, деткиир, оларның медээлеринге хамаарыштыр чогуур үезинде хемчег алыр ужурлуг. Республиканың Улусчу контроль комитеди улусчу контроль организацияларының ажылында четпестерни эдер, ооң дээштиин бедидериниң талазы-биле хемчеглерни алыр ужурлуг.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң сорулгаларын шиитпирлээринге профэвилел организацияларының ролю өскен. Оларның ажылында эки талалар эвээш эвес. Ындыг-даа болза профэвилел органнарының ажылы салдынып турар бедик негелделерге ам-даа ырак четпес. Профэвилел организацияларының күжениишкиннерин хамыктың мурнунда планнарның болгаш хүлээлгелерниң күүселдезинче, бүдүрүлгениң ажыктыын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, ажылчы чоннарның калбак массаларын социалистиг чарышка, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкинче хаара тударынче угланган турар ужурлуг. Бүгү профэвилел организацияларының ажылының онзагай участогу болза, күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагылга-чурумун быжыглаары болур. Олар Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлунуң чүүлдерин, күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалының негелделерин долу ажыглаары дээш эң тодаргай ажылдаар болгаш ооң күүселдезин хандырар-даа ужурлуг. Олар ажыл-агый органнары-биле кады күш-ажылдың камгалалын экижидер, айыыл чок чоруун хандырар, кижилерниң ажылдаарынга болгаш чурттаарынга эргежок чугула социал-амыдырал байдалдарын тургузары дээш доктаамал сагыш салыр ужурлуг. Ол болгаш өске-даа сорулгаларны чедиишкинниг күүседири профэвилелдиң, профэвилелдериниң адырлар аайы-биле обкомнарының ажылының бедик деңнелинден хамааржыр. Олар боттарының ажылының стилин болгаш арга-методтарын сайзыраңгайжыдар талазы-биле хемчеглерни алыр, профэвилел организацияларының бүгү звеноларынга удуртулганы экижидер хүлээлгелиг.

Комсомолдуң область организациязы республиканың хөй-ниити амыдыралынга элээн улуг рольдуг. Комсомол организациялары партия комитеттериниң удуртулгазы-биле тодаргай ажылды чорудуп турар. Ынчалзажок ВЛКСМ обкомунуң, хоорокомунуң, райкомнарының аныяктарның коммунистиг кижизидилгезиниң талазы-биле ажылында хөй четпестер бар. Организакчы, идей-кижизидилгелиг ажылдың деңнели ам-даа кудуу. Олар аныяктар кижизидилгезиниң айтырыгларын, шиитпирлээринге эргежок чугула шудургу болгаш сорукттуг чорууп көргүспейн турар. Комсомол ажылдакчылары болгаш активчилер аныяктарның массазының иштинче ам-даа кирип чадыкпаан, аңаа тодаргай ажылды организастап өөренмээн. Аныяктарның политиктиг өөредилгезин организастаанында улуг четпестер бар, оларның интернационалчы, шериг-патриотчу үзел-бодал, эрге-хоойлу кижизидилгезинче кичээнгей четпес болуп турар. Хөй-хөй комсомол организацияларында эвилелдиң иштинки ажылы кудуу деңнелдиг. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, комсомол обкому партия организациялары-биле кады партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының негелделеринге дүүштүр комсомолдуң бүгү ажылының деңнелин бедидер, четпестерни чайладыр дээш аажок улуг ажылды чорудар ужурлуг.

СЭКП обкомунуң отчёт илеткелинде партияның область организациязының ажылының кол-кол угланыышкыннары илереттинген. Делегаттар ону хынамчалыг чугаалажып көрүп, боттарының боттуг санал-оналын киирер боор дээрзинге илеткелчи идегээн.

Республиканың коммунистери, бүгү ажылчы чоннары партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин, коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларын чедиишкинниг боттандырарынга бүгү күжүн салыр дээрзин СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитединге, ТК-ның Политбюрозунга, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповка оларның өмүнээзинден бүзүредирин чөпшээреп көрүнер — деп, отчёт илеткелдиң түңнелинде Г. Ч. Ширшин чугаалаан.

• • •

Илеткелдер талазы-биле саналдарны дараазында номерге парлаар.

ПАРТИЙЖИ-ОРГАНИЗАСТЫГ АЖЫЛДЫ САЙЗЫРАҢГАЙЖЫДАР

Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлеринге, партийжи тургузугнуң айтырыгларының талазы-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айыткан түңнелдерге болгаш айтыышкыннарга дүүштүр

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ЯНВАРЬ 9-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Каштанка», «Аңчы дугайында тоол». Мультфильмнер. 9.35 — Ю. Чичковтуң чогаалдарындан концерт. 10.20 — Уругларга фильм. «Вратарь». 11.05 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 12.05 — Телемедээлер. 12.10 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Поезд в новый год». Документалдыг телефильм. 15.05 — Я. Сибелиус. Симфония № 5 ми бемоль. Фин радионуң симфониктиг оркестри күүседир. 15.35 — «Билиг — күш». Тележурнал. 16.20 — Буратинонуң делегейзи. 16.50 — «Элдептиг аң». Мультфильм. 17.05 — Бойдустуң хүн демдеглели. 17.25 — Кремльдиң Съездилер ордузунга чаа чыл ёлказының байырлалы. 18.25 — «Зубр». Документалдыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Днепропетровскиниң комбайн заводу». Днепропетровскиниң комбайн заводунуң ажыл дуржулгазының дугайында дамчыдылга. 19.30 — Улустуң аялгалары. 19.55 — «Аныяк Россия» деп тос сериялыг уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Уран чүүлдер мастерлериниң концерти. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер. 8.45 — Орус чугаа. 9.15 — Эртем болгаш амыдырал. 10.00 — Чиик атлетика дугайында документалдыг фильм. 10.30 «Композитор Анатолий Новиков». 11.15 — Делегей болгаш аныяктар. 11.50 — «Рина Зелёная дугайында фильм». 12.55 — Мультфильм. 13.40 — «Хоойлуну билир сен бе?». 14.20 — Уругларга фильм. 15.35 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.55 — Телемедээлер. 16.00 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 19.05 — «Азияның төвү» (орус дылда). 19.35 — «Азияның төвү» (тыва дылда). 19.55 — Чаралдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Пока стоят горы...». Уран-чечен фильм. 22.50—23.15 — Концерт.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ЯНВАРЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Дикие лебеди» 10.00. «Невезучие» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «В тридевятом царстве» 9.00. «Мультсборник» 10.50, 12.10. «Я и весь класс» 13.30, 15.00. «Клятвы и обещания» 17.00, 19.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шкатулка из крепости» 11.00. «Мы из джаза» 12.40, 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Мария Мирабелла» 11.00. «Такая жесткая игра — хоккей» 12.30, 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Всадник на золотом коне» 14.00. «Орёл или решка» 16.00, 18.00 шактарда.

Редакцияның адрези:
667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2078.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—00619

Тувинская республиканская библиотека А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 8 (12398) | 1984 чылдың январь 10, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көп.

Партияның XIX тыва область конференциязы

ОРГАНИЗАСТЫГ, БЕДИК БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ АЖЫЛДААР

Партияның Тыва область организациязының XIX конференциязынга СЭКП обкомунуң ажылының дугайында отчёт илеткелди СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшининиң, ревизия комиссиязының отчёдун ооң даргазы Б. К. Будегечиевтиң кылганының соонда саналдар эгелээн.

Санал берген делегаттар конференция СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниң, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң партияның, чурттуң мурнунда чугула сорулгаларны айыткан чугаазының, ССРЭ-ниң 1984 чылда хөгжүлдезиниң оруктарын тодараткан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чоокта чаа эрткен сессиязының сорук киирикчи байдалында эртип турарын демдеглеп, Совет Тываның коммунистери, бүгү ажылчы чоннары, күш-ажылчы коллективтери, бүгү совет улус дег, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң иштики база даштыкы политиказын бүгү талалыг деткип, Төрээн чурттуң экономиктиг база камгаланыр күчүзүн быжыглаарынга үлүүн киирерин беленин, беш чылдың дөрткү чылында улам бедик бүдүрүкчүлүг, организастыг ажылдаарын илередип турганнар.

Конференцияга бир дугаарында СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары **Б. П. Свинцов** санал бергеш, хоорайның ажылчы чоннары беш чылдың үш чылдарының планныг даалгаларын хуусаа бетинде, эрткен чылдың декабрь 2-де күүсеткенин, бо үениң дургузунда үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүң нинти хемчээли 10,1 хуу, кол фондуларны ажыглалга киирери — 9,2 хуу, чүък сөөртүлгези — 19 хуу өскенин айыткан. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдези ажыл төлевириниң өзүлдезинден мурнап турары база айыттынган. Бүдүрүлгелерниң кол фондуларының ажыглалы экижээн, фонд эгидилгези 13 хуу өскен.

Үлетпүрнүң, транспорттуң, коммунал ажыл-агыйның болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелериниң коллективтери 1983 чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин кол көргүзүглер талазы-биле күүсеткен. СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринге дүүштүр партия организациялары ажылчы чоннарның идей-политиктиг кижизидилгезин улам шудургу чорудуп, специалист кадрлардан боттарының хүлээлгелерин хажык чок күүседир, күрүнениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле негелдени күштелдирген. Хоорайның партия организациязының дайынчы арга-шинээзи өскен, ажылының стили болгаш арга-методтары сайзыраңгайжаан.

Ынчалзажок үстүнде турар партия органнарының шиитпирлерин болгаш айтыышкыннарын күүседиринге, ажыл-агыйжы айтырыгларны шиитпирлээринге шүшпең болгаш организас чок чорукту көргүзүп турарывысты миннир ужурлуг бис деп, Б. П. Свинцов чугаалаан. Чамдык партия ажылдакчыларының талазындан ажылга идепкей чок чорук, күрүнениң, күш-ажылдың сагылга-чурумун кадрларның сагыыр талазы-биле негелдени четпес салып турары ам-даа бар.

Ындыгның хараазындан эрткен чылын беш бүдүрүлгениң бирээзи-ле күрүне планын күүсетпээн, ажыл төлевириниң күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнден мурнай өзүлдезин болдуруп турар. Дериг-херекселдерниң ажыглалы хоорайның бүдүрүлгелеринде ам-даа чогуур деңнелге четпес, чамдык бүдүрүлгелер күчүлерин чедир ажыглап шыдавайн турар.

Ол болгаш өске-даа бүгү четпестерни эдери коллективтерде партийжи удуртулганың деңнелинден, СЭКП хоорикомунуң организакчы болгаш политиктиг ажылының дээштиинден хамааржырын оратор демдеглеп, бо чылдың планныг даалгаларын база хүлээп алдынар чаа социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг боттандырар, массаларны олче организастаар, сагылга-чурумну ылап быжыглаар, идей-политиктиг кижизидилге ажылын улам бедидер талазы-биле партия организацияларының сорулгаларынга доктаап, Совет Тываның 40 чылынга уткуштур шалыпчы күш-ажыл-биле кызылчылар юбилейни уткуур дээрзин бүзүреткен.

— Кызыл районнуң көдээ ишчилери беш чылдың өзек чылында пландан ажыр 757 тонна эътти, 151 тонна сүттү, арыг деңзи-биле алырга, 10 тонна дүкту, 1121 тонна ногааларны, 8,6 миллион чуурганы күрүнеге саткан. 1982—1983 чылдарның кышкы үезинде мал бажын камгалап алыр болгаш малдан алыр продукцияны бүдүрерин көвүдедири дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга район тиилекчи болуп, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан — деп, СЭКП Кызыл райкомунуң бирги секретары **К. Н. Шулуу** бодунуң саналынга чугаалаан. Оон ыңай ол биске кол чүве болза, чедип алган чедиишкиннерни улам быжыглаар дээш шудургу ажылдаары, ажыл-агыйларда бар эки дуржулганы чыыры болгаш нептередири, хожудап турар участокторны көдүрери-биле ыңаар кичээнгейни углаары чугула деп демдеглээн.

Партияның моон мурнундагы область конференциязынга «Тиилелге» болгаш «Көк-Тей» совхозтар шүгүмчүлеткен турган. Хөй адырлыг «Тиилелге» совхоз амгы үеде кол-кол көргүзүглер талазы-биле планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип, мурнакчы ажыл-агыйларның санында кирген. «Көк-Тей» совхоз хаван өстүрер комплекстиг күчүлерин ажыглалга киирип, хаванның баш санын үш катап көвүдеткен. Өске-даа ажыл-агыйлар четпестерни эдер талазы-биле шудургу ажылдап, мурнакчыларның дуржулгазын эдерер болза, чедиишкиннер чедип алдынар деп бодал илереттинген.

Ынчалзажок районнуң ажыл-агыйлары үш чылдарның тараа, картофель бүдүрериниң база күрүнеге садарының, мал чемнери белеткээриниң планнарын күүсетпейн келген. Кол сорулгаларны тодаратпышаан, көдээ ажыл-агый культураларының бедик дүжүдүн алыры-биле чер ажылының технологиязын чаа ёзу-биле чорудары, фермаларның болгаш хойжу бригадаларның берип турар продукциязын көвүдедири-биле мал ажылының сайзыраңгай аргаларын ажыглаары чугула деп көрүп турар бис. Азыг-чем программазын күүседиринге улуг рольдуг болур ужурлуг агроүлетпүр каттыжыышкыны тургустунза-даа, ооң салдары ам-даа идеревейн турар. Ында кирип турар чамдык организациялар районнуң удуртур органнарынга девискээр аайы-биле чагыртпайн турар. Ол чорук шаптыктыг.

Районнуң ажылчы чоннары боттарының арга-куралаларын санап көргеш, бо чылын пландан ажыр 740 тонна эътти, 40 тонна сүттү, 7,5 миллион чуурганы, 670 тонна ногааларны, 250 тонна тарааны садарын хүлээнип турар. Ол дээрге СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин боттандырарынга, Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуурунга бистиң салыышкынывыс болур деп, түңнелинде К. Н. Шулуу чугаалаан.

Индирде — «Алдан-Маадыр» совхозтуң хойжузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Д.-Н. Ч. Ооржак**. Ол районнуң ажылчы чоннары Сүт-Хөл районну катап тургусканы ажыл-агый, культура тургузуушкунунга чаа аргаларны бергени деп өөрүп хүлээп алганын, ол дээш төрээн партияга болгаш чазакка өөрүп четтирип, улам сорук киирикчиниг ажылдап турарын айыткан. Хойжу мал ажылын сайзырадырының курлавырларынга доктаагаш. Районга уксаалыг өшкү база сарлык ажылын сайзырадырының улуг аргалары барын демдеглеп, ону чүгле чогумчалыг шиитпирлеп, идепкейлиг ажыглаарының чугулазын бодунуң саналынга илереткен. Өшкү, сарлык ажылындан чүгле ангор дүгүн, эътти эвес, а сүттү ап болурун ол онзалап демдеглээн. Оон аңгыда мал ажылының продуктуларын сайзырады ажылдап кылыр бүдүрүлгелерни республикага, районнарга хөгжүдерин ол саналдаан.

«Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелинде шеверлекчилер бригадири **В. Б. Борбак-оол** бодунуң саналынга тудугжуларны дүвүредип турар айтырыгларга доктааган.

— Күш-ажылдың кижилериниң дугайында соксаал чок сагыш салыышкыны дээш тудугжуларның мурнундан СЭКП Төп Комитединге, Юрий Владимирович Андроповтуң бодунга чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкинни илередип тур мен — деп, ол чугаалаан. — Бис тайбың мергежилдиң кижилери бис. Дайын күзевейн турар бис, тайбың күш-ажыл дээш туржуп турар бис. Ынчангаш партияның бүгү-нинти тайбың дээш демиселин бүрүн деңзу-биле деткип турар бис.

Бистиң бригадавыс СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чаа эрткен сессиязының материалдары-биле кичээнгейлиг танышкан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында капитал тудугга ажыл-херектиң байдалы, доктааткан даалгаларны хажык чок күүседири дээш кадрларның харысалгазын бедидер дугайында айтыышкыны бистиң кижи бүрүзүнүң сеткил-сагыжында четкен.

Бистиң эргелел эрткен чылдың планныг даалгаларын күүсеткен-даа болза, аңаа сагыш оожургаар арга чок. Бир эвес бригада керээзин ажыглап, чагыкчылар-биле, керээлиг организациялар-биле сырый харылзаалыг ажылдаан болзувусса, оон-даа артык эки түңнелдерни чедип ап болур турган бис. Эргелелдиң ажылын дең-дески эвес организастап турганындан ажыл шуудавайн келген. Чылар-чылбас туруп-туруп, бачы дадыф чоруктар ам-даа бар. Объектилерни шеверлел ажылдарынга чогуур үезинде дужаавайн турарындан, ылаңгыя кышкы үелерде бистиң бригадаларывыс долу күш-биле ажылдап шыдавас. Тудуг материалдарының чедишпезинден ажыл чок апаар таварылгалар ховар эвес. Шеверлел ажылдарынга механизацияны ажыглап турары ам-даа негелдеге четпес, чаа материалдар, технология сула ажыглаттынып турар. Үрей кылыышкыннар чок деп болбас. Эде кылыр чоруктардан, тудуг материалдарын кам чок чарыгдап, оорлаттырып турарындан чидириглер ам-даа хөлчок улуг. Камналга болгаш хумагалал дээш демисел бисте ам-даа четпес деңнелде. Ол четпестерни эскербейн эртип турбас бис, ону хурал бүрүзүнге чугаалажып, ажып эртеринин хемчеглерин ап турар бис. Ам ТК-ның декабрь Пленумунуң материалдары бисти олче база катап углап, улам ханы сайгарып көөрүн негеп турар. Аңаа даянгаш ол четпестерни эдип, капитал тудугнуң ажыктыын бедидип, шынарын экижидип, чылдың тудуг программазын күүседирин хүлээнип турар бис — деп, ол чугаалаан.

В. Б. Борбак-оол тудугжуларның ажылдаар, чурттаар байдалдарын экижидериниң талазы-биле тодаргай хемчеглерни алырын оон ыңай саналдаан.

— Чедип алдынган бүгү чүүлдерни быжыглаарын, көдээ ажыл-агыйны хөгжүдеринче утланган шупту-ла херекчилерни камныг чарыгдаарын партияның болгаш чазактың доктаалдары негеп турар. Ону күүседири — бистиң хүлээлгевис — деп, «Барлык» совхозтуң директору **Ч. Х. Домулаа** бодунуң саналын эгелээн.

Пландан ажыр хөй продукцияны бүдүрер дээш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер продукцияның бот-үнезин чиңгедир болгаш шынарын бедидер дээш немелде курал-ыпарларны тывары бистиң кичээнгейивистиң төвүнде турар дээрзин ол чугаалаан. Совхоз беш чылдың эрткен үш чылында күрүнеге эът, сүт садарының планнарын ажыр күүсеткен. Мыйыстыг бода малдың бажы 2 хуу, шээр малдың саны 16 хуу өскен, а хаван 19 хуу көвүдээн. 1980 чылга деңнээрге, бүдүүн мал чеми 1,5 катап хөй белеткеттинген. Ноганың, картофельдиң болгаш тарымал сигенниң дүжүдү элээн бедээн. Дүжүттүң бедээни чер ажылының чаа зона системазын шиңгээдип алганы-биле чедип алдынган.

Районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынынга улуг идегелди салып турган бис дээрзин ол чугаалаан. Чамдык дузаны алган бис. Каттыжыышкынның тускай эртемниглери ногаа болгаш картофель дүжүдүн өстүрериңге дузалашкан. Ооң ачызында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү өскен, продукцияның шынары бедээн. Хоорай, суурларның чурттакчыларының күжүн шоолуг хереглевес апарган бис. Бригада керээзин шиңгээдиринге база улуг дузаны чедирдилер. Ынчалза-даа ук каттыжыышкынның дузалы бистиң күзеп турарывыска ыракта четпес. Ылаңгыя Сельхозтехника бистен хөй акшаны ап турар хирезинде, бодун хүлээлгезин чедир күүсетпейн турар. Биске артык кезектер бергеш, септелгени боттары кылбаан хирезинде, ол дээш акшаны төлеттирип

(Уланчызы 2-ги арында).

ЧУРУКТА: конференцияның бөлүк делегаттарының чапсар үезинде чугаалажып турганы. Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ГЕРМАН КОММУНИСТИГ ПАРТИЯНЫҢ VII СЪЕЗДИЗИ

НЮРНБЕРГ. (СЭТА). Герман Коммунистиг партияның VII съездизиниң ажылынга 800 ажыг делегаттар болгаш ГФР-ден аалчылар, ол ышкаш дөртен ажыг акы-дуңма коммунистиг база ажылчын партияларның, национал-хосталгалыг шимчээшкиннерниң төлээлекчилери киришкен. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Г. В. Романов баштаан СЭКП-ниң делегациязын шуулганның киржикчилери чылыы-биле уткаан.

ГКП-ның Нюрнберг съездизи: «Тайбың тиилээр ужурлуг. Бистиң негелдевис: ракеталар орнунга — ажыл херек!» деп лозуңнуң адаа-биле эрткен. Ооң хүн айтырыы — ГКП-ниң баштаар черииниң отчёт илеткели. Баштайгы согуг чедирер чаа америк ядролуг ракеталарны ГФР-ниң девискээринге тургузуп эгелээнинге удур демиселдиң дуржулгазын делегаттар солушкан, ажылчы чоннарның социал-экономиктиг эргелерин камгалаарының, тайбың дээш, боо-чепсектерни эндере бүдүрерин соксадыры дээш демиселдиң моон соңгааргы программазын чугаалашкан. Ук съездиге партияның удуртукчу органнарын база соңгаан.

Съездиге отчет илеткелди ГКП-ниң Даргазы Герберт Мис кылган. «Першинг-2» болгаш чалгынныг ракеталарны ГФР-ниң девискээринге тургузар деп чөпшээрешкеш, ХДС/ХСС-СвДП деп чагырыкчы партияларның эвилели чурттуң улус-чонунуң тура-соруун, ССРЭ-ниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның чепсеглениишкинни дүжүрер талазы-биле хөй санныг саналдарын тооп көрбээн, тайбыңга ынак хөй-нинтиниң төлээлекчилериниң «Крефельд кыйгырыынга» ат салган 5 миллион хол үжүүн, профэвилелдериниң удурланыышкыннарын, эртемденнерниң болгаш шажын-чүдүлге ажылдакчыларының кичээнгейлерин херекке албаан деп, Г. Мис демдеглээн. Бонида чагырыкчы партиялар АКШ-тың болгаш НАТО-нуң агрессчи күштериниң аайындаң эртпээн, ынчангаш делегей байдалының шыңгыы чидигленгени дээш харысалга оларга онаажыр.

Г. Мистиң оон ыңай чугаалааны болза, Европага ядролуг чепсектерни кызырар дугайында Женева чугаалажыышкыннарынга Вашингтон кажан-даа ак сеткил-биле киришпээн, чүге дээрге ССРЭ-же шыгааган баштайгы согуунуң ядролуг чепсээн бүгү-ле аргалар-биле Европага тургузарын бодунуң кол сорулгазы деп санап келген. ГФР-ниң чазаа бодунуң аалчээнде тайбыңга ынак совет саналдарны чогумчалыг көөр талазы-биле АКШ-ка кандыг-даа салдар чедирбээн. Совет Эвилелинге удур Гитлерниң «өлүмнүг походу» миллион-миллион кижилерни амы-тынындан чарган дээрзин сагындыргаш, Г. Мистиң айытканы болза, ССРЭ-ге удур Вашингтоннуң чарлааны ядролуг чепсектиг чаа «өлүмнүг поход» ГФР-ниң улузунга өлүмнүг айыылдыг болур. Аңаа хамаарыштыр бистер, коммунистер чаа дайынга удур бис! Немец черден моон соңгаар дайын черле үнмес ужурлуг деп шиитпирлиг медеглеп турар бис.

Рейганның администрациязы дайынны чүгле суртаалдап турар эвес, харын ооң херек кырында белеткелин чорудуп турар деп илеткелде чугаалаан. Амгы байдалдарда делегей дайыны бүгү кижи төрелгетениниң хөгжүлдезин узуткаар, ынчангаш ону черле болдурбас ужурлуг деп, ГКП-ниң Даргазы онзалап чугаалаан. Делегейниң ядролуг дайынын империализмниң өөскүдүп үндүрерин болдурбас күш социалистиг дем каттыжылга чурттарында бар, ук күш тайбыңга ынак өске-даа күштер-биле сырый холбаалыг. ССРЭ-ниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның даштыкы политиказы социализм биле тайбың кажан-даа чарылбас дээрзин катап-катап бадыткап турар.

1984 чылды тайбың дээш, айыыл чок чорук дээш демиселдиң болгаш хөделмишкиннерниң чылы болдурарынче ГФР-ниң дайынга удур массалыг шимчээшкиниң Барыын Германияның коммунистериниң удуртукчузу кыйгырган. Делегей байдалының дүшкүүрлүг чоруунуң чидигленген бо үезинде, дайын айыылы улам өскен үеде, чурттар аразында чугаалажыышкыннар чүгле ажыктыг болур эвес, харын ындыг чугаалажыышкыннарны кылыры эргежок чугула деп СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң ол ышкаш ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне

(Уланчызы 3-кү арында).

СЭКП ТК-ның школа реформазының дугайында төлевилелин чугаалажып тур бис

АМЫДЫРАЛГА ҮНДЕЗИЛЕТТИНГЕН

«Нинти билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннарының» төлевилелин солуннардан номчуп танышып тур бис. Реформаның кол-ла сорулгазы — школа ажылын шынар талазы-биле чаа деңнелче көдүрери болуп турар-дыр. Бөгүн школага өөренип кирер кижилер амгы чүс чылдың төнчүзүнүң болгаш дараазында чүс чылдың эгезиниң кайгамчык улуг сорулгаларын шиитпирлээр ужурлуг деп ук документиде тодаргай айтып каан.

Бодум эге класстарда башкылап ажылдап турар мен. Кижиниң мөзү-шынарының хевирлеттиниишин тургустунарынга, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, ооң кадыг кижи болурунга эртем-билигниң амыдырал-биле сырый холбаазы кончуг чугула болгай. Өөреникчилерни эге класстардан-на доктаамал, организастыг, оларның калыкшылыынга, назы-харынга таарышкан, нинтилелге ажыктыг күш-ажылче киириштирериниң чугулазын ында айтып турары черле кончуг чугула-дыр. Ук документиде айыткан бүгү чүүлдер амыдыралга үндезилеттинген, ханы ужур-утгалыг, эчис сорулгалыг айтырыглар-дыр! Ону бүгү улустуң чугаалажып көрүүшкүнүнге киирип турарының ужуру-даа ында.

Сорулга чүл дээрге төлевилелди бүгү талалыг, ханы чугаалажып көөрү, санал-оналды киирери. Ол чүгле башкылар бистерге эвес, харын бүгү ада-ие, хөй-нинтиге хамаарыжыр айтырыглар-дыр. Башкының ат-алдарын, ооң ажылының каш дакпыр харысалгалыын база айтып турар. Школа болгаш улус өөредилгезиниң херээ бистиң партиявыстың сагыш салыышкының төвүнге доктаамал туруп келген болгаш туруп-даа турар.

Н. ОНДАР,
Кызылдың № 2 школазының башкызы, партия организациязының секретары.

РОЛЮ БЕДИИР

Нинти билиг болгаш профессионал школаның реформазын бүгү улус чугаалажып, танышып турар. «Уругларның болгаш элээдилериниң хөй-нинти кижизидилгези» деп бөлүкке эгеге хамаарыштыр чамдык бодалдарны илередиксеедим. Уруглар болгаш элээдилер кижизидилгезинге хөй-нинтиниң киржилгезин улам улгаттырар дээрин черле чөптүг деп санап турар мен. Бистиң республикага хамаарыштыр алыр болза, узаткан хүн бөлүктериниң саны эвээш, ынчангаш оларны көвүдедири чугула. Ооң-биле чергелештир «оларның ажылын сайзыраңгайжыдар... Бичии уругларга сагыш салыышкын ындыг бөлүктерге бажыңынга ышкаш болур» деп бижээни эки-дир. Ону ынчаар боттандырар ужурлуг.

Школадан дашкаар албан черлериниң комплекстерин тургузуп, өөредилгеден дашкаар үеде кижизидилге ажылынга бүгү уругларны хаара тударын көрүп турары кончуг чугула-дыр. Ол ышкаш өөреникчилерниң чурттап турар черинин аайы-биле кижизидилге ажылын үндезини-биле экижидип, аңаа школаның дорт киржилгезин чедип алыр болгаш өлче ада-иени, күш-ажылчы коллективтерни, хөй-нинтини хаара тудар дээшин чүүлдүгзүнүп турар мен. Бо ажылга Советтерниң, комсомолдуң ролюн улгаттырарын көргени чүүлдүг болуп турар.

Өөүн орар салгалдың кижизидилгези дээш ог-бүлениң харысалгазын улам бедидип турарынга кым-даа чөпшээрежир. Школаның болгаш башкыларның ат-алдарын ада-иелер бүгү тала-биле көдүрер дээни база чөптүг. Ада-иелери, улуг улустар дээш уруглар база сагыш салыр деп кончуг шын айтып турар. Бо бүгү чүүлдерге күш-ажылчы коллективтерниң ролю бедиир деп ында айтып турар.

Д. ХЕРТЕК,
ада-ие.
Кызыл хоорай.

КОМИССИЯ ХУРАЛЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Тыва АССР-ден соңгулда комиссиязының хуралы дүүн болган. Ону ук комиссияның секретары В. М. Евтешин даргалап эрттирген.

Бо чылдың март 4-те болур ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдаларга тус-тус соңгулда округтарының белеткелиниң дугайында айтырыгны чугаалашкан. Аңаа ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Тыва АССР-ден соңгулда округтарының соңгулда комиссияларының төлээлекчилери киришкен.

Соңгулдаларга белеткел ажылдарын боттарының округтарында канчаар чорудуп турарын Кызылдың № 651 көдээ соңгулда округунуң талазы-биле округтуң соңгулда комиссиязының даргазы Л. А. Бедареваның, Чөөн-Хемчиктиң № 650 соңгулда округунуң талазы-биле округтуң соңгулда комиссиязының даргазы Д. Н. Ховалыгның, Бай-Тайганың № 648 соңгулда округунуң талазы-биле округтуң соңгулда комиссиязының даргазы М. Д. Кара-Салдың, Өвүрнүң № 652 соңгулда округунуң талазы-биле округтуң соңгулда комиссиязының даргазы Ч. М. Монгуштуң дыңнадыгларын аңаа чугаалашкан.

Комиссия хуралынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары Н. С. Бойду киришкен.

(Бистиң корр).

...Даштыкыдан солун медээлер...

ДАККА. Политиктиг партияларның моон мурнунда кызыгаарлаттынган ажыл-чорудулгазын Бангладеште ам чөпшээреп каан. Ол дугайын чурттуң президентизи болгаш кол шериг администратору генерал Х. М. Эршад медеглээн.

ГАВАНА. Кубага барып чорааның түңнелдеринге сеткил ханыышкынын Испанияның даштыкы херектер министри Фернандо Моран илергейлээн. Кубага ол чоруп турган үеде Кубаның Коммунистиг партиязының ТК-зының Бирги секретары, Күрүне чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ф. Кастро ону хүлээп алган.

ДЕЛИ. Мурнуу Азияда дүшкүүрлүг байдалдың улам чидигленгени-биле холбаштыр сеткил дүвүрээшкинин Индияның камгалал министри Р. Венкатараман илергейлээн. Америк администрация Пакистанга амгы үениң эң-не чаа боо-чепсектерин болгаш шериг техниказын эндере берип турарының түңнелинде Исламабадтың ёзу-чурумунуң милитаризастаашкыны улам күштелген. Оваарымчалыг чорукту Индия илергейлевишаан, Пакистанның талазындан өнчүк-чөңгээлерге харыылавайн турар. Ынчалзажок Индияның чепсектиг күштери бедик серемчилелдиг болур ужурлуг деп, министр медеглээн.

АЛЖИР. Профессионал-техниктиг өөредилгениң дөрт төптериниң тудуу Алжирниң Оран можузунда эгелээн. Үлетпүр бүдүрүлгелеринге ажылдаар бедик мергежилдиг кадрларны ол төптер белеткээр сорулгалыг. Ындыг кадрларны чурттуң экономиказы дыка хереглеп турар. Национал кадрларны белеткээр талазы-биле Алжирге улуг дузаны Совет Эвилели көргүзүп, башкыларны чорудуп берип турар. Совет-алжир кады ажылдажылганың 20 чылының дургузунда Алжирниң 40 муң хире специалистерин белеткээн.

(СЭТА).

ПАРТИЯНЫҢ XIX ТЫВА ОБЛАСТЬ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

ОРГАНИЗАСТЫГ, БЕДИК БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ АЖЫЛДААР

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

ап турар. Сентелгениң шынары багай. А сельхозхимии акша сургеш, техниказын өске ажылдарже октап турар. Бо организацияларның төлевирин ажылдың түңнелин барымдаалап бээр кылдыр чурумчутса чогуур.

Районнуң агропромышленниг каттыжышкынының ажылында четпестерни СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң бирги секретары **И. М. Суваңдии** база шүгүмчүлээн. Үк каттыжышкынның кежигүннериниң аразында харылзаа кошкак, эрги чаңчылдары хевээр. Каттыжышкынның чөвүлели ону эдип шыдавайн турар. Ол күрүнеге мал дужаарында таваржып турар бергелерни шыңгыы шүгүмчүлээн. Кызыл-Мажалыктың эът комбинады октябрь-ноябрь айларда он ийи-ле хонук ажылдаан. Аңаа аппарып каан мал арыдаан болгаш хөй деңзи чиирген. Оон он муң баш малды Кызылче машина-биле сөөртүр ужурга таварышкан. Мындыг байдал чылдың-на үргүлчүлеп турар. Ынчангаш мал хүлээп алыр черлерге мал чеминиң курлавырын тургузарын, ооң чоок-кавызынга мал оъткарар черлерни тускайлаарының чугулазын ол саналынга онзалап демдеглээн.

Тываның сүт комбинадының чедиишкиннерин ында партия организациязының секретары **В. Ф. Суменкова** демдеглээш, сөөлгү үеде чаартылгаларны болгаш эде дерилдиишкиннерни кылганы чедиишкиннерниң үндезини болган дээрзин айыткан. Чүгле эрткен чылын безин комбинатка чаа 44 дериг-херекселдерни тургускан. Ооң экономиктиг ажыы 17 муң рубль болган. Ынчалза-даа солуур ужурлуг эрги дериг-херекселдер ам-даа хөй, артык кезектер тывылбас.

Жданов аттыг совхозтуң чедиишкиннериниң үндезини корум-чурумну, күш-ажылдың сагылга-чурумун экижиткениниң түңнели дээрзин ол совхозта партком секретары **К. В. Төгүс-оол** айыткан. Ынчалза-даа көдээде мал ажылы, шынап-ла, шалыпчы фронт болган турарын парторганизация ам-даа чедип албаан деп, ол чугаалаан. Мал бажының өзүлдези кончуг оожум. Ылаңгыя малдың чаш төлү эвээш алдынып турар. Планнарны улуг чарыгдалдарны үндүрүп тургаш күүседип турар. Көдээ ажыл-агый продукциязының бот-үнези улуг болуп артпышаан. Зооветажылдарда, учёт-отчетта четпестер хөй. Партияның чамдык цех организацияларында, коммунистерде-даа шүгүмчүлелди тооп көрбес, ажылды ёзу барымдаалаар чоруктар ам-даа бар. Ындыг кижилерден негелдени ам-даа шыңгыы тургуспайн, чогуур хемчеглерни чедир албайн турар бис. Бедик культура болгаш сагылга-чурумнуг, үлегерлиг суур дээш шимчээшкинни эгелээр дугайында кыйгырыгны республиканың үндүрген болганымыта, бүгү четпестерни чайладып, Совет Тываның 40 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш улам шудургу ажылдаар ужурлуг бис деп, ол чугаалаан.

ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырар, он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын күүседир дээш чорудуп турар ажыл-херектерниң дугайын Бии-Хемде «Саян» совхозтуң трактор хову бригадазының бригадири **А. П. Федорченко** конференцияга саналынга чугаалаан. Өзек чылдың сүт, эът, дүк садарының планнарын совхоз күүседип алган. Черле ынчаш сөөлгү ийи чылда совхозтуң ажыл-ишчилериниң ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп турарын ол эки деп демдеглээн. Чаа гараж, нефтебааза дээш чуртталга-амыдыралдың өске-даа тудуглары ажыглалда кирген.

Оратор оон ыңай бодунуң удуртуп турары мал чеми белеткээр бригаданың ажылынга доктааган. Ийи звено бүгү ажылдарны эгезинден төнчүзүнге чедир боттандырып турар. Амдызында бот-орулгалыг чарылгалыг ажылдап турар, чоорту чаңгыс аай нарядче шилчиир көрдүнген деп чугаалаан.

Мал чеминиң белеткели — чугула адыр. Суггарылганы чогумчалыг ажыглаарының чугулазы база билдингир. Эрткен чылын олар 400 гектар черни суггарып турган. Бир гадан 22 центнер хөй чылдыг сигенни, 18 центнер чайгаар үнген сигенни бригада алган.

Бригаданың машина-техника-биле хандырылгазы база чугула айтырыгларның бирээзи. Ылаңгыя «Беларусь» тракторларының херек болуп турарын ол чугаалаан. СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин болгаш он бирги беш чылдың дөрткү чылының планнарын күүседир дээш улам эки ажылдаарын ол түңнелинде чугаалаан.

Эрзинчилер СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының материалдарын ханызы-биле өөренип танышпышаан, боттарының мурнунда салдынган сорулгаларны шиитпирлээр дээш бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турарын саналының эгезинге СЭКП райкомунуң бирги секретары **А. Ч. Монгуш** демдеглээн. Эрткен чылдарда районнуң социал амыдыралында кескү чаартылгалар болган. Бүгү-ле чүүлдер талазы-биле курлавырларны дилеп тывар ажылды чорудуп турза-даа, шиитпирлеттинмээн айтырыглар ам-даа бар болуп турарын саналынга ол чугаалаан. Мал ажылының продуктуузу чавыс, малдың баш санының өзүлдезинче сагыш салыры чугула. Чер ажылының зона системазын районда четпес боттандырып, экономика ажылынче хаммаан кирбейн турар. «Нарын» совхозтуң сүт-бараан фермазын механизастаан боордан башка, районнуң өске фермаларында ындыг ажыл ам-даа чоруттунмаан.

Малчыннар турлагларын электрижидер ажылда бергелер база таваржып турар. Чаа бажыңнарлыг, кажаалыг болгаш өске-даа дузалал тудуглардыг комплекстиг малчыннар турлагаларын бо районга тударын таарымча чок болуп турар, чүге дээрге хөй кажаалары улуг, аңаа хөй хөй турар ужурлуг. Үк районнуң байдалынга ол таарышпас. Күрүнеге дужаар малды ырак черже сөөртүп турарының уржуундан деңзизи эвээжеп, улуг каражаны чедирип турар. Ол айтырыгны чогумчалыг шиитпирлээрин моон соңгаар өөренип көөрүн Көдээ ажыл-агый министерствозундан болгаш өске-даа органнардан ол дилээн. Кызыл — Эрзин аразынга автотранспорт айтырыгларында шиитпирлээр ужурлуг чүүлдер эм-даа бар болуп артпышаан.

Индирде — «Тоора-Хем» совхозтуң иви фермазының бригадири **М. Ч. Бараан**. Эрткен чылдар Тожунуң амыдыралынга караңка көскү чаартылгаларның чылдары болганын ол демдеглээш, ооң чаңгыс чер чурттуглары ак-көк экранны көрүп, амгы үениң самолеттары-биле ужудуп, теплоходтар-биле суг оруун дамчыштыр харылзажып турар апарганынга чоргаарланган.

Ивижилерниң ажыл-амыдыралында шиитпирлээри чугула болуп турар айтырыгларга бригадир доктааган. Ивилерни коданнарга эвээштеп азыразы чогумчалыг болгаш оларның өлүп-хораары-даа кызырылган. Ниитизи-биле алды кезек черде ийи муң ажыг иви бар. Эрткен чылын бригада төрүүр 100 ивиден 85 анайны алган болза, бо чылын 100 баштан-на 85 анайны алырын хүлээзиген. Ивижилер-биле совхоз төвүнүң аразында өрүк харылзааның экижидери чугула. Ол ышкаш рация-биле харылзажырын таарыштырып тургузар. Бо айтырыгларны дарый шиитпирлээрин амыдырал негеп келген.

Тожуда сельхозтехника организациязын тургускан-даа болза, ооң баазазын быжыглаары чугула. Районнуң бойдус байлаан камгалавайн, кайы-хамаан чок тотчеглеп, аң-мең кырар чөпшээрел чок кижилерни чогуур органнар хайгааралга алырының чугулазын оратор база чугаалаан.

Илеткел бүгү талазы-биле ханы анализтиг болгаш моон соңгаарғы сорулгаларны тодарадып турар дээрзин СЭКП Каа-Хем райкомунуң бирги секретары **В. А. Бакулин** демдеглээш, көдээ ажыл-агый хөгжүлдезинде чамдык айтырыгларга доктааган. Агаар-бойдустуң берге байдалдарындан элээн каш чылдар кандаашкынныг болган. Ниити байдал эрткен чылдан бээр экижип орар. Мал чеминиң бүдүрүлгези районда тускай адыр апарган. Бир башка онаалдатыр мал чеминиң единицазы, мооң мурнунда чылдарга деңнээрге, элээн өскен. Мал ажылында четпестер хөй. Мал төлүн эвээшти ап турар.

Суггаттыг черлерни чөп ажыглаарынче онза кичээнгей салыры чугула болуп турар. Чамдык суггарылга системаларын эде кылыры база чугула апарган. Районнуң ажыл-агыйлар болгаш бүдүрүлге коллективтери Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты калбартып, чедиишкиниг ажылдаар дээрзин оратор түңнелинде чугаалаан.

Индирде — «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң партком секретары **С. К. Күжүгет**.

— СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлеринге соруктуг кирген аң-довураакчылар республиканың болгаш районнуң улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге боттарының эвээш эвес салдыышкынын киирип турар — деп, ол чугаалаан. — Он бирги беш чылдың эрткен үш чылдарының дургузунда үлетпүрнүң кол бүдүрүлге фондулары 7.9 хуу өскен. 14 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга киирген, 120 орунннуг уруглар эмнелгези, 1176 өөреникчи олуттуг школа болгаш өске-даа чугула тудуглар ажыглалда кирген.

1981-1983 чылдарның планнарын хуусаадан эрте чедиишкинниг күүсеткен бүдүрүлгелерге, коллективтерге, тус-тус мурнакчыларга доктаавышаан, чамдык чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларга оратор доктааган. Даг-дүгү бүдүрүүшкүнүң болгаш продукция сайгарылгазы ниитизи-биле хоожудаашкынныг чорып турар. Үшкү чылдың кезээлиг ажылдарының-даа, боттарының күжү-биле-даа кылыр ажылдарының талазы-биле планын тудуг эргелели чүгле 60 хуу күүсеткен. Ол ышкаш хоорайның чамдык бүдүрүлгелери, ылаңгыя АТБ планныг онаалдазын чедир күүсетпейн келген.

Бо четпестер дээрге тудуг участоктарынга, бүдүрүлгелерге болгаш албан черлеринге күш-ажылды четпес организастап турарында, сагылга-чурумну кошкатканында дээрзин ол чугаалаан. Ол бүгүнү болдурбазының талазы-биле хемчеглерни партком, партия эге организациялары чаа чылдың эгезинде-ле ажылдап кылган.

Улуг-Хем районнуң чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң дааранылга цехинде бригадир **Л. Е. Маркелова** коллективиниң 1983 чылда чедип алган чедиишкиннеринге баштай доктааган. Бүдүрүлге эргелели бүгү көргүзүглер талазы-биле планнарын ажыр күүсеткен, чонга ачы-дуза чедирилгезиниң хемчээлин өскен. Комплекстиг хүлээп алыышкын пунктулары совхозтар төптеринде ажылдап, чурттакчыларга таарымчалыг байдалды тургузуп турар. Он бирги беш чылда районнуң көдээ черлеринге ийи пункт ажыглалга кирген.

Коллективте цехтер, бригадалар ортузунга социалистиг чарышты дээштиг организастаан. Эрткен чылдың түңнели-биле идик септээр болгаш баш дүгү таарар цехтер, Торгалыгда хүлээп алыышкын пунктузу чыл планын 104-110 хуу күүсеткилээш, тиилекчи болуп үнгеннер. Амыдырал хандырылганың мурнакчы ажылчыннары Леонид Тунгар-оол, Сүрүң Хүргүлек, Минчеймаа Чамбал оларның чедиишкиннерин ол демдеглээн.

Ынчалза-даа сагышты дүвүредип турар айтырыглар амыдырал хандырылга эргелелинде бар деп, ол чугаалаан. Сөөлгү ийи чылда бедик мергежилдиг дааранылгачыларның барык шуптузу ажылдан үнген. Амгы үеде дааранылга цехинде чүгле 1-2 чыл стажтыг ажылчыннар арткан.

Чаа Шагаан-Арыг хоорайга амыдырал хандырылга комбинадының тудуун кылыр дээнден бээр хөй үе эртсе-даа, ол ам-даа чугаа кырында артпышаан деп, оратор шүгүмчүлээн. Ооң тудуун «Шагонартяжстрой» трест янзы-бүрү чылдагааннар-биле эгелевейн, соңгаарладып турар.

Тываның автомобиль транспортунуң «Тыва автотранс» девискээр каттыжышкынының ажылдакчылары он бирги беш чылдың эрткен үш чылында чүък сөөртүрүнүң планын 110,7 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин 107,7 хуу күүсеткен дээрзин ооң начальниги **В. А. Парунин** демдеглээн.

Республиканың бүдүрүкчү күштерин комплекстиг хөгжүдеринге автомобиль транспортунуң ролюн демдеглевишаан, ооң АТБ-лериниң тус-туста чедиишкиннеринге ол доктаап, чүък сөөртүлгезинде чамдык четпестер бар дээрзин чугаалаан. Ол четпестерниң хөй кезин автотранспорт ажылдакчыларынга онаажыр-даа болза, чүъктү чүдүрүп чорудар болгаш ону хүлээп алыр черлерниң ажылын кошкак организастаанындан хөй үе чарыгдаттынар таварылгалар бар, ооң уламындан чүък сөөртүлгезиниң тонна-километр эртер планы чогуур үезинде күүсеттинмейн турар. Чүък чүдүрүп чорудар организациялар ону баш удур белеткеп, чүдүрер-дүжүрер ажылдарны механизастаар талазы-биле хемчеглер албайн турарындан анаа туруушкуннар болуп турар. Чижээ, «Тыва тудуг», «Тыва көдээ тудуг» трестериниң тудуг организациялары хол-биле чүдүрер-дүжүрер чүъктерни ниити эълчегде, суббота болгаш воскресенье хүннеринде организаставайн турарындан нарядта көрдүнген үениң 40 хире хуузун чиидирип турар бис деп, ол шүгүмчүлээн.

Пассажир аргыштырылгазында четпестерге илеткелчи доктаады деп, В. А. Парунин уламчылаан. Ону бүрүнү-биле хүлээп ап турар бис. Шынап-ла хоорайлар аразынга чоруур автобустарның рейстери янзы-бүрү чылдагааннардан озалдаар, үстүнге бээр таварылгалар хөй, хоорай иштинге пассажир аргыштырар транспорттуң чедишпейн турары база шын. Оларны бүрүн тургузар, автобус парктарын четчелээр дээш бүгү хемчеглерни ап турар бис. Эң тергиин чолаачыларны пассажирлер аргыштырылгазынче шилчидип турарын ол чугаалаан.

— Партияның удуртулгазы-биле комсомолдуң күш-шыдалы быжыгып, чогаадыкчы идепкейи көдүрлүп турар — деп, ВЛКСМ Тыва обкомунуң бирги секретары **О. Х. Хопуя** чугаалаан. — Комсомолдуң область комитединиң бюрозу аныяктар-биле ажылды сайзыраңгайжыдар дээш тодаргай хемчеглерни хүн бүрү ап турар. Комсомол эге организацияларының секретарьларының, пропагандистерниң хөй кезии коммунистер.

Он бирги беш чылдың эрткен үш чылдарында бистиң республикавыстың тудуг организацияларынче 600 ажыг, мал ажылынче — 1800, амыдырал хандырылга бүдүрүлгелеринче 810 оолдарны болгаш кыстарны комсомол комитеттери чоруткан деп, ол демдеглээн.

Амгы үеде Тываның комсомолчулары болгаш аныяктары СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге соруктуг кирген болгаш бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алганнар. 1984 чылдың үлүүнче эрткен чылын-на кирген мурнакчы ажылчыннар республикада хөй. Оларның дыка хөй кезии — аныяктар болгаш комсомолчулар. Төлептиг коммунист аныяктар партияның XIX область конференциязының делегаттары. Оларга Мөңгүн-Тайгадан Борис Тейниңни, Тес-Хемден Оюмаа Баткарны болгаш оон-даа өскелерин хамаарыштырып болур.

Аныяктарның болгаш назы четпээннерниң ортузунга чорудуп турарывыс кижизидилге ажылының дээштининиң чавызын партияның область комитединиң отчёдунда шүгүмчүлээн, ону хүлээп, албас аргавыс чок. Бо талазы-биле чедир кылбайн турар чүүлдеривис хөй. Ооң уламындан арагалаар, хулиганнаар аныяктар ам-даа бар. Ылаңгыя Кызыл хоорайның, Барын-Хемчик, Тес-Хем болгаш Кызыл районнарның комсомол организациялары бо талазы-биле ажылын күштелдирер ужурлуг. Ол талазы-биле тодаргай хемчеглерни ап, айыттынган четпестерни чайладыр талазы-биле дээштиг ажылдарны кылыр бис.

— Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр 1 хуу бедидер, продукцияның бот-үнезин 0,5 хуу немей чиигедир дугайында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунга чугаазынга айыткан партияның дайынчы даалгазын бистиң «Торгалыг» совхозтуң коммунистери, бүгү ажыл-ишчилери бедик соруктуг кирипшкин-биле хүлээп алган деп, **К. Х. Ховалыг** конференцияга медеглээн. Шээр малдың амгы кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирерин, 1984 чылда чүс хойга онаалдатыр 100 хураганны бүрүн доруктурарын, бир хойдан-на 2,6 килограмм дүктү алыр деп шиитпирлээнин ол чугаалаан. Шиитпирлезе чогуур чугула чамдык айтырыгларга малчын база доктааган. Чижээ, тудуу 5-6 чыл узамдыгып келген Хандагайты школазын, Солчур суурда клубту, Ак-Чыраада уруглар садын ажыглалга киирериниче, Кызыл — Хандагайты аразынга доктаамал автобус чорууруун организастаарынче кичээнгейни угландырарын ол саналдаан.

«Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннары» деп СЭКП ТК-ның төлевилелин, ында айытман идеяларны болгаш сорулгаларны Тываның башкылары улуг сонуургал болгаш изиг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле утканын республиканың чырыдыышкын министри **Н. С. Конгар** бодунуң саналының эгезинде онзалап чугаалаан. Кайгамчык улуг ужур-дузалыг ол чугула документиниң амгы үеде республиканың башкы коллективтери, улус өөредилгезиниң ажылдакчылары ханызы-биле өөренип турар.

Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин Тываның улус өөредилгезиниң ажылдакчылары, башкылары күүсетпишаан, бүгү-ниитиниң ылап-ла ортумак өөредилгезин боттандырар, школаларга өөредилге-кижизидилгениң чорудулгазын сайзыраңгайжыдар болгаш чырыдыышкын албан черлериниң өөредилге-материалдыг баазазын быжыглаар талазы-биле чамдык эки түңнелдерни он бирги беш чылдың эрткен үш чылдарының дургузунда чедип алган. Амгы үеде республиканың 115 школаларында 65 муң ажыг өөреникчи өөренип турар. Школаларның өөредилгезиниң байдалы сөөлгү чылдарда элээн экижээнин министр чугаалаан. Сески класстарның доозукчуларының 99,3 хуузу ортумак билигни чедип алыры-биле өөредилгезин амгы үеде уламчылап турар. Бо көргүзүг, 1980 чылдаазы-биле деңнээрге, 6 хуу бедээн, ажылдап турар аныяктарны школаларга өөредириниң планы күүсеттинип турар.

Аныяк салгакчыларның идей-политиктиг, аажы-чаң, ылаңгыя интернационалчы кижизидилгезинче онза кичээнгейни республиканың школаларында угландырып турар. Тываның школаларында интернационалчы найыралдың 100 клубтары ажылдап, «Мээң Төрээн чуртум — ССРЭ» деп экспедицияда 30 муң ажыг школачылар киржип, төөгүнүң оруу-биле аныяк истекчилерниң 1663 отрядтары ажылдап турар. «Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннары» деп СЭКП ТК-ның төлевилелин бүгү чоннуң чугаалажып көөрүн хандырар талазы-биле улус өөредилгезиниң ажылдакчыларының, бүгү башкыларның сорулгаларынга оратор доктааган болгаш ажылда бар четпестерни демдеглеп, оларны чайладырының аргаларын чугаалаан.

1984 чылдың январь 5-те «Тыва кобальт» комбинаттың партия болгаш ажыл-агый активиниң хуралынга бо чылдың социалистиг хүлээлгелерин коллектив хүлээп алган деп, комбинаттың энергоцехиниң машинизи **Е. Х. Кенден** чугаалаан. Комбинаттың коллективи 1984 чылда одаар чүүллерни, электро-чылыдылга энергиязын 3 хуу чедир камнап алырын хүлээлгеде айыткан.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия Төп Комитединиң ооң дараазында болган Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле Тываның профэвилелер организацияларының чорудуп келген ажылдарының болгаш моон соңгаарғы сорулгаларының дугайында профоблчөвүлелдиң даргазы **Ш. П. Куулар** конференцияга чугаалаан. Профэвилелдерниң эге организацияларынга, күш-ажылчы коллективтерге барып ажылды чорударынче профоблчөвүлел болгаш профэвилелдериниң адырлар айыбиле обкомнары кол кичээнгейни сөөлгү үеде угландырып турарын оратор демдеглээн.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** түңнел сөс чугаалаан. СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказын, коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларын чедиишкинниг боттандырар, тайбыңны камгалаар болгаш быжыглаар талазы-биле бистиң партиявыстың Төп Комитединиң, ооң Политбюрозунуң, эш Ю. В. Андроповтуң бодунуң хөй талалыг улуг ажыл-чорудулгазын республиканың коммунистериниң, бүгү ажылчы чоннарының өмүнээзинден бүрүн деткээнин санал берген бүгү делегаттар илергейлээн деп ол онзалап демдеглээн.

СЭКП обкомунуң ажыл-чорудулгазын делегаттарның саналдарынга принципиалдыг, партийжи ёзу-биле анализтеп көрген, практиктиг сүмелерни киирген, ооң адрезинге шүгүмчүлелдиг саналдарны берген. Ол саналдарны болгаш шүгүмчүлелдиг сүмелерни ёзугаар хемчеглерни алыр апаар. СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге, эш Ю. В. Андроповтуң аңаа чугаазынга дүүштүр республиканың коммунистериниң эълчеглиг сорулгаларын амгы партия конференциязы тодаргайлап турар. Бистиң мурнувуста сорулгалар улуг болгаш харысалгалыг. Экономиканы болгаш культураны хөгжүдер, ажылчы чоннарның материалдыг болгаш культурлуг деңнелин бедидер талазы-биле чаа-чаа көргүзүглерни чедип алыр ужурлуг бис. Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле киргенинден бээр 40 чыл оюнуң чылынче эгелеп кирген-дир бис деп, Г. Ч. Ширшин чугаалаан. Ленинчи национал политиканың тиилелгезиниң ол улуг байырлалын ниитилел, социал-экономиктиг, культура амыдыралының бүгү-ле адырларынга шалыпчы ажыл-биле демдеглээр ужурлуг бис деп, ол онзалап айыткан.

Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының, негелделеринге, эш Ю. В. Андроповтуң айтышкыннарынга дүүштүр партийжи удуртулганың деңнелин хамыктың мурнунда улам ыңай бедидери, ажылдың стилин болгаш методтарын улам ыңай сайзыраңгайжыдары бистиң мурнувуска салдынган сорулгаларны чедиишкинниг боттандырарының чайгылыш чок негелдези болуп турар.

Партияның область организациязының бүгү звеноларынга хөй хуралдар кылырын шиитпирлиг кызырарының, саазын кырынга «ажыл кылырындап» адырлырының, күш-ажылчы коллективтерге тодаргай организакчы ажылды хандырарының эргежок чугулазын Г. Ч. Ширшин онзалап демдеглээн. Массалар-биле харылзааларны улам-на быжыглаар, кижилер-биле ажылды экижидер, негелдени бедидер, сагылга-чурумну, организастыг чорукту быжыглаар болгаш корум-чурумну хандырар херек. СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунга эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айтышкыннарны ёзугаар чаа чылдың баштайгы хүннеринде-ле эки эгелээшкинни кылыр, ажылга күженишкинни улам-на улгаттырар, эң чидиг болгаш чугула айтырыгларны шиитпирлээринче кичээнгейни угландырар ужурлуг бис. Бистиң республикага мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирери ол чугула айтырыгларның бирээзи болуп турар. Ону чедиишкинниг эрттиреринче бүгү күженишкиннерни угландырар херек деп, Г. Ч. Ширшин онзалап айыткан. Мал кыштаглаашкынын канчаар эрттирерип бистен дыка хөй чүүлдер хамааржыр апаар.

Партияның Тыва область организациязы СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, эш Ю. В. Андроповтуң Пленумга чугаазында айтышкыннарын боттандырарынче республиканың ажылчы чоннарының эвилелдээр, коммунистиг тургузуушкунга оон-биле улуун киирер дээрзин СЭКП Төп Комитединге делегаттарның өмүнээзинден Г. Ч. Ширшин бүзүреткен.

• • •

Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ооң дараазында Пленумнарының шиитпирлеринге, эш Ю. В. Андроповтуң чугааларында айтышкыннарга дүүштүр партийжи организастыг болгаш идей-политиктиг ажылдың сорулгаларын, он бирги беш чылдың, ооң дөрткү чылының планныг даалгаларын чедиишкинниг күүседиринче республиканың ажылчы чоннарын эвилелдээр талазы-биле партия организацияларының сорулгаларын тодаргайлаан доктаалды конференция хүлээп алган.

БАРААННАРНЫ— ЧОНГА

МОСКВА. «Большевичка» дээр дааранылга бүдүрүлге каттыжышкынының чурукчу-модельчилери эр кижилерниң алдан ажыг хевирлиг чаа хептерин аңаа дааран үндүрери-биле бо чылын чогаадып бышкаппар. Каттыжышкында модалыг хептерни эвээш сериялыг кылдыр дааарарын эгелээн болгаш ындыг хептер аныяктарга дыка солун боор турар. Амгы үеде бо чылын даарап үндүрер дээн хептерни бүдүрериңге шуут белеткээн.

• • •

Челябинскиниң «УралАЗ» каттыжышкынында кирип турар даргаңаар-пресс заводунда бүт-биле теп ойнаар «Малыш» дээр 33 муң автомобильдерни чылдың-на кылып үндүрүп турар. «Малыштар» каас-чараш, быжыг болгаш эптиг-даа, ынчангаш оларга уруглар ынак.

ЧУРУКТАРДА: «Большевичка» каттыжышкынның чаа модельдери; заводтуң ажыл хуваакчызы Светлана Турбабкина болгаш улустуң хереглел бараанарының цехиниң мастери Михаил Воробьёв бичиилерге автомобильдерниң шынарын хынап турлар.

Б. КЛИПИНИЦЕРНИН болгаш Г. ХАМЕЛЬЯНИННИН фотолары.

СЭТА-ның фотохроникаазы.

АЖЫ УЛУГ-ЛА

«Шын» солуннуң арынынга чылгы мал дугайында, ооң ажыктыының болгаш ажыл-агыйларда ажыглалының чамдык айтырыгларының дугайында материалдар бо-ла көстүр. Чылгы мал, аъттар дугайында тыва улустуң шаг-шаандан бээр «Эки аътка эр хөй, эки кижээ эш хөй», «аът болуру кулундан, кижи болуру чажындан» деп үлегер чугаалары база-ла угталыг.

1949—1950 чылдарда, колхозтарны чаа организастап тургузуп турда, бүгү-ле ажылдарны аът-биле кылып турганын база катап сактып чугаалаары артык эвес. Районда амгы суурларның эге таваан тударда, чудуктарны аът-биле сөөртүп кылып турган. Ам ол үени сактып кээрге, солун-даа, берге-даа. Ол дугайын күш ажылды бүдүрүп, бергелерни эртип келген улус чугаалажып турар. Өргеп чок черге чаа тудуг-суурну тудуп, чаа амыдыралды тургузары нарын айтырыгларның бирээзи турган.

Аъттар дайын үезинде-даа тайбың ажыл-иште-даа хөйну кылып, улус ажыл-агыйынга улуг күш болуп келген. Колхозтар чаа тургустунуп турда, бистиң районга чылгы малдың баш саны 5 муң ажып турган. Чүгле «Чодураа» совхозка безин 1300 баш хире чылгы турган. Ам бо хүннерде районда 1730 баш чылгы бар. Сөөлгү чылдарда ону өстүрериниче ооң камгалал-кадагалалынче кичээнгейни копкатканындан оорлаар, самчыгдаар, ис чок чидирер чоруктар ковудаан. Ынчангаш ооң баш саны эвээжээн. Малчыннарда безин мал кадарар аъттар чедишпейн турар.

Районнуң кайы-даа суурларында, бригада, фермаларында чаңгын тергелиг, кижиин шанактыг аътты ажыглап, эдилеп чоруур кижилер ховар, көөр дээрге-даа номуабес. Ийи чыл бурунгаар район эмнелгезинге суг сөөртүр, аар-саар чүъктер сөөртүр бедик шилги аът турган. Аңаа улуг азыралдаа херек чок, эмнелге столовазының чеминиң артыы-биле чемгерер. Дүне Ужарлыг-Хем, Сайгын деп черлерге оъттап алгаш, даңгаар эртен боду маңнап чедип келир — ынчаар чаңчыгып калган. Ооң семис, шырраа кайгамчык. Күскээр кыжын ажырымны алыксак-чиксек ниитилелге ажыктыг ажыл кылбас маңгысталчак кижилер оорлап аппарган.

Тыва улустуң шаандан бээр чаагай чаңчылдарын билир бис. Байыр-наадым болур дээнде, чүгүрүк аъттарын чарыштырарынга белеткеп, соолуп, ээргедип, баш удур белеткеп туруп бээр. Мурнаан аътты шаңнап, мактаар, ооң ат-сураа районга дыргын тарай бээр. Кызыл-Чыраада С. Сандаңмааның Элир-Каразы үжен чылдарда Кызылга четип турду. Чыргаландыда Ч. Сыраттың Чүгүрүк-Шавылары, Ү. Шыназада С. Дамбарның Челер-Боразы, Ч. Дондай-оолдуң Чүгүрүк-Боразы дээш оон-даа өске аъттарны районнуң чону аажок мактап, хөөредип чугаалапкан турарын бо-ла дыңнаар мен.

Таңды районнуң Балгазын, Арыг-Бажы суурларга чоруурга, терге, шанактыг аъттарлыг ажылдап чоруур кижилер хөй боор-дур. Районнуң ажыл-агыйлары терге, шанакты ажыглаза канчап баар боор. Мал ажылының специалистери, бригадирлер аъттардан мунуп алгаш, малчыннар кезип, ажылын кылып чорза. Амгы үеде чаңгыс бригадир азы специалист 3—4 тонналыг чүък сөөртүр машиназының кабиназында сыңмарлаштыр олуруп алган, малчыннар кезип чоруур боор-дур. Ол улуг күштүг техниканы, ооң чолаачызының төлевиринден эгелээш, ооң тонна-километри, кывар-чаар материалының чарыгдалы дээш ажыл-агый каңы хире каражалыг болурун совхозтарның удуртукчулары билбес эвес-ле болгай.

Эрткен үеде амгы үе улам сайзырап, хөгжүп, машина-техника ковудаан турда, чыдып калган чаңчылды катап көрпактарып турар кандаай кижил деп, чамдык эштер бодай бээр чадавас. Эки чаңчылдарны амгы салгалдың кижилери черле ажыглаза артык эвес боор. Ылаңгыя чайгы үеде аът мунуп алгаш, малчыннар аразынга ажылдаары дыка таарымчалыг, а кышкы үеде шанактанып-даа алган-ла.

Челер, маңнаар аъттарны белеткеп, аът чарыжының маргылдаазынга киирери күзенчиг. Специалистерни чүгле аът мунуп ажылдазын дээр болза шын эвес, чамдык үелерде ажыглап көрзе дээн бодал-дыр.

Амгы үеде ажыглаттынмайн турар курлавырларны ажыглаары, эвээш чарыгдалды үндүрүп, хөй продукцияны бүдүрери, продукцияның бот-үнезин чиигедири көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының кол сорулгазы болгай. Аътты ажыглаары маңаа улуг дузазы көргүзүп болур.

1965 чылга чедир колхозтар тускай аът ажаакчылыг турган. Специалистерге, бригадирлерге, партия, совет ажылдакчыларга аъттарны быжыглап каан турган. 4—5 хонуктарда малчыннар кезип, янзы-бүрү ажылдарны кылып, кижилер-биле ажыл-херекти бүдүрерге ооң ажыктыын бодум херек кырынга көрүп-даа чордум.

Чылгы мал, өске малдарга бодаарга, улуг чарыгдал үндүрбес, чиик ортектиг продукция бээр, кадыг-бижигта шыламык мал дээрзин кым-даа билир. Ынчангаш чылгы малды өстүрүп, транспортка ажыглаар, хымызын кылыр болза ажыктыг ийик.

Д. ЧООДУ.

ГЕРМАН КОММУНИСТИГ ПАРТИЯНЫҢ VII СЪЕЗДИЗИ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында.)

чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккерниң болгаш социалистиг чурттарның өске-даа удуртукчуларының бодалын бис бүрүнү-биле деткип турар бис деп, Г. Мис демдеглээн.

ГКП — тайбыңның, күш-ажылдың болгаш социализмниң партиязы деп,-оратор онзалап чугаалаан. К. Маркстың, Ф. Энгельстиң болгаш В. И. Ленинниң өөредиин бодунуң демиселинге доктаамал удуртулга болдурбушаан, ук партия Германияга 65 чыл бурунгаар тывылган коммунистиг шимчээшкинниң чаңчылдарынга кезээде шынчы. Бистиң партиявыс — делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң кезээ, ол СЭКП-биле, ГСЧП-биле, коммунистиг болгаш ажылчын өске-даа партиялар-биле, национал-хосталгалыг шимчээшкиннер-биле найыралдыг харылзааларлыг. ССРЭ-биле найырал бистиң улузувуска тайбыңның магадылалы болур деп, Г. Мис түңнелинде онзалап демдеглээн.

* * *

СЭКП-ның делегациязының удуртукчузу, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Г. В. Романовтуң съездиге чугаазын делегаттар үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

ГКП-ны улуг Ленинниң партиязы-биле акы-дуңма быжыг найырал холбап турар деп демдеглээш, Г. В. Романовтуң чугаалааны болза:

«СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Юрий Владимирович Андроповтуң силерге чүректиң ханызындан байыр чедирзин дээн даалгазын күүседири меңээ онза өөрүнчүг-дүр. Эш Андропов съездиниң ажылынга болгаш Герман Федеративтиг Республиканың коммунистериниң бүгү ажыл-чорудулгазынга улуг-улуг чедиишкиннерни күзээн.

Силерниң съездиңер чаа дайынның улам өскен айыылынга удур, чаа американ ракета-ядролуг чепсекти ГФР-ниң девискээринге тургузарынга удур чурттуң күштерин мобилизастаарының, «Ракеталар орнунга — ажыл херек» деп негелдени боттандырарын чедип алырының лозуңунун адаа-биле эртип турар-дыр.

Делегей байдалының онза айыылдыг апарганының чогум чылдагааннары Американың Каттышкан Штаттарының болгаш НАТО-нуң милитаристиг утланыышкынынга, делегейге тергиидекчи чорукту чедип алыр дээн оларның чүткүлүнге хамааржыр. Ниитилел системазы болур социализмге удур «өлүмнүг походту» чарлаан Вашингтонну администрациязы төөгүнү дедир эргилдирер, революстуг шимчээшкиннерни болгаш депшилгелиг корум-чуруумнарны базарын оралдажып турар. АКШ-тың Гренадага удур кем-буруулуг интервенциязы чогум-на ындыг сорулгаларны салган. Ливанның патриоттарын агаардан бомбалап, корабльдерниң үгербооларындан боолап, Никарагуага удур хөлезиленикчи-дээрбечилерни октап, Кубага удур хоралакчы чоруктуң болгаш кыжаныышкыннарның политиказын чорудуп, Афганистанга контрреволюцияның кем-буруулуг үүлгедиглерин организастап турары база-ла ындыг сорулгаларлыг чоруттунуп турар.

Боо-чепсекти эндере бүдүрери АКШ-тың хартаачы утланыышкынының чарылбас кезээ апарган.

ГФР-ге, Англияга болгаш Италияга бодунуң ракеталарын тургузуп эгелээш, АКШ Женева чугаалажыышкыннарын үндезин чогу-биле соксаткан. Ындыг байдалдарда ук чугаалажыышкыннарны уламчылаары болдунмас. Ол бүгү байдалдар дээш бүгү харысалга Вашингтонга болгаш американ ракеталарны боттарының чурттарынга тургузарынга чөпшээрешкен ооң эвилелчилеринге онаажыр деп дорту-биле чугаалаар херек. Ук харысалга ГФР-ниң чазаанга база онаажыр дээрзи билдингир.

Силерниң съездиңер Нюрнбергте эртип турар-дыр. Бо хоорай, ооң ады делегейниң ийиги дайынының коргунчуг болуушкуннарын сагындырып келир. Нюрнбергтиң даштары төөгүнүң кичээндириглеринден чогуур түңнелдерни кылырынче кыйгырып турар. Ынчалзажок ындыг түңнелдерни чамдык талалар, оларның иштинде ГФР база ам-даа кылбаан.

Чаа американ ракеталарны ГФР-ниң девискээринге тургузуп эгелээни силерниң чуртуңарның айыыл чок чоруун бичии-даа бедиппейн турар. Оон туржук харын ол чорук ук айыыл чок чорукту божаңнадып турар. Ооң-биле чергелештир үр үе иштинде ийи талага ажыктыг боон келген харылзааларга звээш эвес хораны чедирип турар. Чүге дээрге, ындыг базым 1970 чылда Москвага чарган керээниң утка-шынарынга чөрүшпек болгаш Хельсинкиниң түңнел документизинге удур боол турар.

Тургустунган байдалда Совет Эвилели чогуур харыы хемчеглерни ап турар. Ук харыы хемчеглер чүгле АКШ-тың ракеталар тургузуп эгелээни чурттарның девискээринге хамааржыр эвес, харын Американың бодунуң девискээринге база хамааржыр. Ындыг харыы хемчеглерни албас аргавыс чок болган.

Бистиң харыы хемчеглеривис 60—70 чылдарда чедип алдынган шериг-стратегтиг дең байдалды өскертпезинче улганган дээрзин тодаргай билир херек. Ук сорулганы чедип алыр дээш совет улус хөй күштүг, хөй акша-хөреңгилерни үндүрген.

Европаның улустарынга тайбың эргежок чугула. «Кызыгаарлыг» болгаш өске-даа ядролуг дайыннарны чорудуп болур дээр американ администрациязының бодалдарының айыылдыгын олар эки медереп билип турарлар.

Амгы байдалдың дүшкүүрлүүн болгаш тайбыңны камгалаар дээш бүгү чүүлдерни кылырының эргежок чугулазын совет улус эки билип турар. Барыын чүкте чамдык кижилер американ «өлүмнүг походтуң» ыйыышкыныың адаанта Совет Эвилели шыдашпас болгаш дүжүп бээр деп кордап турарлар. Ындыг кордалдар канчап-даа бүтпес! Бистиң дайзыннарывыс социалистиг тургузугнуң аргаларын болгаш артык шынарларын, совет кижилерниң тура-соруунуң күштүүн болгаш турушттуун чедир үнелевейн келгеннер.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, ТК-ның ооң соондагы Пленумнарының шиитпирлерин боттандырбышаан, сайзыраңгай социализмни улам хөгжүдеринниң угланыышкынын СЭКП эрес-шудургузу-биле болгаш хажык чогу-биле чорудуп турар.

СЭКП ТК-ның чаа чылдың мурнуу чарыында болган Пленуму 1984 чылда чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын чугаалажып берген, ук планы ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ээлчеглиг сессиязы чүүлдүг деп бадылаан.

Улус ажыл-агыйының улам ыңай хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарының талазы-биле Юрий Владимирович Андроповтуң чугаазында ханы үнелээшкиннерни болгаш түңнелдерни коммунистер, бүгү совет улус ажыл-чорудулганың тодаргай, дайынчы программазы кылдыр хүлээп алган. Бис даартагы хүнче бүзүрелдиг көрбүшаан, салган сорулгалар чедиишкинниг күүсеттинер дээрзин билир бис.

СЭКП-ниң делегациязының удуртукчузу СЭКП ТК-ның байыр чедириишкинин съездиниң президиумунга дамчыдып берген болгаш эртемниг социализмниң үндезилекчилериниң бирээзи — Карл Маркстың портредин тураскаалдыг белек кылдыр тывыскан.

Ажылчынга сөс

«ЧЕТТИРДИВИС» — ҮНЕЛЕЛ

Столоваяда ийи ээлчег бар. Аравыста чарыштыг бис. Күш-ажылчы маргылдааның түңнелин ай санында болгаш кварталдап үндүрүп, мурнакчыларны илередип турар. Чарыштың мурнакчызын адаары бисте ындыг-ла амыр эвес деп бодаар мен. Чүге дээрге ийи ээлчегниң кайызының-даа ажылы дең-дески, планныг онаалда доктаамал күүсеттинип турар. Эрткен чылын ээлчег бүрүзү эки ажылдаан, планныг онаалда күүсеттинмейн барган ындыг ай барык турбаан деп чугаалап болур.

Ээлчегде алды кижи ажылдап турар, кол-ла чүве — демниг болуру деп санап турар бис. Ынчангаш бригадавыстың кыстары чаңгыс кижи дег демниг ажылдап чаңчыккан. Бистиң ажылывыска үнелелди столоваяга чемненип келген кижилер бээр. Ынчангаш чүнү-даа мурнай, хандырылганың бедик культуразын чедип алырынче улуг кичээнгейни угландырып келдивис. Ол сорулга-биле бар арга-курлавырларны ажыглап, белеткеп турар аъш-чемивистиң ассортиментизин калбартырын, ону шынарлыг белеткээрин чугулалап турар бис. Столоваяда хомудаллар, саналдар дептеринде бижилгелерде бистиң поварларывыстың ажылынга хамаарыштыр мактадың состериниң бары таварылга эвес. Чижээ, районуң хоочуннарының бирээзи, улуг повар Мария Андреевна Татурнуң ажылы мактадыг. Ооң дузалакчызы Вера Борисенконуң белеткээн чеми дагдыныкчызынындан дудак чок. Аныяк повар чемзиг холдуг хоочун эжиниң ажылындан хөйнү өөренип, билип алган. Олар ам чаңгыс ээлчегде эгин кожа ажылдап турарлар. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы атты мында ийи кижи чедип алган. Оларның бирээзи — Вера. Комсомолчу повар Валентина Сарыгларның арга-дуржулгазы база чыл санында байып кел чыдар. Валявыс чоокта чаа революцияның кавайы — Ленинград хоорайга четкеш келген. Ооң эки ажылы ынаар баар путёвка-биле демдеглеттингени ол. Чугаалап турарым үстүнде эштерим чарыштыг ээлчээвистиң кыстары-дыр. Ажыл-ижинге бердинген кижилерлиг коллектив-биле чаржыры-даа солун. Саяна Сотпа, Светлана Күр олар база кызымак ажылы-биле коллективте мактадыглар. Дуржулгалыг эш-өөрүнүң арга-сүмези-биле далгандан кылыглар бүдүрериңге мергежип турарлар. Алызында барып, мергежилиниң ёзулуг мастерлери болуру чугаажок.

Далгандан белеткеп турар кылыгларывыстың ассортиментизин калбартыры-биле чүнү, канчаар кылырын дугуржуп турар бис. Бистиң кылган тортувус байырлалдар хүннеринде Эрзин суурнуң чурттакчыларының столдарынга кастүп келир апарган. Ниитиниң чемненилге чериниң арыг-шевер болуру чугула айтырыг. Социалистиг чарыштың кол негелделериниң бирээзи ол болуп турары-даа таварылга эвес. Ээлчег бүрүзү чарыштың ол негелдезин күүседир дээш кызымак ажылдап турар. Ол чедип алдынып-даа турар...

Повар кижиниң ажылы эрте эгелээр: эртенгиниң беш шак ажа дүжүп чорда, столоваяже далажыптар бис. Херээжен улуска ол берге болуру чугаажок. Ындыг-даа болза күш-ажылга изиг тура-соруктуң кымны чүүден даа чалданырбас. Бистиң ажылывыс улуска херек дээрзин кончуг эки билир бис. Эртенги чем үезинде-ле белен турар ужурлуг. Ындыг болганда ажылывыска быжыг сагылга-чурум негеттиннер. Бистиң кыстарывыс ону шупту билирлер.

Күш-ажылдың сагылга-чуруму столоваяда быжыг. Ол ылаңгыя сөөлгү үеде улам быжыккан. Бир эвес эживистиң талазындан эпчок чүве туруп келзе, кичээнгей чок артпас. Коллективтиң сөзү быжыг, өөредиглиг. Демниг ажылдап, планныг онаалдаларывыстың доктаамал күүсеттинип келгени-даа ында.

Столоваяның ажылдакчылары колдуунда аныяктар. Бистер, бүдүрүлгениң хоочуннары, оларга мергежиливистиң чажыдын, байлак арга-дуржулгавысты күзелдии-биле дамчыдып берип турар бис. Аныяктарывыс бөгүнгү ажыл-ижи-биле бистиң бүзүреливисти шынзыдып турарлар. Чижээ, Валентина Сарыглар, Владислава Сувакай олар коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы ат дээш туржуп турар. Нити ажылывыс мындыг. Чарыштышаан, демниг ажылдап турар бис. Ээлчег бүрүзүнүң кызымак ажылы чаңгыс нити түңнелге чедирип турар. А столоваяга чемненип келгеннерниң «Четтирдивис!» диген сөзү — бистиң ажылывыска үнелел.

З. САҢ-ООЛ,
улуг повар.
Эрзин район.

КОМИССИЯ ХУРАЛЫНГА

Чөөн-Хемчик район Совединиң назы четпээннер ортузунга ажыл чорудар талазы-биле доктаамал комиссиязының ээлчеглиг хуралынга Бажың-Алаак ортумак школазында бүгү-нити өөредилгезин чедип алыр дээш кандыг хемчеглер алдынып турарының дугайында чугаалашкан.

Школа назылыг уругларны өөредилгеже хаара тудар талазы-биле хемчеглер алдынып турар. Ындыг-даа болза чугула бо айтырыгны тургусканында четпестер бар. Школазын ара каапкан, өөренмейн турар школа назылыг уруглар-биле ажыл кошкак тургустунган. Тоску класска өөредилгезин уламчылаар ужурлуг турган кезек оолдарның кайда-даа өөренмейн, ажылда хаара туттунмайн чоруп турарын айтыры чугула. Ооң-биле кады райкүүскомнуң иштики херектер килдизиниң назы четпээннер херээнин талазы-биле комиссиязының учёдунда бо школадан уруглар база бар. Ол уруглар-биле кижизидилге ажылы чоруттунуп турза-даа, ооң дээштин чавыс.

Уругларның кичээл шагы үзүп турарының чылдагааны чүдел деп айтырыгга класс удуртукчу башкылары чогумчалыг харыы берип шыдавас болган. Берге кижизидилгелиг деп санаттынып турар уруглар-биле ажылче чогуур кичээнгей салып, ону үениң негелдезинге дүүштүр тургузары башкылар коллективинден негеттинип турар.

Берге кижизидилгелиг деп санаттынып турар уругларны хөй-ниитичи кижизидикчилерге быжыглаан. Оларның ажылының түңнели чок, уруглар-биле түс-түстэ ажыл кошкак тургустунганын доктаамал комиссияның хуралынга айыткан.

Үстүнде айыттынган четпестерни чайладыр хемчеглерин алырын Бажың-Алаак ортумак школазының башкылар коллективинге доктаамал комиссия даасқан.

Б. КҮЖҮГЕТ.
Чөөн-Хемчик район.

ТАЙБЫҢ ФОНДУЗУНЧЕ ШИЛЧИТКЕН

Бүгү совет кижилер-биле бир демей, бистиң районнуң ажылчы чоннары атомнуг халапты, дайын өртүн болдурбас сорулга-биле бүгү чуртта эртип турар митингилерге болгаш хуралдарга чугаалажып, демдеглеп турары ышкаш, ындыг митингилерни чер болганда эрттирип, күш-ажылчы хүнүн тайбың дугайында бодал-биле эгелеп, тайбың күш-ажылга тураскаадып турар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң Медеглелин районда бүгү чурттакчылыг суурларга, бригадаларга, фермаларга, албан черлеринге, организацияларга, школаларга таныжып чугаалашкан, митингилерни эрттиргилээн.

Районга ниитизи-биле 1239 кижилер ындыг хуралдарга, митингилерге киржип, түс-түс саналдарын бергилээн. Санал бергеннер чурттуң экономиктиг, камгаланыр күчүзүн шалыпчы ажыл-ижи-биле быжыглавышаан, тайбың дээш демисежир, ажылдаар күзелин илередип турарлар.

Москвага болган тайбың конгрезиниң киржикчизи, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, «Алдан-Маадыр» совхозтуң Оргу-Шол хойжу бригадазының бригадири Д-Н. Ч. Ооржак бодунуң саналынга: — Делегейниң бүгү чурттарының төлээлери-биле тайбыңны быжыглаарының айтырыын шиитпирлежип, ындыг улуг хуралга киржип тура, чер-черден келген төлээлерниң тайбың дээш изиг тура-соруун, демиселин илереткен килең чугаа-домаан дыңнаан мен. Амгы үеде рейганчы бөлүктерниң үндүрүп турар дайынзырак политиказын бүгү сеткил-биле буруу шаап корүп, чурттуң бүгү камгаланыр күчү-шыдалы совет кижи бүрүзүнүң ак сеткилдиг күш-ажылындан хамааржыр болганда, торүүр 100 хойдан-на 100 хураганы камгалап ап, бригадир кижи болганымда, бистиң бригада 100 хойдан-на 95-тен эвээш эвес хураганны алдыштаан, малдың онча-меңги кыштаглаарын чедип алырынче бригадамның кижигүннерин кыйгырып тур мен — деп чугаалаан.

Делегейге дүшкүүрлүг чорукту тургузуп, АКШ-тың администрациязы өнчүк-чеңгээни бистиң чуртувуска удур тургузуп турарынга удурланып, бистиң баян-талажылар, тайбыңга ынакшылдыг бүгү кижи төрелгетен-биле бир демей, тайбың дээш турушпушаан, ону үлегерлиг корум-чурум, ак сеткилдиг, бедик көргүзүглерлиг күш-ажылывыс-биле бадыткаар ужурлуг бис. База делегейде тайбың дээш туржуп, дайынның айыыл-халавынга таваржып турар акы-дуңма чонга дузаламчы кылдыр бодумнуң өмүнээмдеп бир айның шалыңын тайбың фондузунче кирип тур мен — деп, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаты, «Октябрь 30 чылы» совхозтуң хойжузу Хеймерек Бадыевна Куулар митингиге санал бергеш, чугаалаан.

Районнуң херээженнер чөвүлелдери агиткваартиралдарга «Делегейге мөңге тайбың» деп темалыг булуннарны дериглээн болгаш хуралдарны эрттирип, чер-черлерде ашчутка, дайынның халавынга таваржып турар не-чаштарга тайбың фондузунга дузаламчы акша-хөреңгини киирерин шиитпирлээн. Ылангыя бо ажылга Кызыл-Тайга (Каң-оол Барзат), Алдан-Маадыр (Александр Ондар), Бора-Тайга (Анзат Ондар), Сүт-Хөл (Чүлдүм Уйнук) херээженнер чөвүлелдери идепкейлиг ажылдаан. Ниитизи-биле районда херээженнер чөвүлелдери тайбың фондузунче 1593 рубльди кииргеннер.

Районнуң бүгү школаларынга «Тайбың болгаш бистер» деп темага школачыларның чыраан чуруктарының делгелгелерин организастааны солун, утка-шынарлыг болган. Ол ышкаш районнуң пионер организацияларының бо темага тускай чыскаалдарны кылып эм-оъттарны чыып тургаш, 531 рубльди тайбың фондузунга дужааган.

«Сүт-Хөл» совхозтуң хоочун өшкү кадарчызы Даваалан Сат: — Совет кижилер тайбың дээш туржуп, тиилеп даа чораан. Дайынзырак империалистерниң бо политиказынга сөгүг кылдыр мен, бөдүүн малчын кижи күш-ажылымга харысалгамны улгаттырып, 100 өшкүден-не 100 анайларны камгалап, чаңгыс-даа баш өшкү хоратпазымны хүлээнип тур мен — деп митингиге санал берген.

Ниитизи-биле районнуң бүгү совхозтары, албан черлери, организациялары тайбың фондузунга чыылдага идепкейлиг киришкеннер. Олардан «Сүт-Хөл», «Алдан-Маадыр» совхозтары, район эмнелгези, Алдан-Маадыр, Бора-Тайга ортумак, Сүг-Аксы, Кызыл-Тайга 8 чыл школалары эки киришкен. Ол ышкаш Бора-Тайга суурнуң чурттакчызы, пенсионер Сергей Дииимеевич Ашак, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, «Алдан-Маадыр» совхозтуң малчыны Д-Н. Ч. Ооржак, «Октябрь 30 чылы» совхозтуң хойжузу, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаты Х. Куулар олар алды айлар иштинде районнуң мурнундан тайбың фондузунга 5831 рубльди эки тура-биле киирген болгаш 97 черлерге митингилер, хуралдар эрттирээн.

В. КИЛЧЕН.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ЧАА-ЧАА ЧЕДИИШКИННЕРИ-БИЛЕ

БЕРЛИН. Герман Демократтыг Республиканың үлетпүрүнүң кол адырларының бүдүрүлге коллективтери 1984 чылды чаа-чаа чедиишкиннер-биле уткаан. 1984 чыл республиканың ажылчы чоннарының амыдыралынга чугула юбилейлиг чыл болур. ГДР-ниң чарлаан хүнден бээр 35 чылын ооң ажылчы чоннары бо чылын демдеглээр.

Бад-Зальцунгенде калий чемишчидилгелерин бүдүрер талазы-биле заводтуң коллективи бараанныг продукция бүдүрериниң чыл планын ийи хуу ажыр күүсеткен дугайында республикада хамыкты мурнай рапорттаан турган.

Республиканың бүгү-ле чер болчаңындан чаа чылдың бүдүүзүнде келген күш-ажылчы рапорттар ГДР-ниң ажылчы чоннарының улуг чедиишкиннериниң, улус ажыл-агыйының шапкын хөгжүлдезиниң дугайында херечилеп турар.

ПАРТИЯ БОЛГАШ ЧАЗАКТЫҢ КЫЙГЫРЫЫ-БИЛЕ

ГАВАНА. Чурттуң арга-ыяш байлаан катап өстүрер дугайында партия болгаш чазактың кыйгырыынга харыы кылдыр Кубаның ыяш ажыл-агыйы черлериниң ажылчыннары эрткен чылда бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан болгаш 1984 чылга улам бедиткен хүлээлгелерни боттарынга алган.

Кубага 1983 чылда үнелиг 145 миллион ыяшты тарып олурткан болгаш 1982 чылдың көргүзүглеринден 10 хуу хөй ажылдарны кылган. Кубаның Коммунистиг партиязының ТК-зының Бирги секретары, республиканың Күрүнс чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Фидель Кастро күш-ажылчы чаа чедиишкиннери-биле холбаштыр чурттуң арга-ыяш ажылдакчыларынга изиг байырны чедирген болгаш күш-ажылчы чаа-чаа тиилелгелерни оларга күзээн. Кубага улусчу революция тиилээнден бээр 25 чылыя Хосталга ортулуунуң ажылчы чоннары 1984 чылдың январь 1-де калбаа-биле демдеглээн. Республиканың ыяш ажылдакчыларының чедиишкиннери — Куба революциязының база бир чаа тиилелгези-дир — деп. Ф. Кастронуң байырлыг чагаазында онзалап демдеглээн.

ЧЕДИИШКИННИГ БОТТАНДЫРГАН

БУДАПЕШТ. Пакштың атомнуг электростанциязының үшкү энергоблогун эптээр талазы-биле эң-не нарын ажылдарны чедиишкинниг боттандырган. Чехословакияның машина тудукчуларының белеткээни реакторнуң корпузун эптеп тургускан.

Венгрияның, Герман Демократтыг Республиканың, Польшаның, Совет Эвилелиниң болгаш Чехословакияның тудугжуларының база монтажниктерниң интернационалчы коллективиниң шалыпчы күш-ажылының ачызында атомнуг электростанцияның баштайгы блогун эрткен чылын ажыглалга киирген болгаш ол блок 1983 чылда республикага барык 2,5 миллиард киловатт-шак электроэнергияны берген.

ЗАВОДТУҢ ЮБИЛЕЙИ

БУХАРЕСТ. Бухарест хоорайның «Вулкан» деп хөй муң кижилиг коллективи бодунуң бүдүрүлгезиниң черинниң 75 чыл оюн эрткен чылдың төнчүзүнде демдеглээн. Энергетика дериг-херекселдерин бүдүрер талазы-биле ол заводту специализастаан. Заводту ажыглалга киирерден бээр үр үе эртиен. Ынчалзажок ооң ёзулуг хөгжүлдези чуртка социалистиг индустриализацияның үезинде эгелээн. 1948 чылда «Вулкан» заводка бодунуң чүгле үш цехтер ажылдап турган. Бүс-биле ажылдаар бичи күчүлүг котёлдарны ынчаарда завод бүдүрер аргалыг болган.

Амгы үеде заводтуң коллективи бирээзи-ле 330 муң киловатт күчүлүг турбиналарга котёлдарны бүдүрүп турар. Ол бүдүрүлгениң кылган котёлдарын Румынияның барык бүгү хоорайларында ажыглап турар. 1948 чылда бүдүрүп турган продукцияның хемчээлинден амгы үеде 35 катап хөй продукцияны заводтуң бүдүрүп турарын онзалап демдеглээр херек. Күчүлүг котёлдар-биле чергелештир химия болгаш нефть үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринге херекселдерни дериг-херекселдерни «Вулкан» база бүдүрүп турар. Атомнуг электростанцияларның дериг-херекселдерин заводтуң коллективи чоокку үеде база бүдүрүп эгелээр.

(СЭТА).

РЕЗОЛЮЦИЯ ХҮЛЭЭП АЛГАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлели Преториянын сөөк-язы ылгаар ёзу-чурумунуң Анголаже өжегээр халдап, бомбалааны болгаш ооң чамдык районнарын эжелээрин үргүлчүлеп турары дээш шиңгызы буруудаткан. Анголаның негелдезин ёзугаар дүрген чыылдырган хуралынга чөвүлелдиң хүлээп алганы резолюцияда ол дугайын чугаалап турар.

Айыыл чок чорук Чөвүлели ол ышкаш Мурнуу Африка бүгү-ле агрессчи үүлгедиишкиннерни соксадырын болгаш Анголаның эжелеттирген девискээрлеринден бодунуң бүгү шериин үндүрерин база негээн. Ол резолюцияның күүсеттиннерин хайгаараарын КНО-нуң чиңгине секретарындан дилээн.

Ол резолюцияны хүлээп алыры дээш АКШ биле Англиядан аңгыда Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң бүгү кежигүннери бадылаан.

ДИПТЕРДЕН ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

⊙ **ПРАГА.** Чехословакияның күш-ажылчы коллективтери чаа чылдың баштайгы хүннерин бүзүрелдиг бурунгаар базым-биле эгелээн. Экономиктиг хөгжүлдени дүргедедири чедип алдынган. Баштайгы түңнелдерни ёзугаар алырга, национал орулга 2,2 хуу өскен. А планда көрдүнгени 1,5 хуу турган. Үлетпүр бүдүрүлгениң хемчээлин 1,8 хуу көвүдедири эрткен чылдың планында көрдүнген. Ынчаарга херек кырында 2,6 хуу улгаткан.

⊙ **ПАРИЖ.** Ажылга хүлээл алыышкын болгаш профессионалдыг белеткел талазы-биле херээженнерниң дең эргелиг болуруп хандырарынче утланган программаны Францияның министрлер чөвүлели чүүлдүг деп көрген. Күрүнениң янзы-бүрү албан черлеринге ажылдаар арганы херээженнерге калбаа-биле тыпсырын планнап турар. Профессионал билиглерни чедип алыр немелде аргаларны херээженнерге база бээр деп турар.

Херээженнерниң эр улус-биле дең эргелиг эвес чоруу Францияның амгы амыдыралында ажыл-биле костүп турар. Хөй профессияларны француз херээженнерниң шиңгээдип алыр аргазы амга чедир безин чок. Чижээ, инженер-техниктиг ажылдакчыларның чүгле 5 хуузу херээженнер.

⊙ **ДАМАСК.** Иордан хемниң оң талакы эриниң девискээринде чурттакчылыг черлерни таварааан кол автомобиль оруктарынга «айыыл чок чорук зоназын» тургузарын израиль эрге-чагыргалар планнап турар. Ол оруктарга чедир чүс метр черде турар арабтарның бүгү бажыңнарын бузуп, үрегдээрин израиль эжелекчилер планда айыткан. Палестинаның Вафа деп информация агентствозунуң дыңнатканын ёзугаар алырга, сионистерниң ол дерзни планын боттандырган таварылгада чүс-чүс арабтар чурттаар чер чок артар, ынчангаш оларның амыдыраарынга берге байдал тургустунар.

⊙ **ВАШИНГТОН.** «Үлетпүрнүң каракка көзүлбес чажыт адыры» АКШ-та чыл бүрүде улам калбарып турар. Барык чартык миллион американнарны ында күш-биле ажылдадып, дерзиин ёзу-биле мөлчүп турар. АКШ-тың федералдыг болгаш чер-чер эрге-чагыргалары хоругдаттырган кижилерни бүдүрүлге ээлеринге бүдүү дамчыдып берип турар. Ол кижилер чүгле эрткен чылын безин беш чүс миллион доллар акшаның продукциязын бүдүрүлге ээлеринге халаска кылып бергенин «Ю. Эй. Тудей» солун бижээн. Хоругдаттырган кижилерни күш-биле ынчаар халаска ажылдадырының практиказы Рейганның администрациязы эрге-чагыргага кирген сөөлүнде улам-на калбарган.

⊙ **БАНГКОК.** Эрткен чылын Таиландыга херегле барааннарының өртектери 8 хуу бедээнин түс черниң парлалгазы бижээн. Аъш-чем-продуктуларының өртектери болгаш чурттаалга бажыңнарының, эмнелге хандырылгазының хөлезизи улгаткан. Парлалганың медээлерин ёзугаар алырга, Таиландыда 5,6 миллион ядыылар бар, оларның ажыл төлевири чавыс, ынчангаш херегле бараанарының өртектериниң бедээни оларга шыңгыы соуушкун болган.

⊙ **ЛУАНДА.** Мурнуу Африка Республиканың эжелекчи шериглери Анголага удур агрессияны үргүлчүлеп турар. Ангола Улус Республиканың камгалал министерствозунуң дыңнадыын ёзугаар алырга, Мурнуу Африканың расисчилериниң самолёттары Кунен можуда Кувелай хоорайны араатан-зыг ёзу-биле бомбалаан. Кижилерни болгаш дириг амытаннарны хораннаар бүдүмелдерлиг хөй бомбаларны чурттаалга кварталдарынче агрессорларның самолёттары октаан. Ол хоорайның рейонунда кадыг-дошкун тулчуушкуннар чоруп турар. Анголаның хосталгазының улусчу чепсектиг күштериниң кезектери агрессорларның калчаалыг халдаашкыннарын маадырлыы-биле ойтур шаап турар.

(СЭТА).

Мурнуу-Африка Республиканың сөөк-язы ылгакчылары Иоганнесбургтуң чанында Магопа дээр суурнуң 350 ажыг африканчы өг-бүлелерин күш-биле оон көжүрүп үндүрер дугайында дужаалды үндүрген.

Преторияның эрге-чагыргалары Магопаны «чүгле ак кештиг кижилерниң девискээри» кылдыр чарлааш, ында чурттап турар баквена дээр хөй эвес кижилиг аймакты Бопутатсвананың хамаарышпас черя дээр девискээрде чүү даа чок, курут булуңунче шөлүүр дей турар. Апартеидтиң «хоойлу-дүрүмүн» ёзутаар алырга, ол суурнуң чурттакчылары «чаштынган кижилер» апарган болгаш, сөөк-язы ылгакчыларының «корум-чурум камгалакчылары» оларны онза каржы-дошкуну-биле шаажылап болур дээни ол-дур. Африканнар аңаа удурланып турза-даа, полиция Магопадан баштайгы 180 өг-бүлени күш-биле көжүрүп чоруткаш, оң-оң чаглактарны болгаш өске-даа бажың-балгатты бульдозерлер-биле чуура үстүрүп кааптан.

ЧУРУКТА: полицияның үүлгедиишкиниң түңнелинде Магопа суур мындыг апарган.

ЮПИ — СЭТА-ның телефотозу.

МОСКВА. Сурагдыг совет чогаалчы Михаил Рощин (чурукта) бодун проза болгаш шии чогаалчызы деп чоптүг санап болур. Ооң «Валентин болгаш Валентина», «Эргижирээн чаа чыл», «Сентелге», «Эшелон», «Буянның болурунче далажылар» дээш оон-даа өске шиилери чер болганында солун бооп турар. Ол шиилер бистиң чурттуң болгаш даштыкы чурттарның-даа театрларында сонуургалды болдуруп турар. Ол дыка хөй — «Сад», «Бунин Ялтада», «Июль», «Бажың», «Кара-көк куштар» деп чечен чугааларның, «Мурнуу чүктүң ээтээ», «Сактыышкын» дээш өске-даа тоожуларның автору бооп турар.

Михаил Рощин Казаньга ажылчын кижиниң өг-бүлезинден төрүттүнген, фрезеровщик бооп, кедээ солуннуң корреспондентизинге ажылдап турган болгаш А. М. Горький аттыг литература институдун дооскан.

В. САВОСТЬЯНОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КЕЛИР ҮЕНИҢ СПЕЦИАЛИСТЕРИНДЕ

Кызылдың кедээ ажыл-агый техникумунуң общежитиезинде 350 кижи бар. Оларның 119-у күрүне хандырылгазында. Совхозтар өөредип чоруткан кижилерге тускай стипендияны төлеп турар. Общежитиениң бир өрээлинде-ле 6—8 кижи чурттап турар. Чамдык өрээлдерде оруннарны ийи каът кылдыр салгылаан. Чүге дизе ук общежитиеге чүгле 262 кижи чурттаар ужурлуг. Ынчалза-даа чурттаар чер чок чүс хире сургуулдарны немей хүлээп алган. Өрээлдер бичежек, чурттакчылары хөй-даа болза, сургуулдарның чурттап турары арыг-силиг. Өрээлдер таарыштыр дериттинген. Ылаңгыя уруглар өрээлдеринде соңга, ажык көжегелерин оруннар артында ханада аскан саазыннарга чиеш, таарыжыр кылдыр аскылап алган болгаш көрүштүг. Өрээлдерде чаа чылдың шивижигештерин каастап каан, кире бээрге байырлал шинчи хевээр каас, чараш. Өрээлдер аразында социалистиг чарыш кескү чери ээлеп турар. Чарыштың негелделеринде чүгле арыг-шеверже сагыш салып турар эвес, эт-севинге камналгазы, сагылга-чуруму, хөй-ниити ажылынга киржилгези, хүн турумун сагып турарын дээн чижектиг айтырыглар база кирип турар. Ынчангаш ооң түңнели-биле бежен баллды алган өрээлдиң чурттакчылары тиилекчи боор. Социалистиг чарыштың түңнелин ай санында үндүрүп турар. Аңаа № 33, 68, 57 болгаш өске-даа өрээлдерниң чурттакчылары сургуулдар удаа-дараа тиилекчилер бооп, шаңналдыг черлерни ээлеп келген.

23 дугаар өрээлде алды урут чурттап турар, шупту бирги курсчулар. Өрээлге кире бээримге, уруглар бот-кичээл кылып олурлар. Олар эп-найыралдыг, арыг-силиг чурттап турар болду. «Удавас баштайгы сессиявыс эгелээр, аңаа белеткенип тур бис. Хостуг үевисте Л. Н. Толстойнуң «Дайын болгаш тайбың» деп романын номчуп турар бис» —деп, өрээл даргазы Фая Чочак чугаалады.

Урана Дамбыра, Оюмаа Ооржак, Чойгана Ондар оларның чурттап турар өрээли өске өрээлдерден ылгалдыг. Дериттингени-даа чараш. Олар хостуг үезинде танцы бөлгүмүнче, спортчу секцияларже чорып турарлар. Өрээлинге бот-кичээл кылырындан аңгыда, А. С. Пушкин аттыг библиотеканың номчулга залынче доктаамал барып, экзамен, зачёттарга белеткенип турарлар. Уруглар кайнаар-даа баарда демнии-биле чорупчаңчыга бергеннер. Улуг хүннерде кино көргеш, ону аразында сайгарып, чугаалажып турарлар. Олар шуптузу боттарының күзели-биле ветеринарның мергежилин чедип алыры-биле бо өөредилге черинче кирген нер.

Студент, ооң чурттап турар чери, хостуг үези

Сургуулдарның чурттап турары өрээлдерни эргип чорууурга чамдык өрээлдер соок, соңгалары кылын дош-биле шыптына берген турарлары база бар. Ындыг өрээлдер артында караңгы, дүне соогу аажок дээр. А сургуулдарның чоорганнары чуга. Соңгаларда бузук көзенектер бар болганындан олар кылын доштарлыг апарган. Удур шилдээр ужурлуг турган соңгалар кыштың соогунда безин амдаа хевээр турбушаан. Ол ышкаш чамдык өрээлдерниң розеткалары үрелик. Кухняда чем хайындырар плиталар эвээш, а аңаа чем белеткээр кижилер хөй, ынчангаш уруглар аңаа база бергедээшкиннерге таваржып турар. Өрээл иштн арыг-силиг-даа болза, гардеробтар үрелгилээн. Общежитиениң эжиктери, соңга рамаларының дыка хөйү үрелик. Сургуулдарның хеп чуур өрээлиниң эжин мырыңай хагдынмас. Эт херекселге камныг, хумагалыг болурунче кичээнгей кошкак.

Ук общежитие 1966 чылда ажыглалга кирген. Оон бээр эрткен чылын чүгле бирги каъттың капитал септелгезин кылган. Өске каъттарда өрээлдерге септелге ажылдары чоруттунмаан. Ынчангаш общежитиеге капитал септелге кылырын үе негеп келген. Бо талазы-биле чогуур хемчегни техникумнуң дирекциязы алза чогуур.

Общежитиениң чурттакчылары үлегерлиг сагылга-чурум дээш демисежип турарлар. Ында чурттап турар сургуулдарның хар-назыны аңгы-аңгы. 15—16 хардан 25 харга чедир. Ынчангаш оларның аажы-чаңы, сонуургалдары янзы-бүрү болбас аргажок. Общежитие, профилактика чөвүлелдери быжыг сагылга-чурум тударынга үлүүн киирип турар. Сургуулдар вахтёрларга, кижизидикчи башкыларга дузалажып, дежурныйлаашкынны доктаамал организастап келген. Олар общежитиениң чурттакчыларының хүн чурумун шыңгыы сагыырын негеп, ону хынап турарлар. Кежээ орайтап кээр, кичээлден озалдаар, чурум үреп турар кижилер-биле шыңгыы демисежип келгеннер. Чурум үрээннер өөренип турары болгүнге, ооң соонда общежитие чөвүлелинге база тайылбырын берип, хемчег алзыр. Берге кижизидилгелиг оолдар, уруглар тускай контрольда. Кижизидикчи башкылар олар-биле доктаамал ажыл чорудуп, ооң түңнелин «Берге кижизидилгелиглер-биле ажыл» кыдырааажынга демдеглеп турар.

Общежитиеде «Шагар оът» деп шүгүмчүлелдиг хана солун доктаамал үнүп турар. Аңаа кичээлден озалдаарларны, арыг-шевер эвес чурттап турарларны болгаш өске-даа четпестерни сойгалап чуруп, бижип турарлар. Кижизидикчи башкылар сургуулдар-биле кандыг ажыл чорутканын, ооң кайы хире дээштиг болганын тускай кыдыраашта демдеглеп турар. Ынчангаш бо өөредилге чылында болган чурум үрээшкиннериниң хемчээн дарый алган соонда, байдал экижип турар болгаш улуг чурум үрээшкиннери болбаан.

Бо общежитиениң сургуулдары хостуг үезин ажыктыг эрттирип турар-дыр дээрзи оларның кылып чорудуп, организастап эрттирип турары чүүлдерден илдең. Хөгжүм-шии театрынга шиилерни, солун кинооларны коллективтии-биле көрүп турарлар. Ол ышкаш чогаадыкчы ажылдакчылар-биле ужуражыышкыннар эрттирер. Бо өөредилге чылында Тыва АССР-ның алдарлыг артизи М. А. Рамазанова, чогаалчы Леонид Чадамба олар-биле эрттирген ужуражылгалар солун болган. «Чырык хүндүс-ле», «Оолдар» деп уран-чечен кинооларны көрүп, оларны сайгарып чугаалашканнар. Кино-чурук, сан-факталарны ажыглап турган эрттирген «Арагалаашкын болгаш нем-херек үүлгедиишкини» деп лекциядан сургуулдар хөйнү билип алганнар. Эмчилер, «Билиг» ниитилелиниң кежигүннери лекция, беседаларны доктаамал эрттирип турар. «Дээре шыдыраачы» деп ат дээш база чураан чуруктар конкурстарын организастаан. Чурук конкурузунга эки деп демдеглеткен чуруктарны общежитиениң кызыл-булуңунда делгеп каан. Келген аалчылар чуруктарны сонуургап көрүп турар. Андрей Ондар, Март-оол Монгуш, Миша Хертек, Аля Донгак, Саша Салчак оларның чураан чуруктарын оон көрүп болур. Ылаңгыя Март-оол Монгуштуң тайбың темазынга чураан чуруу уткашынар талазы-биле эки.

Дыштаныр хүннерде кандыг чүүлдер эрттирерин баш бурунгаар-ла планнап аар, сургуулдар аңаа белеткенип алгаш, идепкейлиг киржип турар.

Ук общежитиениң чурттакчылары арга-дуржулга солчуп, эмчи училищезиниң сургуулдарының общежитиезинге чорааннар. Аңаа олар келир үениң эмчилери канчаар чурттап, кандыг солун чүүлдер организастап турары-биле таныжып, арга-дуржулга солчуп, беседалашканнар. Ам удавас оларны боттарынынче чалаар планнаар.

Кызыл хоорайда өөредилге черлериниң общежитиелериниң аразында чарлаан социалистиг чарышка эки түңнелдерни чедип алыр дээш кедээ ажыл-агый техникумунуң сургуулдары мынчаар чурттап турарлар.

С. БАЛЧЫР.

ГРИППТЕН КАМГАЛАНЫҢАР

Грипп—халдавырлыг аарыг. Ук аарыг баштайгы үезинде чиик ышкаш сагындырар, ынчалзажок мага-ботка эттинмес багай салдарны чедирип болур. Эртен чаа-ла кадык турган кижи дүъш соонда эъди изип, бажы дескинер, азырып, ниити шагыргай байдалдыг болу бээр. Халдавырлыг, микробтарлыг грипп кижилерге айыылды таварыштырып, улус ажыл-агыйының экономиказынга когарал чедирер.

Бо аарыг бир хар чедир уругларга аар байдалга эртер. Ындыг болганда, урутну камгалаары-биле, дүрген чыттырып эмнээр апаар. Угаан чидирип, мага-бот сирилеп, кестурар, ок ыжып келир. Ынчап барганда тынышталдыр. Бо таварылгада уругну эмнелгеге чыттырар болза эки. Грипп болганчок-ла дегдириишкинге чедирер. Чүге дээрге мага-боттуң аарыгга удур камгалалы сулараарга ынчап баар. Гриппти чогуур үезинде эмневеске, каданнаар болгаш өкпеге дегдиришкинни болдуруп, чүрек-дамырларынга багай салдарны чедирер.

Уругларр гриппээн соонда, кулааның ортаакы кезээнге дегдирип, шөйүндүзүнүң ажыл-чорудулгазы баксыраар. Мындыг шынарлар гриппиң чүгле аар дегген хевиринден эвес, аарыгны тоовааи, бут кырынга эрттиргениинден тыптып турар. Грипп-биле бир кол демисел—мага-ботту доктаамал дадыктырары. Мага-ботту бичиизинден дадыктырары чугула. Хүн чурумун ёзугаар эът-кешти суг-биле шаптап, сула шимчээшкиннер кылып, арыг агаарга селгүүстээри оңза дузалыг. Бо-ла бүгү процедураны кылырының бетинде эмчилер-биле сүмележир.

Гриппти баш бурунгаар болдурбазының үш кол хемчээ бар. Бирээде, аарыг кижиниң кадык улус-биле харылзашпазы. Ийиде, халдавырлыг микробтарны узуткаар. Үште, кижилерниң гриппке удур камгалалын бедидери болур. Бир эвес ог-бүледе кым-бир кижи грипптеп аараан болза, дораан хемчээн алыңар. Ылаңгыя чаш уругларны кадык кижилерден аңгылап, өске өрээлге чыттырар апаар. Аңгы өрээл чок болган таварылгада пос-биле көжегелеп каар. Гриппиң халдавырлыг микробтары азырганда, чугаалажырда агаарга тараар. Ындыг болганда, ол үеде хөй чугаалажырын болдурбазы күзенчиг. Аасты, думчукту аржыыл-биле дуглап алыр. Эмчиик бажынче чалаары албан. Аарыг кижиге аяк-савазы, чоттунар болгаш думчук аржыылдарын аңгылап бээр. Хирикен иштики хепти, өске-даа херекселди «Лотостуг» изиг сутта чуур.

Аарыг кижи чыдар өрээлди агаарладыңар. Аъш-чемге эмин эрттир ажыг чүүлдерин ажыглаваза чогуур. Чимистер аймаан, ак үс, морковь, ыт-кадын, каттар хандызын чемге хөйнү киирери чугула. Грипп хан базышкынын кудуладыр. Ындыг болганда кофе, каттар хандызын, компот дээн чергелиг соук чүүлдү хөйнү ижерге ажыктыг. Бажыңга эмнелгенде, мёдтуг шайны ижиңер, ол эът изиин бадырыптар. Содалыг изиг сүттү курагаа чодулдуг апарганда ижер, хорекке горчичник азы банкыларны эмчиниң сүмелээниин барымдаалап салыр.

Согунааны болгаш чеснокту грипптен бергеш хөйнү чиири ажыктыг деп чамдык улус санап турар. Ол шын бе? Шынап-ла согунада база чеснокта микробтарга өлүмнүг дыка хөй фитонцидтер бар. Ынчангаш ажыктыг. Ынчалзажок ол-ла үнүштерниң чемиштеринде бусталыр бүдүмел бар. Ол бүдүмел аас иштиниң шаралчак картын хуулдурар. Чеснокту болгаш согунааны фитонцидтерниң, витаминнерниң үндезини кылдыр ажыглап болур, а эмин эрттир хөйнү чиирин сүмелевейн турар.

Бистиң чуртувуста гриппке удур тарылганы бүдүрүлгелерге болгаш өөредилге черлеринге халас чорудуп турар. Ол тарылгаларны колдуунда күзүн азы грипп эпидемиязы эгелээриниң мурнунда кылыр. Эмнелгелерге эпидемия үезинде карантинни тургузар. Аарыг кижиниң төрелдер-биле харылзаазын хоруур. Ада-иелер, чоок төрелдери база эш-өөрү эмчиниң сүмелерин шын сагып, урутнуң чыдар эмнелгезинче кирерин болдурбас херек. Халдавырлыг микробтуг грипп-биле демисежири—кижи бүрүзүнүң ниити херээ.

Л. КОМЛЕВА,
республиканың санитар-чырыдыышкын бажыңының инструктору.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ЯНВАРЬ

10. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильм. 9.10 — «Детство в шинели отца». 10.10 —«Аныяк Россия» деп телефильмниң 4-кү сериязы. 11.15 — Фильм-концерт. 11.55— Телемедээлер. 12.00 — 14.15 —Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг телефильмнер. 15.35 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 16.05 —А. Билаштың ырлары. 16.40 —Уругларга фильм. 17.45 —Эртем болгаш амыдырал. 18.15 — Мультфильмнер. 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —«Соңгулдаларга уткуштур». 19.15 — Бистиң садывыс. 19.50 — «Аныяк Россия» деп телефильмниң 5-ки сериязы. 21.00—«Үе». 21.5 — «Камера смотрит в мир»3. 22.15 — Концерт. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 00—40 — Футболга элээди оолдарның делегей маргылдаазы. ССРЭ-1-ниң шилиндек командазы-биле ССРЭ-2-ниң шилиндек командазы ойнаар.

ИИЙГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.20 — «Пока стоят горы...» Уран-чечен фильм. 9.40 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.10 Мультфильмнер. 10.35 —Француз дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 11.05 —«Будильник». 11.35 — Удмурт телевидениениң программазы. 12.40 — «Терек чеже чыл чурттаарыл?». деп уран-чечен телефильм. 13.35 — Фильм-концерт. 14.15 — Уран-чечен телефильм. 15.20 —Документалдыг телефильм. 16.20—Телемедээлер. 16.25 — 18.00 —Чапсар. 18.00 — Телемедээлер. 18.20 Эртем-тайылбырлыг фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «Аныяк эш-биле ажык чугаа». Школачыларның кудумчуга сагылга-чурумунга хамаарыштыр дамчыдылга. 18.50 Киножурнал. 19.00 — «Азияның төвү». 19.30 — Телефильм. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 — В. Гаршин — «Чурукчулар». 21.00 —«Үе». 21.30 — «Я вас любил...» Уран-чечен фильм. 22.55 — 23.20 — Улустуң ус-тывыш ажылдарының дугайында эртем-тайылбырлыг фильм.

11. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — Документалдыг фильмнер. 9.35 — Концерт. 10.05 —«Аныяк Россия» деп телефильмниң 5-ки сериязы. 11.15 — «Горизонт». 12.15 — Телемедээлер. 12.20 —14.15 — Чапсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.35 —Документалдыг фильмнер. 15.15 — К. Симонов. Шүлүктер. Хүн демдеглелдери. Сактыышкыннар. 16.00 — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, УССР-ниң Дээди Совединиң депутады, Николаевск областың С. М. Киров аттыг колхозунуң даргазы Н. Н. Рябошапка-биле школачыларның ужуражылгазы. 17.20— Мультфильм. 17.30 — Фигурлуг чуңгулаашкынга Европаның бирги чери дээш маргылдаа. Кыска программа. Венгриядан дамчыдар. 18.15—Чурук бүрүзүнде —хүн. 18.30 —Документалдыг телефильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00— «Кижи болгаш хоойлу». 19.30 — Концерт. 19.50 — «Аныяк Россия» деп телефильмниң 6-гы сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Концерт. 22.25 — Эрткен неделяда спорт. 22.55 — Документалдыг телефильм. 23.15 — 23.35 —Бөгүн делегейде.

ИИЙГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг фильм. 8.35 —Астрономия. 10 класс. Ай. 9.05 —Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 9.35 —Астрономия. 10 класс. Ай. 10.05—ПТУ сургуулдарынга. Физика. 10.35 —Нийти биология. 9 класс. 11.05 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 11.40 — Нийти биология. 9 класс. 12.10— Төөгү. 4 класс. Хамааты дайынның маадырлары. 12.40 — Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 13.10 —Г. Свиридовтуң чогаадылга ажылынга Пушкинниң чогаалдарының салдары. 13.55 — Ажыл-агыйжы чоруктуң школазы. 14.25 —Чырыдыышкын үезинде Европаның чурулга уран чүүлү У. Хогарт. 15.25 — Телемедээлер. 15.30 — 18.00 — Чапсар. 18.10 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Бис орус дыл өөренип турар бис». Тыва школаларның 1-ги класстарының өөреникчилеринге 8-ки телекичээл. 18.45 — Документалдыг фильм. 18.50 —Концерт. 19.05 —Делегей байдалының допчулалы. 19.15 — «Азияның төвү». 19.45—Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 — «Силерни оперетта чалап тур». 21.00—«Үе». 21.35 — «Бистиң артывыста Москва». Уран-чечен фильм. 23.00 — 23.50 — Кубага эрткен делегейниң музыка фестивалы.

12. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — — «Родом из детства» А. С. Макаренко. 9.40 — Делегей конкурузунуң лауреады М. Данкой допшулуурга ойнаар. 10.10 — «Аныяк Россия» деп телефильмниң 6-гы сериязы 11.20 —Документалдыг фильм. 11.40 Үжен болгаш дөртен чылдарының ырлары. 12.10 —Телемедээлер. 14.30— Документалдыг телефильм. 15.00 — Минскиниң камера оркестри ойнаар. 15.30—ССРЭ-ниң монументал уран чүүлү. 16.00 — «...Он алды хар чедир болгаш оон өрү назылыг». 16.40— Делегей конкурузунуң лауреады Л. Курдюмова ырлаар. 17.05 — «Шыдыраа школазы». 17.35 — «Аңгы делегей болгаш ажылчын шимчээшкини. Даштыкы чурттарның политиктиг ажылдакчылары чугаалап турлар». 17.55 —Миллионнарның ленинчи университеди. «Күш-ажылдың ажылчын бедидериниң курлавырлары». 18.25— Документалдыг фильм. 18.40—Бөгүн делегейде. 18.55— Футболга элээди оолдарның делегей маргылдаазы. Францияның шилиндек командазы биле ССРЭ-ниң шилиндек командазы ойнаар. 2-ги оюн. 19.40 — Фигурлуг чуңгулаашкынга Европаның бирги чери дээш маргылдаа. Хостуг программа. Венгриядан дамчыдар. 21.00—«Үе». 21.35 —«Чогаалчы болгаш амгы үе». Г. Семенов. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00— 00.35 — Футболга элээди оолдарның делегей маргылдаазы. ССРЭ-1-ниң шилиндек командазы биле ГФР-1-ниң шилиндек командазы ойнаар.

ИИЙГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг фильм. 8.35 —Школачыларга хлеб дугайында. 9.05 — Испан дыл. 9.35 — Бойдус эртеми. 2 класс. Кыжын аъргa иштинге. 9.55 — «Билиг—күш». Тележурнал. 10.40 — Зоология. 7 класс. Куштар канчаар, чүге ужуп чорууурларыл? 11.05 — Бистиң садывыс. 11.40 Зоология 7 класс. 12.05 — «Кижилер четтирдивис деп чугаалаар». ССРЭ-ниң улустуң башкызы А. А. Ковалёвтуң дугайында телеочерк. 12.35—Испан дыл. 13.05 — М. Ю. Лермонтов. «Бистиң үениң маадыры». 14.05 —«Бриллианты для диктатуры пролетариата». Бижиктерлиг уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 15.25 — Телемедээлер. 15.30 — 18.00 —Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Шыяанам». Уругларга «Каңгывай-Мерген» деп тоол. 18.20—Уругларга фильм. 18.35—«Азияның төвү». 19.05 — Телемедээлер. 19.15 — Чарлалдар. 19.20 — «Хөглүг өг». Телекөрүкчүлерниң чагыын ёзугаар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 — Ф. Гладков. Чогаадыкчы ажылының арыннары. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Тихоня». Уран-чечен телефильм. 22.50 — 23.55 — Венаның И. Штраус аттыг камерлиг оркестриниң концерти.

13. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры. УССР-ниң Дээди Совединиң депутады. Николаевск областың С. М. Киров аттыг колхозунуң даргазы Н. Н. Рябошапка-биле школачыларның ужуражылгазы. 9.55—Концерт. 10.45 — «Аян-чорукчулар клуву». 11.45—К. Дебюсси—«Овурхевирлер». ССРЭ-ниң улустуң артизи С. Рихтер күүседир. 12.10 — Телемедээлер. 12.15—14.15 —Чапсар. 14.15— Телемедээлер. 14.35 —Документалдыг фильмнер. 15.20 — Орус чугаа. 15.55 — Концерт. 16.50 —Мультфильм. 18.30 — Улустуң аялгалары. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Соңгулдаларга уткуштур. 19.15 — «Дем каттыштырылгазы». тележурнал. 19.50—«Аныяк Россия» деп уран-чечен телефильмниң 7-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 —Фигурлуг чуңгулаашкынга Европаның бирги чери дээш маргылдаа. Херээженнер. Венгриядан дамчыдар. 22.35 — «Сээң үнүңнү база катап дыңнап тур мен». Музыкалыг дамчыдылга. 23.15 — 23.35 — Бөгүн делегейде.

ИИЙГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 —География. 8 класс. Соңгу болгаш Соңгу-Барыын районнар. 9.05 — Англи дыл. 9.35 — География. 8 класс. Соңгу болгаш Соңгу-Барыын районнар. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Астрономия. Космонавтика. Улус ажыл-агыйы. 10.35 — В. Г. Короленко. «Дети подземелья». 5 класс. 11.05—Совет чогаалчылар В. И. Ленинниң дугайында. «Шушенскиде бажыңчыгаш». 11.40 — В. Г. Короленко. «Дети подземелья». 5 класс. 12.10 — Ботаника. 6 класс. Ине бүрүлүг ыяштар. 12.30 — Англи дыл. 13.00 —В. С. Вишневский: «Оптимистическая трагедия». 13.45 — «Чаштанчыдан чалбышунер». 14.30 — С. Маршак. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арыннары. 15.20 — Телемедээлер. 15.25—18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Телемедээлер. 18.15—«Хөваганмай». 18.35 — Уругларга фильм. 18.45 — «Азияның төвү». 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — Чарлалдар. 19.30 —«Совет Тываның 40 чылынга уткуштур». Республиканың чогаалчылары-биле ужуражылга.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — «Россия» ансамбльдың концерти. 21.00 —«Үе». 21.35 — «Серёжа». Уран-чечен фильм. 22.55—23.10 — «Скульптура болгаш бистер...». Эртем-тайылбырлыг фильм.

14. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Кадык болур дизиңзе. 9.05 — «Ынак шүлүктеривис». С. Маршак. 9.35 — «Спортлотонуң» 2-ги тиражы. 9.45 — «Өг-бүле болгаш школа». «Харылзажырының берге эртеми». 10.15 — «Аныяк Россия» деп уран-чечен телефильмниң 7-ги сериязы. 11.20 — Эки бараанарны хөйнү бүдүрер. 11.50 — «Орус кыш». Концерт. 12.20 — «Уттаая боор сен, эш». «Красная Звезда» солуннуң 60 чылынга. 13.25—13.40— Чапсар. 13.40 — Бөгүн делегейде. 13.55 — «Бис шуптузу тайбың дээш демисежип турар бис». Музыка-литературлуг композиция. 14.25— Документалдыг телефильм. 14.55 — Чурукчулар дугайында чугаалар. РСФСР-ниң уран чүүлдериниң алдарлыг ажылдакчызы И. Бродский. 15.35 —«Мартин Лютер Кингиниң кымнар өлүргенил?» Документалдыг фильм. (Франция). 16.15 — Мультфильмнер. 16.30 — «Билдингир-даа болза, эдептиг». 17.25 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 17.55 — Фильм-концерт. 19.00 — Тайбың камгалалының совет комитединиң даргазы Ю. А. Жуковтуң беседазы. 19.30 — «Узун чай». Уран-чечен фильм. 21.00 —«Үе». 21.35 — Фигурлуг чуңгулаашкынга Европаның бирги чери дээш маргылдаа. Эр улус. Хостуг программа. Венгриядан дамчыдар. 22.50 — 23.00 — Телемедээлер.

ИИЙГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Кадык болур дизиңзе. 8.30 — «Музейниң портреди» деп документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 8.55 —«Эртенги почта» деп музыкалыг дамчыдылга. 9.25 —Львовтуң телевидение студиязының программазы. 10.40— Мультфильм. 11.10 —«Аян-чорукчулар клуву». 12.10— Волейболга ССРЭ-ниң бирги чери дээш маргылдаа. Херээженнер. «Уралочка» (Свердловск) — АДК (Алма-Ата). 12.50 — «Кинопанорама». 14.50 — «Кадыкшыл» программазының почтазы. 15.35 — «Француз революциязының музыказы». деп элээдилерге музыкалыг дамчыдылга. 17.45 — Коньки спортунга Европаның бирги чери дээш маргылдаа. Херээженнер. 18.15 — Документалдыг телефильм. 19.15 — Коньки спортунга Европаның бирги чери дээш маргылдаа. Херээженнер. 19.45 — Делегей байдалының допчулалы. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — «Музыкальный киоск». 20.50 — Документалдыг фильм. 21.00 — «Үе». 21.35—23.45 — «Бузурел». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары.

15. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Уругларга эртенги гимнастика. 8.55 — Чечен-Ингуш АССР-ниң тургустунганының 50 чылынга. Документалдыг телефильмнер. 9.25 — Мооддуң уран чүүл коллективтериниң концерти. 9.55 — «Будильник». 10.25 — «Совет Эвилелинге бараан бооп тур мен!». 11.25 — «Кадыкшыл». 12.10 — «Эртенги почта» деп музыкалыг дамчыдылга. 12.40— — Совет черге ужуражылгалар. 12.55 — «Кедээниң шагы». 13.55—14.10 —Чапсар. 14.10 — «Музыкальный киоск». 14.40 — Б. Брехт. Фильм-шии. 16.55— «Аян-чорукчулар клуву». 17.55 — «Гамлет» Фильм-балет. 18.35 — Делегей панорамазы. 19.20 —Мультфильм. 19.30 — Фигурлуг чуңгулаашкынга Европаның бирги чери дээш маргылдаа. Спортчу танцылар. Венгриядан дамчыдар. 21.00 — «Үе». 21.35 — Делегей болгаш аныяктар. 22.10 — Уран чүүлдер мастерлери. РСФСР-ниң улустуң артизи О. Н. Абдулов. 23.10— 23.20 — Телемедээлер.

ИИЙГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Уругларга эртенги гимнастика. 8.20 — Концерт. 9.25 — Тобольскиниң архитектуразы. 9.50 — Документалдыг телефильм. 10.50 — Концерт. 11.20— Мультфильм. 12.30 —Трамплинден шураашкынга делегей кубогу. ЧССР-ден дамчыдар. 13.05 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 14.05 — Бүгүдеге стадион. 14.35 — «Документалдыг экран». 15.35 — «Оттуг оруктар» деп хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң «Революцияның ыраажызы» деп 10-гу сериязы. 17.00 — — Фильм-концерт. 17.35 — Коньки спортунга Европаның бирги чери дээш маргылдаа. Херээженнер. 18.35 — Чурукчулар дугайында чугаалар. 19.00 — Коньки спортунга Европаның бирги чери дээш маргылдаа. Херээженнер. 19.30 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — «Евгений Мравинскийниң концерттеринде». 2-ги дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.40 — Эрги шагның орус романстарын РСФСР-ниң алдарлыг артизи Г. Карева күүседир.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Кино

ЯНВАРЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «В тридевятом царстве» 10.00. «Фантоцци против всех» 11.40, 13.20, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Я и весь класс» 9.00, 12.00, 15.00. «Мультсборник» 10.10, 13.30. «Невезучие» 16.40, 18.30, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Лесси» 13.00. «Ураган» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Морозко» 16.00. «Ущелье ведьм» 17.30, 19.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мария, Мирабелла» 11.00. «Такая жесткая игра — хоккей» 15.00, 17.30, 19.30 шактарда.

Агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык районнарга дүне хар чаар. Барыын чүктен хаттың дүргези секундада 3—8 метр.

Дүне 28—33 градус, хүндүс 20—25 градус соор.

Кызылга дүне биче хар чаар. Хат кошкак.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Теле фоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларының 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2079.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС — 01668.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 9 (12399) | 1984 чылдың январь 11, среда | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көп.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

ЛЕНИНГРАД. Ленинградтың конвейерлер кезектерин чыыр «Светлана» каттыжыышкынының ажылы бүдүрүлгениң склад ажыл-агыйын төптүткен соонда улам шуудаан. Дерилгези чегей быдаргай участоктарның оруунга чаңгыс белеткел-склад комплекизин мында тургускан. Ооң түңнелинде он-он кладовщиктер, слесарьлар, чүдүрүкчүлер, улуг бүдүрүлгеге шөлдери хосталган.

УЛЬЯНОВСК. Ульяновскиде И. Гончаров музейинде чаа чүүлдер немешкен. Ол дээрге ийи чагаа-дыр. Ону орус литератураның классиги 120 чыл мурнунда Симбирск губерниязында кады төрээн угбазы А. Кирмаловаже чорудукан. Чогаалчының төрели Ленинград чурттуг пенсионер Н. Кирмалова улуг чогаалчының бижээн бижиктерин белек кылдыр музейге берген. Чоок төрелдери-биле И. А. Гончаровтуң кандыг харылзаалыг чорааның ол чагаалар херечилеп турар.

КИЕВ. Адсорбцялыг шуур технологиялыг арыглал тургузуглары үлетпүрнүң чуулду суун долузу-биле арыглаар арганы берген. Хааглыг ажылчын эргилдеге суну хөй удаа катап ажыглаарын чаа чүүл хандырган. Гидросистемаларның суун арыг тургузарынга база чурттуң улус ажыл-агыйынга камналганы болдурарынга чаа арыглал тургузутлары элээн идиин берген.

БАКУ. Газ сепарацияның болгаш газ конденсадын чыыр чаа бүдүрүлге Булла-Море (Бакунуң мурнуу талазында 60 хире километрде) кээжымал байлааның одаар чүүл тывыжын шалыпчыдарынга дузалап турар. Ол бүдүрүлгениң шөлүп мырыңай ажык далай кырында чагылар дузалы-биле тудкан. Далай дувүнде чер иштиниң газы сүг адааның хоолайларын дамчыштыр эрик кырынче чоруттунган.

(СЭТА).

ЭЭЛЧЕГЛИГ СОРУЛГАЛАР

Он бирги беш чылдың баштайгы үш чылы доозулган, дөрткү чылы эгелээн. Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ооң дараазындагы Пленумнарының тодарадканы экономиканы болгаш культураны улам ыңай хөгжүдер, улустуң амыдыралының деңнелиниң чаагай чоруун бедидер, Төрээн чурттуң камгаланыр күчүзүн быжыглаар талазы-биле салган сорулгаларны амыдыралга боттандырар дээш үш чылдарның дургузунда эвээш эвес ажылдарны бистиң республикага чоруткан. Коммунистерниң, бүгү ажылчы чоннарның күжениишкинин он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин, Аъш-чем программазын күүседиринче, ниитилел бүдүрүлгезин интенсификастаарынче, сагылга-чурумну болгаш корум-чурумну бүгү талалыг быжыглаарынче угландырган. Оя ышкаш «Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштерин комплекстиг улам ыңай хөгжүдер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, «ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чылының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалдарын амыдыралга боттандырар тодаргай хемчеглерни алган.

Тываның коммунистери, бүгү ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир демей, Коммунистиг партияның иштики болгаш даштыкы политиказын, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповка баштаткан СЭКП ТК-ның, ооң Политбюрозунуң хөй талалыг үре-түңнелдиг ажыл-чорудуулгазын бүрүн болгаш долузу-биле чүүлдүгзүнүп турарын партияның XIX область конференциязынга демдеглээн.

СЭКП ТК-ның доктаамал сагыш салыышкынының, күрүнениң улуг дузаламчызының, ажылчы чоннарның кызымаккай күш-ажылының ачызында отчёттуг үеде республиканың экономиказының болгаш культуразының улам ыңай бүгү талалыг хөгжүүрү хандыртынган.

Он бирги беш чылдың эрткен үезинде үлетпүр улам ыңай хөгжүлдени алган, ооң кол бүдүрүлге фондулары 7,2 хуу көвүдээн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү — 5,5 хуу бедээн.

Кодээ ажыл-агый улам хөгжээн. Оңгу беш чыл-биле деңнээрге, чылда эътти ортумаа-биле бүдүрери 7,4 хуу, сүттү — 5,9 хуу, чуурганы — барык 2 катап улгаткан. Мал ажылының продуктуларын садар талазы-биле беш чылдың үш чылының планнары күүсеттинген.

Автомобиль, агаар болгаш хем транспорту, амыдырал хандырылга адырлары хөгжүлдени алган. Үүрмектеп садар бараан саарылгазы, амыдыралга ачы-дуза чедирери, коммунал хандырылга өскен.

Партия организациялары отчёттуг үеде идеологтуг, масса-политиктиг ажылды экижидеринче, ооң хевирлерин болгаш аргаларын сайзыраңгайжыдарынче доктаамал кичээңгейни салып келген. Партийжи болгаш экономиктиг өөредилгени, лекция пропагандазын, күш-ажылчы коллективтерге болгаш чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле масса-политиктиг ажылды организастаарын элээн экижиткен.

Партийжи-организастыг ажылды экижидер талазы-биле хемчеглер алдынган, партия эге организацияларының дайынчы арга-шинээзи бедээн. Олар партийжи хүрээлеңни быжыглаарынче, кадрлар-биле ажылды экижидеринче, күүселдениң контролюн болгаш хыналдазын сайзыраңгайжыдарынче кичээңгейни салып турар апарган.

Ооң-биле чергелештир партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин боттандырар талазы-биле, улус ажыл-агыйын болгаш культура тургузуушкунун удуртуп, ажылчы чоннарны кижизидер талазы-биле партия организацияларының ажылында бар четпестерни партияның XIX область конференциязы айыткан.

Үлетпүрде бүдүрүлге күчүлерин долу ажыглавайн турар, кол фондунуң эгидилгези эвээш болуп артпышаан. Күш-ажылды организастаарының болгаш идиг бээриниң бригада хевирин калбартырынче ам-даа эвээш кичээңгей салып турар. Кылып үндүрүп турар продукцияның шынары куду.

Капитал тудугга четпестер оожум чайлаттынып турар. Тудуг индустриязының баазаларын мурнадыр хөгжүдериниң болгаш чурт иштиниң тудуг материалдарын кылып үндүрериниң күчүлерин шиңгээдириниң айтырыглары кошкак шиитпирлеттинип, ажылды механизастаарының деңнелин бедидеринче, дөпшилгелиг технологияны ажыглаарынче эвээш кичээңгей салып келген.

Кодээ ажыл-агыйда четпестер эвээш эвес. Элээн хөй районнар болгаш совхозтар беш чылдың үш чылының мал ажылының продукциязын бүдүрериниң болгаш садарының талазы-биле планнарын күүсетпээн. Эрзин, Чөөн-Хемчик, Өвүр районнарның совхозтары бызааларны, Кызыл, Бии-Хем, Улуг-Хем, Бай-Тайга районнарның ажыл-агыйлары анай-хураганнарны чылдың-на эң эвээшти ап келген. Сүт саалдазы болгаш дүк кыргылдазы ам-даа куду боор артпышаан.

Районнарның чамдык ажыл-агыйлары чер ажылының зона системазын кошкак шиңгээдип ап, органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни ажыктыг кылдыр ажыглавайн келген. Суггаттыг черлерни багай ажыглап турар. Специалистерни, механизаторларны болгаш малчыннарны белеткээринче кичээңгейни суларатаан.

Партия, совет болгаш ажыл-агый органнары транспорттуң, харылзааның болгаш хандырылганың бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылының ажыктыын ам-даа эки бедитпээн.

Партийжи-организастыг ажылды партия организациялары ам-даа четпес сайзыраңгайжыдып турар. Кадрларны шилиишкинде, таарыштыр тургузарында болгаш кижизидеринде, оларның харысалгазын бедидеринде, күүселдени контрольдаарын болгаш хынаарын организастаарында четпестер бар. Оларның чамдыктары коммунистерниң авангардчы ролюн бедидер ажылды суларатаан, администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар эргезин четпес ажыглап турар.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга партийжи удуртулганың деңнелин бедидерин, партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге, «СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр партия организацияларының ажылының стилин болгаш методтарын сайзыраңгайжыдар талазы-биле Молдавияның Компартиязының ТК-зының ажылының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалынга, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң чугааларында айтыышкыннарга дүүштүр партия организацияларының ажылының стилин болгаш методтарын доктаамал сайзыраңгайжыдарын партияның XIX область конференциязының доктаалында айыткан. Ынчангаш бүгү органзачы болгаш идей-кижизидилгелиг ажылды 1984 чылдың болгаш ниити беш чылдың даалгаларын долдур болгаш ажыр күүседиринче, ажылчы чоннарның идепкейин болгаш чогаадыкчы инициативазын бедидеринче, социалистиг чарышты хөгжүдеринче, партийжи, күрүне болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче угландырар ужурлуг.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин ёзугаар улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр 1 хуу бедидер болгаш продукцияның бот-үнезин 0,5 хуу кемештир чигеедириниң талазы-биле кызымаккай ажылды чорудар. Ындыг болганда ажыл-агый механизмин, планнаашкынны болгаш эргелеп башкарылганы сайзыраңгайжыдар апаар.

Бүдүрүлгелерниң эде дериишкинин болгаш техниктиг чепсегленишкинин, бүдүрүлгеге чаа техниканы, дөпшилгелиг технологияны, механизацияны болгаш автоматизацияны, мурнакчы дуржулганы, күш-ажылды организастаарынга, аңаа идиг бээринге таарымчалыг бригада хевирин шиңгээдип алыр хемчеглерни алыр.

Тудугга капитал салыышкыннарын бүрүнү-биле шиңгээдип алыр, доостунмаан тудугларның санын кызырар, объектилерни чогуур үезинде ажыглаалга киирер хемчеглерни боттандырар. Тудуг коллективтерин быжыглаар, кадрларны белеткээриниң болгаш мергежилин бедидериниң, оларга эргежок чугула амыдырал-чурталга байдалдарын тургузар талазы-биле хемчеглерни боттандырып чорудар.

1984-1985 чылдарда улуг панельдиг бажың тударының комбинадын ажыглаалга киирерин, трестерниң болгаш каттыжыышкыннарның баазаларын калбартырын хандырар.

Мал ажылының деңдесин хөгжүүрүнче онза кичээңгейни угландырар. Чылгы малды, өшкүнү, ивини, сарлыкты болгаш тевени өстүрериниң аргаларын улам долдур ажыглаар. Беш чылдың төнчүзүнге чедир мыйыстыг бода малдың баш санын 113 муң башка, ооң иштинде инекти — 43 муң баш чедир, хой-өшкүнү — 1 млн. 100 муң, хаванны — 26 муң, чылгы малды — 29 муң баш чедир өстүрер. Малдың продуктулуун көвүдедир болгаш шынарын экижидер хемчеглерни алыр. Мал ажылының адырларын специализастаарын болгаш концентрастаарын улам ханыладыр сорулга салдынган.

Чер ажылының зона системаларын бүрүнү-биле шиңгээдир хемчеглерни чоокку чылдарда боттандырар. Тараа бүдүрерин 190 муң тонна, картофельди — 45 муң тонна, ногаааларны — 20 муң тонна чедирер. Суггаттыг черлерни ажыглаарын үндезини-биле экижидер, улуг болгаш бичии-даа суггарылганың шөлдерин калбартыр. Мал чемнериниң баазазын бүгү хемчег-биле хөгжүдерин хандырар.

Автомобиль, агаар, хем транспортунуң, харылзааның, садыгның, чоннуң амыдырал хандырылга, коммунал бүдүрүлгелериниң, улус өөредилгези, эмнелге, культура болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларының ажылын амгы үедеги партияның болгаш чазактың негелделеринге дүүштүр сайзыраңгайжыдып, хөгжүдер чугула хемчеглерни партияның XIX область конференциязының доктаалында айыткан.

Партияның область конференциязы улус ажыл-агыйының адыр бүрүзүнүң, партия организацияларының он бирги беш чылдың арткан ийи чылында чүнү кылырының тодаргай программазын ажылдап кылган. Амгы үеде кол чүве болза, СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының, партияның XIX область конференциязының материалдарын кижи бүрүзүнге чедир тайылбырлап, 1984 чылдың планнарын, ону канчаар күүседирин, чүнүң күжү-биле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин тодарадыр.

Күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле партияның идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылының шынарын, дээштиин бедидер, ону хүн бүрүнүң ажыл-кижи-биле сырый холбаар. Партийжи-организастыг ажылды, экономиканың болгаш культураның хөгжүлдезин, ажылчы чоннарның кижизидилгезин удуртурунуң стилин болгаш методтарын сайзыраңгайжыдары партия организацияларындан негеттинип турар. Күш-ажылчы коллективтер дугайында Хоойлуда көрдүнген хоойлу-дүрүмнүң негелделерин ажыл-агыйның удуртукчулары долузу-биле ажыглаарын экижидер. Кадрларның, ажылчы чоннарның кижизидилгези дээш оларның харысалгазын бедидер, ынчангаш кижилер-биле доктаамал ажылдаарын чедип алыр.

Партияның иштики болгаш даштыкы политиказын амыдыралга боттандырарынга партия эге организациялары улуг рольду ойнаар, ындыг болганда оларның дайынчы арга-шинээзин доктаамал бедидеринче СЭКП райкомнары, парткомнар кичээңгейни салыр хүлээлгелиг, ынчан салдынган сорулгалар чедиишкинниг шиитпирлеттинер.

Тываның коммунистери, бүгү ажылчы чоннары партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин күүседир, партияның XIX область конференциязының доктаалын амыдыралга боттандырар, Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш моон соңгаар шалыпчы ажылдаар. Төрээн чурттуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчүзүн быжыглаарынга салыышкынын киирерингe бүзүрелдиглер.

Март 4—ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар хүнү

БЕДИК БҮЗҮРЕЛ

Тываның автомобиль транспортунуң «Тыва автотранс» девискээр-бүдүрүлге каттыжыышкынының № 1 автотранспорт бүдүрүлгезиниң коллективи дүүн бүдүрүлгениң кызыл-булуңунга чыглып келгеннер.

Коллективтиң хуралын мында партия организациязының секретары В. А. Асонычев ажыткан. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединге соңгулдалар талазы-биле Тываның № 392 соңгулда округундан депутаттың кандидадын депшидери-биле коллективтиң чыылганын ол чугаалаан, улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы Ш. Д. Кууларга сөс берген.

— СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлери совет кижилерниң, ооң иштинде Тываның ажылчы чоннарының бедик көдүрлүүшкүнүн болдурган — деп, ол чугаалаан.— Чылды шиитпирлиг ажыл-херектер-биле доозар дээш бүгү ишчилер шудургу ажылдаан, ооң түңнелинде хөй-хөй организациялар, ажыл-агыйлар 1984 чылче дыңзыг базымнарлыг кирген.

Кызылдың ажыл-ишчилериниң он бирги беш чылдың үшкү чылының планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүсеткен адырларынга база хоорай күүском даргазы доктааган. Мурнакчы ажылдыг коллективтериниң салыышкынын ниити чедиишкинге улуг салдарлыг болган. Ооң түңнелинде үлетпүр продукциязын бүдүрерин найысылал 110,1 хуу, чүък бөртүлгезин 104,7 хуу күүсеткен. Аңаа № 1 АТБ-ниң коллективиниң база салыышкыны улуг.

— ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар кампаниязы төөгүлүг үеде калбарып турар — деп, Ш. Д. Куулар уламчылаан.— Бистиң чуртувус ол болуушкунга төлептиг ужуражыр дээш бүгү-ле арга-курлавырларны ажыглап турар болгаш күрүне эрге-чагырганың дээди органы — ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттар депшидилгезин чорудуп турар — деп, оратор демдеглээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединге депутатка кандидатты саналдаары-биле № 1 АТБ-ниң мурнакчы чолаачызы, СЭКП Тыва обкомунуң бюро кежигүнү А. И. Галайкога сөс берген.

— ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединге депутаттың кандидадынга СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшинни депшидер деп саналдап мен— деп, ол чугаалаан.— Партияның область организациязының ажыл-чорудулгазын ол билдилиг башкарып келген. Республика элээн чедиишкиннерни чедип ап турар. Аңаа хамаарыштыр бистиң автобүдүрүлгевистиң-даа бурунгаар базымнарын көрүп болур. Сөөлгү чылдарда ооң материал-техниктиг баазазы быжыккан, ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунган.

А. И. Галайконуң ол саналын чолаачы В. И. Баев, септелгеде ажылчын Г. Г. Васильев, АТБ-ниң кол инженери, мында партия организациязының секретары В. А. Асонычев олар деткээннер.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединге депутаттың кандидадынга Тываның № 392 соңгулда округундан СЭКП обкомунуң бирги секретары **Григорий Чоодуевич Ширшинни** депшидер деп, № 1 АТБ-ниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан хаакчыларының хуралынга хүлээп алганы доктаалда айыткан.

• • •

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективиниң хуралы база дүүн болган. Ону комбинаттың парткомунуң секретары В. Х. Сүге-Маадыр ажыткан. Совет демократияның чечектелиишкининиң, соңгулдаларның ужур-дузазының дугайында СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң бирги секретары Б. С. Нурзат чугаалаан. Ол партия ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш барыын-хемчикчилерниң күш-ажылчы чедиишкиннеринге доктааган.

Комбинаттың арыглал фабриказының бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цегиниң технологу Н. Ф. Васильева сөс алгаш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединге депутаттың кандидадынга Тываның № 392 соңгулда округундан СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшинни депшидерин ол саналдаан. Ук саналды рудниктиң экскаватор машинизи А. А. Чакиров, энергоцех начальниги С. С. Казанцев, БелАЗ чолаачызы А. Шожап олар деткээннер.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединге депутаттың кандидадынга СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары **Григорий Чоодуевич Ширшинни** депшидер деп шиитпирни ук хуралдың киржикчилери хүлээп алган болгаш бир үн-биле бадылаан.

• • •

СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары **Григорий Чоодуевич Ширшинни** Тываның 392 соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединге депутаттың кандидады кылдыр депшидерин Кызылда күрүнениң педагогика институдунуң, Кызыл гарнизонунуң коллективтериниң хуралдарынга база шиитпирлээн, ону Кызылдың даараныглга фабриказының, мал үлетпүр ажыл-агый чериниң коллективтери, районнарның улуг-улуг бүдүрүлге черлери деткээннер.

Д. ЧЫДЫМ.

ЧУРУКТА: Кызылдың № 1 АТБ-ге депшидилге хуралы.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Совет Тываның 40 чылынга— шалыпчы 40 неделя

ЧЫЛ ЭГЕЗИНДЕН ТУРА

Районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң ажылдакчылары 1983 чылдың социалистиг хүлээлгелериниң негелделерин эки күүсеткеш, чылдың планныг онаалдазын хуусаа бетинде боттандырган.

Коллективтиң социалистиг хүлээлгезинде районнуң чурттакчы чонунга эрткен чылын 47 муң рубльдиң ачы-дузазын чедирери көрдүнгеш турган. Ол сорулга херек кырында— 48 муң 300 рубль кылдыр ажыр күүсеттинген. Бүдүрүлге эргелелиниң ажылдакчылары районнуң бир чурттакчызынга онаашпыр 6 рубль 5 көпеектиң ачы-дузазын чедирген.

Бүдүрүлгениң цехтери эрткен чылын түс-түстә эки ажылдаан. Чижээ, даараныглга, чурук тырттырар, баш дүгү таарар, идик септээр цехтерниң ажылдакчылары планныг онаалдаларын эки боттандырган. Эки ажылы-биле эш-өөрүнүң бүзүрелин чедип алган, өскелерге үлегерлиглер эвээш эвес. Оларга А. М. Монгуш, В. Ч. Куулар, В. Д. Сат, М. К. Донгак, Л. К. Монгуш, А. Х. Баян-Далай болгаш оон-даа өскелер хамааржыр. Бүдүрүлге эргелелиниң коллективиниң ажылдакчылары бо хүннерде февраль айның үлүүнге киириштир ажылдап турар.

Бистиң мурнувуста кол сорулга — он бирги беш чылдың дөрткү чылының планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип, Совет Тываның 40 чылын төлептиг күш-ажыл-биле уткуур. «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» күш-ажылчы ээлчеги 1984 чылдың январь 2-ден бо чылдың октябрь 10-га чедир республикага чарлаар дугайында доктаалды СЭКП обкомунуң бюрозу хүлээп алган.

Районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң ажылдакчылары, цехтери, бригадалары Совет Тываның 40 чылынга тураскааткан ол социалистиг чарышка чыл эгезинден идепкейлиг киржип, ооң баштайгы күш-ажылчы неделязында шалыпчы ажылдаан.

И. ТУВЕКЕЙ.
Өвүр район.

ДОЛУ АЖЫГЛАП...

ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттыжып киргениниң 40 чылын төлептиг уткууру-биле Таңды районда сүт-бараан фермаларының коллективтери социалистиг чарышты ажылдап турар. Он бирги беш чылдың дөрткү чылын Тываның Дуржулга станциязының төп сүт-бараан фермазы үре-түңнелдиг кижи-биле уткаан. Ук ферманың коллективи чарышка бирги черже үнүп, шилчиир чорууру Кызыл тукту чаалап алган. Олар эрткен чылдың планын хуусаа бетинде күүсеткен. Коллектив кежигүннериниң шынарлыг ажылдаарынга бригадир Тимеев Сумбаның ролю база салдарлыг болган.

Ферманың ажыл-ишчилери продукция бүдүрериниң планын ажыр күүседиринден аңгыда, күш-ажылдың культуразын бедидеринче, кижи бүрүзү харысалгазын улгаттырарынче сагышты салган. Ынчангаш ферманың иштии арыг-силиг, чырык апарган. Чогуур көскү агитация-биле дериттинген. «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы ээлчегге ферманың коллективи киржип, арга-курлавырларын долу ажыглап ажылдап турар.

К. ОЮН.

КОМИССИЯ ХУРАЛЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының Эвилел Совединге соңгулдалар талазы-биле Тываның № 392 соңгулда округунуң округ соңгулда комиссиязының хуралы болган. Ону ук комиссияның даргазы А. И. Галайко эрттирген.

Соңгулда комиссиязының сорулгаларының болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдаларга белеткел ажылдары-биле холбашкан хемчеглер дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединге соңгулдалар талазы-биле Тываның № 392 соңгулда округунуң соңгулда комиссиязының даргазының оралакчызы Д. К. Ооржак чүве чугаалаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдаларга найысылалдың бүдүрүлгелеринде, организацияларында болгаш албан черлеринде кандыг ажылдар кылдынып турарын, хоорайның соңгулда округтарында байдалдың дугайында улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскомунуң секретары А. А. Павлова дыңнадыг кылган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединге соңгулдалар талазы-биле соңгулда комиссиязының составынга соңганы дээш оон кежигүннери ханы өөрүп четтиргенин күш-ажылчы коллективтерге илергейлээн.

Кампания үезинде кылып чорудар ажылының планын комиссия бадылаан болгаш ооң кежигүннериниң хүлээлгелерин ук хуралга хувааган.

(Бистиң корр.).

Школа реформазының төлевилелин чугаалажып тур бис

ИДИГ БОЛУР

«Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннары» деп СЭКП ТК-ның төлевилелиниң парлалгада үнгени онза болуушкун-дур. Ол документини бүгү чуртта калбаа-биле сайгарып чугаалажып эгелээн болгай. Бистиң школа коллективи база класс шактарынга, башкылар хуралдарынга чугаалажып көрдүвүс. Ам-даа ону ханы өөренип көөр бис.

Мен бодаарымга, партияның улус өөредилгезиниң чаңгыс аай системазының дугайында документизи кижи дугайында, кижиниң келир үезиниң дугайында ырак бурунгаар көрген ада сагыш салыышкынының база бир дорт херечизи-дир. Ол Төлевилелдиң 40 пунктуларында бистиң чуртувустуң аныяк салгалының школаже кирер эге базымындан эгелээш ынак мергежилин шилип, тып алгыже чедир оруун айтып каан-дыр.

Ол документиде дыка солун чаа чүүлдер бар. Башкы кижиниң ажылы хөй талалыг, нарын болгаш харысалгалыг. Чүге дизе бодунуң эки билиглиг, чонунга төлептиг, кижилер-биле харылзажып билир, боду солун кижи башкы ажылының ажылдап шыдаар. СЭКП ТК-ның школа реформазының дугайында ол төлевилелинде башкы кижиниң ажылының, ооң ат-алдарының, башкының мергежилиниң, чоңга хүндүткелиниң дугайында орза кичээңгей салып турары өөрүнчүг-дүр. Башкылаашкын ажылын улам хөгжүдериниң херээнге ол улуг идиг болуру чугаажок.

В. ӨЛЧЕЙ.
Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы.
Ак-Туруг суур.

СТИЛЬ БОЛГАШ МЕТОДУН САЙЗЫРАҢГАЙЖЫДАР

Партийжи амыдырал

Партия организацияларынга отчёттарны болгаш соңгуулдаларны эрттирер дугайында СЭКП Төп Комитединиң доктаалынга дүүштүр республиканың бүгү партия эге организацияларынга болгаш партбөлүктеринге отчёт-соңгуулдалыг хуралдар болуп эрткен. СЭКП-нин XXVI съездизиниң, партия Төп Комитединиң ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче, он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринче ажылчы чоннарны мобилизастаарынче хуралдар улуг кичээнгейни салган.

Коммунистерниң идепкейжиниң өскенин, оларның бодунуң организациязының болгаш ниити партияның ажыл-херектери дээш харыысалгазының бедээнин, коммунистерниң болгаш республиканың бүгү ажылчы чоннарының ленинчи партияны долгандыр улам сырый каттышканын, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың иштики база даштыкы политиказын, СЭКП Төп Комитединиң, ооң эш Ю. В. Андропов баштаан Политбюрозунуң үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгазын чаңгыс эп-сеткилдиг түүлдүгзүнүп деткип турарын отчёт-соңгуулдалыг хуралдар көргүскен.

Отчёт-соңгуулдалыг хуралдарга коммунистер СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия Төп Комитединиң ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин болгаш моон мурнунда эрткен отчёт-соңгуулдалыг хуралдарның доктаалдарын күүседир талазы-биле сорулгаларны чугаалажырынга киржип, партияның бүгү организацчы болгаш кижизидилге ажылын сайзыраңгайжыдып турарга, планныг даалгаларны ыяап-ла күүседиринче кол кичээнгейни углаандырганнар.

«Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт», «Тудуг кезектери» комбинаттарының, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң, даараныглга фабриказының, Кызылдың эът комбинадының партия организацияларының хуралдарынга илеткелчилер болгаш санал берген коммунистер отчёттуг үеде чоруткан ажылды принципиалдыы-биле анализтевишаан, чедир кылдынмаан чүүлдерни, четпестерни илередип, бүдүрүлгелерни хөгжүдериниң чугула айтырыгларынче сагышты салып, ажыглаттынмайн турар курлавырларны, аргаларны тодараткан.

Капитал тудугда шыңгыы четпестер барын сагыш човаашкын-биле коммунистер демдеглээш, доозулбайн турар тудугларның өскениниң чылдагааннарын илереткен. Тудуг организацияларында партия организациялары кошкак ажылдап келгенин шүгүмчүлээн. Ылаңгыя кадрларны шилип алырында, ажылга таарыштыр тургузарында, кижизидилгезинде четпестер бар. Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, мурнакчы дуржулганы нептередир, камналга чурумун шыңгыы сагыыр, социалистиг чарыштың дээштиг организастаар хемчеглерин кошкак чорудуп турар. Моңу амгы үениң негелдезинде дүүштүр кылыр болза, тудугда ажыл-херекти экижидериниң аргалары бар.

Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарының айтырыгларынче отчёт-соңгуулдалыг хуралдарга коммунистер улуг кичээнгейни салган. Чер болгаш мал ажылының культуразын бедидери, хөй күш үндүрер ажылдарны механизастаары, бүдүрүлгелерни концентрастаары болгаш специализастаары чугула черни ээлээн.

Тываның Кѳдээ ажыл-агыйы дуржулга станциязынга эрткен отчёт-соңгуулдалыг хуралга коллективтиң чедип алган чамдык чедиишкиннерин демдеглээш, ол болза бүдүрүлгениң участок бүрүзүнде коммунистерниң идепкейжиниң өскениниң салдары болганын айыткан. Санал берген коммунистер материалдыг курлавырларны долузу-биле ажыктыг ажыглаан болза, ажылдың түңнели оон-даа эки болурунуң аргалары барын чугаалаан. Хой ажылында четпестерни аңаа шүгүмчүлээн. Төрүүр чүс баш хойга онаашты хураган доруктуруп өстүрүп алыры сѳѳлгү чылдарда кудулаан, ооң чылдагааннары чамдык малчыннарның күш-ажылдың сагылга-чурумун үреп турарында, зооветеринар специалистерниң кошкак ажылында, хойнуң баш санын өстүрериниче, ооң продуктулуун бедидеринче партия организациязы кошкак сагыш салганында болуп турар.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезин экижидер талазы-биле чорудуп турар ажылдарны хуралдарга тодаргай чугаалаан. Коммунистерниң болгаш комсомолчуларның политөөредилгезин, ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезин организастаан, ону хүн бүрүнүң сорулгалары-биле сырый холбаштырган. Идеология кадрларының шынар составы экижээн. Ындыг-даа болза идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылда четпестер барын илеткелчилер болгаш санал берген коммунистер шүгүмчүлээн. Пропаганда ажылының шаап халдакчы чоруу ам-даа четпес, амыдырал-биле харылзаазы кызыы, сѳглээн сѳс биле ажыл-херек карышкак болуп турар.

Каа-Хем, Сүт-Хөл, Тожу, Эрзин, Өвүр районнарга, Кызыл, Шагаан-Арыг, Ак-Довурак хоорайларга корум-чурум камгалалын экижидер, чурум үрей бээр ийи-чаңгыс кижилер-биле профилактика ажылын чорудар, чоннуң чурттап турар черииниң аайы-биле кижизидилге ажылын күштелдирер тодаргай хемчеглерни алырын коммунистер саналдаан.

Отчёттуг үениң дургузунда партия организациялары сан талазы-биле өскен, шынар составы экижээн. Партия эге организациялары бодунуң хүрээлеңинге ажылчын аңгының, интеллигенцияның эң эки төлээлерин хүлээп ап турар. Ылаңгыя кол профессияның кижилерин, бүдүрүлге мурнакчыларын СЭКП-ке киирип алырынче кичээнгейни кошкатпаан. Отчёттуг үениң дургузунда партияга хүлээп алганнарның чеден хире хуузу ажылчыннар болган. Комсомолга политиктиг кижизидилгениң школазын эрткен аныяктарның партияга киирип турары сѳѳлгү үеде кѳвүдээн.

Ынчалза-даа чамдык партия эге организациялары кол профессияның кижилерин партияга хүлээп албайн келгенин хуралдарга шүгүмчүлээн.

Отчёт-соңгуулдалыг хуралдарга кадрларны шилип алырының, ажылга таарыштыр тургузарының болгаш кижизидериниң айтырыгларынче улуг кичээнгейни салган.

Партия организацияларының ажылының стилин болгаш методун коммунистер шүгүмчүлекчи ѐзу-биле ханы анализтеп көргеш, бүдүрүлгелерниң ажыл-чорудулгазынче олар ханылап кирип, аңаа партийжи салдарны чедирип, шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди калбартырынче, партияның үндүрген доктаалдарының күүселдезиниң хыналдазын чорударынче сагышты салып келгенин демдеглээн. Ооң-биле чергелештир партия эге организацияларының ажылының стиль болгаш методунда шыңгыы четпестер барын илереткеш, ону экижидериниң тодаргай сорулгаларын айыткан.

Отчёттар болгаш соңгуулдалар үезинде партия организацияларының соңгулдалыг активи 1982 чылдыындан үш чүс кижи кѳвүдээн. Партия организацияларының секретарьларының 20 хуу хирези чаартынган. Партия эге организацияларының цех парторганизацияларының секретарьларының иштинден 805 кижи дээди, доостпаан дээди болгаш ортумак эртемниг. Улус ажыл-агыйының дыка хөй специалистери партия организацияларын баштап турар. Моон алгаш көөрге, партия организациялары быжыккан, идея талазы-биле каңналган кадрларлыг болу берген, ынчангаш олар СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия Төп Комитединиң ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлериң чедиишкинниг күүседиринче республиканың коммунистерин, ажылчы чоннарын мобилизастап шыдаар аргалыг.

Партия эге организациялары отчёт-соңгуулдалыг хуралдарга коммунистерниң шүгүмчүлелдиг саналдарын күүседири-биле хемчеглерни ажылдап кылгаш, партия хуралдарынга бадылааш, ону амыдыралга боттандырарының талазы-биле тодаргай ажылды чорудуп турар.

Д. ДАМБА.
СЭКП обкомунуң партийжи-организастыг ажыл килдизиниң инструктору.

Калдар-оол Күргекович Кужугет — «Тыва тудуг» трестиң 81-ги тудуг эргелелинде сураглыг бригадирлерниң бирээзи. Ооң удурткан бригадазы ай, чыл планнарын доктаамал ажыр күүседип, тудугнуң шынарын экижидер, чогуур хуусаазында доозар дээш шудургу ажылдап келген. Бригада коллективи эрткен чылдың планныг даалгаларын база долу күүсеткен, республиканың уруглар эмнелгезиниң корпустарының, кырганнарның интернат-бажыңының, республиканың геология-шинчилел экспедициязының лаборатория-бүдүрүлге корпузунуң тудугларынга ажылдап келген.

Хоочун бригадир коллективти быжыглаар, сагылга-чурумну күштелдирер, аныяктарны тудуг ажылынга ижиктирер дээш сагыш салып, ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, шынарын экижидер дээш идепкейлиг туржуп турар. Коммунист тудугжуну партияның область конференциязының делегадынга соңгааныы бригада кежигүннери улуг өөрүшкү-биле хүлээп алган болгаш ону чүгле бригадириниң ажылын эвес, а харын бүгү бригаданың ажылын үнелеп көргени деп хүлээп алган болгаш ол бузурелди, хүндүткелди бадыткаары дээш улам организастыг, бүдүрүкчүлүг ажылдаарын шиитпирлээн.

ЧУРУКТА: партияның область конференциязының делегады, тудугжулар бригадири К. Кужугет (солагай талазындан ийи дугаарында) бригадазының аныяк кежигүннериниң аразында.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

БҮДҮРҮП САЙГАРГАНЫ

Республиканың тараа продуктуларының бүдүрүлге эргелелиниң күш-ажылчы коллективтери эрткен чылын 10 миллион ажыг рубльдиң продукциязын бүдүрген болгаш ажылдап кылган, чыл планындан ажыр 200 муң рубльдиң продукциязын сайгарган. Беш чылдың үш чылдарының планын эргелел декабрь 15-те-ле күүседипкен.

Ч. ДОСПАН.

«Тоора-Хем» совхозтан медээлер

КОЖА ИЙИ ХОЙЖУ

Хойжулар Өктейбен Бичеоол биле Бириңней Эренчинниң кыштаа чаңгыс черде кожа турар. Чылыг кажааларын болгаш чурттаар бажыңнарын бир аай хевир-биле тудуштур кылган. Мал чемгерер, үзүп тургузар чадагай кажааалары база дөмейлешкек. Кайы-даа хойжунуң одар девискээри кезек-кезек дөңнерлиг арга эдээ чавызаашта.

Бо ийи хойжуну кыштаглаашкынга үлегерлиг белеткенген кижилерниң санынга кирип турар. Өктейген беш тонна сигенни кезип белеткээш кыштаанга чедирип алган, мал чеми сөөртүр ажылдарга кызымак киришкен, 300 ажыг хой кыштаар кажаага септелге ажылдарының кол нуруузун боду кылган.

Бириңней хөй чылдарда малга ажылдап чораан болгаш, кышка удур белеткелге хынамчалыг. Кыштаг эки белеткеттинген. Өктейген биле Бириңнейниң хойлары удавас оолдап эгелээр, сакманчылар четкилеп кээр. Хөй хураган дээш демисел эгелээр. Төрүүр чүс хойга онаашты 90-дан эвээш эвес хураганы алырын кайызы-даа хүлээнген.

АҢАА ВАЛЕНТИНА ӨӨРҮҮР

Валентина Самыйлык саанчылап ажылдааш, чаа бир чыл ажыл бар чыдар-даа бол, эки ажылы дээш ооң ат-сураа Көк-Чар сүт-бараан фермазының мурнакчы саанчыларының аразынче кирген. Комсомолчу аныяктарның деп адаткан ооң фермазы күрүнеге сүт садарының чыл планын ноябрьның эгезинде-ле күүседипкен. Аңаа Валентина канчап өөрүвес боор! Ол боду бир инектен чылда 1600 кг сүт саар планын күүседипкен. «Ажылымга арга-мергежил чедип алыр дээш кызып чоруур мен. Мында хоочун саанчы Раиса Шой-Сүрүң биле Зинаида Овуузай менээ инек саарын, ажаап чемгерерин айтып берип, дузалап келгенин утпас мен» деп, Валентина Самыйлык өөрүп чугаалап орар.

Комсомолчу Валентина ам СЭКП кежигүнү апарган. Фермада комсомол организациязының болгаш партбөлүктүң янзы-бүрү ажылдарынга аныяк кыс чажам дивейн, идепкейлиг-биле киржип турар.

АРТ-СЫН АЖЫР...

Азас Культура бажыңының уран чүүл удуртукчузу Кол Булатовка удурткан агиткультбригада арт-сын ажылдыр малчын хонаштурлагларга аян тудуп оюн-концерт, кино көргүзүп барып турар.

Совхоз төвүнден ырак-узак Толбул, Тоспулук деп черлерде хойжуларга, инек кадарчыларынга болгаш мал чеминиң сөөртүкчүлеринге беседа таныжылга болган соонда, ыры-хөгжүм эгелеп кирипкен. Мурнундагы ышкаш, бо удаада база аалдап барганда, Кол Булатовтуң болгаш Василий Самыяның баян, гитара, дошпулуур тутпушаан, ааңныг эки ырлаары, Татьяна Энчейбенниң хөй-чүүл ырлары, киномеханик Сергей Сотпаның шоодут-дузаашкын колдаан шүлүктери, эң аныяк күүседикчилер Лора Кол биле Валентина Байгыыжыктың ыр, танцылары малчын өңнүүнүң сеткил-сагыжынга өөрүшкүнү сөңнеп кээр. Чаартынган концерт программазының берганы ол.

А. НУГУУРАК

Интернационалчы кижизидилге

АК-ДОВУРАКТЫҢ ПТУ-ЗУНДА

Айзак хөй чон төлдери
Амыр тайбың чурттап
өстүнер.
(Ырыдан).

Ак-Довурактың № 3 профессионал-техниктиг училищези тургустунганындан бээр ам таптыг-ла он алды чыл болуп турар. Училище ол үениң иштинде Ак-Довурак хоорайның «Тыва даг-дүгү» комбинадынга болгаш республиканың өске-даа бүдүрүлгелеринге, ажыл-агыйларынга, совхозтарынга хөй-хөй аныяк ажылчын кадрларны — чолаачыларны, арыглакчыларны, машинист - экскаваторжуларны, электросварщиктерни белеткеп берип келген. Оларның чижээнге чүгле Ак-Довурактың «Тыва даг-дүгү» комбинатта бээин бүдүрүлгениң мурнакчыларын болгаш ажылчыннарны хөйнү адап болур. Чижээ, электрик Олег Бегзи, газ-биле каңнакчы Михаил Тарасов, экскаваторщик-машинистер Андрей Иванов, Сергей Агбаан, дериг-херекселдер машинизи Галина Кужугет, цех начальниги В. Седип дээш оон-даа өскелер.

Училищеде сургуулдарның өөренип, чурттаарынга бүгү-ле эки байдал тургустунган. Ынчангаш училищеде өөренип турар аңгы-аңгы националдың сургуулдары билиг-мергежил шиңгээдип алырындан аңгыда, хоорайның болгаш училищениң хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип, амыдыралга идепкейлиг турушту болурунга боттарын кижизидип турарлар. Училищеде янзы-бүрү бөлгүмнер, секциялар чорууп, походтар, ужуражылгалар, кежээлер, конференциялар, диспуттар доктаамал болуп турар.

Чижээ, ол училищеде Интернационалчы найырал клуву (удуртукчузу мастер А. Волкова) солун болгаш эки утка-шынарлыг ажылды чорудуп, сургуулдарга чараш, аажы-чаңны, эки мѳзү-шынарны, найыралды кижизидеринге бодунуң үлүүн киирип турар. Ол клубтуң кежигүннери сѳѳлгү чылдарда Болгария, Венгрия, Моол, Германия Демократтыг Республикаже аян-чорукту кылып, ол чурттарның аныяктарының ажыл-амыдыралы-биле таныжып, чораан черлеринге «Ак-Довурак — найыралдың хоорайы» деп беседаны кылып, училищениң ажыл-амыдыралы-биле база таныштырып турарлар.

Олар дедир ээп келгеш, чораан черлериниң дугайында эш-өөрүнге чугаалап берип, «Тайбың болгаш найырал дээш» деп хана солуннарны, бюллетеньнерни үндүрүп турарлар. Эрткен чылын ол училищениң сургуулдары УССР-ниң Ровно хоорай чорааш, база хөйнү көрүп, билип алгаш келгеннер. Бо өөредилге чылының эгезинде училищениң бөлүк сургуулдары Бай-Тайга районнуң Кызыл-Даг, оон соонда Сүт-Хөл районнуң Алдан-Маадыр суурларже походтарны кылганнар. Ол бүгү ырак-узак черлерже ырлыг-шоорлуг кады походтар, хову-шөлдерге күш-ажыл, найыралчы кежээлер, спортчу маргылдаалар, кижилер аразынга найыралды быжыглаарынга, бот-боттарын хүндүлежип билиринге, өске националдың кижилериниң эки чаңчылдарын шиңгээдип алырынга аажок дузалаар. Оон аңгыда «Бодунуң мергежилиниң тергиини» деп конкурс, политиктиг плакаттарның, политиктиг ырларның, хана парлалгазының конкурузу, шериг-патриоттуг оюннарга маргылдаалар, «Училище — сээң бажыңың, сен — ооң ээзи сен», «Кижи — чоргаар дыңналыр», «Аныяндан адың камна», «Сээң комсомолчу билеэдиң» дээш өске-даа темалыг кежээлер училищеде доктаамал эртип турар. «Ажылчын аңгының курлавыры-биле таныжылга» кежээзин эрттирери училищеде чаңчыл апарган. Ындыг кежээге училище коллективиниң бүгү кежигүннери киржир болгаш бүдүрүлгелерниң мурнакчыларын, дагдыныкчыларны, хоочуннарны чалап ап турар. Ындыг кежээге бирги курсчу сургуулдар ажылчын аңгының курлавыры болганынга боттарының байырлыг даңгыраан бээри чаңчыл болу берген.

Училищениң башкылар коллективи сургуулдарның күш-ажылчы кижизидилгезинче база чугула кичээнгейни салып турар. Сургуулдар боттарының өөренип, чурттап турар черлерин боттары арыглап, аштап турарлар. Училище бодунуң дузалал ажыл-агыйында өшкүлер өстүрүп турар. Ону база-ла сургуулдар боттары залчежип ажаап, чемгерип, оларның сүдүн саап, чайын оларга чемни белеткеп, кажаалып чылдың-на септеп, чылыглап турарлар. Олар боттары чазын картофельди, ногаа аймаан тарааш, күзүн ажаап ап турар. Училищениң сургуулдары ам ийи чыл улаштыр Волгоград областа барып, студент тудуг отрядтарының ажылынга киржип, тудугжунуң нарын ажылынга баштайгы базымнарын кылып, күш-ажылчы дадыгылышкынны ап турарлар.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

ЧУРУКТАРДА: училищениң автослесарьлар бөлүүнүң сургуулдары М. Ооржак, С. Иванов практиктиг ажыл үезинде; училищениң бөлүк сургуулдары автомоделистер бөлгүмүнүң кичээлин эрттирип турлар.

ЭРТЕМНЕРНИ ДАМЧЫШТЫР

Башкылаашкын ажылын чедиишкинниг чорударының бир кол үндезини программада көрдүнген материалдарны бодунуң чурттап турар черинин, районунуң, республиказының амыдыралы-биле холбап билирин болур. Чижээ, совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында маадырлыг демиселиниң дугайын чугаалап тургаш, бистиң Төрээн чуртувусту камгалаарынга бүгү национарның төлээлериниң, ооң иштинде тыва эки турачыларның киржип эрес-дидим дайылдажып турганын база ыяап-ла чугаалап турар бис.

Ооң аңгыда СЭКП ТК-ның чаа үндүрген чугула документизиниң дугайында каш сѳс.

«Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының дугайында» солуннарда парлаттынган ол чаа документиниң бүгү чуртта калбак чугаалажыышкыны эгелээни кончуг солун болуп турар. Бистиң училищениң башкылар коллективи база чугаалажып көрген.

Ол «Угланыышкында» эң ылаңгыя аныяк салгалды күш-ажылга ынак болурунга, күш-ажылды кылып турар кижилерни хүндүлеп билиринге өөредирин онзалап демдеглээни кончуг таарымчалыг-дыр. Ол документиниң 10 дугаар пунктузунда мынчаар чугаалап турар: «Бүдүрүлге практиказын эң эки бригадаларның болгаш звеноларның составынга дагдыныкчыларның, бүдүрүлгениң чаартыкчыларының болгаш күш-ажыл хоочуннарының удуртулгазы-биле эрттирер». Бо чүүл дээрге бүдүрүлге-биле өөредилге черлериниң аразында доктаамал быжыг харылзаа турар ужурлуг деп чүвени бүдүрүлгениң удуртукчуларынга дорт хүлээндирип турар-дыр. Ол кончуг шын. Чамдыкта бүдүрүлгениң удуртукчулары ону артык чүък кылдыр санап бээр чүүлдер бар. Бо документини ам-даа ханы өөренир бис.

М. БЕЛЯЕВА.
училищеде өөредилге эргелекчизи.

«Шынга» харыыга хамаарыштыр

«СААЛДА ЧҮГЕ КУДУЛААНЫЛ?»

Ындыг аттыг шүгүмчүлелдиг материал 1983 чылдың ноябрь 30-де «Шын» солунга парлаттынган. Аңаа хамаарыштыр улус депутаттарының Эрзин район Совединиң күүсекчи комитединиң кѳдээ ажыл-агый эргелелиниң кол зоотехниги З. Дамба редакцияже мындыг харыыны чоруткан турган:

«Солунга үнген материалда фактылар бадыткаттынган. Четпестерни чайладыр талазы-биле чамдык хемчеглерни «Мѳрен» база Ленин аттыг совхозтарның удуртукчулары ап чоруткан.

Сѳѳлгү үеде «Мѳрен» совхозта инектерни чемгерериниң рационун элбекшиткен. Кажааларны чылыглап септээн, электри чырыын бүрүнү-биле киирген. Фермада 40 тонна кургаг өдек бар, ынчангаш чаш бызааларның чыдар черлери доктаамал кургаг. Кызыл-булуң септелгези доозулган, ында көргүзүг материалдарын база лозуң, плакаттарны саанчыларның, кадарчыларның социалистиг хүлээлгелерин аскан.

Ленин аттыг совхозтуң сүт-бараан фермазында байдал база дээредээн. Сагбас, сувайлыккан инектерни өскээр аппарып тургускаш, оларның орнунга өске кодаңнардан 151 баш саар инекти фермада эккелген. Малга ылбыраткан саваңны берип турар. Хыналда саалданы айда 2 катап чорудары көрдүнген. Кажааларны дарый септээн».

РЕДАКЦИЯДАН: «Мѳрен» совхозтуң удуртукчулары, специалистери солунга үнген шүгүмчүлелден чамдык түңнелдерни үндүргени — ферманың күш-ажылчы көргүзүглериндеи кошкү. Ынчалза-даа фермада ээ-харыысалга, сагылга-чурум чок байдалды совхозтуң удуртукчулары үр үеде «эскербейн» турганы элдептиг. А Ленин аттыг совхозтуң удуртукчулары нарын байдалдан уштунарының аргазын дилеп тыппааны илдеп. Ооң түңнелинде 1983 чылда совхоз күрүнеге сүт садар планын 72-ле хуу күүседип, республикада эң куду көргүзүглүг ажыл-агый болган. З. Дамбаның декабрь 27-де чоруткан харыызында: «...Планны чедиишкинниг күүседир дээш бүгү аргаларны ажыглаар бис!» дээн аазаашкыны боттанмайн барган.

Моон алгаш көөрге, улус депутаттарының Эрзин район Совединиң күүсекчи комитединиң кѳдээ ажыл-агый эргелели айыткан четпестерни чайладыр талазы-биле дээштиг хемчеглерни албааны иле-дир. Ынчангаш эрестей харыының орнунга тодаргай, ажыл-агыйжы түңнел үндүрген харыыны «Шын» солуннуң редакциязы манап турар.

УЧИЛИЩЕМНИ ХҮНДҮЛЭЭР МЕН

Ак-Довурак хоорайның профессионал-техниктиг училищезиниң бир дугаар доозукчуларының бирээзи мен. Училищеге өөренип келген үемниң иштинде башкыларның, мастерлерниң дузазы-биле дыка хөй чүвеге өөренип алган мен. Училище менээ электриктиң түскай мергежилин бээринден аңгыда, мени күш-ажылга ынак кижилер-биле найыралдыг болур, өскелерниң ажылын хүндүлеп билир чорукка кижизиткен. Ынчангаш менээ амыдыралдың үнелевиниң өөретикчизи — Ак-Довурак хоорайның профессионал-техниктиг училищези деп бодап чоруур мен.

Бис училищеге билиг чедип алырындан аңгыда, эки дыштанып, ойнап-хөглеп, найыралдыг чурттап, найыралга өөренип, хөй-ниити ажылын чорудуп турган бис. Ынчангаш мен өөренип турган училищемни, аңаа болуп турган спортчу маргылдааларны, диспуттарны, кежээлерни, ужуражылгаларны, походтарны, экскурсияларны ам-даа сактыр мен.

Ак-Довурак хоорай интернационалчы ѳг-бүлениң хоорайы. Ында бистиң чуртувустуң хөй националдыг улузунуң янзы-бүрү төлээлери ажылдап, чурттап турар. Мен бодум база интернационалчы ѳг-бүлеге төрүттүнген мен — ачам тыва, авам орус. Бистиң хоорайның ажылчыннарында сен, мен, орус, тыва деп ылгажыр чүве чок улус. Чаңгыс сорулга — Төрээн чуртунга ак сеткилдиг ажылдап бээри бистиң каттыштырып турар. А хоорайның № 3 профессионал-техниктиг училищезинде оларның ажы-төлдери база ында өөренип турар. Мен база ол училищени дооскаш, ажылчын аңгының ооруунда туруп, даг-дүгү бүдүреринге эээш-биле-даа болза, үлүүм киирип турарымга чоргаарланыр мен.

Үш чыл иштинде училищеге шиңгээдип алган мергежилимни долузу-биле ажыглап, шериг албанын эрттирип турган радиотелеграфистиң 6 дугаар разрядын дужаап алдым.

Шериг соолунде Ак-Довурак хоорайымга кээп, фабриканың бѳлүүн сорттуг даг-дүгү арыглаар цегинге электрослесарьлап ажылдай берген мен. Оон соолунде ол-ла цехтиң улуг энергетиги, улуг мастери болуп ажылдадым. 1982 чылдан эгелеп комбинаттың администрациязы мени ол-ла цехтиң начальниги болуп ажылдаар кылдыр томуйлаан.

Ынчангаш Тываның аар иштичурүнүң баштайгызы В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың продукциязын бүдүрүжүүнге бодумнуң улуумну киирип ажылдап чоруур мен.

Он бирги беш чылдың үш-күү, эзек чылының планныг даалгаларын бистиң комбинат чедиишкинниг күүсеткен. Бистиң цех база мурнакчыларның одуруунда. Мээң кады ажылдап турар эштерим А. Струкова, Б. Устинов, Н. Васильева, В. Ипатова олар ажылынга бердинген, алган хүлээлгезин ыяап-ла күүсеткеш амыраар, өскелерге үлегерлиг улус. Ак-Довурактың № 3 профессионал-техниктиг училищезин дооскан чолаачылар, арыглакчылар, электрокаңнакчылар, машинист-экскаваторщиктер, поварлар бистиң фабрикада дыка хөй.

В. СЕДИП,
цех начальниги.

ТҮҢНЕЛДИ ҮНДҮРЕР, КАТАПТАВАС

Респотребсоюзтуң партия-ажыл-агый активиниң хуралындан

Тыва респотребсоюзтуң партия-ажыл-агый активиниң хуралынга Тываның кооператорларының эрткен чылда ажылының түңнелдерин анализтеп, 1984 чылда сорулгаларын чугаалап тура, Респотребсоюзтуң баштаар чериниң даргазының оралакчызы илеткелчи Х. Д. Монгуш, санал бергеннер системада кылдынган ажылдарны айытпышаан, кол-ла кичээнгейни кодээ чоннуң садыг хандырылгазында четпестерже угландырган.

Кодээ чоннуң садыг хандырылгазын сайзыраңгайжыдар чамдык боттуг хемчеглер эрткен ажыл-агый чылында ап чоруттунган. Чөөн-Хемчик, Бии-Хем, Мөңгүн-Тайга болгаш өске-даа райполарның белеткел контораларының коллективтери эрткен чылдың планныг онаалдаларын багай эвес көргүзүглер-биле боттандырган. Кызылдың хоор-коопсадыы чонну кодээ ажыл-агый продуктулары-биле хандырарын 1983 чылда, моон мурнунда чылдарга деңнээрге, элээн органи-застыг чоруткан. Белеткелдер саарылгазының чыл планын кооператорлар декабрь 15-те боттандырган болгаш пландан ажыр 400 муң ажыг рубльдиң кодээ ажыл-агый продукциязы, чиг-эт белеткеттинген.

Илеткелчи системаның тудуг, транспорт бүдүрүлгелериниң ажылынга доктаап, ылаңгыя транспорт ажылдакчыларының эрткен чылын багай эвес ажылдааның чижектерге көргүзүп демдеглээн. Ындыг-даа болза, кооператорларның 1983 чылда алган социалистиг хүлээлгелериниң чамдык кол негелделери күүсеттинмээн. Чүлерил ол? Кол көргүзүг — үүрмектеп садар бараан саарылгазының планы чедир бердинмээн, ол — 91,7 хуу күүсеттинген, планга чедир 11584 муң рубльдиң барааны саартынмаан. Чээрби садыг бүдүрүлгезинден чүгле «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчын кооперациязының ажылдакчылары план күүселдезин чедип алган. Ниитиниң чемненилгезиниң коллективтери база чедир ажылдаваан. Он сес коллективтиң чүгле сези планныг онаалдазын боттандырган. Кооператорлар ынчангаш эрткен чылын 1982 чылдың деңнелинден куду ажылдаан, кол көргүзүг күүсеттинмээн. Хожудаашкынның чылдагааны чүдел, план чүге күүсеттинмээнил?

Хуралга ол дугайында шүгүмчүлелдиг, ажык чугаа болган. «Чылдагааны чүдел?» деп айтырыг аңаа база тургустунган. Аңаа харыы колдуунда-ла дараазында чүүлдер-биле тайылбырлаттынган.

Бирээде, фондулуг бараанарны кызырганы, ооң-биле хандырып турарының долу эвези — үүрмектеп садар бараан саарылгазының планы-биле бараан курлавырларының кирип турарының аразында деңдески эвес чорукту болдурган. Ол дугайын чугаалажып тура, хуралдың киржикчилери боттарының талазындан чедир шиитпирлеттинмейн барган айтырыгларже улуг кичээнгейни угландырган. Чижээ, чамдык райполарда органи-зас чок, олутпай чоруктар бар, садыг саарылгазының талазы-биле ажыл-херекчи ёзу-биле шиитпирлээр айтырыглар эвээш эвес. Бараан курлавырларын дилеп тыварынче, ону четчелээринче чамдык райполарның удуртукчулары чогуур кичээнгейни угландырбайн келген. Чижээ, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Өвүр, Тес-Хем, Эрзин, Сүт-Хөл райполарда бараан хандырыкчылары-биле ажыл, харылзаа кошкак. Ынчангаш ук райполар көрдүнген фондуларын долу шиңгээдип албаан.

Садыг черлерин бараан-биле хандырып турар бүдүрүлгелер-биле ажыл — системада чугула айтырыг. Респотребсоюзтуң садыг килдистери, Кызыл, Абакан садыг баазалары болгаш райполар бараан хандырыкчыларының хүлээлге-дугуржулгазын күүсеткен турарын чедип алыр ындыг дээштиг хемчеглерни албайн турар. Чижээ, чүгле «Ростекстильторг» баазазы безин эрткен чылын 664 муң, а «Росторгодежда» — 33,5 муң рубльдиң барааның чедир бербээн. «Росторгодежда» баазаның ажылынга хамаарыштыр чугаалап тура, кооператорлар шын хомудалдарны кирип турганнар. Ол баазаның талазындан райполарже чагываан, шынары багай бараанарны чорудуптар таварылгалар бар. Ооң-биле кады Кызылдың мебель фабриказының ажылынга хамаарыштыр хомудалдар киргилээн. Хереглекчилер ниитилелин бараан-биле хандырар планын фабриканың ажылдакчылары каш чыл улаштыр үзүп келген. Мебель фабриказындан райполар 1983 чылда 80 муң рубльдиң барааның чедир албаан. Ол шупту чоннуң эргежок чугула хереглел бараанары болуп турар.

Садып алыкчыларның негелде-хереглелин өөренип көөр, оларның чагыглары-биле ажыл райполарда, магазиннерде ам-даа негелдеге дүүшпес. Бир эвес бараанга чагыглары чоннуң негелде-хереглелин барымдаалап четчелеп кирер болза, «садып алыкчылар албас, чылдар бараанар-дыр, ийин» дээр чугаа турбас ужурлуг. Чамдык магазиннерде бараанарның 40—70 чедир хевирлери делгиирлерде чок. Чоннуң хереглели эргежок чугула бараанарны четчелеп албайн, садыг хандырылгазының культуразынга хамаарыштыр чүнү чугаалаарыл? Садып алыкчыларның негелде-хереглели, бараанның шынарынга хамаарылгазы өскен дугайында чугааның хуралга болганы-даа таварылга эвес.

Садыг бүдүрүлгелериниң ажылын канчаар организастаанындан план күүселдези улуг хамаарылгалыг дээрзин утпазы чугула. Ындыг-даа болза чамдык магазиннер кандыг-бир чылдагаан-биле хонук-хонуу-биле хаалгыг туруп бээр таварылгалар база бар. 1982 чылдаазы-биле деңнээрге, магазиннерниң хаалгыг турарының саны системада эрткен чылын хөй болган. Ону сан-түңге көргүзерге — 1427 магазин-хүн. 1982 чылда ол—1118 магазин-хүн турган. Оон 1010 муң рубльдиң орулгазы чидириглиг болган. Чөөн-Хемчик, Өвүр, Тес-Хем райполарның магазиннеринде туруушкуннар, ажыл хүнүнүң чидириглери хөй.

Аъш-чем программазын херек кырында боттандырарынга садыг ажылдакчыларының киржилгези улуг. Хуралга ол дугайында база чугаа болган. Кодээ чоннуң кодээ ажыл-агый продуктулары-биле хандырылгазы черле көскүзү-биле элээн экижээн деп болур. Ындыг-даа болза ону ам-даа сайзыраңгайжыдары негеттинип турар. Мааңа чугула ажыл системаның белеткел организацияларынга хамааржыры чугаажок. Эрткен чылын ук коллективтер эът, картофель, ногаа аймаа, мөөгү, тооруук болгаш чамдык өске-даа продуктулар белеткээриниң планын чедир боттандырбаан. Райполарның дузалал ажыл-агыйларын хөгжүдүп тургусканында база чедир шиитпирлээр айтырыглар эвээш эвес.

Кооперация өнчү-хөреңгизин кадагалап камгалаарынга хамаарыштыр партия-ажыл-агый активиниң хуралынга чугаа шыңгыы болган. Өре-самчыгдал чок ажылдап турар коллективтер бар, ындыг-даа болза ол айтырыгның шиитпирлеттинип турары чер-черде деңдески эвес. Респотребсоюзтуң шугумунга эрткен чылын ниитизи-биле алдан чеди улуг хемчээлдиг өре-самчыгдал демдеглеттинген. Сүт-Хөл, Чөөн-Хемчик, Бии-Хем, Өвүр районнарның хереглекчилер ниитилелдеринде кооперация өнчү-хөреңгизиниң кадагалалы негелдеге дүүшпес. Өре-самчыгдалдарның бо коллективтерде хөй болуп турары таварылга эвес. Тес-Хем, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Бии-Хем, Өвүр, Сүт-Хөл райполарда бухгалтер учёду, контроль кошкак. Ооң-биле кады материалдыг харысалгалыг ажылга кадрлар шилип алыры четпес тургустунган.

Кооператорлар эрткен чылда социалистиг хүлээлгелериниң негелделериниң кол көргүзүүнүң күүсеттинмейн барганының чылдагааның хуралга мындыг янзылыг чугаалашкаш, оон бо чылын түңнел үндүрерин дугуруш-каннар. Он бирги беш чылдың дөрткү чылында социалистиг хүлээлгелерин ап тура, үстүнде четпестерни чайладырының арга-хевирлерин тодарадкан.

Тыва респотребсоюзтуң партия ажыл-агый активинге кооператорларның 1984 чылда социалистиг хүлээлгелерин хүлээп алган. Ооң негелделериниң кол-колун моон адаанда киирдивис.

Садыг, ниитиниң чемненилгезиниң талазы-биле: күш-ажылды организастаарын экижидип, күш-ажылдың сагылга-чурумун бедидип, ажыл-агыйжы эвес чоруктар-биле демиселди күштелдирип тургаш, план күүселдезин долу чедип алыр;

садыг хандырылгазының бедик культуразын чедип алыр болгаш садыглаашкынның дешпилгелиг арга-хевирин калбартыр.

Белеткелдер талазы-биле: белеткел саарылгазының чыл планын декабрь 24-те күүседир болгаш кодээ ажыл-агый продуктуларын пландан ажыр 100 муң рубльге садып алыр:

системаның дузалал ажыл-агыйынга 55 тонналың орнунга 57 тонна хаван эъдин бүдүрер, ногааны, картофельди, чаңгыс чылдыг сигенни тарып өстүрер.

Капитал тудуг, транспорт талазы-биле: тудуг объектилериниң 75 хуузун «эки», «эң эки» демдектер-биле ажыглалга киирер:

чүъкту контейнер аргазы-биле сөөртүрүн шиңгээдип алыр болгаш ийи бригаданы бригада керээзи-биле ажылдаар кылдыр тургузар.

В. КУУЛАР.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ДЕЛЕГЕЙНИҢ УЛУСТАРЫНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА

КОЛОМБО. «СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң тайбың инициативалары болгаш саналдары чүгле совет улустуң эвес, харын база бүгү делегейниң улустарының эрге-ажыктарынга дүгжүп турар» — деп, Шри Ланканың Коммунистиг партиязының ТК-зының чиңгине секретары К. П. Силва СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң «Совет күрүнениң делегей байдалы болгаш даштыкы политиказының дугайында» доктаалы совет кижилериниң тайбынче шын-на сеткили-биле чүткүп турарының, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун кошкадыр дээш боттарындан-на хамааржыр бүгү чүүлдерни кылырынга оларның шиитпирлииниң база бир херечизи боор турар. Ол чугула документ ядролуг халапты болдурбазының соңгаарладып болбас хемчеглерин алырынче бүгү делегейниң чазактарын болгаш улустарын кыйгырып турар.

Дээди Советтиң ол доктаалы бүгү делегейде улам калбарып турар ядролуг чепсекке удур шимчээшкинни быжыглаарынга идиглиг боор, тайбың күзелдиг бүгү күштерниң изиг чүүлдүгзүнүүшкүнүн болгаш деткимчезин ап турарын ланки коммунистерниң удуртукчузу айыткан.

Бүгү делегейни ядролуг халапка чыгап турар Вашингтонуң айыылдыг планнарынче делегейниң улустарының кичээнгейин угландырган. Ооң ужурундан тайбың болгаш айыыл чок чорук дээш, ядролуг дайынны болдурбас дээш дайынга удур күштерге чаа идиги ол доктаалдың кылырынга кандыг-даа чигзиниг турбас деп ШЛКП ТК-ның чиңгине секретары түңнелинде демдеглээн.

БРАТИСЛАВА. Бистиң ажылчы чоннарывыс эш Ю. В. Андроповтуң делегейниң эң чугула айтырыгларының талазы-биле реалистиг туружун бедии-биле үнелеп көрген. Ооң медегелдеринде делегейни ядролуг дайынның кыжанышкынындан чайладыр дээш чайгылыш чокка демисежиринге Совет чазактың шиитпирлиин илереткен деп, Словакияның Компартиязының ТК-зының Президиумунуң кежигүнү, секретары Л. Пезлар Братиславаның «Правда» солуунга бижээн. Ынчангаш буржуаз пропаганданың кандыг-даа сөс кырында хоозун чулчуруушкуну делегейниң дүшкүүрлүг чорууның шыңгыыраарының ёзулуг буруузу империализмге, хамыктың мурнунда АКШ-тың амгы удуртукчуларынга онаажып турарының факт-барымдаазын канчап-даа чажырып шыдавас.

Варшава Керээзиниң киржикчизи күрүнелериниң Политиктиг консультативтиг комитединиң чөвүлел хуралынга эрткен чылдың январь айда хүлээп алганы Декларация болза, кижи төрелгетенниң делегей айтырыгларын шиитпирлээриниң боттуг, комплекстиг болгаш ур хуусаалыг программазы болур. Ынчангаш бөгүн тайбың дээш демиселдиң түңнелдери аңаа-ла сөстерден эвес, боттуг херектерден хамааржыр. Барыын Европага америк ракеталарны тургузарынга харыы кылдыр Совет Эвилели болгаш социализмниң өске-даа чурттары боттарының камгаланыр аргазын быжыглаар дээш эргежок чугула бүгү чүүлдерни кылып турар.

МАПУТУ. Делегейниң дүшкүүрлүг чорууң чавырылдыраары дээш бүгү делегейге тайбың дээш Совет Эвилелиниң демиселин мозамбик улустуң бедии-биле үнелеп көрүп турарын Фрелимо партияның ТК кежигүнү, Мозамбик Улус Республиканың кадык камгалал министри П. Мокумбя чугаалаан. ССРЭ-ниң чаа тайбың инициативаларын бистер бүрүн чүүлдүгзүнүүшкүн-биле уткуп хүлээп алган бис. Оларда совет кижилерниң бүгү чурттар болгаш улустар-биле тайбың кожа-хелбээ чурттаарынга ядролуг чепсекти эндере бүдүрерииге удур демисежиринге быжыг шиитпирлиин илереткен. Фрелимо партия болгаш Мозамбиктиң чазаа ССРЭ-ниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның бүгү тайбың саналдарын деткип келген болгаш деткип-даа турар. Дайын — ол дээрге, кижи төрелгетенге удур коргунчуг кем-буруулуг үүлгедиишкин болур, ынчангаш амгы үеде тайбың дээш демиселден чугула сорулга чок боор турарын П. Мокумбя чугаалаан.

КАТМАНДУ. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң АКШ-тың конгрезин болгаш НАТО-нуң өске-даа чурттарының парламенттерлеринге ол чурттарның чазактарының тайбынга айыылдыг боор турар «күш дегээриниң» политиказын чорударындан ойталаарынче кыйгырыы делегейниң дүшкүүрлүг чорууң чавырылдырарының талазынче Совет Эвилелиниң шиитпирлиг базымнарының дугайын херечилеп турар деп непал «Антарваарта уикли» солуун бижээн. Совет парламентиниң доктаалында ССРЭ-ниң ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглавазының дугайында хүлээлгези болгаш боттарының аразында шериг күжүн ажыглавазының дугайында керээни чарар талазы-биле саналдарны боттандырарын чедип алырынга болгаш соңгу-атлантика эвилелиниң чурттары-биле тайбың харылзааларны тударынга Советтер чуртунуң шиитпирлиин илереткенин ак сеткилдиг бүгү кижилер долузу-биле деткип турар. Барыын чүктүң болгаш хамыктың мурнунда АКШ-тың күрүне ажылдакчылары ССРЭ-ниң тайбынга ынакшылдыг инициативаларынга харыыны бээр болгаш деңэргениң бир дөмей айыыл чок чоруктуң принцивин херек кырында сагыыры дайын чок келир үениң оруун ажыдарын хүлээп көөр ужурлуг-даа».

(СЭТА).

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

АЖЫЛ ШАПКЫНЧААН

БЕРЛИН. Карл-Маркс-Штадтта «Бауммволле» комбинаттың пөс аргыыр фабриказында удавас долгаар 8 автомат электроннуг херекселдиң хималазы-биле дүн-хүн чокка, соксаавайн ажылдап эгелээн. Оларның дузазы-биле бо чылын эрткен чылдыындан ыракта хөй, бедик шынарлыг 125 тонна удазынны белеткеп үндүрер аргалыг.

Комбинаттың өске-даа бүдүрүлгелери дериглелер-биле ажылды улам шапкынчыдып, долузу-биле ажыглап турар. Комбинатта ниитизи-биле 70 муң кижи ажылдап турар деп, ооң чиңгине директору Э. Райнхард чугаалап турар. Бо чылын машиналарның болгаш станоктарның ажылдаар шагы бети-ле дээрге, бүдүн-чартык шак немежир болгаш хонукта 22,5 шак чедер. Комбинатта кирип турар болгаш даштыкы кентиң пөстерин кылыр «Лаутекс» деп бүдүрүлгениң ажыл-ишчилери база-ла соксаал чокка ажылдаар чурумче шилчээн.

ИДЕГЕЛДИГ ЧӨЛЕҢГИИШ

ПРАГА. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлели бүгү социалистиг демкаттыжышкынының идегелдиг чөлеңгииши болурун «Руде право» солун мурнуку чүүлүнде бижээн. Төөгүлүг кыска үе иштинде ЭДЧ кежигүнү чурттар боттарының коммунистиг болгаш ажылчын партияларының удуртулгазы-биле кайгамчыктыг чедиишкиннерни чедип алган, күштүг үлетпүр баазазын тургускан, амгы үениң болбаазыраңгай технологиязын тургускаш, херек кырында ажыглап турар. Колдуунда-ла Совет Эвилелиниң ачы-дузазы-биле тургустунган ол органның бүгү ажылы бүрүнү-биле чаагай эчис сорулгаларга чагыртан, киржикчилериниң деңэргезиниң, суверенитединге болгаш кайы-даа талага ажыктыг чорукка үндезилеттинген.

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлели социалистиг чурттарның улус ажыл-агыйының болгаш эртем-техниктиг дешпилгезиниң хөгжүлдезинге идиглиг кады ажылдажылганың организакчызы болур. Делегейде шыңгыы амгы демисел боор турар амгы байдалдарда империалистиг бөлүктерниң талазындан кызамдаарының хемчеглеринге удурланыр, оларның кыдып турар экономиктиг болгаш политиктиг шаптыктаашкыннарын ажып эртеринге интеграция дузалап турар.

Социалистиг чурттарның идейлиг чаңгыс эви, оларның улуг экономиктиг, эртем-техниктиг болгаш камгаланыр күжү—бөмбүрзек кырынга тайбының болгаш социал дешпилгениң кол магадылалы болур деп, ЧКП ТК-ның органы онзалап демдеглээн.

КОЛ СОРУЛГАЛАР

БУДАПЕШТ. Социалистиг чурттар-биле хөй талалыг кады ажылдажылга, ажылчы чоннарның инициативаларын деткиири, партияның улус-биле харылзааларын быжыглаары — амгы үе-чадада областың коммунистериниң мурнунда тургустунган кол сорулга ындыг— деп, Дьер-Шопрон областың ВСАП обкомунуң бирги секретары Бела Хари СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан. Венгрияның экономиказынга чугула рольду ойнап турар бистиң областың улус ажыл-агыйының деңдески хөгжүүрүнге коммунистерниң ону ыяк билир чоруу дыка дузалаан.

Ындыг түңнелдер областың коммунистериниң политмассалыг калбак ажылдарының үезинде чедип алдынганын Б. Хари айыткан.

ИЗИГ ТҮЛҮК ҮЕДЕ

ХОШИМИН. Вьетнамның мурнуу талазында эгелээн каан-аяс хүннер үези — тудугжуларга ажылдаарының изиг түлүк үе боор турар. Кол-ла күштү республиканың мурнуу чүгүнге социалистиг индустриализацияның кол-кол тудугларынче мөөңнеп турар. Оларның иштинде дыка хөй вьетнам-совет найыралдың тудуглары бар.

Догнай хемде суг күжү-биле ажылдаар электри станциязының чанында чуртталга хоорайының овур-хевири тодаргай көстүп турар. Ол Вьетнам Социалистиг Республиканың мурнуу талазынга эң улуг электри станция болур. Шаандаы чүгле курорт болгаш балыкчылар хоорайы Вунгтау амгы үениң нефтичилер хоорайы кылдыр кезуулдүр-ле хуулуп кел чыдар. Бүдүрүлге тудуглары-биле кады чуртталганың ак хар дег бажыңнары бедип үнгүлеп келген.

(СЭТА).

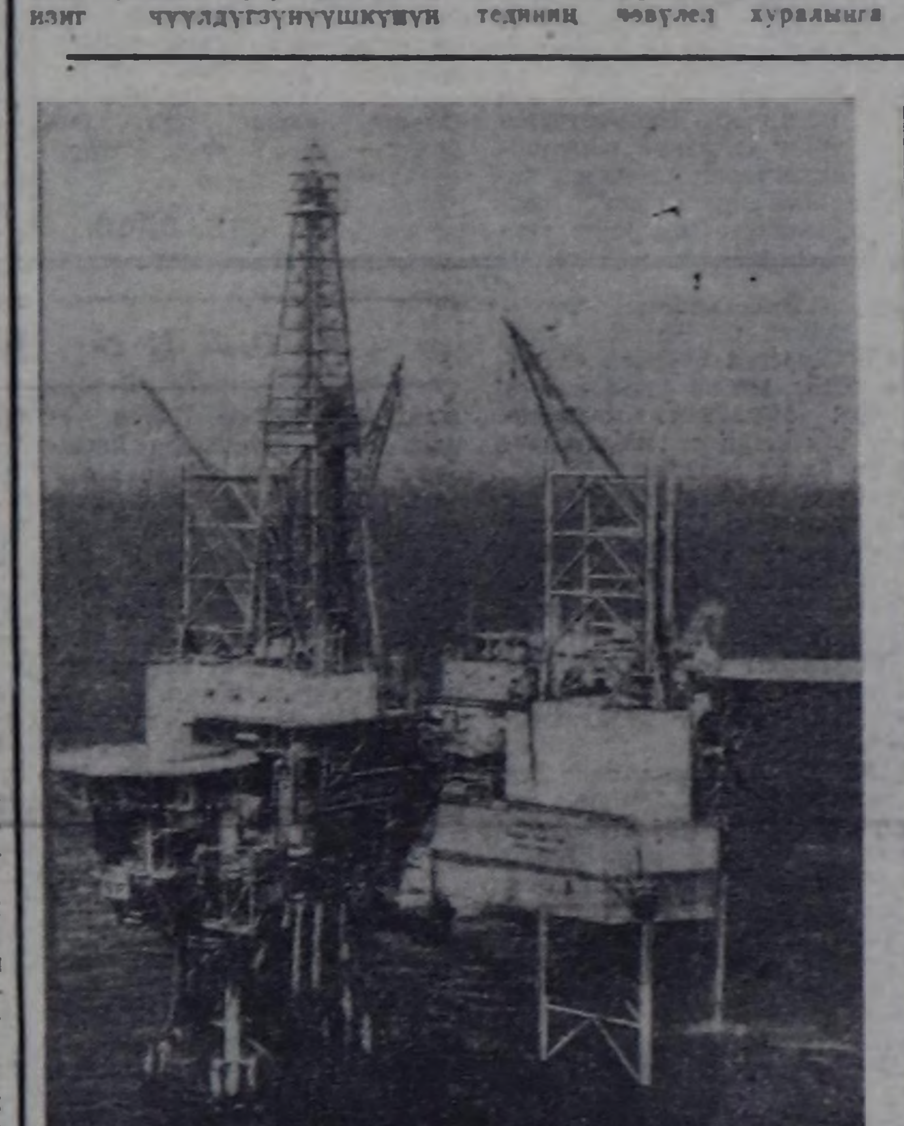

ИНДИЯ. Нефть казып тывар үлетпүр — Индияның национал экономиказының күрүнеге хамааржыр бүдүрүлгелериниң шапкын хөгжүп турар адырларының бирээзи. Чурттуң нефтиге болгаш нефть продуктуларынга хереглелдерин эң чоокку үеде бүрүн хандырар сорулганы республиканың чазаа бодунуң мурнунга салган. Аңаа Индия биле Совет Эвилелиниң аразында кады ажылдажылга улуг салдарлыг, уи кады ажылдажылга чээрби беш чыл дургузунда чедиишкинниг хөгжүп келген.

ЧУРУКТА: Бомбей хоорайның чанында нефть казып тывар бүдүрүлге.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧҮҮЛДҮГЗҮНҮП ТУРАР

ЛУАНДА. Мурнуу-Барыын Африканың Улусчу Организациязы (СВАПО), Африканың чурттарының бүгү улустары СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Медегелдеринде, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң «Совет күрүнениң делегей байдалының болгаш даштыкы политиказының дугайында» доктаалында илереттинген Совет Эвилелиниң тайбың инициативаларын изин-биле чүүлдүгзүнүп турар деп Свапонуң Төп Комитединиң Политбюрозунуң кежигүнү, информация херектериниң талазы-биле секретарь Хидипо Хамутенья медеглээн. ССРЭ-ниң саналдары тайбынче болгаш бурунгаар дешпилгеже боттуг орукту айтып турар деп, ол СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан.

(СЭТА).

КАРЖЫ ХЕМЧЕГЛЕР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Чилиде шериг-фашистиг ёзу-чурум патриоттарга удур истеп-сүрүүшкүнүң болгаш каржы хемчеглерин улам күштелдирип турар. Оппозиция ажылдакчылары истеп-сүрерин күштелдирер планнарга «юридиктиг» үндезин болдурары-биле Пиночеттиң ёзу-чуруму «чаа антитерроржу хоойлунуң» телевилелин чогаадып тургускан болгаш ол бо чылдың март айда күштүг боор эгелээр ужурлуг. Ол хоойлуда кижилерни өлүрүп шиидерин доктааткан болгаш амгы үеде хамааты судтарның көрүп турар дыка хөй херектерин шериг трибуналдарының эргезинче шилчидерин көрүп турар.

«Хоойлу» телевилелин ёзугаар Пиночеттиң национал информация төвү дээр корум-чурум камгалакчылары улам улуг бүрүн эргелиг апаар. Олар муң-муң чилилериниң өлгени дээш буруулуг. Олар ам кижилерин кандыг-даа буруудаашкын чокка кара-бажыңче кирр октаар «дурум ёзугаар эргелиг» болур.

МАНАГУА. (СЭТА). Пиночеттиң шериг-фашистиг диктатуразының камгалакчылары чүгле эрткен чылда 60 муң ажыг кижини тудуп хоругдаан болгаш дыка хөй кижи магалчыннарының холдарындан өлгеннер. Ол дугайын Чилиниң Коммунистиг болгаш социалистиг партияларының ында иелтереткен медегелинде чугаалап турар.

Амгы үеде эрткен чылдың төнчүзүнде Сантьягога туттурган элээн каш политиктиг ажылдакчыларның кырында шыңгыы айыыл диргелген. Чили полиция оларны «хоойлу-дурум үрээн» деп чаңчыл ёзугаар буруудадышкыны онаап турар.

Даштыкыдан сөөлгү медээлер

БЕРЛИН. Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының чер-черде партия организацияларының амыдыралында чугула үе-чада эгелээн. ГСЧП Төп Комитединиң ажылдап кылганы соңгулдалар дугайында дүрүмүнге дүүштүр 123 хоорайлар болгаш районнар организацияларынга отчёт-соңгулдалыг конференциялар болган.

ГСЧП-ниң удуртукчу ажылдакчылары чамдык конференцияларның ажылынга киришкен. Чурттуң экономиктиг болгаш социал амыдыралында дүрген шиитпирлээри негеттинип турар янзы-бүрү айтырыгларын олар чугаалажып көрген. Ажылчын аңгы-биле, бүгү ажылчы чоннар-биле партияның харылзааларын улам-на быжыглаарынче, а ол ышкаш социалистиг демократияны хөгжүдеринче онза кичээнгейни угландырган.

ЛОНДОН. Чуртта ажыл чок чоруктун болгаш ажылчыннарны, албан-хаакчыларны ажылдан массалыы-биле үндүрерин айтырыы Англияда 1984 чылда база эң-не чидиг айтырыгларының бирээзи болуп турар. Англияның премьер-министри М. Тэтчер неделя санында үнер «Ньюс оф уорлд» солуңга интервью берген болгаш ол дугайында ажыы-биле миннип чугаалаар ужурга таварышкан. Ажылдан кижилерни массалыы-биле үндүрер чорук Англияның «хоочун» үлетпүр черлери — хөмүр-даш, металлургия болгаш пөс-таавы бүдүрүлгелеринде эң-не хөй болуп турар.

НЮРНБЕРГ. Германияның Федеративтиг Республиказының ажылчы чоннарының дайынчы авангарды — Герман Коммунистиг партияның VII съездизи бодунуң ажылын доосказ. Тайбың дээш, баштайгы согуушкун кылырының америк ракета-ядролуг чепсээн ГФР-ге тургузуп турарынга удур чурттуң ажылчы чоннарының демиселин ГКП баштап турар. Тайбың болгаш күш-ажыл база социал дешпилге дээш демиселге боттарының бүгү күжүн бээринге ГФР-ниң коммунистериниң бүрүн шиитпирлиин коммунистериниң ол шуулганы бадыткаан.

Партияның удуртукчу органнарын съезд соңгаан. Герман Компартияның даргазынга Герберт Мис база катап соңгуткан. ГКП-ниң даргазының оралакчызынга Герман Готьену соңгаан.

БРЮССЕЛЬ. Европаның экономиктиг ниитилежилгезиниң удуртукчу органнарының айтыышкыны ёзугаар «Ниити рынок» чурттарының хөй-ниитизиниң санал-оналын алган. Санал-онал солчуушкунунга 10 муң ажыг кижи киришкен. Ук чурттарның хамаатыларының сагыш-сеткилиниң кудараашкынын санал-онал солчуушкунунуң түңнелдери херечилеп турар. Чоокта чаа эрткен эрги чылдаазындан чаа чыл багай болур деп санал-онал солчуушкунунга киришкеннериң 35 хуузу санап турар.

НЬЮ-ЙОРК. «Дейли уорлд» солуунуң номчукчуларының хуралы Нью-Йорк хоорайга болган. Ядролуг дайындан делегейни камгалаары — бистиң үениң эң чугула сорулгазы болуп турар деп, АКШ-тың Коммунистиг партиязының национал даргазы Генри Уинстон хуралга медеглээн.

Рейганның милитаристиг политиказы кижи төрелгетенниң ядролуг чепсек-биле узуткаар деп кыжанып турар. Рейганның ол политиказынга удурланышкын улам-на күштелген. Чурттуң чонунуң хөй мурнуу тайбың дээш туржуп, дайынны күзевейн турар. Тайбыңның болгаш социализмниң күштери делегейге айыыл чок чорукту хандырарының магадылалы болуп турар деп Г. Уинстон онзалап демдеглээн.

АНТАНАНАРИВУ. Хамаарышпас болгаш сайзыраңгай экономиканы тургуспас болза, Мадагаскарга социалистиг ниитилелдиң үндезиннерин тургузары чедип алдынмас деп, Мадагаскар Демократтыг Республиканың президентизи Д. Рацирака медеглээн.

Чурттуң хоойлужудулга болгаш күүсекчи эрге-чагыргазының дээди органнарының төлээлекчилери-биле ол ужурашкан болгаш 1983 чылда чурттуң чону экономиктиг база социал айтырыгларны шиитпирлээр талазы-биле улуг чедиишкиннерлиг болганын демдеглээн. Тараачыннарга чемишчидилгени бергени, суггарылга системазын тургусканы чуртка рис бүдүрерин көвүдеткен болгаш 1983 чылда дашкаартан рис садып алырын 43 муң тонна хемчээлге кызырган.

ЛУАНДА. Мурнуу Африканың Национал Африка конгрези (МАНАК) бодунуң тургустунганындан бээр 72 чылын демдеглеп турар. Америк империализмге деткиткен Мурнуу Африка Республиканың расистери Ангола Улус Республикага удур агрессияны улам-на калбартып турарын МАНАК-тың Луандада төлээчериниң баштыңы Урия Моеба парлалга конференциязынга шыңгыы буруу шапкан.

(СЭТА).

КИЛЕҢНИГ БУРУУДАДЫГ

ЛУАНДА. (СЭТА). Преторияның медээлерин ёзугаар алырга, КНО-нуң Айыыл чок чорук чөвүлелиниң Анголадан мурнуу-африка шериглерни доп-дораан үндүрерин негээн резолюциязын хүлээп албаан Мурнуу-Африка Республиканың сөөк-язы ылгаар эрге-чагыргалары «ол республиканың девискээринде баазалары тургустунган СВАПО-нуң партизаннарын сүрер» сорулга-биле АУР-же шериг-биле шургуп кирерин үргүлчүлээр апаарын медеглээн боор турар.

Ынчалза-даа АНГОП агентилелдиң дыңнатканы ёзугаар алырга, ындыг хоозун чулчуруушкуннар херек кырында байдал-биле шуут дүүшпейн турар. Агрессорлар Төрээн чуртунуң хамаарышпас чорууң болгаш суверенитедин камгалаан ангола кезектерге удур дайынны чорудуп турар. Преторияның ужар хемелери республиканың чурттакчылыг черлерин болгаш экономиктиг объектилерин үзүк-соксаал чокка бомбалап турар. Кырганнар, херээженнер болгаш бичии уруглар өлүп-кырлып, хоорай-суурлар өртенип-хүюктелип турар.

ЧЖАО ЦЗЫЯННЫҢ АЯН-ЧОРУУНГА

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Америк солуннар КУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң премьери Чжао Цзыянның АКШ-че аян-чоруу-биле холбаштыр ооң аңаа баарының үезинде үлетпүр болгаш техниктиг кады ажылдажылга дугайында ийи талалыг чаа дугуржулганы кылырының дугайында чугаалажышкыннарны кылыр болгаш ол чугаалажышкыннар практиктиг айтырыгларны шиитпирлээр талазы-биле күжениишкиннерин улам таарыштыр башкарар сорулга-биле ындыг кады ажылдажылганың ниити хемчээлин тодарадырын демдеглээн.

АКШ-тың билдингир-ле сүмезин ёзугаар чаартылганың болгаш хөгжүлдениң делегей банкызы КУР-га саң-хөө болгаш экономика талазы-биле «дузаламчыны» калбартырының дугайында чарлаан. Пекинге ындыг дузаламчыны бээри чурттуң иштинге «экономиктиг реформаларны» үргүлчүлээр болгаш Кыдаттың Барыын чүктен технологияны болгаш дериглелерни садып алырын улгаттырарынга таарымчалыг болур.

АКШ-ТЫҢ КОНГРЕЗИ: ШИВЭЭ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Американың Каттышкан Штаттарының конгрезиниң бажыңы кедергей быжыглаттынган шивээ хевирлиг болу берген. Ак бажыңны, күрдепартаментиниң, Пентагоннуң шивээ кылдыр быжыглаан сөөлүнде АКШ-тың конгрезиниң бажыңының эжиктеринге бетон быжыглалдарны, моолдактарны база кылган. Капитолийже чоокшулаан бүгү машиналарны полиция болгаш чепсектиг тускай шериглер барык базым бүрүзүнде доктаадып, үжеп турар. Конгресстиң бажыңынче чоокшулаан чадаг кижилерни чүгле доктаадып турар эвес, харыын-даа оларны шыңгыы байсаалгага киирип эгелээн. АКШ-тың хоойлу үндүрер дээди органының бажыңының иштинге «айыыл чок чоруктуң хемчеглерин» база күштелдирген. Ажык турар хөй эвес хаалгаларга «демир аймаан илередир» херекселдерни тургускан. Техникага болгаш тускай эрттиришкелерге бүзүревейн, полицейжилер болгаш чепсектиг шериглер хамааты хеп кедип алгаш, туразында хэделип, аңаа келген кижилерни доромчылаашкын-биле үжеп турар.

Мааңа холбаштыр ЮПИ деп информация агентствозу мынчаар демдеглээн: «Олурчулериниң халдаашкынын болдурбазынга эргежок чугула бүгү чүүлдерни тургузар тускай албан черлериниң бирээзи — АКШ-тың конгрезиниң бажыңы-дыр». Даштыкы чурттарда белеткеп турар «сүлчээлерниң» дугайында ында соксаал чокка база чугаалап турар. Ынчангаш Вашингтоннуң албан кижилери «айыыл чок чоруктуң кедергей шыңгыы хемчеглерин» агартырын оралдажып турар.

Агаардан «халдаашкыннар» болу бээринден коргуп, айыылзынган АКШ-тың амгы администрациязы «Чер-агаар» деп хевирниң ракеталарны Ак бажыңның чанынга улуска көзүлбес кылдыр тургузар дугайында айтышкын берген. Ол айтышкынны ёзугаар ында хөй ракеталарны тургузуп каан. «Белеткеп турар халдаашкын» дугайында америк администрацияда кандыг-даа барымдаа чок. АКШ-тың күрүне секретарының бирги оралакчызы К. Дэм телевидениеге дамчыштыр чуве чугаалаан болгаш «дамчыыр чугааларга администрация бүзүреп турар» деп хүлээп көөр ужурга таварышкан. Делегейге өлүрүкчү чорукту өөскүдер дээн бодуунуң политиказын агартыр дээш АКШ-тың Рейган баштаан администрациязы ындыг шуугаазынны кылып турар.

УЛУГ ШҮЛҮКЧҮГЕ ТУРАСКААЛ

Москва чоогунда Фирсановка станциязының чанында парк бар. Ол шаанда Середниково кодан турган. Аңаа хөй кижилер кээп, оон төөгүлүг солун чүүлдери-биле таныжып турар. Ук кодаңга М. Ю. Лермонтов хөй удаа кээп, Е. А. Арсеньева кырган-авазынга аалдап чоруп турган. Ол аңаа элээн каш шүлүктерин бижээн.

Ол паркка ам Москва чоогунуң санаторийин тургузуп, улуг шүлүкчү дугайында тураскаал кылдыр ону «Мцыри» деп адаан.

ЧУРУКТА: «Мцыри» санаторийже кирер эжик аксында.

В. СОЗИНОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроникаазы.

ИДЕГЕЛДИ БАДЫТКАП

Коммунизм тургузукчузу ажыкы бүгү талазы-биле сайзыраңгай кылдыр кижизидеринге партия улуг идегелди башкыга берген. Ол улуг идегелди бадыткаа, чаштарны кижизидеринге эртем-билиин, сагыш-сеткилин бүрүнү-биле берип чоруур башкылар хөй. Ындыгларының бирээзинге Ак-Даш сес чыл школазының башкызы Клара Сотпаевна Ооржак хамааржыр. 1978 чылда Кызылдың педагогика институдунуң физика-математика факультедин дооскаш ол школага ажылдап келген. С. К. Карыма, Д.-Б. Х. Ондар дээн ышкаш школаның дуржулгалыг башкыларының арга-сүмези Клара Сотпаевнага баштайгы бергелерни эртеринге деткимче болган.

К. С. Ооржактың кичээлдери тургузуунуң хевириниң болгаш методиктиг аргаларының талазы-биле бот-боттарынга дөмейлешпес, аңгы-аңгы. Башкы кичээлинге көргүзүг материалдарын хөйү-биле ажыглап турар, ылаңгыя техниктиг херекселдерни — диафильмнерни, диапозитивтерни, эпидиоскопту, кодоскопту ажыглап эрттирген кичээлдерин уруглар аажок сонуургаар болгаш оон хөйнү билип алырлар. К. С. Ооржактың методиктиг шыгжамырында дыка хөй рефераттар, пластинкалар, математиктиг фигуралар, таблицалар, карточкалар, иллюстрациялар бар. Ол чүүлдерни боду тыптынып, чамдыктарын өөреникчилер болгаш ада-иелерниң дузазы-биле кылып ап турар.

Өөреникчилер кижизидилгезинге бир кол чүүл — кичээл бүрүзүн амыдырал-биле холбаары. Башкы съездилер материалдардан, партия, чазактың үндүрүп турар доктаалдарындан сан-түңнерни ап, кичээлдеринге ажыглап турар. Кичээлдиң ажыктыын бедидип, теманы билдингир-биле бөдүүнүнден нарыынынче тайылбырлап турган өөреникчилерниң сонуургалын чедип ап келген.

Клара Сотпаевна өөреникчилерни бот-боттарын хүндүлежир, деткижер, күш-ажылдыг болгаш күш-ажылдың кижилерин хүндүлеп билир чорукка кижизидер дээш чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап чоруур. Башкының удуртулгазы-биле школада янзы-бүрү темалыг кежээлер, олимпиадалар, экскурсиялар эртип турар. Ол ышкаш бодунуң удуртуп турары бешки класска класс шактарын эрттирип турары солун. «Хлебти камнаңар» деп темалыг кежээни эрттиргенин тодаргайы-биле бижикседим. Класстың иштики бүдалы кежээниң темазынга таарыштыр дериттинген. Ханаларда тараа, хлеб дугайында үлегер домактарны, чечен чугааларны, орус, тыва чогаалчыларның чалгынныг сөстерин чараш, көрүштүг кылдыр бижиттинээш аскан. ССРЭ-ниң сүлде демдээн, украин улустуң «Колосок» деп тоолундан иллюстрацияларны чураап аскан. Тарааның аңгы-аңгы сорттарын, ол темага тураскааткан номнарны делгеп каан. Кежээниң эгезинде башкы уругларга хлеб дугайында лекцияны номчуп берген. Оон соонда чалаттырган аалчылар — салбырның хоочун суггатчылары, таражылары боттарының ажыл-ижиниң дугайында чугаалап бергеннер. Даразында одуруглар айы-биле тывызыктар конкурузу болган. Ол ышкаш тараа-дараадан кылган национал болгаш орус чемнериниң делгелгези солун болган. Оон уруглар ол чемнерни канчаар кылырын база билип алганнар. Түңнелинде өөреникчилер темага хамаарыштыр литература-хөгжүмнүг композицияны салчыларынга сонуургатканнар. Ол кежээден уруглар хлеб, тарааның канчаар ажаарын, аңаа камныг болурунуң дугайында хөй чүүлдерни билип алганнар.

Башкының өске-даа эрттирип турары класстан дашкаар ажылдары утка-шынар талазы-биле солун болгаш ажыктыг. Ынчангаш оон кичээлдерин өөреникчилер четтикпейн манаары таварылга эвес. Башкызы бир-ле солун чүүлдү көргүзүп, бир-ле чаа чүвени айтып бээр дээрзин олар билирлер. Ынчангаш башкы өөреникчилериниң идегелин оскунмас дээш кызымаккай ажылдап чоруур.

С. МОНГУШ.

ФОТОДЕЛГЕЛГЕДЕ

«Совет спорт — миллионнарның спорту» деп фоточуруктар делгелгези Белградта ажыттынган. Ында СЭТА-ның спорт талазы-биле фотокорреспондентилериниң 80 хире эң эки ажылдарын делгээн.

Барык бир ай хире болгаш Сараевога эгелээр XIV кышкы Олимпий оюннарынга совет спортчуларның белеткелинин канчаар чорупс турарын ук делгелге көнчүт тода чугаалап турар.

Январьның төнчүзүнде Ак олимпиаданың найысылалынга ону чедирер.

«КӨДЭЭНИҢ ХӨӨННЕРИ» КӨДЭЭДЕ

Тыва чогаалчы С. Б. Пюрбюнуң «Кодээниң хөөннери» деп шиизин республиканың чону сонуурган-биле көрүп турар. Тываның хөгжүм-шии театрының бөлүк артистери ол шиини Өвүрде ыракы Саглы суурнуң ажылчыннарынга чоокта чаа бараалгаткаңнар.

О. ДАЛБЫЙ.

КАНАДАГА КОНЦЕРТТЕР

Украин ССР-ниң улустуң артизи София Ротару болгаш «Червона рута» ансамбль Канаданың хоорайларынга гастрольдап чораан. Ансамбльдиң удуртукчузу Анатолий Евдокименко мынчаар чугаалаар:

— Ай дургузунда 40 ажыг концерттерни үндүрген бис. Программавыста украин улустуң ырлары болгаш амгы авторларның чогаалдары кирип турар.

Бо гастрольдар үезинде янзы-бүрү чылдагаан-биле бодунуң төрээн чери-биле чарылган кижилерге база душтувус. Бистиң концерттеривиске удур бойкот чарлаан кижилер база турган. Концерт эгезинде удурланган плакат, хуудустар тудуп алган чоруп турган кижилерниң хөй кезии концерт соонда София Ротарудан автограф бээрин дилеп кээп турдулар.

Канаданың чурттакчылары совет композиторларның ырлары-биле пластинкалардан таныш, билир болдулар. Ынчангаш таныыры ырны, аялганы дыңнап каанда, ону катаптаарын хөй катап дилеп турарлар. Концертивистиң үшкү кезээнде көрүкчүлер артистерни сценадан чоруур арга чок адыш часкаашкыннары-биле үдеп турган. Канадажылар украин улустуң ырларын, Николай Мозговойнуң, Валерий Громцевтиң, Вадим Ильинниң ырларын онза сонуургааннар.

— Тайбың дээрге бөгүнгү өртемчейде бүгү шынчы, ак сеткилдиг кижилерниң херээ. Канадага гастрольдар үезинде хөй херээженнер-биле ужуражып чугаалаштым. Олар бир-ле дугаарында келир үе, тайбың дугайында сагыш аарып чоруурлар болду— деп, София Ротару чугаалаар.

К. МИХАЙЛОВ.

ОЛИМПИАДА МУРНУНУҢ ШЫЛГАЛДАЗЫ

Январь 9-тан 14-ке чедир Будапештиге болур Европа чемпионадының фигуралуг чуңгулаашкынның бүгү хевирлеринге ССРЭ-ниң команда долу составтыг киржир. Ында Москвага болган делегей болгаш Ленинградка бүгү-эвилел маргылдааларынга чедиишкинниг киришкен спортчулар кирген.

Эжеш чуңгулаарынга делегей чемпионнары ленинградчылар Елена Валова биле Олег Васильев, оларның чаңгыс чер чурттуглары Лариса Селезнева биле Олег Макаров, аңаа москвачылар Марина Австрийская биле Юрий Квашнин олар стартче үнерлер.

Спортчу танцылар күүселдиринге москвачылар, Европаның эрткен чылгы чемпионнары Наталья Бестемьянова биле Андрей Букин, Марина Климова биле Сергей Пономаренко, Ольга Воложинская биле Александр Свинин олар киржирлер.

Европа чемпиону чораан москвачы Елена Водорезова, ооң чаңгыс чер чурттуу Анна Кодрашова, Подмосковьеден Кира Иванова, Европа маргылдаазының хүлер шаңналының эдилекчизи Александр Фадеев, Владимир Котин (Москва) болгаш Харьков чурттуг Виталий Егоров олар база совет командазы төлээлээрлер.

Будапештиге эртер ол маргылдаа 1984 чылда делегей маргылдааларының баштайгызы. Оон соонда Сараевога Олимпий оюннары болгаш Оттавага делегей маргылдаалары уламчылаар.

ТӨӨГҮ АРХИВИ ДУЗАЛААН

Кавказче шөлүлгеже бар чыда М. Ю. Лермонтовтуң кирген бажыңын Ставропольдуң чурт шинчилекчилери дилеп тыпкан. Бодунуң төрели болур генерал-майор П. И. Петров сугга шүлүкчү чурттап турган деп чүве билдингир. Аңаа сураглыг «Бородино» ооң бажыңга чуруттунуп кирген деп чугаа база бар болгай. 1812 чылда дайынның киржикчизи генерал ол алдарлыг тулчуушкунунуң дугайын чээни Лермонтовка каш-даа чугаалап турган. «Чугаалам, лаай-а» — деп, одуругда ужур-ла бар.

Вельяминовская (ам Дзержинский) кудумчузунда 161 дугаарлыг бажыңга Петров чурттап турган деп шын эвес санап турган. «Кавказ областың Ставрополь хоорайының албан черлериниң болгаш хамаатыларының чуртталга бажыңнарының демдеглелин кирген планы» Ленинградтың төөгү архивинден тывылган. Шын эвес турган адрести тодарадырынга архивтиң материалы дузалаан. Лермонтов үезинде муңгаш арыг 161 дугаар бажыңның орнунга турганы пландан илерээн. Төөгү документилеринге үндезилеттинген дилээшкиннер бадыткалды алган: бистиң бо хүннеривиске чедир барык хевээр артып калган өске бажыңга генерал чурттап турган болган. Ооң бөгүнгү адрези: Дзержинский кудумчузу, 114.

ТУС ЧЕРНИҢ САХАРАЗЫ

Тараа кезер кадыр хевирлиг Коса деп чартык ортулук Балтий далайның мугулдурларының бирээзинде чыдар. Бойдустуң хай-халавы-биле кижиниң демиселиниң онзагай тураскаалы деп, ол черни санап болур. Инда суурда ажыттынган чурт-шинчилел музейи ортулуктуң кайгамчык төөгүзү-биле таныштырып турар.

Инда бодунун адын үш катап солааны чыл санында маңаа дыштанып кээп турарлар болгаш туристер кайын ожаар. Кылаштаарга, оожум кыжыртайның чыдар хар дег ак элезинниң адаанда сес суур бодунуң шаг-үезинде хөмдүнүп кирген. XVI векте, чижээ, Карвайн суур суургалыг, школалыг, чуртталга бажыңнарлыг турган. Көжүп чоруур элезин тейлерге улустар хады хөмдүне бербезин дээш бажыңнарны ийи катт кылдыр тудуп турган. Ол суур база хөмдүнүп калган.

Ынчалза-даа ол суурнуң дугайында тураскаал чонга арткан, чүге дээрге ол — шүлүкчү болгаш эртемден Л. Резаның чурту. Чоннуң ырларының чыынчызы Балтий Сахара дугайында «Дужуп кирген суур» деп шүлүглелин чогааткан.

Эрткен чүс чылда суур кыдыын быжыглаар инспектор албан-хүлээлге база турган. Ол албан-хүлээлгени күүселип турган Ф. Эфаның адыбиле Морской суурнуң чанында бедик элезин тейжигешти адаан. Музейниң делгелгезиниң кол кезии ооң коллекциялары болуп турар.

Почта станциязының албан-хаакчызы Г. Кувертасу улуг күштү үндүрүп турган, эрик кыдыы кызыы черни хады, шарлан, терек-биле ногаанчыткан, херзүннүң үстүкү кадын ооң уламындан быжыга берген. Ооң соонда Г. Кувертасунуң дузалакчылары хөй апарган.

Элезин тейлерни кижилер ажып тиилээн. Ниданы ам хады арга-арыг бүргей шыпкан. Тарып олурткан 60 муң ыяштарның бирээзинге-ле бир кочалдан эвээш эвес кара доврак, кижилерниң улуг сагыш салыышкыны илереттинген.

Солун чүүлдер

ТӨРЭЭН ХООРАЙЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Бакуда инженер Вадим Топаловтуң коллекциязы төрээн хоорайының төөгүзүн өөренип турарларга бир онзагай дузаламчы болуп турар. Баку дугайында янзы-бүрү чүүлдерни билип алыр дээш харылзаа талазы-биле специалист бо кижиге чогаалчылар, чурукчулар, режиссёрлар, архитекторлар кээп турар. Азербайджанның найысылалы-биле холбашкан дыка хөй маркаларны ол чыып алган.

Ооң чыып алган чүс-чүс демдектери тодаргай болгаш калбак тайылбырларлыг. Бо ажылды доозар дээш хөй санныг номнарны, сеткүүлдер болгаш солуннар статьяларын ол шүүй номчуп көрген. Оруу Каспийни дамчып эрткен үш далайлар кежир аян-чорук кылган Афанасий Никитинниң, Ленинниң «Искра» солунун көвүдедир парлап турган Бакуда чажыт типографияның, Бакунуң 26 комиссарларының маадырлыг салым-чолунуң дугайында солун чүүлдерни коллекцияда чыттан.

ЭРГИ ЧУРУК

Улуг ыраажының холунуң ужүүн салган, эргижирээниинден саргара берген фотография Ф. И. Шаляпинниң чалыы чылдары-биле холбашкан болуушкуннарны база катап сагындырган. Ол чурукту Семипалатинск чурттуг Н. Сосновская өг-бүле архивинден тып алган.

Эрткен вектиң тозан чылдарының эгезинде Сосновскаяның кырган-ачазы Ф. И. Булгаков Казань хоорайның чагырга черинге бухгалтерлеп турган. Хоорай училищезин чоокта дооскан Федор Шаляпин ол кижиге херек эмгелеп ажылдап кирген чүве-дир. Эгелеп чоруур ыраажы стол артынга ажыл кылыр сунду чок кижи болган, аңаа чергелештир ол ажыл хөй шакты алыр турган. Хорга репетицияга киржир, ону үспес дээш чылдаганнар дилээр, бажым аарып тур, дижим дээш ажылдан хостап көөрүн ол дилээр турган. Ф. И. Шаляпинниң «Мээң амыдыралымның арыннары» деп номда мындыг одуруглар бар: «...бухгалтер кара-сарыг карактарлыг кижи. Ол карактарының улуун база шыңгызын кедип алганы карактарын улам улгаттырып турган. Менче каш секунда дургузунда ол ыыт чокка, көөр хөөн чогу-биле көргеш, чиди-биле чугаалаан: «бо ажылдан үнүп чор...».

Ф. И. Шаляпин 1897 чылда, Россияга сураглыг ыраажы апаргаш, Казаньга катап келген. Бодунуң даргазы турган Ф. И. Булгаков-биле ол ужурашкан. Ынчан олар чурукка кады тырттырган.

(СЭТА).

Өг-бүлениң айтырыглары

ААС-КЕЖИК ЧҮДЕН ХАМААРЖЫРЫЛ

Өг-бүлеге болуп турар таарымча чок чамдык чүүлдер ниитилелге эки эвес салдарны чедирип турары билдингир. Ашак-кадайның чарлыры — ол бүгүнүң сөөлгү чадазы болуп турар болгаш ол өг-бүлениң уругларынга берге байдал таваржыр, күрүнениң чаңчыттаан деп-дески хөгжүлдезиниң тургузуунга таарымча чок байдалдар тургустунар, чарлып турарларының, оларның чоок кижилериниң сагыш-сеткилинге мораль талазы-биле аар байдал артып каар.

Ашак-кадай болганнарының чарлыр чоруу делегейде көвүдеп турар. Бистиң чуртувуста ооң саны база эвээш эвес. Ол бүгүнүң чылдагааны чүдел?

«Элдепсинчиг болза-даа, социал утаан-бодалдың өзүлдези болгаш ооң-биле чергелештир — чарлыр чоруктарның санының өзүлдези ниитилел хөгжүлдезиниң бо үе-чадазында ала-чайгаар болуушкун-дур — деп, билдингир совет социолог, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының социологтуг шинчилелдер институдунуң улуг эртем ажылдакчызы, философия эртемнериниң доктору Михаил Семёнович Мацковский чугаалады. — Социал депшилгениң хөгжүлдези-биле чергелештир өг-бүле тударынга ынчаардагы дээштиг болуп турган: шажынның, ада-иениң, күрүнениң талазындан кирип турган даштыкы күштер кошкаар апарган. Өске талазында, өг-бүлениң бустурунга үлүүн кирип турар иштики күштер база бар. Оларга: херээжен кижиниң социал байдалының улам улуг ужур-уткалыг апарганы, өг-бүлеге ооң деңнэргилиг байдалы, экономиктиг хамааржышпас чоруу хамааржыр».

«Ниитилелде улустуң аразында культурлуг харылзааларның өскени бистиң чуртувуста өг-бүлелерниң чарлыр чоруунун санының өзеринге идиглиг болган — деп, М. С. Мацковский уламчылаан.— Ооң түңнелинде херээжен улус өг-бүледе чамдык таарымча чок байдалдарга: арагалаашкынга, бодун өрү көрдүнер чорукка, каржы чорукка, ашактарының багай шынарынга, уруглары дээш оларның сагыш салбазынга шыдажыр чоруу кошкаан. Ол чорук өг-бүлениң чарлыр чоруунга салдарлыг болуп турар.

Өг-бүлениң үр турттаваайн чарлы бээриниң азы өг-бүлениң быжыг болурунуң факторлары социологтарга шаг-да-ла билдингир. Ол дээрге, өг-бүле тудуп турарларның кижизидилгези, характери, оларның бот-боттарынга таарыжып болурунуң хевири, өг-бүле туткан соонда оларның бот-боттарынга хамаарылгазының оруктары-дыр. Оон ыңай, өг-бүлениң экономиктиг үндезини, амыдырал-чурттаалгазының таарымчалыг азы таарымча чок байдалдары. Аразында харылзааларын үнелеп билири, өг-бүлеге нылыр ажылдарын аразында хуваажып алыры болгаш чөрүлдээлер база хамааржыр.

Бир эвес ол бүгү факторлар шуптузу билдингир чүве болза, өг-бүлениң быжыг болурун чедип алырының оруктары билдингир болбас чүве бе? Оларның бары шын, ол бүгүнү шензээн-даа, ооң түңнели багай эвес-даа болган. Ооң дугайын М. Мацковский мынчаар чугаалаар:

«Өг-бүлеге психологтуг чырдыышкын талазы-биле ёзулуг ажыл бистиң чуртувуста дыка хөгжүп турар: школада кичээлдерден «Өг-бүле болушкан аныяктарның клувунда» лекцияларга чедир, психология талазы-биле шоолуг билиг чок чорукту узуткаарындан социологтарның, юристерниң, психиатрларның, психологтарның, сексологтарның ылаптыг консультацияларынга чедир. Ооң ужур-дузазы улуг. Эң билдингир чижектен көрээли. Сөөлгү чылдарда Ленинградка өг-бүлелерниң чарлыр чоруу дыка кызырылган. Эрткен чылын ооң саны колдуунда-ла үш хуу эвээжээн. Чүге? Чүге дээрге, ашак-кадай болушкан кижилерге азы өг-бүле тудар деп шиитпирлеп ап турарларга арга-сүме бээриниң болгаш профилактиктиг дузаны чедирериниң системазын мында чогуур деңнелге организастаан. Ол системаже кирген чүүлдер болза: эмнелге-генетика төвү, психоневрология диспансерлериниң чанында тургустунган сексопатология кабинеттери хамааржыр болгаш нечаштын 1700 школалары организастаттынган. Аныяк өг-бүлениң клубтары ажылдап турар. Чартык миллион ажыг хуудустарны, медицина талазы-биле сүмелерни болгаш оон-даа өске чүүлдерни парлап үндүрген. Олла бүгүнүң ажылын хоорлуускомнуң чанында тургустунган — өг-бүлениң, ашак-кадай болчурунун болгаш сексопатологияның айтырыгларының талазы-биле чөвүлел удуртуп-баштап турар. Хоорайның ол ажылдар талазы-биле билдингир эртемден-эмчилери ооң ажылында киржип турар. Ынчангаш ол бүгү ажыл-херектерниң чогуур деңнелде чорупп турары билдингир-дир...».

Ындыг «чалгыг» чүгле Ленинградты эвес, өске-даа хоорайларны бүргей апкан: чурттуң улуг-улуг хоорайлары шуптузу-ла өг-бүлениң быжыг болур чоруун чедип алыр дээш ажылдап киришкен.

Ынчалза-даа өг-бүлениң быжыг болур чоруу чүгле чарлыр чоруктарны кызырарында эвес-ле болгай. Бистиң эң кол сорулгавыс — ашак-кадай болчурунун ёзу-зу болур совет өг-бүлени быжыглаары болур. Ол — бистиң күрүневистиң амгы чорудуп турары демографтыг политиказының кол хевирлериниң бирээзи-дир. Чурттуң чонунуң өзүлдезин хөгжүлдезин улам сайзырадырының талазы-биле чамдык доктаалдарны сөөлгү чылдарда бистиң чуртувуста хүлээп алган. Ылаңгыя, хөй уругларлыг өг-бүлелерге күрүне дузаламчызын күштелдирер дугайында доктаал аңаа хамааржыр. Ол доктаалга хамаарыштыр — бот нелерге түр пособиелерни доктааткан, бир хар чедир назылыг уругларлыг нелерге төлевирлиг шөлээлерни берип турар болгаш чурттаалга бажыңнарын өскелерден мурнай алыр эргени чаа өгленгеннерге берип турар.

— Өг-бүлени быжыглаарының айтырыгларын чедиишкинниг шиитпирлээри социологияның, медицинаның специалистериниң, күрүнениң эргезинче чоорту шилчип бар чыдар — деп, М. С. Мацковский чугаалаан.

Иван ЮРКОВ. (ПМА).

ЧАРЛАЛДАР

Тыва АССР-ниң садыг министерствозунуң Кызылда аъш-чем барааннар садыы садыгжылар белеткеп, өөредириниң 3 айлыг курузунга өөренирин күзээннерни чыып турар. Аңаа 8-10 класс билиглиг, 17-18 хар четкен, хоорайда кирр бижидилгелиг кижилерни хүлээп алыр. Өөредилге үезинде 54 рубль түңнүг стипендия бээр.

Өөренирде эргожок чугула документилер:

садыг директорунуң адынга билдириишкин, күш-ажыл дептери, сөөлгү ажылдаан черинден характеристика, ортумак азы 8 класс билиг дугайында документ, 3 фото-чурук (3х5 см) хоорайда кирр бижээн паспорт, садыг черинде ажылдап турарларга—тускай форманың эчии шынзыдылгазы.

Документилерни 1984 чылдың февраль 25-ке чедир хүлээп алыр. Өөредилге 1984 чылдың март 1-де эгелээр.

Документилерни хүлээп ап турар черниң адрези: Кызыл хоорайның Октябрьская кудумчузунда № 29 бажың, № 7 кабинетте аъш-чем садыының кадр килдизи, хүннүң-не 9-тан 18 шакка чедир, телефон № 2-54-36.

ТЫВАНЫҢ КҮРҮНЕ ФИЛАРМОНИЯЗЫ ДАРААЗЫНДА АЖЫЛДАРЖЕ ЧАЛАП ТУР:

Ажыл-агый эргелекчизи.
Кол администратор.
Штаттаи дашкаар администраторлар.
«Аян» ансамбльге вокалист эр кижилер.
Гитаражылар (ритм гитара, бас гитара).
Хөөмейжилер, сыгыттылар.

Филармонияның турар чери: Кызыл хоорайның Щетинкин-Кравченко кудумчузунда № 58 бажың, кадр килдизи, телефон №2-46-02.

ТЫВАНЫҢ АВТОСЕПТЕЛГЕ ЗАВОДУ

ГАЗ-51, ГАЗ-53, ЗИЛ-130-нерге ыяштан чазаан платформаларны республиканың бүдүрүлгелеринге саарып турар болгаш ЗИЛ-130, ЯМАЗ-236-238-тернің моторларын капитал септелгеге болгаш аңгы-аңгы хевириниң кожугларын кылыр чагыгларны хүлээп ап турар.

ДОСААФТЫҢ КЫЗЫЛДА ТЕХШКОЛАЗЫ

секретарь-машинакчылар курузунга өөренирин күзээн кижилерни чыып турар. Өөредилге дээш төлевир — 85 рубль. 8-10 класс билиглиг кижилерни хүлээп алыр. Өөренир хуусаазы — 3 ай. Өөредилге январь 20-де эгелээр. Школада общежитие бар.

Айтырыг тургузар адрес: Кызыл хоорайның Интернациональная кудумчузу, № 49 бажың, телефон № 2-25-28.

«Шын» солун редакциязынга курьер дарый негеттинип турар.

ТВ

ЯНВАРЬ 11-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — Документалдыг фильмнер. 9.35 — Концерт. 10.05 —«Аныяк Россия» деп телефильмниң 5-ки сериязы. 11.15 — «Горизонт». 12.15 — Телемедээлер. 12.20 —14.15 — Чапсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.35 —Документалдыг фильмнер. 15.15 — К. Симонов. Шүлүктер. Хүн демдеглелдери. Сантыышкыннар. 16.00 — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, УССР-ниң Дээди Совединиң депутады, Николаевск областың С. М. Киров аттыг колхозунуң даргазы Н. Н. Рябошапка-биле школачыларның ужуражылгазы. 17.20— Мультфильм. 17.30 — Фигуралуг чуңгулаашкынга Европаның бирги чери дээш маргылдаа. Кыска программа. Венгриядан дамчыдар. 18.15—Чурук бүрүзүнде —хүн. 18.30 —Документалдыг телефильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00—«Кижи болгаш хоойлу». 19.30 — Концерт. 19.50 — «Аныяк Россия» деп телефильмниң 6-гы сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Концерт. 22.25 — Эрткен неделяда спорт. 22.55 — Документалдыг телефильм. 23.15 — 23.35 —Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг фильм. 8.35 —Астрономия. 10 класс. Ай. 9.05 —Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 9.35 —Астрономия. 10 класс. Ай. 10.05—ПТУ сургуулдарынга. Физика. 10.35 —Ниити биология. 9 класс. 11.05 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 11.40 — Ниити биология. 9 класс. 12.10— Төөгү. 4 класс. Хамааты дайынының маадырлары. 12.40 — Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 13.10 —Г. Свиридовтуң чогаадыкчы ажылынга Пушкинниң чогаалдарының салдары. 13.55 — Ажыл-агыйжы чоруктуң школазы. 14.25 —Чырыдыышкын үезинде Европаның чуругга уран чүүлү У. Хогарт. 15.25 — Телемедээлер. 15.30 — 18.00 — Чапсар. 18.10 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Бис орус дыл өөренип турар бис». Тыва школаларының 1-ги класстарының өөреникчилеринге 8-ки телекичээл. 18.45 — Документалдыг фильм. 18.50 —Концерт. 19.05 —Делегей байдалының допчулалы. 19.15 — «Азияның төвү». 19.45—Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 — «Силерни оперетта чалап тур». 21.00—«Үе». 21.35 — «Бистиң артывыста Москва». Уран-чечен фильм. 23.00 — 23.50 — Кубага эрткен делегейниң музыка фестивалы.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык районнарга быскан хар чаар. Хат кошкак.

Дүне 25—30 градус, хүндүс 20—25 градус, чамдык черлерге 13 градус соор.

Кызылга бүргеп, аязыр, бысканнаар. Хат кошкак. Дүне 25—27 градус, хүндүс 20—22 градус соок болур.

КИНО

ЯНВАРЬ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Фантоцци против всех» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Недовесок Наполеон III» 9.30. «Принц за семью морями» 11.00, 12.50, 14.50. «Невезучие» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Троих надо убрать» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ураган» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2080.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—00802

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 10 (123100) | 1984 чылдың январь 12, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көп.

1984 чылдың март 4 — Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Совединге соңгулдалар хүнү

СОВЕТТЕР БОЛГАШ СОҢГУЛДАЛАР

1984 чылдың март 4 — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң соңгулдалар хүнү. Совет Эвилелиниң күрүне эрге-чагыргазының дээди органынга соңгулдалар дээрге чурттуң ниитилел-политиктиг амыдыралынга эң чугула болуушкун. Амгы соңгулда кампаниязы болза, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, он бирги беш чылдың планныг даалгаларын амыдыралга боттандырар база делегейге быжыг тайбың дээш демнээлдиң харысалгалыг чаа үе-чадазында эртер. «ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының соңгулдаларын белеткээринге база оларны эрттирери-биле холбаштыр партия организацияларының сорулгаларының дугайында» доктаалды СЭКП ТК хүлээп алган. Ол — соңгулда кампаниязын организастыг эрттиреринге Советтерниң бүгү-ле ажыл-чорудулгазының программазы болур. «ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар болза, улус депутаттарының Советтериниң база күрүне органнарының ажыл-чорудулгазының көрүлдези болган турар ужурлуг» деп ук доктаалда онзалап айыткан.

ССРЭ-ниң күрүне эрге-чагыргазының дээди органынга соңгулдалар — социалистиг демократияның улам ыңаайгы хөгжүлдезинге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң, чурттуң улус депутаттарының дараазындагы үеде ажыл-чорудулгазынга улуг ужур-дузалыг болуушкун болур.

Соңгулдалар-биле холбаштыр бүгү-ле организас-массалыг ажылдар «ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Хоойлузу» ёзугаар эртер. Соңгулдаларга белеткел, бистиң чурттуң бүгү-ле булуңнарында дег, Тыва АССР-де база-ла хайныышкынныг эгелээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдаларны организастыг болгаш бедик шынарлыг эрттирер сорулга-биле СЭКП Тыва обкому болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму партия райкомнарының оргкилдистериниң эргелекчилериниң, улус депутаттарының район Советтериниң күүскомнарының секретарьларының, килдистер эргелекчилериниң база инструкторларының семинар-хуралын эрттирген. Оон аңгыда соңгулда комиссияларының даргаларының болгаш өске-даа кежигүннериниң семинар-хуралын база чоокта чаа эрттирген. Аңаа соңгулдаларны өй-шаанда, чогуур дүрүм ёзугаар эрттирер талазы-биле айтырыгларны чугаалашкан. Ону шынарлыг эрттирер талазы-биле организастыг хемчеглерни, ук семинар үезинде ажылдап кылган, округтарның соңгулда комиссияларының сорулгаларын тодараткан.

Соңгулда системазының демократтыг принциптерин, хамаатыларның боттарының соңгуур болгаш соңгудар эргелерин доду бээрин бүрүн боттандырарын Советтер хандырар, соңгулдаларның хоойлу ёзугаар эртерин олар контрольдаар ужурлуг. «ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында» Хоойлуга дүүштүр соңгулда комиссияларынга төлээлекчилер депшидери районнарда организастыг доозулган. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга кандидаттар депшидилгези уламчылап турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел база Националдар Советтеринге соңгулдалар талазы-биле Тыва АССР-деи округтарның соңгулда комиссияларын ук Хоойлунуң 28 чүүлүн ёзугаар бадылап тургускан. Ук комиссияларның составында ажылчын ангының, аныяктарның, херээженнерниң төлээлекчилери, партия, профэвилел болгаш комсомол ажылдакчылары кирип турар. Соңгулда комиссияларының составынга ажылчы чоннарның бүгү-ле төлээлекчилерин кииринтир шилип алыр талазы-биле чер-чер Советтери партия организацияларының удуртулгазы-биле көскү ажылды кылган.

Бүгү-ниитиниң соңгулдалары дээрге, күрүне тургузуушкунунга совет хамаатыларның дорт киржилгезиниң эң-не массалыг, чоннуң күзел-соруун илередиринге аажок таарымчалыг хевири боop турар. Соңгулда кампаниязының үезинде ажылчы чон бодунуң чагыглары, саналдары-биле Советтерниң база күрүне аппарадының ажыл-чорудулгазын углап башкарып, оларны үнелеп көөр. Шак ындыг кампания бүрүзү массаларның политиктиг идепкейин көдүреринге күчүлүг идигин бээр. Соңгулдаларны эрттирер талазы-биле бистиң Советтеривистиң дуржулгазы улуг, аңаа даянып тургаш, үениң негелдези-биле бо ажылды чорудар херек.

Соңгулдаларга белеткел дээрге хөй талалыг ажыл. Ынчангаш организастыг хемчеглерни эрттирер хуусаалар көрдүнген. Соңгулдаларга белеткелдиң бир эң харысалгалыг үе-чадазы — соңгукчуларның ат-даңзызын тургузары болур. Ону өй-шаанда шынарлыг белеткеп алырындан хөй-ле чүүлдер хамааржыр. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң соңгулдаларынга соңгукчуларның ат-даңзызын чер-чер Советтери хынамчалыг белеткеп тургускаш, 1984 чылдың февраль 12-де чарлап аскан турар ужурлуг. Ол ат-даңзыны тургузарда, чер-чер Советтеринде чурттакчы чоннуң бүрүткел дептерлерин ажыглаар, бо ажылга херээженнер чөвүлелдерин, агиткварттираларны, кудумчу комитеттерин, агитаторларны калбаа-биле кииринтирер апаар.

Соңгулда участоктарын тургузуп тура, эң ыраңгыя ыраккы коданнарда малчыннарны астыктырып кагбас ужурлуг. Участоктарның кызыгаарын ыяк тодараткаш, ону чуруп азып алыр болза улам эки.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга кандидаттар депшидилгези бистиң республикага январь 30-де доостур. Кандидаттар-биле ужуражыышкыннар үезинде соңгукчулар чагыгларны киирер болгай. Советтер ол ажылды организастаарда «Тыва АССР-ге соңгукчуларның чагыглары-биле ажылды организастаар дугайында» Дүрүмнү удуртулга болдурар ужурлуг.

Депутаттың кандидадынга киирип турар чагыгларга эң-не кол чүүлдер кирер дээрзи чугаажок. Үүрмек дилеглер-биле чагыгларны холуп болбас. Соңгулда кампаниязының үезинде соңгукчулар Советтерниң база чер-черде бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, коллективтерниң ажыл-чорудулгазының талазы-биле шүгүмчүлелдиг саналдарны киирер болгай. Ынчангаш оларны хынамчалыг сайгаргаш, шиитпирлээр, чогуур организацияларның мурнунга дарый тургузар херек.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдаларны бедик деңнелге, организастыг эрттирер талазы-биле чер-чер Советтери план ёзугаар ажылдаар. Ындыг планны Бии-Хем район Совединиң күүскому шынарлыг тургускан. Ында эң кол-кол организастыг айтырыгларны киирген. Советтер болза соңгулда кампаниязын партия организацияларының удуртулгазы, дузазы-биле эрттирер деп чүве билдингир. Ынчангаш соңгулдаларга белеткел үезинде тайылбыр-массалыг ажылдың төвү — агитпунктуларның ажылынче кол кичээнгейни угландырар херек. Оон аңгыда соңгулда кампаниязының үезинде культура албан черлериниң ажылын улам күштелдирер ужурлуг.

Бо соңгулда кампаниязының үезинде кол кичээнгейни тайылбыр-массалыг ажылды күштелдиреринче, сагылга-чурумну улам быжыглаарынче, планныг сорулгаларны күүседиринче угландырар херек. Тайбың дээш, чурттуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчүзүн быжыглаар дээш, чоннуң чаагай чоруунуң өзүлдези дээш СЭКП ТК-ның, Совет чазактың үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгазын калбаа-биле пропагандалаар херек.

Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя

Чылды эки эгелээн

«Тыва септелге-тудуг» тресттиң тудуг кезектери болгаш конструкциялар заводунуң бүдүрүп турар кол продукциязы — эжик болгаш соңга блоктары, шала манзазы, дилиг материалдары. Мањаа бүдүрген тудуг материалдарын районнарда септелге-тудуг участоктарының тудугжулары манап турарын заводтуң ишчилери эки билирлер. Ынчангаш кодээ суурларда, районнар төптеринде туттунуп турар чаа-чаа тудугларның херегледин үзүктелиишкин чок хандырар сорулга оларның мурнунда турар.

Бүдүрген продукцияны шынарлыг кылыр дээш чарышты дээштиг организастап, сагылга-чурумну быжыглааның түңнелинде он бирги беш чылдың эрткен үш чылының планныг онаалдалары 1983 чылдың октябрь айның эгезинде-ле күүсеттинген. Заводтуң ишчилери продукция бүдүрериниң болгаш ону сайгарарының планын база-ла хуусаазындан эрте дооскан.

Күш-ажылчы чедиишкиннер бодунуң чедип келбээн. Заводтуң удуртулгазы, ында партия бөлүү, профэвилел комитеди болгаш хөй-нити организациялары күш-ажылды шын организастаар, ажылдың шынарын экижидер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер база сагылга-чурумну быжыглаар дээш дээштиг хемчеглерни ап чорудуп келгениниң түңнелинде бо бүгү чедип алдынган.

Заводта чеди бригада чаңгыс аай наряд ёзугаар ажылдап турар. Оларның алдызы күш-ажылга киржилгезиниң коэффициентизин барымдаалап төлээр арга-биле ажылдап турар. Мындыг арга-биле ажылдаарга, ажылдың көргүзүглери-даа, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү-даа бедик болуруи моон адаанда чижектен көрүп болур.

Ю. Н. Монаховка удурткан чазаныр цехке 1982 чылда 16 кижи ажылдап тургаш, 4547 дөрбелчин метр эжик блоктары кылган болза, 1983 чылда 14 кижи ажылдааш, 4901 дөрбелчин метрни бүдүрген. Бригадада күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 13,7 хуу өскен. Ажылдаар кижилерниң саны эвээжээн-даа болза, түңнел бедик болган. Бо чылдың эгезинден бригаданың кежигүннери бот-орулга-чарылгаже шилчээн.

Бүдүрүлге артынчыларын октавайн, ону болбаазырадып, одаар ыяш, хлеб савалаар хааржакчыгаштар кылгаш, садып турар кылдыр организастаан. Ол база-ла бүдүрүлгениң ажыктыг чоруун бедидеринге идиг боop турары чугаажок.

Бригадалар аразында социалистиг чарышты эки организастаан. Чарыштың түңнелин үндүрүп турар үеде план күүселдезинден аңгыда, бригада кежигүнү бүрүзүнүң хөй-ниити амыдыралынга киржилгезин, кылган ажылының шынарын, сагылга-чурумун көөрү албан. Түңнелдерни балл барымдаалап үндүрери чаңчыл апарган.

Ай, квартал планнарын доктаамал ажыр күүседип турар мурнакчылар коллективте хөй. Коммунистер рама кылыкчызы Ч. Х. Сайын-оол, тракторист В. А. Мельчаков, СЭКП кежигүнүнге кандидат В. Н. Сарлиниң рама кылыкчыларының бригадазының кежигүннери, коммунист Н. А. Колымысовтуң бригадазы социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп, өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп турарлар. Коммунистерниң бүдүрүлгеде авангардчы ролюнуң бедээнин ол чижектер көргүзүп турар.

«Совет Тываның 40 чыл оюнга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы ээлчегиниң эгелекчилериниң бирээзи база-ла мурнакчы бүдүрүлге — тудуг кезектери болгаш конструкциялар заводунуң коллективи. Күш-ажылды шын организастап, социалистиг чарышты калбарткаш, он бирги беш чылдың дөрт чылының планныг онаалдаларын Тываның 40 чыл оюнуң бүдүүзүнде доозар деп бедиткен хүлээлгезин алгаш, чаа чылдың баштайгы хүннеринден эгелеп кыжеңнишкиниг ажылдап кирипкеннер.

М. ОЮН.

ЧУРУКТА: бүдүрүлгениң мурнакчызы, коммунист рама кылыкчызы Ч. Х. Сайын-оол.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

БЕДИК ИДЕГЕЛ

ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттарның кандидаттарын депшидер талазы-биле күш-ажылчы коллективтерниң хуралдары чуртта улуг көдүрлүүшкүннүг эртип турар. Бо чылдың соңгулда-кампаниязы ёзулуг социалистиг улусчу эрге-чагырганың улам ыңаайгы хөгжүлдезиниң, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң бузулбас блогунуң быжыгылыышкынының дугайын херечилеп турар. Депутаттарга кандидаттар кылдыр ажылчын ангының, колхозчу тараачыннарның, улусчу интеллигенцияның эң дээре төлээлекчилерин чон адап турар.

«О. ШЫНАА» совхозтуң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, албан-хаакчылары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Тес-Хемниң № 655 соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидадын депшидер хуралга чыглып келгеннер. Хуралды совхозта партком секретары В. М. Ооржак ажыткаш, СЭКП Тес-Хем райкомунуң бирги секретары С. С. Кууларга сөс берген. Ол социалистиг демократия, совет соңгулда системазының дугайында, республиканың, районнуң ажылчы чоннарының СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, ТК-ның ооң соондагы болгулаан Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш шиитпирлиг базым-биле он бирги беш чылдың дөрткү чылынче кирип турарын чугаалаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутатка кандидатты депшидери-биле совхоз директору М. Б. Эртине сөс алгаш, ажыл-агыйның ишчилериниң эрткен чылда ажылын түңнеп чугаалавышаан, кодээ ишчилерниң он бирги беш чылдың дөрткү чылында сорулгаларынга доктааган ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар хүнүн, Совет Тываның 40 чылын төлептиг күш-ажыл-биле уткуур дээш совхозтуң ишчилери чыл эгезинден тура, күш-ажылчы темпини бедидип турарын ол чугаалаан. Чымыштыг иш — кыштаглаашкын ажыл-агыйда кидин түлүк, бүгү күш бөгүн олче утланган. Чугула бо кампанияны үре-түңнелдиг эрттирип, ол талазы-биле алган социалистиг хүлээлгелеривисти бүрүн күүседиринге бүзүрелдиг ажылдап турар бис. Совхозтуң мал ажылдыглары мал продукцияларын бүдүрериниң хемчээлин, малдың баш санын көвүдедир дээш бир арга-курлавырларны долу ажыглаар. Совхозтуң ажыл-ишчилери «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыгның адаа-биле бо ажыл-агый чылын эгелеп. Тываның 40 чылынга тураскааткан социалистиг чарышты калбарткан, чурттуң Аъш-чем программазын боттандырарынга кодээниң ишчилери улуг күш болур дээрзин ол демдеглээш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидадынга совхозтуң № 3 хойжу бригадазының хойжузу А. Т. Аракчааны депшидерин саналдаан.

— Анфиса Түлүшевна Аракчаа — совхозтуң мурнакчыларының бирээзи. Аныяк хойжу кызымак ажыл-иии-биле чаңгыс чер чурттугларының бүзүрелин, макталын чедип алган. Хойжу хууда социалистиг хүлээлгелерин эки күүседип турар. Он бирги беш чылдың эрткен чылдарында ол төрүүр 100 баш хойдан 103-104 хураганны камгалап ап келген. Мурнакчы хойжу — социалистиг чарыштың чаңгыс эвес удаа тиилекчизи, «Онгу беш чылдың шалыпчызы» хөрек демдээниң эдилекчизи. Чоннуң бүзүрелин аныяк хойжу ажыл-херээ-биле шынзыдып шыдаар — деп, ол түңнелинде чугаалаан.

Ук саналды совхозтуң № 3 хойжу бригадазының бригадири В. Н. Натпит-оол, совхозтуң кол мал эмчизи С. Ш. Ээдем, О. Шынаа ортумак школазының директору С. А. Хос-оол олар деткээннер. Чуртта эртип турар соңгулда кампаниязының ужур-дузазын санал бергеннер онзалап демдеглевишаан, оларның коллективтеринде СЭКП ТК-ның чоокта болуп эрткен декабрь Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң чугаазын изиг деткиишкин-биле хүлээп ап, ону моон соңгааргы ажылынга дайынчы программа болдурганын чугаалааннар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Тес-Хемниң № 655 соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидадынга «О. Шынаа» совхозтуң № 3 хойжу бригадазының хойжузу **Анфиса Түлүшевна Аракчааны** депшидер доктаалды хуралдың киржикчилери бир үн-биле хүлээп алган.

«Сельхозтехкүрком н у ң» Самагалдай салбырының ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары хуралынга ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидадынга «О. Шынаа» совхозтуң № 3 хойжу бригадазының хойжузу **Анфиса Түлүшевна Аракчааны** депшидер деп доктаатканнар. «Чодураа» совхозтуң ажыл-ишчилериниң болгаш Самагалдай ортумак школазының башкылар коллективи ол саналды деткээннер.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидадын депшидер талазы-биле хурал Эрзин районда «Чаа орук» совхозка база болуп эрткен. «О. Шынаа» совхозтуң № 3 хойжу бригадазының мурнакчы хойжузу **Анфиса Түлүшевна Аракчааны** ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидадынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге Тес-Хемниң № 655 соңгулда округундан депшидерин ол хуралдың киржикчилери шиитпирлээн.

Чурттуң күрүне эрге-чагыргазының Дээди органы — ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидадынга А. Т. Аракчааны депшидер дугайында хуралдарның доктаалдарын Эрзинде Ленин аттыг совхозтуң, район эмнелгезиниң коллективтери база деткээн.

Чөөн-Хемчикте «Искра» совхозтуң хойжузу Монгуш Чозар-оол он бирги беш чылдың өзек чылында төрүүр чүс хойга онаалтыр 95 хураганны доруктурган. Бо хүннерде ооң коданында ийи чүс ажыг хой төрээн. Оларның хураганнары шуптузу менди, ийистер база бар.

ЧУРУКТА: сакманчылар Монгуш Чолдаан биле Ооржак Севилбаа хураганнар ыдып турлар.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ХӨЙНҮ БҮДҮРГЕНДЕ

Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазы сөөлгү чылдарда орулгалыг ажылдап турар. Он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылында 520 тонна сүт бүдүрер планын 675,3 тонна кылдыр боттандырып, пландан ажыр 155 тоннаны бүдүрген. Ону күрүнеге садар ортумак өртээ-биле санаарга 59200 рубльдиң продукциязын немей бүдүргени ол. Бо болза ферманың саанчыларының, кадарчыларының, ында специалистерниң кызымаккай күш-ажылының түңнели-дир.

Совхозтуң дирекциязы ферманың ажылдакчыларынга сүт бүдүрериниң планын ажыр күүсеткени база күрүнеге садарының шынарын экижиткенин дээш немелде төлевирин берип эгелээн.

Ферманың он дөрт саанчызы чыл планын ажыр күүсеткен. Эрткен чылдың түңнели-биле материалдыг идиг бериишкиннерин санап көөрге мындыг болган. Мурнакчы саанчы Алдын-кыс Монгуш пландан ажыр продукцияны бүдүргени дээш 464 рубльди, хөй чылдарда ажылдааны дээш 545 рубльди, бүдүрген продукцияның шынары дээш 120 рубльди немелде төлевирге алган.

Ол ышкаш Шет Узун-Сарыгович Кууларга стажы дээш 424, пландан ажыр күүсеткени дээш 353, саггаи сүдүнүң шынарлыг болганынга 120 рубльди немей берген. Мурнакчы кадарчы Кызыл-оол Удан-оолович Ондар малдың баш санын чидириг чок кадарганы, стаж болгаш немелде деңзи дээш 1015 рубльди алган. Немелде төлевирин ферманың өске-даа мурнакчыларынга берген.

Чуртка Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырар, мал ажылындан алыр продукцияны көвүдедир болгаш шынарын экижидер сорулга 1984 чылда ферма коллективиниң мурнунда салдынган. Совет Тываның 40 чыл оюнга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыры-биле дөргүнчүлер 40 шалыпчы неделяга киржип, бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап кирипкеннер.

К. МОНГУШ.

ХОЙ ООЛДААШКЫНЫ

Сүт-Хөл районнуң «Октябрь 30 чылы» совхозтуң шээр малы 33 коданда, ооң иштинде төрүүр хой 17 коданда кыштап турар. Сыын-Чүрээ болгаш Дүвүрең хойжу бригадаларында хой оолдаашкыны түлүктээн.

Кадарчылар Даңзы-Белек Монгуштуң, Шагдыр Кууларның, Соскур-оол Монгуштуң коданында чаш хураганнар кадык-шыырак доругуп турар.

Ол ийи хойжу бригадаларже суг чедирери-биле суг сөөртүр 3 машинаны быжыглаан. Чолаачы Артис-оол Ондар хүлээлгезин кызымак күүседип турар.

М. КӨЖЕЛДЕЙ.

ПЛАНДАН АЖЫР

Арыглал фабриказындан бедик сорттуг руда болбаазырадыр цехтен Даш-Мөге Ондарның удурткан № 1 ээлчег «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы эгелээшкинни бүрүн деткивишаан, бедиткен хүлээлгени алган. Бо ээлчег ол эгелээшкинге тураскаадып, 40 тонна даг-дүгүн бүдүрүп үндүрер, база оон аңгыда чыл планындан ажыр 100 тонна даг-дүгүн бээрин хүлээнген.

Оларның таварышканы бо чылгы баштайгы ээлчегде январьның 3-түң хүнүнде план ёзугаар 33.6 тоннаның орнунга эки шынарлыг 41.1 тонна даг-дүгүн бүдүрүп үндүрген. Ол 2—3-түң хүннеринде ажылдаан ээлчеглерден эң эки көргүзүг болган.

Бистиң корр.

ЧЫЛ ПЛАНЫН — ОКТЯБРЬДА

«Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы ээлчегни январь 2-ден октябрь 10-га чедир республикага эрттирер дугайында СЭКП обкомунуң бюрозунуң доктаалын № 2 АТБ-ниң коллективи изин-биле деткээн.

1983 чылдың планын бүдүрүлге чедиишкинниг боттандырган. Чүък сөөртүрүнүң хемчээли 107,4, ону сайгарары 108,1 хуу күүсеттинген. 1985 чылдың үлүүнде 9 чолаачы ажылдап турар. Оларның аразындан В. И. Холоша, А. И. Михайлик, В. А. Винокуров болгаш өскелерниң-даа кызымак ажылын демдеглээри артык эвес.

ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттыжып киргениниң 40 чылын төлептиг уткуур дээш бригадалар, чолаачы бүрүзү бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. 4 чыл планын юбилейде доозарын В. М. Кузнецовтуң, В. А. Шабалиниң болгаш комсомолчу-аныяктарның В. А. Холошага удурткан бригадалары хүлээнген.

Бо чылдың социалистиг хүлээлгелерин коллективтиң хуралынга чугаалажып тура, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, техниканың ажыглалын болгаш ажаалдазын экижидериниң талазы-биле немелде хемчеглер алыры чугула дээрзин ажылчыннар демдеглээн.

Социалистиг хүлээлгелерде пландан ажыр 5 муң тонна чүъкту сөөртүрү, 100 ажыг тонна-километрни эртери, 500 муң литр кывар-чаар материалдарны болгаш 30 авторезинаны камнап алыры көрдүнген. Техниканың белениниң коэффициентизин 0.564 чедирерин ажылчыннар шиитпирлээн.

Күш-ажылчы коллективке киржилдиг ажылын күштелдирери чугула сорулга болуп турар. Кадрларны белеткээр, оларны ажылга быжыглаар ажылды күштелдирери чугула. Бо чылын 60 чолаачыларны белеткээр, 12 чолаачының болгаш 13 септекчиниң мергежилин бедидер.

Партияның XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырар база он бирги беш чылдың дөрткү чылының планын хуусаа бетинде доозар сорулганы салгаш, № 2 АТБ-ниң коллективи кыжеңнишкиниг ажылдап турар.

А. БАГЫР.

Соңгулдаларга уткуштур

АГИТПУНКТУДА

Эрзин районнуң Бай-Даг суурда К. Эренчина эргелекчилээн агитпункт районда дээре ажылдыг агитпункттарының бирээзи. Политиктиг чугула кампания болур ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдаларга белеткел ажылдарының үезинде бо агитпунктуда соңгукчулар ортузунда масса-политиктиг ажылдарны шулуудады берген.

Ол агитпунктуга чеде бээрге, ооң дашты болгаш ишти аян-шиничилиг, лозуң, плакаттарны аскан. Ында агитаторларга дуза кылдыр «Агитаторнуң булуңун» дерип кылган, соңгукчуларга болгаш агитатор кижиниң ажылынга хамаарышкан бүгү-ле эргежок чугула брошюраларны, номнарны, солун, сеткүүлдерни делгеп салган.

Бо агитпунктуда ССРЭ-ниң Дээди Совединиң соңгулдаларынга хамааарышкан айтырыгларының талазы-биле агитпунктуну харыылап турар партия эге организациязының болгаш агитаторларының хуралдарын эрттирип, соңгукчулар ортузунга лекция, беседаларны чорудуп, агитаторларның дежурныйлаашкынын доктаамал организастап эгелээн.

Агитпунктуның ажыл планы тургустунган. Соңгукчуларның даңзызы бүрүн кылдынган. Агитаторлар боттарының соңгукчуларынга чедип, оларны соңгулда материалдары-биле, СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң, партияның Тыва область организациязының чаа эрткен XIX конференциязының материалдары-биле таныштырып эгелээн.

К. ХЕРТЕК.

КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ ХАМААТЫЛАРЫНГА

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң сессиязы 1984 чылдың январь 25-те болур. Аңаа дараазында айтырыгларны чугаалаар:

1984 чылда Кызыл хоорайның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң күрүне планын бадылаар дугайында болгаш 1983 чылда планның канчаар күүсеттингенин дугайында.

1984 чылда хоорай бюджедин бадылаар дугайында болгаш 1982 чылда бюджет күүселдезиниң дугайында.

Бо айтырыгларны белеткээринге болгаш чугаалажып көөрүнге идепкейлиг киржирин хоорайның бүгү ажылчы чоннарын улус депутаттарының хоорай Совединиң күүскому дилеп тур. Саналдарны, сүмелериңерни, дилеглериңерни дараазында адресче чорудуп: **Кызыл хоорай, хоорүүскум, депутаттар комиссиязы. Телефоннары:** 2-42-85, 2-31-63.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА

ЧАРЫГДАЛДАРНЫ ЭВЭЭЖЕДИР

«Красноярскстройтранс» трестиң Кызылда автобаазазының коллективи СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Улус ажыл-агыйынга автотранспорт аймаа ажыглаарының ажыктыын бедидер, чүък сөөртүлгезинге негелел немей бижилге кылыр чоруктар-биле демиселди күштелдирер болгаш кывар-чаар материалдарның кадагалалын хандырар дугайында» доктаалы-биле танышкаш, ооң күүселдезин амыдыралга боттандырар сорулга-биле тодаргай хемчеглерни чорудуп эгелээн. Кылдынып турар ажылдарның дугайын чугаалап бээрин автобаазаның начальниги С. А. ГЛИНСКИЙДЕН бистиң корреспондентивис А. Ховалыг дилээн.

— Доктаалда автотранспорт ажылын экижидерниң оруктарын айыткан. Ында айыттынган четпестер бистиң автобаазада база бар. Чижээ, автомашиналарның чүъзи чок курут маңнаашкыннары-биле демиселди күштелдирери чугула болуп турар. Бар машиналарны долузу-биле ажыглавайн турар бис. Мege бижилгелерин база чок деп болбас турган.

«Тыва тудуг» трестиң 14 дугаар механизация эргелелиниң, «Тудуг кезектери» комбинаттың, 3 дугаар тускайның тудуг эргелелиниң тудуг бригадаларында чолаачылар быжыглаттынган. Үстүнде организациялар неделя дургузунда каш машинаны, кандыг ажылдарга херегләэрин баш бурунгаар дыңнадып, чагыгларны автобаазаның кол диспетчериниң эргелелинче киирип турар. Ону барымдаалап машиналарның ажылдаар графигин тургузуп турар.

Тудуг организацияларында дүжүрер болгаш чүдүрер ажылдарга баш удур белеткел ажылын чорутпайн турганындан чүъктүг машиналар туруушкуннарга таваржып турар. Чамдык таварылгаларда машиналарның чүъгүн дүжүрер кижилер тывылбайн баар. Чүдүрер краннар үрели бергенде, машиналар хүнзедир ажыл чок артар. Ындыг таварылгаларда чолаачыларга ажылдаан деп мege справка бижип бээри таарымча чок. Чолаачыда буруу чок, ынчалза-даа ол хүн ону ажылдаан кылдыр санадыры берге. Мооң мурнунда ажылдаан, ажылдаваан хамаан чокка аңаа справканы берип турган.

— Рейстерни курут маңнаашкынны таваржып турар бе? Ооң чылдагааны чүден болуп турарыл?

— Тозан чүък машиналарының 65-н шимчеп турар. Элегест-Аксынче тудуг материалы чедирген машина дедир кээрде, 40 километр черге курут ээп келир. Күчүлүг самосвалдар хос чоруп турары четпес. Хоорай иштинде рейстер база-ла ындыг. Чүгле Саян ажыр чоруп турар 12 машиналарны чүък-биле хандырып турар бис. Мооң кол чылдагааны автотранспорт ажылын планнаарын шын эвес тургусканында деп бодаар мен. Графиктер кылып тура, хос халыглар болдурбазынче кичээнгей салыр болза эки. Курут кузовтар дээрге, хөй черге кывар-чаар чүүл чарыгдалы болур.

— Кывар-чаар материалдар камналгазы кандыгыл?

— Энир чылын чылда нити чарыгдалдан 10 хуу кывар-чаар материалдар камнап алдынган. 1982 чылда камналга 9 хуу турган. Камналга айтырыын чаа доктаалга дүүштүр шиңгыыраткан бис. Амгы үеде 12 чолаачы шак барымдаалап ажыл төлевириниң системазынче шилчээн. Бо чылын шак санап төлээрин 40 кижи чедир өстүрери көрдүнген. Ол ышкаш камналга дээш шаңнап-мактаар аргаларны эде көрген бис. Бо чорук мege бижилгелерин эвээжедиринге дузалаар.

Бо чылдан эгелеп машина бүрүзүнүң кылыр ажылын чүъктүң хемчээлин, оруктуң узунун барымдаалап чаарты кылган. Ажыглал албанының ажылы экижээн. Олар үнүүшкүннүг хыналдаларны кылып, туруушкуннар-биле демиселди күштелдирген. 14 дугаар механизация эргелелиниң неделя дургузунда алганы беш машина чүдүрер техника үрелгенинден туруушкунга таварышкан. «Каа-Хем» хемүр-даш разрезинде чүдүрер ажылдар саадалгалыг болгаш хүнде 1 рейстериң чүгле чартыы күүсеттинип турар.

— Чолаачылар ортузунда кижизидилге ажылын канчаар тургусканыл?

— Кадрлар-биле ажылга бир дугаарында [illegible] ажылдаар байдалын экижидери чугула. Автобаазада технологияны эде чепсеглээри негеттинип турар. Дериг-херекселдерниң чамдызы эргижирээн. Гараж тар болганындан машиналар бот-боттарынга нормада көрдүнгенинден чоок турар болгаш өрт айыылы улуг. Септелге боксунуң чанында КамАЗ-тар тургускан гараж кожа турар. Ооң түңнелинде агаар арыг эвес, ыш долган болуп турар.

Ажылчыннар столоваязы чок. Чунар чер кылдынгандаа болза, ам-даа ажыглаттынмайн турар. Инженер-техниктиг ажылдакчыларның олурар черлери чедишпес, хуралдаар зал чок. Ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдар тургустунганда, ажылдың бүдүрүкчүлүү бедиир, сагылга-чурум экижиир болгай. Бо ажылдарже онза кичээнгейни угландырар ужурлуг бис.

Кадрларны ажылга быжыглаар ажыл бистиңинде эки деңнелде тургустунган. Чолаачылар четчир. Четверт санында бригадирлер шагы эртип турар. Оларның кижизидилге ажылынга ролю улгаткан. Орта бригадаларда байдалды анализтеп, четпестерни чайладыр талазы-биле хемчеглерни чугаалажып турар бис.

Чүък сөөртүрүнүң чыл планы 100,1 хуу күүсеттинген. Үш чыл планын чолаачылар А. И. Возный, А. Б. Кожура, Б. С. Ооржак, И. Д. Сулемов, Л. М. Эргеп болгаш өскелер-даа күүседипкен. Септелгениң шынарын чондурукчу В. В. Прокопчук, дуңзаалакчы В. М. Пушкарев, электрик А. Г. Афонькин эки чорудуп турар.

Автобааза коллективи СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Улус ажыл-агыйынга автотранспорт аймаа ажыглаарының ажыктыын бедидер, автомобиль транспорту-биле чүък сөөртүлгезинге негелеп немей бижилге кылыр чоруктар-биле демиселди күштелдирер болгаш кывар-чаар материалдарның кадагалалын хандырар дугайында» доктаалын амыдыралга боттандырарынче бүгү күштү мөөңнээр. Чарыгдалдарны эвээжедир сорулга-биле күш-ажылды организастаарын экижидеринче угланган ажылдар чоруттунар.

КРИСТАЛЛОГРАФИЯ ИНСТИТУДУНГА

МОСКВА. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының А. В. Шубников аттыг кристаллография институдун тургусканындан бээр 40 чыл болган.

Институт кристаллдарның симметриязының теориязын шинчилээринге, структуралыг анализтиң аргаларын тыварынга, структуралыг электронографияны тургузарынга, эртем сорулгаларын шинчилээрин автоматчыдарынга улуг үлүүн киирген. Силикаттарның кристаллохимиязының, чартык проводниктиг каттыжышкыннарның, биологтуг микромолекулаларның структуразының, оларның оптиктиг, механиктиг болгаш фотоэлектриктиг шынарларын шинчилээриниң талазы-биле сөөлгү үеде чоруткан шинчилел ажылдары совет кристаллографияны делегей эртеминиң мурнуку одуругларынче үндүрген.

Институттуң лабораторияларынга чурттуң баштайгы лазерлери тургустунган. Амгы үеде он-он янзы-бүрү хевирниң лазерлери улус ажыл-агыйының дыка хөй адырларында ажылдап турар.

Институттуң эртемденнери рубина, сапфира дээн ышкаш, өске-даа кылымал кристаллдарны алырының аргазын тывыкчылар. Ындыг кристаллдар амгы үениң радиотехниказында, электроникада, оптикада, чазыг чок прибор тудуушкунунда калбаа-биле ажыглаттынып турар.

ЧУРУКТА: улуг эртем ажылдакчылары — физика-математика эртемнериниң кандидаттары Николай Дмитриевич Захаров болгаш Олег Павлович Алешко-Ожевский улуг күштүг электроннуг микроскоптуң дузазы-биле кристаллдарның атомнуг тургузуун шинчилеп көрүп турлар.

А. ШКОЛИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникасы.

ЧЕДИИШКИННИГ УЖУРАЖЫР ДЭЭШ

«Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбыры өшкү өстүреринге хөнчүт таарымчалыг. Перспективтиг планда ангор уксаалыг өшкүлерни өстүрери көрдүнген. Салбыр эрткен чылын 140 муң рубльдиң орулгазын өшкү ажылындан алган. Ам бо хүннерде 7324 өшкү бар. Ооң иштинде төрүүр 2900 баш.

Бригаданы аныяк коммунист Владимир Бичелдей билдилиг башкарып турар. Кыштагларның нити байдалы эки. Төрүүр он кодапче онза кичээнгейни ол салган. Өшкүлер апрельде төрүп эгелээр. Аңаа белеткел ажылдары дооступ турар.

Бригадада 46 кижи ажылдап турар. Олар эрткен чылын бир өшкүге онааштыр 1,1 килограмм дүктү кыргып алган. Кадарчылардан Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи Сандүү Салчак төрүүр чүс өшкүге онааштыр 100 анайны, Бар-оол Донгак 90, Севен Кужугет 82 анайны, бир өшкүден-не 1,5 килограмм дүктү кыргып, мурнакчылар болганнар. Ол чедиишкиннерниң үндезини чайгы үеде малдың семиртилгезин эки организастап, мал чеминиң курлавырларын четчири-биле белеткеп алганының болгаш кыштаглаашкынга эки белеткенгениниң түңнели.

Малчыннар чайгы үеде Улуг-Оорукуң бажынче көжүп үне бээр. Аңаа малдың семиртилгези эки болур.

Малчыннарның хөй кезиниң назыны улгадып, пенсиялаар үези келген. Ында хоочун малчыннар Севен Кужугет, Шырап Салчак, Каадыр-оол Иринлоо, Өшку-Саар Кужугет олар боттарының хүндүткелдиг ажылын аныяктарга дамчыдып бээрин күзеп турарлар. Бригадада аныяктар Василий Кужугет, Александр Кужугет, Салбакай Боранай олар өшкү малдап эгелей бергеннер.

Бо дээрге эвээш. «Аныяктарны — мал ажылынче!» деп кыйгырыгга хамаарыштыр ам-даа ажылдаар, аныяктарны мал ажылынче хаара тударын организастаары чугула.

Бригадада коммунистерниң саны эвээш-даа болза, оларның ажыл-агыйга үлүг-хуузу улуг. Ында 5 коммунист бар.

Ол бригада кожазында Даниил Салчактың удурткан Кудуктуң бригадазы-биле социалистиг чарыштыг. Ол социалистиг чарыштың түңнелин удавас үндүрер.

Бригада төвү Кок-Мээс деп черде. Аңаа ай санында хуралдарны, политөөредилгени болгаш арга-дуржулга солчуушкунун организастап турар.

Тываның 40 чылын күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуурунуң бүгү магадылалы бригадада бар. Ынчангаш он бирги беш чылдың дөрткү чылында өшкүнүң баш саны он муң, а беш чылдың төнчүзүнде 14 муң чедирери-биле бриганың малчыннары эрес-кежээ ажылдап турарлар.

Д. САЛЧАК.

СИГЕН ЧЕДИРИП ЧОРААШ

Чадаана хоорай-биле Бажын-Алаак суурнуң аразында Чинге-Даг баарында кыштагны амгы үениң байдалынга дүүштүр тутканындан бээр үр болбаан. «Искра» совхозтуң хоочун хойжулары Кошкар-оол биле Бичии-Уруг Кужугеттерниң кыштаа ол.

Оларның кыштаанга боттарының күжү-биле Тереңкежиг деп черге белеткээн 17 тонна сигенни сөөртүп берип чорааш, тракторист Юрий Ховалыг-биле кады чеде бердивис.

Малчын Бичии-Уруг Агар-ооловна бисти бажыынче чалап, изиг шайдан ижип аарын сүмеледи.

— Баштай сигенни дүжүрүп кааш, чаңгыс аай шайлап алыыл — деп, эжим Юрий чугаалады.

— Саша, акыларыңга сиген кажаазының эжиин ажыдып бергеш, хой кажаазының чоогунга дүжүртүп ал, оглум — дээш, бажыңынче базып кире берди.

Малчынның айтып берген кажаазының чоогунга сигенни дүжүрүп кааш, Бичии-Уруг Агар-ооловнаның хайындырган шайын ижип ор бис.

Кыштаанда* он тонна өдекти белгеш кажаалап алган болду. Хой кажаазының мурнуу талазын кышкы соок хүннерде хой чемгерип тургузары-биле сериглээш, кырын дуглап алган. Мал чеми каап бээр шагжалар, малга сүт кудуп бээр оңгачалар четчир. Сугну хүннүң сөөртүп эккел берип турар болгаш автомагазин үзүктелиишкин чок көөп садыглап турар болду. Малчынның совхозтан кандыг-даа негелде, хомудалы чок. Кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткенгенин ооң чугаазындан билип алдым.

Кыштагның девискээри арыг-силиг. Кыштагның нити байдалы малчыннарның ажыл-ишке хандыкшылдыг, онаашкан ажылынга кызымаан херечилеп турар.

Хойнуң массалыг оолдаашкыны удавас эгелээр, чаш төлдү хүлээп алырынга олар белен. Совет Тываның 40 чыл оюнга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыры-биле малчын өг-бүле төрүүр чүс хойга онааштыр 90-дан эвээш эвес хураганы камгалап алыр социалистиг хүлээлгени алган тура-соруктуг ажылдап турар.

Б. ХОВАЛЫГ,
«Искра» совхозтуң тракторизи.

ХООЧУННАР ЧЫЫЖЫ

Ырак-узак малчын кодаңнардан, чурттакчылыг черлерден, совхозтар төптеринден ажыл-агыйның аңгы-аңгы адырларынга, партия, совет ажылга ажылдап чораан хоочуннар СЭКП Сүт-Хөл райкомунуң хуралдаар залынга чыглып келген. Оларның аразында «Октябрь 30 чылы» совхозтуң хоочун механизатору Байыр-оол Ондар, Маадыр-не, күш-ажылдың хоочуну Зоя Машпак-оол, «Алдан-Маадыр» совхозтан партия, совет ажылдарынга үр чылдарда ажылдап чораан Сергей Динмеевич Ашак, Георгий Сегбелдеевич Комбу, үр чылдарда мал эмчилээн Сергелен Ховалыг, Сүт-Хөл совхозтуң хоочуннары Чигжиттей Монгуш, Алажык Ондар, Даклай Монгуш, Орус Куулар дээш үр чылдарда үлегер-чижээн көргүзүп ажылдап, аныяктар кижизидилгезинге боттарының үлүг-хуузун киирип келгеннер-ле хөй.

СЭКП Сүт-Хөл райкомунуң бирги секретары Г. С.-М. Иргит хоочуннар хуралын ажыткаш, район он бирги беш чылдың үшкү чылында күрүнеге эът, сүт, дүк садарының планын ажыр күүсеткенин, чаа районнуң материалдыг баазазын, тудуг-суурун быжыглап, ажыл-агыйны хөгжүдүп алырының талазы-биле кылыр ажылдарның хөйүн чугаалаан. 12 аал иштн чурттаар бажыңының, 8 аал иштн чурттаар нити чурталга бажыңының тудуу доозулган, ынаар чурттакчылар көжүп кирген. Ам 9 аал иштн чурттаар бажыңның тудуу удавас доостур. Чуртталга тудуу, албан черлериниң, уруглар албан черлериниң, тууй-бу заводунуң тудуу дээш бистиң мурнувуста туруп турар сорулга улуг. Амыдыралчы байлак дуржулганарны, ажыл-херекке, хөй-нитиниң ажылынга, аныяктар кижизидилгезинге харам чокка үндүрер боор деп силерге идегеп турар бис дээн.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андропов СЭКП ТК-га партияның хоочуннары-биле ужуражылгага: «Хоочуннар дээрге чаа амыдыралды тургузарының ховар дуржулгазының эдилекчилери-дир. Олар дээрге эгээртиннмес энергияның, бедик мөзү-шынарның. Төрээн чуртунга болгаш партияга шынчы бараан болурунуң үлегер-чижээн көргүзүп чоруур кижилер-дир. Оон аңгыда хоочуннарның дуржулгазы болгаш билиг-мергежили албан херек, ажылдың бир участогу бар. Силер билир силер, чугаа аныяктар ортузунга ажыл дугайында чоруп турар» деп, айытканын сөс алган кижи бүрүзү демдеглеп турган.

Карл Маркс аттыг совхозтуң төлээзи Алажык Ондар: — Кижилерниң чаагай амыдыралы, аныяк салгалдың келир үези ажылчы чоннуң медерелдиг сагылга-чурумунуң, чогаадыкчы, чаартыкчы күш-ажылының ачызында тургустунар деп чүве билдингир. Бистиң совхозта үр чылдарда ак сеткилдиг ажылдап келген аныяктарның дагдыныкчылары хөй. Мен бодум бүгү назынымда мал ажылынга ажылдап келдим. Мал ажылы чымыштыг, берге ажыл болгай. Аныяктарны мал ажылынче хаара тударының айтырыы мени база дүвүредип чоруур. Аныяк өскениң мал ажылынга, малга ынак болурунга өөредириниң херээ ындыг-ла белен эвес херек. Мен бодумнуң бир оглумну малчын кылдыр өөреттим. Ол ам кодан хойну хүлээп алган.

Мен бодум назыным улгадып, пенсияже үнзүмзе-даа, кадыым эки, күш-шыдалым ам-даа четчир. Ынчангаш чылдың-на совхозумнуң хураганнарын хүлээп алгаш, ону кадарып тур мен. Кадарган хураганнарымның күш-деңгели семис, шыырак болуп келген. Күрүнеге бир хурагандан-на 2,5 кг чедир дүктү дужаап турар мен. Ол-даа болза мээң төрээн совхозумга үлүг-хуум болур ыйнаан.

«Алдан-Маадыр» совхозтан улус өөредилгезиниң хоочуну Зоя Дивижиковна Суваң: — Бистиң коммунистиг партиявыстың хүн бүрү сагыш салышкынының ачызында кижилерниң амыдыралы хүн бүрү экижип турарын көрүп, билип турар бис. Оон аңгыда пенсионерлерниң арга-дуржулгазын ажыктыг кылдыр ажыглаар дугайында чугаа база үргүлчү чоруп турар болгай. Пенсионерлерге (чаш уруглуг келерге дәә) бажыңга ажылдаар ажылды дагзыр дугайында солун, сеткүүлдерге база үргүлчү бижип турган. Мен суурнуң херээженнерин, эң ылаңгыя ажыл кылбайн олуруп турар аныяктарны болгаш уруглуг келерни даарожыр, аргыыр ажылче организастаар күзелдиг мен. Эң ылаңгыя ырак-узак чурттап турар малчыннарга чоорганнар, бөдүүн хөйлең, чүвүрлер, халаттар, сыртык каптары дээш чүнү даарап болбас боор. Ооң кадында улгады берген улуска таарыжыр бөдүүн чүвүр, хөйлең магазиннерде база чок боор-дур. Ону мен совхозка чүгле ажыктыг болур боор деп бодаар мен.

Аныяктар ортузунга ажыл харысалгалыг, нарын ажыл. Мен үр чылдар иштинде аныяктарның дагдыныкчызы болуп, оларны күш-ажылчы чаңчылдарга, мөзүлүг аажы-чаңга кижизидериниң херээнге киржип келдим. Бистиң «Алдан-Маадыр» совхозта ажыл-агыйның аңгы-аңгы адырларында ажылдап чоруур мурнакчы аныяктар хөй. Олар хөй-нитиниң ажылын база кылып билирлер. Мен оларга бүзүрээр мен. Чүгле оларны чагып-сурган, ажылдың чугулазын бүзүредип, угланышкынны бээри албан. Бөгүн бис бо хоочуннар хуралында чугула айтырыгны чугаалажып турар-дыр бис. Мен бо хуралдан чоруткаш, аныяктарны чыып алгаш, оларның-биле сүмележип, моон соңгаар кылып чорудар ажылывысты база катап тодаргай планнап ажылдаарывысты аазап тур мен — деп, партия, Советтер ажылынга үр чылдарда ажылдап чораан Сергей Динмеевич Ашак саналынга чугаалаан.

Хуралга чугаа солун болгаш ажыктыг болган. Ажыл-агыйларның янзы-бүрү адырларының, партия, совет ажылдың хоочуннары үнелиг саналдарын бергилээннер. Районнуң хоочуннар чөвүлели тургускан. Аныяктар ортузунга моон соңгаар кылып чорудар ажылдарны дугуржуп, чугаалашкан.

О. КАҢ-ООЛ.

ЁЗУЛУГ ДЕМОКРАТИЯ, БОТТУГ ГУМАНИЗМ

Амгы үеде нитилел тургузуунуң эки, багай талаларын тодарадырда, күш-ажылчы массаларның эрге-ажыктарынга болгаш күзел-чүткүлдеринге ооң канчаар дүгжүп, харылап турарын барымдаалаар. Төөгүге шылгаттынган, ёзулуг эртемге үндезилеттинген ындыг турушта көөрге, чогум-на харын социализм чайгылыш чок демократияның база гуманизмниң тургузуу болуп турар.

1

1977 чылда бүгү чоннуң хүлээп алганы ССРЭ Конституциязы социалистиг демократияның улам ынай хайыладырының хоойлужудулга баазазын тургускан. Күрүне болгаш нитилел херектерин, бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга ажылчы чоннарның киржилгениң ында быжыглаттынган хевирлери бодунуң хөй талалы база чонну хаара тутканы-биле, чурттуң хөгжүлдезинге боттуг салдарлыг талазы-биле делегейниң политиктиг практиказында дөмейи чүүл чок болуп турар.

«Бодунуң каттышкыышкынының эрге-чагыргазындан аңгыда өске эрге-чагырга чок улус дугайында Маркстың, Энгельстиң, Лениниң идеязы хоойлу дүрүм үндүрер, эргелеп башкарар болгаш контрольдаар хүлээлгелерни каттыштырган Советтерниң ажыл-чорудулгазындан илереп турар. Ол профэвилел болгаш өске-даа хөй-нити организацияларының ажылындан, күш-ажылчы коллективтерниң амыдыралындан, бистиң нитилеливистиң бүгү политиктиг системазының хөгжүлдезинден илереп коступ турар» — деп, эш Ю. В. Андропов демдеглээн.

Бистиң улус эрге-чагыргазының эң-не хөй төлээлекчилиг органнарының — улус депутаттарының Советтериниң чайгылыш чок демократтыг бүдүжү оларны тургузарының принциптери-биле тодаргайлаттынар. «Күрүнениң совет хевиринге демократизмниң элээн бедик хевири... бирээде, соңгулдалар чорудулгазы бола оларны удаа-дараа чорудуп болур аргазының бары, ол ышкаш депутаттарны солуй соңгуурунуң азы оларны дедир кыйгыртырының негелдези, буржуаз демократияның тергиин эки дээн хевирлеринге деңнээрге, хоорайның болгаш көдээниң ажылчыннарынга дыка белен болгаш чедингир» деп, В. И. Ленин бижээн. (ЧДЧ, т. 38, ар. 92).

Коммунистиг партия соңгулдаларны хамаатының эң чугула эргезиниң боттаныышкыны кылдыр көрүп келген. Ол эрге дээрге нитилелде болуп турар чүүлдерге ооң боттуг салдарлыг болуру-дур. Соңгулда мурнунуң кампаниязының үезинде эрткен оруктуң түңнелдерин үндүрүп, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунда чугула сорулгалар дугайын бүгү улус чугаалажып көрүп турар. СЭКП Төп Комитединиң эрткен чылдың төнчүзүнде үндүрген доктаалында ам болур соңгулдалар бистиң чуртувуста ёзулуг улусчу эрге-чагырганың, улуг Лениниң партиязын долгандыр совет улустуң каң дег бузулбас сырый каттышканының, совет кижилерниң коммунистиг идеалдарга шынчызының чырыткыланчак херечизи болуурунга быжыг бүзүрелди илергейлээн.

Соңгулда мурнунуң кампаниязы, соңгулдаларны органызастаары болгаш эрттирери — чогаадыкчы херек. Маңаа чаңгыс аай майыктыг-биле ажылдап, эреңгейлеп болбас. Соңгулда округтарын, комиссияларын тургузарының, кандидаттарны дешшидериниң, соңгукчулар даңзыларын тургузарының хоойлу ёзугаар көрдүнген чайгылыш чок демократтыг болгаш чөптүг чуруму, а ол ышкаш бадылаашкынны органызастаары кижи бүрүзүнге (1939 чылдан эгелээш бистиң чуртувуска соңгулдаларга соңгукчуларның 99-тан хөй хуузу киржип турар) бодунуң тура-соруун илергейлээриниң болдунар-ла аргаларын хандырарынче долузу-биле угланган. Ооң түңнелинде коллективинде хүндүткелдиг, харысалгалыг, бүрүн эргелерни чогуур деңнелге, билдилиг күүседип шыдаар, эргежок чугула дуржулгалыг, эң-не ат-алдарлыг кижилер эрге-чагырга органнарынга чоннуң төлээлери болур. Бодунуң кол-ла сорулгазы күш-ажыл кижилеринге бараан болуп турар ёзулуг, ажылдап турар демократияның күштүүнүң дугайында херечи ол эвес бе!

Агитаторларга,
политинформаторларга

Амгы үеде, 2,3 миллион депутаттыг, 30 миллион ажыг хөй-нити активтиг Советтер бодунуң ажыл-чорудулгазының утка база шынар талаларын улам сайзыраңгайжыдарынче онза кичээнгейни угландырып турар. Советтерниң өскен бүрүн эргелерин хоойлужудуп быжыглааны оларның материал-сан-хөө баазазының бежыкканы (чижээ, сөөлгү 15 чылда чер-чер бюджеттери ийи катап улгаткан болгаш 50 миллиард рубль ажып турар) болгаш сессия, доктаамал комиссиялар ажылы, депутаттар негелдези, соңгукчулар чагыглары дээн ышкаш демократтыг хевирлерниң дээштиниң бедээни аңаа база идиг болуп турар. Нитижидип чугаалаар болза, социалистиг төлээлел системазының артык күштүг чоруу бодун эң-не долу болгаш ажыктыг кылдыр илередириниң байдалдары тургустунган. Бөгүн мурнуку одуругже төлээлел органнарының девискээрлерниң комплекстиг хөгжүлдезинге, Аъш-чем болгаш Энергетика программаларын күүседиринге, чоннуң хереглел бараанарын бүдүреринге, школа реформазын боттандырарынга, хоойлу-дүрүмнү, корум-чурумну база сагылга-чурумну быжыглаарынга херек кырында салышкынын улгаттырарының айтырыглары үнүп турар. Өскээр чугаалаарга, социалистиг күрүнениң эң кол, ажыл-агый органызакчы хүлээлгезин күүседиринге Советтерниң ролюн күштелдирериниң дугайында чугаа чоруп турар.

Кижиниң ажыл-чорудулгазының эң чугула адыры — бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга ажылчы чоннарның киржир аргазын магадылаанда, чүгле ынчан, демократия боттуг чүүл болур дээрзин дуржулга көргүзүп турар. А бир эвес кижиниң хүн бүрү ажылдап, бодунуң чогаадыкчы күжүн ажыдып турары ук адырны хаара тутпас болза, демократия хөй чугаа болур. Социалистиг демократизмниң ужур эдерткен буржуаз демократиядан ылгалып турар чогум-на харын кол чүүлдериниң бирээзи ол.

Партияның экономиктиг стратегиязын амыдыралга боттандырары, улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарын сайзыраңгайжыдары демократияның хөгжүлдези-биле эң-не сырый холбашкан. Ажылчы чоннарның чогаадыкчы идепкейин бедидери социализмниң, планныг экономиканың артык күштүүн улам-на ажыктыг ажыглаарынга дузалаар деп партия санап турар. Ынчангаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдези, продукцияның шынарын бедидери, бот-үнени чиигедири дээн ышкаш ажыл-агый чорудулгазының көргүзүглери бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга ажылчы чоннар калбаа-биле болгаш идепкейлиг киржип, хөй-нитиниң санал-оналын долузу-биле илередип база барымдаалап турар черлерде эки болуп турары дүрүм ёзугаар чүүл-дүр.

Кижиниң амыдыралының күш-ажылчы, социал талаларынга хамааржыр чаңгыс-даа айтырыг бүдүрүлгелерге профэвилелдер чокка шиитпирлеттинмес. Олар социалистиг чарыштың, күш-ажылдың дешпилгелиг хевирлерин нептередириниң органызакчылары болуп, доктаамал ажылдаар бүдүрүлге хуралдарын, чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның бүгү-эвилел нитилелиниң, массалыг эртем-техниктиг нитилелдерниң ажылын удуртуп турар. Ажылчы чоннарның эргелерин болгаш эрге-ажыктарын камгалаарынга олар онзагай рольдуг. Олар бо талазы-биле бүрүн эргелиг. Чижээ, 1982 чылда күш-ажылды камгалаарының нормаларын хажытканы дээш, профэвилелдерниң негелделерин ёзугаар 180 бүдүрүлгениң, үш муң цехтерниң ажылын түр соксаткан, ажыл-агыйларның 9,8 муң удуртукчуларын албан-дужаалындан костаан.

Бүдүрүлгеге демократтыг эгелерни хөгжүдеринге чугула базым болза Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлуну хүлээп алганы болур. Ында оларның эргелерин, ылаңгыя эргелеп башкарылгага эргелерин, калбартып турар чамдык чаа чүүлдерни киирген. Хоойлу долу күш-биле ажылдаан турары, кол чүүлче — массаларның чогаадылгазын, идепкейин, энергиязын көдүреринче угланган турары эргежок чугула. А ындыг идепкей чүнү-даа кылып шыдаар. Эш Ю. В. Андроповтуң «Карл Маркстың өөредии болгаш ССРЭ-ге социалистиг тургузуушкуннуң чамдык айтырыглары» деп чүүлүнде бүдүрүлгени эргелеп башкарарының эге хевирин — бот-орулга-чарылгалыг бригаданы массалар тывкан деп онзалап айыткан. Амгы үеде бригадаларда үлетпүр ажылчыннарының чартыктан хөй кезии каттышкан, ол арга кая-баа-биле нептерен турар.

Чоннуң чурттап турар черлеринге хуралдар, көдээ чыыштар бисте чаңчылчаан. Оларга экономика, чаагайжыдылга, культура, хандырылга, корум-чурум айтырыгларын идепкейлиг, ажыл-херекчи ёзу-биле чугаалажып көрүп турар. Нити херек дээш сагыш човаашкын, санал-оналдарның солчулгазы, ажык болгаш принципалдыг шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлел, хамааты бүрүзүнүң хөй-нити-политиктиг идепкейин көдүрери — ажылдап турар демократияның, совет демократияның мөзү-бүдүжү ол деп, СЭКП-ниң XXVI съездизи демдеглээн. Съездиниң, СЭКП ТК-ның ооң соондагы Пленумнарының шиитпирлери профэвилелдерниң, комсомолдуң, кооперацияның, чогаадыкчы болгаш ажылчы чоннарның өске-даа эвилелдериниң база нитилелдериниң кичээнгейин массаларга боттарының салдарын күштелдиринче, күрүне херектеринге киржилгезин калбартырынче углап турар.

Хамаатыларның эргелеп башкарылгага боттуг киржилгезиниң чугула, доктаамал сайзыраңгайжыдып турар хевири болза, шүгүмчүлээр эргези болур. Амгы демиселин бүрүн ужуткаттынган социализмниң байдалдарынга чүгле шүгүмчүлел нитилелде туруп турар чөрүлдээлер-

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

БАЙ-ТАЙГА РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иеге «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Манчаа Сотпаевна **Хертек** — Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иеге «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Достанмаа Чамырайевна **Ооржак** — «Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иеге «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Аратмаа Чажапааановна **Догбал** —«Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Алдын-кыс Хертековна **Ойдуп** — районнуң төп эмнелгезиниң экономизи.

Сесенмаа Долаaевна **Серемел** — «Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Чечек Адыг-ооловна **Монгуш** — Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Кужугет Чаячыевна **Хомушку** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Барынмаа Оолаковна **Бурбужап** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Чимит-Доржуевна **Монгуш** — «Барлык» суурда өг-бүле ээзи.

Арина Балгановна **Ооржак** — районнуң төп эмнелгезиниң ажылчыны.

Денис Седеновна **Ооржак** — «Шекпээр» совхозтуң уруглар садының ажылчыны.

Чечекмаа Серин-Намаевна **Саая** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Кертик Дыжитовна **Сарыглар** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Кужугет Сонамовна **Серээ** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Кежикмаа Чылбаковна **Хомушку** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Кара-кыс Седенчиковна **Иргит** —«Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Өшку-Саар Сарыгларовна **Кужугет** —«Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Мариза Сарыг-Доңгаковна **Саая** — «Аксы-Барлык» ортумак школазының интернадының повары.

Кертик Сарыгларовна **Сарыглар** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Светлана Доржуевна **Херел** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Валентина Доржуевна **Дожулаа** — «Барлык» совхозтуң уруглар садының ажылчыны.

Клара Чадамбаевна **Начын-оол** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Намдак Каранмайевна **Ооржак** — «Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Ольга Ангыракпоновна **Ооржак** — «Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Чечеймаа Лопсановна **Саая** — улус депутаттарының Эрги-Барлык кодээ Совединиң күүскомунуң техажылчыны.

Серенмаа Дашовна **Содунам** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Сүрүн Хүр-Базыровна **Бучайган** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Светлана Сайын-ооловна **Дудуй-оол** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Мижитмаа Каваaевна **Ендан** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Очур-ооловна **Монгуш** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Январь Чаячыевна **Монгуш** — Аянгаты суурда ясли-садтың кижизидикчи башкызы.

Биче-кыс Оолаковна **Окпан-оол** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Базыровна **Ондар** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Дыдыр Алдын-ооловна **Ооржак** — «Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Дургун-ооловна **Ооржак** — «Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Серетовна **Ооржак** — Кызыл-Мажалык суурда өг-бүле ээзи.

Ольга Көк-ооловна **Ооржак** —«Тыва септелге-тудуг» трестиң септелге-тудуг участогунуң шеверлекчизи.

Елизавета Серин-Намаевна **Саая** — Кызыл-Мажалык суурда өг-бүле ээзи.

Зинаида Дарымаевна **Саая** — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле ээзи.

Бичелдей Иргитовна **Салчак** — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле ээзи.

Зоя Арат-ооловна **Салчак** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Эртинеевна **Хертек** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Галина Чамзырыновна **Хиирова** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Дииземаа Ондаровна **Хомушку** —«Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Дадар Тогус-ооловна **Чылбакай** —Аксы-Барлык суурда медпунктунуң санитаркаы.

МӨҢГҮН-ТАЙГА РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Арья Иргитовна **Күскен-оол** — «Мөген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Делбишовна **Марзын** — ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

(Уланчылыг).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

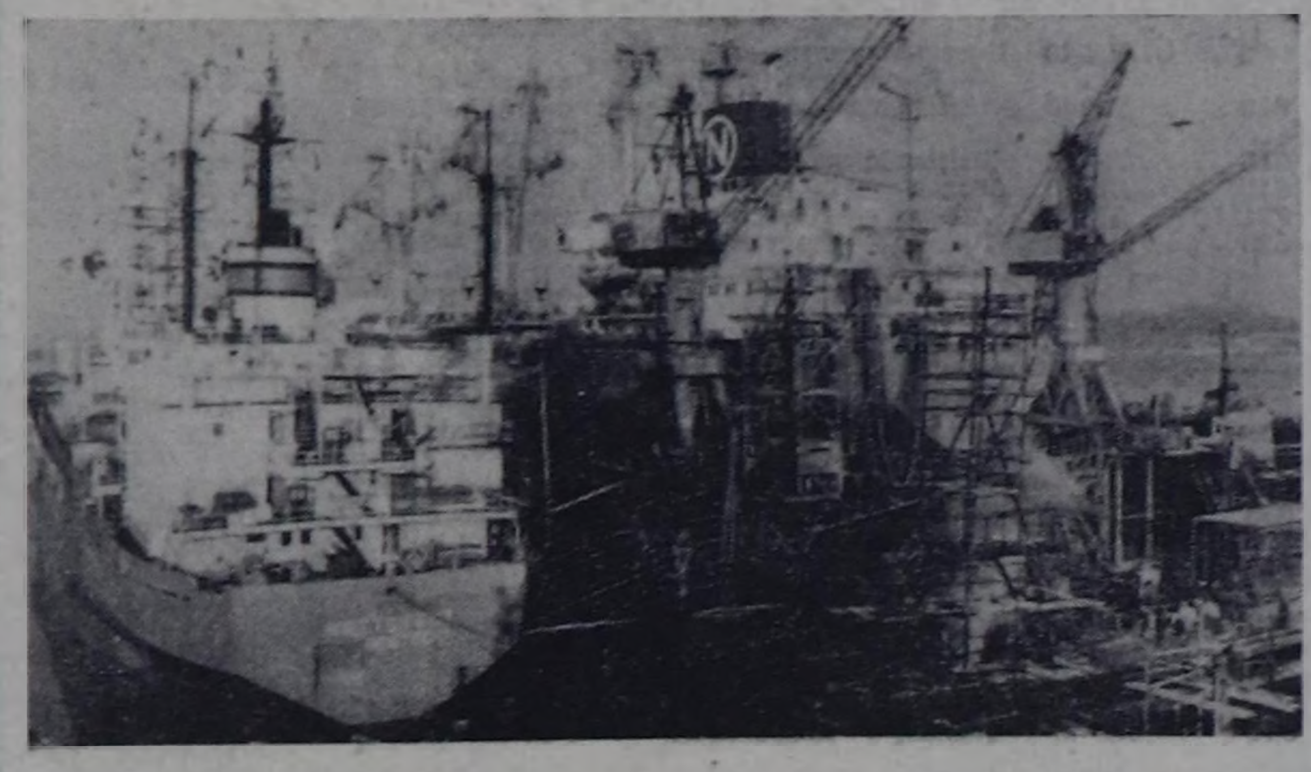

ГДР. Ростокта судно тудар бүдүрүлгеге кончуг эки шынарның хүндүлүг адын тывысан. Республиканың Балтий далай эриинде эң хоочун ук бүдүрүлгези чүъктер дажыглаар болгаш янзы-бүрү хереглелдиң тускай судноларын кылып турар, ук судноларның алдар-ады делегейниң дыка хөй чурттарында онза бедик. Ростоктуң судно тудугжуларының доктаамал чагыкчыларының аразында Совет Эвилели кол черни ээлеп турар.

АДН — СЭТА-ның фотозу.

КЕЛИР ҮЕЗИНГЕ БҮЗҮРЕЛДИГ

Кампучи улус Пол Поттуң хаңныг өлүрүкчү ёзу-чурумун дужур октаан революсчу-патриотчу күштерниң тиилелгезиниң болгаш Кампучия Улус Республиканы чарлааныының беш чыл оюн байырлалдыы-биле демдеглеп эрттирген. Ук тиилелге нациомал катап тургузуушкуннуң болгаш Кампучияга ханы социал-экономиктиг чаартылгаларны боттандырарының эгезин салган.

Эрткен беш чыл дургузунда тус чуртка кайгамчык улуг өскерилгелер болган. Хосталыышкынның чүгле бирги чылының төнчүзүнде безин эң чугула барааннарны болгаш кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң четпестерин кылыр 34 бүдүрүлге ажылдап эгелээн. Амгы үеде республикада элээн улуг 60 бүдүрүлгелер, ийи муң хире янзы-бүрү мастерскаялар ажылдап турар. Эрткен чылын үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүң нииити хемчээли, ооң мурнунда чылдарга деңнээрге, ийи катап өскен. Моон соңгаар Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның дузазы-биле индустрияның техниктиг эде дерилгезин боттандырар болгаш амгы үениң сайзырангай үлетпүр баазазы тургустунар.

Аш-чуттуң чылдары Кампучияның соонда калган. 1983 чылда агаар-бойдустуң берге байдалдары турзажок, ристи хосталыышкынның соонда, бирги чылга бодаарга, оон үш катап хөйнү ажаап алган. Кампучияның экономиказының кол адыры кедээ ажыл-агый ажылдарының кол хемчээлин бүдүрүп турар күш-ажылчы эп-сеткил каттыштырылгазының чүс муң хире тараачын бөлүктери чуртта идепкейлиг ажылдап турар.

Улус өөредилгезин болгаш кадык камгалалын катап тургузарынга болгаш хөгжүдеринге улусчу эрге-чагырга улуг чедиишкиннерни чедип алган. Амгы үеде школаларда бүдүн чартык миллион ажыг уруглар өөренип турар. Чогуур назылыг чартык миллион ажыг кижи бижикке өөренип алган.

Күрүнениң, кооперативтиң болгаш хуу ажыл-агыйның үш адыры чоннуң амыдырал деңнелин чайгылыш чок бедидерин хандырып турар.

Бир эвес кампучи революцияның дайзыннарының хоралаачы үүлгедиглери эвес болза, ындыг чедиишкиннер улам улуг болур турган. Кхмер реакционерлериниң дээрбечи бөлүктери Кампучия Улус Республиканың девискээринче үргүлчү шургуп кирерин оралдажып, өлүмчидиишкиннерни болгаш үреглелдерни кылырып, чаа амыдыралды кампучи улустуң тургузарынга бүгү талазы-биле шаптык кадарын оралдажып турар. Ук дээрбечи бөлүктер Мурнуу-Чөөн Азияга дүшкүүрлүг чорукту улам чидиглендирер сорулгалыг. Ук дүшкүүрлүг чоруктуң чылдагааны америк империализминиң, хартаачы күштерниң болгаш делегей реакциязының халдаачы политиказында. Ук политика Индий-Кыдат күрүнелериниң болгаш АСЕАН кежигүннери чурттарның аразында чоокта чаа эгелээн деңэргелиг чугаалажыышкыннарны үзер сорулгалыг.

Кампучи улустуң беш чыл дургузунда чедиишкиннери Кампучияның Улусчу-революстуг партиязының ажылдап кылган угланыышкынының шынныын. Кампучия Улус Республиканың бызыын болгаш амыдыралчы аргалыын бадыткап турар. Улусчу Кампучия келир үеже бүзүрелдиг көрүп турар.

М. ЯКОВЛЕВ,
СЭТА-ның тайылбырлакчызы.

КОНГРЕССМЕН-ДЕМОКРАТТАРНЫҢ ИЛЕТКЕЛИ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). «Рейганның администрациязының даштыкы политиказы — бууралашкыннарның болгаш аштырылыышкыннарның бужар дамзызы-дыр» деп, конгрессмен-демократтарның демократтыг партиязының национал комитеди-биле кады белеткээн илеткелинде айыткан. АКШ-тың оппозициялыг буржуаз улуг партиязының политиктиг платформазының үндезиннерин ол документ тургузуп турар. Ак бажыңның милитаристи политиказы-биле холбоштур сеткили дуврээн американнарның бадылаашкыннарын президент соңгулдааларының үезинде алырын демократтыг партия оралдажып турар.

Вашингтонуң амгы администрациязы шериг күжүнге кол даянып, делегей айтырыгларын дипломаттыг аргалар-биле шиитпирлээринден ойталааны АКШ-тың делегейде божаннаан туружун улам баксыраткан деп илеткелде демдеглээн. Илеткелдиң авторлары Рейганның антисоветизмин шыңгыы шугумчулээн болгаш амгы администрация боттут делегейни хажыдыышкын-биле көрүп, делегейниң бүгү кризистерин чүгле ийи улуг күрүнелерниң удур туржуушкунунуң херээ кылдыр санап турар-дыр деп айыткан(нар). Болуушкуннарны шак ынчаар хажыдыышкыныг көргениниң түңнелинде Рейганның администрациязы Совет Эвилели-биле харылзааны кедергей чидиглендирген, найыралдыг болгаш хөгжүп орар чурттар-биле харылзааларны эккижидип шыдаваан.

Рейганның чорудуп турары «күш дегээриниң политиказы» АКШ-тың национал эрге-ажыктарынга чөрүшкек дээрзин конгрессменнер сагындырган болгаш айтырыгларны дипломаттыг арга-биле шиитпирлээрин АКШ-тың амгы администрациязы ийиги чергениң айтырыы кылдыр санап турар-дыр деп, демдеглээннер. Ооң түңнелинде бызаат тайбыңның тургузарын Америка чедип ап шыдаваан. Боо-чепсектиң эндере бүдүрери үргүлчүлеп, улам күштелип турар. Чоокку Чөөн чүкте «чөрүлдээ» улам-на хайнылаан. Төп Америкада дүшкүүрлүг чорук күштелген болгаш мында америк шериглерниң саны улам көвүдээн. Ындыг байдалдар турда американнар-даа, өске чурттарнын-даа улустары 1960 чылдаазындан артык айыыл чок байдалда турар-дыр бис деп бодавайн турарлар деп илеткелде айыткан.

Шериг күчүзүнүң талазы-биле артык күштүг чорукту чедип алырын Каттышкан Штаттарның кол сорулгазы болдурар угланыышкыны-биле Рейганның администрациязы эрге-чагырга кирген турган деп, илеткелдиң авторлары демдеглээн. Шериг херээниң талазы-биле ССРЭ-ден АКШ «хожудап турар» деп Рейганның бадыткаашкынын ядролуг дайынга «тиилеп болур» дугайында ооң теориязын илеткелдиң авторлары «частырыглыг» болгаш «айыылдыг» деп санап турар. Ядролуг боо-чепсекти кызыгаарлаар дугайында ССРЭ-биле чугаалажыышкыннарны кылырын Рейган шуут-ла кузевейн турар, ядролуг чепсектиң шенелделерин бурүн болгаш бүгү ниити хоруур дугайында керээни чарарынга хамааржыкан чугаалажыышкыннарны кылырындан ойталаан-дыр деп, конгрессменнерниң илеткелинде бижээн. Ынчангаш боо-чепсекке контроль тургузарынга амгы администрация соңуургал чок болуп турар-дыр.

Президент Рейган америк шериглерни Ливандан кажан-даа үндүрбес мен деп чугаалаан дээрзин Ак бажыңның парлалга секретарының оралакчызы Л. Спикс медеглээн. Ук медеглелди Ливанда америк шериглерниң турарынга АКШ-тың конгрезинде улам өзүп турар удурланыышкыннар-биле холбаштыр кылган. Ливанда америк шериглер тус чурттуң иштики чөрүлдээлеринге дорту-биле киржип, ук араб күрүнениң иштики херектерин ажыы-биле холгаарлап турар. Рейганның администрациязының кеделиишкиннери ооң калчаалыг милитаристи угланыышкынын херечилеп турар.

ЧУРУКТА: америк далай шериглери Бейруттуң делегей аэропортунуң чоогунда чаа быжыгланыышкынны тудуп турлар.

АП-СЭТА-ның телефотозу.

НИГЕРИЯДА БОЛУУШКУННАР

1983 чылдың декабрьның 31-же дүнезинде Нигерияга шериг эргилдези болган. Ооң түңнелинде эрге-чагырга дээди шериг чөвүлелинче шилчээн. Ук шериг чөвүлелиниң даргазы генерал-майор Мохаммаду Бухари чурттуң экономиказын ханы кризистен уштуруп, ук экономиканы башкарарын экижидерин, саттыныкчы болгаш төтчеглекчи чорукту чок кылырын, бүдүрүлгеге ажык чок чарыгдалдарны кызырарын, чурттакчы чоннуң калбак массаларының байдалын экижидерин шериг чөвүлелиниң өмүнээзинден аазаан.

Африканың эң хөй чурттакчылыг күрүнезинде эрге-чагырга солчуушкуну (сөөлгү үениң медээлерин ёзугаар алырга, Нигерияда амгы үеде 80 миллион ажыг кижи чурттап турар) ук диптиң политиктиг амыдыралында бо хүннерде бирги чергениң болуушкуну апарган. Сөөлгү үеде ук чурт экономиктиг бууралашкынның эргиинде келген деп ында демдеглеп турар. Даштыкы монополияларның, хамыктың мурнунда англи болгаш америк монополияларның тергиидээшкини экономиканы бууралашкынга, валюта орулгазының кол үвер дөзү боор турар чүгле нефтиге даяныр чорукка чедирген. Барыын чүктүң монополиялары хөй-хөй ажыккончааны тус чурттан кандыг-даа контроль чок соруп чип, ооң сан-хөө херектерин буурадып келген. Нигерияның даштыкы чурттарга өрези 15 миллиард доллар четкен. АКШ-ка чагырткан делегейниң валюта фондузунуң (ДВФ-ниң) негелдезин ёзугаар, Нигерияның эрги чазаа «кадыг-дошкун камналганың политиказын» чорударын чарлаан, ук политика Нигерияның найра дээр национал акшазының үнезин кудуладырын көрген, ол чорук Нигерияның чурттакчыларының амыдырал деңнелинге улам улуг согуушкунну чедирер турган. Барыын чүктүң 70 банкылары эңмежок хөй өрелерин төлээрин Нигериядан негээн. Монополияларның мөлчүкчү ажыл-чорудулгазы саттыныкчы чорукка таарымчалыг байдалдарны тургускан.

Нигерияда шериг эргилдези Великобританияның саңхөө эрге-ажыктарынга хоралыг байдалды тургузар чадавас деп, Лондоннуң «Таймс» солуну бижээн. Нигерияда нефть болгаш химия концерннериниң ажылдакчылары боор турар 7 муң американнарның болгаш 20 муң англичаннарның амы-тыны айыылдыг байдалда тургустунган деп АКШ-тың күрдепартаментизи болгаш Англияның даштыкы херектер министерствозу дуву-далаш-биле медеглээн. Күрдепартамент «Нигерияның чазааның солушканы-биле чергелештир бодунуң хомудалын» илередиринден безин ыятпаан, ол болза Нигерияның иштики херектеринге ажык холгаарлаашкын боор турар. «Нигерияның администрациязы чүгле найра-акшаның үнезин кудулаткаш, ДВФ-ниң бүзүрелин катап чедип ап болур» деп ук фонд чарлаан.

Барыын чүк моон соңгаар-даа Нигерияның иштики херектеринче холгаарлаар, бодунуң оон ап турар ажыккончааларын камгалап арттырар дээш Нигерияның экономика талазы-биле хамаарышпас чоруун чедип алырынга шаптык кадар деп оралдажып турарын Нигерияны долгандыр болуушкуннар херечилеп турар.

Сөөлгү үениң болуушкуннарын хайныктырган Нигерияның экономиктиг берге-дээшкиннери Барыын чүк чурттарының монополияларының тус чуртка кара туразында аажылаашкыннарының уржуундан болган. Хөгжүп орар күрүнелерниң экономиказының делегейниң капиталистиг системазындан хамаарылгалыг чоруу хожудангай чорукту быжыглаарынга, янзы-бүрү чөрүлдээлерниң болгаш социал үскүлежиишкиннерниң чидиглениринге, политика талазы-биле туруш чок чорукка чедирип турар дээрзин Нигерияда болуушкуннар база катап бадыткаан.

В. КОРОЧАНЦЕВ.
(СЭТА).

ЧЕПСЕКТИГ ХОЛГААРЛААШКЫН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ливанда америк чепсектиг холгаарлаашкын үргүлчүлеп турар болгаш Рейганның администрациязының ниити милитаристиг угланыышкыны АКШ-тың конгрезиниң кежигүннериниң дүвүрээшкинин улам күштелдирип турар.

Төлээлекчилер палатазында демократтыг хөй кезиниң баштыңы Дж. Райттың Си-эн-эн телекомпанияга интервьюзунга айытканы-биле алырга, конгрессте чүгле демократтар эвес, харын республиканчылар база Ливанда 16 ай боор турар америк далай чадаг шериглерин дүрген-не оон үндүрерин күзеп турар. Конгрессменниң чугаалааны-биле алырга, американнарның хөй кезии база ынчаар бодап турар. Ливан айтырыгны шиитпирлээринге шериг эвес, а дипломаттыг аргалар херегин ол айыткан.

«АКША ХАПТАРЫНЫҢ» МАРГЫЛДААЗЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-та соңгулдалар кампаниялары, ооң иштинде президентини соңгууру чыл тудум-на «акша хаптарының» ёзулуг маргылдаазы боор кел чыдар. Чижээ, эрткен чылдың чүгле сөөлгү квартальнда Рейганны катап соңгууру дээш комитет 3,55 млн. долларны чыып алган.

Рейганның соонда АКШ-тың оралакчы президентизи У. Мондейл чорур, ол-ла үениң иштинде бодунуң соңгулда фондузунга 3,3 млн. долларны немеп алган.

ни шиитпирлээринге, четпестерни чайладырынга эң чугула бырааларының бирээзи болуп көстүп турар. «Делгем» буржуаз демократияны ёзугаар көөрүнге дүүштүр хоозун «өскээр бодал» дугайында эвес, а фактыларны сүүзүн чок кылдыр шаарланган азы харын-даа өжегерээн хажыдып демдеглээриниң дугайында эвес, а бистиң амыдыралывыста таарымча чок болуушкуннарны дүрген ажып эртер сорулга-биле оларны ажыл-ишчи, принципиалдыг шиитпирлээриниң дугайында чугаа болуп турар.

Социализм чокта демократия турбас, ол ышкаш демократияны чайгылыш чок сайзыратпас болза, социализм база турбас дээрзин боттуг чүүлдер-даа, амыдыралдың боду-даа маргылдаа чокка бадыткаан. Оон туржук **социализм үезинде демократияның деңнели ниитилелдиң политиктиг, экономиктиг болгаш культурлуг чечектелиишкининиң, ооң улам ыңайты ханылаашкыны — сайзырангай социализмниң чаартылгазының кол угланыышкыннарының бирээзи болуп илереп келир.**

Бодунуң тодаргай хевирлеринге социалистиг демократия дээрге механизми чедер ужурлуг черинге чедип алган бир-ле ыдыктыг система эвес дээрзи билдингир. Ындыг шын эвес хамаарылга коммунистерге таарышпас. Эргелел аппаратының ажылында көскү өкерилгелерни, бюрократчы эреңгейлээшкиннерин болгаш ёзу барымдаалаар чорукту — массаларның инициативазын дуй тудуп база хажыдып, оларның чогаадыкчы бодалдарын өстүрбейн турар бүгү таварылганы шиитпирлиг чайладырын партия чедип ап турар. Демократтыг нормаларны болгаш тургузуушкуннарны ажыл-херектер-биле быжыглавас, чүвени чүгле кылган кылдыр көргүзүп каар аргалар-биле кызыгаарлаттынар болза, ындыг практикага удур шиитпирлиг демиселди чорудар херек деп СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга чугаалаан. Күрүне болгаш хөй-нииити амыдыралының эң улуг айтырыгларының талазы-биле шиитпирлер хүлээп алырының чурумун улам ыңай демократчыдарының, удуртукчу ажылдакчыларның отчёдун экижидериниң, чурттакчыларның бүгү чүвени билген турарын чедип алырының, ажылды дээштиг болдурарының күштелдирериниң эвээш эвес курлавырлары бар.

Социалистиг демократизмниң деңнелиниң улуг хемчээлдиг саң-түңнүг көргүзүглери (а ол ёзугаар хамаатыларын эргелеп башкарылгага массалыг киржилгезинден эгелээш кижи бүрүзүнүң дорт киржилгезинге чедир шилчиир сорулгаже базым санай чоокшулап орар болгай бис) шынарның характеристиказынче дорт шилчииринин дугайында чугаа чоруп турар. Оларның аразында эң чугулазы — ажыктыг чорукту, ажыктыг хөделиишкинниң коэффициентизин, улустуң эрге-чагыргазының бүгү хевирлериниң социал үнезин бедидерин, оларны коммунистиг тургузуушкунуң тодаргай сорулгаларынче эң долузу-биле угландырары болур.

2.

Социализмниң чедиишкиннери, улусчу эрге-чагырганың тиилелгелери бистиң идея талазы-биле дайзыннарывыстың чүвеге күш четпес кылыын хайныктырып турар, ооң уламындан олар совет политиктиг системага хамаарыштыр мегени болгаш хоп-нүгүлдү тарадып турар. Социалистиг ниитилелде марксисчи-ленинчи авангардтың удуртукчу ролюнче антикоммунизмниң өөскүдүкчүлери улуг чүткүл-биле халдап, демократия дугайында билиглерни хөй партиялыг, «соңгулда хааржактарының чанында мурнун былаашкан» дээн ышкаш бодалдарже, парламентилерниң удурланышкаанче болгаш «политикада карышкактар» дээн ышкаш өске-даа хоозун чүүлдерже, харын-даа дорт-ла анархияже угландырарын оралдажып турар. Олар боттарының ёзулуг сорулгаларын янзы-бүрү хоозун чаартылгалар, «тактиктиг» бодалдар-биле эптиле чажырып турарлар.

Партияның удуртукчу ролю, демократтыг централизм ёзулуг марксисчи-ленинчилерге кажан-даа тактика айтырыы болбайн келген болгаш болбас-даа. Политиктиг стратегияның, социализмниң кол утказының айтырыглары ол-дур. Ниитилелдиң тургузукчу ажыл-чорудулгазы калбак, шиитпирлээр ужурлуг айтырыглары нарын болган тудум, ажылчын ангының бүгү ажылчы чоннарның политиктиг удуртулгазынга партияның ролю улуг ужур-дузалыг апар чыдар.

Антагонисчи ниитилелде эрге-чагырганы организастаарының хевири ооң алыс утказынга хамаарыштыр доктаамал ийиги чергениң болуп келген. Ол эрге-чагырганың алыс утказы—ук тергиилелден кандыг янзылыг илереттингени (бүгү-ле даштыкы демократтыг доктаамал демдектери-биле азы хуузунда тергиидэлдиң каржы ёзу-чурум-биле катай-хаара) хамаарылга чокка хөреңгитен аңгыларның тергиидели болуп турар.

Ажылчын аңгының, ажылчы чоннарның шиитпирлиг демиселиниң түңнелинде чедип алдынган демократтыг тургузуушкуннарны коммунистер хүндүлээр. Харын-даа олар демократтыг эргелерни болгаш хосталгаларны камгалап арттырар дээш демисешкен шиитпирлиг күштер-биле эвилелдежип алгаш, оларны узуткаар дээш өөскүп турар реаксылыг күштерге удур чайгылыш чок туржуп келген.

Ынчалза-даа чүс-чүс чылдар дургузунда «демократия» диртип келген улусчу эрге-чагырга чүгле социалистиг революцияның сөөлүнде бодунуң ёзулуг ужур-утказын чедип алган. Бистиң чонувустуң эрге-ажыынга, социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунуң сорулгаларынга дүгжүп турар демократиявыстың критерийлерин болгаш чанчылдарын буржуаз демократизмниң ёзу барымдаалаан чүүлдеринге удур тургузуп турар бис. Ынчангаш **ажылчы чоннар массаларының амыдыралында демократия ёзулуг чаа шынарлыг кол чүүлдерниң бирээзи болуп илереп турар**, ону капиталистиг кандыг-даа күрүне хандырбаан, кажан-даа хандырып шыдавас.

Бүдүрүлге харылзааларының характеринде көскү өскерилгелер ниитилелдиң кол байлаа кижи болур дээрзинге чоокшуладып бар чыдар. Ынчангаш кижиниң чүс-чүс чылда чедип албайн чораан чүүлдери чүгле социализмниң байдалдарында чедип алдынып, ооң мергежилин болгаш салымчаяанын сайзырангайжыдар, ниитилел кежигүннериниң материалдыг болгаш угаан-бодал негелдезин хандырар арга чедип алдынган.

Кандыг-даа конституцияның утка-шынарын илередирде ооң хоойлу ёзугаар быжыглаттынган дүрүмнери боттуг херек кырында канчаар боттанып турарын көөр болгай. Ындыг негелде ёзугаар бистиң Үндезин Хоойлувусту буржуаз күрүнелерниң конституциялары-биле деңнеп көөр болза, кайы-даа хире «кадалчак» шинчилекчи — кижи дугайында сагыш салыышкын кайызында шынап-ла сиңниккенил, а кайызында — хоозунул дээрзин дораан т о д а р а д ы п каар. Буржуаз конституцияларда кижиниң ажыл-чорудулгазынга, кижиниң социал эргелеринге (ажылдаар, чуртталга бажыңы алыр, өөредилгени, кадыын камгалаар болгаш өске-даа) кол үндезин болур чүүлдер шуут чок ийикле, оларны көңгүс-ле тодаргай эвес көргүскен болур.

Кижи бүрүзүнге калбак эргелерни болгаш, хосталганы магадылавышаан, социалистиг тургузуг хамааты кижиниң бараан болур ужурлуг эрге-ажыктарын база барымдаалап турар. Демократияның хөгжүлдези, кижиниң чечектелиишкининге байдалды тургузары-биле сагылга-чурумну, организастыг чорукту быжыглаарының аразында диалектиктиг харылзаазы илереп турар. Амыдыралдың социалистиг хевири-биле кижи бүрүзүнүң күзээн чүүлүн тус-тус кылыры болгаш хамааты хүлээлгезиниң херекке албазы, ниитиниң эрге-ажыктарынга когарал чедирер кандыг-даа чүүлдер удурланышкак. Ынчангаш ёзулуг гуманизмни чүнү-даа өршээр азы херекке албас чүүл деп көрүп болбас. Харын-даа социализмниң принциптери-биле чөрүшкек чүүлдер кылыр, чоннуң өнчү-хөреңгизин оорлаарларга, хээли алыкчыларынга, ниитилелге ажыктыг күш-ажылдан былдаарларга эрге-чурумну, коллективтиг амыдыралдың нормаларын хажыдарларга удур демиселди соксаал чокка, шиитпирлии-биле чорудар ужурлуг бис.

Кижиниң эргелериниң дугайында айтырыгларны сооpa ажыглап турган, империалистиг бөлүктер боттарының чурттарының улустарының эрге-ажыктарын тооп көрбес чоруун чажырар сорулганы салып турар. Миллион-миллион кижилерниң ажыл чок чоруу, амыдырал-чурттаарының үнезиниң улгадып турары, хосталгаже чүткүлдү, тура-сорукту чыпшыр базары, сөөк-язы ылгаар чорук, күш дегээр болгаш коргудар арганың тергиидели — буржуаз ниитилелдиң дүлдүүген хамчыыының даңзызының чамдызы бо-дур. Ынчалза-даа оозун билинмейн, олар өске черде «кижилерниң эргеажыын камгалаар» дижип, буянныг болгаш чөптүг чорук дугайында хоозун чулчуруушкуннарны кылып турар.

«Демократия дээрге хензиг чечек-тир — деп, АКШ-тың президентизи бир-ле катап чугаазынга ёзуурган.— Ону өстүрер херек. Бир эвес бо чүс чылдың төнчүзүнге чедир хосталганың болгаш демократтыг идеяларның чоорту өзүлдезин чедип алыр деп күзээр болзувусса, демократия дээш калбарган кампанияга дузалаарын оралдажыр ужурлуг бис». Гуманизм, чөптүг чорук, хосталга дээш демократия деп сөстерге чагдынып алгаш, тайбыңның, демократияның база дешпилгениң күштеринге удур реакцияның «ыдыктыг походун» ол чаңгыс эвес удаа чорудуп келгенин сактып кээрге безин америк администрацияның баштыңчызының ол сөстери хоозун дээрзин билдинер.

Чүгле америк империализмниң кижиниң эргелеринче халдап, реаксылыг ёзу-чурумну деткип, улустарның национал-хосталгалыг шимчээшкинин базып, кижи корбазы милитарисчи программаны боттандырып, ядролуг дайынга ажыы-биле белеткенип турарындан делегейде болуушкуннар чидиглеңип турар.

Ийе, демократия — хензиг чечек. Ол дээрге дириг, мөңгеде ногаан ыяш-тыр, ол бодунуң күчүлүг маңын социалистиг черге чедип алган. Ону өстүрер уран холдарны империалистер турлаандан кажан-даа тыппас бис.

Демократияның, кижилерниң эргелериниң дугайында чөптүг чугаадан коммунистер кажан-даа ойталавас. Ол эргелерни социалистиг тургузуг төөгүнүң чаа ниитилелдиң мурнунда салып турар сорулгаларының бединче көдүрүп үндүрген. Ёзулуг демократияны чалаган социализм тайбың, чепсегленииишкинни дужурер, кижи төрелгетенниң мурнунда турар эң улуг сорулгаларны шиитпирлээр, чер кырынга амыдыралды камгалаар дээш эң улуг күжениишкин-биле демисежип турар дээрзин улустар катап-катап бүзүреп турар. Делегей төөгүзүнге чаа үе-чадааның ажыттынганын дыналдып 66 чыл мурнунда кыпкан Октябрьның чырыткызы улустарга чаа ниитилелче — боттуг демократияның, боттуг гуманизмниң ниитилелинче орукту ажыткан.

Э. КУЗЬМИН.

Кышкы олимпиаданың ажыттынарынга чедир ай арткан

45 ЧУРТТАН СПОРТЧУЛАРНЫ МАНАП ТУРАР

БЕЛГРАД. (СЭТА). XIV Кышкы олимпий оюннарының эгелээринге чедир бир ай артканда, Сараево, «ёзулуг частың» соонда база катап кышкы хевин кедипкен. Спорт объектилерин сеелгү катап каас-шиник аян киирген. Моймилода олимпийжи суур баштайгы спортчуларның келирин манап эгелээн. Добринада журналистер чурттаар бажыңнарның ижигинишкинин олар чоорту шиңгээдип ап кирипкен. Олимпиада төвү Сараеводан олар янзы-бүрү медээлерни делегейже тарадып эгелээпнер. Олимпий оюннарының дөзези—Вучко дээр хөглүг болгаш чаптанчыг бөрзекчигештиң дүрзүзүн кайнындаа көрүп болур. Амгы үеде базым бүрүзүнде ажыл-ла хөй: Сараево хоорайның эрги районунда бажыңнарның мурнуу талаларын чаартып, магазиннерниң, кафелерниң, ресторавнарының витриналарын каастап, сесерликтерин кылайты аштап турар. Чүге дээрге Сараевонуң чурттакчылары бүгү делегейден келир аалчыларны эң эки ёзу-биле уткуп хүлээп алыр бодап турар.

А аалчыларның саны кончуг хөй. 1983 чылдың сөөлгү хүннеринде оргкомитет XIV Олимпиадага киржир чурттарның чагыгларын хүлээп алырын дооскан. Сараевога 45 чурттардан 1500 ажыг спортчулар келир. 1924 чылда Францияның Шамони хоорайынга эрткен бирги кышкы оюннарга 16 күрүнелерден 293 спортчу киришкенин утпаалыңар. Кышкы олимпий оюннарынга киришкен спортчуларның санының талазы-биле рекорд амдызында Инсбрукка хамааржыр, ол 1976 чылда 37 чурттардан 1368 спортчуларны хүлээп алган.

Удавас эгелээр Кышкы олимпиаданың киржикчилери — 45 чурттарның аразында Австралия, Чаа Зеландия, Мексика, Аргентина, Пуэрто-Рико, Египет, Кипр дээн чижектиг шак ындыг «кыш көрбес» күрүнелерниң бары база солун. Чеди чурт Олимпий оюннарының долу программазын ёзугаар болур маргылдааларга киржиринин дугайында чагыгларын киирген. Спорттуң чүгле чаңгыс хевиринге киржиринин дугайында чагыглар тос чурттан келген.

2 муң хире кижи — сурагдыг спортчулар, студентилер болгаш школачылар кышкы Олимпиадага ыяк белеткениp турар, олимпий одунуң эстафетазын бүгү Югославияны дамчыштыр тудуп эрттирерин оларга хүлээткен. Оларның аразында Олимпий оюннарының 170 киржикчилери бар, олар болза 1948 чылдан 1980 чылга чедир эрттирип келген. Олимпиадаларга Югославияның мурнуулан киришкен спортчулар-дыр. Олимпийжи чалбыыш Социалистиг Федеративтиг Югославия Республиканың 16 улуг хоорайларын, 90 суурларын дамчып эртер, аңаа чер бүрүзүнге байырлыг ужуражылгаларны белеткеп турар.

Сараеводан телевидение дамчыдылгаларын аажок хөй кижи — бистиң чер бөмбүрзээвистиң ийи миллиард чурттакчылары көөр! Спортчу маргылдааларны сонуургап көөрүнге космос дузалаар. Спутниктер дамчыштыр харылзаа тудар Югославияның девискээринде ийи станцияның антенналарын Индий океанның дээринде спутникче углап каан. Ол чорук дөрт телевидение программаларын дамчыдар арганы бээр. Ол ышкаш космостуң ачызында Сараево делегейниң барык бүгү чурттары-биле телефон болгаш телекс харылзааларлыг болур. АКШ-тың чурттакчылары моон мурнунда Лейк-Плэсидтен кылган теледамчыдылгаларга деңнээрге оон оранчок хөй дамчыдылгаларны югослав хоорайдан көөр аргалыг болуру база солун.

Удавас эгелээр маргылдаалар чүгле спортчу оюннар эвес деп XIV кышкы оюннарның организакчылары үргүлчү сагындырып келгеннер. Кышкы олимпиаданың үезинде ёзулуг пайыралчы, буянныг харылзааларның, тайбының болгаш кады ажылдажылганың харылзааларының ёзузун тургузары онза чугула. Олимпий оюннарының бедик утказынары чогум-на ында болур деп олар демдеглеп келгеннер. Ынчангаш Кышкы олимпиаданың оргкомитединиң даргазы Баранко Микулинчиниң сөзүн Сараевога бола дыңнап болур. Ол мынча дээн: «Олимпий оюннарының чедиишкиннинг эртеринге хамыктың мурнунда тайбың эргежок чугула. Бурун шагда Олимпий оюннарының үезинде оларнын киржикчилери боо-чепсээн аткаар салгаш, тайбын керээзин чарып турганнар болгай. Чериң бүгү чурттакчыларын тайбынче, ядролуг айыылды чайладырынче кыйгырарынга Олимпий оюннары чогум-на тааржыр чүүл ол-дур».

Эрткен күс дыка-ла эртип чадап, чылын каап, бүргеп каан турган чүве ийин. Ынчап турза-турза, демей-ле чорупту ийин оң. Оон улаштыр дораан-на кандыг-ла-бир хуулгаазын илби-шидиниң аайындан эртээн чүве дег, кыш дүже хонуп келди. Бойдус күжүр кышты дыка-ла үр манаан хире, кыш келген дораан, хөвең дег ак будуктарын чашпышаан, арга-арыгларны, хову-шөлдерни, бажың-балгаттарны, кудумчуларны маңган ак кылдыр хуулдура каапты. Ыштар чымчак ак негейлерин кедипкеш, дараазында частың кажан кээрин манап, шөлээн таптыг удуй берген ышкаш апардылар.

ЧУРУКТА: кышкы оруң.

«МЕҢГИ ЧЕЧЭЭ»

Көдээниң ажыл-ишчилериниң ортузунга культура-массалыг ажылды чорудар сорулга-биле Мугур-Аксы Культура бажыңының чанында «Меңги чечээ» аттыг комплекстиг чаа агиткультбригаданы районда бот-тывынгыр уран чүүлдүң хоочуннарының бирээзи, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи А. С. Намгай-оолду баштадыр тургускан. Агитбригада ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң Барлык-Бажы, Кара-Хову, Каргы, Мугур девискээринде малчын бригадаларын эргип доосканы. СЭКП райкомунуң секретары Ш-К. Кочеганың, зоотехник К. Чүлдүмнүң лекцияларын, күш-ажылдың хоочуну С. Самбууның, библиотекарь А. Дапыктың, А. Намгай-оолдуң киришкени «Моңгун-Тайга —дүүн, бөгүн, даарта» деп көргүзүгнү, бот-тывынгыр артистер У. Курбуның, В. Саяның танцы, сыгыт күүселделерин малчыннар сонуургаан. «Меңги чечээнниң» кол сорулгазы — тайбыңны камгалаарын чоңга пропагандалаары, оюн-көргүзүглеринден киирген акшаны Тайбыңның совет фондузунче шилчидери.

М. САЛЧАК.

АДА-ИЕЛЕРГЕ

Самагалдай ортумак школазында төрелдер университединиң ээлчеглиг кичээлинге «Бот-кичээлге дуза» деп лекцияны В. Натсак номчаан. Лекцияның төнчүзүнде ол талазы-биле арга-дуржулгазын ада-иелер солушканнар. С. Найдын, Б. Тирчин, К. Базыр болгаш оон-даа өскелер ук кичээлге идепкейлиг киришкеннер.

М. ТИРЧИН.

СПОРТЧУ МЕДЭЭЛЕР

Шыдыраага 1983 чылда Тожу районнуң бирги чери дээш маргылдаа Чаа чыл бүдүүзүнде эрткен. Тоора-Хем суурга болган ол маргылдаага районнуң 11 шыдырак шыдыраачыларының аразындан Ий ортумак школазының башкызы Александр Мааады база катап тиилекчи болган. Азас ортумак школазының төлээзи Б. Биче-оол биле Тоора-Хемниң хоочун спортчузу Моке Саая олар ийиги-үшкү шаңналдарны алганнар.

Шак-биле дүрген ойнаарынга М. Хертек, Б. Биче-оол, С. Монгуш олар мергежилдиин көргүскеннер.

* * *

Тоора-Хем ортумак школазының спорт залынга районнуң хоочун бөмбүкчүлериниң оюнун көрүкчүлер сонуургаан. Спортчу демиселге «Май 1» совхозтуң хоочуннары тиилээннер.

Түңнелинде хоочуннарның республика маргылдаазынга киржири-биле районнуң шилиндек командазын тургускан.

К. НАТПИЙ-ООЛ.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

агаар

Бөгүн республиканың шокар булуттаар, хар чагбас. Хат кошкак.

Дүне 35—40, градус, чамдык районнарга 24—29 градус, хүндүс 25—30 градус соор.

Кызылга чагбас, хат кошкак. Дүне 38—40 градус, хүндүс 25—27 градус соок болур.

АЭРОФЛОТТУҢ АЧЫЗЫН АЖЫГЛАҢАР

КЫЗЫЛ АЭРОПОРТУНУҢ 1984 ЧЫЛДА САМОЛЕТТАРНЫҢ УЖАРЫНЫҢ

РАСПИСАНИЕЗИ

Рейстериң дугаары	Самолёттуң хевири	Чедер аэропорту	Ужар хүннери	Кызылдан ужар шагы	Чедер черинге баар шагы	Рейс дугаары	Ужар хүннери	Барган черинден ужар шагы	Кызылга кээр шагы	Билет өртээ
162	ТУ-154	Абакан — Свердловск — Москва	2, 4	12.10	21.20	161	2, 4	02.05	10.45	12, 47, 72.
168	ЯК-40	Красноярск (Северный)	ежедневно	03.15	05.00	167	ежедневно	11.50	13.15	17
170	ЯК-40	Красноярск (Северный)	ежедневно	08.05	09.50	169	ежедневно	10.25	11.50	17
172	ЯК-40	Красноярск (Северный)	с 01.06—31.08 ежедневно	12.25	14.10	171	ежедневно с 01.06—31.08	14.55	16.20	17
174	ЯК-40	Красноярск (Емельяново)	ежедневно	03.30	05.15	173	ежедневно	06.15	07.40	17
176	ЯК-40	Красноярск (Северный)	ежедневно	12.00	13.45	175	ежедневно	03.00	04.25	17
178	ЯК-40	Красноярск (Северный)	с 01.03—30.04 и с 01.10—31.10 по 1, 3, 5 с 01.06—31.09 ежедневно	13.50	15.35	177	с 01.03—30.04 и с 01.10—31.10 по 1, 3, 5 с 01.06—30.09 ежедневно	16.10	17.35	17
62	ЯК-40	Кызыл-Мажалык—Абакан — Красноярск (Северный)	ежедневно	08.05	11.10	61	ежедневно	05.40	08.10	17
613	ЯК-40	Кызыл-Мажалык — Абакан	с 01.06—31.08 ежедневно	07.35	08.55	614	с 01.06—31.08 ежедневно	09.30	10.35	12
615	Л-410	Кызыл-Мажалык	ежедневно	05.05	06.20	616	ежедневно	06.55	08.00	12
617	ЯК-40	Абакан	1, 3, 5, 6	04.55	06.10	618	1, 3, 5, 6	06.40	07.40	12
621	ЯК-40	Абакан — Новосибирск	ежедневно	04.15	07.45	622	ежедневно	08.20	11.25	12, 22
623	ЯК-40	Абакан — Семипалатинск— Алма-Ата — Фрунзе	с 01.01—30.06 и с 01.09—31.12 по 1, 3, 5 и с 01.07—31.08 ежедневно	15.30	24.00	624	с 01.01—30.06 и с 01.09—31.12 по 1, 3, 5 и с 01.07—31.08 ежедневно	05.15	14.05	12, 23 40, 45
625	АН-2	Хову-Аксы	ежедневно, кр. 7	04.30	05.15	626	ежедневно, кр. 7	05.20	05.50	4
627	АН-2	Терлиг-Хая	ежедневно, кр. 7	04.55	05.35	628	ежедневно, кр. 7	05.45	06.15	4
629	АН-2	Чадан — Тээли — Кара-Холь	2, 4, 6	05.05	08.15	630	2, 4, 6	08.25	11.50	9, 13, 15
631	Л-410	Кызыл-Мажалык — Мугур-Аксы	ежедневно, кр. 7	04.35	06.50	632	ежедневно, кр. 7	07.20	08.25	12, 14
633	Л-410	Шушенское — Саяногорск	ежедневно	08.25	10.40	634	ежедневно	11.10	13.10	10, 12
635	Л-410	Хандагайты — Саглы	2, 4, 6	09.00	10.55	636	2, 4, 6	11.20	13.00	9, 12
635 д	АН-2	Торгалыг — Хандагайты — Саглы	ежедневно, кр. 7	06.05	08.15	636 д	ежедневно, кр. 7	08.25	10.20	7, 9, 12
637	АН-2	Кызыл-Мажалык — Тээли — Мугур-Аксы	1, 3, 5	05.05	08.30	638	1, 3, 5	08.40	12.00	12, 13, 14
639	АН-2	Сарыг-Сеп — Сизим — Бурен-Бай-Хаак	ежедневно, кр. 7	04.40	06.25	640	ежедневно, кр. 7	06.35	07.05	4, 6, 6
641	ЯК-40	Абакан — Новосибирск	с 15.05—31.08 ежедневно	11.25	14.05	642	с 15.05—31.08 ежедневно	14.45	17.50	12, 22
643	АН-2	Ырбан	1, 3, 5	07.25	08.50	644	1, 3, 5	09.00	10.10	9
645	АН-2	Хут—Сейба — Сыстыг-Хем	2, 4, 6	07.25	09.15	646	2, 4, 6	09.25	11.00	6, 7, 9
647	АН-2	Тоджа — Хамсара	2, 4, 6	05.40	07.25	648	2, 4, 6	07.35	09.20	8, 12
649	АН-2	Хову-Аксы	ежедневно, кр. 7	09.40	10.25	650	ежедневно, кр. 7	10.35	11.15	4
651	АН-2	Сарыг-Сеп	ежедневно, кр. 7	12.30	13.00	652	ежедневно, кр. 7	13.15	13.45	4
661	АН-2	Эрзин	ежедневно, кр. 7	12.05	13.20	662	ежедневно, кр. 7	13.30	14.30	8
665	Л-410	Кунгуртуг	ежедневно, кр. 7	07.35	08.50	666	ежедневно, кр. 7	09.10	10.10	12
667	Л-410	Кызыл-Мажалык	ежедневно, кр. 7	05.15	06.30	668	ежедневно, кр. 7	07.00	08.00	12
669	Л-410	Кызыл-Мажалык	ежедневно, кр. 7	08.30	09.45	670	ежедневно, кр. 7	10.15	11.15	12
671	Л-410	Эрзин	ежедневно, кр. 7	04.25	05.25	672	ежедневно, кр. 7	05.45	06.30	8
673	Л-410	Эрзин	ежедневно, кр. 7	10.25	11.25	674	ежедневно, кр. 7	11.45	12.30	8
679	ЯК-40	Кемерово — Барнаул	2, 6	07.45	11.20	680	2, 6	12.00	15.15	19, 24
681	ЯК-40	Кемерово — Томск	1, 5	07.45	11.10	682	1, 5	12.10	15.15	19, 24
683	ЯК-40	Иркутск — Улан-Удэ	ежедневно	04.45	08.45	684	ежедневно	09.25	13.25	23, 27
691	Л-410	Тоджа	ежедневно, кр. 7	07.05	08.05	692	ежедневно, кр. 7	08.25	09.10	8
693	Л-410	Тоджа	ежедневно, кр. 7	09.55	10.55	694	ежедневно, кр. 7	11.15	12.00	8
637 д	АН-2	Чадан — Сут-Холь — Ишкин	1, 3, 5	05.40	07.10	638 д	1, 3, 5	07.20	08.50	9, 10, 11
629 д	АН-2	Мугур-Аксы — Кызыл-Хая	2, 4, 6	05.40	07.55	630 д	2, 4, 6	08.05	10.20	14, 16

АЭРОФЛОТТУҢ ЧИИГЕЛДЕЛЕРИ

Аэрофлот бодунуң пассажирлеринге авиабилеттер садып алырынга чиигелдени кылып турар.

1983 чылдың октябрь 1-ден 1984 чылдың май 31-ге чедир хамааты болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының инвалидтеринге болгаш оларның-биле деңнештирген кижилерге, айыткан кижилерден 1-ги бөлүктүң инвалидтерин үдеп чоруур кижилерге, 15—17 хар назылыг элээдилер путёвка ёзугаар санаторийлерже баар, дедир кээрде, хамааты ужар чүүлдүң дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлериниң аспирантыларынга, студентилеринге болгаш курсантыларынга, хамааты ужар чүүлдүң ажылдакчыларынга билеттерни 50 хуу чиигелделиг садар.

1983 чылдың ноябрь 15-тен апрель 15-ке чедир күш-ажылдың ажылдавайн турар инвалидтеринге, оларга деңнээн кижилерге, оларны кырганнарның интернат-бажыңнарынче чедирип чорааннарга, күрүнениң долу хандырылгазында турар инвалидтерге 50 хуу чиигелделиг билеттерни садар.

1983 чылдың ноябрь 15-тен 1984 чылдың апрель 15-ке чедир 30 хуу чиигелделиг билет садып алыр кижилер: бүдүрүлгелерниң, организацияларның болгаш өөредилге черлериниң чагыглары ёзугаар экскурсиялап ужар дээн 15 болгаш оон-даа хөй санныг ажылчыннар, албан-хаакчылар, өөреникчилер бөлүктеринге; дээди өөредилге черлериниң студентилеринге, ортумак тускай өөредилге черлериниң сургуулдарынга база курсантыларынга (бот-өөредилгелиг болгаш кежээки салбырларныы хамаарышпас);

профтехөөредилгениң школаларының болгаш училищелериниң сургуулдарынга;

12 хардан өрү назылыг школачыларга;

ВЦСПС-тиң Туризм болгаш экскурсиялар талазы-биле төп чөвүлелиниң туристеринге, делегейниң аныяктар туризминиң ССРЭ-де «Спутник» бюрозунуң туристеринге:

шериг албанныгларга — анаа дайынчы, сержант, старшина составынга, шериг өөредилге черлериниң курсантыларынга.

АВИАПАССАЖИРЛЕРНИҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

1. Билет садып алырда пассажир бодун шынзыдып турар документизин (паспортун азы ону солуп турар документизин) көргүзер ужурлуг. Билетти холдан садып алыры, өске кижиге дамчыдары шуут хоруглуг.

2. Садып алган биледин ажыглап пассажир

— 5 харга чедир уругну (тускай олут тывыспайн):

— Ил-86, Ту-154, Ил-18, Як-40 самолёттарга, Ми-8 вертолётка 20 килограмм чедир чүъктү:

Ан-2, Л-410 самолёттарга, Ми-2 вертолётка 10 килограмм чедир чүъктү (ынчалзажок чүъктүң бирээзиле 50x50x100 сантиметр хемчээлден ашпас ужурлуг): халаска эрттирип болур.

3. Халаска алыр чүък хемчээлинден артык чүүлдерни, а ол ышкаш телевизорларны, хаакты, мотоциклди, чадаг-тергени болгаш өске-даа чүүлдерни, дириг амытаннарны ап чораны дээш пассажир доктааткан тариф ёзугаар төлээр.

4. Билетти, чүъктү болгаш холга ап чоруур чүүлдерни демдеглээриниң чурумун билеттиң артыы талазында айтып бижээн. Билет демдегледиринге болгаш ужарынга оззалдап калган пассажирден билет өртээниң 25 хуузун казыыр. Самолёт ужа бергениниң соонда 3 шактан эрткенде билетти күш чок деп санаар.

5. Ужарының чурумнарын үреп болгаш ужудуушкуннуң айыыл чок чоруунга салдар чедирип турар авиапассажирлерге болгаш кижилерге 100 рубль чедир хемчээлдиг амдиннстративтиг торгаалды, чамдык таварылгаларда — кеземче харыысалгазын онаар.

Перроннап, самолёт турар, маңнаар черлеп ыңай-бээр эртери, турары хоруглуг.

Агаар судноларынга ээнирик, хөй-ниитиниң чурумун үрээр, боттарының үүлгедиглери-биле ужудуушкунның айыыл чок чоруунга дорт айыылды тургузуп турар пассажирлерни олуртпас.

7. Боолар болгаш соок чепсектерни ап чорууруп тускай чурумнар ёзугаар боттандырар. Кино-фото-радиоаппаратураларны хаптыг ап чоруур.

8. Пассажирлерниң чүъгүнге дараазында чүүлдерни киирери шуут хоруглуг:

— частыр бүдүмелдер болгаш холуксаалар;

— дыгаан болгаш суугаткан газтар;

— дүрген кыва бээр бүдүмелдер;

— чинчел болгаш дадартыр бүдүмелдер.

Агаар суднозунуң иштинге пассажирлер үдекчиниң болгаш экипажтың өске-даа кежигүннериниң айытканы чурумнарны сагыыр хүлээлгелиг.

БҮДҮРҮЛГЕЛЕРНИҢ УДУРТУКЧУЛАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Организацияларның, бүдүрүлгелерниң керээлерин болгаш чагыгларын ёзугаар тускай самолёттарны болгаш вертолёттарны үндүрүп берип болур. Чагыглыг рейстерни чагыкчы «баар» болгаш «кээр» чүъктерни хандырган турда кылып болур. Ан-2 самолётка бир шак ужударының үнези 130 рубль, Як-40-ге — 550 рубль, Л-410-га—380 рубль, Ми-8 вертолётка — 530 рубль. Чагыглыг рейсти өртээниң 50 хуузун баш удур төлээн турда күүседип болур. Чагыгны авиабүдүрүлгеге рейсти күүсединге чедир 3 хонуктан мурнай киирер.

* * *

Тываның авиабүдүрүлгези республика девискээринден дашкаар Абаканче, Красноярскиже, Кемеровоже, Томскиже, Барнаулче, Новосибирскиже, Свердловскиже, Москваже, Алма-Атаже, Фрунзеже, Иркутскиже, Улан-Удэже дорт рейстерни ужудуп турар. Билеттерни садарын болгаш броньнаарын ужарындан 15 хонук мурнады хоорай агентствозунда кылып турар. **Адрези: Кызыл хоорай. Топографическая кудумчузу. бажың № 3; телефоннары: 2-43-01, 2-34-10.**

телевидение

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — — «Родом из детства» А. С. Макаренко. 9.40 — Делегей конкурузунуң лауреады М. Даннлов дошпулуурга ойнаар. 10.10 — «Аныяк Россия» деп телефильмниң 6-гы сериязы. 11.20 —Документалдыг фильм. 11.40 Үжен болгаш дөртен чылдарның ырлары. 12.10 —Телемедээлер. 12.15—14.15— Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.30 — Документалдыг телефильм. 15.00 — Минскиниң камера оркестри ойнаар. 15.30—ССРЭ-ниң монументал уран чүүлү. 16.00 — «...Он алды хар чедир болгаш оон өрү назылыг». 16.40— Делегей конкурузунуң лауреады Л. Курдюмова ырлаар. 17.05 —«Шыдырга школазы». 17.35 — «Амгы делегей болгаш ажылчын шимчээшкини. Даштыкы чурттарның политиктиг ажылдакчылары чугаалап турлар». 17.55 —Миллионнарның ленинчи университеди. «Күш-ажылдың ажыктыын бедидериниң курлавырлары». 18.25— Документалдыг фильм. 18.40—Бөгүн делегейде. 18.55— Футболга элээди оолдарның делегей маргылдаазы. Францияның шилиндек командазы биле ССРЭ-ниң шилиндек командазы ойнаар. 2-ги оюн. 19.40 — Фигурлуг чуңгулаашкынга Европаның бирги чери дээш маргылдаа. Хостуг программа. Венгриядан дамчыдар. 21.00—«Үе». 21.35 —«Чогаалчы болгаш амгы үе». Г. Семенов. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—00.35 — Футболга элээди оолдарның делегей маргылдаазы. ССРЭ-1-ниң шилиндек командазы биле ГФР-1-ниң шилиндек командазы ойнаар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг фильм. 8.35 —Школачыларга хлеб дугайында. 9.05 — Испан дыл. 9.35 — Бойдус эртеми. 2 класс. Кыжын аъргa иштинге. 9.55 — «Билиг—күш». Тележурнал. 10.40 — Зоология. 7 класс. Куштар канчаар, чүге ужуп чорууурларыл? 11.05 — Бистиң садывыс. 11.40 Зоология. 7 класс. 12.05 — «Кижилер четтирдивис деп чугаалаар». ССРЭ-ниң улустуң башкызы А. А. Ковалёвтуң дугайында телеочерк. 12.35—Испан дыл. 13.05 — М. Ю. Лермонтов. «Бистиң үениң маадыры». 14.05 —«Бриллианты для диктатуры пролетариата». Бижиктерлиг уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 15.25 — Телемедээлер. 15.30 — 18.00 —Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Шыяанам». Уруугларга «Каңгывай-Мерген» деп тоол. 18.20—Уруугларга фильм. 18.35—«Азияның төвү». 19.05 — Телемедээлер. 19.15 — Чарлалдар. 19.20 — «Хөглүг өг». Телекөрүкчүлерниң чагыын ёзугаар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуцар, чаштар!» 20.15 — Ф. Гладков. Чогаадыкчы ажылының арыннары. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Тихоня». Уран-чечен телефильм. 22.50 — 23.55 — Венаның И. Штраус аттыг камерлиг оркестриниң концерти.

КИНО

ЯНВАРЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Трое на шоссе» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, **«Принц за семью морями»** 10.50, 12.40, 15.00, **«Невезучие»** 16.50, 18.40, **«Трюкач»** 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Влюблен по собственному желанию» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Такая жесткая игра — хоккей» 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кто есть кто» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретарьның 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41 бухгалтериянын 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2081.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС — 00806.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 11 (123101) | 1984 чылдың январь 13, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көп.

Бистиң чуртувуста

АЖЫГЛАЛГА КИРГЕН

АМУРДА-НИКОЛАЕВСК (Хабаровск край). (СЭТА). Чурттуң Чөөн чүгүнде эң узун дош оруу ажыглалда кирген. Николаевскиден Хабаровскиге чедир Амур хемниң дожун дургаар муң километр узун ук орукту дамчыштыр хөй чүъктер дажыглаар машиналарның баштайгы колонназы чорупкан.

Амурда-Николаевск хоорай дүрген өзүп орар, ооң чоогунда улуг рудниктиң болгаш даг-арыгдал комбинадының бажыңнары бедээн. Сезон аразында үеде аңаа чүъктерни хөй чарыгдал негээр агаар транспорту-биле чедирер ужурга таваржып турган. Ам болза ындыг эвес, чаа кышкы орук техниканы, дериг-херекселдерни, тудуг материалдарын хуусаа бетинде чедирер аргалыг бээр. Чүъктерниң дыка хөй кезээ БАМ-ның чөөн участогунда эң улуг станция — Амурда-Комсомольскиден келир.

АРТЫК КЕЗЕКТЕРНИ ХӨЙНҮ БҮДҮРЕР

КОКЧЕТАВ (СЭТА). Кокчетав областың Күркомсельхозтехника каттыжыышкынының Танчинде септелге-механика заводунуң чаа бүдүрүлге кедээ ажылдагый машиналарынга артык кезектер бүдүрерин калбартыр арганы бээр.

—Чаа бүдүрүлге артык кезектерниң чедишпес чорууп болдурбас. Артык кезектерни бүдүрерин шиңгээдип алырынга Симферопольдуң «Сельхоздеталь» заводунуң коллективи дузалаан, ук коллектив чуртка ындыг продукцияны амга чедир чааскаан бүдүрүп келген — деп, сельхозкүртехниканың область каттыжыышкынының даргазы В. Чернов чугаалаан.

Амгы үеде септелге-механика заводунга үш миллион хире сегментини бүдүрери көрдүнген. Ол болза Казахстанның кур чер областарының совхозтарының болгаш колхозтарының херегледелерин хандырарынга четчир. А сегмент дээрге тараа, силос ажаар комбайннарның болгаш сиген кезер машиналарның кол кезээ бооп турар.

интервью

Кыштаглаашкынны хүр эрттирер дээш

«ТЕРЕ-ХӨЛ» СОВХОЗ: ЧЫЛДЫ ЭГЕЛЕП ТУРА

1984 чылда «Тере-Хөл» совхозтуң малчыннары мал ажылын хөгжүдер дээш тус-тус участоктарда бедик харыысалга-биле ажылдап, шээр малды он сес, мыйыстыг бода малды тос коданда кыштаглады турар.

Аңаа хамаарыштыр интервьюну бистиң корреспондентивис В. Маадыр ол совхозтуң Балыктыг болгаш Каргы бригадаларының бригадирлери Э. Ш. Сат, С. Л. Магбың олардан алган.

—Он бирги беш чылдың дөрткү чылы эгелеп турар-дыр. Чаа чылда кандыг сорулга салып, кыштаглаашкынны кайы хире чорудуп тур силер?

Балыктыг бригадазының бригадири Э. Ш. Сат:

— СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин. Пленумга эш Ю. В. Андроповтуң чугаазын бригаданың малчыннары таныжып, изиг-биле чүүлдүгзүнүп хүлээп алган. Коллектив бүрүзү алган хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседирин чедип алырын партия улуг ужур-дузалыг деп көрүп турар-дыр.

Чаа чылда ажыл-херээвистиң аңаа дүүштүр тургузар дээш малчыннар ажылдап турар. Совхоз беш чылдың үш чылдарында күрүнеге сүт, дүк садар планнарын күүседип. шиитпирлеттинмээн айтырыгларже арга-курлавырларны угландырып турар. Бо ажылга кол күш — малчыннар. Бистиң Алдыы-Балыктыг бригадазы эрткен чылын төрүүр чүс хойдан-на сезен ажыг хураганны менди ап, өстүрген. А сарлык кадарчылары ооң баш санын 98 хуу камгалап алган. Коммунистер М. Идам, Н. Бар-Хөө олар сарлыктың баш санын 99-100 хуу камгалап, эки ажылдаан. Хойжулар М. Намгай, А. Иргит олар төрүүр чүс хойдан-на 93—96 хураганны менди ап, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда кирген.

Хойнуң кышкы байдалы хүр-чаагай. Совхозтуң бүгү девискээринде чер кара, одар-белчиир хөй. Хойнуң массалыг оолдаашкынын бистиң бригадага февральда эгелээр. Малчыннар аңаа ыяк белеткенип, чаш хураганнар кажааларын хынамчалыг чылыглап алган. Чайын олар боттарының күжү-биле 256 тонна сигенни белеткээш, кыштагларынче шанак-биле сөөрткен. мал чеминиң сөөртүлгезин амдаа уламчылап турар. Малчыннарга чымыштыг үеде дузалажыр он ийи сакманчыны чартык кезиннн бригада бодунуң иштинден шилип алган, артканнарын совхозтуң комсомол комитеди бо хүннерде чорудар. Малчыннарның кылып, бүдүрүп турар ажылы хөй талалыг. Сөөлгү чылдарда олар боттарының күжү-биле ийи хой кажаазын, үш чуртталга бажыңнарын тудуп алган.

Чаа чылды эгелеп тура, бригаданың кежигүннери социалистиг хүлээлгелерин ап, бедик харыысалга, күш-ажылдың быжыг сагылга-чурумун тударын шиитпирлээн.

Каргының хойжу бригадазының бригадири С. Л. Магбың:

— Бистиң бригаданың он кодандында шупту үш муң беш чүс хойну хүр кыштадып тур бис. Чайын белеткээн сигенниң бежен хуузун кыштагларда чедирген. бо ажылды уламчылавышаан. Ында ийи тракторну быжыглаан.

Харыысалгалыг, чымыштыг үе — хойнуң массалыг оолдаашкынын бистиң бригадавыста бо хүннерде эгелээн. Кодан бүрүзү аңаа эки белеткелдиг. Сакманчыларның чамдыызы Күнгүртүг суурдан келген. Хойлар дүс болгаш минералдыг чемнер-биле долу хандыртынган.

Бригаданың малчыннарының хөй кезин аныяктар. Боттарының алган социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип, ажылынга кызымаккайын көргүскен малчыннарны демдеглекседим. Чижээ, аныяк малчын В. Доржу суурдан сезен километр ыракта Баян-Кол бажында кыштап орар. Ооң коданында төрүүр 350 хойнуң байдалы хүр. чаш хураганнарны хүлээп алырынга белен. Эрткен чылын бо малчын төрүүр чүс хойдан-на 85 хураганны ап, түс черниң хоюндан-на бир башка онаалтыр дүк кыргыыр планын ажыр күүсеткен. Ол ышкаш хоочун хойжу Ч. Севилбаа хураган кадарып турар. эрткен чылдың берге үезинде малды 100 хуу менди кыш ажырган. Ам ооң коданында дөрт чүс ажыг хураганның деңгели эки, арай кошкактарын декабрь бирээден эгелеп тургузу азырай берген.

1984 чылда бригаданың малчыннары социалистиг хүлээлгени ап. төрүүр чүс хойга онаалтыр чаш төл алырын 85-тен кудулатпас дээш түс-туста социалистиг чарышты салганнар. Ооң ышкаш олар бо чылын бригаданың чарыгдалын бир хуу, продукцияның бот-үнелин чартык хуу чиигедир сорулгалыг ажылдап турар.

— Кыштаглаашкын үезинде малчыннарның садыг хандырылгазын канчаар организастааныл?

Бригадир Э. Ш. Сат:

—Кыштаглаашкынга чүгле малчыннар эвес, харын Кызыл райпозунуң кооператорлары ыяк белеткенген турган деп. Ынчалза-даа ол ындыг эвес болуп турар. Ылаңгыя Алдыы-Балыктыг ышкаш ырак-узак черлерде малчыннарның садыг хандырылгазын райпонуң Тере-Хөл салбырының организастааны негелдеге четпес. Балыктыгның малчыннарынга садыгжы В. Доржу айда бир удаа чедер, барганда Күндүс бажы ышкаш кадыр-берт, ырак черлерде аалдарга сөс дыңнатпайн баргылаар. Хүн бүрүнүң чугула херегледелиниң аъш-чем аймаа, ылангыя далган үзүктели бергилээр.

Малчыннарның негелде-херегледели улуг. Чижээлээрге, уругларның кышкы, чайгы идик-хевин, өг иштиниң чиик херекселин, ээр, чүген, хомут чергелиг чүүлдерге чагыгларны садыгжыга киирип, хамаарышкан черлерге айтырыг тургузарын дилеп турган. А харыы чок. Ынчангаш Кызыл райпозу, совхозтуң дирекциязы. Шынаа кедээ Советтиң күүскому-биле кады бо бүгүнү өөренип көрүп. баш бурунгаар шиитпирлээрин күзенчиг.

Малчыннарның база бир айтырыы бар. Олар улуг-даа сарлыктарны, молдургаларны-даа кадарарга ооң төлевир раценказы дөмей. айда бир башка 1 рубль 10 көпеек. Сарлык мал кадыр-берге черлерге чорууp, ону хайгаараарда биче эвес күжениишкин үнер. Бо малды кадарарга кышкы үеде төлевир бир аңгы турбас бе?

Ооң ышкаш Балыктыгның малчыннары шалың акшазын ийи-даа ай чедир албазы чаңчыл апарган. Совхозтуң кассири аңаа ай санында чүге чедип шыдавазыл? Малчыннар боттары чүс ажыг километрден суурга кээп шалыңын ап, садыглап. үе-шактыг чарыгдап турарлар. Шак ындыг чугула шиитпирлээр ужурлуг айтырыгларывыс бар.

Март 4—ССРЭ-ниң Дээди Совединге Соңгулдалар хүнү

БИР ЭП-СЕТКИЛДИГ

Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының хөй санныг ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары дүүн чыглып келгеннер. Ында партия эге организациязының секретары В. И. Шибанов ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Кызылдың Чөөн талакы № 646 соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидадын депшидер хуралды ажыткан.

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы Ш. Д. Куулар соңгукчулар мурнунга чүве чугаалаан. Социалистиг демократияның чечектелиишкинини, совет соңгулда системазының дугайында ол кыс казы-биле таныштырган. Найысылал Кызылдың ажылчы чоннарының он бирги беш чылдың өзек чылында чедип алганы күш-ажылчы тиилелгелеринге. СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, аңаа эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында кирген сорулгаларны күүседир база ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чылынга уткуштур хоорайжыларның ап чорудуп турар хемчеглеринге оратор доктааган.

Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының начальниги В. Л. Авруцкий сөс алган.

— Партияның XIX область конференциязы чоокта болуп эрткен — деп, ол демдеглээн. — СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Тыва АССР-ниң бүдүрүкчүлүг күштерин улам ыңай комплекстиг хөгжүдер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалында республиканың дагтывыш үлетпүрүн сайзырадыр талазы-биле сорулгаларны аңаа анализтээн. Геология-шинчилел ажылдарын күштелдиреринин, ооң ажыктыын бедидеринин чугулазын конференцияга айыткан. чамдык черлерге шинчилел ажылдарын ам-даа дүргедедир талазы-биле сорулгаларны салган.

— Амгы соңгулдалар кампаниязы тооңгулуг үеле эртип турар — деп, В. Л. Авруцкий уламчылаан. — Эң төлептиглерни соңгукчулар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадының кандидадынга депшидип турар-дыр. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң өңгү чыыжынга депутат кылдыр бистер. Тываның геологтары, ССРЭ-ниң геология министри Евгений Александрович Козловскийни депшиткен бис. Республиканың казымал байлактарын шинчилээринге, бүгү тварымчалыг байдалдарны тургузарынга ол дузалаан. Евгений Александровичини бо удаада база катап ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидадынга депшидер деп саналдыг мен.

— Ол саналды бүрүнү-биле деткиир мен—деп, Тес-Хемниң геология бөлүүнде техник-геофизик С. В. Холеэин сөс алгаш чугаалаан.—Техниктиг эртемнерниң доктору, профессор Е. А. Козловский чурттуң минералдыг чиг-эт баазазын калбартырынга. Барымн болгаш Чөөн Сибирьге, БАМ-га геология-шинчилел ажылдарын сайзырадырынга хөй киирээнгейни салып турар.

Лабораторияда үүрмектекчи Е. Г. Герасимюк, Хам-Сыраның геология бөлүүнүң улуг геологу А. И. Митус олар ук саналды деткиишаан. коллективтиң күш-ажылчы чедиишкиннеринге, сорулгаларынга доктааганнар.

Геология-шинчилел экспедициязы он бирги беш чылдың эрткен үш чылдарының планын чедиишкинниг күүсеткен. чер өрүмнээр планын 102 хуу, дагга чорудар аар ажылдарны — 101 хуу күүсеткен болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткен. Бөлүктер аразында социалистиг чарышка Хову-Аксының коллективи бирги черни алган. Ук бөлүктүң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары эрткен чылдың планын августа-ла күүседипкен. Олардан үлегер ап, күш-ажылчы темпини улам дүргедедиринче, соңгулдалар хүнүн төлептиг уткуурунче. Совет Тываның 40 чылынга уткуштур алган хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседиринче санал бергеннер өөрүн кыйгырып турган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге Кызылдың Чөөн талакы № 646 соңгулда округундан депутатка кандидат кылдыр **Евгений Александрович Козловскийни** депшидер деп саналдыг коллектив кежигүннери бир үн-биле бадылаан.

• • •

«Тыва тудугунуң» хуралдаар залынга дүүн трестиң болгаш ооң бүдүрүлгелериниң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, албан-хаакчылары чыглып келгеннер. Ында партком секретары Г. А. Медведев ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге Кызылдың Чөөн талакы № 646 соңгулда округундан депутатка кандидат депшидериниң хуралдың турускаттылганын чарлааш, СЭКП Кызыл хооркомунуң ийиги секретары А. Н. Григорьевке сөс берген.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге, эш Ю. В. Андроповтуң аңаа чугаазынга база партияның XIX область конференциязының түңнелдеринге ол доктаагаш, он бирги беш чылдың дөрткү чылында кызылчыларның сорулгаларының дугайында чугаалаан.

— Совет соңгулда системазы социалистиг демократияның чайынналчак илерели — деп, ол чугаалаан.— Ол хүнну бүгү совет кижилер күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуп турар. Совет улус, ооң иштинде Тываның ажылчы чоннары Төрээн чурттунуң чаагай чоруунга, чечектелиишкининге, ооң күчү-күжүнүң өзүлдезинге боттарының тайбың күш-ажылын бараалгадып турар. Кызылдың үлетпүр, бүдүрүлге черлериниң коллективтери база бо хүннерде шудургу ажылдап. Совет Тываның 40 чыл болур юбилейинче күш-ажылчы белектерлиг чорупорарлар.

«Тыва тудуг» трестиң эргелекчизиниң оралакчызы А. А. Рудзитиске сөс берген.

— Байырлал бүрүзүн күш-ажылчы белектерлиг уткууру — совет улустуң эң тергиин чаңчылдарының бирээзи — деп, ол чугаалаан.—Трестиң коллективи юбилейлиг 1984 чылче эки хөөн-соруктуг кирген. Эрткен чылын 4-кү микрорайонга чаа магазинни ажыглалга киирген, хөгжүм-шии театрының ажыл-агый корпузун ээлеринге хүлээткен, № 14 болгаш 7 дуттаарлыг чурттал га бажыңнарын. «Тудуг кезектери» комбинаттың, трестиң общежитиелерин чурттакчыларга дужааган. Он бирги беш чылдың үшкү чылында кылган инвестицияның долу эвес даңзызы бо. Чедиишкиннерин улам быжыглап, четвестерин чайладып турган. ССРЭ-ниң Дээди Совединге ам болур соңгулдаларга төлептиг ужуражыр бис.

— Күрүне эрге-чагыргазының дээди органынга депутаттарга кандидаттар депшидилгезин чорудуп турар — деп, Рудзитис уламчылаан. Бистиң трестиниң коллективи база аңаа үнүн бөгүн кадар. Кызылдың Чөөн талакы № 646 соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидады кылдыр ССРЭ-ниң геология министри Е. А. Козловскийни депшидер деп саналдыг мен.

— Ол саналды өөрүшкү-биле деткиип тур мен — деп, № 48 тудуг эргелелинде партия эге организациязының секретары И. В. Сермавкин чугаалаан. — Евгений Александрович Козловский бистиң республиканың казымал байлактарын шинчилээринге. Тываның бүдүрүкчү күштерин хөгжүдеринге эвээш эвес салыышкынны киирген. Ол чоокта чаа база маңаа кээп, соңгукчуларның мурнунга отчёдун берди, дыка хөй чагыглар күүсеттинген-дир.

№ 48 тудуг эргелелинде ажыл-херектиң бөгүнгү чоруу турар байдалынга И. В. Сермавкин доктаваан. Тудуг-монтаж ажылдарының чыл планын бүгү көргүзүглер талазы-биле ук коллектив чедиишкинниг күүсеткен. Ол чедиишкиннерге Е. Бизяеваның, В. Борбак-оолдуң удурткан шеверлекчилер бригадалары, П. Х. Войтюктуң бригадирлээни бызанчылар үлүүн киирген.

«Тыва тудуг» трестиң коллективиниң хуралынга санал берген өске-даа тудугжулар, инженер-техниктиг ажылдакчылар ук саналды изиг-биле деткээн болгаш Совет Тываның 40 чылынга уткуштур сорулгаларга доктааганнар. Республиканың амыдыралынга төөгүлүг ол хүнге чедир тудугжулар уругларның соматика эмнелгезин, хлеб заводун, кырганнар бажыңын, каттышкан 200 хире квартиралардыг чурттал га бажыңнарын болгаш өске-даа тудугларны ажыглалга киирерин хүлээнип турарлар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидадынга Кызылдың Чөөн талакы № 646 соңгулда округундан **Евгений Александрович Козловскийни** депшидер дээш чыылганнар бир үн-биле бадылааннар.

• • •

Е. А. Козловскийни ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидат кылдыр Кызылдың Чөөн талакы № 646 соңгулда округундан депшидери-биле холбашкан хурал Красноярскийниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалынга база болган. Аңаа келген студентилер, башкылар болгаш өске-даа ажылдакчылар ССРЭ-ниң геология министри **Евгений Александрович Козловскийни**, ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидадынга бир үн-биле депшиткен. Ук хуралга санал бергеннер өөредилге чылының бирги чартыын анализтеп, сайгарбышаан, моон соңгаарты сорулгаларга доктааганнар. Быжыг билиглерни чедип алыр дээш студентилерниң эге-харыысалгазын бедидер дугайында айтырыгны аңаа чугулалап көрген.

• • •

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидадынга Е. А. Козловскийни депшидер дээн үстүнде коллективтериниң саналын «Каа-Хем» разрезтиң, Тываның электри четкилериниң, Кызылда № 2 АТБ-ның, найысылалдың үлетпүр бараанларының садыының ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары боттарының хуралдарынга деткээннер.

ПЛАНДАН АЖЫР БАШТАЙГЫ ТОННАЛАР

Он бирги беш чылдың дөрткү чылының баштайгы он хонуктары эрткен. Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелеринде чыл эгезинден шалыпчы ажылдап, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улам өстүрер, ажылдың ажыктыын бедидер, сагылга-чурумну улам быжыглаар, организастыг чорукту чедип алыр дээш шудургу ажыл чоруп турар. Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш чарлаттынган 40 шалыпчы неделя аңаа база бодунуң салдарын чедирген. «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп кыйгылыг чарыш улам нептерелди ап, бүдүрүлге, цех, участок, бригада, ажылчын туруш бүрүзүнде чедип турар. Ол тодаргай түңнелдерни-даа берип эгелээн.

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң коллективи чыл эгезинден күш-ажылчы темпилерни салбайн ажылдап. Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуурунуң чарыжынга киришпишаан, эрткен хонуктарда-ла графиктиң мурнап чорупкан. Разрез хонукта 3250 тонна хөмүр-дашты казып, херегледекчилерге чүдүрүп чорударын хандырар ужурлуг. Январь 12-ге чедир хонуктап көрдүнген план-графиктээзинден ажыр 2290 тонна хөмүр-даш кастынган.

40 чылды төлептиг уткуур дээш калбарган чарышты коммунистер, комсомолчулар — бүдүрүлгениң мурнакчылары баштап турар. Коммунист Василий Михайлович Гончаровтуң № 12 экипажы экскаваторжулар аразынга эрткен чылдың социалистиг чарыжының тиилекчизи болган. Ол экипаж 647 муң тонна даг массазын казып, чүдүрүп чорудар турган, ону 790 муң тонна чедирген. Демниг болгаш ажыл-ишке соруктуг экипаж бо чылдың эгезинден эгелеп шудургу ажылдап, чарышты баштай берген.

Никим Егорович Чебодаев — разрезте хоочун чолаачыларының бирээзи. Ол эрткен чылдың төнчүзүнде келген 40 тонна чүък алыр күчүлүг чаа БелАЗ-че шилчээн. Эрткен чылдың планныг даалгаларын ажыр күүсеткен мурнакчы чолаачы чаа машиназын хынамчалыг мунуп, шиңгээдип. ол күчүлүг техникага санаттынган нормаларын чыл эгезинден ажыр күүседип турар.

Аныяк чолаачылар Юрий Астанин, Юрий Белопольский болгаш Андрей Чиклин хоочуннардан дудавайн келген. Оларның кайызы-даа эрткен чылгы хүлээлгелерин 115—117 хуу чедир күүсеткилээн. Бо чылгы социалистиг чарышка олар база мурнуку одуругда.

Хөмүр-даш казарынга өрүмнээр станоктарның салдары улуг. Бир эвес олар сула ажылдаар, казар черлерин белеткевес болза, ниитти разрезте ажыл-иш шуудавас. № 7, 10 өрүмнээр станоктарның Юрий Пракопенко биле Валерий Колошин оларның удуртканы машинистер чылды эки эгелээн, хүн нормазын ажыр күүседип турар. Ол станоктарның экипажтары эрткен чылды 120 ажыг хуу бүдүрүлгечи көргүзүглерлиг дооскан.

Разрезтиң коллективи Совет Тываның 40 чылынга уткуштур чарышка улам бедик көргүзүглерни чедип алыр, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, продукцияның бот-үнезин чиигедир дээш улам соруктуг, организастыг ажылдаар.

Г. БАДЯЕВА.
разрезте улуг экономист.

Совет Тыва 40

ХҮЛЭЭНГЕНИ

Сүт-Хөл районда Карл Маркс аттыг совхозтуң ажылчылары 1983—1984 чылдарының мал кыштаглаашкынын организастыг эрттирер дээш мал чеминиң белеткелиниң планын чедиишкинниг күүсеткен. Мал чеминиң курлавырын көвүдедир сорулга-биле Кызыл районда «Шамбалыг» совхозта 300 тонна саванны прессээн.

Ында совхозтуң хоочун тракторизи Алдын-оол Шаңгырович Сатка удурткан 9 кижи составтыг механизастаттынган комсомолчу-аныяктар бригадазы 453 тонна саванны белеткээн. Бо чылдың январь 20-ге чедир 500 тоннаны белеткээрин олар хүлээнген.

Саванны бөлүп, прессээринге трактористер Болат Ондар, Алдын-оол Сат олар эки ажылдап, хүн нормазын 135—150 хуу күүседип турарлар. Саванны сөөртүрүнге чолаачылар Геннадий Монгуш, Март-оол Ондар, Дадар-оол Сат олар «Совет Тываның 40 чылынга — 40 шалыпчы неделя» деп кыйгырыгның адаа-биле кызымак ажылдап турарлар.

Найысылал Кызылдың ДОСААФ бажыңында туруп турар Роза Григорьевна Лищинская эргеленчилээ № 8 агитпункт эки ажылдыг. Политиктиг чугула кампания болур ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдаларга белеткел ажылдарының үезинде бо агитпунктуда соңгукчулар ортузунда масса-политиктиг ажылдар шуудаан.

Ол агитпунктуда ажыл планы тургустунган. соңгукчуларның даңзызы бүрүн кылдынган. Ында агитаторларга дуза кылдыр «Агитаторнуң булуңун» дерип кылган.

ТАНЫШТЫРЫП КИРИПКЕН

Агитколлективтерниң агитаторлары боттарының соңгукчуларынга чедип, СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң, партияның Тыва область организациязының чаа эрткен XIX конференциязының болгаш соңгулда материалдары-биле таныштырып эгелээн.

К. ООРЖАК.

ЧУРУКТА: хоорайның № 8 агитпунктузунда «Агитаторнуң булуңу»-биле агитаторлар танышып турлар.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

«Шынга» харыы

«АЙТЫЫШКЫН МАНАВАС»

«Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннуң каттышкан рейд бригадазы Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйларынга мал кыштаглаашкынының байдалын хынаан. Ооң түңнели ук солуннарга ноябрь 16-да парлаттынган. Ол материалды СЭКП райкомунуң бюрозу совхозтарның директорларының, партком секретарьларының, тускай эртемниглерниң болгаш районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының чөвүлелиниң кежигүннериниң киржилгези-биле сайгарып көрген. Кодээ ажыл-агыйны хөгжүдеринге, ылаңгыя кыштаглаашкынны организастыг болгаш чедиишкинниг эрттиреринге тускай эртемниглерниң харыысалгазын болгаш чогаадыкчы чоруун бедидериниң чугулазын бюро онзалап демдеглээш, тускай хемчеглерни алган дээрзин СЭКП райкомунуң бирги секретары И. М. Сувандии редакцияга дыңнаткан.

«СЭКП райкомунуң бюрозу рейд үезинде илереттинген четпестерниң ынчан турганы шын деп көрген»—деп, И. М. Сувандии бижээн.— Бүдүрүлгени удуртуп башкарарынга, кыштаглаашкынны организастыг эрттиреринге тускай эртемниглерден негелдени партномнар болгаш совхозтар дирекциялары сулараткан турган. СЭКП райкомунуң бюрозу кодээ ажыл-агый кадрларын шилип алыр болгаш хуваар талазы-биле ажылды экижидерин, оларның политиктиг моральдыг ажыл-херекчи шынарын өөренип көөрүн районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының чөвүлелинге, парткомнарга болгаш совхозтар дирекцияларынга сүмелээр деп доктааткан.

1984 чылдың бирги кварталында тускай эртемниглерниң аттестациязын эрттирерин РАҮК чөвүлелинге даскан. Моон соңгаар ортааны звенонуң удуртукчулары база СЭКП райкому бадылаарын чурумчуткан.

Амгы үеде бүгү кыштагларда, сүт-бараан фермаларында бөдүүп мал чеминиң курлавыры тургустунган. одаар чүүл дужуртунген, малды чылыг суг-биле суггарып турар. Районда 6 кормоцех, суг сөөртүр 21 машина, 20 трактор ажылдап турар. Кыштаглаашкынның байдалын хынап, хүн бүрүнүң дузазын чедирип турар харыысалгалыг эштерни кодан бүрүзүнге быжыглаан.

РАҮК чөвүлелиниң, совхозтар дирекцияларының кыштаглаашкынны организастыг эрттирер, тускай эртемниглерниң харыысалгазын болгаш бот-идепкейин бедидер талазы-биле немелде хемчеглерни СЭКП райкому ап чорудуп турар».

Ол дугайын СЭКП ТК-ның Пленумунга чугаалашкан

ЗАВОДТУҢ ЭРТЕМ ТӨВҮ

Чаа техника болгаш технологияже шилчиишкин бүдүрүлге планын күүседиринге шаптык каттаан, бүдүрүлгениң ажыл - чорудулгазынга хензиг-даа туруушкунну болдурбаан. Чаа хевирниң машиназын — «МАЗ-6422» автопоездизин конвейерге тургускан. «Белавтомаз» бүдүрүлге каттыжыышкынының специалистери ону бадыткаан. 80 ажыг ажылдыышкыннарны бо автомобильдиң тудуунга киирген. Бүдүрүлгениң цехтеринде чаа машиналарның хөй кезин ажылдан эгелээн.

Чаа техника болгаш технологияның ажыглалының чыл планын ажыл-агыйның чорудулгазының планы-биле Минскиниң ажылчы чоннары дүүштүр тургузуп эгелээнинден бээр эртемниң чедиишкиннерин бүдүрүлгеге киирери бүдүрүлгениң техниканнге шуут шаптыктаваастаан. Чаа чүүлдерни ажыглаарының бүгү ажылдары ам баш удур көрдүнүп турар. Ону күүседир кижилерни тургузуп, ажылдың чорудулгазын администрация болгаш партком контрольга алган.

Чижээ, республиканың эртемденнериниң чогаадып тургусканы шуткулга стерженьнерин бүдүрер чаа технология комплекизин ажыглалга киирип турда, бүдүрүлге чаңгыс-даа минута доктаавайн турган. Эрги тургузугларны түр тавакче чайладыр салып, чаа чартык автоматтарның турар черлерин белеткеп кылган. Чаа технология-биле баштайгы продукцияны ап эгелээрге, эрги дериглелни ол-ла дораан дужурүп каапкан. Моон мурнунда стерженьнер бүдүрериниге ийи ажыг шак-үе чарыгдаттынып турган, ам аңаа чүгле беш минута үндүрер апарган.

Ажылга шак ындыг хамаарылганың ачызында каттыжыышкынның чүгле кол бүдүрүлгезинге, Минскиниң автомобиль заводунга, сөөлгү каш чылдарның дургузунда чээрби ажыг дециллиглиг технологтуг чорудулгаларны ажыглалга киирген. Ол чорук хөй миллион рубльдиң каннап алырынга, бүдүрүп турар автомобильдерниң ажыглалы экижидеринге улуг салдарлыг болган.

Үлетпүр бүдүрүлгезиниң бир чугула кезээн — бодунуң чогаадылга талазы-биле улуг шинчилел төвүнге дең бүдүрүлгениң эртем төвүн тургусканындан каттыжыышкынны эртем ажылдарының бүдүрүлгеге ажыглалын шапкынчыткан — деп, «Белавтомаз»тың» директорунуң оралакчызы И. Гурдус чугаалап турар. — Ам мында алды миллион ажыг рубль түңнүг шинчилел-дуржулга - конструктор ажылдарын чыл санында чорудуп турар бүдүн чартык муң ажыг инженерлер болгаш техниктер ажылдап турар. Оларның кол сорулгаларының бирээзи — эртем-шинчилел институттарының өске-даа эртем черлериниң ажыглаар кылдыр чорутканы чүүлдерин бүдүрүлгеге киирери. Чаа тургузугнуң болгаш станоктуң үлетпүрге херек үлегер-майыктарын эртем-шинчилел болгаш өөредилге институттарының баазаларынга кылыр арга чокдыкта чок болуп турар. Оларның чүүлдериниче бүдүрүлгелер база кичээнгей салбас, магадылалын чигзинер. Ынчангаш чаа чүүлдер ара чыдып бээр. Заводтуң эртем төвүнүң тургустунганы ол айтырыгны чогумчалыг шиитпирлээринге таарымчалыг байдалды тургускан.

Чижээ, Белорус ССР-ниң Эртемнер академиязының физика-техниктиг институдунуң чогаадып тургусканы даштыкы хевирин эдип турган кезектерни аде кылырын ажыглалга киирген. Кылыгларның шынарын экижидер, машина тудуунга материалдар ажыглалын камналгалыг болдурар. Оон ажыглалының хуусаазын узадыр аргаларлыг лазер болгаш плазма-биле демир болбаазырадырының амгы үениң аргаларын бүдүрүлгеде ажыглап турар.

Д. ПАТЬКО.
СЭТА-ның корр.
Минск.

Коммунист дугайында чугаа

САЛГАКЧЫЛАР

«Тээли» совхозтуң мурнакчы малчыннары апарган бо шалыпчыларны таныыр мен. Зинаида Иргитовна Бай-Тайганың сураглыг хойжузу Иргит Арапчыттың уруу. Ол хойжу апарган деп дыңнааш, ада-иезиниң коктазын эдергениңге сеткилимден аажок деткип, байыр чедирген мен. Ам оларның аалында келгеним бо.

Коой-оол биле Зинаида Сериңнерниң хойжулаар дээн күзели чаңгыс хүн-не төрүттүнүп келбээн. Зинаның ада-иезиниң пенсиялаар өйү келген. Иргит Арапчыт ажылын уруг-дарыынга хүлээдип бээр дээн күзелин илередип бир-ле катап уруунга чугаалаан кижи-дир. Оон бээр-ле Коой-оол биле Зинаиданың сеткилинге хойжулаар дээн күзел тыптып келген.

Уруу биле күдээзиниң шак ындыг шиитпирлиинге кыргаңнар аажок өөрээн. Хөй чыл иштинде чыгдынган дуржулгазын өөредип, оларның дагдынықчылары апарган. Күзел-биле кылган ажылдың түңнели дораан-на көстүр. Коой-оол Хомушкуевич биле Зинаида Иргитовнаның онаашкан ажылынга кызымаан чаңгыс чер чурттуглары дораан-на чугаалажы берген. Ада-иезинден, кады-кожа чурттап, ажылдап чоруур эш-өөрүнден олар хөйнү көрүп, билип алган. Оон аңгыда боттары база-ла ажылга бир-ле арганы тыва бергеннер. Эң ылаңгыя чаш хураганнарны ажаап, азыраар талазы-биле оларның бир солун аргазы барын мурнунда-ла дыңнаан мен. Чүл ол? Күзүн курутка артыш биле кулчаны холааш кургадып, балдырганны чайын белеткеп алыр. Кышкы үеде ону хайындыргаш, хураганга ижиртирге аажок эки. Оон хемчээли кайы хире болурун ылавылаан мен. 15 литр сутта 1 кг балдырганны холаан, хайындырар, оон хандызын хураганга соок хүннерде бээр. Артышты чемин шайгылаштыр хайындыргаш, хураганга ижиртир. Бо таварылгада чаш малдың ижин-шөйүнду аарынга ол ханды аажок эки деп, бо малчыннар санап турар. Артыш база кулча холуктуг курутту хураганга 7-8 хонгаанда берип эгелээр. Оон аңгыда ону хайындыргаш, ылаңгыя соокка алыскан хураганнарга бээрге, ӛзулут эм болуп турар. Курутту аңаа база катап бээр, ынчан хураган дүк чивестей бээр.

Боттары бедик түңнел дээш кандыг-ла бир арганы дилеп чоруур болгаш, оларның көргүзүглери кезээде-ле эки. 1982 чылда салбырга бир дугаар черде болганы дээш Зинаида Иргитовна Москвада ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезинче экскурсиялаар халас путевка-биле шаңнаткаш, улуг чурттуң найысылалын барып көөр аас-кежиктиг болган.

Зинаида Сериң эрткен чылын салбырның хойжуларының чарыжынга кымга-даа аштырбаан, мурнакчы адын сыкпаан. Боларның шак ындыг доктаамал бедик чедиишкиннериниң чылдагааны чүдел дээрзин чаңгыс чер чурттугларындан база совхозтуң удуртукчуларындан-даа каш удаа сонуургаан мен.

— Кежээзинде. Кежээзинде болбас ийикпе — деп, олар ынча дижир. Шынап-ла, Сериңде быжыглаан хойнуң уксаазы, назыны-даа кожаларындаазы-биле дөмей, кажаа-хоразы, одар-белчиири-даа ылгал чок. Ол хиреде-ле көргүзүглери өскелерни ашкан турар улус-тур. Черле чогум кандыг-кандыг чажыттарлыг улузул деп, ылавылаар болза, одар-белчиирни шын ажыглаарында, малды кадарарында-даа өскелеринден арай ылгалдыг. Чайын болза, аалдарын аңне үстүнге баар, машина оруу эдербес. Чайын хүн дургузу узун дээш хоюн кажаага, кодангa дүъшке чедир тургуспас, дан бажында-ла одарладып үндүрүптер, хүндүс база одекке экиелбес, одарга-ла хүнээр, дыштандырарда-даа одарынга-ла турар.

... Хойжуларның кыштаанга келгеш, оларның ажылын карак-биле көрүп, малчыннарга шылгалда болур — кыштаглаашкынга канчаар белеткенип алганын магадаадым. Кажаа мурнунга сери кылып алырга эки дээрзин Коой-оол Хомушкуевич тайылбырлады. Чүге дээрге, бир талазында, аңаа хураганнарны хүндүс чылыгда дешпиледирге эптиг. Чаш мал база-ла шимчээшкинге аажок ынак. Ийиде, хоюн соок дүшкүже аңаа тургузар, дүгү быжыг болгаш семдер болур. Оларның шак ындыг дуржулгазын чоок-кавы кожалары шиңгээдип ап эгелээн.

Эрткен чылын сиген биле көк суланы 25 тоннаны кыштаанда эккеп дүжүрген, шөлде ам-даа бир сараат сиген барын ынчан Коой-оол Хомушкуевич тайылбырлады. Өдекти бөлүп алган. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, оларның кыштаглаашкынга белеткели мурнукузу дег база эки болган. Чаш хураганнар турар клеткалар, малга суг кудуп бээр савалар, сиген салыр шагжалар бүрүн бар. Машина, тракторларның эрги дугуйларын ийи чара кескеш, суг кудар сава кылып алганы таарымчалыг чорду.

— Бир эки чүүл болза, эрткен чылын мотор салып алган бис, ам дээрге, бажында-даа, кажааларда-даа сайгылгаан чырып турар. Керосин-биле чырыттынарга, хураган дилеп пат-ла болур. Ам шуут амыр-дыр. Сайгылгаан турарга, лампочкалардан артында чылыг боор чүве-дир — деп, Коой-оол Хомушкуевич өөрүп чугаалады. Телевизорну база көрүп эгелээн.

Зинаида Иргитовна коммунист кижи болгаш хой-ниити даалгазын эки күүседип турар. Ол бригадада улусчу контроль бөлүүнүң даргазы. Кыштаглаашкынга белеткел талазы-биле хыналда кылгаш, чамдык хойжуларның белеткээн сигени медээзи-биле дүүшпес болганын база илеретиен. Ол ышкаш чамдык кыштагларда кажаа-хораанның байдалын хынаан. Көдээ Советтиң депутады болгаш кыштаглаашкынга белеткел талазы-биле айтырыг чугаалажып турда, бодунуң саналын берип, бо чугула ажылче хамык күштү салырын салбырның удуртукчуларындан база Ээр-Хавак көдээ Советиниң күүскомундан дилээн. Партийжи даалга ӛзугаар ол чоогунда Сентябрь Ооржактың дагдынықчызы болуп турар. Бо хойжунуң көргүзүг чыл санында-ла бедип олурарынга коммунист З. Сериң өөрүүр, бодунуң даалгазын күүседип турарының бадыткалы ол кылдыр санап чоруур. Коммунист кижи чүгле бодунуң коданын харылаар эвес, эш-өөрүнүң чедиишкиннерин, четпестерин-даа бодунуу кылдыр санаар, хамык чүүлдү оларның-биле үлежир. Эрткен чылдан бээр хойжуларның коданнарында моторлар салып эгелээнинге Сериңнер аажок өөрүп олурарлар. Ам бригадага чунар-бажың, кызыл-булуң херек.

Бис Сериңнерниң аалынга чораанывыстың мурнуу чарыында бригада кежигүннериниң кичээли оларның кыштаанга болуп эрткен болду. Аңаа кодан бүрүзүнге малга чем салыр ийи-ийи оңгачаны немей кылыр деп дугурушканын Зинаида Иргитовна чугаалады. Ол база-ла коммунистиң саналы-дыр.

Бедик түңнелдерни чедип алырынга хойжулардан хамаарышпас чүүлдер барын бо малчыннар ынчан хомудап турду. Чүл дээрге, хой кыргылдазы совхозта черле саадап турар. Ынчангаш тайгаже эрте база үнмес, хойнуң дүгү база дүжүп каар. Бо дугайын «Тээли» совхозтуң специалистери черле өөренип көөрүн олар дилеп турар. Боттарының хууда чазыын база миннип чугаалады.

Бо чылын Совет Тываның 40 чыл оюн байырлаар бис. Алыс бодалдыг малчын З. Сериң юбилейге уткуштур бедик көргүзүглерлиг ажылдаарын амдыгааштан планнап алган. Чүс баштан-на 100 хураганны алыр хүлээлгелиг.

...Агы-каңгы, кулча оъттуг Ажыг-Кара-Суглуг шаттары кыжын чуга харлыг чыдар, ол кажан-даа ындыг. Малга шуут-ла чаааттынган оран. Чурумалдыг оранны залей чурттаан шалыпчылар Коой-оол биле Зинаида Сериңнер хойжунуң он бирги чылынче бүзүреңдиг кирипкен. Олар сеткилинге таарыыр ажылын тыпкан. Чечендидип чугаалаарга, «сугда балык-ла» апарган.

Үнген-кирген чонунга эптиг-ээлдек, хүндүлээчел болгаш эрес-кежээ бо хойжуларның ажыл-ижи, амыдырал-чуртталгазы-биле таныжкаш, аалдан кежээликтей чорупкан бис. Давды-ла ак, силиг, дөңгилдели шыырак хойлар аалдың адаа талазында оъттап чорлар. Бо малчыннарның база бир күш-ажылчы хүнү шак ынчалдыр дооступ турду. А оларның мурнунда күжениишкиннинг, берге болгаш өөрүнчүг хүннер манап турар.

С. ХЕРТЕК.

Төп электростанцияның магистральдыг четкилерин шөйүп турар электрик А. Катин кыштың соогунда-даа туруушкун болдурбайн, хүн нормазын ажыр күүседип келген. Ол бодунуң эштери-биле 10 киловольтулуг электри дамчыдар шугумнарны шөйүп турарлар.

ЧУРУКТА: А. Катинниң болгаш ооң эштериниң чаа шугумнарын быжыглап турары.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

КОМСОМОЛЧУ ОТЧУГАШ-БИЛЕ

«Улуг Октябрь» совхозтуң комсомол комитеди аныяктарны мал ажылынче хаара тудар айтырыгже чугула кичээнгейни угландырган.

Сес чыл бурунгаар бодунуң төрээн суурy Көк-Хаавка Алефтина Шир-оол саанчылап эгелээн. Ол ынчан комсомолчу-аныяктар фермазынга комсорг турган. Ол районда мурнакчы саанчыларның бирээзи апарган. Энир чылдың планын 115 хуу күүсеткен.

Ооң ажылдап турары коллектив база күш-ажылчы коллективтер аразында чарышка районда шылгараан. Мында сагылга-чурум быжыккан. Саанчыларның амыдырал хандырылгазы экижээн. Бо бүгү чедиишкиннерге совхозтуң партком кежигүнү, комсомол организациязының секретары Алефтина Шир-оолдуң үлүү улуг. Комсомолчу отчугаш-биле күжениишкиннинг ажылдаарын олар, бо чылдың социалистиг хүлээлгелерин ап тургаш, шиитпирлээннер.

Г. КУДРЯВЦЕВА.

АНЫЯНДАН АДЫН САЛБАС

I. ИНЧЕЕКТЕ—ИЙИСТЕР

Күс Барыын-Хемчикке аажок чылыг, хат-шуурган чок болган. Хар чүгле ноябрьның 26-же дүнезинде чагган. Чаар-чаарда майык ажыр уруккан. Суг-суттатпан бергелен турган малчыннар амырай берген. Ынчаң партияның район конференциязынга келген делегаттарның сагыш-сеткилин безин, чаш хар ышкаш, арыг, чиик болгаш хөглүг болган. Чараштай нидирден аныяктарны хой ажылынче кыйгырып, чамдык четпестерин шүгүмчүлээш, оларны чайладырының аргаларын саналдап турда, хөрээ хос ышкаш сагындырган. Чараштай ол конференциядан партияның XIX область конференциязының делегадынга соңгуттурган.

Хой бичежек тейниң белин дургаар тавар оъттап чораан. А Чараштай боду ол тейниң бажында, аъдын узун баг бажынга оъткарып кааш, хоюн дайгырып каап, кышкы бойдустуң каазын магадап орган. Хемчиктиң ол чарыында Кара-Даш тоза көстүп турган. Ында даг-дүгү казып турар, ону болбаазырадыр фабрика болгаш өске-даа тудуглар даг белинде чапты берген. Хем кырын дургаар шаң тырта берген болгаш Ак-Довурак хоорайның улуг кезин көзүлбес болган. Боду малчын-даа болза, үлетпүрнүң ол хире хөгжүп турарынга уруг өөрүп орган. Чурттуң күчү-күжү оон улуг хамааржыр болгай. Оон аалынче көөрге, кодан кыдыында улуг бус үнүп турар болган — Хертек Борбак-оолдуң «Тыва даг-дүгү» комбинаттың фабрикалындан ниит сугну сөөртүп келгени ол. Ону доскаарга кудуп каарга, черле доңмас, хойга бээрде, харын-даа, бичии секпередип алыр.

Чараштай бир көөрге, бир хой чыдынап турар апарган. Төрүүр дей берген хойларны хойжулар боттары-даа, сакманчылар-даа коданда арттырып алырынга чаңчыккан. Ынчалзаажок хойну одарже үндүрүп турар, үеде шуптузун хынаары берге, бо хойнуң база ынчаар одарже үнүп келгени ол болган. Ынчалза-даа хойнуң чанынче ол чагдаваан, дүвүретпейн манап органы, чүгле төрүптерге чеде берген. Хойнуң хураганы арта-ла ийис болган. Хүн караа чылыг, чывар үези элек боорта, чаш чүвелерни инчеек кырынга салгаш, иезинге кургадыр чылгаттырып, элээн болганда аазын эмзирип алгаш, ам-на аалынче чедипкен. Ийистериниң иези аъттыг кижиниң соондап коданга чедип келген. Ону көрүп кааш, Чараштайның өөнүң ээзи Саша уткуй кел чоруй айтырган:

— Бо хой ийистээр хой-ла болгай, ам база ийистеп-тир бе, Чараш?

Хойжу кижиге хоюнуң ийистээриниден өөрүнчүг чүве кайда боор. Саша хураганнарын куспактааш, кажааже ыңай болган. Хураганнарның иези ооң соондан дывыржып кирип келген. Ол-ла дораан хураганнарны-даа, хойну-даа демдектеп, тускай кыдыраашка демдеглааш, сакманчыга хүлээдип берген.

— Ийистер турар өргээге киирип алыңар. Оон соонда иезин суттарып, эки чемгерип көрүңер. Мен черде хойга баарйн, а Чараштай уругларының чанынга бичии олурзун. Ийис хураган эккелген кижи аан. Бичии чылыгып алзын.

Саша ынча дей каапкаш үнүп кээрге, баглаашта аът чок болган — Чараштай хоюнче чорупкан.

2. КАЙЫЗЫ-ДАА КОММУНИСТ

Александр Борашович биле Чараштай Агбааовна Күжүгеттер — «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырының аныяк хойжулары. Кайызының-даа ада-иези төрээнинден-не малчын, боттары база бичиизинден-не мал аразынга өскен болгаш, өгленген дораан-на төрээн совхозунуң хоюн малдап киришкен. Олар ол дугайын ооң мурнунда-ла дугуржуп алган турганнар, ынчангаш амыдыралче базым 1977 чылда эгелээн.

Аныяк өг-бүле эрткен алды чыл дургузунда үш үргүлүг болган, совхозтуң, районнуң туржук республиканың мурнакчы малчыннарының одуруунда кирген, кады-кожа чонунуң болгаш совхозтуң удуртукчуларының идегелин шынзыдып шыдаан. Саша СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң Дипломунуң-биле шаңнаткан болгаш Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинге база четкен. Кайызы-даа Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кежигүнүнге кирип алган. Мергежилин болгаш политбилиин үргүлчү бедидип турарлар. Эрткен чылын ийилээн ийиги класстың малчыныныц шынзылга-дептерин база холга алган. Бо бүгүнү чугаалаары кымга-даа белен болгаш өөрүнчүг. Ынчалза-даа чедиишкин, алдар-ат болгаш хүндү — садып алыр бараан, чаалтар хар, үнүп келир хүн эвес болгай. Ону чедип алыры «көрбээн чүвези чок, көдүрбээн хөнзэ чок» хоочуннарга безин берге.

— Чогум бистиң бергедээн чүвевис чок ийин. Бригадавыста аныяктар эвээш, чарыш салыр улус безин орта тывылбас боордур. Аныяктар кээрге-даа, совхозтуң оларга бериптер белен өө-даа, мында бажыңы-даа чок — деп, Чараштай сагыш човап ор.

Аныяк малчынның бодунуң негелдези болгаш хомудалы чок-даа болза, оон республиканың кайы-даа булуңунда таварышп турар ноннуг чугула айтырыгларны билип алдым. Ук айтырыглар чүгле аныяктарга эвес, чүгле хойжуларга эвес, бүгү малчыннарга хамааржыр. Чижээлээрге, чурттаар оран-сава-дыр. Бижиктиг-Хаяның хойжуларында чээрби ажыг кыштаг бар, оларның чүгле дөртүнде бажың (чамдыызынга кижи чурттаар арга чок) бар. Байдал кыштагларда мындыг турда, чайлаглар дугайында чугааның херээ бар бе? Бир эвес бөгүн хойжулар күзелин илереткен аныяктар кээр болза, чүгле бо эвес, өске-даа совхозтарының директорларында «Өрүшээп көрүңер, силерни чурттадыр черивис чок» дээр улус чок эвес болдур ийин.

Бажың Бедик-Дөңде бо кыштагда база чок, аныяк өг-бүле ада-иезинден дамчып келген эрги өөн септеп-селип алган, ында чурттап орар.

— Үргүлчү көжерге, өгнүң эт-херекселиниң үрелири аажок. Бо ийи аптараны Кызыл-Мажалыкта бир кижиге үжен рубль бергеш, кылдыртып алдывыс. Өгге эптиин, угулзазының чаражын көрүңерден. Үлетпүр комбинаттары мындыг эт кылбас боор-дур. Кылганының өртээ мырыңай тоолзуг. Чаа кылаштап чоруур уруглар столунуң өртээ бо аптараларныындан оранчок аар. Столдуң калбаа база аажок, бажыңга таарыжыр. Садып алыр дээрге, ооң кырынга дөрт сандай база алыр апаар — деп, Саша чугаалап ор.

Эжик аксында ханада чыпшыр турар чунар-демирни Хакасияның Таштыпка кылган болду. Суг кудар савазы калбак болгаш мурнунда көрүнчүктүг. Ук эттиң өгге улуг чер ээлевес, эптиг болгаш чаражын! Өгнүң ээлери ыяш орунну база сонуургап чугаалажып ордулар: чиик, эптээри дүрген, кылыры база бөдүүн. Көшкүп улуска черле өгге азы бичии бажыңга таарыжыр диван кылырының чугулазын база саналдадылар. Ынчап орувуста өг иштн чоорту соон келди. Чараштай от чүшкүрүп ора, чугаазын салбайн ор:

— Өг мындыг-ла болгай, дораан соор. Хой кадарып азы кажаага ажылдап турташ, үргүлчү кээп одаары чугула. Чамдыкта кээрге, от шагда өшкен, уругларывыс доңуп-даа орарлар болгай. Ынчангаш дүне безин туруп одаар ужурга таваржыр.

— Боттарыңар өгге шоолуг орар эвес силер, ээн өгге уругларыңар суугу чанынче чоруй барбас-тыр бе? Хөнекте изиг шай база бар болгай — деп, СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң секретары Биче-оол Сундуевич Шырап сагыш човады.

— Уруглар үнгеп эгелээн соонда, чаңгыс черге доктаар эвес. Ынчангаш бичиизинде ханага азы оруп будунга өртеп каар турдувус. Ыглап-даа орар чүве. Ам бирээзи шору улгадып келген, боду-ла удуп калбас болза, дуңмаларын суугу чанынче чагдатпас кижи. Черле ынчаш тууйбу печка эки-дир ийин — деп, ол харыылады.

Бижиктиг-Хая хойжу бригадазының кыштагларының аразы ырак эвес, кожа-кожа көстүп тургулаар. Ынаар электри шугуму кинрер болза, хөй чагы-даа херегеттинмес. А электрини үндүрүп аптар дөзү база чоок: салбыр төвү Бижиктиг-Хая, ол туржук район төвү Кызыл-Мажалык безин дуу көстүп турар, а хову-трактор бригадазының турлаа мыя бо, аът өртем черде. Ындыг турбуже, электри кайда-даа киирттинмээн, чүгле үш аалда бичии моторлар бар: хураган ыдар кажаазы чырык, хеп чуур машиналыг, музыка дыңнап, телевизор көөр аас-кежикке таварышкан малчыннар ол. Ол өг-бүлелерниң бирээзи бо аныяк хойжуларны болганынга иштимде өөрүп ордум.

Бажың туттунмаан болганда чунар-бажың кайын турар, арыгланыр чер безин чок болгай. Күжүгеттер уругларын өөнге чуп ап турар болдулар. А боттары?

— Хой төрүп турар болгаш, чунар-бажыңнаар чай мырыңай чок ийин. Чем кылып чииринге безин четтикпейн тур бис. Бо бачым үе эрте бээрге, совхоз хойжуларже муңгаш автобус чорудуп бээр болза, Кызыл-Мажалыктан азы Ак-Довурактан садыглап албышаан, чунар-бажыңнап болур-ла, харын — деп, өгнүң эр ээзи баштактаны-дыр.

3. ЭКИ ЧҮҮЛДҮ ЭДЕРЕР

Хойжу өг-бүлениң ээлериниң чугаакырын, чугаазының утказын магадап ордум. Оларның сагыжын дүвүредип турар айтырыглар бүгү-ле малчыннарга хамааржыр болду. Чижээлээрге, Саша баг тып алырының бергезин чугаалады. Хомут кулаа безин ховар. Чүген, чулар туржук кижен, дужак баг чокта кылдынмас, а оларны магазинге база сатпас. Оон ыңай чаъска-кедер, чылыг тон болгаш малчыннарга таарыжыр өске-даа хеп аймааның чаа хевирлери мында келбейн турар. Пальто чеже-даа эки болза, ооң-биле ажылдаары, аътка чорууру белен эвес.

Бижиктиг-Хаяда республиканың өске малчыннары ажыглаар ужурлуг чаа чүүлдер база бар дээрзин бо хойжулардан билип алдым. Ылаңгыя суг сөөртүр машинаның ажылын чурумчутканы эки. Чолаачыда тускай кыдыраашка бар. Ол кыдыраашка кадарчы кижи суг сөөртүр машинаның каш шакта келгенин, чүү хире суг эккелгенин, чүү негеттиниип турарын демдеглээш, адын салып бээр. Совхозтуң зоотехниктери, мал эмчилери, бригадирлери, партком секретары болгаш өске-даа харыысалгалыг удуртукчуларының бирээзи кыдыраашты хүннүн-не хынаар. Демдеглелдерге хамаарыштыр хемчеглерни ол-ла дораан алыр, ону кыдыраашка бижиир болгаш адын салыр. Мынчап кээрге машинаның каш шакта кая чорааны безин билдингир болур.

— Чоннуң караа көскү, тыппазы чок боор чүве-дир бо — деп, Саша чугааны үзе кирди. — Биске «Дугураннаар» чолаачы турган, суг сөөртүр кижи-дир ийин. Чаңгыс машина сугну бүгү аалдарга чедиштирип шыдаптар аан. Кайы аалга кажан четкенин, каш тонна суг чедиргенин демдеглеп турар апарган соонда, ол чолаачы «Дугураннаар» адындан адырылган болбазыкпе.

— Шын-шын! Ам автомагазиннериң ажылын база ынчаар организастаар бис. Ооң соонда агиткульт-бригадаларның, почтаның болгаш амыдырал хандырылгазының өске-даа бөлүктериниң ажылын база өөренип көөр бис — деп, Биче-оол Сундуевич малчынның чугаазын улам деткиди.

Кышкы-даа, чайгы-даа турлагларны малчыннарга быжыглаары база чугула дээрзин ынчан билдим. Шынап-ла, чаңгыс турлагга чылдың келир малчын ол черниң оът-сигенинин, агаар-бойдузунуң онзагай байдалдарын шат билир болгай. Келир чылын бо кыштагга келбезин билир малчын септелгени безин орта кылыр эвес. Бо хойжулар база доктаамал кыштаг чок чораан болду. Бо чылын маңаа, Бедик-Дөңге келгеш, хураган кажаазын боттары тудушкан, ам бо кыштагга «турумчуурун» күзеп турар. Ону совхозтуң тускай эртемниглери өөренип көөр апаар. Оон ыңай ийи-үш чыл ажылдаан сакманчыларга шынзылга тыпсып, оларның өөредилге черлеринче кирерге чиигелдеден көргүссе деп айтырыг база тургустунду. Карандашка илдиге берги дег бо болгаш өске-даа айтырыгларны СЭКП райкомунуң секретары Б. С. Шырап блокнодунда демдеглеп ап ор.

Александр Борашович биле Чараштай Агбааовна Күжүгеттерниң кежээзи, эрези болгаш хей-аъттыы оларның аажы-чаңындан-даа, ажыл-ижинден-даа илдең болду. Баштайгы чылдарда төрүвес хой кадарып турган. Төрүүр хой малдааш, дораан-на республиканың мурнакчыларының аразынче кирген: чүс хойга онаaштыр баштайгы чылда 97 хураганны, ооң соонда, 98-ти, а эрткен чылын мырыңай 101 хураганны доруктурган! Дүк планын база үргүлчү ажыр күүседип келгеннер. Олар бо чылын, Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскаадып, оон-даа бедик көргүзүглерни чедип алырын: чүстен-не 102 хураганны, хойдан-на 3 килограмм дүктү алырын хүлээнгеннер. Бо дээрге бригаданың, совхозтуң болгаш районнуң планнарындан оранчок ажып турар хүлээлгелер-дир. Ол хире чедиишкинни аазарындан хоочуннар безин сестир болдур ийин. А бо аныяктар сөглээн сөзүнге ээ болур-даа: «сөглээн сөс — керткен ыяш». Коммунистер ындыг.

Ч. КАРА-КҮСКЕ.

ЧУРУКТА: Чараштай Күжүгет.

Авторнуң фотозу.

ШКОЛА КАНДЫГ БОЛУР УЖУРЛУГУЛ?

СЭКП ТК-ның төлевилелин чугаалажып тур бис

ДЕТКИВИШААН...

СЭКП Төп Комитединиң «Ниитя билиг болгаш профессионал школаны эде органызастаарының кол угланыышкыннарының төлевилелин» сеткил хайныышкын-биле номчуп таныштым. Бодум база чырыдыышкын шугумунга —школага башкылап, башкылар билии бедидер болгаш педагогика институттарынга ажылдап чораан кижи болганымда, төлевилелге бодум хуумда дорттчу хамаарылгамны илергейлексеп турар мен.

Мен бодаарымга, ук төлевилелде айыттынган бүгү угланыышкыннар солун-даа, чоптуг-даа болуп турар. Ону боттандырарынга улуг күженишкиннер, чарыгдалдар үнери билдингир. Шак бо эде органызастаашкынның кол сорулгазы — школаны амгы үениң эртем-техниказының сайзыралдарының деңнел негелделеринге дүүштүр эде тургузары, база школачылар школаны доозуп тура, ажыл-агыйның кандыг-бир адырынга профессия, специализацияны шилип ап, мергежип, аңаа ажылдаарынга белен болуруң чедип аар кылдыр өөредип, кижизидери болуп турар. Азы мында сайзыраңгай социализмниң негелделеринге дүүштүр школаны шынар талазы-биле чаа деңнел-чадаже көдүрериниң сорулгалары салдынып турар.

Төлевилелдиң колдуунда бүгү угланыышкыннарын деткип тура, бодум хуумда мындыг саналдарлыг мен:

1. Төлевилелдиң киирилде чүүлүнге: «Эге чада, чеди чыл, сес чыл болгаш ортумак школалар боттарының төөгүлүг, бүгүнүг улуг-хуузун улус өөредилгезиниң хөгжүлдезиниң түс-түс үе-чадаларынга киирип келген» деп немелдени киирзе кандыг ирги деп саналдыг мен. Ылаңгыя бистиң республиканың эрткен үезинче хая көрнүр болза, эге чада, чеди чыл школаларын доосканнар безин чогуур үезинде эртем-билиглиг кижилер болуп, түс-түс ажылдар аайы-биле улуг-хуузун киирип чорааннар.

2. «Бир-тээ өөредилгениң үстүкү чадалары адакы чадаларының эде тургустунгазындан хамааржып, аңаа дааныр чүве болганда, эде органызастаашкынны эге школаның бирги клазындан республика, крайларның онзагай байдалдарының аайы-биле мынча чылдан эгелээр» деп тодаргай айытса кандыг ирги деп саналдыг мен.

3. «Чамдык ийи-чаңгыс-даа, бөлүк-даа өөреникчи, аныяк-өскен хөй-нити черинге боттарын шын эвес ап, чурум үреп турган таварылгаларда, оларга сагындырыгның сөзүн чугаалап, олардан сагылга-чурумнуг болурун негээри — бүгү-ле совет хамаатызы кижи бүрүзүнүң хүлээлгези» деп немелдени «Уругларның болгаш элээдилерниң хөй-нити кижизидилгези» деп этениң кайы-бир пунктузунга киирзе кандыг ирги деп саналдыг мен.

Ч. СЕРЕН-ООЛ,
башкы.

ЧАРАШ ЧҮҮЛГЕ ХАНДЫКШЫДАР

«Нити билиг болгаш профессионал школаның реформазының угланыышкыннарын» бо хүннерде чер болганда чугаалажып көрүп, кижи бүрүзү бодалдарын илередип, саналдарын-даа киирип турар-дыр. Бот хууда база ук документиниң хайы сонуургал-биле номчуп таныштым.

«Өөредилге - кижизидилгелиг ажылдың шынарын бедидер» деп үшкү эгениң чамдык пунктуларынга хамаарыштыр бодалдарым илередикседим. «Өөреникчилерниң эстетиктиг кижизидилгезин экижидери — эң чугула сорулга. Чараш чүүлдү билирин сайзырадыры чугула. Ол сорулгаларга өөренир эртем бүрүзүнүң, ылаңгыя музыканың, ырының, чурулга уран чүүлүнүң, эстетиканың бар аргаларын улам эки ажыглаар» деп одуруглары номчааш, шыңап-ла уругларны чараш чүүлге хандыкшыдарының ужур-дузазы кончуг улуг дээрзин кым-даа бодап көөр-дир. Ынчангаш чер-черде музыка, уран чүүл школаларының ажылын улам экижидери, материалдыг баазазын быжыглаары, эртем-билиглиг башкы кадрлар-биле четчелээри, ылаңгыя бистиң республиканың байдалдарынга чугула айтырыгларның бирээзи болур деп бодаар мен.

Тес-Хемниң Самагалдайда уругларның музыка школазы 1966 чылда-ла ажыттынган. Баян, фортепиано, домра салбырлары школаның өзээ болу берген. Бо өөредилге чылында мында 123 кижи өөренип турар. Чурулга болгаш хореография салбырлары база ажыттынган. Школаның башкылар коллективи уругларның эстетиктиг кижизидилгезинче кичээнгейни угландырган. Бо ажылга олар күжүн, билиин бараалгадып, ажылдап чоруурлар. Фортепиано клазының башкызы А. Н. Чооду школа тургустунгандан бээр мында ажылдап турар. Оон доостурган өөреникчилери культура шугумунуң аңгы-аңгы адырларының аайы-биле өөренип алган, ажылдап чоруурлар. Үстүнде дуржулгалыг башкы школада аныяк башкыларның дагдыныкчызы.

Бо школада чурулга салбырының ажылы база эки. Школада даштан, ыяштан чазаныр шеверлер база бар. Хореография салбырында башкылар О. К. Донгак, В. С. Оюн 56 уругну хореография уран чүүлүнге өөредип, мергежил чедип алырынга дузалап турарлар. Бо салбырның өөреникчилери Самагалдай суурга болур концерттерден черле чыдып калбас. Бичии артистер эрткен чылын суурга 16 удаа концерт көргүскен. Ниитизи-биле музыка школазының өөреникчилери чыл иштинде дөрт удаа чон мурнунга ойнап, уран талантызын бараалгаткан.

Самагалдайның музыка школазының коллективи уругларны чараш чүүлге хандыкшыдар дээш кызып ажылдап турар. Ук ажылды ам-даа ханыладыры черле чугула. Школаның доозукчуларындан өөредилгезин оон даа соңгаар уламчылап, өөренген аайы-биле профессия чедип алырынче углаары кончут чугула. Районнуң культура одагларынга ажылдаар ужурлуг, мергежилдиг кадрлар ам-даа чедишпейн турары билдингир. Ынчангаш ылаңгыя музыка школазынга, ол ышкаш нити билиг школаларынга эстетиктиг кижизидилгеже сагыш салып, бо талазы-биле профугланыышкын ажылын чорудары чугула деп бодаар мен. Ажы-биле чугаалаарга, районнуң дыка хөй школаларында ыры, музыка дээш өске-даа чамдык кончуг чугула эртемнерни башкылаар тускай эртемниг башкылар чок болуп турары чажыт эвес болгай. Кедээ школаларга ыры, музыка, чурулга башкылаар специалистерни белеткээрин экижидер деп саналды үстүнде пунктуга киирер деп саналдыг мен.

М. ТИРЧИН.

«Нити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннарының» дугайында СЭКП ТК-ның төлевилелин чугаалажып көөрү уламчылап турар. Угланыышкыннарның шупту сес кезектеринде көрдүнген аңгы-аңгы айтырыглар дугайында самаа-онаа солчуулгазынга школа башкыларының, профтехөөредилге, тускай ортумак болгаш дээди өөредилге черлериниң ажылдакчыларының, эртемденнерниң болгаш бүгү хөй-нитиниң бодалдарын, кузээшкиннерин, тодаргай саналдарын дыңнаары күзенчиг. Ажыл-агый болгаш бүдүрүлге удуртукчулары, дагдыныкчылар болгаш ада-иелер силерниң материалдарыңарны редакция манап тур.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

УТКУШТУР ПЛАННАР

ПРАГА. 1984 чылдың уткуштур планнарын Чехословакияның үлетпүр бүдүрүлгелериниң күш-ажылчы коллективтери хүлээп ап турар. Бүдүрүлге курлавырларын бүрүн ажыглаар талазы-биле ажылчы чоннарның нептерээзи ол инициативазы күрүне даалгаларынга немелделерни киирип турар. Чижээ, «ЧКД—Полупроводники» бүдүрүлгениң ажылчыннарының хүлээп алган уткуштур планынга продукцияны бүдүрүп үндүрерин 9,5 хуу көвүдедирин, а орулга алырын — 18,1 хуу улгаттырарын айыткан.

«Руды летов» деп өөредилге самолёттарының кезектерин бүдүрер талазы-биле Праганың бүдүрүлге каттыжыышкынының коллективи база уткуштур планы хүлээп алган. 1,3 миллион крон акшаның чиигин болгаш электроэнергиязын камнап алырын ол планда айыткан.

Улус ажыл-агыйын планныг удуртурунуң системазын улам ыңай сайзыраңгайжыдар талазы-биле хемчеглерниң комплексин ажылдап кылдынган. Уткуштур планнарны күүсеткени дээш шаңналдарны көвүдедирин ында айыткан. Ынчалзажок доктааттынган көргүзүглерни чайгаарлаашкын-биле планныг үндезилээшкин чокка ажыр күүсеткен коллективтерни шаңналдарга киирбезин айыткан.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНГЕ СУДНОЛАР

БЕРЛИН. Совет Эвилелинге чорудуп бээр далай судноларын Герман Демократтыг Республиканың Ростокта суднолар тудугуну «Нептун-Верфт» бүдүрүлгелери кылып турар. ССРЭ-ниң чагыын ёзугаар бүдүрген хоолуглуг суднону чоокта чаа далайже экиидирип чоруткан. Ол суднону Одессаның далай өөртээлинге ажыглаар. Далай суунуң адаанда 24—25 метр ханы сайны судно чаңгыс-ла шак дургузунда 750 кубометр чедир узуп үндүрер күчүлүг.

Висмарда «Матиас-Тезен-Верфт» судно бүдүрүлгезинде чаа суднога совет тукту база көдүрген. 10 муң тонна чүъкту ол судно дажыглаар, аңаа септелге кылыр арганы хандырар.

Ростоктуң, Висмарның, Штральзундунуң, Варнемюндениң, Войценбургтуң бүдүрүлгелеринге кылган хөй судноларны, пассажир теплоходтарны Волганың, Днепрниң, Дунайның болгаш Совет Эвилелиниң өске-даа хемнериниң суг оруктарынга калбаа-биле ажыглаан. ССРЭ-ниң болгаш ГДР-ниң аразынга узун хуусаалыг дугуржулгалар ёзугаар Герман Демократтыг Республиканың судно тудукчулары Совет Эвилелинге ниитизи-биле 3.100 ажыг судноларны бүдүрүп берген.

АЖЫЛЧЫ ЧОННАРНЫҢ КАДЫКШЫЛЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА САГЫШ САЛЫЫШКЫН

УЛАН-БАТОР. Моол Арат Республиканың кадык камгалал органнарының материалдыг баазазы доктаамал быжыгып, мергежилдиг кадрлар-биле оларның хандырылгазы экижип турар. Республикада кижи эмчилеринге болгаш ортумак билиглиг медицина ажылдакчыларынга чүгле бо чылын безин муң кижи немежир.

Партия болгаш чазактың доктаамал сагыш салыышкынының ачызында ажылчы чоннарның кадыкшылын камгалаар талазы-биле МАР чаагай түңнелдерни кыска хуусаада чедип алган. Чоннуң кадыкшылын камгалаар талазы-биле социалистиг Моол капиталистиг хөй чурттарны ам мурнай берген: чоннуң 10 муң кижи бүрүзүнге онаашпыр МАР-да 22 эмчилер, ортумак билиглиг барык 80 медицина специалистери ажылдап турар.

Моол эмчилерге болгаш ортумак билиглиг эмнелге ажылдакчыларынга улуг дузаны совет специалистер чедирип турар. МАР-ның хөй эмнелгелерин, поликлиникаларын, лабораторияларын, божулга бажыңнарын «ССРЭ-ге бүдүрген» деп маркалыг амгы үениң эң-не сайзыраңгай аппаратуразы-биле хандырган.

Янзы-бүрү аарыгларның тыптып келирин баш бурунгаар болдурбас талазы-биле хемчеглерни калбартырынче, кедээ чоннуң эмнелге хандырылгазын улам-на экижидеринче, эмнээшкиннерниң клиника аргазын шиңгээдип нептередиринче улуг кичээнгейни угландырып турар.

ПЛАННАРНЫ ХУУСАА БЕТИНДЕ КҮҮСЕДИР ДЭЭШ

ПХЕНЬЯН. Корей Улус Демократтыг Республиканың улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң ийиги чеди чыл планының сөөлгү чылы болур 1984 чылдың даалгаларын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарышты улам-на калбартырынче Анджунуң хөмүр-даш шахталарының ажылчыннары республиканың бүгү ажылчы чоннарын кыйгырган.

Бо чылын хөмүр-даш тывыжын 90 хуу көвүдедирин шахтёрлар хүлээнген. Ону чедип алыр сорулга-биле үш чаа бүдүрүлгелерни ажыглаалга киирерин дүргедедир, хөмүр-даш тывыжынга бедик бүдүрүкчүлүг дериг-херекселдерни шиңгээдип ажыглаарын калбартыр деп турар. Чогаадыкчыларның массалыг шимчээшкинин калбартыр, чаартыкчыларның саналдарын ажыктыг кылдыр шиңгээдир талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган. Дериг-херекселдерниң күчүзүн бүрүн ажыглаарын, оларның техниктиг ажаалдазын экижидерин, камналга чурумун күштелдирерин ажылчыннар шиитпирлээн.

Чуртта хөмүр-даш тывыжының талазы-биле эң-не шапкын хөгжүлделиг районнарның бирээзи Анджуда турар. Бүдүрүлге каттыжыышкынының ажылчыннары чүгле сөөлгү үш чыл дургузунда безин хөмүр-даш тывыжын үш катап көвүдеткен. Ында шахталарны алгыдарынга, чаартырынга, техника-биле эде чепсеглээринге Совет Эвилели практиктиг улуг дузаны чедирген.

(СЭТА).

РСР. Дунай-Кара далай каналын казыы, тургузары доостур чыгаан. Ол социалистиг Румынияның аныяктарының кылып турары эң улуг тудуу болур. Ниитизи-биле 64,2 километр узун дурттуг чаа суг оруу-биле ишкирн 5 муң тонна чедип турар суднолар эштип чорупшыдаар. Черноводадан Констанцыга чедир Дунай хемнээр суг оруу 380 километр кызырлыр.

ЧУРУКТА: каналдың унунда Дунайның адыры Борча хемнип кежилдир көвүрүг доозулганда пионерлерниң байыр чедиргени.

Аджерпресс — СЭТА-ның фотозу.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Уланчызы. Эгези № 10 «Шында»).

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Любовь Александровна **Иргит** — мал аарыгларынга удур демисел чорудар станцияның ветфельдшери.

Галина Дамдын-ооловна **Хертек** — ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Мария Дүвектээровна **Иргит** — «Мөген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

Өшкү-Саар Комбуевна **Конгаржап** — «Мөген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

СҮТ-ХӨЛ РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Александра Ламаевна **Монгуш** — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Дана Доржуевна **Ондар** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Валентина Чыдыг-кысовна **Куулар** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Күнзеңмаа Төмүр-ооловна **Монгуш** — улус депутаттарының Ишкин кодээ Совединиң күүскомунуң техажылчыны.

Татьяна Шогбан-ооловна **Ондар** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Вера Ховалыговна **Ооржак** — Хөр-Тайга ортумак школазының интернадының кижизидикчи башкызы.

Зоя Амыр-ооловна **Оюн** — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Диктан Кыспайовна **Ховалыг** — Ишкин суурда уруглар яслизиниң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Алдын-кыс Сувандиевна **Далай-оол** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Лидия Монгушовна **Куулар** — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң кадр талазы-биле инспектору.

Рада Көк-ооловна **Монгуш** — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Анай Монгушовна **Ховалыг** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң уруглар садының эргелекчизи.

ТАНДЫ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Маина Кыргысовна **Форума** — Элегес суурда өг-бүле ээзи.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Надежда Тарыновна **Чуб** — «Союзпечать» агентствозунуң киоскери.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Мария Александровна **Кергилова** — районнуң төп эмнелгезиниң санитарказы.

Кара-кыс Үгүжековна **Куулар** — ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Чечекмаа Хомушкуевна **Октэнек** — Дуржулга станциязының ажылчыны.

Артый Сундуевна **Ооржак** — ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Светлана Балгановна **Ооржак** — ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Дизенмаа Чорбаевна **Хуна** — «Россия» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Галина Михайловна **Захарова** — Балгазынның ыяш ажыл-агыйының ажылчыны.

Анчимаа Очур-ооловна **Ооржак** — Сосновка ортумак школазының башкызы.

Кертик Делгеровна **Оюн** — Бай-Хаактың харылзаа белдириниң почтачызы.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Алла Ооржаковна **Темек** — Самагалдайның харылзаа белдириниң почтачызы.

Силикмаа Сандыковна **Чооду** — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Анна Барзаевна **Лакпа** — «Тес-Хем» совхозта столоваяның ажылчыны.

Анна Ноокайевна **Серендоо** — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Чечек Далайовна **Сандол** — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

ТОЖУ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Дина Коловна **Кол** — «Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Толзатма Санчатовна **Ачита** — Тоора-Хем ортумак школазының интернадының повары.

Лидия Очуровна **Бичимей** — «Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Елена Сывыскаевна **Ак** — Сыстыг-Хем суурда өг-бүле ээзи.

Светлана Даржаевна **Кол** — «Тоора-Хем» совхозтуң саанчызы.

Лидия Хрисанфовна **Федорова** — Тоора-Хемниң харылзаа белдириниң операторуу.

Зоя Дамбаевна **Хербе** — «Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыны.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Анай Монгушевна **Агбаан** — «Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Адыйаа Монгушевна **Чатпак** — «Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Анна Түлүшевна **Алдай** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Хамааты Омаковна **Кечилек** — Булуң-Терек суурда өг-бүле ээзи.

Зинаида Сайын-ооловна **Кызыл-оол** — Булуң-Терек суурда өг-бүле ээзи.

Александра Ховалыговна **Сандак** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Чечек Түлүшевна **Бадыжык** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Мария Донгаковна **Дүвен** — «Найырал» ажылчын кооперациязының ажылчыны.

Вера Сакаковна **Каазут** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Күнзеңмаа Ховалыговна **Намчын** — Булуң-Терек суурда өг-бүле ээзи.

Зоя Тюлюшовна **Сакак** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Клара Ховалыговна **Самба** — «Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1983 чылдың декабрь 28.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ПАТРИОТТАРНЫҢ СОГУУШКУННАРЫ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливан патриоттар Мурнуу Ливанга израиль эжелекчилерге удур ийи халдаашкынны чедиишкинниг кылган. Олар Сайданың чоок кавызынга эжелекчи шериглерниң туруштарын гранаталар-биле хөме шаап каш, элээн хөй интервентилерни узуткаан. Патриоттар Набатияның чанынга израиль хайгыылчыларже база халдаашкынны кылган. Эжелекчилер чидиригге таварышкан.

Мурнуу Ливанның бүгү девискээринде израиль шериг командылалы айыыл чок чоруктуң шыңгыы хемчеглерни алган. Чурттуң ол кезээ херек кырында өске черлерден аңгылаттынган.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израильдиң соксаваштаан агрессиязының болгаш АКШ-тың далай чадаг шериглериниң болгаш оон НАТО талазы-биле эвилелчилериниң киргени составтыг «хөй националдыг күштер» дээр шериглерниң чепсектиг холгаарлаашкынының уржуундан Ливанда дүшкүүрлүг байдал хевээр турбушаан.

Чурттуң мурнуу чүгүнге эжелекчилер ол черниң чурттакчыларынга удур террорну болгаш истеп-сүрүүшкүннерни күштелдирип турар. Сайда хоорайның кол кудумчузунга интервентилерниң патрулю школа автобузун боолааш, чолаачызын балыглаан. Оон соонда израиль солдаттар хоорайның чурттакчыларының аразынга массалыг үжеп-чиндиишкинни болгаш тудуп хоругдаашкыннарны кылган. Ливан патриоттар агрессорларга удурланып, Сайданың мурнуу кыдыынга израиль таңныылдарны кедээшкинге таварыштырган. Удур-дедир аткылажыышкын түңнелинде элээн каш израильдер балыгланган.

Бейрутка, «хөй националдыг күштерниң» составында кирип турар француз шериглерниң штаб-квартиразындан ырак эвеске, таңныылдар турар черни боолаан. Бейрут радиозунуң медээзин ёзугаар алырга, бир француз шериг кижи өлүрткен, ийизи — балыглаган.

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израиль эжелекчилер Мурнуу Ливанда ук черниң чурттакчыларынга удур террорну болгаш истеп-сүрүүшкүннерни улам каржыландырып турарлар. Сайда хоорайда байдал онза дүшкүүрлүг болбушаан турар болгаш каш хонук мурнунда эжелекчилерниң танкылары тайбың чурттакчыларже от ажыткан. Хоорайның кудумчуларында күштелдирген шериг таңныылдары хайгыылдап чоруп турар. Сайданың чоогунда Бейт-Лиф деп сууру бүзээлээрин үргүлчүлеп турар. Интервентилер оон чурттакчыларын ук черниң өскерликчилеринге удурланыышкын кылган дээш «коллективтиг-биле кезеткен», дыка хөй чурттакчыларны тудуп хоругдаан болгаш элээн каш бажыңнарны өрттедипкеннер.

Ливанның премьер-министри Ш. Ваззан Тель-Авивтиң калбартып турар кем-буруулуг кампаниязын шыңгыызы-биле буруу шапкан. Тайбың ливан чурттакчыларга удур эжелекчилерниң үүлгедиишкиннери кижиниң эң бодуун эргелерин болгаш делегейниң эрге норма-чижектерин каржызы-биле үрээни ол болур деп, ол медеглээн.

ГРЕНАДА ДУГАЙЫНДА НОМ

ГАВАНА. (СЭТА). Ында «Ниитилел эртемнери» деп ном үндүрер черниң парлаан номун «Гренада: делегей өлүрүкчү чорукка удур» деп адаан. Ону Гренадага болуушкуннарның документилерин ёзугаар бижээн болгаш америк империализмниң Гренадага удур ханныг интервенциязын белеткеп турганының чажыт төөгүзүн сойгалап турар.

Ол чаа ном — АКШ-тың империализминиң кижи төрелгетенге удур эң-не аар кемниг үүлгедиишкиннерниң документалдыг херечизи боор турар. Ол Вашингтонунуң бодунуң аг-шериинин күжүн бичии, хамаарылга чок чурттуң улузунга удур чоруткан авантюристиг угланыышкынының милитаристиг утка-шынарын көргүзүп турар. Гренаданың кара чаңгыс-ла «буруузу» ооң бодунуң хөгжүүр оруун боду шилип алыр деп шиитпирлээни болур.

Гренадага удур АКШ-тың империализминиң интервенциязы — АКШ-тың милитаристиг угланыышкынының чүгле база бир демдээ эвес. Харын база оон кижи төрелгетенге удур калбак дайынының чаа базымы боор турарын ол номда айтып турар.

ВАШИНГТОННУҢ ЯДРОЛУГ СТРАТЕГИЯЗЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Каттышкан Штаттар ядролуг месилдежиишкинни өскүдериниң планын кылбышаан, бодунуң ядролуг чепсегленишкининиң күжүн улгаттырарының темпизин кажан-даа туруп көрбээн хемчээлдиг-биле шапкынчыткан. Ол дугайын «АКШ-тың ядролуг күштери болгаш аргалары» деп илеткелдиң авторларының парлалга конференциязынга киирген сан-түңнелдерн херечилеп турар. Ол илеткелди салдарлыг америк хөй-нити организациязы — бойдус курлавырларын камгалаар талазы-биле комитеттиң саналын ёзугаар белеткээн.

Парлалга конференциязынга айытканы-биле алырга, амгы үеде Каттышкан Штаттарның чепсеглелинде элээн каш он муң санныг ядролуг чепсектер бар болуп турар. АКШ чыл санында-ла ону кылып үндүреринге болгаш кадагалаарынга эвээш-ле дээрге, 45 млрд долларны чарыгдап турар.

Шинчилелдиң авторларының бирээзи, чепсегленишкинге болгаш боо-чепсекти дужүүрерлиринге контроль талазы-биле агентилелдиң ажылдакчызы чораан М. Хэниг хүннүң-не америк шериг үлетпүрү сес санныг ядролуг чепсектерни бүдүрүп үндүрүп турарын дыңнаткан. Оон чугаалааны-биле алырга, АКШ-тың амгы үеде ядролуг курлавырлары 90 чылдарның ортан үезинде бүрүнү-биле чаартынган турар.

Политика шинчилел, өөредилге институттуң ажылдакчызы У. Аркин амгы үеде АКШ-та ядролуг дайынчы чепсектиң 14 чаа хевирлериниң болгаш оларны чедирер 12 хевирлиг ужугар чүүлдерни тургузарының талазы-биле ажылдарының кылдынып турарын бодунуң эалчээзинде демдеглээн. Америк шериг чүгле 1983-1984 чылдарда черге болгаш далайга тургузар «Першинг-2» ракеталарга болгаш чалгыннарыг ракеталарга эптээр частыр бөмбүктерни, а ол ышкаш күжүнүң талазы-биле АКШ-тың Хиросиманың кырынче октааны бомбадан 1000 катап күштүг чаа ядролуг бомбаны чепсегленишкинге алырын планнап турар. Амгы үеде АКШ-тың Чепсектиг Күштеринде ядролуг чепсекти ажыглааш, дайын чорудулгаларын кылырынга тускай белеткээн 700 ажыг янзы-бүрү кезектер санаттынып турарын ол демдеглээн.

Ядролуг дайынны өскүдүп үндүрерниге америк шеригниң калбаа-биле белеткенип турарының дугайында сан-түңнүг илеткелдиң коступ келгенин Ак бажыңның ээлери ажыы-биле шугулдап көрүп турар. Администрацияның төлээлекчизи ол шинчилелди «АКШ-тың национал эрге-ажыктарынга удур» деп чарлаарын далашкан.

ЭЖЕЛЕКЧИЛЕРНИҢ ҮҮЛГЕДИГЛЕРИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Америк шериглер эжелеп алганы Гренадада ужур-дүрүм чок үүлгедиишкиннерни кылырын үргүлчүлеп турар. «Нью-Йорк таймс» солунунуң дыңнатканы-биле алырга, М. Бишоптуң мурнунда турган революстуг чазааның удуртулгазының 30 ажыг кежигүннери кандыг-даа суд болгаш иштелге чокка кара-бажыңнарда хоругдалда турар. Оларның чамдыктары үш дугаар ай чедир хоругдалда чыдар. Солунуң херечилээни-биле алырга, ниитизи-биле чүс-чүс гренада патриоттарны кара-бажыңнарже киир октаан болгаш оларның салым-хуузу билдинмейн турар.

«Американнар туттурганнарны байысаарынга киришпи турар» — деп, «Нью-Йорк таймс» бадыткаан. Ындыг байысаалгалар үезинде чогум кандыг аргаларны ажыглап турарын туттурган бөлүк гренадаларның болчукчуларының бирээзи, суралгыг ямайка юрист Дж. Браун солунуң корреспондентизинге дыңнаткан. Хоругдатканнарны эттеп-соп, электри тогу-биле хилинчектеп, кижи шыдаар арга чок байдалдарда хоругдап турар.

ХҮН АЙТЫРЫЫНДА — УРУГЛАР КИЖИЗИДИЛГЕЗИ

Чоокта чаа Сүт-Хөл кожуун Совединиң ээлчеглиг сессиязынга Суг-Аксы ортумак, Сүт-Хөл сес чыл школаларының башкылар коллективтеринде класстан дашкаар кижизидилге ажылының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Аңаа Суг-Аксы ортумак школазының директору Д. Л. Кужугеттиң болгаш Сүт-Хөл сес чыл школазының директору М. С. Монгуштуң информацияларын дыңнаан.

Олар боттарының информацияларынга школаларда класстан дашкаар кижизидилге ажылдарын анализтеп, моон соңгаар ону улам бедик негелделиг тургузарынга доктааган. Сессияга санал берген депутаттар класстан дашкаар кижизидилге ажылында чедир кылдынмайн турар чүүлдерни саналдарынга демдеглээн. Ол ышкаш интернационалчы, күш-ажылчы, патриотчу кижизидилге ажылдары, дайынның, күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражылгаларны организастап турар. Школаларда класс бүрүзүн ажылчын коллективтерге, бригадаларга быжыглаан.

Ол школаларның өөреникчилери чайгы дыштанылга үезинде бүдүрүлге бригадаларынга ажылдап, совхозка мал чемин белеткээр талазы-биле чылдың-на идепкейлиг чорууну көргүзүп турар. Чайгы дыштанылга үезинде пионер лагерьлеринче өөреникчилерни чорударын доктаамал организастап турар. Ол бүгү өөреникчилерниң кижизидилгезинге дээштиг салдар чедирип турары чугаажок.

Класстан дашкаар кижизидилге ажылдарының планнарын түс-түс класстар айы-биле тургузуп турар. Кылдынып турар ажылдарны болгаш чедир кылдынмайн турар чүүлдер дугайын депутаттар Х. С. Ондар, В. О. Монгуш болгаш өскелер-даа саналдааннар.

Сессияга Суг-Аксы ортумак, Сүт-Хөл сес чыл школаларында чамдык ада-иелерниң школа-биле кошкак харылзаалыг болганындан оларның уруглары багай өөренир, хөй ниитиниң корум-чурумун хажыдар таварылгалар тургулаан. Ынчангаш кижизидилге ажылын улам күштелдирип, депутаттар хамаарышкан округтарынга өөреникчилер болгаш ада-иелер-биле дээштиг ажылдарны чорудары чугула деп көрген. Үстүкү класстар өөреникчилери болгаш чамдык аныяктар ортузунга спорт ажылынче кошкак кичээнгей салдынып турар. Ол ажылдарны сайзырадыры негеттинип келген.

Амгы үеде күш-ажылдың, спорттуң, хамааты болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынның киржикчилери-биле Совет Армияның дайынчылары-биле, үлегерлиг болгаш кодээ ажыл-агыйның, чер, мал ажылының специалистери-биле ужуражылгаларны эрттирерин планнап турар. Кодээ Советтиң депутат бүрүзү агитквартираларга хана солуннарны кылчыр, өөреникчилерниң кижизидилге ажылынга, өөредилге-кижизидилге ажылын бедиреринге боттуг дузаны чедирерин сессияга чугаалашкан.

Ол ышкаш культура албан черлеринге, агитквартираларга, библиотекаларга, школаларга, интернаттарга бөлгүмнерни, спортчу секцияларны немей организастаарын планнаан.

К. МОНГУШ.

Республиканың хөгжүм-шии театры эрткен чылдың төнчүзүнде Тываның улустуң чогаалчызы С. Пюрбюнуң чаңгыс кожегелиг шиилеринге үндезилеп «Кодээниң хөөннери» деп чаа шиини тургускан. Ук шиини Кызылдың болгаш районнарның көрүкчүлеринге бараалгадып чорун турар.

ЧУРУКТА: «Кодээниң хөөннери» деп шииден көргүзүг. Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

„САМБАЖЫКТЫҢ“ БИЖИТТИНГЕНИ

«Алдан-маадырларны сактып, тураскаап чоруңар, олар бистиң бурунгуларывыс болгаш эвилелдиг демиселдиң база бир эгелекчилери болур» — деп, «Самбажык» дээр шиизиниң эгезинде эпиграф кылдыр В. Ш. Көк-оол ындыг чагыг-бодалды киирген. Эрткен чылын тыва театрның сценазынга шииниң үнгенинден бээр чээрби чыл, алдан-маадырларның тура халышканындан бээр чүс чыл болган. Ынчангаш драматургтуң шиизиниң бижиттинген төөгүзүнге хамаарыштыр чамдык бодалдарны номчукчулар-биле үлежикседим.

Тыва чечен чогаалда төөгү жанрынга бижиттинген В. Ш. Көк-оолдуң «Самбажык» деп ат-биле чырыкче үнген шиизи онзагай черни ээлеп турар. Ол тыва чоннуң амыдыралынга 1883—1885 чылдарда бөлүк араттарның иштики болгаш даштыкы дарлакчыларга удур херек кырында болган тура халышкынынга тураскааттынган, оларның маадырлыг чоруун көргүскен чогаал болур. Ук шиини В. Ш. Көк-оол улуктелиишкиниң-даа болза, чээрби хире чылдарның иштинде бижип келген. Шиини чогаадып, сценага тургузарынга С. К. Токаның алдары улуг болган дээрзин автор демдеглээн. Ол бодунуң сактыышкыннарында мынчалдыр бижээн: «1942 чылда С. К. Тока мени кел деп алгаш, алдан-маадырлар дугайында шии бижиирин сүмелээн» (ТДЛТЭШИ-ниң бижимел фондузундан).

Баштайгы бижип алган алдан дургун дугайында шиизин В. Ш. Көк-оол «Айыдырал дээш» деп адаан. Ынчан бижип алган шиизиниң утка-шынар талазы-биле кошкаан, аас чогаалга эмин эрттир чоогун автор боду эскерип кааш, сценага боттандырбайн барган. «Баштайгы бижип алган чогаалым аңаа тоол болган. Үлегерлиг, үлегер чок маадырларга-даа чардынмаан» деп, ол сөөлүнде бижээн.

Шииниң ийиги вариантызын 1948 чылда база катап эдип-чазап, бижип дооскан, ону Чогаалчылар салбырының баштаар чериниң даргазы О. К. Саган-оолга көргүскен. Чогаалчылар эвилелиниң шиини ниитизи-биле багай эвес деп көрген, ындыг-даа болза, идейлиг утказын амдаа чедир ажылдаарын сүмелээн. Ооң соонда шииниң бижилгези узамдыккан, элээн үр үениң иштинде драматург аңаа дегбейн барган. «Алдан-маадыр» деп чаартыр адаттынган шииниң ийиги хевири база-ла чырыкче үнмейн баргазы ол.

1950 чылдарның төнчүзүнде С. К. Тока шииниң дугайын база катап драматургтан айтыргаш, чоокку үеде төнчү хевирин ыяап-ла бижип дооскарын, ону бижиирде төөгүнүң ханы өөренип көөрүн, тура халышкынының болуп турган чери Сүт-Хөлге, ында араттарга баарын сүмелээн. Ол ужуражылгазының соонда В. Ш. Көк-оол хөй-аът кирип, база катап идепкейлиг-биле ажылдап кирипкен.

Алдан-маадырлар дугайында шииниң үшкү хевирин бижиирде автор хөй санныг төөгү чугааларны, ыр-кожамыктарны солун, сеткүүлдерден ушта бижип, сайгарып, харын-даа ол чер-чуртка барып, немей чыып, тодарадып, шииге ажыглап болгу дег түңнелдерни үндүрүп ап турган. Ынчангаш улустуң аас чогаалындан үндезилеттинип үнген бодалдар шииниң база бир кол өзээ болган.

Тура халышкын үезинде адыы-даа, бай-даа кижилерниң чугаазының тускай аянын, кандыг сөстер ынчан хөй ажыглаттынып турганын тодарадыры белен эвес турган. Оон ыңай шии дылы-биле фольклорнуң дылын кайы бирээзи «ажый» бербес кылдыр өйлей хуваары, драматургиның өске-даа өзек айтырыгларын чогумчалыг шинтпирлээри В. Ш. Көк-оолдуң мурнунга тургустунуп келген. Аңаа хамаарыштыр Виктор Шогжапович бодунуң допчу намдарында мынча деп бижээн: «Самбажык» (үшкү ады — Б. Б.) деп шии бижииримде, эрги феодалдыг амыдыралдың үезинде эрге-шөлээ чок, эрни-шаажыга бектеттирип, хилинчек көрүп чораан адыы тываларның амыдыралын хандыр бодап, аңаа хамаарышкан төөгүнүң хөй янзы материалдарын номчуп, өөренип көрдүм» (В. Көк-оол. Чогаалдар чыындызы. Кызыл, 1976, ар. 6).

Алдан-маадырлар үезинге хамаарышкан төөгү материалдарын В. Ш. Көк-оолдуң чоннуң аас чогаалы-биле дүүштүр канчаар ажыглап турганын көөрге, ук материалдар колдуунда үш улуг бөлүкке чарлып турар. Тодаргайлаарга, автор алдан-маадырларга хамаарышкан солуннарга, журналдарга үнгүлээн чүүлдерни сайгарып көргүлээн. Ол ышкаш чамдык айтырыгларны шинтпирлээринге музей, архив материалдары улуг салдарлыг болган. Ынчалза-даа эң-не үнелиг материалдарны В. Көк-оол тура халышканнарның чер-чуртунга баргаш, алдан-маадырларның урут-дарыг, дөргүл-төрел салгалдарындан чыып алган.

Шии бижиттинер мурнунда солуннарга, журналдарга үнгүлээн чамдык демдеглелдерден, ырлардан, кожамыктардан аңгыда, элээн улуг ужур-дузалыг Д. Данзын-оолдуң «Алдан-маадырларның тура халышкыны» деп чүүлү чедирген. Ында черле ол үеге хамаарыштыр кончуг тода медээлерни берген. «Шиини бижип эгелээр мурнунда эң-не баштай Д. Данзын-оолдуң алдан-маадырлар дугайында солуннарга бижээн чүүлдери-биле таныжып көрген мен» — деп, драматург демдеглеп турар (ТДЛТЭШИ-ниң бижимел фондузунда).

Эрги моол дылга бижиттинген документ материалдар база салдарлыг болган. Чижээлээрге, Амбын ноянның чагыргазынга удурланган, кыдат, моол, орус алыс-как-чиксек садыгжыларны уптээн чамдык бөлүктерниң дугайын бижээн дыңнадыглар амгы үеге чедир артып-лаан. «Бөлүк тывалар кыдат садыгжының бараанын болгаш 25 аъдын 1882 чылдың июль 17-де булаап алгаш барган, а 1884 чылдың чазынында Самбайлык ол аъттыг өске аът төлевиринге бергенин По-ва кыдат таныан». (Төп курархивте).

«Самбажык» деп шииде кирген кол маадырларга хамаарыштыр төөгү документилеринде мындыг дыңнадыглар киргилээн: «Эрге-чагыргага удурланыр, дургуннаар бөлүглежир деп Дажы-Нима (Шииде Дажымба), Самбайжык (шииде Самбажык) оларның саналын адерип бөлүглежип каттышкан бис» (Төп курархив, 115—01).

«Шииде кол маадыр боор турар Самбажыктың адын ылаң тодарадып билип алыры безин авторга берге турган. Тодаргайлаарга тура халышкан араттарның аразынга шииде маадырның ады-биле дөмей үш кижи бар болган. Чогум кайызы кол маадыр болуру эки билдинмес. Оларның бирээзин Самбайжык, өскезин Самбачык, а үшкүзүн Самбайлык деп адап турган. Ынчангаш шииниң автору В. Ш. Көк-оол ол үштүң ниити литературалыг ады кылдыр чогаалынга Самбажык деп атты киирген. Чогум төөгү документилерин ханы сайгарып көөр чүве болза, кол черни ээлеп турар маадыр Самбайжык болуп турар дээрзин үстүнде документилерни очулдурган ТДЛТЭШИ-ниң эртем ажылдакчызы К. Т. Аракчаа айтып турар.

В. Ш. Көк-оол шииде маадырларының төрел-дөргүлү, салгалдары-биле чугаалажып, аңаа херек ужурлуг хайгааралдарны чыып алгаш, шиизинге чедимчелиг ажыглаан. Аңаа хамаарыштыр тодаргай чижек.

Алдан-маадырларның идепкейлиг демиселчизиниң бирээзи болур Садыяажык деп кижиниң дурт-сыны кончуг чолдак турган. Ооң оглу база чолдак боорга улус ону чоорту Чолдак-Ашак дей берген. Сөөлүнде барып ооң шолаазы хуу адынче шилчий берген. В. Ш. Көк-оол ужуражып чедип турар үеде ол оранчок кырый берген турган. Ооң дугайын В. Ш. Көк-оол мынча деп сактып бижээн: «Садыяжыктың оглу Чолдак-Ашак болгаш өске-даа араттар-биле хөй чугаалаштым. Чолдак-Ашак-биле ийилээ чийи хонуктуң хүнезинин ап алгаш, алдан-маадырларның турлаа турган Кара-Дагже үнс бердивис. Ынчан кыш турган. Хардан чадып кылып алган бис. Аңаа барган-ла демдеглелдер бижип эгелээн мен. Ынчан олар мээң караамга коступ эгелээннер, үннери безин дыңналган ышкаш болуп турган» (ТДЛТЭШИ-ниң бижимел фондузунда).

«Самбажык» — херек кырында болган болуушкунга үндезилеттинген төөгү жанрлыг шии болганда, ону ынчангы факт-барымдаалар-биле сырый холбап, сайгарып көөрү үстүнде бадыткалдардан илдең. Автор шиини үр үениң иштинде бижип доосткан, оон күзели боттанган. Ук шии тыва театрның репертуарынга үлегерлиг чогаалдарының бирээзи кылдыр кирген.

«Самбажык» деп шииниң бижиттингенин үезин, байдалын, ында кирген маадырларны төөгүде турган кижилер-биле кансы-даа бол дөгаалштырып, документилер-биле деңнеп көөрге база солун болгулаар-дыр.

Б. БУДУП.
ТДЛТЭШИ-ниң эртем ажылдакчызы.

ЧАА ҮЕ-ЧАДАЗЫНДА

ССРЭ-ниң МЭА Сибирь салбырының Норильскиде эртем-шинчилел лабораториязындан кардиологияга чаңгыс-даа катап шинчилге эрттирип көрбээн үжен харлыг эр улустар чалалга алгаштың аддепсинген. Заполярьеде хоорайның чурттакчыларының аразынга чүрек-дамыр системазының профилактиказын чорудары-биле массалыг хыналдалар ынчаар эгелээн.

Хөй шимчевейн турар чоруктуң уржуундан тыптып турар чүрек база дамырлар аарыглары, багай чүве-дир ийин, оңаа ыгалып турар байдалдарлыг, үр болгаш кадыг дошкун кыштыг, полар дүнелерлиг, сорунзаларлыг Ыраккы Соңгу чүкте база бар болуп турар. Аарыгны эң эрте үе-чадазында тодарадып тып алыры камгалал хемчеглерин баш удур чорударынга дузалап турар.

ССРЭ-ниң МЭА-ның бүгү эвилел кардиология эртем төвүнүң планын ёзугаар 22-ден 60 хар чедир улустарның харназы айы-биле бөлүктериниң бир каш муң кижилери эмнелге шинчилеглерин эртер. Ооң сөөлүнде медицина ажылдакчылары Таймыр автономнуг округтуң чурттакчылыг черлеринче үнүп, Соңгу чүктүң үндезин чурттакчылары — долганнарны, ненецтерни, нганасаннарны шинчип хынаар.

Р. ГАЛЛЯМОВ,
СЭТА-ның корр.
Норильск.

СОНУУРГАКТАРГА

Бензин орнунга

Иракта техниктиг колледжилерниң бирээзиниң профессору Ш. Нууман финиктерден алдынган спиртти автомобильге кывар чүүл кылдыр ажыглаарының талазы-биле дуржулга кылган. Ол дуржулганы Бразилиядан садып алган чигир тростниинден алдынган спирт-биле ажылдаар кылдыр кылган ийи автомашинага ажыглаан. Ирак профессорнуң бодап турары-биле алырга, ооң дуржулгазының түңнелдери улуг идегелдиг болдуруп турар. Чүге дээрге түс чериниң финиктеринде чигирниң хуузу тростниктиинден хөй, ындыг болганда, олардан алдынган кывар чүүл бедик калорийлиг болур.

Финиктерден үндүрүп алыр кывар чүүл — 20 миллион финиктер пальмалары өзүп турар чуртка дыка-ла кылыксаныг чүүл.

Чааннар — тараачыннарның дузалакчылары

Эрте-бурунгунуң чааннар аңнаар чаңчылы Вьетнамда амгы үеде хевээр арткан. Бодунуң чурттаалгазының дургузунда 300 чаан тудуп, өөреткен И. Пум Хра чоокта чаа 120 харлаан. 64 харлыг И До Бронг 70-ни тудуп өөреткен. Ол ийи аңчы кайызы-даа Дарлак можунуң Дон суурунда чурттап турарлар. Үнелиг кофе ыяжы өзүп турар ол можу бойдус курлавырының талазы-биле бүгү чуртка сураглаан. Ындыг-даа болза ында черлик чааннарның аажок улуг кодаңы чурттап турар дээрзин билбес кижилер хөй. Түс чериниң чурттакчылары шагдан бээр-ле оларны тудуп, өөредип алгаш, кодээ ажыл-агыйның болгаш тудугнуң ажылдарынга, аар чүктер дажыглаарынга ажыглап келген. Амгы үеде-даа болза, орук-чирик берге душтарга чааннар — вьетнам тараачыннарының идегелдиг дузалакчылары.

Делегей — адыш оюнда

Австрияда Клагенфурт хоорайның эриинге баргаш, делегейниң ховар дээн тудугларының болгаш архитектуразының дээжилери-биле таныжып болур. Ында 23 муң квадрат километр девискээрлиг паркта делегейде сураглаан ордуларның, хүрээлерниң, суургаларның, шивээлериниң хоолгазын тудуп тургускан. Индияның Агра хоорайындан Пизан суургазын, Тадж-Махалды, Венециядан Дожтар ордузун, Будапешт шивээзин болгаш өске-даа хөй-хөй тудугларны 1:25 масштаб-биле парктың оймактарында тудуп тургускан. Чодагай дээр адаанда тургустунган тускай тудуг-музей ниитизи уругларның оюн соңуургалын болдуруп турар. Боттарының ада-иелери-биле кады паспорт-даа, чопшээрел-даа чокка делегейни «дескиндир» аян-чорук кылыры оларга кандыг-даа хөглээшкинден артык болбайн канчаар.

(ПМА).

АвтоВАЗ-тын техниктиг хандырылга станциязы

1984 чылдың январь айдан эгелээш, хуу транспорттуг кижилерниң чагыын ёзугаар кандыг-даа марканың чиник автомашиналарының болгаш кузовтарын база өске-даа кезектерин септээр талазы-биле ээлчегте бижиилгениң чоруп турарын дыңнадып турар.

Автомобильдерин доктааттынган ээлчег хуусаазының үш хүннериниң иштинде бүдүр.

Бүдүттүнген кузовтарын «Термакс» дээр даштыкы кургадыкчыга кадырар. Станцияда хөй өңнүг синтетиктиг эмаль-будуктар бар.

Ээлчегге бижидилгени чагыглар столунга хүнүң-не эртенгиниң 8-тен 18 шакка чедир кылып турар. Дүштеки чапсар 12-ден 14 шакка чедер.

ТААРЫМЧАЛЫГ

Сүт-Хөл суурда дүн-хүнү-биле ажылдаар «Сайзанак» ясли-сад бар. Ында малчыннарның уруглары сагыш човаг чок өзүп турар. Чаштарга бүгү-ле байдалдыг таарымчалыг кылдыр бараалгаткан.

Чоокта чаа аңаа чораан бис. Өрээл бүрүзүнүң дериг-херекселдерин чурум-чыскаалдыг эде салып каан. Көскү агитациязы кылганы көрүштүг. Кижизидикчи башкыларга методиктиг бүлүң бедей. Ону үениң негелдезинге дүгштүр чаартып турар. Коллективтиң социалистиг хүлээлгезин ашкан. Кижи бүрүзү харысалгазын бедидип, чаштарны бүгү тала-биле сайзырангай кылдыр кижизидерин боттандырбышаан, бар аргаларны ажыглап ажылдаарын хүлээнген.

Ясли-садтың коллективи тайбың фондузунга 54 рубльди киирген. Коллектив кежигүннери совхозтуң хөй-ниити ажылдарынга доктаамал киржир. Эрткен чайын олар 11 тонна сиген белеткеп берген, телевизор-биле шаңнаткан. Ону ийиги бөлүктүң чаштарынга салып берген.

Бир өрээлге кээривиске, уруглар ойнаан турлар. Олар өске кижи келгенин эндевес, мендилештилер-даа. Улуг бөлүктүң көрдүүнгээ программа ёзугаар Милаа Ондар, Көк Ондар кижизидип, өөредип турар. Олар кайызы-даа Кызылдың башкы училищезин дооскан. Кижизидикчи башкы К. Ондар ясли-садка 12 чыл ажылдаан. Ол ажылынга дыка мергежээн. Совхоз дирекциязы, партия база профэвилел комитеттери коллектив кежигүннериниң ажылын үнелеп, шаңнап, мактап келген. Эрткен чайын Көк Сыгдыковнага Москваже баар халас путёвканы тывыскан. Ол сураглыг черлерни көрүп, экскурсиялаап келген. Эмчи Галина Ооржак, уругларга чаагай амданныг чемнерни белеткеп турар повар Хүрлиш Ооржак, ажаакчы Светлана Монгуш оларның ажылдаары эки.

Коллективтиң кежигүннериниң хөй кезии — комсомолчулар. Комсомол эге организациязының секретары Клара Куулар. Комсомолчу кижи бүрүзү түс-түс даалгаларлыг. Кара-Чыраа салбырының Тербе-Дашта хойжу Намчыл-оол Монгушка үргүлчү шефтеп чедер. Хой кажааларының көржеции хоорлуп, чылыглажып, дааңдырган-на дузазын чедирип турар.

Суурувуста аязы-бүгү мергежилдиг кижилерниң ажылдалы чаагай амыдыралда бүргеткен, сагыш-човаг чок өзүп турарынга өөрүвес аргавыс чок.

О. ООРЖАК, О. БОРАШ.
Сүт-Хөл район.

«ГРАДУС» ЧОК ПИВО

Пиво база алкоголь чок суксун үлетпүрүнүң эртем-бүдүрүлге каттыжыышкынынга чорумда, меңээ стаканга пиво куруп бердилер.

— Ол чоорунар ол, ажылдап чорур кижи мен — деп, ойталадым.

Харыызынга:

— Ажырбас, ажырбас, шенеп көрүңер даан! — диштилер. Бир пактайканым соонда — Че, кандыг-дыр?

— Терениин эки пиво-ла-дыр. Чүл ииеш?

А херектиң ужуру мындыг болду: каттыжыышкын элээн каш чыл дургузунда пивонуң чаа сорттарын чогаадып келген чүве-дир. Эвээш углеводтуг пастеризастаан «Любительское» пивону сада берген, улус ону эки деп үнелээн.

Ында өске-даа сорттарның пивозун кылырын уламчылап турар, олардан кижиниң деңзизин немешпес. Меңээ шенедип турган пиво олардан өске. Ол алкоголь чок, азы, ылап тодаргайлаарга, алкоголу эвээш — «Жигулёвское» пиводан каш катап кошкак. Мен ол ылгалды эскербейн барганым база ужурлуг болду. Эртемденнер эге бажында-ла ук алкоголь чок пивонуң амданы өске сорттарлыы-биле дөмей болзун деп сорулганы салган улус-тур. Ону шинтпирлеп шыдааннар-даа.

Сектор эргелекчизи, биология эртемнериниң кандидаты В. С. Исаева мынчаар чугаалап турар.

— Кончуг-ле кирпес пиво үндүрер деп сорулга салбаан бис. Ону улаг алгаш бооп магат чок. Ынчангаш бис бар технологияны ажыглааш, пивода алкогольду кызырар деп шинтпирлээн бис.

Чаа пивону специалистер бедии-биле үнелээн. Дегустацияның төп комиссиязы ооң амдан шынарларын чедип ап болуру 100 баллдың 96-зы чедир үнелээн. Ынчалза-даа садып алыкчы чүү дээрил?

Социологтарның чорудканы тускай айтырыгларының түңнелдери идегелдиг берип турар. Чаа сортту «Столовое» деп адааны база таварылга эвес.

— Ук пивону ог-бүлеге, аъш-чем үезинде ижер кылдыр таарыштырар деп бодаан улус бис, аа суксунну ооң «градузу» дээш эвес, а амданы дээш ижиксээрлерге аан. А чамдык кижилер чогум-на харын ол «градус» уржуундан пиво ишпейн турар болгай — деп, В. С. Исаева чугаалайдыр.

Хензиг пиво ижиптерге бедик кижиниң ажылдаар шинээзи 20-30 хуу кудулаар дээрзи билдингир. А чаа пивода чүгле будун-чартык хуу алкоголь бар: квасда база хымыста ындыг.

«Столовое» үлетпүрге база ажыктыг: аңаа эвээш чиг-эт чарыгдаттынар (чижээ, ховар продукт — солод), белеткээринге үнер үе база эвээш — үш-ле неделя. Москвачылар чаа чылда ону шенеп көрген. Частан эгелээш Москвада пиво хайындырар шенелде заводу чаа продукцияны үндүрүп эгелээр: бо чылын 1 000 000 литр ындыг пиво бүдүрүптер.

М. СОКОЛОВ.
Москва.

ТВ

ЯНВАРЬ 13-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, УССР-ниң Дээди Совединиң депутады, Николаевск областың С. М. Киров аттыг колхозунуң даргазы Н. Н. Рябошапка-биле школачыларның ужуражылгазы. 9.55 — Концерт. 10.45 — «Аян-чорукчулар клуву». 11.45 — К. Дебюсси — «Овур-хевирлер». ССРЭ-ниң улустуң артизи С. Рихтер күүседир. 12.10 — Телемедээлер. 12.15—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.20 — Орус чугаа. 15.55 — Концерт. 16.50 — Мульт-фильм. 18.30 — Улустуң аялгалары. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Соңгулдаларга уткуштур. 19.15 — «Дем каттыштырылгазы», тележурнал. 19.50 — «Анылык Россия» деп уран-чечен телефильмниң 7-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Фигуралыг чуңгулаашкынга Европаның бирги чери дээш маргылдаа. Херээжейлер. Венгриядан дамчыдар. 22.35 — «Сээң үнүңнү база катап дыңнап тур мен». Музыкалыг дамчыдылга. 23.15 — 23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 — География. 8 класс. Соңгу болгаш Соңгу-Барыын районнар. 9.05 — Англи дыл. 9.35 — География. 8 класс. Соңгу болгаш Соңгу-Барыын районнар. 10.05 — ПТУ суртуулдарынга. Астрономия. Космонавтика. Улус ажыл-агыйы. 10.35 — В. Г. Короленко. «Дети подземелья». 5 класс. 11.05 — Совет чогаалчылар В. И. Ленинниң дугайында. «Шушенскиде бажыңчыгаш». 11.40 — В. Г. Короленко. «Дети подземелья». 5 класс. 12.10 — Ботаника. 6 класс. Ине бүрүлүг ыяштар. 12.30 — Англи дыл. 13.00 — В. С. Вишневский. «Оптимистическая трагедия». 13.45 — «Чаштанчыдан чалбыыш үнер». 14.30 — С. Маршак. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арыннары. 15.20 — Телемедээлер. 15.25—18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Телемедээлер. 18.15 — «Ховаганмай». 18.35 — Уругларга фильм. 18.45 — «Азияның төвү». 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — Чарлалдар. 19.30 — «Совет Тываның 40 чылынга уткуштур». Республиканың чогаалчылары-биле ужуражылга.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — «Россия» ансамбльдиң концерти. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Серёжа». Уран-чечен фильм. 22.55—23.10 — «Скульптура болгаш бистер...». Эртем-тайылбырлыг фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге быскан хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 2—7 метр.

Дүне 25—30 градус, хүндүс 18—23 градус, чамдык черлерге 12 градус соок.

Кызылга быскааннап чаар, соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени 2—7 метр. Дүне 28—30 градус, хүндүс 20—22 градус соок болур.

КИНО

ЯНВАРЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Трое на шоссе» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» № 96» 9.30, «Прими за семью морями» 11.00, 13.10, 15.00, «Москва слезам не верит» 17.00, 19.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «В тридевятом царстве» 11.00, 13.30, 15.00, «Невезучие» 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Кто есть кто» 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Похищение по-американски» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыңы № 3. Теле-фоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжы амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45. Солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2082.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС — 00808.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 12 (123102) | 1984 чылдың январь 14, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көп.

1984 чылдың март 4—Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Совединге соңгулдалар хүнү

БЕДИК ИДЕПКЕЙЛИГ ЧОРУК

Соңгулда мурнунуң округтар хуралдары чуртта эгелээн

Соңгулда кампаниязы чаа үе-чадазынче кирген — соңгулда мурнунуң округтар хуралдары январь 12-де эгелээн. Хуралдардан ССРЭ-ниң Дээди Совединге депшиттирген кандидатураларны хөй-нийти организацияларының, күш-ажылчы коллективтерниң төлээлекчилери бүгү тала-биле чугаалажып, оларны деткиир дугайында шиитпирлерин хүлээп ап турар.

Хуралдар ажыл-ишчи характерлиг байдалга болуп, соңгукчуларның политиктиг бедик идепкейлиин көргүзүп, бистиң чуртувуста социалистиг ёзулуг-улусчу эрге-чагырганы илергейлеп, бадыткап турар.

Москва. Күрүнениң төп концерт залы. Найысылалдың Пролетар соңгулда округунуң хөй-нийти организацияларының, күш-ажылчы коллективтерниң, шериг албанныглар хуралдарының төлээлекчилери залды долдур чыылган.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповту чурттуң күрүне эрге-чагыргазының дээди органының депутадының кандидады кылдыр депшидер дугайында Москваның күш-ажылчы коллективтериниң саналдарын соңгулда мурнунуң хуралының киржикчилери изиг деткиишкин-биле уткаан.

И. А. Лихачев аттыг автозаводтуң пресс корпузунуң ажылчыны В. И. Кожухин хуралга бир дугаарында чүве чугаалаан болгаш чыылганнарның бодалдарын база күзел-соруун илергейлээн.

— Партия Төп Комитединиң декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлери, Юрий Владимирович Андроповтуң чугаазында айыткан чүүлдер болгаш түңнелдер чогаадыкчы, бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылче бистерни соруп киирип турар—деп, И. А. Кожухин чугаалаан. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр бир хуу бедидер, продукцияның өртээн 0.5 хуу немей чиигедир дугайында сорулганы Москваның ажылчыннары боттарының эң чугула патриоттуг хүлээлгези кылдыр санап турар.

Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң кол айтырыгларынче онза кичээнгейни СЭКП Төп Комитединиң, эш Ю. В. Андропов баштаан ТК-ның Политбюрозунуң доктаамал угландырып турары бистерни база соруп киирип турар деп, оратор демдеглээн.

Москва хоорайның Пролетар соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадының кандидады кылдыр Юрий Владимирович Андроповту бистиң коллектив бедик көдүрлүүшкүн-биле депшиткен.

Чурттуң амыдыралының бүгү-ле адырларында болдунуп турар чогумчалыг бүгү-ле чорудулгаларны совет кижилер Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң шылгараңгай удуртукчузу, өлүм чок ленинчи херектиң шынчы уламчылакчызы Ю. В. Андроповтуң ады-биле сырый холбаштырып турар. Партияның хүлээп алган шиитпирлерин боттандырып турарының ачызында кадрларның инициативазын болгаш харыысалгазын бедидери, хожудаңгай участоктарда байдалды экижидери, бүгү адырларга сагылга-чурумну быжыглаары чедип алдынган.

Делегей байдалын экижидеринче, термоядролуг халапты болдурбазынче угланган партияның болгаш Совет күрүнениң принципиалдыг, чайгылыш чок шугумун Ю. В. Андропов делегей ареназында чорудуп турар. Ооң кайгамчык улуг дуржулгазы, политиктиг мерген угааны, коммунизмниң идеалдарынга кызыгаар чок бараан болуушкуну, тайбыңның херээн камгалаар талазы-биле быжыг тура-соруктуу анаа бүгү-нийти хүндүткелди болгаш идегелди болдурган.

— Эш Ю. В. Андроповту депутаттың кандидадынга депшиткен дугайында күш-ажылчы коллективтерниң шиитпирлерин эртем-техниктиг интеллигенцияның өмүнээзинден изиг-биле деткиир мен—деп, Л. Я. Карпов аттыг физика-химиктиг эртем-шинчилел институттуң директору, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры академик Я. М. Колотыркин медеглээн.

Юрий Владимировичиниң могаг-шылаг чок бүгү ажыл-чорудулгазы бистиң социалистиг күрүневистиң эрге-ажыктарынга кызыгаар чок бараан болуушкунунуң, совет улустуң чаагай чоруунуң дугайында сагыш салыышкынның чаагай үлегери болуп турар. Нийтилел бүдүрүлгезин бүгү тала-биле интенсификастаарынче, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринче партияны, совет улусту угландырган ооң тодаргай болгаш принципиалдыг чугааларын бистиң чуртувустуң ажыл-ишчилери сеткил ханыышкыны болгаш изиг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле уткаан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **Юрий Владимирович Андроповту** ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадының кандидады кылдыр депшиткен дугайында шиитпирлерни хуралдың киржикчилери бир эп-сеткилдиг деткээн. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутадынга Москва хоорайның Пролетар соңгулда округундан кандидат кылдыр бүрүткедиринге чөпшээрежилгезин бээрин олар Ю. В. Андроповтан дилээннер.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП Москва хоорай комитединиң бирги секретары В. В. Гришин хуралдың ажылынга киришкен.

Москва хоорайның Тушино соңгулда округунуң ажылчы чоннар төлээлекчилериниң соңгулда мурнунуң хуралы база бедик көдүрлүүшкүннүг байдалга болган. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутаттарының кандидаттары кылдыр **Юрий Владимирович Андроповту** болгаш «Зеленоградстрой» бүдүрүлге каттыжыышкынының № 111 тудуг эргелелиниң комплекстиг бригадазының бригадири, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Николай Анатольевич Злобинни** депшиткен дугайында шиитпирлерни хуралдың киржикчилери бир эп-сеткил-биле деткээннер.

Найысылалдың хөй-нийти организацияларының, күш-ажылчы коллективтериниң соңгулда мурнунуң округ хуралы Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга бедик көдүрлүүшкүннүг байдалга болуп эрткен.

— Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң көскү ажылдакчызы эш Н. А. Тихоновту ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадының кандидады кылдыр депшиткенин Москваның тудугжулары сеткил ханыышкыны-биле уткаан — деп, № 3 «Гордорстрой» трестиң № 44 тудуг эргелелиниң комплекстиг бригадазының бригадири, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры М. А. Лазарев хуралга чугаалаан. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелин Николай Александрович удуртуп, баштавышаан, экономиканы сайзыраңгайжыдарынче, социал болгаш культура тургузуушкунунче улуг кичээнгейни угландырып, хөй күжүн берип турар деп, оратор чугаалаан. Бүдүрүлгени интенсификастаар талазы-биле партияның угланыышкынын боттандырарынга ол улуг салыышкынны киирип турар. Төрээн чуртунга кызыгаар чок бараан болуушкуну-биле, партийжи принципиалдыг чоруу-биле, кижилерниң хереглелдеринге болгаш негелделеринге кичээнгейлиг хамаарылгазы-биле эш Н. А. Тихонов совет улустуң ханы хүндүткелин чедип алган.

Н. А. Тихонов Москваның экономика хөгжүлдезинге хөй кичээнгейни салып турар дээрзин «Ийиги шак заводу» бүдүрүлге каттыжыышкынының чиңгине директору Н. И. Першин бодунуң саналынга демдеглээн.

Чурттуң күрүне эрге-чагыргазының дээди органынга соңгулдаларга уткуштур совет кижилер боттарының келир үезинче ханы бүзүрелдиг сеткил-биле базып орар деп ораторлар демдеглээн. Ук сеткил совет тургузугнуң ёзулуг демократчы шынарынга үндезилеттинген, хамаатыларның Конституцияда магадылаттынган чугула амыдыралчы эргелерин совет тургузуг хажык чок боттандырып турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидат кылдыр Н. А. Тихоновту депшиткен коллективтерниң саналдарын хуралдың киржикчилери бир үн-биле деткээн. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң депутадынга Москва хоорайның соңгулда округундан бүрүткедиринге чөпшээрелин бээрин **Николай Александрович Тихоновтан** дилээр деп хурал шиитпирлээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединге соңгулдалар талазы-биле найысылалдың Куйбышев соңгулда округунуң ажылчы чоннар төлээлекчилериниң соңгулда мурнунуң хуралы «МЭЛЗ» бүдүрүлге каттыжыышкынының Культура ордузунга эрткен. Ук округтан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидат кылдыр Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң көскү ажылдакчызы, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненко депшиттирген.

— Партияның политиказын боттандырарының херээнге, идеологтуг ажылды сайзыраңгайжыдарынга бодунуң бүгү күжүн, билиин, улуг организакчы талантызын берип турар ленинчи коммунист Константин Устинович Черненкону бис шупту эки билир бис—деп, «Хроматрон» заводтуң наладчиктер бригадири В. Е. Сороковой чугаалаан.— Ооң бүгү амыдыралы — Төрээн чурттуң болгаш чоннуң чаагай чоруу дээш, коммунистиг идеалдарга кызыгаар чок бараан болуруунуң чаныынаанчак үлегер-чижээ. Партияның бүзүрээни бүгү-ле албан-дужаалдарга Константин Устинович дааган хереке принципиалдыг, чогаадыкчы, сорук кииирикчи хамаарылганың үлегер-чижээн көргүзүп турар.

Партия болгаш нийтилел амыдыралының ленинчи принциптерин болгаш нормаларын быжыглаарының херээнге К. У. Черненконуң салыышкыны эвээш эвес дээрзин санал бергеннер онзалап демдеглээннер. Ооң кандидатуразын бүрүнү-биле деткип турарының дугайын олар боттарының коллективтериниң өмүнээзинден медеглээннер.

Константин Устинович Черненкону ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутадынга кандидат кылдыр депшиткен шиитпирлерни хуралдың киржикчилери бир үн-биле деткээн. Москва хоорайның Куйбышев соңгулда округундан депутатка бүрүткеттиреринге чөпшээрелин бээрин К. У. Черненкодан дилээр деп соңгулда мурнунуң хуралы шиитпирлээн.

Перовонуң соңгулда округунуң ажылчы чоннар төлээлекчилериниң соңгулда мурнунуң округ хуралы Москваның «Компрессор» заводунуң Культура бажыңынга болуп эрткен. Аңаа чүве чугаалаан Москва-Сортировочная станцияның локомотив депозунуң машинист-инструктору А. А. Лебедев ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутадынга Перовонуң соңгулда округундан кандидат кылдыр СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП-ниң Москва хоорай комитединиң бирги секретары В. В. Гришинни депшиткенин деткиир деп саналдаан. Коммунистиг партияның көскү ажылдакчызы В. В. Гришин Москваның хөгжүлдезинге улуг салыышкынны киирип, москвачыларның ажыл-ишчииниң болгаш амыдыралының байдалдарын экижидеринге хөй күжүн үндүрүп, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң дугайында доктаамал сагыш салып турар деп ораторлар демдеглээннер.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутадынга Москва хоорайның Перово соңгулда округундан **Виктор Васильевич Гришинни** кандидат кылдыр депшиткенин деткиир болгаш ук округтан депутат кылдыр бүрүткедиринге чөпшээрелин бээрин ооң дилээр деп доктаалды хуралдың киржикчилери бир үн-биле хүлээп алганнар.

Москва хоорайның Кунцево соңгулда округунуң ажылчы чоннар төлээлекчилериниң соңгулда мурнунуң округ хуралы болуп эрткен. Эвилел Совединге соңгулдалар талазы-биле Москваның Кунцево соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидат кылдыр СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы Д. Ф. Устиновту бүдүрүлгениң коллектив хуралынга депшиткен болгай деп, Москваның радиотехника заводунуң токарь-расточниги Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Г. Т. Сапоженков дыңнаткан.

— Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң көскү ажылдакчызы Д. Ф. Устинов Төрээн чурттуң камгаланыр күчүзүн быжыглаарынга улуг салыышкынны киирип турар—деп, оратор демдеглээн.— Партия аңаа кандыг-даа даалгаларны бээрге, ол кала-даа Коммунистиг партияның херээнге, совет улуска кызыгаар чок бараан болуушкунунуң үлегер-чижектерин көргүзүп келген.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутадынга Кунцево соңгулда округундан кандидат кылдыр **Дмитрий Федорович Устиновту** депшиткенин деткиир дугайында шиитпирни хуралга бир үн-биле хүлээп алган. Ук округтан бүрүткедиринге чөпшээрелин бээрин Д. Ф. Устиновтан дилээр деп хуралдың киржикчилери шиитпирлээн.

Күрүне эрге-чагыргазының дээди органынга депутаттың кандидады кылдыр СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Г. В. Романовту депшиткен болгай деп ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Ленинград хоорайның соңгулда округунуң хөй-нийти организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтериниң төлээлекчилериниң соңгулда мурнунуң округ хуралынга «Электросила» каттыжыышкынының токарь-карусельщиктер бригадири Ю. К. Сидоров дыңнаткан. СЭКП-ниң көскү ажылдакчызы Г. В. Романов партияның ленинчи угланыышкынын амыдыралга боттандырарынга бүгү күжүн, билиин, дуржулгазын, энергиязын берип турар деп оратор чугаалаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң депутадынга кандидат кылдыр Ленинград хоорайның соңгулда округундан **Григорий Васильевич Романовту** депшиткенин деткиир болгаш ук округтан бүрүткедиринге чөпшээрелин бээрин ооң дилээр деп шиитпирни хуралдың киржикчилери бир үн-биле хүлээп алган.

• • •

Округтарның соңгулда мурнунуң хуралдарынга соңгукчуларга кыйгырыгларны хүлээп алган.

ФРАНЦУЗ «ЧҮСТҮҢ КЫЙГЫРЫЫ» ШИМЧЭЭШКИНГЕ

Делегей байдалының шыңгыы чидигленгенинге француз улустуң ханызы-биле дүвүреп, сагышсырап турарының дугайында болгаш ооң тайбың херээ дээш демиселжиринге шиитпирлиг улам өзүп турарының дугайында айтып турар чагааңар-биле улуг кичээнгейлиг таныштым.

Совет Эвилелинде силерниң шимчээшкиниңерниң ажыл-чорудулгазының дугайында билир. Ында Францияның янзы-бүрү хөй-нийти болгаш политиктиг бөлүктериниң төлээлекчилери, силерниң чуртуңарның культуразының болгаш эртемиңиң көскү ажылдакчылары, Француз удурланыышкынның хоочуннары киржип турар.

Европага чаа америк ракеталарны тургузуп эгелээниниң түңнелинде ядролуг дайынның кыжаныышкыны шынап-ла улгадып турар. Ынчангаш силер Европага ядролуг чепсекти дужуурериниң айтырыгларын чугаалажыышкыннар аргазы-биле шиитпирлээрнинге доктар чедирип турар моондактарны узуткаарының дугайында айтырыгны шын тургузуп турар-дыр силер. Совет Эвилели база-ла ындыг моондактарны узуткаары дээш туржуп турар. Оларның эң колу—АКШ-тың болгаш оларның эвилелчилериниң шериг күжүнүң талазы-биле артык болуруун чедип алыр дээн оралдажыышкыннары болур, ол дугайын Женева чугаалажыышкыннарының бүгү байдалы көргүзүп турар.

Чогум-на харын ынчангаш Каттышкан Штаттар Женевада чугаалажыышкыннарны Барыын Европага баштайгы согуушкуннуң чаа ядролуг чепсээ канчап-даа тургаш, тургузар дээн бодунуң пландарын чажырарының көжегези кылып алганы ол-дур. Ынчангаш АКШ бодунуң ракеталарын херек кырында тургузуп эгелей берген байдалда чугаалажыышкыннарны үргүлчүлээри Европаның болгаш делегейниң-даа кижилерин мегелээринге киришкени-биле дөмей болур ийик. Ону угаансарыылдыг кандыг-даа кижи билип каар.

Моон алгаш көөрге, тургустунуп келген байдал дээш харыысалганы АКШ болгаш чаа америк ракеталарны Европага тургузарын деткээн ооң НАТО талазы-биле эвилелчилери чүктээр апаар.

Бистиң диптиң келир үези дээш силерниң кыйгырыгларыңарда илереттинген французтарның күштелип турар дүвүрээшкинин бистер бүрүнү-биле билип көрүп турар бис. Совет кижилерниң база бөгүнгү кол сагыш салып турар чүүлү — ядролуг дайынның кыжаныышкынын узуткаары боор турарын чажырбас мен. Ынчалза-даа бистер тургустунган байдал орталандыртынмас эвес деп санап турар бис. Бир эвес НАТО чурттарының талазындан Европага ортумак ыраакшылдыг америк ракеталарын тургузуп эгелээриниң мурнунда турган байдалче дедир эглиринге белен чорук илереттинер болза, ССРЭ база-ла ынчаар кылырынга белен дээрзиниң дугайын совет удуртулга эң-не тодаргай кылдыр мурнунда-ла медеглээн. Ынчаар болза, Совет Эвилелиниң болгаш бистиң эвилелчилеривистиң амгы үеде алыр ужурга таварышканы хемчеглерни, чаа америк ракеталарны бистиң чурттуң шуут чанынга тургусканы-биле холбашкан кыжаныышкын ышкаш ындыг харыы хемчеглерни алыры эрге-жок чугула эвес апаары билдингир.

Барыын чүкке-даа, Чөөн чүкке-даа ядролуг чепсектерни кызырар сорулга-биле аңаа таарымчалыг кара чаңгыс боттуг үндезинге— дең болгаш бир дөмей айыыл чок чоруктуң үндезининге даянгаш чугаалажыышкыннарның оруунче дедир эглириниң чаңгыс-даа болдунар аргазын, чаңгыс-даа идегелди анаа эрттирбес деп бистер мурнунда-даа, бөгүн-даа санап турар бис. Европа чурттарының улустары, хөй-нийтиниң калбак бөлүктери бо талазы-биле улам улуг рольду ойнаар ужурлуг.

Совет Эвилели моон-даа соңгаар тайбынче, чавырлыышкынче болгаш улустар аразынга найыралче угланыышкынны боттандырып чорудар. Боо-чепсекти, хамыктың мурнунда ядролуг чепсекти эндере бүдүрерин соксадырын, бүгү күжүн харамнанмайн тургаш, чедип алыр дээрзинге бүгү эр-хеээжен французтарның быжыы-биле бүзүрээрин күзээр ийик мен.

Европаны болгаш бистиң бүгү бөмбүрзээвисти ядролуг айыылдың диргелир келген кыжаныышкынындан чайладып, хостаары дээш силерниң буянныг-чаагай ажыл-херээңерге чедиишкиннерлиг болуруңарны күзеп тур мен.

Ю. АНДРОПОВ.

1984 чылдың январь 12.

ТАЙБЫҢНЫ БЫЖЫГЛААРЫНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫЫНГА

Дайынга удур «Чүстүң кыйгырыы» деп француз шимчээшкининиң комитединиң президентизи Ж. Сеги баштаан ол шимчээшкинниң делегациязын СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. В. Кузнецов январь 12-де Кремльге хүлээп алган.

Дайынга удур «Чүстүң кыйгырыы» деп француз шимчээшкининиң чагаазынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң харыызын В. В. Кузнецов делегацияның кежигүннеринге дамчыдып берген. Беседа найыралчы байдалга болуп эрткен.

ЧОННУҢ БҮЗҮРЕЛИ

В. И. ЛЕНИН АТТЫГ «ТЫВА ДАГ-ДҮГҮ» комбинаттың арыглал фабриказының ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидадын депшидер хуралынга чыглып келгеннер.

Хуралды арыглал фабриказында партбюро секретары Н. М. Толмачев ажыткаш, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң партком секретары С. К. Кужугетке сөс берген.

С. К. Кужугет чыылганнарга совет соңгулда системазының дугайын эгезинде чугаалааш, ССРЭ-ниң Дээди Совединге бо чылдың март 4-те болур соңгулдаларга белеткелдер чоннуң калбак киржилгези-биле, политиктиг бедик көдүрлүүшкүннүг байдалында эртип турарын онзалап демдеглээн. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективи соңгулдалар хүнүн, Совет Тываның 40 чылын төлептиг күш-ажыл-биле уткуур дээш он бирги беш чылдың дөрткү чылынче күш-ажылчы бедик тура-соруктуг кирген. СЭКП ТК-ның чоокта чаа болуп эрткен Пленумунуң шиитпирлери, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң чугаазы бүдүрүлге коллективиниң моон соңгаарты ажылынга удуртулга болган. Комбинаттың бөгүнгү ажылы ол ёзугаар тургустунган. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың хөй националдыг коллективи эрткен чылдың социалистиг хүлээлгелерин, бүдүрүлге программазын хуусаадан эрте эки көргүзүглер биле күүсеткен. Ол күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң бедээниниң, дериг-херекселдерниң туруушкунун кызырганының, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар хемчеглерни ап чорутканының, социалистиг чарыштың дээштииниң бедээниниң түңнелинде чедип алдынган.

Ам бистиң мурнувуста кол сорулга —эрткен чылда ажылывыстың темпизин быжыглаары болур. Үениң негелдези-даа ындыг. Ол сорулга-биле хөй националдыг бистиң улуг бүдүрүлгевистиң участок бүрүзүнде «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыг-биле социалистиг чарыш калбарган. Ында кижи бүрүзүнүң хаара туттунганын ол демдеглевишаан, фабриканың коллективинге бөгүн бедик бүзүрел —чурттуң күрүне эрге-чагыргазының дээди органынга депутаттың кандидадын депшидер эрге онаажып турарын түңнелинде чугаалаан.

Дараазында арыглал фабриказының бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цегиниң № 3 ээлчегиниң улуг мастери Т. В. Скорых сөс алгаш, мынча деп чугаалаан:

— Бүдүрүкчүлүг ажыл мактадыг. Бистиң цегивистиң коллективи эрткен чылын шынап-ла бөгай эвес ажылдаан. Сорттуг даг-дүгү бүдүрер чыл планы хуусаадан эрте күүсеттинген, продукция бүдүрери нескүзү-биле өскен болгаш даг-дүгү бүдүрериниң сорттар аайы-биле ассортиментизи база багай эвес күүсеттинген. Ээлчеглер тус-туста база эки көргүзүглерлиг ажылдаан. Ол дугайын бөгүн маңаа чугаалап турарывыс таварылга эвес. ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидадынга арыглал фабриказының бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цегиниң № 3 ээлчегиниң слесары А. А-К. Хертекти депшидер саналдыг мен— деп, ол чугаалаан.

Ук саналды бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң № 2 ээлчегиниң улуг мастери К. Д. Деспи, үүрмектеп сорттаар комплекстиң слесарь-механиги Д. И. Дыртый-оол, фабриканың кол механиги К. А. Ооржак олар деткээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Барыын-Хемчиктиң № 649 соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидадынга арыглал фабриказының бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цегиниң № 3 ээлчегиниң слесары **Анатолий Алдын-Куякович Хертекти** депшидер деп шиитпирни хуралдың киржикчилери хүлээп алган болгаш бир үн-биле бадылаан.

• • •

«Барлык» совхозтуң ажыл-ишчилери беш чылдың эрткен үш чылында күрүнеге эът, сүт садарының пландарын ажыр күүсеткен. Мыйыстыг бода малдың бажы 2 хуу, шээр малдың саны 16 хуу өскен. Ногаанның, картофельдиң, тарымал сигенниң дүжүдү мурнуку чылдарга деңнээрге, элээн бедээн. Дүжүттүң бедик болганы чер ажылының зона системазын совхозтуң чер ажылдыгларының эки шиңгээдип алганы-биле тайылбырлаттынар. Районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының тускай эртемниглери-биле демниг ажылдааны ындаан күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү өскен, кодээ ажыл-агый продуктуларының шынары бедээн, бригада кержээни совхоз бүдүрүлгезинге шиңгээдип алырынга оларның дузазы улуг болган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидадын депшидер хуралга «Барлык» совхозтуң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары ол дугайын чугаалажып, эрткен чылда чедип алган көргүзүглерни ажыл-херек-биле быжыглаарынче улуг кичээнгейни угландырып турганнар. Хуралга санал берген ажылдың участок бүрүзү СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң чурттуң мурнунда чугула сорулгаларны айыткан чугаазын удуртулга болдуруп, Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур сорулга-биле бүзүрелдиг базым-биле 1984 ажыл-агый чылынче кирип, чугула кампания — кыштаглаашкынны үре-түңнелдиг эрттирер дээш кызымак ажылдап турарын чугаалааннар. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национал-дар Совединге соңгулдалар талазы-биле Барыын-Хемчиктиң 649 соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидадын депшидер улуг бүзүрел совхозтуң ишчилеринге база таварышкан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национал-дар Совединге соңгулдалар талазы-биле Барыын-Хемчиктиң № 649 соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидадынга В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цегиниң № 3 ээлчегиниң слесары **Анатолий Алдын-Куякович Хертекти** депшидер доктаалды ук хуралдың киржикчилери хүлээп алган.

• • •

Районнар аразының «Сельхозхимия» каттыжыышкынының Кызыл-Мажалыкта коллективиниң хуралының киржикчилери В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цегиниң № 3 ээлчегиниң слесары **Анатолий Алдын-Куякович Хертекти** ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидадынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге Барыын-Хемчиктиң № 649 соңгулда округундан депшидерин шиитпирлээннер.

• • •

Чурттуң күрүне эрге-чагыргазының дээди органы—ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидадынга А. А-К. Хертекти депшидер дугайында хуралдарның доктаалдарын Ак-Довурактың пассажирлер автотранспорт бүдүрүлгезиниң, Барыын-Хемчикте «Шекпээр», «Дөң-Терезин» совхозтарның, Кызыл-Мажалыктың № 1 ортумак школазының коллективтери база деткээн.

ТЫВА – ХАКАСИЯ

1983 чылда чарыштың түңнелдери

	Тыва АССР		Хакас автономнуг область	
	Планны күүсеткен хуузу	1982 чылдаазынга хамаарыштыр 1983 чылда хуузу	Планны күүсеткен хуузу	1982 чылдаазынга хамаарыштыр 1983 чылда хуузу
ҮЛЕТПҮР				
Продукцияны сайгарганы	103	102	101	102
Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү	103	102	102	102
ТУДУГ				
Капитал салыышкыннары	81	101	90	105
Кержээлиг ажылдарның хемчээли	83	102	94	103
Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү	106	105	95	102
Чуртталга бажыңнарын ажыглалга киргени	75	87	105	121
ТРАНСПОРТ				
Нийти ажыглалдың автотранспорту-биле сөөртүлгелер тонна-километр	100	92	100.5	92
АМЫДЫРАЛДЫҢ АЧЫ-ДУЗА ЧЕДИРИЛГЕЗИ	104	105	97	106
Ооң иштинде кодээге	102	104	96	101
САДЫГ				
Үүрмектеп садар бараан саарылгазы	95	102	97	103
КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ПРОДУКЦИЯЗЫН КҮРҮНЕГЕ САТКАНЫ				
Мал болгаш куш	101	101	94	120
Сүт	106	105	107	110
Чуурга	151	111	110	94
Дүк	101	96	94	106
МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ ПРОДУКТУЛУУ				
Бир инектен ортумаа-биле сүт саалдазы кг.	1341	105	2167	109
Бир дагаадан алган чуурга саны	183	106	221	96
Бир хойдан кыргаан дүк ортумаа-биле, кг.	1.96	88	4,0	111

БИБЛИОТЕКА С. Пушкин

1984 ч. январь № 1

Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя: планнарны болгаш хүлээлгелерни ажыр күүседир дээш бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар

БАШТАЙГЫ ХҮННЕРДЕН-НЕ

Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның соң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин күүседир дээш Таңдыда «Коммунизмниң херели» совхозтуң ажылчыннери он бирги беш чылдың эрткен үш чылында багай эвес көргүзүглерлиг болган. Ону коммунистерниң болгаш бүгү ажылчы чоннарның даандырган ажылынга харыысалгазын бедидип, социалистиг чарышты дээштиг организастап, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглап турганы чедип алган. Ылаңгыя күш-ажылчы коллективтерниң политиктиг өзээ — партия эге организацияларының, партбөлүктерниң дайынчы арга-шинээзин бедидер хемчеглерни партком ап келген.

Оон түңнелинде мал ажылдакчылары планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин боттандырар дээш шалыпчы ажылдаанындан мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының планныг онаалдаларын совхоз ажыр күүседип турар. Ынчангаш 1982-1983 чылдарның кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттиргени, мал продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдеткени дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга тиилекчи болуп үнген. СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ Төп Комитединиң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан. 1983 чылдың тос айларында мал ажылынга эки көргүзүглери дээш СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, обл профчөвүлелдиң, ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. Бо болза малчыннарның ниитиниң малының баш санын өстүрер, продуктулуг чоруун бедидер дээш шудургу ажылдаанының ачызы-дыр.

Шаңналдарга соруктаан ажыл-ишчилер эрткен чылдың даалгаларын ажыр боттандырган. Совхоз күрүнеге эът садарының чыл планын 102 хуу, сүттү — 109, дүктү — 102 хуу күүсеткен. Күш-ажылчы маргылдаага № 1, 2 хойжу бригадалар (бригадирлери Оюн Шаравии, Василий Оюн) эки көргүзүглерни чедип алгаш, бердинген онаалдаларын хууса бетинде күүсеткенин рапорттаан. Хойжулар Оюн Хунапай, Куулар Таржан, Ооржак Бора-Хүүка, Оюн Долгар олар онаашкан ажыл-херээн ак сеткилдиг күүседип турарындан чылдын-на планныг онаалдаларын ажыр күүседип келгеннер. Эрткен ажыл-агый чылында төрүүр чүс баш хойга онаалтыр толандан чүс ийи чедир хураганы менди доруктурган, хүлээдип бергеннер. Ол ышкаш дүк кыргып алырының онаалдазын ажыр боттандырган.

Амгы үеде совхозтуң малчыннары болгаш специалистери ниитиниң малын кыштан хүр ажырар, продуктулуг чоруун кудулатпас дээш социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турар. Бисте хой эвээш эвес, оон баш саны чылдың-на өзүп орар. Чээрби беш муң ажыг баш шээр мал 41 коданда кыштап турар, олар хүр. Малчыннар кыштаглаашкынга болгаш мал төлү хүлээп алырынга белеткелди багай эвес чорудкан, оон уламындан бүгү-ле эргежок чүүлдер четчир. Ылаңгыя мал чемнериниң сөөртүлгезин эки организастаан. Кыштагларже мал чеми сөөртүп турар механизаторлар ажылдың харыысалгалыын билип, хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турар. Сирип Седип-оол, Шулуу Бугалдай, Тыртык Соктай чарыштың мурнуку одуруунда чоруп, хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип келгеннер.

Үш хойжу бригадада партбөлүктү тургускан, олар ажыл-ишчилерниң ортузунда партийжи-организастыг, идеологтуг, политиктиг-кижизидилгелиг ажылды экижидер хемчеглерни ап турар. Ылаңгыя партийжи, күш-ажылчы, күүседикчи сагылга-чурумну быжыглаарынче, планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче кичээнгейни углап турган. № 1 хойжу бригадада СЭКП райкомунуң кежигүнү Оюн Долгарга удурткан партбөлүк идепкейлиг ажылдап турар, социалистиг чарышты ында эки организастаан, бригаданың күш-ажылчы көргүзүглери, малчыннарның онаашкан ажыл-херээнге харыысалгазы бедик.

Хойжу бригадада политинформаторларны, агитаторларны быжыглаан, оларның хөй нуруузу дээди болгаш ортумак эртемниг. СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазын, партияның XIX область конференциязының материалдарын олар амгы үеде малчыннарга калбаа-биле тайылбырлап, кандыг сорулгалар салдынганын, ону канчаар күүседирин чугаалап берип турарлар. Экономиктиг өөредилгениң кичээлдерин программа ёзугаар эрттирип келген. Пропагандистер Владимир Куулар, Данил Иргит-оол кичээлдерни идей-теориктиг деңнелге эрттирип, материалдарны совхозтуң, бригаданың ажыл-агый экономиктиг көргүзүглери-биле холбап турар.

Ай санында бригада бүрүзүнге хуралды эрттиргеш, аңаа социалистиг чарыштың, ажыл-агыйның түңнелин үндүрери чаңчыл болган. Орта чүгле чедиишкиннерни демдеглээр эвес, четпестерже, чедир кылдынмаан чүүлдерже кичээнгейни салып, ону эдип алырының талазы-биле сүмележип, ону кылыр боттуг хемчеглерни ап турар. Чарыштың тиилекчилерин шаңнап-мактап келген. Чарыштың түңнелин чараштыр бижээш, кызыл-булуңга азарын чурумчуткан. Ол ышкаш район төвүнден үнүүшкүннерни ай санында малчыннарже чорудуп, дузаны чедирип турары таарымчалыг.

Кылдынган ажылдар-биле чергелештир четпестер чок деп болбас. Күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, арагалаар, онаашкан ажылынга ээ-харыысалга чок ийи-чаңгыс кижилер малчыннарның аразында бар. Оон уламындан ниитиниң малының баш санын өстүрер болгаш продуктулуун бедидер чугула херекти боттандырарынга шаптыкты ужуражтыра бээр чүүлдер тургулаар. Ол четпестерин эдип алыр дээш партком, партия, профэвилел организациялары, дирекция хемчеглерни ап турар, ындыг-даа болза негелдеге четпес.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге, эш Ю. В. Андроповтуң айтыышкыннарынга, партияның XIX область конференциязының доктаалынга дүүштүр малдың баш санын өстүрер болгаш продуктулуун бедидер дээш бисте бар аргаларны долу ажыглаар, социалистиг чарышты дээштиг организастаар сорулганы салгаш, 1984 чылдың баштайгы хүннеринден эгелээш шалыпчы ажылдап эгеледивис.

К. ХЕРТЕК,
Таңдыда «Коммунизмниң херели» совхозтуң партком секретары.

Чарыш **ХРОНИКАЗЫ**

СЕПТЕЛГЕ ШЫНАРЛЫГ

«Искра» совхоз он бирги беш чылдың өзек чылында тараа болгаш мал чеми культураларының багай эвес дүжүдүн өстүрүп ап, четчир үрезин фондузун белеткеп алган.

Дүжүт хынамчалыг белеткелден хамааржыр дээрзин совхозтуң кол инженери Ш. Монгуш эки билир. Дуржулгалыг, хынамчалыг инженер кодээ ажыл-агый техниказының септелгезин эрткен чылдың октябрь айда чорудуп эгелээн. Бо чылдың январь 8-ке чедир ажыл-агый ишчирбелиг 14 тракторнуң чартыын, дугуйлуг 21 тракторнуң 13-үн, К-700 маркалыг 5 тракторнуң 2-зин, 48 сеялканың чартык кезиин база андазыннарны бүрүн септээн. Механизаторлар боттарының күжү-биле ишчирбелиг 4 база дугуйлуг 5 тракторнуң капитал септелгезин бедик шынарлыг кылып дооскан.

Септекчилерниң дөрт звенозунда ниитизи-биле чээрби механизатор хаара туттунган. Оларның аразында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү, ажылдың шынары дээш социалистиг чарыш калбарган. Аңаа Комбуй Кара-Сал удурткан звено шылгарап, хүн нормазын 120-135 хуу күүседип турар. Септекчилер Орус-оол Монгуш, Владимир Кара-Сал, Петр Кара-Сал бүгү көргүзүглер талазы-биле мурнуку одуругда чоруп, өске эштеринге үлегерин көргүзүп турар. Оларның кол сорулгазы — бедик шынар.

Совхоз техника септелгезин февраль 20-де доозар хүлээлгелиг.

О. АРАКЧАА.

ОЛЧА КӨВҮДЭЭН

Сүт-Хөл районда «Октябрь 30 чылы» совхозтуң хоочун малчыннары Бадый Куулар биле Даңзы-Белек Монгуш оларның коданнарында хой оолдап эгелээн. Б. Кууларның коданында 60 хүннерде 90 хой оолдаан, хураганнары онча-менди. Д.-Б. Монгуштуң олчазы оон-даа немей болган. Оон коданында 130 хураган кадык-шыырак доруугуп турар.

Олчалыг малчыннарга чылыг суксун доктаамал чедирип берип турар. Чаш хураганнарга четчир саныг чем-суур бар. Сакманчылар Серен Монгуш биле Дарыймаа Куулар хураганнарны эки ажаап-доруктуруп турар.

О. САЙЫН.

КЫЙГЫРЫГ ЁЗУГААР

Моңгүн-Тайга районнуң ажылчы чону партияның XIX область конференциязының материалдарын улуг сонуургал-биле таныжып турар. Олар СЭКП обкомунуң отчедунда болгаш саналдарда айыттынган чедиишкиннерни, ажыл-херектерде тывылган эки чүүлдерни чидирбезиң, боттуг эки чорудулгаларны улам идепкейлиг хөгжүдериниң бирги чергениң чугула айтырыы болдурганнар. Ынчангаш социалистиг чарыштың мол үг-шиин ынаар баштандырганнар.

Отчеттуг үениң дургузунда, ылаңгыя таарымчалыг байдалдар тургустунган 1982 чылда, мал ажылынга улуг чидириглер болдурган дээш бистиң район партия конференциязынга шыңгыы шүгүмчүлеткен. Бо шүгүмчүлелден чогуур түңнелди үндүрери чугула.

Он бирги беш чылдың өзек чылында район мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының планнарын шуптузун ажыр күүсеткен. Мал бажы база өзүлделиг болган. Чүс баш төрүүр хойга онаалтыр 85-тен өрү хураган алган малчыннарның саны 37 болган. Чаш төл камгалап алырының талазы-биле социалистиг чарыштың мурнуку одуруун хойжу М. Д. Биче-оол, сарлык кадарчызы О. Х. Дастан, өшкү кадарчызы Д. Көскек ээлээн.

Элээн ажылдар кылдынган-даа болза, чедир кылдынмаан чүүлдер ам-даа хөй болуп артыышкан. Ылаңгыя мал чемин дыка эвээш белеткеттингеннер, бир башка онаалтыр ийи чүс-ле килограмм бодүүн мал чеми бар.

Ажылдың бүдүрүкчүлүү чавыс, мал ажылының продуктуларының бот-үнези бедик. Социалистиг чарыштың дээштиг сула. Моон чылдагааны күш-ажылды организастаарының деңнилгелиг аргаларын, эртем-техниканың чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы четпес шиңгээдип ап турарында кире. СЭКП райкому, райкүүском болгаш РАҮК чөвүлели маңаа хамааржыптыр дээштиг хемчеглерни алыры чугула.

Бүгү-ле четпестерни чайладыры, ажыл-агыйларда тургустунган күчүлерни бүдүрүкчүлүг ажыглаары, чонну аъш-чем продуктулары-биле хандырарының айтырыын долу шиитпирлээри — партияның область конференциязының кожууннуң ажыл-ишчилериниң мурнунга салган сорулгазы ол. Ону амыдыралга боттандырар дээш социалистиг чарышты «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя!» деп кыйгырыгны ёзугаар организастаар ужурлуг бис. Он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүседиринге ол кончуг чугула.

О. МАСПЫК-ООЛ,
райкүүском секретары.

Чөөн-Хемчикте «Искра» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының коллективи он бирги беш чылдың өзек чылында күрүнеге сүт садар талазы-биле планын сентябрьның ийиде күүсеткен. Коллектив дөрткү чылды база чедиишкинниг эгелээн: хүннүң-не бир тонна сүттү күрүнеге садып турар. Эки ажаанганың болгаш чемгериинниң түңнелинде сүт элбеп турар.

ЧУРУКТА: ферманың бөлүк саанчылары.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

БҮДҮРҮКЧҮЛҮҮ ЧҮГЕ КУДУЛААНЫЛ?

Алгы заводунда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 20 хуу кызырылган

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге күш-ажылды организастаарының бригада хевирин, чаа техниканы болгаш мурнакчы дуржулганы калбаа-биле нептередири, бүдүрүлгениң техниктиг деңнелин бедидери, социалистиг чарышты эки организастаары, кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруун кызырары, бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары улуг рольду ойнап турары билдингир.

Партия Төп Комитединиң декабрь (1983 ч.) Пленумунга эш Ю. В. Андропов партияның немелде даалгазы кылдыр күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр 1 хуу бедидерин болгаш продукцияның бот-үнезин 0,5 хуу немей чиңгедирин чедип алыр деп тодаргай сорулганы салган. Ону бүгү совет кижилер чүрээнден деткээн болгаш он бирги беш чылдың дөрткү чылын шалыпчы күш-ажыл-биле эгелээн.

Республиканың хоочун бүдүрүлгези — Кызылдың алгы заводу каш чыл бурунгаар планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип, мурнакчыларның одуруунга чоруп, мактадып-даа турду. Сөөлгү чылдарда завод продукция бүдүрер болгаш сайгарар талазы-биле планныг онаалдаларын күүседип чадап, күрүне планнарының көргүзүглериниң талазы-биле өске үлетпүр бүдүрүлгелериниң соңгаар тыртып туруп берген.

1982 чылда Кызылдың алгы заводунга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 97,8 хуу күүсеттинген турган болза, эрткен 1983 чылда ол көргүзүг 20 хуу кызырылган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң чыл планын 77,7 хууга күүсеттинген. Оон чылдагааны чүдел?

Алгы заводунуң кол бүдүрүп турар продукциязы — кидис идиктер. Бажыңга кедер тапочкаларны база-ла маңаа бүдүргеш, республиканың садыг организацияларынче чорудуп берип турар. Кидис идик кылыр тускайжыткан цехтиң төлевилелин күчүзүнүң чүгле 40 хуузун шиңгээдип алган. Эрткен чылын ажыл төлевириниң фондузун 25 муң рубльге ажыр чарыгдаан, а кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу 70 хуу четкен.

Кидис идикке чоннуң херегцээзин завод чедир хандырып шыдавайн турар. Ону моон адаанда чижектен көрүп болур. Эрткен чылын завод 120 муң жеш кидис идикти бүдүрүп үндүрер планын чүгле 59,8 хуу күүсеткен. 59 муң жеш кидис идикти чонга чедир бербээни ол-дур. Кидис идиктерниң шынары дыка багай. Кызылдың үлетпүр бараалнар садыының садыгларынга кирглээн чамдык кидис идиктерниң шынары багай болганындан, ону чедир эгидер таварылгалар база тургулаан.

Заводтуң ажылчыннарының 35 хуузу хол-биле кылыр ажылдарда хаара туттунган. Олар колдуунда-ла кидис идикти кылырының белеткел ажылдарында, бродни идиктер даараарында. Тапочкаларны база хол-биле кылыр.

Продукцияны бүдүрериниң база ону сайгарарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң үш чыл планнары күүсеттинмээн.

Күш-ажылды организастааны кандыг байдалдыгыл? Амгы үеде заводтуң ажылчыннарының 20,5 хуузу бригадалар кылдыр каттыжып алган ажылдап турар. Күш-ажылдың бригада хевири-биле организастаан ийи бригадада 23 кижи хаара туттунган. Н. И. Сагитов удурткан кидис идик кылыкчыларының бригадазы 1983 чылда, Л. С. Ильинаның тапочкалар кылыр бригадазының ажыл-ишчилери 1982 чылда ажылды бригада хевири-биле организастаарынче шилчээн.

— Күш-ажылды организастаарының бригада хевириниң шенелдезин амдыызында бо ийи бригада эртип турар. Бригада кежигүннериниң күш-ажыл төлевирин ниити бүрүзүнүн кылганын барымдаалап, а шаңнал акшазын күш-ажылчы киржилгезиниң коэффициентизин барымдаалап бээрин чурумчуткан бис. Моон түңнелинде бо ийи бригаданың ажылының шынары база экижип эгелээн. Моон мурнунда кидис идик кылыкчылары хүнде 300 жеш кидис идикти кылып турган болза, ам 400-тү берип турар апарган — деп, экономист Мария Григорьевна Даньшина чугаалап орду.

Ажылдаарынга таарымчалыг бүгү байдалдарны тургузуп берген турган болза, завод планныг онаалдаларын канчаар-даа күүседип болурунун аргалары турган. Бүдүрүлгеде 25 чыл ажылдап келген, ам кидис идик кылыр цехтиң начальниги Михаил Иванович Каланцев мындыг хомудалдарны чугаалады:

— Үш чыл иштинде планывыс күүседип чадаштывыс. Мында чылдагааннар-ла хөй. Бо цехтиң бажыңы беш чыл мурнунда ажылдалга кирген. Дыка хөй чүүлдерни чедир кылбаан-да-ла хүлээп алган. Оон ужурунда дээвирни дамдылаар, одалга системазы үргүлчү үрелир. Ажылдаарынга таарымчалыг эргежок чугула байдалдарның тургуспааны заводка ажылдаар күзелдиг кижилерниң чок болуп турарының бир чылдагааны. Ажылдаар кижилер чокта планны кым күүседирил? Бистиң цехте безин кол мергежилдиң 20 хире ажылчыннары чедишпейн турар. Тырый шарыкаан дүкту шарындан адыргаш, дүк дыраар машинага белеткээр ажылды механизастаан-даа болза, довурак-доозуну аажок бо-дур-дур. Ында ажылдап турар кижилер чамдыкта бот-боттарын безин таныштайн баар. Вентиляция багай. Ажылчыннарның дыштаныр чери, чемненир өрээли безин чок. Чунуп, арыгланыр черлер ажылдавастаан. Изиг буска ажылдап турган кижилер чем чип алыр дээш дашкаар үнер ужурга таваржып турар.

Дериг-херекселдерни чогуур үезинде септеп-селивейн турарындан олар бо-ла үрелип каар болгаш турушкуннарга таваржып турар. Механик О. Датлов удурткан механиктиг албан багай ажылдап турар. Дериг-херекселдерин септээр графиги безин тургустунмаан. Станоктарның капитал септелгезин чыл ажыг үениң иштинде чорутпаан.

Котельнаяны эки септеп албаанындан изиг бусту чедир бербейн турар. Продукцияның шынары бустан дыка хамааржыр. Эрткен чылдың декабрь айда котельнаяя үрелип каарга, бус чок болганындан кидис идик кылыр цех 42 шак иштинде ажыл чок турган. Ол чидириг 5 ажыл хүнүнге деңнежир болгаш 2000 жеш кидис идикти чедир бербээни-дир. Дериг-херекселдер үрелип каарга, кырлавыр кезектер чок боор турарындан анаа турушкуннар болганчок-ла болгулай бээр. Бо бүгүнүң түңнелинде дүк дыраар машиналарның бүдүрүкчүлүү 50 хуу баткан.

Бүдүрүлгениң 8 бригадаларының 2-зи коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик аттың эдилекчилери. Г. Н. Гавриченконуң бродни идик даараар, Л. С. Ильинаның бажыңга кедер тапочкалар кылыр бригадалары од атка төлептиг боол, планныг онаалдаларын ай, квартал санында күүседип өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп келген.

Ажылдың шынарын экижидер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, планныг даалгаларны күүседир дээш социалистиг чарышты Т. И. Семина даргалаан профэвилел комитеди ам-даа дээштиг кылдыр организастап шыдавайн турар.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар дээш чамдык дээштиг ажылдарны чорудуп-даа турар болза, ажыл шагы үзер, ажыл шагында арага ижиптер чоруктар чамдык ажылчыннарның талазында бар. Эрткен чылын күш-ажылдың сагылга-чурумун үреп, арага ижип, прогулдап турган дээш 11 кижи ажылдан үндүрткен. Күш-ажылдың сагылга-чурумун болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр ийи-чаңгыс кижилер-биле демиселди чорудары-биле профилактика чөвүлелин тургускан. Бо талазы-биле ажыл ам-даа чогуур деңнелиге чедир тургустунмаан. Үстүнде айыткан четпестерни дарый чайладыр үе келген. Ынчан ажылдың шынары экижип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедиир.

Кызылдың алгы заводунуң коллективи СЭКП Төп Комитединиң декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүседир база Совет Тываның 40 чылы оюн күш-ажылчы белектерлиг уткуур дээш социалистиг чарышты чыл эгезинден эгелеп калбарткаш, шалыпчы ажылдаар ужурлуг.

М. ОЮН.

ЧЕТПЕСТЕРНИ КАТАПТАВАС

Допчулал

Статистика эргелелиниң 60 чылдың январь 1-ниң медээзин ёзугаар алырга, республика эъттиң, сүттүң, дүктүң планныг онаалдаларын ажыр боттандырган. Моңгүн-Тайга, Барыын-Хемчик, Сүт-Хөл, Кызыл, Эрзин, Тожу районнар күрүнеге мал продукциязы садарының үш көргүзүүнүң чыл онаалдазын чүгле күүседирин эвес, харын-даа эрткен чылдыындан дыка көвүдедирин хандырып шыдаан.

Сүт садарынга республиканың он дөрт районундан Улуг-Хемден өскелери чыл планын дыка ажырган. Ол дээрге саанчыларның, кадарчыларның кызымак күш-ажылының түңнели-дир.

Республиканың сүт садар ужурлуг алдан дөрт ажыл-агыйының 54-ү планын күүсеткен. Сес совхоз чыл планын чүгле 72—98 хуу күүсеткен. Улуг-Хем районда «УТКА 25 чылы» совхоз күрүнеге хой сүттү садар планныг. Ол совхозтуң фермазында инектери сүткүр уксаалыг, саанчылары арга-дуржулгалыг хирезинде, чыл планын күүседирин үскен.

«Кара-Хөл», «Октябрь 30 чылы», «Россия», «Шивилиг», «Енисей», Ленин аттыг, «Кара-Хаак» совхозтар күрүне мурнунга улуг өрелиг арткан. Ол дээрге совхозтарның удурткукчуларының, специалистериниң ол ажылче кичээнгей салбайн, ажыл-агыйжы эвес болганының, инектерниң ажаалда, чемгерилгезиниң кошкатканының, ында ажылдап турар кижилер ортузунга социалистиг чарышты четпес организастап, кижилерниң материалдыг болгаш моральдыг сонуургалын көдүрбейн келгенниң херечизи-дир.

Күрүнеге эът садарының чыл планын чүгле чеди район ажыр күүседип алган. Моңгүн-Тайга, Кызыл, Эрзин районнар планнарын элээн ажыр боттандырган. Куш фабриказы куш эъди садарын 2 катап ажырган, дагаа чуургазы садарын 111,3 хуу күүседип, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Чеди район планын күүсетпээн.

Эң-не хөй эътти дужаар ужурлуг Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Таңды, Бии-Хем, Каа-Хем районнар планын үскен.

Республиканың күрүнеге эът садар ужурлуг алдан чеди ажыл-агыйларының бежени планын күүседип алган. «Кара-Хөл», «Тыва», «Найырал», «Революцияның чалбыыжы» чижектиг совхозтар ол планнарын күүседип шыдаваан.

Районнарның болгаш совхозтарның удурткукчуларындан план күүсетпээниниң чылдагаанын тодарадып, анализтеп көөрү, чедир кылдынмаан ажылдарны кылыры негеттинип турар.

Күрүнеге дүк садарының чыл планын сес район күүседип алган. Ынчалза-даа 1982 чылдың деңнелинден республика 586 центнерни эвээшти саткан. «Шекпээр», «Хемчик», «Коммунизмче орук», «Искра», «Россия», «Өөк», «Бурунгаар», «Бүрен», «Чодураа» совхозтар планын 80 хуу безин чедирбээн. Дүк дужаар ужурлуг алдан ийи ажыл-агыйдан планнарын чүгле чээрби ийи совхоз күүседип алган.

ШКОЛА КАНДЫГ БОЛУР УЖУРЛУГУЛ

Школа реформазының дугайында

төлевилелди чугаалажып тур бис

КОЛ ҮНЕЛЕЛ— АЖЫЛЫНГА ХАМААРЫЛГА

Улусчу башкы дугайында сагыш салыышкын бистиң күрүневистиң үндезилеттинип тургустунганының баштайгы чылдарындан-на амыдыралга боттанып эгелээн. Бистиң нийти хөгжүлдевисбиле кады совет школага, ооң хөгжүлде сайзыралынга негелде улам чаартынып, сайзырап органы билдингир. Башкының ажылынга негелде база ындыг. Чүге дээрге бистиң ниитилел башкыга эң-не эргим, эң-не үнелиг эртине — уругларны, бодунуң идегелин, келир үезин идегеп, бүзүреп турар-дыр.

Ол хүндүлүг чаагай, бедик харысалгалыг хүлээлгени бистиң башкыларывыс ак сеткилдии-биле күүседип, боттарының могаг-шылаг чок күш-ажылы-биле чоннуң ханы өөрүп четтирииш-кинин болгаш хүндүткелин эдилеп чорууурлар. Мээң күш-ажылчы амыдыралым бүрүнү-биле школага эрткен, амгы үеде пенсиялай-даа берген болзумза, школа реформазын сонуургал-биле таныжып көрүп, черле хүнү келген, кончуг чугула айтырыг деп санап турар мен.

Башкыларның ажылдаар болгаш чурттаар байдалдарын экижидер дугайында доктаамал сагыш салыр, оларга чурттаар бажыңнарны бирги ээлчегде бээр деп бижип турары кончуг чоптуг деп бодаар мен. Эң эки ажылдыг башкыларны моральдыг шаңнап-мактаарының болгаш материалдыг идиг бээрииниң практиказын калбартыр дээнин бүрүнү-биле деткип тур мен. Башкының бедик ат-алдары ооң ажылынга хамаарылгазы-биле чедип алдынар дээрзи билдингир. Башкылаашкын херээнге, уруглар кижизидилгезинге эң эки үлегер-чижектиг болган башкыларны олар школага ажылдаа-ла үр үе эртпээн-даа болза, дидими-биле шаңнап-мактаары чугула деп бодаар мен. Акша-шалың өстүрерде башкыларның ажыл стажын барымдаалаарын кол көргүзүг болдурбайн, харын башкының ажылының үре-түңнелдиин барымдаалаар болза эки деп санап турар мен. Кол үнелел —ажылга хамаарылга.

А. МАСКЫР,
РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы.

Тес-Хем район.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Соведяниң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Галина Комбуевна **Монгуш** — Чадаана хоорайның № 3 столовазының повары.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Хуваҗай Дембиреловна **Монгуш** — СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Клара Татыговна **Куулар** —районнар аразының «Сельхозтехника» каттыжыышкынының автобаазазының ажылчыны.

Анчимаа Конзакпановна **Монгуш** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Аратынаевна **Ондар** — «Большевик» совхозтуң ажылчыны.

Мамбыы Семис-ооловна **Сарыглар** — «Чыраа-Бажы». совхозтуң уруглар садының ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Зоя Орбийинбааевна **Монгуш** — Теве-Хая суурда өг-бүле ээзи.

Чечекмаа Семис-ооловна **Ховалыг** — Теве-Хая суурда өг-бүле ээзи.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Валентина Опаловна **Ооржак** — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Анак Экер-ооловна **Сат** — СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозтуң ажылчыны.

Валентина Ламаевна **Сат** — СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозтуң ажылчыны.

Жура Кенековна **Тюлюш** — чөйнүң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң дааранычызы.

Ольга Чүлдүмовна **Ховалыг** — Чадааның хлеб заводунуң улуг экспедитору.

Раиса Комбуевна **Ховалыг** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Пичи-Уруг Баяновна **Шавыт** — СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозтуң саанчызы.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Анна Кочуганшовна **Ендинхөө** — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

(Уланчылыг.)

Р. ГУТТУЗОНУҢ МАСТЕРСКАЯЗЫНДА

Сураглыг чурукчу, «Улустар аразынга тайбыңны быжыглаары» дээш делегейниң Ленинчи шаңналының лауреады Ренато Гуттузонуң чогаадыкчы аргазын итали критиктер «маадырлыг реализм» деп адап турар. Ооң чураан чуруктары овур-хевирлерин ол-ла олчаан кылдыр көргүзүп, кижилерин бастыр, шынныг эвес чоруктарга болгаш дайынга удур тура халчып, демисежиринче кыйгырып турар. Чурукчунуң дыка хөй ажылдарында күш-ажыл кижизиниң, ооң айыыл-халапка удур демиселиниң дугайын көргүзүп турар. Бойдустуң ховар, айыылдыг болуушкуннарын чураш. Р. Гуттузо кижиниң дугайында база тодаргай көргүзүп турар.

«Панорама» деп журналдан алган чурукта: Ренато Гуттузо ажылдаар кабинединде бодунуң сөөлгү ажылдарының бирээзи — «Этнаның частыышкыны» деп ажылы-биле.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ДАРЫЙ ШИИТПИРЛЭЭР АЙТЫРЫГЛАР

Мөңгүн-Тайга районнуң башкылары «Эге класстарда башкылаашкын база күш-дамыр кижизидилгезиниң дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Дарый шиитпирлезе чогуур айтырыглар аңаа көдүртүнген. Кадрлар айтырыынче онза кичээнгейни угландырган. Эге класс башкыларының барык-ла шуптузу ортумак эртемниг-даа болза, орус дылды башкылаарынга оларның хөй кезии тускай мергежилден бергедеп турар. Ындыг турбужке эге класстарга ажылдаар орус дыл башкыларын өске областардан келдирерин азы белеткээрин Тыва АССР-ниң Чырыдылышкын министерствозу дарый шиитпирлээрин амыдырал негеп келген.

Шыырак орустаар башкыларны эге школага чүгле орус дыл башкылаар кылдыр таарыштыр тургузары база чугула. Чүгле орус дыл эвес, а бүгү-ле эртемнерин башкылаарынга класстарда өөреникчилерниң саны көвүдээн чорук улут бергени бо районда таварыштырып турар. Ылаңгыя аныяк башкыларга ол черле нарын. Ооң түңнелинде оларның чамдыктары башкы ажылындан чөгени-даа бергилээр. Ынчангаш «Нийти билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннары» • • деп СЭКП ТК-ның амгы төлевилелинде класстарда өөреникчилерниң санын эвээжедир дугайында көрүп турарын башкы бүрүзү сеткил ханыышкын-биле хүлээп ап турар.

Эге класстарга башкылаашкынны экижидер дизе, уруглар садтарынга база-ла чогуур белеткелдиг кадрлар негеттинип турар. Аргалыгла болза, бичии чаштарны уруглар садтарынче хаара тудар, а бисте байдал дүвүрээзинииг, районда школа назыны четпээннерниң чүгле чээрби ажыг хуузу уруглар садтарында.

Районда 910 школа назыны четпестерден чүгле 175 кижи уруглар садтарында. Бичии чаштарның хөй кезии бисте малчыннар уруглары, оларның нийти өзүлдези, күш-дамыр сайзыралы экидаа болза, школага белеткели четпес болуру чугаа чок.

Угаан сайзыралында хажыдыышкыннарлыг болгаш хожудаашкынныг уругларны кээп шинчип бээрин республиканың эмчи-педагогтуг комиссиязындан дилээнивистен бээр он чыл ашкан, чылдыңна келбес боор-дур. Оларны тускай школаларже чорударының аргазы бисте чок болуп турар. Чырыдылышкын министерствозу комиссияны бистиң районче чорударын манап тур бис.

Күш-дамыр кижизидилгезиниң талазы-биле район школалары сөөлгү үеде элээн чедиишкиннерлиг болуп келген. Ылаңгыя Мугур-Аксы ортумак школазының командалары республикаже үргүлчү чоруп, чоокта чаа эрткен хостуг хүреш маргылдаазынга көскү черни ээлээннер. ССРЭ-ниң спорт мастери Михаил Монгуштуң база мастерге кандидат аныяк мөге Кара-Сал Майоолдуң эки ажылын демдеглевес арга чок. Ындыг-даа болза, эге класстарда күш-дамыр кичээлдерин тускай эртемниг кижилер эрттирбейн турары хараадаанчыг. Мугур-Аксы ортумак школазында 1058 өөреникчи бар. Кышкы хат-шуурганныг соок үелерде класстарның деңкезин кичээл эрттирер чер чок болу бээр, чүге дээрге школада чаңгыс спорт залы бар. Немей спорт залды тудары чидиг айтырыг болуп тургустунуп келген. Өөреникчи бүрүзү спортка хаджыылдыг-даа болза, спортчу секцияларга өөреникчилерниң хөй кезии киржир аргазы чок, ынчангаш бо ортумак школаның баазазынга уругларның спорт школазын, оода ооң салбырын ажыдарын башкылар дилеп турар.

Х. АДЫГ.
Мугур-Аксы школазының башкызы.

ЧАА САНАЛДАР

ПХЕНЬЯН (СЭТА). ЦТАК агентствонуң дыңнатканын ёзугаар алырга, Корей чартык ортулукта байдалды тайбың шиитпирлээр талазы-биле чаа саналдарны Корей Улус-Демократтыг Республиканың Төп улус комитединиң болгаш Дээди улус хуралының Доктаамал чөвүлелиниң хуралынга чугаалажып көрген.

Делегейниң ол районунда дүшкүүрлүг байдалдың хевээр болуп турарының кол харысалгазы Американың Каттышкан Штаттарынга онаажып турарын хурал дугайында парлаан дыңнадыгда айыткан. Каттышкан Штаттар Мурнуу Корейни бодунуң шериг баазазы болдуруп, аңаа ядролуг чепсекти тургускан болгаш «Першинг-2» ракеталарны база чалгыннг ракеталарны тургузарын амгы үеде планнап турар.

АКШ-тың агрессчи чимзениишкиннериниң түңнелинде Корей чартык ортулукта күштелген дүшкүүрлүг чоруктуң байдалдарында Корейге тайбыңны болгаш оңу тайбың каттыштырарын хандырарының кара чаңгыс боттуг аргазы —чогумчалыг чугаалажыышкыннар болуп турар.

КУДР-ниң, АКШ-тың болгаш Мурнуу Корейниң киржилгези-биле үш таланың чугаалажыышкыннарын кылыр дугайында Корей Улус-Демократтыг Республика саналдап турар. Тур тайбың чыдылга дугайында дугуржулганы доктаамал тайбың дугайында дугуржулга-биле солуур, американ шериглерин Мурнуу Корейден үндүрер дугайында айтырыг чугаалажыышкыннарның төвүнге тургустунган турар ужурлуг деп, КУДР санап турар. Корейниң соңгу болгаш мурнуу чүгүнүң аразынга халдашпас дугайында декларацияны хүлээп алырын КУДР база саналдаан.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ПОЛИТБЮРОНУҢ ЧАГААЗЫ

ПАРИЖ (СЭТА). Барыын үзелдиг болгаш кедергей дерзи күштерниң амгы үеде чуртта өөскүткени халыыдаашкынныг антикоммунистиг кампания-биле холбаштыр ханы кижижээшкинни Францияның Коммунистиг партиязының Политбюрозу илергейлээн.

Политиктиг эң улуг партияларның бирээзинге — Францияның Коммунистиг партиязынга удур нүгүлдээшкинниң болгаш көөр хөөн чок чоруктуң кампаниязы сөөлгү үеде Францияда кедергей өөскээнин республиканың президентизи Ф. Миттерантга ФКП-ниң Политбюрозунуң чоруткан чагаазында айыткан. Ол каржы кампанияның органызакчылары кандыг-даа бужар аргаларны ажыглаарындан чалданмайн, француз коммунистер дугайында, партияның төөгүзүнүң болгаш ооң ажыл-чорудулгазының дугайында нүгүлдээшкиннерни үргүлчү калбартып, ФКП-ниң удуртукчуларының авторитедин кудулады орадажып турар. «Көөр хөөн чок ол чоруктуң өөскүүшкүнү чуртка айыылдыг болуп турар.

Чурттакчыларны көжүрген

МАНАГУА (СЭТА). Никарагуаның эрге-чагыргалары Фонсека мугулдурнуң эриинде турар Потоси порттуң чурттакчыларын шуптузун өске черже көжүрген. Төп разведка эргелелиниң Гондураста турар саттыныкчы өлүрүкчүлерниң кем-буруулуг халдаашкыннарының түңнелинде тургустунган үргүлчүнүң ыжаныышкыны-ның уржуундан ындыг хемчегни алган. Сөөлгү хүннерде Потоси далайдан болгаш агаардан элээн каш катап халдаашкыннарга таварышкан болгаш хөй кижилер өлген, порттуң тудугларының чамдыызы үрелген.

Потосиниң 1200 хире чурттакчыларын айыыл чок районче көжүргеш болгаш олар аңаа баргаш, күрүне организацияларындан эргежок чугула дузаламчыны алыр.

⊙ ⊙

База катап өнчүк-чөңгээ

ДЕЛИ (СЭТА). Индия-биле кызыгаарларга чепсектиг өнчүк-чөңгээлерни Пакистан соксатпайн турар. Пунч хоорайның чоогунга (Джамму болгаш Кашмир штат) индий кызыгааржыларны Пакистанның шериглери база катап боолааның ПТИ информация агентствозу дыңнаткан. Чепсектиг ол өнчүк-чөңгээни кылыр мурнуу чарыында пакистан шериглер кызыгаар чоогунга оңгуларны элээн каш хүннер дургузунда казып келген.

Джамму болгаш Кашмир штаттың Пакистанга эжелеткен девискээрин аңгылаан контроль шугумунга чепсектиг өнчүк-чөңгээлерни пакистан шериглер чаа чылда улам күштелдиргенин Индияның солуннары база бижип турар.

⊙ ⊙

Сенатка дыңнаан

ВАШИНГТОН (СЭТА). АКШ-тың конгрезиниң даштыкы херектер талазы-биле чапсарны ара соксаткан болгаш Ливанның иштики херектеринге Рейганның администрациязының чепсектиг холгаарлаашкынының улам-на күштелгениниң дугайында айтырыгны чугаалашкан дүрген хуралды чыылдырган. Вьетнамга эжелекчи дайынче чуртту мооң мурнунда чыгап киирген орук-биле АКШ-тың амгы үеде Чооку Чөөн чүкте бар чорууру-биле холбаштыр сеткил дүвүрээшкиннии чуртта болгаш Капитолия бединде күштелгенин илергейлээн сураглыг чамдык сенаторларның негелдезин ёзугаар сенат комиссиязының дүрген хуралын чыылдырган.

Чоокку Чөөн чүкке хамаарыштыр АКШ-тың милитарисчи угланыышкынын доораан эде көөрүн сенатор К. Пелл негээн болгаш американ шериглерни Ливандан дүрген үндүрериниче кыйгырган. Ливанга хамаарыштыр АКШ-тың администрациязының политиказын сенатор Дж. Байден «мелегей» болгаш «частырыглыг» угланыышкын-дыр деп адаан.

⊙ ⊙

Чаа чылда чаа судно

БЕРЛИН (СЭТА). ГДР-ниң Балтий далай эриинде Ростокта «Варнов-верфт» деэр бүдүрүлге чериниң корабль тудукчулары Совет Эвилелиниң чагыын ёзугаар ГДР-ге бо чылын тудуп тургузар судноларның санын ажыткаңнар. Совет чагыкчыга кургаг чүък сөөртүр болгаш Ленинград портунга киир бижиттирер «Астрахань» дээр судноңу дамчыдып берген. Ол судно янзы-бүрү саваларлыг-даа, савалап, хааржактаваан-даа чүъктер алгаш чоруп болур аргалыг.

НИГЕРИЯ: СОРУЛГА— БУУРААШКЫННЫ БОЛДУРБАЗЫ

Африканың эң хөй чурттакчылыг чурту — Нигерияга чаа чыл мурнунуң шериг эргилдези Африкада дыка хөй кижилерге хенертен болган таварылга кылдыр сагындырбаан. Найысылал Лагос кайгамчык чараш, дээрде шаштыккан онза бедик хөй каът бажыңнарлыг, кудумчуларында янзы-бүрү транспорт шимчээшкини Нью-Йорктан дудак чок хөлзээзинниг турзажок. Нигерия боду ийи ажыг чыл дургузунда өртек-үне аажок аартаан чурт болуп келген. Нигерийлерниң аъш-чеминиң кол продуктузу — рис өртээ 1983 чылдың чүгле сөөлгү ийи неделязында бежин 15 хуу, сүттүү —20, а эъттиң —32 хуу аартаан. Найысылалда ажыл чоктарның саны чогуур назылыг чурттакчыларның барык деңкезин болуп, а күрүне албан черлериниң ажылдакчылары барык чыл дургузунда шалың албаан. Күрүнениң саң акша-хөреңгизи куруглаан. Нигерияның күш-ажыл конгрезиниң даргазы Х. Саммону чаа чылда бодунуң угаадылгалынга «ажылчыннар моон ыңай шыдажып олурбас» дээрзин эрге-чагыргаларга сагындырган. А Франс пресстиң Лагоста корреспондентизиниң дамчытканы-биле алырга, «нигерийлерниң аразында боттарын туттунуп билир кижилер хөй-даа бол, ол чуртта кризистиң чидиглениишкини айыылдыг кызыгаарында чедип, шыдажып олурарының аяа эриин шагда ашкан деп чугаалап болур».

Шак ындыг байдалда харын эрткен чылдың декабрь 30-ден 31-же дүне шериг эргилдези болган, бо дээрге бодунуң хамаарышпас чоруун 1960 чылда алган 90 миллион чурттакчылыг чурттуң төөгүзүнге бешки эргилде-дир. Президент Шагари чаа туттунуп турар нигери найысылал Абуджиге чаа чылды уткуп чеде бээрге, ону аңаа тудуп хоругдаан. Шагариниң боо-чепсээн хураап ап турган үезинде генерал Ибрагим Бако президент камгалалының капитазынга өлүртүп калбаан болза, мону «өлүм-чидим болбаан» эргилде кылдыр адап болур турган ийик. Чаа ёзу-чурумнуң баштыңы генерал-майор Мохаммаду Бухариниң медеглээнин ёзугаар алырга, «эргилдениң кол шимчедикчи күжү экономиктиг шыңгыы бергедээшкиннерден чуртту адырып, долу буурап бадыышкындан ону камгалап алырының эргежок чугулазын медереп билир чорук болган».

Нигерияда тургустунган байдал баштай бодаарга элдептиг болгаш харын-даа ужуру билдинмес болуушкун кылдыр кижи бодалынга кирер. Ол — Африкада кайгамчык хөй кижи болгаш бойдус курлавырлыг эң байлак чурт. Хөй-хөй кижилер Африканың күчүлүг улуг күрүнези болур рольду-даа аңаа берип турган. Ону сактып келгеш, буржуаз пропаганданың ам хыы ханып турар. Ооң бадыткаашкыны-биле алырга, Нигерияда болуушкуннар «кара кештиглер чагырыышкынының бүгү-ле өөдежок чоруктарын», оларның боттарының экономиктиг болгаш социал айтырыгларын эки шиитпирлеп шыдаар «шинек чогун» көргүскен янзылыг болуп турар.

Ынчалзажок чүвениң ужуру мырыңай ында эвес болдур ийин. «Биафр кризизин»—барыын талакы нефть монополияларының Нигерияның «кара алдын-биле» эң байлак районнарын ооргтан чарып алыр дээн оралдажыышкыннарын сагындырарга-ла четчир. Ол оралдажыышкын ол чуртка узамдыгыышкынныг болгаш хан төгүүшкүннүг хамааты дайын болу берген. Ынчан аштырыышкынга таварышкаш, дерзи колонизаторлар оожургаваaннар. 70 чылдарның «одаар чүүл кризизиниң» байдалдарында америк монополиялар Нигерияның нефть байлактыг черлерин национал экономиканың өске адырларынга каражалыг кылдыр сайзырады ажылдаарын калчаалыг ёзу-биле күштелдире берген. Ооң соонда «нефть хөлзээни» эрткен, суук одаар чүүлге өртектер кудулаан. Ынчангаш 1983 чылдың төнчүзүнге чедир монополиялар 1981 чылдыынга дежээрге Нигериядан нефть тывыжының деӊ кезиин кызырган. Барыын чүктүң алдадаашкынының ужурунда чурттуң хөй чылдарда нефтиден хамаарылгалыг болуп, даштыкыдан киирер валюталарының 95 хуузун нефтиден киирип ап турганы түңнелинде келгеш, сотка олурган. «Кара алдынны» үндүр сатканындан орулгалар буурап баткан.

Нигерияның даштыкы өрези 15 миллиард доллар четкен. Мурнуда аграрлыг чурт болуп, аъш-чем продуктулары-биле бодун бүрүн хандыртынып турган чурттуң кедээ ажыл-агыйын болгаш аъш-чем үлетпүрүн хөгжүдерииниң эрге-ажыктарын «нефть хөлзээнинге» ажыктыг кылдыр уттупканы ону Африкада аъш-чемин эң хөйү-биле садып алыр чурт болдурган. А ону садып алыр акша-хөреңги улам эвээжеп олурган. Өртектер ынчалдыр илдик чокка өзүп келген. 1983 чылда инфляцияның деңнели Лагоска 250 хуу чеде бээр деп экономистер санап көргенин Лондоннуң «Африкен бизнес» журналы бижээн.

Капиталистиг хөгжүлдениң орук-биле бар чорууп болгаш Барыын чүктен экономика талазы-биле хамаарылгалыг хөгжүп орар бүгү-ле чурттарда ышкаш, Нигерияга ажылчы чоннарның байдалы улам-на дорайтап орган. Француз «Юманите» солуннуң бижээни ышкаш «ужур-дүрүм деп чүве билбес, чөптүг эвес чоруктар долган болгаш алгыш-содаалыг черлик капитализм ол чуртка социал байдалдың баксыраарынга идиг берген». Чоннуң тээрээнмес хөөнү өскен. Даштыкы корпорацияларның аажок улуг ажык-кончааларын кызырып тура, күрүне орулгаларын көвүдедип алыр дээн эрге-чагыргаларның оралдажыышкыннары барыын талакы «чөвүлелчилерниң болгаш сүмелекчилерниң» удурланыышкынынга таваржы берген. Нигерияның экономиказының кол адырлары болур нефть болгаш химия үлетпүрүнде кол туруштарны ээлээн 20 муң ажыг англичаннар болгаш 7 муң американнар ам Нигерияда чурттап турар.

Нигерияның чаа чазааның сорулгаларын чоңга тайылбырлап турар амгы нигери удуртукчуларының чугаалажында экономиктиг айтырыгларны шиитпирлээри-биле холбаалыг айтырыглар колдап турар. Чаа эрге-чагыргалар экономиканы ханы кризистен чайладып үндүрерин, оорлаашкыннарны, бузуртаашкыннарны болгаш төтчеглээшкиннерни чок кылырын, чоннуң калбак массаларының байдалын экижидерин аазап турар. Чуртту ооң амгы аарыгларындан эмнеп алырының кол «эмнери» кылдыр ам Лагоста «шыңгыы камналга хемчеглерин» адап, «бодунуң курлавырларынга даянгаш, хамыктың мурнунда аъш-чемнерни бүдүрерин көвүдедири» кылдыр көрген. Чаа эрге-чагыргаларның баштайгы базымнарының бирээзи аъш-чем өртектерин чиигедир дугайында айтыышкынны хуу садыгжыларга бергени болган. Доораан, үргүлчү негеттинер бараанар-биле чоннуң хандырарын экижидеринче угланган хемчеглерни ап турар. Чинжең садыг кылыр сорулга-биле бараннар чажырганы дээш шыңгыы харысалгага онаажыр апаарын бүгү садыгжыларга сагындырган.

Профэвилелдери, студент аныяктар, хөй-нийти организациялары чаа удуртулганы деткий берген. Эрге-чагыргада кирген чепсектиг күштерниң хемчеглери диргелип кел чораан буураашкындан чурттуң тынын алган деп, Нигерияның күш-ажыл конгрезиниң Лагоста парлап чарлаан медегелинде чугаалаан.

Вашингтон биле Лондон Нигерияда болган өскерилделер ол чуртта оларның экономиктиг эрге-ажыктарын куду көрүптер боор деп карызып турар. Эрге-чагыргаларның солушканының дугайты күрдепартамент харын-даа «хараадаан» сеткилин илергейлээн. Ону харын Нигерияның иштики херектерин холгаарлааны кылдыр үнелеп болур. Ындыг янзылыг холгаарлаашкыннар Нигерияга ожээнниг чылдактар-биле болдунуп турар болгаш канчап-даа таарышпас кылдыр санап турар бис деп, дээди шериг чөвүлелиниң баштыңы М. Бухари айыткан. Бодунуң даштыкы политиказынга Нигерияның чазааның удуртулга болдурар бодалдыы принциптериниң дугайын чугаалап тура М. Бухари кол кичээнгейни Африка айтырыгларынче, чижээ, дипке колониализмни эчизинге чедир дүжүрерииниң айтырыгларынче угланды рар апаар деп медеглээн. Нигерия бодунуң делегейде ийи болгаш хөй талалыг хүлээлгелерин сагыырынга, найыралчы чурттар-биле хүндүлежилгеге, деңэргеге, иштики херектерин холгаарлашпазынга үделиленген харылзааларны тударын уламчылаарынга белен деп ол айыткан.

С. КУЛИК
(СЭТА)

ЛИВАН. Ол хамаарышпас чурттуң девискээринде «хөй национал дыг күш» дээр даштыкы шериглерниң турар чоруу дайын чорудулгалары боол-даа турда. ол ышкаш ховар болгулаар оожургалдың-даа үезинде ооң чурттакчыларынга аажок айыылды таварыштырып турар. «Хөй национал дыг күштер» шериглериниң хөделиишкиннерин хандыраасы-биле ол чуртта апарган дыка хөй санныг шериг техниказы Ливанның тайбың чурттакчыларының амыр-шөлээн чурттаарынга немелде айыылдыг байдалдарны тургузуп турар.

ЧУРУКТА: Бейруттуң кудумчуларында ол чериниң ээлери ышкаш туразында хап чоруп турар бритап дайынзыракторларның боттарының куйктыг машиназы-биле ук чериниң чурттакчызының автомобилин чуура бастырганы дээш кандыг-бир кезээчеге таварышпазы билдингир.

АП—СЭТА-ның фотозу.

ЧАЛЫЫ НАЗЫННЫҢ ТЕВИИ

Солун кижи-биле чугаа

—Назыным догээн, элээн каш чылдар мурнунда пенсияже үндүм. Улуг-Хемниң барык эриинде турар дөрт каът бажыңның сөөлгү каъдында чурттап турар мен. Квартирамның соңгазындан Улуг-Хемче көргүлээш, кышкы үеде аңаа, ону кежир хаактаан улуг-биче кижилерни көргеш, бодумнуң чалыы шаамны болганчок сактып кээп, чамдыкта «кады кыраан» хаактарымны эгиннээш олче чоруптар, кезек маңнагылаар-даа мен. Мурнуку дег чүве кайда боор, каш халып чорумда-ла шагшинек төнүп кээр, хиниледир эртип турган чалыыларны көргеш ындыг үем эрткенинге хомудаар мен.

Чугаалаар чүве тыппаан эвес, хаак дугайында чүге хөөрей бердиң дээриң чадавас. Ында ужур бар. Дөртен бир чыл мурнунда хаак кеткеш, Тываның барык чартыын долгандыр чорааныбысты сактып кээр кижидир мен ийин.

—Ок, бодумну таныштырбаан-дыр мен. Улуг-Хем чурттуг Нурсат деп кижи мен. Тодаргайлаарга Ховалыг Чанчыпович Нурсат дээр. Саң-хөө талазы-биле ажылдап, оон колхоз даргалап, совхоз директорлап чораан мен. Кижиниң амыдыралы дыка хөй талалыг боор чүве-дир ийин, ону чүгле ажыый бергеш-ле экерер.

Ийет. Хаак дугайын чугаалап оржук мен бе! Кадыгдошкун 42 чыл чүве ийин ол. ТАР-ның харылзаа яамызынга бухгалтерлеп турган хып дээн аныяк үем. Мен ышкаш чалыылар хамаан чок, элээн улгады берген назылыг кижилер ынчан ополчен шериинге кирип, хостуг үезинде-ле ооң сургуулун эрттирип турган. Улуг-Хем терең харлыг, дески ховулуг чер болганындан хаакка шору турган мен. Ынчангаш чарылбас чүвем —хаак спорту.

— Дөртен ийи чыл төнүксеп, башкы хар чаапканда, республиканың күш-культура талазы-биле инструктору Федотов деп дарга чээрби шаа хаакчыларны чыып алгаш, дыка-ла шыңгыы негелделиг-биле сургуулдады берген. Бир ай ажыр өөренгенивис соонда, мени, база Улуг-Хем чурттуг Түлүш Кунгааны, Тандыдан келген Оюн Санчайны шилип алгаш, Үлетпүрчин Тараачынның Кызыл шерииниң тургустунганының 25 чыл оюнга уткуштур хаактыг аян-чорук кылыр силер дээн.

Күш-культура башкызының, ополчен шерииниң штаб начальниги Найдынның ол сөстерин улуг соруктуг кирипшкин-биле хүлээп алган бис. Биске ындыг хүндүлүг хүлээлге онаганынга чоргаарланган-даа бис.

Он ийи ай төнүп чорда, бир-ле туманныг эртен бисти бүгү Кызыл хоорай ырак оруктуг үдээн. Айыттынган маршрутту эрткеш, 1943 чылдың ийи айның чээрби үштүң эртенинде хоорайга келген турар деп дужаал берген.

— Дыңнадывыс!— дээш, узун орукче, ооң ырак-бергезин-даа, оэал-ондактыын-даа херекке албайн, үнүптүвүс. Кижи бүрүзү бичин-бичии шоодайлар чүктээн, ында өртээлдер аразынга чиир хүнезин бар, оруувусту айыткан бир карталыг, бир компастыг, херек апарганда кедер чаңгыс хөректээштиг чаңгыс эжеш кидис идиктиг бис. Чүвүрлеривис —шепкен, а бутта—хаак майыктаапталары. Аартыктааш, оон өске чүнү-даа албаан бис.

Сесерлиг сумуэунга келгенивисте-ле кышкы хүн ажа берген. Кызылдан дүъш соонда үнерге ынчанмайн канчаар. Ында школа директору Дөкен-оол башкы бисти уткаан (дыңнадып каан турган чүве-дир). Аңаа хонуп алгаш, сыгыр даң бажында оруувусту уламчылап чоруптувус. Алыс боттарывыс аныяк, күш-шыдал четчир —дыка шалыпкын чораан бис. Туранга келиривиске, бисти Аревэ-ниң Бии-Хем кожуун комитединиң ажылдакчылары уткаан. Оон үнүп турувуста сураглыг кызыл партизан Мөңге база үдешкен. Хостуг амыдырал дээш актарга удур демиселге каш удаа балыглаткан хоочун партизан биске бүгү-ле экини күзээн.

Ол орукка чорааш, ээн черге хөй удаа хонган бис. Ынчалза-даа эң баштай Ожу тайгазынга хонганывыс кажан-даа уттундурбас. Улуг от ужудуп алгаш, барык карак шиммейн хөөрежип ора хонган бис. Чүгле даңгаар эртен бичии кум кындывыс.

—Тожунуң Тоора-Хемге чедир он шаа хире хонган бис. Аңаа чедир элээн туруксап, оруувустуң бергезин ам-на билип каан бис. Ынчалза-даа аревэниң Тожу кожуун комитединиң секретары Комбу бисти чылыы-биле уткуп, хүлээп, эрезивисти, шыдамыккайывысты мактап, салган соруглавысты күүседир дээрзинге бүзүрелин илередип турган. Комсомолчу соруктуг дугайында чалгыныг сөстерге үдеткеш, бистер чаа күштүг немеп, оруувусту уламчылап чорупкан бис.

Хараал алдын уургайынга чедир орукка чаңгыс хонган бис. Аңаа дыштаныы алгаш, Тере-Хөл кайы сен дээш чоруптувус. Академик Обручев аттыг сын —дыка берге болган. Айдедир үнүп, бадып, эртер арга чок хаалдарны сюп, кырынга үнүп келген каъттарывыстың ыдыды-бетин каш катап харап чорааш, ол сынны арай боорда ажып келдивис. Улуг тиилелге ол.

Ону ашкаш, бир-ле бичии хемчигешти куду бадып каан бис. Черле чоруур оруувус-даа ол. Мен бир-ле аң хевирлиг чүве көргеш, ону топтап, өөрүмден элээн соңнап калган мен. Хенертен өөрүмнүң дүвүрээн үнү дыңналды. Чүү болду дээш, маң-биле келдим. Ийи кижим бел кежии чедир сугже кире берген чүткүп турлар. Ол хемниң кыры ынчага чедир та чүге доңмайн чыткан чүве, чуга дош тавааржы бергени ол-дур ийин.

Хаагым уштуп каапкаш, ол-бо ыяш эккеп, оларже сунуп тургаш, уштуп алдым. Оларның идик-хеви — көк моон. Оон туржук Саңчайның хаактары база сынып калган болган.

Дораан улуг от салгаш, өөрүмнүң идик-хевин кургадып, оларны чылыктырып кириптим. Чер-черинге ындыг дораан кургай бээр чүве кайда боор. Солуп кедер хеп алган эвес. Бир хондур, бир хүнзедир кургаттынган бис.

Орукче үнүптүвүс. Саңчайның муңгарааны-даа аажок.

— Хаак чок кижи кылаштап чорааш бир черге чедип, ооң аът-хөлге тып алгаш, чорүй баар мен. Сорулганы күүседир болгай, ынчангаш силер чоруптуңар, оолдар—деп биске каш-даа чугаалады. Ону дыңнаар-даа хоңнүвүс чок болган. Эживисти кагбайн, Балыктыг-Аксыда өртээлге чедип келген бис.

Саңчайга хаак оон тыпты берген. Ам улам дүргедээр ужурлуг бис. Чүге дээрге, сынык хаак уржуунда озалдап чоруп орган бис. Ийи айның 23-те Кызылга четпейн турар, а орук ам-даа узун, үе — эвээш.

ТАРН-ның Тере-Хөл кожуун комунуң секретары Чорбаа, кожуун даргазы Соян Чамзырың, Аревэ комитединиң секретары Төгүс-оол олар бисти Тере-Хөлге уткуп, ашкарып-чемгерип, элээн дыштандырар бодаан. Ынчалза-даа бичии-ле дыш алгаш, оруувусту уламчылап чорупкан бис.

Туруп, могаанывыс уттундурган дээрзин маңаа чугаалаар апаар. Чидирген үевисти катап эгидер, дужаал ёзугаар Кызылга ол хүнде келир деп сорук биске күштү немеп чораан.

Сеңгилең сынын ажары дыка берге болду. Ында хар кылын, хөртүү кадыг, хаак кайы-даа талазынче таяр — ырма сынчыг-ла. Ол черлеп чоруур кылдыр айыткан оруувусту бир удаа сюп кааптар бе деп бодал башка кирген. Ынчалза-даа эрткен улуг оруувусту, дүңнеривисти сактып келгеш, Сеңгилеңниң бергелерин ажып эртер деп шиитпирлеп алдывыс. Ол шиитпир—бедии 3276 метр сынны шыдажып эртеринге улуг идиг болган.

Эрзин кожуунуң Качыкка келиривиске ийи ай үнүп келген. Кызылга четкен турар үевис чоокшулаан. А орук берге — ол иштик чер болганындан хар чамдык черлерде шылбыртыңнап эрип эгелээн. Хаак тайбас.

Оон улаштыр эрткен черивис бо-дур, дуңмакым: Нарын — Эрзин — Самагалдай — Хөл-Өөжү. Тандының Уланы дорт аштывыс. Оон Дүрген-Бажы — Бай-Хаак. —Доора-Хадың — Суг-Бажы — Элегес.

Элегес күрэкономунуң даргазы Кижиир-оол баштаан активчилер бисти уткуп турда, ийи айның 22 хүнү үнүп келген. Даарта Кызылга четкен турар ужурлуг бис. Элегеске чемненип, кезек удуп алганывыста, кежээ дүшкен. Артып калган улуг оруувусче дөгерни бердивис.

— Күжүр, дуңмаларым, туруп, могааныңар-даа аажок-тур, дүне када машина-биле Кызыл чоогунга чедиртип каантайн, кым-даа билбес-тир ийин — деп, бисти кээргээн Кижиир-оол саналдады.

Чөпшээрешпедивис. Мындыг улуг орукту хаактыг эрткеш, ыя хире черге машинага чедиртирге — кижиниң бодунуң арын-нүүрүнге безин дыка эпчок болгай.

...Дааны атсы чорааш, Кызылда ам сайгарылга баазазы турар черге бир өтте келдивис. Сарыш ажык. Салган сорулга күүсеттинген. Бо эртен 9 шакта болур шериг чыскаалынга кирип четтигиптер бис. Ол өгнүң ээлери бистиң дугайывысты база дыңнаан болгаш аъш-чем кылып, аажок дүвүрээн. Далаш-биле чемненип каапкаш, бичии удуй тыртып аар дипкеш чыдып алдывыс.

Чыдар бетинде эртежик оттуруптарын өгнүң ээлеринден дилеп кагбаавывыс дыка улуг чазыг болганын ам чугаалаар апаар. Оттуп кээривиске дүъш чеде берген болду. Өгде кижи-даа чок. Дүвү-далаш тура халышкаш, күш-культура черинге кээривиске — шериг парадын бисти манап бир шак тутткан, оон бис чокта эттирип каапкан болган. Хомудаарывысты канчаар.

Ынчалза-даа даргалар дугурушкаш, үжелдиривисти кудумчулап эттирген. Кызылдың чурттакчылары парад-биле дөмей бисти сонуургаан.

Аныяк назын чыдар-дыштаныр деп чүве билир эвес. Ол-ла хүн, дүъш соонда хөй кижи киржикчилиг хаак чарыжы болган. Аңаа база кириишкен болгай бис. Чүгле Санчат-оол деп кижиге четпээн бис, өскелерин үжелээ ажып кагдывыс.

— Сонуургадыр бодаан бичии төөгүм колдуунда бо ийин. Ол улуг орукту эрткени дээш ТАР-ның Бичө хурал президиумунуң Хүндүлел бижии-биле бисти шаңнаан, белек кылдыр костюмнер-даа берген чүве. Ол биске аажок улуг шаңнал болган. А эң улуг шаңнал — хаак кеткеш, 2040 километрни эртип, төрээн Тывавысты барык дээскингенивис болур...

Х. Ч. НУРСАТ-биле Д. ЧЫДЫМ беседалашкан.

ХАРЖЫГАШТАР

Кулакталган хүннүң караа
Туман өттүр ижистелди.
Куу талдар эничэ хыраа
Думаалай дег меңгүнелди.
Чүм хар шывкан бедик ак даг
Сырып каан дег хээленди.
Чүңнүң ужуун кедек кыштаг
Шыырлар аргып ээргиштеди.

• • •

Көкпек кара хараганнар
Хөртүк харга шугладыпты.
Хөнелевээн хураганнар
Хөнээн сиген долганыпты.
Кадыр мээстиң хүнзээреги
Часты оштап бусталы-дыр.
Кадарчының ниичеги
Салам костүп шимчей-даа-дыр.

• •

Оваалаган чүъктүг шанак
Ойну өрү шыгырап ор.
Тоглап дүшкен сиген, хонак
Дойлаан пиектер эдерип чор.
Ажыңнады үрген чывар
Чаагым ошкап баштактанды.
Чалыы чүрээм оду кывар—
Ал-ла сагыш саарзыкталды.

• • •

Баалык ажыр бус дег хөгжен
Багана — ыш көстүп келди.
Суугуда кыпкан көржең
Чугааланып чалай берди.
— Экии, экии!
Моорлаңар!—деп.
Ээрги ыдын бистен хай деп.
Өгден үнген сакманчы кыс—
Өрү дээрде ховар сылдыс.

Вл. СЕРЕН-ООЛ.

ҮЕ МАҢЫ

Сеткил маңы —үе маңы.
Черим-чуртум хөгжүлдези.
Үе маңы—чарыш маңы.
Үлегерниң кыптыышкыны.
Тааар сеткил алыксак.
Тайжы сеткил алыксак.
Чаагай сеткил бериксек.
Чагып сөглээр, угаксак.

К. ЧҮЛЬДҮМ.

КҮЗЕЛДИҢ БОТТАНГАНЫ

Челябинскиниң авиабүдүрүлгезинде АН-2 деп самолеттар звенозунуң командири Гуго Петрович Петерестиң дугайында чүве чугаалап тура алдарлыг ужудукчу-шенекчи, Совет Эвилелиниң Маадыры Марк Галлай мынча дээн: «Ооң салым-хуузу дээрге, кижиниң шыдаар бүгү чүүлдерин шенээн шинчилел-биле дөмей болган». Гуго Петровичиниң бир буду чок, ол бистиң чуртувуста протезтиг (кылымал буттуг) ужудуп турар кара-чаңгыс ужудукчу болур.

Ол бир будундан он алды харлында аскан-даа болза, ужудар дээн күзелинден ойталаваан. Гуго Петрович будун кестирген соонда чүгүрүп, таңцылап, хаакка чуңгулап, чадаг-терге чарыштырып турган. Ужудукчу болур дээн ыдыктыг күзелинге чедир ол чээрби чыл дургузунда чоруп келген. Аэроклубка мотористеп-даа, дагдыныкчылап-даа, планерлерге ужудуп-даа келген. Ынчалза-даа ужудукчу болур бетинде эмчиниң хөй санныг комиссиязын эртер, эки ужудуп билир, парашюттан шураар, а кол-ла чүве — чүге-даа бүзүревес кижилерни бүзүредир херек. Ол бергелерни ажып эртеринге Гуго Петереске хөй өөрү дузалашкан. Оларның аразында журналистер-даа, ужудукчулар-даа, өске-даа эш-өөрү хөй. Челябинскиге ол шимчээшкин албаның диспетчеринге ажылдап турган, АН-2 салбырының ынчангы командири В. И. Сергеевтиң, авиабүдүрүлгениң начальниги Н. А. Ковботтуң дузалы-биле бодунуң ужудуп шыдаар мергежилин көргүзүп, шыңгыы негелделиг комиссияга бодунуң соруктуун бадыткап шыдаан. Шак ынчаар күштүг күзел чедип алдынган. Бөдүн чартык муң ажыг шакты ийиги ужудукчу болуп ужудуп эрткеш, ол Челябинск — Магнитогорск аразынга баштайгы рейсти кылган.

Амгы үеде Гуго Петрович звено командири, ооң коллективинде аныяк ужудукчулар бар. Оларны чүгле ужудукчулар кылдыр эвес, эки сеткилдиг кижилер кылдыр кижизидеринче кичээнгейин коммунист Петерес угландырып турар.

Гуго Петерес — Челябинскиниң школаларының, училищелериниң болгаш техникумнарының доктаамал аалчызы.

Аңаа кээп турар чагаалар база хөй. Чамдыкта почтачы он-ону аккээр.

«Бодумнуң ажылымга сеткилим ханар. Ол дээрге амыдыралга эргежок чүгула чүүлдүр» деп, Гуго Петерес чугаалаар.

Ооң ажыл соонда чаныпкээрин кадайы Ирина, ийи кыс уруу —Наташа биле Лида четтикпейн манаарлар. Кыстары ам-даа чаш, ынчангаш адазының дискектериниң кырынга дыка олуруксаарлар.

ЧУРУКТАРДА: Петерес хаактап чор; ол өг-бүлези-биле.

Б. КЛИПИНИЦЕРНИҢ фотолары.
СЭТА-ның фотохроникасы.

ЧҮҮДЕН УКТАЛГАНЫЛ?

КӨШПЕС

Каржы-дерзии Сеңгин-Чаңгыдан кезек Ондарлар Ишкинден ойлап көшкеш, Акче агып кирген хемчигешке кыжын келгеннер. Каас-чараш бойдус чурумалдыг хемниң аксы аажок кызыы. Хемниң суу булуктааш ийи талазындан чалым кызааларга тырлып, кайнаар-даа баар аргажок кынныып келген. Часкаар кыжын Ондарлар сумелешкеннер.

—Бисти булук бергедетти, кайнаар көжер бис? —деп, оларның бир улуг назылыы өөрүнден айтырган.

—Бо хемчигештиң аксы кижи эртер аргажок кылдыр дуй булуктаан. Дерзиитен Сеңгин бисти дөмей-ле тыппас. Кайнаар-даа көшпейн, бо хемчигешке турумчуп чурттаар апаар бис. Бистерниң хонаштарывыс булукка алыспас черлер-дир. Моон эзимнерни айлыг-бестиг, аңныг-мөңниг черлер чорду—деп, оларның өгбези ирей чугаалаан. Дескеннер аңаа чурттап, турумчаан. Ынчангаш ол хемни Көшпес деп адаан. Көшпес одар-белчиирлиг хем.

АК

Ийи талазы кадыр шорааннарлыг, кашпал халдаштыг даглар кызаалаан, инек дег хаяларны чууй шаап агып чыдар хемниң адын чүге ынчаар адааныл? Шаг-шаанда аңаа чурттап чораан кижилер эртен-кежээ чажыын чажып чалбарыыр, оран-таңдызынга чүдүп тейлээр турганнар. Күскү дииңнээшкин үезинде бир кырган кадай оолдарын аңнаашкынче аъткарып тура:

—Алтай-таңдыңар бербес эвес, арт-сынны ашпас эвес силер, орууңар каалама ак болзун! —дээш ак сүдүн таңдызынче өргүп, чалбарып турган. Аалга арткан кижилер ол хүнден эгелээш хемниң адын Ак деп адаан. Ук аттың укталган төөгүзү ындыг дээр.

ХАН-ДЭЭР

Кайнаар-даа көөрге каът-каът эзимнерлиг, аңныг-мөңниг, кат-чимистиг, балык-байлаңныг хемге кускээр ийи аңчы диңнеп чорааннар. Хенертен дээр дуй бүргээш, ийи дүн-хүн улаштыр чаап туруп берген. Харга бастырып, ыяш адаанга чаглактанып хонган аңчылар бир эртен туруп кээрге, дээрниң хиндиниде хир-даа чок, артында-ла кыза берген ышкаш болган. Кудайның ол хире чүдерээш, ындыг дораан аазы бергенинге аңчылар өөрээн. Оларның бирээзи тургаш:

—Дээрниң аяс магалыг чаагайын көрем. Артында-ла хан-кызыл —дээн. Ооң чугаазын эжи деткээн. Ынчангаш олар ол хемниң адын Хан-Дээр деп адааннар.

О. БОРАШ.

«Думчууң кырында хир чор, бөгүн чунмааның илден-дир».

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

СОНУУРГАКТАРГА

МУРНАЙ КАТТЫРГАНЫ ТИИЛЕТТИРЕР

Малакка чартык ортулуктуң (Малайзия) мурнуу талазының чурттакчылары күш шенежир оюн-маргылдааны шагдан бээр улуг сонуургал-биле эрттирип келгеннер. Дүжүлге ийи кижи пистолет, селеме-биле-даа эвес, а кушчур-биле кужун шенежирлер. Ук маргылдааның онзагай талазы ол. Секундантының медээзи-биле үдүрланыкчылар «чепсээн» холга туткаш, үш метр диаметрлиг долгандырыгның дал ортузунга үнүп келгеш, бот-боттарын кижиргендирип эгелээрлер. Дөрт шак хире үргүлчүлээр дуэль кончуг ховар. Сегиржип алышкыын үезинде, кым мурнай каттырыптар болдур, ук кижи тиилеттирген болур. Ол маргылдаага аарыкчылар дыка хөй-биле келирлер.

КЫМ ЭҢ ЧУГААКЫРЫЛ?

Ол айтырыгга чамдык кижилер ойнай-сыдай, «херээжен улус» дей каалтар чадавас. Адыр, ындыг харыы бээринге далашпаңар. Чехословак социологтар кымның чеже сөс адаарын санап көргеннер. Чемпион-чугаакырлар — бештен он хар чедир назылыг уруглар болган. Кады олуруп чугаалажыр кижи тывылбаза-даа, олар ону белен чоктавастар — чүге дизе олар чааскаан боду-биле күзелдии-биле чугаалажыр. Ынчан олар хүнде ортумаа-биле он дөрт муң сөстү адаар болганнар. Ийиги черде— далайжылар. Аал-оранындан ырак, узун хүдсаалыг эжиндириишкинге чораан болгаш ындыг ийикпе, ээп келгеш, эрикке кончуг чугаакыр болурлар. Чугаакырының талазы-биле маргылдааның үшкү черинде — кавы четпээн оолдар, уруглар. Олар хүнде чугаага «чүгле» тос муң сөс ажыглап турарын шинчилел бадыткаан. Маргылдааның тиилекчилери илереттинген, а херээжен улуска хамаарыштыр кандыг-даа чугаа чок, шаңналдыг каш-даа дугаар чер онаашпайн турар-дыр.

СОЛУН ОЛЧА

Николаев хоорайның чурттакчылары Дарменконуң өг-бүлези бисти берген көрүнчүүнге хомудааны чугаажок. Ындыг-даа болза бо тавармга онзагай болган. Чүге дээрге бүзүлген кылын шилдиң аразынга демдеглелдер чораан. Ол шыгжагга хөй-хөй чылдар дургузунда чыткан демдеглелдер Бородино тулчуушкунунуң киржикчилериниң бирээзинге хамаарлыр.

Дарменколар ону «Бородинская битва» музей-панорамаже чорудупканнар. Демдеглелдерни олче чорударда бижээн чагаазында олар кырган-авазындан оларның өгбелериниң аразынга шериг кижилер турганын, Бородино тулчуушкунунга бирээзи кирип чораанын дыңнатканнар. Музейниң ажылдакчызы И. Езерскаяның дыңнадып турары-биле алырга, чаа тывылган ол демдеглелдер тулчуушкунның чамдык чүүлдерин тодарадырынга дузалаар (СЭТА).

СҮМЕЛЕР

Каша азы пюре хуюктаалдыр хайны берген пашты аштап чуур бетинде, аңаа дустуг суг куткаш, хондур тургузупкаш, эртенинде ол-ла сугну хайындырыпкаш, пажыңарны арыг кылдыр чуп ап болур силер.

• • •

Кухнята ажыглаар тряпканы, азы аяк чодар аржылдыы чуурунуң мурнунда, уксус холуксаалыг чылыг сугга шыгыдыр чытты рынтар болза, ооң хирин дүрген арлыычал болур.

• • •

Дус белен шыгыназын дей бодаар болзуңарза, хөй эвес рис крупаны ооң аразынче чажып кааш болур силер.

ТВ

ЯНВАРЬ 14-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Кадык болур дизиңзе. 9.05 — «Ынак шулуктеривис». С. Маршак. 9.35 — «Спортлотонуң» 2-ги тиражы. 9.45 — «Өг-бүле болгаш школа». «Харылзажырының берге эртеми». 10.15 — «Аныяк Россия» деп уран-чечен телефильмниң 7-ги сериязы. 11.20 — Эки бараанарны хөйнү бүдүрер. 11.50 — «Орус кыш». Концерт. 12.20 — «Утпаан боор сен, эш». «Красная Звезда» солуннуң 60 чылынга. 13.25—13.40— Чапсар. 13.40 — Бөгүн делегейде. 13.55 — «Бис шупту тайбың дээш демисежип турар бис». Музыка-литературлуг композиция. 14.25— Документалдыг телефильм. 14.55 — Чурукчулар дугайында чугаалар. РСФСР-ның уран чүүлдериниң алдарлыг ажылдакчызы И. Бродский. 15.35 —«Мартин Лютер Кингиниң кымнар өлүргенил?» Документалдыг фильм. (Франция). 16.15 — Мультфильмнер. 16.30 — «Билдингир-даа болза, эдептиг». 17.25 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 17.55 — Фильм-концерт. 19.00 — Тайбың камгалалының совет комитединиң даргазы Ю. А. Жуковтуң беседазы. 19.30— «Узун чай». Уран-чечен фильм. 21.00 —«Үе». 21.35 — Фигурлуг чуңгулаашкынга Европаның бирги чери дээш маргылдаа. Эр улус. Хостуг программа. Венгриядан дамчыдар. 22.50 —. 23.00 — Телемедээлер.

ИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Кадык болур дизиңзе. 8.30 — «Музейниң портреди» деп документалдыг телефильмниң баштайгы үндүргээни. 8.55—«Эртенги почта» деп музыкалыг дамчыдылга. 9.25 —Львовтуң телевидение студиязының программазы. 10.40— Мультфильм. 11.10 —«Аянчорукчулар клуву». 12.10— Волейболга ССРЭ-ниң бирги чери дээш маргылдаа. Херээженнер. «Уралочка» (Свердловск) — АДК (Алма-Ата). 12.50 — «Кинопанорама». 14.50 — «Кадыкшыл» программазының почтазы. 15.35 — «Француз революциязының музыказы», деп элээдилерге музыкалыг дамчыдылга. 17.45 — Коньки спортунга Европаның бирги чери дээш маргылдаа. Херээженнер. 18.15 — Документалдыг телефильм. 19.15 — Коньки спортунга Европаның бирги чери дээш маргылдаа. Херээженнер. 19.45 — Делегей байдалының допчулалы. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — «Музыкальный киоск». 20.50 — Документалдыг фильм. 21.00 — «Үе». 21.35—23.45 — «Бүзүрел». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге хүндүс быскан хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 3—8 метр.

Дүне 32—37 градус, чамдык черлерге 22 градус, хүндүс 25—30 градус соок болур.

Кызылга бүргеп, аязыр, бысканнаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Дүне 32—34 градус, хүндүс 25—27 градус соор.

КИНО

ЯНВАРЬ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Трое на шоссе» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР» «Принц за семью морями» 9.30, 12.50, «Кащей бессмертный» 11.20, «Четыре мушкетёра» 14.40, 17.20, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ» «Невезучие» 14.00, 20.00, «Фантоцци против всех» 16.00, 18.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Похищение по американски» 14.00, «Троих надо убрать» 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыы № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретарьнаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш тутуг килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агыы килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41 бухгалтериязының 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2082.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажыы № 1; ТС—00811

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 13 (123103) | 1984 чылдың январь 15, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көп.

Чуртта эң-не улуг бүдүрүлге черлериниң бирээзи — өөредилге методиктиг литератураны Смоленскиниң полиграфия комбинады чыл санында 50, миллион ажыг өөредилге номнарын үндүрүп турар.

Дешпилгелиг технологияны болгаш техникаларның чаа аргаларын ажыглаанының түңнелинде коллектив күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн болгаш ажыл төлевиринге бедик түңнелди чедип алган.

ЧУРУКТА: Смоленскиниң полиграфия комбинадының өөредилге номнарының шуушттурулга шугуму.

СЭТА-ның фотохроиниказы.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу бодунуң ээлчеглиг хуралынга чурттуң иштики амыдыралының болгаш Совет Эвилелиниң даштыкы политиказының угланыышкынының боттаныышкынының чамдык айтырыгларын чугаалажып көрген.

Нитиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле эки тура улусчу дружиналарның тургустунганындан бээр 25 чылының дугайында доктаалды хүлээп алган. Ында демдеглээни болза, ажылчы чоннарның инициативазы-биле тургустунган эки тура улусчу дружиналар партия болгаш совет органнарның удуртулгазы-биле нитиниң корум-чурумун быжыглаар ажылга көскү үлүүн киирип турар. Хоойлу-дүрүм үрээрин болдурбазынга болгаш соксадырынга, хоойлу-дүрүмнерни сагыыр болгаш социалистиг нити чуртталаның дүрүмнерин хүндүлээринге совет кижилерни кижизидер талазы-биле оларның идепкейлиг чоруун демдеглээн. Нитиниң корум-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды дыка хөй улусчу дружинниктер бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылы, кончуг эки өөредилгези-биле чедиишкинниг холбап турар.

Хөй нитиниң корум-чурумун болгаш социалистиг өнчү-хөреңгини камгалаарынга ажылчы чоннарның киржилгезин улам калбартырын хандырарын болгаш улусчу дружиналарны организас талазы-биле быжыглаарын боттандырар хемчеглерни чорударын республикада болгаш чер-черлерде партия болгаш совет органнарга СЭКП ТК-ның Политбюрозу дааскан. Улусчу дружиналарның ажыл-чорудулгазын доктаамал сайзыраңгайжыдарының, корум-чурумну болгаш хөй-нитиниң сагылга-чурумун быжыглаарынга оларның ролюн бедидериниң, корум-чурум камгалалының органнары-биле оларның демниг хөделиишкиннерин ханыладырының чугулазын демдеглээн. Улусчу дружиналарның, комсомолчу оперативтиг отрядтарның, дружинниктерниң ажыл-чорудулгаларының көрүлделерин, хоорайларга болгаш районнарга улусчу дружиналарның активиниң слёттарын болгаш хуралдарын эрттирерин, улусчу дружиналарның ажылында эки дуржулганы калбаа-биле солуннар арынарынга, радио болгаш телевидениеге чырыдарын сүмелээн.

Чаа америк ракеталарны ГФР, Англия болгаш Италияның девискээринге тургузуп эгелээниниң түңнелинде тургустунган байдалды түңнеп көрген болгаш ол байдалга холбаштыр чамдык боттуг хемчеглерни чорударын көрген.

Герман Демократтыг Республиканың даштыкы херектер министри О. Фишер-биле ооң чугаалажыышкыннарының түңнелдериниң дугайында А. А. Громыконуң дыңнадыын Политбюро чугаалажып көрген болгаш чүүлдүгзүнүп деткээн.

Герман коммунистиг партияның VII съездизиниң ажылынга Г. В. Романов баштадыр киржип чораан СЭКП-ниң делегациязының ажыл-чорудулгазын чүүлдүгзүнүп деткээн.

БЕДИК ИДЕПКЕЙЛИГ ЧОРУК

Соңгулда мурнунуң округтар хуралдары чуртта эгелээн

Ипатовонуң соңгулда округунуң күш-ажылчы коллективтериниң төлээлекчилери Ставрополь крайның Ипатово хоорайынга соңгулда мурнунуң округ хуралынга чыглып келгеннер.

— ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутадынга кандидат кылдыр СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. С. Горбачевту дешпиткен болгай — деп, «Большевик» хөй ажылының уксаажыдылга заводунуң директору Д. Ф. Пушкарный чугаалаан.— Коммунистиг партияның көскү ажылдакчызы бодунуң бүгү энергиязын, билиин, дуржулгазын партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга, чурттуң агроүлетпүр комплексизин улам ынай бүгү талалыг хөгжүдеринге берип турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутадынга кандидат кылдыр **Михаил Сергеевич Горбачёвту** дешпиткен хуралдарның шиитпирлерин хуралдың киржикчилери бир үн-биле деткээн болгаш Ипатово соңгулда округундан бүрүткедир талазы-биле чөпшээрелин бээрин оон дилээр деп шиитпирлээн.

Россошанскиниң соңгулда округунга болган соңгулда мурнунуң округ хуралынга санал берген ССР Эвилелиниң 60 чылы аттыг Россошанскиниң химия заводунуң нитроаммофоска бүдүрүлгезиниң бирги цегиниң начальниги Ю. И. Забоевтиң чугаалааны болза:

— ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга Россошанскиниң соңгулда округундан кандидат кылдыр бистиң коллектививис партияның болгаш күрүнениң көскү ажылдакчызы СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. И. Воротниковту дешпиткен болгай. Эш Воротников бедик партийжи, принципиалдыг шынарлары-биле, организакчы аргалары-биле ылгалып турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутадынга кандидат кылдыр **Виталий Иванович Воротниковту** дешпиткенин деткиир болгаш Россошанскиниң соңгулда округундан бүрүткедир талазы-биле чөпшээрелин бээрин оон дилээр деп доктаалды соңгулда мурнунуң округ хуралының киржикчилери бир үн-биле хүлээп алган.

Сормовонуң соңгулда округунуң соңгулда мурнунуң хуралы партияның болгаш чоннуң бир эп-сеткилдиниң чайынналчак көргүзүү болган. Горький хоорайның ийи индустриалдыг районнарының — Москва болгаш Сормово районнарының хөй-нити организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтериниң төлээлекчилери ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутаттарынга кандидаттар кылдыр эш Ю. В. Андроповту болгаш Горькийниң Серго Орджоникидзе аттыг ужар чүүл заводунуң токарьлар бригадири — В. А. Васильевти дешпидер дээн хуралдарның саналдарын изин-биле деткээннер.

— Юрий Владимирович Андроповту бис партияның болгаш күрүнениң шылгараңгай удуртукчузу, коммунизмниң тиилелгези дээш, тайбыңның херээ дээш, Төрээн чурттуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчүзүн быжыглаары дээш чаңнышылыш чок демиселчи деп билир бис. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер талазы-биле, планнарны ажыр күүседири болгаш продукцияның бот-үнезин чиигедири дээш амгы үеде чуртта калбарып турар шимчээшкинни, дыка хөй чугула эгелээшкиннерни ооң ады-биле холбап турар бис. В. А. Васильевтиң бригадазы ук кыйгырыгны Горький хоорайга бир дугаар деткээннерниң санынга хамааржыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутаттарынга Сормовонуң соңгулда округундан кандидаттар кылдыр **Юрий Владимирович Андроповту** болгаш **Виталий Александрович Васильевти** дешпиткенин хуралдың киржикчилери бир үн-биле деткээн болгаш ук округтан бүрүткелиринге чөпшээрелин бээрин олардан дилээр деп шиитпирлээн.

Шахтаның соңгулда округунуң ажылчы чоннар төлээлекчилериниң соңгулда мурнунуң округ хуралынга «Майская» шахтаның партком секретары О. Д. Коваленко сөс алган. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутадынга Шахтаның соңгулда округундан кандидат кылдыр Коммунистиг партияның көскү ажылдакчызы, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның чанында Партийжи контроль комитединиң даргазы М. С. Соломенцев дешпиттирген болгай деп, ол чугаалаан.

М. С. Соломенцев ажылшке ханы бердиниишкини-биле, бедик принципиалдыг чоруу-биле ылгалып турар. Кандыг-даа албан-дужаалга тургаш, ол аңаа көргүскен бүзүрелди кезээде шынзыдып келген деп, ораторлар демдеглээннер.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутадынга Шахтаның соңгулда округундан кандидат кылдыр **Михаил Сергеевич Соломенцевти** дешпидер дээн шиитпирлерни хуралдың киржикчилери бир үн-биле деткээн болгаш ук округтан депутатка бүрүткеттиреринге чөпшээрелин бээрин оон дилээр деп шиитпирлээн.

Тюменьниң соңгулда округунуң күш-ажылчы коллективтериниң болгаш хөй-нити организацияларының төлээлекчилериниң соңгулда мурнунуң округ хуралын партияның Тюмень хоорокомунуң бирги секретары И. А. Шаповалов ажыткан. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутадынга кандидат кылдыр СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов дешпиттирген болгай деп, ол дыңнаткан. Эш Тихонов күрүне болгаш партия ажылының талазы-биле болуңуң улуг дуржулгазын коммунистиг тургузуушкуннуң хереэнге, чурттуң улам ындай социал-экономиктиг хөгжүлдезинче партияның угланыышкынын амыдыралга боттандырарынга берип турар. Депутаттың кандидадынга ол ышкаш Камвольсукно комбинадының ажылчызы Г. П. Яковлева база дешпиттирген.

Николай Александрович Тихоновту болгаш **Галина Петровна Яковлеваны** ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутаттарынга кандидаттар кылдыр дешпиткен саналдарны хурал бир үн-биле деткээн болгаш Тюменьниң соңгулда округундан бүрүткеттиреринге чөпшээрелин бээрин олардан дилээр деп шиитпирлээн.

Ярославль областың Рыбинскиниң соңгулда округундан ССРЭ-ниң Эвилел Совединге соңгулдалар талазы-биле Рыбинскиниң соңгулда округунуң ажылчы чоннарының төлээлекчилериниң хуралынга № 2 школа-интернаттың директору ССРЭ-ниң улустуң башкызы Ю. С. Кашкин чүве чугаалаан. Чурттуң күрүне эрге-чагыргазының дээди органының депутадының кандидадынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненкону дешпиткенин ол дыңнаткан. Ол политиктиг улуг ажылдакчы партияның политиказын боттандырып чорударынга, идеологтуг ажылды сайзыраңгайжыдарынга хөй чүүлдерни кылып турар. Ол күш-ажылчы коллектив депутаттың кандидадынга мотор тудуушкунунуң Рыбинскиде каттыжыышкынының слесарь-эптекчизи Б. Ф. Ивановту дешпиткен.

Константин Устинович Черненкону болгаш **Борис Федорович Ивановту** ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутаттарының кандидаттарынга дешпиткенни деткиир болгаш оларны ол соңгулда округундан бүрүткедирин дилээн доктаалды чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Соңгулдаларга белеткел совет кижилериниң чогаадыкчы идепкейиниң чаа калбарыышкынын болдурган.

Ол дугайында чугаа ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар талазы-биле Минск—Москваның соңгулда округунуң ажылчы чоннарының төлээлекчилериниң соңгулда мурнунуң хуралынга болган.

«Луч» деп идик даараар бүдүрүлге эргелелиниң чиигине директору В. В. Позняктың дыңнатканы болза: Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиказының эң идепкейлиг дамчыдыкчыларының бирээзи, сураглыг ажылдакчызы, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыкону ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадының кандидадынга дешпиткен.

Андрей Андреевич Громыкону ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутадының кандидадынга Минск—Москваның соңгулда округундан дешпиткенин деткиир болгаш ол соңгулда округунга бүрүткедирин оон дилээр дугайында доктаалды округтуң соңгулда мурнунуң хуралы хүлээп алган.

Баку—Ленин соңгулда округунуң коллективтериниң соңгулда мурнунуң хуралынга «Бакунуң ажылчыны» машина тудуушкун заводунуң электросварщиги М. Б. Абдул-Алиевтиң чугаалааны болза:

— Азербайджан ССР он үш чылдың иштинде улаштыр Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга тиилекчи боол келген. Республиканың чедиишкиннеринге улуг үлүүн эш Г. А. Алиев киирген. Ол, 13 чыл ажыг үе иштинде Азербайджанның Компартиязының Төп Комитедин удуртуп келген. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң көскү ажылдакчызы кижилериниң политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин бедидеринге, экономиканга улуг чедиишкиннерни чедип алырынга хөй чүүлдерни кылган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Г. А. Алиевтиң ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадының кандидадынга дешпиттиргенин оратор дыңнаткан.

Гейдар Алиевич Алиевти ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутадының кандидадынга дешпидер дугайында шиитпирни хурал киржикчилери бир үн-биле деткээн. Ону Баку—Ленин соңгулда округундан депутатка бүрүткедирин хурал дилээн.

* * *

Округтарның соңгулда мурнунуң хуралдарынга соңгукчуларга кыйгырыгларны хүлээп алгылаан.

(СЭТА).

АНЫЯК СААНЧЫ — ДЕПУТАТКА КАНДИДАТ

Чөөн-Хемчикте «Большевик» совхозтуң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары Шеми суурнуң Культура бажыңынга чыглып келгеннер. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге Чөөн-Хемчиктиң № 650 соңгулда округундан депутаттың кандидадын дешпидеринге тураскааткан байырлыг хуралды совхозтуң партком секретары К. И. Доржу ажыткан.

СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң бирги секретары И. М. Суваңдии сөс алгаш, бо чылдың март 4-те болур ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында, социалистиг демократияның чечектелиишкининиң дугайында ол төөгүлүг болуушкунга уткуштур районнуң ишчилериниң шудургу күш-ажылының дугайында чүве чугаалаан.

— СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлери, аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазы он бирги беш чылдың дөрткү чылында бистиң канчаар ажылдаарывыска дайынчы программа болган. Ооң-биле чергелештир Совет Тываның 40 чылынга уткуштур социалистиг чарышты районга улам калбартыр, СЭКП обкомунуң бюрозунуң «Совет Тываның 40 чылынга —шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы ээлчег дугайында доктаалын, партияның XIX область конференциязының салган сорулгаларын күүседир дээш бүгү аргаларны ажыглаар бис — деп, ол чугаалаан. Нитизи-биле районда байдалга ол доктааган.

— Үшкү өзек чылды багай эвес көргүзүглерлиг дооскан бис — деп, «Большевик» совхозтуң директору А. Т. Шаалы бодунуң саналын эгелээн. —Эрткен чылдың эът болгаш дүк планын чедиишкинниг күүсеткен бис. Ынчалза-даа чедиишкиннерге доктаавайн, бо чылын оон-даа бедик көргүзүглерни чедип алгаш, республиканың юбилейин төлептиг уткуур сорулганы шемижилер салып турар. Хой оолдаашкынны совхоста түлүктээн. 60 хуу чедип турар. Чаш төл менди. Хомуданчыг чүве — дүк планы күүсеттинмээн, ону бо чылын ажыр күүседип тургаш, өревисти төлээр ужурлуг бис—деп, А. Т. Шаалы чугаалаан.

Совхозтуң ажыл-ишчи байдалын анализтеп тура, директор комсомолчу-аныяктарның Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының ажылынга доктааган. Совхозтуң сүт планын күүседиринге ук ферманың ишчилериниң шудургу ижи улуг салдарлыг болган. Ында мурнакчы саанчылар хөй. Оларның аразында аныяк-даа болза, дуржулгалыг саанчы М. Х.-Д. Монгуштуң ажылын черле мактавас арга чок. Ол он чеди харлыында аңаа ажылдап келген, чылдың-на эки көргүзүглерни чедип ап келгенин директор демдеглээн. Бо чылын база ында 25 саар инек быжыглаттынган, оон бедик шынарлыг, хөй сүттү ап турар. Эрткен чылын Маргарита Монгуш бир инекке онаашпыр 2644 килограмм сүттү саап алган. Бо чылын база оон кудулатпас хүлээлгени ап турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге Чөөн-Хемчиктиң № 650 соңгулда округундан депутаттың кандидадынга мурнакчы саанчы М. Х.-Д. Монгушту дешпидер деп саналды директор киирген.

Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының инек кадарчызы С. С. Куулар сөс алган:

— «Инектиң сүдү — дылында» дижир болгай — деп, ол чугаалаан. — Ооң хөй сүт бээр үндезини эки чемгерилгеде. Ынчангаш бистер малдан алыр ол продуктуларны көвүдедири-биле бүгү-ле аргаларывысты ажыглап турар бис. Мал чеми четчир. Ону чүгле солуур рацион ёзугаар бээри бистерден, кадарчылардан база хамааржыр. Ооң-биле чергелештир инек бажын бүрүн камгалап алыр сорулга бистиң мурнувуста салдынган. Ону Тываның юбилейинге уткуштур чедиишкининиг боттандырар бис.

— Совхоз директору чурттуң дээди органынга төлээ кылдыр саанчы М. Х.-Д. Монгуштуң кандидатуразын саналдады. Аңаа каттышпас аргам чок. Маргарита ажылгыр кыс, эш-өөрүнге хүндүткелдиг. Фермага хөй чыл ажылдап, ону көрүп келдим. Депутат болурунга ол төлептиг кижи. Ынчангаш ук саналды изин-биле деткиирдир мен — деп, ол уламчылаан.

«Большевик» совхозта ВЛКСМ комитединиң секретары К. Х. Ооржак саналынга Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының комсомолчу-аныяктарының ажылынга доктааган. Ук ферманың сөөлгү чылдарда багай эвес көргүзүглерни чедип ап турары —аныяктарның, дес-пес чүректерниң киирген үлүүнден база хамааржып турар дээрзин ол чугаалаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидады кылдыр М. Х-Д. Монгушту дешпидер деп саналды база комсомолчуларның болгаш аныяктарның мурнундан деткээн.

Комсомолчу механизатор А. М. Куулар аныяк саанчы Маргарита Монгушту ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидадынга дешпидер дээн саналды деткивишаан, совхозтуң механизаторларының бөгүнгү байдалынга доктааган. Нитизи-биле ол ажыл-агыйда ажыл багай эвес дээрзин ол демдеглээн. Часкы хову ажылдарынга белеткелди улам шапкынчыдып тургаш, ону кыска хуусаада доозуп болур аргалар бар дээрзинге ол доктааган. Бүгү-ле курлавырларны санап көргеш, совхозтуң механизаторлары техника септелгезин январь 25-ке чедир бүрүн доозар деп хүлээлгени алган дээрзин ол дыңнаткан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге Чөөн-Хемчиктиң № 650 соңгулда округундан депутаттың кандидадынга «Большевик» совхозтуң саанчызы **Маргарита Хилик-Доржуевна Монгушту** дешпидер деп саналды хуралдың киржикчилери бир үн-биле деткээн.

* * *

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Чөөн-Хемчиктиң № 650 соңгулда округундан депутаттың кандидадын дешпидеринге тураскааткан хурал «Искра» совхозка база болган. Совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының Бажың-Алаак суурга болган хуралын партком секретары Э. Ч. Куулар ажыткан. СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бүгү совет кижилериниң, ооң иштинде Тываның ажылчы чоннарының канчаар ажылдап турарын улус депутаттарының Чөөн-Хемчик район Совединиң күүскомунуң даргазы Д. С. Куулар чыылганнарга таныштырган. Нитизи-биле районда бөгүнгү байдалдың дугайын база ол чугаалаан.

Республиканың мал ажылдыг районнарының бирээзи — Чөөн-Хемчик 1983 чылда күрүнеге сүт садар планын 105,8 хуу күүсеткен, дүктү — 104,4 хуу күүсеткен. Мал оолдаашкыны районда кидин түлүк чоруп турар.

Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур талазы-биле районнуң болгаш совхозтуң ишчилериниң сорулгаларын ол доктааган.

«Искра» совхозтуң директору О. А. Куулар сөс алгаш, партия ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң база партияның XIX область конференциязының шиитпирлерин күүседир дээш искражыларның канчаар ажылдап турарын чыылганнарга таныштырган. Совхозтуң ишчилери он бирги беш чылдың өзек чылын нитизи-биле эки доскан. А кол күштү Тываның юбилейинге уткуштур мөөнеп, планныг онаалдалар болгаш социалистиг хүлээлгелер күүселдезин чедип алыры-биле тодаргай сорулгаларга доктааган.

Кожазында «Большевик» совхозтуң саанчызы М. Х-Д. Монгушту ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң депутадының кандидадынга Чөөн-Хемчиктиң № 650 соңгулда округундан дешпидерин директор О. А. Куулар саналдаарга, Бажың-Алаак школазының башкызы К. Е. Балдан, механизатор В. Д. Ховалыг болгаш өскелер-даа оларны изин-биле деткип, боттарының ажыл-ижинге хамааржыштыр бодалдарын илереткеннер.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге Чөөн-Хемчиктиң № 650 соңгулда округундан «Большевик» совхозтуң саанчызы **Маргарита Хилик-Доржуевна Монгушту** дешпидер деп санал ук хуралдың протоколунда бижиттинген.

* * *

Маргарита Хилик-Доржуевна МОНГУШТУ ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидадынга дешпидер дугайында шиитпирни Сельхозтехниканың Чадаанада каттыжыышкынының ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары база хүлээп алганнар. Олар боттарының арга-курлавырларын санап көргеш, он бирги беш чылдың дөрткү чылының планнарын хуусаадан эрте күүседир талазы-биле хүлээлгелерни алган.

* * *

Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң база Чадаана АТБ-зының коллективтериниң хуралы база болган. Ооң киржикчилери ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Чөөн-Хемчиктиң № 650 соңгулда округундан **Маргарита Хилик-Доржуевна Монгушту** дешпидер талазы-биле үстүнде коллективтерниң саналын деткээннер.

ШЫНАРЛЫГ БҮДҮРЕР

Юбилейлиг чылче кирип тура, «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкынының күш-ажылчы коллективтери бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. СЭКП ТК-ның июнь, декабрь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин удуртулга болдурган. Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур сорулга-биле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин, ажылдың шынарын экижидерин болгаш сагылга-чурумну чедип алыр сорулга салдынган.

1984 чылдың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планын долузу-биле күүседирин ажылчыннар хүлээнген.

Кызылдың туүйбу заводу, Элегес-Аксының керамиктиг хана материалдары заводу «Совет Тываның 40 чылынга —шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы ээлчегни эрттирер дугайында СЭКП обкомунуң бюрозунуң шиитпирин деткээн. Бо заводтар эрткен чылын тудуг материалдары бүдүрерин көвүдеткен болгаш продукцияның шынарын мурнундагы чылдардан экижиткен. Дөрткү чылда ол темпини салбайн, оон-даа артык күжениишкинниг ажылдаарын олар шиитпирлээн.

Бүдүрүлгени бүгү талалыг интенсификастаарын, ооң техниктиг чепсеглелин экижидерин, ажыл шагының чидирин болдурбазын чедип алыры көрдүнген. Каттыжыышкын продукция сайгарарының болгаш нормативтиг арыг продукцияны бүдүрериниң чыл планын декабрь 29-та доозарын, пландан ажыр 375 муң туүйбуну база 20 муң рубльдиң продукциязын бүдүрерин хүлээнген.

Совет Тываның 40 чылынга чедир продукция сайгарарының нормативтиг арыг болгаш бараанныг продукцияны бүдүрериниң он айларының планын доозар сорулга салдынган. Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглап, мурнакчы дуржулганы нептередип тургаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн чыл планында көрдүнгенинден 1 хуу немей өстүрерин чедип алыры көрдүнген.

Ажылдың технологтуг сагылга-чурумун күштелдирип, ажылчыннарның мергежилин бедидер болгаш харысалгазын улгаттырар. 100 марканың туүйбуларын нити бүдүрүлгениң 70 хуу аттестацияга кирер продукцияны бүдүрерин 100 хуу чедирерин хүлээлгелерде айыткан.

«Тудуг материалдары» бүдүрүлге каттыжыышкыны «Совет Тываның 40 чылынга —шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы ээлчегге идепкейлиг киржир сорулга-биле, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринден аңгыда, ажыл шагының, материалдыг курлавырларының камналгазын чедип алырын, чылда көрдүнгенинден чиг-этти 6 муң рубльге, электроэнергияны 43 муң киловатт-шакты, хөмүр-дашты 120 тоннаны, кывар-чаар материалдарны 4,2 тоннаны, бир ажылчынга онаашпыр материалдыг курлавырларны чылда 20 рубль чедир камнап алырын хүлээнген. Камналганы чедип алыр болза, продукцияның бот-үнези элээн чиигээр.

Ажылчыннарның сонуургалын, негелде-херегледин өөренип көөрү чугула болуп турар. Эки эгелээшкинни деткиир, бот-идепкейни кодурер, ажылдаар, чурттаар, дыштаныр байдалды экижидер херекке хөй-нити организацияларының, дагдыныкчылар чөвүлелериниң, ортумак звенонуң кадрларының киржилгезин күштелдирери чугула.

Дериг-херекседерниң, механизмнерниң ажыглалын экижидер болгаш бүдүрүкчү эвес үе чидирерин, эрткен чылга бодаарга, 10 хуу кызыраарын ажылчыннар хүлээнген. Элегес-Аксының керамиктиг хана материалдары заводунуң күчүлерин ажыглаарын 3,1 хуу көвүдедирин бо чылын чедип алыр арга бар. 18,5 муң рубль түңнүг камналганы бээр 14 чаартыкчы саналдарны ажылдап кылыр болгаш бүдүрүлгеге ажыглаарын чедип алыр.

Ажылчын кадрларны белеткээр, оларны ажылга быжыглаар ажыл база бирги черге ниң айтырыы болур.

А. БАГЫР.

МЕНДИ

«Сүт-Хөл» совхозтуң Өлеңниң хойжу бригадазындан Таан-оол Ондар Ыяш-Шашканда төрүүр бир кодан хойну кыштадып турар. Оларның коданында ам 100 ажыг хой төрээн. Чаш хураганнар онча-менди.

Улуг сакманчы өгнүң хереэжен ээзи Кара-кыс Ондар чаш хураганнарны онча-менди доруктуруп турар.

М. КӨЖЕЛДЕЙ.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНГА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң сески сессиязы 1984 чылдың январь 18-те эртенгиниң 10 шакта СЭКП Тыва обкомунуң Политчырдыышкын бажыңынга ажыттынар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының хуралы 1984 чылдың январь 17-де эртенгиниң 10 шакта Советтер бажыңынга болур.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң сески сессиязынга келген депутаттарны бүрүткээри 1984 чылдың январь 16-да эртенгиниң 9 шактан 18 шакка чедир, январь 17-де эртенгиниң 9 шактан 18 шакка чедир Советтер бажыңының 1 каъдының 107 комнатазынга болур, телефону 2-55-42. Январь 18-те депутаттарның демдеглелин эртенгиниң 8 шак 30 минутада СЭКП обкомунуң Политчырдыышкын бажыңынга эгелээр.

БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

БРИГАДА КЕРЭЭЗИН ХӨГЖҮДЕР

СЭКП Төп Комитединиң декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң чугаазын Тываның автотранспорт ажылдакчылары улуг кичээнгей-биле таныжкан болгаш ооң-биле чүүлдүгзүнүп деткип турар. Эш Ю. В. Андроповтуң Пленумга чугаазы — бистиң моон соңгааргы сорулгаларывысты, ону боттандырарының оруктарын айыткан эң чугула документ. Политиктиг чугула ол документиде чүүлдер болгаш түңнелдер бистиң ажыл-чорудулгавыстың үндезинин болган турар ужурлуг деп, транспорт ажылдакчылары санап турар.

«Транспорттуң ажылы ажыл-агый, партия болгаш совет органнарының кошкаш дивес кичээнгейин негеп турар. Сөөлгү чылдарда бо талазы-биле эки чүүлдер демдеглеттинген болбайн аан. Ынчалза-даа кыска хуусааның иштинде алыглалга киирип болур курлавырлар болгаш ажыглаттынмаан аргалар, өске адырларга бодаарга, транспортта хөй боор турар. Хамыктың мурнунда чүъктерни ажык чок сөөртүрүн кызыдарынга ол хамааржып турар» — деп ол чугула документиде чугаалап турар.

Бригада керээзин ёзугаар ажылдаары — даандырган ажыл-херек дээш бот-боттарының эрге-ажыктарынга таарымчалыг кылдыр ажылдаарының база шуптузу харысалгалыг болурунуң сайзыраңгай хевири. Автомобиль транспортунуң ажылдакчылары бригада керээзин ёзугаар ажылдаарын Минусинскиниң чүък сөөртүр автобүдүрүлгезинге эң баштай организастаан.

Бо бүдүрүлгениң 26 бригадазы бригада керээзин ёзугаар ажылдап турар. Ол бригадалар колдуунда-ла улус ажыл-агыйының янзы-бүрү чүъктерин Саян артындан республикаже киир сөөртүп турар. Бригада керээзин нептередиринге шаптараазынныг чүүлдер турбаан деп болбас. Бригада керээзи-биле ажылдаарга ооң кайы хире ажыктыын чолаачыга тайылбырлаары эргежок чугула турган.

Чагыкчыларның талазындан чамдык бергедээшкиннер база түргулаан. Мааа чиже кылдыр мону чугаалап болур. Садыг баазаларын 1.5—2 ээлчеглиг ажылдаар кылдыр организастап, бар механизмнерни дилеп тыпкаш, оларны ажыктыг кылдыр ажыглаары. Бараан шыгжаар складтарже машина чеде баар оруктарының, а ол ышкаш автомашиналарга сөөртүп эккелген чүъктерни хары угда дужүрүптер шөлдерниң чок болуп турары мааа хамааржыр. Бо четпестерни чайладыр талазы-биле чамдык хемчеглерни ап чоруткан.

Респотребсоюзтуң садыг баазазының болгаш Кызылдың эът комбинадының бо талазы-биле эки ажылын демдеглээр артык эвес. Үениң негелдезинге дүгжүп турар, күш-ажылды организастаарының чаа хевири болур бригада керээзин бо коллективтер республикага бир-ле дугаарында нептеретпен. Элээн каш чылдар мурнунда Респотребсоюзтуң садыг баазазының хериминиң аскында чүъгүн дүжүртүр дээш ээлчег манаан машиналарының дыка хөй чыглы берген турарын кижи бо-ла эскерер турган. Бригада керээзинче шилчээн соонда ындыг таварылгалар болбастаан.

Респотребсоюзтуң садыг баазазының коллективи материалдыг болгаш күш-ажыл курлавырларының немелде чарыгдалдарын үндүрбейн, дыка хөй машиналарны хары угда чүдүрбүшаан, ооң чүъгүн дүжүрүптер аргалыг болу берген. Механизацияның чепсек-херекселин ажыглап турар апарганының түңнели ол. Бо айтырыгны шиитпирлээринге баазаның чолаачылары, чүдүрүкчүлери, склад эргелекчилери киришкен.

Машиналарга чүък чүдүрериниң шыйыгы графигин ажылдап кылгаш, элээн хөй машиналарның чүъгүн дүжүрүп, хүлээп аптар складтарны баш бурунгаар белеткээн болгаш чүдүрүкчүлер бригадазын четчелеп тургускаш, чүдүрер-дүжүрер механизмнерни оларга бижыглаан.

Чүък сөөртиен чолаачылар маршрут ёзугаар чедип келген черинден чүъкты ынча шакта дүжүрүп эгелээн деп диспетчерлерже дыңнадып турар. Моон ачызында чүъкту чогуур үезинде сөөртүп чедирерге бараан шынарын-даа чидирбес болгаш ооң кадагалалы эки болур. Дүрген үрелинчел база соокка шыдашпас барааннарны сөөртүп турар үеде моон кайы хире ажыктыы көстүп келир.

Күш-ажылдың бригада керээзи хамыктың мурнунда шимчээр составты ажыктыг кылдыр ажыглаарын, сөөртүлгениң бот-үнезин чиителирин болгаш сөөртүп турар барааннарның шынарын чидирбезин магадылап турар. Ынчалза-даа керээ ёзугаар ажылдап турар бригадаларның ажылын көрүп турар чамдык чагыкчылар күш-ажылдың бо хевириниң ужур-утказын чедир билбейн турары хомуданчыг. Ындыг чорук кедизинде барып немелде бергедээшкиннерни тургузуп турарындан чолаачыларның алыр акша-шалының эвээжедип турар. Ынчап кээрге шак ындыг чагыкчыларга автобүдүрүлгениң-даа: чолаачыларының-даа ажылдаар хөңнү чок болур.

Садыг министерствозунуң баазазын, «Тудуг незектери» комбинатты, «Тыва тудуг» трестиң бүдүрүлге-технологтуг четчелээшкин эргелелин болгаш Материал-техниктиг хандырылга талазы-биле күрүне комитединиң мааа хамаарыштырып болур. Бо черлерниң баазалары колдуунда-ла 5—6 шакка чедир ажылдап турар болгаш чүдүрүп, дүжүрер ажылдарны механизаставаан боор турар. Чижээ, Материал-техниктиг хандырылганың күрүне комитединиң баазазында 7 тонна чүък көдүртүр чаңгыс автокран бар. Бо бүдүрүлгениң адының кырынга келген шарыглыг болгаш пакеттиг чүъктерниң деңзизи чамдыкта 10 тонна ажа бергилээр. Моон түңнелинде ол чүъкту шарыындан адырып, хөй үе-шакты чидирер ужурга таваржып турар. Бир эвес чүък сөөртүп экелген машина пятница хүнүнде 6 шактан соңгаар келир болза, ооң чүъгү чүгле понедельникте дүжүртүнер. «Тыва тудуг» трестиң бүдүрүлге-технологтуг четчелээшкин эргелелиниң баазазында байдал моон дээре девес.

Үстүнде адаанывыс четпестер оон-даа өске черлерде бар-даа болза, бригада керээзин автомобиль транспортунда нептередип турарында эки чүүлдер бар. Чогуур хемчеглерни ап чорутканының ачызында чүък сөөртүлгезиниң шынары элээн экижээн. Бригада керээзин нептеретткенивистиң ачызында чүъкту савалааш сөөртүрү шиитпирлеттинген болгаш сөөрткен чүъктүң кадагалалы бедээн. Контейнерлер саадаткан дээш демир-орук станцияларынга төлээр торгаалдар кызырылган.

«Туваавтотранс» девискээр-бүдүрүлге каттыжыышкыны 1984 чылда сөөртүр чүъктерниң хемчээлин орук тудуп турар организациялар-биле тодаратткан. Бо чылын автотранспортчуларның, экскаваторжуларның, грейдеристерниң комплекстиг бригадаларын тургузар болгаш олар бригада керээзин ёзугаар ажылдаар. Кызыл хоорайның орук септелге-тудуг участогун хандырар бригада керээзин ёзугаар ажылдаар бригадазы Кызылдың № 2 АТБ-зиниң баазазынга тургузары көрдүнүп турар. Кызыл хоорайның садыг четкилеринге бараан сөөртүр ийи бригада январь эгезинден бригада керээзин ёзугаар ажылдап эгелээн. Ак-Довурактың автобүдүрүлгезиниң баазазынга организастап тургускан бригада керээзи-биле ажылдаар бригада Абазаның орук септелге-тудуг участогунга ажылдаар.

Минусинскиниң чүък сөөртүр автотранспорт бүдүрүлгезинге бригада керээзин ёзугаар кылыр ажылдарны ам-даа сайзыраңгайжыдары көрдүнүп турар. Бо бүдүрүлгениң ийи бригадазы январь айдан бот-орулга-чарылгаже шилчээн. Бригада кежигүнү бүрүзүнүң күш-ажылга киржилгезиниң коэффициентизин барымдаалап ажыл төлевирин төлээр арганы ол бээр.

Бистиң хандырып турарывыс организациялар, бүдүрүлгелер бригада керээзин улам ынай хөгжүдер дугайында эгелээшкиннивисти деткип, ону чер бүрүзүнге нептередиринге таарымчалыг байдалдарны тургузар боор дээрзинге транспортчулар идегеп турар бис.

В. ПАЛАМАРЧУК.
«Туваавтотранс» девискээр - бүдүрүлге каттыжыышкынының чүък сөөртүр киидизиниң начальнигиниң оралакчызы.

Кызылдың автосептелге заводунуң механика цегинде чондурукчу Геннадий Яковлевич Кострицев — коммунистиг күш-ажылдың шалыычызы. Ооң чуруун Кызыл хоорайның хүндүлел самбыразынче киирген.
ЧУРУКТА: чондурукчу Г. Я. Кострицев.
А. МОНГУШТУН фотозу.

Экономика камналгалыг болур ужурлуг

КАМНАЛГА — ОРУЛГА

Кывар-чаар материалдар камналгазынче Улуг-Хем районда совет болгаш ажыл-агый органнары улуг кичээнгейни утландырган.

Районда хоорай чоогунуң асфальтылыг оруунга чоруур машиналарны хандырар чаа станцияны ажыглалга киирген. Шагаан-Арыгның автотранспорт бүдүрүлгези эрткен чылдың он бир айларында 58 тонна бензинни, 7 тонна солярканы камнап алган. Нинтизи-биле чылда эвээш эвес кывар-чаар материалдар камнап алдынган. Чолаачылар Д. М. Чаш-оол 57, В. А. Баазан, А. Г. Носков 400 хире, А. К. Еркенов, Г. Б. Шыжаан 300 ажыг литр бензинни камнап алган.

Совхозтарда кывар-чаар чүүлдү кайы-хамаан чок чарыгдап турар. Чыл фондузунга хамаарыштыр 481 тонна бензинни ажыр чарыгдаан. «Ак-Туруг», «Найырал» совхозтар тус-тузунда нормада көрдүнгенинден 140 хире литр бензинни ажыр чарыгдаан. Ажыл-агыйжы эвес чоруктуң күрүнеге кандыг когарал чедирип турарын борта чугаалаары артык эвес. Солярка чарыгдалын «Улуг-Хая» совхоз база көвүдеткен.

Чолаачы бүрүзүнге хүнде четчир кывар-чаар материалдарны берип турар. Ынчалза-даа артык рейстерни немей бижидип тургаш, күрүнениң техниказын амы-хууда херектерип бүдүреринге азы «солагай» ажылдар кылырынга ажыглап турары чажыт эвес. Ооң чылдагааны-биле рынок фондузунуң чүгле 62 хуузу ажыглаттынган болган.

Машиналарның спидометрлери доктаамал бүдүн-бүдүн турарын чедип алыры чугула айтырыг. Амгы үеде Чаа Шагаан-Арыг автобаазазында 117 автомашиналарның 46-зында спидометрлер ажылдап турар. Арткан машиналарда бо чугула прибор үрелик азы шуут ап кагдынган болган. Ол ышкаш «Сельхозтехника» салбырында 31 машинаның чаңгызында-даа спидометри ажылдавас. Бо чорук техникага ээ-харысалга чок, ооң ажаалдазынче сагыш салбайн турарын херечилеп турар.

Кывар-чаар чүүлдерни ажыр чарыгдап турар чолаачылар мээң карманымдан үнүп турар эвес, мен каражадаар эвес мен дээр хөөн-биле ажылдап турары ол. Нинтилелдиң өнчү-хөреңгизин кижи бүрүзү карак огу дег камнаар, камгалаар хүлээлгелиг.

Камналга айтырыы чүгле чолаачыларның эвес, харын транспорт бүдүрүлгелеринде, профэвилел болгаш комсомол организацияларының база хереэ. Күш-ажылчы коллективтер бо ажылче сагыш салыры күзенчиг. Чарыгдалдарны эвээжедиринге улусчу контроль бөлүктериниң салдары улуг болур ужурлуг. Камналга талазы-биле рейдилерни доктаамал чорутса чогуур. Чүге дизе камналга дээрге-ле орулга-дыр.

К. ЭРТИНЕ.

СӨС-БИЛЕ ДҮГЖҮР

Он бирги беш чылдың үшкү чылында бистиң Таңды районнуң девискээринге агаар-бойдустуң таарымчалыг болганы-биле оът-сигенниң, тараа-быдааның дүжүдү эки болган. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз мал болгаш чер ажыл-агыйлыг, совхозтуң нинти орулгазының 60—70 хуузу чүгле мал ажылындан кирип турар.

Ажылга малчыннарның улуг-хуузу улуг. Хойжу Карбыл Лопсаңович Ооржак чээрби үш чыл хөй малдап келген. Ол чыл санында малчыннар ортузунга организастаан социалистиг чарышка багай эвес көргүзүглерлиг болуп келген. Он бирги беш чылдың эге чылындан эгелээш, төрүүр чүс хойга онаашты 95—98 хураганы, бир хойдан-на 3,2—3,5 килограмм дүктү ап келген. Бо-ла бүгү чедиишкиннер өгнүң херээжен ээзи Өшкү-Саар Шоктук-ооловна Ооржактың ак сеткилдиг күш-ажылының база үре-түңнели.

— Эрткен чылын совхоз мал чеми белеткээриниң планныг онаалдаларын чедиишкиннииг күүсеткен. Кыштаг бүрүзүнде мал чеми четчири-биле дүжүртүнген. Кодан санында сиген, витаминниг сиген далганы, дус четчир. Хойдан хөй хураганны, дүктү алыр дизе, хойну чогуур өй-шаанда тарып боозадыр, эдерикилгени шын организастаар херек. Ооң ажаалда, чемгерилгезин база шын чорудары чугула. Ынчангаш чедиишкин малчын кижиниң ажылга харысалгалыындан, ажылды үнелеп билиринден, арга-мергежилинден улуг хамаарылгалыг болур— деп Карбыл Лопсанович чугаалаар.

— Мен СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң доктаал, шиитпирлерин онза кичээнгей-биле номчуп таныштым. Ону амыдыралга боттандырар дээш база Совет Тываның 40 чыл оюнга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыры-биле бедиткен социалистиг хүлээлгени алдым. Төрүүр чүс хойга онаашпыр 100 хураганы, бир хойдан 3,5 килограмм дүктү кыргып алырын хүлээттим мен. Сөс-биле ажыл-херек дүгжүр ужурлуг — деп, ол чугаазынга немеп кагды.

М. ОНДАР.

Мурнавышаан

«Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы ээлчегте киржир дугайында эгелээшкинниң үндүргеннериниң бирээзи — «Тудуг незектери» комбинаттың мыш болбаазырадыр заводунда П. И. Устюговтуң бригадазы соңга кастактары чазаар ээлчег онаалдазын ажыр күүсеткен.

Мурнакчы бригада декабрь айның планын ёзугаар 2000 дөрбелчин метрни бээр турган, херек кырында 2403 дөрбелчин метр чазалмыга кыдыгларын бүдүрген.

ЧЕР БОЛГААШ НЕФТЬ

Нефть болгаш газ конденсадының тывыжын бо чылын 624 миллион тонна, эрткен чылдыындан 7,7 миллион тонна хөй чедирер деп чуртта көрүп турар. Ындыг-даа болза 1984 чылда экономика болгаш социал хөгжүлдениң күрүне планының төлевилелин СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунга, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тоску сессиязынга чугаалажып тура, одалга, ылаңгыя нефть продуктуларын камнаарының чугулазын улус ажыл-агыйының ажыл-ишчилериниң бүгү кичээнгейин углаан.

Нефть продуктуларын камнаар деп негелде чаа чүүлдерге хамаарышпас. Үш он чылдарның мурнунда, дайын мурнунуң үезинде безин автомашина чолаачыларының, механизаторларының от кыпсыр тургузуглгарының машинистериниң ортузунга бензин, солярка, мазут камналгазы дээш чарышты чорудуп турган. Эң эки көргүзүглерни чедип алганнарга шаңналдарны тыпсып турган.

Мааа демдеглээри чугула нефть продуктуларын камнаарының айтырыглары бөгүнде кажангызындан-даа чидиг база калбак кылдыр тургустунган. Ол билдиниг. Бирээде, нефтини моон мурнунда «дашкаар үнгешле» узуп ап турган. Поволжье районнары, Соңгу Кавказ болгаш Закавказье бо үнелиг хөй байлактыг турган. Ийнде, хөй күштү үндүрүп тургаштың, нефть продуктуларын тывар апарган: автомашиналарның саны үндерилген. Үлетпүр 1950 чылда 363 муң автомашиналарны база 117 тракторларны бүдүрүп үндүрген. Үш чартык муң экскаваторларны бүдүрүп үндүрген.

Бүдүрүлгениң масштабы болгаш херeглелдери калбарган 1950 чылда чуртка 40 миллион тонна нефть (газ конденсадын ынчан санаваайн турган) бүдүрүп турган. Ол хемчээл бүгү херeглелдерге четчип келген. Ам чүгле Барыын Сибирьден безин 390 миллион нефтини — бүгү-эвилел тывыжының 62 хуузун бүдүрүп ап турар. Нефть продуктуларын тыпкаш, каш муң километр черлерге сөөртүп чедирер.

Нефть продуктуларының бир хөй херeглекчизи хөй автомобильдерлиг, тракторларлыг, комбайннарлыг, өске-даа техникалыг көдээ ажыл-агый болуп турар. Техниканың ажыглалын чогумчалыг организастап, бензин, өске-даа кывар-чаар материалдарны камнаарынга төлептиг үлүүн киирип турар ажыл-агыйлар бар.

Ооң чижээнге Красноярск крайда ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозту киирип болур. Бир миллион рубльдиң нинти продукциязынга хамаарыштыр алырга, 397 тонна нефть продуктуларын 1980 чылда чарыгдаан, бир чыл эрткенде, ол көргүзүг 303 тонна апарган. 1982 чылда — 280 тонна апарган. Электроэнергия болгаш одалга чарыгдалын ажыл-агый база кызырып турар. Ооң түңнелинде совхозтуң орулгазы 15,3 хуу өскен. Латвияның, Молдавияның, Эстонияның, Ленинград, Москва, Ростов областарының ажыл-агыйлары энергетика курлавырларының чарыгдалдарын болдурбазының чогумчалыг хемчеглерин ап турар.

Эки дуржулгалар үлегерлиг-биле ажыктыг. Машина-трактор парыгының структуразының чогумчалыг эвес болуп турарының дугайында көдээ ажыл-агыйның болгаш адыр аайы-биле эртемнерниң удуртукчуларының бир чамдыы чугаалап турар. Сөөлгү он чылдарда элээн ажыктыг болгаш камналгалыг илчирбе дугуйлуг тракторларның саны кызырылган, колхозтар болгаш совхозтар карбюраторларлыг, дизель шимчедикчилиг эвес, чүък сөөртүр техниканы албышаан, эргижирей берген техника ажыглалда бар болуп артпышаан. Ол бүгү шын харын. Ынчалза-даа чүгле ийи-үш чылдың дургузунда машина-трактор парыгының структуразын өскертиптер арга чок болгай. Бөгүнгү байдалдарда безин нефть продуктуларын эки камнал ап болур аргалар бар. Нинтилелге көңгүс ажык чок кылдыр халас «агып» чыдар кывар-чаар материалдар суурларда-даа, үлетпүр болгаш транспортта-даа бар болдур ийин. Дыка хөй ажыл-агыйларда транспорт аймаа, нефть складтары, кывар-чаар материалдар шыгжаар, кудар дериглелер кончуг багай ажыглаттынып турар. Колхозтарның болгаш совхозтарның нефть складтарының чүгле бежен хире хуузу бөгүнгү негелдеге дүгжүп турар. Бир эвес бо ажылдың байдалын экижидер болза, он-он муң тонна нефть продуктуларының камналгазын тургузуп болур.

Ажыл-херекчи эвес чорук — дыка хөй колхозтар болгаш совхозтарның, автотранспорт бүдүрүлгелериниң ажылынга шаптыктыг чүүл болуп турар. Чажыт эвес болгай, одалга аппаратуралары чедир кылдынмаан тракторларны, үрелик спидометрлерлиг автомашиналарны ажыглап турар чорук ам-даа уламчылавышаан. Кывар-чаар материалдарны норма ёзугаар эвес, чарыгдаан-на аайы-биле ушта бижип турар. Чарыгдаан аайы-биле ушта бижип деп чүл ол, ынчаш? Ол дээрге төтчеглекчилерге болгаш харысалга чок кижилерге орук ажыдып берип турары ол.

Ол чижектиг барымдааларны бадыткаары негеттинип турар. Бо талазы-биле хөйнү чугаалап болур. РСФСР-ниң болгаш Таджик ССР-ниң дыка хөй ажыл-агыйларында нефть продуктуларын кадагалап база чарыгдап турарын чыл мурнунда специалистер хынап көрген. Улуг четпестерниң барын ажыл-агыйлардан одар илереткен. Оларның бир кезиинде кандыг-даа чылдагаан чокка 15—20 тонна кывар-чаар материалдарны үндүр бижип турар. Нефть продуктуларының чарыгдалын болдурбайн баары анаа чедип келбес. Доктаамал организакчы ажылдың түңнелинде четпестерни эдип ап болур.

В. БЕЛЯЕВ.
СЭТА-ның тайылбырлакчызы.

Пропагандистерге, лекторларга, агитаторларга

БИСТИҢ СОВЕТ

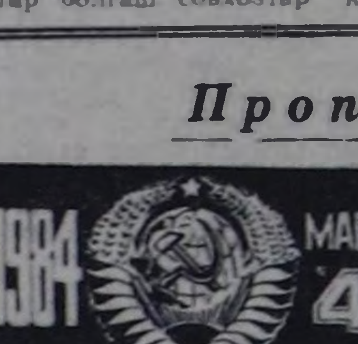

ССРЭ-ниң Дээди Соведиңге соңгулдалар хүнү

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң өңгү чыыжының бүрүн эргелериниң хуусаазы доозулганы-биле холбаштыр база ССРЭ Конституциязының 90 чүүлүнге болгаш «ССРЭ-ниң Дээди Соведиңге соңгулдалар дугайында» ССРЭ Хоойлузунуң 12 чүүлүнге үндезилээш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1983 чылдың декабрь 16-да Чарлыын ёзугаар Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Совединиң он бирги чыыжынга соңгулдаларны 1984 чылдың март 4-те, воскресеньеде эртирер.

ССР Эвилелиниң күрүне эрге-чагыргазының дээди органынга ээлчеглиг соңгулдалар — Совет күрүнениң нинтилел-политиктиг амыдыралынга улуг болуушкун болур. Ол болза социалистиг демократияның улам ынайгы хөгжүлдезинге. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң, чурттуң улус депутаттарының бүгү Советтериниң, дараазындагы үеде ажыл-чорудулгазынга улуг ужур-дузалыг болур дээрзин СЭКП ТК-ның хүлээп алган доктаалында онзалап демдеглээн.

Советтерге соңгулдалар болган соңгулда системазы социалистиг демократияны улам ынай хөгжүдеринге улуг черни ээлеп турар. Эрге-чагырганың дээди органынга соңгулдалар — күрүнени эргелеп башкарарынга калбак массаларны киириштирериниң эң чугула хевирлериниң бирээзи. Бисте соңгулда кампаниязы Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле чорутунуп турар. СЭКП соңгулдаларга партия кежигүнү эвестер-биле чаңгыс блок болуп алгаш киржир. Ол блок партия-биле чоннуң бузулбас чаңгыс эвиниң илерели боор турар.

СОВЕТ соңгулда системазын ССРЭ-ниң Конституциязы тодарадып турар. Советтерниң бүгү звеноларынга соңгулдаларны чажыт бадылаашкыныг, бүгү нинти, дең болгаш дорт соңгулда эргезинге үндезилеп чорудар. 1939 чылдан эгелээш, ССРЭ-ниң Дээди Соведиңге соңгулдалар санында-ла соңгукчуларның 99 ажыг хуузу киржип, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң улусчу блогунуң кандидаттары дээш боттарының бадылаашкынын берген.

Ындыг байдал чаңгыс-даа буржуаз чуртта чок болгаш турбас-даа. Ооң чижээнге, 1976 чылдың ноябрьның 2-де болган АКШ-тың президент соңгулдазынга 80,4 млн. кижи азы бадылаар эргелиг бүгү хамаатыларының 53,3 хуузу киришкенин, а 1960 чылда соңгукчуларның 62,8 хуузу, 1968 чылда — 60,9 хуузу, 1972 чылда — 55,4 хуузу, 1976 чылда — 53,3 хуузу, 1980 чылда — 52,3 хуузу соңгулдалар участоктарынга келгенин чугаалаарга-ла четчир. Соңгукчуларның 42,2 хуузу азы 76 млн. америк соңгукчулар 1980 чылда АКШ-тың президент соңгулдаларынга киришпээннер. Эрткен чүс чылдың дургузунда АКШ-тың чаңгыс-даа президентиниң соңгукчуларның хөй кезиниң бадылаашкынын ап шыдаваан. А амгы президент Р. Рейган 1980 чылда бүгү соңгукчуларның чүгле 27 хуузунуң бадылаашкынының алгаш соңгуткан. 1983 чылдың декабрь 18-те япон парламентиниң адаку палатазынга болган соңгулдаларга бадылаашкынга соңгукчуларның 68 хуузундан эвээжи киришкен. Ол дээрге дайын соолгандан бүгү чылдарда эң куду көргүзүг-дүр. Великобританияга 1983 чылдың июнь айда парламент соңгулдаларынга бадылаашкынынга соңгукчуларның 70-тен бичиия-ле хөй хуузу киришкен, а оларның 40-тен бичии-ле хөй хуузу консерваторлар дээш бадылаан.

ССРЭ-ге соңгулдалар чорударының капитал чурттарындан ылгалы чүдел дээрге, ону чоннуң хөй-нинтиниң күжү-биле чорудуп турарында болур. Соңгулдаларның округ база участок бүрүзүнге соңгулда комиссияларын тургузар. Кандидат дээш агитацияны аас-биле, хуралдарга, парлалга, радио, телевидениени дамчыштыр чорудуп турар. Ону чорудар талазы-биле эргежок чугула материалдыг акша-хөреңгини күрүне халас берип турар.

ДЕМОКРАТИЯНЫ хөгжүдери болгаш сайзыраңгайжыдары — социализмни болгаш коммунизмни тургузарының чайлаш чок хоойлузу. Социалистиг демократияның алыс утказы чүл дээрге, күрүнени, нинтилел херектерин эргелеп башкарарының хераанге калбак массаларның идепкейлиг киришкен турары болур. Демократия дээрге чоннуң соңгааны эрге-чагырганың чер-чер болгаш төп органнарының нүүрүнде күрүне эргелелиниң түскай хевирлери-дир. Делегейде эң-не баштайгы социалистиг нинтилелди ССРЭ-ге тургузарынга шиитпирлиг факторларның бирээзи болу берген совет социалистиг демократия шапкым калбарбышаан, улам бурунгаар хөгжүп, аңгы талазы-биле кандыг-бир кызыгаарлаашкын чок, бүгүдениң политиктиг дең эргелиин хандырып турар бүгү улустуң совет социалистиг демократиязы апарган.

Совет күрүнениң үндезилекчизи, Коммунистиг партияның тургузукчузу В. И. Ленин социалистиг демократия дугайында марксисчи теорияны ажыткан. Демократия база политиктиг болгаш төөгүлүг болуушкун. Дарлаар болгаш дарладыр аңгыларлыг болуп чарылган нинтилелге бүгү-ле бөдүүн кижилерге демократия турбас ужурлуг. Капиталистиг нинтилелде демократия буржуазияның аңгы талазы-биле тергиинделиниң бир хевири болуп турар. Буржуаз демократияның күрүне аппарады хуу хөреңгитеннерниң эрге-ажыын камгалап турар. Капиталистиг чурттарда соңгуур болгаш соңгудар эргени хөреңгитен кижилер бүрүн-биле эдилеп турар. Чүге дээрге буржуаз демократия хөй эвес хөреңгитеннерниң демократиязы болур, ол байларның эрге-ажыын камгалаан. Чижээ, АКШ-тың конгрезинде ажылчын болгаш бөдүүн чоннуң төлээлекчилери чаңгыс-даа чок. Үлетпүр ээлери, чиижек садыгжылар, кескү хөреңгитеннер, профессионал адвокаттар хөй кезиинде конгресске соңгудуп турар. Национал улустарының болгаш херээженнерниң төлээлекчилери америк конгрессте ховар. «Хостуг» делегейниң баштыңы болурун оралдажып турар эң улуг болгаш бай чуртта — АКШ-та 25 млн. негрлер. АКШ-тың эвилелчилери болур Парагвайның, Гватемаланың, Сальвадорнуң шериг-диктаторжу эрге-чагыргаларының кемниг үүлгедиишкиннерин ужуушлан ол чурттарның бөдүүн чону соңгуур база соңгудар эргелерин дүрүм чокка казыдып турар. Америкада миллион-миллион кижилер, ылаңгыя биче буурай улустарның төлээлекчилери кылыр ажыл диленип чоруурлар. Ол чурттуң үндезин чурттакчылары — индейлер кыстырып-кыйдырып, шыдаар аргажок амыдыралда чурттап турарлар. Ак кештиг американнарның аразында ядыыларның саны 9,4 хуу болза, негрлерниң аразында олар 30,2 хуу боор турар болгаш сески негр бүрүзү-ле эрге-шөлээ, эт-хөреңги-даа чок, ядыы-түреңги байдалда амыдырап турар.

Капиталистиг чурттарда эрге талазы-биле өске-даа кызыгаарлаашкыннар бар. Чижээ, АКШ-тың конгрезиниң төлээлекчилер палатазынга соңгудар кижи чеди чыл дургузунда америк хамаатызы болур ужурлуг боор турар.

Америк соңгукчуларының 47,2 хуузу азы 76 млн. соңгукчулар 1980 чылда АКШ-тың президент соңгулдаларынга чүге киришпээннерил? Бирээде, АКШ-та аймак-сөөк ылгаар чорук ам-даа күштүг. Негрлер, индейлер соңгуур болгаш соңгудар эргелерин аажок кызыгаарлаткан. Ийнде, америк соңгукчулар соңгуттуруп турарларын аазаашкыннарын бузуревес апарганнар. Президентилер америк экономиканың инфляциязын чажырар, ажыл чоктарга ажыл бээр, шериг бюджедин кызырар боор чеже-даа аазаннар, а ол аазаашкыннарының чаңгызы-даа күүсеттинмээн.

Капитализм — нинтиниң эргелерин базып турар нинтилел. Ол — келир үези чок нинтилел-дир. Капитализмни хостуг нинтилел кылдыр көргүзер дээр оралдажыышкыннар ынчангаш шуут-ла чүдек-бужар көстүп турар. АКШ-та ядыы деп санадып турар деңнелден куду хемчээлдиг орулгалыг 5 кижи бүрүзүнүң-не ужу херээженнер. Капитализм үезинде херээженнер боттарының нинтилелде ээлеп турар туружу-биле-ле дорамчыладып турарлар. Японияның үш муң ажыг хоорайларының болгаш суурларының чаңгызында-даа херээженнер мер азы дарга чок. А АКШ-та конгресстиң чүс сенаторларының аразында чүгле ийи херээжен кижи бар. Капиталистиг чамдык чурттарда херээженнерни болгаш солдаттарны соңгулдаларга киириштирбейн турар.

Буржуаз чурттарда соңгулда системазының антидемократтыг хевири коргуушкун болгаш хоп-мүгүл — ажылчы чоннарга хостуг тура-соруун илередир арганы бербейн турар. Ынчангаш соңгулда даңзызынга киирген он-он миллион соңгукчулар безин соңгулдага келбейн баарлар. Капитал чурттарында соңгулдага киришпейн баарларның хуузу аажок хөй.

Буржуаз чурттарда бадылаашкынга хөй сан алыр соңгулда системазы соңгукчуларның тура-соруун хажыдып турар болгаш соңгулдалыг органнарже ажылчы чоннарның төлээлекчилерин киирбезин оралдажып турар. Чижээ, Американың Каттышкан Штаттарында чоннуң хөй кезин ажылчын аңгы болуп турза-даа, конгресске киржип турарларының 35 хуузу үлетпүр ээлери болгаш чиижек садыгжылар, 60 ажыг хуузу хостуг мергежилдиг кижилери, ажылчыннарның хуузу чүгле 1,4 хуу боор турар. А сенатта чаңгыс-даа ажылчын чок, чүгле ийи херээжен кижи бар. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң өңгү чыыжының составында ажылчыннар болгаш колхозчу тараачыннар 51,1 хуу, а 487 депутаттар херээженнер боор турар. Тыва АССР-ниң чер-чер Советтериниң депутаттарының 65,9 хуузу ажылчыннар. Соңгукчуларның саныны барымдаалавас, чептүг эвес, авыяас, мегелээшкин, чөңгээлээшкинниң болгаш коргудуушкунуң аргазын ажыглап тургаш, соңгулдаларны эртирери капиталистиг чурттарының соңгулда системазының кол чүүлү боор турар.

ДЕМОКРАТИЯНЫҢ төөгүлүг чаа хевири чогум-на Октябрьның Социалистиг Улуг революциязының тиилээшкиниң сөөлүнде тывылган. Ол дээрге социалистиг күрүне тургузуунуң үезинде хөгжээн пролетаржы социалистиг демократия болур. «Күрүне болгаш революция», «Совет эрге-чагырганың ээлчеглиг сорулгалары», «Америк ажылчыннарга чагаа», «Буржуаз болгаш пролетаржы демократия» база өске-даа сураглыг ажылдарынга В. И. Ленин социалистиг демократияның алыс ужур-утказын, шынар-демдээн болгаш буржуаз демократиядан социалистиг демократияның маргыш чок артык күштүүн тодаргай илереткен. В. И. Ленин «Күрүне болгаш революция» деп номунга буржуаз демократияның утка-шынарын сойгалап илередип, капиталистиг нинтилелге демократия —

ШКОЛА КАНДЫГ БОЛУР УЖУРЛУГУЛ

СЭКП ТК-ның төлевилелин чугаалажып тур бис

ХӨГЖҮЛДЕНИҢ ОРУУНДА

Школа — социалистиг ниитилелдиң эң кол болгаш адырылбас кезектериниң бирээзи. Ынчангаш бистиң хөгжүлдевистиң хемчээлинге, перспективаларынга болгаш темпилеринге дүүшкек, социал-политика, экономика болгаш культура талазы-биле нарын айтырыгларны харылзаарынга ооң ролю улам күштелир. Ол ышкаш амгы үениң школачылары чээрби бирги вектиң хамаатылары болур дээрзи билдингир. Оларның мурнунга тургустунуп келир сорулгаларны чедимчелиг боттандырар аргаларны, билиглерни, тура-соруктуг кижизидип хевирлээри совет школаның хүлээлгези болур. Бо харысалгалыг хүлээлгелерни күүседир дизе, школа ниитилелдиң сайзыралындан чыдып калбас, харын-даа ону мурнаар болгаш ооң кол шимчедикчи күжү болуру билдингир. Ынчангаш СЭКП ТК-ның үндүргени нийти билигниң болгаш профессионал школаның реформазы бистиң чуртувустуң бурунгаар депшилгезиниң негелдези, социалистиг ниитилел хөгжүлдезиниң хоойлуларының база бир илерээшкини болур.

Реформаның төлевилели эртем-теоретиктиг бурунгаар көрүүшкүннерге болгаш практика кырынга бүзүрелдиг бадыткалдарга үндезилеттинигенин айтыры чугула. Чамдык кижилер, чүү-ле боор ирги, уругларны алды харлыындан өөредип эгелээрге, кандыг түңнелдерни бээр ирги, өөредилгениң хуусаазын узатканының ужуру чүл дээн чижектиг айтырыгларны салып, реформаның чамдык идеяларынга болгаш утланыышкыннарынга чигзинер чоруктар туруп кээри чадавас. Ынчангаш бо айтырыгны элээн делгереңгей-биле тайылбырлаза артык эвес боор.

Уругларның мырыңай бичиизинде-ле сонуургак, чүвеге өөренинчели бүгү-ле үелерде кижилерни, ылаңгыя эртемденнерни кайгадып келген. Уругларны өөредириниң эң-не чогумчалыг эгези оларның амыдыралының чедиги чылы дээрзин К. Д. Ушинский айтып чораан. «Өг-бүле кижизидилгезинден алырга, ном-дептер-биле эки хандыртынган болза, уруглар алды харлыында-ла кандыг-даа тускай өөредилге чокка чайгаар-ла номчуп өөрени бээр» дээрзин совет психолог Л. С. Выготский шинчилелдер-биле тодараткан. Ол ышкаш В. А. Сухомлинскийниң дуржулгазында 6 харлыг уруглар-биле ажылдың эки үре-түңнелдиң илереттинген.

Уругларны 6 хардан эгелеп өөредиринче шилчиирин үндезилээн шенелде ажылдары барык чээрби ажыг чылдарда бистиң чуртка чорутт тунуп келген. Баштай 11 школага, 16 уруглар садынга, ооң соонда РСФСР-ниң болгаш чамдык эвилелдешкен республикаларның элээн хөй школаларында белеткел класстарынга 6 харлыгларны өөредип, теорияны бадыткап турар түңнелдерни алган. Адак соонда 1971 чылда Пущино хоорайга шенелде школаны тургускан, аңаа 6 харлыг болгаш 7 харлыг уругларны деңге бир класстан эгелеп, 4—4 класстарга өөредип эгелээн. Бо дээрге бодунуң сорулгаларының, утка-шынарының, хуусаазының-даа талазы-биле онзагай ажыл болган. Мањаа башкылар, педагогика, гигиена болгаш физиология эртемнериниң төлээлекчилери киришкен. Чамдык түңнелдери мындыг — 1978—79 өөредилге чылында 6 харлыындан өөренип эгелээннер VIII классты 7 харлыындан өөренип эгелээннерден элээн чедиишкиниг доскан. Программалар, негелделер бир дөмей. 6 харлыгларның өөредилгеге сундулуу, сонуургалдыы, экзаменнерге шыдамыккайы 7 харлыглардан артык болган. Бо эксперимент 11 чыл үргүлчүлээн. 1982 чылда 11 класс дооскаңнарның 60 хуузу бүдүрүлге черлеринче ажылдап кирген. Колдуунда боттарының школачы чылдарында шиңгээдип алган профессиязының аайы-биле, чамдыктары дээди өөредилге черлеринче экзаменнерни эки тудуп шыдаан. Ол ышкаш бо экспериментелдиг школага уругларның бүгү талалыг сайзыралынче кичээнгей салып турган. Күш-ажылчы өөредилгеге үени IX—XI класстарга 2-ден 5 шак чедир өстүрген болгаш бүдүн хүнну күш-ажылчы өөредилгеге берип турган. Күш-культура, спорт, уран чүүлге, техниктиг чогаадылгага, факультативтиг кичээлдерге үе-шакты бо школага элээн көвүдеткен. Ылаңгыя «Эстетиканың үндезиннери» деп факультетти композитор Д. Б. Кабалевскийниң тургускан программазы-биле чорудуп турган.

ГДР, Чехословакия, Венгрия болгаш өске-даа социалистиг чурттарда уругларны школага 6 хардан эгелеп өөредир дуржулга эки түңнелдерни берип турар. Ынчангаш реформада кирген бүгү хемчеглер, шиитпирлиг базымнар чогуур хыналданы, шенелдени эрткен, уругларның өөредилге-кижизидилгезин улам экижидип, шынаржыдарынга бызыг баазаны бээр дээрзи чигзиниг чок.

Реформаны чорударынга, ында көрдүнген чугула сорулгаларны күүседиринге совет башкылар кол рольду ойнаар. Ынчангаш СЭКП ТК, Совет чазак башкының ат-алдарын, арын-нүүрүн, хүндүткелин бүгү талазы-биле көдүрүп, ооң профессионалдыг, идей-политиктиг мергежилин, билиглерин бедидеринче улуг сагыш салып турары өөрүнчүг.

Бир-тээ, башкылар белеткели-биле дорт харылзашкан болганымда, бо дугайында чамдык тодаргай саналдарны илередикседим. Пединституттарның ажыл-чорудулгазын школаларда өөредилге-кижизидилгелиг ажылдар-биле улам сырый холбаштырары чугула. Мында ажыглаттынмайн турар курлавырлар, арга-методтар бар. Ылаңгыя пединституттарның ажылын чамдык өске дээди өөредилге черлериниң-биле, медицина, кодээ ажыл-агый институттарныы-биле чүге чоокшулаштырып болбас деп? Пединституттуң башкылары, хамыктың мурнунда педагогика, психология, методика башкылары школаларга ажылдаары чугула. Кичээлдер, бөлгүмнер, янзы-бүрү класстан дашкаар ажылдар чорудуп болур. Ол шактарны институт башкыларының планнарынга кирип-даа болгай. Институттуң башкылары, эртемденнер школага эртем ажылын кылырынга эптиг чорук база тыптыр. Башкыларны, өөреникчилерни эртем-шинчилел ажылынга кииристирип болур. Ол ышкаш школаның башкылары студентилер-биле өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарга база киржирин көөр. Мону кылырынга таарымчалыг кылдыр пединституттарга баазa школаларны быжыглаарын айтыры күзенчиг. Ол ышкаш студентилерниң кижизидилге практиказын чорударынга шактарны өөредилге планнарынга кийрери чайгаар-ла негеттинип келир.

Пединституттуң бот-өөредилге салбырынга башкыларны, улус өөредилгезиниң ажылдакчыларын, чоң ортузунда кижизидилге ажылын чорудуп турар кижилерни хүлээп алырын шыңгыы сагыыры чугула. Ынчан бот-өөредилгениң шынары-даа, башкыларның профессионалдыг белеткели-даа экижиир.

Башкыга белеткел, сөөлгү чылдарда эртем-шинчилелдиг ажылдардан алырга, кижиниң школачы чылдарында эгелээр. Ынчангаш «келир үениң башкызының факультеди», «аныяк башкының школазы» дээн чергелиг факультативтерни, клубтарны школаларга калбартыры чугула. Бо талазы-биле эвээш биче дуржулга Чадаана, Алдан-Маадыр, Бора-Тайга школаларында бар. Бо школаларже сөөлгү чылдарда колдуунда боттарының доозукчулары пединститут соонда кээп турар апарган. А чоогунда школалар ам-даа кажан, кандыг башкыны чорудуптарын манап олургулаар. Аныяк башкылар чеде бээрге, «өг-бүлелиг-дир силер, бисте бажың-балгат чок», азы «бисте эр башкы болза эки-дир» дээш хөөннер-биле ужуражып, оларның баштайгы базымнарын деткивес, бергелерни ажып эртеринге дузалашпас болгулаар. Ооң уламындан аныяк кижилер башкы ажылындан хөнну чокталыр, ону каар, өске ажыл дилээринге чедер. Черле аныяк башкыларның школага доктаары, өөредилге-кижизидилгелиг ажылга мергежиирингe школалар удуртукчулары, районо ажылдакчылары, башкылар коллективи улуг рольдут. Эр башкылар школаларда эвээжеп турар болганда аныяк оолдарны комсомолдуң путёвказы-биле пединститутче болгаш педучилищеже өөредип кийрери чугула. Моон сонгаар пединституттарже кирериниң экзаменнеринге аныяк кижиниң педагогиктиг арга-мергежилин, сонуургалын, чүткүлүн илередип болур экзамен азы профессия талазы-биле беседалаашкынны ыяап-ла чорударын дүрүмчүтсе эки.

Башкыларның кижизидикчилериниң шалыңын өстүрери черле чөптүг айтырыг. Мањаа хамаарыштыр мындыг бодал бар: шалыңны өстүрбейн, башкының неделяда чорудар шагын кызырза кандыгыл? Ол ышкаш класс удуртукчузунга доктаамал төлевирин тургуспушаан, артык кылдынган ажылдар дээш тускай төлээрин өөренип көрзе кандыгыл? Чүге дээрге чамдык класс удуртукчулары шынап-ла хөй үе-шакты үндүрүп ажылдап турар, а чамдыктары шынары куду, эреңгей ажылдар-биле кызыгаарлаттынар. А төлевирин бир дөмей. Материалдыг сонуургалдың дээштин элээн кудулаар. Бо принцип ам-даа бодунуң ролюн чидирбээн болгай.

Башкыларны бажың-балгат-биле өске специалистер ышкаш хандырары чер-черде партия, совет ажылдакчылардан, ажыл-агый удуртукчуларындан кончут хамааржыр.

Бир чугула айтырыг профэвилел комитеттерин, бүдүрүлге, албан организас черлериниң нийти кужу-биле башкыларның шөлээзин чөптүг организастап, бистиң республикага дыштаныылга бажыңнарын, эмнелге-пансионаттарны тургусса кандыг деп? Ылаңгыя бистиң республиканың башкылары чайгы шөлээ үезинде таптыг дыштанып, амнедиптер черлер тыппайн турар. А кышкы үеде өөредилгени соксадыр арга чок болгай.

Бир районнуң башкыларының нийти культурлуг деңнелиниң өзүлдезин сонуургап тура, оларның барык 70—80 хуузу Тывадан үнмээн деп чүвени көрген бис. Бо башкы кижиниң сонуургалының кызыызын база херечилеп турар. Чүге чайгы шөлээ үезинде кодээ башкыларны тускай организастап, Москва, Ленинград, Киев дээн чижектиг төп хоорайларже, культураның төптеринче чорудуп болбас деп? Бистиң республиканың байдалын өөренип, башкыларның чүгле экскурсиялаарын, аян-чорук кылырын эвес, а методиктиг, теоретиктиг билиглерин, мергежилин бедидери-биле акы-дуңмалышкы национал республика, область, крайларже чорудары чугула.

Реформаның төлевилелинде кирген чамдык хемчеглерге хамаарыштыр бодалдар мындыг-дыр. Планнар хөй, талалыг болгаш нарын. Мону боттандырары, совет школаның чедиишкиннерин улам байлакшыдып көвүдедири — бистиң мурнувуста чаагай сорулгаларның бирээзи. Келир үениң хамаатыларының бүгү талалыг сайзыралы дээш, чуртувустуң улам ыңай хөгжүлдези дээш кызымаккай ажылдаары бистен негеттинер.

К. САЛЧАК,

Кызылда башкы институдунуң педагогика болгаш психология кафедразының доцентизи, педагогика эртемнериниң кандидады.

КАДЫ КЫЛГАН МЕДЕГЛЕЛ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың нийти-национал дөртен ийи хөй-нийти организациялары кады медеглел кылгаш, президент Рейганның Каттышкан Штатта аш-чуттуң айтырыгларының талазы-биле тускай комиссиязының илеткелин шыңгыы шүгүмчүлеп турар. Аштап турар американнарга дузалаарының федералдыг программаларын кызырарынче бодунуң чүткүлүн агартыры-биле Ак бажыңның тускай тургускан ол комиссиязының сүмелерин күүседир болза, «ол айтырыгны улам-на шыңгыырадыр апарып» медеглелде чугаалап турар. Комиссияның илеткелинде кирген саналдар «бистиң чуртувуста ядыы-түреңги кижилерге айыыл-халап болур» деп, медеглелдиң авторлары демдеглээн.

Медеглелге ат салган организацияларның санында назы-хары улгаткан американнар каттыжыышкыны, национал эвээш кезииниң төлээлекчилери база кирип турар.

СЕНАТКА ДЫҢНААН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың конгрезиниң даштыкы херектер талазы-биле сенат комиссиязы кышкы чарсарны ара соксаткан болгаш Ливанның иштики херектеринге Рейганның администрациязының чепсектиг холгаарлаашкынының улам-на күштелгениниң дугайында айтырыгны чугаалашкан дүрген хуралды чыылдырган. Вьетнамга эжелекчи дайынче чуртту моон мурнунда чыгап кирген орук-биле АКШ-тың амгы үеде Чоокку Чөөн чүкте бар чорууру-биле холбаштыр сеткил дүвүрээшкиниң чуртта болгаш Капитолия бедиинде күштелдиргениниң илергейлээн сураглыг чамдык сенаторларның негелдезин ёзугаар сенат комиссиязының дүрген хуралын чыылдырган.

Чоокку Чөөн чүкке хамаарыштыр АКШ-тың милитаристчи утланыышкынын дораан эде көөрүн сенатор К. Пелл негээн болгаш америк шериглерни Ливандан дүрген үндүрериниче кыйгырган. Ливанга хамаарыштыр АКШ-тың администрациязының политиказын сенатор Дж. Байден «мелегей» болгаш «частырыглыг» угланыышкын-дыр деп адаан.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Уланчызы. Эгези № 10, 11 «Шында»).

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден **шаңнаары** болза:

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Лариса Викторовна **Давиденко** — Дерзиг-Аксыда уруглар бажыңының ажылчыны.

Кара-кыс Норбуевна **Ондар** — «Бурунгаар» совхозтуң тракторизи.

Толгаймаа Викторовна **Саячит-оол** — Көк-Хаак суурда өг-бүле ээзи.

Надежда Алексеевна **Соколова** — Ильинка ортумак школазының башкызы.

Валентина Ивановна **Тондар** — улус депутаттарының Суг-Бажы кодээ Совединиң күүскомунуң бухгалтери.

Людмила Яковлевна **Тожу** — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Наталья Чигжитовна **Идам** — «Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Чечекмаа Сайын-ооловна **Деге** — «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

Зинаида Салчаковна **Иргит** — «Сукпак» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Александра Метпиреевна **Дугер** — «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

Светлана Мачыылайевна **Кыргыс** — «Х Улуг хурал» совхозтуң чаанчызы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Алдын-Белек Сувановна **Айыыр** — «Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыны.

Часыма Ивановна **Болган** — «Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Хууртеевна **Буяндалай** — «Х Улуг хурал» совхозтуң ажылчыны.

Зинаида Дотойевна **Данас** — «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Алефтина Лагбаевна **Монгуш** — «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

Вера Доржатпаевна **Монгуш** — «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Уголовна **Ортун** — «Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыны.

ӨВҮР РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Зоя Куударовна **Баазан** — Солчур ортумак школазының техажылчызы.

Клара Калдаровна **Куулар** — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Чаш-Уруг Чулдумовна **Хертек** — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Чечекмаа Чолбан-ооловна **Донгак** — Саглы ортумак школазының херек эмгелекчизи.

Дирчинмаа Дам-Сюрюновна **Салчак** — райпо ажылчыны.

СҮТ-ХӨЛ РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Сара Карам-ооловна **Куулар** — Сүт-Хөл харылзаа белдириниң почтальону.

Чүчук Доржуевна **Монгуш** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Зоя Чондан-ооловна **Донгак** — Сүт-Хөлдүң харылзаа белдириниң почтальону.

Оюмаа Амзыпановна **Ондар** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Вера Доржуевна **Монгуш** — район архивиниң эргелекчизи.

ТОЖУ РАЙОНДАН

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Любовь Хулербеновна **Бараан** — «Май 1» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Чечекмаа Оюн-ооловна **Будет** — Ийиниң кадыкшылга школазының техажылчызы.

Алдын-кыс Аковна **Нурзат** — Ий суурда өг-бүле ээзи.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1983 чылдың декабрь 30.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ЧАЗАКТАН НЕГЕЛДЕ

ТОКИО. (СЭТА). Атомнуг болгаш водородтуг чепсектерни хорууру дээш Бүгү-япон чөвүлел япон черниң кырынга америк ядролуг чепсекти тургузарын болдурбазын чазактан негээн. Ол дайынга удур массалыг организацияның премьер-министр Ч. Накасонэже чорутканы медеглелинде бо чылдың июнь айдан эгелээш, АКШ-тың 7-ги флодунуң Японияның порттарында доктаап турар корабльдеринге «Томагавк» дээр чалгыныг ракеталарны тургузар дугайында япон эрге-чагыргаларның чүүлдүтзүгени АКШ-тың планнарын шиитпирлии-биле буруу шапкан болгаш ядролуг чепсектиг болбас, ону чурт иштинче кийр сөөртпес болгаш кылып үндүрбес деп ядролуг чепсек чокрин чайгылыш чок сагыы болурунуң үш принциптерин чайгылыш чок сагыырын негээн.

АКШ. Нью-Йорктуң алдар-сураглыг Бродвей кудумчузунда майгыннарын тип алган бо улус болза Американың бажың-балгат чок кижилери-дир.

АДН — СЭТА-ның телефотозу.

ДЕМОКРАТИЯВЫС

эвээш кезииниң, «байларның» демократиязы, хуу өнчүнүң болгаш мөлчүлгени, экономиктиг, политиктиг болгаш угаан-бодал талазы-биле дең эвес чорукту быжыглап, камгалап турар ийи арынныг демократия дээн.

Кижилерниң эргелериниң болгаш хосталгаларының тугу — социализмниң тугу болуп турар. Харын чүгле социализмниң үезинде демократия төөгүде бир-ле дугаарында чоннуң эрге-чагыргазы болгаш чоннуу апаар. Кижилерниң хамааты болгаш политиктиг дең эргезин, кижиниң ёзулуг хостуг эрге-шөлээзин чүгле социализм идегелдиг магадылап бээр.

Социализм болгаш демократия чарылбас тудуш харылзаалыг. Социализм болгаш коммунизмни тургузары — ол дээрге массаларның соруктуг калбак шимчээшкини, бүгү улустуң инициативазының болгаш чогаадыкчы чоруунуң боттуг илерээшкини, ооң тура-соруунуң болгаш угаан-бодалының херээ-дир. Социалистиг системаның капиталистиг системадан оранчок артык күштүүн, чөптүүн, социалистиг демократияның херек кырында боттаныышкынын ССРЭ-ниң амыдырал-чуртталгазы тодаргай бадыткаан. Ажыл чок чорукту ССРЭ-де кезээ мөңгеде дедир ээлбес кылдыр узуткаан. Күш-ажыл кылыр эргени ССРЭ Конституциязы магадылаан, ажылдаар болгаш профессияны шилип алыр эргени ССРЭ-ниң бүгү хамаатыларынга берген. Сөөк-язызын, эр, херээженин, националын, шажын-чүдүлгезин ылгай көөр чорук ССРЭ-де чок. Бүгү националдарга дең эргени ССРЭ Конституциязы тыпсып берген. Социалистиг демократия аңгы талазы-биле кандыг-бир кызыгаарлаашкын чок, аңгылаачының политиктиг дең эргелиин хандырып турар бүгү улустуң демократиязы апарган. Социалистиг демократия кижилерниң эргелерин, хосталгазын чүгле чарлаан эвес, а херек кырында ону боттандырып турар. Совет кижиниң аталдары, нүүрү, хамааты эргелери ССРЭ-ниң Үндезин хоойлузун ёзугаар бүрүн камгалаттынган. В. И. Ленин Советтерни улусчу эргелеп башкарылганың дээди хевири деп адаан. Ол ышкаш күрүнени Советтерге каттышкан улус башкарар ужурлуг деп улуг башкының чугаазы ССРЭ-де херек кырында боттанып турар. Шынап-ла социалистиг күрүне тургузуунга идепкейлиг киржиринче миллион-миллион кижилерни Совет эрге-чагырганы дамчыштыр бистиң чуртувуста ботттандырып чоруткан. Социалистиг улусчу эрге-чагырганың принципи болур эң калбак массаларны күрүне болгаш ниитилел херээн эргелеп башкарарынга кииништирерин хамыктың мурнунда улусчу эрге-чагырга органнары — улус депутаттарының Советтерин дамчыштыр боттандырып турар. Ниитизи-биле Совет күрүнени болгаш ниитилелди эргелеп башкарарынга чогуур назы четкен кижилерниң 40 хуузу азы 80 млн. совет хамааты идепкейлиг киржип турарлар.

Советтерге соңгулдалар социалистиг демократияны улам ыңай хөгжүдеринге улуг черни ээлеп келген болгаш ээлээр-даа ужурлуг. Чүге дээрге эрге-чагырганың органнарынга соңгулда күрүнени эргелеп башкарарынга калбак массаларны кииништирериниң эң чугула чүүлдериниң бирээзи. Соңгулда үезинде ажылчы чоннарның политиктиг болгаш күш-ажылчы, чогаадыкчы көдүрлүүшкүнүү долузу-биле илереттинер. Соңгулдалар үезинде соңгукчуларның бүгү-нийти киржилгезин, ооң демократтыг принциптерин социалистиг демократия чүгле чарлап турар эвес, а харын ону амыдыралга боттандырарын хандырып турар. Ленинчи национал политиканың принциптери совет соңгулда системазында боттанып турар. Чоннуң саны хамаан чокка бүгү нациялар болгаш биче улустар Совет күрүнениң ажыл-херээнге дең эргелиг киржир, соңгуур болгаш соңгудар эргелиг. Советтерде 100 ажыг нацияларның болгаш биче улустарның төлээлери депутаттар болуп турарлар. Ниитилелди эргелеп башкарарынга профэвилелдери, комсомол, хөй-нийти организацияларын дамчыштыр ажылчы чоннарны кииништирерин партия боттандырып турар. Амгы үеде профэвилелдери бодунуң хүрээлеңинге барык бүгү ажылчын аңгы, бүгү күш-ажылчы интеллигенцияны, кодээ ишчилерниң дыка хөй кезиин каттыштырып турар. Республиканың профэвилел организацияларында 116 муң ажыг кижи бактаап турар. Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлу ажылчы чоннарның уран чогаадылгазынга, профэвилелдериниң бот-тускайлаң ажыл-чорудулгазынга, социалистиг чарыштың түңнелдиин бедидеринге делгем аргаларны ажыдып турар.

Кижиниң материалдыг болгаш угаан-бодал херегселдерин хандырып, бодунуң дээди сорулгазы кылдыр сөс кырынга эвес, а херек кырында салып алган чүгле ындыг ниитилел кижиниң эргелериниң дугайында бодуун чуганы долу эрге-биле чугаалап болур.

ССРЭ-ниң Үндезин Хоойлузунуң негелделерин, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП Төп Комитединиң ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының негелделеринге дүүштүр эргелеп башкарылгага демократтыг централизмниң принциптерин улам калбартып, ажылдакчы бүрүзүнүң материалдыг сонуургалын улгаттырарынче болгаш ниитилел мурнунга бодунуң хүлээлгелерин күүседирин дээш харысалгазын бедидеринче угланган доктаалдарны болгаш хоойлуларны ССРЭ-ниң Дээди Соведи, СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш ВЦСПС сөөлгү үеде хүлээп алган. Ооң бир тодаргай чижээнге «Күш-ажылдың социалистиг чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаал болгаш күш-ажылчы коллективтерни, бүдүрүлгелерни, албан черлерин болгаш организацияларны башкарарынга оларның ролюн бедидер дугайында ССРЭ Хоойлузу хамааржыр. Ол доктаал болгаш хоойлужудулганың чугула шиитпирлери болза, социалистиг демократияны улам-на хөгжүдериниң болгаш күш-ажылчы коллективтерге эрге-чурумну быжыглаарының хемчеглери болуп турар. Чаа Хоойлуну 1983 чылдың августуң 1-ден эгелеп күштүг болдурган. Коллективтерге болгаш адырларга сагылга-чурумнуң бедик деңнелдин, организакчы болгаш ажыл-агыйжы ажылдарны экижиткени дээш материалдыг база моральдыг идиг берииишкиниң хемчеглериниң калбак аргаларын ында көрген. Күш-ажылдың кижизиниң дугайында сагыш салыышкынны күштелдирип турар. Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының айтырыглары чурттуң экономиктиг хөгжүлдезинге эң чугула херек чүүл боор турар. Амгы үеде иштики болгаш даштыкы-даа чылдагааннар бистиң күрүнениң экономиктиг болгаш социал күчү-шыдалын улам-на улуу-биле, үндезини-биле шапкынчыдарының эргежок чугулазын негеп келген. Чурттуң экономиктиг күчү-шыдалын улгаттырарының ындыг негелделериниң бирээзи болза, бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр фактыларны узуткаары болур. «Ниитилелдиң эрге-ажыктарын болгаш хамаатыларның эргелерин камгалап турар хоойлуларны эң-не шыңгыызы-биле сагывас чүве болза, бистиң ниитилеливистиң чогумчалыг хөгжүлдези болдунмас. Ооң иштинде күрүнениң, ниитилелдиң өнчү-хөреңгизин база албан-дужаалды хууда байыырының сорулгазынга ажыглаары дээн ышкаш чорукту долузу-биле узуткаары эргежок чугула. Бир эвес таптыг бодап көөр болза, ол дээрге бистиң тургузуувусту божаңнадып турар чүүл-ол-дур» — деп 1983 чылдың июнь 15-те СЭКП ТК-ның Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андропов чугаалаан.

Совет ниитилелдиң политиктиг бүгү системазының удуртукчу база башкарыкчы кужу — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы. Бүгү аңгыларның болгаш социал бөлүктерниң, бүгү нацияларның база биче улустарның, ниитилелдиң бүгү салгалдарының эрге-ажыктарын шын, чөптүг таарыштырып, оларның күзел-соруун дүүштүрүп, политикага долу болгаш чайгылыш чок шынныг ленинчи турушту ээлеп, коммунизм тургузуушкунунуң эң харысалгалыг херээнге бүгү совет чонну эвилелдеп, башкарып турар СЭКП-ден аңгыда ындыг углакчы күш чок.

КОММУНИСТИГ партия боду бүгү чүүлдерге ёзулуг демократизмниң үлегер-чижээн кезээде көргүзүп келген. Ооң массалар ортузунга организакчы болгаш кижизидикчи, могаг чок ажылы, партияның иштики демократиязының ленинчи нормалары, партияның бодунуң кежигүннерин үргүлчү кижизидип турары чогаадыкы идепкейлиг болгаш харысалгалыг чоруктуң хөгжүлдези бышкан социалистиг ниитилелдиң демократиязын, совет улустуң политиктиг болгаш чогаадыкчы энергиязын эртем ёзугаар планныг болгаш тодаргай сорулгалыг кылдыр канчаар хөгжүдериниң үлегер-чижээ боор турар. Бодунуң хүрээлеңинде амгы үеде 18 миллион ажыг кежигүннерлиг СЭКП алдарлыг башкарыкчы ролюн күүседип, совет ниитилел хөгжүлдезиниң бүгү-ле участоктарынга салдарны улам күштелдирип келген. СЭКП-ниң хүн бүрүде доктаамал удуртулгазы-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар бедик политиктиг, күш-ажылчы чедиишкиннерлиг байдалдарга база социалистиг демократияның чайыннанчак бадыткалын улам хаңы илередип, совет улустуң чаңгыс аай өг-бүле найыралын улам быжыглап эртер дээрзинге бүгү совет улус ханы бүзүрелдиг.

К. Д. БУДУК-ООЛ.

«Билиг» ниитилелдиң кежигүнү.

АГРЕССОРЛАРНЫҢ ҮҮЛГЕДИГЛЕРИ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанның мурнуу талакы девискээрнинге өлүрүкчү үүлгедиглерни израиль шериглер улам-на өскүдүп турар. Израиль агрессорлар бронетранспортерларга олуруп алгаш, Ливанның хоорайларының кудумчуларынче хүн бүрүде шургуп, аңаа чораан тайбың чурттакчыларны араатанзыг ёзу-биле боолап, чуртталга кварталдарынче, магазиннерже халдап турар. Мусульманнарның ыдыктыг черлерин израиль шериглер бужартадып, тус черниң чурттакчыларының кижизиг телептиг чоруун болгаш чүдүлгелиг сагыш-сеткилин доорамчылап турарлар.

Овчарка деп ыттар четкен 50 израиль шериглер Сайда хоорайның хүрээлериниң бирээзинче халдаашкын кылган. Ооң түңнелинде тайбың элээн каш чурттакчылар бачыглаткан. Авалш хемни кежилдир мурнуу талакы районнарже бар чораан ливан чурттакчыларны израиль агрессорлар доктаадып, оларны ынаар эрттирбейн турар.

АКШ-тың болгаш Израильдиң дөрзии хөделиишкиннери улам-на күштелген, амгы үеде чаңгыс, эпти болгаш сырый каттыжыышкынны быжыглаарынче ливан улусту Ливанның премьер-министри турган Р. Караме кыйгырган. Ливанның патриоттуг күштери бодунуң чуртунуң хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун камгалап шыдаар болгаш АКШ-тың база Израильдиң Ливанга Кэмп-Дэвидтиң чадылдырыкчы керээзин албадаар дээн оралдажыышкыннары бурап дужер деп медеглээн.

БИЛИИВИС, КҮЖҮВҮС, ЧЕПСЭЭВИС

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң үндезилекчизиниң чогаалдары ышкаш, бүрүнү-биле парлаттынган ажылдарлыг политиктиг болгаш күрүне ажылдакчызы делегейде чок.

60 чыл мурнунда, 1924 чылдың январь 21-де В. И. Ленинниң мөчээниниң дугайында медээ делегейни дүвүредипкенде, Советтерниң II Бүгү-эвилел съездизи доктаал хүлээп алган, ында мынча дээн: «Владимир Ильич Ленинге эң эки тураскаал болза, коммунизмниң идеяларын бүгү ажылчы чоннарның херээ болдуруптар ооң чогаалдарын массалыы-биле калбак нептередири болур».

«В. И. Ленинниң чогаалдарының чыылдазын чоңгаа чедиригир кылдыр янзы-бүрү дылдарга миллион-миллион экземплярга үндүрер талазы-биле эң дүрген хемчеглер алырын», а ол ышкаш «эш В. И. Ленинниң чогаалдарының долу чыылдазын эртем талазы-биле, шыңгыызы-биле көрүп тургаш, дүрген үндүрерин» В. И. Ленинниң институдунга Советтерниң ол-ла съездизи ынчан дааскан.

Чогаалдарның ийиги болгаш дараазындагы үндүрүлгелериниң дугайында чугаа ол документиде чоруп турар, чүге дизе баштайгызы Владимир Ильич дириг турда-ла үнүп эгелээн болгай. Партияның IX съездизиниң шиитпири-биле ол боттанган. 1920 чылдан эгелээш, алды чыл дургузунда, 20 томну, тодаргайлаарга, 26 номну чырыкче үндүрген.

Ийиги үндүрүлгези үжен томнуг, ону 1925 чылдан 1932 чылга чедир белеткеп үндүрген. Ооң-биле чергелештир үшкү үндүрүлгези белеткеттинип турган. Олар состав болгаш эртем-справка аппарат талазы-биле көңгүс дөмей болза-даа, хемчээл база кааста... биле ылгалдыг. Чүге дизе, үшкү үндүрүлгезин хөй номчукчуга таарыштыр үндүрген. Ооң тиражы ийиги үндүрүлгезинден барык беш катап ажыг. Ленинчи номнарны үндүрер талазы-биле Советтер съездизиниң айтышкынын ынчаар күүсеттинген.

Ада-чурттуң Улуг дайынының мурнунда чогаалдарының чаа дөрткү үндүрүлгезин белеткеп эгелээн, ол 1950 чылда доозулган. Баштай ол 35 томдан тургустунган турган, а ооң соонда 45 том чедир улгаттырган.

В. И. Ленинниң ажылдарын парлап үндүрерин бодунуң интернационалчы хүлээлгези кылдыр көрбүшаан, баштыңчының чогаалдарының долу, чаа чыылдазын үндүрер дугайында доктаалды СЭКП Төп Комитеди 1957 чылдың январьда хүлээп алган. Ленинниң литературлуг номналын аңаа дөгерезин чырыынның эргежок чугулазы доктаалда демдеглеттинген. Ол сорулга чедиишкининиг күүсеттинген. В. И. Ленинниң чогаалдарының 55 томнуг долу чыылдазын белеткеп үндүрери 1965 чылда доозулган.

Бешки үндүрүлгени парлап үндүргени — СЭКП-ның бүгү делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң идейполитиктиг амыдыралынга шылгараңгай болуушкун. Ол дээрге — совет улустуң канчаар-даа аажок улуг идейлиг байлаа, ленинизминиң идеяларының ёзулуг эртинези-дир.

Бирги үндүрүлгеге бүдүн чартык ажыг муң ажылдар, документилер кииртинген болза, 55 томнуг үндүрүлгеде тос муң хире чогаалдар болгаш документилер кирген. 1100 ажыг документилер бир-ле дугаар парлаттынып үнген. Бистиң бөмбүрзээвистиң ажылчы чоннарының аңгы талазы-биле дуржулгазы ында түңнеттинген, капитализмден социализмче шилчилге үезиниң эң чугула айтырыгларынга харыылар бердинген.

Долу чыылданың онзагай чүүлү — чогаалдар-биле кады белеткел материалдарын парлааны. Ильичиниң чогаадыкчы лабораториязынче ханылап кирип, ниитилел хөгжүлдезиниң эң нарын айтырыгларын өөренип көөрүнүң аргазы-биле таныжарынга номчукчуга олар дузалаар. Владимир Ильичиниң чагааларын, телеграммаларын, демдеглелдерин кииртген томнар-биле ук үндүрүлге доостур.

Баштыңчының идейлиг номналынга канчаар-даа аажок улуг сонуургалды барымдаалап көргеш, ооң чогаалдарының долу чыылдазын немелде тиражтыг кылдыр үндүрген. Немелде дөрт тиражты боттандырган. Түңнел аажок көскү болган: чогаалдарның долу чыылдазының бир тому-ла ам 700—800 муң экземпляр, а баштай ол 200 муң экземпляр турган. Биргээр чугаалаарга, ленинчи чогаалдарның долу ол чыылдазының номнарының — томнарының саны дөрт катап өскен-дир!

Үндүрүлгелерниң онзагай хевири — ленинчи чыындылар. Ленинчи 39 чыындылар парлаттынган. Белеткелде ам — XXX чыынды бар.

Ленинианага шылгараңгай салыышкын — «Владимир Ильич Ленин. Биография хрониказы» деп улуг ажылдың чырыкче үнгени.

— Бо болза эртем талазы-биле аажок улуг үндүрүлге, ол — СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизм институдунуң коллективиниң күженишкининиг ажылының түңнели-дир. Баштыңчының идейлиг номналын чыыр, кадагалаар болгаш парлаар талазы-биле улуг эртем ажылын ында чорудуп турар — деп, институттуң В. И. Ленинниң чогаалдар секторунуң эргелекчизи, төөгү эртемнериниң доктору А. Совокин чугаалады.

Хөй чылдарда шинчилелдерниң түңнелинде тывылган бүгү-ле фактыларның бир-ле дугаар шак ындыг улуг хемчээлге чыгдынганы болгаш системажыттынганы ол. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң үндезилекчизиниң амыдыралчы оруун илередип турар 39 муң факт-барымдаалар ол биохроникада чыгдынган.

В. И. Ленинниң биографиязын, ооң идейлиг номналын чүгле өөренирийнге эвес, а чамдык ниитилел эртемнерин, хамыктың мурнунда СЭКП төөгүзүн хөгжүдеринге байлак материалдыг ол биохроника берип турар.

Баштыңчының шилиттинген чогаалдарының чыындыларын, тематиктиг чыындыларны, Владимир Ильичиниң чамдык чогаалдарын бистиң чуртувуста хөй тиражтыг кылдыр парлап үндүрүп турар. В. И. Ленинниң шилиттинген чогаалдарының чаа үндүрүлгезиниң баштайгы томнары бо чылын үнүп эгелээр. Аңаа баштыңчының кол-кол чогаалдары кирер. Ындыг үндүрүлгелер студентилерниң, аспирантыларның, коммунистиг күш-ажыл школалар, улусчу университеттер, теоретиктиг семинарлар дыңнакчыларының ажыглаарынга дыка эптиг. Эртем-справка аппарады эртемниң сөөлгү чедиишкиннериниң барымдаалап белеткеттинген. 10 томдан (11 томдан) тургустунган үндүрүлгени 1988 чылда доозары көрдүнген.

Ленинниң идейлиг номналын миллион-миллион кижилер номчуп турар. Баштыңчының ажылдары ССРЭ-де эвилелдешкен болгаш автономнуг республика бүрүзүнде, бистиң чуртувустуң бүгү биче улустарының, ооң иштинде революция мурнунда үжүк-бижик чок чораан улустарның дылдарында парлаттынган.

В. И. Ленинниң ажылдары бөмбүрзектиң улустарынга — социал дешпилге, демократия болгаш социализм дээш демиселге бузурелдиг компас. Ажылчы чоннарның калбак массалары амгы үениң эң нарын айтырыгларынга харыыларны оортан тып ап турар.

А. СИВЦОВ,
СЭТА-ның корр.
Москва.

Хөгжүм-шии театры сөөлгү чылдарда бичии уругларга шиилерни хөйнү тургузуп турар апарган. Бичии көрүкчүлерни кара чажындан-на уран чүүлче хандыкшыдып, оларны чараш чүүлге хандыкшылдарынга уруглар шиилерниң ужур-дузазы улуг дээрзи чугаажок.

ЧУРУКТА: «Мөңгүн дуюг» деп уругларга шиини көргүзүг.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Чаяаттынган салым-чаяанныг шүлүкчү болуп төрүттүнери ховар таварылга. Ынчалза-даа ындыг кижилер тургулаар. Тыва АССР-ниң улустуң чогаалчызы Степан Агбанович Сарыг-оол бодунуң бүткен ындыг шүлүкчүлерниң бирээзи чораан. Ол чеден беш харлап чорааш мечээн, чогаалчы чок болурунуң бичии-ле мурнуу чарыында безин кайгамчык чараш одуругларны бижээн. Бо шүлүктер ооң архивинде чок хире. Ынчалза-даа ук чаа шүлүктерни бир таныывазым кижи меңээ дамчыдып берген.

Оларны номчукчуларның кичээнгейинге кирдим.

Эдуард ДОНГАК.

С. САРЫГ-ООЛ

СӨӨЛГҮ ШҮЛҮКТЕРДЕН

Хаңылашкан ыңагындан
Канчап чарлыр?! Берге болбайн.
Хадың, дыттыг Каа-Хем болза,
Кайнаар-даа бол караш дээй мен.
Каш-ла хонук аразында
Канчап ынчап баарыл диве.
Карак чивеш аразында
Кара баарга хан-даа дүшкей!

* * *

Чараш, чашсыг Люба сен
Чанымга-ла чоок шагда
Чашсыг. кыссыг аажы-чаңың
Чалыр от дег хып-ла үнер:
Шалыңныг чай, чайыктыг дээр,
Шарлан ээзим, күскү Бүрен,
Сайлык кушкаш, часкы хек-даа
Чанымда эвес, чүрээмде сен;
Дүрт-сыныың, бүдүн бодуң —
Тура-сорууң, ишти-хөңнүң
Мени бүрүн кусчактапкан
Мерген чараш көрүнчүк сен.

1983 ч.

Республиканың хөгжүм-шии театры

ЯНВАРЬ 15-ТЕН 29-КА ЧЕДИР РЕПЕРТУАРЫ

15. **«КӨДЭЭНИҢ ХӨӨННЕРИ»** С. Пюрбю.
(Ийи кезектиг шии).
Эгелээри 19.30 шакта.

17. **«ХАЙНЫЫШКЫННЫГ ШУГУМ»** О. Перекалин
(Ийи кожегелиг драма).
Эгелээри 19.30 шакта.

21. **«КӨДЭЭНИҢ ХӨӨННЕРИ»** С. Пюрбю.
(Ийи кезектиг шии).
Эгелээри 19.30 шакта.

22. 24. **ОЛ ХҮННҮҢ ШИИЗИН ТУСКАЙ ЧАРЛААР «ХАНЫРААН БОТ»** В. Көк-оол.
(Ийи кезектиг драма)
Эгелээри 19.30 шакта.

25. **«ЧАРАА-ЧЕЧЕН БИЛЕ ШИВИЖИГЕШ»** С. Козлов.
(Тоол).
Эгелээри 10 шакта

27. **«ЧАРАА-ЧЕЧЕН БИЛЕ ШИВИЖИГЕШ»** С. Козлов.
(Тоол).
Эгелээри 10 шакта

27. **«АҢЧЫ-КАРА БИЛЕ АҢГЫР-ЧЕЧЕК»**
(Ийи кожегелиг шии-тоол). **Л. Гаврилова.**
Эгелээри 19.30 шакта.

29. **«ЧАРАА-ЧЕЧЕН БИЛЕ ШИВИЖИГЕШ»** С. Козлов.
(Тоол).
Эгелээри 12 шакта.

29. **«ХАЙНЫЫШКЫННЫГ ШУГУМ»** О. Перекалин.
(Ийи кожегелиг драма).
Эгелээри 19.30 шакта.

Коллективтиг чагыгларны 2-25-49 болгаш 2-35-88 телефоннар дамчыштыр хүлээп ап турар.

К. КУДАЖЫ

ЧАНАГАШ АҢЧЫ

Бо чугааны аңчы эжимден дыңнаан мен. Шынныла, арга чок. Чугаамның маадырының чогум адын сураашчоор. Шыдаар-оол-даа болгай аан.

Шыдаар-оол бодун улуг аңчы мен дээр кижи-дир. Ооң аксы амыр-ла. Аңнаваан чери-даа чок — Тожудан эгелеп алгаш, Хемчикке кирир, өлүрбээн аңы-даа чок — аргар, чүңма, адыг, бөрү. Эликти дээрге кулаандан тудкаш, тургузур шелипкеш, айт дээш, маңнаттырзын боолаар мен — дээр.

Бодунуң дугайында мындыг таварылганы ырма чок чажырар кижи: бир эвес олче чугаа чоокшулап органга болза, ыгыя-ла бээр. Ынчалза-даа ынчан ооң кады чораан эштери аңчылар ортузунга тарадып каапкан. Ам ол дугайын чугаалап көрейн.

Ынчан сентябрь орту эртип, сыыннар алгыржып эгелеп турган. Ол үе дээрге билдингир-ле болгай, хүндүс чылыг, дүне соок.

Шыдаар-оол дүъш эртип чорда, амырга эдискен кижи-дир. Сыын мырыңай чанында харыылаан. Шыдаар-оол шыдавас эвес, олча мээңии-дир деп, ол дораан-на бодай шаап алган.

Ылап адар кылдыр сыынга чоокшулап алыр херек. Шыдаар-оол ам бир амыргалаарга сыын бичии ырай бергеш харыылаан. Аңчы далажып эгелээн.

Дүрген маңнаар дээрге аар боорга, Шыдаар-оол баштай чылыг хөректээжин уштуп октапкаш, сыын алгырган угже маңнаплаткан. Оон кезек болгаш амыргазың тыртарга, сыын мырыңай чанында харыылаан. Ам дааш үндүрбес дээш идиктерин уштуп октагылапкаш, кызыл-даван кедеп чорупкан.

Шыдаар-оол кара пөш. терлиг бир чооганы кеже халааш, кадыр каътка үнүп келген. Ол-бо хараңгылаан. Чүү-даа көзүлбээн. База-ла амыргазында барган. Сыын бичии өзен кежир ырак эвесте харыылаан.

Хүн база орайтап орган. Аңчы улам далажып эгелээн. Имиртиң бетинде ылап-ла чедип боолаар херек.

Шыдаар-оол улам албыгып чораан. Ам мырыңай чүвүрү-биле хөйлеңин уштуп октапкаш, ырыктаажы биле арткан эр чиңги сүргей ыдып-ла каан.

Шыдаар-оол үр-даа болбаанда улуг мыйгак харагаңнарлыг, кара инек-даштарлыг каътка адак-бышкаа чиик маңнап келген. Чанагаш кижиниң тыныжы-даа бачыдаваан. Мырыңай сыынга-даа чеде халый бергидег чораан.

Оон харап көөрге, база чүү-даа көзүлбээн. Амыргалаан. Сыын дужунда өзен кежир эткен. База-ла ырак эвес, чеде маңнай берип болур хире. Аңчы кижиниң чүрээ кайын дөзер. Шыдаар ынаар база маңнап-ла каан. Ол чүңү-даа эскерер чай чок чораан — буттарынга теннерниң кадалырын-даа, чанагаш холдарын харагаңнарның шыймактаарын-даа.

Шыдаар-оол өзен иштинде кара сугну сүзүп кежерге, буттары билинместеп, диричийгилей берген. Кара өзим иштинге келирге, серинин болгаш шыгы аажок болган. Улуг аңчы ону безин херекке албаан.

База-ла амырга үнү кыңгырт диген. Сыын мырыңай ырак эвесте, сирт кырында харыылаан. Шыдаар-оол сөөлгү күжүн үндүр октапкан. Ооң карактарынга шаараш мыйыстар, боранды малгажынга куурарып калган мөң чаялар мырыңай көзүлген ышкаш болган.

Шыдаар-оол сирт кырынга, өл өрге дег, маңнап үнүп келгеш амыргалаарга, сүрүп чораан сыыны талыгырда, сын кырында үнү каңгыраан. Ам-на аңчының сагыжы караңгылаш дээн.

Сыын ам черле четтирбес-тир деп чүвени Шыдаар-оол медереп каан. Ээн тайгага имир дүргени конгүг дүжүп келген. Идик-хевин дилээр дээш дедир ээп турда, Шыдаар-оолдуң мага-боду шыырныгып, диштери шаккыгайнып эгелээн. Чеже-даа өжегээр маңнаарга, ол черле чылыкпаан. Доңары дам барган.

Сурагжаан улуг аңчы баштай оода-ла хөйлең, чүвүрүн тып алыксаан. Таакпызы, оду ында чыдып калган болган. Оода-ла от кыпсып алза!

Шыдаар-оол имир каксы улуг кара өзен иштинде мөөге чыккыгайнып турар соок сугну сүзүп кешкеш, каътка үнүп орда, мырыңай караңгылап келген. Оода чадаарда дээрде ай база чок, бүдүүлей берген. Бакка бак улажыр деп чүве ол боор.

Хөйлең, чүвүрүн уштуп, октапканы ышкаш, каш-даа черни Шыдаар-оол барып суйбаан. Аалдар аразы эвес, дазыр шөл эвес, артында караңгыда муңгаш өзимге чүнү тывар боор. Хөйлең, чүвүр ужулган черин Шыдаар-оол көңгүс эндеп алган болган. Ам оларны хүндүс безин тывары берге дээрзин ооң медеревес аргазы чок болган. Улуг от ужудуп алыр деп бодал ооң-биле төнген.

Ам канчаарыл? Идиктерни дилээң ажыы чок, үш дүн ортузунда оларны кым тывар. Ооң орнунга эң баштай даг бажында уштуп октапкан чылыг хөректээжинче барганы дээре. Ол черле тыпты бээр ышкаш болган.

Чыда өлүр чылан эвес дээш, Шыдаар-оол үнген черинче чорупкан. Чугаалаарга ындыг белен, карак дешпе караңгыда үнчүген чанагаш чыгыы арта кызыл-даван кижиге амыр чүве кайда боор. Буттарының бар-чогу билдинмес, шиш даш-даа, кургаг будук-даа базарга, ылгал чок. Чанагаш кижиге коргунчуун чүү дээр, бирде мында чүве алгырган ышкаш болур, бирде дүгде будук дызырт дээн ышкаш болур.

Шыдаар-оол ындыг хевир-биле каш-даа өзенни кешкеп, каш-даа дагны ашкан. Чылыг хөректээш чүге орукка чыдар боор чүвел, ону каапкан черин Шыдаар-оол база тыппаан.

Дүнелээн тудум сооггу кедереп-ле орган. Тос айда кандыг ийик, ам мырыңай хар хыраа дүжүп келген. Буттар көжүп, холдар туттунмастай берген. Доңмас дээш чеже-даа шимчениринг оралдажырга, дуза бербестээн. Хар хыраалыг хүн дөмей-ле соок, чанагаш мага-бот дөмей-ле доңар.

Баш муңгаш херек болган. Дидирээрге диштер бот-боттарынга дээшпейн турган. Арга эвес, Шыдаар-оол бир чоон дыттың өрт чип каапкан хос дөзүнге киргеш, соок боозун иштинге хойгаргаш олуруп алган. Хос демиринден чарлыры аңаа улам коргунчуг болган.

Дидиреп-ле орган, дидиреп-ле орган. Уйгу-даа келбес, дан-даа атпас. Сылдыстарны көөрге, өртеп каан чүве дег, чаңгыс черде туруп бергеннер. Өштүг чүве дег дүн дурту база узаан.

Дыт хозунга чаглактанып алгаш, Шыдаар-оол диштерин, аш бөрү дег, такылаадып-ла, бодун каргап-ла орган. Бир эвес аас-кежик болуп, ол дүне тыныыг үне берзе, аңнаар деп чүвени каарын даңгырагланып шаг болган.

Шыдаар-оол бичии када удумзурап, карактарын шийип кээрге, аңаа ооң ажы-төлү, алган кадайы көзүлгеш турар болган. Удааш, удуп-даа чадап каан, олургаш олуруп-даа чадап каан. Кум кынныг бар чыдырда-ла, ооң караанга алдеп-ээнч чүүлдер — аза-четкер көстүр, оон тура халыыр, бажын өртең дыт хозунга чеже-даа катап үскен.

Дүн ортузундан соңгаар Шыдаар-оолдуң эъди изип эгелээн. Оон караның ууна адып-боолап, кырбарлап чораан аң-меңи шааранайнчып, бөрүлер улужуп, хаваннар кыргырткайнып, сыыннар алгыржып туруп бергеннер. Угааны бичии када кире хонуп кээр аразында, ам-на оишээп одум ожер, өлбээн бодум өлүр дээн-дир мен деп, Шыдаар-оол бодапган. Ооң соонда хамык аң-мең база катап-ла алгыржып, огурлажып, улужуп, ырланчып-ла эгелээннер...

Өөрү Шыдаар-оолдуң даңны атсы дилеп, боо боолап тура хоңганнар. Сыын сүрүп кулуксуп чоруй барган Шыдаар-оол ооң даажын дыңнаваан. Бедик даг бажынга ужудуп каан улуг оттуң-даа барааны орта көзүлбээн.

Эртенинде эштери Шыдаар-оолдуң чоруй барган уунда бир кожагар кырынга үнүп келгеш, улаштыр-улаштыр даштап кааш дуранаап көөрге, өзен иштинде чанагаш кижи элең-теңдиң илгип чораан. Карактарынга шуут-ла бүзүревээннер, аза-четкер-даа сагышка кирген. Чоокшулап чеде бергеш көөрге, ылап-ла Шыдаар-оол болган — боозуп сөөртүп алган калгып чораан. Өөрү Шыдаар-оолду ылап-ла тепек аараан-дыр деп бодаан. Чеде бергеш айтырарга, ол чүнү-даа чугаалай албас, чүгле дижи шакылаар, үнчү боду сирилээр болган. Шыдаар-оол эш-өөрүн көрүп кааш, черге пет кээп дүшкен — угааның ышкынып-кан.

Ону байысаап, ооң кайда-чүүде уштуп октагылапкан идик-хевин дилээр чай кайда боор, өөрү чанагаш аңчыны көдүрүп алгаш, дүрген-не машинаже чорупкан. Ооң аксынче изиг шай-даа кудуп чадап кааннар, чоорганнарга ораап алгаш Кызылче буу-хаа хапкаиннар. Ам сыын-даа дугайы боодаар харык кайда боор.

Улуг аңчы Шыдаар-оол эмнелгеге ай ажыг чыткан. Ийи өкпезинге дегдирген болган. Ол дембээрэзинде үргүлчү-ле идик-хевин эккелиңер деп алгырар турган.

Чүгле эмчилерниң ачызында Шыдаар-оол ажы-төлүнче, алган кадайынче чанып кээр аас-кежиктиг болган.

Аңнаваан чери чок, өлүрбээн аңы чок Шыдаар-оол шак ынчаар «Чанагаш аңчы» деп ат-сурагга четкен. Ол хевээр Шыдаар-оол боо соонга орбастаан.

Музейниң бир залында

Республиканың Алдан-маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң бир залында «Партия — бистиң үениң угааны, алдары болгаш арын-нүүрү» деп эгениң адаанда фото-чуруктарлыг тускай делгелгени ажыткан.

Делгелгеде Коммунистиг партияның удуртукчу болгаш башкарыкчы ролюн көргүскен брошюралар, номнар, фото-чуруктарны, партияның Тыва область организациязының амыдыралын көргүскен саннар, фактылар, таблицаларны, диаграммаларны кирген.

Р. ДОЛЗАТМАА.

ТВ

ЯНВАРЬ 15-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Уругларга эртенги гимнастика. 8.55 — Чечен-Ингуш АССР-ниң тургустунганының 50 чылынга. Документалдыг телефильмнер. 9.25 — Моолдуң уран чүүл коллективтериниң концерти. 9.55 — «Будильник». 10.25 — «Совет Эвилелинге бараан боол тур мен!». 11.25 — «Кадыкшыл». 12.10 — «Эртенги почта» деп музыкалыг дамчыдылга. 12.40 — — Совет черге ужуражылгалар. 12.55 — «Көдээниң шагы». 13.55—14.10 — Чапсар. 14.10 — «Музыкальный киоск». 14.40 — Б. Брехт. Фильм-шии. 16.55 — «Аян-чорукчулар клуву». 17.55 — «Гамлет» Фильм-балет. 18.35 — Делегей панорамазы. 19.20 — Мультфильм. 19.30 — Фигурлуг чуңгулаашкынга Европаның бирги чери дээш маргылдаа. Спортчу таңцылар. Венгриядан дамчыдар. 21.00 — «Үе». 21.35 — Делегей болгаш аныяктар. 22.10 — Уран чүүлдер мастерлери. РСФСР-ниң улустуң артизи О. Н. Абдулов. 23.10—23.20 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Уругларга эртенги гимнастика. 8.20 — Концерт. 9.25 — Тобольскиниң архитектуразы. 9.50 — Документалдыг телефильм. 10.50 — Концерт. 11.20 — Мультфильм. 12.30 — Трамплинден шураашкынга делегей кубогу. ЧССР-ден дамчыдар. 13.05 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 14.05 — Бүгүдеге стадион. 14.35 — «Документалдыг экран». 15.35 — «Оттуг оруктар» деп хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң «Революцияның ыраажызы» деп 10-гу сериязы. 17.00 — — Фильм-концерт. 17.35 — Коньки спортунга Европаның бирги чери дээш маргылдаа. Херээженнер. 18.35 — Чурукчулар дугайында чугаалар. 19.00 — Коньки спортунга Европаның бирги чери дээш маргылдаа. Херээженнер. 19.30 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — «Евгений Мравинскийниң концерттеринде». 2-ги дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.40 — Эрги шагның орус романстарын РСФСР-ниң алдарлыг артизи Г. Карева күүседир.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ЯНВАРЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Трое на шоссе» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Принц за семью морями» 9.30, 12.50, «Кащей бессмертный» 11.20, «Четыре мушкетёра» 14.40, 17.20, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «В тридевятом царстве» 11.00, «Невезучие» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00, «Фантоцци против всех» 12.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Я и весь класс» 10.00, «Похищение по американски» 11.20, 16.40, «Уноя зонтиком» 13.00, 14.50, 18.30, 20.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Дикие лебеди» 13.40, «Мексиканец в Голливуде» 15.00, 17.40, шактарда.

ЯНВАРЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Без свидетелей» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник № 121» 10.00, «Королева бензоколонки» 11.20, 13.00, 15.00, «Трое на шоссе» 16.40, 18.30, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Трюкач» 14.30, 17.00, 19.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Фантоцци против всех» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ЧАРЛАЛДАР

Амыдырал хандырылга министерствозунуң хоорайның бүдүрүлге эргелелиниң амыдыралдың нарын техниказының, хиимиктиг чуулданың талазы-биле хүлээп алыкчы кижилерин, хүлээп алыкчыларга өөреникчилерниң болгаш диспетчерни чалап турар.

Айтырыг тургузар адрези: Кызыл хоорайның Красноармейская кудумчузу, бажың № 131, кадрлар килдизи.

* * *

Амыдырал хандырылга министерствозунуң хоорайның бүдүрүлге эргелели химчисткага болгаш будуушкунга хептерни хүлээп ап турар. Чагыгны күүседир хуусаазы — 3-5 хонук. Хепти дужаап болур адрестер: Красноармейская, 131, телефон № 2-54-58, Магистральная, 30, Магистральная, 118.

* * *

Амыдырал хандырылга министерствозунуң хоорайның бүдүрүлге эргелелиниң бажыңында пылесостарны, электробритваларны болгаш «Кама» дээр насостарны доп-дораан септээр чагыгны хүлээп ап турар.

Январь 19-та уругларның музыка школазынга делегей конкурстарының лауреады

Вааги Анатольевич ПАПЯННЫҢ

фортепиано музыказының концерти болур.

Ол музыка эртемин Москваның күрүне консерваториязынга болгаш профессор М. С. Воскресенскийниң клазынга аспирантурага чедип алган. 1979 чылда делегейниң Лиссабонга болган Виана да Мот аттыг конкурузунга дараазында программага ийиги шаңналды чедип алган: Бах, Прокофьев, Барток, Бабаджанян, Шуберт, Шуман, Лист, Моцарт.

Кызылдың аъш-чем садыынга бухгалтер, кассирлер, магазиннерге экспедиторлар дүрген херегленнип турар.

АДРЕЗИ: Кызыл, Октябрь кудумчузунда № 29 бажың, кадрлар килдизи. Телефон № 2-54-36.

КАЯ, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

ЯНВАРЬ 15-ТЕ
«ЕНИСЕЙ» КБ-НИҢ АГИТПУНКТУЗУ

Январь 15-те — Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Н. А. Жбанов-биле соңгукчуларның ужуражылгазы. **Эгелээри 17. 20 шакта.**

Январь 15-те — дискотека. **Эгелээри 19.30 шакта.**

КРУПСКАЯ АТТЫГ БИБЛИОТЕКАНЫҢ АГИТПУНКТУЗУ

Январь 15-те — беседа: «Ийи делегей, ийи демократия». Эгелээри — 15.00 шак.

КУЛЬТУРАНЫҢ БОЛГАШ ДЫШТАНЫЛГАНЫҢ ГАСТЕЛЛО АТТЫГ ПАРЫГЫ

Шыдыраа, бильярд, теннис залдары ажылдаар. Эртенгиниң 10-дан кежээниниң 22 шакка чедир.

ХААК БААЗАЗЫ

Воскресеньеде 10-дан 18 шакка чедир ажылдаар.

«ТАЙГА» ХААК БААЗАЗЫ

Январь 15-те — 10 шактан эгелеп ажылдаар.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретарияттың 2-23-35 партийн ле амыдырал болгаш үлетүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2083.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС — 00814.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 14 (12404) | 1984 чылдың январь 17, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 кеп.

КӨДЭЭ ИШЧИЛЕРНИҢ СОРУЛГАЛАРЫ

СЭКП ТК-ның (1983 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андропов мынча дээн: «Бо чылын боттандырып чоруткан хемчеглер чонну аъш-чемниң дыка хөй продуктулары-биле хандырарын элээн экижидер арганы берген. Сүттү, эътти, чуургаларны садары көвүдээн. Бо чорук ооң экижиириңге идегээр арганы берип турар. Ону чедип алырда көдээниң ишчилери мал кыштаглаашкынын, часкы тарылганы чедиишкиниг эрттирерип, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, шөлдерниң болгаш фермаларның продукциязын бүдүрерин көвүдедириңге база бир базымны кылыры эргежок чугула». Совет көдээниң чедиишкиннери болгаш сорулгалары бо сөстерден илдең.

Республиканың көдээ ишчилери он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылын багай эвес доосқан. Мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының планнары шуптузу ажыр күүсеттинген. Продукция бүдүрериниң болгаш садарының хемчээли мурнуку чылдагызындан элээн көвүдээн. Тарааны, картофельди болгаш ногааны база хөйнү бүдүрген. Кыштаглаашкынга белеткел болгаш кыштаглаашкың база багай эвес. Ам чугула чүве—СЭКП ТК-ның эрткен Пленумунуң айтышкынын ёзугаар — чедип алдынган темпини, ажыл-херектерде тывылган эки чүүлдерни чидирбези, боттуг эки чорудулгаларны улам идепкейлиг чорудары.

Эрткен чылын бүдүрген ажыл-херээвисти түңневишаан, кылып четтикпээн азы улуг күш үндүрер, белен эвес сорулгаларывысче кичээнгейни улгаттырар ужурлуг бис. Ол сорулгаларны СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленуму, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң эрткен сессиязы болгаш партияның XIX область конференциязы тодаргай айыткан. Он бирги беш чылдың дөрткү чылында республиканың көдээ ишчилери 185 муң тонна тарааны, 35 муң тонна эътти, 58,5 муң тонна сүттү, 2427 тонна арыг дүктү болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларын бүдүрер. Бир инекке онааштыр саар сүт 1300 килограмм, хойдан-на кыргыыр дүк 2,2 килограмм болур. Кыштаглаашкынны организастыг эрттирер, малдың чаш төлүн бүрүн ажаап алыр болгаш мал бажының чүзүн аайы-биле өзүлделиг болуруп чедип алыр. Черчерде партия, совет, ажыл-агый болгаш хөй-нииити организацияларының социалистиг чарышты бо сорулгаларны чедип алырынче углаар ужурлуг.

Көдээ ишчилерниң мурнунда салдынган сорулгаларның кол үндезини — ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырары. Ол дээрге бүдүрүлгени интенсификастаарынче, ооң ажыктыын бедидеринче, эртем-техниканың чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы база күш-ажылды организастаарының дешпилгелиг аргаларын шиңгээдиринче, агроүлетпүр каттыжыышкынын хөгжүдеринче, камналганы болгаш күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаарынче угланган хемчеглер-дир.

Мурнувуста ажыл-херектер кончуг хөй, олар кижи бүрүзүнүң шудургу ажылдаарын, бедик организастыг болгаш сагылга-чурумнуг, харысалгалыг болгаш негелделиг болуруп негеп турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү чүгле ынчан бедик болур. Экономика база чүгле ынчан камналгалыг болур. Партия, совет, ажыл-агый болгаш хөй-нииити организациялары, коммунист бүрүзү чылдың баштайгы хүннеринден эгелээш-ле күш-ажылчы коллектив, ажылчын бүрүзүнүң кичээнгейин үениң чугула айтырыгларын шиитпирлээринче утлаар, оларның ээлчег үлүүн, планныг даалгаларын доолдур болгаш ажыр күүсеткен турарын чедип алыр ужурлуг. Мурнакчыларның болгаш чаартыкчыларның, социалистиг чарыштың тилекчилериниң арга-дуржулгазын чер болганга нептередири чугула. Маңаа бир кол чүүл—чоннуң тура-соруун, идепкейин көдүрери, оларның ажылдаарынга болгаш дыштанырынга база амыдырал-чурттаалгазынга таарымчалыг байдалды тургузары.

Чамдык ажылдарны эрткен чылын чедир кылып шыдавааныывысты миннир ужурлуг бис. Чүс башка онааштыр чаш төл алырының планнары күүсеттинмээн, алган чаш төл ооң мурнуку чылында турганындан-даа эвээш болган. Малдың янзы-бүрү чылдагааннардан хораар чоруу хөй болуп артпышаан. Чер болгаш мал ажылының продукциязының бот-үнези чиигевейн турар. Чер ажылында, ооң культуразын бедидеринде, суггаттыг черлер болгаш чемишчидилге ажыглалында, хөрзүн камгалалында, үрезин ажылында четпестерниң чайлаттынып турары оожум. Машина-техниканың эдилели, кадагалалы ам-даа багай. Ынчангаш чедир кылдынмаан ажылдарны болгаш четпестерни эдеринче кичээнгейни улгаттырары негеттинип турар.

Көдээ ажыл-агыйда тургустунган күчүлерин бедик дээштиг ажыглаарын хандырары, аъш-чем продуктулары-биле чонну хандырарының айтырын долу шиитпирлээр сорулга-биле бүгү-ле курлавырларны бүрүн ажыглаары — планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседириниң оруу ол. Ону амыдыралга боттандырар дээш бүгү күштү мобилизастаар, социалистиг чарышты шапкынчыдар херек. Ынчан чедиишкиннерниң келири чайлаш чок.

Көдээниң ажыл-ишчилери, бо чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш демниг ажылдаалыңар! Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя!

Хойдан-на—хураган

КОДАН БҮРҮЗҮНДЕ

«Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы ээлчегни эрттирер дугайында СЭКП обкомунуң шиитпирин Сүт-Хөл районнуң ажыл-агыйларының малчыннары күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуп турар. Районнуң ажыл-агыйларында хой оолдаашкыны түлүктээн.

«Октябрь 30 чылы» совхозтуң Дүвүрең хойжу бригадазының хоочун хойжузу Идок Моңгуштуң кыштаанда бо хүннерге чедир 50 ажыг хой төрээн. Хураганнары онча-менди. Улуг сакманчы Маңмат Моңгуш, комсомолчу сакманчы Рада Кара-Сал хүлээп алган хураганнарын менди доруктуруп турарлар. Кыштагда байдал таарымчалыг.

Ол-ла хойжу бригадада Данзы-Белек Моңгуштуң коданында 220 хой оолдапкан. Төрүттүнген хураганнар менди доругуп турар. Сакманчылар Серен Моңгуш, Мандыкай Ондар, Борбак-Кара Ооржак 70-тен 80 чедир хураганнарны түс-түзүнда доруктуруп турар.

Хойжу Шагдыр Кууларның кыштаанда 160 хой оолдаан. Хураган бүрүзүн сакманчылар Билаа Куулар, Баякай Куулар менди өстүрүп турар. Ол ышкаш малчыннар Байлак Кууларның болгаш Бадый Кууларның кыштагларында 150 — 180 хой оолдаан. Хураганнар база-ла менди доругуп турар.

Амгы үеде совхозта хойнуң чаш төлү онча-менди алдынып турар. Мал чеми болгаш сут-биле хандырылга үзүктелиишкин чок. Ажыл-агыйның малчыннарының социалистиг чарыжының негелделерин совхозтуң дирекциязы, партком, профэвилел болгаш комсомол комитеттери ажылдап кылган. Малчыннарда сакманчыларны четчелээн. Совхозтуң мал ажылының тускай эртемниглери, лекторлар болгаш пропагандистер үнүүшкүннерни организастап турар. Автомагазинниң чолаачы садыгжызы Эрес-оол Куулар хойжуларны хүн бүрүнүң херегле барааннары-биле үзүктел чок хандырып турар. Кыштаг бүрүзүнде малчыннарга таарымчалыг байдал тургустунган.

К. МОНГУШ.

ЧАРЫШТЫ БАШТААН

«Тыва септелге-тудуг» трестиң Кызыл-Мажалыкта, Мугур-Аксында, Туранда септелге-тудуг участоктары үшкү чылды чедиишкиннииг доосқан болгаш дөрткү чылды эки эгелеп турар.

Кызыл-Мажалыкта участоктуң коллективи эрткен чылын 687,6 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүрген. Участок капитал септелгениң болгаш бодунуң күжү-биле чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирериниң планын эрткен чылын чедиишкиннииг күүсеткен. Ак-Довуракта амыдырал хандырылга комбинадының даараныылга цегин алгыдып тударын болгаш хеп чуур комбинатты эде тудуп, чаартырын участоктуң бригадалары доозуп хүлээткен. Ийи квартиралыг 4 чуртталга бажыңын ажыглалга киирген. Ында участоктуң тудугжулары, специалистери чурттай берген. Ол участоктан Көк-Хуна Ооржактың удуртканы бот-орулга-чарылгалыг бызанчы-бетонщиктер бригадазы «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп девизтиг социалистиг чарышта киржип эгелээн мурнакчыларның бирээзи.

Туранның септелге-тудуг участогу 686,6 муң рубльдиң ажылдарын кылып бүдүрер планныг турган, ону 701 муң рубльге чедирген. Районнуң харылзаа белдириниң бажыңын болгаш ийи-ийи квартиралыг 5 чуртталга бажыңын участок ажыглалга киирген. Ында хоочун тудугжу И. Ф. Неделинниң бригадазы эң эки көргүзүглерин чедип ап, чарышты баштап турар.

Мугур-Аксының участогу план ёзугаар ийи-ийи аал шити чурттаар 6 бажыңны тудар турган, херек кырында 7 ындыг бажыңны тудуп доосқан. Ында Д. Б. Чүлдүмнүң мурнакчы бригадазының участогунуң ниити ажыл-херээнге киирген үлүг-хуузу эвээш эвес.

Н. ООРЖАК.

Республика типографиязының коллективи Совет Тываның 40 чылынга уткуштур бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган, чыл эгезинден бедик бүдүрүкчүлүг ажыл дээш социалистиг чарышты калбарткан. Октябрь 10-га чедир пландан ажыр ийи муң рубльдиң продукциязын бээрин, өөредилге номнарын парлап үндүрериниң планын июнь 1-ге чедир эки шынарлыг күүседирин, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планнаттынганындан 2 хуу немей өстүрерин, ажыл шагының чидириглерин 30 хуу кызырарын, чаа дериг-херекселдерни чогуур хуусааларында шиңгээдирин полиграфистер хүлээнген.

«Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп чарыштың түңнелдерин бригадалар айы-биле неделя санында үндүрер.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан) парлалга цегиниң мурнакчылары Петр Трофимович Гробёнкин, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Зоя Михайловна Чащухина, Анна Иосифовна Носкова.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧАҢГЫС ҮН-БИЛЕ ДЕПШИТКЕН

ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттарга кандидаттар дешпидилгези бистиң республикада уламчылавышаан.

Каа-Хемде СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары Ильинка суурнуң Культура бажыңынга дүүн чыглып келгеннер. Күш-ажылчы коллективтиң ниити хуралын улус депутаттарының Ильинка кодээ Совединиң күүскомунуң даргазы Н. В. Рядинских ажыткан. Ол СЭКП Каа-Хем райкомунуң бирги секретары В. А. Бакулинге сөс берген.

— Бүгү совет кижилер СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айтышкыннарын болгаш түңнелдерин амыдыралга боттандырар дээш бо чылдың эгезинден бээр бүгү күженишкиннерин мөөңнээн — деп, ол чугаалаан. — Бо хүннерде бүгү совет кижилер, ооң иштинде Каа-Хемниң ишчилери — ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдаларны күш-ажылчы белектерлиг уткуур деп белеткенип турар.

Районнуң эрткен чылдагы чедиишкиннеринге В. А. Бакулин доктаап, соңгукчуларны таныштырган. Каа-Хем 1983 чылда сүт бүдүрер планын 102,9 хуу, эътти — 89,7 хуу, дүктү — 90,4 хуу күүсеткен. Ол өрени төлээри — ишчилерниң ыдыктыг хүлээлгези болур. Республиканың юбилейи — Совет Тываның 40 чылынче чоокшулап чорупорар үеде кижи бүрүзүнүң күженишкиннерин мөөңнеп турган. салдынган сорулганы күүседириниң бүгү хемчеглерин алыр ужурлуг деп, ол чугаалаан.

Социалистиг демократия, совет соңгулда системазының дугайында ол чугаалааш, күрүне эрге-чагыргазының дээди органынга депутаттың кандидадынга ильинкажылар төлептиглерниң төлептиин дешпидер дээрзинге бүзүрелин илергейлээн.

СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң механизастаттынган № 2 бригадазының бригадири коммунист К. И. Яковлев сөс алган. Бодунуң мурнунда кол сорулгазы — мал чеминиң белеткелиниң чедиишкиннииг чорудар хүлээлгелиг ол коллективтиң удуртукчузу ажыл-ишчи чедиишкиннеринге доктааган. Ук бригада эрткен чылын малга чем белеткээр даалгазын чедиишкиннииг күүсеткен, силос салырын 150 хуу боттандырган. Ооң уламындан совхозтуң малы бо чылын хүр кыштап турар. Чедиишкин дээрге, бригаданың тус-тус кежигүннериниң күш-ажылчы чедиишкиннериниң түңнели болгай. Механизатор Г. В. Новиков мурнакчы ажылчыннарның бирээзи. Ол хүн үлүүн доктаамал күүседип турар. Дааңган ажылынга ээ-харысалгалыг, ширип алган мергежилинге бердинген механизатор Г. Новиков эш-өөрүнге база хүндүткелдиг. Ынчангаш ону ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге Бии-Хемниң № 653 соңгулда округундан депутаттың кандидадынга дешпидер деп саналдыг мен дээрзин бригадир К. Яковлев чугаалаан.

— Георгий Новиков-биле кады 1971 чылдан бээр ажылдап келдивис — деп, механизатор В. Ш. Барбаадай сөс алгаш чугаалаан. — Ооң күш-ажылга ынаан тергиин эки билир мен. Ооң аңгыда сеткили база биче, эш-өөрүнге кандыг-даа дуза херек болза, чажам дивес. Ооң МТЗ-80 деп тракторун кезээде белен чоруур, чүге дээрге техникага ол дыка хумагалыг кижи. Ынчангаш, бригадирывыс саналын өске бүгү эш-өөрүмнүң мурнундан деткиир-дир мен.

— Бистер, Ильинка ортумак школазының башкылары ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннарының дугайында СЭКП ТК-ның төлевилелин чугаалажып турар бис. Ында школачыларны күш-ажылга кижизидериниң талазы-биле тодаргай чүүлдер бар. Бригадир К. И. Яковлев-даа, Г. В. Новиков школачыларның бүдүрүлге бригадаларынга доктаамал барып, арга-сүмезин берип келген. СЭКП ТК-ның Төлевилелинде шак ындыг мурнакчылар күш-ажылга кижизидилгеге улуг салдарны чедирер дээн. Ынчангаш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадының кандидадынга мурнакчы механизатор Г. В. Новиковту дешпидер дээн саналга школа коллективиниң өмүнээзинден каттыжып тур мен — деп, Ильинка ортумак школазының башкызы Л. П. Агеева чугаалаан. Ол саналды деткивишаан, СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң хойжузу Е. К. Салчак мынча дээн:

— Мал ажылынга үр болбаап мен. Ынчалза-даа бистиң хоновустуң амгы байдалы эки. Кыштаглаашкынның хүр-менди эрттирериниң совхозтуң механизастаттынган бригадазының кежигүннериниң салдары улуг-дур. Мал чемин-даа олар эккээр, сугну-даа олар эккээр. Ылаңгыя тракторист Г. Новиковтуң ажылынга малчыннарның сеткили хандып турар. Ол бисче чүък соорту эккээринден аңгыда хөй-нииити даалгаларын — совхозтуң улусчу контроль бөлүүнүң даргазы-даа, депутат хүлээлгезин-даа күүседип келирдир. Ынчангаш ол төлептиг депутат болур дээрзинге бүзүрээр-дир мен.

Ильинкажыларның ниити хуралының протоколунда мындыг сөстер бижиттинген: «ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Бии-Хемниң № 653 соңгулда округундан депутаттың кандидадынга СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң механизатору, СЭКП кежигүнү **Георгий Викторович Новиковту** дешпидер».

* * *

Бии-Хемде «Саян» совхозтуң ажыл-ишчилериниң каттышкан хуралы база дүүн болган. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Бии-Хемниң № 653 соңгулда округундан депутатка кандидат дешпидерин турасказаткан хуралды совхозта партком секретары А. В. Кукарин ажыткан. Районнуң болгаш совхозтуң он бирги беш чылдың дөрткү чылында сорулгаларын болгаш СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары-биле сорулгалар дугайында улус депутаттарының Бии-Хем район Совединиң күүсекчи комитединиң даргазы М. К. Дамчай чүве чугаалаан.

«Саян» совхозтуң директору В. Н. Вининков сөс алган.

— ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чылынга уткуштур бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери шудургу ажылдаан — деп, ол чугаалаан.— Ол чедиишкиннер дээш СЭКП Бии-Хем райкомунуң, улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң, ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаннаттывыс.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Бии-Хемниң № 653 соңгулда округундан депутатка кандидат дешпидилгезиниң дугайында чүве чугаалап тура, директор күрүне чагыргазының дээди органынга депутаттың кандидадынга Каа-Хемде СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң механизатору Г. В. Новиковту дешпидерин саналдаан.

Директорнуң саналын Күш-ажылчы Алдар орденниң III чергезиниң эдилекчизи, малга чем белеткээр бригаданың бригадири А. П. Федорченко, совхозтуң сүт-бараан фермазының удуртукчузу А. Н. Лошпанов олар деткээннер. Ынчангаш, ук совхозтуң ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидадынга Бии-Хемниң № 653 соңгулда округундан СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң механизатору **Георгий Викторович Новиковту** дешпидер дээш бир үн-биле бадылааннар.

* * *

Каа-Хемде «Красное знамя» совхозтуң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары боттарының хуралынга СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң механизатору **Георгий Викторович Новиковту** ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидадынга дешпидер дээш бир үн-биле дүүн бадылааннар.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ БЕШКИ ЧЫЫЖЫНЫҢ СЕСКИ СЕССИЯЗЫНЫҢ АЖЫТТЫНАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының сески сессиязы 1984 чылдың январь 18-те эртенгиниң 10 шакта СЭКП Тыва обкомунуң Политчырыдыышкын бажыңынга ажыттынар.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДОКТААМАЛ КОМИССИЯЛАРЫНЫҢ ХУРАЛДАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының хуралдары 1984 чылдың январь 17-де эртенгиниң 10 шакта Советтер бажыңынга болур.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНГА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң сески сессиязынга келген депутаттарны бүрүткээри 1984 чылдың январь 16-да 14 шактан 22 шакка чедир, январь 17-де эртенгиниң 9 шактан 18 шакка чедир Советтер бажыңының 1 каъдының 107 комнатазынга болур, телефону 2-55-42. Январь 18-те депутаттарның демдеглели эртенгиниң 8 шак 30 минутада СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга эгелээр.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ХУРАЛЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Төлээлекчилер чөвүлелиниң хуралы СЭКП обкомунуң Политчырыдыышкын бажыңынга январь 18-те 9.30 шакта болур.

ХООРАЙ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНГА

1984 чылдың январь 21-де 10 шакта СЭКП хооркомунуң хуралдаар залынга улус депутаттарының хоорай Совединиң сессиязы даарызында хүн айтырыглары-биле болур:

1. Кызыл хоорайның 1984 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын бадылаары. 1983 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң Күрүне планының күүселдезиниң дугайында болгаш СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр улус депутаттарының хоорай Совединиң сорулгаларының дугайында.

2. 1984 чылда хоорай бюджединиң бадылаарының дугайында болгаш 1982 чылда бюджеттиң күүселдезиниң дугайында.

АРГА-КУРЛАВЫРЛАР БАР, ОЛАРНЫ АЖЫГЛААР

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң күш-ажылчы коллективтери СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин удурттулга болдуруп ажылдааш, эрткен чылын чамдык эки түңнелдерни чедип алган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн, сагылга-чурум быжыккан болгаш ооң ачызында бүдүрүүшкүн темпилери элээн өскен. Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелери 1983 чылдың күрүне планын продукция сайгарылгазының хемчээлиниң талазы-биле 102,5 хуу күүсеткен. Пландан ажыр 3,1 миллион рубльдиң продукциязын сайгарган.

«Тыва даг-дүгү» комбинат, Тываның электри четкилери, сүт комбинады, Кызылдың тууйбу заводу болгаш өске-даа чамдык бүдүрүлгелер эрткен чылын эки ажылдаан.

Продукция сайгарарының планнарын бүгү районнар долузу-биле күүсеткен.

Ажыл чорудулгазын нормативтиг арыг продукцияже шилчиткен бүдүрүлгелер ол талазы-биле планын 106,5 хуу күүсеткен.

Үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүң хемчээли чылда 2 хуу өскен, а ниитизи-биле беш чылдың эрткен үш чылында 4,9 хуу болуп турар. Чоннуң херегле барааннарын бүдүрери ниитизи-биле бүдүн чылда 77 миллион рубль түңнүг болган.

1983 чылда пландан ажыр хөй хөмүр-дашты, эжик блоктарын, сорттуг даг-дүгүн, диииг материалдарын, эътти, колбаса кылыгларын, саржагны, чалаң сүт продуктуларын, далганы, ээртпес суксуннарны бүдүрген.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планы 103,3 хуу күүсеттинген. Ооң мурнунда чылдыы-биле деңнээрге, бир кижиге онааштыр бараанныг продукция бүдүрери 2,3 хуу

Республиканың
үлетпүрү
1983 чылда

өскен, а 1980 чылдыы-биле деңнээрге, 6,9 хуу өскен. Үлетпүр продукциязының бүгү немей өзүлдези күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң күсели-биле чедип алдынган. Беш чылдың үш чылының продукция бүдүрериниң болгаш сайгарарының а ол ышкаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планныг көргүзүглери күүсеттинген.

Ынчалзажок үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылында улуг четпестер ам-даа барын чыл түңнелинде демдеглээри чугула. Ниитизи-биле кол көргүзүглер аайы-биле планныг даалгалар күүсеттинзе-даа, элээн хөй бүдүрүлгелер доктааткан планныг даалгаларын күүсетпейн, продукция бүдүрериниң даалгаларын кулулаткан, продукциязының шынары багай бооп турары ам-даа ховар эвес.

17 бүдүрүлге продукция бүдүрериниң хемчээлиниң планын күсетпээн, ооң харааызы-биле 1 миллион хире рубльдиң бараанны чедир бердинмээн. 18 бүдүрүлге керээлер, чагыглар-биле продукция бээриниң планын боттандырбаан, керээ ёзугаар 3,8 миллион рубльдиң продукциязын чедир бербээн. 20 бүдүрүлге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын күүсетпээн.

Шынарның дээди категориязының продукциязын чүгле чаңгыс даараныылга фабриказы бүдүрүп турар. Республиканың садыг инспекциязының эргелели болгаш күрстандарттар талазы-биле хайгаарал лабораториязы даараныылга фабриказының, сүт комбинадының, алгы заводунуң, Чадааның, Ак-Довурактың, Кызылдың хлеб заводтарынга, пиво заводунга, Кызылдың эът комбинадынга, тууйбу заводунга хыналдалар үезинде продукцияның чамдык хевирлерин брактаан.

Бүдүрүлгениң күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылдар боттанып келзе-даа, ажыл шагының чидирии элээн хөй бүдүрүлгелерде улуг бооп артпышаан. Ажылдан үнер-кирер чорук ам-даа улуг.

Беш чылдың дөрткү чылы бистиң республикага онзагай чыл. Тываның Совет Эвилелинге составынга эки тура-биле каттыжып киргенинң 40 чылын демдеглээр дээш аңаа уткуштур 40 шалыпчы неделяны күш-ажылчы коллективтер эгелээн. Ынчангаш чылдың эгезинден шалыпчы ажылдаары, бүгү арга-курлавырларны ажыглап, планның даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни чүгле күүседир эвес, а харын хуусаадан эрте ажыр күүседир дээш бүгү күштү мөөңнээри чугула.

Доңчуладды республиканың Статистика эргелелиниң специалистери белеткээн.

БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пу...

Нер-чер Советтеринде

Адыр бүрүзүн анализтээн

Улус ажыл-агыйының планныг даалгаларын чедиишкининиг күүседир, күрүне мурнунга өрелиг артпас дээш бүдүрүлгелер, организациялар, совхозтар ажыл-ишти канчаар сайгара тургусса чогуурун дээн айтырыгны Самагалдай кодээ Совединиң сессиязынга чугаалашкан.

Кодээ Советтиң девискээринде турар бүдүрүлгелерниң хөй кезии эрткен чылдың планын күүседипкен. Ылаңгыя Тес-Хем ышш ажыл-агыйы планын 108,4 хуу, оруп-тудуг участогу — 100 хуу, аңныыр-тывыыш ажыл-агыйы — 107,4 хуу, Сельхозтехника каттыжыышкыны — 104,2 хуу күүсеткилээн.

Ындыг-даа болза садыг хандырылгазында болгаш ниитиниң чемненилгезинде четпестерге депутаттар дегтааганнар. Чоннуң хүн бүрү херегтеп бараанныры болганчок үзүктели бээр, аъш-чемниң шынары кудулгаар тавармыгалар ам-даа бар. Ону болдурбас талазы-биле чамдык хемчеглер алдынып турза-даа, ниитизи-биле байдал черле дээредевейн турар.

Соңгукчуларның чагыглары-биле хөйбашкан ажылдарның күүселдезинче онза кичээнгей салдынган. Кирген чагыглар ның барык шуптузу күүсеттинген. Ынчалзашоң, күүседири бөдүүн-даа болза, эргелээн чугула чамдык чагыглар боттанмаан дээрзин депутаттар шугумчуглааннар. Чинээ, Дружба, Шуммтар болгаш Советская кудумчуларынга уруглар ойнаар шөлчүгештер мөөчага кылдынмаан.

Ниитиниң корум-чурумун былгытаар талазы-биле алдынып турар хемчеглерни база чугаалашкан. Улусчу дружинниктер, профилактика чөвүлелдери сөөлгү үеде ажылын эки эш литкен. Ооң уламындан кем-херек үүлгедир чорунтар кызырылган. Уругларының өөредилгезинче сагыш салбас, арага-дарыга сундулуг өг-бүлелер-биле тедаргай ажылдарны кылып чорутса-даа, чаңнынтары ам-даа эрги «чаңын» салбайн турар. Оларны эде кижизидери-биле хөйбашкан хемчеглерни ажылдап кылган.

М. ТИРЧИН.
Тес-Хем район.

ЧҮСТЕН-НЕ 110-Н У

Өвүрнүң «Торгалыг» совхозтуң Кадый-Бажы хойжу бригадазындан аныяк малчыннар Александр Санчат-оол биле Зоя Шивит-Доржунуң өг-бүлези «Совет Тываның 40 чылынга—шалыпчы 40 неделя» деп девиатиг чарышка киржирин шинттелээш, төрүүр 100 баш хойдан-на 110-дан эвээш эвес хураганны олар алырын хүлээнген.

Олар бо кыжын 370 баш аныяк хойну Оргу-Шалде кыштадып турар. Чайын боттарының белеткээни 15 тонна сиген кыштаанда чедирип, сараттаан. 10 тонна өдекти кургадып бол. ген.

Аныяк коммунист кадарчы А. Санчат-оол эрткен чылын 100 баштан-на 103 хураганны, хойдан-на 2.5 килогр. мм дүкту алган.

М. МАДОН.

БРИГАДА КЕРЭЭЗИН—ОРУК ТУДУУНГА

Бригада керээзи-биле ажылдаар аргаже «Тыва автоорук» эргелелиниң орук тудуп турар организацияларының хөй кезии шилчээн. Бо депшилгелиг арга-биле бот-орулга-чарылгалыг 19 бригада, 1 участок ажылдап турар. Үстүнде бригадалар 8 миллион акыг рубльдиң ажылдарын кылган. Бо дээрге тудуг-монтаж ажылдарының барык чартыындан хөй кезии болур. Бригада керээзинче шилчээн бригадаларның шуптузу чыл планын эрте күүсеткен.

1981—1982 чылдарда эргелел бригада керээзинче шилчиириниче белеткел ажылдарын чорудкан. Күш-ажыл болгаш шалың килдизи Алтайның, Владимир областың болгаш өске-даа черлерниң бүдүрүлгелериниң дуржулгазын база методиктиг сүмелерни өөренип көргеш, орук-септелге-тудуг организацияларынга бо арганы ажыглаары чугула деп түңнелди үндүрген. Эргелелде тургустунган бригада керээзин шептередир талазы-биле тускай ажылчын бөлүктү тургускан. Ол бөлүк бот-орулга-чарылгалыг бригадаларның кылыр ажылдарының өртээн санаарынга, шалыңның калькуляциязын тургузарынга, керээлер ажылдап кылырынга түс-түс бригадаларга дузалажып турар.

Чыл санында начальниктер-биле, кол инженерлер-биле болгаш бригадирлер-биле бригада керээзиниң талазы-биле семинарларны чорудуп турган бис. Эмир чылдың төнчүзүнде болган семинарга чыгдынган дуржулганы мооңнаарининиң, ажыглаттынчайн турар курлавырларны диләп тывары болгаш мооң соңгааргы сорулгаларын дугайында чугаа болган.

Михаил Монгушович Баирның удурткан № 2 орук тудуг участогу Эрзин — Нарын аразында 13 километр узун орукту эки шынарлыг кылган. Орук тудуунуң шынарын Г. А. Масловтуң участогу экижиткен. Участок Элегес хемни кежир көвүрүгнү «стергин» деп демдекке дужааган. Өске-даа участоктар эмир чылын күженииштиниг ажылдаан.

Бо чылын бригада керээзинче ийи бот-орулга-чарылгалыг участоктарны шилчидер. Чолаачылар биле оруктуарлардан тургустунган тускай үш бригаданы организастаары көрдүнген. Ынчангаш ниитизи-биле 18 бригада, 2 участок бригада керээзи-биле ажылдаар. Бригадалар 9,5 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр азы эргелелдиң нити планының 62 хуузу оларга онаажыр. Ажылчыннарның чартык кезии бо бригадаларга мооңнеттиннер. Оларның саны 700 кижи чедер.

Ажыглаалга киирер тудугларда чүгле бригада керээзи-биле ажылдап турар участокларны быжыглаан. Ак-Довурактың болгаш Абазаның орук септелге-тудуг участоктары оруктуң кышкы ажаалдазында быжыглаттынган. Бо ийи бригада оруктуң берге участоктарында арыглаал ажылдарын эки чорудуп турар. Ак-Довурак — Абаза оруунуң 76 болгаш 100 километриниң арт кырында харны олар аштап, орук шимчээшкининиң айызы чок чоруун боттандырган. Чедишкиниң ажылдааарынга база бригада керээзи дузалаан.

Оруктуң кышкы ажаалдазын болгаш агар септелгезин кылыр 5 бот-орулга-чарылгалыг бригадаларны тургузар. Бо чорук ажылдың экижииринге улуг салдарлыг дээрзи чугаажок.

Орук тудуунга бригада керээзин ажыглап белурун, оон күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге улуг үлүүн эрткен чылдың көргүзүглери бадыткап турар. Эргелел чыл планын эрте күүсеткен. Ажыл шагының чидирии эвээжээн болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумугу быжыккан. Бригада керээзинче шилчээн коллективтерде прогулдар саны өске чылдарга деңнээрге кызырылган.

Бригада керээзи күш-ажылчы коллективтиң бот-тускайлан чоруу-биле черге-лештир план талазы-биле төнчүткен удурталганы күштелдирерин негээр. Борта шалың ажылдың төнчү көргүзүглериндей хамааржыр. Ынчангаш бо арга ажылчын бүрүзүнүң, коллектив бүрүзүнүң күрүне планын күүседир херекке харыысалгазын бедидер.

Керээлиг ажылды шапкынчыдарынга инженер-техниктиг ажылдакчыларның киржилгезин күштелдирери чугула. План, күш-ажыл болгаш шалың килдистери бот-орулга-чарылгалыг бригаданың планын тургусчур болгаш ооң күүселдезин контрольдаар хүлээлгелиг. Бригадаларның планынта бүдүрүлгениң хемчээли, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү, ажылчын күш, шалың болгаш ажылдың шынары кирер.

«Тыва автоорук» эргелелиниң күш-ажылчы коллективтеринге бригада керээзиниң ужур-дузазының дугайында хуралдарны каш удаа эрттирген. Орукчулар чаа арга биле ажылдаарын ажыктыг деп көрүп турарлар.

Совет Тываның 40 чыл оюн күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуур сорулгазы бүгү керээлиг бригадалар салган ажылдап турар. Бригада керээзин орук тудуунга ажыглаар аргалар бар. Ону шапкынчыдарынче бүгү күштү мооңнаары эргежок чугула болуп турар.

Т. ДРУЖИНИНА,
«Тыва автоорук» эргелелинде күш-ажыл болгаш шалың килдизиниң начальниги.

⊙ ⊙

Пролетар соңгулда округунуң девискээринде И. А. Лихачёв аттыг Москваның автомобиль заводунуң коллективи ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар чылын шалыпчы күш-ажыл-биле демдеглээр дээш чаа, бедик сорулгаларны бодунуң мурнунга салган.

Автозаводчулар дизель моторлуг чаа чүък автомобилин чогуур хуусаазында бүдүрери-биле эртем-техниктиг депшилгениң темпилерин дүргедедириниң үндезининге бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер талазы-биле планнарны боттандырарынче кирген.

Бригадаларының бот-орулга-чарылгалыг ажылын калбартып, бүдүрүлге күчүлерин долузу-биле ажыглап тургаш, продукцияның бот-үнезин чиигедирин чедип алыр деп олар шиитпирлээн. Он бирги беш чылдың эгезинден бээр эилчилер элээн каш муң чүък автомобильдерин болгаш бажыңга ажыглаар барык үш муң соодукчуларны пландан ажыр бүдүрген.

ЧУРУКТА: эптеп кылыр кол конвейер.

В. СОБОЛЕВТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

⊙ ⊙

Комсомолчу Кара-Сал Мерген—дузаланчы кадарчы. Ол хөй кадарарда инчеен дергилээш чоруптар. Чөөн-Хемчиктө СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта өзүп орар хойжуларның бирээзи ол.

Коданның улуг кадарчызы—Виктор Ондар. Ооң коданында үш чүс ажыг хойнуң дең кезии бо хүннерде оолдапкан, хураганнары менди. Маңаа Кара-Сал Мергенниң киирген үлүү эвээш эвес.

ЧУРУКТА: комсомолчу хойжу Кара-Сал Мерген.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Херээженнер чөвүлелдеринде

АГИТКВАРТИРАЛАР ДАМЧЫШТЫР

«Кара-Хөл» совхозта херээженнер чөвүлели он бир кижи составтыг. Олар тус-туста ажыл хуваалдалыг, партком-биле дугурушкаш, бадылаан план ёзугаар ажылдап турар.

Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш ажылды чөвүлел организастап, агитквартираларга кол даянып, херээженнерниң күш-ажылчы болгаш хөй-ниитичи идепкейин бедидип турар. Суурда он беш, кодээ малчыннарда үш агитквартираны тургускан. Суурда агитквартиралар малчыннар коданнарын хуваажып алгаш, шеф дузазын чедирип келгеннер. Туралыгда, Сукпакта, кадарчылар А. Ажыкаа, Х. Күнзеңмаа, Ш. Дадар-оол оларның, Даспыда өшкү кадарчыларының бажыңнарын чутайлап, чылыглап бергеннер. Аңаа агитквартиралар даргалары Х. Сендеш, Ч. Чечек олар идепкейлиг киришкеннер.

Херээженнер совхоз бүдүрүлгезинде идепкейлиг күш болуп турар. Оларның иштинде эрткен ажыл-агый чылын эки көргүзүглерлиг дооскан мурнакчылар хөй. Чинээ, хойжулар А. Чыпсың, К. Сендең, У. Калиноол, сарлык кадарчылары эштер Болат, Долзат олар төрүүр чүс башка онаашкан 90—100 хураганны, 85—90 бызааны камгалап ап, совхоз дирекциязының, партия болгаш профэвилел комитеттериниң хүндүлел бижиин база өртектиг чүүлдер-биле шаңнаткан. Ч. Чылбак удурткан херээженнер звенозу чайын мал чеми белеткээр планын ажыр күүсеткен, кышкы үеде мал кыштаглаашкының хүр-менди эрттирерин. ге үлүүн киирип турар.

Амгы үеде малчын херээженнерни экономиктиг өөредилгеге кииришттирер, урут-дарыг кижизидилгезин экижидер, школа-биле харылзааны быжыглаарынче угланган элээн ажылды херээженнер чөвүлели чорудуп турар. Ол ышкаш Совет Тываның 40 чылынга тураскааткан бот-тывынгыр уран чүүл ажылынче чонну эвилелдээр, ылангыя национал хөгжүм херекселдери-биле тыва аялгаларны күүседирин организастаар. Национал херекселдер кылыр уран-шевер мастер, хоочун коммунист Күжүгет Балган-биле дугуржуп, херээженнер чөвүлели бо ажылды чорудуп турар.

Х. САМДАНЧАП.
Бай-Тайга район.

ХӨЙ-НИИТИ-БИЛЕ

Совет Тываның 40 чыл болур оюнга уткуштур политмассалыг ажылды «Шекпээр» совхозта херээженнер чөвүлели план ёзугаар чорудуп турар. Лекция, беседаларны, хоочуннар болгаш мурнакчылар-биле ужуражылгаларны, номчулга конференцияларын эрттирип турар.

Юбилейге тураскаатхан кежээлерни агитквартиралар Биче-Тейниң Культура бажыңынга эрттирген. «Хаяа» агитквартираның активчилериниң кежээни эрттиргени организастыг, уткашыпарлыг болган. Аңаа совхозтуң кол инженери М. Сарыглар ажыл-агыйның дөртен чыл иштинде хөгжүлдезиниң дугайында лекция кылган. Ооң соонда солун концерт, аттракцион, национал оюннарны чылганнар ойнап, солун концертти көргеннер. Бот-тывынгыр уран чүүлдүң идепкейлиг киржикчилерн Д. Кужүгет, Б. Саая оларның ырлааны, А. Монгуштуң сыгыдын чон сонуургаан.

«Челээш» агитквартира күш-ажылдың хоочуну К. Т. Ооржак-биле ужуражылганы эрттирген. Совхозтуң хөгжүлдезин ол чижектер-биле чугаалап берген. Агитквартира концертти, оюннарны база организастаан.

«Аян» агитквартираның активчилери кежээни база эки белеткелдиг эрттирип, «Шаандагы болгаш амгы Тыва» деп темага беседаны организастаан.

Совхозта хөй-нитти организацияларының активчилери, агитатор башкылар, кодээ Совет депутаттары дыштаныылга кежээлерин организастаарынга, ССРЭ-ниң Дээди Совединге ам болур соңгулдаларга белеткел ажылдарынга идепкейлиг киржип турар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.
Барыын-Хемчик район.

МАРТТЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Валентина Александровна Похабова бүдүрүлгеде хоочуннарның бирээзи. Ол — дагдыпыкчы. Валентина Александровнаның байлак арга-дуржулгазындан өөренип алган аныяктар бо хүннерде ооң-биле кады даарап, чагыг ёзугаар эрги хепти септеп, эде даарап турар.

Районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң мурнакчыларының аразында ооң ады база бар. Мурнакчы даараныкчы мастер эрткен чылда алган хууда планныг онаалдазын хуусаадан эрте 120 хуу күүсеткен. В. А. Похабованың күш-ажылчы календарында бо хүннерде— март ай.

Бистиң корр.

ТҮҢНЕП ТУРА

Эрзин районнуң ажыл-агыйларында, күш-ажылчы коллективтеринде херээженнер чөвүлелдерн хөй талалыг ажылды чорудуп турарын районнуң херээженнер конференциязынга түңнээн.

Херээженнерни күш-ажылга болгаш хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг кириштирер, чон ортузунга кижизидилге ажылын, ужуражылгаларны, лекция болгаш беседаларны организастаар талазы-биле черчерде чорудкан ажыл-херектер хөй. Районнуң херээженнери тайбың дээш демиселге үнүн кадып, эрткен чылдың төнчүзүнде бир муң рубльди Тайбың фондузунче шилчиткеннер. Ие, чаштың кадыын камгалаарынче угланган ажылдарны чөвүлелдер идепкейжиткен. Районнуң улуг эмчизи Б. И. Эренчин, Нарында участок эмчизи Т. Д. Сактаагай медицина темазынга, активчилер Е. О. Дамба, О. Х. Ондар, В. К. Кенден, Ч. А. Саая, өскелер-даа янзы-бүрү темаларга лекция, беседаларны эрттиргеннер. Суурларга дузалал ажыл-агыйын сайзырадыр, хаван, дагаа, погаа өстүрер талазы-биле ажылдарны чөвүлелдер организастаан.

1983 чылда районда херээженнер чөвүлелдериниң аразында социалистиг чарышка «Чаа орук» совхозта херээженнер чөвүлели бирги черни ап, 50 рубль болгаш бирги чергениң дипломузу-биле шаңнаткан. Ийиги черни «Нарын» совхозта херээженнер чөвүлели ээлээш, ийиги чергениң дипломун база акша шаңналын алган. Бо ажыл-агыйларда херээженнерниң совхоз бүдүрүлгезинге киржилгези идепкейлиг. «Чаа орукта» А. Дамчай, А. Севилбаа олар эрткен чылын төрүүр чүс хойдан 90—100 хураганны камгалап ап, өстүрген. Амгы үеде оларның малы хүр-чаагай. «Нарын» совхозтуң № 2 хойжу бригадазының херээженнери районда эки түңнелдерлиг. Бригада эрткен чылын төрүүр чүс хойдан 91 хураганны камгалап ап, бир хойга онааштыр 2,1 кг дүктү кыргып, мал бажын өстүрериниң планын күүсеткен.

Амгы үеде херээженнер чөвүлелдери суур чаагайжыдылгазының талазы-биле ажылдарже кичээнгей салып, бо чылын аңаа херээженнерни идепкейлиг кириштирер. Суур бүрүзүн чаагайжыдар, үлегерлиг корум-чурумнуг суур дээш чарышка агитквартира бүрүзү киржир сорулга салдынган.

Б. КЫРГЫС,
кодээ бижикчи.
Эрзин район.

Дузалал ажыл-агыйы—ниитиге ажыктыг

ЧУГУЛАЛАП КӨРГЕН

Бай-Тал кодээ Совединиң девискээринде чоннуң хуузунда дузалал ажыл-агыйының хөгжээни сөөлгү чылдарда көскү. «Бай-Тал» совхозтуң ажылчыннары, специалистери, башкылар дузалал ажыл-агыйынга мал-маган тудуп, погаа, картофель тарып өстүрерин чугулалап көрүп турарлар. Ооң ажыын өг-бүле бүрүзү эки билир апарган деп чугаалап болур.

Совхозтуң дирекциязы, кодээ Советтиң күүскому дузалал ажыл-агыйы тудуп турар өг-бүлелерге дузалажыр айтырыгны багай эвес тургускан. Суурнуң чурттакчыларының хууда малынга сиген белеткеп алыр черлерни тускайлаан, кажаа-херим септээринге херек тудуг материалдары-биле хандырар айтырыг база багай эвес тургустунган. Ооң-биле совхоз төвүнде ажыглаалга кирип турар чурттаглга бажыңнарының чанында инек кажаазы-биле кады тудуп турары эки. Ындыг төлевилел-биле туттунган чурттаглга бажыңнары совхозта чыл санында немежип турар болгаш суурувусту улам аян-шин. чылыг болдурган. Чоннуң дузалал ажыл-агыйын хөгжүдеринге эптиг байдалды тургузуп турары бисте ниитизи-биле багай эвес. Чон база дузалал ажыл-агыйының ажыын билип эгелээн, өг-бүлениң ажыглалындан артыкшылдыын олар күрүнеге дужаап турар.

Кодээ Советтиң девискээринде чамдык өг-бүлелерниң мал-маганының санынче, оларны кайда, канчаар тудуп турарынче Советтиң күүскому кичээнгей углаандырза чүл деп бодал бар. Ооң-биле кады хамаатыларның мал-маганын оорлаар чоруктар-биле демиселди күштелдирер хемчеглерни улам шыңгыыратса деп күзээр бис.

Х. КАРА-ООЛ.
Бай-Тайга район.

Шүгүмчүлелдиг чагаалар

ОЛУТПАЙ ПОЧТАЧЫЛАР

«Ынча дидир,
мынча дидир.
Ында дидир,
мында дидир»

деп дамчыыр чугааа бистиң үениң кижилери бүзүревестээн. Ам хоорайлар, суурлар чурттакчылары хамаанчок, ырак-узак турлагларда малчын аалдарының кыштагларында Ильичтиң лампочкалары чайнап, малчыннар ак-көк экрандан делегейде болуушкуннарны ол-за хүнүнде көрүп, радиодан дыңнап, солун, сеткүүлдерден чаа чүүл орар апарган. Ак, Алаштың малчыннарынче машина-техника үргүлчү чоруп, өөйлеп районнуң совхозтарының удуртукчулары, мал ажылының специалистери аалдарны эргип, кезип чорупт турар.

Олар келгеш ажыл-агыйны чугула айтырыгларны өй-шаанда үзе шиитпирлеп, малчыннарга боттут дузаны чедирип, оларның ажыл-амыдыралынче кичээнгейин салып-даа турар. Ынчалза-даа малчыннарга почта чедириилгезиниң дугайында айтырыгны черле мынчага чедир үзе шиитпирлеп чадашкан. Домей-ле кээр эвес. Кезээ-даа айда бир-ийи катап алырга бүдүн чүъм боор. «Шекпээр», «Дөң-Терезин» совхозтарының почтачылары хүннүң-не совхоз төвүнге келгеш почтаны хүлээп алгаш, солуннарны, журналдарны, чагааларны, харылзаа телеграммаларны безин саададып, бажыңнарынга кыштаглар аайы-биле ээлээлай чыып орар. Ооң дуки болган чорумалдардан ол бүгүну чорударга, малчыннарның чагыдылгазы аалдар кезип, «аян-чорук» кылып чораап, чедери-даа бар, четпези-даа бар.

«Дөң-Терезин» совхозтуң сарлыкчылары Сереэдар Ооржак, Серекей Монгуш, район Совединиң депутаты аныяк малчын Борис Ооржак, «Шекпээр» совхозтуң сарлыкчызы коммунист Спайт Ооржак болгаш өскелер-даа солун, сеткүүл вейбезинге аажок хомудап орарлар. Малчыннар-биле делегейде амгы душкуурлуг байдал дугайын база чуртта болуушкуннар дугайын чугаалажырыыска черле сөөлгү чартык айда кайда чүү болуп турарын билбес болду. Оларга агитаторлар, политинформаторлар барбайн турар.

—Солунну совхозтуң бухгалтериязы чагыдып каар. Ол харын эки-дир. Ынчаарга ону чедирип берип шыдавас, почтачы бажыңынга бөлүп, айда бир-ийи катап чорутса чорудар, шалыңын ап орар-дыр —деп малчыннар чөптүг-биле хомудап турар.

Барыын-Хемчик районнуң ажыл-ишчилери, республиканың ажылчы чоннары-биле бир домей ол ышкаш ыраккузак, кадыр-берт оруктуг Ак, Алаштың малчыннары, Тываның ССР Эвилелинге эки тура-биле каттышканындан бээр 40 чыл болур оон төлептиг уткуур дээш, 1983-1984 чылдың кыжындан малды хүр ажырар, оон чаш төлүн менди камгалап алыр дээш шудургу ажылдап турарлар. Бо харыысалгалыг үеде оларның ажыл-амыдыралынче кичээнгейни салып, ылангыя Ак, Алашта сарлык, өшкү кадарчыларынче районнуң совхозтарының удуртукчулары чогуур кичээнгейни салыр ужурлуг.

Ш. КУУЛАР.

Тожу районда «Тоора-Хем», «Май 1» совхозтарда иви малдың баш саны өзерден чыл санында эвээжеп турар. Ооң чылдагааны чүдел? Малчыннарның ээ-харысалга чогунда. Одарбелчиирин шын шилип албайн турарында. Ылаңгыя «Май 1» совхозтуң ивизи чылдан чылче өлүр, чидери көвүдеп ажыл-агыйга улуг когараалды чедирип келди. Ооң-биле чергелештир сөөлгү 2—3 чылдарда иви фермаларының девискээринде адыг, бөрү араатаннар база көвүдээн. Ол араатаннар-биле фермаларының бригадирлери кадарчыларын организастап алгаш, демиселди чорутпайн турар. Кышкы үеде бөрүлерни капалаар, хораннаар, организастыг аглаашкынны чорудар. Бедик-бедик черлерден бөрүнүң кедеп, манап тургаш, өлүрер аргаларны ажыглавайн турар.

Хамык чылдагааны ол араатаннарже чүүй каап болбас. Малчыннарның онаашкан ажылынга ээ-харысалга чогундан, малын дүн-хүн чок кадарбайн сула салыпканындан хорамча хөй болуп турар-дыр. Иви кадарыны чүге ээлчеглиг кылып болбазыл? Ол ышкаш малчын кижиниң харыысалгазын бедидип, олардан негелдени шыңгыырадыр херек. Ол малдарны чер кезиндип ыратпас дизе, кодаңга хөй дусту белеткеп, кодаңга чаңчыктырары чугула. Ол дээрге дуска кончуг ынак мал. Иви малды малдадырда аныяк, эрес-кежээ, дидим, кашпагай аныяктарны чорудуп, өөредир херек.

Иви мал апрель ортаандан июнь ортаанга чедир төрүүр. Ол үелерде коданнарның аразын ээн ырадыр тургузар болза эки деп бодаар мен. Чаңгыс черге хөй малды тургузарга, ол черниң одары чедишпейн баар. Иви анайлары төрүттүнгеш 10 хонган соонда оъттай бээр. Хөй мал баскан, багай шулуң чиггеш анайлар ижин-шөйүнду аарыгларындан аарып болур. Арыг шулунну белеткеп, анайларны чемгерери херек. Оларның чыдар черин кургаглаар. Бир эвес ынчанмас болза, ол база-ла хоралыг.

Ивиниң массалыг оолдаашкынының үезинде мал эмчилери коданга доктаамал турар болза эки. А бисте ындыг эвес. Төрүүр мындыларны баглап, туда төрүүдери ажыктыг. Ынчан агым хемнер унундан ырады кадарары чугула. Анайлар нелерин эдерип чораашт, суг кежип тургаш, сугга дүжүп болур. Ындыг таварылгалар база хөй болгулаар.

Чылдың дөрт эргилдезинде одар-белчиирни тварыштырып, оъттуг, суглуг черлерни шилип алыр апаар. Төрүүр ивилерден чарыларны, бир харлыг дөңгүрлерни аңгылап үзер. Оларны хөйнү өстүрер болза, аңнаарынга болгаш транспортка ажыктыг.

Ол малдың бүдүрүкчү әдерлерин совхозтар аразынга солуштурар, азы өске черлерден садып ап, ажыглаар болза, эки деп бодаар мен. Ынчанмас болза, уксаа, салгал өзүлдезинге багай болур. Эдержилгезин организастаарда бүдүрүкчүлерни баглап, суггарып, дус болгаш өске-даа чемнер-биле чемгерип, чогуур хуусааларында организастаары чугула.

Күрүнеге дужаап турар ивилерни тускай коданнарга үзүп, семиртилгеге тургуспайн, чиик деңзилиг малдарны дужаап турар. Ооргадөжүн дыштандырар, оъткарар, суггарар ажылды суларадыр, камнавас чоруктар бар.

Иви малды өстүрер, ооң баш санын көвүдедир талазы-биле ажылды шыңгыырадыр херек.

В. ХҮГБЕК.

ШЫҢГЫЫРАДЫР ХЕРЕК

ШЫН

ШКОЛА КАНДЫГ БОЛУР УЖУРЛУГУЛ

СЭКП ТК-ның төлевилелин чугаалажып тур бис

ЭКЗАМЕН ХЕРЕК

Школа реформазының төлевилели үнерниң ырак мурнунда-ла бистиң башкылар коллективи чаартылганың кандыг янзылыг болурунуң дугайын, албан ёзузу-биле эвес даа болза, чугаалажы бергениниде ужур-ла бар. Моон мурнунда өөредилге чылында школа директорунуң класстан дашкаар ажылдар талазы-биле оралакчызынга чаа томуйлаткан комсомолчу башкы Вера Октябровна Оюн ажылдап эгелээн турган. Коллективте хоочун башкыларның арга-сүмези-биле, дептигилгелиг аргадуржулгадан үлегерлеп турган, аныяк удуртукчу школачыларны кижизидериниң системалыг аргазын дилеп эгелээн. Ол дуржулга элээн чедимчелиг болуп турарын өөредилге чылының эрткен чартыы бадыткап турар.

Бо чылын ук башкы бүдүн айн уллунда улаштыр чаңгыс-даа өөредилге неделязы аназала ала-чайгаарлаашкынныг, эреңгей, үүрмек ажылдар-биле эртпес кылдыр, мяк планнааш, педчөвүлелге бадыладып алган. Неделя бүрүзү тускай темалыг, ону харылаар кижилерлиг, өөреникчилерниң бот-башкарылгалыг болгаш хөй-нийти активизиден тургустунган дузалакчыларлыг кылдыр белеткээн. Сентябрь айда дужут болгаш эрге-хоойлу неделяларды солун, кижизидикчи утка-шынарлыг эрткен. Аңаа уруглар тус-тус класстарынга улуг улустуң бүдүрүкчү күш-ажылынга боттарының кирништирип турар үлүүн түңнеп, корум-чурум сагылгазының дугайында, эрге-хоойлуга хамаарышкан диспуттарны, класс шактарын, пионерски чыыштарны эрттирип, хана солуннарын үндүрүп, дужут ажаалдаазынга шылгараашнар-биле ужуражышкыннарны кылганнар.

Тыва дыл, литература башкыларының башкарып эрттиргени Совет Тываның 40 чыл оонга тураскаатпан неделя тывынгыр, солун болган. Ону коммунист башкы Татьяна Чыдымовна Шожут эрттирген. Комсомолдуң 60 чылынга болгаш улустарның найыралынга холбаштыр эрттирлээн неделяларның утка-шынары ханы.

Бо бүгүнүң эки түңнелдиин бадыткаары-биле мындыг фактыны демдеглеп болур: бир эвес эрткен 1982—1983 өөредилге чылының бо үезинде бистиң школага сагылга-чурум үрээриниң фактыларындан эрткеш, кем-херек үүлгедиишкиннери безин таваржып турган болза, кижизидилгениң сырый мынды системазын коллективтиң-биле боттандырып чоруткаының ачызында школада чурум үрээр чоруктар барык чок.

Системажыткан мындыг арганы ажыглаары класс удуртукчузу, башкы бүрүзүнден улуг күжениишкинни, ботидепкейин, тывынгыр чорукту болгаш энергияны негээр дээрзи билдингир. Ынчалза-даа бо хемчеглерни ап чорударынга бис аныяк удуртукчуузка улуг деткимчени көргүзүп, эгезинден тура боттарыстың чай-кызыг чок үнелиг үе-шагывыс хараадавайн шупту эвилелдиг каржып турар бис. Янзы-бүрү тематиктиг неделяларны эрттиреринге барык шупту башкылар, ылангыя, 7 «б» класстың удуртукчу башкызы Ю. В. Косырева, онгу класстың С. К. Сат, тоску класстың — К. И. Загулаева, эге класс башкылары — С. К. Аракчаа, А. С. Сальбисал, Л. А. Куулар болгаш өскелер-даа идепкейлиин илереткеннер. Ол бүгү ап чорудуп турар хемчеглеривистиң инициатору В. О. Оюн чаш уруглуг ие-даа болза, бодунуң мограг-шылаг чок энергиязы-биле өске башкыларга үлегер-чижек болуп, ол бүгүнү билдилиг башкарып турар.

Совет школа дээрге чүнүң-даа мурнунда, келир үениң кижизин хевирлеп, эң-не сайзыраңгай мөзү-шынарлыг кижи кылып турар албан чери деп СЭКП ТК-ның төлевилелинде шыйып демдеглеп турарынга сеткил ханып турар бис. Бистерни кижи бүрүзүн сеткил хандырып келир одуруглар хөй. Ылангыя, башкының болгаш школаның ажылын өөреникчилерниң билииниң деңнели болгаш амыдыралга оларның кайы хире бердинген белеткелдииниң аайы-биле үнелээр дээни көнчүг таарыштан. Шынап-ла бистиң —башкыларның ажыл-херээн үнелээрде. кижизиттингениривисти чогум кандыг кижилер кылдыр амыдыралче салып үндүргенививистен өскээр канчаар түңнээрил? Чогумна ынчаш өске эш-өөрүвүс-биле бир дөмей, өөредилге-биле кижизидилге, медерелдиг чорук-биле бүдүрүкчү күш-ажыл тудуш дээрзин угаап билип турар бис. Бодум дугайты мындыг саналды киирер мен: совет нийти билиг школазының структуразын чугаалап турар ийиги кезээнге ону үш чадага чарганын изиң-биле деткиишкиннаан. уругларның өөредилге-кижизидилгеге харысалгазын бедидер сорулга-биле класстан классче шилчиир экзаменнерни дөрткү класска, тоску класска болгаш ортумак школа доозарының —он бирги класска чорударын төлевилелге киирзе кандыгыл деп саналдыг мен.

Оон ыңай дөрткү кезектиң 22-ги чүүлүнде школага мастерлер кылдыр баага бүдүрүлгелер специалистерин, ажылчыннарны болгаш колхозчуларны «чорудуп бээр» дээнин «быжыглаар» деп сөс-биле солуур деп бодаар мен. Чүге дээрге, ындыг кижилер бүдүрүлгеге угланыышкынның күш-ажылчы кижизидилгеге чугула ужур-дузалыг болуп турар болгай. Ынчангаш олар бир талазында. школа-биле доктаамал харылзаалыг, үнүп-кирип турбас, солушпас болза чогуур. Ол-ла чүүлге немей школага быжыглаар мастерлер ылап-ла педагогика утланыышкынныг белеткелдиг азы дора дээрге делгеренгей инструктажты эртер ужурлуг деп немезе кандыгыл? Бо немелдени улуг тайылбырлаан-даа дужүү чок боор. Чүге дээрге, улуг кижилерни башкараары, оларны ажыл-ишче органнзастаары бир аңгы, уругларны (чамдыкта мастер олар-биле чааскаан ажылдаар апаар болгай) күш-ажылче хандыкшыдары ёзулуг өөредилге болгай.

Бистиң школаның башкызы Ю. В. Косыреваның саналы солун. Класс удуртукчузунуң ажылын экижидери-биле ооң материалдыг сонуургалын улгаттырып, класс удуртканы дээш төлевирни улгаттырза эки деп саналдаан. Ол черле чөптүг. Башкылар шынында класстың өөреникчилери-биле, оларның ада-иелери-биле кол ажылындан хөй үе-шакты чарыгдап турар болгай.

Бис мынчаар ажылдап, ол бүгүнү мынчаар көрүп, төлевилел дугайында мындыг саналдарлыг болуп турар бис.

О. НАМЧЫЛАК.
Кызыл район. Кара-Хаак ортумак школа.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйында үр чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп көргенинин демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаары болза:

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Елизавета Николаевна **Атамачук** — Чадаана хоорайның № 4 аптеказының киоск садыгжызы.
Алексей Ефимович **Востриков** — Чадаана хоорайда пенсионер.
Оржуимаа Баштыгбаевна **Кара-Сал** — Шеми ортумак школазының библиотекары.
Шончалай Дамбаевна **Куулар** — Чадаананың харылзаа бөлдириниң Чыраа-Бажыңда салбырының техажылчыны.
Вера Тулушовна **Марыкмаа** — улус депутаттарының Чадаана хоорай Совединиң күүсекомунуң техажылчыны.
Долчун Кара-Сюрюновна **Монгуш** — Бажың-Алаак ортумак школазының башкызы.
Медикей Борахоевич **Монгуш** — «Хөндергей» совхозтуң малчыны.
Хаяжыт Ыйыкпаповна **Монгуш** — Хорум-Даг сес чыл школазының техажылчыны.
Алай Оялаовна **Ондар** — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.
Мочак Чамыяновна **Ооржак** — Чадаананың автотранспорт бүдүрүлгезиниң ажылчыны.
Долгар-Сүрүн Сарыг-Баштыговна **Сат** — Хөндергейниң дузалал школазының интернадының повары.
Белек Баян-оолович **Ховалыг** — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

СҮТ-ХӨЛ РАЙОНДАН

«Алдан-Маадыр» совхозтан

Кычык Кодурбаевна **Куулар** — ажылчын.
Докал Дажы-Доржуевна **Монгуш** — ажылчын.
Чоскар Допчаевна **Ондар** — ажылчын.
Чимит Лопсановна **Ооржак** — ажылчын.
Чүльдүм Кырган-оолович **Ооржак** — ажылчын.

«Октябрь 30 чылы» совхозтан

Арыжык Сандановна **Куулар** — бызаа ажаакчызы.
Данчыыр Санчытовна **Монгуш** — ажылчын.
Өшку-Саар Чаш-ооловна **Ондар** — ажылчын.

«Сүт-Хөл» совхозтан

Чываа Сереновна **Монгуш** — ажылчын.
Даваа Эрендоович **Ондар** — почтачы.
Николай Шойданович **Ондар** — ажылчын.
Кодур-оол Сурункеевич **Ооржак** — малчын.
Кумбуу Сереновна **Тулуш** — ажылчын.
Нина Доржуевна **Монгуш** — Хөр-Тайга ортумак школазының повары.
Татьяна Шужуновна **Ондар** — Суг-Аксы ортумак школазының кижизидикчи башкызы.

ТАНДЫ РАЙОНДАН

Михаил Тимофеевич **Байновский** — «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң ажылчыны.
Александра Дамбаевна **Биче-оол** — Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.
Анастасия Федоровна **Буслова** — «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң ажылчыны.
Антонина Арсентьевна **Бухтуева** — Кочетов ортумак школазының интернадының повары.
Екатерина Яковлевна **Васютина** — Хову-Аксы суурнуң ажаалдар кассазының эргелекчизи.
Зинаида Денисовна **Евсеенко** — районнуң улус судунуң күүсекчизи.
Иван Карпович **Заграничный** — Балгазынның № 2 КПТУ-нуң башкызы.
Вера Владимировна **Зайцева** — Сосновка ортумак школазының ажылчыны.
Виктор Прокопьевич **Золотухин** — Бай-Хаак ортумак школазының директору.
Валентина Петровна **Иванова** — Кочетов ортумак школазының өөредилге эргелекчизи.
Эмилия Александровна **Ковалева** — Хову-Аксының № 2 ортумак школазының башкызы.
Евросинья Климентьевна **Кудрявцева** — Балгазынның тубсанаториязының ажылчыны.
Лидия Дамбаевна **Кыргыс** — «Коммунизмниң херели» совхозтуң ажылчыны.
Раиса Николаевна **Логинова** — Балгазын сельпозунуң вахтеру.
Комбу Мамыин-оолович **Монгуш** — Таңдының мяш ажыл-агыйының лесниги.
Бичиипаа Соржуевна **Ооржак** — Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.
Кыргыс Кыргысович **Чамбал-оол** — Тока аттыг совхозтуң малчыны.
Галина Андреевна **Чанчина** — районнуң төп эмнелгезиниң ажылчыны.
Кыргыс Досвановна **Часкалбаа** — Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.
Ондар Амырбитович **Чыбак-оол** — Балгазын ортумак школазының интернадының кижизидикчи башкызы.

Дуржулга станциязындан

Федор Федорович **Долгаев** — ажылчын.
Михаил Чадыкпаевич **Кенден** — ажылчын.
Михаил Иванович **Коваль** — хамааты камгалал штабының начальниги.
Александр Митрофанович **Коровин** — механизатор.
Екатерина Никифоровна **Родыгина** — ветфельдшер.
Василий Доржуевич **Серээ-оол** — малчын.
Мария Кузьминична **Султреева** — уруглар садының ажылчыны.
Владимир Сергеевич **Фомин** — кидис эргелекчизи.
Маргарита Ивановна **Фомина** — кидис ажылдакчызы.
Серенма Беленкейевна **Шавы** — ажылчын.

«Тыва кобальт» комбинаттан

Ак-оол Оручайович **Иргит** — рудниктиң ажылчыны.
Николай Петрович **Кармаев** — рудниктиң ажылчыны.
Прасковья Егоровна **Медведева** — энергия цегиниң ажылчыны.
Иргит Оручайович **Мөңге** — капитал тудуг участогунуң ажылчыны.
Анатолий Михайлович **Уваров** — рудниктиң ажылчыны.
Юнзекпан Седенович **Ховалыг** — капитал тудуг участогунуң ажылчыны.
Николай Иванович **Шелудешев** — энергия цегиниң ажылчыны.
Валентина Никитична **Шестова** — рудниктиң ажылчыны.
Александр Михайлович **Шишкин** — рудниктиң ажылчыны.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Донзанмаа Монгушевна **Арапчор** — «Красноярск ГЭС тудугуның» Тывада АХК-ның техажылчыны.
Надежда Ивановна **Бахтина** — Шагаан-Арыг хоорайның № 2 ясли-садында кижизидикчи.
Вера Даниловна **Бондаренко** — кодээ ажыл-агыйының бүдүрүлге эргелелиниң ветбаклабораториязының ажылчыны.

(Уланчылыг).

Бөгүн — Варшаваны гитлержилерден хостааның 39 чылы

Польша Улус Республиканы. Польшаның найысылалында эң-не солун чер кайдал деп айтырыгга хоорайның чурттакчы бүрүзү: «Старувка-ла болгай» деп харыылаар. Хоорайның эрги кезээ Варшаваның чурттакчылары хумагалыг-биле мынчаар адап турар. Варшаваның ол кезиин гитлерчи эжелекчилер бузундулар кылдыр үреп каапкан турган. Ынчалзажок хоорайның чурттакчылары найысылалдың ол үрелген кезиин катап тургускан болгаш улам-на сайзыраткан. Улусчу эрге-чагырганың чылдарында Варшава хоорай чаартынып, дыка хөгжээн.

ЧУРУКТА: Варшаваның эрги кезии мынчаар көстүр.

ЦАФ — СЭТА-ның фотозу.

Э. ХОНЕККЕРНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

БЕРЛИН. (СЭТА). Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, Герман Демократтыг Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер ГДР-де дипломаттыг даштыкы төлээ черлериниң баштыңнары-биле ужуражышкын кылган болгаш Совет Эвилели-биле, социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа чурттары-биле акы-дуңма кады ажылдажылга ГДР-ниң айыыл чок чоруун бүзүределдиг хандырарының идегелдиг магадылалы болуп турар деп медеглээн.

Тайбыңны камгалаарынче чепсегленииишкинниң дужуреринче угланган хөй санныг чугула болгаш тодаргай саналдарны социалистиг дем каттыжылгазының күрүнелери киирген деп, ол чугаалаан. Бот-боттарынга удур шериг күжүн ажыглавас болгаш тайбыңның харылзааларын деткиир дугайында керээни Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң болгаш Соңгу Атлантика керээзиниң кежигүннери күрүнелериниң аразынга чарар дугайында саналды Герман Демократтыг Республика онза чугула ужур-дузалыг деп санап турар.

В. ЯРУЗЕЛЬСКИЙНИҢ ИНТЕРВЬЮЗУ

ВАРШАВА. (СЭТА). ПКАП ТК-ның Бирги секретары, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельскийниң интервьюзун Польшаның телевидениезинге дамчыткан деп ПАП агентилел дыңнаткан. Делегей байдалының дугайын чугаалап бээрин дилээн журналистерге В. Ярузельский, ылангыя, ынча деп демдеглээн: делегей байдалы шынап-ла айыылдыг боор турар. Ынчалза-даа дайынның оруун дуглай туруп шыдаар улуг болгаш идегелдиг күштер база бар. Польша ук күштерниң составынга хамаарыжыр. Ол болза төөгүлүг улуг чаалап алышкын-дыр. Бистиң чуртувус муң чыл иштинде туруп көрбээн айыыл чок кызыгаарларлыг, бистиң улуг совет кожавыс-биле идегелдиг, эвилелдиг болгаш найыралдыг, Польша—Варшава Керээзиниң кежигүнү чурт боор турар.

Бир эвес ол бүгү чүүлге бүгү делегейде тайбың дээш шимчээшкинни болгаш Барыын чуктуң хөй-нийтизиниң аажок улуг кезиинде чаа дайынның айыылындан коргар чорукту кадар болза, ол бүгү шупту ук айтырыгларны ангадавайн көөр арганы берип турар. Ынчалза-даа оожургал, серемчини кошкадыр ужурлуг дээни ол эвес. Дайын чорудулгазының бөгүнгү чепсектери аажок улуг айыылдыг, ындыгның төлээзинде, душкуурлуг чоруктуң өзүлдези, Барыын Европага америк ракеталарны тургузуп эгелээнн чижектиг шак ындыг авантюристиг хемчеглер улуг айыылды тургузуп турар деп В. Ярузельский онзалап демдеглээн.

ДИПТЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

КОНАКРИ. ССРЭ-ниң болгаш Гвинеяның Революстуг Улус Республиканың аразынга культура база эртем талазы-биле кады ажылдажылга дугайында протоколга ат салышкыны болган. Өөредилге, кадык камгалал, эртем-шинчилелдер, уран чүүл, культура болгаш кинематография талазы-биле кады ажылдажылганы улам ыңай хөгжүдериин болгаш ханыладырын протоколга айыткан. Ийи чурттарның профэвилелдер, аныктар болгаш өске-даа хөй-нийти организацияларының аразынга харылзааларны улам-на калбартыры, информациялар солчулгазы протоколда база көрдүнүп турар.

Протоколга ат салып турган үеде Гвинеяның Демократтыг партиязының Политбюро кежигүнү, республиканың дээди өөредилге болгаш эртем шинчилелдер министри Мамади Кейта чүве чугаалаан болгаш ийи чурттарның аразынга культура болгаш эртем-техниктиг харылзааларны бедиир-биле үнелээн.

Делегейге информация солчулгазының талазы-биле империализмниң политиказын М. Кейта шыңгыы буруу шапкан. Хөгжүп орар чурттар дугайында империалистиг пропаганда делегей ареназынга хажыдыышкынныг кылдыр көргүзүп турарын ол айыткан.

ЛУСАКА. Мурнуу Африка Республика-биле идепкейлиг садыг-экономиктиг харылзааларны хөгжүдери — бистиң политикавыстың чугула кезии-дир деп, Англияның садыг болгаш үлетпүр министри П. Чэннон медеглээн. Ол медеглел расисчи Мурнуу Африка Республиканы Лондоннуң деткип турарын бадыткаан. Делегейниң болгаш Англияның хөй-нийтизиниң шынгыы удурланыышкыны турзажок. Англияның эрге-чагыргалары Мурнуу Африка Республиканың расистерин деткип, шериг, политика, садыг талазы-биле харылзааларны калбартып турар. Мурнуу Африка Республиканың парлалгазының долу эвес медээни ёзугаар алырга безин ол чуртка Англияның капитал салыышкыннары 1982 чылдала 8,5 миллиард рапд акша болган.

М. Тэтчерниң чазааның ындыг политиказы Мурнуу Африка Республикада англи монополияларның оруулгаларын, чазактың албан дужаалдыг кижилериниң хереңгилерин улам-на көвүдедиринче угланган. Иоганнесбургтан алдынган медээ ёзугаар алырга, Англияның премьер-министриниң ашаа ол хоорайда чеде берген болуп турар.

НЬЮ ЙОРК. Мурнуу Африканың Национал конгресс партиязының кежигүнү М. Малеселаны шаажылап өлүрер дээн Мурнуу Африка Республиканың расисчи эрге-чагыргаларының шиитпирин күш чок болдурарынче кыйгырган резолюцияны Каттышкан Нацияалар Организациязының Айыыл чок чорук Чөвүлели бир үн-биле хүлээп алган.

Малеселаның амы-тынын камгалап алыр дээш КНО-нуң Уставынга, Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң резолюцияларынга болгаш делегейниң чогуур документилеринге дүүштүр дүрген хемчеглерни алырынче болгаш боттарының салдарын ажыглаарынче делегейниң бүгү күрүнелерин болгаш организацияларын Каттышкан Нацияалар Организациязының Айыыл чок чорук Чөвүлели кыйгырган.

Мурнуу Африка Республикада апартеидти делегей нийтилежилгеэн буруу шапкан турган. Ынчаарга Мурнуу Африка Республиканың расисчи эрге-чагыргаларының сөөк-язы ылгал көөр политиказынга М. Малесела ажыы-биле шыңгыы удурланган. Ынчангаш оон ол демисели М. Малеселаның кара чаңгыс «буруузу» болуп турар.

Бөлүк Африка чурттары КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң даргазынга чагаа чоруткан болгаш М. Малеселаның амы-тынын камгалап алыр талазы-биле дүрген хемчеглерни боттандырарынче Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң даргазын кыйгырган. Мурнуу Африка Республиканың дээди судунуң шииткели күштүг болуп эгелээн болгаш М. Малеселаны кайы-даа үеде шаажылап магат чок дээрзин чагаада айыткан.

Америк делегациязының мооңдактаан түңнелинде Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң хуралы дөрт хонук озалдап чыылган. КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң хуралын дүрген чыылдырарын мооңдактаар дээш АКШ-тың төлээлекчилери бүгү-ле хөделиишкиннерин кылган. Ынчангаш АКШ-тың амгы чазаа Мурнуу Африка Республиканың расистериниң камгалакчызы болуп турар.

БРЮССЕЛЬ. 1984—85 чылдарда кодээ ажыл-агыы продукциязын садып алырының өртектерин «Нийти рынока» өскертир дугайында Европа нийтилежилгелериниң саналдарын Брюссель хоорайга парлаан. Ол саналдарны Европа парламентизинге чугаалажып көөр болгаш Европаның Экономиктиг нийтилежилгезиниң министрлер чөвүлелинге күштүг болдуруп бадылаар деп турар. Өртектерни ортумаа-биле 0,8 хуу улгаттырарын комиссия саналдаан.

КАИР. Авантюрисчи даштыкы политиканы чорудуп турар америк администрациязы кижи төрелгетенни ядролуг халапче чыгап турар-дыр деп Египеттиң «Рос эль-Юсеф» солуну бижээн. Ливанның национал-патриоттуг күштерин базар сорулга-биле америк чазак бодунуң эжелекчи шериглерин ол чуртче чоруткан.

(СЭТА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

АМЕРИК ЯДРОЛУГ РАКЕТАЛАРГА УДУР

ДЕЛИ. Чаа америк ядролуг ракеталарны Барыын Европага тургузуп эгелээринге удурланган демисел хүнү Индияның Уттар-Прадеш штадынга болуп эрткен. Ооң-биле чергелештир дыка хөй хоорайларда массалыг митингилерни болгаш чыскаалдарны организастаан, оларга коскү политиктиг болгаш хөй-нийти ажылдакчылары, профэвилелдериниң, аныяктарның, студентилерниң болгаш өске-даа бөлүктерниң организацияларының төлээлекчилери киришкеннер.

Профэвилелдериниң бүгү-индий конгресс организацияларының кыйгырыын ёзугаар штаттың административтиг төвү — Лакхнауга эрткен хөй муң кижилиг митингиниң киржикчилери «Першинг-2» болгаш чалгыныг ракеталарны Англияның, ГФР-ниң болгаш Италияның девискээринге тургузуп эгелээнин шыңгыы буруу шапкан. Рейган администрациязының болгаш НАТО талазы-биле ооң эвилелчилериниң шак ол сарыыл чок, калчаалыг базымы делегей байдалының улам ыңай чидигленииишкининге, өлүмнүг чепсектерни ылдере бүдүреринге чедирген деп митингиниң киржикчилери онзалап айыткан.

АГРЕССИЯ КҮШТЕЛГЕН

КАРАКАС. (СЭТА). 1983 чылда революстуг Никарагуага удур АКШ-тың агрессчи үүлгедиишкиннери улам күштелген. Ол дугайын венесуэла солуннар бижип турар.

Вашингтон Никарагуага удур «үргүлчүлелдиг болгаш чарлаваан» дайынындан дөрт чепсектиг интервенцияга күштүг белеткелче шилчээн деп, «Диарио де Каракас» дээр найысылал солуну демдеглээн. Гондурастың девискээрин Пентагон болгаш ТРЭ агрессия кылыр чер кылып алган.

БУРУУ ШАПКАН

ДЕЛИ. (СЭТА). Империалистиг күрүнелерниң агрессчи милитарисчи белеткелдериниң уржуундан делегей байдалының чидигленгенинге Индияның премьер-министри Индира Ганди ханызы-биле сагышсырап турарын илергейлээн. Тривандрам (Керала штат) хоорайга болган массалыг митингиге чүве чугаалааш, ол, амгы үеде кижи төрелгетенниң бодунуң амы-тынынга кыжанышкынныг ядролуг дайынның айыылының күштелгени эң шыңгыы айтырыг боор турарын демдеглээн.

Индий чазактың баштыны АКШ-ка баштаткан империалистиг күрүнелерниң Индияга хамаарыштыр албадаашкын политиказын ажыглаарын оралдажып турарын шиитпирлии-биле буруу шапкан. Чамдык даштыкы күштер Индияның чаңгыс аай болгаш күштүг болурун күзевейн, ону шилип алганы хөгжүлде оруундан ойталаарынче албадап шыдаптарынга идегеп турар деп, премьер-министр чугаалаан. Индияның аңгы-аңгы районнарында байдалды сандаралынче чүткүп, даштыкыдан деткимчени ап турар экстремистиг бөлүглениишкиннерниң үүлгедиишкиннеринге ойтур шавыышкынны кылырынче И. Ганди индий улусту кыйгырган.

Пиночеттиң фашистиг хунтазы чурттуң чонунга удур дерзии үүлгедиглерин улам күштелдирип турар. Чилиниң патриоттары чурттуң найысылалы Сантьяго болгаш өске-даа хоорайларга демиселин соксатпайн, диктаторнуң дерзии эрге-чагыргазын дүжүрерин негеп турар. Чуртта ажыл чок чорук көвүдээн.

ЧУРУКТА: Сантьяго хоорайга болган чазакка удур чыскаалдың киржикчилериниң бирээзин тудуп, хоругдап турары.

АП — СЭТА-ның телефотозу.

ЛЕНИНЧИ ЧЕРЛЕР-БИЛЕ

Пролетар революциязының баштыңчызының амыдыралы болгаш ажыл-чорудулгазы-биле холбашкан төөгүлүг черлер болгаш турасаалдар ленинградчыларның база оларның аалчыларының улуг сонуургалын хайныктырып турар. Ындыг турасаалдарның бирээзи — броневик (чурукта). Ону В. И. Ленинниң Төп музейиниң Ленинград салбырының чанында тургускан. Владимир Ильич 1917 чылдың апрель 3(16)-те Финлянд вокзалының чанынга Петроградтың ажылчыннарының, солдаттарының болгаш матростарының мурнунга бо дайынчы машинаның кырындан чүве чугаалаан. В. И. Ленинниң социалистиг революция дээш демиселче кыйгырыы шак бо каң индирден чаңгыланган.

С. СМОЛЬСКИЙНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Ном болгаш номчукчу

АЖЫЛ-ИШТИ АЛДАРЖЫТКАН

Сөөлгү каш чылдарда тыва чогаалчылар чаа солун тоожуларны тургузуп турар. Тыва тоожунуң өзүлдезинге бодунуң үлүүн чогаалчы Салим Сазыгович Сүрүң-оол база киирип чоруур. 1983 чылда ооң «Кижиниң намдары» деп боттуг амыдыралдың тоожузу чырыкче үнген.

Күш-ажылдың дээди чаагайын болгаш үнезин күш-түүн алдаржыдары — Салим Сүрүң-оолдуң чогаадыкчы талантызының бир темазы. «Кижиниң намдары» деп документалдыг тоожуда хойжу Дажы-Намчал Чыртай-оолович Ооржактың овур-хевирин чуруп көргүзүп турар. Кол маадырның салым-чолун, ынакшылын, күш-ажылын уранчыдып төөгүлээн чогаал болур.

«Кижиниң намдары» — нарын тургузуглуг чогаал, аңгы-аңгы эгелерге хуваттынган. Эге бүрүзү кол-дуунда хуузунда доозулган уткалыг, тускайлаң чечен чугаа ышкаш сагындырар. Ынчалза-даа олар тоожунуң кол өзек утказынга чагыртып, чаңгыс аай системаның тудушкак кезектери боор турар.

Чогаалдың тургузуунуң нарыны ооң темазының болгаш идеязының делгеминден хамааржыр.

Күш-ажыл — амыдыралдың дөзү, ынчангаш чогаалда күш-ажылдың темазы кол черни ээлеп турар.

Социалистиг күш-ажылдың чаартыкчы, кижизидикчи күжүнүң дугайында идея «Кижиниң намдары» деп тоожуда илереттинген.

Дажы-Намчал Чыртай-оолович Ооржактың салым-чолу көшкүн амыдыралдан уштунган тыва кижиниң совет үеде кайгамчыктыг дүрген сайзыраанын херечилеп турар.

«Кижиниң намдарының» сюжеди барык долузу-биле кол маадырның амыдыралының шимчээшкининден тургустунган. Эге бүрүзүнде кол маадырның аажы-чаңының, иштики делегейиниң кандыг-бир талазы-биле тодарап турар.

«Кижиниң намдарын» бижиирде авторнуң мурнунга тургустунган чогаадыкчы сорулгазы болза совет үениң чылдарында Дажы-Намчал Ооржактың салым-хуузун, угаан-бодал талазы-биле өзүлдезин, күш-ажылын үе-шаг болгаш чон-биле холбаштырып чуруп турары болур.

Мындыг нарын чогаадыкчы сорулганы боттандырарда Салим Сүрүң-оол кол маадырның бичии чораанындан эгелээш, маадыр атка четкен үезинге чедир амыдыралчы оруун, ажыл-ижиниң чажыдын коптарып төөгүлээн.

Дажы-Намчалдың амыдыралы ада-иезиниң сактып-даа көрбээн оруу-биле чоруткан. Ол аныяандан-на ажыл-ишке ынак, кежээ кылдыр кижизиттинген. Ооң ындыг бүдүжүн ажылчын коллектив улам быжыктырган болгаш сайзыраткан. Амгы үениң ёзулуг төлептиг маадыры Дажы-Намчал чурттаканының өөрүшкүзүн чүнүң-даа мурнунда күш-ажылдан тыпкан.

Тоожунуң утказы байлак. Чогаалда Хуна Ооржактың, Кара-Бөскектиң овур-хевирлери база кол черни ээлеп, тоожунуң утказын байыткан.

Дажы-Намчалдың төлептиг мөзү-шынарын көргүспушаан, ооң амыдыралында хөктүг таварылгаларны база сагындырып, ооң-биле маадырның овур-хевирин чаңгыс аай болдурбайн, байыдып турар. Ол чорук чоннуң өрү шуваар, өрү хөөрээр кижи дээр черлиг чемелеглеринден илерээр. Ынчалза-даа Дажы-Намчал бодунга берген даңгыраан кажан-даа уттаан, сөстү соглээш, эчизинге чедер. Ол чүгле сөзүн ээлээн эвес, харын ажырган — чүс хойга онааштыр чүс эвес, чүс ондан өрү чүс дөртенге чедир хураганнарны онча-менди ап турар апарган.

Хой ажылында коммунист кижиниң авангардчы ролюн тоожунуң кол маадырының овур-хевири-биле көргүскен.

«Кижиниң намдары» деп тоожунуң кол маадыры ажыл-ишчизи-биле биске эргим болгаш чоок. Ооң-биле чергелештир чогаалчы күш-ажылдың кижилерниң дугайында тоожуп тура, чоннуң уран талантызын онзалап демдеглээн. Маңаа малчын ыраажы Хуна Ооржактың, төрүмелинден салым-чаяанныг хомустаар, ырлаар, тывызыктаар Кара-Бөскектиң овур-хевирлери хамааржыр. Тывада сурагдыг сыгытчы Хунаштаар-оолдуң чогаадыкчы мергежилиниң өзүлдезинге Кара-Бөскек ашак улуг салдарны чедиргени илден. А Хунаштаар-оолдуң күш-ажылга дагдыныкчызы — Дажы-Намчал Чыртай-оолович. Күш-ажыл биле уран чүүл тудуш деп ханы бодал чогаалда сиңниккен. Бо чүүл чогаалчының база бир чедиишкининиң херечилеп турар.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Дажы-Намчал Ооржак — аныяктарның дагдыныкчызы. Ол дыка хөй чылдар иштинде Оргу-Шөлдүң комсомолчу-аныяктар бригадазын удуртуп келгени билдингир болгай.

Чогаалчы Салим Сүрүң-оолдуң документалдыг тоожузунуң дугайында бижип тура, ооң эки темаларын демдеглевишаан, чогаалда чамдык четпестер барын чугаалаза чогуур. Тоожуда маадырның амыдыралындан кирбейн барган чугула болуушкуннар бары дыка хомуданчыг. Чүл дээрге чогаалчы тоожуну доозуп тура, арай далажыпкан. Ооң барымдаазынга мындыг чүүл хамааржыр. Оргу-Шөлдүң комсомолчу-аныяктар коллективинге ооң кылып чорудуп турган организакчы, кижизидикчи ажылын делгеренгей чырыткан болза, чогаалдың кижизидикчи салдары канчаар-даа аажок улуг болур ийик. Алдарлыг малчын Дажы-Намчал Ооржактың кижизидикчи байлак арга-дуржулгазы өскелерге үлегер-чижек болур ужурлуг. Черле ынчаш дагдыныкчыларның хей-аът киирикчи чаагай ажыл-херээн тыва чогаалда ам-даа четпес чырыдып турар. Бо дээрге хүнүң эң чугула айтырыгларының бирээзи, мону чогаадыкчы эштер кичээнгейге алза чогуур.

Сөөлгү чылдарда коммунистер дугайында тоожулар, очерктер удаа-дарый үнүп турары өөрүнчүг. Үежилерниң дугайында чугааларны ам-даа уламчылаары күзенчиг. Күш-ажылчы мурнакчы кижилерниң амыдырал-чурттаглазын, күзел-бодалдарын чечен чогаал дамчыштыр чугаалаары черле солун болгаш ажыктыг.

Салим Сүрүң-оолдуң «Кижиниң намдары» деп документалдыг тоожузу чечен овур-хевир-биле, амгы үениң алдарлыг малчынының амыдыралын көргүскен, күш-ажылды алдаржыдып, улустуң буянныг ижинге киржип, ону деткип турар партийжи чогаал болур.

С. ОЮН.

ИЕ, ЧАШТЫҢ КАДЫКШЫЛЫ ДЭЭШ

Уруглар поликлиникалары дээрге уругларның төрүттүнгенинден бээр школа дооскужеге кадыын камгалаар төп болур. Амгы үеде ук черниң кол сорулгазы — чаштарны бүгү тала-биле сайзырангай кижилер болур кылдыр өстүрери, кажан мага-ботта шын эвес өскерилгелер бар апарганда, чогуур үезинде эмнелге-профилактика черлеринге кииери. Ол сорулга-биле участоктуң уруглар эмчилери болгаш эмчи сестралары бажыннарже баар графикти тургускаш, чаш уруг эмнелгеден үндүр бижиткен соонда, хайгааралга алыр.

Уруглар албан черлериниң медицина дузаламчызын экижидер талазы-биле биче эвес ажылдар кылдынгылаан. 1981 чылда 3-5 харлыг уругларның диспансеризастаарының немелде хемчеглерин киирген. Мындыг хыналдалар уругларның кадыын баш бурунгаар камгалаарынга, комплекстиг эмнелге-профилактиканы чорударынга дузалыг.

Уруглар поликлиникаларында аңгы-аңгы аарыгларны эмнээр тускай эртемниглерниң кабинеттери бар. Ол эмнелгелер тыныш оруунуң кезектерин эмнээр, аарыгны шын тодарадыр болгаш физиотерапияның өске-даа аппаратуразын ажыглап турар апарган. Республикада районнарның уруглар эмнелгелериниң эмчилеринге дузалаар организас-методиктиг ажыл сайзырап турар. Бо чылдың чүгле он айларында бежин план ёзугаар 31 үнүүшкүнү кылган. Хоорайның чурттакчыларының хүндүткелин чедип алган эмчилер эвээш эвес. Эмнелге ажылдакчылары П. Петенёва, Г. Куулар, Л. Ширшина, В. Шонина, Р. Киселёва болгаш өске-даа мурнакчыларны адаары өөрүнчүг. Амгы үеде чүгле уругларның кадык камгалалында бежин уруглар эмчилериниң саны арбын. Район эмнелгелеринде соматика салбырлары бар. Уруглар кухняларын ажылдап турар. Уругларның халас эмненииринге болгаш чамдык өг-бүлелерниң чаштарынга тускай дузаламчы акшаны күрүне чылдың үндүрүп берип турар.

Школа бүрүзүнге изиг чемнерни организастаарынче, өөредилге-методиктиг баазаны болгаш санитарлыг байдалды экижидеринче, школачыларның кадыын камгалаарын комплекстиг чорударынче сөөлгү үеде улам сагыш салдынган. Уругларны диспансеризастаарының шынарын экижидеринче углаттынган хемчеглерни школаларга, пионер лагерьлеринге чорудуп, күш-культураны сайзырадыр, оларны күш-ажылга өөредип база кижизидер, мергежил шилип алырынга идигни бээрин холга алган. Материалдыг чаагай амыдыралдың өзүлдези, амыдырал-чурттаглаганың байдалын экижидери база республиканың чурттакчыларының культуразын көдүрери — ие, чаштарның кадыкшылга системалыг экижидериниң идегелдиг үндезини болур.

Ю. КАРЫМОВ,
республиканың уруглар эмнелгезиниң кол эмчизи.

ЧАРЛАЛДАР

Амыдырал хандырылга министерствозунуң хоорайның бүдүрүлге эргелели амыдыралдың нарын техниказының химиктиг чуулданың талазы-биле хүлээп алыкчы кижилерни, хүлээп алыкчыларга өөреникчилерни болгаш диспетчерни чалап турар.

Айтырыг тургузар адрези: Кызыл хоорайның Красноармейская кудумчузу, бажың № 131, кадрлар килдизи.

• • •

Амыдырал хандырылга министерствозунуң хоорайның бүдүрүлге эргелели химчисткага болгаш будуушкунга хептерни хүлээп ап турар. Чагыгны күүседир хуусаазы — 3—5 хонук. Хепти дужаап болур адрестер: Красноармейская. 131, телефон № 2-54-58. Магистральная. 30, Магистральная. 118.

• • •

Амыдырал хандырылга министерствозунуң хоорайның бүдүрүлге эргелелиниң бажыңында пылесостарны, электробритваларны болгаш «Кама» дээр насостарны доп-дораан септээр чагыгны хүлээп ап турар.

Январь 19-та уругларның музыка школазынга делегей конкурстарының лауреады

Вааги Анатольевич ПАПЯННЫҢ

фортепиано музыканың концерти болур.

Ол музыка эртемин Москваның күрүне консерваториязынга болгаш профессор М. С. Воскресенскийниң клазынга аспирантурага чедип алган. 1979 чылда делегейниң Лиссабонга болган Виана да Мот аттыг конкурузунга дараазында программага ийиги шаңналды чедип алган: Бах, Прокофьев, Барток, Бабаджанян, Шуберт, Шуман, Лист, Моцарт.

Кызылдың аъш-чем садыынга бухгалтер, кассирлер, магазиннерге экспедиторлар дүрген хереглеттинип турар.

АДРЕЗИ: Кызыл. Октябрь кудумчузунда № 29 бажың, кадрлар килдизи. Телефон № 2-54-36.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ЯНВАРЬ

17. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильм. 10.05 — «Билдингир-даа болза, элдептиг». 11.00 — Ырлар. 11.45 — Документалдыг телефильм. 12.00 — Телемедээлер. 12.05 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг телефильмнер. 15.15 — Г. Бакланов. Чогаалдарының арыннарындан. 16.00 — «Күрүнениң херектери — чоннуң херектери». ССРЭ-ниң Күрүне эрге-чагыргазының органнары. 16.30 — Кино-чурумал. 16.35 — «Аваның школазы». 17.05 — Бүгү-эвилел конкурузунуң лауреады Ю. Евтушенко гуслиге ойнаар. 17.25 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 17.55 — «Уругларга аңнар оолдарының дугайында». Ленинградтан дамчыдылга. 18.25 — Документалдыг телефильм. 18.40 — Бөгүн делегейде. 18.55 — Фигурлуг чуңгулаашкынга Европаның бирги чери дээш маргылдаа. Венгриядан дамчыдар. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Театр дугайында чугаалар». Төп телевидениениң алдын фондузундан. ССРЭ-ниң улустуң артизи Б. Бабочкин. 22.50 — Документалдыг телефильм. 23.20 — 23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 — Төөгү. 5 класс. 9.00 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.10 — Француз дыл. Өөредилгениң бирги чылы. 9.40 — Төөгү. 5 класс. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. 10.35 — Физика. 8 класс. 11.05 — Шыдыраа школазы. 11.40 — Физика. 8 класс. 12.10 — Ниити биология. 9 класс. 12.40 — Француз дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 13.10 — Даштыкының чурулга уран чүүлү. Рембрандт. 13.55 — Хоойлуну билир сен бе? 14.35 — А. Гайдарның амыдыралы болгаш номнары. 15.20 — РСФСР-ниң Күрүнениң үрең хөгжүм оркестри ойнаар. 15.50 — Телемедээлер. 15.55 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.30 — «Азияның төвү». 19.00 — Киножурнал. 19.10 — «Челээш». «Мал ажылы — аныяктарның шалыпчы херээ». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Делегей панорамазы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Самарада дувүрээзиниг дүннер». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 22.40 — 23.15 — Трамплинден шураашкынга делегей кубогу. ЧССР-ден дамчыдылга.

18. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Уругларга аңнар оолдарының дугайында». Ленинградтан дамчыдылга. 9.25 — Документалдыг фильм. 9.55 — Уран-чечен телефильм. 11.00 — Концерт залында — школачылар. 11.45 — Телемедээлер. 11.50 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.15 — А. Пластовтуң чогаадыкчы ажылы. 15.45 — «Хоойлуну билир сен бе?» 16.30 — В. А. Моцарт. Дивертисмент. Фильм-концерт. 16.45 — ПТУ-га чүү чүвээ канчаар өөредирил? «Мергежилдер дугайында чугаалар». 17.15 — Орус чугаа. 17.45 — «...Он алды хар чедир болгаш оон өрү назылыг». 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Соңгулдаларга уткуштур». 19.15 — «Эртем болгаш амыдырал». 19.45 — «Аныяк Россия» деп уран-чечен телефильмниң 8-ки сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Кубань казактарның Күрүнениң ниити ыры бөлүү ырлаар. 22.35 — Документалдыг телефильм. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 23.35 — Эртем неделяда спорт.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 — Астрономия. 10 класс. Ай. 9.05 — Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 9.35 — Астрономия. 10 класс. Ай. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Төөгү. Ленинчи «Искра». 10.35 — А. М. Горький. «Чаш чорааны». 6 класс. 11.05 — Өг-бүле болгаш школа. Тележурнал. 11.40 — А. М. Горький. «Чаш чорааны» 6 класс. 12.10 — Ботаника. 6 класс. 12.30 — В. Лутовскойнуң шүлүк чогаалы. 13.10 — Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 13.40 — Төөгүнүң арыннары. 14.25 — «Эльдорадону тывар дээш». Э. Понуң чогаалдарының арыннарындан. 15.10 — Концерт. 15.50 — Телемедээлер. 15.55 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер. 18.15 — Документалдыг фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.25 — «Өөредир болгаш кижизидер». «Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннары» деп СЭКП ТК-ның төлевилелиниң чугаалажыышкыны. Тыва АССР-ниң чырыдыышкын министри Н. С. Конгар дамчыдылгага киржир. 18.55 — Телефильм. 19.05 — Делегей байдалының допчулалы. 19.15 — «Азияның төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — Тайбың камгалалының Совет комитединиң даргазы Ю. А. Жуковтуң беседазы. 20.50 — Документалдыг фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Самарада дувүрээзиниг дүннер». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 22.25 — Волейболга ССРЭ-ниң бирги чери дээш маргылдаа. Херээженнер. ЦСКА — Уралочка (Свердловск). 22.55 — 23.20 — Эртем-тайылбырлыг фильм.

19. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.45 — Документалдыг телефильмнер. 9.40 — «Аныяк Россия» деп уран-чечен телефильмниң 8-ки сериязы. 10.55 — «Аян-чорукчулар клуву». 11.55 — Телемедээлер. 12.00 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг телефильмнер. 15.25 — А. Бородин. Квартет № 2. Күрүнениң Бородин аттыг квартеди күүседир. 16.00 — Артиллерия маршалы К. П. Казаков-биле школачыларның ужуражылгазы. 16.45 — «Шыдыраа школазы». Разрядчылар клазы. 17.15 — «Улусчу чогаадылга». Телетайылбыр. 18.00 — «Миллионнарның ленинчи университеди. «Кижиниң иштики мөзү-шынары». 18.30 — Веселые нотки. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Чурттуң бүдүрүлгелеринде чогаадыкчы лабораторияларның тургузуушкунунуң дуржулгазының дугайында дамчыдылга. 19.35 — «Аныяк Россия» деп төс сериялыг уран-чечен телефильмниң 9-ку сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Балет дугайында». Башкарыкчызы — ССРЭ-ниң улустуң артизи О. В. Лепешинская. 22.50 — Документалдыг телефильм. 23.15 — 23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 — Н. А. Некрасов — «Демир-орук». 7 класс. 9.00 — Испан дыл. 9.40 — Н. А. Некрасов — «Демир-орук». 7 класс. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Астрономия. 10.35 — География. Антарктида. 11.05 — «Аваның школазы». 11.40 — Төөгү. 12.10 — География. 5 класс. 12.40 — Испан дыл. 13.10 — Школачыларга хлеб дугайында. 13.40 — Совет чогаалчылар В. И. Лениниң дугайында. В. Катаев — «Хлнада бичии демир ажык». 14.05 — «Пролетариат диктатуразынга бриллиантылар». Бижиктерлиг уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 15.15 — С. Капутикянның шүлүк чогаалы. 16.00 — Телемедээлер. 16.05 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер. 18.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.25 — «Совет Тыва — салгалдарның салым-чолунда». Бии-Хем районнуң Өөк суурдан дамчыдылга. 18.55 — Киножурнал. 19.05 — «Азияның төвү». 19.35 — Телефильм. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — «Дем каттыштырылгазы». 20.50 — Документалдыг телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Самарада дувүрээзиниг дүннер». Үш сериялыг уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 22.45 — Волейболга ССРЭ-ниң бирги чери дээш маргылдаа. Херээженнер. «Уралочка» (Свердловск) — «Динамо» (Москва). 23.15 — 00.00 — Н. Мясковский. Симфония. ССРЭ-ниң Күрүнениң академиктиг симфония оркестри күүседир.

20. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер. 9.25 — «Аныяк Россия» деп төс сериялыг уран-чечен телефильмниң 9-ку сериязы. 10.50 — С. Рахманиновтуң чогаалдарын Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң Улуг симфония оркестри күүседир. 12.20 — Телемедээлер. 12.25 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг телефильмнер. 15.20 — Фильм-концерт. 15.55 — Уругларга фильм. 16.45 — Бүгүдеге стадион. 17.15 — Документалдыг телефильм. Автору — политиктиг тайылбырлакчы В. Дунаев. 18.15 — «Чурук бүрүзүнде — хүн». 18.30 — «Орустап чугаалажылыңар». Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Соңгулдаларга уткуштур. 19.15 — Улустуң аялгалары. 19.25 — «Офицерлер». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Документалдыг телефильм. 22.40 — Л. В. Бетховен. Соната № 23. «Аппассионата». РСФСР-ниң алдарлыг артизи Л. Власенко фортепианога күүседир. 23.15 — 23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 — Төөгү. 4 класс. Хамааты дайынының маадырларының дугайында дамчыдылга. 9.05 — Англи дыл. 9.35 — Төөгү. 4 класс. Хамааты дайынының маадырларының дугайында дамчыдылга. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Н. А. Некрасовтуң лириказы. 10.35 — В. Г. Короленко. «Дети подземелья». 5 класс. 11.00 — Техникага бурунгаар ужур-дузазының дугайында дамчыдылга. 11.30 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.40 — В. Г. Короленко. «Дети подземелья». 5 класс. 12.10 — География. 7 класс. Чөөн-Европаның оргулаажы. 12.40 — Бойдус эртеми. 4 класс. Сугнуң ажыглаашкыны болгаш ооң камгалалы. 13.00 — Англи дыл. 13.30 — Чээрби болгаш үжен чылдарның совет пейзаж чурулгазы. 14.00 — «Звездочет». Тележурнал. 14.45 — И. А. Гончаров. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арыннары. 15.30 — Документалдыг фильм. 15.50 — Телемедээлер. 15.55 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Азияның төвү». 18.45 — Телемедээлер. 18.55 — «Чурукчу болгаш үе». Тываның чурукчуларының портрет жанрынга ажылдары.

МОСКВАДАН

19.25 — Хоккейге делегей ужуражылгазы. ГФР-ниң шилиндек командазы биле ССРЭ-ниң шилиндек командазы ойнаар. 2-ги болгаш 3-кү оюннар. ГФР-ден дамчыдар. Часпар үезинде — 20.00 «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.50 — «Кыш». Киноэтюд. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Черниң кижилери». Уран-чечен телефильм. 22.50 — Волейболга ССРЭ-ниң бирги чери дээш маргылдаа. Херээженнер «Медин» (Одесса) — ЦСКА. 23.10 — 00.00 — «Музейде концерт». Телефильм.

21. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Кадык болур дизинзе. 9.05 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.25 — «Спортлотонуң» 3-кү тиражы. 9.35 — Уруглар чогаадылгазының делгелгези. 10.05 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 10.35 — «Айыыл чок чоруктуң шимчээшкини». 11.05 — Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң уругларының ниити ыры бөлүүнүң концерти. 11.35 — Документалдыг телефильм. 12.05 — «Коммунистер». Совет шүлүкчүлериниң шүлүктерин ёзугаар тургускан композиция. 12.30 — «Кижи — черге ээ». 13.35 — 13.50 — Чапсар. 13.50 — «Диргит амытаннар амыдыралы». 14.50 — Бөгүн делегейде. 15.05 — «Тиилекчилер». Фронтучу өңнүктерниң клуву. Дайзынның бүзээлээшкининден Ленинградты бүрүн хостааныының 40 чылынга. 16.45 — Политиктиг тайылбырлакчы В. Я. Бекетовтуң беседазы. 17.15 — Бүгү-эвилелдиң «Эш ыры» деп телеконкурузу. 18.10 — М. Горький. «В. И. Ленин». ССРЭ-ниң улустуң артизи Ю. Яковлев номчуур. 19.10 — «Ленин 1918 чылда». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Г. Свиридов — «Патетическая оратория». 22.10 — «Ульяновск», «Маңаа В. И. Ленин чораан» деп документалдыг фильмнер. 22.45 — 22.55 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Кадык болур дизинзе. 8.30 — Концерт. 9.30 — Документалдыг телефильмнер. 10.30 — Экологияның хүн демдеглели. 10.50 — ССРЭ-ниң монументал уран чүүлү. 11.20 — «Эш бригада». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 13.30 — Г. Берлиоз. Кажыыдал-триумфальдыг симфония. 14.10 — «Документалдыг экран». Кино-капсырылга. 14.50 — Концерт. 17.00 — А. Толстой. «Орус характер». РСФСР-ниң алдарлыг артизи Г. Фролов номчуур. 17.25 — Документалдыг фильм. 18.00 — РСФСР-ниң улустуң артизи Ф. Лузанов ойнаар. 18.30 — «Силер ону кылып шыдаар силер». 19.15 — «Музыкальный киоск». 19.45 — Делегей байдалының допчулалы. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Отту камгалап алганнар». Уран-чечен телефильм. 22.30 — 23.05 — Я. Сибелиус. Симфония № 5. Фин радиозуң симфониктиг оркестри күүседир.

22. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Уругларга эртенги гимнастика. 8.55 — Делегей улустарының чогаадылгазы. Индияның уран чүүлү. 9.40 — «Будильник». 10.10 — «Совет Эвилелинге бараан боол тур мен!». 11.10 — «Кадыкшыл». 11.55 — «Октябрьның шүлүглели». Музыкалыг-поэзиялыг композиция. 12.30 — «Көдээниң шагы». 13.30 — «Музыкальный киоск». 14.00 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — В. Билль-Белоцерковский. «Шторм». Фильм-шии. 16.15 — «Аян-чорукчулар клуву». 17.25 — Мультфильмнер. 18.10 — Делегей панорамазы. 18.55 — «Москвага селгүүстээшкин». 19.05 — «Ульяновтарның өг-бүлезинге музыка». Документалдыг телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 21.00 — «Үе». 21.35 — Делегей болгаш аныяктар. 22.10 — Литваның камерлиг оркестри ойнаар. 22.55 — 23.05 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Уругларга эртенги гимнастика. 8.15 — Концерт. 8.45 — Документалдыг фильмнер. 9.40 — Таджик телевидениениң программазы. 10.55 — «Билдингир-даа болза, элдептиг». 11.50 — Уругларга фильм. 14.00 — Документалдыг фильм. 14.15 — «Евгений Мравинскийниң концерттеринде». 3-кү дамчыдылга. 14.45 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 15.15 — «Черде, дээрде болгаш далайда». 15.45 — «Оттуг оруктар». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң 11-ги сериязы. 17.00 — Утпаан боор сен, эш. 18.00 — Мячилиг хоккейге ССРЭ-ниң бирги чери дээш маргылдаа. 18.45 — «Камера смотрит в мир». Дамчыдылганы И. Фесуненко чорудар. 19.30 — Чурукчулар дугайында чугаалар. ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу Н. Н. Жуков. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар». 20.15 — Эки бараанарны хөйнү бүдүрер. 20.45 — «Парус болгаш далай». Документалдыг телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.10 — «Чеди диди мнер». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ЯНВАРЬ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Без свидетелей» 9.30. 11.20. 13.10. 15.00. 16.50. «Отелло» 18.40. 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 10.00. «Королева бензоколонки» 11.20. 13.00. 15.00. «Призрачное счастье» 16.50. 19.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Чудовище» 14.30. 16.20. 18.10. 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Отцы и дети» 15.00. 18.40. 20.30 шактарда.

Агаар

Республикага шокар булуттаар. биче хар чаар. Барыын чүктен хаттың күжү секундада 2—7 метр. Дүне агаарның температуразы 28—33. чамдык черлерге 23 градус чедир соор. Хүндүс 20—25. чамдык черлерге 15 градус соор.

Кызылга чуга булуттаар. Дүне агаарның температуразы 28—30, хүндүс 23—25 градус соок болур.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13 чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агыйы килдизиниң 2-21-47 корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2083.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—00006

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 15 (12405) | 1984 чылдың январь 18, среда | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көп.

Март 4 — ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар хүнү

ЧОННУҢ БҮЗҮРЕЛИ

Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозунуң төвү — Кур-Чер суурга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Кызылдың көдээ № 651 соңгулда округундан депутаттың кандидадын депшидеринге тураскааткан хурал болуп эрткен. Кежээкиниң 18 шак. Суурнуң чурттакчылары Культура бажыңынга организастыг болгаш бедик көдүрлүүшкүнүг чыглып келген.

Соңгукчуларның хуралын совхозта партком секретары Ч. У. Монгуш ажыткаш, СЭКП Кызыл райкомунуң бирги секретары К. Н. Шулууга сөс берген.

Бистиң чуртувустуң болгаш республикавыстың амыдыралында бооп турар улуг болуушкуннарга ол доктаагаш, Кызыл районнуң ажылчы чоннарының он бирги беш чылдың үшкү чылын кандыг көргүзүглерлиг доосканының база моон соңгааргы сорулгаларының дугайын чугаалаан.

Коммунистиг партияның, Совет чазактың ада сагыш салышкынының база районнуң ажылчы чоннарының кызымаккай күш-ажылының ачызында эрткен үш чылдарда районнуң улус ажыл-агыйының бүгү адырларында чамдык эки көргүзүглер чедип алдынган.

Күрүнеге мал ажылының продуктуларын садарының үш чыл планнары бүгү көргүзүглер аайы-биле ажыр күүсеттинген. Тодаргайлаарга, чүгле 1983 чылда бежин районнуң ажыл-агыйлары пландан ажыр күрүнеге 757 тонна эътти, 151 тонна сүттү, 10 тонна дүктү, 1121 тонна ногааны саткан, дагаа чуургазы бүдүрер планын 107,2 хуу күүсеткен.

Районнуң ниити бо чедиишкиннерин чедип алырынга «Тиилелге» совхозтуң мурнакчылары улуг рольду ойнаан. Совхоз үш чылдың планнарын бүгү көргүзүглер аайы-биле ажыр күүсеткен болгаш беш чылдың дөрткү чылынче бүзүрелдиг кирген.

Ажылчы чоннарның бо хүннерде эртип турар хуралдарынга күрүне эрге-чагыргазының дээди органынга депутаттарның бирги кандидадынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповту совет улус депшидип, Коммунистиг партияны долгандыр улам сырый каттыжканын илергейлеп турар. Бо хүннерде Совет Тываның ажылчы чоннары эң төлептиг оолдар, кыстарын чурттуң дээди органынга депутаттарның кандидаттарынга депшидип турарлар. Ындыг аас-кежиктиг хүн бөгүн силерге онаажып турар-дыр. Бо хуралдан депутаттың кандидады кылдыр ак сеткилдиг, чонга хүндүткелдиг, силерниң мурнуңардан чурттуң дээди органынга кандыг-даа айтырыгны тургузуп, шиитпирлеп шыдаар кижиниң ады адаттынар дээрзинде чигзиниг чок — деп, К. Н. Шулуу чугаазын дооскан.

Совхозтуң мурнакчы механизаторларының бирээзи А. Т. Ангыр-оол сөс алгаш, совхозтуң сөөлгү чылдарда элээн эки көргүзүглерни чедип ап турарын база дирекция болгаш парткомнуң талазындан чон ортузунга ажылдың экижиткенин тодаргай чижектерге көргүскен.

— Каш чыл бурунгаар багай ажылдыг диртип, чыл санында шүгүмчүлелден үнмес турдувус. Совхозтуң удуртулгазынга аныяк специалистер келген соонда байдал экижип эгелээн. Ниитиниң херээ дээш кижи бүрүзүнүң — анаа ажылчынның-даа, удуртукчу специалистиң-даа харысалгазы бедээн. Бистиң директорувус партия, профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларынга даянып, ажыл-агыйны билдилиг углап-баштап турарындан ажылывыс экижээн деп чүвени херек кырында көрүп турар бис. Ынчангаш совхоз директору Вадим Орамбалович Оюнну ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидадынга бистиң округтап депшидерин саналдап тур мен — деп, ол чугаалаан.

Ук саналды бызаа ажаакчызы Ч. Б. Монгуш, механизатор Р. Ч. Ооржак, ажылчын хандырылга килдизиниң ажылдакчызы С. Н. Амбар болгаш өскелер-даа деткээн.

Хуралдың киржикчилери ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Кызылдың көдээ № 651 соңгулда округундан депутаттың кандидадынга «Тиилелге» совхозтуң директору **Вадим Орамбалович Оюнну** депшидер деп шиитпирни хүлээп алган.

• • •

Өвүрде «Торгалыг» совхозтуң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Өвүрнүң № 652 соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидадын депшидер хуралынга көдээ Культура бажыңынга дүүн чыглып келгеннер. Ажыл-ишчилерниң ниити хуралын Торгалыг көдээ Советтиң күүском даргазы В. Б. Бюрбю ажыткаш, СЭКП Өвүр райкомунуң ийиги секретары Ч. М. Монгушка сөс берген.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар хүнүнге белеткелдерниң чуртта, ооң иштинде район девискээриңде канчаар чорып турарын чижектерге көргүзүп, эгезинде чугаалааш, ол районнуң ажыл-ишчилериниң эрткен чылда ажылының түңнелдеринге доктаап, Совет Тываның 40 чылынга уткуштур оларның мурнунда салдынган сорулгаларга доктааган. Социалистиг демократия, соңгулда системазының дугайын ол чугаалап тура, күрүне эрге-чагыргазының органынга депутаттың кандидадынга торгалыгжылар төлептиглерниң төлептиин депшидер дээрзинге бүзүрелин илергейлээн.

Дараазында совхозта партком секретары С. Д. Дун сөс алган. Ол совхозтуң ажыл-ишчи байдалын анализтевишаан, бо чылдың сорулгаларын чугаалап тура, СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң тодаратканы улуг сорулгалар совхозтуң ишчилериниң мурнунда турарын демдеглээн. Ону күүседиринче углапкан чарыш ажылдың участок бүрүзүнде калбарган. Совет Тываның 40 чылын төлептиг күш-ажыл-биле уткуур дээш совхозтуң ишчилери бүгү күжүн үндүрүп ажылдаарын бүзүреткен. Чурттуң күрүне эрге-чагыргазының дээди органынга депутатка кандидат депшидер улуг бүзүрел торгалыгжыларга онаашканын чыылганнарга ол дыңнаткаш, Өвүрнүң № 652 соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидадынга ПМА-ның баштаар черниң даргазы П. А. Наумовту депшидерин саналдаан.

Ук саналды совхозтуң саанчызы А. К. Ажы, Торгалыг ортумак школазының башкызы С. Т. Чадамба болгаш оон-даа өскелер чүүлдүгзүнүүшкүн-биле деткээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидадынга Өвүрнүң № 652 соңгулда округундан ПМА-ның баштаар черниң даргазы **Павел Алексеевич Наумовту** депшидер доктаалды хуралдың киржикчилери бир үн-биле хүлээп алган.

• • •

Өвүр районнуң хереглекчилер ниитилелиниң коллективиниң ниити хуралының киржикчилери база ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидадынга ПМА-ның баштаар черниң даргазы **Павел Алексеевич Наумовту** депшидерин шиитпирлээн.

• • •

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге Өвүрнүң № 652 соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидадынга ПМА-ның баштаар черниң даргазы **Павел Алексеевич Наумовту** депшидер деп шиитпир Сүт-Хөл районда Карл Маркс аттыг совхозтуң ажыл-ишчилериниң хуралының протоколунда база бижиттинген.

• • •

Сүт-Хөл райпозунга, районда «Октябрь 30 чылы» совхозка эрткен хуралдарның киржикчилери үстүнде коллективтерниң ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Өвүрнүң № 652 соңгулда округундан **Павел Алексеевич Наумовту** депшидер саналын бүрүн деткээннер.

УЛУГ КӨДҮРЛҮҮШКҮН-БИЛЕ

Ажылчы чоннарның соңгулда мурнунуң округ хуралдары бистиң республикада эгелээн

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда кампаниязы бистиң республикада чаа үе-чадазынче кирген — соңгулда мурнунуң округтар хуралдары январь 17-де эгелээн. ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттарның кандидаттарын хөй-ниити организацияларының, күш-ажылчы коллективтерниң төлээлекчилери ук хуралдарга бүгү талалыг чугаалажып, оларны деткиир талазы-биле шиитпирлерни хүлээп ап турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Кызылдың Барыын талакы № 647 соңгулда округунуң соңгулда мурнунуң хуралы дүүн. СЭКП Кызыл хооркомунуң хуралдаар залынга болган.

Округтуң соңгулда мурнунуң хуралын комиссияның даргазы Г. Я. Костривцев ажыткан.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң составын хуралдың хүндүлүг президиумунга улуг көдүрлүүшкүн-биле соңгаан.

СЭКП Кызыл хооркомунуң секретары Г. Ш. Монгуш округтуң соңгулда комиссиязының кежигүннериниң, хөй-ниити организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтерниң төлээлекчилериниң мурнунга чүве чугаалаан.

Чурттуң күрүне эрге-чагыргазының дээди органынга депутаттарның кандидаттарын төөгүлүг үеде депшидип турар бис деп, ол демдеглээн. Совет кижилер, ооң иштинде Тываның Кызыл хоорайның ажылчы чоннары партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш шудургу ажылдап турар үеде бо чугула кампания калбарган. Кызылдың бүдүрүлгелериниң, тудугларының, албан черлерниң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары он бирги беш чылдың өзек чылында күш-ажылчы чедиишкиннерни чедип алгаш, дөрткү чылче шиитпирлиг базымнар-биле кирген.

— ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге Кызылдың Барыын талакы № 647 соңгулда округундан депутаттың кандидадынга «Тыва септелге тудуг» трестиң Кызылда септелге-тудуг эргелелинде шеверлекчилер бригадазының бригадири Г. А. Иванованы депшиткен бис — деп, ук эргелелде № 2 участоктуң начальниги Н. А. Моисеева чугаалаан.— Ол дээрге, чүгле бистиң чаңгыс коллективте ажылдап турар эживис Г. А. Ивановага эвес, коллектив кежигүннериниң шуптузунга улуг идегел болур. Ынчангаш, септелге-тудуг эргелелиниң коллективи соңгулдалар хүнүн чедиишкиннииг уткуп, планныг даалгаларны бүгү көргүзүглер талазы-биле ажыр күүседирин хүлээнип турар бис.

Ук хуралга санал бергеннер — эът комбинадының ажылчыны З. Г. Нечей, «Тыва септелге тудуг» трестиң профэвилел комитединиң даргазы Г. Д. Липникова, дээранылга фабриказында ВЛКСМ комитединиң секретары Г. М. Ензак олар **Галина Афанасьевна Иванованы** ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге Кызылдың Барыын талакы № 647 соңгулда округундан депутатка кандидат кылдыр депшиткенин деткип турарын болгаш ук округтап бүрүткедир талазы-биле чөпшээрелин бээрин оон дилээр деп саналдааннар.

Бедик бүзүрелди көргүскени дээш округтуң соңгукчуларынга ханы өөрүп четтиргенин Г. А. Иванова илергейлээн болгаш ону бадыткаары-биле шыдаары-ла бүгү-ле чүүлдерни кылырын аазаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидады Г. А. Иванованың бүзүреттирген кижилерин ук хуралга соңгаан.

• • •

Дүүн Чаа Шагаан-Арыг хоорайның кинотеатрынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Улуг-Хемниң № 656 соңгулда округунуң талазы-биле округтуң соңгулда комиссиязының кежигүннери, районнуң күш-ажылчы коллективтериниң төлээлекчилери чыглып келгеннер.

Округтуң соңгулда мурнунуң хуралын соңгулда комиссиязының даргазы Г. Т. Попов ажыткан. ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында, партия ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш совет кижилерниң, ооң иштинде районнуң ишчилериниң чыл эгезинден тура күш-ажылчы чедиишкиннериниң дугайында округтуң соңгулда комиссиязының даргазының оралакчызы, СЭКП Улуг-Хем райкомунуң секретары Ю. Д. Лопсан чүве чугаалаан.

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң суггатчызы К. Ч. Натпит-оол, районнуң үлетпүр комбинадының директору П. С. Карманович, амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң баш таарар мастери С. М. Хүргүлек, районнуң садыг килдизиниң эргелекчизи В. П. Шаповалова болгаш өскелер-даа СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр, ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдаларга уткуштур боттарының тус-тус коллективтери канчаар ажылдап турарын кыскавы-биле чугаалааш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадының кандидадынга В. Л. Лапыгинни депшиткенин чүүлдүгзүнүп деткип турарын тус-тус коллективтериниң мурнундан илергейлээннер.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге Улуг-Хемниң № 656 соңгулда округундан депутатка депшиттирген кандидат **Владимир Лаврентьевич Лапыгинден** ук округка бүрүткеттиреринге чөпшээрелин бээрин дилээр деп шиитпирни хуралдың киржикчилери бир үн-биле хүлээп алган.

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИҢЕР

СЭКП обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому районнарның, хоорайларның болгаш республиканың үлетпүр, тудуг, транспорт болгаш харылзаа, садыг, чоннуң коммунал-амыдырал хандырылга коллективтериниң 1983 чылда социалистиг чарыжының түңнелдерин үндүрген болгаш чогуур доктаалды хүлээп алган.

Үлетпүрнүң, тудугнуң, транспорттуң болгаш харылзааның, садыгның, чоннуң коммунал-амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелериниң коллективтери партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин, экономиктиг хөгжүлдениң, күш-ажылдың, бүдүрүлгениң сагылга-чурумун быжыглаарының талазы-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң айтыышкыннарын күүсетпишаан, Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты калбарткаш, планнарны, социалистиг хүлээлгелерни күүседир талазы-биле 1983 чылда чамдык эки түңнелдерни чедип алган деп хүлээп алган доктаалда демдеглээн.

Үлетпүр бүдүрүлгелери продукция бүдүрериниң база сайгарарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң талазы-биле планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүсеткен. Пландан ажыр 74 муң тонна хөмүрдашты казып тывкан, 8022 тонна сорттуг даг-дүгүн, 109 тонна мал саржаан, 799 тонна чалаң сүт продуктуларын болгаш өске-даа продукцияны бүдүрген.

Тудуг организациялары акшаландырышкынның бүгү достериниң күсели-биле 97,3 миллион рубль түңнүг кол фондуларны ажыглалга киирген. Ооң иштинде Кызылдың ТЭС-те № 12 котёл агрегадын, 1496 өөреникчиге школаларны, 88 муң дөрбелчин метр ажыг чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирген.

Республиканың чуртталга-коммунал ажыл-агыйының, чоннуң амыдырал хандырылгазының болгаш харылзааның бүдүрүлгелери социалистиг хүлээлгелерин күүсеткен.

Тываның сүт комбинадының, № 741 КМК-ның, Кызылдың № 2 АТБ-зиниң, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчын-хандырылга килдизиниң, «Тыва коммунэнергонуң» болгаш өске-даа коллективтер 1983 чылдың күрүне планнарын болгаш алдынган социалистиг хүлээлгелерин күүсеткен.

Ынчалзажок 1983 чылда 11 үлетпүр бүдүрүлгелер продукция бүдүрериниң хемчээлиниң чылдың планныг даалгаларын, 12 бүдүрүлге — сайгарарының, 14 бүдүрүлге — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрерин күүсетпээн. Тудуг организациялары капитал салыышкыннарын шиңгээдип, бүдүрүлге, чуртталга бажыңнарын, социал-культура тудугларын ажыглалга киирер талазы-биле планнарның күүселдезин хандырбаан.

«Шагонартяжстрой» трестиң үлетпүр бүдүрүлгелер комбинадының, Чадааның, Туранның хлеб заводтарының, Кызыл-Мажалыктың туүйбу заводунуң, «Тыва сүт тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводунуң, Үстүү-Енисейниң балык заводунуң, алгы заводунуң коллективтери күрүне планнарын күүсетпээн.

СЭКП Кызыл хооркому, райкомнар, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелдиң, «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнары, хоорайкүүскомнар, ажыл-агый органнарының удуртукчулары, партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның коллективтериниң куженишкиннерин бүдүрүлгениң ажыктыын бедидеринче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн доктаамал бедидеринче, күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагылга-чурумун быжыглаарынче, чиг-этти, материалдарны, чылыг болгаш электри энергиязын камнаарынче, бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның бот-үнезин чиңгедиринче болгаш шынарын экижидеринче четпес углап келген деп доктаалда айыткан.

СЭКП обкомунуң бюрозунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң **доктаатканы болза:**

Дараазында районну болгаш бүдүрүлгелер, организациялар коллективтерин **1983 чылдың социалистиг чарыжының тиилекчилери деп санаар** болгаш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң **шилчиир Кызыл туктарын база акша шаңналын** (районга — 1000 рубль, бүдүрүлгелер болгаш организациялар коллективтеринге — 500-500 рубль) **тывсыр:**

хоорайлардан болгаш районнардан — социалистиг хүлээлгелерин үлетпүр продукциязын бүдүрериниң хемчээлиниң талазы-биле — 107,3 хуу, сайгарылгазынын — 102,1 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң — 107,8 хуу, чүък сөөртүлгезиниң планын — 101,7 хуу, пассажир аргыштырылгазынын 107,4 хуу, чоннуң амыдырал хандырылгазынын — 104,6 хуу күүсеткен **Барыын-Хемчик районун;**

үлетпүр бүдүрүлгелеринден — социалистиг хүлээлгелерин үлетпүр продукциязын бүдүрериниң хемчээлиниң талазы-биле — 105,1 хуу, сайгарылгазынын — 105,3 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 104,4 хуу күүсеткен **Тываның сүт комбинадының коллективин;**

тудуг организацияларындан — социалистиг хүлээлгелерин тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлиниң талазы-биле — 100,3 хуу, тудугларны ажыглалга киирерин — 100 хуу күүсеткен болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезин 102,8 хуу чедирген **№ 741 КМК-ның коллективин;**

транспорттуң болгаш харылзааның бүдүрүлгелеринден — социалистиг хүлээлгелерин чүък сөөртүлгезиниң хемчээлиниң талазы-биле — 107,4 хуу, сайгарылгазынын — 100 хуу күүсеткен болгаш орулга планынын күүселдезин хандырган **Кызылдың № 2 АТБ-зиниң коллективин;**

садыг бүдүрүлгелеринден — үүрмектеп садар бараан саарылгазының талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 100,4 хуу, бодунуң продукциязын бүдүрерин — 101,6 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 105,3 хуу күүсеткен **«Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчын хандырылга килдизиниң коллективин;**

коммунал болгаш чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлгелеринден — чонга амыдырал ачы-дузазын чедирер талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 103,1 хуу, ооң иштинде көдээге — 103,6 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 103,1 хуу күүсеткен **«Туваобувьбыт» бүдүрүлге каттыжыышкынының коллективин.**

1983 чылдың социалистиг чарыжынга ийиги черлерни дараазында коллективтерге тывсырып, оларга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир вымпелдери-биле шаңнаарын көрген:

үлетпүр бүдүрүлгелеринден — үлетпүр продукциязын бүдүрериниң хемчээлиниң талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 104,8 хуу, ооң сайгарылгазын — 104,1 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 110,1 хуу күүсеткен **Кызылдың туүйбу заводунуң коллективин;**

тудуг организацияларындан — объектилерни ажыглалга киирерниң социалистиг хүлээлгелерин 100 хуу, тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлиниң талазы-биле — 107 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 119 хуу күүсеткен **№ 2 орук-тудуг эргелелиниң коллективин;**

транспорт болгаш харылзаа бүдүрүлгелеринден — чүък сөөртүрүнүң хемчээлиниң талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 107,6 хуу, чүък саарылгазынын — 106,5 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 105,9 хуу күүсеткен **Шагаан-Арыгның АТБ-зиниң коллективин;**

садыг бүдүрүлгелеринден — үүрмектеп садар бараан саарылгазының талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 100,1 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 100,1 хуу күүсеткен, орулга киирип алырының планын хандырган **«ҮТКА 25 чылы» совхозта ажылчын кооперациязының коллективин;**

коммунал болгаш чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлгелеринден — чонга коммунал ачы-дузазын чедирер талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 102,2 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 102,6 хуу күүсеткен, ачы-дуза чедирериниң бот-үнезин чиңгеткен **«Тыва коммунэнерго» коллективин.**

Улуг-Хемниң үлетпүр ыяш ажыл-агый черин, «Тываавтотранстың» КМК-зын, «Тыва сүт тудуг» трестиң автобаазазы, ниитиниң чемненилге черлериниң тресин, Өвүрнүң чоннуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлге эргелелиниң коллективтериниң 1983 чылда эки ажылдаарының доктаалда демдеглээн.

Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП Төп Комитединиң декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң бүдүрүлгениң ажыктыын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, экономияны болгаш камналганы экижидер, күш-ажылдың, технологиязының болгаш бүдүрүлгениң сагылга-чурумун быжыглаар, продукцияның шынарын бедидер болгаш бот-үнезин чиңгедир, улустуң хереглел бараанарын бүдүрерин калбартыр талазы-биле айтыышкыннарын күүседир дээш, ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чылын төлептиг уткуур дээш ажылчы чоннарның социалистиг чарыжын улам калбартырып, күш-ажылчы коллективтерге организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды күштелдирерин СЭКП Кызыл хооркомунга, СЭКП райкомнарынга, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң, «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнарынга, хоорайкүүскомнарга, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга, министерстволарның, ведомстволарның, бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның удуртукчуларынга доктаалда дааскан.

ДОКТААМАЛ КОМИССИЯЛАР ХУРАЛЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының хуралы дүүн Кызылга болуп эрткен. 1984 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында болгаш 1983 чылда план күүселдезиниң дугайында база 1984 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1982 чылда Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында айтырыгларны комиссия бүрүзүнге чугаалашкан.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар дээш «Тыва тудуг» тресте кандыг хемчеглер ап турарын, республиканың Чурт үлетпүрүнүң министерствозунда культура-амыдыралдың болгаш ажыл-агыйның бараанарын бүдүрүп турарының, Барыын-Хемчик районда үлетпүр бүдүрүлгелериниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планнарын күүседип турарының дугайында болгаш өске-даа айтырыгларны доктаамал комиссияларга чугаалашкан.

Комиссия бүрүзү дүүн болган хуралынга 1984 чылда кылып чорудар ажылының планын тус-тус бадылаан.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХУРАЛЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралы дүүн Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. К. Мендуменниң даргалаашкыны-биле болган.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының сески сессиязының хүн айтырыгларының болгаш ажылдаар чурумунуң дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. С. Бойду дыңнадыг кылган.

1984 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында база 1983 чылда Күрүне планының күүселдезиниң дугайында, 1984 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1982 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет болгаш доктаамал өске-даа комиссияларының ажылының доозулганының дугайында план-бюджет комиссиязының даргазы Ш. Д. Куулар аңаа илеткээн.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединге бадылаары-биле киирер Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарының дугайында, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжынга соңгулдалар үезинде харылзааның чепсектери-биле соңгулда кампаниязын хандырарының дугайында Тыва АССР-ниң Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң ажылының дугайында, Тыва АССР-ниң Күрүне шаңналдарының дугайында Дүрүмнү бадылаар дугайында айтырыгларны аңаа чугаалашкан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының сески сессиязының ажыттынарының дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының сески сессиязы 1984 чылдың январь 18-те эртенгиниң 10 шакта СЭКП Тыва обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга ажыттынар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң сески сессиязынга келген депутаттарның демдеглели бөгүн эртенгиниң 8.30 шакта СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга эгелээр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттар төлээлекчилериниң хуралының дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттар төлээлекчилериниң хуралы СЭКП обкомунуң Политчырыдыышкын бажыңынга бөгүн 9.30 шакта болур.

УЛАМ ЭКИ АЖЫЛДААР

«Сүт-Хөл» совхозтуң инженер-техниктиг ажылчыннары, механизаторлары, септекчилери СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң СЭКП ТК-ның ээлчектиг Пленумунга чугаазын улуг кичээнгейлиг таныжып, ону шын-биле чүүлдүгзүнүп деткээннер.

Ол чугула документиде эң ылаңгыя күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улам бедидерин онзалап демдеглээн. Ону чурттуң бүгү бүдүрүлгелеринде, күш-ажылчы коллективтеринде ышкаш амыдыралга боттандырары 1984 чылда кол сорулгаларывыстың бирээзи кылдыр совхозтуң ажыл-ишчилери санап турар.

Бо хүннерде совхозтуң машина-трактор мастерскаязында ажыл хайныышкынныг. Ында кодээ ажыл-агый машиналарының септелгезин өөг түлүк чорун турар. Совхозтуң мурнакчы механизаторлары Балыкчаа Сат, Василий Монгуш, Маадыр-оол Монгуш, Дакаа Ондар, Владимир Ооржак, Владимир Куулар олар септелге графиин мурнап, хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип, септекчилер ортузунда социалистиг чарыштың тиилекчилери болуп келгеннер. Механизаторлар ортузунда күш-ажылдың сагылга-чуруму эки, ынчангаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедип турар.

Эш Ю. В. Андроповтуң декабрь (1983 ч.) Пленумунга чугаазын ажылывыска удуртулга болдуруп, бистиң машина-трактор мастерскаязының коллективи ийи дакпыр күженишкинниг ажылдаарывысты хүлээнип тур бис.

Б. САТ,
механизатор.

Черниң кежиин четтирер дизе

МУРНАКЧЫ АРГАНЫ ШИҢГЭЭДИП АЛЫР

XI беш чылдың дөрткү чылы эгелээн. Эрткен 1983 чылда республиканың чер ажыл-агыйының ажылдакчыларының кичээнгейин чер ажылының зона системазын шиңгээдир талазы-биле айтырыглар хаара туткан турган. Аңаа кодээ ажыл-агый культураларын ажаап өстүрериниң, хөрзүн камгалалының технологиязын, үрезин тарыырының чурумнарын, үрезин сагыырын, чер болбаазырадыр ажылдарны эртемге үндезилеп чорударын, суггарылга системаларын сайзыраңгайжыдарын дээш өске-даа дешпилгелиг арга-методтарны киирип болур. Бо бүгүнү шын, чөп ажыглааш, чериниң дүжүткүр чоруун улгаттырар сорулга специалистерден негеттинип турган. Ол талазы-биле чамдык чедиишкиннер бар.

Ажыл-агыйларның хөй кезиинде үрезин тарыырының планныг ажылдарын, шөлдерни ажыглаарының чурумун сайзыраткан. Ниитизи-биле 499,2 муң гектар девискээрге 267 тарылга ээлчештирилгезин шиңгээдир турган. 354,4 муң гектар черге 234-тү шиңгээткен. Тарылга шөлдериниң 45,5 хуузунга мал чеми культураларын тараан. Ол болза X беш чылдыынга деңнээрге 9,5 хуу көвей. Куруктурган шөлдерниң саны көвүдээн. Совхозтарның хөй кезиинде чайгы чер аңдарылгазын чогуур үезинде, эки шынарлыг чоруткан. Хөрзүн чемишчидилгезинче улуг кичээнгейни углаңдырган: гектар черге-ле ортумаа-биле бир центнер минералдыг чемишчидилгени төккен. Хөрзүн камгалалын эң кол айтырыг деп чугулалап көрүп турар. Төп зонаның бүгү ажыл-агыйлары черни үлдүрертир чарып, чер үрегдевес сеялкалар-биле үрезинни чаштырып чаңчыга берген. Бо бүгүнүң ачызында республика гектардан-на мурнуку чылдыындан 2 центнер дүжүттү хөйнү алган. 11 совхоз дүжүт ажаап алыр планын күүсеткен. Чер ажылының чаа системазын шиңгээдип ап шыдаваан ажыл-агыйлар, чаа системаже шилчээн совхозтарга көөрде, каш катап эвээш дүжүттү алган. Ол ышкаш чамдык делгем девискээр шөлдер ажыглалдан үнген. Чөөн-Хемчик район эрткен чылын гектардан-на ортумаа-биле 1,7 центнер дүжүт алган. Бо көргүзүг республиканыындан 4,8 катап куду. «Хөндергей» совхоз гектардан-на 2,5, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз — 2,3 центнер дүжүт алыр аргалыг болган. А «Большевик» совхозтуң тараа шөлдерин бүрүну-биле үндүр бижиир ужурга таварышкан.

Бо талазы-биле байдал «Тиилелге» совхозта үлегерлиг. Совхоз чер ажылының чаа системазынче долузу-биле шилчээн. Ооң ажыктыг түңнели көскү — гектардан-на ортумаа-биле 10,7 центнер дүжүт ажаап алдынган. Совхоз тарылгага чыл санында бодунуң үрезинин 1—2 класстың кылдыр белеткеп ап турар. Шөлдерде бок үнүштер-биле демиселди чогуур деңнелге чорудуп, ажылды органиазастаарынче улуг кичээнгейни угланды. рып коллективтиг кервэ системазын шиңгээдип алган.

Чаа системаны «Көк-Тей» совхозтуң шиңгээдип ап турары сула. Ооң чылдагааны — ажыл-агыйның удуртукчуларының болгаш специалистериниң чүве тоовас, шушпең база харысалга чок чорууңда. Бо чылын ол совхоз «Тиилелге» совхозтан ийи катап эвээш дүжүттү алган чорук ол бүгүнү херечилеп турар. Чоокта чаала «Көк-Тей» совхоз бедик дүжүттү ап турганын билир бис.

Эрзин, Тес-Хем, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарның совхозтары чаа системаны шиңгээдиринче чогуур кичээнгей салбайн турар. Бүгү-ле ажылдар чүгле саазын кырында боол артпышаан. Бай-Тайгада суггаттыг черлерни болбаазырадыр, ажыглаар ажылдар куду темпилиг хевээр. Дыка хөй шөлдер ажыглаттынмайн турар. Маңаа мал чеми культураларны тарып, багай эвес дүжүттү алырының бүгү аргалары бар. Эрткен чылын «Мурнакчы» совхозтуң бүгү тараан шөлдерин үндүр бижиир ужурга таварышкан. Чүге дээрге совхозтуң специалистери тарылганың технологиязын бүрүну-биле хажыдып, ооң хуусаазын сагываан. 1984 чылда совхозтуң шыгжамырында чаңгыс-даа грамм үрезин чок. Барыын-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында байдал база-ла оон дээредевес. Районнуң удуртукчулары СЭКП Тыва обкомунуң VII Пленумунуң хүлээп алганы «Чер ажылының ажыктыын бедидер, тараа база мал чемнери культураларның дүжүдүн көвүдедир хемчеглерни» боттандырар талазы-биле ажылдарны четпес органиазастап турар. Эрткен чылын барыын-хемчиктер гектардан-на чүгле 4,2 центнер дүжүт алыр аргалыг болган. Ол хиреде район республикада эң делгем суггаттыг шөлдерлиг деп санадып турар.

Үстүнде ады кирген районнар үрезин белеткээр ажылдарны кончуг кошкак чорудуп келген. Ылаңгыя хөй чылдыг, люцерна, рапс чижектиг үнүштерниң дүжүдү канчаар-даа аажок куду. «Барлык» совхоз люцерна тарыырда одуруглар аразын ырадыр ужурлуг турган, чылдың-ла сырый тарып, эвээш дүжүт ап келген. Чаа дүжүткүр сорттуң тараа культураларын шиңгээдип, өстүрер ажылдар ол-ла Барыын-Хемчик биле Чөөн-Хемчик районнарда сула органиазастаттынган. Сүт-Хөл районнуң «Алдан-Маадыр» совхоз чыл санында районну чүтпаан, болбаазырадып белеткевээн үрезинни тарып келген. Ооң уламындан совхозтуң ажаап ап турар дүжүдү куду боол турар. Ынчангаш республиканың бүгү ажыл-агыйлары тараа болгаш мал чеми культураларының үрезиннерин баш удур белеткеп, оларның шыварлыг сорттарын шилип, райончудары чугула. Чер ажылының зона системазын шиңгээдиринге ол чорук улуг ужур-дузалыг.

А амгы үеде байдал дээредевээн. Ногаа культураларын хөйү-биле өстүрүп болурунуң бүгү арга-курлавырлары бисте бар. Ынчалза-даа чылдан чылче ап турар дүжүттүң хемчээли-даа, шынары-даа күрүне негелдезинге дүүшпес. Эрткен чылын «Доң-Терезин» биле «Шекпээр» совхозтар гектар черден чүгле 30 центнер картофель алыр аргалыг болган. Ол болза тарааның эки дүжүдүнден эвээш-тир. Хөй чылдыг сигеннер өстүрерин оожум темп-биле шиңгээдип ап турар бис. Чер ажылының зона системазын шиңгээдири — РАҮК-терниң база партия, совет органнарның удуртукчуларының мурнунга соңгаарлаттынмас айтырыг боол тургустунуп келген. Доктаамал бедик дүжүттү алыр дизе — зона системазын чогуур деңнелге ажыглап өөренип алыр херек. Ол дээш чер ажылы-агыйының бүгү ажылдакчыларының — а чүну-даа мурнай агрономнарның — харысалгазын бедидер. Чурттуң Аъш-чем программазын боттандырарының кол негелделериниң бирээзи ол.

Г. ЛАРИОНОВ,
Тыва АССР-ниң кодээ ажыл-агый министриниң оралакчызы.

Партияже Ленинчи кыйгырыгның 60 чылынга уткуштур

ХООЧУННАР СМОЛЬНЫЙГА ЧОРААН

Партияже Ленинчи кыйгырыгның 60 чылының бүдүүзүнде 1924 чылдан бээр партия кежигүнү хоочуннар В. И. Лениниң Смольныйда тураскаал музейинге чораан. Портрет чуруу бистиң чуртувустуң миллион-миллион коммунистериниң партия билеттеринде кадагалаттынган делегей пролетарнадының баштыңчызының чурттап болгаш ажылдап чораан черинге база дагын барып, ону көөр дээш олар аңаа чеде бергеннери ол.

60 чылдар мурнунда партия кежигүннери болу берген хоочуннар бөгүн-даа ажыл-херектерде киришпишаан. Олар аныяктарны кижизидер талазы-биле ниитилел-политиктиг идепкейлиг ажылды чорудуп, бөгүнгү салгакчыларны Владимир Ильич Лениниң чагыгларын ёзугаар чурттаарынга болгаш ажылдаарынга өөредип турарлар.

ЧУРУКТА: Смольныйның төөгүлүг бажыңының баарында партияның хоочуннары (солагай талазындан оң талазынче) — Д. П. Максимов, А. Н. Мазаева, С. П. Игнатьев, Н. Ф. Богуславский, В. М. Зуева, С. А. Пучков олар.

С. СМОЛЬСКИЙ биле Н. НАУМЕНКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧУРУМАЛДЫГ САРЫГ-ХӨЛ ФЕРМАЗЫНДА

«Тере-Хөл» совхозтуң чурумалдыг Сарыг-Хөл сүт-бараан фермазының коллективи эртенги саалда соонда, чыглып келгеш, декабрь айда болгаш чыл дургузунда канчаар ажылдаанын чугаалажып, бүдүрүлге хуралы эрттирип турган черинге чеде бердивис.

— Күрүнениң-даа, совхозтуң-даа мурнунга планныг онаалда күүседдезиниң талазы-биле совхозта дээре дээн коллектив — Сарыг-Хөл фермазы — деп, совхозта партком секретары Аракчаа Чокаевич Барымның чугаалап органы чептиг болду.

Хаваларда плакаттар, социалистиг чарыш түңнели демдеглээн көргүзүглерни аскылаан. Учётчик П. С. Хертек ферманың бүгү ажыл-амыдыралы-биле, чедер, четпес айтырыглар-биле мени таныштырып чугаалады.

Эрткен чазын ферманың ажылчыннары сүт ажаар шевергин бажыңны ийи-ле хүн дургузунда тудуп, ажыглалга киирип алган болду. Аңаа сүт хүлээп ап, машинага тырттырып, сметана, саржагны кылып турар. Ол бүгү ажыл санитарлыг эки байдалда органиазастаттынган.

Кызыл-булуң бажыңын чугайлап, аштап арыглап алган. Ынчалза-даа ында стол, сандай, ном-дептер, солун-сеткүүл деп чүве чогундан ааза шоочалыг турар. Оттулар ыяшка хорамча болбазын дээш сүт ажаар бажыңга чыглып, хуралсугладызын аңаа эрттирип турар болдулар.

Ферма кыштаглаашкынны хүр-чаагай эрттирип турар болгаш кургаг өдек, сараат-сараат чаагай сиген четчир. Тос саанчы амгы үеде саап турары бежен ажыг инээнден эрткен чылдың сөөлгү айында 3800 ажыг литр сүттү сагган. Арткан инектер соолган, чамдыктары бызаалаар четкен. Чаа төрүттүнер чаш бызааларга кажаа белен, улуг инек, молдурга кажааларының адаа кургаг, өдекти төп турар, бызааларны чылыг суг-биле суггарып турар.

Учётчик Пушкин Сундуевич Хертек бо фермага мурнуңда мотористеп каш чыл улаштыр ак сеткилдиг ажылдааш, электри шугумун боду фермаже шөйүп алган. Ынчалза-даа ферманы чырык-биле долу хандырыптар күштүг мотор чогундан фермада чырык чок, ажылчыннар телевизор көрбейн турар, фермада бүгүле ажылдарны хол-биле кылып турар.

— Чаш уруг-дарыгта хамаан чок улуг улуска безин солярка ыжы берге-ле-дир. Черле ынчаш санитарлыг байдалга дыка-ла таарышпас. Чоокта чаа чугайлаан бажың-дыр бо. Ыжын көрүнер даан... — деп, хоочун саанчы Мария Балган бажыңының ханаларын, дээвиирин эргий көрүп хомудап чугаалап олурду.

Солярка, керосин тып аары сарыг-хөлчүлерге нарын айтырыг болуп, артпышаан, эрткен, дүшкен машина, трактор дозуп, шил ишти «чырык» дилеп маңнашпышаан.

Ферманың инектери түс черниң чавыс продуктулуг малдары. Ындыг-даа болза оларның продуктулуун бедидериниң аргаларын ажыглап, хүн бүрү органиазастыг зооветеринарлыг хемчеглерни ап келгенинден, мурнуку чылдарга деңнээрге, бо чылын сүт саалдазы оранчок өскен.

Совет Тываның 40 чыл оюнга алдар кылдыр чарлааң дөртен шалыпчы неделяга ферма коллективи идепкейлиг киржип, социалистиг чарышты органиазастап, ону он хонуктап түңнеп эгелээн. Чарышты түңнээрде, кайы-даа бүдүрүлге, күш-ажылчы коллектив-биле бир дөмей, саанчыларның, кадарчыларның ортузунда күш-ажылдың сагылга-чуруму, өг-бүледе байдалын, школа-биле харылзаазын база ажылынга харысалгазын кол барымдаалап турар. Коллективте сагылга-чурум эки, ажылынга харысалгазын кошкады бээр кижилер чок, мал бажының хорамчазы эвээжээн дээрзин кадарчылар-даа, саанчылар-даа чугаалап турарлар.

Ферма коллективиниң көвей кезии аныяктар. Олар хоочуннардан үлегер-чижек ап, ажылынга мергежип турар. Бүгү ажылды кижи бүрүзү деңге кылып турар. Тодаргайлаарга, комсомолчу Зоя Артына коммунист Мария Ак-биле саанчылавышаан, улуг бызаа (молдурга) азырап турар, а Билчитмаа Тере даппырлап хенче бызаа ажаап турар. Аныяк саанчы Зоя Артына, дуржулгалыг саанчылар Мария Балган, Саяна Шимит, одакчы Хаазыт Иргит болгаш оон-даа өскелер социалистиг чарыштың тиилекчилери болуп, пайыраалдыг коллективтиң быжыг өзээн тургузуп турар.

Тускай хептер, марля, клеёнка, кажааларның эжиктерин чылыглаарынга кидис чижектиг чүүлдер-биле совхоз багай эвес хандырып турар. Ынчалза-даа ажылчыннарның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг эвес чамдык чүүлдер бар. Фермага лекция, беседа, кино, концерт болбастаан. Кижи эмчилериниң лекция кылып, эм-таң берип, эмчи шинчилгези эрттирип, совхозтуң удуртукчуларының, тускай эртемниглериниң арга-сүме кадып кээрин ферма коллективи күзеп турар. Ижер болгаш мал суггарар сугну бир километр черден барып узуп ап турар. Сүт соорттур трактор бар-даа болза, үрели-даа бээр, кывар-чаар материалдары-даа төне бээр. Кудук кылдырып бээр айтырыг ам-даа шиитпирлеттинмээн. Мындыг хевирлиг амыдыралчы чугула айтырыгларны ферма коллективи ниити хуралдарынга каш-даа удаа көдүрүп келген, ынчалза-даа түңнел чок. Ол ышкаш саанчылар, кадарчылар ортузунда экономиктиг өөредилге мынчага чедир шуудаваан.

В. САТ.

СЕС ЧЫЛ БОЛГАН

Лидия Саңчат-ооловна Саая «Хемчик» совхозтуң Ыйгылак сүт-бараан фермазының мурнакчы саанчызы. Ол аңаа саанчылаандан бээр сес чыл болган. Бодунуң ажыл-ижинге бердинген аныяк коммунист ажылдап эгелээнден бээр коллективтиң хүндүткелин чаалап алган. Он бирги беш чылдың үшкү чылының планныг онаалдазын эрткен декабрь айның 25-те чедиишкинниг күүсеткен.

Сүт саалдазының талазы-биле бедик көргүзүглери дээш Лидия Саңчат-ооловна эрткен ажыл-агый чылында Москвада Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинге баар халас путёвка-биле шаңнаткан.

Партияның район конференциязындан аныяк коммунистиң күш-ажылын үнелеп көргеш, партияның XIX область конференциязынга делегат кылдыр чоруткаш, аңаа киришкеш келген.

Лидия Саңчат-ооловна бодунуң дугайын мынчаар чугаалаар:

— Партияның область конференциязынга мени делегат кылдыр соңгааны мээң улуг харысалгам ыы онааган. Улуг идегелди бистиң районнуң коммунистери берген — деп билген мен. Чүге дээрге, бир талазында, мен совхозта партком кежигүнү болганымда, партияның сорулгаларын күүседиринге күш-ажылчы коллективимни, эш-өөрүмнү хаара тудуп ажылдаары мээң партийжи хүлээлгем болур. Ийи талазында, бодумнуң хуумда хүлээлгелеримни күүседир дээш моон соңгаар улуг күженишкиннииг ажылдаар апаар мен.

Коллектив иштинде аныяктардан тургустунган, олар аразында пайыралдыг, бир деңниг сүмележип ажылдап турар. 1983 чылды, азы он бирги беш чылдың өзек чылын чедиишкинниг дооскан.

М. СААЯ.
ЧУРУКТА: Л. Саая.
В. МОНГУШТУҢ фотозу.

СӨЗҮНГЕ ЭЭЛИГ

Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң төп салбырында техника септелгезин органиазастыг чорут турар. Бо чылдың часкы тарылгазынга ажылдаар ужурлуг ийи К-700, үш Т-150 маркалыг тракторларга септелгени кылып дооскаш, совхоз МТМ-зиниң девискээринде тургускан. Беш ТД-74-терниң үжүн, он «Беларусьтуң» сезин септеп дооскан. Септелгени эрткен тракторлар малчыннарның турлагларында сиген, саваң болгаш өске-даа мал чемнериниң сөөртүлгезинде, тайгада ыяш белеткекчилеринде, база Ак-Туругнуң сиген шөлдеринде чадаң ыяштар туруп аштаарынга ам бо хүннерде киржип, ажылдап турар.

Үстүнде ажылдарны кылырынга тергелиг тракторларлыг механизаторлар Владимир Херел, Кара-оол Кенден, Деспижек Чымчак-Кара, ТД-75 тракторларлыг Шаалы Шойдаа, Хураган-оол Доржу-Нава олар хүн нормаларын ажыр күүседип турары-биле эки ажылдыглар.

Кодээ ажыл-агый машиналарындан беш кожуудары, чээрби СЗС-2 маркалыг сеялканы, сес КПЭ-3,8, тос КПШ-5 маркалыг культиваторну, кукуруза олуртур СКНК-8 деп ийи сеялканы, БИГ-3 деп 35 плинирлерни септээш, Улуг-Ховуда хову-трактор бригадазының турлаанда белен кылдыр чыскаап тургускан.

С. СОТНАМ.

ХОВУНУҢ ХОВУЗУНГА

БАШТАЙГЫ ААЛ

Тес-Хемни кешкеш, Бай-Хөлдүң мурнунче хап-ла ор бис. Каалама машина оруунуң солагай талазынче үнген кокпа оруктан элээн чоруп ора, дөңчүгеш кырынга үнүп кээривиске, адыш ышкаш оңгарда чуурга дег ак өг костүп келди. Бистиң-биле кады чораан Ораалмаа биле ооң өөнүң ээзи Уран-оол ийи:

— Кырганнарывыстың аалы бо-ла болгай — деп, чугаалады лар.

Малчын боду бичии шанак-биле өдекти чаңгыс черже оваалай сөөртүп тур.

— Ачам черле аңаа ор бис, бир-ле чүвени кылган турар кижи-дир ийин — деп, Ораалмаа чугаалады.

Малчын кылып турган ажылын мезек када соксап кааш, бисти уткуй кылаштап олур. Бады Соруктуевичиниң шагдан тура таныыр, билир кижи болгаш, топтап көрүп ор мен: кыштың соогунга, чайның изиинге додугуп калган хүрең арнындан хүлүмзүрүг чайнаан, хураган кежи тонунуң бир эдээн астыпкан. Пенсиялаар назын чоокшулаан-даа болза, адаккыры аажок. Бүгү назынында арыг агаарга ажылдап, чоннуң ха-дуңмазының аразынга төлептиг. хүндүлүг кижи болуп чорууга, белен кырыкас-тыр ийин деп бодап ор мен.

Малчыннарның мөзү-шынарын ооң кыштаа болгаш өө херечилээр: хоочун малчын Сагаачының коданы арыг-силиг, ында бичии-даа артык чүве чок. Өөнге кире бээривиске чылыг, чырык, база-ла арыг-силиг. Дөрде аптара кырында телевизор тургузуп каан.

— Бо чылын бодум бичии шимчедикчи садып алган мен. Кежээ хойну кажаалааш, ону ажылдаткаш телевизорну улаптар улус бис. Уругларда-даа амырап турар чүве. Костүрү дыка эки. Мен сөс-дыгга чевен-даа болзумза, үргүлчү көөр-дүр мен — деп, Бады Соруктуевич чугаалай-дыр.

Сагаачыларның күш-ажылчы намдары чүгле мал-биле холбашкан. Ол хып дээн аныяк шаанда, эмдик чаваа өөредир талазы-биле кымгадаа аштырбас оол турган, чеди чыл чылгычылаан. Ооң соонда 21 чыл хөй малдап ажылдап чоруур. Өг-бүле колдуунда төрүвес хой азы хураган малдаарынга чаңчыккан. Ам малчынның кодаңында 500 хураган бар.

— Бо мынчаар хар чуга, соок база шоолуг эвес. Малывыстың байдалы эки. Бир эвес улуг хар чаап, улуг соок келзе-даа, малывыска бериптер чемивис бар — деп. «Чаа оруук» совхозтуң хоочун хойжуларының бирээзи Бады Соруктуевич Сагаачы чугаалады.

ДАРААЗЫНДА ААЛ

Бо хову чурттут, ызыгуур-биле Бай-Хөл кижизи Сидоо дээр ашактың оглу Сергей оон кадайы Зинаида-биле база-ла бо ховуда чурттап орар болдулар.

Хойжу база-ла хову ортузунда оңгарда, чывар-хаттан ыжык черде кыштап турар. Сергей биле Зинаида хураганнаар чыгаан хойларынга сиген берип, аар-саар ажылдар кылып турду:

— Кыш аңдызында эртээлдиг-дир. Төрүүр 378 хой малдап турар улус бис. Олар ийи чаңгыстап ооладап эгелээн. Баштайгы 25 хураган менди дорутуп тур — деп, Сергей чугаалады.

— Эрткен чылын кайы хире ажылдадыңар?

— Бис хуувуста көргүзүүвүстү багай эвес деп санап турар бис. Чүс хойдан 94 хураган, бир башка онаашдыр 1,8 килограмм дүк алдынган. Бо көргүзүглер социалистиг хүлээлгевистен ыракта ажыг болуп турар ийин.

— А бо 1984 чылда планыңар кандыгыл?

— Бо чылын эрткен чылдан-даа артык көргүзүглерни чедип алыр бодалдыг ажылдап турар бис. Амгы байдал ёзугаар алыр болза, бо бодалывыстың амыдыралга боттанырының бүгү барымдаазы бар. Боттарывыстың белеткеп алганывыс 18 тонна сиген болгаш өске-даа чемнер четчир.

Оон Сергей, Зинаида Сидоолар-биле кады хоюда оъттап чоруур хоюн көөр дээш аъттаныптывыс. Ол хүн сакманчызы Майя Мунзук хойну кадарып турган.

Кызыл дилги кежи бөрттүг, хүрең пырайлыг, холунда ном туткан уруг бистиң-биле мендилешкен.

— Кымның чогаалын номчуп турарың ол? — деп, айтырдым.

— Кызыл-Эник Кудажының «Ырлыг Булак» деп чогаалын номчуп чоруурум ол-дур ийин.

— Майя 1976 чылда 10 класс дооскаш, комсомолчу путёвка-биле биске ажылдап келген кижи. Эки ажылдап турар. Ам бир кодан хой хүлээп ап, тускайланыр үези келген. Эр-хей болдур ийин — деп, Сергей Шыырапович чугаалады.

СӨӨЛГҮ ААЛ

Үш дугаар аалга үжен минута-даа четпээнде чеде бердивис. Кыштагда дүң дег ак өг, ооң чанында бир бичежек өг тип каан. Улус кажаа иштинде ажылдаан тур. Бай-Дагның хоочуннарының бирээзи Иргит Отсур биле Севилдиң хөй уругларының үжү — Владимир, Валерий, Виктор алышкылар болду.

Чаа ак өгде оолдарның эң бичиизи, бо чылын өг-бүле туткан комсомолчу Володя кадайы Елена-биле чурттап орар. Соңгу талазында бичежек өг — оолдарның авазы Севилдин.

— Дуңмавыс малга ажылдаар күзелдиг боорга, совхозтуң дирекциязы, парткому өөренип көргеш, бир кодан хойну хүлээдип берген. Бис дуңмавысты эки малчын кылдыр кижизидер хүлээлге алган бис. Ынчангаш бөгүн шупту мында чыглып келген, дуңмавыска дузалажып, малының кажаазын септеп турарывыс бо — деп, Валерий Отсур чугаалады.

Комсомолчулар Володя биле Елена Отсурлар бо чылын төрүүр 350 хой хүлээп алган, бригада төвү Сымыраныр деп черде кыштап турар. Аныяктарның ажылдап амыдырал-чурттаалгаже оруун шуударып дээш акыларының, авазының, совхозтуң № 2 хойжу бригадазының бригадиры Михаил Ламбаның сеткил ханызындан сагыш салып турары өөрүнчүг.

Аал чанында бригаданың бүгү сигенин сарааттааш, кажаалап каан. Ол курлавыр ам-даа чүм хевээр.

Кыжыы хүн дуртунуң ыскаары аайлыг эвес, хүн Ямаалык кырынга олуруп эгелээн. Бай-Даг кирер орук-биле ээп орувуста, чиник машиналыг улус уткуй келген. Совхозтуң директору Доржу Валдирович Чопуй баштаан бөлүк агитаторлар болду.

А. ЧАРАШ-ООЛ.

ПЛАНЫН—ОКТЯБРЬ АЙДА

Сүт-Хөл районнуң белеткел конторазы чоңдан чиргээтти, аңгы-аңгы продуктулар аймаан садып алыр ажылды эки органиазастаан. Эгир чылдың дөрткү кварталында пландан ажыр 35 муң рубльдиң продукциязын хүлээп алган болгаш план күүселдезин 124 хуу чедирген.

Аът, саржаг, дүк, алгы-кеш, ары чигири дужаарын ийи катап көвүдеткен. Белеткелчилер Алексей Ондар, Андрей Агарган оларның ажылы макталдыг. Белеткел конторазының ажылчыннары «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы ээлчегте идепкейлиг киржирин хүлээнген. Дөрткү чылдың планын октябрь айда доозар хүлээлге алдынган.

Б. ОНДАР.

ШЫНГА ХАРЫЫ

«ХАРЫСАЛГА ЧОКТУҢ ХАЙЫ»

«Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарның каттышкан рейд бригадазы Тес-Хем районнуң ажыл-агыйларында кыштаглаашкынның байдалын хынап көрген. Ооң түңнелин «Шын» солун «Харысалга чоктуң хайы» деп эге-биле декабрь 16-да парлаан. Ук материалды СЭКП райкомунуң бюрозу районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынында организацияларның удуртукчуларының, кодээ ажыл-агыйның кол тускай эртемниглериниң, совхозтарның партком секретарьларының киржилгези-биле чугаалажып көрген болгаш иперттинген четпестерни чайладыр талазы-биле бөтүг хемчеглерни алган дээрзин райкомнуң даргазы И. У. Успун редакцияга дыңнаткан.

Районнуң ажыл-агыйларында суг сөөртүр беш машина немешкен. «О. Шынаа» совхозта ам суг сөөртүр беш машина ажылдап турар. Дус кыштагларның шуптузунда чедиртинген, эрткен хонуктарда үжен тонна дусту Дус-Дагдан сөөртүп алган. «Тес-Хем» совхозтуң кажааларында электри шугумун эткен, лампочкаларны четчелээн.

Кыштагларже хөмүр-даш сөөртүрүнге «Сельхозтехника» каттыжыышкынының болгаш совхозтарның машиналарын ажыглаан. Кыштаг бүрүзүнде хөмүр-даш бар, ынчалза-даа курлавыр эвээш, ынчангаш немелде хемчеглерни ап турар.

Мал эмчилери эм аймаан Зооветснабтан алган болгаш кыштаглар бүрүзүнде аптечкаларны тургускан.

«Тес-Хем» совхозтуң Ү. Шынаа салбырының автомагазинин септээн, ам ажылдап эгелээн. Ооң садыгжызын солаан. Совхозтарда автомагазиннер шупту ажылдап турар. Хойжу бригадаларда болгаш сүт-бараан фермаларында чедип кызыл-булуң ажылдап турар, зооветөөредилге ай санында эртип турар.

СЭКП райкому, райкүүском болгаш кодээ ажыл-агый эргелели мал бажын хоратпас талазы-биле чогуур хемчеглерни ап турар. Мал хораткан улустан чыл дургузунда 217 шээр малдың, 95 инектиң, 30 чылгының бажын тургустур ган, 37143 рубльди төлеттирген. Малчыннарны шиили тывар болгаш ажылга хуваар хемчеглер база алдынып турар.

Кыштагларда 3580 тонна сиген чедиртинген.

Улус депутаттарының район Совединиң сессиязынга «СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр районнуң ажыл-агыйларында мал ажылының байдалын болгаш ону экижидер хемчеглер дугайында» айтырыгны база чугаалашкаш, бо талазы-биле хемчеглерни алган. Амгы үеде ажыл-агыйларның удуртукчуларының, тускай эртемниглерниң болгаш депутаттарның кичээнгейи мал кыштаглаашкынының органиазастыг болгаш чедиишкинниг эрттиреринче угланган дээрзин И. У. Успун редакцияга дыңнаткан.

ШКОЛА КАНДЫГ БОЛУР УЖУРЛУГУЛ

Школа реформазының төлевилелин чугаалажып тур бис

ИЗИГ КҮЗЕЛ-БИЛЕ

Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының төлевилелин Кызылдың школаларының база тускай ортумак болгаш дээди өөредилге черлериниң башкылары, кижизиндикчилери улуг сонуургал-биле таныжып, ол политиктиг, амыдыралчы чугула документини изиг-биле чүүлдүгзүнүп, келир үениң коммунизм тургузукчулары —аныяк салгалды өөредириниң болгаш кижизидериниң хөй талалыг айтырыгларын сайгарарынга боттарының саналдарын киирип турарлар.

—Аныяк салгакчыларны өөредип, кижизидерде оларның чурттаар болгаш ажылдаар байдалдарын школа эңне долузу-биле барымдаалап көөр ужурлуг деп, СЭКП ТК-ның төлевилелинде айытканын Кызылдың № 2 ортумак школазынга болган башкыларның ук төлевилелди сайгарып, чугаалашкан хуралынга РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы, директор З. С. Куулар онзалап демдеглээн. —Ол талазы-биле бистиң школада чамдык чединишкиннер бар. Моон мурнунда каш чыл бурунгаар школавыска өөреникчилерниң саны эвээш турган болза, ам ол сан оранчок өскен. Ооң-биле чергелештир школаның баазазында интернаттың болгаш делгем спорт залының тудуун Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур ажыглалга киирерин чедип алыр бис —деп, ол чугаазын уламчылаан.

Аныяк салгал күш-дамыр талазы-биле шыдамык, кадык, амыдыралга ынак, күш-ажылга болгаш Төрээн чурттун камгалаарынга белен боор өзеринге социалистиг ниитилел улуг сонуургалдыг деп ук төлевилелде онзалап айытканын күш-культура башкызы Н. Ч. Ооржак демдеглээн. Ындыг-даа болза школада күш-культура, спорт секцияларының ажылында чамдык четпес талаларны айыткаш, спорт дериг-херекселдерни болгаш баазаны моон соңгаар четчири-биле хандырары болгаш быжыглаары күзенчиг деп ол саналдаан.

Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы, өөредилге эргелекчизи, үстүкү класстарның төөгү башкызы Сендеңмаа Алексеевна Сат узаткан хүннүг бөлүктерде өөреникчилерниң хөй-ниити кижизидилгезиниң ажыктыг талаларын болгаш ону сайзыраңгайжыдып, школачыларның хостуг шагын ажыктыг организастаарын улам экижидип, таарымчалыг болдурарын база школадан дашкаар кижизидилге ажылдарының дугайында бодунуң арга-дуржулгазындан чамдык чижектерни чугаалап, ол талазы-биле бодунуң саналдарын киирген.

Улус өөредилгезиниң тергиини Ф. Т. Манзанова, Л. А. Белегорская, аныяк башкы Х. Б. Ооржак болгаш оон-даа өскелер СЭКП ТК-ның төлевилелин чугаалашкан ол хуралга идепкейлиг киришкеннер.

Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының төлевилели Коммунистиг партияның болгаш совет чазактың кижи дугайында сагыш салыышкынының база бир чайынначак илерээшкини.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТА: СЭКП ТК-ның төлевилелин Кызылдың № 2 школазының башкылар коллективи чугаалажып турган үеде.

АВТОРНУҢ фотозу.

КИЧЭЭНГЕЙЛИГ ТАНЫШКАШ

Бодунуң ажылының аайы-биле өзүп орар салгакчыларны кижизидери-биле холбашкан кижи бүрүзү «Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннары» деп СЭКП Төп Комитединиң төлевилелиниң одуруг бүрүзүн кичээнгейлиг номчуур боор-дур. Ол чугула документини бүгү совет кижилер бо хүннерде чугаалажып, боттарының санал-оналын киирип турар.

Улус өөредилгезиниң шугумунда 25 чыл ажылдап тур мен. Мен бодум болгаш мээң кады ажылдап турар башкы эш-өөрүм келир үениң кижизин хевирлээриниң, ону кижизидериниң дугайында төрээн партиявыстың ада сагыш салыышкынының база бир тодаргай херечизи-дир деп санап турар бис. Төлевилелдиң 16 пунктузунда школа, профтехучилище бүрүзүнге, өөредилге-кижизидилге албан черлериниң шуптузунга дериг-херекселдер болгаш инвентарь-биле эки дериттинген спорт залдары, шөлдери тургустунган турар ужурлуг дээн.

Эрткен чылын Самагалдайга уругларның спорт школазы ажыттынган. Ында хостуг хүрештиң, бокстуң, хаак спортунуң секциялары ажылдап турар. Аныяк салгалдың күш-дамыр талазы-биле мөге-шыырак, кадык, амыдыралга ынак, күш-ажылга болгаш Төрээн чурттун камгалаарынга белен боор өзеринге бистиң социалистиг ниитилеливистиң ханы сонуургалдыг боор турарын бо база-ла херечилеп турар.

Ынчалза-даа уругларның спорт школазын ажытса-даа, өөредилгеге таарымчалыг байдалдарны тургуспаан. Өөредилгениң эргежок чугула дериг-херекселдери чедишпейн турар. Кичээлдер эрттирер тускай бажың чок болганындан ортумак школаның бир клазын. рейкүүскомнуң иштики херектер килдизиниң бир өрээлин «ачылап» алган кичээлдер эрттирип турарывыс таарымча чок.

Уругларны спортка хандыкшыдар талазы-биле ажыл республиканың өске-даа районнарында болур-чугууру-биле шиитпирлеттинмейн турар. Районнарда уругларның спорт школаларының материал-техниктиг баазазы ам-даа кошкак. Бо талазы-биле ажылда экижидер үе келген. Маңаа улус өөредилге килдистери, спорт комитеттери боттарының дорт салдарын чедирер ужурлуг.

Республиканың школаларында черле эр башкылар эвээш боор-дур. Эр башкылар арбын болур болза, оолдарның сонуургал-негелделерин деткиириңге идиглиг. Реформа төлевилелинде башкыларның шалыңын өстүрер дугайында көрүп турар-дыр. Ол кончуг-ла эки-дир. Ынчангаш мындыг саналды киирзе кандыгыл деп бодаар мен. Пенсиялай-даа берген болза, кадыының байдалы эки башкыларны школаже эгитсе чүл? Шак бо таварылгада оларның ап турар пенсиязын база арттырар болза эки.

С. ОЮН,

Самагалдайның уругларның спорт школазының директору.

ПРОТОКОЛДУ ЁЗУГААР

Өөредилге номнарының талазы-биле каттышкан совет-индий комиссияның он дөрткү хуралы доозулган соонда Делиге ат салган протоколду ёзугаар совет өөредилге пособиелерин болгаш эртем-техниктиг литератураны Индияга очулдурар болгаш парлаар талазы-биле кады ажылдажылганы улам ыңай хөгжүдерин көрдүнген. Хурал үезинде талалар ол талазы-биле харылзааларны бедии-биле үнелээн болгаш оларның чаагай салдарын онзалап демдеглээн. Ук кады ажылдажылганы калбартырының болгаш ханыладырының аргаларынга улам идиг бээр деп шиитпирлээн. Ылаңгыя, педагогика, медицина, ниитилел эртемнери, күш-культура кижизидилгези дээн чижектиг өске-даа ындыг адырларга совет болгаш индий авторларның чаа номнарын парлаар талазы-биле ажылдарны кады чорудар дээн.

Комиссияның эрткен ажыл-чорудулгазының үезинде индий тала 420 ажыг янзы-бүрү аттарлыг совет өөредилге номнарын шилип алган болгаш оларны очулдургаш, парлаан. Оларның арзында кол черни эртем болгаш техника, медицина, кодээ ажыл-агый талазы-биле номнар ээлеп турар.

(СЭТА).

АЖЫКТЫГ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫ ХӨГЖҮДЕР

ПАРИЖ. (СЭТА). Совет Эвилели-биле садыг-экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганы хөгжүдериниң эргежок чугулазын Францияның даштыкы садыг болгаш туризм министри Эдит Крессон Парижте үндүрүп турар «Франция — ССРЭ» деп журналга интервьюзунга айыткан.

Эртем-техниктиг болгаш экономиктиг кады ажылдажылга талазы-биле доктаамал холушкак совет-француз комиссияның ноябрьда Москвага эрткен XVIII сессиязының түңнелдерин үнелеп көргеш, ук министр ийи чурттуң аразынга садыглажыышкынга чаа идиг бериишкини дыка хөй адырларга эки түңнелдерни бээр дээрзинге идегелин илереткен. Француз-совет экономиктиг кады ажылдажылга чединишкиниг хөгжүп болур дыка хөй адырлар бар. Оларга ылаңгыя автомобиль тудуушкуну, транспорт, нефтехимия болгаш өске-даа адырлар хамааржыр деп, Э. Крессон онзалап шыйган.

Эртем болгаш техника талазы-биле солчуушкун француз-совет кады ажылдажылганың эң чугула адырларының бирээзи боор турар деп ол чугаалаан. Ук кады ажылдажылга дыка хөй угланыышкыннарны, оларның арзында атомнуг үлетпүрүн, космосту шиңгээдип алырын, телевидениени хаара тудуп турар. Эң улуг чединишкиннер космос шинчилелдеринге чедип алдынган. Ук шинчилелдер кончуг солун түңнелдерни берген.

ТАЙБЫҢ БОЛГАШ КОММУНИЗМ ДЭЭШ ДЕМИСЕЛГЕ

ПРАГА. (СЭТА). Революсчунуң, коммунистиң амыдыралы — демиселчиниң амыдыралы. Ол кижилерниң эки чурттаары дээш, социализм болгаш коммунизм дээш, ниитилел депшилгези дээш демисел-биле, чамдыкта кончуг аар-берге демисел-биле долдунар. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Юрий Владимирович Андроповтуң амыдыралы ындыг деп, «Руде право» бижээн. Ол дугайын «Свобода» база «Правда» ном үндүрер черлериниң чех база словак дылдарда үндүргени ооң чугааларының болгаш чүүлдериниң чыындазы херечилеп турар. 1942 чылдан 1983 чылдың сентябрьга чедир, 40 ажыг чыл үениң иштинде ооң чугаалары болгаш чүүлдери ук номда кирген. Комсомол ажылдакчызы-даа, СЭКП ТК-ның аппарадының ажылдакчызы-даа, дипломат-даа, ССРЭ-ниң Айыыл чок чорук комитединиң даргазы-даа турда, сөөлүнде СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга ажылдай бергенде-даа, Ю. В. Андроповтуң чугаалары болгаш чүүлдери ооң хүн бүрү ажыл-чорудулгазының утка-шынарын көргүзериниден аңгыда, ленинчи партияның политиказын боттандырар дээш, съездилерниң база Төп Комитеттиң Пленумнарының шиитпирлерин күүседир дээш демиселин тодаргай көргүзүп турар.

Нацисчи агрессорга удур, дайын соондагы катап тургузуушкун дээш, совет экономиканы болгаш культураны хөгжүдер, тайбыңны быжыглаар дээш, совет кижилерниң материалдыг база угаан-бодал байлаан хөгжүдер дээш бүгү чонну, ооң бүгү күштерин сырый каттыштырар дээш СЭКП-ниң хөй талалыг ажыл-чорудулгазы ооң чугааларында болгаш чүүлдеринде көргүстүнген.

СЭКП-ниң ажылынга, партия болгаш күрүне органнарының ажыл-чорудулгазынга Ю. В. Андроповтуң салыышкыны дыка хөй талалыг. Совет улус, бүгү делегейниң депшилгелиг кижилери ону СЭКП-ниң XXVI съездизиниң Тайбың программазын амыдыралга чайгылыш чок боттандырып база ону улам ыңай сайзыраңгайжыдып турар политик болгаш күрүне ажылдакчызы, ленинчи даштыкы политиканың хөй-аъттыг кирикчизи болгаш амыдыралга боттандырыкчызы деп көрүп турар. Ол политика Совет Эвилелиниң ат-алдарын депшилгелиг кижи төрелгетенниң мурнунга улам бедик көдүрүп турар. Ол политика баштайгы социалистиг чурттуң салым-чолу-биле ооң баштайгы хүннеринден, Тайбың дугайында сураглыг ленинчи декреттен эгелээш, ханызы-биле холбашкан, ол политика социализмниң алыс бүдүжүн көргүзүп турар.

Делегей харылзааларының үнелелин бээрде боттуг чорук, Совет Эвилелинде коммунизм тургузуушкунунуң түңнелдерин көөрде принципиалдыг шугумчулекчи туруш эш Андроповтуң чугааларының кол бүдүжү болуп турар. Ол чугаалар болгаш чүүлдер совет ниитилелдиң улам ыңай хөгжүлдезиниң негелделеринге дүүшкен чаа сорулгаларны ооң хандыр бодап база идип үндүрүп шыдаарын херечилеп турар. Ооң чугааларында төөгү талазы-биле оптимизм, ажыл-ишчи кижиге, боттуг социализмниң болгаш делегейниң коммунистиг база ажылчын шимчээшкининиң күжүнге хүндүткел болгаш бүзүрел сиңниккен.

Ю. В. Андроповтуң ажыл-чорудулгазы дыка хөй янзы деп, «Руде право» онзалап демдеглээн. Ынчаарга ында бир чүүл онзагай черни ээлеп турар, ол дээрге ядролуг дайынның айыылын чайладыры, быжыг тайбың дээш, дайынны болгаш боо-чепсектиң эдерде бүдүрерин болдурбас дээш демисел-дир. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының политиказы — тайбыңның политиказы. Дайын болгаш тайбың дээш ленинчи өөредигниң эң чугула чүүлү— тайбың биле социализмниң чарылбас холбаалыы деп, эш Ю. В. Андропов чаңгыс эвес удаа онзалап айыткан. Чаа ниитилелге дайын херек чок, дайын оон эрге-ажыктарынга болгаш идеалдарынга чөрүшкек. Бөгүн, дайын болгаш тайбың айтырыы хөй-хөй улустарга, кижи төрелгетенниң цивилизациязының бодунга амыдырап-чурттаарының азы чок болуруунуң айтырыы апарганда, ук ленинчи идея онзагай ужур-дузалыг, үениң эң чугула айтырыы болу берген.

Бистиң политикавыс — тайбыңның политиказы деп, совет коммунистер чугаалап турарын «Руде право» бижээн. Ынчалза-даа Совет Эвилели болгаш Варшава Керээзиниң өске-даа чурттары ядролуг чаа кыжаныышкынга хеп-хенертен таваржы бээрин болдурбас ужурлуг бис. Амгы үеде боттандырып турар харыы хемчеглерни ССРЭ-ниң болгаш ооң эвилелчилериниң амыдыралчы эрге-ажыктары негеп турар. Оларның эргежок чугулазын бүгү-ниити айыыл чок чорукту быжыглаары негеп турар. Ол хемчеглерниң ужур-утказы мындыг: «кызыгаарлаан» ядролуг дайынга тиилеп алыр кордалдыг океан артының авантюристеринге баштайгы согуушкунну кылыр арганы бербези-дир.

Бүгү-ле күрүнелерге болгаш улустарга кыжанып турар ядролуг чөрүлдээни болдурбазының дугайында чугаа чоруп турар деп, «Руде право» демдеглээн. Ол ленинчи политиканың тайбың принциптеринге долузу-биле дүгжүп турар. Совет даштыкы политиканың тодаргай базымнары ниитилел депшилгезиниң тиилелгезинге, дайын болгаш реакция күштери тайбың күштериниң тиилээринге ханы бүзүрелге үндезилеттинген.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы болгаш эш Андропов боду улус-ажылагыйын хөгжүдеринче канчаар-даа аажок улуг кичээнгейни салып турар. Ук хөгжүлде чурттуң камгалалыр аргазын хандырып турар болгаш совет улустуң амыдырал болгаш культура деңнелин доктаамал бедидериниң үндезини болур.

Ол дугайын Ю. В. Андроповтуң чугааларының болгаш чүүлдериниң чыындазы чугаалап турар. Ооң кол кезиин күш-ажылдың ажыктыын база шынарын бедидериниң айтырыглары ээлеп турар.

Чыындада номда кирген дыка хөй чүүлдеринде болгаш чугааларында эш Андропов социалистиг демократияның хөгжүлдезиниң, партияның, Советтерниң, профэвилелдерниң болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының ажыл-чорудулгазының айтырыгларын тодаргайлап сайгарган. Социалистиг ниитилелди политиктиг удуртуру, бодунуң хевиринден хамаарылга чокка, кезээде ажылчы чоннарның эң чугула эрге-ажыктарынга бараан болур калбак социал баазага, хөй талалыг аңгы талазы-биле эвилелдерге даянып болгаш социалистиг чаартылгаларже ниитилелдиң бүгү-ле депшилгелиг болгаш ак сеткилдиг күштерин хаара тудар ужурлуг деп ленинчи идеяны бирги чергенин кылдыр ол тургузуп турар.

Совет Эвилелинде сайзыраңгай социалистиг ниитилел тургустунган деп, «Руде право» уламчылап бижээн. Ол дээрге амыдыралдың бүгү-ле адырларынга социализмниң артык күштүг илереп турар үе-чадаңның (ниитилел хөгжүлдезиниң) чедип алдынганы-дыр. Ук ниитилел харылзааларының тудуш кезээ болза, социалистиг демократизмниң бедик деңнели болур.

Совет ниитилелдиң депшилгезиниң хөй-аъттыг кирикчизи болгаш организакчызы, ооң башкарыкчы күжү болгаш авангарды Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы болуп турар, ол дээрге делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң эңне дуржулгалыг отряды-дыр. Совет коммунистер коммунистиг тургузуушкуннуң улам ыңай айтырыгларын шиитпирлээн тудум-на, партияның ролю улам ыңай өзер. Ол социалистиг демократияның ролюн кызыгаарлаардан туржук, харын ону улам ханы болгаш бедик деңнелге чедирер.

Ном бүрүзү бодунуң авторунуң дугайын база чугаалап турар деп, «Руде право» түңнелинде бижээн. Юрий Владимирович Андроповтуң шилиттинген чугаалары болгаш чүүлдери ооң бодун, мөзү-шынарларын болгаш политиктиг уран мергежилин, организакчы бедик аргалыын болгаш теоретиктиг бодалының мергенин, ооң кижилерге хамаарыштыр принципиалдыын база сагыш човаачалын тодаргай көргүзүп турар.

Ооң чүүлдериниң чыындазы бистиң номчукчувуска билигниң болгаш дуржулганың канчаар-даа аажок байлакшылын берип турар, бистиң ниитилеливистиң байдалынга практика кырынга боттанып болгаш чехословак социалистиг экономиканың, культураның база бистиң амыдыралывыстың өске-даа адырларының сайзыраңгайжыырынга болгаш хөгжүүрүнге дузалаар.

Бо ном кедергей ажыктыг болгаш үениң негелдезинге дүүшкен. Ында ниитилел хөгжүлдезиниң күжүнге болгаш ооң тиилеттирбезинге ханы бүзүрел сиңниккен.

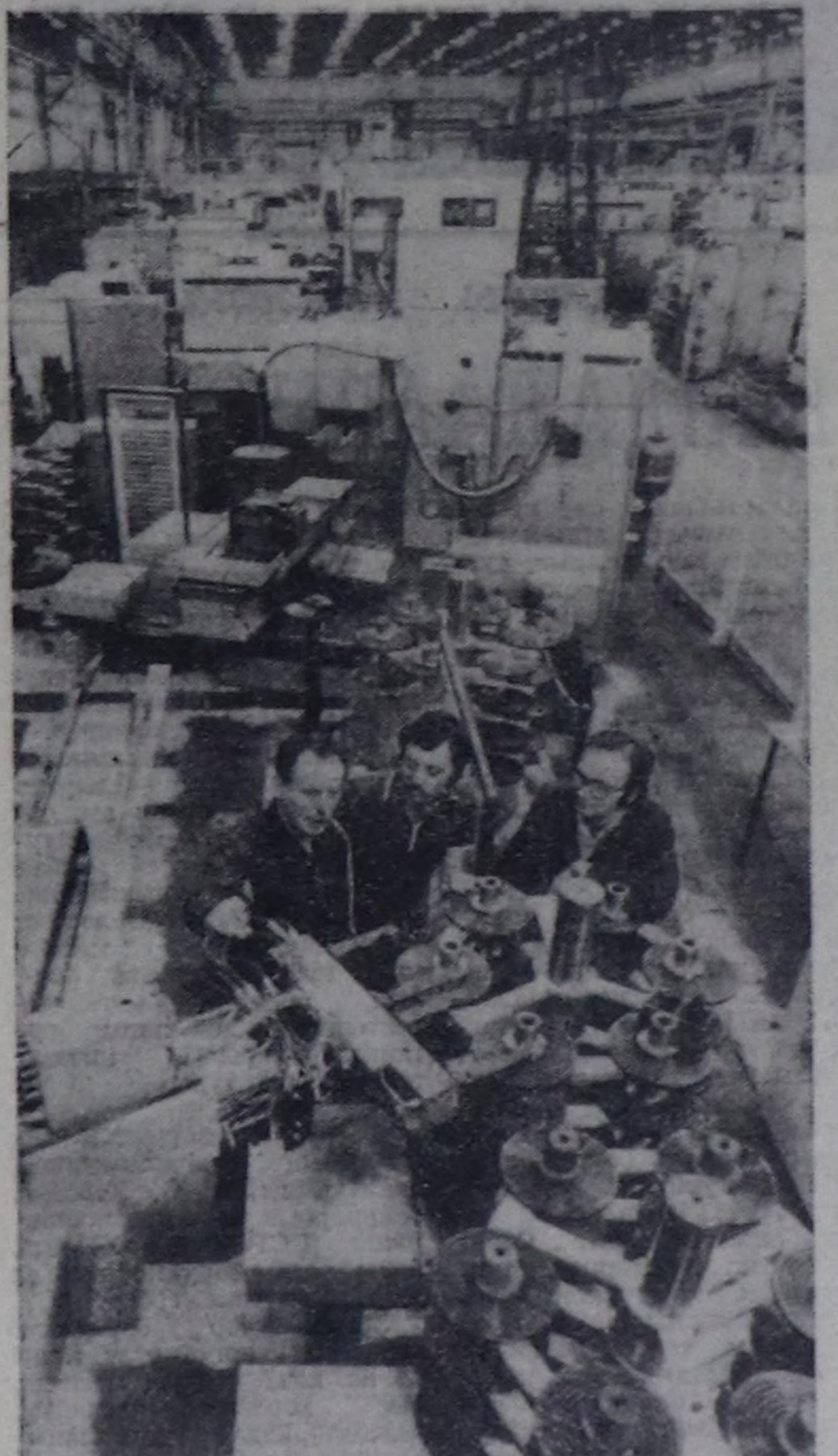

ГДР-ниң бүдүрүлгелеринге 1985 чылга чедир 40 муң ажыг янзы-бүрү автоматтыг херекселдер ажылдап эгелээр. Үлетпүр роботтарын болгаш манипуляторларны бүдүрүлгеге шиңгээдип алырының калбак программазы республикада боттанып турар.

ЧУРУКТА: Карл-Маркс-Штатта хоорайда Ф. Геккерт аттыг станок тудуушкун комбинадының цеги. Ук комбинат республиканың заводтарын аңгы үениң дериг-херекселдери-биле хандырбышаан, ЭДЧ кежигүннери-чурттарның чагыгларын база күүседип турар. Ында эң баштайгы кончуг улуг роботту ажыглалга киирген. Янзы-бүрү кезектерни дажыглаары болгаш складтаары, санныг программа ёзугаар башкарар үш станоктарны ажыл-биле хандырары аңаа хамааржыр. Шак ол «механиктиг дузалакчыны» ада-чурт бүдүрүлгезиниң болбаазын кезектеринден кылган.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

КОММУНИСТЕРНИҢ КЫЙГЫРЫЫ

БОГОТА. (СЭТА). Чуртта байдалды баксырадырынче угланган кедергей барыын үзелдиг күштерниң чимзениишкиннеринге удур демиселдиң чаңгыс эвии хандырарынче Колумбияның ажылчы чоннарын Колумбияның Коммунистиг партиязы кыйгырган. Колумбияның ажылчы чоннарының чедип алган демократтыг чаалап алыышкыннарын узуткаарынче угланган хөделиишкиннерни реакцылыг күштер сөөлгү үеде улам калбартканын ККП ТК-ның медеглелинде айыткан.

АРАБ УЛУСТАРГА УДУР

КАИР. (СЭТА). «Стратегтиг кады ажылдажылга» дээр чүүлдүң аайы-биле чедип алдынган чаа америк-израиль дугуржулганың араб улустарга удурун Египеттиң «Ас-сияси» солуну бижээн. Оларны херек кырында боттандырары Ливан черде шагда-ла эгелээн болгаш ында америк шериглер ливан болгаш палестин улустарга удур дорт агрессияны кылып, америк болгаш израиль снарядтар ливан чоннарының болгаш суурларының чуура шаап турарын ол солун демдеглээн.

Вашингтон-биле Тель-Авивтиң эвилели Чоокку Чөөн чүкке тайбың болгаш шынныг таарыштырылгага шаптыктап, ол девискээрде дүшкүүрлүг чорукту улам күштелдирип турар деп, «Ас-сияси» айыткан.

БУРУУ ШАПКАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Африканың дарлаткан чонунуң хосталгазы дээш демиселчи М. Малеселени шаажылап өлүрер дугайында Мурнуу Африка Республиканың расистериниң шииткелин Каттышкан Нациялар Организациязының апартеидке удур тускай комитеди буруу шапкан.

Расистерниң шииткени М. Малеселениң кара чаңгыс «буруузу» сөөк-язы ылгай көөр чорукка удурланып, Африканың чонунуң хосталгазы дээш демисежип келгени-дир. Ол дугайында комитеттиң медеглелинде дорту-биле айыткан. Мурнуу Африка Республикада политика талазы-биле хорудаттырганнарны хостаарынче КНО-нуң хөй санныг кыйгырыгларын ол чуртта расистер херекке албайн, чоннуң хосталгазы дээш демиселчилерге удур шаажылалдыг үүлгедиглерни улам калбартып турар.

Африканың чонун расисчи дарлалдан хостаар дээш коргуш чок демиселчи М. Малеселениң амы-тынын камгалап алыр дээш бүгү-ле чүүлдерни кылырынче делегейниң бүгү чурттарының чазактарын болгаш хөй-ниити организацияларын КНО-нуң тускай комитеди кыйгырган.

ГФР. Дуйсбург чурттуг Карл-Хайнц Туров деп 18 харлыг оол 1983 чылда ажылдаар чер тып чадааш, кара хилинчээн көрген. Ажыл-ла болза, кандызын-даа кылып болур мен деп ол ыглаар чыгы чугаалаар. Бир катап муң-не хамык чүве аайлашкан ышкаш болган, ол механиктиң мергежилинге өөренип эгелээн. Ынчалза-даа экономиктиг чидиг кризистиң байдалдарында бүдүрүлге ээлериниң планнары буурап дүшкен: өөреникчилер тудары перспектива-даа, ажык-даа чок апарган.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

УЖУРАЖЫЫШКЫН

ВАРШАВА. (СЭТА). Чаа америк ядролуг ракеталарны Барыын Европада тургузуп турарынга делегейге ядролуг кыжаныышкынга удур демисел амгы дүшкүүрлүг байдалда бүгү коммунистерниң патриотчу, интернационалчы хүлээлгези болур. Ол дугайын ПКАП ТК-ның Бирги секретары В. Ярузельскийниң ГКП-ның Даргазы Г. Мис баштаан Герман компартияның делегациязы-биле Варшавага болган ужуражылгазынга онзалап демдеглээн.

ГФР-ниң чарганы керээлерге болгаш дугуржулгаларга чөрүштүр Европада дайын сөөлүнде кызыгаарларны эде көөрүнче чүткүп турар ГФР-де реваншисчи күштерниң идепкейжээшкини-биле холбаштыр сагыш човаашкынын талалар база илергейлээннер.

Партиялар арзында харылзааларны ужуражылгага чугаалажып көргеш, ПКАП биле ГКП-ниң арзында акы дунма кады ажылдажылганы моон соңгаар-даа хөгжүдери эргежок чугула деп санаан.

КАТТЫШКАН ШТАТТАРГА ЧОРААН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). КУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң премьери Чжао Цзыян Каттышкан Штаттарже божуруунда кезээн дооскан. дунуң аян-чорууну албан

Аян-чорук үезинде «Эртем-техниктиг болгаш үлетпүр-техниктиг кады ажылдажылга дугайында» дугуржулгага ат салган, ынчангаш ол дугуржулга, америк президентиниң чугаалааны-биле алырга, Кыдаттың экономиказынга америк хуу капиталдың киржиринге идиг болур ужурлуг. Ында илереттинген бодалдарны ёзугаар алырга, Кыдатта «экономиктиг реформаның» чорудулгазынга идепкейлиг киржири-биле. КУР-биле садыг харылзааларын калбартыры-биле Каттышкан Штаттар, кыдат удуртулганың иштики болгаш даштыкы политиказында аңаа ажыктыг талаларын күштелдирерин кордап турар.

Чжао Цзыян америк-кыдат садыг айтырыгларының талазы-биле национал чөвүлелге шайлалгага чуве чугаалааш, мынча дээн: «Кыдат бодунуң ажиин ажыткан болгаш ону кажан-даа хагбас».

Ак бажынга болган түңнел ёзулалга кыдат премьер КУР-нуң чазааның баштыңы Каттышкан Штаттарга чораан чүгле чаңгыс ол факт безин кыдат-америк харылзааларда тодаргай бурунгаарлаашкынның дугайын херечилеп турар-дыр деп чугаалаан. Ооң чугаалааны-биле алырга, Вашингтонга болган чугаалажыышкыннар талаларның бот-боттарын билчирин калбартыр арганы берген болгаш хөгжүлдени деңнескен болдурарының оруунга кыдат-америк харылзааларны бурунгаар шимчедиринге ажыктыг болган. Ооң-биле кады Чжао Цзыян ийи чурттуң аразынга харылзааларының айтырыгларын ёзулут шиитпирлээр дээр болза, ам-даа хөй чүүлдерни кылыры артканын демдеглээн.

АКШ-тың күрүне департаментизиниң төлээлекчизи ооң ол аян-чоруунуң түңнелдериниң талазы-биле журналистер-биле ужуражыышкынга «ол аян-чорук администрацияның ооң маанаа бүгү идегелдерин бадыткаан» болгаш «Каттышкан Штаттарның бодунуң мурнунга салган сорулгалары чедип алдынган» деп бүзүредип турган. Ол чогум кандыг эчис сорулгалары дээрзин тодаргай чугаалаваан.

Чжао Цзыян Вашингтондан чуртту кезип чорупкан.

Бистиң календарывыс

ШЫЛГАРАҢГАЙ АРТИСТ

Совет театрның болгаш киноның шылгараңгай мастери — ССРЭ-ниң улустуң артизи Борис Андреевич Бабочкинниң төрүттүнген хүнүнден бээр бөгүн 80 чыл болур (1904—1975 чылдар). Ол дээрге кымыышкыныга-даа дөмейлешпес чогаадыкчы арга-мергежилдиг, чонның мурнунга хамаатылыг харыысалгазын ханы медереп билир, уран-чечен чогаадыкчы бодалдарлыг, алызындан чаагай мөзүлүг кижи чораан. Ленинградтың, Москваның болгаш өске-даа хоорайларның театрларының сценаларынга ооң ойнаан бүгү-ле рольдары ооң шылгараңгай мастерзи арга-мергежили-биле демдеглеттинген. Вс. Вишневскийниң, А. Корнейчуктуң, В. Гусевтиң, Э. Ранеттиң шиилеринге Бабочкин чырыткылаңчак овур-хевирлерни ойнап тургускан. Ол талантылыг режиссер база чораан.

Бабочкинниң артистиг чогаадыкчы салымныг арга-мергежили хамаатылыг дайынның маадыры В. И. Чапаевтиң овур-хевиринге онза күш-биле шылгарап илерээн. Бабочкинниң Чапаеви — боду бүткен, өлүм чок маадырның сагыш-сеткилинден уттундурбас маадырлыг овур-хевири-дир. Чапаевтиң ролю — Бабочкинниң шии артизи болур уран мергежилиниң эң чырыткылаңчак дээди чергелиг илерелдериниң бирээзи болган.

Бабочкинниң чогаадыкчы ажыл-ижи чазактың бедик шаңналдары-биле: үш Ленин орден-биле, Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле, медальдар-биле демдеглеттинген. ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдарын аңаа үш удаа тывыскан. Совет театр болгаш кино уран чүүлүнүң хөгжүлдезинге шылгараңгай ачы-хавыязы дээш 1974 чылда Б. А. Бабочкинге Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан.

ЧУРУКТА: «Чапаев» кинофильмден кадр. Чапаев — артист Б. А. Бабочкин. Петька — артист Л. Кмит.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЛЕНИНГРАД ДЭЭШ ТУЛЧУУШКУН: фактылар болгаш бодалдар

Дөртен чыл бурунгаар, 1944 чылдың январь айның ортан үезинде, Ленинград болгаш Волхов фронтуларының шериглери Балтий флодунуң корабльдериниң болгаш артиллериязының деткимчези-биле Ленинград болгаш Новгород чоогунга шиитпирлиг шаап халдаашкынче шилчээннер. Ооң соонда Ильмень хөлдүң районундан 2-ги Прибалтий фронтузунуң шериглери шаап халдап эгелээн. Ленинград болгаш Новгород чоогунга дайзынның ханы эшелоннаттынган камгалалын буза шапкаш, Эрги Русса чоогунга болгаш Невель районунга немецтерниң калчаалыг удурланыышкынын ажып эрткеш, совет шериглер фашистерниң «Соңгу чүк» дээр армияларының кол күштерин чылча шапкан болгаш дайзынның бүзээлелинден Ленинградты бүрүн хостаан, ук бүзээлел 900 дүн-хүн иштинде үргүлчүлээн турган.

Ленинградтың камгалакчыларының шыдажып эрткени ук маадырлыг херекти, өске-даа ол чижектиг маадырлыг херектер-биле бир дөмей, бүгү ак сеткилдиг кижилер бедии-биле үнелээн болгаш маадыр-хоорайның камгалакчыларынга ханы хүндүткелин илергейлеп турар. Француз төөгүчүлер А. Костантяин биле А. Мишельдиң ажылдарында болгаш Барыын чүктүң өске-даа чурттарында бижиттинген номнарда болгаш чүүлдерде Ленинградтың камгалалын онза бедии-биле үнелээн.

Ынчалза-даа ооң-биле чергелештир Невада хоорайның маадырлыг тулчуушкунун шын эвес көргүзерип оралдажып турар литература, солуннар болгаш журналдар даштыкы чурттарда ам-даа бар. Америк авторлар Л. Гурэ, Г. Солсбери, англи төөгүчү А. Уайкс болгаш өскелер-даа Лениниң хоорайының камгалакчыларының улуг маадырлыг хереэниң ужур-дузазын бичеледир. Ленинград камгалалының удуртукчуларын карартыр, фашистиг Германияның чепсектиг күштерин болгаш шериг хереэн мактап көргүзер сорулганы салганнар.

Ленинградтың маадырлыг камгалалы 29 ай үргүлчүлээн. Армияның болгаш Флоттуң дайынчылары-биле кады улуг назылыг барык бүгү ленинградчылар шуптузу төрээн хоорайы дээш маадырлыг тулушканнар. Гитлержилер оларны аш-чуттуң бүзээлели-биле боой тударын, араатанзыг бомбалаашкыннар болгаш артиллерия боолаашкыннары-биле камгалакчыларның тура-соруун сыгарын бар шаа-биле оралдашканнар. Ленинградтың чүс-чүс муң чурттакчыларының өлгени фашизмниң эң аар кем-херектериниң бирээзинге хамааржыр.

Ынчалза-даа өлүм-чидим, аш-чут ленинградчыларның маадырлыг тура-соруун, социалистиг Төрээн чуртунга оларның шынчызын сып шыдаваан. Олар дайзын-биле маадырлыг тулчуп тургаш, тиилеп үнгеннер. Ленинградтың маадырлыг камгалалын нүгүлдээшкинниг көргүзер дээр кандыг-даа оралдажыышкыннар чүге-даа четпес. Ук камгалал совет улустуң эрес-маадырлыг чоруун болгаш чүге-даа тиилеттирбезин, ооң онза бедик мораль-политиктиг чаңгыс эвин база катап бадыткаан.

Невада хоорайның чанынга немец-фашистиг шериглериниң чылча шаптырганы — төөгүнүң тодаргай болгаш кым-даа маргыжып шыдавас кичээндирии. Чаа дайынны кыпсыр бодап турар агрессорлар ол дугайын уттуп болбас ужурлуг. Коммунизмге удур «ыдыктыг» походту Вашингтон чарлаан болгаш делегейни ядролуг дайынның айыылының мурнунга тургускан бо үеде, буржуаз төөгүчүлер болгаш пропагандистер совет шериг уран чүүлүнүң артык шыңнарларын бүгү-ле аргалар-биле кудуладырын оралдажып турар. Олар, ылаңгыя, бүзээлээшкинни сый шапканын шын эвес көргүзерин, ону гитлержи командылалдың частырыгларының түңнели кылдыр тайылбырлаарын, дүш болган чүүл кылдыр көргүзерин кызыдып турарлар.

Дайзынның ийи чыл ажыг үе иштинде тургузуп келген «Соңгу чал» дээр ханы эшелоннаттынган камгалалы совет шериглерниң ылаптыг планнаттынган болгаш эки организастаттынган согугларының түңнелинде ийи-даа неделя четпейн буурап дүшкен. Операцияның чорудулгазының үезинде дайзынның үш дивизиязы узуткаттырган, 26 дивизия чылча шаптырган. Кончуг берге агаар-бойдустуң байдалдарында шаап халдааш, Кызыл шериг Невада хоорайдан дайзынны 220—280 километр ырадыр октапкан, барык бүгү Ленинград областың болгаш Калинин областың хөй кезиин хостаан, Совет Эстонияның девискээринче кирген. Карелияга, Карел мойналдынга болгаш Прибалтикага чогуур операцияларны чорударынга таарымчалыг байдалдар тургустунган. Ленинград болгаш Новгород чоогунга совет шериглериниң дайынчы хөделиишкиннери кол согуушкуннарны кылыр талазы-биле эки үлегерни берген. Ленинград фронтузунуң шериглери дайзынны далай чоогунуң девискээринден болгаш бүзээлеттирген хоорайның бодундан соп эгелээн. Ол чорук дайзынның Петергоф-стрельнинск бөлүглежиишкининиң флангаларынче болгаш тылынче эң чоок орук-биле үнер арганы берген болгаш ук бөлүглежиишкинни чылча шаварын боттандырган.

Ооң-биле чергелештир Волхов фронтузунуң шериглери дайзынга Волхов хемниң девискээринден кол согуушкунну чедирген болгаш ооң 18-ки армиязының оң талакы флангазын чылча шапкан. Ооң соонда ийи фронтунуң кол согуушкуннарын Псковче болгаш Лугаже углаан. Ол чорук фашистерниң 18-ки армиязының кол күштериниң харылзааларын улуг айыылга таварыштырган.

Ленинград дээш тулчуушкунуң, Совет Армияның кайгамчыктыг тиилелгезиниң дугайында бүгү чүвениң шыны ындыг. Ук тиилелгениң ужур-дузазын төөгүнүң нүгүлдекчилери канчап-даа кудуладып шыдавас. Ленинград камгалакчыларының эрес-маадырлыг хереэ чаныш-сыныш чок тура-соруктуг, патриотизмниң эң бедик үлегери бооп, коммунизмниң тиилелгезинге совет кижилерниң хажык чок бүзүрелиниң херечизи болуп кижи төрелгетенниң угаан-медерелинге кезээде артар.

Н. КОМАРОВ,
төөгү эртемнериниң кандидады.

(СЭТА).

Оюмаа Танзырыновна Шара-Хөө Эрзин суурда хөй-ниитичи, идепкейлиг херээженнерниң бирээзи. Хөй уругларны төрээш, кижизиткенин дээш аңаа Маадыр ие хүндүлүг атты тывыскан.

О. Т. Шара-Хөөнүң уруглары он бир. Оларның улуу Зоя биле ортун оглу Анатолий кайызы-даа башкы. Алексей, Лариса олар инженерлер, Валентина, Эмма — эмчилер, Күдер-оол тудугжу, Борис — Дивногорскиниң арга-арыг техникумун февральда доозар, артканнары Монгуш-кыс, Урана, Ольга олар школачылар. Оон аңгыда Маадыр иениң уругларының уруглары база хөй.

Чаа чылда Оюмаа Танзырыновнага быжыг кадыкшылды, ыр чурттаарын уруглары күзээнчер.

ЧУРУКТА: Маадыр ие О. Т. Шара-Хөө школачы уруглары-биле хостуг шакта.

М. НОРБУНУҢ фотозу.

УЖУДУКЧУ МЕРГЕЖИЛИ ДЭЭШ ОРДЕН

Ракета ап чоруур шүүргедекчи самолёт аэродромну шокарандадыр ужудуп үнүпкен. Ол болза Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы В. М. Комаров аттыг Ейскиниң дээди шериг ужар чүүл училищезиниң доозукчузу лейтенант Сергей Дронов дайынчы кезеңке бодунуң бир дугаар тускай ужудуушкунун кылып эгелээни ол.

Аныяк ужудукчу онза кичээнгейлиг. Ол ужудуушкунуң чурумун шыңгыы сагывышаан, приборларны болгаш черде демдектерни ыяк хайгаарап чораан. Сергей бөгүн өөренип эрткен бүгү чылдарының экзаменин тудуп турар.

Ооң-биле чергелештир оон негедде база онзагай болур. Чүге дээрге ол — ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң делегады, Кызыл Сылдыс орденниң эдилекчизи.

Ук орденни аңаа эрес-дидим чоруу болгаш ужудукчу мергежили дээш тывыскан.

. . Бир катап Сергей өөредилге самолёдунга шенелде ужудуушкун кылып чорда, ооң хөделдирикчизиниң иштинче куш кире берген. Удавааңда хөделдирикчи соксаан болгаш курсант ону катап ажылдадыр дээш чеже-даа шын болгаш чогуур хемчеглерни алгаш, чадап каан. Күчүлүг самолёт черже карааңнадып бадыпкан. Сергей катапультуну ажытлап болур турган. Ынчалза-даа мурнунда улуг суур бар. Ол бүгү хемчегни алгаш, самолётту тараа шөлүнүң кыдыынга кээп хондурар аргалыг болган . .

Сергейниң баштайгы ужудуушкуннары агаар дайынчыларының найыралдыг өгбүлезинге чаа төлептиг салгал немешкен дээрзин тодаргай бадыткаан.

(СЭТА).

Агаар

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Соңгу-чөөн чүктен хаттың күжү секунда 2—7 метр. Дүне агаарның температуразы 40—45, чамдык черлерге 30—35 градус соор. Хүндүс 30—35, чамдык черлерге 22—27 градус соок болур.

Кызылга чуга булуттаар. Дүне агаарның температуразы 40—42, хүндүс 31—33 градус соор.

Хамаатылыг камгалалы

ПРОПАГАНДАЛААРЫ ЧУГУЛА

Чурттуң камгаланыр күчүзүн быжыглаарынга хамаатылыг камгалалы амгы үеде күрүне болгаш бүгү-ниити ужур-дузалыг фактор болуп турар. Хамаатылыг камгалалын сайзыраңгайжыдарының база быжыктырарының талазы-биле чурттакчы чонну болгаш улус ажыл-агыйын массалыг узуткаашкынның чепсээнден камгалаарының программазын амыдыралга кызымак боттандырарын партия болгаш чазак бистен негеп турар. Ол сорулганы боттандырарынга хамаатылыг камгалалын пропагандалаары улуг рольду ойнаар. Пропаганда ажылын чогуур профессионал деңнелге тударда, пропаганда херээн практикага организастап билир дуржулгалыг кижилерни шилип тургузар. Республиканың хамаатылыг камгалал штавы бо утланыышкын-биле тодаргай ажылды кылып чорудуп турар. Районнарның болгаш республиканың ХК-ның албанында штаб начальниктериниң пропаганда талазы-биле штаттан дашкаар дузалакчылары ажылдап турар. Хамаатылыг камгалалының сорулгалары-биле, ону пропагандалаарының арга-методтары-биле таныштырып, тускай семинарны чоокта чаа эрттирген. Семинарның киржикчилери аңаа хамаатылыг камгалалын пропагандалаарының сорулгаларының дугайында лекцияны дыңнаан. Партияның XXVI съездизиниң идеяларының болгаш шиитпирлериниң чаагай салдарының ачызында ХК-ның пропагандазының дайынчы шинээ өскен.

АКШ-ка баштаткан империализмниң агрессчи үүлгедиглерин сойгалавышаан, ядролуг халдаашкындан улус ажыл-агыйын, чурттакчы чонну камгалаарының талазы-биле партияның болгаш чазактың ап чорудуп турар хемчеглерин боттандырар сорулга бо хүннерде ХК-ның мурнунда салдынган. Совет кижилерни бедик серемчилелдиг, Совет Чепсектиг Күштерниң тиилеттирбес күштүүнге бүзүрелге кижизидери болгаш чурттакчы чонга ядролуг частыышкынның хоралын медереп билиринге, оон камгаланырынга белеткээри ХК-ның бирги сорулгазы болур. Ынчангаш хамаатылыг камгалалының хереэнге идепкейлиг киржилге ооң совет Конституция мурнунга, чурттуң камгаланыр аргазын быжыктырарынга ыдыктыг хүлээлгези дээрзин кижи бүрүзүнге билиндирер.

Хамаатылыг камгалалын пропагандалаарын партия комитеттери, партия эге организациялары дорт удуртур, аңаа күрүне албан черлериниң, организацияларының, бүдүрүлгелериниң удуртукчуларының, массалыг информацияның болгаш пропаганданың чепсектериниң, хөй-нийти организацияларының кичээнгейин хаара тудар.

Республиканың ХК-ның штавының начальнигиниң оралакчызы В. М. Коровий семинарның киржикчилеринге ССРЭ-ниң ХК-ның амгы үеде сорулгаларының дугайын чугаалап берген.

Эртип турар өөредилге чылында кижи бүрүзү мону билип алза чогуур: массалыг хоранналыышкынның чепсектеринден камгаланырының талазы-биле мурнуку өөредилге чылдарында билип алган билиглерин быжыглаар болгаш улам делгемчидер; камгаланыр болгаш камгалаар шинээн быжыктырар; балыгланган, өрттенген, радиоактивтиг, хоранаар, бактериологтуг бүдүмелдерден хораннаан таварылгада бодунга болгаш кожаларынга дуза чедирерин боттандырар кылдыр бодун ыяк белеткээр.

Семинарга. «ХК-ның штавының начальнигиниң пропаганда талазы-биле штаттан дашкаар дузалакчызының эргелери болгаш хүлээлгелери», «ХК-ны пропагандалаарын пландаары болгаш ооң күүселдезин хынаарын организастаары» болгаш оон-даа өске айтырыгларны өөренген.

Ук семинар дыңнакчы бүрүзүнге ажыктыг болгаш солун эрткен.

А. САГАЛАКОВ,
Тыва АССР-ниң ХК-ның штаб начальнигиниң пропаганда талазы-биле дузалакчызы.

телевидение

ЯНВАРЬ 18-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Уругларга аңнар оолдарының дугайында». Ленинградтан дамчыдылга. 9.25 — Документалдыг фильм. 9.55 — Уран-чечен телефильм. 11.00 — Концерт залында — школачылар. 11.45 — Телемедээлер. 11.50 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.15 — А. Пластовтуң чогаадыкчы ажылы. 15.45 — «Хоойлуну билир сен бе?» 16.30 — В. А. Моцарт. Дивертисмент. Фильм-концерт. 16.45 — ПТУ-га чүү чүвээ канчаар өөредирил?. «Мергежилдер дугайында чугаалар». 17.15 — Орус чугаа. 17.45 — «. . Оң алды хар чедир болгаш оон өрү назылыг». 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Соңгуларга уткуштур». 19.15 — «Эртем болгаш амыдырал». 19.45 — «Аныяк Россия» деп уран-чечен телефильмниң 8-ки сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Кубань казактарының Күрүнениң ниити ыры бөлүү ырлаар. 22.35 — Документалдыг телефильм. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—23.35 — Эрткен неделяда спорт.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 — Астрономия. 10 класс. Ай. 9.05 — Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 9.35 — Астрономия. 10 класс. Ай. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Төөгү. Ленинчи «Искра». 10.35 — А. М. Горький. «Чаш чорааны». 6 класс. 11.05 — Өг-бүле болгаш школа. Тележурнал. 11.40 — А. М. Горький. «Чаш чорааны». 6 класс. 12.10 — Ботаника. 6 класс. 12.30 — В. Луговскойнуң шүлүк чогаалы. 13.10 — Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 13.40 — Төөгүнүң арыннары. 14.25 — «Эльдорадону тывар дээш». Э. Понуң чогаалдарының арыннарындан. 15.10 — Концерт. 15.50 — Телемедээлер. 15.55—18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер. 18.15 — Документалдыг фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.25 — «Өөредир болгаш кижизидер». «Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол утланыышкыннары» деп СЭКП ТК-ның төлевилелиниң чугаалажыышкыны. Тыва АССР-ниң чырдыдыышкын министри Н. С. Конгар дамчыдылгага киржир. 18.55 — Телефильм. 19.05 — Делегей байдалының допчулалы. 19.15 — «Азияның төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.20 — Тайбың камгалалының Совет комитединиң даргазы Ю. А. Жуковтуң беседазы. 20.50 — Документалдыг фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Самарада дүвүрээзиниң дүннер». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 22.25 — Волейбол. ССРЭ-ниң бирги чериниң маргылдаа. Херээженнер. ЦСКА — Уралочка (Свердловск). 22.55 — 23.20 — Эртем-тайылбырлыг фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ЯНВАРЬ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Срок давности» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 10.00, «Королева бензоколонки» 11.20, 13.00, 15.00, «Трое на шоссе» 16.40, 18.30, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кто есть кто» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Горо» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ТЕРГИИН ЭКИ ӨӨРЕДИЛГЕЛИГ ДАЙЫНЧЫ

Семён Куулар чоокта чаа-ла Элегес-Аксының кедээ школазынче холунга сумка тудуп алгаш маңнап, суур артында шөлге футбол мячиин сүрүп, а кыжын дагга хаактап ойнап турган. Ооң соолунде Улан-Удэ хоорайның технологтуг институдунга өөренип турган. А кажан шериг комиссариадындан келдириишкин кээрге, дораан-на шеригже аъттанып кан.

— Шеригге келгениниң баштайгы айларындан сээң сагыжыңда чүү артып кааныл, Семён? — деп, оон сонуургап айтырарга, комсомолчу Куулар мынча деп харыылаар:

— Шериг албаны эрттирери дээрге, бир-ле дугаарында, куш-дамыр дадыгыышкынының болгаш идейлиг дадыгыышкынның школазы болур чүве-дир. Мында бис аңгы-аңгы нацияның оолдары кончуг найыралдыг шериг албанын эрттирип тур бис. Эртенниң-не чиик кеттинипкеш, физзарядкаже бүдүн взвод маңнажып үнер-дир бис. Эртенниң-не бистиң командиривис Александр Барта өткүт үн-биле бисти: — «Туруңар», «Чыскаалыңар!» деп, командалап эгелээр. Ам барык ийи чыл чыгыы физзарядканы доктаамал кылып тур бис.

А бөгүн үш километрге кросс. Бо күскү сезонунуң баштайгы кроссу ол. Дараазында ындыг кросстарны беш, он километрге эртер бис.

Ырак Тывадан келген аныяк оол Семён Кууларның солдат амыдыралы хүн бүрү кыш, чай чок шак ынчаар эртип турар. Семён танкының тургузуун, ону башкарарын, ажаап кадагалаарын кончуг шудургу, улуг сонуургал-биле өөренип турар. Ол танк башкарар талазы-биле бедик мергежилди шиңгээдип алыр сорулга-биле баштай өөредилге шөлүнге тактиктиг өөредилгени эртип, хөй кужуу, үе-шагын үндүрген. Бир-ле дугаарында спорт-биле база эки өңнүктежири — аңаа албан болганын ол эскерген.

Танк башкарарының өөредилге шөлү. Башкарыкчы механиктерниң бөлүү дайынчы машиналарның мурнунга чыскаалыпкан. Командир дайынчыларга дайынчы байдалга эртер өөредилгениң чурумун кыска таныштырган.

— «Бурунгаар!» — деп, команда үнген соолунде. Семён Кууларның танкызы база-ла күскү дон черни кизиредир маңнап-ла каан. Машиналарның дугуйларының адаандан кара довурак ырадыр чаштап, долгандыр дүвүлендирип, улам бурунгаар чүткүп, мурнунда ажып эртер ужурлуг моондактарынга торулбайн чоруп, машиназын оол билдилиг башкарып олурган. Өөредилге чоруп турар үеде командирлер ону эскерип көрүп, мактап турганнар. Взводтуң өске дайынчыларының хөй кезин база С. Кууларның үлегери-биле дайынчы өөредилгеин «кончуг эки» демдекке эрттиргеннер. Оларның аразында Семённуң чаңгыс чер чурттуглары Кыргыс, Кара-Сал, Доржума база бар. Оларның шуптузун взвод командири И. Ишмухамедов шаңналга киирген.

Семён Куулар дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиң өске хевирлеринге база коскү чедиишкиннерни чедип ап турар. Чайгы өөредилге үезинде ол хөй шаңнал-макталдарны чедип алган. Семён взводтуң дээрге спортчуларының бирээзи. Караул албанын база өскелерге үлегерлиг. Уставтың бүгү дүрүмнерин хажытпайн эрттирип, солдат коллективтиң хөй-нийти ажылынга идепкейлиг киржип турар.

Танкист С. Кууларның шериг албаны эртип турар хүн бүрүзүн дайынчы дадыгыышкынының үези деп санап турары черле шын. Шериг албанын эки эрттирери дээрге улуг салгалдың революсчу, дайынчы, күш-ажылчы чаңчылдарын шиңгээдип алыры-дыр, бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң бүзүрелдиг камгалакчызы болурунуң дорт херечизи-дир.

Эрткен өөредилге чылын Азия төвүнден келген аныяк оол халас эрттирбээн. Ол танкының башкарыкчы-механиги мергежилди эки шиңгээдип алгаш, класстыг специалист болган.

В. КАРГАПОЛОВ.

ЧАРЛАЛДАР

Амыдырал хандырылгазы министерствозунуң хоорайның бүдүрүлге эргелели амыдыралдың ңарын техниказының, химиктиг чүулдаының талазы-биле хүлээп алыкчы кижилерни, хүлээп алыкчыларга өөреникчилерни болгаш диспетчерни чалап турар.

Айтырыг тургузар адрези: Кызыл хоорайның Красноармейская кудумчузу, бажың № 131, кадрлар килдизи.

. . .

Амыдырал хандырылгазы министерствозунуң хоорайның бүдүрүлге эргелели химчисткага болгаш будуушкунга хептерни хүлээп ап турар. Чагыгны күүседир хуусаазы — 3—5 хонук. Хептн дужаап болур адрестер: Красноармейская, 131, телефон № 2-54-58. Магистральная, 30, Магистральная, 118.

Январь 19-та уругларның музыка школазынга делегей конкурстарының лауреады

Ваагн Анатольевич ПАПЯННЫҢ

фортепиано музыканың концерти болур.

Ол музыка эртемин Москваның күрүне консерваториязынга болгаш профессор М. С. Воскресенскийниң клазынга аспирантурага чедип алган. 1979 чылда делегейниң Лиссабонга болган Виана да Мот аттыг конкурузунга дарвазында программага ийиги шаңналды чедип алган: Бах, Прокофьев, Барток, Бабаджанян, Шуберт, Шуман, Лист, Моцарт.

Январь 31-де хөгжүм-шии театрынга Воронеж филармониязының «С улыбкой и песней» деп эстрада коллективиниң концерти болур.

КИРЖИКЧИЛЕРИ: РСФСР-ниң алдарлыг артизи Любовь Авдеева, РСФСР-ниң алдарлыг артизи Владимир Шелкалин, Татьяна Тишкова, Владимир Лысиков (эстрада танцылары), Инна Хохлова (баштактаныышкын, конферанс).

Уран чүүл удуртукчузу — РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. Шелкалин.

Этелээри — 18.30 болгаш 20.30 шактарда.

Редакцияның адрези:

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Теле фоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретарьиаттың 2-23-35 партий жи амыдырал болгаш үлетүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2034.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгның херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—00009

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 16 (12406) | 1984 чылдың январь 19, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көп.

СЭКП обкомунуң бюрозунда

СЭКП-ниң область комитединиң бюрозунуң ээлчеглиг хуралынга 1984 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының болгаш 1984 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелдерин чугаалажып көргеш, колдуунда чүүлдүг деп санаан. Бо айтырыглар талазы-биле республиканың Күрпланының даргазы Д. С. Монгуш болгаш республиканың саң министри Б. К. Будегечиев дыңнадыглар кылган.

СЭКП обкомунуң бюрозу СЭКП ТК-ның «Социалистиг чарышты организастаарын, түңнелдерин үндүрериниң болгаш ооң тиилекчилерин мактап шаңнаарының практиказын сайзырангайжыдар дугайында» доктаалын күүседир талазы-биле кол хемчеглерниң планын бадылаан.

Партия обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң «Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарының социалистиг хүлээлгелериниң дугайында» доктаалының төлевилелин СЭКП обкомунуң бюрозу бадылаан.

Партияның XIX область конференциязының делегаттарының шүгүмчүлелдиг санал-оналдарын чүүлдүг деп көрген. Ол шүгүмчүлелдиг санал-оналдарны дүрген чугаалажып көргеш, оларны күүседириниң талазы-биле тодаргай хемчеглерни алырын СЭКП обкомунуң килдистеринге, республиканың Министрлер Чөвүлелинге, министерстволарга болгаш ведомстволарга СЭКП обкомунуң бюрозу дааскан.

ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттыжып кирген хүнүнден бээр 40 чылынга тураскааткан Тыва АССР-ниң кышкы болгаш чайгы спартакиадаларын эрттирер дугайында партия обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң доктаалының төлевилелин база бадылаан.

СЭКП обкомунуң бюрозу өске-даа айтырыгларны чугаалажып көргеш, оларның талазы-биле чогуур доктаалдарны хүлээп алган.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының сески сессиязы

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының сески сессиязы дүүн Кызылга СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга ажыттынган.

Сессияны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Даргазы **Ю. Л. Аранчын** ажыткан.

Үнген депутат В. Х. Доржунуң орнунга Кызыл хоорайның № 9 Ленин соңгулда округундан соңгуткан З. М. Чащухинаның депутат бүрүн эргелерин хынап көргениниң дугайында Мандат комиссиязының даргазы депутат **А. Ч. Монгуштуң** илеткелин дыңнаан.

Сессияның хүн айтырыгларын болгаш ажылдаар чурумун депутаттар аңаа бадылаан. Дараазында айтырыгларны аңаа көрген:

1. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнүнүң дугайында.

2. 1984 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында болгаш 1983 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң дугайында, СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң негелделеринге дүүштүр республиканың улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларының дугайында (илеткелчи—Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, республиканың Күрплан даргазы депутат **Д. С. Монгуш**).

3. 1984 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1982 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында (илеткелчи—Тыва АССР-ниң саң министри депутат **Б. К. Будегечиев**).

1984 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында болгаш 1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң дугайында, 1984 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1982 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет болгаш доктаамал өске-даа комиссияларының эдеринчи илеткели (илеткелчи—Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет комиссиязының даргазы депутат **Ш. Д. Куулар**).

4. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында (илеткелчи—Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары **Н. С. Бойду**).

5. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының составында чамдык өскерилгелер дугайында.

План болгаш бюджет дугайында айтырыглар талазы-биле санал бергеннер: СЭКП Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары депутат **Д. С. Данзын-оол**, «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелинде бригадир депутат **М. Н. Лебедева**, Сүт-Хөл районда «Сүт-Хөл» совхозтуң тракторизи депутат **С. М. Ондар**, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың директору депутат **Ю. Т. Комаров**, Тыва АССР-ниң кадык камгалал министри депутат **Н. В. Сизых**, Улуг-Хем районда «Найырал» совхозтуң хойжузу депутат **Е. Я. Алдай**, Эрзин райкүүскомунуң даргазы **Н. В. Чындыгыр**, Кызылдың күш фабриказының күш ажаакчызы депутат **В. А. Долганина**, Тыва АССР-ниң чоннуң амыдырал хандырылга министри депутат **С. К. Буянды**.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, республиканың Күрплан даргазы депутат **Д. С. Монгуш** түңнел сөс чугаалаан.

1984 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында Тыва АССР-ниң Хоойлузун хүлээп алган.

1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаалын хүлээп алган.

Тыва АССР-ниң саң министри депутат **Б. К. Будегечиев** түңнел сөс чугаалаан.

1984 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджеди болгаш 1982 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчётту бадылаан.

1984 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң дугайында Тыва АССР-ниң Хоойлузун хүлээп алган.

1982 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчётту бадылаар дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаалын хүлээп алган.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарының дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары **Н. С. Бойдунуң** илеткелин дыңнаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаалын хүлээп алган.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының составында чамдык өскерилгелер дугайында айтырыгны депутаттар чугаалашкан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының составында чамдык өскерилгелер дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаалын хүлээп алган.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының сески сессиязы оон-биле ажылын дооскан.

БЕДИК БҮЗҮРЕЛ

Таңды районда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидадын депшидериниң хуралы дүүн болуп эрткен. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Таңдының № 654 соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидадын депшидер хуралга чыглып келгени ол.

Хуралды совхозта партком секретары Б. К. Балчый-оол ажыткаш, СЭКП Таңды райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи К. К. Ензукка сөс берген.

Соңгукчулар мурнунга ол социалистиг демократия, совет соңгулда системазының дугайын чугаалааш, Советтер чуртунга соңгулдалар дээрге социалистиг демократияның чайыннанчак көргүзүү болурун демдеглээн. Соңгулдалар хүнүн күш-ажылчы белектерлиг уткууру бистиң чуртта чаагай чаңчыл. Районнуң бүдүрүлгезиниң, ажыл-агыйының участок бүрүзүнде соңгулдаларга, Совет Тываның 40 чылынга уткуштур социалистиг чарыштың калбарганын, «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыг-биле бо ажыл-агый чылының эгелээнин ол демдеглевишаан, эрткен чылдың түңнелдеринге доктаап, 1984 ажыл-агый чылында районнуң ажылчы чонунуң мурнунда сорулгаларны ол чугаалаан. Күрүне эрге-чагыргазының дээди органынга депутатка кандидат депшидер улуг бүзүрел совхозтуң ишчилеринге онаашканын ол түңнелинде чугаалаан.

Совхозтуң саанчызы Е. Р. Капчигашева хуралга сөс алгаш, мынча деп чугаалаан.

— Совет улус соңгулдалар хүнүн күш-ажылчы бедик көргүзүглерлиг ужуражыры чаңчыл болган. Көдээниң ишчилериниң мурнунда чымыштыг иш — кыштаглаашкын кидин түлүк. Чугула бо кампанияны үре-түңнелдиг эрттирип, малдың баш санын, мал продуктуларын бүдүрериниң хемчээлин көвүдедир дээш ажылдап турар бис. Чурттуң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырар херекке кол... ишчилер, бистерниң үлүүвүс улуг. Бо бүгү айтырыгларның чогумчалыг шиитпирлеттинери бистиң кызымак ажылывыстан улуг хамааржыр. Бистиң аравыста кайгамчык ишчилер бар. оларның ижи чонунга макталдыг. Оларның бирээзи— совхозтуң Кара-Булуң сүт-бараан фермазының бригадири Фаина Антоновна Родионова. Мында олуржуп турарларның аразында ону танывас кижи чок. Ф. А. Родионованың күш-ажылчы эге базымы бо-ла фермазындан, бистиң аравыска эгелээн. Ол — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады. Оон удуртуп турары ферма коммунистиг күш-ажылдың коллективи. Ол атты коллектив бүдүрүлгечи эки көргүзүглери-биле бадыткап келген. Сүт бүдүрүп, ону күрүнеге садарының планы эки күүсеттинип турар. Ферманың саанчылары эрткен чылын бир саар инекке онаашдыр ортумаа-биле 2444 килограмм сүттү саап алган. Ол — зооветеринарлыг ажылды, күш-ажылды организастаарын экижиткениниң, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң бедээниниң түңнелинде чедип алдынган. Аңаа бригадирниң үлүү улуг дээрзи билдингир. Фаина Антоновна ак сеткилдиг бөдүүн кижи-биле чаңгыс чер чурттугларының хүндүткелин чедип алган. Кижиниң ажыл-иш макталга чедирер болгай — деп, ол чугаалааш, уламчылаан.— Төрээн чуртувустуң эрге-чагыргазының дээди органынга депутатка кандидатты бөгүн бистер улуг өөрүшкү-биле депшидип турар-дыр бис. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидадынга Кара-Булуң сүт-бараан фермазының бригадири Ф. А. Родионованы база катап депшидер саналдыг мен. Ол— чоннуң бүзүрелин шынзыдып шыдаар.

Ук саналды ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң директору В. Н. Кожушко, Межегей школазының башкызы Н. О. Оюн болгаш оон-даа өскелер деткип, Ф. А. Родионова төлептиг депутат болурунга бүзүрелин илереткеннер.

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ажыл-ишчилериниң ниити хуралының протоколунда мынча деп бижиттинген: «ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Таңдының № 654 соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидадынга совхозтуң Кара-Булуң сүт-бараан фермазының бригадири **Фаина Антоновна Родионованы** депшидер.

• • •

Районда «Коммунизмниң херели» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының база Бай-Хаак ортумак школазының башкылар коллективиниң хуралы база ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидадынга ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң Кара-Булуң сүт-бараан фермазының бригадири **Фаина Антоновна Родионованы** депшидер деп доктааткан.

• • •

Чурттуң күрүне эрге-чагыргазының дээди органы— ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидадынга Ф. А Родионованы депшидер дугайында үстүнде хуралдарның доктаалдарын «Тыва кобальт» комбинатка, № 585 КМК-га, «Россия» совхозка, Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязынга эрткен хуралдарның киржикчилери деткээн.

ХӨГЖҮЛДЕНИҢ ОРУУ-БИЛЕ

1984 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында болгаш 1983 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң Күрүне планының күүселдезиниң дугайында, СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң негелделеринге дүүштүр республиканың улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларының дугайында

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, республиканың Күрплан комитединиң даргазы депутат Д. С. МОНГУШТУҢ илеткели

ЧУРУКТА: Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң сески сессиязының ажылының үезинде.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тоску сессиязының болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң сески сессиязының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш совет кижилерниң политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүнүң байдалында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң сески сессиязы болуп турар-дыр деп, илеткелчи эгезинде чугаалаан.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлери, аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң чугаазы совет ниитилелдиң доктаамал өзүп орар чаңгыс эвин, партияның болгаш чоннуң сырый харылзаазын, ажылчын аңгының, колхозчу тараачынның болгаш улусчу интеллигенцияның бузулбас эвилелин, совет улустуң аңы-дуңма найыралын, оларның тайбыңче чүткүлүн бадыткаан.

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир дөмей, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң иштики болгаш даштыкы политиказын, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповка баштаткан СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хөй талалыг ажыл-чорудулгазын изиг-биле деткип турар деп, илеткелчи онзалап демдеглээн.

Республиканың улус ажыл-агыйының дыка хөй адырлары 1983 чылда кезкү түңнелдерни чедип алган. Үлетпүр черлери продукция сайгарарының чыл планын 102.5 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн —103.3 хуу күүсеткен. Бараанныг продукцияның хемчээли 1982 чылдыынга деңнээрге 2 хуу өскен. Күрүне планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир талазы-биле өзүлделиг ажылдап турар черлерге Тываның электри четкилерин, «Каа-Хем» разрезти, «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттарны, сүт комбинадын болгаш өске-даа черлерни илеткелчи хамаарыштырып демдеглээн. Ыяш ажыл-агыйының, Одалга үлетпүрүнүң министерстволары, Сельхозтехкүркомнуң бүдүрүлгелери продукция сайгарар болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, а «Тудуг кезектери» комбинат —эптээр демир-бетон кылыглар бүдүрер талазы-биле база эки ажылдааннар.

Культура-амыдырал болгаш ажыл-агыйга херэглээр бараннар бүдүрүүшкүнү 1982 чылдыынга деңнээрге 7,7 хуу, мебель — 1.8 хуу өскен.

1983 чылда республика капитал салыышкыннарны 1982 чылдаазынга деңнээрге 1,2 хуу хөйнү шиңгээдип алган. Тудуг организацияларының он бирги беш чылдың үшкү чылында ажыглалга киирген хөй саныг объектилеринге илеткелчи доктааган, керээлиг ажылдарның хемчээлин өстүрген черлерни—«Тыва автооруктуң» тудуг эргелелин, орук-септелге-тудуг эргелелин, «Тыва автотранс» девискээр-бүдүрүлге каттыжыышкынның КМК-зын, «Тыва суг тудуг» болгаш «Тыва көдээ тудуг» трестерниң чамдык бүдүрүлгелерин демдеглээн.

Көдээниң ишчилери эрткен чылын база багай эвес көргүзүглерлиг болган. Күрүнеге эът садарының планы 101.3 хуу, сүт—106 хуу, дүк —101.2 хуу, чуурга — 150.6 хуу күүсеттинген. Мал продуктуларының бүгү хевирлерин садар талазы-биле күрүне планнарын күүсеткен ажыл-агыйларга, районнарга Д. С. Монгуш доктааган. Ол ышкаш тараа культураларының бедик дүжүдүн алган «Алдан-Маадыр», Жданов аттыг, «Бурунгаар», «Сүт-Хөл», «Ленинчи орук», «Улуг Октябрь» совхозтарны, Дуржулга станциязын, картофельдиң багай эвес дүжүдүн ажаап алган «Барлык», «Коммунизмниң херели», «Найырал» совхозтарны, Дуржулга станциязын демдеглээн.

Тываның транспорт бүдүрүлгелери эрткен чылда база багай эвес ажылдаан. Ниити ажыглалдың автомобиль транспорту чүък сөөртүр талазы-биле планын бүрүн боттандырган, агаар транспорту 1982 чылдыынга деңнээрге чүък сөөртүлгезиниң хемчээлин 9,5 хуу өстүрген. Ол ышкаш хем транспорту чүък сөөртүр, ыяш салдадыр болгаш пассажир аргыштырар талазы-биле планын күүседипкен.

Чоңга амыдыралдың ачы-дузазын чедирери 1982 чылдаазынга деңнээрге эрткен чылын 4.9 хуу өскен, ол талазы-биле планын Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозу, «Тыва автотранс» каттыжыышкын, Көдээ ажыл-агый министерствозунуң совхозтары күүседип алганнар.

Ындыг-даа болза четпестер эвээш эвес болган деп, илеткелчи чугаалаан. Продукция бүдүрерин 12 бүдүрүлге, бараанныг продукция бүдүрерин болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин — 14 бүдүрүлге күүсетпээн. «Шагонартяжстрой» трестиң үлетпүр-бүдүрүлге комбинады, Кызыл-Мажалыктың эът комбинады, Үстүү Енисейниң балык заводу, Чадаананың, Туранның хлеб заводтары, Кызылдың алгы Кызыл-Мажалыктың түүйбу заводтары, «Тыва сүт тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводу, «Тыва көдээ тудуг» трестиң керамзит-сай заводу дээн ышкаш чамдык коллективтер продукциязын чедир бербээн.

Капитал тудуг эрткен чылын аажок хожудаашкынныг болган деп, илеткелчи уламчылаан. Капитал салыышкыны чедир шиңгээдип алдынмаан, ооң иштинде чер-чер Советтери 8.2 миллион рубльди чедир шиңгээтпээн. Тудуг организациялары ажыглалга кирер объектилерге тудугнуң бараанныг продукциязын бүдүрер планын чүгле 66.3 хуу күүсеткен, ол ажыл «Шагонартяжстрой», «Тыва тудуг» трестерде, ССРЭ-ниң Энергетика министерствозунуң № 3 КМК-зында дыка кудуу деңнелде.

Хлеб заводу, № 2 школаның немелде тудуу, кырганнар бажыңы, судно септээр мастерская, Кызылдың арыглал тудугларының кол коллектору дээн ышкаш чугула тудуглар. Шагаан-Арыгда коммунал объектилери, Кызыл-Мажалыктың хонукта 10 тонна сүт продуктулары бүдүрер күчүлүг сүт заводу, Бай-Хаакта 280 орунну уруглар сады, Балгазында 100 орунну кадыкшыдылга санаторийи эрткен чылын ажыглалга кирбээн.

Ниити шөлү 25 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлү ажыглалга кирбээн. Республиканың 21 тудуг организациязының 16-зы керээлиг ажылдарның планын күүсетпээн. Тудуг-монтаж ажылдары чедир күүсеттинмээн.

Эрткен чылын чамдык тудуг организациялары күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедитпейн барганындан 2 миллион хире рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары шиңгээдип алдынмаан, керээлиг 16 организация күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн эрткен чылдыындан кудулаткан. Ооң уламындан тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнези ниитизи-биле республикада аартаан.

Көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүүшкүнү СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң негелдезинге дүүшпейн турар деп, илеткелчи чугаалаан. Тараа, ногаа болгаш мал чеми культураларының дүжүдү чылдан чылче бедивейн турар. Эрткен чылын тараа культуразын бир гектардан-на чүгле 6.7 центнерни, картофельди 42 центнерни, ногааны 57 центнерни ап, планывысты күүсетпээн бис. Картофельди база ногааны садыг организацияларынга бээр план күүсеттинмээн. Тарылга шөлдерин багай ажааганындан Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Бии-Хем районнарының совхозтары дүжүттү чедир албаан. Чер ажылының зона системазын шиңгээдип алыр талазы-биле дыка хөй ажыл-агыйларның удуртукчулары, специалистер шудургу демисешпейн, черниң хаттан болгаш сугдан үрелир чоруун болдурбас дээш шиитпирлиг хемчеглер албайн турар болгаш агротехниканың чурумнарын хажыдып турар.

Көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдү чавыс болуп турза-даа, ону улам бедидериниң хемчеглерин алыр туржук, харын-даа чамдык ажыл-агыйлар сугаттыг черлерниң ажыглалынга ажыл-агыйжы эвес чорууну көргүзүп турар деп, илеткелчи шүгүмчүлээн. Ындыг черлерниң чижээнге «Совет Тыва», «Бурунгаар», «Найырал» совхозтарны адаан.

(Уланчызы 2-ги арында)

БҮРҮН КАМГАЛАП АЛЫР

«Совет Тываның 40 чыл оюнга—шалыпчы 40 неделя!» деп кыйгырыгның адаа-биле социалистиг чарышка «Хөндергей» совхозтуң хойжузу Моңгуш Мокур-оол идепкейлиг киржип турар. Бо хүннерде оон хоюнуң деңгели шыырак.

Мокур-оол Дамбаевичиниң кыштаа — Хөндергейниң Дөң-Кара-Өдекте. Ында мал чеми четчир, чылыг сүт база үргүлчү белен. Ол коданда төрүүр 370 хойнуң 250-и бо хүннерде төрүпкен, хураганнары шупту менди.

— Кышты хүр ажары, малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алыры малчын кижиниң кол хүлээлгези болгай. А кыш малчыннарга шыңгыы шылгалда деп чүве билдингир. Дузалакчы кадарчы Моңгуш Кошкар-оол-биле барык-ла балдыр сыкпайн ажылдап тур бис— деп, ол чугаалады.

Мынчаар ажылдап турар малчыннарже совхозтуң дирекциязы-даа, мал ажылының тускай эртемниглери-даа чогуур кичээнгей салбайн турар хире. Бачым ажылдыг аалдарже почта чедирилгези безин үзүктелип турар чорду. Дыка хөй малчыннар бажың безин чок, өглеринде чурттап-ышаан. Чаш хураганнарга бээр хоолулуг чемнер чедишпес. Хураганнарга мал эмчилери тарыышкын база кылбайн турар. Автомагазин көңчүг ховар келир.

Тываның ССР Эвилелинге каттыжыышкынындан бээр 40 чыл болур оюнга тураскааткан шалыпчы 40 неделяның үш неделязы эрте берген, үе шаапкын бурунгаарлап-ла орар. Ындыг болганда малчын коданнарда илереттинген четпестерни дарый чайладыры партком, дирекцияның болгаш кожуун Совет күүскомунуң негеттинип келген. Юбилейге күш-ажылчы белектерлиг ужуражыры бо хемчеглерни дааштыг алганындан улуг хамааржыр.

М. КӨЖЕЛДЕЙ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының сески сессиязы

ХӨГЖҮЛДЕНИҢ ОРУУ-БИЛЕ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Көдээ ажыл-агый техниказының ажыглалында, кадагалалында четпестер хөй. Эрткен чылын бир тракторнуң чижеглээн эталонга онаалтыр бүдүрген хемчээли 200 гага кызырылган. Ылаңгыя Карл Маркс аттыг, «Россия», «Бурунгаар», «Мөрен», «Кара-Хаак» совхозтарда трактор ажыглалы дыка кудулу деңнелде.

Мал ажылында четпестерге Д. С. Монгуш доктааган. Күрүнеге мал продуктуларын садар талазы-биле планныг даалгаларын үскен районнар база хөй. Чижээ, эътти — Бай-Тайга, Өвүр, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Таңды, Бии-Хем, Каа-Хем районнар болгаш 17 совхоз күүсетпээн, сүт планын Улуг-Хем болгаш сес совхоз, дүк планын —Өвүр, Улуг-Хем, Таңды, Бии-Хем, Каа-Хем, Тес-Хем болгаш 40 совхоз үскен.

Мал бажын немей өстүрер болгаш ооң чаш төлүн бүрүн камгалап алыры ам-даа кол айтырыг болуп артпышаан. Мыйыстыг бода малдың баш саны өспейн турар. Эрткен чылын төрүүр чүс баш мыйыстыг бода малга онаалтыр 42—45 баш бызаа алган ажыл-агыйларны илеткелчи адаан.

Мал ажылында четпестерниң үнүп кээп турар чылдагааны — чемгерилге баазазының кошкаанда. Сөөлгү чылдарда малга чем белеткелин күрүне курлавырлары-биле кады санаарга 30—44 хуу чедип турар, чамдык ажыл-агыйларда харын-даа ооң куду. Ооң уламындан республиканың дыка хөй совхозтары эрткен чылын карылгалыг ажылдаан.

1984 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының төлевилелин чугаалажып көөрү-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының сески сессиязынче республиканың Министрлер Чөвүлели киирип турар-дыр деп, илеткелчи чугаалаан. Ук төлевилелде Күрплан республиканың сонуургалдыг организациялары-биле кады он бирги беш чылдың кол-кол көргүзүглеринге үндезилеп турган, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң министерстволарының болгаш ведомстволарының база тус черлерниң саналдарын өөренип көрүп турган, ажылдап кылган. План төлевилелин ажылдап турар үеде бүдүрүлгени интенсификастаар, ооң ажыктыын бедидер, чоннуң материалдыг чаагай чорууун бедидер талазы-биле партия ТК-ның болгаш чазактың доктаалдарын удуртулга болдурган бис.

Тус чер (ийи) чагыргалыг үлетпүрнүң барааныг продукция бүдүрер хемчээлин 1 хуу, сайгарарын 0.6 хуу бедидери 1984 чылдың планында көрдүнген. Бараанныг продукцияның хемчээли ниитизи-биле республикага 135 миллион рубль чедер, оңу сайгарарының хемчээли 1983 чылдаазындан 0.7 хуу улгадыр. Үлетпүрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 1,2 хуу өзер.

Тываның электри четкилери, «Тудуг кезектери» комбинат, «Тыва тудуг материалдары» каттыжышкын, «Тыва суг тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводунуң сайгарар продукциязының өзүлдезин республиканың ортумак деңнелинден улгаттырары көрдүнген.

Электри энергиязын 9.6 хуу, чылыдылга энергиязын —2.1 хуу өстүрери, улус ажыл-агыйын болгаш чурттакчыларны хөмүр-даш-биле бүрүн хандырары планнаттынып турар.

Тудуг организацияларын тудуг материалдары-биле долу хандырар дээш ооң бүдүрүүшкүнүн улгаттырары база көрдүнүп турар дээрзин Д. С. Монгуш чугаалаан. Эрзинде Ленин аттыг, Таңдыда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, Тожуда «Тоора-Хем» совхозтарның болгаш Чурт үлетпүрүнүң министерствозунуң бүдүрүлгелериниң туйбу цехтери база заводтары бо чылын сезон дургузунда 1.8 миллион кезек туйбуну бүдүрүп үндүрер.

Чоннуң херглел бараанынарынга негелдениң улгатканы-биле холбаштыр үлетпүр болгаш аъш-чем бараанынарының бүдүрүүшкүнүн өстүрери база көрдүнүп турар. Даараныга фабриказы продукцияны 3.2 хуу өстүрер, хөм идик кылыры 9.9 хуу, кидис идик бүдүрери база өзер. Республиканың Чурт үлетпүрүнүң, Иштики херектер, Ыяш ажыл-агый министерстволары культура-амыдырал болгаш ажыл-агый бараанинарын хөйнү бүдүрер.

Аъш-чем бараанинарындан хлеб болгаш хлеб-булочка кылыглары бүдүрери 0.5 хуу өзер. Эът болгаш колбаса кылыгларын, чалаң сүт продукциязын, мал саржаан чежени кылырын планаарда 1984 чылда эътти болгаш сүттү күрүнеге садарының планын өөренип көрүп турган, төлевилээн.

Капитал салыышкыннарын, материал-техниктиг болгаш күш-ажыл курлавырларын чурттуң Аъш-чем программазын боттандырарынче угландырарының, үлетпүрнүң болгаш транспорттуң, а ол ышкаш чурттанга тудуунуң баазазында адырларның хөгжүлдезин дүргедедириниң эргежок чугулазын өөренип көрген.

Капитал салыышкынны эрткен чылдаазындан 29 хуу хөйнү, чер-чер Советтерниң капитал салыышкынын 1.5 катап хөйнү шиңгээдип алыры көрдүнген. Доозулбаан тудугларның саны кызырлыр, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 2.4 хуу өзер.

Илеткелчиниң оон ыңай демдеглээни болза, капитал салыышкынның ниити хемчээлиниң 50 ажыг хуузу агроүлетпүр комплекизиниң адырларынче кирер. 1300 гектар суггаттыг черлерни ажыглалга киирери көрдүнүп турар. Ол ышкаш капитал салыышкынның дыка хөй кезии Кызылдың төп электри станциязын калбартырынга, автоорууктарны тударынга, автомобиль транспортунуң объектилерин ажыглалга кииреринге, көдээ ажыл-агыйга, тудуг организацияларының бүдүрүлге баазаларын калбартырынга үнер.

Капитал салыышкынның улуг-улуг түңүн негээр социал айтырыгларны шиитпирлээр талазы-биле ажыл 1984 чылда уламчылаар. Ниити шөлү 126,1 муң дөрбелчин метр чурттаалга шөлү, 1348 олуттуг ниити билиг школалары, 950 олуттуг школа назыны четпээн уруглар албан черлери, 220 орунуг эмнелгелер, Кызылга 4.5 километр дурттуг суг дамчыдар хоолай ажыглалга бо чылын кирер. Оон аңгыда соңгукчуларның чагыглары-биле туттунар хөй санныг объектилерни база оратор чугаалаан. Соңгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле Министрлер Чөвүлелиниң ажылдап кылган тускай хемчеглеринге ол доктааган болгаш кандыг ажылдар чоруттунуп турарын таныштырган.

Улус ажыл-агыйынга болгаш республиканың чонун транспорт-биле бо чылын канчаар хандырар дээрзинге база илеткелчи доктааган. Чүък сөөртүлгезин, пассажир аргыштырылгазы бо чылын өзер, көдээниң болгаш Кызылдың телефон харылзаазы номерлер немээриндеп экижиир.

Чоннуң садыг хандырылгазын экижидери-биле күрүне-даа, кооперация-даа садыының бараан саарылгазы база тус-туста өзер. Ниитиниң чемненилгезиниң четкизин калбарар, боттарының бүдүрген продукциязының саны немежир, магазиннерниң садыг шөлдери улгадыр.

Чоннуң амыдырал хандырылгазының ачы-дуза чедиригени база экижиир деп, илеткелчи чугаалаан. Ол талазы-биле кол черин ээлеп турар республиканың Амыдырал хандырылга министерствозу ачы-дуза чедирилгезин эрткен чылдыындан 8.7 хуу өстүрер, ооң иштинде көдээ черге 4.6 хуу өзер.

Республиканың дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлеринче сургуулдар хүлээп алырының дугайында, оларны дооскаңнарны улус ажыл-агыйының кайы адырларынче канчаар хуваарының дугайында тодаргай сан-түңге илеткелчи доктааган.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам ыңай хөгжүдер талазы-биле 1984 чылда кылып чорудар хемчеглер дугайын депутаттарга таныштырган. Республика бо чылын күрүнеге 30 муң тонна тарааны, 2 муң тонна ногааны, 24.5 муң тонна эътти, 28.5 муң тонна сүттү, 1320 тонна дүктү, 28 миллион чуурганы садар ужурлуг.

Көдээ ажыл-агый культураларының дүжүткүрүн бедидеринге чер ажылының зона системазы кол черни ээлээр деп, илеткелчи демдеглээн. Ынчангаш Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу суггарылга системаларының, плотиналарның болгаш совхозтарның суг шыгжамырларының 95 хуузун техниктиг хандырылгаже хүлээп алыр.

Күш-ажылды эргелеп башкарарының болгаш организастаарының дөпшилгелиг аргаларын шиңгээдип алыры 1984 чылда уламчылаар. Хову ажылында 115, мал ажылында 280 бригадаларга болгаш звеноларга коллективтиг керээ-биле ажылдаар арганы шиңгээдип алыр. Күш-ажылды организастаарының дөпшилгелиг аргазын шиңгээдип алганындан 300 муң рубльди камнап алыр. Совхозтарның материал-техниктиг баазазын быжыглаары-биле көдээ ажыл-агыйның чаа-даа машиналары, тракторлары келир, септелге мастерскаялары, автогаражтар чер-черлерге немежир.

1984 чылдың планының төлевилелин тургузуп тура, акша-хөреңги, материалдыг, күш-ажыл курлавырларының база үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудуг организацияларының болгаш өске-даа адырларның балансызын база өөренип көрген бис деп, Д. С. Монгуш чугаалаан. Ооң-биле чергелештир план күүседири-биле иштики курлавырларны долузу-биле ажыглаар херек, чүге дээрге 1984 чылда материалдыг курлавырларны ам-даа немей кызырары көрдүнген.

Камналга айтырыының чугулазын ол чугаалаан. Аңаа чижек кылдыр одаар чүүл камналгазын көргүскен. Бир эвес республиканың бүгү херглекчилери одаар чүүл камналгазын бир хуу кызырар болза, 9000 тонна хөмүр-даш камнаттынар, а ол дээрге Эрзин болгаш Мөңгүн-Тайга районнарга чылда чарыгдаар одаар чүүл-дүр.

Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң темпизин ам-даа улгаттырары чугула деп, илеткелчи онзалап демдеглээн. ССРЭ-ниң Күрпланының Күрүнениң эксперт комиссиязы эрткен чылдың төнчүзүнде 2000 чылга чедир үеде Барыын Сибирьниң экономиктиг районунуң бүдүрүкчү күштерин хөгжүдер болгаш сайгара тургузар талазы-биле схеманы тургускан. Ында Тыва АССР база кирип турар. Ол талазы-биле кандыг ажылдар кылдынар ужурлуг дээрзинге Д. С. Монгуш база доктааган.

Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планнарын база күш-ажылчы коллективтерниң 1984 чылда алганы социалистиг хүлээлгелерин күүседири-биле кылып чорудар хемчеглер илеткелде айыттынган.

Он бирги беш чылдың дөрткү чылында салдынган сорулгалар республиканың күш-ажылчы коллектив бүрүзүндан организакчы, ажыл-херекчи чорукту, бүдүрүлге айтырыгларын күрүне ёзузу-биле, чогаадыкчы арга-биле шиитпирлээрин, күрүне планын күүседир дээш бүгү күштү мөөңнээрин негеп турар. 1984 чылдың база ниити беш чылдың планнарын болгаш даалгаларын чедиишкинниг күүседир дээш социалистиг чарышты калбартырынче ажылчыннарны, көдээниң ишчилерин, инженер-техниктиг ажылдакчыларны, интеллигенттерни, бүгү ишчилерни СЭКП ТК кыйгырып турар. Империалисчи бөлүктерниң буруузу-биле делегейде чигдигленип турар байдал күш-ажылчы коллектив бүрүзүнден, совет кижи бүрүзүнден планныг онаалдаларны күүседир дээш ак сеткилдиг ажылдаарын негеп турар. Бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажыл дээрге патриотчу хүлээлге-дир деп, ол чугаалаан. Ону бистиң республикавыста база ханызы-биле медереп билип турарын бүдүрүлгелер, тудуглар, организациялар, совхозтар коллективтериниң күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр 1 хуу бедидер, продукцияның бот-үнезин 0.5 хуу немей чиигедир дээн хүлээлгелери бадыткап турар.

Бо бүгү чүүлдер бистиң республиканың ишчилеринге 1984 чылдың планныг даалгаларын бүрүн күүседиринге, Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чыл оюнга уткуштур шудургу ажылдаарынга улуг идиг болур дээрзин илеткелчи чугаазының түңнелинде демдеглээн.

1984 ЧЫЛДА ТЫВА АССР-НИҢ КҮРҮНЕ БЮДЖЕДИНИҢ ДУГАЙЫНДА БОЛГАШ ТЫВА АССР-НИҢ КҮРҮНЕ БЮДЖЕДИНИҢ 1982 ЧЫЛДА КҮҮСЕЛДЕЗИНИҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң саң министри депутат Б. К. БУДЕГЕЧИЕВТИҢ илеткели

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң аңаа чугаазын Тываның ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир демей, партияның болгаш Совет күрүнениң амгы үе-чагада социал-экономиктиг политиказының чайынначак илерели деп улуг соруу кириишкин-биле хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тоску сессиязынга хүлээп алганы 1984 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын база ССРЭ-ниң Күрүне бюджедин Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары бир үн-биле деткивишаан, 1983 чылдың планныг даалгаларын политиктиг улуг көдүрлүүшкүнүн болгаш күш-ажылчы идепкейлиг чорунтуң байдалдарынга күүсеткен. Үлетпүр продукциязын сайгарарының болгаш ону бүдүрериниң планы күүсеттинген, тудугнуң, транспорттуң, чурттаалга-коммунал ажыл-агыйының болгаш амыдырал хандырылганың дыка хөй бүдүрүлгелери чедиишкинниг ажылдаан деп, илеткелчи демдеглээн.

Күрүнеге мал продуктуларын садар талазы-биле даалгаларын көдээ ажыл-агыйның ишчилери хандырган. Социал-культура албан черлери улам ыңай хөгжээн, республиканың чурттакчы чонунуң чаагай чоруунуң деңнели бедээн.

Экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң ол чедиишкиннери күрүне бюджединиң болгаш орулгаларны күүседиринге таарымчалыг байдалдарны тургускан деп, Б. К. Будегечиев демдеглээн. Ооң уламындан Тыва АССР-ниң Күрүне бюджеди 1983 чылда орулгалар талазы-биле 100.5 хуу, чарыгдалдар талазы-биле 99 хуу күүсеттинген. Бюджетче орулга киирер планын Кызыл хоорай болгаш бүгү районнар хандырган.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели 1984 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелин көөрү-биле болгаш бадылаары-биле силерге киирип турар-дыр деп, илеткелчи чугаалаан. Республиканың Күрүне бюджеди эрткен чылдаазындан 6 миллион 39 муң рубль хөй. РСФСР-ниң Дээди Совединиң сески сессиязынга бадылааны РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң көргүзүглеринге, 1984 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының төлевилелинге дүүштүр Тываның Күрүне бюджедин ажылдап кылган, ол бистиң республиканың экономиказын, культуразын хөгжүдеринге, чоннуң амыдырал-чурттаалгазының деңнелин бедидеринге эргежок чугула саң-хөө курлавырлары-биле хандыртынып турар.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң, продукция бүдүрериниң болгаш сайгарылгазының өзүлдезинге, ооң шынарын бедиткенинге, бот-үнезин чиигеткенинге база курлавырларны ажыл-агыйларга долу ажыглаарынга үндезилеп Күрүне бюджединиң орулгаларын тодараткан.

Республиканың чамдык министерстволары болгаш ведомстволары продукция бүдүрер болгаш ону сайгарар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, бот-үне чиигедир, орулга өстүрер талазы-биле планныг онаалдаларын күүсетпээн дээрзин илеткелчи шүгүмчүлээн. Ылаңгыя үлетпүр продукциязының өзүлдези күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткениниден чедип алдынар ужурлуг. Ынчалза-даа бүдүрүлгелерниң 19 хуузу ол талазы-биле планын күүсетпээн, а 13 хуузу — эрткен чылдың деңнелинден кудулаткан. Ооң түңнелинде дыка хөй орулга алдынмаан, бюджетче акша чедир кирбээн.

Ажыл шагының чидирилин болдурар чорук үлетпүрде ам-даа хөй дээрзин Б. К. Будегечиев чугаалаан. Ооң түңнелинде 28 муң кижи-хүнү үстүнген. 1 миллион 500 рубльдиң продукциязы чедир алдынмаан. Ол четпестер «Тыва көдээ тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводунга, Кызыл-Мажалыктың туйбу заводунга онаажыр. Продукцияның бот-үнезин чиигедир талазы-биле кошкак ажылдыг бүдүрүлгелерни илеткелчи шүгүмчүлээн.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунга эш Ю. В. Андропов күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр 1 хуу бедидерин, продукцияның бот-үнезин 0.5 хуу немей чиигедирин айыткан. Ону амыдыралга боттандырар дээш тодаргай хемчеглерни ажылдап кылыр херек. Оларның бирээзи болза, бүдүрүлгениң кол фондуларының ажыглалының ажыктыын бедидери болур. Бо негелдеге дүүштүр ажылдавайн турар черлерни илеткелчи шүгүмчүлээн.

Чоннуң херглел бараанынарын бүдүрер талазы-биле даалгазын кудулаткан черлерге Чурт үлетпүрүнүң министерствозу, Кызылдың алгы заводу болгаш Кызыл-Мажалыктың эът комбинады хамааржыр. Ылаңгыя алгы заводу продукция сайгарарының талазы-биле планныг даалгазын 1982 чылдаазындан дыка кудулаткан.

Тыва респотребсоюзтуң баштаар чери садыглаашкынны организастаарының стилин болгаш методун сайзыраңгайжытпайн, чоннуң негелде-херглелин өөренип көрбейн, бараан-биле хандырыкчыларының керээлериниң күүселдезинге салдар чедирбейн турар. Бараан фондуларын хуваарда чоннуң негелде-херглелин барымдаалавас чүүлдер ында бар. Ол бүгүнүң түңнелинде үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын Респотребсоюз күүсетпээн, ол ышкаш самчыгдалдар болгаш оорлаар чоруктар ам-даа бар болуп артпышаан.

Күрүне садыында четпестерге база илеткелчи доктааган. Эрткен чылын республиканың Садыг министерствозу бараан саарылгазының орулга киирериниң планнарын күүсетпээн, янзы-бүрү чарыгдалдардан болгаш чидириглерден карылга 500 муң рубль болган.

Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң чарыгдалының ниити хемчээлин 1984 чылда 108 миллион 674 муң рубльге көрдүнген деп, илеткелчи демдеглээн. Материал, күш-ажыл болгаш саң-хөө курлавырларын хумагалыг, чөп ажыглаарын хандырарынче угланган хемчеглерни өөренип көрүп турган бюджеттен үндүрер бо чарыгдалдарны төлевилээн. Күрүне бюджединде акшаның хөй кезии улус ажыл-агыйының, социал-культураның хемчеглерин акшаландырарынга көрдүнген.

Республиканың улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге чарыгдаары-биле бюджеттен 30 миллион 849 муң рубльди тускайлаары көрдүнген. Чоннуң херглел бараанынарын бүдүрүп турар адырларга бээр акшаның түңү элээн улуг. Тус чер чагыргалыг бүдүрүлгелерниң материал-техниктиг баазазын быжыглаарынга бюджеттен 15 миллион 885 муң рубльди тускайлаар деп, министр чугаалаан. Кызыл хоорайның эрик талазының, арыглал тудугларының ийиги ээлчээниң, Кызылдың, Туранның сүт дамчыдар хоолайларының, Сарыг-Септе гостиницаның болгаш чылыдылга четкизиниң тудуу 1984 чылда уламчылаар.

Чурттаалга-коммунал ажыл-агыйын хөгжүдеринге көрдүнген акша-хөреңги дыка хөй чылдарда шиңгээдип алдынмайн келгенин, оларны өскээр ажыглаар чоруктар барын, ону ылаңгыя Бии-Хем, Тес-Хем, Барыын-Хемчик районнарда болдуруп турарын илеткелчи шүгүмчүлээн.

Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң ажылында четпестер хөй. Амыдырал хандырылганың көдээ черлерде ам-даа чогуур деңнелге четпейн турарындан ооң планы күүсеттинмээн, чагыглар чидирер, квитанция биживейн чүве кылыр, чагыгларны хуусаазында күүсетпес чоруктар ам-даа бар.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленуму көдээ ажыл-агыйны хөгжүдер талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажылдап кылган болгаш бистиң мурнувуска улуг сорулгаларны салган. Ону боттандырары-биле көдээ ажыл-агыйны акшаландырар түң 1984 чылда улгадыр дээрзин илеткелчи демдеглээн. Ажыл-агыйлардан мал продуктуларын садып алыр өртектерниң улгатканы, чамдык хожудаңгай совхозтарга дузааламчы акшаны тускайлап бергени, Күрүне банкызында оларның өрезин үндүр бижээни азы төлээрин соңгаарлатканы — совхозтарның саң-хөө байдалын экижидеринге идиг болган.

Ынчалза-даа ажыл-агыйларның иштики курлавырларын чөп ажыглавайн, мал-маган оорлаар, ону чидирер, самчыгдаар чоруктарны үндезини-биле чайлатпайн турарындан өре-шире эвээжевейн турар деп, Б. К. Будегечиев шүгүмчүлээн.

Улус өөредилгезин, культураны, кадык камгалалын болгаш социал хандырылганы улам ыңай хөгжүдер талазы-биле тодаргай хемчеглерни партия болгаш чазак ап турар деп, илеткелчи онзалап демдеглээн. Республиканың ажылчы чоннарының социал-культура негелделерин хандырары-биле бюджеттен үндүрүп турар акша-хөреңгиниң түңү чылдан чылче көвүдеп келген. Улус өөредилгезинге, культураның болгаш уран чүүлдүң хемчеглеринге, кадык камгалалын болгаш күш-культураны хөгжүдеринге 1984 чылда көрдүнген акшаның дугайында илеткелчи чугаалаан. Оон аңгыда чүгле социал хандырылгага болгаш социал страхованиеге безин 44 миллион рубль чарыгдаттынар.

Ынчалза-даа Кадык камгалал, Культура болгаш Социал хандырылга министерстволары, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнары акша-хөреңгиниң көрдүнгенин ёзугаар чарыгдаттынып турарын кошкак контрольдап келгенинден чамдык башкыларның, медицина ажылдакчыларының шалың фондузун ажыр чарыгдаан. А культура албан черлери көрүкчүлер хаара тударының планын күүсетпейн келген.

Пенсия болгаш пособие төлевиринде хажыдыышкыннарның уржуундан күрүнениң дыка хөй түңнүг акшазын ажыр төлээн.

Күрүнениң эргелеп башкарылга органнарының ажылдакчыларынга төлээри-биле көрдүнген акша дугайын база илеткелчи чугаалаан. Чамдык албан черлери доктааттынган лимиттен артыр ажылдакчылар тудуп, бюджеттен хөй түңнүг артык чарыгдал болдурган. Ылаңгыя Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунда, Тываның автотранспорт каттыжыышкынында бо талазы-биле четпестер хөй деп, илеткелчи чугаалаан.

Районнарның болгаш Кызыл хоорайның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң практиктиг тодаргай программазының планда болгаш бюджетте канчаар көрдүнгенинге Б. К. Будегечиев доктааган. Чер-чер Советтерниң бюджеди 71 миллион 811 муң рубль болур. Тус чер чагыргалыг бүдүрүлгелерни акшаландырарынга 16 миллион ажыг рубль үнер.

Ынчалза-даа чамдык районнар Советтериниң күүскомнарының, ылаңгыя Барыын-Хемчиктиң, Тес-Хемниң, Улуг-Хемниң — бюджет күүселдезиниң талазы-биле ажылы кошкак дээрзин илеткелчи шүгүмчүлээн. Олар садыг организацияларының, кино четкилериниң ажылын кошкак контрольдап, ажылчыннарның шалыңындан тыртып турар үндүргүнү доктаамал хынавайн турар.

1982 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң орулгалар талазы-биле күүселдези 123 миллион 763 муң рубль, чарыгдалдар талазы-биле 119 миллион 687 муң рубль, орулгалар чарыгдалдардан 4 миллион 76 муң рубль хөй болганын бадылаары-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединче киирип турар деп, илеткелчи чугаалаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет комиссиязының даргазы депутат Ш. Д. КУУЛАРНЫҢ эдеринчи илеткели

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет болгаш өске-даа доктаамал комиссиялары Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң киирген 1984 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын болгаш 1983 чылдың планының күүсеттингениниң түңнелдерин, а ол ышкаш 1984 чылда Күрүне бюджедин база 1982 чылдың бюджедин күүсеткениниң түңнелдериниң дугайында отчётту кичээңгейлиг өөренип көрген деп, Ш. Д. Куулар илеткелиниң эгезинге чугаалаан.

Тыва АССР-ниң 1984 чылда Күрүне планы болгаш бюджеди СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң айтырыышкыннарын ёзугаар республиканың экономиказының хөгжүлдезиниң үндезин айтырыгларының талазы-биле ажылдап кылдынган.

Ынчангаш комиссия Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң киирип келгени 1984 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын бадылаар деп саналдап турар.

Дээди Советтиң План-бюджет болгаш доктаамал өске-даа комиссиялары бар курлавырларын санап көргеш, арыг орулганың планын болгаш республиканың бюджединге төлевир кезээн 40 муң рубльге көвүдедип болур аргалыын тодараткан болгаш ол акша-хөреңгини социал хандырылга албан черлериниң тудугларының капитал септелгезинге тускайлаарын саналдап турар. Комиссиялар ол эдилгелерни барымдаалааштынан 1984 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджедин орулгалар болгаш чарыгдалдар талазы-биле 108 млн. 714 муң рубль түңнүг кылдыр бадылаар саналды киирген илеткелчи дыңнаткан.

Комиссиялар ол ышкаш 1982 чылда Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчётту чугаалажып көрген болгаш ону Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң киирип келген түңнерин ёзугаар бадылаарын саналдап турар.

Республиканың чурттаалга-коммунал ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдер, хоорайларны, суурларны чаагайжыдар болгаш ногаанчыдар талазы-биле боттут ажылдар кылдынган. Чурттаалга фондузунуң капитал септелгезиниң планы күүсеттинген. Бойдусту камгалаар талазы-биле министерстволар, ведомстволар, бүдүрүлгелер, организациялар болгаш чер-чер Советтери таарымчалыг ажылдарны кылган.

Республиканың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүсетпишаан, эрткен чылын чамдык эки түңнелдерни чедип алганын Ш. Д. Куулар демдеглээн. Күрүнеге эът, сүт, дүк болгаш чуурга садар талазы-биле планнар күүсеттинген.

Ооң-биле чергелештир үлетпүрнүң, көдээ ажыл-агыйның, капитал тудугнуң, транспорттуң чамдык көргүзүглериниң талазы-биле планныг даалгаларының күүселдезин хандырбааныы айыткан. Оон түңнелинде республикада бүдүрүлгениң ажыктыы ам-даа чавыс, кол фондуларны, күш-ажыл, материалдыг болгаш саң-хөө курлавырларын чедир ажыглавайн, бүдүрүлге күчүлерин оожум шиңгээдип ап турар.

«Тудуг материалдар үлетпүр» каттыжыышкын ам-даа четпес ажылдап турар. Ол каттыжыышкынның бүдүрүлгелери эрткен чылын 3 миллион 636 муң кезек туйбуну чедир бербээн.

Республикада тудуг организацияларының хөй нуруузу материал-техниктиг болгаш күш-ажыл курлавырларын ажыглалга киирер тудугларга мөөңневээн. «Тыва тудуг», «Шагонартяжстрой», «Тыва көдээ тудуг» трестер тудугнуң бараанныг продукциязының планнарын ырак-та чедир күүсетпээн. Чурттаалга бажыңнарының, школаларның, эмнелгелерниң, школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң, коммунал-амыдырал объектилериниң тудуг планнары күүсеттинмээн.

Көдээ ажыл-агыйда улуг четпестер бар. Көдээ ажыл-агый культураларының дүжүттүү болгаш мал ажылының продуктулуу чавыс. Суггаттыг черлерни болгаш көдээ ажыл-агый техниказын четпес ажыглап турар. Малдың хорамчазы ам-даа улуг. Мурнакчы дуржулганы хөй ажыл-агыйларда кошкак ажыглап турар. Эът болгаш дүк бүдүрерин республиканың совхозтары 1983 чылда кудулаткан. Суггарылга системаларын республиканың совхозтары ам-даа четпес ажыглап турар, суггаттыг черлерниң дүжүдү чавыс.

Көдээ ажыл-агый, Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерстволары, районнарның агроүлетпүр каттыжыышкыннары айыттынган четпестерни чайладыр талазы-биле хемчеглерни ам-даа четпес ап турар.

Автомобиль транспортунуң ажылында база улуг четпестер бар, ооң түңнелинде кол көргүзүглер талазы-биле план күүсеттинмээн, пассажирлер аргыштырылгазының болгаш сайгарылгазының хемчээли хандыртынмаан. Харылзаа эргелелиниң ажылында четпестер оожум чайлаттынып турар. Үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын Садыг министерствозу болгаш Респотребсоюз күүсетпээн. Чоңга ачы-дуза чедирерниң деңнели, ылаңгыя көдээ черлерде куду боор артпышаан, ачы-дуза чедиришкинниниң чамдык хевирлериниң талазы-биле планнар күүсеттинмейн турар. Чурттаалга-коммунал ажыл-агыйында база улуг четпестер бар. Кызылда канализация четкизин, арыглал дериг-херекселдерин, Чаа Шагаан-Арыг хоорайда суг шыгжап мөөңнээр черни тударының планнары күүсеттинмээн.

Кадык камгалал, социал хандырылга, күш-культура болгаш спорт хөгжүлдезинде база улуг четпестер бар. Медицина хандырылгазы чогуур деңнелге чедир тургустунмаан.

Бюджетче киир санаар акша планы 1983 чылда республикага ниитизи-биле күүсеттинген деп комиссиялар демдеглээн. Ынчалза-даа Респотребсоюз, Садыг министерствозу, Кинофикация талазы-биле күрүне комитеди болгаш өскелер-даа планныг көргүзүглерниң күүселдезин чедип ап шыдаваан, бүдүрүлгеге хамаарышпас хөй чарыгдалдарны болдурган, ооң түңнелинде олар орулга планын боттандырып шыдаваан болгаш бюджет мурнунга хүлээлгелерин күүсетпээн.

1984 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының төлевилели болгаш бюджеди ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле киргениниң 40 чылынга уткуштур чоруп орар Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарының үндезин эрге-ажыктарынга дүгжүп турар болгаш республиканың экономиказының, культуразының деңнелин, чоннуң чаагай чоруун улам бедидеринге идиг болур деп, илеткелчи түңнелинде онзалап демдеглээн.

ХӨГЖҮЛДЕНИҢ ОРУУ-БИЛЕ

Тыва АССР-ниң 1984 чылда Күрүне планының болгаш Күрүне бюджединиң дугайында илеткелдер база Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет болгаш өске-даа доктаамал комиссияларының ол талазы-биле эдериичи илеткелиниң соонда сессияга ол айтырыглар талазы-биле санал-онал солчулгазы эгелээн. Санал берген депутаттар Совет Тываның ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир демей, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң мерген угааныг иштики болгаш даштыкы политиказын бүрүнү-биле деткип турарын илередип, олар партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның июнь, декабрь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айтышкыннарны болгаш түңнелдерин удуртулга болдуруп, Совет Тываның 40 чылын бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылдың чылы болдурар дээш чыл эгезинден шудургу ажылдап турарын чугаалап турган.

1984 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының болгаш Күрүне бюджединиң төлевилелдерин санал бергеннер чаңгыс эп-сеткилдиг деткип, чүүлдүгзүнүп, олар СЭКП ТК-ның июнь, декабрь (1983 ч.) Пленумнарының негелделеринге, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң чугааларында түңнелдерге болгаш айтышкыннарга үндезилеттинип, РСФСР-ниң Дээди Совединиң чоокта чаа эрткен сессиязынга бадылаттынган сан-чурагайларга барымдаалаттынып тургустунганын демдеглээн.

Бир дугаарында санал берген СЭКП Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары депутат **Д. С. Данзын-оол** беш чылдың үш чылдарында районнуң ажыл-агый хөгжүлдезиниң түңнелдерин илеткеп тура мынча дээн:

— Беш чылдың үш чылдарында күрүнеге сүт садарының планы 107 хуу, дүк планы —110 хуу күүсеттинген. Малдың баш санын өстүрериниң талазы-биле мыйыстыг бода малдың баш саның планы 103.5 хуу, өшкүнүү — 102.5 хуу, чылгыны — 101,9 хуу күүсеттинген. «Тээли», «Мурнакчы» совхозтар мал продуктуларын күрүнеге садар, мал бажын өстүрер талазы-биле районда дээре көргүзүглерни чедип алган. Районнуң бүгү совхозтары эрткен чылды орулгалыг дооскан.

Ынчалзажок мал ажылында четпестер болгаш бергедээшкиннер бар. Район эът садарының үш чылдарның база 1983 чылдың планын күүседип чадаан. Ооң кол чылдагааны болза, малга быжыг чем-суурлу тургуспааны, ажыл-агыйларның удуртукчуларының, специалистериниң харысалга, идепкей чок ажылы-дыр. Хойнуң баш санын өстүрериниң планы үш чылдарда күүсеттинмээн. Хой ажылын сайзырадырынче моон соңгаар онза кичээнгейни углап, уксаа ажылын чогуур деңнелге тургузары негеттинип турар. Көдээ ажыл-агыйны улам шапкын хөгжүдери-биле депшилгелиг арга — коллективтиг бригада кережинче шилчиири чугула. Ону боттандырарынга бисте бүгү үндезиннер бар — деп, ол чугаалааш, Кызыл-Мажалык — Тээли аразының оруунуң тудуун дүргедедиринге болгаш район төвүнге чаа улуг школаны тударынга дуза көргүзерин республика органнарындан дилээн.

— Бистиң бөгүнгү тайбың амыдыралывыс, уругларывыстың тайбың келир үези дээш Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың могаг-шылаг чок демиселин дээш өөрүп четтиришкинниң сөстерин тудугжу эш өөрүмнүң мурнундан маңаа илередип тур мен — деп, «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелинде шеверлекчилер бригадири депутат **М. Н. Лебедева** бодунуң саналын эгелээн. — Бо 1984 чылдың планныг даалгаларын долдур болгаш ажыр күүседири бистиң чүгле хүлээлгевис эвес, а харын патриотчу херээвис болур. Бистиң эргелелдиң бригадалары бо чылгы хүлээлгелеринге планга немей күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 1 хуу өстүрерин, тудуг ажылдарының бот-үнезин көрдүнгенинден 0,5 хуу чиигедирин база айтып алган. Ону чедип алырының арга-курлавырларын санап көрген. Тудугну шалыпкын, дүрген кылып доозарының кол негелделеринге сагылга-чурумну быжыглаары, күш-ажылды организастаарын экижидери хамааржыр. Бисте ажылдан озалдаар, прогулдаар чоруктар ам-даа бар, оон аңгыда куруг турушкуннар. Кышкы үеде долу күш-биле ажылдаттынмас таварылгалар чайлаттынмаан. Шеверлел ажылдарын соокта кылырга үрелиишкиннер, эде кылыышкыннар көвүдээр, ооң хараазы-биле материалдарның, ажыл шагының артык чарыгдалдары үнүп турар. Бо талазы-биле удуртукчуларның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның харысалгазын бедидери чугула. Тудуг материалдарын хандырып турар организациялар ону үзүктелиишкин чок болдурар, шынарын экижидер дээш бүгү хемчеглерни алыры күзенчиг. Тудугжуларның күш-ажыл, дыштанылга, чуртталга-амыдырал байдалдарын экижидериниң талазы-биле хемчеглерни улам кичээнгейлиг көөр ужурлуг. Хоорайның автобус аргыжылгазының бергедээшкиниг чоруундан, ылаңгыя № 1, 6 маршруттарга, ажылга чедеринге, оон чанарынга таарымча чок чоруктарга тудугжулар хомудап турар.

— Бистиң тудуг эргелелиниң бригадалары чылдың планныг даалгаларын болгаш алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир, Совет Тываның 40 чылын төлептиг белектер-биле уткуур дээш бүгү аргаларын, күжүн салыр — деп, түңнелинде ол чугаалаан.

— Бистиң хову-трактор бригадавыс амгы үеде техниканы септелгезинде. Кыжын — терген септе деп үлегер чугаада дег, келир часкы-чайгы хову ажылдарынга ам хыпамчалыг белеткенир болзувусса, часкы чер андарылгазын, тарылганы, ооң соондагы-даа ажылдарны чедиишкиниг боттандырарының үндезини ол — деп, «Сүт-Хөл» совхозтуң механизатору депутат **С. М. Ондар** саналынга чугаалаан. — Эрткен чылын бистиң совхоз бир гектар тарылга шөлүнден 12 центнер дужүттү алган. Ол ындыг-ла хөй эвес-даа болза, ында бистиң бригаданың механизаторларының үлүү бар. Тос кижи составтыг бригадада Александр Монгуш, Хоюг-оол Монгуш болгаш өскелер-даа дааңгаң херээнге бердингенин, ажылга шудургу чоруктуң үлегерин көргүзүп турар. Олар социалистиг чарыштың тиилекчилери болганы-даа таварылга эвес.

Совхозта кончуг чымыштыг иш — хой оолдаашкыны эгелээн. Мен амгы үеде малчыннарга, суг, мал чемин чедирип чоруп турар мен. Совхозтуң ажыл-ишчилери, школа, эмнелге болгаш суурнуң өске-даа организацияларының малчыннарны шефке алганы, болдунар дузазын чедирип турары өөрүнчүг-дүр. Ынчалзажок малчыннарның садыг хандырылгазын экижидери күзенчиг. Автолавкалар суурдан ырак эвесте малчыннарга безин ховар баар, ол барганда аъш-чем, чугула херегселдиң барааннары четпес болуп турар.

Бистиң совхоз, өске-даа совхозтар дег, чыл бүрүде чаа-чаа машиналарны, техниканы ап турар болгай. Ол дээрге ажыл-агыйларның экономиказын быжыглаар дээш төрээн партиявыстың, чазаавыстың ада сагыш салышкынының илаптыг илерели-дир. Ынчалзажок техникага кам-хайыра чок хамаарылгадан оларның эдилели кончуг багай. Билиг-мергежили, харысалгазы четпес кижилер техника башкаргаш, ону үр болбайн «сек» кылып каар. Ынчангаш техника ажыглалынче онза кичээнгейни салып, механизатор кадрлар белеткелин чугулалап көөр болза эки. Аныяктарны механизатор мергежилге өөренип алырынче кыйгырып, аңаа быжыглаар талазы-биле ажылдаары чугула апарган.

Түңнелинде С. М. Ондар чаа тургустунган районунуң ажыл-агыйжы чедиишкиннеринге доктаап, районнуң ажылчы чоннары Совет Тываның 40 чылын күш-ажылчы бедик көргүзүглерлиг уткуур дээш бүгү күжүн салырын бузуреткен.

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың үш чылдарында болгаш ооң өзек чылында боттарының ажыл-херээн партияның амгы үеде салып турар негелделеринге дүүштүр шугумчулекчи ёзу-биле түңнеп көрбүшаан, «Совет Тываның 40 чыл болур оюнга — 40 шалыпчы неделяны бараалгадыр!» деп шалыпчы ээлчегге кирген. Бо дугайын ооң директору депутат **Ю. Т. Комаров** республиканың Дээди Совединиң сессиязының шиирипден чугаалаан. Шалыпчы ээлчегниң баштайгы ийи неделязында социалистиг чарыштың мурнакчыларының ажыл-ижин сессияга ол дыңнаткан. Чижээ, бедик сорттуг рудалар арыглаар цехте улуг мастер Б. У. Кууларның удурткан ээлчээ 72 тонна бедик шынарлыг даг-дүгүн болбаазырадып, ээлчег үлүүн 213 хуу. аар чүък сөөртүр автосамосвал чолаачызы Г. И. Голденко, экскаваторжу А. П. Сорокин олар баштайгы неделяның планын 117—212 хуу күүсеткен. Комбинат шалыпчы ээлчегниң баштайгы ийи неделязында продукция сайгарарының даг-дүгү бүдүрүп үндүрериниң, бараанныг продукцияның, даг массазын казарының, электри энергиязын ажылдап үндүрериниң планнарын шуптузун ажыр күүсеткен.

Депутат бойдус камгалалының болгаш бойдустуң байлаан чөп ажыглаарының айтырыгларынче сессияның киржикчилериниң кичээнгейин угландырган. Бо чылын Ак-Довурактың хризотил-даг-дүгү чыдар черин чөп ажыглаарының шыңгыы базымнары кылдынар. Бүдүрүлгениң ажыктыын моон соңгаар кудулатпас дээш бүгү бар аргаларны санап көрүп, 1984 чылда комбинаттың мурнунда сорулгаларны, ону чедип алырының оруктарын тодараткан. Ол бүгүнү боттандырары планга немей бир миллион ажыг рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүрүп, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезин биле ажыл төлевириниң аразында деңзигүүрүнүң шын турарын таарыштырар, бот-үнени элээн чиигедирин хандырар аргаларны бээр.

Амгы үеде комбинатта хожудап турар коллектив чок. Ынчангаш бо чылын бүдүрүлгениң хемчээлин элээн көвүдедир, ооң ажыктыг чоруун кудулатпас, даг-дүгү бүдүрериңге он бирги беш чылдың баштайгы ийи чылдарында болган хожудаашкыннарны чайладырынче көскү базымнарны кылыр, беш чылдың онаалдаларын чедиишкинниг күүседир аргалар бар.

Комбинат-биле харылзаалыг ажылдап турар чамдык коллективтер комбинат-биле чедиишкинниг ажылдаарынга белен эвезин 1983 чылда көргүскенин ол шугумчулээн. Ооң уржуу-биле комбинат пландан ажыр бүдүрген даг-дүгүн херeглекчилерже чорудуп шыдавайн турган чоруктар бар.

Эрткен чылын «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелели чуртталга тудуунга көрдүнген капитал салышкыннарының чүгле чартыын шиңгээдип алган. Ынчангаш «Шагонартяжстрой» трест ышкаш тудуг организациялары-биле кады шиитпирлезе чогуур чугула айтырыгларга ол база доктааган.

— Он бирги беш чылдың эрткен чылдарында республикада кадык камгалалы улам ыңай хөгжүп, ооң материалдыг баазазы экижип турар — деп, Тыва АССР-ниң кадык камгалал министри депутат **Н. В. Сизых** саналынга демдеглээн.

Кадык камгалал албан черлериниң материал-техниктиг баазазың быжыглаар талазы-биле ап чоруткан хемчеглер эмнелге орунналарының четкилерин элээн калбартып, чонга стационарлыг дузаны экижидеринге идигни берген.

Эмчи кадрларны болгаш медицинаның ортумак эртемниг ажылдакчыларын белеткээр талазы-биле чамдык ажылдар кылдынып, национал кадрларны белеткээриниң айтырыглары чедиишкиниг шиитпирлеттинип турар.

Чоннуң кадыкының камгалалынга бюджеттиң акшаландырыышкыны чыл бүрүде көвүдеп келген. Сөөлгү он чылда кадык камгалалының бюджеди ийи катап көвүдээн, бо чылын ол 26.5 миллион рубль чедер. Бичии уругларның болгаш херээженнерниң медицина хандырылгазының талазы-биле боттуг ажылдар кылдынган.

Ынчалза-даа кадык камгалалының адырында шыңгыы четпестер бар. Ыланғыя кадык камгалал объектилериниң тудугларын оожум темпилиг чорудуп келген. «Тыва тудуг» трест Кызылда уруглар эмнелгезиниң тудуун дүргедедир талазы-биле шалыпкын хемчеглер албайн турар. «Тыва септелге тудуг» трест республиканың туберкулёз аарыглыгларынга удур диспансеринге улаштыр тударын планнаан бажыңның тудуун доозарының хемчеглерин албайн, узамдыктырып келген.

Республиканың кадык камгалал шутумунда кадрларның ажылдан үнер-кирери хөй. Үш чыл болгаш оон-даа хөй үеде ажылдаан бежен хире эмчилер чыл бүрүде республикадан өскээр чоруп турар. Сөөлгү үш чылда интернатура доосткан эмчилерден безин чүс он дөрт кижи республикадан үнүп чорутан.

Кадрларның ажылдан үнүп-кирер чоруунуң бир чылдагааны чурттаар бажың-балгат-биле хандыртынмайн турарында.

«Найырал» совхозтуң ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айтыышкыннарны бүгү ажыл-херекке удуртулга болдуруп, он бирги беш чылдың дөрткү чылының күш-ажылчы ээлчээнче киргенин совхозтуң хойжузу депутат **Е. Я. Алдай** саналынга демдеглээн.

Депутат эрткен ажыл-агый чылында чаңгыс чер чурттугларының ажыл-ижин чугаалап тура, бүдүрүлгениң мурнакчыларының аттарын индирден адаан. Совхозта мал ажылының хоочуннары хөй, чижээ, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны О. Даш сөөлгү үш чыл улаштыр районга эки көргүзүгну чедип ап келген, оон сөөлгү үеде көргүзүү: төрүүр чүс хойдан 133 хураган. Он тос хойжу төрүүр чүс хойдан тозандан өрү хураганы алган. Оларның аразында аныяктар база бар. Мурнакчыларның ажылының дуржулгазын өскелерге, ылаңгыя аныяк малчыннарга чедирер, өөредир айтырыг совхозта кошкак тургустунганын, аныяктарны мал ажылынга хаара тудары негелдеге дүүшпейн турарын депутат чугаалаан.

Депутат ажыл-агыйда шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларга доктааган. «Найырал» совхоз эрткен үш чылдарның планныг онаалдазын, социалистиг хүлээлгелерин чедир боттандырбайн келген. Күрүнеге сүт садарының планындан өскезин — эъттиниң, дүктүн совхоз эрткен чылын күүсетпээн. Тарааның дүжүдү база хирелиг болган. Бо бүгүнүң чылдагааны — мал бажын өстүрери-биле уксаажыдылга ажылын кошкак тургусканында, мал ажылдыгларның специалистерниң хүлээнген херээнге харысалгазы чавыс, олардан негелде кошкак болуп турарында. Ажыл-агыйның чамдык участоктарында күш-ажылдың сагылга-чуруму ам-даа кошкак. Ооң түңнелинде төрүүр чүс баш малдан чеден алды хураганы, чеден бызааны камгалап алганы негелдеге дүүшпес дээрзин депутат чугаалаан.

Чаа Чаа-Хөлде ажыглалда кирип турар объектилерниң шынаарынга ол база доктааган. Чижээ, 1983 чылда МТМ-ниң четче дериттинмээнде ажыглалга киргенин ол чугаалаан. Чаа Чаа-Хөлде фермазы ап көрээлинер. Ында механизация ажыглалга кирген хүнүндеи бээр орта ажылдавайн турарындан саанчылар өдекти хол-биле чүдүрүп турар. Транспортёр ажылдавайн турар, малдың чемгерилгезин механизаставаан.

Депутат саналынга ажыл-агыйда кыштаглаашкынның эртип турарынга доктаавышаан, Совет Тываның 40 чылынга уткуштур социалистиг чарыштың бүдүрүлгезиниң участок бүрүзүнде калбарганының дугайын чугаалаан.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин күүсеттинмишаан, эрзинчилер он бирги беш чылдың онаалдаларын күүседиринге, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидеринге, шынар көргүзүглерин экижидеринге чамдык чедиишкиннерни чедип алганын Эрзин районкүүскомунуң даргазы **Н. В. Чыкдыгыр** сессияга дыңнаткан. Үш чылдарда малдың баш санын өстүрериниң планын күүсеттинген. Хойнуң, өшкүнүң, тевениң баш саны өзүлделиг. Район мал ажылының продукциязын бүдүрер болгаш күрүнеге садарының планнарын бүгү кол-кол көргүзүглер аайы-биле күүсеткен. Үш чылдарда пландан ажыр 608 центнер сүттү, 1873 центнер эътти, 235 центнер дүктү күрүнеге саткан.

Совет Тываның 40 чыл болур оюнга тураскааткан шалыпчы ээлчегге киришпишаан, районнуң ажыл-ишчилери эрткен чылын база чамдык эки түңнелдерлиг болган. Күрүнеге мал продуктуларын садарының планнарын ажыр күүсеткен. Чээрби дөрт хойжу төрүүр чүс хойдан 90—108 хураганы менди ап, бодуун дүктүг бир хойдан 1,8 кг дүктү кырган. Чарыштың тиилекчилери — ажыл-агыйлар, бригадалар, фермалар хөй.

Бар арга-курлавырларны долу ажыглалга киирген болза, түңнелдер оон-даа бедик турарын оратор айыткан. Ажыл-агый удуртукчуларының, специалистерниң, контроль, харысалга чогундан малдың өлүп-чидери, ону оорга алдыр, самчыгдаар чоруктар кызырылбайн турар. Мал ажылының продукциязының шынары куду.

Ынчангаш ажылдың стилин болгаш методун үндезини-биле өскертирин үе негеп турар. Мал ажылында кол адыр — хой ажылын хөгжүдер, малдың продуктулуун бедидер, ооң чем баазазын быжыглаар, суггаттыг черлерин шиңгээдир, сиген шөлдерин, одарларны чөп ажыглаар.

Эрзин суурга чаа хевирниң ясли-садигин тудар дугайында айтырыгны беш чыл дургузунда кодуруп келзе-даа, чогуур харыы алдынмайн турарын шугумчулээн. Ынчангаш келир чылын ол тудугну эгелээр талазы-биле төлевилел-смета документилерин белеткээрин республиканың Күрүне планындан болгаш Чырыдыышкын министерствозундан ол дилээн.

Кызылдың куш фабриказының куш ажаакчызы депутат **В. А. Долганина** саналынга бүдүрүлге коллективиниң СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин ажылга программа кылдыр хүлээп алганын, эрткен чылдың социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш оларның кайгаар ажылдааныңың дугайын чугаалаан.

Төнчүткен одалга системазын бүдүрүлгеге эрткен чылын киргени — коллективтиң ажылынга таарымчалыг чамдык байдалдарны тургускан. Куш фабриказының ажылдакчылары он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылының планныг онаалдазын эки күүсеткен. Бүдүрүлге пландан ажыр 8 миллион 600 муң чуургапы саткан, 615 муң рубль орулганың орнунга — 863 муң рубльди алган. Социалистиг хүлээлгелериниң өске-даа негеделери эки көргүзүглер-биле күүсеттинген. Ону ажылдың участок бүрүзүнде күш-ажылдың сагылга-чурумун ажылдакчы бүрүзүнүң сагып турары-биле, хүлээнген херээнге харысалгазының бедээни-биле, фабриканың материал-техниктиг баазазының быжыканы-биле чедип алганын депутат демдеглээн.

Депутат дараазында, коллективтиң бо чылгы сорулгаларынга доктаавышаан, фабриканың ажылдакчыларының бүгү күжү Совет Тываның 40 чылын төлептиг күш-ажыл-биле уткуур хүлээлгени күүседиринче угланганын чугаалаан.

Районнуң чурттакчылыг черлеринде телефон харылзаазының багайын депутат саналынга чугаалаан. Ол дугайын республиканың Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң адресинге дыңнатпышаан, «Көк-Тей» совхозтуң сүт-бараан фермазында, «Тиилелге», «Кара-Хаак», «Х Улуг хурал» совхозтарда чуртталга бажыңнарынга радио шутуму киирер ажылдарын бо чылын доозарын дилээн.

Ындырда — Тыва АССР-ниң чоннуң амыдырал хандырылга министри депутат **С. К. Буянды**.

Депутат саналының эгезинде республиканың амыдырал хандырылга албанының ажылдакчыларының эрткен чылда ажыл-ижинге доктааган. Республиканың чоннуга амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын чедирериниң хемчээли элээн өзүлделиг. Чонга идикти септээр дааравыларның, телерадиоаппаратура, аңнадыралдың нарын дериг-херекселдерин септээриниң ачы-дузазы хоорайда-даа, кодээ-даа черлерде калбарган болгаш шынары көскүзү-биле экижээн. Бүдүрүлгелерниң материал-техниктиг баазазының чыл санында быжыгып турары — бүдүрген продукцияның шынарын бедидериниң идиглиг болуп турар. Ооң-биле кады министерствонуң бүдүрүлгелеринде, каттышкыышкынарында ажылды бригада хевирээни-биле организастаары багай эвес тургустунган, ол арга-биле ажылдап турар коллективтерниң саны көвүдеп турарын ол улай чугаалаан.

С. К. Буянды саналынга кичээнгейни чоннуң амыдырал хандырылгазында чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларже угландырган. Чамдык райоинарда, ажыл-агыйларда удуртукчуларының талазындан амыдырал хандырылга черлериниң ажыл-амыдыралынче кичээнгей кошкак, чогумчалыг харылзаа чедип алдынмааның чугаалаан.

Амыдырал хандырылгазының ачы-дуза чедирилгезинге, ооң культуразынга, чагыгның күүселдезиниң хуусаазынга хамаарыштыр чурттакчылардан чөптүг хомудалдар кирип турар. Чамдык бүдүрүлгелерде күш-ажылдың сагылга-чуруму негелдеге дүүштүр тургустунмаан, кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу эвээжевейн турар. Ол чоруктарның ажылга шаптараазынын билдингир. Чылдагаан чүгле ында эвес. Чагыгларның күүселдези артык кезектер чогундан, ыы чедиишпезинден база саадап турар. Бүдүрүлгелерде күш-ажылды механизастааны негелдеге ам-даа дүүшпес.

Республиканың чоннуң амыдырал хандырылга албанының ажылдакчылары Совет Тываның 40 чылынга уткуштур социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, чонга ачы-дуза чедирилгезиниң культуразын бедидер дээш улам күженишкиниг ажылдаар дээрзин депутат түңнелинде чугаалаан.

ЧУРУКТА: Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң сески сессиязының ажылының үезинде.

ЧССР. Прага метрозун чехословак-совет найыралдың тудуу деп дүрүм ёзугаар адап турар. Ону Совет Эвилелинден келген чер өрүмнээр күчүлүг техниканың дузазы-биле, совет специалистерниң техниктиг дээннежилгези-биле тудуп турар.

Бо үеге чедир чер иштинде 20 километр узун метро шугумнарын туткан, ук шугумнар хоорайның транспорт дажыглаашкынының айтырыгларын шиитпирлээринге улуг дузаны чедирген.

Прага метрополитениниң ам туттунуп турар үшкү шугумунуң «Москва» станциязында Ленинградтың машина тудугжуларының бүдүрген эскалатор дериг-херекселдерин эптеп тургузарын эгелээн. ССРЭ биле ЧССР-ниң чазактар аразында дугуржулгаларын ёзугаар ук станцияны совет архитекторлар болгаш специалистер дерип кылыр. Ооң-биле чергелештир чехословак специалистер Москва метрополитениниң Серпухов радиузунда «Прага» станциязын дерип кылырлар.

ЧУРУКТА: «Москва» станциязынга эскалаторну эптеп кылып турары. Ленинград чурттуг специалист В. П. Миронов (ортузунда) база ооң чехословак эштери Йозеф Вашка (солагай талазында) болгаш Мирослав Трёгнер олар.

ЧТК — СЭТА-ның фотозу.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ЧУГУЛА АЙТЫРЫГЛАРНЫ ӨӨРЕНИП ТУРАР

УЛАН-БАТОР. Моолдуң аймактарында көдээ ажыл-ишчилериниң партийжи-политиктиг өөредилге системазында чаа эгелээн чылда баштайгы кичээлдер эрткен. МАРН-ның социал-экономиктиг политиказын боттандырарының чугула айтырыглары, социалистиг дем каттыжылга чурттарының тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиктиг угланыышкыны лекцияларның болгаш семинарларның кол темалары боор турар.

Көдээ ажыл-агыйның коллективтеринге кичээлдер планнарын тургузарда продукция бүдүрүп үндүрериниң көвүдедириниң, бүдүрүлгениң ажыктыг чоруун бедидериниң талазы-биле сорулгаларны көргени таварылга эвес. Ындыг тодаргай көөр чорук көдээниң аныяк ажыл-ишчилерин күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге идиглиг болуруп практика көргүскен.

Ажылчы чоннарның партийжи-политиктиг билииниң арга-хевирлерин сайзыраңгайжыдары амгы үеде партияның идеология ажылының кол угланыышкыннарының бирээзи боор турар. Бо талазы-биле чугула рольду Моолда эң массалыг хөй-нийти организацияларының бирээзи апарган республиканың эртем-билиглер нептередир талазы-биле ниитилелинге онаап турар. Ниитилелдиң лекторлары болгаш пропагандистери темалар аайы-биле беседаларны болгаш ниитилел-политиктиг номчулгаларны кылып, мурнакчы дуржулганың школаларын организастап турар.

ТУДУГЖУЛАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

ХАНОЙ. Эрткен чылда Вьетнамга улус ажыл-агыйының он-он тудугларын ажыглалга кирген. Республиканың тудугжуларының ВСР-ниң найысылалынга болган чөвүлел хуралының киржикчилери эрткен үеде тудуг индустриязының ажылының түңнелдерин болгаш келир үеде сорулгаларын чугаалашкан.

Аңаа чүве чугаалааннар 1983 чылда Совет Эвилелиниң дузазы-биле Хоабинь дээр гидробелдирин кылып турар Кара хемни дуглаан. Малай дээр чылыг күжү-биле ажылдаар электри станциязының баштайгы энергия блогун ажылдадып эгелээн. Бимшон болгаш Хоангтхань хоорайларда цемент заводтарын тудары доозулганын дыңнатканнар. Чуртталга тудуунуң темпизи болгаш тудуг материалдарын кылып үндүрери улгаткан.

Ол бүгү чедиишкиннерни бүдүрүлгени организастаарын сайзыраңгайжытканының, эртем болгаш техниканың чедиишкиннерин ажыглап тургаш, ажылдың ажыктыын бедиткениниң ачызында чедип алганын олар демдеглээн. Ол адырда калбарган күш-ажылчы маргылдаа Совет Эвилелинде болгаш өске-даа социалистиг чурттарда тудугжуларның мурнакчы дуржулгазын өөренип, ажыглаарынга улуг рольдут болган.

ЧУРТТАЛГА ФОНДУЗУНУҢ ЧААРТЫЛГАЗЫ

БЕРЛИН. ГДР-де чуртталга программазын чаартырының чугула кезээ шаг-шагның эрги бажыңнарын үндезини-биле септээри болгаш чаартыры боор турар. Республиканың барык бүгү хоорайларында кылып турар ол ажылдың хемчээли улам улгадып турар. Беш чыл иштинде 350 муң ажыг эрги квартираларны чаартыр. Ол болза, эрткен беш чылдыындан барык чартык катал хөй.

Ындыг немелде өзүлдени бирги ээлчегде тудугнуң индустриалдыг аргазын калбаа-биле ажыглаары-биле чедип алдынар ужурлуг. Ол арга эң-не хөй экономиктиг ажыкты бээр. Ол хамыктың мурнунда тудуг организацияларының механизация чепсектерин ажыглаары болгаш бүдүрүлгени чаартыры, эрги арга-биле тудуп тургускан чуртталга бажыңнарының капитал септелгезинге таарышкан хөй-хөй тудуг кезектерин калбаа-биле кылып үндүрери боор турар.

Бир эвес Берлинде Марцан дээр ындыг чаа чуртталга районнарын оңгуттарның улуг-улуг тудуг комбинаттары кылып турар болза, эрги квартираларны чаартырының талазы-биле ажылдарның хөй кезиин район чагыргазының улуг эвес тудуг организациялары кылып турар.

БҮДҮН ЧЫЛДА НОГААЛАР

СОФИЯ. Болгарияның агаар-бойдузунга амгы үеде ышкаш, ындыг соок турбаан-даа болза, магазиннер делгиирлериниң кырында — ногаан салат, шпинат, эрте быжар ногаалар байлак. Чурттуң хоорайларының болгаш суурларының калбак чылыдылга ажыл-агыйының эки ажылының ачызында садыг-наймаа черлери ногаа аймаа-биле үлүк-соктаал чокка хандыртынып турар. Ногаа өстүрер шывыглыг черлерин чылыдарының чаңчыккан аргазындан аңгыда, ол чуртта чаа, кедилиг технологияны база калбаа-биле ажыглап турар апарган. Чижээ, хүн батареяларын чедиишкиниг ажыглап турар. Олар чылыдыкчыларының одалга системаларында сугну изидип бээр. Хүн энергиязын кылагар шывыглар адаанда хөй-хөй муң гектар шөлдерин чылыдарынга болгаш чырыдарынга база ажыглап турар. Бо беш чылдың төнчүзүнге чедир национал аграр-үлетпүр эвилелиниң системазында кирип турар чылыдылга тудугларының ниити шөлү бир муң гектар чедер ужурлуг.

(СЭТА).

БҮГҮ АРГАЛАР БАР

Совет кижиниң үзелин, ооң төлептиг мөзү-шынарларын, угаан-бодал культуразын хевирлээринге литература болгаш уран чүүлдүң улам өзүп турар ужур-дузазын сөөлгү чылдарның партийжи документилеринде онза тодаргай айыткан. Литература болгаш уран чүүл чоннуң интернационалчы кижизидилгезинге база улуг рольду ойнап турар. Массаларның идея-уран чүүл кижизидилгезинге улуг чер литература, уран чүүл критиказынга хамааржыр, ук критика хары угда номчукчуже болгаш чогаалчыже углаан болур.

Критика литература эртеми-биле сырый холбаалыг, оларның сорулгалары нинти, өөренип сайгарып турар чүүлү база нинти. Олар ылаңгыя тыва, алтай, хакас дээн чижектиг өске-даа ындыг аныяк үжүк-бижиктиг литератураларда бот-боттарынга онза чоок. Чүс-чүс чылдарның дуржулгазын хаара туткан литератураларда литература эртеми дыка хөй таварылгаларда шагда эрткен үелерниң чогаалдарын, классиканы өөренип турар болза, тыва литератураның үндезилекчилери болур тыва чечен чогаалдың классиктери амгы үениң критиктериниң чаңгыс үежилери боор турар, тодаргайлаарга, оларның аразында үе талазы-биле үзүктелиишкин чок.

Тыва литература эртемденнери амгы үениң критиказынга кезээде идепкейлиг киржип, литератураның болгаш амыдыралдың изиг истери-биле бүгү чаа чүүлдерни эскерип, ол бүгү талантылыг, чаа чүүлдерни деткиирин, литература хөгжүлдезиниң утланыышкынын тайылбырлаарын, ол-бо чазыгларның болгаш чедимче чок чүүлдерниң тывылган чылдагааннарын тодарадырын оралдашпышаан, ол чүүлдерже массалыг номчукчунуң болгаш чогаалчының кичээнгейин угландырып келген. Ол болза теоретиктиг билиглерин оларның шиңгээдип алганының ачызында болдунар аргалыг болган. Ооң-биле чергелештир чогаалчылар, журналистер, партия ажылдакчылары тыва литература хөгжүлдезиниң бүгү дургузунда хөй-хөй критика чүүлдерин бижээннер. Ол талазы-биле ылаңгыя А. Калзан, Д. Куулар, М. Хадахане, С. Пюрбю, О. Саган-оол, С. Самба-Люндуп, Б. Хөвеңмей, Ю. Күнзегеш, Н. Сердобов, Ч. Серен-оол, В. Локонов, С. Козлова болгаш өскелерниң-даа аңгы-аңгы үелерде идепкейлиг ажыл-чорудулгазын демдеглээр херек.

Хөгжүп орар национал культураларның дугайында партияның болгаш күрүнениң ленинчи национал политиказының сагып салыышкынының илерээшкиннериниң бирээзи болза тыва литературага болгаш критикага орус критиктерниң, литература эртемнериниң, чогаалчыларның, журналистерниң көргүскен дузазы болур. 40—50 чылдарда төп болгаш сибирь парлалгазынга үнүп турган тыва литература дугайында чүүлдер колдуунда орус авторларга хамааржып турган, олар аныяк тыва литератураны бүгү-эвилел номчукчузунга таныштырып турганнар. Ол чылдарда тыва критиктерниң боттарының отряды чүгле чаа хевирлеттинип орган болгаш дуржулгазы-даа, теоретиктиг билиглери-даа эвээш турган. Тыва критиканың болгаш литература эртемниниң четчип бажыгарынга хөй-хөй литература эртемденнери, критиктер, чогаалчылар идиг болган. Оларга, чижээ, А. Пальмбах, Р. Бикмухаметов, Ю. Андреев, Н. Венгеров, Г. Ломидзе, К. Зелинский, З. Кедрина болгаш өскелер-даа хамааржыр. Олар тыва критиктерин белеткээринге теоретиктиг болгаш практиктиг дузаны көргүскеннер.

Тыва критика бөгүн теория талазы-биле кажангызындан-даа артык эки чепсегленген. Сөөлгү чылдарда аныяк үжүк-бижиктиг литературалар дугайында теория талазы-биле улуг үнелиг ажылдар үнгүлээн, ол ышкаш Д. Романенко, Б. Комановский, К. Антошин, В. Чукреев оларның эртем-тайылбырлыг шинчилелдеринде тыва литератураның, ооң чамдык жанрларының хөгжүлдезиниң айтырыгларын четчири-биле чырыдып турар. Тыва литература эртемденнери боттары тыва литератураның кол жанрларын өөренип, төрээн литературазының очерктерин болгаш төөгүлерин тургускаш, аныяк үжүк-бижиктиг литератураларның теориязын байыткаңнар.

Ынчалза-даа сөөлгү чылдарда тыва литература эртемденнери критиктиг чүүлдерни эвээш бижип турарлар. Өске херектерге чардыгыышкыннар ону канчаптаа агартып шыдавас. Чүге дээрге ёзулуг критик болгаш литература эртемдени профессионал кижи бодунуң литературазы дээш онза сагыш салыр, чаа чогаал бүрүзү ооң сонуургалын хайныктырар ужурлуг. Ол-бо автор тыва литератураның моон мурнунда турган чүүлдерге, кожазында девискээрниң литератураларынга, бистиң бүгү улуг совет литературавыска деңнээрге, кандыг чаа чүүл киргенил, ук чогаал кандыг черни ээлээрил, ол бир базым бурунгаар болганы ол бе, азы бир базым аткаар бе, чугула амыдыралчы айтырыгларны автор канчаар шиитпирлээрил, ооң хууда туружу тодаргай бе азы тодаргай эвес бе дээрзи критик азы литература эртемдени кижини онза сонуургадыр ужурлуг.

Критиктиң чүүлү — эң-не бедик мергежилдиг номчукчунуң бодалы-дыр. Ук чүүл бүзүреңчиг болгаш барымдааларлыг болур ужурлуг. Ынчалза-даа ында авторнуң чүгле бодунуң хууда (субъективтиг) бодалы ыяап-ла турар. Ынчангаш бир номнуң дугайында, аңгы-аңгы бодалдар, аңгы-аңгы үнелээшкиннер, маргылдаалар-даа туруп болур. Чижээ, С. Сүрүң-оолдуң сөөлгү тоожулары номчукчуларның талазындан янзы-бүрү маргылдааларны болдурган, ынчалза-даа ук маргылдаалар критикага колдуунда дегбээн. Ол-бо чогаалчының чогаалын чүгле бедик мергежилдиг критика, тодаргай анализ шыны-биле үнелеп шыдаар. Ол үнелээрде, чогаалчының чогаал талазы-биле эрткен оруун, литератураның төөгүзүн база барымдаалап көөр! Тыва романның кажан тургустунганының дугайында, ооң авторунуң кымыл дээрзиниң дугайында айтырыг база маргылдаалыг чүүл боол турар. Бистиң критиктеривис, литература эртемденнери ук айтырыг талазы-биле боттарының чогуур сөзүн чугаалаар ужурлуг. Ол чорук улуг ажылды негээр, ынчалза-даа амыдырал болгаш литература практиказы ук айтырыгны критиктерниң мурнунга дорту-биле тургускан.

Тыва критиктер төп парлалгага чүүлдерни кончуг ховар бижип турарлар. Тыва чогаалчыларның амгы салгалы хүннүң чидиг айтырыгларын дидими-биле чырыдып турарлар. Ындыг турбуже, бүгү-эвилел номчукчузу ол дугайын кончуг эвээш билир. Ооң буруузу база-ла тыва критикага хамааржыр. Бистиң критиктеривис, литература эртемденнеривис шала кошкак ажылдап турар. Ооң ужурунда, тыва литература Сибирьның өске-даа литератураларынга деңнээрге, олардан эвээш чырыттынып турар. Ук четпес чорукту чайладыры чугула, чүге дээрге бөгүнгү тыва критика литература-биле болгаш үе-биле деңге базар бүгү аргалар лыг.

М. ТАТАРИНЦЕВА,
Тываның эртем-шинчилел институдунуң эртем ажылдакчызы.

Кызылдың башкы техникумун дооскан соонда, дөртен чыл бурунгаар Борбак-Кара Өнүгүевна Салчак Мугур-Аксы суурга башкылаары-биле чедип келген. Ону эге класстар башкызынга томуйлаан. Ол үеде школа улуг эвес, дериг-херекселдер база чедишпес, эң-не кол чүве — башкылар чедишпези турган. Өөредилге-кижизидилге ажылынга бүгү күжүн берип, ол берге ажылче башкы шынның кирипкен. Хайныышкыныг ажыл-ишчи чылдар эртип-ле турган. Колхозтарны тургузары, кодээ ажыл-агыйын көдүрери, бижик билбес чорукту узуткаары — бо бүгү ажылдарга Б-К. Ө. Салчак идепкейлиг киржип турган. Ол төөгүлүг болуушкуннарның соонда төрээн чери, ооң кижилери ооң караанга-ла чаартынып келген. Өөредип каан өөреникчилери дээди, ортумак өөредилге черлерин доозуп, төрээн суурунга тускай эртемниглер боон чедип кээп турган. Б-К. Ө. Салчак — Тыва АССР-ниң алдарлыг башкызы. Хөй удаа кодээ болгаш район Совединиң депутадынга соңгуттуруп келген. Борбак-Кара Өнүгүевнаны коллективинде эш-өөрү «дагдыныкчыларның дагдыныкчызы» деп адап турар.

ЧУРУКТА: башкы Б-К. Ө. Салчак.
В. ТАНОВТУҢ фотозу.

МЕРГЕЖИЛИНГЕ БЕРДИНГЕН

Кижиниң кадыы дээш демисел — эмнелге ажылдакчыларының кол хүлээлгези. Ак халаттыг кижилерни чон буянныглар деп шынна адаар. Эмчиге эмнеткеш, сегип үнген аас-кежиктиг, ажы-төлдүг, ажыл-ижинге катап ээп келгеннер кайда-даа бар.

Бистиң Тес-Хемниң район эмнелгезин эрткен чылын эмнелге-профилактика ажылдарын хөйнү чоруткан. 400 чыгыы нелер маңаа чиигеп, өг-бүлелерге бичии чаштар немешкен. Ниитизи-биле 17 микрорайонга тускай эмчилерни быжыглаан. Эмчилер лекция, беседаларны доктаамал чорудуп, хөй санныг санитар-хыналдаларны микрорайоннарга кылган. Малчыннарже айда ийидеи эвээш эвес удаа үнүүшкүннерни график ёзугаар чорудуп турган.

Район эмнелгезинде мергежилинге ханы бердинген, кызымак эмчилер хөй. Ындыгларга Аркадий Харламович Перевалов, Кадыр Викторовна Сундуй, Лариса Ивановна Кара-оол, Анчымаа Догерикпеевна Эртине, Наталья Сундуйевна Монгуш болгаш өскелер-даа хамааржыр. Олар ак сеткилдиг сагыш човангыры, дыңнангыры-биле чоннуң хүндүткелин чаалап алганнар. Ында дээди эртемниг 12, ортумак эртемниг 39 эмчи ажылдап турар. Эмчилер чурттакчы чонга, школачыларга лекция-беседаны бо-ла кыла берген турарлар. Эмнелгениң ажылын Самагалдай кодээ Совединиң сессиязынга ийи удаа дыңнаан. Кадык камгалалынга хөй чылдарда бараан болган, РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи Роман Имажапович Калдар-оол чыылган депутаттарга суурнуң арыг-шевергин, санитар-гигиена дүрүмнерин сагыырының, ажы-төлдү кадык-чаагай өстүреринин, школачыларның болгаш вечаштарның кадыкшылының дугайын бо-ла чугаалап таныштырар.

Район эмнелгезиниң ажылында эки чүүлдер бар-даа болза, шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар эвээш эвес. Районда ниитя аарыглар болгаш урутлар эмчилери чедишпес. Туберкулёз, карак болгаш диш эмчилери шуут чок. Эмчилерниң чурттаалга бажыңнары-биле хандырылгазы четпес. Берге аарыг кижилерге дүрген дуза чедиреерде, санавиация негеттине бээр таварылгалар бола тура бээр, а самолёт хонар шөл чок болганы-биле дүрген дуза чедирилгезиниң бо чугула хевири ажыглаттынмайн турар. Чыттырып эмнээр салбырларда аъш-чем аймааның ассортиментизи кызыы. Бо айтырыглар талазы-биле хемчеглерни ап, шиитпирлээри эмнелгениң ажылын улам экижидеринге идиг болур.

1984 чылда район эмнелгезин улгаттырып, божудулга болгаш хирургия салбырларын аңгылаарын көрүп турар. Амгы үеде эмнелгениң коллективи Совет Тываның 40 чыл ооң төлептиг уткуур дээш, шалыпчы 40 неделяга тускай хемчеглерни ажылдап кылгаш, амыдыралга боттандырып, социалистиг чарышты калбарткан ажылдап турар. Ол ышкаш 1984 чылдың март 4-те болур соңгулдаларга уткуштур ажылчы чонга лекция-беседа кылырын хөвүдедир, күш-ажылдың сагылга-чурумну улам быжыглаар, школа болгаш микрорайоннар-биле харылзааны күштелдирер.

М. ТИРЧИН.

ТВ

ЯНВАРЬ 19-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.45 —Документалдыг телефильмнер. 9.40 —«Аныяк Россия» деп уран-чечен телефильмниң 8-ки сериязы. 10.55 —«Аян-чорукчулар клуву». 11.55 — Телемедээлер. 12.00 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг телефильмнер. 15.25 —А. Бородин. Квартет № 2. Күрүнениң Бородин аттыг квартеди күүседир. 16.00 — Артиллерия маршалы К. П. Казаков-биле школачыларның ужуражылгазы. 16.45—«Шыдыраа школазы». Разрядчылар клазы. 17.15 — «Улусчу чогаадылга». Теле-тайылбыр. 18.00 —«Миллионнарның ленинчи университеди. «Кижиниң иштики мөзү-шынары». 18.30 — Веселые нотки. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00—Чурттуң бүдүрүлгелеринде чогаадыкчы лабораторияларның тургузуушкунунуң дуржулгазының дугайында дамчыдылга. 19.35— «Аныяк Россия» деп тос сериялыг уран-чечен телефильмниң 9-ку сериязы. 21.00 —«Үе». 21.35 —«Балет дугайында». Башкарыкчызы —ССРЭ-ниң улустуң артизи О. В. Лепешинская. 22. 50 —Документалдыг телефильм. 23.15—23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 —Документалдыг телефильм. 8.35 —Н. А. Некрасов —«Демир-орук». 7 класс. 9.00 —Испан дылы. 9.40 —Н. А. Некрасов — «Демир-орук». 7 класс. 10.05 —ПТУ сургуулдарынга. Астрономия. 10.35 — География. Антарктида. 11.05 —«Аваның школазы». 11.40 — Төөгү. 12.10 — География. 5 класс. 12.40— Испан дыл. 13.10 —Школачыларга хлеб дугайында. 13.40— Совет чогаалчылар В. И. Ленинниң дугайында. В. Катаев —«Хлнада бичии демир эжик». 14.05 —«Пролетариат диктатуразынга бриллиантылар». Бижиктерлиг уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 15.15 —С. Капутикянның шулук чогаалы. 16.00 —Телемедээлер. 16.05 —18.00 —Чапсар. 18.00 — Телемедээлер. 18.15 —Эртем-тайылбырлыг фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.25 —«Совет Тыва — салгалдарның салым-чолунда». Бии-Хем районнуң Өөк суурдан дамчыдылга. 18.55 —Киножурнал. 19.05 —«Азияның төвү». 19.35 — Телефильм. 19.45 —Телемедээлер. 19.55 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг узунар. чаштар!». 20.20 — «Дем каттыштырылгазы». 20.50 — Документалдыг телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Самарада дүвүрээзиниң хүннер». Үш сериялыг уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 22.45 — Волейболга ССРЭ-ниң бирги чери дээш маргылдаа. Херээженнер. «Уралочка» (Свердловск) — «Динамо» (Москва). 23.15 — 00.00 — Н. Мясковский. Симфония. ССРЭ-ниң Күрүнениң академиктиг симфония оркестри күүседир.

АЧЫ-ДУЗА ЧЕДИРИЛГЕЗИ

Чоннуң акша камнаар хевирлерин калбартыры-биле ажаалга кассалары 1984 чылдың февраль 1-ден эгелээш, салыышкыннарның чаа хевирин хүлээп ап эгелээр.

Аныяктарның шаңналдыг салыышкыннары. Ындыг салыышкыннарны 18-тен 30 хар чедир назылыг хамаатылардан хүлээп алыр. Ындыг салыышкынның счёдун акша салыр кижи боду паспортун көргүзүп тургаш, ажаалга кассазынга ажыдар. Ооң соонда акша чыылдазын ай санының шилчидиишкиннерин ёзугаар кылыр болгаш салыкчыларның ажылдап азы өөренип турар черлериниң бухгалтериязы ажаалга кассазында аныяктарның шаңналдыг салыышкынында счётче шилчидер. Ай санында шилчидер салыышкынның хемчээлин — 10, 20, 30, 40 азы 50 рубльди — салыкчы боду тодарадыр. Акшаны кижи боду салып база болур. Бо салыышкынның түңнерин үндүрүп бербес.

Аныяктарның шаңналдыг салыышкыннарының талазы-биле айыттынган негелделерни хажык чок сагаан болза, салыкчыларга чыл санында-ла 3,5 хуу орулганы немей бээр болгаш ооң 2 хуузу чылдың-на салыышкынның артынчызынга кирр санаттынар, а 1,5 хуузун — үш чылдан эвээш эвес үеде кадагалаттынган салыышкыннарга шаңнал хевирлиг кылдыр бээр. Ындыг салыышкыннар талазы-биле чылданың болгаш кадагалалдың негелделерин үрээн таварылгада орулганы чыл санында-ла 2 хуузу барымдаалап бээр.

Акша-бараан ойнаашкынныг салыышкыннарның чылдың-на 2 хуу орулгазын ойнап алыышкыннар хевирлиг кылдыр акшаның боду-биле, азы салыкчыларның күзээнин ёзугаар, чоннуң чугула хереглеп турары барааннар-биле бээр. Ойнаашкын тиражтары чылда ийи катап— апрельде болгаш октябрьда болур. Ойнаашкынның бирги тиражы 1984 чылдың апрельде болур. Салыышкынның бо хевириниң талазы-биле 1000 счёттарга тираж санынга-ла 25 ойнап алыышкын кирер: ойнап алыышкын таварышкан счёт ёзугаар эрткен чартык чылдың салыышкынының ортумак артынчызының 200 хуу хемчээлдиг 1 ойнап алыышкын, кайызы-даа 100 хуу ийи ойнап алыышкын, кайызы-даа — 50 хуу 2 ойнап алыышкын болгаш кайызы-даа 25 хуу 20 ойнап алыышкын болур. Ойнап алыышкынның түңүн тодарадып санаарының үезинде салыышкынның чартык чылда артынчызы 5000 рубль ашпас ужурлуг. Ортумак артынчыны тодарадырда чартык чылдың эгези кылдыр апрель 1-ни болгаш октябрь 1-ни санаар. Акша-бараан ойнаашкынныг салыышкыннар талазы-биле каш-даа санныг счёттарны ажаалганың чаңгыс азы элээн хөй-даа кассаларынга ажыдар эргени акша салыкчызынга бээр.

Салыкчыларның счёттарынга таварышкан ойнап алыышкыннарга бээр бараанның даңзызы-биле ажаалга кассаларынга баргаш, таныжып ап болур.

Ажаалга кассалары ойнап алыышкыннар орнунга магазиннерден бараан алыры-биле акша салыкчыларынга санажылга чектерин бээр. Салыкчының күзээнин ёзугаар бараан садып алырының чегин аңаа таварышкан ойнап алыышкындан 25 хуу хөй кылдыр, арзында ылгалын ажаалга кассазынга төлээш, бижидип ап болур.

Ол ышкаш ойнап алыышкынның түңүн акшаның боду-биле ап-даа азы салыышкынның счёдунга моон соңгаар кадагалаары-биле арттырып-даа каап болур.

Немелде салыышкыннарлыг хуусаалыг салыышкыннар. Ындыг салыышкыннарны чылдың-на үш хуулуг орулганы тывыспышаан, бир чылдан эвээш эвес хуусаалыг кылдыр хүлээп алыр. Ооң амгы күштүг боор турар хуусаалыг салыышкыннардан ылгалыр чүүлү болза, салыышкыннарның чаа хевиринге баштайгы болгаш немелде-даа салыышкыннарны акшаның боду-биле болгаш салыкчының бодунуң салыышкын счёдунга билдириишкининге үндезилээш, ажылдап турар чериниң бухгалтериязындан шилчидиишкин-биле-даа кылып болурунда. Немелде салыышкынның хемчээли 100 рубльден эвээш эвес болур ужурлуг.

Айыттынган салыышкынны немелде салыышкыннар-биле кады чүгле долу түңү-биле ап болур. Салыкчы кижиге счётка бир чылдан эвээш эвес үеде чыткан түңнер талазы-биле ооң алыр ужурлуг хуузун салыышкынның хуусаазын үревейн алыр эргени бээр. Салыышкынның счёдунга бир чылдан эвээш үеде кадагалаттынган түңнерин ёзугаар орулганы бербес.

Ажаалга кассаларының ажык-дузазын ажыглаңар!

ТИИЛЕКЧИЛЕР ИЛЕРЕТТИНГЕН

Стол теннизинге Тыва АССР-ниң команда болгаш хууда бирги чери дээш маргылдаа Кызылдың «Херел» спорт залынга ийи хүн үргүлчүлээш, доозулган. Аңаа Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Өвүр, Тожу, Бай-Тайга районнарның база Хову-Аксы суурдан болгаш Кызыл хоорайдан 50 ажыг шилиндек спортчу шаңналдыг черлер дээш арга-мергежилин, күжүн шенешкен.

Эжеш ойнаарынга эр улус арасынга тудут банкызының инженери Сергей Сасин биле иштики херектер килдизиниң ажылдакчызы Руслан Мусаев олар Сельхозтехкурком салбырының чолаачызы Николай Данчиир-оол, «Тыва кобальт» комбинаттың ажылчыны Хеймер-оол Күжугет олар түңнел оюнга ужурашканнар. Чидиг демиселдиң түңнелинде С. Сасин биле Р. Мусаев олар 2:1 санга тиилээннер.

Херээженнер арасынга башкы училищезиниң сургуулу Санам Асланян биле дүлейлер ниитилелиниң төлээзи Мира Ооржак олар республиканың каш дакпыр чемпиону чораан Мария Шыырап биле ниитиниң чемненилге трезиниң ажылдакчызы Александра Хомушку оларны чиңгиг-биле тиилээннер.

Эр, херээжен спортчуларның эжеш ойнаарынга М. Шыырап биле Н. Данчиир-оол олар кымга-даа аштырбааннар. Ийиги черде Р. Мусаев биле С. Асланян.

Маргылдааның түңнелинде эр улус арасынга республика чемпиону ат дээш оюнга Сергей Сасин Н. Данчиир-оолду болгаш Х. Күжугетти тус-тузунда уткаш, тиилекчи болган. А херээженнер арасынга С. Асланян республика чемпиону атты бир дугаар чаалап алган. М. Шыырап, М. Ооржак ийиги-үшкү черни ээлээннер.

Е. ШИШОВ.

Агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, хар чагбас. Соңгу-чөөн чүктен хаттың дүргени секундада 2—7 метр. Дүне 37—42 градус, чамдык черлерге 30—35 градус, хүндүс 27—32 градус соор.

Кызылга чагбас. Соңгу-чөөн чүктен хаттың дүргени секундада 2—7 метр. Дүне 37—39, хүндүс 27—29 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

МЕНИНГИТТИ БОЛДУРБАС

Халдавырлыг менингококк —респираторлуг аар-берге аарыг. Ооң өөскүдүкчүзү— менингококк. Ону 1884 чылда менингиттен аараан бир кижиниң оорга чүнүнден алган, а үш чыл эрткенде ону долузу-биле шинчилеп көрген болгаш тодарадып бижээн.

Ооң кандыг-даа хевирлериниң тыптыр дөзү —аарыг кижи. Ол аарыгдан кандыг-даа назынның кижилери аарып болур, ынчалза-даа бичии уругларның организми кошкак болганда, оларның оон аарыыры хөй. Амгы үеде аарыг улуг кижилерге база хөй таваржып турары илерээн болгаш менингококк сезикзи бо-ла таваржыр апарган. Ол халдавырлыг аарыг бичии уругларга көөрде, улуг кижиге аар эртер болгаш каданнаашкыннарны болдурар. Халдавырлыг менингококк аарыындан кижилерниң хорааары көвүдеп турар.

Менингиттен аараш эттинген соонда, эвээш эвес таварылгада, кижиниң психиказы үрелир, угааны баксыраар, бичии уругларның угаан-медерелиниң сайзыралы саадаар. Эмчиге чогуур үезинде барбайн, менингит аарыын эмнээрин саадаткан тудум, үстүнде таварылгалар улам ханы болур.

Менингит шаг-шаандан тура-ла билдингир аарыг. Бир-ле дугаарында ону бистиң эрага чедир II век бурунгаар тодараткан. XIX векте чер бөмбүрзээниң бүгү диптерниңге менингит 4 удаа нептерээн. Оон соонда 1904—1909 чылдарда ол аарыгдан Европага хөй кижи аараан. 20 чылдарда менингит делегейниң барык бүгү чурттарынга тараан.

Менингит аарыынга удур бир дугааргы вакцина 1907 чылда белеткеп кылдынган турган, ынчалза-даа ол улуг каданнаашкыннарлыг турган.

Амгы үеде бистиң чуртта менингит халдавыры кадыкшыл камгалалының база бир эң чугула айтырыы болуп турар. Сульфамидтерни болгаш антибиотиктерни ажыглап эгелээни-биле ону эмнээри элээн улуг чедиишкиннерлиг апарган. Ынчалза-даа аарыгны баш удур болдурбазынга ол эмнерни ажыглаарының шенээшкиннери чедиишкин чок болган. Чүге дизе организмге ол эмниң дээшкини эрткен соонда, кижи катап-ла менингит халдавырындан аарый берип болур. Ол чорук өске вакциналарны дилеп тывар ажылды катап эгелээринге чедирген.

1969 чылда менингококктардан арыглаттынган бүдүмелдерни аңгылаан. Ону салган кижилерге менингококк халдавырынга удур иммунитет шиңгээттинер. Кадык камгалалының бүгү-делегей организациязының дузазы-биле кылып чорутткан шенээшкиннер эмнерниң (арыглаттынган полисахаридтерниң) менингитке удур дээштиин бадыткаан. 1974 чылда Египетке болгаш Суданга эгелээн эпидемияны ол эмнерниң дузазы-биле узуткаан. А 1975 чылда Бразилияга болган кончуг күштүг эпидемияның үезинде ооң ёзулуг-ла дээштии бадыткаттынган. 60 миллион кижиге эмнерни салган. Түңнелинде — ону салырының мурнунда хүннүң-не 30—50 кижи аарып турган болза, ону салганының соонда бүдүн чыл дургузунда чүгле үш-ле кижи аараан. Полисахаридтерниң массалыг үндүрүлгезин АКШ-та кылып турар.

Ынчалза-даа оларны кылып белеткээри нарын, кылдынган полисахаридтерни чүгле тускай таарымчалыг байдалдарга шыгжаар, оон башка ол кончуг дүрген үрели бээр болгаш бодунуң ажыктыг шынарын чидирипир. Ол эмнерниң кол-ла четпези — олар кайы бөлүктүң менингококктарындан белеткеттингенин болдур чүгле ол бөлүктүң тывылдырыкчыларындан менингит аарыын болдурбазынга дузалыг. Аарыгны хөй аңгы (тос аңгы) бөлүктерниң менингококктары тывылдырып турар, амдыызында оларның чүгле ийи аңгы хевиринге удур эмнерни тыпкан. А эң кол бир бөлүкке удур вакцинаны тывары болдунмайн турар.

Совет эртемденнериниң мурнунда даштыкының ол препараттарының четпестерин барымдаалап, чаа эмнерни ажылдап кылырының сорулгазы салдынган. Амгы үеде бистиң чуртта менингитке удур даштыкы ол эмнерден боттуу-биле ылгалдыг чаа эмнерни кылып турар.

Т. БЕЛОВА,
медицина эртемнериниң кандидады.

ЧАРЛАЛДАР

Январь 19-та уругларның музыка школазынга делегей конкурстарының лауреады
Ваагн Анатольевич ПАПЯННЫҢ
фортепиано музыканың концерти болур.

Ол музыка эртемин Москваның күрүне консерваториязынга болгаш профессор М. С. Воскресенскийниң клазынга аспирантурага чедип алган. 1979 чылда делегейниң Лиссабонга болган Виана да Мот аттыг конкурузунга дараазында программага ийиги шаңналды чедип алган: Бах, Прокофьев, Барток, Бабаджанян, Шуберт, Шуман, Лист, Моцарт.

Январь 31-де хөгжүм-шии театрынга Воронеж филармониязының **«С улыбкой и песней»** деп эстрада коллективиниң концерти болур.

КИРЖИКЧИЛЕРИ: РСФСР-ниң алдарлыг артизи Любовь Авдеева, РСФСР-ниң алдарлыг артизи Владимир Шелкалин, Татьяна Тишкова, Владимир Лысяков (эстрада танцылары), Инна Хохлова (баштактаныышкын, конферанс).

Уран чүүл удуртукчузу—РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. Шелкалин.

Эгелээри—18.30 болгаш 20.30 шактарда.

Кызылдың медицина училищезинге өөредилге талазы-биле секретарь дарый негеттиниш турар. Адрези: Кызыл хоорайда Кечил-оол кудумчузунуң 2 «а» бажың. Медицина училищезиниң телефоннары 2-10-28 болгаш 2-41-19.

КИНО

ЯНВАРЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Срок давности» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, «Дерсу Узала» 19.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 10.00, Девочка синим ранцем» 11.20, 13.30, «Клетка для канареек» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Трое на шоссе» 16.40, 18.20, 20.00, «Принц за семью морями» 11.00, 13.30, 15.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сыщик» 15.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Фантоцци против всех» 18.30, 20.30, шактарда.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Теле фоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2035.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—00624

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 17 (12407) | 1984 чылдың январь 20, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

Хойдан-на-хураган

НЕМЕЖИП ТУРАР

Сүт-Хөл районда «Октябрь 30 чылы» совхозтуң Дүвүрең деп черде малчыннар 16 коданда кыштап турар. Бригаданың 6 муң хоюнуң үш муң ажыы төрүүр. Ында нииитизи-биле 296 тонна сиген кыштагларда дүжүртүнген. Малчыннар хүр кыштап турар. Ол малчыннарда сүт сөөртүр бир машина быжыглаттынган. Хойну сүт-биле үзүктел чок хандырып турар.

Бо хүннерде төрүүр коданнарда хой оолдаашкыны эгелээн. Нииитизи-биле 300 ажыг хой төрээн, оларның чаш төлү онча-менди камгалап алдынып турар. Хойжулар Даңзы-Белек Моңгуштуң коданында 100 хой, Хураган-оол Кууларда 70, Шагдыр Кууларда 45. Бадый Куулар, Соскур-оол Моңгуш оларда 40-40 хой оолдаан. хураганнар бүрүнү-биле камгалап алдынып, олар хүн бүрү немежип турар.

Бригаданың малчыннары аразында социалистиг чарышты салып алган, хойдан-на хураган алыр дээш бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турарлар.

С. ООРЖАК.

МАЛЧЫННАРГА ЧЫРЫК

«Бай-Тал» совхозтуң дуржулгалыг электриги Эрес-оол Чүлдүм-оол албан черлеринге болгаш чуртталга бажыңнарынга электри чырыын кииреринге хөйнү кылган. Ол төрээн совхозунга хөй чылдар иштинде ажылдап келген. Амгы үеде шээр мал оолдап эгелээн болгаш малчыннарның ол чымыштыг ажылының үезинде электрик Э. Чүлдүм-оол оларга улуг дузаны көргүзүп турар. Туралыг, Мешпең-Хөл, Элезиннит-Хову-Аксы ыңчаар чурттап турар малчыннар Мөңге Өзер-оол, Сыгыт-оол Таар-оол, Бавыл Параат, Сергей Байыс, Дайынчы Дере-Моңге, Борис Дамбаа, Алексей Алдын-оол малчыннарның кыштагларында кажааларынга болгаш бажыңнарынга «УД-1» шимчедикчи-мотордан кожуп, электри чырыын киирип берген. Малчыннар электрикке өөрүп четтиргенин чугаалап турар. Ажылдаарынга таарымчалыг болганынга олар өөрээннер.

Х. КАРА-ООЛ.

Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя

СЕПТЕКЧИЛЕРНИҢ ЧЕДИИШКИНИ

Хөрзүн болбаазырадыр машиналар болгаш сеялкалар септелгезин «Шекпээр» совхозтуң механизаторлары бо чылдың январь 1-ге чедир доозар ужурлуг турган. хуусаазындан чээрби хонук эрте дооскан.

Септелгеде дуржулгалыг механизаторлардан тургустунган чеди кижи составтыг звено ажылдап турган. Звено 28 сеялканы 4 культиваторну, 29 андазынны болгаш плоскорезтерни, 24 комплект чаа марканың илиирлерин септеп дооскан. Часкы хову ажылдарынга кирерингө белен кылдыр хүлээп алган ол көдээ ажыл-агый машиналарын хевир аайы-биле чыскаагаш, совхозтуң МТМ девискээринде тургускан. Сеялкалар септээринге хоочун механизатор, коммунист Калдар-оол Куулар, ооң өөрү Кайгал-оол Ооржак, Сыргый-оол Моңгуш болгаш Виктор Ооржак, а андазын септелгезинге Михаил Содуп, Достаң-оол Моңгуш, Хаак Моңгуш олар шалыпкын ажылдааннар.

Ажыл-агыйда нииитизи-биле дугуйлуг 20, илчирбелиг 19 трактор бар. Олардан амгы үеде дугуйлуг 4, илчирбелиг 3 тракторнуң септелгезин дооскан. Бо хүннерде совхозтуң МТМ-де ДТ-75 маркалыг бир болгаш МТЗ маркалыг ийи тракторну септеп турар. Ол ышкаш дугуйлуг үш тракторну септээри-биле Кызыл-Мажалыктың «Сельхозтехника» каттыжыышкынының септелге мастерскаязынга чедиргеш, ында трактористерниң боттарын быжыглап тургускан. Тракторлар септээр харыысалгалыг участокта Борис Моңгушка удурткан звено макталдыг ажылдап турар. Механизаторлар Серээлоп Ондар, Сергей Чөргүлдей, Чай-оол Сарыглар, Кызыл-оол Моңгуш олар часкы хову ажылдарынга кол күш болур тракторларның септелгезин бедик шынарлыг кылып, социалистиг чарышка тиилекчи боор келгеннер.

МТМ, автопарк коллективтеринде ажылдап турар механизаторларның, чолаачыларның аразында калбарган социалистиг чарыштың түңнелин ында профэвилел комитединиң комиссиязы чарыштың негелдезин ёзугаар бир неделялап үндүрүп, шаңналдарны тыпсып турар.

«Шекпээр» совхозтуң инженер-техниктиг ажылдакчыларының, механизаторларының мурнунда часкы хову ажылдарынга херегләр бүгү техниканы апрель 15-ке чедир белеткээниң шугумунга тургузар дээш кылыр ажылдар амдаа хөй. Шынар чок септелгениң, техника ажыглалының чавыс деңнелиниң түңнелинде, хөй-хөй тракторлар, тараа ажаар комбайннар чылдың-на хову ажылдарынга кирипкейн турарын партияның XIX Тыва область конференциязынга чөптүг-биле шүгүмчүлээн. Маңаа хамаарыштыр чамдык чогумчалыг түңнелдерни үндүрген шекпээржилер боттарының мурнунда салдынган сорулгаларны чедиишкинниг күүседир дээш улам соруктуг ажылдап, «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп социалистиг чарышты ажыл-агыйның адыр бүрүзүнге шапкынчыткан.

Ш. КУУЛАР.

БОТТАРЫНГА БҮЗҮРЕЛДИГ

«Сүт-Хөл» совхозтуң суралыг малчыны Тас-оол Ооржак ангор өшкү кадарганындан бээр ам 19 чыл болуп турар. Мурнунда ол үш чыл ажыг үеде салбырның сарлыктарын кадарып турган.

Тас-оол Ооржактың кыштаа Хөр-Тайганың эң бедик чери — Башкы-Каътта. Амгы үеде малчынның ажаалдазында төрүүр 300 ажыг ангор өшкү хүр-менди кыштап турар. Ол эрткен чылдарда өшкүден-не 1800-1900 грамм дүкту ап келген. Хоочун малчын бо чылын «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы ээлчегге идепкейлиг киржип, кадарган малын кыштап хүр ажырарын, малдың чаш төлүн чидириг чок камгалап алырын хүлээнген.

Ол бо кыштаглаашкынга болгаш өшкү оолдаашкынынга база-ла хыынамчалыг белеткенген. Кыштаан септээш, чаш анайлар турар кажааны чылыглаан. Мал чемин четчири-биле курлавырлап, анайлар адаанга төгер курган өдекти болген. Ыңчангаш амгы үеде ооң кыштаанда байдал таарымчалыг.

Т. Ооржактың өөнүң ээзи Норжуңмаа Түлүшовна — дузалакчы кадарчы, 9 уругнуң иези. Өшкү оолдаашкынының үезинде анайлар ыдар ажыл-ишти углап-баштаар кижи ол.

Ооржактарның уругларының ортуну Николай — пенсияже үнзе-даа, күрүнениң ажылын ам-даа ак сеткилдиг кылып чоруур адазын салгаан малчын. Ол мал ажылынга ажылдаа-ла ам он бир чыл чедип чоруур. Ооң коданында 300 өшкү бар. Н. Ооржак бо чылын төрүүр 100 баштан-на ыңча анайны алырын хүлээнген. Ол ам Хөр-Тайганың Сарыг-Чүректе кыштап турар. Николай Тас-оолович чайгы үеде Ишкин-нер аксында Доора-Талдыг, Көк-Эдиин суггаттыг черлерин боду суггаргаш, кок-сулаңның элбек дүжүдүн өстүрүп ап чаңчыккан. Эрткен чылын база ындыг арга-биле мал чемин четчири-биле мөөңнеп алган. Ол — 10 уругнуң адазы. Уругларының өөредилге, кижизидилгезинче база улуг кичээнгейни салып, күш-ажылга ынак болуруңу чагып, сургап орар.

«Сүт-Хөл» совхозтуң хоочуннары, Хөр-Тайганың кадыр-берт тайгаларында ажылдап чурттап чоруур малчын адашкыларының кышкы чымыжы мындыг. Адашкылар юбилейлиг чылда боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге бүзүрелдиг.

Д. МОНГУШ.

ДӨРТЕН ТОННАНЫ

«Бай-Тал» совхозтуң хоочун суггатчызы Натпит Ооржак удурткан 5 кижилиг звено эрткен чылдың декабрь айның сөөлгү чарыында Мешпең-Хөлдүң чайгаар үнген хыыргызыын хол кадыыры-биле кескеш, 20 тонна хыыргызыышты бөлгеш, сарааттаан. Ол ышкаш Сергей Наажаң дугуйлуг трактор-биле хөл хыыргызыын база 20 тонна ажыгны кестиргеш, фермаже сөөртүп, сарааттап берген.

Совхозта инек фермазында сигенни хумагалыг чарыгдап турар. 50 ажыг молдургаларның күш-деңгели шыырак, фермада 10 ажыг инек төрээн болгаш чаш бызаалар онча-менди доруттур турар. Звено хөлден нииитизи-биле 40 тонна ажыг хыыргызыышты кезип белеткээн. Ол ажылга Юрий Натпит, Булугун Калдар-оол, Маңнай-оол Шурузун олар кызымак ажылдааннар.

К. ХЕРТЕК.

ЧАРЫШ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

Ак-Довурактың тудуг-септелге участогунуң коллективи бүдүрүлгеде социалистиг чарыштың түңнелин үндүрген. Аңаа Маска-оол Хертектиң удурткан бызаңчы-бетонщиктер бригадазы тудуг-монтаж ажылдарының чыл планын 105,4 хуу күүсеткеш, бирги черни алган.

Калчи Хертектиң болгаш Калчан Кужугеттиң удурткан бригадалар база-ла бо чылдың февральдың үлүүнде ажылдап турар.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазын болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң оңгу чыыжының тоску сессиязының материалдарын Күрүнениң Кызылда педагогика институдунуң математика факультединиң башкылары улуг кичээнгейлиг өөренген. Олар бо чугула партийжи документилерни факультеттиң студентилеринге калбаа-биле тайылбырлап өөреткен. Ол ышкаш Пленумнуң болгаш сессияның материалдарын агитаторларга, соңгукчуларга тайылбырлап турарлар.

ЧУРУКТА: математика факультединиң башкылары (солагай таладан): Л. Сат, Н. Попова, кафедра эргелекчизи С. Салчак, Н. Тыртый-оол, Ю. Погояков, Л. Миронова, А. Белоусов.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Капитал тудуг допчулалы

ХОЖУДААШКЫННАРДАН УШТУНАР

Эрткен чылын республикада. Кызылдың чылыг электростанциязында шакта 150 тонна бус бээр ийи котёл агрегады, «Тыва көдээ тудуг» трестиң автобаазазының 150 автомашинага гаражы, 1,7 гектар шөлдүг теплица комбинады, хөгжүм-шии театрының ажыл-агый корпузу, «Бажыңга херегләр бараан-нар» деп магазин, 73,5 муң дөрбелчин метр шөлдүг чуртталга бажыңнары, 1496 өөреникчиге нииити билиг школалары, 330 орунну уруглар албан черлери, 500 олуттуг клубтар ажыглалда кирген. Көдээ ажыл-агыйда 5 муң баш мыйыстыг бода малга, 33,6 муң баш шээр малга, 1,1 муң хаванга кажаалар, 100 тонна тараа, 200 тонна ногаа, картофель шыгжамырлары, 3 муң кубометр ишкир силос, сенаж оңгарлары туттунган. Муң гектар чаа черлерни, 55,6 муң гектар одарларны суггаттыг болдурган, 55,1 муң гектар черниң суггарылга дерилгелерин чаартып кылган.

Бүгү адырларга капитал салыышкыннары 1,2 хуу өскен. Бүдүрүлге, культура болгаш амыдырал хандырылгазының тудугларынга капитал салыышкыннары элээн бедик темпилиг шиңгээттинип келген. Керээлиг организациялар тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлин 1982 чылдаазы-биле деңнээрге, 3,1 хуу өстүрген, ажыглалга кирип турар бараанныг тудуг продукциязының хемчээли 15,5 хуу өскен. Боттарының төлептиг үлүүн № 48 тудуг эргелелиниң, № 586, 1070 КМК-ларның, «Тыва автотранс» каттыжыышкынның КМК-зының болгаш өске-даа коллективтер тудугларга киирип, чылдың программазын күүседкен, ооң мурнунда чылдаазындан эки ажылдаан.

Эрткен чылдың он бир айларында тудугга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планы 106,3 хуу, керээлиг организацияларга 103,3 хуу күүсеттинген. 1982 чылдың ол-ла үези-биле деңнээрге, бир кижиге онааштыр ажылдап кылыышкын 5 хуу өскен.

Ыңчалзажок капитал тудугда хожудаашкын улуг боор хевээр арткан. Кол фондуларны ажыглалга кирериниң, бараанныг тудуг продукциязының чыл планы күүсеттинмээн. Капитал салыышкыннарының база тудуг-монтаж ажылдарының көрдүнген акша-хөреңгилери 80,7 болгаш 78,4 хуу ажыглаттынган.

Капитал тудугга чедиишкинниң үндезини — керээлиг тудуг организацияларының эки ажылы. Ыңчалзажок «Шагонартэнергострой» трестиниң, «Красноярскгэсстрой н у ц» КМК-лары. Сельхозтехкүрүнүң тудуг эргелели. Садыг министерствозунуң СТУ-зу, Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозунуң СТМУ-зу чылдың тудуг программазын күүседир байтык. 1982 чылдаазындан куду темпилиг ажылдаан.

Чуртталга болгаш социал-культура тудуглары эрткен чылын улуг хожудаашкынныг болган. Аңаа тускайлаан акша-хөреңгилериниң 79,6 хуузу шиңгээттинген. Чуртталга тудугларын ажыглалга кирериниң планы 73,5 хуу күүсеттинген.

Тудугларының хожудап турарының кол чылдагааннары болза, күш-ажылды сула организастааны, мурнакчы аргаларны четпес ажыглап турары болур. Ыңчангаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү чавыс. Эрткен чылдың он бир айларында 28 тудуг организациялары күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын күүсетпээн, 22 организация ооң мурнунда чылдыындан кудулаткан. Ындыгларга № 62, 957 КМК-лар, «Тыва септелге-тудуг» трест, «Востоксантехмонтажтың» КМК-зы болгаш өскелер-даа хамаарыжыр. Эрткен чылын тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин улгаттырган тудуг организациялары база бар. Ол дээрге удуртукчуларының ажыл-агыйжы эвес, камналга, хумагалал дээш сагыш салбас чоруунуң түңнелидир. Прогулдарның, администрациязының чөпшээрели-биле шөлээлерниң, машиналарның болгаш механизмнерниң аңаа турарының уржуундан ажыл шагының чидирии улуг боор артпышаан.

Тудуг организацияларының удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары эрткен чылдың түңнелин шыңгыы сайгарып, четпестерин эдип, оларны каттаптавазы-биле бүгү хемчеглерни ап, шудургу ажылдаар ужурлуг.

Допчулалды республиканың Статистика эргелелиниң специалистери белеткээн.

ТӨЛЕПТИГЛЕРНИ АДААН

Совет кижилер округтарының соңгулда мурнунуң хуралдарынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга кандидаттарны деткип турарының дугайын илергейлеп турарлар. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчуларының, ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның болгаш улусчу интеллигенцияның эң дээре төлээлекчилериниң кандидатураларын олар деткип турарлар.

Округтарның соңгулда мурнунуң хуралдарынга деткиттирген кандидаттар: Волгоград областың Камышино хөвен-саазын комбинадының ажылчыны **Людмила Гавриловна Шибаршова**, Мордовияның Рамодданово районунуң «Заря» колхозунуң механизатору **Петр Николаевич Винокуров**, «Ижсталь» бүдүрүлге каттыжыышкынының каң эзилдирикчизи **Раис Суфиянович Хазиахметов**, Ленаның каттышкан пароход ажыл-агыйының «Керчь» теплоходунуң капитаны **Геннадий Валерьянович Суханов**, Одесса областың Измайлово районунуң «Прогресс» колхозунуң даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Николай Георгиевич Мындру**, Украин ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **Александр Павлович Ляшко**, балык үлетпүрүнүң Каракалпакияда Муйнакта бүдүрүлге каттыжыышкынының консерва цегиниң ажылчыны **Гульсара Шариповна Кошакова**.

Округтар хуралдарынга кандидатуразын деткиткеннерниң аразында Могилёв областың «Правда» колхозунуң механизатору, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Яков Михайлович Галухин**, эргелелиниң ажылчыны, Совединиң Президиумунуң Даргазы **Иван Евтеевич Поляков**, Чөөн-Казахстан областың Глубоководское районунуң «Коммунизмниң херели» колхозунуң саанчызы **Валентина Павловна Родионкова**, «Чиатурмарганец» бүдүрүлге каттыжыышкынының Ленин аттыг руда эргелелиниң ажылчыны, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Григорий Абелович Ткемаладзе**, Грузин ССР-ниң Гори районунуң Хвитскиниң үрелин совхозунуң ажылчыны **Иван Самсонович Самхарадзе**, Молдавияда Бельцкиниң алгы комбинадының ажылчыны **Нина Ивановна Кутаркова**, Молдав ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **Иван Григорьевич Устиян**, Латвияның Лигатнеде саазын фабриказының саазын кылыр машина машинизи, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Вольтемар Мартынович Круминьш**, Латви ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **Петр Якубович Страутманис** олар бар.

Киргизияда Кадамджайда Ленин аттыг сурьма-комбинадының эзилдирикчилер бригадири **Зулпукар Маматовтуң**, Таджикистанда Вахштың азот-тук заводунуң улуг машинизи **Таваралы Зиеевтиң**, Ташауз областың Ленин районунуң «Тезе ел» колхозунуң колхозчузу **Эджегула Аразованың**, Туркмен ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **Балла Язкулиевтиң** кандидатураларын округтарның хуралдарынга деткээн.

• • •

ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттарның кандидаттарын дешпидериниң хуралдары чуртта күш-ажылчы болгаш политиктиг улуг көдүрлүүшкүннүң байдалында эртип турар.

Чурттуң күрүне эрге-чагыргазының дээди органының депутаттарының кандидаттарынга адатканнар болза: Алтай крайның Бийскиде химия комбинадының директору **Анатолий Вячеславович Карпов**, Красноярск крайның Емельяново районунуң «Соболевский» совхозунуң аңнар азыракчызы **Надежда Владимировна Бельская**, Белгород областың Шебекино районунуң «Рассвет» колхозунуң кол агрономи **Ольга Михайловна Постольникова**, Липецк областың Добриново районунуң Чапаев аттыг колхозунуң комплекстиг бригадазының бригадири **Мария Алексеевна Кузнецова**, Пенза областың Кузнецк районунуң «Гигант» колхозунуң даргазы **Владимир Павлович Цирулей**, «Тулгорстрой» эргелелиниң маляры **Татьяна Михайловна Макарова**, Пошкар-Ола хоорайның эмнелгезиниң терапевт-эмчизи **Алина Сергеевна Рыбакова**, Орджоникидзе хоорайның № 19 аъш-чем магазининиң улуг садыгжызы **Залина Георгиевна Зидарова**.

(СЭТА).

ТУК ТЫВЫСКАН

1983 чылдың социалистиг чарыжының тиилекчизи — Тываның сүт комбинадының коллективинге СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун база акша шаңналын тывыскан.

Дүүн СЭКП обкомунуң бюро кежигүнүнге кандидат, профоблчөвүлелдиң даргазы Ш. П. Куулар заводтуң коллективинге ол бедик шаңналды байырлыг байдалга тывыскан. Комбинатта партия организациязының секретары В. Ф. Суменкова коллективтиң ажыл-ишчилериниң өмүнээзинден чүве чугаалааш:

— Бистиң күш-ажылывысты бедии-биле үнелеп, бистерге бедик шаңналды тывыскан турары өөрүнчүг-дүр. Ийи дакпыр күжениишкинниг ажылдаарывысты бо бедик шаңнал даандырып турар-дыр. Ыңчангаш Тываның 40 чылын күш-ажылчы бедик көргүзүглерлиг уткуур дээш шудургу ажылдаар ужурлуг бис — дээн.

ХҮЛЭЭЛГЕ АЛГАН

Дүүн Хову-Аксынга партия-ажыл-агый активиниң хуралы болуп эрткен. СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айыткан чүүлдерге болгаш түңнелдерге дүүштүр суурнуң коммунистериниң, бүгү ажылчы чоннарының сорулгаларының дугайында илеткелди улус депутаттарының Хову-Аксы суур Совединиң күүскомунуң даргазы А. И. Иванов кылган.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тоску сессиязының шиитпирлерин, партияның XIX область конференциязының доктаалын күүседир, Совет Тываның 40 чылынга төлептиг ужуражыр дээш суурнуң ажыл-ишчилери бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турарын хурал демдеглээн.

Партия-ажыл-агый активиниң хуралы суурнуң ажылчы чоннарының 1984 чылда социалистиг хүлээлгелерин хүлээп алган.

А. А. ГРОМЫКОНУҢ ДЖ. ШУЛЬЦ-БИЛЕ БЕСЕДАЗЫ

СТОКГОЛЬМ. (СЭТА). Европага бот-боттарынга бүзүрежир болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарының хемчеглериниң база чепсегленишкинни дужуреериниң талазы-биле Стокгольмда ажыттынган конференция-биле холбаштыр ында чеде берген СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульц-биле ужурашкан.

Оларның аразынга болган беседа делегей политиказының үндезин айтырыгларынга, совет-америк харылзааларының байдалынга хамаарышкан. Ук беседа совет таладан эң-не ажык болгаш принципиалдыг байдалга, Ю. В. Андроповтуң 1983 чылдың сентябрь 28-те болгаш ноябрь 24-те кылган Медегелдеринге дүүштүр чоруттунган.

Милитаризм, делегейге тергиидекчи туруштарны чедип алыр дээр чүткүл, өске улустарның дүрүм ёзугаар эрге-ажыктарын, социал тургузуун болгаш амыдыралының хевирин тооп көрбес чорук АКШ-тың амгы администрациязының даштыкы политиктиг угланыышкынында улам тодаргай боор турар дээрзин А. А. Громыко боттуг фактыларга көргүскен. Делегей херектеринге АКШ-тың хөделиишкиннери бүгү-ниитти тайбыңның херээнге чөрүшкек болгаш өйү келген айтырыгларны шиитпирлээрин нарыыдадып турар.

Чаа америк ядролуг ракеталарны Барыын Европага тургузуп эгелээниниң айыылдыг уржуктарының харыысалгазы АКШ-ка онаажыр, ук ракеталарны тургузуп эгелээни ортумак ыраккылдыг ядролуг чепсектер талазы-биле чугаалажыышкыннарны уламчылаар арга чок болдурган болгаш ядролуг чепсектерни кызыгаарлаарынга хамаарышкан бүгү чүүлдерниң боттаныр-боттанмазын чигзиниг байдалга тургускан дээрзин күрүне секретарынга онзалап айыткан. Ооң-биле чергелештир бир эвес Европага америк ракеталарны тургузуп эгелээринге чедир турган байдалче Каттышкан Штаттар дедир ээп келиринге белени илередир болза, чүгле ыңчан Женевага чугаалажыышкыннарны катап эгелеп болур. Ыңчан Совет Эвилели ону кылырынга база-ла белен болур деп чүвени онзалап демдеглээн.

Бир эвес ук чүүл болдунмас болза, күштериниң тургустунган деңг байдалын үрээрин болдурбас дээш, совет тала чогуур харыы хемчеглерни, ооң иштинде социалистиг өске-даа чурттар-биле дугурушкан хемчеглерни, моон соңгаар-даа боттандырар алаар, ук хемчеглерниң дугайын моон мурнунда тускай медеглээн болгай.

Ооң-биле чергелештир Совет Эвилели бодунуң болгаш өөнүктериниң база эвилелчилериниң айыыл чок чоруунче эргежок чугула кичээнгейни салбышаан, тайбыңны камгалаарының болгаш быжыглаарының эрге-ажыктарынга күжениишкиннерни моон соңгаар-даа харамнапмас.

Делегейниң янзы-бүрү районнарынга дүшкүүрлүг чорукту өскүдеринче, бар чөрүлдээлиг байдалдарны чидиглепдирерииче, чаа чөрүлдээлерни тывылдырарынче, бүрүн эргелиг өске күрүнелерниң иштики херектеринге каржы холгаарлаашкынны, ооң иштинде шериг холгаарлаашкынын уламчылаарынче Вашингтонның угланыышкынын А. А. Громыко шыңгыы буруу шапкан. Ыңчаарга ындыг холгаарлаашкыннарны Каттышкан Штаттар Чоокку Чөөн чүкте, Төп Америкада, Африканың мурнуу чүгүнде болгаш өске-даа черлерде чорудуп турар.

Делегейге таарымчалыг туруштуг чорукту быжыглаарынче АКШ чүткүп турар дээн Дж. Шульцтуң бадыткааны-биле холбаштыр аңаа А. А. Громыко мынча деп чугаалаан: америк администрацияның херек кырында хөделиишкиннери ындыг бадыткаашкынга дүүшпейн турар. Ол хөделиишкиннерни совет таланың ыңчаар көрүп турарынга делегейниң күрүнелериниң хөй нуруузу каттыжып турар, ол дугайын КНО-нуң Кол Ассамблеязының чоокта чаа доозулган сессиязынга тодаргай бадыткаан.

Стокгольм конференциязының ажылынга хамаарышкан айтырыгларны беседаның үезинде база чугаалажып көрген.

ХООРАЙ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНГА

1984 чылдың январь 21-де 10 шакта СЭКП хооркомунуң хуралдаар залынга улус депутаттарының хоорай Совединиң сессиязы дараазында хүн айтырыглары-биле болур:

1. Кызыл хоорайның 1984 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын бадылаары. 1983 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң Күрүне планының күүселдезиниң дугайында болгаш СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр улус депутаттарының хоорай Совединиң сорулгаларының дугайында.

2. 1984 чылда хоорай бюджединиң бадылаарының дугайында болгаш 1982 чылда бюджеттиң күүселдезиниң дугайында.

Коммунист дугайында чугаа

БЕРГЭЭ ТОРУЛБААН

Кодаңга кежээ дүшкен. Хүндүс эки оъткарып, чемгерген инектер чылыг кажаазында. Аал улузу даартагы күш-ажылчы хүнге белеткенгеш, дыштанып, чугаалажып органнар. А Маринаның бодалдары хөй-ниитиниң ажыл-херээнче угланган. Ол — кедээ Совет депутады, фермада партбюро кежигүнү кижи болганда хостут үезинде бодап, шиитпирлежир чүүлдери хөй, аңаа үе-шак эвээш эвес негеттинер.

Кыштагларже мал чеминиң сөөртүлгезин, малчыннарның медицина болгаш аъш-чем хандырылгазы дээш чогуур черлерге тургузуп, көдүрер айтырыгларны демдеглеп алган.

Марина Кол бодунуң күш-ажылчы намдарын «Май 1» совхозка эгелээн. Оңгу классты доосказ, чеди чыл бурунгаар Хуву-Чар СБФ-зынга саанчылап, аңаа партия кежигүнүнге кирген. Сөөлгү үш чылда өг-бүлезиниң ээзи Кырынай Биче-оол-биле кады инек кадарып, совхозтуң мурнакчыларының одуруунда кирген. Берге байдалдыг турган кодан инекти олар ажылдааның баштайгы чылдарында хүр-менди кыш ажырып, баш саның 99 хуу камгалап алган. Дараазында чылдарда көргүзүү улам бедип, планныг даалгаларын чүс хуу күүсеткилээн.

Чайын олар инектерни оът-сигенниг сериин чайлаглаарга одарладып, мал чемин четчири-биле белеткеп алган. Чайын эки семирткен, сагыш човаңгыр хайгааралда инектерниң бо хүннерде байдалы хүр-чаагай.

К. НАТПИЙ-ООЛ.
Тожу район.

ХООЧУННАРНЫҢ ӨӨРЕНИКЧИЗИ

Бо коммунистиг күш-ажыл коллективиниң ажылчыннери—мөлдүүнда аныяктар. Оларның аразында кижи ортузу аңаа берген маңылыг саанчы бар. Ону Хараал-Тей сүт-бараан фермазының саанчылары «Ким угбай» дижир. Ферманың хоочуну, мурнакчы саанчы, коммунист Ким Лайылдаевна Увангурнуң күш-ажылга өөреткен аныяктары мында хөй. Ооң күш-ажылчы намдары ол ферма-биле холбашкан, үргүлчү аңаа ажылдап келген.

Увангур инек эмин саап ыңдаар апаргаш-ла, ук фермага саанчылап эгелээн. Оон бээр хөй чылдар эрткен. Ооң ажыл-ижинге, амыдырал-чуртталгазынга бергелер-даа тургулаан. Ажыл-ишке чүткүл, хоочуннарның үлегери, дузазы оларны ажып эртеринге, мергежил чедип алырынга дузалаан.

— Ажылдааным баштайгы чылдарында фермага берге-ле турган. Бүгү ажыл механизастаттынмаан. Инектерни саары, чемгерери, кажаа иштин аштаары, саваларын чуур — шуптузу хол-биле кылыр ажылдар турду — деп, ол чугаалады.

«Чодураа» совхозтуң Хараал-Тей фермазы— республикада мурнакчы коллективтерниң бирээзи. Ында саанчыларның салгалдарын кижизидип, чымыштыг ишке ижиктирип келген кижилер Чедей Хүрегандаевна болгаш Соян Намчакович Баткарлары Ким Увангур бодунуң сагыш човангыр дагдыныкчылары деп санап чоруур. Ам ол боду мурнакчы саанчы, дагдыныкчы, коммунист. Фермада партия бөлүүнүң организакчызы. Партбөлүк аныяк саанчыларны кижизидеринге, бүдүрүлгеге коммунистерниң башкарыкчы чоруун бедидеринге политмассалыг, организакчы ажылдарны билдилиг ажыглап турар. Бүдүрүлге хуралдарын, политхүннерни, политиктиг, экономиктиг болгаш зоовет-тернарлыг өөредилгелерин план ёзугаар эрттирип келген.

Дагдыныкчы коммунистерниң идепкейлиг киржилгези-биле фермада күш-ажылдың сагылга-чурумуу, организастыг чорук экижээн. Ооң түңнелинде ферма эрткен чылдың баштайгы үш кварталдарын улай бүдүрүлге планнарын доктаамал ажыр күүсеткеш, районнуң сүт-бараан фермаларының аразында социалистиг чарышка тиилекчи болган. Коллектив СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун салбайн келген.

Ферманың коллективи эрткен чылын 3350 центнер сүттү бүдүрер, күрүнеге 2500 центнер сүттү садар онаалдаларын бүгү көргүзүглер аайы-биле бир ай бурунгаар ажыр күүсеткен. Саанчылар аразында чыл планын күүсетпээн кижи чок. Партия бөлүүнүң организакчызы Ким Увангур боду тоску болгаш оңгу беш чылдарда хууда планнарын ажыр күүсеткен, ам он бирги беш чылдың мурнакчыларының бирээзи. Эрткен үш чылдарның оон иштинде 1983 чылдың планын база ажыр күүсеткеш, фермада чарыштың мурнуку одуруун ээлеп турар.

Р. МААДЫ.
Тес-Хем район.

ООҢ БОДАЛЫ

— ССРЭ-ниң составынга ТАР-ның эки тура-биле киргениниң соонда, Төре-Хөлге арбан даргалап турдум. Ооң соонда дөртен чылдарны сөөлзүредир бистиң районга баштайгы колхозтар тургустунуп эгелээн чүве—деп, Соян Аргытович чугаалады.

Өөнге барып, ажыл-ижин сонуургап органым кижи — «Чаа орук» совхозтуң үнделенчилериниң бирээзидир. Соян Аргытович Хорлуунуң өг-бүлези ынчан Бай-Дагга тургустунган колхозка күзелдии-биле кирген. Ооң бээр-ле олар ажыл-агыйның хөгжүлдезинге салышкынын киирип келген. Колхозтуң эң-не баштай алганы —ыяш кабышалыг чаңгыс машиназындан эгелээш, чээрби үжен километр черлерден аът, шары-биле ыяш сөөртүп турган тудуг-суурну сайзыратканын, амгы үеде совхозтуң экономиказының быжыкканын Соян Аргытович деңнеп чугаалаар болду.

Ол бодунуң өөнүң ээзи Килимаа угбай-биле кады он дөрт уругну өстүрүп, кижизиткен, пенсияга үнгүже чедир хой кадарып, хөй чылда ажылдаан. Ам аныяктарның дагдыныкчылары, сөөлгү үеде совхозтуң күрүнеге дужаар хоюн кадарып келген. Аныяктарны хөй ажылынче хаара тударда, оларга таарымчалыг байдалдарны тургузары чугула деп санал-оналын ол киирип-даа турар.

— Шыны-биле алырга, бисте чамдык малчыннар кыжын өглерде чурттавышаан— деп, ол чугаалады. Бо айтырыгны шиитпирлээр аргалар совхозта бар.

Шынап-ла, совхоз чыл бүрү орулгалыг ажылдап, эрткен чылды чедиишкинниг доосказ, күрүнеге эът садар планын — 110, сүттү — 125, дүктү —100,3 хуу күүсеткен.

К. КУУЛАР.
Эрзин район

«ЧЫЛГЫЧЫ» ДИЖИР

Ол бодунуң күш-ажылын үжен ажыг чыл иштинде мал ажылынга бараалгадып келген. Чаңгыс чер чурттугларың ооң адын адавайн, «чылгычы» дижир. Ында ужурла бар.

Ачазы оглун бичиизинден не аътка ынак, эрес-кежээ кылдыр өөреткен. Ынчангаш Каваа Енданович бежен чылдар эгезинде Чадаанының чылгы өстүрер станциязынга ажылдап, тус черниң чылгы малын үксээжидеринге киржип, Чөөн-Хемчиктиң ажыл-агыйларынга чылгычылап каш чыл ажылдаан.

Сөөлгү он чылдарда Каваа Куулар СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Хөндергей» совхозтарга хойжудап, ажыл-ишчизин көргүскен. Эки көргүзүглери дээш 1979 чылда «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп хөрек демдээ-биле шаңнаткан. Ол —коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы. Хлас путёвканы ап, Москвада Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинге база четкен.

Хоочун коммунист «чылгычы» деп шолазын сыңаан. Совхозка мал ажылын сайзырадыр, ылаңгыя чылгы малды өстүрер дугайында саналдарны хуралдарга, дирекцияга киирип турар. Аътты үүрмек ажылдарга ажыглаза, шанак, терге, хомут, сиген кестирер машина ышкаш аът-биле ажылдаарынга чугула чүүлдерни тып алгаш, ажыглаза чүл? Ол чижектиг айтырыглар ооң сагыш-сеткилин хөлзедип чоруур.

Бо хүннерде малчынның коданында хой хүр-чаагай. Чайын он тонна сиген белеткээр планын он ийи тонна кылдыр күүсеткеш, ону кыштаанга чедирип алган. Ында мал чеми четчир. Хынамчалыг малчынның хойлары оолдап эгелээн, ында баштай төрүттүнген хураганнар онча-менди.

Коммунист Каваа Енданович Куулар чоокта чаа партияның XIX область конференциязынга делегат болуп киришкеш, ооң түңнелдерин малчын эш-өөрүнге тайылбырлап берип, бо чылын төрүүр 100 хойдан-на 95 хураганны алырын хүлээнген ажылдап турар.

О. ДҮЛҮШ.
Барыын-Хемчик район.

ЭРТЕМДЕННЕРНИҢ БЕДИК ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

МОСКВА. Коммунистиг тургузуушкунның канчаар-даа аажок улуг сорулгаларын күүседиринге партия чугула болгаш харысалгалыг рольду ССРЭ-ниң Эртемнер академиязынга, совет эртемденнериниң хөй миллионнуг бүгү отрядынга хүлээндирген. Ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидер дээш бүгү улустуң демиселинге чурттуң эртем күчүзүнүң салыышкынын канчаар ам-даа улгаттырарының дугайында чугаа ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының нииити хуралынга болган. Академияның эртемденнериниң шуулганы бо удаада секциялар аайы-биле эрткен, чүге дээрге, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи А. П. Александровтуң демдеглээнин ышкаш, академияның ажылын улам ыңай идепкейжидериниң айтырыгларын эртемниң тус-тус адырларының аайы-биле бүгү талалыг, ханы чугаалажып көөр ужурлуг турган.

Бүгү хуралдарга кол чүүлдү демдеглээн: ол дээрге ниитилелдиң экономиктиг көргүзүглеринге, совет улустуң материалдыг чаагай чоруун болгаш культуразын бедидеринге көскү салдарлыг болур шинчилелдерге эртем албан черлериниң кичээнгейин мөөңнээри чугула.

Амгы байдалдарда эң чугула сорулга болза черге тайбыңны камгалап, быжыглаары, термоядролуг халаптың айыылынга удур демисежири болур деп, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының нииити хуралынга демдеглээн.

ЧУРУКТА: (солагай таладан) ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының нииити хуралының президиумунда Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң ЭА-ның президентизиниң оралакчызы В. А. Котельников, ССРЭ-ниң ЭА-ның президентизиниң оралакчызы Е. П. Велихов болгаш Социалистиг Күш-ажылдың VIII дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң ЭА-ның президентизи А. П. Александров олар.

А. МОРКОВКИННИҢ фотозу.

БӨЛҮКТЕРДЕН ТУРГУССА...

Барыын-Хемчик районда «Шекпээр», «Дөң-Терезин» совхозтарның сарлык, өшкү кадарчылары Алаш, Ак хемнерже кирген улут, биче, кадыр-берт хемчигештер уннарында чурттап, ажылдап турар. Чоокта чаа райкүүскомнуң кедээ ажыл-агый эргелелиниң кол зоотехниги Ю. Е. Барлыков-биле ында чурттап турар чамдык сарлыкчыларның аалдарынга чедип, ажыл-амыдыралының байдалын сонуургап, малчыннар-биле чугаалаштывыс.

Шаандан тура мал ажылдыг тываларның ужуражканда азы аалдарга барганда, мендилешкеш, «Мал-маган хүр тур бе, ыт-куштан сол бе?» деп, чаңчыл болган. Албан сонуургаар айтырыы бар. Бис база ону сагып, кодан бүрүзүнде кыштаглаашкынның байдалын, малчыннарның ажыл-амыдыралында чедер-четпес чүүлдерин билип, демдеглеп ап чордувус.

Мунгаш-Актың алдыы, үстүү Кара-Суглар, Теректиг, Чыланныгда болгаш Баян-Колда сарлыкчыларга сөөлгү үеде өөр-өөр хөй бөрүлер амыр-дыш бербестээн. Аал бүрүзүнден бызаа, молдурга болгаш шээр малды тудуп чип турар. Чүгле ноябрь айның төнчүзүнде, декабрь айның эгезинде Алдыы Кара-Сугда сарлыкчы Маскалдай Моңгуштуң 14 баш шээр малын, Комбу Ооржактың 8 хоюн, бир бызаазын, Борис Ооржактың үш хоюн, Баян-Колда чурттап турар «Алдан-Маадыр» совхозтуң малчыны Чыргал Ондарның дөрт бызаазын бөрүлер тудуп чиген. Бөрүлерден каража-когаралга таварышпаан аалдар ховар. Харында тайга-сыннар кырынга оъттаар кодан сарлыктарны өөр бөрүлер дүн-хүн чок тегерип, кадарчылардан хунаар чыгы чоруп турар. «Дөң-Терезин» совхозтуң малчыны Көшкендей Ооржактың сарлыктарынче өөр бөрүлер халдап кээрге, дүүрге-биле адып-боолап тургаш, арай деп чарып алган. Аныяк сарлыкчы Мөңгүн-оол Моңгуш сарлыктарынче халдаан бир бөрүнү боолап каан.

Ак, Алашта хоочун-даа, аныяк-даа аңчылар хөй. Ынчалза-даа оларның мал-магаынынче халдап турар араатаннар-биле демисежир аргазы чок боор турар. Араалыг боолар чок болганындан, олар бөрүлерни чүгле тараазын дүүргелер-биле дааштап, коргударынга өйлежип турарлар.

—Бир эвес каш санныг араалыг бооларны түр када-даа болза, чурум ёзугаар бергеш, бөрүлер-биле демисежир бригаданы тургузар болза, бо черниң сарлыкчылары күзелдии-биле аңаа киржир бис. Ээлчет эрттирип каан соонда, хостут хүннерде бөрү аглаар дээрге, боомоңгу чок, хол-даң улус-тур бис —деп, Көшкендей Ооржак чугаалап орар. Ээзн каш чылдар бурунгаар дуржулгалыг аңчыларга каппа болгаш бөрү хорамын берип турган. Ынчан бөрү аңнап мергежээн аңчылар Ламажап Идээжен, Спайт Ооржак, Дадар-оол Моңгуш, Көшкендей Ооржак, Мамак Моңгуш болгаш өскелер-даа бөрүлерни узуткап турган. Бо аңчыларны райкүүскомнуң охотоведи В. В. Прачик боду билир. Чер-черге бөрүлер-биле демисел чорудар бөлүктер тургузарын малчыннар күзеп, идегеп турар.

Удавас сарлык оолдап эгелээр. Ынчан малчыннарның ажылы улам чымыштыг, берге апаар. А бөрүлер оларга, күрүнеге каража-когарал чедирер, амыр-дыш бербейн турар.

Ынчангаш райкүүскомнуң талазындан дарый хемчеглер алырын малчыннар манап турар.

Ш. КУУЛАР.

Елена Максимовна Фролова «Кок-Тей» совхозтуң хаван комплекизинде хаван оолдары өстүрүп турар. Ооң ажылдап турары дөрт кежигүннүг звено төс чүс хаван оолдарын ажаап турар. Эрткен чылдың түңнели-биле алырга, Елена Максимовна хонукта хөй немелде деңзи алган хаван ажаакчыларының бирээзи болган.

ЧУРУКТА: Е. Фролова хаваннар чемгерип тур.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Специалистиң индири

ИНЕКТЕН-НЕ— БЫЗАА

Боозу улгаткан инектерни төрүүрүнүң ийи ай, а хуна-жыннарны үш ай мурнунда өске инектерден аңгылай тургузар болгаш ажаалдазын болгаш чемгерилгезин экижидер. Ол үеде чарбаны болгаш силосту эвээшти бээр, ооң орнунга эки шынарлыг сигенни көвүдедир бээр. Төрүүр чыгаан инектерни арыг агаарже үндүрүп турары чугула.

Төрүүр инектерниң кажаалары делгем, чылыг, чырык болур ужурлуг. Кажааның иштиарыг-силиг болгаш кургаг турар. Кажааны баш бурунгаар чугайлаар, дезинфекциялаар. Черле ынчаш, арыг-шевернин дүрүмнерин шыңгыы сагыыры чугула.

Инектерниң хирлеви берген черлерин чылыг сут-биле чуур, аштап-арыглаар. 0,5 хуулут формалин-биле азы бир хуулут креолин-биле сыыргактарын, караңгайларын чуур. Инектер чемнеп эгелей бээрге, бел кежиин 1:5000 ээзилдириглиг фурациллин-биле азы 1:1000 ээзилдиригли марганцовка-биле азы 0,5 хуулут хлорамин-биле чуггаш, инек төрүүр өрээлче шилчидер.

Чаа төрүттүнген бызааларны кургаг чадыгта салгаш, незинге кургадыр чылгаттырар. Хиини 0,5 хуулут йод-биле чаар. Бызааны ийи хонук дургузунда незн-биле кады тургузар. Чаш бызааны хүлээп алыр, ажаар болгаш өй-шаанда эмзирер ажаакчыны дүн-хүн чок тургузар.

Чаа төрээн инекти саарда, саанчы кижи холдарын саваңнап чуггаш, инектиң эмиин чылыг сут-биле чуур, 0,5 хуулут хлорамин-биле азы бир хуулут натрий гипохлоридин сиңирген аржыыл-биле кургадыр чодар. Эмигниң баштайгы сүдүн аңгы савага саар болгаш дораан үндүрүп төгер. Чүге дээрге ол сүтке хоралыг микробтар туруп болур. Мындыг хемчеглерни дарый алган соонда, бызааны эмзирер. Инектиң аазын саар. Оон бир шак хире болганда эмзирер. Бызааны эмискиктээр таварылгада незиниң сүдүн 37—38 градус чедир чылыдып алыр. Эмискиктерни изиг сут-биле чуур болгаш кургадыр азып каар. Резинадан кылган эмискиктерни содалыг сутга 2—1 минута иштинде хайындыргаш кургадыр.

Бызаалар турар черлерни үргүлчү арыг тургузар болгаш 3—4 хуулут едкий натрий-биле азы 2 хуулут хлорамин-биле 8—10 хонгаш-ла чаштырар болгаш чутайлаар. Бо бүгү хемчеглер бызааларның аарыырын болдурбас. Ылаңгыя бызааларга незиниң аазын эмзирери, чогуур үе-шаанда чемгерери чугула. Ааның камгалал күжү инектиң төрээнинин баштайгы шактарында аажок бедик. Ол үеде бызааның кодузунуң ааны шиңгээдип алыры база күштүг. Бызаага ийи-бир шактан эрттирбейн баштайгы ааны эмзирериниң чугулазы ында. Черле ынчаш ааны баштайгы ийи хонукта 5—6 катап бээри ажыктыг. Бо чорук организмниң быжыгарынга, аарыгта шыдамыын күштелдиреринге аажок дузалыг.

Малды үр үеде чаңгыс аай чемнер-биле чемгерип тургаш, оон өске чемнер-биле чемгерерге, кижин бестериниң чулуктары база өсерлир. Ынчангаш боос инектерниң, төрээн-даа инектерниң чемгерилгезин таарыштырары чугула. Бо үеде инектерге белогу албек чемнерни бээр, а силосту эвээжедир, харын-даа казыыр херек.

Он бирги беш чылдың үшкү чылында мыйыстыг бода мал өстүрериниң планы база күүсеттинмээн. Республиканың бо малды өстүрүп турар 64 ажыл-агыйындан 34 совхоз мыйыстыг бода малды ооң мурнунда чылда турганындан-даа эвээжеткен. 39 совхоз чыл планын күүсетпээн. Ылаңгыя «Совет Тыва» совхоз планын 44 хуу күүсеткен, «Шивилиг» совхозтуң инээниң 73 хуузу арткан. Бо бүгүнүң чылдагааны бызааларны четче камгалап албайн турарывыста.

Республиканың совхозтары эрткен чылын төрүүр чүс инекке онаалштыр 57 баш бызаа доруктурган. Чүс инектен чүс бызааны алыр сорулга салдынган турда, ооң чартык кезин алдынмаан. Он беш совхозтуң чүс инекке онаалштыр доруктурган бызаазы бежен безин четпээн. «Шивилиг» совхоз чүс инектен эрткен чылын 44 бызааны, бурунгу чылын мырыңай 28-ле бызааны доруктурган. Бызааны четче доруктуруп ап шыдавайн турарывыстан мыйыстыг бода мал оожум өзүп турар. Мындыг байдал күрүнеге эът болгаш сүт садарының планнарын күүседиринге улуг бергелерни таварыштырып турар. Бо четпестерни чайладыр талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни ажыл-агыйларның удуртукчулары, зоотехниктер болгаш мал эмчилери алыр ужурлуг.

С. САРЫГЛАР,
Кодээ ажыл-агый министерствозунуң кол мал эмчизи.

ЫЯШ БЕЛЕТКЕЛИ

«Алдан-Маадыр» совхозтуң одаар ыяш белеткээр 4 кижи составтыг звенозу ажыл-агыйның төп салбырында пекарняга, столоваяга болгаш өске-даа хөй-нити черлеринге чыл санында четчир санныг ыяшты белеткеп, планныг онаалдазын ажыр күүседип келген.

Мурнакчы ажылчын, коммунист Эрер-оол Ондар сезоннут ажылдар үезинде трактор башкарып, сиген белеткелинге, дүжүт ажаалдазынга идепкейлиг киржип турар. Ол техниказын септээш, кышкы үеде ыяш белеткээринге чаңчыккан.

Бо хүннерде 432 кубометр ыяшты звено совхозка хүлээткеш, ам тудуг ыяжын белеткээринче кирипкен.

Ш. ООРЖАК.

ҮШКҮ ЧЫЛДА—6560 КИЛОГРАММНЫ

ЛЕНИНГРАД. «Петровский» курук-салжыдылга заводтуң саанчылары 1070 баш инектиң бирээзинден-не 6560 килограмм сүттү он бирги беш чылдың үшкү чылында саап алган. Бо көргүзүт оларның социалистиг хүлээлгезинден 190 килограмм ажып турар.

Ук коллектив күрүнеге сүт садар планын хуусаа бетинде — ноябрьның 12-де күүсеткен. Оон ыңай курун салжыдылга заводу өске ажыл-агыйларже арыг уксааның 554 баш инектерин чоруткан, ооң планда көрдүнгени 380 баш турган.

Курунсалжыдылга заводунуң директору, РСФСР-ниң алдарлыг зоотехниги, Чаа чылдың мырыңай бүдүүзүнде Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры ат алган М. С. Новиков:

— Бистиң заводувус мыйыстыг бода малдың уксаазын экижидер даалгазын чылдың-на чедиишкинниг күүседип келген. Амгы бедик көргүзүглер зоотехниктиг ажылды болгаш чем-суурну бедик деңнелге тургусканындан, мал ажылының бүгү ажылдакчыларының мергежилиниң бедээнинден чедип алдынган — деп чугаалаан.

И. СЕЛИВАНОВ,
«Сельская жизнь» солуннуң корреспондентизи.

АНАА ОЛУРБАС

Бүрениң кырганнар болгаш инвалидтер бажыңында уран шевер холдуг кандыг кижилер чок дээр. Оларның бирээзинге К. Ш. Кара-оол хамааржыр. Кандыг-даа чүүлдү холга алганда, ол албан эки шынарлыг кылып каар чаңчылдыг, аныяанда тудугга ажылдап, дарганнап чораан болгаш, алыс-ла шевер кижи. Ол ам безин черле хол куруг олурбас, дарганнаар, чазаныр. Интернаттың мал кыштаар кажаазының септелгезин кылып, печканы аңаа эптиг кылдыр салып тургускан. Идик септедип алыр дээн кижилер база Кара-оолга келирлер. «Шевер холдуг» деп ону мында мактаары таварылга эвес.

М. ТОПУЛ.
Каа-Хем район.

ЧОРААН ЧЕРИНГЕ-ЛЕ

Районнуң харылзаа белдиринге бир ажыл хүнүнүң соонда лекция болган. Аңаа күш-ажылдың сагылга-чурумун, хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаарының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Лекцияны доозулган соонда, дыңнакчыларның айтырыы арбын-на болган. Тес-Хем районнуң улус судунуң судьязы Д. О. Оюн-Бартан оларның айтырыгларынга тодаргай болгаш дорт харыны берип турган. Харылзаа белдириниң ажылдакчылары ол лекциядан күш-ажылдың сагылга-чурумунга хамаарыштыр ажыктыг хөй чүүлдерни билип алган. Ындыг лекцияны Д. Оюн-Бартан өске коллективтерге база номчаан. Бүдүрүлгелерге, албан черлеринге күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга ажыглаар сүмелерни, кижизидилге ажылының хевирлерин лекциялардан билип ап болур.

Хоойлу-дүрүмнү тайылбырлаарындан аңгыда, ССРЭ-ниң Дээди Совединге бо чылдың март 4-те болур эртер соңгулдаларга белеткелдиң чуртта чоруп турарының, совет соңгулда системазының дугайында база чугаалап турар.

М. ТИРЧИН.

ШКОЛА КАНДЫГ БОЛУР УЖУРЛУГУЛ

Школа реформазының дугайында төлевилелди чугаалажып тур бис

ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ ХЕРЕК

Бо хүннерде бүгү совет улус — башкылар болгаш ада-иелер СЭКП Төп Комитединиң «Нинти билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннары» деп төлевилелин улуг кичээнгейлиг-биле өөренип, амыдырал-биле дүүштүрүп, келир үениң хамаатыларының өөредилгезинге болгаш кижизидилгезинге хамаарыштыр саналдарын киирип турар.

Мен 33 чыл дургузунда нинти билиг школазынга ажылдап, аныяк салгалды кижизидер херекке хире-чергем-биле үлүүмнү киирип келдим. Сөөлгү үеде школада өөредилге-кижизидилгелиг ажылда четпестерни амыдырал боду-ла илередип, үе-биле бо улуг харыысалгалыг ажылды дүүштүрерин негей берген. Программалар, өөредилге номнары удаа-дараа өскерлип, янзы-бүрү чаартылгаларны кылза-даа, ол бүгү амыдыралга бадытыаттыннааның башкылар билир.

Бүгү башкы эш-өөрүм-биле бир демей, СЭКП ТК-ның школа дугайында төлевилелин изин-биле деткип, чогум-на үезинде үнүп келген чугула документ деп санап турар мен.

Бо кыска чүүлүмге ада-иелер-биле ажыл дугайында айтырыгга доктааксадым. Амгы үениң школазын он беш, чээрби чыл бурунгаар өөредип турганывыс уруглар-биле деңнеп болбас. Эртем-техниктиг революция, күш-ажылды эртемге үндезилеп организастааны уругларывыска улуг салдарны чедирип турар. Ынчангаш бөгүнгү өөреникчини бир янзы көөр ужурлуг бис.

Аныяк салгалдың коммунистиг кижизидилгезиниң херээнге школаның, өг-бүлениң болгаш хөй-ниитиниң кады ажылдажылгазы канчаар-даа аажок ужур-дузалыг апарган. Хөй өг-бүлелерде уругларның кижизидилгезин школага кижизидилге-биле чоокшулап келген. Ынчалзажок, чамдык ада-иелер педагогика талазы-биле билиг чогундан уруглар кижизидер херекке частырыгларны кылып турар. Ынчангаш ада-иелерни уругларын кижизидеринге белеткээри чугула айтырыгларның бирээзи. Педагогиктиг билиглер-биле ада-иелерни чепсеглээри школаның чугула херээ. Өг-бүлеге дузаны күштелдирер болгаш өзүп орар салгалды кижизидеринге ооң харыысалгазын бедидер деп төлевилелде айыткан.

Өөреникчи хонуктуң хөй кезиинде школадан дашкаар, бажыңынга турар, ооң чогум-на чүнү кылып турарын башкы кижи хайгаараар аргажок. Ынчангаш ада-иелер, хөй-нинти организациялары, бажың эргелелдери уругларның хостуг шагында чүнү кылып турарын доктаамал хайгаараар ужурлуг. Уруумга азы оглумга бөгүн кайы хире кичээнгей салдым, чүнү кылдым деп айтырыгны ада-иелер хүннүң-не бодунга салыр болза эки. Школа бодунуң ээлчээнде ада-иелерге педагогиктиг дузаны көргүзер апаар.

Бо сорулга-биле бистиң № 3 школада ышкаш, ада-иелер лекторийин организастаары, ада-иелер комитеттерниң ат-алдарын ам-даа көдүрери чугула. Лекторийге чүгле башкылар эвес, а ада-иелер, хөй-нинти организацияларының төлээлери лекциялар номчуп, дуржулга солчуп, ажык чугааны кылыр болза эки деп бодаар мен.

Нинти школаның тус-тус класстарының ада-иелер комитеттери чуруму багай, өөредилгези кошкак уругларны, оларның ада-иелерин кичээнгейге ап, оларның-биле ёзу барымдаалап эвес, а хүн бүрү доктаамал ажылды чорудар ужурлуг.

Ада-иелер-биле ажылды өөреникчилер, ооң чогаадыкчы ёзу-биле көөрү, аңаа чаа, солун чүүлдерни киирерин үе негеп турар.

«Күрүнеден акша-шалың ап турар башкыларның херээ чүл. Олар мээң уруумну кижизидер ыйнаан» дигилээр, оглунуң азы уруунуң четпестерин школаже, башкыже чууй кааксаар чамдык ада-иелер ам-даа бар.

Чаа кижини эртемниг, төлептиг, ёзулуг кижи кылдыр кижизидери улуг харыысалгалыг херек. Ол чүнүң-даа мурнунда школаның, башкылар болгаш ада-иелерниң херээ.

М. ЧАРАШ-ООЛ,
РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

АЖЫЛЧЫН БӨЛҮКТҮҢ ХУРАЛЫ

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Чепсегленишкинни дүжүрер комитеттиң тускай ажылчын бөлүүнүң химиктиг чепсекти хоруурунуң айтырыгларының талазы-биле хуралдары Женевада Национар ордузунга ажылын катап эгелээн. Элээн каш чыл бурунгаар тургускан ук бөлүктүң сорулгазы болза, химиктиг чепсектиң курлавырларын ажылдап кылырын, бүдүрерин болгаш чыырын хоруурунуң база ук чепсекти узуткаарының дугайында бүгү талалыг делегей керээзин дүрген ажылдап кылырында болуп турган. АКШ-тың администрациязы ССРЭ-ге, Варшава Керээзиниң чурттарынга хамаарыштыр шериг талазы-биле артык күштүг болурун чедип алыр дээш, химиктиг эде чепсегленишкиниң калбак хемчээлдиг программазын боттандырарының базымнарын кылып, ук чепсектиң чаа айыылдыг хевирлерин, ылаңгыя бинарлыг химиктиг чепсекти чогаадып кылып, Европа дипти чүгле америк ракета-ядролуг чепсектиң эвес, харын химиктиг чепсектиң база склады кылдыр хуулдурарының планнарын тургузуп турар бо үеде чепсегленишкинни дүжүрер комитеттиң тускай ажылчын бөлүүнүң үстүнде ол сорулгазы онза ужур-дузалыг боор турар.

Совет Эвилели, социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа чурттары массалыг узуткаашкынның химиктиг чепсээниң ук хевирин хоруурун чедип алыр дээш бүгү хемчеглерни ал келген. КНО-нуң Кол Ассамблеязының чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле ийиги тускай сессиязының үезинде ССРЭ-ниң саналдааны чогуур делегей керээзиниң кол негелделериниң төлевилелин чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле комитетке чугаалажып көөрү-биле киирген. Химиктиг чепсекти хоруурунуң дугайында бот-боттарынга таарыжыр дугуржулганы чедип алырынга социализм чурттары ханы сонуургалдыы каш удаа илередип келген болгаш ол талазы-биле боттуг саналдарны каш-даа катап киирген. Химиктиг чепсекти хоруур дугайында керээни чарарын дүргедедир дээш, Варшава Керээзиниң киржикчилери-күрүнелер химиктиг чепсектиң чаа хевириниден Европаны хостаар деп база бир чаа чугула саналды илдип үндүргеннер. Ол чорук Европага болгаш бүгү делегейге-даа химиктиг дайынның айыылын дыка эвээжедир, химиктиг чепсектиң курлавырларын кызырарының эгезин салыр арганы бээр ужурлуг.

ХАРЫЛЗААЛАРНЫ ЭКИЖИДЕР ДЭЭШ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Сураглыг америк политиктиг ажылдакчы, шаанда ССРЭ-ге АКШ-тың элчини турган Дж. Кеннан совет-америк харылзааларының амгы байдалын «кончуг. дүвүрээзиннииг херек» деп адаан.

«Нью-Йорк таймс» солунга парлаан чүүлүнге ооң демдеглээни болза, «чепсегленишкинни контрольдаар дугайында айтырыглар талазы-биле чугаалажыышкыннар үзүлген. Америк-совет садыглажыышкынның хемчээли кедергей кудулаан, эртем болгаш культура херектеринге ийи талалыг солчуушкуннарның программалары холдуунда буурап дүшкен». Ындыг байдал канчап-даа таарышпас дээрзи билдингир деп, автор онзалап шыйган.

Дж. Кеннанның бодалын ёзугаар алырга, тургустунган байдал дээш харыысалга бүрүнү-биле АКШ-тың амгы чазаанга онаажыр. «Рейганның администрациязының медеглелдери болгаш хөделишкиннери канчаар-даа аажок ханы дүвүрээзинни болдуруп турар» деп, ол бижээн.

АКШ биле ССРЭ-ниң аразында харылзааларны дүрген экижидериниң «ук харылзааларны чогуур таарымчалыг деңнелче көдүрериниң» эргежок чугулазын ол америк политиктиг ажылдакчы айыткан.

ТОКИО. (СЭТА). Бот-боттарын бичии болгаш дугуржулганы чедип алыр дээш кызары чепсегленишкинни контрольдаарының, совет-америк харылзааларны экижидериниң херээнге чедиишкиниң хүлүгүү болур ужурлуг деп, кескү америк политиктиг болгаш хөй-нинти ажылдакчызы А. Гарриман Японияның «Асахи ивниг ньюс» солунунга интервьюзунга медеглээн.

Европага ядролуг чепсектерни кызыгаарлаар дугайында совет-америк чугаалажыышкыннарының үзүлгениниң буруузу АКШ-тың амгы администрациязынга хамааржыр деп, ол айыткаш, ССРЭ-биле «чугаалажыышкыннар кезээде төнчү чок боор келген» болгаш «ооң-биле дугуржулга чедип алдынмас» дээр Барыныйн чүктүң нүгүлдүг пропагандазын шынгыы буруу шапкан. Шынында ындыг эвес деп, А. Гарриман онзалап шыйган. Атмосферага, космос делгемнинге болгаш суг адаанга ядролуг чепсекти шенээрин хоруур дугайында керээни 1963 чылда эң-не кыска хуусаада чарганының төөгүзүн америк дипломат чижек кылдыр киирген.

Совет Эвилели Америкага кыжанып турар деп канжан-даа санавайн чорбаан мен деп, А. Гарриман ооң ышай айыткан. «Кызыгаарлыг» ийикпе, азы оон өске кандыг-бир ядролуг дайынны чорудуп болуруның дугайында Вашингтонның амгы администрациязының төөреңгей теориязын ол үндезинни-биле буруу шапкан. «Ядролуг дайынга тиилекчи турбас. Совет Эвилели ол дугайын эки билип турар» деп, А. Гарриман чугаалаан.

РЕЙГАННЫ ШҮГҮМЧҮЛЭЭННЕР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Соңгулда мурнунуң амгы кампаниязында Нью-Гэмпшир штаттың Хановер хоорайынга болган ажык чугаага АКШ-тың президентизиниң эрге-дужаалынга демократтыг партиядан кандидаттар кылдыр адаттырган сес кижи шупту Рейганның администрациязының даштыкы болгаш иштики политиказын чидиг-биле шүгүмчүлээннер.

Ядролуг дайынның айыылын чайладырындан болгаш боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырындан артык чугула сорулга амгы үеде чок деп демдеглээш, сенатор А. Крэнстонуң чугаалааны болза: «Рейган чепсегленишкинни контрольдаары дээш туржуп турар мен деп чугаалап турар болгай, шынында ындыг бе, кандыгыл дээш ооң бүгү хөделишкиннерин көрүп көөр болзувусса, ындыг эвес, ол ук чүүлге хамаарышкан бүгү саналдарга кезээде удур боор келген». Чепсегленишкинни кызыгаарлаар дугайында ооң чугаалары канган-даа «ак сеткилдиг боор көрбээн, ындыг чугааларның чаңгызын-даа Совет Эвилели хүлээп ап шыдавас» деп, сенатор онзалап шыйган.

АКШ-тың конгрезиниң төлээлекчилер палатазында демократтар бөлүүнүң саналын ёзугаар организастаан болгаш телевидениеге дамчыткан ажык чугаага делегейни ядролуг дайынче чыгап турар Вашингтонның амгы администрациязының калчаалыг политиказы-биле холбаштыр америк соңгукчуларның ханы дүвүрээзинни улуг салдарны чедирген. АКШ-тың келир үеде президентизиниң эң чугула сорулгазы болза, ядролуг халаптың айыылын чайладырында болур ужурлуг деп ук ажык чугааның киржикчилери бир үн-биле демдеглээннер. «Ядролуг чепсектерни эндере бүдүрерин соксадырындан артык чугула айтырыг амгы үеде чок» деп, сенатор Г. Харт медеглээн. Ооң-биле холбаштыр ол ядролуг чепсектерни немей бүдүрерин соңгаарлаашкын чокка соксадырын чедип алырының эргежок чугулазын айыткан. Ону мооң мурнунда оралакчы президент турган У. Мондейл, сенаторлар Дж. Гленн болгаш А. Крэнстон, политиктиг ажылдакчы негр Дж. Джексон, шаанда сенатор турган Дж. Макговерн олар деткээннер. Диптер аразынга ужугар «МХ» деп баллистиктиг ракеталар болгаш «В-1» деп стратегтиг бомбардировщик чижектиг чепсектерниң шак ындыг эң чаа системаларын бүдүрериниден болгаш калбартырындан ойталаар херек деп, Г. Харт чугаалаан. Дж. Макговерн бодунуң талазындан АКШ-тың шериг чарыгдалдарын 25 хуу кызырарын саналдаан.

Ажык чугааның киржикчилери «рейганомиканы» шүгүмчүдээринге эвээш эвес кичээнгейни салганнар. АКШ-тың канчаар-даа аажок хөй бюджет дудагдалдары америк экономиканы чаа улуг бергедээшкиннерге таварыштырар деп, олар айытканнар. Бюджет дудагдалдарының кол чылдагааны канчаар-даа аажок хөй шериг чарыгдалдарында боор турар деп база демдеглээннер.

Ооң-биле чергелештир ажык чугааның киржикчилериниң бодалдарындан илерээни чүл дээрге, бюджет дудагдалдарының айтырыын, америк экономиканың өске-даа ол чижектиг «аарыгларын» чогумчалыг шиитпирлээриниң программазы оларда чок боор турар. Хөй миллион кижини хаара туткан ажыл чок чорукту узуткаарынче, америк ядыыларның санын дыка кызырарынче угланган тодаргай саналдар оларда база-ла чок болган. АКШ-тың шериг чарыгдалдарын «бичии-даа темпилер-биле болза» өстүреринче чүтүүл ажык чугааның киржикчилеринде база илдең болган.

Ливанның иштики херектеринге АКШ-тың боо-чепсектиг дорт холгаарлаашкынының түңнелинде, ол чуртта байдал онза чидигленген. Ак бажыңның ында хөделишкиннери ажык агрессчи утка-шынарлыг боор турар.

(Солуннардан).

«Американнарга таарыжыр тайбың».

Ливанның кыры-биле ужуп бар чоруур америк самолёттуң ужудукчуларының аразында чугаазы:

— Ливанда чүнү кылып турарывысты меңээ сагындырып берип көрем?

— Чүнү кылып турар боор, тайбыңны деткип турар ышкажыгай бис.

«Ньюсдей» деп солундан алган чурук.

СЭТА-ның фотохроникказы.

ПЕРЕС ДЕ КУЭЛЬЯРНЫҢ АЯН-ЧОРУУ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң чиңгине секретары Х. Перес де Куэльяр Барыын Африканың сес чуртунга баар дээш, үш неделяның аян-чоруун кылып чоруп турар. КНО-нуң штаб-квартиразынга чарлааны-биле алырга, ооң аян-чоруунуң кол-ла сорулгазы болза, ол чурттарның экономика талазы-биле аар байдалын оларның чазактары-биле чугаалажып көөрү болур. КНО-нуң Кол Ассамблеязының сөөлгү сессиязынга Африканың чурттарынга дуза чедирер талазы-биле делегей ниитилежилгезиниң күжүн мөөңнээриниң хемчеглерин алырының бүрүн эргезин КНО-нуң чиңгине секретарынга берип турар шиитпирлер хүлээп алдынган.

Ол диптиң чурттарының хөй кезиинниң байдалынга экономиктиг кризис аар уржуун чедиргенин Х. Перес де Куэльяр чугаалаан. Чижээ, Африканың чурттарының даштыкыже үндүрүп турар чиг-эдиниң өртектери дыка кудулаан, садыглажыышкын байдалы баксыраан, даштыкы өре-шире дүрген улгаткан.

АМЫДЫРАЛ ҮНЕЗИ ААРТААН

БУЭНОС-АЙРЕС

Уругвайда амыдыралдың үнезиниң аартаары соксавайн турар болгаш күш-ажылчы улустуң амыдыралын улам-на аарберге болдуруп турар. Статистиканың болгаш цензилерниң кол эргелелиниң дыңнатканы ёзугаар алырга, чуртка эрткен чылын акшаның үнезиниң кудулаанының деңнели 51,5 хуу болган. Ылаңгыя аъш-чем продуктуларының өртектери дыка дүрген улгаткан — 60 хуу четкен. Ол ышкаш транспорт хөлезизи болгаш медицина хандырылгазы дээш төлевир база улгадып, барык 65 хуу өскен.

Статистика албанының санааны-биле алырга, Уругвайда ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның боттут ажыл төлевири чүгле чаңгыс эрткен чылда 17 хуу ажыг эвээжээн.

(СЭТА).

Кеш, сөөк ылгаар Мурнуу Африка Республика Вашингтон администрациязының деткимчези-биле Ангола Улус Республикага удур агрессиязының хемчээлдерин калбартып турар. Кеш, сөөк ылгакчыларының самолёттары АУР-нуң хоорайларын болгаш суурларын бомбалап, ракеталар-биле боолап турар.

«Жорнал ди Ангола» деп солундан алган бо чурукта араатанзыг агрессияның уржуктарын көргүскен.

СЭТА-ның фотохроникказы.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Төнчүзү. Эгези № 14 «Шында»).

Надежда Васильевна **Бондаренко** — Күрстрахтың район инспекциязының агентизи.

Татьяна Николаевна **Дамба** — Арыг-Бажы ортумак школазының техажылчыны.

Суктермаа Балдановна Донгак — Чааты ортумак школазының техажылчыны.

Биче-оол Кыргысович **Дугбан** — Чааты ортумак школазының башкызы.

Ховалыг Чалбааевна **Намчак-оол** — Арыг-Бажы ортумак школазының интернадының повары.

Анна Ивановна **Полева** — ИХК-ның таңныыл килдизиниң бухгалтери.

Майна Николаевна **Попова** — Шагаан-Арыг ортумак школазының башкызы.

Зоя Дмитриевна **Сарыг-оол** — Арыг-Бажы ортумак школазының техажылчыны.

Окча Донгаковна **Седен** — Арыг-Үзүүнде участок эмнелгезиниң фельдшери.

Ольга Михайловна **Стребкова** — Шагаан-Арыгның № 2 ясли-садының кижизидикчи башкызы.

Бичел Донгаковна **Таспанчык** — Чааты ортумак школазының ажылчыны.

Зинаида Лаврентьевна **Толмачева** — «Улуг-Хая» совхозтуң агрономнуу.

Зоя Николаевна **Фурсова** — Шагаан-Арыг ортумак школазының башкызы.

Вера Кызыл-ооловна **Шойдун** — Чааты ортумак школазының башкызы.

«Ак-Туруг» совхозтан

Хавакпан Араажыевна **Моңгуш** — ажылчын.

Адам Төңгүр-Караевич **Очур** — ажылчын.

Татьяна Сатовна **Саидан** — ажылчын.

Ховалыг Чамбаловна **Санаа** — ажылчын.

Анай Балчыйовна **Ховалыг** — ажылчын.

«Найырал» совхозтан

Уйнунмаа Ламаевна **Ажы** — пенсионер.

Спаакай Сатовна **Бавуу** — ясли-садтың ажылчыны.

Чудаш Дановна **Дандар** — ажылчын.

Хола Кыргысович **Кувак** — ажылчын.

Ховалыг Допаевич **Кызыл-оол** — малчын.

Канчыыр Уштулановна **Моңгуш** — ажылчын.

Балда Тюлюшевна **Седен** — ажылчын.

Василий Ак-Ламаевич **Тершин** — ажылчын.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1983 чылдың декабрь 29.

ДУРЖУЛГАЛЫГ ТУДУГЖУ

Чазаныр цехте манзалар чондурган, эжик-хаалга чазаан, оңгачалар кылган тудугжулар чай чок иженген турлар. Оларның шуптузуң хоочун тудугжу Чимит-Доржу Чыргалович Сат өөреткен.

Күр-Чер суурда барык бажың бүрүзүн хоочун тудугжу тудушкан. Тудуг ажылында ол үжен чыл чедип турар. Ооң кылган бажыңнары чүгле бо мында эвес, а Сүт-Хөл районнуң суурларында база бар. Оларның бирээзи — Сүг-Аксы ортумак школазы.

Тудугжу боду № 1 звенону удуртуп турар. Звено бригада керээзи-биле ажылдаарынче кирер болза, тудуг ажылдарының шынары экижиир, ажылчыннарның харыысалгазы бедиир деп ол санап турар.

Э. ТЕЖИТ.

АГААР АРЫГ ТУРЗУН ДИЗЕ...

Арыг агаар амыдыралдың «одары» деп медициналың адазы Гиппократ уткалыг-ла чугаалаан. Амыдыралды диргизиптер өзүмнерни бээр кылдыр ол «одарны» канчаар ажыглаза экил? Ону бокталдырбас, хирлендирбес дээш кандыг хемчеглерни ап чорутса чогуурул? Бо айтырыг кызылчыларны дүвүредип келген болгаш дүвүредип-даа турар. Кызыл хоорайның кырын шыва алган хирлиг кара ыштты арыглаар дизе улуг күш негеттинер деп чүвени эки билир бис. Хоорайның агаары хилиң дег кылаң, арыг болзун дээш улуг хемчээлдиг ажылдарны чорудар апаар.

Чеден чылдарның эгезинден бээр агаар делгемниниң арыг турарын контрольдаар чаңгыс аай система ажылдап келген. Агаарны камгалаар айтырыгны шиитпирлээри-биле инженерлерни, химиктерни болгаш эмчилерни бо ажылче хаара туткан. Министерстволар болгаш ведомстволар комплекстиг ажылдап турар. «Кызыл хоорайның төпчүткен чылыг хандырылгазын улам ыңай хөгжүдер база ооң агаар бассейниниң ышталыр чоруун эвээжедир талазы-биле хемчеглер дугайында» республиканың Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын хүлээп алгандан бээр үш чыл ашкан.

Хоорайның чылыг хандырылгазын төптүдер план ёзугаар 1975 чылдан бээр чылыг дамчыдылгазының үлелге четкизиниң ийиги ээлчээниң тудуу чоруп келген болгаш котельнаяларны план ёзугаар хаап турар. Эрткен чылын 30 котельнаяны хаар тургаш, одалга сезону эгелээр бетинде чүгле 6 котельнаяны хагган. Чүге ындыг эвээш санныг котельнаяны хагганыл деп айтырыг чайгаар-ла тургустунуп келир. Чылыг дамчыдылгазының үлелге четкилери чок болганындан, а чамдык бүдүрүлге, албан черлериниң удуртукчуларының шүшпен, олутпай болганындан элээн каш котельнаяны хаар арга чок болган. Шак ындыг чылдагааннар-биле агрохимлабораторияның, хоорайның № 6, 7 чунар-бажыңнарының, «Каа-Хем» кинотеатрының болгаш өске-даа черлерниң котельнаялары ам-даа хоорайның агаарын ыштап, хирлендирбишаан.

Дыка хөй бүдүрүлгелерде тургускулаан газ-доозун арыглаар дериг-херекселдер хыналда чок ажылдап турар. Амгы үениң дериг-херекселдери-биле чепсегленген-даа болза, агаарны бокталдырып турар Кызылдың чылыдылга төвүнде дериг-херекселдерниң канчаар ажылдап турарын хыналда хынавайн турар. № 4, 7, 8 котёлдарда тургускан доозун арыглаар херекселдиң ажыктыг шинарының коэффициентизин ам-даа тодараттпаан. Хоорайда эң улуг котельнаялыг «Тудуг кезектери» комбинаттың котельназында тургускан доозун арыглаар херекселдиң ажылын контрольга албаан.

Алгы заводунуң котельнаязында доозун арыглаар деригелер үрелик. Сүт комбинадында ындыг деригелер шуут ажылдавастаан. Чамдык котельнаяларда доозун болгаш ыш арыглаар деригелер чок боор турар. Мооң уржуундан хүл болгаш хөө кара ыйба агаарда үргүлчү бар боор турар. Кышкы үеде агаар 1, 4—3 катап хөй хирленип турар. Хоорайның төвүнүң агаары эң-не хирлиг.

Автомашиналарның үндүрүп турар газы агаарның арыг болурунга база-ла хоралыг салдарны чедирип турар. Хоорайның автомобиль парыгы чыл келген тудум немежип турарындан автомашиналарның үндүрүп турар газы көвүдээн. Моторун таарыштыр кылбаан автомашиналарны ажылче үндүрүп турарындан агаар хирленип турар. Автомашиналарның үндүрүп турар газын хынаар херекселдерни садып алырын база ооң контролюн организастаарын бүгү транспорт бүдүрүлгелеринге хоорайның санэпидстанциязы саналдаан турган. Ынчалза-даа ол айтырыышкынны чаңгыс-даа автобүдүрүлге күүсетпээн. Автосептелге заводунга септээн моторларның газ үндүрер черлерин хемчээрин организаставаан. Хоорайның агаары арыг болзун дээш эргежок чугула хемчеглерни ап чорударын «Тыва автотранс» девискээр-бүдүрүлге каттыжыышкынның болгаш КАИ-ниң удуртукчулары чугулалап көрбейн турар.

Арыг агаар кадыкшылга улуг салдарны чедирип турары бүгүдеге билдингир. Агаар ыш-бустуг болганда, кижилерниң аарыыр чорууну болдурбас талазы-биле хемчеглерни алыры эмчилерниң доктаамал кичээнгейинде турар турары чугаажок. Республика эмнелгезиниң болгаш санэпидстанцияның бөлүк эмчилери бо айтырыгны 1982 чылдан бээр хайгааралга алган. Бо бүгү ажылды Бүгү-эвилелдиң Семашко аттыг эртем-шинчилел институду болгаш Новосибирск хоорайда эртем-шинчилел санитар институду башкарып турар.

— Баш бурунгаар кылып чоруткан анализтен алгаш көөрге, Россия Федерациязының өске девискээрлериниң көргүзүглеринден бистиң көргүзүглеривис өрүлевейн турар. Амдызында чогуур назылыг чоннуң аарып-аржыыр чоруун анализтеп көрүп турар болгаш чоорту бичии уругларның кадыын өөренип көөр деп турар. Бо чорудуп турар ажылдар чоннуң аарып-аржыыр чоруун баш бурунгаар тодарадыр болгаш кадыкшылга хемчеглерин ап чорудар перспективаларны бээр ужурлуг — деп, бо бөлүктүң удуртукчузу, республика эмнелгезиниң эмчизи В. Н. Секачёв чугаалап турар.

Хоорайның ыштыг чорууну демисел — бирги чергениң айтырыы. Ынчангаш ону шыңгыы контрольга алыры эргежок чугула деп санэпидстанцияның ажылдакчылары санап турар. Санитар-техниктиг хемчеглерже улуг кичээнгейни салза чогуур. Оттуаарын чурумчудуп, одакчыларның болгаш техниктиг ажылдакчыларның мергежилин бедидип, хүлдү суг күжү-биле үндүрерин организастап, амгы үеде ажылдап турар котельнаяларга ыш-бус тудар деригелерни тургузары, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинге хөмүр-дашты арыглаары эргежок чугула апарган.

Котельнаялар арыглаарының чурумун сагывайн турары дээш пассажир АТБ-зиниң начальниги эш П. С. Орловскийни, Чурттал-га-коммунал ажыл-агыйы министерствозунуң тускайжыткан автобүдүрүлгезиниң кол инженери Ю. М. Шестаковту, Тываның электри четкилериниң директору Н. Н. Чумаковту эрткен чылын торгаан.

«Тудуг кезектери» комбинаттың, «Тыва коммунэнергонуң», эът комбинадының, туйбу, пиво заводтарының удуртукчулары А. И. Антонов, Б. П. Григорьев, Б. М. Конуспаев, С. Г. Красноперов, Н. А. Корчевой агаарны арыг болдурар дугайында чогуур кичээнгейни салбайн турар болгаш бо айтырыгны аажа-ла бир чүве кылдыр көрүп турары четпес.

Кызылдың агаарын арыг болдурар дээш чүгле медицина ажылдакчылары хемчег алыр эвес, харын бүгү улус идепкейлиг киржир ужурлуг.

Н. ПРОКУДИНА,
республиканың санитар-чырмдыышкын бажыңының кол эмчизи.

«ДАШТАР, КИЖИЛЕР ЫШКАШ БЫЖЫГ ТУРУШТУГ БОЛУҢАР!»

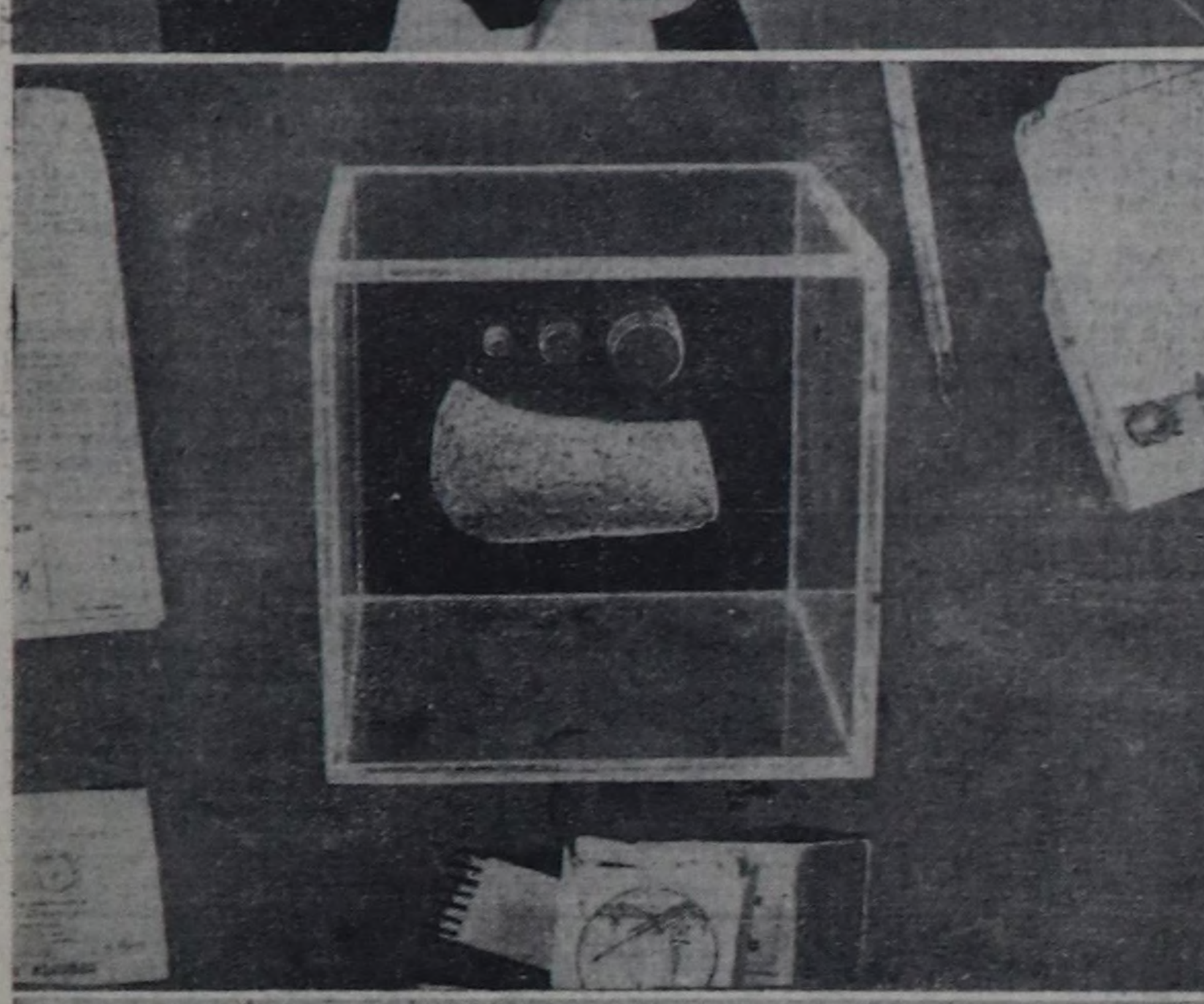

Тиилелгениң шөлү бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы Москвадан болгаш аңы-дуңма Украинаның найысылалы Киевтен Ленинград четкен оруктарның белдиринде турар. Ол оруктарның белдирин шаанда Ортаакы Рогатка деп адап турган. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Лениниң хоорайының маадырлыг камгалакчыларынга тураскаалды ында тургускан. 1941 чылдың чайынында болгаш күзүнүнде улусчу ополчениениң дивизиялары Ортаакы Рогатканы таварып эрткен. 1944 чылдың январының тураскаалдыг хүннеринде Ленинград фронтузунуң маадырлыг дивизиялары тиилелгелиг базымын база оортан эгелээн болгаш Невада хоорайның чоогундан гитлерҗи шериглерни үндүр сывырган.

Тиилелгениң үжен чылының бүдүүзүнде ол шөлге кайгамчык улуг тудуг калбарган. Хөй муң ленинградчылар аңаа келгеш, тудугжуларга дузалан. Маадыр-хоорайның тураскаалын хүлерден болгаш гранит даштан кылган.

Шөлде тургускан 48 метр бедик тураскаалдың архитектуралыг композициязы дайзынның дерзии бүзээлээшкинин тодаргай херечилеп турар. Ол тураскаалдың телевиделин чогаатканы дээш Ленинчи шаңналды тывыскан (төлевилелдиң авторлары — ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу М. К. Аникушин, ССРЭ-ниң улустуң архитекторлары В. А. Каменский болгаш С. Б. Сперанский).

Тураскаалдыг залга кывыскан 900 чырыткылар соксаал чокка чырып турар. Кижилерниң ханы сиңниккен партийжи болгаш комсомолчу билеттерни, кадырып каан хлебти ында база делгээн. «125 грамм хлебте от болгаш хан сиңниккен» деп бижимел бар. Өөреникчилерниң хүн демдеглели. боо болгаш хуудустар, карталар — кадыг-дошкун дайын үезиниң херечилери-дир.

Ленинградтың маадырлыг камгалакчыларының аттарын алдын үжүктер-биле мрамор дашта сиилбип бижээн. Хүлерден кылган тураскаалда мынчаар сиилбип бижээн: «О даштар! Кижилер ышкаш быжыг туруштуг болуңар!».

ЧУРУКТАРДА: Ленинград камгалалының киржикчизи, курлавырда полковник А. А. Малыгин 448 дугаар школаның пионер дружиназының тураскаалдыг залга болган байырлыг шугум чыскаалының үезинде үшкү класс-чы Саша Корневага галстукту баглап берип тур;

Ленинградты дайзынның бүзээлээшкининиң үезинде ук хоорайның амыдыралынга тураскааткан стендилерниң бирээзи;

1941 чылда Ортаакы Рогаткага тургускан танкыга удур сүүр хаялар. ЛенСЭТА-ның шериг фотокорреспондентизи Г. Коноваловтуң тырттырган чуруунуң хоолгазы.

О. ПОРОХОВНИКОВТУҢ фотолары.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КЫШКЫ СПАРТАКИАДА — Совет Тыва 40

ЭКИ БЕЛЕТКЕЛДЕН ЭГЕЛЭЭР

Амгы үеде чер-черлерде — үлетнүр бүдүрүлгелерде, организацияларда, ажыл-агыйларда, өөредиглиг черлеринде, школаларда Совет Тываның 40 чылынга тураскааткан кышкы Спартакиаданың баштайгы чадазы эртип турар. Кызыл хоорайның № 7 школазының күш-культура башкызы Е. П. Павлова-биле бистиң корреспондентивис Н. Ооржак ужурашкаш, ол темага беседалашкан.

— Школалар аразында кышкы спортчу маргылдааларга силерниң школаңар канчаар белеткенип база киржип турарыл, Елена Викторовна?

— Сөөлгү чылдарда спорттуң кандыг-даа хевиринге школачылар аразында маргылдаалар чидиг демиселге эртип турар апарган. № 14, 2, 3, 15 школаларның командалары кончуг шыырак. Кандыг-даа тиилелгени чедип алыр мурнунда тылды быжыглаары чугула дижир болгай. Ынчангаш школавыста «күш-культура, спорт ажылын экижидер, күш-культура кичээлдериниң шынарын бедидер дээш үстүкү класстарда күш-культура башкызы Н. М. Кузьмина-биле кады эвээш эвес хемчеглерни боттандырып, ажылдап келдивис.

Школада күш-культура чөвүлелин тургускан. Ооң кежигүннери спортчу секцияларны, маргылдааларны организастаарынга идепкейлиг киржип келген. Чиик атлетиканың, баскетболдуң, волейболдуң, пионерболдуң секциялары доктаамал ажылдап турар. «Искатель», «Бригантина» клубтарда хоккей секциязында, уругларның спорт школазында футболга хандыкшылдыг оолдар доктаамал өөренип турар.

Волейболга, баскетболга класстар аразында маргылдааларны чоокта эрттирген бис. Волейболга хоорай школаларының аразында маргылдаага эки кириштивис. Баскетбол келир неделяда болур, аңаа база киржир бис. Чиик атлетикага «Хөглүг стартар» деп декабрьда эрткен маргылдааларга 4—10 класстарның өөреникчилери массалыы-биле киришкен.

Амгы үеде школада Гайдарның неделязын эрттирип турар. Аңаа аас сеткүүлүн, октябряттарга утренникти, күш-ажылчы десантыларны (макулатура чыыры, хар аштаары) организастаары дээш оон-даа аңгыда хемчеглерни эрттирер бис. Түңнелинде класстар аразында эң хуунуң баскетбол маргылдаазын эрттирер.

Оон аңгыда ГТО комплекизиниң нормативтерин өөреникчилер дужаарынга белеткээринче, ону хүлээп алырынче күш-культура башкылары кичээнгей салып турар бис. Массалыг маргылдаалар үезинде школачыларның көргүзүглерин кичээнгейлиг бижип ап, ындыг көргүзүглерин өөредилге чылының эгезинде база төнчүзүнде класс журналдарынга бүрүткеп ап турар.

Школада спорт залы черле куруг турбас. Кайы бир секция, кайы бир класс ойнаан турар. Школада 7, 9, 10 класстар эң-не спортчу класстарывыс ол. 6«а» класстың удуртукчу башкызы И. В. Бабушкинаның клазы баскетбол секциязында неделяда 2 катап башкызы-биле кады тренировкалап турар, класс башкызы Ирина Викторовна боду баскетболду эки ойнаар билир, спортка ынак кижи.

Школада ниитизи-биле күш-культура - кадыкшылга хемчеглерин багай эвес организастап келген. Класс бүрүзүнүң ажыл планында хаактыг үнүүшкүнү айда 2 катап кылырын киирген. Ол ёзугаар кылып турар. Ынчангаш класстарның удуртукчу башкылары спортчу маргылдааларны, үнүүшкүннерни организастаарынга идепкейлиг киржип турарын демдеглээр апаар.

Школада класстар аразында маргылдааларга, секцияларга эң шыырак спортчуларны тодарадыр база школачыларның ниити күш-культуржу белеткелин, дадыгышкынын экижидер сорулганы салып турар бис.

Ынчангаш школалар аразында февральда эртер маргылдааларга идепкейлиг киржир, Совет Тываның 40 чылынга тураскааткан кышкы Спартакиадага массалыг киржилгени чедип алыр дээш күженишкинниг ажылдаар апаар.

ЭМЧИЛЕР—МАРГЫЛДААДА

ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканындан бээр 40 чыл оюнга тураскааткан медицина ажылдакчыларының спартакиадазын ол адырның ажылдакчыларының профэвилел обкому организастап эрттирип турар.

Моон мурнунда эрткен волейбол болгаш сутта эштириниң маргылдааларының соонда шыдыраа маргылдаазы база доозулган. Аңаа Таңдының, Каа-Хемниң, Улуг-Хемниң төлээлери, медицина училищезинден, аптека эргелелинден болгаш Кызыл хоорайның эмнелгелеринден он команданың бирээзинден-не үш эр, бир херээжен спортчулар шаңналдыг черлер дээш турушканнар.

Ийи хүн үргүлчүлээн спортчу демиселдиң түңнелинде, республика поликлиниказының командазы 26,5 санныг болуп, тиилээн. Медицина училищезиниң спортчулары тиилекчи командага чаңгыс-ла сан четпейн, ийиги черни ээлээн. Каа-Хемниң район эмнелгезиниң шыдыраачылары 24,5 санныг болган.

Хууда бирги чер дээш ойнаан 13 шыдыраачының аразынга Чаа-Хөл суурдан эмчи Алдын-оол Монгуш 11 санны салгаш, тиилээн.

Кызылдың төлээлери Д. Ондар, Д. Монгуш олар ийиги, үшкү черни тус-тузунде ээлээннер. Маргылдааның түңнелинде медицина ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң шилиндек командазын тургускан.

К. САТ.

КУБОКТУ ЧААЛАП АЛГАН

Мячиниг хоккейге ВЛКСМ райкомунуң шилчиир кубогу дээш район маргылдаазы Мугур-Аксы суурга эрткен дыштаныр хүннерде болган. Аңаа киришкен 8 команданың аразындан Мугур-Аксы ортумак школазының шилиндек командазы тиилээн, шилчиир кубокту чаалап алган.

Тиилекчи командадан аңгыда районнуң ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң, район төвүнүң шилиндек командалары ук маргылдаага идепкейлиг киришкен.

О. ОЧУР-ООЛ.

СЦЕНАДА—НОМ САДЫНЫҢ КОЛЛЕКТИВИ

Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскааткан улусчу чогаадылганың көрүлдези уламчылап, найысылалдың бүдүрүлгелери, албан. организациялары февральда эртер түңнел маргылдаага киржиринге белеткенип турар. Мурнакчы организацияларның бирээзи, республиканың ном садының Кызылда конторазының коллективи ол көрүлдеге киржири-биле белеткеп алганы концертин жюриге бараалгаткан.

Ук коллектив эрткен чылдың планын декабрь 16-да күүседипкени оларны улам сорук кииргеен. Моон мурнунда ном садының коллективи көрүлделерге киришпейн турган болза, а бо чылын Тываның 40 чыл оюнга уткуштур уран чүүл көрүлдезинге киржир социалистиг хүлээлгени алган. Уран чүүл удуртукчузу М. П. Веравлов ол коллективтиң бот-тывынгыр артистеринге улуг дузаны көргүскен.

Жюри даргазы С. Лазерева чаа тургустунган уран чүүл коллективинге байыр чедирбишаан, репертуарын ам-даа элбекшидерин сүмелеп, февральда болур көрүлдеге чедиишкинниг болурун күзээн. Культура ажылдакчыларының профэвилелиниң хоорай комитединден ол коллективтиң хоочуннары М. Г. Шырова, Л. С. Ширяева, Г. Н. Ковалёва, Г. В. Абанкина, З. В. Зеленова, Н. Г. Гармонова болгаш ном садының директору В. Абрамова оларга хүндүлел бижиктерни база өртектиг белектерни тывыскан. База бир чаа бот-тывынгыр уран чүүл коллективи ынчаар немешкен.

Б. КЕНЕШ.

Агаар

Республикага шокар булуттаар, хар чагбас. Соңгу-чоон чүктен хаттың күжү секундада 2—7 метр. Дүне агаарның температуразы 39—44, чамдык черлерге 30-35 градус соок. Хүндүс 29—34, чамдык черлерге 23 градус чедир соок.

Автооруктарга кестүрү эки.

Кызылга чуга булуттаар. Дүне агаарның температуразы 41—43, хүндүс 32—34 градус соок болур.

ЭЭЗИНГЕ ЭГИТКЕН

Болган таварылга

Чайын чүве, дөрт кижи совхозувустан күрүнеге дужаар дээш 500 баш иртти далаш чокка кадарып, чер хонуп чорааш, айыткан хуусаазында Сукпакка чедире берген бис. Өске черлерден келген хой, инек, чылгы сүрүкчүлери ужуражып, таныжып хөөрежир боор чүве. Кадарчыларның аразында аныяктар, кырганнар, херээженнер дээш сүрүкчүлер-ле хөй боор чораан. Өвүрден, Таңдыдан, Улуг-Хемден дээш оон-даа өске районнардан кымнарны ында чок дээр. Сүрүкчүлер хойларын девээледип, доктаадып кааш, аъттарын оъткарып, шайлап, хөөрежип органнар.

— Оолдар, силерниң аъттарыңарның аразында турар сарыг аът ол мээң читкеле бир чыл ажып чоруур аъдым-дыр. Силер маңаа келириңерге-ле, ону таныы кагдым— деп, Таңдыдан келген сүрүкчүлерниң баштыңы, бажының кастык дүктери көгерип келген кижи чугаалай-дыр.

— Силерниң аъдыңарның баскан демдээ бар бе? Кижи мунуп чоруур малының аажы-чаңын билир чүве болгай.

Бо аътты мен шаңналга алган мен. Үш чыл хире мал кадарып мунган мен. Ында онза чорук чок. Ажыргы талакы азыы төрүмелинден чок, элдеп аът-ла болгай.

Аъттың ээлери, Өвүрнүң сүрүкчүлери, оларның баштыңы «Начын мөге» деп шолалыг аныяк, мөге-шыырак-даа эр болгаш сүрүкчүлерниң одаан хап, чемин дөгерип берип чоруур чеден хире харлыг чугаакыр кырган — шупту беш кижи чүве. Олар аймап калган, бот-боттарынче бо чүү апарды деп, айтырыжыкан дег көржүрлер-даа.

Ирей ора:— Оолдар, сарыг аътты бээр эккелиңерем. Аксын ажып көрээли— диди. Аътты эккелген. Шынап-ла, ажыргы талакы азыы чок, элдеп мал болган. Ам аъттың ээлери эпчоксуна бергеннер, олар ону оорлаваааннар-даа, оор аът деп билбээннер.

Бо сарыг аът кайы хой бригадазындан келгенил? Кым ону биске «Күрүнеге хой-биле кады дужааптыңар» дээш бергенил дижип, ырак Өвүрден бир совхозтуң хойжу бригадаларының бригадирлерин сайгарып эгелээннер.

Чок, ол черле ынчанмас, ол биске дорт аътты берди. Ийет, ол болгай аан. Ол черле сараалыг чүве диштилер. Ол «Сараалыг» бригадир сарыг-дайның төөгүзүн эки билир болган. Ынчалза-даа ам маңаа ол «Сараалыгбай» чокка сарыг-дайның салым-чолун шиитпирлээр, таныы турар ээзинге харыы бээр апарган. Ийиниң бирээзи: Сарыгны эът комбинадынга дужаалтар бе? Азы актыы-биле ээзинге эгидер бе? Ону ээзинге берипкеш, совхоз-биле канчаар санажырыл? Кым аът төлээрил? Бо чугаа аъттың таныы турар ээзинге хөлчок эпчок болган.

— Ой, оолдарым. Мени шын билип көрген. Мен силерге аът шамнавадым. Ону силер эвес, өске бак кижилер «карак ажыт ыраддыпсын» дээш силерге тутсупкан-дыр. Ооң орнунга совхозтан бирээни актыы-биле алыр деп семеп турары чутаажок. Ырак черден келген улус-тур силер, канчаар чугаалажыр улус боор бис?

Өвүрден келген кырган ээзин боданган: ээзиниң аъдын таныыры күштүг-дүр. Мынчаар-дыр, оолдар, аътты ээзинге эгидер. Бо эштен хол ужүү алыр. Аътты биске берген бригадирге аът төледир. Ойталаза бо херекти судка-даа киргей-ле. Шупту барымдаа четчир-дир.

Ооң соонда чүү болганыл? Чер чаа-ла чырыыры билек, хамык кадарчылар хоюн Шоол ховузунче эртенги серинде оъткарып аар дээш үнүпкен. Мен одагга артып, өөрүмге чем кылыр ээлчээм эрттирип ажылдап турган кооруумге, Өвүрнүң оле баштыг кырганы одаанда буруладыр паштанган тур.

— Дүүнгү сарыг аъдывысты канчаар чугаалаштыңар, ирем, түңнели чүү болган?

— Таңдыдан келген эр улгады-даа берген кижи-дир. Көргедим. Хол үжүү эккелди. Өөрүм аныяк эрлер аътты арай бээр хөнү чоктар ийин. Аъттың паспортун-даа негедилер.

— Паспортту чоор силер? Ол аъттың аксында төрүмел «паспортунга» бүзүревес силер бе?— дээш, аъдын ээзинге чедискеш, чорудуптум. Чоп ам олар чогул. Дүүн хоюн дужаапкан улус болгай. Аъдын алгаш, дүне-ле чорупкан ышкаш-тыр. Караңгыда та кайа чедип хонду ыйнаан күжүр—деп, ирей сагыш човап чугаалап орду.

Чаагай сеткилдиг ирейниң Саглыда, Торгалыгда чаа амыдыралды чугаалап, магадап органын дыңнап, чемниг шайын ижип, семис эъдин четтирдим.

Чоруунар чогузун, буянныг ирей.

О. ТАС-ООЛ,
малчын.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ЯНВАРЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Черный тюльпан» 9.30, 11.20, 13.10, «Кинопанорама» 18.40, 21.00, «Дерзу Узала» 15.00 (2 сериялыг) шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 10.00, «Девочка с синим ранцем» 11.20, 13.30, «Клетка для канареек» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Трое на шоссе» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Невезучие» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Сараеводан медээлер

ОЛИМПИАДА БҮДҮҮЗҮНДЕ

Кышкы олимпий оюннарының эгелээр мурнунда Сараевога чүгле спортчулар, оларның тренерлери болгаш журналистер эвес, а Олимпиаданың делегей комитединиң кежигүннери, спорттуң делегей федерацияларының, Олимпиаданың национал комитеттериниң удуртукчулары, делегейниң аңгы-аңгы чүктеринден, эрткен-даа олимпиаданың мурнунда ышкаш, январының төнчүзүнде Сараевога чыгып келирлер. Олар 1984 чылдың оюннары-биле болгаш Олимпий шимчээшкининиң ниитизи-биле холбашкан чугула айтырыгларын чугаалажып көөрлер.

Олимпиаданың делегей комитединиң аңгы-аңгы комиссияларының — парлалга, телевидение, медицина, оюннар программазының, спортчуларның, сан-хөө, юридика болгаш оон-даа өске комиссияларының хуралдары болур.

Февраль 4-те сессияның байырлыг ажыдыышкыны болур. ОДК-ның кежигүннери 1984, 1988 чылдарның олимпиадаларының оргкомитеттериниң илеткелдерин дыңнаар, комиссияларның отчёттарын чугаалажып көөр. Олимпий орденнер-биле шаңнаар дугайында шиитпирни хүлээп алыр. Сессияның хүн айтырыы улуг. Ооң хуралдары февраль 5,6,7, хүннерде база болур. Февраль 7-де ОДК-ның президентизи Х. А. Самаранчының парлалга конференциязын эрттирери көрдүнген.

• • •

Ооң соондагы —XV кышкы Олимпий оюннарының найысылалы Канаданың Калгари хоорайга үндүрген хөрек демдектерин Сараевода эккелген. Мурнундагы — Югославияга болгаш Канадага эрткен—кышкы Олимпий оюннарынга тураскааткан ол хөрек демдээ тайбың болгаш найыралды алгап турар.

(СЭТА).

ТВ

ЯНВАРЬ 20-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер. 9.25 — «Авыяк Россия» деп тос сериялыг уран-чечен телефильмниң 9-ку сериязы. 10.50 — С. Рахманиновтуң чогаалдарын Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң Улуг симфония оркестри күүседир. 12.20 — Телемедээлер 12.25 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг телефильмнер. 15.20 — Фильм-концерт. 15.55 — Уругларга фильм. 16.45 — Бүгүдеге стадион. 17.15 — Документалдыг телефильм. Авторру — политиктиг тайылбырлакчы В. Дунаев. 18.15 — «Чурук бүрүзүнде — хүн». 18.30 — «Орустап чугаалажыылыңар». Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Соңгулдаларга уткуштур. 19.15 — Улустуң аялгалары. 19.25 — «Офицерлер». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Документалдыг телефильм. 22.40 — Л. В. Бетховен. Соната. № 23. «Аппассионата». РСФСР-ниң алдарлыг артизи Л. Власенко фортепианога күүседир. 23.15 — 23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 — Төөгү. 4 класс. Хамааты дайынының маадырларының дугайында дамчыдылга. 9.05 — Англи дыл. 9.35 — Төөгү. 4 класс. Хамааты дайынының маадырларының дугайында дамчыдылга. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Н. А. Некрасовтуң лириказы. 10.35 — В. Г. Короленко. «Дети подземелья». 5 класс. 11.00 — Техникага бырамып ужур-дузазының дугайында дамчыдылга. 11.30 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.40 — В. Г. Короленко. «Дети подземелья». 5 класс. 12.10 — География. 7 класс. Чөөн-Европаның ортулаажы. 12.40 — Бойдус эртеми. 4 класс. Сүтнүң ажыглаашкыны болгаш оон камгалалы. 13.00 — Англи дыл. 13.30 — Чээрби болгаш үжен чылдарның совет пейзаж чурулгазы. 14.00 — «Звездочет». Тележурнал. 14.45 — И. А. Гончаров. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арминары. 15.30 — Документалдыг фильм. 15.50 — Телемедээлер. 15.55 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Азияның төвү». 18.45 — Телемедээлер. 18.55 — «Чурукчу болгаш үе». Тываның чурукчуларының портрет жанрынга ажылдары.

МОСКВАДАН

19.25 — Хоккейге делегей ужуражылгазы. ГФР-ниң шилиндек командазы биле ССРЭ-ниң шилиндек командазы ойнаар. 2-ги болгаш 3-кү оюннар. ГФР-ден дамчылар. Чапсар үезинде — 20.00 «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.50 — «Кыш». Киноэтюд. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Черный кижилери». Уран-чечен телефильм. 22.50 — Волейболга ССРЭ-ниң бирги чери дээш маргылдаа. Херээженнер. «Медин» (Одесса) — ЦСКА. 23.10—00.00 — «Музейде концерт». Телефильм.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Теле фоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретарьлатының 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетнүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45, солун кезбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2036.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—00627

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 18 (12408) | 1984 чылдың январь 21, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

1984 МАРТ 4

ССРЭ-ниң Дээди Соведингe соңгулдалар хүнү

БИР ҮН-БИЛЕ ДЕТКЭЭН

Округтарның соңгулда мурнунуң хуралдары бистиң чуртувуста, бистиң республикавыста уламчылавышаан. Ооң киржикчилери ССРЭ-ниң Дээди Соведингe депутатка кандидат кылдыр депшиттиргеннерин — Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчуларын, ажылчын аңгының, колхозчу тараачынның, улусчу интеллигенцияның эң төлептиг төлээлекчилерин изин-биле деткип турарлар.

СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңының хуралдаар залында хостут олут чок. Ону республиканың районнарының төлээлекчилери, Кызыл хоорайның албан черлериниң, үлетпүрүнүң, бүдүрүлгезиниң организацияларының ажылчылары долдур ээлепкен. Олардан аңгыда ында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Соведингe соңгулдалар талазы-биле Тываның № 392 соңгулда округунуң талазы-биле округтуң соңгулда комиссиязының кежигүннери база бар.

Соңгулда комиссиязының даргазы А. И. Галайко соңгулда мурнунуң хуралын ажыткан. СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң составын хүндүлүг президиумга соңгуур деп саналды чыылганнар дыңмиттиг адыш часкаашкыны-биле деткээн.

СЭКП Тыва обкомунуң секретары Д. К. Ооржак сөс ап, чүве чугаалаан.

Совет кижилериниң амыдыралынга СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленуму төөгүлүг болуушкуннарның бирээзи болган дээрзин ол чугаалаан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповка баштаткан партия ТК-ның Политбюрозунуң хүн бүрүде шиитпирлеп турары улуг хемчээлдиг сорулгаларынга доктаавышаан, империалистиг бөлүктерниң өөскүдүп турары айыылын чайладыр, чер кырынга тайбыңны быжыглаар дээш Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың чорудуп турар могаг-шылаг чок ажыл-чорудулгазының илерели ук Пленум болган деп, ол демдеглээн.

Совет кижилер, ооң иштинде Тываның ажылчы чоннары он бирги беш чылдың дөрткү чылының планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседир дээш херии базымнарны чаа чылдың баштайгы хонуктарындан эгелеп кылып турар. Ылаңгыя республиканың ажыл-агыйларының, үлетпүр бүдүрүлгелериниң, организацияларының ишчилери Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты чер бүрүде калбарткан. Ажылдың ажыктыын, бүдүрүлгениң шынарын чедип алыр, чиг-этти, материалдарны хумагалыг чадыгдаар, эң-не кол чүүл —СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунга эш Ю. В. Андроповтуң планга немей күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 1 хуу бедидер, продукцияның бот-үнезин 0.5 хуу чиңгедир талазы-биле салган сорулгазы коллектив бүрүзүнүң, күш-ажылчы кижи бүрүзүнүң соңгаарладып болбас сорулгазы, ажылынга дорт удуртулгазы болган.

Партияның XIX область конференциязының доктаалын база Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң чоокта чаа болуп эрткен бешки чыыжының сески сессиязының шиитпирлерин күүседир талазы-биле сорулгаларга оратор доктааган. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ооң соондагы Пленумнарының, ол ышкаш СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштерин улам ыңай комплекстиг хөгжүдер талазы-биле хемчеглер дугайында», партия ТК-ның «ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чылының дугайында» доктаалдарын амыдыралга боттандырар талазы-биле тодаргай сорулгаларны партия конференциязы-даа, Дээди Совединиң сессиязы-даа салган.

Ындыг-даа болза, чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар бистиң республиканың улус ажыл-агыйында ам-даа хөй. Күш-ажылдың организастаашкынын чогуур деңнелге тургуспаанындан хожудаашкыннарны болдуруп турар бүдүрүлгелер, тудуг черлери болгаш өске-даа адырлар бар. СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунга эш Ю. В. Андропов: «Чаа чылдың баштайгы хүннеринден эгелээш-ле эки эгелеп алыышкынны кылып, мурнувуска эвээш эвес таварыжар апаар бергелерге чылдак капайн, ажылга күжениишкинниг болур чорукту улам ыңай бедидеринге таарыштыр тургустунуп алыры кончут чугула» деп чугаалаан. Бо сөстерни ажыл-агыйга дорт удуртулга болдуруп, хожудаашкындан уштунарының хемчеглерин алыр үе ам-даа бар дээрзин СЭКП обкомунуң секретары онзалап демдеглээн.

Совет соңгулда системазының дугайында Д. К. Ооржак чугаалаан. Совет демократияның тодаргай илерели —күрүне эрге-чагыргазының дээди органынче чон бодунуң эң төлептиг оолдар, кыстарын депшидип, чурттуң ажыл-херектерин шиитпирлээринге киириштирип турары болур. Ол чугула кампания бистиң республикада база калбарган. Бөгүн Тываның ажыл-ишчилериниң төлээлекчилери ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Соведингe соңгулдалар талазы-биле Тываның № 392 соңгулда округунуң талазы-биле округтуң соңгулда комиссиязының хуралынга чыглып келгени бо. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидат кылдыр ук округтан СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшинни депшиткен.

Г. Ч. Ширшин партияның область организациязын он ажыг чыл дургузунда удуртуп келген деп, Д. К. Ооржак уламчылаан. Республиканың ишчилериниң чылдан чылче чедип ап турар бүдүрүлгечи чедиишкиннери партия организацияларының чер-черге идеологтуг болгаш политика- кижизидилгелиг ажылды күштелдиргени, коммунистерниң авангардчы ролюн өстүргени, оларның идепкейин бедиткени болур. Ол ажыл-херекке, СЭКП обкомунуң, ооң бирги секретары Г. Ч. Ширшинниң биче эвес салыышкыны кирген.

Григорий Чоодуевичини ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга республиканың ажылчы чоннары чаңгыс эвес удаа соңгуп турар деп, оратор чугаалаан. Соңгукчуларның чагыгларын күүседир, оларның бүзүрелин шыңгыктырар дээш ол бүгү күжүн мөөңнеп турган, эвээш эвес чүүлдерни кылган. Ынчангаш В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың, Кызылдың № 1 АТБ-зының ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары, Күрүнениң Кызылда педагогика институдунуң студентилери болгаш башкылары, Кызыл гарнизонунуң дайынчылары, Сүт-Хөл районда «Алдан-Маадыр» совхозтуң ишчилери ону ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Соведингe депутаттың кандидадынга база катап депшиткеннер. Г. Ч. Ширшинниң допчу намдарын Д. К. Ооржак чыылганнарга таныштырган.

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың рудниингиде экскаватор машинизи А. А. Чакиров, Күрүнениң Кызылда педагогика институдунда улуг башкы С. К. Чоксум, Кызыл гарнизонунда офицер Н. А. Голышев, ВЛКСМ Таңды райкомунуң бирги секретары А. А. Поляков, Өвүрде «Коммунизмче оруук» совхозтуң партком секретары Э. А. Ондар, «Тыва көдээ тудуг» трестиң Улуг-Хемде № 586 КМК-зында токарь В. С. Кичеев, Каа-Хем районда «Бурунгаар» совхозта бригадир В. Т. Дүдүпей олар хуралга чүве чугаалааннар. Партия ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң аңаа чугаазында түңнелдерни болгаш сорулгаларны күүседир дээш тус-туста кандыг ажылдар кылып турарын санал бергеннер демдеглээннер. Олар ажыл-агый, бүдүрүлге, албан чериниң мурнунга он бирги беш чылдың дөрткү чылында салдынган сорулгаларны күүседир дээш күжүн канчаар мөөңнеп турарын чугаалавышаан, чаа чылдың планнарын база даалгаларын хуусаа бетинде күүседир, Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыштың чорууп турар байдалынга доктааганнар. Ораторларның чугаазында бүдүрүкчүлүг күш-ажылды, камналганы чедип алыр, продукцияның бот-үнезин чиңгедир, кижи бүрүзүнүң нинити херекке салыышкынын эң-не долузу-биле ажыглаар дээш сагыш салыышкын сиңниккен. Бүгү ажылдар, алдының турар хемчеглер СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) база июнь, декабрь (1983 ч.) Пленумнарының негелделеринге дүүштүр ажылдап кылдынган, оларны күүседири-биле партия, профэвилел, комсомол органнары, ажыл-агыйларның, бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның удуртукчулары күжениишкинниг ажылдаар дээрзин бүзүреткеннер.

Олар ССРЭ-ниң Дээди Соведингe соңгулдаларга белеткел ажылдары тус-тус участоктарда канчаар чорууп турарын кысказы-биле таныштырганнар. Ол чугула кампанияга уткуштур күш-ажылчы көдүрлүүшкүн улам бедип турарын демдеглевишаан, Тываның № 392 соңгулда округунга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Соведингe депутаттың кандидадынга бүрүткедир чөпшээрелин бээрин Г. Ч. Ширшинден дилээр деп бир үн-биле саналдааннар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Соведингe Тываның № 392 соңгулда округундан депутаттың кандидадынга депшиттирген **Григорий Чоодуевич Ширшинден** ук округка бүрүткеттиреринге чөпшээрелин бээрин дилээр деп ук санал ёзугаар шиитпирни хуралдан хүлээп алган.

Республиканың бүгү соңгукчуларынга хуралдың киржикчилериниң кыйгызын база дүүн хүлээп алган. Депутатка кандидаттың бүзүреттирген кижилерин соңгаан.

• • •

СЭКП Бай-Тайга райкомунуң хуралдаар залынга дүүн 16 шакта ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Соведингe соңгулдалар талазы-биле Бай-Тайганың № 648 соңгулда округунуң талазы-биле округтуң соңгулда комиссиязының кежигүннери, районнуң ажыл-агыйларының, бүдүрүлгелериниң төлээлекчилери соңгулда мурнунуң хуралынга чыглып келгеннер. Ону СЭКП Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары Д. С. Данзын-оол ажыткан.

Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш районнуң ишчилериниң чедиишкиннерин, ол ышкаш СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң, партияның XIX Тыва область конференциязының, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының сески сессиязының түңнелделериниң болгаш сорулгаларының дугайында илеткелди партия райкомунуң секретары М. Д. Кара-Сал кылган. Ажылдың хожудаңгай участоктарынче кол кичээнгейни салыр, он бирги беш чылдың дөрткү чылында планныг онаалдаларның күүселдезин бүгү адырларга чедип алыр дээш конференцияның база сессияның салган сорулгаларынга дүүштүр кылыр ажылдарның талазы-биле хемчеглер дугайын ол чугаалаан.

— Чоокта чаа «Тээли» совхозтуң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары боттарының нинити хуралыңга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Соведингe Бай-Тайганың № 648 соңгулда округундан депутаттың кандидадынга Мөңгүн-Тайгада ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң хойжузу Б. Д. Тейниңни депшиткен — деп, ол уламчылаан.— Кожавыста районнуң ажыл-ишчилериниң эң төлептиг аныяк хойжузу күрүне эрге-чагыргазының дээди органынга депутаттың кандидады кылдыр депшиндер улуг хүлээлге биске онаашкан. Борис Дамдынович Тейниңни бистиң округувустан депутаттың кандидадынга бадылаттырар чөпшээрелин бээрин дилээр деп саналдыг мен.

Секретарының саналын «Тээли» совхозтуң хойжузу К. Х. Чүдүк, Тээли ортумак школазының башкызы Ө. С. Шыырап, «Бай-Талда» партком секретары К. Х. Адыгбай, Шуй көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы А. Х. Доржу болгаш өскелер-даа деткээннер. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Соведингe соңгулдалар талазы-биле Бай-Тайганың № 648 соңгулда округундан депутаттың кандидадынга депшиттирген **Борис Дамдынович Тейниңден** ук округка бадылаттырар чөпшээрелин бээрин дилээр дээш хуралдың киржикчилери бир үн-биле бадылааннар.

Депутатка кандидаттың бүзүреттирген кижизин ук хуралдан соңгаан.

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

МУРНАКЧЫЛАРНЫҢ ҮЛЕГЕРИН ЭДЕРЕР

Районнарның, совхозтарның, бригадалар, звенолар коллективтериниң болгаш чер ажылының ажылдакчыларының 1983 чылда социалистиг чарыжының түңнелдерин СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому чугаалажып көргеш, бо айтырыг талазы-биле тускай доктаалды хүлээп алган.

Совхозтарның, оларның бүдүрүлге салбырының коллективтери, чер ажылының ажылдакчылары партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир талазы-биле чамдык эки түңнелдерни чедип алганын доктаалда демдеглээн.

1983 чылда 10 ажыл-агыйларга гектардан 10-12 болгаш оон-даа хөй центнер тарааны, 11 ажыл-агыйларга—100 болгаш оон-даа хөй центнер картофельди, ногааларны гектар бүрүзүнден ажаап алган. Сенаж белеткээр талазы-биле даалгаларны 6 районнар, сиген планын — 12 совхозтар, силос белеткээр планын—10, витаминниг сиген далганын белеткээр талазы-биле планын 14 совхозтар күүсеткен. Малдың бөдүүн болгаш чулуктуг чемнерин 1982 чылдаазындан хөйнү эрткен чылын республикага белеткээн. Бо талазы-биле боттуг үлүүн Каа-Хем, Барыын-Хемчик, Тес-Хем районнарның ажылчылары, Жданов аттыг, «Революцияның чалбыыжы», «Мөген-Бүрен», «Ленинчи оруук» совхозтарның болгаш өске-даа чамдык районнарның база ажыл-агыйларның мал чеминиң белеткекчилери киирген.

Күрүнеге тараа садар талазы-биле социалистиг хүлээлгезин «Тиилелге» совхоз ажыр күүсеткен болгаш 4529 тонна тарааны күрүнеге сатикан. Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязында хову бригадазы бодунга быжыглаан 3410 гектар шөлдүң га бүрүзүнден 15.1 центнер тарааны алган болгаш тарааның нинити чыылдазының талазы-биле планы 160.7 хуу күүсеткен. Өске-даа ажыл-агыйларның бригадаларының болгаш звеноларының эки көргүзүглерин доктаалда база демдеглээн. Бүдүрүлгениң хөй мурнакчылары боттарының социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткен.

Ажылдың таарымчалыг түңнелдери-биле чергелештир чедир кылдынмаан чүүлдерни, четпестерни СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому демдеглээн. Көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн бедидер, тарааның, картофельдиң нинити чыылдазын көвүдедир, малдың бөдүүн болгаш чулуктуг чемнерин белеткээр талазы-биле планнар республикада нинитизи-биле күүсеттинмээн. Хөй ажыл-агыйларда мал чемнерин ыракта чедир белеткевээн. Мөңгүн-Тайга, Өвүр, Бай-Тайга болгаш Эрзин районнарның ажыл-агыйларында бир чижек малга онаашт ыр чүгле бирээден үш центнер чедир мал чеминиң единицазын белеткээн.

Алыс бедик түңнелдерни чедип алыр дээш механизаторларның, чер ажылының бүгү ажылдакчыларының ортузунга организакчы болгаш политиктиг ажылдың чогуур деңнелин партия, совет, көдээ ажыл-агый органнары, профэвилел болгаш комсомол организациялары хандырбаан.

1983 чылда көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн бедидер, тарааны бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле социалистиг чарыштың тиилекчизин кылдыр **төп зонаның ажыл-агыйларындан «Тиилелге» совхозту** санаан болгаш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун 400 рубльдиң акша шаңналы-биле кады тыпсыр деп шиитпирлээн.

1983 чылда мал чемнерин белеткээр талазы-биле социалистиг чарыштың тиилекчилери кылдыр **районнардан:**

— барыын талакы зонадан — **Барыын-Хемчик районну;**

— төп зонадан — **Каа-Хем районну;**

— мурнуу талакы зонадан — **Тес-Хем районну.**

Ажыл-агыйлардан:

— барыын талакы зонадан — **Жданов аттыг совхозту;**

— төп зонадан — **«Революцияның чалбыыжы» совхозту;**

— мурнуу талакы зонадан — **«Мөген-Бүрен» совхозту** санаан болгаш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң, ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын тиилекчи болган ол районнарга 500—500 рубль, совхозтарга 400—400 рубль акша шаңналдары-биле кады тыпсырын шиитпирлээн.

1983 чылда чер ажылының талазы-биле бригадалар, звенолар аразынга социалистиг чарыштың тиилекчилери кылдыр санааш, дипломнарны болгаш 300—300 рубль акша шаңналдарын

— Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының чер ажылының бригадазынга:

— «Барлык» болгаш «Коммунизмниң херели» совхозтарның картофель өстүрүкчүлериниң бригадаларынга;

дипломнарны болгаш кайызынга-даа 200 рубль акша шаңналдарын:

— «Кара-Хаак» болгаш «Бурунгаар» совхозтарның ногаа звеноларынга:

— «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң мал чемин белеткээр звенозунга;

— «Алдан-Маадыр» совхозтуң суггаттыг чер ажылының звенозунга:

— ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң витаминниг сиген далганы бүдүрер агрегадының башкарыкчылар звенозунга тыпсырын шиитпирлээн.

Тус-тузунда социалистиг чарыштың тиилекчилери кылдыр санаттырган чер ажылының бөлүк мурнакчыларынга Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң бүгү-эвилел делгелгезинге болгаш дыштаныылга бажыңнарынга баар путёвкалар-биле база туристиг путёвкалар-биле шаңнаан.

Кышкы үеде агротехниктиг болгаш мелиоративтиг хемчеглерниң бүгү комплекизин шынарлыг боттандырар дээш массалыг социалистиг чарышты калбартырын, кышкы үеде мал чемнерин немей белеткээр талазы-биле дээштиг хемчеглерни алырын, шөлдерде бүгү саваңны бүрүн бөлүп алырынче онза кичээнгейни угландырарын, 1984 чылда ажылга эң-не бедик көргүзүглерни чедип алыр, Совет Тываның 40 чылынга төлептиг уткуражыр дээш көдээниң ажылчы-ишчилериниң социалистиг чарыжынга удуртулганы экижидерин СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарга, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел райкомнарынга, ВЛКСМ райкомнарынга, парткомнарга, профэвилелдер комитеттеринге, ажыл-агыйларның удуртукчуларынга болгаш специалистеринге даашан.

⊙ ⊙ ⊙ ⊙ ⊙ ⊙

СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедири, мал бажын өстүрери, оларның онча-менди болуруп болгаш чаш төлүн камгалап алырын хандырары дээш республикага социалистиг чарыштың 1983 чылда түңнелдерни чугаалажып көргеш, тиилекчилерни илереткен доктаалды хүлээп алган.

Социалистиг чарыштың тиилекчилери болган районнар болгаш совхозтар болза:

— **Барыын зонаның районнарындан — СҮТ-ХӨЛ район.**

— **Төп зонаның районнарындан — КЫЗЫЛ район.**

— **Мурнуу зонаның районнарындан — ЭРЗИН район.**

— **Барыын зонаның совхозтарындан — «КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХОСТУУ» совхоз.**

— **Төп зонаның совхозтарындан — «КӨК-ТЕЙ» совхоз.**

— **Мурнуу зонаның совхозтарындан—«ЧАА ОРУК» совхоз.**

Республика чарыжынга тиилекчи болган Сүт-Хөл, Кызыл, Эрзин районнарга болгаш «Күш-ажылдың хостуу», «Көк-Тей», «Чаа орук» совхозтарга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң **шилчиир Кызыл туктарын** тывыспышаан, районнар бүрүзүн **1000 рубль**, совхозтарны — **500-500 рубль** акша-биле шаңнаар деп шиитпирлээн.

Республиканың көдээ ажыл-агыйының ажылдакчылары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш партия Төп Комитединиң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш демисешпишаан, Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга идепкейлиг киржип, 1983 чылдың планнарын база социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге чамдык тодаргай чедиишкиннерни чедип алганын доктаалда демдеглээн. 1982 чыл-биле деңнээрге, республикага нинитизи-биле 1983 чылда күрүнеге сүт садары 5,2 хуу, эъттии—0,5, чүүргаларыны — 11,3 хуу көвүдээн. Күрүнеге сүт садарының чыл планы 106,0 хуу, эъттии—101,3, дүктүү — 101,3, чүүргалар садары—150,6 хуу күүсеттинген. Ол ышкаш 1982 чылда турганы-биле деңнээрге, совхозтарның мыйыстыг бода малының, хой-өшкүзүнүң, чылгы малдың болгаш тевелерниң баш саны өскен.

СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому хүлээп алган доктаалында эрткен чылын чамдык районнарның болгаш совхозтарның социалистиг чарыштың негелделерин күүсетпээнин четпес деп санап турар. Чижээ, күрүнеге сүт садарының планнарын 8 совхоз, эътти садарын —17, дүктү садарын — 40 совхоз күүсетпээн. Чамдык районнарда малдың өлүрү болгаш өске-даа чылдагааннар-биле хоорары хөй болган.

СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарга, партия, профэвилел, комсомол организацияларынга, көдээ ажыл-агый удуртукчуларынга болгаш специалистеринге 1983 чылдың түңнелдерин ханы анализтээрин, бүгү малчыннарның күжүн мал кыштаглаашкынының чедиишкинниг эрттириринче угландырып, көдээниң ажыл-ишчилериниң 1984 чылдың социалистиг хүлээлгелерин күүседиринче, Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуурунче мөөңнээрин доктаалда даасан.

Автосепелге заводунуң мурнакчыларының бирээзи, бедик разрядтың фрезеровщиги Михаил Николаевич Бочкарёв бо хүннерде келир чылдың май айның үлүүнде ажылдап, бүдүрүлгеде социалистиг чарыштың мурнуку одуруун ээлеп турар.

Даанган ажылынга харысаалгалыг, эш-өөрүнге эвилең-ээлдек болурга, ону коллектив хүндүлээр.

ЧУРУКТА: мурнакчы фрезеровщик М. Н. Бочкарёв.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

УЛУГ БҮЗҮРЕЛДИ КӨРГҮСКЕН

ССРЭ-ниң Дээди Соведингe депутаттарның кандидаттарын депшидер талазы-биле күш-ажылчы коллективтериниң хуралдары республикада доозулган.

Республиканың Сельхозтехкүркомунуң болгаш сельхозтехниканың районнар аразының каттыжыышкынының Кызылда ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, албан-хаакчылары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Соведингe соңгулдалар талазы-биле Красноярскиниң № 16 соңгулда округундан депутатка кандидат депшидер хурал болур чер — «Колос» Культура бажыңынга дүүн чыглып келгеннер. Хуралды Сельхозтехкүркомунуң даргазы С. М. Мешкорудников ажыткаш, улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүском даргазының бирги оралакчызы В. И. Осиповка сөс берген. Ол чыылганнарга совет соңгулда системазының, ССРЭ-ниң Дээди Соведингe соңгулдаларга белеткелдерниң чуртта калбарганының дугайын чугаалавышаан, найысылалдың ажылчы чоннарының он бирги беш чылдың дөрткү чылын канчаар эгелээнинге доктааган.

Дараазында Сельхозтехкүркомунуң даргазы С. М. Мешкорудников сөс алгаш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Соведингe соңгулдалар талазы-биле Красноярскиниң № 16 соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Соведингe депутаттың кандидадынга ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый министриниң бирги оралакчызы Николай Федорович Татарчукту депшидерин ол саналдаан.

Ук хуралга чүве чугаалааннар ол саналды бүрүн деткип, чоннуң бедик бүзүрелин депутатка кандидат шынзыдып шыдаар дээрзин чугаалап турганнар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Соведингe депутаттың кандидадынга Красноярскиниң № 16 соңгулда округундан ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый министриниң бирги оралакчызы, Бүгү-эвилелдиң «Союзсельхозхимия» эртем-бүдүрүлге каттыжыышкынының даргазы **Николай Федорович Татарчукту** депшидерин хуралдың киржикчилери шиитпирлээн.

ТУКТАРНЫ ТЫВЫСКАН

Үлетпүр продукциязын бүдүрерниң, сайгарарының болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң талазы-биле 1983 чылдың социалистиг чарыжының тиилекчизи Барыын-Хемчик районга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун тыпсырынга тураскаатткан байырлыг хурал дүүн Кызыл-Мажалыкка болган.

Хуралды СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң бирги секретары Б. С. Нурзат ажыткаш, СЭКП обкомунуң секретары Г. Н. Долгополовка сөс берген. Ол районнуң күш-ажылчы чедиишкиннерин демдеглевишаан, СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң, партияның XIX область конференциязының салган сорулгаларын боттандырар дээш ам-даа улуг күжениишкинниг ажылдаары негеттинип турарын айыткан.

Хуралга «Тыва даг-дүгү» комбинатта партком секретары В. Сүге-Маадыр, № 741 КМК-да тудугжулар бригадири Ш. Күжүгет, районнуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлге эргелелиниң ажылчыны З. Салчак чүве чугаалааннар.

Шилчиир Кызыл тукту Г. Н. Долгополов районнуң ажылчы чоннар төлээлекчилеринге тывыскан.

• • •

1983 чылдың социалистиг чарыжынга тиилекчи болган коллективтер— № 741 КМК-ның база «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчын хандырылга килдизиниң коллективтеринге шилчиир Кызыл туктарны Г. Н. Долгополов база барып тывыскылаан.

1984 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың ХООЙЛУЗУ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

1 чүүл. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң киирип келгени 1984 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет комиссиязының, Үлетпүр болгаш тудуг талазы-биле комиссиязының, Транспорт болгаш харылзаа талазы-биле комиссиязының, Көдээ ажыл-агый талазы-биле комиссиязының, Садыг, ниитиниң чемненилгези болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазының талазы-биле комиссиязының, Чуртталга-коммунал ажыл-агыйы болгаш чаагайжыдылга талазы-биле комиссиязының, Кадык камгалал, социал хандырылга болгаш спорт талазы-биле комиссиязының, Улус өөредилгези, эртем болгаш культура талазы-биле комиссиязының, Авыяктар херектериниң талазы-биле комиссиязының, Бойдус камгалалының талазы-биле комиссиязының, Херээженнерниң күш-ажылының болгаш амыдыралының, нелер болгаш бичии чаштар камгалалының айтырыгларының талазы-биле комиссиязының эдилгелерин барымдаалап бадылаар.

2. чүүл. 1984 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол көргүзүглериниң талазы-биле өзүлдениң дараазында темпилерин доктаадыр.

(1983 чылга хамаарыштыр хуу-биле).

Үлетпүр продукциязын сайгарары	100.7
Күрүнениң капитал салыышкыннары	129.0
Нийти ажыглалдың транспортунуң чүък сөөртүлгези	104.6
Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү:	
үлетпүрге	101.2
тудугга	102.4
Күрүне болгаш кооператив садыының үүрмектеп садар барааи саарылгазы (дециней көрген өртектер-биле алырга)	106.1
Чоңга амыдырал хандырылгазының ачы-дуза чедиришкиннерин боттандырарының хемчээли	105.2
Күрүне бюджединде турар школа назыны четпээн уруглар албан черлеринге уругларның саны	103.2
Школаларда, узаткан хүн бөлүктеринде өөреникчилерниң саны	105.8
Мергежилдиг ажылчыннарны профессионал-техниктиг училищелерден доостуруп үндүрери	122.4
Эмнелге оруннарының саны	104.0

1984 чылда акшаландырыышкынның бүгү үнер дестериниң күсели-биле 126,1 муң дөрбелчин метр шөлдүг нинти чуртталга бажыңнарын тудар.

3 чүүл. 1984 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын боттандырып тура, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның оон дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин удуртулга болдурбушаан, эртем болгаш техниканың эң чаа чедиишкиннерин шапкын шиңгээдиринге, камналга чурумун шыңгырадырынга, улус ажыл-агыйының бүгү звеноларынга социалистиг чарышты калбартырынга болгаш күрүне, план база күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга үндезилээш, ниитилел бүдүрүлгезин интенсификастаар болгаш оон ажыктыын бедидер, улус ажыл-агыйының адырларында бар бүгү иштики курлавырларны эң долузу-биле ажыглаар талазы-биле хемчеглерни Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели боттандырар болгаш эргежок чугула таварылгада планның онаалдаларга тодаргайлаашкыннарны киирер ужурлуг.

4 чүүл. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет болгаш доктаамал өске-даа комиссияларының 1984 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының талазы-биле түңнел чүгүзүнде киирген саналдарны болгаш сүмелерни, ол ышкаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң хуралдарынга депутаттарның чугаалаан саналдарын болгаш сүмелерин өөренип көөрүн база ол талазы-биле чогуур шиитпирлерни хүлээп алырын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге дагзыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1984 чылдың январь 18.

1984 чылда Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Күрүне бюджединиң дугайында Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың ХООЙЛУЗУ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

1. чүүл. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң киирип келгени 1984 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджедин Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет комиссиязының, Үлетпүр болгаш тудуг талазы-биле комиссиязының, Транспорт болгаш харылзаа талазы-биле комиссиязының, Көдээ ажыл-агый талазы-биле комиссиязының, Кадык камгалал, социал хандырылга болгаш спорт талазы-биле комиссиязының, Улус өөредилге, эртем болгаш культура талазы-биле комиссиязының, Садыг, ниитиниң чемненилгезиниң болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазының талазы-биле комиссиязының, Чуртталга-коммунал ажыл-агый болгаш чаагайжыдылга талазы-биле комиссиязының, Бойдус камгалалының талазы-биле комиссиязының, Авыяктар херектериниң талазы-биле комиссиязының, Херээженнерниң күш-ажылының болгаш амыдыралының, нелер болгаш бичии чаштар камгалалының айтырыгларының талазы-биле комиссиязының эдилгелерин барымдаалавышаан, орулгалар болгаш чарыгдалдар талазы-биле 108714 муң рубль түңге бадылаар.

2 чүүл. 1984 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединге күрүне болгаш кооператив бүдүрүлгелеринден база организацияларындан орулгаларны — саарылгадан үндүрүгнү, бүдүрүлге фондулары дээш төлевирни, орулгадан ажыглаттынмаан артыышкынны, орулгадан шилчидиишкиннерни, олча-ажык үндүрүүн болгаш социалистиг ажыл-агыйдан өске-даа орулгаларны 56620 муң рубль түңнүг кылдыр доктаадыр.

3 чүүл. Улус ажыл-агыйын акшаландырарынга — үлетпүрнү, көдээ ажыл-агыйны, чуртталга-коммунал ажыл-агыйны болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларын улам ындаа хөгжүдеринге чарыгдалдарны 1984 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединге 30949 муң рубль түңнүг кылдыр доктаадыр.

4 чүүл. Социал-культура хемчеглеринге — ниити билиг школаларынга, ортумак тускай өөредилге черлеринге, библиотекаларга, клубтарга, театрларга болгаш чырыдыышкынның база культураның өске-даа хемчеглеринге; эмнелгелерге, уруглар яслилеринге болгаш кадык камгалалдың база күш-культураның өске-даа албан черлеринге; пенсияларга болгаш пособиелерге акша чарыгдалдарын 1984 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединге 70213 муң рубль түңге доктаадыр.

5 чүүл. Күрүне эрге-чагыргазының органнарын болгаш күрүне эргелелиниң органнарын хандырарынга акша чарыгдалдарын 1984 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединге 3213 муң рубль түңнүг кылдыр доктаадыр.

6 чүүл. 1984 чылда Тыва АССР-ниң республика бюджедин орулгалар болгаш чарыгдалдар талазы-биле 36903,1 муң рубль түңге, 1985 чылдың январь 1-де кассага бар болур саарылга акшазын 1630 муң рубль түңнүг кылдыр бадылаар.

7 чүүл. 1984 чылда районнарның болгаш Кызыл хоорайның бюджеттерин орулгалар болгаш чарыгдалдар талазы-биле 71810,9 муң рубль түңге, ол бюджеттер талазы-биле 1985 чылдың январь 1-де кассага бар болур саарылга акшазын 1970 муң рубль түңнүг кылдыр доктаадыр, оон иштинде:

	1984 чылда орулгалар болгаш чарыгдалдар	1985 чылдың январь 1-де кассага бар болур саарылга акшазы
1. Бай-Тайга	3273.9	100
2. Барыын-Хемчик	6055.2	180
3. Чөөн-Хемчик	5226.1	170
4. Каа-Хем	3059.5	100
5. Кызыл	4005.9	130
6. Мөңгүн-Тайга	1361.8	40
7. Өвүр	2204.9	70
8. Бии-Хем	3693.5	115
9. Таңды	4893.0	155
10. Тес-Хем	2401.4	75
11. Тожу	1829.0	60
12. Улуг-Хем	12180.1	190
13. Эрзин	2185.4	65
14. Сүт-Хөл	2463.7	60
15. Кызыл хоорай	16977.5	460

8 чүүл. 1984 чылда районнарның болгаш Кызыл хоорайның бюджеттеринче дараазында шилчидиишкиннерни бадылаар:

а) кооператив бүдүрүлгелеринден болгаш хөй-нийти организацияларының ажыл-агый органнарындан олча-ажык үндүрүүнден, арга-ыяш орулгаазындан, чоннуң олча-ажык үндүрүүнден, бот кижилерден, чаңгыс болгаш элээн өг-бүле кежигүннерлиг хамаатылардан үндүрүгден, көдээ ажыл-агый үндүрүүнден болгаш 1984 чылдың акша-бараан лотереязындан 100 хуу хемчээлдиг;

б) саарылгадан үндүрүг талазы-биле шилчидиишкиннерден районнар бюджеттеринге — 100 хуу, Кызыл хоорайның бюджединге — 85,8 хуу хемчээлдиг;

в) күрүнениң ойнаашкынныг иштики чээлилериниң түңүнден 50 хуу хемчээлдиг;

г) кооператив болгаш хөй-нийти организацияларның өнчү-хөреңгизиниң эки тура страхованиезиниң, транспортка пассажирлерниң албан страхованиезиниң болгаш албан страхованиениң өске-даа хевирлериниң талазы-биле акша-хөреңгилерден шилчидиишкиннерден 10 хуу хемчээлдиг, өнчү-хөреңги страхованиезиниң талазы-биле чоннуң төлевирлеринден 50 хуу хемчээлдиг кылдыр.

9 чүүл. 1984 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң талазы-биле база 1982 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчёттуң талазы-биле Тыва АССР-ниң План-бюджет комиссиязының болгаш доктаамал өске-даа комиссияларының түңнелинде айыткан саналдарны болгаш сүмелерни, а ол ышкаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң хуралдарынга депутаттарның киирген саналдарын база сүмелерин чугаалажып көргеш, бо талазы-биле чогуур шиитпирлерни хүлээп алырын, РСФСР-ниң Дээди Совединиң бадылааны 1984 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединге болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бадылааны 1984 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планынга дүүштүр Тыва АССР-ниң министерстволарының база ведомстволарының орулгалар болгаш чарыгдалдар балансызынга, нийти сметаларынга, районнарның болгаш Кызыл хоорайның бюджеттеринге эдилгелерни киирерин Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге дагзыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1984 чылдың январь 18.

1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң түңнелдериниң дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң

ДОКТААЛЫ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

1. 1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң түңнелдериниң дугайында Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң илетгелин медээ кылдыр хүлээп алыр.

2. 1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң түңнелдериниң талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң хуралдарынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет болгаш доктаамал өске-даа комиссияларының, ол ышкаш депутаттарның саналдарын болгаш сүмелерин өөренип көөрүн база СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның оон дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин удуртулга болдурбушаан, 1984 чылдың планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседиринче угланган хемчеглерни боттандырарын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге дагзыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1984 чылдың январь 18.

1982 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчётту бадылаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң

ДОКТААЛЫ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

1982 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң дугайында отчётту чарыгдалдардан орулгалар 4076 муң рубль түңнүг ажып турар кылдыр, орулгалар талазы-биле 123763 муң рубль түңнүг, чарыгдалдар талазы-биле 119687 муң рубль түңнүг кылдыр бадылаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1984 чылдың январь 18.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң составында кирип турар кижилерни албан-дужаалга томуйлаарының болгаш хостаарының дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң

ДОКТААЛЫ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

— эш Кара-оол Андреевич Маспык-оолду Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызынга томуйлаар дугайында 1983 чылдың ноябрь 29-та;

— эш Кужугет Сереевич Шойгуну пенсияже үнгени-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы албан-дужаалдан хостаар дугайында 1983 чылдың ноябрь 29-та;

— эш Михаил Николаевич Голубьту Тыва АССР-ниң Күрүнениң айыыл чок чорук комитединиң даргазынга томуйлаар дугайында 1983 чылдың декабрь 7-де;

— эш Анатолий Иванович Леньшинни өске ажылче шилчээни-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң Күрүнениң айыыл чок чорук комитединиң даргазы албан-дужаалдан хостаар дугайында 1983 чылдың декабрь 7-де;

— эш Владимир Ефимович Серяковту Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызынга томуйлаар дугайында 1984 чылдың январь 3-те;

— Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы эш Далар-оол Сангыр-оолович Монгушту Тыва АССР-ниң Күрүнениң план комитединиң даргазынга томуйлаар дугайында 1984 чылдың январь 3-те;

— эш Мычын Санчатович Салчакты пенсияже үнгени-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы — Тыва АССР-ниң Күрүнениң план комитединиң даргазы албан-дужаалдан хостаар дугайында 1984 чылдың январь 3-те Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1984 чылдың январь 18.

Депутат Б. П. Свинцовту Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнүнге соңгуур дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң

ДОКТААЛЫ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары депутат Борис Павлович Свинцовту Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнүнге соңгуур.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1984 чылдың январь 18.

Депутат К. А. Маспык-оолду Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү албан-дужаалдан хостаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң

ДОКТААЛЫ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

Депутат Кара-оол Андреевич Маспык-оолду Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызынга томуйлааны-биле холбаштыр ону Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү албан-дужаалдан хостаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1984 чылдың январь 18.

Тыва АССР-ниң Дээди Судунуң кежигүннерин хостаарының болгаш соңгуурунуң дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң

ДОКТААЛЫ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар:

— 1983 чылдың августуң 16-да «Тыва АССР-ниң Дээди Судунуң кежигүнү албан-дужаалдан эш Эдуард Лакпаевич Оюнну хуусаадан эрте хостаар дугайында»;

— 1983 чылдың сентябрь 27-де «Тыва АССР-ниң Дээди Судунуң кежигүнүнге эш Зинаида Сарыгбаевна Ооржакты соңгуур дугайында».

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1984 чылдың январь 18.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң чамдык доктаамал комиссияларының составынга өскерилгелер дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң

ДОКТААЛЫ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

Депутаттар:

Юрий Трофимович Комаровту — Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Үлетпүр болгаш тудуг талазы-биле комиссиязының кежигүнүнге;

Зоя Михайловна Чащухинаны — Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Улус өөредилге, эртем болгаш культура талазы-биле комиссиязының кежигүнүнге соңгуур.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1984 чылдың январь 18.

«Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединиң составынга өскерилгелерни киирер дугайында» Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын бадылаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң

ДОКТААЛЫ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң **доктаадыры болза,**

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң «Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединиң составынга өскерилгелерни киирер дугайында» 1983 чылдың декабрь 25-те Чарлыын бадылаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1984 чылдың январь 18.

«Кызыл хоорайның № 9 Ленин соңгулда округундан Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады В. Х. Доржунуң депутат бүрүн эргелерин хуусаа бетинде соксадырының дугайында» Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын бадылаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң

ДОКТААЛЫ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

«Кызыл хоорайның № 9 Ленин соңгулда округундан Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Вера Хертековна Доржунуң депутат бүрүн эргелерин оон бодунуң хууда биледиришкини-биле холбаштыр хуусаа бетинде соксадырының дугайында» Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1983 чылдың август 9-та Чарлыын бадылаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1984 чылдың январь 18.

Москвага эртем-теоретиктиг конференция

ЛЕНИН БИСТИҢ ЧҮРЕКТЕРИВИСТЕ

Ленинизмниң кезээ-мөңгеде ужур-дузазы чүдел дээрге, оон бүгү делегейниң социал бурунгаар депшилгезиниң негелделерин ханызы-биле, чазыг чокка илередип, амгы үе-чадаңның эң-не чугула амыдыралчы айтырыгларынга шын харыыларны тывар арганы бээринде, өөү келген чидиг айтырыгларны дидим, чогаадыкчы ёзу-биле билир чоруу-биле чепсеглеп турарында болур.

Ол дугайын Москвага январь 19-та болган эртем-теоретиктиг конференцияга демдеглээн, ону В. И. Ленинниң өлүм чок номналынга, амыдыралга боттандырарының төөгүлүг дуржулгазынга турасхааткан.

Президиумда — СЭКП ТК-ның секретары М. В. Зимянин, СЭКП ТК-ның киладистер эргелечилери В. А. Медведев, Б. И. Стукалин, эртемденнер, партияның хоочуннары, Москваның хөй-ниитизиниң төлээлекчилери.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи академик П. Н. Федосеев конференцияны ажыткан.

СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизм институдунуң директору академик А. Г. Егоров «Ленинизм — бистиң үениң марксизми, тиилээриниң өндүр улуг эртеми» деп илеткелди кылган.

60 чыл мурнунда, 1924 чылдың январь 21-де, В. И. Ленинниң чүрээ соксапстай берген. Ынчалза-даа Ленинниң номналы болгаш хераа өлүм чок. Олар бүгү делегейниң төөгүзүнүң бүгү шимчээшкининге эң-не ханы салдарны чедирип келген болгаш чедирип-даа турар деп оратор чугаалаан. Төөгүнүң Ленинниң өөредиглии ышкаш шак-ла ынчаар чорук турарын бистиң үеде бүгү социал-экономиктиг, политиктиг болгаш угаан-медерел дуржулгазы эң-не ханызы-биле бадыткап турар.

Амгы үеде СЭКП-ниң болгаш социалистиг чурттарның өске-даа акы-дунма партияларының коллективтиг кужу-биле бышкан социализмниң чаңгыс аай, ылаптыг шын марксист-ленинчи номналын тургускан, ол номнал ам социалистиг, коммунистиг тургузуушкунунуң практиказы-биле улам сайзырангайжып, ханылап турарын илеткелчи онзалап демдеглээн. Ол амгы үениң марксист-ленинчи угаан-бодалдың эң чугула чедип алган чүүлү болбушаан, хүн бүрүнүң агар айтырыгларында шиитпирлээринге, бурунгаар тура дүшпес чедиишкиннинг шимчээшкиннин хевирлерин, аргаларын тыварынга дузалап турар. Эртемниг коммунизмниң теориязын болгаш практиказын чогаадыкчы марксист-ленинчи ёзу-биле көөрүнүң үлегер-чижээ — СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.), июнь болгаш декабрь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлери, эш Ю. В. Андроповтуң чугаалары болур. Оларда социализм болгаш коммунизм дугайында ленинчи өөредигни амгы үениң байдалдарынга таарыштыр тодараткан, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле, бышкан социализмниң ниитилелин сайзырангайжыдарының талазы-биле массаларның коллективтиг дуржулгазын түңнээн.

СЭКП ТК-ның чанында Ниитилел эртемнериниң академиязының ректору философия эртемнериниң доктору Р. Г. Яновский чугаазынга Ленинниң тургусканы Коммунистиг партия моон-биле сезен ажыг чылдарда марксизм-ленинизмниң тугун бедик тудуп келгенин, чогум-на ол оон бүгү делегейге төөгүлүг тиилелгелериниң шиитпирлиг үндезини болганын демдеглээн.

ССРЭ-ниң ЭА-зының Делегей экономиказының болгаш улустар аразынга харылзаалар институдунуң директорунуң оралакчызы төөгү эртемнериниң доктору О. Н. Быков кижи төрелгетенниң мөчүгделдеен болгаш дайылдардан хостаар дугайында революстуг ленинчи өөредиг бөгүн, алдан чылдарның мурнундагызы ышкаш, база-ла канчаар-даа аажок улуг идейлиг болгаш мораль-политиктиг күш боор, делегейниң коммунистиг философиязының кол угказын илередип турарын демдеглээн.

(СЭТА)

Соңгулдаларга уткуштур

№ 20
АГИТПУНКТУДА

Хоорайның № 4 профессионал-техниктиг училищезинче кире бергеш, тускай демдектиң айытканы-биле агитпунктуну соңгукчу бүрүзү тыва бээр. Ооң ажылдаар чурумун хүннер аайы-биле шактарга чарып, чараштыр бижээш аскан. Училищеде партия организациязының секретары Олег Сергеевич Доржу-биле аңаа ужуражып, соңгулда мурнунуң белеткел ажылдарының төвү — агитпунктунуң ажылын оон сонуургап айтырдывыс.

— Агитпункт харылап турарывыс микрорайоннуң база училище коллективиниң ажыл-ишчилериниң чурттап турар чериниң аайы-биле масса-политиктиг ажылдар эрттирер штабы болгаш баазазы. Шупту чүве каракка кестүп турар бо-дур, дежурный база бар — деп, ол чугаалады.

Агитпунктунуң эргелекчизи, училищениң директору Владимир Иванович Бойконуң чугула бо кампанияже кичээнгейни угландырганы, агитпунктунуң дериглде-шимелдезинден, ында бүгү-ле ажылдың сагылга-чурумнуундан-на кескү. Авиабүдүрүлгениң, чумага удур станцияның «Ремсельбурвод» КМК-зының, «Тыва кедээ тудуг» трестиниң АТБ-зиниң, үнүштерниң химиктиг камгалал станциязының болгаш ХПТУ-4-түң коллективтеринден партия организациялары соңгулда мурнунуң масса-политиктиг ажылдарынга идепкейлиг киржип, боттарының агитаторларын — шупту 26 кижини соңгукчулар-биле ажылче ыяк чепсеглээш аъткарган. Дежурныйлаашкын графигин ёзугаар авиабүдүрүлге коллективи ажылдап кирипкен. Соңгукчуларга хана солун үндүрүлгези бо неделяда база оларның ээлчээнде. Ол хүннүң дежурныйы, бүдүрүлгениң ажылдакчызы П. Неумержицкий агитпунктуга келгеннерниң кандыг айтырыглыг чоруурун сонуургап, чамдык айтырыгларга тайылбыр берип, аалчыларның тонун уштуп, дежурныйның демдеглел кыдыраажынга бижип ап турар болду.

Агитпунктунуң шимелдезинге училищениң чурукчузу Иван Биче-оол ак сеткилдиг киржип, булуңнарны, стендилерни кылчып, идепкейлиг ажылдап турар. Ооң кылганы «Агитпунктунуң ажылы», «Агитатор», «Аныяк соңгукчунуң булуңу» булуңнар, «Чон биле партия — чаңгыс эптиг» деп стенд көрүштүг. Олардан агитпунктуну ажылын айтырыг чокка билип ап болур.

Агитаторнуң ажылын пыңгыырадыры-биле оларны 3-4 кижи кылдыр бөлүктээш, харысалгалыг кижи кылдыр бир коммунисти быжыглаан. Чижээ, коммунист агитатор С. Тарачи — Магистральная-3 «а» бажыңның агитаторларының удуртукчузу. Бүгү агитаторлар соңгукчулар даңзызын январь 25-те бүрүн дужаар сорулгалыг.

Агитпунктунуң ажыл планында солун чүүлдер хөй. Олар шуптузу училищеге болур. Соңгукчулар ортузунда чоруп турар агитас-массалыг ажылдар чурттакчыларның сонуургалын чаалап ап турар болза, ынчан агитпункт политиктиг агитацияның ёзулуг төвү болур. Шак ындыг сорулга-биле чээрби дугаар агитпункт ажылдап турар.

В. САТ.

НЕГЕЛДЕ БОЛГАШ САГЫЛГА-ЧУРУМ

«Тыва коммунэнергонуң» коллективи «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп эгелээшкинни деткивишаан, чарышка көдүрлүүшкүнүнүг кирҗирин шиитпирлээн болгаш боттарының арга-курлавырларын санап көргеш, коллектив социалистиг хүлээлгени алган.

Социалистиг хүлээлгелер алдынган, сорулгалар тодараттынган. Ам чүгле аазаан хүлээлгениң ажыл-херек-биле карыышпазын хандырары дээш ажылдаары негеттинер. Ындыг магадылал энергетиктерде бар. «Тыва коммунэнерго» нитизи-биле үшкү чылды эки дооскан. Энергорайоннар, район санында участок бүрүзү планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин чединишкинниг күүсеткилээн. Ооң бадыткалынга — «Тыва коммунэнерго» республиканың коммунал ажыл-агый бүдүрүлгелериниң аразында социалистиг чарышка тиилекчи болуп, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Човулелиниң, ВЛКСМ обкомунуң шилчилир Кызыл тугун эрткен чылдың бирги болгаш үшкү кварталдарында 2 удаа чедип алганын чугаалаарга-ла четчир.

СЭКП Төп Комитединиң июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринде болгаш күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле чугула доктаалда бүдүрүлгениң сагылга-чурумун, кижилер-биле ажылды экижидериниң хүннүн айтырыы кылдыр тургускан болгай. Бо айтырыг талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган. Эш хуу суду, профилактика чөвүлели ажылдап турар, прогулдар эвээжээн.

Ынчалза-даа аңгы-аңгы участоктарда сагылга-чурум, коллективтерде кижизидилге ажылы болгаш чер-черлерде энергия курлавырларының ажыглалында болгаш чарыгдалдарында кошкак чоруктар чок деп болбас. Оон учёт-отчёдунуң байдалында четпестер бар болгаш ол чугула ажылдың деңнели чогуур негелдеге дүүшпейн турар. Чамдык участоктарда, цехтерде байдал ам-даа экиживээн. Чадаана участогунда чамдык ажылчыннар арага-дарыга хандыкшаанындан ажыл шагы үзер чоруктар уламчылап турар. «Тыва коммунэнергога» эрткен чылын нитизи-биле 348 кижи-хүн прогул болган, а ооң 50 хуузу чүгле Чадааның участогунга онаажыр. Эрткен күзүн ноябрьда Чадаана хоорайга бир кварталда бажыңнарның одалга шугуму сандан үнүп үрелген. Одалга сезону эгелээн, соок үеде болган үрелиишкинни чүгле Кызылдың чылыдылга - энергорайонундан немелде күштүң дузазы-биле эдер ужурга таварышкан. Ол аварияның чылдагааны — квартал котельназының кышкы байдалга ажылдаарынга белеткевээни болган.

Кызылдың транспорт цехиниң ажылы багай, машиналар септелгеге үр үеде турар, участоктарда монтёрларны транспорт-биле четче хандырбайн келгенинге ында чолаачылар, ажылчыннар, мастерлер хомудап, байдалды дарый экижидерин негеп турар. Кызыл энергорайонунуң улуг мастери В. Бельков, бригадир М. Н. Рамазанов, чылыдылга-энергорайоннуң слесары Г. Д. Селин, чолаачы В. Гаджиев олар болгаш оон-даа өскелер ынчаар санап турарлар.

Артык незектер чединшпези, автопарктың эргижирээни дээн ышкаш чамдык чептүг чылдагааннар бар. Ынчалза-даа машина-техниканы хууда херээнге ажыглаай бээр азы монтёрларны үрелиишкинниг участоктарже чедирер машина чок турдала механиктер, мастерлер машиналыг чоруп турар чоруктар бар.

Электри болгаш чылыг энергиязын камныг ажыглаар, ооң чарыгдалынга учёт-отчётту чурумчудар дугайында айтырыглар ылаңгыя сөөлгү чылдарда чидиг-биле тургустунуп келген. Бо талазы-биле чедир кылдынмайн турар ажылдар бар дээрзин Кызылда энергия сайгарылгазын, ажыглалын хайгаараар участоктуң ажылдакчылары Е. Н. Борисованың, А. В. Скурихинниң хыналдаларындан чамдык чижектерни ап көрээлиңер.

Ылаңгыя Ак-Довурактың, Самагалдайның участоктарында контролёрлар, мастерлер онаашкан ажылын четче хандырбайн турар. Чуртталга бажыңнарында, организацияларда счётчиктерниң хөй кезии үрелик, орта ажылдавас. Оларны ой-шаанда солуваан. Кылдынган ажылдарны, хыналдаларны тускай дептерге демдеглээр турбуже, ону кылбайн турар. Кылдынган, кылдынмаан ажылдарның бүрүткели чок. Хынаар-хемчээр херекселдерниң чартык кезии үрелик, ону хайгааравас, ындыг байдалга турда, энергия чарыгдалын контрольдаары болдунар бе? Хыналданың түңнелинде актыга чедир кылдынмаан ажылдарны санап көргүскеш, ону эдип алырының хуусаазын айтып каар, а ооң соонда база катап хыналда-биле Самагалдай участогунга чеде бээрге, тускай демдеглел дептерин безин кылып албаан болур. Чүнү-даа кылбааны оон-на билдингир-дир. Мындыг янзылыг байдалды өске-даа районнардан база көргүзүп болур. Эрзин сууурда чамдык чуртталга бажыңнары, албан черлери, организациялар счётчикке коштунмаан, учётта чогун, а энергия чарыгдалының өртээн «таарыштыр» чижеглеп бижип турарын база хыналдалар илереткен.

Энергия ажыглалын, чарыгдалын контрольдаар ужурлуг участоктуң ажылдакчылары ажылынга шак ындыг харысалга чок турда, энергия курлавырларының ажыглалын чурумчудар, камналга чурумун күштелдирер деп негелде дугайында чугаалаары-даа берге.

Мында көргүстүнген чижектер «Тыва коммунэнергонуң» чер-черде участоктарында күш-ажылдың, күүселдениң сагылга-чурумун быжыглаарынче кичээнгейни күштелдирери чугула дээрзин негеп турар-дыр. Бо чоруктар чамдык участоктарда удуртукчуларның талазындан негелдени, контрольду кошкатканындан болган. Нити чединишкиннерниң хөлегезинде, артында «чаштынып чыдар» чамдык четпестерни дарый чайлалыры үениң негелдези.

Бо дээрге бүдүрүлгеде ажыглаттынмайн турар курлавырлар ышкажыл. Ону эдип алырда, немелде күш-даа, акша-хөреңги-даа негеттинмес, а чүгле кижилерниң онаашкан ажылынга хамаарылгазын экижидери чугула.

Н. ООРЖАК.

Хүлээлгеде көрдүнгени:

коммунал-амыдырал хандырылга хереглелинге пландан ажыр 16 муң рубльдиң ачы-дузазын чедирер;

капитал септелгени 255 муң рубльге кылып чорудар;

дамчыдылга шугумунда болгаш трансформаторларда чидириглерни — электри энергиязының 0,1 хуу, чылыг энергиязының 0,1 хуу эвээжедир;

одалга-энергия курлавырларын болгаш материалдарны 20 муң рубльге камнап алыр;

4 санныг чаа дериг-херекселди тургузар болгаш ону ажыглаанындан 5 муң рубль орулганы алыр;

6 муң рубль камналганы бээр чаартыкчы 10 саналды бүдүрүлгеге шиңгээдир;

өөредилгениң бүгү хевиринге 140 кижини хаара тудар, ооң иштинде ажылга чаа хүлээп алган 60 кижини мергежилге өөредир. 20 кижиниң мергежилин бедидер;

1 квт-шак электри энергиязының, 1 гкал чылыг энергиязының бот-үнезин 0,2 хуу чингедирип чедип алыр.

Үрмнентеп-сорттаар комплекстиң машиннаи Зинаида Сүүр-ооловна Монгуш — № 2 ээлчегде мурнакчы ажылчыннарының бирээзи. Ол регулировщиктиң мергежилин база шиңгээдип алган. Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш бедиткен социалистиг хүлээлгени ол алган.

ЧУРУКТА: машинист З.-С. Монгуш.

Ш. КУУЛАРНЫҢ фотозу.

Коммунист Зоя Борбуй — «Искра» совхозтуң мурнакчы саанчыларының бирээзи. Ол он бирги беш чылдың өзек чылында алган социалистиг хүлээлгезин чединишкинниг күүсеткеш. бо чылды база багай эвес эгелээн. Ол, мурнакчы саанчылар Саая Чочак, Саая Кара-Сээн, Судья Ховалыг олар-биле дөмей, хүнде бир инекке онаашкан алды-чеди литр сүттү саап турар.

З. Борбуй — район Совединиң депутады.

ЧУРУКТА: З. Борбуй.

Ю. КОСАРКОВЬТУҢ фотозу.

БРИГАДА КЕРЭЭЗИН ЁЗУГААР

СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң бюрозунга СЭКП ТК-ның май, ноябрь (1982 ч). Пленумнарының шиитпирлеринге дүүштүр коллективтиг керээ-биле ажылдаар арганы совхоз бүүдрүлгезинге шиңгээдип алыр талазы-биле «Чыраа-Бажы» совхозтуң парткомунуң ажылының дуржулгазын чугаалажып көрген. Хамаарышкан айтырыг талазы-биле дыңнадыгны совхозта партком секретары В. П. Пирлей кылган.

Күш-ажылды организастаарының болгаш ажыл төлевириниң сайзырангай хевирлерин бо чаа хевирин бүдүрүлгеге шиңгээдип алырының практиктиг хемчеглерин алышаан, совхозтуң дирекциязы, партком 1983 чылдың апрельден эгелеп У. С. Монгуштуң хову-трактор бригадазын, Т. Х. Саттың мал чемин белеткээр звенозун, Дагыр-Шеми хойжу бригадазында малчыннар звенозун болгаш ногаажылар звенозун бригада керээзи-биле ажылдаар аргаже шилчиткен турган.

Чамдык тургустунуп турган технологтуг четпестер болгаш күш-ажылды организастаарынга хамаарышкан бергелер турза-даа, бригада керээзи-биле ажылдап эгелээн бо дөрт коллективтиң нийизи багай эвес түңнелдерни чедип алган. У. С. Монгуштуң бригадазы, сөөлгү беш чылдарның дургузунда ортумак дүжүдү бир гектардан 5 центнер турган, 219 гектар тараа шөлүнүң бир гектарындан-на 10,6 центнер тарааны ажаап алган.

Т. Х. Саттың звенозу 90 гектар шөлден 447 тонна люцернаны ажаап алган, азы гектардан-на 25-ти алыр турган, ортумаа-биле 50 центнер люцернаны ажаап алган. Звенода бир ажылчынга онаашкан нити продукция бүдүрери 489 рубльдиң орнунга 1058 рубль болган, а ажыл төлевири пландан ажыр продукция бүдүргени дээш шаңнал акша-биле кады 1443 рубльге деңнешкен.

Үстүнде адаан ийи коллективтиң ажылының түңнели бригада керээзи-биле ажылдаар арганы көдээ ажыл-агыйның бүгү адырларынга шиңгээдип ап болурун, ажылчын бүрүзүнүң кылган ажылының түңнелдии дээш харысалгазын бедидерин, пландан дашкаар продукция дээш материалдыг сонуургалын бедидерин практика кырынга көргүскен.

Совхозта бригадаларның база звеноларның коллективтиг керээ-биле ажылдаар аргаже шилчээни эки тураның принциптеринге үндезилеттинген. Коллективтиң кежигүн бүрүзүнүң онаашкан ажылынга ак сеткилдиг хамаарылгалыы бедээн.

Кадрларның үнер-кирер чоруу эвээжээн, күш-ажылдың сагылга-чурумy бедээн. Бо коллективтерниң ажылы совхозтуң өске ажылчыннарынга үлегерин көргүзүп турар.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң дирекциязы, партия комитеди коллективтиг керээниң ажыктыын, ол ёзугаар ажылдап турар коллективтерниң ажылының дуржулгазын тайылбырлаар ажылдарны чорудуп турар. 1984 чылда бригада керээзи-биле ажылдаар аргаже мал чемин белеткээр ийи звенону, кормоцех коллективин, ногаажылар звенозун, сүт сөөртүп турар чолаачылар бригадазын немей шилчидери көрдүнген.

Ынчалза-даа совхозтуң дирекциязы болгаш паркому күш-ажылды организастаарының бо чаа хевирин шиңгээдип алыр талазы-биле ам-даа чедир ажылдавайн турар. Ажыл-агыйда коллективтерни бригада керээзи-биле ажылдаар аргаже шилчидериниң перспективтиг планы чок.

Ажыл-агыйның чамдык специалистери, күш-ажылчы коллективтерниң удуртукчулары күш-ажылды бригада керээзин ёзугаар организастаарын чедир үнелеп көрбейн, ону нептередиринге идепкейлиг киришпейн турар.

Бригада керээзи-биле ажылдап турган коллективтерниң талазындан ажылдың технологиязын хажыдып турган таварылгалар база бар. Оларның кылган ажылының бухгалтер учёду багай тургускан. Чижээлээрге, У. С. Монгуштуң бригадазы 1983 чылдың апрельде шөлдерже минералдыг чемишчилиглер төгерин ажылдаан деп демдеглээн, а чогум кандыг культура чемишчиттинени билдинмес. Олла чылдың августа бо бригадага төлээн акшаның чүгле түңүн айыткаш, кандыг ажылды кылган дээш төлээнин биживээн.

Ооң-биле кады бригада, звеноларга план даалгаларны берип турган, четпестерни болганчок эрттирип турган. Технологтуг карталарны шынар чок тургусканындан ажылчын болгаш техника күжү долузу-биле ажыглаттынмайн келген. Бригада, звеноларны өске ажылдарже чардыктырып турган.

Күш-ажылды организастаарын кошкадып, күш-ажылчы болгаш материал-техниктиг курлавырларны ажыктыг ажыглавайн келгениниңден база специалистерниң талазындан практиктиг дуза көргүспээниңден керээлиг аргаже шилчээн малчыннар болгаш ногаажылар звеналары коскү түңнелдерни чедип ап шыдаваан.

СЭКП ТК-ның май, ноябрь (1982 ч.), декабрь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринге дүүштүр районнуң ажыл-агыйларынга, үлетпүр бүдүрүлгелеринге бригада керээзин дээштиг нептередири чугула.

К. МОНГУШ,
«Шынның» корр.

АРГА-СҮМЕЛИГ-ДАА

Бо солун амыдыралдыг угбай ам алдан хар ажып чоруур. Ооң күш-ажылчы оруу үжен чылдарның төнчүзүнде он алды харлыында эгелээн. Ынчан Кызылдың алгы заводунга ажылдап, ону каттышкан школага өөредилге-биле кызымаккай холбап турган. А кажан аптека ажылдакчызы мергежилди чедип алгаш, Кызылдың төп аптеказынга ажылдаан.

1942 чылда өг-бүлелиг аныяк кыс МАР-ның Улан-Баторга чеде берген. Ооң өөнүң ээзи Донгак Очурну Тыва Арат Республиканың Моолда элчини кылдыр томуйлааны ол. Аңаа, Моолдуң найысылалында төп аптекага моол кыстар-биле кады эм кылчып, найыралдыг ажылдап, эш-өөрүнүн дылдомаан-даа билип апарган. Аңаа төрүттүнген дүң уруу моол эжи-биле атташ — Димпара деп аттыг. Ам ол хоочун башкы, эге класстарга өөредилге эргелекчизи болуп ажылдап чоруур.

Севилбаа Доймакайевна төрээн Тывазынга ээп келгеш база-ла Кызылда аптекага ажылдап, өг-бүлези-биле Бай-Тайгага көжүп келген соонда районуң техниктиг ажылдакчызынга кирген. Коллективинге ол хүндүткелдиг, ажылгыр, шевер холдуг кижи. Ооң аштап, арыглап турар магазининиң иштп, дашты үргүлчү арыгсилиг, көрүштүг. Барааннарны каяа, канчаар делгей салырын ыяк билир.

Севилбаа Дойнакайевна — аныяктарның дагдыныкчызы. Боду ышкаш ак сеткилдиг, кызымаккай ажылдаарынга аныяктарны өөредип, арга-сүме кадып чоруур.

Ленинчи юбилейниң болгаш күш-ажылдың хоочунун медальдарының эдилекчизи Севилбаа Дойнакайевна Очур Бай-Тайга райпозунга үжен үш чыл бурунгаар ажылдап киргеш, ам-даа эки ажылдавышаан.

Базымы безин оожум, томааныг бо угбайның дугайын ында кымдан-даа айтырар болза, ону эки мөзүлүг, ажыл-иштии кижи дижирлер. Сес урүгнуң иези.

У. ЭРЕМАА.
Бай-Тайга район.

ШАТТАР ДУРГААР

Хем кедээзинде шаттарда, дагларда кодан-кодан хойлар чаптыла берген, таваар оъттап чоруурун эрткен-дүшкен улус магадап көөр. Бо дээрге Өвүрде «Торгалыг» совхозтуң Чова хойжу бригадазының хойлары-дыр. Хойжу Бады-Суур Донгак аяс хүнде долгандыр хар шыпкан бойдусту магадап, алаак иштиниң чүм оъттуг сигенинге хойларының доктаай бергенинге өөрүп чораан. Оон ала-иези шагдан бээр малчыннап келген. Школа доосваш, оларның орнун ол солаан.

Өг-бүле Бады-Суур, Долбаа Донгактар хойжулаа-ла ам он чыл ашкан. Ол үениң иштинде чылдан чылче боттарының арга-дуржулгазын улам быжыглап, шалыпчы ажылдап келген. Чоокта чаа оларга ужуражып, ажыл-ижин чугаалашкан бис.

— Хойларыңарның деңгели эки-дир аа, Чамбалович? — деп айтырарымга:

— Чайгы, күскү оларны эки эрттирерге, төрүүр үезинде безин арбас боор-дур. Эрткен күзүн көк-сула тараан аңгыстарга кадардывыс. Хойнуң күш-деңгели шымрак боорга, төрээн чаш хураганнары дорүгүүчал, кадык-шымырак болур чүве-дир — диди.

Хойжунуң чугаазы-ла чептүг. Ол хойларын чылдың-на эки оъткарып чаңчыккан. Ооң малдаан хойлары берге кыштарда безин меңди ажар турган. Эрткен чылын мал чемиин сүг кыдыглары, алаакшынааның хараганнар аралап турган, хол хадыры-биле 25 тонна сигенни белеткеп алган.

Долбаа Осурбаевна чаш хураганнар өстүрүп турда, өөренген. Хой, хураганнарның барыктыг аарыгларын боду эмнеп алтар. Оглун эмнарттестей бээр хойларны өөредип, чаңчыктырып алыр. Эрткен чылын өг-бүле чүс башка оңаашатыр чүс хураганы алган.

Кыштаглаашкынга багай эвес белеткенген. Чазын кожеринин бетинде кажааларның кержени коптаргаш, кодан девискээринге кургадып салган. Ону кыжын одалгага ажыглап турар. Чурттаар бажыңны, кажааларны үелинде чылыглап алган. 22 тонна чайгаар үнген сиген, 15 тонна көк-сула кыштагда белен. Ол Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Киров Балданның социалистиг чарышче кыйгырган ажылдап турар.

Н. ДАМДЫН.

Шынар — ажылдың көрүнчүү

КАЙДА КАНДЫГЫЛ

Кызыл хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелери продукцияның шынарын экижидер талазы-биле эрткен чылын элээн ажылдарны кылып чоруткан. Чамдык бүдүрүлгелерде шынар башкарарының комплекстиг системаларын тургускан. Шынар хүннерин эрттирери база чаңчылчаан. Ооң түңнелинде продукцияның шынар чок бүдүргени дээш хомудалдар 22 хуу кызырылган.

1983 чылда он бир кылыгларга күрүнениң Шынар демдээн тывыскан. Кызылдың дааранылга фабриказында 1981 чылдан эгелеп 26 стандарттарга шынар башкарарының комплекстиг системазын тургускан болгаш чоннуң херегл барааннарын шынарлыг бүдүрер дээш социалистиг чарыш калбарган. Бо бүдүрүлгеде эде кылыглар чок даараашкын 96,97 хуу чедип турар. Коллектив чыл санында дааранылга кылыгларының ассортиментизин 80-90 хуу чаартып турар. Бүдүрүп турар продукцияның колдуу бирги сорттуу болуп турар.

Кызылдың сүт заводунда шынар башкарарының комплекстиг системазының комиссиязының күженнишкинниг ажылының түңнелинде, завод иштиниң брагы, 1982 чыл-биле деңнээрге, элээн эвээжээн. Технологтуг чорудулганы чаартырынче угланган ажылдар мында кылдынып турар.

Мурнунда чылдарга бодаарга, эрткен чылын туйбу заводунга шынар чок продукцияның хемчээли ийи катап кызырылган. Заводта чаа техниканы ажыглаарынче сагышты салып келген. Туйбуюнуң шынары экижээн.

Хоорайның 15 бүдүрүлгелеринге эрткен шынар хүннери продукцияның шынарын экижидериниңден аңгыда, четпестерин илередиринге дузалаан.

Алгы заводунуң продукциязының хөй кезии бракталттынган. Ооң түңнелинде ол 7 муң рубль каражалыг болган. Заводта ажылчын үе чидирип кызырылбаан, а харын өскен. «Росводпром» болгаш «Тыва кедээ тудуг» трестериниң демир-бетон кылыглар заводтары шынар чок тудуг материалдарын бүдүрүп турар. Дилиг материалдарының шынары ам-даа куду болуп артпышаан.

Эмир чылын аттестацияи эртээн 6,7 миллион рубль түңнүг продукцияны бүдүргеи, шынар чок продукция садыгларда азы складтарда оваалаңы берген чыдар. Чоннуң негелде-хереглелдерин өөренип көөрү ыңчангаш чугула болуп турар.

Шынарлыг продукция дээш шаңнап-мактаарының аргаларын экижидери негеттиниш турар. Бүдүрүлгелерде продукцияны эки шынарлыг кылдыр бүдүрериниң бүгү аргалары бар. Шынар дээш кижи бүрүзү, күш-ажылчы коллектив бүрүзү туржур хүлээлгелиг.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында эртем-техниканың депшилгезин дүргедедирин онзалап айыттынган. Ону бирги черге чугула сорулгазы деп демдеглээн болгай. Шынарны экижидеринге дериг-херекселдериниң ажыглалы, хемчээр техника-биле хандырылга база улуг рольду ойнаар. Бо чылын бо айтырыгларже кичээнгейни угландырары чугула.

Г. ГАЛИНА,
стандарттар болгаш хемчээр техника талазы-биле күрхайгаарал лабораториязының улуг инженери.

БАДЫТКААН

Кызылдың дааранылга ательезиниң база бир хоочун дааранықчызы Валентина Александровна Конева мергежилинге сагыш-сеткилинден бердинген, онаашкан херээниң ёзулуг мастерлериниң бирээзи. Ол бодунуң ажыл-иштии чылдарында чүгле дааранықчы болуп, чүгле эр улустуң даштыкы хевин даараар бригадаларга ажылдап келген. Бедик мергежил доран-на чедип алдынмааны билдингир. Аныяндан шилип алганы мергежилиниң чажыттарын, нарын талаларын ол чоорту ажыдып, арга-дуржулганы чедип ап келген. Оон баштайгы күш-ажылчы базымнары Барнаул, Красноярск хоорайларының дааранылга черлеринге эрткен. Ынчалдыр арга-дуржулгалыг апарган, ынаң ажылынге мергежий берген дааранықчы В. А. Конева 16 чыл бурунгаар Кызылга көжүп кээп ательеге эр улустуң даштыкы хевин даараар бригаданың бригадири болуп ажылдап кирген. Оон удуртканы бригада эрткен чылдың планын оранчок эрте күүседип, ательеде социалистиг чарыштың мурнакчызы адын база катап бадыткаан.

Амгы үеде кижилер чурт иштиниң-даа даштыкы-даа эң-не янзы-бүрү идик-хептерин кедип, алныг, таарыштыр кеттиникээр. Ол ышкаш мода база-ла доктаамал өскерлип турар. Ындыг болганда дааранықчы кижи бүрүзү бодунуң билиг-мергежилин үргүлчү бедидери, чаа-чаа аргаларны шиңгээдири чугула дээрзин Валентина Александровна билир. Бригаданың кежигүннери чагыкчы бүрүзү чагаан чүүлүн айыткан хуусаазында, даараанының шынары дээш хомудал чокка, таарзыныыштын-биле хүлээп алырын чедип алыр дээш тура-сорукттуг, бир дөмниг ажылдап турарлар. Бригада эр улустуң пиджактарын, тоннарын, курткаларын даарап турар.

Бригадада чаа чүүл — хүлээп алган чагыгны чаңгыс даа хемчээшкин чокка, аянныг, шын даарап доозары. Ол эгелээшкин чагыгны чаңгыс аай, кыска үеде даарап доозарынга болгаш чагыкчының үезинге камналгалыг, таарымчалыг болган. Оон-биле чергелештир быжыкчының харысалгазы улам бедээн. Чүге дизе чагыгларны оом эптиг шын быжарындан даараан чүүлдерниң шынары ддот хамааржыр. Бригаданың быжыкчызы Л. Наместьева ол хүлээлгелерин чединишкинниг күүседириндеи аңгыда келген чагыкчыларга материалды, модельдиң таарыштыр шилип алырынга билдилиг сүмени берип турар. А дааранықчыларның аразындан чаңгызының-даа мергежилиниң деңнели куду болза, эки-даа быжыкчының ажылының түңнели багай болуп, бакка даараан кылыглар тура бээр болгай. Ынчангаш Валентина Александровна ажылдың бо талазынче база кичээнгейин угландырган. Бригадага аныяк азы чаа дааранықчы келирге, аңаа бригадир боду-даа, чанында дуржулгалыг дааранықчылар-даа билдинмес чүүлдерни кузелдии-биле тайылбырлап бээр азы кожа олуруп каш, канчаар даараза дүрген болгаш эптиг болурун көргүзе тыртып бээрлер. Өөредилге комбинадының доозукчулары А. Седен, Н. Киселёва болгаш өске бригададан чоокта чаа шилчип келген дааранықчы Т. Никашина оларга хоочун дааранықчылар К. Селиверстова, В. Школина болгаш бригадир боттарының арга-дуржулгазын дамчыдып, оларны харысалгалыг, кызымаккай чорукка кижизидип турарлар.

Л. МОНГУШ.

ЧЫЛДАГААНЫ

«Алдан-Маадыр» совхозтуң мурнакчы суггатчызы Сергей Монгушевич Бызытпаа бодунга быжыглаан 58 гектар суггаттыг шөлүнүң гектар бүрүзүнден 18,8 центнер тарааны ажаап алган. Чединишкиннериниң кол чылдагааны дээрге-ле ооң ажылынга бедик харысалгалыы, салган сорулгазын шынарлыг болгаш ылаптыг күүседир дээш кызымаккайы, бедик сагылга-чурумнуу.

С. Бызытпаа сезонну өйде суггарып турар черни кичээнгейлиг хайгаарап, суггарылганың хуусаазын шын сагыыр. Ол район төвүнге болуп эртер суггатчылар өөредилгезинге чылдың-на озал чок кээп, кичээнгейлиг-биле дыңнап, мергежилин бедидип алыр.

В. ХҮЛЕР-ООЛ.
Сүт-Хөл район.

Төп музейде

ИЛЬИЧИГЕ ТУРАСКААТКАН ШҮЛҮКТЕР

В. И. Ленинниң Төп музейинде кадагалаттынып чыдар «К живому Ильичу» деп ном шагда-ла тывылбас, ховар апарган. Ону чогаатканының төөгүзү онзагай.

...В. И. Ленинниң мөчээниниң дугайында медээни улус чүрек саргыышкынныбиле кажыдап уткаан. 1924 чылдың январь 22-де Воздвиженкада шаандагы Морозов бажыңынга (ам ол Даштыкы чурттарның улустары-биле найырал бажыңы) колдуунда аныяк шүлүкчүлер чыылган.

Ол ужуражылышкынның киржикчизи Александр Жаров мынча деп сактып чугаалаар:

— Шүлүктерден тургустунган «Ильичиге венокту» доп-дораан кылыр деп санал кирген. Александр Безыменскийниң ол саналын Николай Асеев, Василий Александровский, Александр Исбах, Сергей Третьяков, Яков Шведов болгаш өске-даа шүлүкчүлер деткээн. Олар литератураның янзы-бүрү угланыышкыннарының кижилери турган. Ынчалза-даа бөлүктериниң ылгалы маңаа шаптык болбаан. Бүгү улустуң кажыдалы бисти совет патриотизм платформазынга каттыштырган.

Кижи бүрүзү бир шүлүк бижиир болган. Бижиттинген шүлүктерниң номчулгазы январь 24-те болган. Революцияның генийин чидиргенивиске кажыдал аң чоок, эргим кижи дугайында, чоннуң салым-чолунуң дугайында бодалдар-биле капсырлажып турар шүлүктер дыңналып турган. Чүректеривистиң саргыышкынын мерген угаанныг башкывыс Лениннин оттурганы угаан-сарыылдың үнү-биле, тура-сорунтуң күжү-биле, сагыш-сеткилдиң бүгү күжүн мөөңнээри-биле базырып турдувус. Ол дугайын Александр Безыменский «Партбилет № 224332» деп шүлүүнге тергиин эки чугаалаан: чидиргенивис ленинчи партбилетти чүс муң партбилет солуур.

Ол чылда ном ынчаар чогааттынган. Ону парладыры-биле чоруткан. Номну чаңгыс-ла дүн-хүн иштинде үндүреринге белеткээн ындыг чижектер ховар-ла боор. В. И. Ленинни орнукшуткан хүн, 1924 чылдың январь 27-де, ол «Красная новь» деп ном үндүрер черге чырыкче үнген.

Александр Безыменскийниң турган ном ам музейде кадагалаттынып чыдары ол.

— Бо ном черле онзагай — деп, музей библиотеказының эргелекчизи Э. Новикова чугаалады. — Чылда ном дээш гонорар В. И. Ленин аттыг фондуже шилчиттинер деп эге чүүлде дыңнадып турар. Номнуң баштайгы арыннарында шүлүктер эвес, а ол үениң лозуңнары парлаттынган, олар уттундурбас ол үениң дүшкүүрлүг байдалын, совет кижилерниң кажыдалын дамчыдып турар.

Номнуң база бир онзагай талазы: шүлүктерниң авторлары ат салбаан, ынчангаш олар Ленинге коллективтиг шүлүктер веногу болган. Чүгле элээн каш чылдар эртенде оларның авторлары билдинип келген. Ам ол шүлүктер тергиин эки дээн чыылдаларда кирип турар.

А. СИВЦОВ,
СЭТА-ның корр.
Москва.

МӨҢГЕ ДИРИГ

Кызыл Шөлде
Мавзолейже
шуушкан чоннуң
Кыдыг-ужун
барып тыпкаш
чорул ор мен.
Ажык делгем
Улуг-Хемниң
унун дургаар,
Арыг ышкаш,
арбын чонум
шуут дыргын.
Ильич дээш
келген кижи
ишти-хөңнүн,
Илеретпес
арга турбас
шын-на болгай.
Кара чаштан
ооң адын,
азы чурууң,
Кайгамчыктыг
ажыл-херээн
дыңнап билгеш,
Улуг үне—
чылыг сөзүн
сөглеп хаймаан,
Улус чонум
Мавзолейже
шуужуп-ла тур.
Азарганчыг
хензиинден-не
сураан дыңнаан,
Ада башкым
ам-на көөрүм
дүлүү келди.
Четтикпейн
дилегзинип
көрүп чоруум,
Сериин маңы
иштинде бо
мөңге удаан.
Ынак ада
Ильичивис
боду хевээр,
Ылап көрдүм,
овур-омаа
олчаан чыдыр.
Сагыжымда
ак-мак четпейн
дораан үндүм.
Шакты көргеш,
база катап
эргип эртим.
Шак-ла ынчан
Ильичини
тонтап көргеш,
Чайгаар көвей
бодалдыва
шымны бердим.
Кончуг берге,
дошкун чылдар
нүүрүн эрткеш,
Коммунистиг
партияны,
ССРЭ-ни
Быжыктырып
тургускаштың
чагыын берген.
Мырыңай шын
орук айтып,
номнап кылган,
Каптагайның
салым-чолун
өттүр көрген,
Кайгамчыктыг
Ленин башкы
Мавзолейде.
Амы-тыны,
назы-харын
харамнанмайн,
Арат чоннуң
аас-кежиин,
хосталгазын
Арыг сеткил
шыны-биле
угаан номнаан,
Ада Ленин
диригдерден
мөңге дириг.

О. ДАРЫМА.

БАШТАЙГЫ ТУРАСКААЛ

1924 чылдың январь 24-те Москва чоогунда Глуховонуң хөвең-саазын комбинадынче кирер эжик аксында тургускан В. И. Ленинге делегейде эң-не баштайгы тураскаалдың төөгүзүн тодарадырынга ол бүдүрүлге черниң революстуг, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдар музейинде чыгдынган документилер, хоочуннарның сактыышкыннары дузалаан.

Глуховонуң пөс-таавычыларының коллективи-биле Владимир Ильич быжыг харылзаалыг турган. Ажылчыннар делегациялары В. И. Ленинге барып, ооң-биле сүмележип, дуза дилеп-даа турганнар. Глуховодан барган делегацияны Владимир Ильич 1920 чылдың март 1-де хүлээп алгаш, Глуховонуң ажылчыннарының аъш-чем талазы-биле аар-берге байдалының дугайында делегацияның илеткел-бижии-биле таныжкан. В. И. Ленинниң Улус Комиссарларының Чөвүлелиниң Даргазының демдеглел дептеринге мынча деп бижээн: «Фабриканың ажылчыннар уругларынга бээр сүт чок: сүттү тыпкаш, хүваары херек апарган...».

Глуховонуң ажылчыннары Горкиге Владимир Ильичиге сөөлгү катап, баштыңчының мөчүүрүнүң бичии-ле мурнуу чарыында барып чорааннар. Олар 1923 чылдың ноябрь 2-де, Ильичиниң аар аарааның дугайын билип кааш, эң-не төлептиг дээн алды ажылчынны шилээш, оларга В. И. Ленинге байыр чедирерин чагааннар. Ында Октябрьның баштыңчызынга изиг ынакшылды илереткен, дүрген-не сегип, экиририн чүректиң ханызындан күзээн турган. Ильичиге чогум чүнү суй-белек кылдыр сөңнээрин — утулзалай сырып, даараан хөйлең бе азы аң боозун бээр бе? деп, үр-ле шиитпирлеп чадажып турганнар. Горкиге өссүн дээш, вишня сыптарын белекке бээр деп шиитпирлээннер.

Владимир Ильич-биле ужуражылышкын эмчилерниң негелдезин ёзугаар үр-даа болбаан, ынчалза-даа ол Глуховонуң делегаттарынга амыдыралдың бүгү дургузунда уттундурбас кылдыр арткан. Оларның бирээзи — Д. Кузнецов В. И. Ленин-биле байырлажып турган, мынча дээн: «Мен, Владимир Ильич, ажылчын, дарган кижи мен. Мен дарган мен, Бистер, Сээң-не айыткан бүгү чүүлдериңни шуптузун дарганнаар бис».

Делегация ээп чанып келген соонда, ажылчыннар боттарының эштеринге ол уттундурбас ужуражылышкынның дугайын чугаалап бергеннер. Ол-ла черге мындыг шиитпирни хүлээп алган: революцияның өндүр улуг баштыңчызынга кызыгаар чок ынакшылды болгаш хүндүткелди илередириниң демдээ кылдыр фабриканың девискээринге Владимир Ильич Ленинге тураскаалды тургузар.

Ону сиилбип тургузарын чаяанындан талантылыг чурукчу ажылчын Ф. Кузнецовка дааскан. Ол ооң шагда мурнунда-ла В. И. Ленинниң скульптурлуг портредин тургузары-биле ажылдап турган. Улусчу уран-шевер чурукчу боду Ильичини кажан-даа көрбээн хиреэзинде, фотографиялардан көрүп тургаш, ооң овур-хевирин тургузуп эгелээн. Скульптураны ханы уткалыг болгаш өндүр чаагай кылдыр кестүр — Ильич оң холун көдүрүп алгаш, долу дурт-сыны-биле турар. Ол бүгү мага-боду-биле бурунгаар чүткүп турар ышкаш кылдыр сагындырар.

Тураскаалды 1924 чылдың январь 1-де ажыдарын планнаан, ынчалза-даа күштүг соок боол турганындан ооң дежээн чогуур үезинде салыр арганы бербээн—бетон доңуп каар турган. Ону ажыдарының байырлыг ёзулалын январь 22-же, бирги орус революцияның эгелээниниң оюнче шилчиткен.

Байырлал аян-шиңчилиг кеттинген ажылчыннар, чоок-кавының чурттакчылыг черлериниң болгаш суурларының чону ол чыкпылама соок эртен Глуховоже шуужуп-ла эгелээн. Аңаа элээн каш муң кижи чыглып келген. Кижилерниң сагыш-сеткили омак-сергек, байырлалдыг турган, ынчалза-да ол минуталарда нам нүүрүнүң секретары И. Квасманның Москвадан телефон дамчыштыр коргунчуг медээни хүлээп ап турганын кым-даа эскербейн турган.

Ол индир кырынга үнүп келгеш, мынча деп чугаалаан:

— Эргим эштер, силерниң-биле бистер, бистиң төрээн Ильичивиске монументтиң ажыдар деп турган болгай бис, ынчаарга ам аңаа турскаалды ажыдар апарган-дыр бис...

Тураскаалдың чанынга одаглар үш хүннүң болгаш үш дүнүнүң иштинде хып келген, ажылчыннар хүндүлел таңнылга үш хүнүң болгаш үш дүннүң иштинде турганнар. Глуховчулар Ленин-биле ынчаар чарлып байырлашкан...

Ол хүннерде «Правда» солуннуң бижээни болза: «Делегейниң пролетарнады эш Ленинге муң-муң тураскаалдарны тургузуп турар. Глуховчулар эң-не баштай бир-ле дугаарында тургусканнар...».

Глухово Москва чанының пөс-таавычыларының хоорайы Ногинсктиң кодан-девискээринде шагда-ла каттыжып кирген. Баштыңчыга тураскаалдың тураары шөл дээрге, оларга эң-не ыдыктыг, эң-не эргим, чоок чер боол турар. Аңаа кезээде-ле хөй кижилер чыылган турар. Революцияның дайынның болгаш күш-ажылдың буурул баштыг хоочуннары боттарының аныяк-чалыы үезиниң уттундурбас хүннериниң дугайында, бистиң улустуң мөңге чаңчылдарының дугайында аныяктарга чугаалап бээр дээш, бөгүн аңаа кээп турарлар. Советтер чуртунуң аныяк хамаатыларынга паспорттарны Ильичиге тураскаалдың чанынга тыпсып турар. Пионерлер болгаш комсомолчулар аңаа баргаш, Лениниң херээнге, партияның херээнге шынчы болурунуң бадыткалдыг даңгыраан берип турарлар.

Ильичиге тураскаал Ногинскиде бедик берген турар.

А. СИВЦОВ.

ТВ

ЯНВАРЬ 21-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Кадык болур дизиңзе. 9.05 — Эртем - тайылбырлыг фильм. 9.25 — «Спортлотоның» 3-кү тиражы. 9.35 — Уруглар чогаадылгазының делгелгези. 10.05 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 10.35 — «Айыыл чок чоруктуң шимчээшкини». 11.05 — Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң уругларның ниити ыры бөлүүнүң концерти. 11.35 — Документалдыг телефильм. 12.05 — «Коммунистер». Совет шүлүкчүлерниң шүлүктерин ёзугаар тургускан композиция. 12.30 — «Кижи — черге ээ». 13.35 — 13.50 — Чапсар. 13.50 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 14.50 — Бөгүн делегейде. 15.05 — «Тиилекчилер». Фронтучу өңнүктерниң клуву. Дайзынның бүзээлээшкининден Ленинградты бүрүн хостааның 40 чылынга. 16.45 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 17.15 — Бүгү-эвилелдиң «Эш ыры» деп телеконкурузу. 18.10 — М. Горький, «В. И. Ленин». ССРЭ-ниң улустуң артизи Ю. Яковлев номчуур. 19.10 — «Ленин 1918 чылда». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Г. Свиридов — «Патетическая оратория». 22.10— «Ульяновск», «Маңаа В. И. Ленин чораан» деп документалдыг фильмнер. 22.45— 22.55 — Теле-медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Кадык болур дизиңзе. 8.30 — Концерт. 9.30 — Документалдыг телефильмнер. 10.30 — Экологияның хүн демдеглели. 10.50 — ССРЭ-ниң монументал уран чүүлү. 11.20 — «Эш бригада». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 13.30 — Г. Берлиоз. Кажыдал-триумфальдыг симфония. 14.10 — «Документалдыг экран». Кино-капсырылга. 14.50 — Концерт. 17.00 — А. Толстой. «Орус характер». РСФСР-ниң алдарлыг артизи Г. Фролов номчуур. 17.25 — Документалдыг фильм. 18.00 — РСФСР-ниң улустуң артизи Ф. Лузанов ойнаар. 18.30 — «Силер ону кылып шыдаар силер». 19.15 — «Музыкальный киоск». 19.45 — Делегей байдалының допчулалы. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Отту камгалап алганнар». Уран-чечен телефильм. 22.30 — 23.05 — Я. Сибелиус. Симфония № 5. Фин радионуң симфониктиг оркестри күүседир.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Совет Тываның аас-кежиктиг чаштары.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

КРОССВОРДКА ХАРЫЫ

Январь 7-де № 6 «Шын» солунга парлаттынган С. Доңгактың тургусканы кроссвордка харыыларны Кызыл хоорайдан Д. Куулар, О. Ондар, В. Өртеней, А. Сарыглар, С. Дарбый, С. Хомушку; Мугур-Аксыдан Л. Салчак болгаш алышкылар Алик, Айланмаа Даржаалар; Эрзинден К. Монгуш; Кызыл-Мажалыктан Э. Ооржак; Хандагайтыдан А. Монгуш, Ч. Сат, Э. Монгуш; Ак-Туругдан Д. Тюлюш болгаш ооң уруглары Айланмаа, Аңда; Чадаанадан А. Монгуш; Самагалдайдан С. Салчак, Т. Доңгак олар өскелерни мурнай шын тыпканнар. Харыызы бо:

ДООРА ДУРГААР: 4. Дас. 9. Шекспир. 10. Ээргиш. 11. Чай. 12 Караван. 13. Реферат. 15. Карак. 18. Мина. 20 Ялаа. 21. УАЗ. 22. Ном. 23. Тоол. 24. Буур. 25. Кески. 33. Когурум. 34. Ховаган. 35. Улу. 36. Кулузун. 37. Ташкент. 38. Тал.

УЗУН ДУРГААР: 1. Декан. 2. Ислам. 3. Пират. 5. Абажур. 6. Ээрем. 7. Игрек. 8. Финал. 14. Тимор. 15. Казак. 16. Кинчи. 17. Клоун. 19. Аул. 20. Ямб. 26. Селяка. 27. Хомус. 28. Судур. 29. Курут. 30. Содак. 31. Маска. 32. Басня.

ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ БЕШ ЧЫЛДАРЫНДА...

Төөгүнүң арыннарындан

Тыва чазактың дилээн ёзугаар РСФСР-ниң кадык камгалалының Улус комиссарлыгының медицина-санитария экспедициязының (1928 ч.) келгени-биле холбаштыр республиканың кадык камгалалының ажыл-чорудулгазынга улуг-улуг чаартылгалар болгулаан. Экспедицияга ооң начальниги, эмчи Т. Руденко, эмчилер А. болгаш С. Артюновтар, В. Николаенко база фельдшер Месетников олар келгеннер. Оларның кол-ла сорулгазы —чурттакчы чоннуң идепкейлиг киржилгезиниң аарыгларга удур калбак хемчеглерни ап турган, чоннуң кадыкшылын экижидери турган.

Ол үеде Кызылга 2 эмнелге чери ажылдап турган. Бирээзи, 1926 чылда ССРЭ-ниң дузазы-биле тургустунган, бир фельдшер эмчилиг база элээн каш эмнелге ажылдакчыларлыг эмнелге. Аңаа колдуунда орус национал-дыг чурттакчыларны эмнеп турган. Өскези, база-ла ол чылда ажыттынган үндезин чурттакчыларны эмнээр тибет эмнелге. 1929 чылда оларны европейжи болгаш тибет салбырларлыг чаңгыс эмнелге кылдыр каттыштырган. Аңаа эмнээшкиннерни совет эмчилер болгаш ламалар кады чорудуп турган. Ол-ла чылын, тодаргайлаарга, ТАР-ның VIII Улуг Хуралының соонда тибет салбырны хаггаан. Чүге дизе ламалар боттарының «эмнээр аргалары-биле» чоннуң кадыын камгалаар туржук, хора чедирип турар деп чуве кижилерге билдингир апарган.

Медицина-санитария экспедициязының Тывага ажылдаан беш чылдарының дургузунда Чөөн-Хемчикке 50, Улуг-Хемге 20, Барыын-Хемчикке 15, Тожу болгаш Тес-Хем районнарга 10—10 оруннарлыг эмнелгелер ажыттынгылаан. Эмчи кадрлар база-ла немежип, оларның саны 1933 чылда 13 четкен. Совет эмчилерге чурттакчы чоннуң бүзүрели улгадып, аарыг кижилер эмнелгеге хөйү-биле кээп эмнедип турар апарган. Ол дугайын дараазында саннар көскүзү-биле херечилеп турар. Бир эвес 1928 чылда эмнелгеге 783 аарыг кижи эмнеткен болза, 1932 чылда 2388 кижи болган. Эмнеткен бодуун араттар мергежилдиг эмчи дузазын чедирип турар эмчилерге бүрүн бүзүрелин илергейлеп, «Эмнедири-биле ламаларга моон соңгаар барбас бис» деп чугаалап турганнар.

Лама болгаш хамнарның аразындан безин аарый бергеш, эмчилерге дуза дилеп чедип турган таварылгалар билдингир. Бир ындыг таварылга дугайында 1929 чылда Туранның эмнелге пунктузун эргелекчилеп турган фельдшерниң сактыышкынында бижээн. Туранның эмнелге пунктузу чурттакчы чон ортузунга ажылды элээн калбарткаңы-биле ол чылын аарыг кижилерниң хөй нуруузу эмнелге пунктузунга келир апарган. Бир херээжен хам аараан чаш уруун баштай боду дүңгүр хап эмнеп алырын оралдашкан. Оозу дузалаваан болгаш ол Туранның эмнелге пунктузунга аарыы улам кедерээн уруун эккелген. Эмчи дузазын чедирген соонда, уруг экирээн. Ук херээжен ынчалдыр хамнаашкын дээрге хоозун, меге-дир деп бүзүрээш, хамнаарын соксадыр деп шиитпирлээн болгаш ол бодунуң эдилеп чорааны дүңгүрүн, тон, бөргүн эмнелге пунктузунга эккеп дужааган. Сөөлүнде хамның ол бүгү эт-херекселин ТАР-ның күрүне музейинге хүлээткен.

Экспедиция не херээженнерниң болгаш чаш ажы-төлдүң кадыкшылын камгалаар талазы-биле база эвээш эвес ажылды кылган. Кызылга 1930 чылда бир дугаар уруглар консультациязы ажылдап эгелээн. А 1932 чылдың Март 8 таварыштыр 35 оруннуг уруглар сады ажыттынган. Ооң ажылдыышкыны Тываның Араттың революстуг намының IX съездизиниң ажылы-биле капсырлажы берген болгаш съездиниң делегаттары чаа ажыттынган уруглар садынга барып, ында чаштарның арыг-силиг, омак-хөглүг эки турарын магадаан. Кызылга болгаш районнарга шак ындыг уруглар садтары хөйү-биле тургустунуп эгелээн. Тывага 1933 чылда шупту 25 уруглар садтары ажылдап турган.

Экспедицияның ажыл-херээнге таваржып турган кол бергедээшкиннерниң бирээзи ооң ажылдакчыларының тыва дылды билбези турган. Ол дугайын ооң начальниги Т. Руденко мынчаар чугаалаан: «Тус черниң чурттакчыларының дылын билбезивис бистиң ажылывыска улуг шаптараазыннарны таварыштырып турган. Хүлээп алыышкынга келген кижиниң эмчи-биле ажыт-чажыт чок чугаалажыры ооң аарыын тодарадырынга дузалаар болгай. Аарыг кижи очулдурукчузунга эмчизинге чүгле бодунуң чугаалапкы дег чүүлдерин кажан-даа чедир чугаалавас, а очулдурукчу кижи чеже-даа шыырак болза, аарыг кижиниң чугаалаан чүүлдерин канчап-даа шуптузун эмчиге дамчыдып шыдавас. Ол ышкаш чурттакчы чоннуң амыдырал-байдалын чедир билбезивис база-ла бистиң ажылывыстың шынарын кудулады турган. Тус черниң чурттакчыларының дылын, амыдырал-байдалын эки билир кижи эң эки эмчи ол болур деп бодаар мен». Ынчаарда ёзулуг-ла ындыг эмчилерниң бирээзинге тыва националдыг кижилерден бир-ле дугаарында эмчиниң дээди эртемин чедип алган Сергей Агванович Серекккей хамаарыжыр. Ол 1941 чылда Ленинградтың эмчи институдун дооскан. Сергей Агвановичиниң хууда документилерин, хөй-хөй фото-чуруктарны болгаш ооң дугайында бодунуң бижээн сактыышкыннарын ооң кадайы Мария Андреевна 1980 чылда архивке эккеп хүлээткен.

Тыва Арат Республиканың чазаа экспедицияның ажылдап турган үезинде кадык камгалал ажылынга көскү чедиишкиннер чедип алдынган болгаш совет медицина күш-ажылчы чоннуң бүзүрелин чаалап алган дээрзин демдеглеп, ооң кежигүннериниң «кылып чоруткан ажылынга бедик үнелелди берген.

Л. ВОДОПОЛОВА,
республиканың төп күрүне архивиниң археографы.

ЧАА КРОССВОРД

ДООРА ДУРГААР: 1. Кудадой, найыр. 4. Оюн. 7. Частыр бүдүмел. 8. Бажың иштиниң херексели. 10. Тывада суур. 12. Шаандагы шериг кезээ. 13. Чадагай от. 15. Алдарлыг армян революционер. 17. Дарганның херексели. 19. Суггарылга бутазы. 21. Тыва хептиң бир кезээ. 22. Тыва чурукчу. 23. Хөл кырында оът-сиген. 24. М. Горькийниң романы. 25. Херээжен кижиниң каасталгазы. 26. Даараныкчының херексели. 27. Каасталга үнүжү. 29. Мөге. 32. Уран чогаал. 34. Журнал ады. 35. Аргыжар чер. 36. Сибирьде хем. 38. Соок чексек. 39. Бичии амытан. 40. Суг шыгжамырының бөдүүн хевири. 42. Үнелиг эртине чинчи. 43. Ном дептерниң саазыны. 44. Тыва эки турачы. 45. Тыва шүлүкчү.

УЗУН ДУРГААР: 1. Солун ады. 2. Алгап ырлаары, шүлүктээри. 3. Араатан аң. 4. Аъттың чоруу. 5. Кижиниң амыдырал-чуртталгазының тайылбыры, документ. 6. Орус аян-чорукчу, Төп Азияның шинчилекчизи. 7. Аңныыр херексел. 9. Огород культуразы. 11. Шыдыраа бодазы. 12. Улустуң аас-чогаалы. 14. Тывада суур. 16. С. К. Токаның «Араттың сөзү» деп номунуң маадыры. 17. Хүннүң эгези. 18. Тайга кужу. 20. Тыва оюн. 26. Бедик тайгаларда араатан аң. 27. Кыска дыштанылга. 28. Бичии мал-маганның баглаажы. 30. Баш сөөгүнүң кезээ. 33. Тывада суур. 37. Шээр мал. 38. Бойдустуң болуушкуну. 39. Геометриялыг фигура. 41. Тайгада чимис-үнүш.

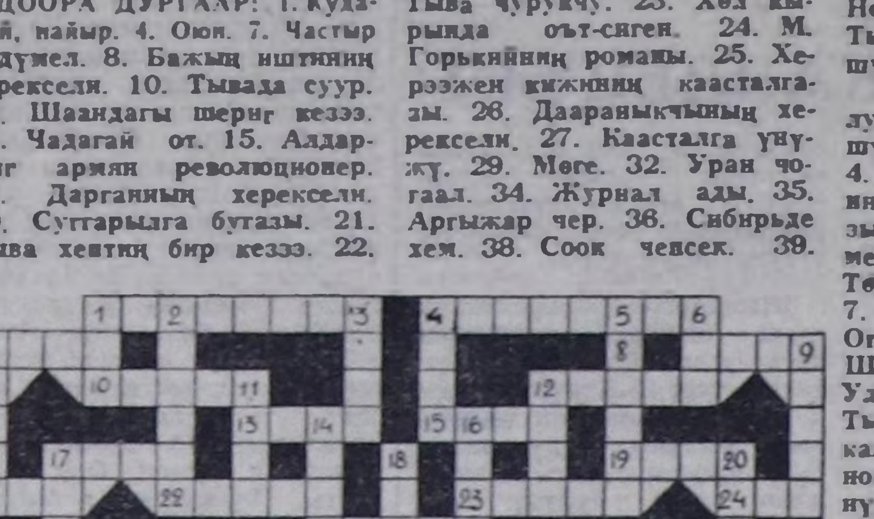

Р. САРЫГЛАР тургускан.

Оваар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге биче хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 2—7 метр. Дүне 35—40 градус, хүндүс 24—29 градус чедир соор.

Кызылга дүне бысканнаар, хүндүс чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени 2—7 метр. Дүне 36—38 градус, хүндүс 26—28 градус соор.

КИНО

ЯНВАРЬ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Первая Бастилия» 9.30, «Черный тюльпан» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Семья Ульяновых» 11.50, «Приключения Али-Бабы и 40 разбойников» 9.10, 13.40, «Не могу сказать «прощай!» 16.20, 18.10, «Экипаж» 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Верность матери» 14.30, «Без свидетелей» 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Апассионата» 16.50, «Невезучие» 16.00, 18.40, 20.30 шактарда.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Теле фоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агыйы килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг 2037.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—00637

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 19 (12409) | 1984 чылдың январь 22, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кеп.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу ээлчеглиг хуралынга ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдаларга белеткел-биле холбашкан чамдык айтырыгларны чугаалажып көрген. Соңгулда кампаниязы хөй-нити организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтерниң эң идепкейлиг киржилгези-биле эртип турарын демдеглээн. Бүгү-ле черлерде округтарның соңгулда мурнунуң хуралдары болуп, оларга депутаттарның кандидаттарынга Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчуларын, ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның, улусчу интеллигенцияның арызындан эң эки кижилерни, чурттуң бүгү нацияларының болгаш биче улустарының төлээлекчилерин бир үн-биле адап турар. Соңгулдаларга белеткел массаларның политиктиг идепкейиниң бедии-биле көдүрлүрүн болдуруп, социалистиг Төрээн чурттуң чаагай чоруу дээш ажылга чаа-чаа чедиишкиннер-биле соңгулдаларны уткуурунче оларның чүткүлүн күштелдирген.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга кур болгаш куруккан черлерни массалыы-биле шиңгээдип эгелээнинден бээр бо чылдың мартта үжен чыл болурунуң дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Ол төөгүлүг болуушкунну калбаа-биле демдеглээрде, партия, совет болгаш ажыл-агый органнары кичээнгейни колхоз, совхоз, агроүлетпүр комплекс бүрүзүнүң бо чылдың болгаш нити беш чылдың пландарын болгаш хүлээлгелерни ыяап-ла күүседиринче, Аъш-чем программазын боттандырарынче, бүдүрүлгени бүгү хемчег-биле интенсификастаарынче, көдээ ажыл-агыйда тургустунган күчүлерни долузу-биле ажыглаарынче, эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин шиңгээдиринче угландырар ужурлуг. Кур черниң үжен чылы аттыг болур эрге дээш комсомолчу-аныяктар коллективтериниң чарыжын калбартырының дугайында, мал ажылынга ажылдаары-биле аныяк оолдарының болгаш кыстарның 50 муң кижилиг отрядын чорударының дугайында, студентилерниң тудугжу отрядтарының Бүгү-эвилел слёдун эрттирериниң дугайында саналдарны чүүлдүг деп деткээн.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарының күүсеттинип турарын контрольга алыры-биле, «Дон» дээр комбайннар бөлүүн болгаш тараа ажаап алыр өске-даа техниканы кылып үндүрер талазы-биле ажылдың чоруп турарының дугайында дыңнадыгны Политбюро чугаалажып көрген.

Бо айтырыг талазы-биле материалдарны тодаргай чугаалажып көөр болгаш ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын күүседириниң быжыг материал-техниктиг баазазын тургузарынга бирги чергелиг ужур-дузалыг ол чугула сорулганы чогуур үезинде шиитпирлээриниң немелде хемчеглерин алыры-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге дамчыдып берген.

Кемерово хоорайның агаарының хирленгениниң дугайында СЭКП ТК-га келген медээлерге холбаштыр министрлер П. С. Непорожныйга, А. Г. Петрищевке, В. В. Листовка, И. В. Казанецке, В. В. Бахиревке оларга чагырткан бүдүрүлгелерниң бойдус камгалаар хемчеглерни күүседириниң талазы-биле сагылга-чурум чок чорукту көргүскенин Политбюро айыткан болгаш ол ажыл-херекке четпестерни чайладырын олардан негээн. СЭКП Кемерово обкомунуң болгаш улус депутаттарының область Совединиң күүскомунуң кичээнгейин ажылчы чоннарның амыдырал байдалдарын экижидер талазы-биле ажылда шыңгыы четпестерже, бүдүрүлгени комплекстиг хөгжүдери, бойдус камгалаарының дугайында хоойлу-дүрүмнү сагыыры, ол сорулгаларга күрүнениң тускайлаан акша-хөреңгизин долузу-биле ажыглаары дээш ажыл-агый удуртукчуларындан кошкак негелде салып турарынче угландырган. СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунга эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айтыышкыннарны ёзугаар ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге бойдус байдалын башкарып, контрольдаарының бүгү системазының дээштиин бедидеринче, министерстволарның болгаш ведомстволарның бо талазы-биле ажылын экижидип, харысалгазын бедидеринче угланган чогуур саналдарны белеткээрин дааскан.

Партияның XXVI съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр партия организацияларының ревизия комиссияларынга даандырган хүлээлгелерни күүседир, СЭКП Уставының негелделерин күүседип турарын хынаар, партийжи шиитпирлерни күүседири дээш кадрларның харысалгазын бедидер талазы-биле ажылын улам-на идепкейжидери-биле холбашкан СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының саналдарын СЭКП ТК-ның Политбюрозу деткээн.

Политбюро хуралынга Австрияның Компартиязының XXV съездиниң ажылынга киришкен СЭКП-ниң эш Н. И. Рыжковка башкаткан делегациязының ажылын чүүлдүгзүнген болгаш чурттуң иштики амыдыралының болгаш Совет Эвилелиниң даштыкы политиказының чамдык өске-даа айтырыгларын көрген.

ПЛЕНУМНАРГА ЧУГААЛАШКАН

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринде, аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында болгаш партияның XIX область конференциязының доктаалында республиканың партия организацияларының мурнунда улуг болгаш харысаалгалыг сорулгаларны салган. Ол сорулгаларны партия райкомнарының пленумнарында бо хүннерде чугаалажып турар. Оон киржикчилери партияның иштики болгаш даштыкы политиказын чаңгыс эп-сеткилдиг деткиир, 1984 чылдың база нити он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседир дээш тодаргай хемчеглерин ажылдап кылып, СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң шиитпирлеринге шалыпчы ажыл-херектер-биле харыылаарын шиитпирлээннер.

ШАГААН-АРЫГ. СЭКП Улуг-Хем райкомунуң пленуму дүүн болуп эрткен. СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге, эш Ю. В. Андроповтуң Пленумга чугаазында айыткан чүүлдерге болгаш түңнелдерге база партияның XIX область конференциязының доктаалынга дүүштүр районнуң партия организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгны аңаа чугаалашкан. Бо талазы-биле илеткелди СЭКП райкомунуң бирги секретары Ш. Д. Ооржак кылган.

Улус ажыл-агыйын болгаш культура тургузуушкунун удуртурунда, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң ажылында ам-даа четпестер барын пленумга демдеглээш, ол болза парткомнарның, партия эге организацияларының, бүдүрүлгелериниң, тудуг, садыг, транспорт организацияларының, совхозтарның удуртукчуларының четпес ажылы дээрзин айыткан.

СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң шиитпирлерин ёзугаар улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр 1 хуу бедидер болгаш продукцияның бот-үнезин 0,5 хуу немелдир чиигедир талазы-биле шудургу ажылды чорударын пленумнуң хүлээп алган доктаалында айыткан. Ону боттандырары-биле ажыл-агыйны удуртурунуң стиль болгаш методун сайзырангайжыдарын, социалистиг чарышты дээштиг организастаарын, бригада керээзи-биле ажылдаар коллективтерниң санын көвүдедирин, ажылчы чоннарның ортузунга идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды күштелдирерин болгаш өске-даа дээштиг хемчеглерни алырын көрген.

ТЭЭЛИ. СЭКП Бай-Тайга райкомунуң пленумунга СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң түңнелдериниң, эш Ю. В. Андроповтуң аңаа чугаазында айыткан чүүлдерге болгаш түңнелдерге база партияның XIX область конференциязының шиитпирлеринге дүүштүр районнуң партия организациязының сорулгаларының дугайында СЭКП райкомунуң бирги секретары Д. С. Данзын-оолдуң илеткелин дыңнап, чугаалашкан.

1984 чылдың март 4 — ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар хүнү

ЧАҢГЫС ЭП-СЕТКИЛДИГ ДЕТКИИШКИН

СЭКП Тес-Хем райкомунуң хуралдаар залынга дүүн ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Тес-Хемниң № 655 соңгулда округунуң талазы-биле округтуң соңгулда комиссиязының хуралы болган. Аңаа районнуң үлетпүр бүдүрүлгелериниң, ажыл-агыйларының төлээлекчилери база келген.

Хуралды улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң даргазы И. У. Успун ажыткан.

Совет демократия дугайында илеткелди СЭКП райкомунуң секретары Л. С. Нурзат кылган.

Бүгү совет улус-биле бир дөмей, Тес-Хем районнуң ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге сорук кирген. Олар он бирги беш чылдың өзек чылында күрүнеге сүт садар даалгазын хуусаадан эрте 104 хуу күүсеткен. 1983 чылда мал чемнерин белеткээр талазы-биле социалистиг чарышка мурнуу зонадан Тес-Хем район тиилекчи болуп үнгеш, СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Районнуң көдээ коллективтериниң арызында социалистиг чарышка «Чодураа» совхозта комсомолчу-аныяктарның Хараал-Тей сүт-бараан фермазы, «О. Шынаа» совхозтуң Л. Биче-оол, В. Натпит-оол, Б. Чооду оларның удурткан хойжу бригадалар, «Тес-Хемниң» Ү. Шынаа салбырында өшкү бригадазы тиилекчи болуп турар.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң материалдары-биле күш-ажылчы коллектив бүрүзүнде танышкан. Ында кирген чүүлдерни ажыл-агыйга удуртулга кылдыр хүлээп ап турар. Ылаңгыя эш Ю. В. Андроповтуң «Ам эң чугула чүве болза чедип алдынган темпин, ажыл-херектерде тывылган эки чүүлдерни чидирбези, боттуг эки чорудулгаларны улам идепкейлиг хөгжүдери болур» дээн сөстери сорулгаларны күүседириниң, Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткууруунуң программазы болур.

Округтуң соңгулда комиссиязының хуралынга «О. Шынаа» совхозтуң салбыр аппаратының С. С. Эрещей, Самагалдай ортумак школазының башкызы Ч. Ч. Даживаа, «Тес-Хем» совхозтуң хойжузу А. Б. Карма болгаш өскелер-даа санал бергеннер. Олар Тес-Хемниң № 655 соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидадынга А. Т. Аракчааны дешшиткениң чүүлдүг деп санавышаан, боттарының ажылдап турары тус-тус адырларынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң соңгулдаларынга уткуштур бирги кварталдың планныг онаалдаларын чедиишкиниг күүседир талазы-биле кылып чорудуп турар хемчеглеринге доктаап, ажыл-агыйжы бодалдарын солушканнар. Районнуң «Тес-Хем» совхозтан өске ажыл-агыйлары дүк бүдүрер болгаш ону күрүнеге садар талазы-биле планын эрткен чылын күүсетпээн. Ол ышкаш малдан төл алыр сорулга база чедиишкиниг боттанмайн турар. Эрткен чылын төрүүр чүс баш малга онаашкыр 56 бызаа, 63 хураган алдынган.

Бо четпестерни Совет Тываның юбилейлиг чылында кандыг арга-биле болдурбазыл? Санал бергеннер аңаа тодаргай харыылап, оларны бо чылын катаптавас талазы-биле социалистиг чаа-чаа хүлээлгелер алган дээрзин коллективтериниң мурнундан дыңнатканнар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидадын кылдыр **Анфиса Түлүшевна Аракчааны** дешшиткен «О. Шынаа», «Чаа орук» совхозтарның, Сельхозтехкүркомнуң Самагалдай салбырының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының, албан-хаакчыларының шиитпирлерин округтуң соңгулда комиссиязының кежигүннери бир үн-биле деткээн болгаш ук округка бадыладыр чөпшээрелин бээрин депутаттың кандидадындан дилээр дээш бир демниг бадылааннар.

Депутатка кандидаттың бүзүреттирген кижизин ук хуралдан соңгаан.

* * *

Эрзин районга база соңгулда мурнунуң хуралы болган. Районнуң ажылчы чоннарының төлээлекчилериниң хуралын улус депутаттарының Эрзин район Совединиң күүскомунуң даргазы Н. В. Чындыгыр ажыткан болгаш аңаа илеткел кылган. Совет чуртунга удавас болур соңгулдалар дугайында, социалистиг демократияның база бир хевири болур — соңгулда системазының дугайында ол чүве чугаалаан.

Амгы үеде районда мал оолдаашкыны массалыг чоруп турар дээрзин ол демдеглээн. Хойжу бүрүзү төрүттүнген хураган, бызаа бүрүзүн менди камгалап алыр дээш шудургу ажылдаар үези, ооң күш-ажылчы шылгалдазы келген.

Мал ажылының продукталарын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедири, мал бажын өстүрери болгаш оларның онча-менди болурун болгаш чаш төлүн камгалап алырын хандырары дээш республикага калбарган социалистиг чарышка мурнуу зонадан Эрзин район тиилекчи болгаш, СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң база ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Ол ышкаш ажыл-агыйлардан «Чаа орук» совхоз база тиилекчи болуп, ук шаңналды чаалап алган.

«Чаа орук» совхозтуң хойжузу А. Д. Севилбаа, Мөрен көдээ Советтиң күүскомунуң даргазы С. Д. Ондар, Ленин аттыг совхозтуң директору З. К. Банзай, райпода садыгжы В. Б. Монгуш, «Нарын» совхозтуң партком секретары Д-С. Б. Яндак олар ук хуралга берген саналдарынга соңгулдалар хүнүнге уткуштур боттарының тус-тус коллективтериниң ажыл-ишти экижидер дээш тодаргай кандыг хемчеглер алдынып турарын, салган сорулгазын күүседир дээш кижи бүрүзүнүң канчаар күженишкинниг ажылдап турарын чугаалааннар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидадынга Тес-Хемниң № 655 соңгулда округундан «О. Шынаа» совхозтуң № 3 хойжу бригадазының хойжузу **Анфиса Түлүшевна Аракчааны** дешшиткенин хуралдың киржикчилери изии-биле деткээннер.

ЮБИЛЕЙГЕ УТКУШТУР

«Кызыл тудуг» эргелелинде дуржулгалыг бригадирлер Ч. Донгак, Н. Панин, А. Воронин болгаш А. Иродов оларның удурткан комплекстиг тудугжу бригадалар «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы ээлчегни эки эрттирер дугайында лозуңнуг ажылдап турарлар.

Ук бригадалар он бирги беш чылдың үш чылының планныг онаалдазын тус-тузунда ажыр күүсеткен, бригадаларда ажылчын бүрүзү үлүг-нормазын ажыр күүседирин чедип алган. Александр Иродовтуң удурткан комплекстиг бригада өзек чылдың түңнели-биле бригадалар арызында социалистиг чарышка тиилекчи болуп, эргелелдиң шилчиир вымпелин чаалап алган.

Тудугжулар январьның баштайгы хүннеринден эгелеп-ле хүн нормазын бүрүн күүседир дээш туржуп турарлар.

Кандыг-даа тудугларга бола таварышкылаар бергедээшкиннерниң бирээзи — кран доктаамал ажылдавас, үрелиишкиннер болур чылдагаанындан бригаданы өске объектилерже чорудуп, түрлек ажылдар кылдырар чорук тудугну өй-шаанда дужаарынга шаптыктаашкынны болдуруп турар. Ооң ужурундан тудугжулар чамдык үелерде үени халас чыгыы эрттирип таварылгалар ховар эвес. Механизация эргелелиниң удуртукчулары ол айтырыгны ам-даа чедир шиитпирлевейн турарын бригадир хомудап чугаалады. Ындыг четпестер турбаан болза, бригаданың ажылының бүдүрүкчүлүүнүң улам бедиирнге эки көргүзүглерин доктаамал чедип алырынга салдарлыг болур ийик.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Н. К. Велигодский; комсомолчу В. Оюн.

Авторнуң фотолары.

КЫШТАГЛААШКЫН: хыналдада Кызыл район

ЧӨРҮШКЕК ХӨӨННЕР

Кыш чүнү мурнай мыйыстыг бода малдан — саар инекке, шээр малдан — төрүүр хойга берге салдарлыг. Кызыл районнуң ажыл-агыйларынга кыш нарын айтырыгларны тургузуп келген. Районнуң бода малының 42 хуузу саар инек, шээр малдың 50 хуузу төрүүр хой. Совхозтарда кыштаглаашкынның эртип турар нити байдалын, малды кыштап хүр ажырар харысалгалыг үеде ап чоруттунуп турар хемчеглерниң дээштиин база чамдык чедер-четпестерни рейд бригадазы тодарадып хынаан.

Ийи хүн дургузунда «Көк-Тей», «Шамбалыг», «Х Улуг хурал», «Кара-Хаак» совхозтарның сүт-бараан фермаларынга база хойжу коданнарга баар аргалыг болдувус. Ажыл-агый бүрүзүнде саар инектерниң уксаазы, кадарчыларның болгаш саанчыларның мергежили, коллективтерниң мораль-психологтуг байдалдары, механизацияның шиңгээдип алганы аңгы-аңгы деңнелде дээрзин айытса чугула. Чижээлээрге, «Көк-Тей» совхозтуң фермазы саар инек бүрүзүнден ортумаа-биле 2270 килограмм сүт саап ап турар болза, «Кара-Хаактың» эки көргүзүү — чүгле 1200 килограмм. «Көк-Тей» совхозтуң мурнакчы саанчызы Саара Арандол эрткен чылын хүлээнген инек бүрүзүнден 3484 килограмм сүт саап алган болза, «Х Улуг хурал» совхозтуң дээре саанчызы ындыг көргүзүг дугайын чүгле күзеп болур.

А кайы-даа совхозтуң саар инектеринге чарыгдап турар чем единицазы дең. Ол элдептиг эвес бе? Моон чылдагаанын специалистер эки билир. «Көк-Тейде», колдуунда-ла, арыг симменталь уксаалыг инектер бар. А районнуң өске совхозтарында инектериниң уксаа-ханы-даа, өң-чүзүнү-даа тодарадыры берге: янзы-бүрү хайнактар колдаан. Бо айтырыгны дарый шиитпирлээринден районнуң чүү хире хөй сүт «ойнап» аарын үстүнде сан-чурагайлар көргүзүп турар-дыр. Совхозтарның тускай эртемниглери бо айтырыгже хөй чылдар дургузунда чогуур кичээнгейни угландырбааны элдеп. Ол туржук чүгээр өстүрүп, уксаажыдып алган малын камгалап, карактап, чогуур деңнелге ажаап-тургузуп шыдавас фактылар бар. «Шамбалыг» совхозтуң муң ажыг инээниң ам чартыындан эвээжи арткан. Факт дүвүренчиг болбайн аан. Ынчалза-даа арткан малды аарыг-аржыктан камгалаар талазы-биле ажылдар мында чоруттунмайн турарын ферма бригадири Ч. Монгуш миннир ужурга таварышты.

База бир чижек. «Х Улуг хурал» совхоз саар инектерин хоолулуг чемнер-биле ийи-ле хүн чемгербейн баарга — ферма 100 килограмм сүттү чедир албайн барган.

— Воскресеньеде комбикорм үндүрүп бербес болганда, мен чүнү канчаптар мен...— деп, бригадир Владимир Шыырап биске тайылбырлады.

Бо-дур, кол айтырыгларның бирээзи. Ол болза удуртукчу кижиниң хүлээнип алган ажыл-агыйының бүгү-ле адырларының деңдескин, демниг ажылын хандырар херекке харысалгазының кошкаа-дыр. Продукцияның эвээжи, шынарының чавызы, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң кошкаа, кижилерниң материалдыг, моральдыг деткимчезин, хандырылгазын бодап билбезн — бо бүгү «Шамбалыг», «Х Улуг хурал», «Кара-Хаак», «Көк-Тей» совхозтарда чаңчыл апарган хоочу аазе хөөрем болбас. Ооң уламындан күрүнеге сүт садар пландарын район бо-ла күүсетпейн баргылаар. Эрткен чылдың көргүзүү-биле алырга, «Кара-Хаак» совхоз сүт дужаар планын 74-ле хуу чедирген. А совхозтуң сүт-бараан фермазында байдал дүвүренчиг. Ында чаш бызаалар, төрүүр, саар инектер чудап, арып эгелээн.

Районнуң, совхозтарның удуртукчулары мындыг нарын байдалды билип турарлар. Ынчалза-даа ээ-харысалга, ажыл-агыйжы эвес чоруун «чымчадыр» көргүзер дээш, чүгле «план дээш» (ону эвээжедиринче) шырбайыпкан. Ындыг сорулга-биле эрткен чылын район саар инектен-не 1294 килограмм сүт алырын планнаан. А ол дээрте республиканың нити ортумак планныг онаалдазындан 21 килограмм эвээш ышкажыл. Мындыг былдамыш пландарны республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозу канчап бадылааныл?

Чурттуң мурнакчы ажыл-агыйларының специалистери инекти хонукта үш катап чемгерзе эки бе азы беш катап чемгерзе таарымчалыг бе деп айтырыгны шиитпирлеп чадап маргыжып турар болгай. А малга чемин болбаазырадып, белеткээш бээр айтырыг мында шагда-ла шиитпирлеттинген. Мал ажыл-агыйының кол айтырыы — мал чеминиң рационун элбекшидери, ооң шынары эң чугула черде турар ужурлуг. Кызыл районнуң ажыл-агыйларының шиитпирлеп чадап каан нити айтырыы ол. Маңаа эртемниң сөөлгү чедиишкиннерин, эртемденнерниң ажыктыг сүмелерин шиңгээдип алырының орнунга, шуут чок, белен орукче тыртылып турарын эскербес арга чок.

Чижек кылдыр бир төөгүнү сактып көрээлиңер. 70 чылдарның төнчүзүнде «Көк-Тейге» бедүүн чемнерни немелде чемгерилге - холуксаалар-биле байылар тускай агрегатты тургускан турган. Ону сонуургадып көргүзери-биле республиканың совхозтарының төлээлерин албан-биле эккеп турган. Ооң экономиктиг ажыы, эптии, бүдүрүкчүлүү, шынап-ла, аажок... А ам ол техника кайдал? Ооң орнунга чемнер холуй хайындырар аңаа доскаарлар тургузуп каанын база көрүп болур.

Азы мыйыстыг бода мал азырап өстүрер талазы-биле районнар арызының каттыжышкынының кол бүдүрүлгезн «Сукпак» совхозту ап көрээлиңер. Оон бээр каш чыл эрткен. Ынчан мал семиртир шөлдүң девискээринге ийи каът кедергей улуг чаа тудуг көстүп келген. Ол дээрге деңдии улуг өртектиг, эртем-техниканың адак сөөлгү чедиишкиннери-биле чепсеглээн кормоцех-тир. Келир үеде мал чемин белеткээр сайзырангай фабрика болзун деп-ле күзеп, бодап туткан хире, а херек кырында оон чүү-даа үнмээн, чүгле күрүнениң хөй түңнүг акша-хөреңгизи «агаарже хадый берген».

Шак-ла ындыг чорук районнуң дээре ажыл-агыйы — «Тиилелге» совхозту база оюп эртпээн. Эрткен кыжын маңаа АПС-6 маркалыг ийи доскаарлыг кормоцех үрелиишкин чок ажылдап турган. А бо чылын ол улуг өртектиг техниканы дадарык доскаарлар биле шимчеш дивес транспортер артып калган. Өске кезектерин ис чок чиде берген.

СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң чугаазында чедиишкиннерниң дүлгүүрү — кадрларның харысалгазын бедидери, боттарының албан-хүлээлгезин хажык чок күүседири дээш, салдынган сорулгаларны ыяап-ла күүседири дээш олардан бедик негелде боор турар деп бодалын удуртукчу кижи бүрүзү ханы угаап билген турар ужурлуг. Аңаа холбаштыр ийи чижектен көрээлиңер.

«Х Улуг хурал» совхозтуң мурнакчы кадарчызы, коммунист, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, «Хүндүлелдиң Демдээ» биле Күш-ажылчы Алдар орденнериниң эдилекчизи А. Б. Содунамның аалынга чеде бергеш, үлегерлиг эки белеткеттинген хой кажаазын, чылыг, эптиг хураган кажаазын, эмнерлиг аптеканы көрдүвүс. Ажыл-агыйжы малчын деп чүве ол-ла болгай.

— Хоювус төрүп эгелээн, — деп, Андрей Байкараевич кадык-шыырак доругуп турар хураганнарны биске көргүзүпүшаан чугаалай-дыр. — Чүс хойга онаашкыр 115-ти алыр боор мен, чылдың-на чүстен кудуну ап көрбээн мен, ам 15 чыл кадарчылап турарым ол...

А чоокта чаа-ла чаңгыс чер чурттуттарының чоргаарланып, хүндүлеп, депутатка дешшидип турганы Д. О. Байкараның кыштаанга кээривиске, байдал сыр өске болду. Ында ийи бажыңның бирээзинге кире бээривиске, алды-чеди хар үезинде бичии уруг хевзиг чаш дуңмазын көдүрүп алган тур. Авазы ол арызында хураганнар кажаазынче чорупкан болду. Кажаага кирип кээривиске, аныяк херээжен кижи ийис, бут кырында тура албас хураганнарны незинге доотпалап олур.

Бичии болганда, элең-теңдиң, ээриик, арны-бажы хапыгыр ыжык, аксындан арага чыды шыдаар аай чок чытталган Даржай Байкара боду бо келди. Ажылын угбайн, арага-дарыга хандыкшып будалгаш, Д. Байкара кодан хоюн оглу Викторга хүлээдип бериптен. А бо аныяк херээжен кижи — ооң кени Дина эмзирер чаш уруглуг хирезинде карак кызып ажылдап турар. Байкара байлак арга-дуржулгазын бо аныяк кижилерге дамчыдып берип, оларның төлептиг дагдыныкчызы болур турагаш, арын-нүүрүн ышкынып, арагалап, чугула кампания үезинде берге байдалга оларны арттырып кааны дыка-ла төлеп чок...

«Кара-Хаак» совхозтуң малчыннарының турлагаларын кезип чорааш, база бир чаржынчыг чүүлге таварыштывыс. Малчыннар изиг шайын салып, бисти хүндүлеп турдулар. Ынчалза-даа столга салыптар кечим-даа элеви чок. Автосадыг сөөлгү катап Чаа чыл мурнунда бир удаа келген. Садыгжы удавас эндерик далган, эт-бараан эккээр мен деп аазап-аазап читкен.

— Суурга чедир 18 километр. Мындыг чымыштыг, хой төрүп турар үеде чүү кижи ынаар бар чыдар боор... Ынчангаш бора-бүдүн аргастаныш олурарывыс ол-дур,— деп, совхозтуң эки малчыннарының бирээзи Хүлер-оол Чорумаа чугаалады.

Малчынның коданы арыг-шевер, сиген, чарба бар. Ол 100 хойга онаашкыр чылдың-на чүс хураган алыр чаңчылдыг. Ооң алган социалистиг хүлээлгелерин бажыңының кескү черинде аскан.

Бригаданың кызыл-булуңунга кирип келдивис. Одаттынмаан соок өрээлде эрги сандайлар чыып каан. Ханада хөй-ле сан-чурагайлар бижээн ужур-утказы билдинмес ийи саазын. Малчыннарның көргүзүглери дээрзин арай боорда даап билдивис. Дужунда ханада он ажыг кижилер чуруктары. Оларның ат-сывын-даа айытпаан, чүү кижилерил дээрзин билири берге. Орден-хавыалыг-даа кижилер бар-ла... Моон алгаш көөрге, малчыннарның хүлээлгелерин сагындырарып дирекция, партком, профэвилел комитеди утпаан, а кызыл-булуңун чогуур деңнелге дерип аарын утткан ышкажыл.

База бир ээ-харысалга чок чоруктуң фактызы. Районнуң чаңгыс-даа совхозунда хураган дугаарлаар демир азы пластмасса демдектер чок. Кайда-даа шуугайдан ойган, хендирге дизип каан демдектер бар.

Мындыг кылымал дугаар хураганга дыка аппчок. Айдаа четпээнде хураган өзүп улгадыр, а мойнунда дугаарлыг хендир дижизи боостаалаңдырып кээр. «Зооветснаб» деп черже чеже чорбаан чүве дээр. Баарга-ла дугаарлар чок боор. Таанда мындыг азарганчыг чүведен улуг айтырыг, бергедээшкин кылыры албан чүве ирги бе? — деп, «Шамбалыг» совхозтуң хойжузу Кудажы Иргит хомудап чугаалады.

Үстүнде кирген фактылардан түңнел чаңгыс: районнуң малының баш саның, төрүүр хойга онаашкыр алыр хураганының эвээжээрин, продукцияның бот-үнезиниң улгадыры. Чүгле эрткен чылын районга 3626 баш хураган өлүп хораан, биргээр чугаалаарга, он хире кодан хой-дур!

Январь — мал ажылынга шыңгыы шылгалда дээрзин кымга-даа билдингир. Маңаа саанчыларның, кадарчыларның, мал ажылының специалистериниң база бүгү-ле удуртукчу кадрларның профессионал мергежили, белеткели, деми көстүр. Ындыг болза-даа Кызыл районда бо нарын шылгалданы дужаарынга чөрүшкек хөөннерниң тыптып турарынга кым буруулугул?

Рейд бригадазының кежигүннери: С. СОДУНАМ, республиканың улусчу контроль комитединиң инспектору; И. ГРИГОРЬЕВ, республиканың уксаажыдылга каттыжышкынының начальнигиниң оралакчызы; А. МОРОЗОВ, «Тувинская правда»-ның корр; И. ИРГИТ, «Шынның» корр.

Рейд бригадазы дараазында Улуг-Хем районга баар.

1984 чыл, январь № 1

БАШТАЙГЫ ХҮННЕРДЕН-НЕ

База бир күш-ажылчы чыл—он бирги беш чылдың дөрткү чылы эгелээн. Чурттуң дыка хөй колхозтарының болгаш совхозтарының хойжулары эрткен чылын бедик көргүзүглерни чедип алган. Күрүнеге дужааган хойларның бирээзиниң-не ортумак деңзизи ооң мурнунда чылда турганындан барык-ла ийи килограмм хөй болган. ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырарынга Казах ССР-ниң хойжулары көскү үлүгнү киирген —олар мурнуку чылда сатканындан тос хуу хөй хойну күрүнеге дужааган. Украин болгаш Белорус ССР-лерниң бо көргүзүү база бедик болган.

Ставрополь крайның, Калмык АССР-ниң, Ростов болгаш Чита областарының дуржулгазындан шээр малдың эъдин көвүдедириниң кол аргалары — садар малды механизастаттынган семиртилге шөлдеринге тургузары, хураганнарны болгаш анайларны хар четпээнде күрүнеге дужаары болур. Ындыг шөлдер чүгле Россия Федерациязында безин 857, а оларда малдың саны 3.5 миллион четкен. Ол шөлдерниң экономиктиг ажыы бедик. Чижээлээрге, Калмык АССР-ниң Сарпин районда «Степной» совхоз семиртилге шөлүнге чылдың-на алды муң хойну тургузуп, хой бүрүзүнүң деңзизин 50 килограмм чедирип турар. Ол хойларның аллан хуузунуң кужу дазын, артканнарының ортумак. Совхоз хой сатканындан 268 муң рубль орулганы ап турар.

Чурттуң хойжулары мурнуку чылдан хөй дүктү күрүнеге саткан. Кыргыс, Узбек, Азербайджан, Таджик, Туркмен ССР-лерниң хойжулары боттарының планныг онаалдаларын оранчок ажыр күүсеткилээш, чурттуң дүк планын күүседиринге идигни берген. Дүк планын РСФСР-ниң, Украин болгаш Казах ССР-лерниң ажыл-агыйлары күүсетпээн. Ынчангаш бо чылын күжениишкинниг ажылдаары бүгү хойжулардан негеттинип турар. Ылаңгыя хойнуң ажаалдазын кышкы үеде экижидери чугула. Дүктүң шынарын бедидер сорулга-биле кыргыкчыларны амдыгааштан белеткээр, дүктүң чидиририн болдурбас херек.

Бо чылдың планнарын күүседиринден он бирги беш чылдың планнарын күүседири улуг хамаарылгалыг. Ынчангаш чылдың баштайгы хүннеринден-не шудургу ажылдаары чугула. Бо хүннерде чылдың-даа, беш чылдың-даа планнарын шуушттуруп көөр, күрүне мурнунга чүү хире өре бар-дыр, ону толээринге курлавырларны кайыын алырын тывар херек.

Хой ажылын шынар талазы-биле чаартырынга хойнуң уксаазын экижидери негеттинип турар. Ындыг турбуже чамдык черлерде бо ажылды суларадып турар таварылгалар хөй. Тускайжыткан уксаажыдылга ажыл-агыйлары безин уксаалыг хой сайгарар планнарын үзүп турар. Ындыг чорукту моон соңгаар болдурбас.

Хойдан хөй продукция ап турар ажыл-агыйлар чуртта эвээш эвес. Чижээлээрге, арыг дүкче шилчидерге хойдан-на уксаажыдылга заводтары «Большевик»—9.3 килограмм, «Червленные буруны»—7,5 килограмм, «Красный чабан»—7,2 килограмм дүктү кыргып ап турар. Чамдык ажыл-агыйларда хойдан кыргып алыр дүк чылдың-на көвүдеп турар. Ынчалзажок нити деңнел чогуур негелдеге четпес. Дүккүр хураганнар база эвээш алдынып турар. 1983 чылда эвилел чагыргалыг уксаажыдылга заводтары чүс хойга онаалтыр 104 хураган алган турда, «Власть труда» завод деңгүп-ле 60, «Орловский» — 85, «Темнолесский» 89 хураганны доруктурган. Ооң кол чылдагааны— тарып боозадылганың дүрүмнерин хажытканында, ажаалданы болгаш чемгерилгени четпес чоруктанында. Бо чылдагааннардан «Власть труда» заводтуң хоюнуң 34 хуузу кызыр болган.

Тарып боозадылга чугула апарган бо үеде үре бээр бүдүрүкчү кошкарларның ролю дыка улгаткан. Уксаажыдылга ажыл-агыйларынга чүгле бедик шынарлыг кошкарларны ажыглаар херек. Ындыг турбуже ону херекке албайн баар таварылгалар база бар. Чижээлээрге, Ростов областа «Пролетар» совхоз дүгү эвээш кошкарларны ажыглап турган. Ынчангаш хой ажылын эртемге үндезилээри албан.

Хой ажылының продукциязын бүдүрерин —хой ажылын хөгжүдерин үлетпүрге үндезилээри чугула апарган. Чүге дээрге ажылдың амгы аргалары капитал салыышкыннарны шиңгээдирин камналгалыг кылып, оларның эгидилгезин дүргедедип шыдавайн турар. Хой ажылынга хамаарышкан бажың-балгатты, кажаа-хорааны, машиналарны болгаш механизмнерни, мал чемнерин болгаш малдың боттарын бүрүн болгаш долу ажыглаары негеттинип турар. Бо бүгүнү эде көөрү чугула. Ылаңгыя мал бажын өстүрер ажылды, мал чемнерин белеткээрин болгаш болбаазырадырын экижидер, машиналарны болгаш механизмнерни чаартыр, эде дерир. Хойнуң дүгүнүң болгаш өске-даа продукциязының шынарын тодарадырының чаа системазын ажылдап кылыры база көрдүнүп турар.

Амгы үеде чурттуң колхозтарында болгаш совхозтарында мал кыштаглаашкыны чорупту турар. Бөдүүн мал чемнери барык-ла чер бүгүдезинде эрткен чылдың деңнелинден хөй белеттеттинген. Күс узамдыкиан болганындан ажыл-агыйлар тараа хоорзунун база дыка үр ажыглааннар. Ооң ачызында хойнуң деңгели мурнуку чылдардагызындан дээре болган. Ынчалзажок кыштаглаашкынның берге үези ам-даа мурнувуста. Маңаа чедиишкинни кымның ажылдың технологиязын сагып турар-дыр, кым-на ажылды шын органзастап турар болдур, кым-на чурум-сагылганы шыңгыы тудуп турар болдур, ол чедип ап шыдаар. Мал ажылында хүн чурумун үрээри, малга чемни чогуур үезинде бербейн баары, суг бээрин озалдадыры, немелде чемнер бээрин үзери дээрге-ле, малды хорамчага таварыштырары, мал продукциязын чедир албазы ол. Ынчангаш кодан бүрүзүнге ажыл-агыйжы эвес чорукка удур шыңгыы негелдени тургузар, мурнакчыларга бүгү талалыг деткимчени көргүзер херек.

«Овцеводство» журналдан.

Малчынга сөс

АНЫЯК МАЛЧЫННАР КӨВҮДЭЭРИН КҮЗЭЭР МЕН

Сөөлгү каш чылдарда «Бай-Тал» совхозтуң өшкүзүн кадарып келдивис. Бистиң совхозувуста ангор өшкүнүң саны элээн көвүдээн. Ооң уксаазын экижидер дээш совхозтуң специалистери база элээн ажылдарны кылып турар. Ынчангаш, мурнунда чылдарга бодаарга, өшкү бүрүзүнден ап турар дүгүвүстүң деңзизи көвүдээн болгаш шынары экижээн, оларның чаш төлүн база мендии камгалап ап турар апарган бис. Бис боттарывыс хуувуста сөөлгү дөрт-беш чылда төрүүр 100 өшкүге онаалтыр 100 анайны менди камгалап ап, өшкү бүрүзүнден-не 1,8 килограмм чедир дүктү кыргып, күрүнеге дужаап келдивис. Бо чылын ажылдың бүдүрүкчүлүүн планнан бир хуу бедидер сорулга-биле чүстен-не 101 анайны алырын хүлээндивис.

Өшкүнүң хүр кыш ажары, ооң чаш төлүнүң менди болуру чайгы семиртилгеден кончуг хамааржыр деп билир мен. Бис кодановысты чылдың-на Хемчик бажында Улуг-Дашка кадарып чайлаар бис. Одар-белчиири өшкү малга кончуг таарымчалыг болгаш, хөлчок дээрлиде алыр чер. Мал чемин четчири-биле белеткеп алыры албан. Бо чылын 20 тонна сигенни, 9 тонна көк-суланы белеткээш, кыштаавыста чедирип алдывыс.

Чазын анайларга сула биле хойтпак божазын, ааржыны, терек шылбазын холуп берип турар бис. Ынчаар чемгерип өөредирге, чаш малдың ишти быжыгар болгаш ижин аарыынга алыспас болур чүве. Бистиң кодановыста амгы үеде 267 өшкү бар. Оларның анайларын сула-биле холуп чемгерерингe биске бир шоодай кургаткан ааржы четчир. Амгы үеде кажаавысты улгаттырып эгелээн бис. Ооң соонда кодановыска 300 ажыг өшкү турар апаар.

Өөм ээзи Дамар Иргитович-биле бисти дүвүредип чоруур база бир чүүл бар: ол дээрге совхозта аныяк кадарчыларның эвээш, харын-даа, барык чок болуп турары. Бис оглувус Шой-оолду дузалакчы кадарчы, уруувус Чечекти сакманчы кылып алган турардыр бис. Аныяктар чурттаарынга таарымчалыг байдал чок болганда, малчыннаар хөңнү чок боор-дур.

Бистиң совхозувустуң 59 малчын коданнарындан чүгле дөрт кыштагда электри шугуму кииртинген, чеди кыштагда бичии моторлар салдынган. Мал кидин түлүк оолдай бээрге, чырык чок берге болгай. Ынчангаш кыштагларны шуптузун чоорту электрижидери чугула. Ооң ангыда бодувус кижизис болгаш бистиң сакманчывыс-даа харын ажырбайн тур, а өске дөргүл-төрел эвес улус кадарчыларга сакманчылап кээрге берге-дир. Бети-ле дизе олар кадарчылар-биле кады 45 хире хонук чурттаар апаар, оларга удуур, дыштаныр, чугунар ангы өрээл херек, ону база бодап көөрү чугула.

Партияның область конференциязынга делегат боор кирип чораш, мал ажылын улам сайзыраңгайжыдар дугайында дыка-ла ажыктыг саналдарны дыңнап, билип алдым. Маңаа хамаарыштыр бодумнуң бодалдарымны база киирген-им бо.

Д. МААДЫК,
«Бай-Тал» совхозтуң малчыны.

ЧУРУКТА: Данзы Маадык оглу Шой-оол-биле.
В. МОНГУШТУҢ фотозу.

УЧЁТ БОЛГАШ ОТЧЁТ

Республикада хой оолдаашкыны бо хүннерде түлүк. Бо үеде отчётту болгаш учётту шыгыырадыры чугула. Ук ажылды мал ажылының тускай эртемниглери, бригадирлер болгаш хойжулар боттары холга алган турар.

Хой ажылында даңзы-бүрүткел дыка хөй, оларның деңгезиниң тайылбырын эрткен чылдың декабрь 24-түн солунунда «Кадарарда хоюм чараш» деп хойжуларга арындан сонуурган болур силер. Оларның артканын бөгүн парлаанывыс бо.

Малдарны бир бөлүктен өске бөлүкче шилчиткениниң актызы. № 97. Хураганнарны өске бөлүкче шилчиткен хүнүнде зоотехник ийикпе бригадир ону тургузар. Ону барымдаалааш мал бажының шимчээшкининиң № 34 дептерин долдурар болгаш ону № 102 майыкка ооң дугайында отчётка кожар.

Мал деңзилээниниң бүрүткели. № 98. База немелде деңзини санаары. № 98-а. Бо бухгалтерия документилерин бригадир ийикпе зоотехник ай санында немелде деңзи тодарадыр дээш, база малдарның ажыл-агыйга кирген, ажыл-агыйдан үнген санында деңзилээшкинниң кылганда бо бүрүткелди кылыр. Бо документини барымдаалап ажыл-агыйда бүдүрген эът продукциязының отчёдун кылыр болгаш мал ажылдакчыларының шалыын санаар.

Малды болгаш кушту чорутканының — хүлээп алганының бараан-транспорт накладнаязы. Номери —тускайжыткан 1—сх. (жив). Бо документини бригадир ийикпе зоотехник белеткеп черинче азы эът комбинадынче чорудкан бөлүк хөй бүрүзүнге тургузар. Бо накладнаяны мурнунда турган № 99 сүрген мал ведомозунуң орнунга кылыр. Ону ветеринар херечилели-биле кады мал сүрүкчүзүнге тутсуп бээр. Бирги хоолгазын бухгалтерияга дужаар база бирээзи фермага (бригадага) артар болгаш мал шимчээшкининиң дептеринге киир бижилгениң барымдаазы бо болур.

Дүк кыргылдазының актызы. № 115. Кодан бүрүзүн кыргып доосканда бригадир (зоотехник) кыргылда пунктузунуң эргелекчизи, кадарчы олар тургузар. Кыргаан хойнуң уксаазын, санын, кыргып алган дүктүң, бир хойдан болгаш херек кырында алганын айтып бижиир. Үш экземпляр тургузар: бирээзин дүк киргениниң болгаш чорутканының хүн демдеглелинге (№ 116-га) кожар, ийигизин улуг кадарчыга (бригадирге) артар, үшкүзүн зоотехник кыргылданың нити отчёдун кылырынга хереглээр.

Дүктүң киргениниң болгаш белеткел черинче (фабрикаже) чорутканының хүн демдеглели. № 116. Бо документини бригадир (ферма эргелекчизи) биле кыргылда пунктузунуң эргелекчизи кылыр. Хүн демдеглелинге хүннүң кирген дүкту хойжулар болгаш бригадалар аайы-биле кылбышаан, хүннүң чоруткан дүкту, пунктуга кежээ арткан дүкту түңнээш үндүрген турар ужурлуг.

115 болгаш 116 дугаарлыг документилер хойжуларның дүкту бүдүрер планны күүсеткенин көргүзүп турар база кол болгаш немелде төлевирни санаарының кол документилери болур.

Үстүнде айыткан он дөрт документилер чүгле малдың баш санынга болгаш бүдүрген продукцияның учёдунга хамааржыр: хой ажылының экономиказынга хамаарыштыр хереглээр бүгү документилер олардан хөй. Янзы-бүрү дөрт чарыгдалдар учёдун (ажылчыннарның шалының болгаш хереглээн материалдарның, эмнерниң, электроэнергияның, кывар-чаар материалдарның, транспорт ажыглааның, агротехниктиг ажылдарга трактор ажылдарының чарыгдалдарын) онза быжырымчалыы-биле, бригадалар аайы-биле кылыры бот-орулга-чарылганың ёзулуг үндезини ол.

Хойжу бригадага (фермага, комплекске) үргүлчү экономиктиг анализтерни кылып турары чугула. Ону бригада човүлели бригадирниң (зоотехниктиң) удуртулгазы-биле ай санында кылгаш, бригаданың нити хуралынга чугаалашкаш, дараазында айда ап чорудар хемчеглерни (четпестерни эдериниң чаа курлавырын тып, оларны ажыглаарының хемчеглерин) бадылаар. Ол анализтерниң үндезининге ийи янзы таблица турар: бирээзи — бригаданың айда продукция бүдүрериниң планын күүсеткениниң медээзи. Ийиги таблицага бригаданың бот-орулга-чарылгалыг даалганы квартал санында күүсеткенин анализтээр.

Ол-ла көргүзүглерге улаштыр күш-ажыл чарыгдалдарын (кижи-хүнү-биле) квартал планында болгаш херек кырында үндүргенин. ооң иштинде түс-түзүнда ылгап санаары кол хойжуларның, бригадирниң, бригада составында тракторист болгаш чолаачыларның, үшкү квартал дылын санаарда кыргылдага үндүрген бүгү кижи-хүнүн, бирги кварталдында сакманчыларның үндүрген кижи-хүнүн санаар. Ажыл төлевирин бир кижи-хүннүң болгаш нитизи-биле (руб. көп), мал чеминиң бир центнер чем единицазының болгаш нитизиниң өртээ (руб. көп), өске чарыгдалдар (материалдар, эмнер, элей берген чиик өртектиг херекселдер, ачылаан трактор болгаш транспорт чарыгдалы (руб.-көп-биле) санаар. Ынчангаш бүгү чарыгдалдарны түңнээр.

Бо таблицаның ийиги кезээнге нити продукцияның, ооң иштинде дүктүң, немелде деңзиниң, (көвүдедилгезы төрүүр хөй бригадазынга — чаа үскен хураганнарның деңзизиниң, өстүрүлге бригадазынга — аныяк малдың немей өскен деңзизиниң, семиртилге бригадазынга — немелде деңзиниң) бот-үнезин, күш-ажыл чарыгдалын, мал чеминиң чарыгдалдарын бир центнер дүкке болгаш алган бир центнер дириг деңзиге онаалтыр планда көрдүнгениниң болгаш херек кырында болганын деңнеп көөр.

Тускай анализтеп көөр чүүлдер болза, бригадага тускай планныг онаалга кылдыр берген мал чеминиң бүдүрүлгезиниң болгаш мал чеминиң белеткелиниң чарыгдалдарын анализтээр болгаш бүдүрген, белеткээн чемнерниң анализтерин кылыр. Ол ышкаш суггарылга буталарын (арыктарын) казарынга болгаш септээринге, суггарылга чорударынга берген онаалгаларны күүсеткенин база үндүрген чарыгдалдарын, көрженни компостаарының (ирдериниң) онаалгаларын күүсеткенин база аңаа үндүрген чарыгдалдарын тускай таблицалар-биле анализтээр.

УЛУГ-ХЕМДЕН—УАЧД-ГЕ

Эрткен чылын Москвада Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинге чораан мурнакчылар кончуг хөй болган. Оларның бирээзи — Тыва АССР-ниң Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң өшкү кадарчызы М. К. Күдер-оол. Ол аңаа чурттуң өшкү өстүрүкчүлериниң «Өшкү ажыл-агыйларының ажылының мурнакчы дуржулгазы» деп ужуражылгага киришкен. Ук ужуражылгага Тывадан барган өшкү кадарчызы санал берген.

— Он бирги беш чылдың баштайгы чылдарында төрүүр чүс өшкүге онаалтыр 130 чедир анайларны доруктуруп келдим. Ангор уксаалыг өшкүден кыргып ап турар дүгүм база чүгээр: бирээзинден-не 1,4 килограмм! Бистиң Тывада нургулайында дүккүр угланыышкынныг өшкүлерни өстүрүп турар. Ам өшкүвүстүң саны бир чүс муң ашкан— деп, ол чугаалаан.

Өшкү өстүрүкчүлериниң хуралын ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң хой ажылының эргелелиниң зоотехниги Н. А. Пащенко удуртуп эрттирген. Ол чурттуң ажыл-агыйларында өшкүнүң санының алды миллион баш ажа бергенин демдеглээн. Олардан эрткен чылын 280 тонна чөөктү болгаш 1200 тонна дүктү алган. Оренбург область, Кыргыс ССР, Даг-Алтай автономнуг область болгаш өске-даа черлер-биле чергелештир Тыва АССР база өшкү өстүрериңге коскү черни чуртта ээлеп турар дээрзин Н. А. Пашенко онзалап айыткан.

М. ЛАРЬКИН,
УАЧД-ның методизи.

ЭКИ АЖЫЛДААНЫ ДЭЭШ—ОРДЕН

Хоочун хойжу Киров Хомушку Агылыг-Шат деп черде кыштап турар. Ооң кодаңында хөй массалыы-биле оолдап эгелээн. Малчынның чыл дургузунда ажылдап келген ажыл-ижиниң үретүннелин көргүзер эң харысалгалыг үениң келгени ол. Баштайгы үеде хойлар чай алындырбайн оолдап, бир хонукта чаш хураган саны 30 чедир немежип турган. Ынчан сакманчылар, хойжунуң аалының херээжен эзи Сереңмаа Ламажыковна биле пенсиялап үнзе-даа, чылдың-на оларга дузалажып, сакманчылап чоруур ооң угбазы Сержинмаа Ламажыковна болгаш хеймер уруу Долаана олар дүн-хүн чок хураганнар хүлээп ап, оларны ажаап-азырап, ажаанзырап-за турганнар.

Хой оолдаашкынының үезинде ажыл чай чок болгаш берге-даа болза, дуржулгалыг малчын Киров Адыйович харын амырап, омаксергээ дам баар кижи. Арбын мал төлүн хорамча чокка доруктуруп, өстүрүп алыры хойжу кижиге улуг өөрүшкү, чоргаарал болбайн канчаар. Бо хүннерге чедир ооң кодаңында быжыглаан төрүүр 315 хойнуң 285-и оолдаан. Ол эртен кыштагга эртенги бачым ажыл-иш адакталып, сакманчылар төрээн болгаш доораан төрүүр хойларны азыраары-биле кажаалап апканда, Киров Адыйович дорут аъдын ээрттээш, хөй кадарып аъттаныр деп турда, бригадир Чакым Салчак чедип келген.

— Хойну дузалакчы кадарчын бөгүн кадарган аан. Бис дораан чорууллу. Салбыр төвүнге хурал болур. Партия райкомунуң бирги секретары келир, силерге бедик шаңнал тыпсыр — дээш, ол далаштыра берген.

«Барлык» совхозтуң Биживтиг-Хая салбырының клувунга хөй чон чыылган. Чаа чыл бүдүүзүнде болган байырлыг хуралга СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң бирги секретары Б. С. Нурзат совхозтуң мурнакчы салбырының ажыл-ишчилеринге байыр, чедирип чүве чугаалааш, он бирги беш чылдың эртип турган үшкү өзек чылында чедип алган бедик көргүзүглери дээш совхозтуң мурнакчы хойжузу Киров Адыйович Хомушкунуң «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле шаңнатканын дыңнаткаш, орденни хойжунуң хөрээнге кадап берген. Мындыг өөрүнчүг болуушкуннар амыдыралга ховар болгулаар. Бо дээрге аңаа бир душ болган таварылга эвес, ажыл-ишке кызымаккай малчынның 22 чыл иштинде ак сеткилдии-биле хойжулап келген ажылының бедик үнелели-дир.

Малчыннап эгелээри чылын Киров Адыйович биле Сереңмаа Ламажыковна эр хураган хүлээп алгаш, ол коданны 6 харлыг ирт чедир кадарганнар.

— Ол иртерниң улуг шыырааныга кыргыкчылар күш четпейн турган чүве. Күрүнеге садар дээш килдедиривиске, чамдык улуг ирттер 80 килограмм ажып турган. А нити кодандан ирт санының ортумак деңзизи 60 килограмм ашкан. Ам эът планын күүседир дээш дөнен, харын-даа хунан иртчигештерни дужаап турар болгай бис — деп, Киров Адыйович чугаалап орар.

Малчын өг-бүле ооң соонда төрүүр хой кадарып эгелээш, баштайгы чылында төрүүр чүс хойга онаалтыр 102 хураганны камгалап алган. Дараазында үш чылда улаштыр төрүүр чүс хойдан-на 100 хураганны онча-менди доруктуруп, чүгле совхозтуң эвес, районнуң мурнакчы хойжуларының бирээзинге санадып келген. Республика малчыннарының социалистиг чарыжынга бедик көргүзүглери дээш «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп дипломнар-биле хөй удаа шаңнадып, мактадып келген. Киров Адыйович болгаш Сереңмаа Ламажыковна Хомушкулар эрткен чылын төрүүр чүс хойга онаалтыр 107 хураганны камгалап өстүргеш, бир хойдан-на 3000 грамм дүктү кыргып алганнар. Чайын К. Хомушку өг-бүлези-биле 18 тонна сигенни белеткээш, кыштаанга әккеп сарааттап алган.

Бо кыштың байдалы экии, ооң кадарган хоюнуң күш-деңгели шыырак, азыралга тургузар хире хойлар барык чок. Ынчалза-даа дуржулгалыг малчын оолдаан болгаш доораан төрүүр хойларын тургузу азырап, арткан хойларын эртен көк сиген-биле 20—30 минута иштинде чемгере каапкаш, суг ижирткен соонда, ам одарже хай деп үндүрер.

Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш республиканың бүгү малчыннарының социалистиг чарыжынга киржирин шиитпирлээш, Киров Адыйович Хомушку бо чылын төрүүр чүс баш хойга онаалтыр 100 хураганны эвес, а ажылдың бүдүрүкчүлүүн планда көрдүнгенинден 1 хуу бедидер сорулга-биле 101 хураганны камгалап доруктургаш, бир хойдан-на үш килограмм дүктү кыргып ап, 20 тонна сигенни өг-бүлениң күжү-биле белеткеп, 10 тонна өдекти бөлүп, кыштааның септелгезин май 20-ге чедир доозуп алырын хүлээнген.

Ш. КУУЛАР.
ЧУРУКТА К. А. Хомушку.
Авторнуң фотозу.

Таварылга

«КАҢМЫЫЛ»

ВОЛГОГРАД. Нехаев районда «Правда» совхозтуң кол зоотехниги Иван Алексеевич Кодинцев ол эртен кажангызындан-даа эрте турган. Чүге дээрге ону даштын ыттың туткуланган ээргизи оттурупкан. Чүү болган чоор деп боданмышаан, ол бажыңындан үнүпкен. Сиген кажаазының чанынче туткулашкан шимээн дыңнааш, ол шуут кайгап калган.

Иван Алексеевич хөлега туттунган ийи туйбуну алгаш, кажааның караңгы азыынга халып келген. Чүгү-даа көзүлбес, ынчалзажок туткуланган шимээн үнген черже туйбузунуң бирээзин даап шывадапкан. Ол-ла дораан бир дүрзү оваа сиген кырынче шураан—бөрү! Сигенден кажааны ажыр халый бээр бодаан хевирлиг. Ынчалза-даа ол четтикпээн, зоотехниктиң ийиги туйбузу бөрүнүң бажынга чык дээн. Моорап калган бөрүнү Иван Алексеевич боо-биле даалап алган.

Көк бөрү совхозтуң кол зоотехнигиниң хуу өшкүзүнче халдаан боол тур. Оон ону таптыг дайкаар тиржык боду даалаттырган. Иван Алексеевичиниң аалдан үнмейн-не аң олчалыг болганы ол. «Чыткан теве аксынче каңмыыл кирер» деп чүве ол эвес-пе?

Ф. КОСОЛОБОВ.

САЛЧАВАС ДИЗЕ

Эрткен чылдың декабрь 24-те үнген «Шын» солунда «Кадарарда хоюм чараш» деп арынга хойну болгаш хураганнарны канчаар демдектеп турарының дугайында хойжу С. Сандый-оолдуң дуржулгазын сонуургап номчудум. Мен ооң бижээн чүүлүнден хөйнү билип алдым. Ону бодумнуң ажылымга ажыглаар апаар мен. Ук материалга хамаарыштыр мээң чамдык бодалдарым бар.

Демдекти хойнуң оорга-зынга баглаары черле чөптүг: көскү-даа, эптиг-даа. Ынчалза-даа чамдык хойжулар ону көскү болзун дээш хөлүн эрттир улгаттырып турар. Улуг дугаар хойга халалыг, дүкке хоралыг, кандыг-бир чылдагаан-биле чыдып-даа каап болур. Ынчангаш ооң хемчээлин оттуткаш хааржаандан улгаттырбазы болгаш чуга кылыры чугула.

Дугаарга чурагайлар ол чидиртири таарымчалыг. Ынчалза-даа ужуктерин болгаш янзы-бүрү демдектерни (сылдыс, маска, чада, шыйыг) база ажыглап болур. Ийистерни өңнеш союндактар-биле демдектээр. А аараш өлген хураганнарның дугаарларын катал ажыглаан херээ чок. Ооң ыңай дугаарның үстүү ужунга сакманчының адының эге үжүүн бижиир, бо чорук ооң харысалгазын улам бедидер.

Хойну демдектээринге хамаарыштыр С. Сандый-оолдуң саналынга мээң немээр бодалдарым бо.

О. ТАС-ООЛ,
«Х Улуг хурал» совхозтуң хойжузу.

ШАҢНАЛ-БИЛЕ

Күш-ажылга шылгараңгай чедиишкиннери, эртемниң чедиишкиннеринге, мурнакчы дуржулгага болгаш ажылдың дешпилгелиг аргаларын шиңгээткенинге үндезилээш мал ажылының бедик шынарлыг продукциязын бүдүрерин көвүдеткени дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының тиилекчилери болганнарга — Бурят АССР-ниң Селенга районунда СЭКП-ниң XX съездизин аттыг колхозтуң улуг хойжузу Дулмажап Доржитаровна Будаевага, Дагестан АССР-ниң Кизляр районда «Россия» совхозтуң улуг хойжузу Магомед Пуленович Пуленовка 1983 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын тывыскан.

Чаа лауреаттарга байыр чедирбишаан, чогаадыкчы чедиишкиннерни болгаш аас-кежикти күзедивис!

БӨМБҮРЗЕКТЕ ЭҢ ХӨЙ НОМЧУКЧУЛАРЛЫГ АВТОР

Бо болза 1924 чылдың январь 26-да, В. И. Ленинниң мөчээнниң соонда беш хонганда болган. Аңаа тураскаадкан кажыыдал хуралынга Советтерниң II Бүгү-эвилел съездизи В. И. Ленинниң чогаалдарын парлаар дугайында доктаалды хүлээп алган болгаш ону боттандырары Коммунистиг партияның база Совет күрүнениң тургузукчузунга эң эки тураскаал болур деп санаан.

Оон бээр ам 60 чыл эрткен. Ол үениң дургузунда баштыңчының чогаалдары калбак нептереэшкинни алган. Хөй чыл дургузунда В. И. Ленинниң номнары очулга литературазының аразында делегейге бирги черни ээлеп келген. Ол болза янзы-бүрү чурттарның улус массаларының ленинчи идеяларга изиг сонуургалын, ук идеяларның үрүглүг өзүп, калбарып турарын херечилеп турар.

Ленинчи идеяларның күжү канчаар-даа аажок улуг. Чер бөмбүрзээниң миллион-миллион кижилери амгы үениң эң чидиг айтырыгларынга харыыларны В. И. Ленинниң чогаалдарындан тып ап, чаа амыдыралды баштыңчының идеяларын ёзугаар тургузарынга өөренип ап турар.

Бистиң чуртувус — ленинчи ажылдарның эң улуг парлакчызы. Совет эрге-чагырганың 66 чылының дургузунда В. И. Ленинниң номнарының тиражы 598 миллион экземпляр четкен.

В. И. Ленинниң ажылдары Октябрьның социалистиг Улуг революциязының мурнунда-ла хаан чазааның эң кадыг-дошкун цензуразы турда-ла, күш-ажылчы массаларга чедип турган.

Улуг Октябрьның соонда В. И. Ленинниң чогаалдары бистиң чуртувуска 120 дылдарга, оон иштинде ССРЭ-ниң улустарының 66 дылдарынга болгаш даштыкы чурттарның улустарының 54 дылдарынга кончуг хөй тиражтыг үнгүлээн. Совет эрге-чагырганың чылдарында В. И. Ленинниң чогаалдарының беш үндүрүлгезин боттандырган. Оон баштайгызы 26 номдан тургустунган болгаш баштыңчының дириг турган үезинде-ле үнүп эгелээн. Ук үндүрүлгениң чамдык томнарын Владимир Ильич боду шуүп көрген. Ийиги болгаш үшкү үндүрүлгениң кайызы-даа 30-30 томдан тургустунган. Дөрткү үндүрүлгеге (1941-1967 чылдар) 45 том кирген. Адак соонда бешки үндүрүлге — баштыңчының Чогаалдарының долу чыындызы (1958-1967 чылдар) 55 томдан тургустунган. Ук үндүрүлгениң орус дылга нииити тиражы 38, 5 миллион хире экземпляр болган. Орус дылдан ону ССРЭ-ниң чамдык улустарының дылдарынга, ол ышкаш вьетнам болгаш испан дылдарга очулдурган. Бистиң чуртувуска В. И. Ленинниң Чогаалдарының долу чыылдазы ниитизи-биле 48 миллион 981 муң экземпляр кылдыр парлап үндүрген. Ук Чыылда ленинизмни өөрениринге онза чугула ужур-дузалыг болгаш ук өөредигниң эртине шыгжамыры боор турар. Ында барык бүгү ленинчи идей-теоретиктиг ажылдар кирген.

Ленинниң хөй санныг чагааларын, бижимелдерин, телеграммаларын, конспектилерин, даалгаларын, ол ышкаш чамдык ажылдарын база тускай чыылдалар кылдыр парлап үндүрген. Оон аңгыда, даштыкы номчукчуларның өзүп турар сонуургалын хандырар дээш ССРЭ янзы-бүрү чурттарга 64 миллион экземпляр нииити тиражтыг 5089 ленинчи номнарны делегей улустарының 54 дылынга очулдургаш, тараткан.

В. И. Ленинниң ажылдарын нептередиринге хөй чүүлдерни социалистиг чурттарның марксисчи-ленинчи партиялары база кылып турар. Ук күрүнелерниң улустарының дылдарынга В. И. Ленинниң кол ажылдарының шуптузун кончуг хөй тиражтыг кылдыр парлап үндүрген. Чижээ, ГДР-де Ленинниң чогаалдарының тиражы 21 миллион экземпляр четкен. ПУР-да — 10 миллион экземпляр ашкан. Вьетнамның «Ши тхат» деп ном үндүрер чери сөөлгү чылдарда В. И. Ленинниң 250 хире чогаалдарын 1.5 миллион экземпляр тиражтыг кылдыр парлалгага белеткээн.

Чогаалдарның 55 томнуг чыылдазын Болгарияда, Венгрияда, Вьетнамда, Румынияда үндүрген. ЧССР-ниң чех болгаш словак дылдарында парлап турар: ПУР-да Ленинниң ажылдарының 45 томнуг чыылдазын парлаан; ГДР-ге 1950-1960 чылдарда В. И. Ленинниң Чогаалдарының 42 томун, 1967-1976 чылдарда — Ленинниң чагааларының 10 томун үндүрген; Югославияга 1973-1976 чылдарда серб-хорват дылга 40 том үнген. 1980 чылдан эгелеп В. И. Ленинниң Чогаалдарының чыылдазын македон дылга парлап эгелээн болгаш словен дылга үндүрерин планнаан. В. И. Ленинниң ажылдары Кубада база улуг нептерээшкинни алган. Чамдык ажылдардан аңгыда, аңаа «Социалистиг идеология болгаш культура дугайында», «Интеллигенция, культура болгаш революция» деп ажылдарның болгаш өске-даа ленинчи ажылдарның чыылдалары үнгүлээн. Корей Улус-Демократтыг Республикага В. И. Ленинниң чогаалдарын ийи, чеди болгаш чээрби том кылдыр парлаан; оон аңгыда, аңаа Ленинниң кол ажылдарынга элээн каш үндүрүлгелерни тураскааткан. Моол Арат Республикага В. И. Ленинниң «Пролетариат диктатуразының үезинде экономика болгаш политика», «Совет эрге-чагырганың ээлчеглиг сорулгалары», «Оппортунизм болгаш II Интернационалдың буурааны» деп ажылдарын болгаш өске-даа ажылдарны парлаан.

В. И. Ленинниң чогаалдарын социализм чурттарынга нииитизи-биле 3000 ажыг катап парлап үндүрген.

Капиталистиг чурттарга Ленинниң ажылдарын барык 4000 катап парлаан. Ынчаарга «Чүнү кылырыл?», «Коммунизмде «чөөннээрниң» уруглар аарыы», «Империализм — капитализмниң дээди чадазы» деп эң чугула ажылдары болгаш өске-даа делегейниң барык 50 чурттарының он-он дылдарынга чүс-чүс катап үнгүлээн.

Капиталистиг чурттарның коммунистиг болгаш өске-даа дээшилгелиг ном үндүрер черлери В. И. Ленинниң чогаалдарын доктаамал парлап турар. Чижээ, Ленинниң Чогаалдарының 47 томнуг чыылдазы Францияга, 45 томнуг чыындызы — Великобританияга үнген, баштыңчының Чогаалдарының дөрткү үндүрүлгезин парлаарын Италияга болгаш Японияга дооскан. Ленинниң ажылдарын парлап үндүрген санының талазы-биле Япония капиталистиг чурттарның аразында бирги черни ээлеп турар. В. И. Ленинниң чогаалдары фин болгаш грек дылдарда база үнүп турар.

Азияның, Африканың болгаш Латин Американың канчаар-даа аажок калбак-делгем районнарынга В. И. Ленинниң ажылдарының нептерээшкинни чоокку үеге чедир-ле кончуг берге турган. Ам ында хосталган болгаш хөгжүп орар чурттарда ленинчи ажылдарны хөйү-биле парлап, нептередип турар. Азияда ол талазы-биле бирги черни Индия ээлеп турар. Оон хөй-хөй дылдарынга Ленинниң хөй санныг номнары болгаш брошюралары үнгүлээн, оларның чүгле аттары-безин 400 ашкан. В. И. Ленинниң ажылдарын араб чурттарда, Бирмада, Непалда, Чөөн чүктүң өске-даа чурттарында база парлап турар.

Латин Америкага В. И. Ленинниң чогаалдарының эң хөй санныг үндүрүлгезин Аргентинага боттандырган. В. И. Ленинниң чогаалдарының долу чыылдазын Мексикага бир дугаар парлаан. Перуга оон Чогаалдарының 12 томун үндүрген. В. И. Ленинниң ажылдары Бразилияның болгаш Латин Американың өске-даа чурттарының ном магазиннеринде көстүп келген.

Ленинниң ажылдарын амгы үеде Африканың дыка хөй чурттарында парлап турар. Оларны бүгү делегейде чүс-чүс миллион кижилер өөренип турар. Тайбыңның, демократияның болгаш социализмниң херээниң тиилелгези дээш демиселинге олар күштү, хей-аътты ук ажылдардан тып ап турарлар.

Яков ЦЫРУЛЬНИКОВ,
төөгү эртемнериниң кандидады.

(ПМА).

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУННУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга үр чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп көргениниң демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле **шаңнаары болза:**

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Екатерина Петровна **Аскирова** — «Енисей» совхозтуң ажылчыны.
Нанчатмаа Эртинеевна **Аян-оол** — «Бурунгаар» совхозтуң ажылчыны.
Анна Михайловна **Дьякова** — ССРЭ-ниң күрбанкызының Тывада конторазының Сарыг-Септе салбырының таңныылы.
Александра Яковлевна **Кузьмина** — «Енисей» совхозтуң ажылчыны.
Гавриил Степанович **Марченко** — Туранның ыяш белеткээр пунктузунуң Сарыг-Септе участогунуң столяры.
Чыртак Даваевна **Монгуш** — «Бурунгаар» совхозтуң ажылчыны.
Билимаа Артынаевна **Ооржак** — «Бурунгаар» совхозтуң ажылчыны.
Федосья Максимовна **Хохрина** — районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң баш таарыкчызы.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Мария Александровна **Амбос** — «Сукпак» совхозтуң диспетчери.
Тумат Хорлуг-оолович **Аңгыр-оол** — «Тиилелге» совхозтуң тракторизи.
Очур Кундужукович **Даваа** — «Х Улуг хурал» совхозтуң малчыны.
Пётр Фёдорович **Иванов** — «Көк-Тей» совхозтуң трактор бригадазының бригадири.
Александр Падеолович **Көшкендей** — улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң даргазының оралакчызы.
Бичии-Уруг Допчуковна **Маады** — «Х Улуг хурал» совхозтуң ажылчыны.
Белек-оол Сангыяевич **Ондар** — «Тиилелге» совхозтуң склад эргелекчизи.
Василий Божурович **Тулетей** — «Сукпак» совхозта инженер.
Клавдия Ивановна **Шишкина** — «Сукпак» совхозтуң ажылчыны.
Анна Александровна **Юртаева** — Сукпак суурда пенсионер.
Григорий Степанович **Юртаев** — «Сукпак» совхозтуң семиртилге шөлүнүң начальниги.

ӨВҮР РАЙОНДАН

Даяна Балдыжыковна **Аксы-оол** — Хандагайтының харылзаа белдириниң тех-ажылчыны.
Куулар Биче-оолович **Дажы** — Саглы суурда ясли-садтың ажыл-агый эргелекчизи.
Каакай Кертикпеновна **Михайлова** — АЧК-ның районда салбырының вахтёру.
Дапыт Алдын-ооловна **Монгуш** — «Коммунизмче орук» совхозтуң тех-ажылчыны.
Начын Көк-Хөрекович **Ондар** — Хандагайтының харылзаа белдириниң электромеханиги.
Баак-кыс Шырапповна **Ооржак** — «Кызыл түк» совхозтуң ажылчыны.
Дагаа Кууларовна **Седен-оол** — «Коммунизмче орук» совхозтуң ажылчыны.
Александр Бюрбюжепович **Семис-оол** — СЭКП райкомунуң инструктору.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Фёдор Афанасьевич **Андреев** — Туранның харылзаа белдириниң электромонтёру.
Вера Ипатовна **Бадрина** — Туранның тараа хүлээп алыр бүдүрүлгезиниң бухгалтери.
Николай Иванович **Банников** — «Саян» совхозтуң чолаачызы.
Екатерина Фёдоровна **Булгакова** — улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң сан килдизиниң экономизи.
Валентина Георгиевна **Гапоненко** — районнуң склад эргелекчизи.
Александра Никифоровна **Губанова** — Туранның № 2 ясли-садының ажылчыны.
Валентина Маркеловна **Дорофеева** — Туранның № 1 ортумак школазының башкызы.
Екатерина Харитоновна **Желтобрюхова** — райкүүскомнуң сан килдизиниң секретарь-машинакчызы.
Зоя Ильинична **Зубарева** — районнуң магазин эргелекчизи.
Зинаида Филипповна **Казаченко** — «Өөк» совхозтуң ажылчыны.
Лия Петровна **Киреева** — Туранның харылзаа белдириниң телефонизи.

(Уланчылыг).

ПРИНЦИПИАЛДЫГ, ТАЙБЫҢГА ЫНАК ТУРУШ

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

Европага бүзүрежилгени, айыыл чок чорукту быжыглаар хемчеглер болгаш чепсеглениишкинни дүжүрер талазы-биле Стокгольм конференциязынга хамаарыштыр Совет Эвилелиниң туружу — делегейниң хөй-ниитизиниң болгаш парлалгазының кол кичээнгейинде турар. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң Стокгольм шуулганынга чугаазын тайылбырлавышаан, янзы-бүрү чурттарның массалыг информация органнары Совет Эвилели тайбыңче, боо-чепсектерни эндере бүдүрериң болдурбазынче бодунуң чайгылыш чок тура-соруун база дагын көргүзүп, делегей айтырыгларын чугаалажыышкыннар аргазы-биле шиитпирлээриниң бүзүрелдиг талалакчызы болуп турарын шуут бүзүрелдиг бадыткаан деп онзалап демдеглеп турар. Тайбыңче болгаш кады ажылдажылгаже улустарның тура-соруун улустарның аажок чугула эрге-ажыктарынга таарышкан чогуур дугуржулгалыышкыннары-биле конференцияның киржикчилери бадыткаар турар ужурлуг дээрзинге Совет Эвилели бүзүрелдиг.

Тайбыңның талазы-биле боттарының политиказынга шыпчы Совет Эвилели социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа чурттары күрүнелер аразынга бүзүрежилгениң байдалын тургузар дээш, делегейниң дүшкүүрлүт байдалын чавырылдырар дээш чүткүлдүг болгаш күзел-соруктуг туржуп турар деп, Болгарияның **«Работническо дело»** солуну бижээн. Совет Эвилелиниң Стокгольм шуулганында ээлеп алган туружу ол принципиалдыг шугумга база бүрүн таарыжып турар. Ядролуг чепсектиг күрүнелер Совет чурттуң үлегерин салгап, ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглавас дээн хүлээлгени боттарынга алзын дээш, кайы-даа тала шериг күжүн ажыглавазының болгаш тайбыңның харылзааларын деткиириниң дугайында керээни чарарын ССРЭ шиитпирлиг деткип чугаалаан. Дайынның категориялары-биле бодап болгаш оозунга дүүштүр хөделип турар АКШ-тың администрациязының агрессивиг айыылдыг утланыышкынын моон-биле кады Совет Эвилели шыңгыы болгаш үндезилелдиг шугумчулээн. АКШ-тан ам политикага чогум утказы-биле алырга — дайынзырак хөделиишкинниң болгаш агрессияның политиказындан тайбыңның болгаш улустар аразынга кады ажылдажылганың политиказынче эргилде кылыры негеттинип турар.

АКШ бодунуң чаа ракеталарын Барыын Европага тургузуп кирипкеш, ол айтырыг дугайты чугаалажыышкыннарны ужур-утка чок чүве болдурупканын Совет Эвилели онзалап демдеглээн деп, **«Вашингтон пост»** солун айыткан. Бир эвес Стокгольмда шуулган киржикчилери күрүнелер чүвениң ужуруун харыысалгалыг көөр чоруун илередир болза, тамыже айыылдыг союп кириишкинни ара доктааткан туруп болурун Москва айыткан. Рейганның администрациязынга дыка хөй айтырыглар дугайты буруудадыышкыннарны Совет Эвилели кылып, Европага ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлаар дугайында чугаалажыышкыннарның буурап дүшкени дээш-даа, делегейниң дайын кыптыгып үнүп болгу дег ындыг айыылдыг девискээрлеринде байдалдың чидигленишкинни дээш-даа харыысалганы ол администрацияга онаап турар. Политикага бөгүн Вашингтоннуң болганчокла ажыглап каап турары сөс кагжыышкыннары эвес, харын ажыл-херекчи чүүлдер херек дээрзин Москва онзалап демдеглээн.

Ядролуг дайынны чорударының хоралыг планнарын ажылдап кылып турары, Европада милитаризмни, өжээнпежилгени болгаш дайынзырак дембээрээшкинни чидиглендирип турары дээш Рейганның администрациязын Совет Эвилели буруудадып турар деп, америк информация агентилели ЮПИ дамчыткан. Чаа америк ракеталарны Барыын Европада сайгара тургузуп турары ол дипке «айыыл чок чорукту быжыглаар» дээр янзылыг бадыткаашкыннарны ССРЭ шиитпирлиг буруу шапкаш, Вашингтонның ол базымы чүгле Европаның эвес, харын бүгү делегейниң айыыл чок турарын баксырадыр деп онзалап демдеглээнин америк Эй-би-си телекампания дыңнаткан. **(СЭТА).**

НИКАРАГУА. Национал катап тургузуушкун чазаазының Удуртукчу чөвүлелиниң координатору, национал катап тургузуушкунунуң Сандинножу фронтузунуң Национал удуртулгазының кежигүнү. Чазак чөвүлелиниң удуртукчузу, сандинножу улусчу революцияның чоруун турарынга контроль талазы-биле Күрүне комиссиязының кежигүнү, революцияның командантези Даниэль Ортега Сааведра.

Полфото—СЭТА-ның фотозу.

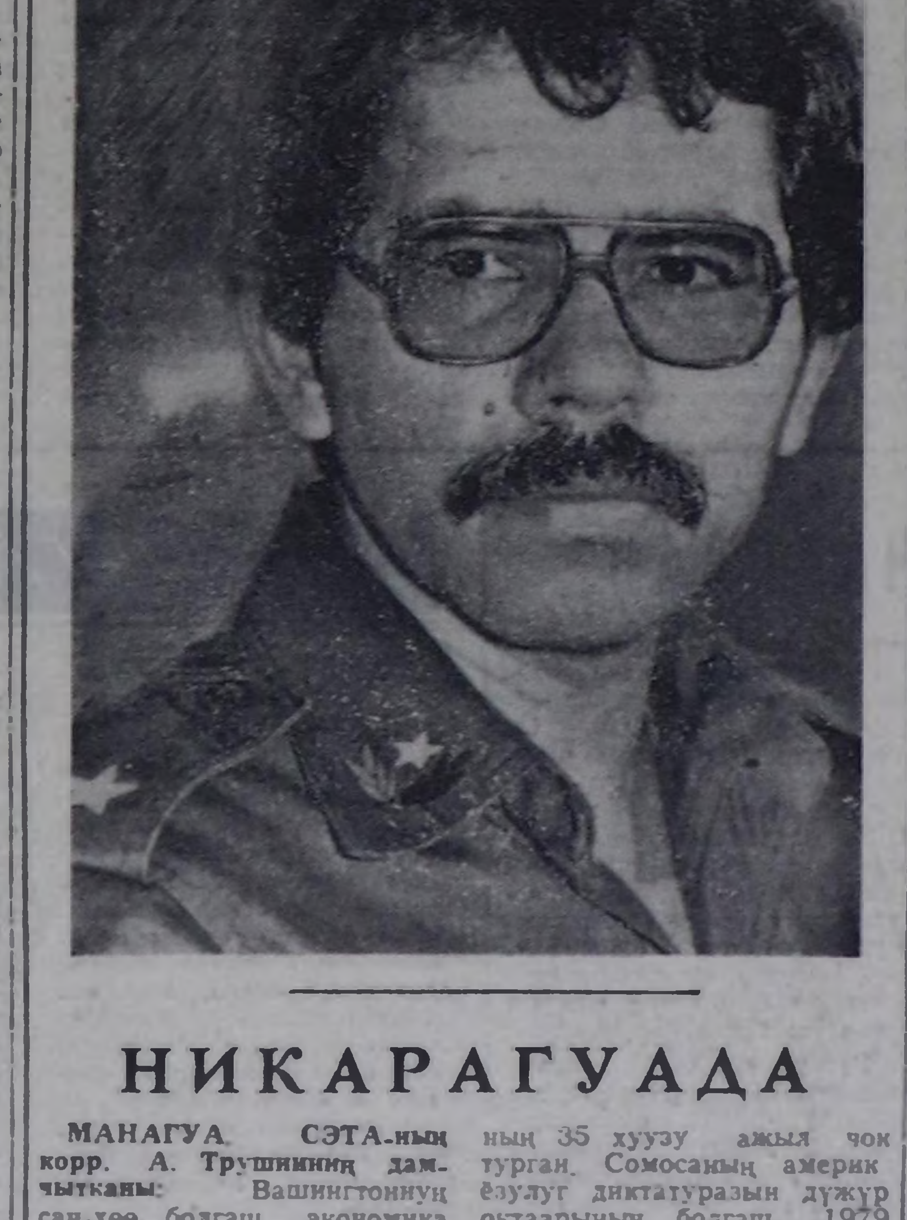

НИКАРАГУАДА

МАНАГУА. СЭТА-ның корр. А. Трушиниң дамчытканы: Вашингтоннуң саң-хөө болгаш экономика талазы-биле кызамдаашкыны, хоралакчы үүлгедиишкиннери болгаш албадаашкыннары, ТРЭ-ниң акша-хөреңгизи-биле мөөңнеп, чыгган сомосачы дээрбечилерниң соксаал чок боо-чепсектиг халдаашкыннары никарагуа экономиканы хөгжүдеринге улуг бергелерни таварыштырып турар. Ынчалза-даа республика эрткен чылын экономика талазы-биле хамаарышпас чорукту чедип алырының болгаш ажылчы чоннарның байдалын экижидериниң оруунга ындыг нарын байдалдарның үезинде-даа база бир базымны кылган. 1983 чылда үлетпүрнүң немелде өзүлдези 3 хуу болган. Ол болза, Төп Американың оон өске чурттарының дан хөй-дүр. Акша үнези кудулаар оруктуң деңнелин дыка соксадыр аргалыг болган деп, Никарагуаның Төп банкызының президентизи Л. Фигероа медеглээн. Ажыл-биле кижилерни хандырып, ажылдаар черлерин көвүдедириниң хемчеглерин ап турар.

Дөрт ажыг чыл мурнунда никарагуа ажылчы чоннарның 35 хуузу ажыл чок турган. Сомосаның америк ёзулуг диктатуразын дүжүр октаарының болгаш 1979 чылдың июль айда Национал катап тургузуушкун чазааның эрге-чагырганы холга алганы үеге чедир үлетпүрнүң 90—95 хуузу ажылдавайн турган. Чурттуң даштыкы өрези 1.6 млрд. доллар турган.

Революцияның чедиишкиннерин чазак быжыглап, калбак улус массаларының амыдырап, ажылдаарының байдалдарын экижидеринче утланган планны — экономиканы катап тургузарының онза планын ажылдап кылган. Хүлээп алган хемчеглер Никарагуаның дашкаар үндүрүп турар көдээ ажыл-агый продукциязының өртектериниң делегей саарылгазынга кудулааны-биле, чиг-эттиң болгаш акша-хөреңгиниң чедишпези-биле холбашкан чидиригрлерин дыка эвээжедир арганы берген. Чазактың чурттуң бодунуң бойдус курлавырларын таарымчалыг ажыглаарынче, электри энергиязын болгаш нефть продуктуларын камнаарынче, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин көдүреринче угланган хемчеглерин чон деткип турар.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

БУХАРЕСТ. Румынияның хөмүр-даш үлетпүрүнүң ажылдакчыларының мурнунда турар бир кол сорулга — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери болур.

Хөмүр-даш казарының 1984 чылда айыткан немелде өзүлдезин барык шуптузун ол көргүзүгнү бедидериниң күселибиле чедип алыр дээн. Бо чылын 61.7 млн. тонна хөмүр-дашты казарын көрген бүдүрүлге программазын долузубиле күүседириниң таарымчалыг байдалдарының тургустунганының дугайын республиканың кол-кол хөмүр-даш бассейннеринге ажылдың январь айның баштайгы чартыында чедип алдынган түңнелдери херечилеп турар.

ПАРИЖ. Францияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң пленумунга ФКП-ның чиңгине секретары Ж. Марше илеткел кылган.

Ж. Марше чөөн күштерниң чазааның ажыл-чорудулгазын анализтээш, 1981 чылдың президент соңгулдаларының соонда эрткен үе иштинде чамдык социал-экономиктиг чугула чаартылгаларны кылганын айыткан. Ынчалза-даа шыңгыы айтырыглар мурнунда хевээр шиитпирлеттинмейн арткан болгаш француз ажылчы чоннарның ханы дүвүрээшкинин болдуруп турар. Чөөн партияларның 1980 чылда чүүлдүг деп көргени чазак программазын күүседиринге француз коммунистер моон-даа соңгаар илеткейлиг идиг кылыр, чүге дээрге, ында ажылчы чоннарның эргелерин хандырарының, экономиканы хөгжүдериниң, нииитилел амыдыралы демократчыдарының тодаргай хемчеглерин айыткан.

ВАРШАВА. В. И. Ленинниң чогаалдарының польша дыл кырында долу чыылдазының бирги тому мында парлаттынып үнген.

Ону польша «Ксенжка и ведза» болгаш совет — «Прогресс» дээр ном парлаар черлер кады белеткээн. Ында В. И. Ленинниң 1893—1894 чылдарда бижээн ажылдарын кирген. Бо чылын номчукчулар ам-даа чаа беш томнарны алыр. В. И. Ленинниң чогаалдарының 55 томнуг долу чыылдазы польша Ленинианага чугула салыышкын болур.

БЕРЛИН. ГДР-ниң ажылчы чоннары эрткен чылын республиканың экономиктиг күчүзүн улгаттырар, тайбыңны быжыглаар талазы-биле улуг чедиишкиннерлиг болган.

Республиканың улус ажыл-агыйы дең-дески хөгжүүрүн үргүлчүлээн. Үлетпүр продукциязын кылып үндүрериниң планнаттынган даалгаларны долдур болгаш ажыр күүсеттинген. ГДР-ниң национал орулгазы 4.4 хуу көвүдээн. Үлетпүр продукциязын бүдүрери 4.1 хуу өскен, пландан ажыр 4.9 млрд. марка-акшаның продукциязын кылып үндүрген. Экономиктиг түңнелдер республиканың хамаатыларының амыдыралының болгаш ажыл-ижиниң байдалдарын экижидер арганы берген.

БОНН. Ортумак ыраккшылдың америк ядролуг ракеталарын тургузарын доп-дораан соксадырын болгаш ГФР-ниң девискээриниден «мында тургузуп каан «Першинг-2»-лерни үндүрерин Рейн областың Кельнге болган «Тайбың ассамблеязының» киржикчилери негээн.

Чурттуң девискээринге чаа америк ядролуг ракеталарны тургузар деп бундестагтың хүлээп алган шиитпири барыын-герман чурттакчыларының амыдыралчы эрге-ажыктарынга удур, чүге дээрге, «кызыгаарлаттынган» ядролуг дайынга белеткениириниң америк планнарын күүседириниң оруунга ол ээлчеглиг базым болурун айыткан кыйгырыгны олар хүлээп алганнар. (СЭТА).

ЛИВАН. Ол чурттуң Бекаа шынаазында чурттакчылыг суурларже израиль самолёттар база катап араатанзыг халдаашкын кылган. Ливанга тайбыңны деткиир талазы-биле каттышкан араб күштерниң составында сирий шериглерниң контрольдап турар зоназында Баальбек хоорайның сырый чурттакчылыг районнарын израиль агрессорларының 15 самолёттары дерзии ёзу-биле бомбалааның Бейруттуң радиозу дыңнаткан. Бар медээлерни ёзугаар алырга, бомбалаашкын үезинде чүс ажыг кижи өлген, 400 ажыг тайбың хамаатылар балыглаңган, чурттаганың хөй бажыңнары үрелген. Хоорайның хөй чурттакчылыг ажылчын кварталдарын израиль самолёттар бомбалаан болгаш ракеталар-биле боолаан деп, Сирияның шериг төлээлекчизи дыңнаткан. Аар деңзилиг болгаш элээн үр болганда частыр бомбаларны агрессорнуң самолёттары чуртталга бажыңнарының кырынче октаан.

ЧУРУКТА: Баальбек хоорайже араатанзыг халдаашкынның халаптыг уржуктары.

ЮПИ — СЭТА-ның телефотозу.

В. И. ЛЕНИННИҢ ТӨП МУЗЕЙИНДЕ

Москваның мырыңай төвүнде Кызыл шөл-биле кожа турар тууйбу-биле туткан улуг бажыңны чүгле бистиң Төрээн чуртувустуң ажылчыннери эвес, даштыкы чурттардан келген аалчылар хүндүткелдиг сонуургал-биле барып көрүп турар. Ында В. И. Ленинниң Төп музейи бар. Көрүкчүлер Владимир Ильичиниң ажыл-чорудулгазының болгаш амыдыралының дугайын төөгүп чугаалап турар материалдар-биле улуг сонуургал-биле таныжып турарлар.

Ленинчи бижимел ажылдарның тырттырган хоолгаларының экспонаттарының аразында чүүлдер, чагаалар, бижидилгелер бар. Владимир Ильич литератураның болгаш хөй янзы сактыышкыннарның канчаар-даа аажок улуг эртинезин арттырган. 1893 чылдан 1923 чылга чедир бодунуң теоретиктиг болгаш органнзакчы ажыл-чорудулгазының үжен чылында Ленин чүс-чүс номнарны, брошюраларны, муң-муң чүүлдерни, заметкаларны болгаш чагааларны бижээн, хөй-хөй илеткелдерни, чугааларны кылгылаан. СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизм институдунуң ленинчи фондузунда амгы үеде 35 муң хире янзы-бүрү документилер чыгдынган. Эң баштайгы ленинчи хуу документ 1881 чылдың мартка, сөөлгүзү 1923 чылдың мартка хамааржыр. Сөөлгүзүн ол Горкиге адап бижиткен.

Үнелеп четтинмес ленинчи номналдың дилээшкиннери үзүктелиишкин чок уламчылавышаан. Бо ажыл нарын болгаш кызымак чүткүлдү негээр. Үр үени, нииитизи-биле он беш хире чылды, Владимир Ильич эмиграцияга, Төрээн чуртундан ырак-ка эрттирер ужурга таварышкылаан. Хөй-ле янзы чылдагааннар уржуундан бир черден өскезинче көжүп тура, ол бодунуң номнарын, хол-биле бижээн ажылдарын шуптузун ап чоруур арга чок болганындан, чамдызын таныштарынга арттырып каар ийикве азы кандыг-бир черге чажырып каар турган.

Швейцарияже чоруп тура, номнарының болгаш архив материалдарының чамдызын хааржактарга, шоодайларга суккаш, Краковта Любомир кудумчузунда ийи бажыңның крышазының иштинге чажырып, а үнелиг дээн документилерин, ажылдарын лаазаларга суккаш, шыгжап каары-биле поляк социал-демократтарга берип каан.

Бирги делегей дайынының соонда Владимир Ильич Польшада шыгжагда архивин тып алырын оралдашкан. Түңнел өөрүнчүг эвес болган: номнар, ажылдар шыгжаан черде чок болган. Ынчалза-даа дилээшкин соксаваан, хөй-ле чылдарда уламчылаан. Чүгле 1933 чылда Польшадан баштайгы тывыш алдынган. Поронинода Ленин библиотеказындан оон элээн каш он чагааларын база чамдык архив материалдары келген.

• Ийиги делегей дайынының соонда Польшадан Владимир Ильичиниң чамдык чагааларын, чүүлдерин чоруткан. 1954 чылда Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының удуртукчулары эң үнелиг документилерни бистиң партияның Төп Комитединче чорудуп берген.

Партияның Ийиги съездизиниң соонда Ленин пролетар партиязының органнзастыг принциптерин ажылдап кылырын уламчылаан «Бир базым бурунгаар, ийи базым аткаар» деп сураглыг номун бижээн. Ол ажылдың хол-биле бижээнин дыка үр үеде читкен деп турган. Баштай ол РСДРП-ниң архивинге болгаш Женева библиотеказынга шыгжаттынган. 1905 чылда архивти база библиотеканы Швецияже көжүрүп турда, ол материал читкен деп санап турган. Сөөлзүреди, чээрби беш чыл эрткенде, билдингени — ол медээ чазыг болган. Ук номнуң хол-биле бижээнин тыпкаш, Ленинниң чогаалдарының XV чыылдазынга парлаан. Музейниң бир делгиирнинде ол номнуң арыннарының тырттырган хоолгазын делгээн.

Совет кижилер ленинчи бодалдарының байлак шыгжамырын хумагалыг кадагалап, кызымак өөренип турар. Ленинниң демдеглел кылган бичии-даа саазыны улуг үнелээшкинде. Үнелеп четтинмес номнал болганда Ильичиниң хол-биле бижээни кандыг-даа ажылдарынга дилээшкиннерниң уламчылап турарының ужуру ында.

...В. И. Ленинниң Төп музейинче көрүкчүлер уzүк-соксаал чок шуушпушаан. Олар экскурсия башкарыкчызын кичээнгейлиг дыңнап, баштыңчының хол-биле бижээн ажылдарын сонуургап көрүп турарлар.

А. АШМАРИН.

Бөгүн — А. П. Гайдарның төрүттүнген хүнүнден бээр 80 чылы

ШЫЛГАРАҢГАЙ СОВЕТ ЧОГААЛЧЫ

Аркадий Петрович Гайдар (1904—1941) — шылгараңгай уруглар чогаалчызы. Чырыткыланчак, маадырлыг, ынчалзажок үр эвес амыдыралды ол чурттап эрттирген, ол революстут болуушкуннарның киржикчизи, хамааты дайынның чылдарында Кызыл армияның командири чораан. Гайдар баштай дайынчы, а ооң соонда журналист-солунчу болгаш чогаалчы болуп, бүгү чуртту эргээн. Ол Сибирьге болгаш Ортаа Азияга, Украинага чорулаан, Крымга, Рязаньга, Москва чанынга чурттап чораан.

Совет чуртта уругларның амыдырал-чуртталгазының дугайында кайгамчыктыг каш-даа номнарны бо чогаалчы бижээн. Гайдарның чогаалдары— 20 болгаш 30 чылдарның бөлуушкуннарының амыдырал-биле тудуш холбаалыг бижилге медээлери-дир. Чогаал бүрүзүнге — «Р. Ш. Ч..», «Школа», «Талыгыр» чурттар»,, «Шериг чажыды», «Ак-көк аяк», «Барабанчының салым-чолу», «Чук биле Гек» —чурттталганың эң-не нарын айтырыгларының дугайында: аас-кежии деп чүл, совет кижи кандыг болур ужурлугул дээрзиниң дугайында ижинкара чок болгаш шынгыы бодамчалыг чугаалап турар. «Тимур болгаш ооң командазы» деп ном тимуржуларның хөй-ниитичи шимчээшкининиң амыдыралче ужуктап кирген.

Ада-чурттуң Улуг дайынының баштайгы хүннеринден эгелээш-ле, чогаалчы фронтуже чорупкан. Совет дайынчыларның эрес-маадырлыының болгаш быжыг турушту, тура-соруктуунуң дугайында Гайдарның очерк чогаалдарын «Комсомольская правда» солунга парлап турган. 1941 чылдың күзүнүнде дайзынның тылынга чогаалчы эки тура-биле арткан болгаш Днепр кавызының аргаарыгларынга партизан болу берген. Канев хоорайның чоогунда Леплява суурнуң чанынга болган гитлержилерге удур тулчуушкун үезинде ол өлүрткен.

Аркадий Петрович Гайдарның чогаадылгазын совет улус бедии-биле үнелээр, ооң чогаалдары уругларга литератураның алдын фондузунда кирген.

ЧУРУКТА: А. П. Гайдар. Бо чурукту 1935 чылда тырттырган.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧОЛААЧЫ ДАЖЫ ДУГАЙЫНДА БАЛЛАДА

1. КИЖИНИҢ АДЫ КОНЧУГ

«Ат өлүрүнүң орнунга бот өлгени дээрө». Бурун өгбелерниң бо үлегер чугаазында дыка ханы утка бар. Мен бодаарымга, кижиниң аллар-ады дээрге, кижиниң чонунга болгаш Төрээн чуртунга буянныг үүлени кылырында, мөзүлүг чоруун көргүзеринде болгаш онаашкан ажылын кылып билиринде деп бодаар мен. Адын адаптарга, чонунуң болгаш чуртунуң магалыг ады-биле каккылажып турар кайгамчык кижилер тургулаар. «Чолаачы Дажы» дептерге, Тывага эң баштайгы чычаанның кестүп келгени сагышка кире дужер. Мен кара чажымдан тура «Чолаачы Дажы» деп атты дыңнап естүм. «Чолаачы Дажы» дээрге боду-ла маңнап чоруур хуулгаазын эт сагыжымга кирер чораан. Шымбай өзүп келгеш, чүвениң аянын билип каан мен. Чолаачы Дажы болза тоолчургу маадыр апарган кижи чораан, чүге дээрге демирден кылган чычаанны маңнадып турар кылдыр боду-ла эртем чедип алган Тываның баштайгы чолаачызы, онза төлептиг кижизидир.

Мен чүге-ле чолаачы Дажы дугайын чугаалаксай берген мен? Ол база ужурлуг чүве. Амгы үеде кадрларны шын шилиир, кижи-ле болганы кылып шыдаар ажылынга турумчудуп тургузарын кончуг үнелей берген. Караам-биле көрүп келдим, назыным улгады берген, чүвениң шынын чугаалаар мен. Бир чамдык кижилер музейге ажылдаар дээш четкилеп келир. Бир чамдык эштерниң күш-ажыл дептерин көөрге, он беш, чээрби суг ажыл солаан, чоннуң үлегер чугаазы-биле алырга, «оът баштаан өшкү дег» коллективтер кезип каапкан болур. Ажылда черле багай чүве чок, кижиниң аажы-чаңында багай чүве туруп болур. Шалың өкпелевейн, ажыл далдавайн чаңгыс черге ажылдаар болза, ёзулуг кижи ол болур, ооң барымдаазын Дажы Чамзырыновичи Дүлүштуң (1906—1976) чурттап эрткен амыдыралындан көрүп болур.

Тываның баштайгы чолаачызы Дүлүш Дажы болза 1906 чылда Улуг-Хемниң Эъжим деп черге төрүттүнгеш, 1976 чылдың чайынында Кызылга мөчүдү. Дүлүш Дажы пенсиялыг Чөөн-Хемчик районнуң Теве-Хаяга чурттап оргаш, салгагадап аарый бээрге, ол акыйның өөреникчизи, бистиң база бир чоргаарланыр киживис Ооржак Лама бодунуң машиназы-биле топ эмчиге эккелди.

1976 чылдың апрель 19-та Дүлүш Дажының баштайгы өөреникчи чолаачылары Василий Сапогов биле Ооржак Лама олар аарыг башкызын Аллан-Маадыр аттыг музейге эккелгеннер. Кырган чолаачыны сөөлгү катап көргеним ол. чугаалашкан мен, сагыжымга янзы-бүрү бодалдар кирген. Аныяандан тура машина чолаачылааш, кырыгже чедир ол ажылындан салдынмаан акыйның дорчу намдары меңээ дыка солун чүве.

Дүлүш Дажы болза 1926 чылдан 1951 чылга чедир чолаачылап келген. Тывадан Моолдуң найысылалы Улан-Баторга чедир сес катап чычаан чолаачылап четкен. Чычаанының соонга ужурган дытты ледир баштандыр баглап алгаш, Калдак-Хамар артын чеди катап ашкан. Чычаанынга моол элчинни олуртуп алгаш, Хөндергейниң улуг арты-биле ашкаш тос хонгаш, Улан-Баторга чеде берген. 1951 чылдан 1965 чылга чедир Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» совхозка трактористеп ажылдаан. Ооң соонда пенсия кылдыртып алгаш, Чөөн-Хемчик районнуң Теве-Хаяга «Тыва» совхозтуң төвүнге чурттай берген болгаш аныяктарны машина, трактор чолаачылаар кылдыр өөредип турган. Тараа складының чанынга улуг шаңга ол акыйның машина септээр, дарганнаар чер кылып алгаш, аапсаап хер-херекселдерни боду кылып турганын караам-биле көрген мен. Ажылчын тонунуң чеңиндеи кара үс сыстыгылап, думчуунуң бажындан кылагар дер сыстып келгилээн чораан. Дажы акый чазып каан трактор чанынга туруп алгаш, мени диве көре каапарга, ажылынга хандыкшаан кижиниң чоргаарал чайынналып турган. Чээрби беш чыл чолаачылаан, дөрт чыл трактористээн болгаш ол бир чыл дургузунда бодунун эки туразы-биле чалыларны машина-техникага өөредип чораан Дүлүш Дажының хөөрү Кызылдың чаа чевээнде чыдар, ынчаарга ол кижиниң ат-сураа бистиң республиканың транспорт эргелелелинде кеңгүс уттундура берген, ол-ла кончут чаржынчыг-дыр.

Дүлүш Дажы чолаачылаан машиназын чаш уруг дег камнаар чораан кижи-дир. Бир машинаны үш чыл дургузунда септелге чок чолаачылап чораан кижи дээр чорду. Чаңгыс бо чижек безин амгы шагның аныяк чолаачыларынга салдарлыг үлегер болбас чүве бе?

Эки кижилерниң аттары безин кижилерни хей-аът кирерип деп чоннуң чугаазын утпаалыңар.

2. ХООЧУН ЧОЛААЧЫНЫҢ ЧУГААЗЫ

Музейниң херимниң иштинге Дажы Дүлүш, Василий Сапогов, Ооржак Лама олар терек дөзүнге олурган бис. Дүлүш Дажы кезек-кезек човууртай бээр болду.

— Кая өөренип чораан силер? — деп сонуургай берген мен. Дажы хүлүмзүрээш, чугаалай-дыр.

— Менде чүнүң эртеми боор, дуңмакым. Алды харлыымдан эгелээш, он тос харлыымга чедир хөлечиктеп чораан мен. Мээң ачам Чамзырың кедергей ядыы кижи, чаңгыс инээ-даа чок чораан. Сакты-дыр мен. Ынчан авам-ачам өө Чаңгыс-Аас деп черге турган. ол болза амгы «Өөк» совхозтуң баштай турган чери. Ол черге чурттап турган Давид Иван деп бай оруска ачам хөлечиктеп турган. Ачам кончуг аңнаар кижи. Ол байга чээрби хире дириг сыын тудуп берген. Ооң аар-берге ажылын кылыр турган. Мен ол орустуң хөй бызаазын алды харлыымдан эгелеп кадаргаш, үш чыл улай хөлечиктеп келген мен. Ооң ыңай аапсаап ажылын, оттулар ыяжын белеткеп бээр турган мен.

Ээзенги тептер апаргаш, Савелий Изместьев деп бай оруска хөлечиктей берген мен. Ол бай Өөктүң Кара-Ыяштың иштинге Кур-Суу деп черге турган. Баштай инээн кадарып турдум, ооң соонда чылгызын чылгычылай бердим. Савелий Изместьев мээң илиикхевимни, ижер-чиириимни бээр турган, шалың деп чүве сагышка-даа кирбес.

«Дөө чүвени кыл!» — дээрге-ле, хөлечик кижи чоруптар чүве. Мен бичиимден тура ортан кижи мен. Мээң эрес-кашпагайымны ол эскерип каапкаш, шанакты аъттар-биле ажылдаар черге киирип алган. Сөөлгү үеде кереэ чарып алгаш, ажылдап турар апарган мен. Бир чылда чеден акша алыр турган мен. Баштай беш, сөөлзүредир сес аъттыг ажылдап турдум.

Кыжын чүве. Сес аъттыг шанактап алгаш, сигенниң бар чыткан мен. Та чүүден чүве, соонда чораан аъттар хойгаш, маңнаашкы берген. Мен оларны эрттирбезин бодааш, шанаамдан тура халааш, доза халыдым. Хыраалаан хар тоглагылай берди. Бир черден аяның сывы кожаш кылынды. Бөрү аазынга эндей берген болган мен. Аяның огу бүтче калалгаш, оък бажы дөңмек сөөгүнге четкеш, чыдып алган. Ая огун ушта соптар болза, хан ага бээр деп мүн-не билген мен.

Мени Кызыл эмчизинге эккелген. Эмчи кезип тургаш, аяның огун уштуп каапкан.

— Сен орустаар кижи-дир сен. Хелемечилээр сен— дигеш мени ол эмчи черинден чорутпайн барган. Бай оруска хөлечиктеп чорааш, орус дылды эки чугаалаар кылдыр өөренип алган мен. Мээң бир эртемим ол ыйнаан.

Бир катап мени Лев Соколов деп кижи сураглап келген.

— Орустаар кижи-дир сен. Чолаачылаар кылдыр өөредип каайн— диген. Бир ай хире болгаш, чычааны чолаачылап турар апарган мен, база бир эртемим ол ыйнаан. Чээрби беш чыл иштинде чолаачылап келгеш, чаңгыс катап озалаңдак кылып көрбээн мен, чаңгыс катап машинам-даа бертилип көрбээн...

Аас хүндүс Дүлүш Дажының хаваан көөрүмге, хүлер сагыжымга кирер болган, ёзулуг-ла каң бүдүштүг акый дер бүзүрээн мен. Тываның ажылчын аңгызының база бир төлептиг оглу Дүлүш Дажыга ужурашканым — чуртталгамның база бир өөрүшкүлүг хүнү боор арткан ыйнаан.

М. КЕНИН-ЛОПСАН.

телевидение

ЯНВАРЬ 22-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Уругларга эртенги гимнастика. 8.55 — Делегей улустарының чогаадылгазы. Индияның уран чүүлү. 9.40— «Будильник». 10.10 —«Совет Эвилединге бараан боор тур мен!». 11.10 —«Кадыкшыл». 11.55 — «Октябрьның шүлүглели». Музыка-поэзиялыг композиция. 12.30 — «Көдээниң шагы». 13.30 — «Музыкальный киоск». 14.00 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — В. Билль-Белоцерковский. «Шторм». Фильм-шии. 16.15 — «Аян-чорукчулар клуву». 17.25 — Мультфильмнер. 18.10 — Делегей панорамазы. 18.55 — «Москвага селгүүстээшкин». 19.05 — «Ульяновтарның өг-бүлезинге музыка». Документалдыг телефильм. 1-ги болгаш 2-ги серияларры. 21.00 — «Үе». 21.35 —Делегей болгаш аныяктар. 22.10 — Литваның камерлиг оркестри ойнаар. 22.55 — 23.05 —Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Уругларга эртенги гимнастика. 8.15 — Концерт. 8.45 — Документалдыг фильмнер. 9.40 —Таджик телевидениениң программазы. 10.55 — «Билдингир-даа болза, эдептиг». 11.50 — Уругларга фильм. 14.00 — Документалдыг фильм. 14.15 — «Евгений Мравинскийниң концерттеринде». 3-кү дамчыдылга. 14.45 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 15.15 — «Черде, дээрде болгаш далайда». 15.45 — «Оттуг оруктар». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң 11-ги сериязы. 17.00 — Утпаан боор сен, эш. 18.00 — Мячилиг хоккейге ССРЭ-ниң бирги чери дээш маргылдаа. 18.45 — «Камера смотрит в мир». Дамчыдылганы И. Фесуненко чорудар. 19.30 —Чуруктулар дугайында чугаалар. ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу Н. Н. Жуков. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар». 20.15 — Эки бараанналы хөйнү бүдүрер. 20.45 — «Парус болгаш далай». Документалдыг телефильм. 21.00 —«Үе». 21.35 —23.10 — «Чеди дидимнер». Уран-чечен фильм.

ЯНВАРЬ 23-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.40 — Концерт. 10.20— Уругларга фильм. 11.10 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 12.10— Телемедээлер. 12.15 — 14.15— Чапсар. 14.15— Телемедээлер. 14.35 — «Австралия: чери болгаш кижилери». 15.20 — «Звездочёт». Тележурнал. 16.10 — Сээң ленинчи библиотекаң. Миллионнарга салгал. 16.40 — Улустуң аллгазары. 16.55 — Документалдыг телефильм. 17.55 — Чурттуң бүдүрүлгелеринде чогаадыкчы лабораторияларның тургузуушкунунуң дуржулгазының дугайында. 2-ги дамчыдылга. 18.30 — Ф. Лист. «Улуг концерт дуэди». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильмнер. 19.30—М. Горький — «Достигаев болгаш өскелер-даа». Фильм-шии. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Достигаев болгаш өскелер-даа» деп фильм-шииниң уланчызы. 22.30 — Документалдыг телефильм. 22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг фильм. 8.35 — Физика. 7 класс. Сээң бажыңыңда электри. 9.05—Орус чугаа. 9.35 — Физика. 7 класс. Сээң бажыңыңда электри. 10.05 — Совет күрүнениң болгаш эргениң үндезиннери. «Күрүне дээрге бистер-дир бис». 10.35 — Ботаника. 6 класс. 10.35 —Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.10—Эртем болгаш амыдырал. 11.40 — Ботаника. 6 класс. 12.00— Школачыларга хлеб дугайында. 12.30 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.45 — Башкыга — музыка кичээли. 2 класс. 3-кү дамчыдылга. 13.40 — «Мартин Лютер Кингти кымнар өлүргенил?». Документалдыг фильм (Франция). 14.20 — Д. Свифт. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арыннары. 15.20 — Телемедээлер. 15.25—18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Сонуургактарга». Сонуургаачыг физика. 18.40 — Уругларга фильм. 19.00 — «Азияның төвү». 19.30 — Телефильм. 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 —Делегей панорамазы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Ленинград симфониязы». Уран-чечен фильм. 23.10 — 23.55 — Гандболга делегей кубогу. Эр улус. Түңнел оюн.

АЯЗЫ БЭЭР

Дээрде чалгаан, чырык хүн дег, тайбың түгүн
Делегейниң ишчи чону бедик туткаш,
Чыргалаңныг келир шагның туюлунче
Чылдан чылче бүзүрелдиг базып ор бис.
Аткан даң дег хөгжүп орар деңнилгени
Атом-ядро, чепсек-биле узуткаар деп,
АКШ-тың чазаан туткан сарыыл чоктар
Албыстааштың хөрзэн дөгеп кыжаныып тур.
Чөптүг, шынныг, быжыг тайбың бөмбүрзекте
Чөленгиижин мөңге кылдыр тургузупкан,
Ооң өзээ кызыл Москва бүгүдеге
Орук айтыр сылдыс болуп, хереледип тур.
Хосталга дээш туржуп турар улус шупту
Холдарындан тайбың түгүн черле салбас.
Бүгүдениң быжыг эви катчып кээрге,
Бүргег хүннер тайбың ишке аязы бээр.

Иргит БАДРА.

ТУНДРАЖЕ

Бо хүннерде соңгукчуларның көжер клубтары ивижилерниң эң-не ырак дээн турлагаларынче баштайгы үнүүшкүннерни кылган. Ивижилерниң 200 ажыг бригадаларының муң-муң иви кадарып турар тундраже болгаш тайга-сыннарже клубтарның үнүүшкүннеринде партия болгаш совет ажылдакчылар, иви ажыл-агыйларының удуртукчулары, «Билиг» ниитилелдиң лекторлары киржип турар. Олар лекцияларны номчуур, кинофильмнерни үндүрер. Чукотканың ажыл-ишчилериниң амыдыралында эрткен соңгулдалар соонда чаартылгалар дугайында фото-делгелгелерни кылырлар.

(СЭТА-ның корр.).

Анадырь.

КАДЫК ЧОРЗА

Кадык чорза кижилерге
Кажан шагда байырлалдыр —
Күштүг-шырак, эрес кижи,
Күзээн соруун черле чедер.
Кадык-шырак кым-даа болза,
Кандыг үүле бүдүрбезил,
Амыдырал, ажыл-ишке
Алдар-атты чедип алыр.
Бедиктерже улай үнүп,
Бергелерге дадыгары —
Каң дег быжыг кадыкшылдың
Кайгамчыктыг үндезини.
Мага-боттуң тургузуун-даа
Машинага канчап деңнээр,
Машинаның кезектерин
Магазинден садып алгай.
Организм кеңгирезе,
Ооң кезээн кайын тывар,
Алдын-биле солуза-даа
Аңы-тынга дузалавас.
Кадыың камна, камгалан,
Кадыг-бергээ дадыгы!
Алызындан кадыкшыл
Ада-чуртка чоргаарал.

Кара-Кыс МУНЗУК.

БӨГҮН КАЯ, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

«Енисей» Культура бажыңының агитпунктузунга

РСФСР-ниң улустуң артизи М. М. Мунзук-биле соңгукчуларның ужуражылгазы. Эгелээри 17 шакта.

Аныяктар кежээзи. Бал танцыларның күүселделери. Эгелээри 19 шак 30 минутада.

Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионга

«Спартак» спорт ниитилелиниң бирги чери дээш мячилиг хоккей маргылдаазы.

Эгелээри 12 шакта.

«Херел» спорт залынга

Элээдилер болгаш улуг улус аразынга Кызыл хоорайның бирги чери дээш бокс маргылдаазы.

Эгелээри 10 шакта.

4-кү микрорайоннун хоккей шөлчүгежинге

Элээдилер болгаш бичии оолдар аразынга «Алдын шайба» клубтуң шаңналы дээш шайбалыг хоккей маргылдаазы. Эгелээри 12 шакта.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАВЫ.

ЯНВАРЬ 31-ДЕ

ХӨГЖУМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА

Воронеж филармониязының **«С УЛЫБКОЙ И ПЕСНЕЙ»** деп эстрада коллективиниң концерти болур.

Киржикчилери: РСФСР-ниң алдарлыг артизи **Любовь АВДЕЕВА**, РСФСР-ниң алдарлыг артизи **Владимир ЩЕЛКАЛИН, Татьяна ТИШКОВА, Владимир ЛЫСИКОВ** (эстрада танцылары), **Инна ХОХЛОВА** (баштактанышкын, конферанс).

Уран чүүл удуртукчузу — РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. ЩЕЛКАЛИН.

Эгелээри — 18.30 болгаш 20.30 шактарда.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ЯНВАРЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Первая Бастилия» 9.30, **«Чёрный тюльпан»** 11.20, 13.10, 15.00 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Судьба барабанщика» 9.00, 15.00, **«Киносборник»** 10.50, **«Приключения Али-Бабы и 40 разбойников»** 12.10, **«Экипаж»** 16.50, **«Не могу сказать «прощай!»** 19.10, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Я и весь класс» 11.00, **«Клятвы и обещания»** 12.30, 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «В тридевятом царстве» 10.00, **«Призрачное счастье»** 11.30, 14.10, 16.40, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Дерсу Узала» 14.00, **«Трюкач»** 17.00, 19.30 шактарда.

ЯНВАРЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Чёрный тюльпан» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Витя Глушаков—друг апачей» 10.00, **«Ученик лекаря»** 11.40, 13.30, 15.00 **«Срок давности»** 16.30, 18.20, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Клетка для канареек» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Трое на шоссе» 15.00, 18.40 20.30, **«Без свидетелей»** 16.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Экипаж» 17.00, 19.30 шактарда.

КӨРҮЛДЕ-КОНКУРСТУ ЧАРЛААН

Ажылчы чон ортузунга массалыг күш-культураны болгаш спортту пропагандалаары, ону кижилерниң хүн бүрү амыдыралы-биле холбаары — үениң негелдези. Медицина ажылдакчыларының профэвилел обкому, Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозу күш-культура болгаш спорт ажылдарын эң эки организастаары дээш кадык камгалал албан черлериниң аразынга көрүлде-конкурсту Совет Тываның 40 чылынга тураскаадып эрттирерин чарлаан.

Кижиниң организмин дадыктырарынга, кадыкшылды быжыглаарынга күш-культураның болгаш спорттуң ажыктыы улуг дээрзи билдингир. Кандыг-даа ажылга ажылдап турган, кезээде спорт-биле өңнүктежири чугула. Кажан ооң дугайында чугаалап турган, спортчу-даа, удуртукчу-даа өскелерге бодунуң үлегерин мурнай көргүзери күзенчиг. Медицина ажылдакчыларының аразынга күш-культураны болгаш спортту сайзырадыр, ону улам массалыг болдурар дээш ук адырның профэвилел обкому сөөлгү каш чылдарда спорттуң чайгы, кышкы хевирлеринге спартакиадаларны доктаамал эрттирип келген.

Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскааткан спартакиаданың программазында сугга эштириниң маргылдааларын база киирген.

Волейбол маргылдаалары чоокта чаа доозулган. Аңаа херээженнерниң 11, эр улустуң 13 командазы киришкен. Барыын-Хемчик районнуң кадык камгалал албан черлериниң ажылдакчылары спорттуң ол хевиринге багай эвес белеткелдиг, идепкейлиг киришкеш, тиилекчи болган.

Сугга эштириниң маргылдаалары бир дугаар эртсе-даа, спортчуларның көргүзүү багай эвес болуп, солун эрткен. Психиатрия эмнелгезиниң эмчизи Н. Удинцева 25 метр дистанцияны 27 секундада эштип эрткеш, херээжен спортчулар аразынга тиилээн. Эр улус аразынга эмчи О. Махагаров 50 метр дистанцияны 47 секундада эштип эрткен, а туберкулёз эмнелгезиниң төлээзи А. Кузьмин ол хемчээлди 39 секундада эрткеш, мурнаан. Республиканың медицина ажылдакчыларының аразынга сугга эштириниң талазы-биле дээре көргүзүглер ол болган. Команда талазы-биле божудулга бажыңының спортчулары бирги черни ээлээннер.

Спартакиаданың программазында кирген шыдыраа маргылдаазынга 50 ажыг спортчу киришкен. Ооң түңнелинде республика эмнелгезиниң командазы тиилээн.

Ол маргылдааларны доктааткан үезинде организастап эрттирип турар-даа болза, кадык камгалал албан черлериниң администрациязы, ында профэвилел комитеттери ажылдакчыларның болгаш ажылчыннарның ажыктыг дыштаныылгазын организастаарынче кичээнгей салбас чоруктар бар. Бай-Тайга, Тес-Хем, Бии-Хем районнарның эмнелге коллективтеринде, автобаазада, «Медтехника» конторазында күш-культура болгаш спорт ажылы кудуку деңнелде туруп турар. Кызыл хоорайның чамдык эмнелге коллективтеринде күш-культура-кадыкшылга ажылдарын чорудурунуң план-графиктери тургустунмаан. Ылангыя чамдык районнарның эмнелге коллективтеринде спорт-массалыг ажылдарны кошкак чорудуп, бо талазы-биле хыналданы барык чорутпайн турар. Ооң түңнелинде районнардан кээп турар командалар негелде ёзутаар улуг кижилерден тургустунган болур турза-даа, маргылдааларга школачылар колдадыр киирер таварылгалар тургулаан. Ол чаңчылдан уштунары чугула.

«Хаакчының хүнү», «ГТО неделязы», «Чадаг чарыш хүнү», «Ачам, авам болгаш мен— спортчу өг-бүле» деп маргылдааларны ёзулуг спортчу байырлалдар кылдыр коллективтерге эрттирип болуруның чамдык аргалары бисте бар.

Республикага кышкы спартакиада эрттирер дугайында СЭКП обкомунуң хүлээп алган доктаалын медицина ажылдакчылары изин-биле деткип, аңаа идепкейлиг киржирин шиитпирлээн. «Тайга» хаак баазазынга медицина ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң шаңналы дээш удавас болур маргылдаага белеткел эгелээн. Ол маргылдаага районнардан, Кызыл хоорайдан 20 ажыг команданың 200 хире спортчулары киржирлер. Аңаа 35 хар чедир херээжен улус 5 километр, оон өрү назылыглар 3 километр дистанцияларга маргыжар. 40 хар чедир назылыг эр улус 10 километр, оон өрү назылыглар 5 километрниң дистанцияларын эртер. Кышкы спартакиадага идепкейлиг киржилиңер!

Е. ЧЕРНОГРИВОВ,
медицина ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң даргазы.

СОНУУРГАКТАРГА

ДӨРТ ХАРЛЫГ НОМЧУКЧУ

Бир болгар хоорайның чурттакчызы Вергил Мавродиевтиң хары чүгле чаа дөрт четкен, ынчалзажок ол хостуг номчуп, санап, шыдырааны эки ойнап билир. Вергил бодунуң акызы ийиги классчының бижимел кичээлдерин көрүп олура, ооң чазыгларын эпти-ле тыпкаш, айтып бээр. «Үш ай дургузунда ол оол болгар болгаш даштыкы чогаалчыларның 80 ажыг номнарын номчуп дооскан»— деп, ук черниң библиотеказының ажылдакчызы чугаалаан.

РОБОТ — КИЖИЗИДИКЧИ

Бичии уругларның «чүге» дээн сан-түң чок айтырыгларынга харыылаар үе улуг кижилерге чедишпес болгай. Ийи уругнуң адазы, электроника талазы-биле инженер англи кижи ол байдалдан үнериниң аргазын тып алган: ол кылымал «аданы» чогаадып тургускан. Робби деп адаар робот бичии уругларның салып турар бүгү-ле айтырыгларынга харыылап шыдаар. Робби хөй янзы төөгүлерни болгаш тоолдарны билир болгаш ырлап безин шыдаар — чүгле кнопка базар. А бир эвес бичии уруглар аразында шуугаазын маргылжа бээр болза, ада кижиниң шыңгыы үнү-биле Робби мынча дээр: «Болзун, бир эвес соксавас болзуңарза, дораан барып удуур силер!».

ШАЙЛАКЧЫ

Англи хоорай Лидстиң чурттакчызы солун садыглакчызы Кен Фитцджеральд он шак дургузунда чеден үш аяк ишти шайны ижипкеш, делегейге эдептиг чаа рекордту тургускан. Аңаа байыр чедирерге, «делегей рекордсмени» шөлээн мынча деп каан: ол-даа чайлыг-дыр, чамдыкта чемгир шайны 88 аяк чедир ижиптер кижи мен ийин. Бо шайны хайындырганы багай болган ужурунда, күзел хандыр ижип шыдавайн бардым.

Агаар

Бөгүн республикага болгаш Кызылга кожуп турар булуттарлыг, онза өскерлиишкин чок агаар болур. Республиканың чамдык черлеринге быскан хар чаар. Соңгу чүктен хаттың дүргени секундада 2—7 метр. Агаарның температуразы 21—26 градус соок болур.

Кызылга базала быскан хар чаар, хаттың күжү кошкак. Бөгүн найысылалга 24-тен 27 градус чедир соор.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Теле фоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетүр килдистерниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистерниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг 2038.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—00641

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 20 (12410) | 1984 чылдың январь 24, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

ХАРЬКОВ. Украинаның Эртемнер академиязының чавыс температуралар талазы-биле физика-техника институдунуң эртемденнериниң ажылдап кылган технологиязын ёзугаар соок күжү-биле кургаткан чимистер болгаш каттар бодунуң **амданын, чааган чыдын болгаш оңун** ышкынмас боор турар. Консерваларының өске методтарындан бир янзы ук технология барык бүгү витаминнерни болгаш чемгир бүдүмелдерни камгалап алыр арганы берип турар. Ындыг «кургаг консерваларны» ээзээн каш чыл дургузунда чогумчалыг газка соодуушкун чокка шыгжап болур.

НОВОСИБИРСК. Сибирьниң литературлуг чуруунга база бир чаа адрес — Новосибирск областың соңгу чүгүнде Бергуль суур **немешкен**. Ында П. Бажовтуң бажың-музейин ажыткан. Документилер, номнар, фотографиялар, чуруктар «Чиңгир ногаан хааржакчыгаштың» авторунуң Сибирьге чурттап турган үезин чугаалап турар. Ынчан, 1919 чылда, П. Бажов тус черниң школазынга башкылап турган болгаш чажыт ажыл чорудуп, Колчакка удур тараачыннарның тура халыышкынын белеткеп турган. Бажың-музейге экспонаттарны көдээниң чурт шинчилекчилери чыгган, Урал чурттуг тоолчунуң талантызының үнелекчилери ук документилерин чурттуң хөй-хөй булуңнарындан чорудуп берген.

АНГРЕН (Ташкент облазы). Ангренниң химия-металлургия заводунда ажыглалда кирген цех **ажыктыг тудуг материалын** — шлакоблоктарны бүдүрерин көвүдедир арганы бээр. Чыл дургузунда аңаа 200 муң ындыг кылыгларны бүдүрери көрдүнген. Ук продукцияны кылырынга чугула чиг-эт болза кол бүдүрүлгениң артынчызы — шлак боор турар. Блоктарны хайындырган массадан хептээр, ол чорук өрттедиишкинни ажыглавас болгаш ооң түңнелинде эвээш эвес энергияны камнап алыр аргалыг боор турар.

(СЭТА).

КОЛ ЧҮҮЛ — АЖЫЛДЫҢ ШЫНАРЫ

Совет Тыва 40

«Тудуг кезектери» комбинаттың ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, аңаа СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айтыышкыннарын болгаш түңнелдерин амыдыралга боттандырар дээш беш чылдың дөрткү чылының эгезинден бээр бүгү күжениишкиннерин мөөңнээн ажылдап турар.

Ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидер, Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты калбартканының ачызында эрткен 1983 чылды күш-ажылчы көргүзүглер талазы-биле эки үдеп аъткардывыс. Продукция сайгарарының планы 100,7 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 103,5 хуу күүсеттинген. 1982 чыл-биле деңнээрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 6,2 хуу өзүлделиг болган.

«Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы ээлчегни эрттирер дугайында СЭКП обкомунуң шиитпири бистерни күш-ажылче улам сорук кииирген. Он бирги беш чылдың дөрткү чылының 9 айларының планын сентябрь 27-де, чыл планын декабрь 28-те күүсеткеш, 38 муң рубльдиң продукциязын пландан ажыр бүдүрүп үндүрер деп Тываның 40 чылынга алдар болдурган хүлээлгевисте бижээн бис.

Хүлээнгенде күүседир апаар. Ынчангаш чыл эгезинден эгелеп күш-ажылды шын организастаар, социалистиг чарышты дээштиг болдурар, ажылдың шынарын экижидер талазы-биле организастыг хемчеглерни ажылдап кылган. Бо хүннерде комбинаттың цех, бригада бүрүзүнде социалистиг чарыш калбарган.

Удуртукчуга сөс

Механиктиг болгаш ыяш болбаазырадыр цехтериниң коллективтери, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, коммунист Л. М. Петрусева, улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң депутады П. И. Устюгов, коммунист Д. Сегбе удурткан бригадалар социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Бо коллективтерниң ажыл-ишчилери даандырган ажыл-херек дээш бүгү күжүн, арга-мергежилин харамнанмайн, ак сеткилдиг ажылдап келген болгаш чарышка шаңналдыг черлерни ап келген.

Бо бригадаларның бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга күш-ажылдың депшилгелиг аргалары улуг салдарлыг боор турар. Бригадада ажылдап турар кижи бүрүзүнүң күш-ажылга киржилгезиниң коэффициентизин барымдаалап шалың төлеп бериптурары — кол чүүл. Мында бригада чөвүлелдериниң тургускан болгаш даандырган ажыл-ижин кымның канчаар күүседип турарын бригада чөвүлели шиитпирлээш, шалыңны төлеп турар.

Күш-ажылчы коллективтер дугайында Хоойлу база күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ап чорудуп турар хемчеглер ажылдың шынарын экижидеринге, күш-ажылды шын организастаарынга, кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруун кызырарынга, сагылга-чурумну экижидеринге улуг салдарлыг болганы чугаажок. Бо бүгү хемчеглерни ап чорудуп келгенивистиң түңнелинде ажыл шагы үзер, прогулдаар чоруктар эвээжээн. Кадрларның ажылдан үнер чоруу 8,4 хуу кызырылган.

Ажылывыста бар чедингкиннер-биле чергелештир четпестер ам-даа хөй. Бүдүрүлге күчүлерин шиңгээдип ап турарывыс ам-даа четпес. Фонд эгидилгези куду. Он бирги беш чылдың эрткен үш чылдарында бараанныг продукция бүдүреринин, ону сайгарарының талазы-биле планнарывысты күүсетпейн барган бис. Сагылга-чурумнуң кошкаа, ажылдың депшилгелиг аргаларын ам-даа сожум нептередип, ажылчыннарның болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның мергежилиниң куду деңнелдиг болуп турары, шынары багай продукцияны чамдыкта бүдүрүп үндүрүп турарывыстың түңнелинде эрткен чылдың планнары күүсеттинмээн деп чугаалап болур.

Эрткен чылын кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу кызырылза-даа, ол 31,2 хуу болган. Күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээн дээш 52 кижи ажылындан үндүрткен. Ажыл шагы үзер, прогулдаар чоруктарның түңнелинде 233 кижи-хүнү чидирген бис. 500 кижи ажылдап турар бистиң коллективке ол хире кижи-хүнү чидирип деп чүве улуг когарал-дыр. Комбинаттың администрациязы, партия, профэвилел, комсомол болгаш хөй-нити организациялары кижизидилге ажылын ам-даа чогуур деңнелинге чедир тургуспаанын бо бүгү херечилеп турар.

Он бирги беш чылдың дөрткү чылында эптээр демир-бетон кылыглар, ылаңгыя бажың тудар кылыглар бүдүрер күчүлерни өстүрер талазы-биле улуг сорулгалар бистиң мурнувуста туруп турар. Ол ышкаш чаңгылга кылыгларын болгаш бажың өрээлдээр гипсолит кезектерин бүдүрери; бүдүрүп үндүрүп турар кылыгларның шынарын экижидери көрдүнген.

Хептекчилер бригадаларының ажыл төлевирин кылган ажылының түңнелин барымдаалап төлээр чаа негелделерни ажылдап кылган. 1984 чылда шалың болгаш шаңнал акшаны чүгле белен кылдыр кылган бүдүн бажың дээш төлээр.

Чамдык ажылдар кылдынган соонда, комбинат продукция бүдүрерин 30 хуу чедир улгаттырып, а 1985 чылдан эгелеп чаа серияның улуг панельдерден кылган 5—9 каът бажыңнарны бүдүрүп үндүреринче шилчип болурунуң аргалары тургустунар.

А. АНТОНОВ,
«Тудуг кезектери» комбинаттың директору.

БЕШ ЧЫЛДЫЫН КҮҮСЕДИПКЕН

№ 1 АТБ-де В. И. Баевтиң удурткан чолаачылар бригадазы он бирги беш чылдың өзек чылын чедиишкинниг дооскан. Бригадирниң боду беш чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен. Ол ам 1986 чылдың үлүүнде ажылдап турар. Үш чыл дургузунда мурнакчы чолаачы 1358 тонна чүъкт сөөрткен болгаш 1 миллион ажыг тонна — километрни эрткен. В. И. Баев 300 рубльдиң артык кезектерин, 8 комплект дугуйну камнап алган.

ЧУРУКТА: В. И. Баев.
Ю. Косарьковтуң фотозу.

САЛБЫРНЫҢ СААНЧЫЛАРЫ

Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Торгалыг салбырында сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың дөрткү чылында «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп чарыштың күш-ажылчы ээлчээнге идепкейлиг киржирээн шиитпирлээн.

Саанчылар Ольга Санаажык, Хеймерек Часкал-оол, Серенмаа Баштак-оол, Валентина Кыргыс олар боттарында быжыглаан саар инектериниң бирээзинден-не 1600—1850 килограмм сүттү тус-тузунда эрткен чылын саап алганнар. Бо чылын ол көргүзүглерин кудулатпайн, улам экижидерни хүлээнгеннер.

Т. ОЧУР-ООЛ.

ХУРАГАННАР МЕНДИ

Улуг-Хемде Жданов аттыг совхозтуң төрүүр 8 муң хоюн он сес коданнарда кыштадып турар.

Ажыл-агыйның партия, профэвилел комитеттери кодээ Совет болгаш өске-даа хөй-нити организациялары малдың чаш төлүн менди алыр, кыштаглаашкынны эки эрттирер дээш бүгү күштү угландырган.

Дуржулгалыг малчыннар Кызыл-оол Комбу, Достай Комбу, Валерий Достай оларның коданнарында 140—250 чедир хой төрээн, хураганнары онча.

Сакманчылар Азыранды Комбу, Артур Дожун-оол олар чаш хураганнарның ажаалдазын кызымак чорудуп эгелээннер.

Чолаачылар Михаил Хуурак, Василий Хевек-оол малчыннарны суг-биле хандырарын шалыпкын чорудуп турарлар.

Бо хүннерде совхозта төрээн 2228 хойнуң хураганнары менди.

Б. МОНГУЛ-ООЛ.

1984 МАРТ 4

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИҢГЕ СОҢГУЛДАЛАР ХҮНҮ

Соңгулда мурнунуң округ хуралдары бүгү чуртта үргүлчүлеп турар. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчулары, ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның, болгаш улусчу интеллигенцияның төлээлекчилерин ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарының кандидаттарынга депшиткенин соңгулда мурнунуң хуралдарының киржикчилери бир үн-биле деткип турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидаттар — электри-биле каңналга кылырының аар дериг-херекселдерин бүдүрер Псков заводунуң ажылчыны **Николай Александрович Ионов**, Мордва АССР-ниң Краснослободск районунда «Найырал» колхозтуң саанчызы **Татьяна Ивановна Можина**, Кировоград областа Новоукраинск районнуң СЭКП-ниң XX съездизи аттыг совхозта трактор бригадазының бригадиры, Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры **Александр Васильевич Гиталов**, Хорезм областа торгу аргыыр фабриканың ажылчыны **Гульжан Румзетовна Рамизанова**, Сырдарья областа Бахтаның көжүп чоруур механизастаттынган колонназының бульдозеристи **Иван Васильевич Дробышев** оларны соңгулда мурнунуң округ хуралдары деткээн.

МИЛЛИОННАР ДЕТКИП ТУРАР

Актюбинск областа Маргукск районнуң «Тиңделге» колхозунуң саанчызы **Бата Утениязовна Нурушеваның**, Грузин ССР-ниң Зугдид районунда Ингириниң шай бүрүзүн өстүрер совхозунуң механизастаттынган комплекстиг звенозунуң удуртукчузу Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Валерьян Германович Меунаргияның**, Грузин ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы **Дмитрий Леванович Картвелишвилиниң**, Литва ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **Рингаудас-Бронисловас Игнович Сонгайланың**, Молдавияның «Молдбыттрикотаж» республика бүдүрүлге каттыжыышкынының дааранықчызы **Тамара Леоновна Ватаның** кандидатураларын база деткээн.

Риганың «Ригас апгербс» дааранылга бүдүрүлге каттыжыышкынының дааранықчы-моторизи **Татьяна Викторовна Щеглованың**, Кулябск областың Восейск районунда Ленин аттыг колхозтуң механизатору **Гулинор Бойматовна Рузиеваның**, Ленинабад областа Кайраккумнуң хевис кылыр бүдүрүлге каттыжыышкынының белеткээр цехиниң ажылчыны **Наталья Иосифовна Багинаның**, Армян ССР-ниң Ленинакан хөвең-саадын бүдүрүлге каттыжыышкынының пөс-таары фабриказының пөс-таанычызы **Рима Цолаковна Хачатрянның**, Ашхабад областа «Социализм» колхозтуң баштаар черниң даргазы **Кучванч Оразовтуң** кандидатураларын соңгулда мурнунуң округ хуралдары деткээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга кандидаттар кылдыр соңгуттурары-биле бүрүткедиринге боттарының чөпшээрежилгезин бээрин политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүушкуннуң байдалынга болуп эрткилээн соңгулда мурнунуң округ хуралдарының киржикчилери кандидаттардан дилээн.

(СЭТА).

КОМБИНАТ КОЛЛЕКТИВИНИҢ СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин изин-биле чүүлдүгзүнүп, СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Ю.В. Андроповтуң чугаазында айтыышкыннарны болгаш түңнелдерни бир үн-биле деткивишаан база Пленумнуң салган сорулгаларын боттандырарынга төлептиг үлүүн киирер, Совет Тываның 40 чылын күш-ажылчы белектерлиг уткуур дээш «Тудуг кезектери» комбинаттың ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары он бирги беш чылдың дөрткү чылы — 1984 чылда дараазында социалистиг хүлээлгелерни ап турар:

Чаа техниканы болгаш депшилгелиг технологияны шиңгээдип, күш-ажылды организастаарының бригада хевирин калбаа-биле нептередип, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглап, ажыл шагының чидириин кызырып база социалистиг чарышты калбартып, иштики курлавырларны долузу-биле ажыглап тургаш, нормативтиг арыг продукция талазы-биле планны декабрь 28-те күүседир болгаш пландан ажыр 5,2 муң рубльдиң продукциязын бээр.

Пландан ажыр 38 муң рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүрүп үндүрер.

Материал-техниктиг курлавырларны хумагалыг болгаш чөп ажыглап тургаш, 40 тонна металлды, 70 кубометр ыяш материалдарны, 84 тонна цементини, 645 квт-шак электри энергиязын, 12 тонна одаар чүүлдү болгаш 2800 Гкал чылыг энергиязын камнап алыр.

Бүдүрүлгени организастаарын база эргелеп башкарарын сайзыраңгайжыдып, эртем-техниктиг депшилгениң темпилерин дүргедедип, хол-биле кылыр ажылдарны кызырып, мурнакчы дуржулганы калбаа-биле нептереткенниң ачызында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезин доктааттынган онаалдадан ажыр 1 хуу бедидер.

Камналга чурумун күштелдирип, чиг-эт, материалдарны, энергияны болгаш ажылчын күжүн чөптүг ажыглап тургаш, продукцияның бот-үнезин планда көрдүнгенниге немей 0,5 хуу чиңгедирин хандырар.

1984 чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин комбинаттың ажыл-ишчилери хуусаа бетинде күүседип, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин чедиишкинниг боттандырар база Совет Тываның 40 чылын күш-ажылчы белектиг уткуур дээш төлептиг үлүүн киирер дээрзин бүзүредип турар.

Социалистиг хүлээлгелерни комбинаттың актив хуралынга чугаалажып көрген болгаш хүлээп алган.

ИЙИГИ БРИГАДАДА

Таңды районда «Коммунизмниң херели» совхозтуң конторазынга эртенги шактарда улус хөй болур. Кылыр ажыл-ижин дугуржуп алган ажылчыннар оон чүкчүкче тарап чоруптарлар. Мен аңаа чеде бээримге, тускай эртемниглер өрээлинде улус база хөй болду. Зоотехниктер, мал эмчилери, бригадирлер ажыл-ижин чугаалашкан, машина-техниказын хуваашкан турлар. Оларның аразында мал эмчизи Оюн Сарыг-оол, ийиги хойжу бригаданың бригадири Василий Оюн оларны эскерип кагдым. Кайызы-даа ажылынга бердинген улус дээрзин билир мен. Сарыг-оол мында чээрби ажыг чылдар дургузунда ажылдап турар. Ооң ажылгырын чалак «Күш-ажылчы шылгарал дээш» медаль-биле үнелээн. Василий аныяк, хойжу бригаданы хүлээп алгандан бээр үр болбаан. Ынчалза-даа чоннуң идегелин шынзыдып четтигипкен. Бригадир биле мал эмчизи бригадада малдың амгы байдалын чугаалажып орда таваржы бердим. Дораан-на Совет Тываның дөртен чыл оюнга тураскааткан социалистиг чарыштың бригадада канчаар чоруп турарын сонуургадым.

— Ук чарыштың баштайгы үш неделязын багай эвес эрттирдивис. Бригаданың хойларында-даа, чаш хураганнарында-даа хорамча чок ийин. Чайын малды эки семирткенивистен деңгели ам-даа шыырак хевээр— деп, бригадир чугаалап ор —Мал чеми база четчир. Төрүүр хойларга немелде чемнерни база берип турар. Ижер суу чылыг.

— Малга эм аймаан четчир кылдыр тыптынып алган бис—деп, мал эмчизи Сарыг-оол Кивалович бистиң чугаавыска киржи берди.—

Хойдан-на хураган

Кыштагларны чогуур үезинде дезинфекциялаан. Мал аарыгларын болдурбазының талазы-биле профилактиктиг ажылдарны баш бурунгаар чоруткан.

Бригаданың малчыннары шуптузу «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя!» деп социалистиг чарышка хаара туттунган болду. Элээн хөй малчыннар аазаанындан хөй хураганны доруктурар, мал продукциязының бот-үнезин чиңгедир сорулганы салган. Бо чорук «күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр бир хуу бедидер, продукцияның бот-үнезин 0,5 хуу немей чиңгедир» деп партияның даалгазынга дүгжүп турар.

Совхозтуң ийиги хойжу бригадазының кыштагларынга база четтивис. Малдың байдалы эки, малчыннарның тура-соруу, хей-аъды бедик болду.

— Совет Тываның дөртен чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш бүгү күжүвүстү салып тур бис—деп, аныяк хойжу Олег Оюн чугаалады. — Бо хүннерде хоювус хураганнаары түлүктеп тур. Хораан чүве чок. Чаш хураганнарның боткур болгаш шоваа деп чүвези аажок. Хой бүрүзүнден-не хураган алыр социалистиг хүлээлгевисти ажыр күүседир сорулгалыг бис.

Хунан-Кара Одаң-оолович биле Чудур Көк-Хунаевна Ооржактар ийилээн залында болду, хоюн оглу кадара берген. Малчыннар хураган кажаазының печказын одап турлар. Хураган кажаазының чылыы аажок. Ооң иштн делгем-даа, чырык-даа. Чаш хураганнарның чамдыызы сиген чип турар апарган. Чылыг суг ында үргүлчү белен турар.

Ооржактар «Коммунизмниң херели» совхозта хоочун малчыннарның санында кирип турарлар. Олар чүгле хой ажылынга безин он ажыг чыл болганнар. Ынчангаш оларда дуржулга улуг. Бажыңының иштн хоорай чурттакчыларыныындан ылгал чок, телевизор безин бар. Сайгылгаан бажыңда-даа, кажаада-даа чырып турар.

М. ОНДАР.

ШАЛЫПЧЫ ЭЭЛЧЕГГЕ КИРИШПИШААН

Бистиң республиканың улус ажыл-агыйының адырларының хөгжүлдезинге автомобиль транспорту онза улуг ужур-дузалыг, кол харылзаштырыкчы адыр боор турар. Чүък сөөртүлгезиниң кол кезиин Тыва автотранспорт девискээр каттыжыышкынының бүдүрүлгелери боттандырып турар. Чүък сөөртүлгезиниң хемчээлиниң талазы-биле беш чылдың үш чылдарының планын каттыжыышкын нииитизи-биле күүсеткен. Ол дээрге улус ажыл-агыйының 34 миллион тонна янзы-бүрү чүъктери, чоңга 1,4 миллион рубльдиң ачы-дузазы-дыр. Транспорт ажылдарының немей өзүлдези күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 7,7 хуу өстүргениниң күзели-биле чедип алдынган.

Чүък сөөртүлгезиниң планын Кызылдың № 2 АТБ-зи, пассажир аргыштырылгазының талазы-биле Шагаан-Арыгның, Хову-Аксының АТБ-лери чедиишкинниг күүсеткен. 1983 чылдың планныг даалгаларын каттыжыышкын кол көргүзүглер талазы-биле күүсеткен. Контейнерлерге, пакеттерге чыып чүък сөөртүрү көвүдээн болгаш нептерээн. Сөөртүр чүъктерниң аайы-биле специализацияның күзели-биле бригада кереэзин ажыглаарын сайзыраңгайжыткан.

Күрүне планын чедиишкинниг күүседиринге социалистиг чарыш улуг салдарын чедирип келген. Бодунуң башкарганы автомобилиңге чылда бир миллион тонна-километрни ажылдап кылыры дээш шимчээшкин бистиң республиканың автобүдүрүлгелеринде каш чыл улаштыр нептереп келген. Боттарының 1983 чылда алган хүлээлгелерин № 1 АТБ-ден Виктор Баев, Хову-Аксы АТБ-зинден Владимир Прибытько, Минусинск АТБ-зинден Андрей Егоркин болгаш Павел Петрик олар күүседип, миллион тонна-километрни ажылдап кылган.

Нииити ажыглаалдың автотранспортунуң ажылында эрткен чылын четпестер бар боор келген. Хандырар ужурлуг 27 министерстволарының болгаш ведомстволарының 6-зынга планныг чүък чедирилгезин чедир боттандырбаан. Чүъктерни чидирер, оорга алзыр, четпе чедирбес чоруктар тургулаан. Пассажир автотранспортунуң ажылы чоннуң негелделеринге четпейн турар.

Бо чылын, Совет Тываның 40 чыл юбилейиниң чылында, транспортчулар боттарының мурнунда улам улуг сорулгаларны салган. Бедиткен хүлээлгелерлиг ажылдап эгелээн. «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп ээлчегге киришпишаан Тыва автотранспорт каттыжыышкынының бүдүрүлге коллективтери 8,2 миллион тонна чүъкт сөөртүр, 439 миллион тонна-километрни ажылдап кылыр. Ол дээрге 1983 чылдаазындан элээн хөй. А чүък сайгарылгазының ниити хемчээлиниң 60 хуузун күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткениниң, арткан кезиин автомобиль санын четчелээниниң күзели-биле боттандырар. Абакан — Кызыл, Ак-Довурак — Абаза аразынга сөөртүлгелерге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 1 хуу өстүргеш, аңаа сөөртүлгени 9,6 муң тоннага көвүдедири хүлээлгелерде көрдүнген. Чүък алырын улгаттырарының, контейнерлер, пакеттер ажыглаарының күзели-биле сөөртүлгениң бот-үнезин чиңгедип тургаш, пландан ажыр 17,5 муң рубльдиң орулгазын алыр.

Совет Тываның 40 чылынга уткуштур шалыпчы 40 неделяны эрттирер дугайында кыйгырыгның эгелекчилериниң бирээзи болза № 1 АТБ-де Александр Шевченконуң удурткан чолаачылар бригадазы болгай. Ол бригада беш чылдың дөрт чылының планныг даалгаларын октябрь 11-ге чедир күүседирин хүлээнген. «40 чылга — шалыпчы 40 неделя» деп шимчээшкин транспортчулар ортузунда улам нептерээн, бедик бүдүрүкчүлүг шалыпчы күш-ажылдың кыйгызы апарган.

В. АФАНАСКИН.

Соңгулдаларга уткуштур

КҮШ-АЖЫЛ КИЖИНИ КААСТААР

Бүгү совет улус-биле бир дөмей, Мөңгүн-Тайга районнуң ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының соңгулдаларын белеткээринге болгаш оларны эрттиреринге холбаштыр партия организацияларының сорулгаларының талазы-биле СЭКП ТК-ның доктаалын удуртулга болдургаш, чугула ужур-дузалыг ол болуушкунну күш-ажылчы белектерлиг уткуур дээш шудургу ажылдап турар.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге сорук кирген мөңгүн-тайгажылар он бирги беш чылдың өзек чылының планныг даалгаларын болгаш боттарының социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткеннер. Олар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң соңгулдалар хүнүнге чедир 1984 чылдың баштайгы кварталының планнарын бүгү көргүзүглер талазы-биле күүседир деп бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алганнар. Ол бүгүнү районнуң ажыл-агыйларының тус-тус бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының төлээлекчилери дуп боор хүлээп албаан, тайбыңны камгалап арттырар дээш Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың амгы үеде ап чорудуп турар хемчеглерин, иштики база даштыкы политиказын, могаг-шылаг чок ажыл-чорудулгазын ханызы-биле медерел билип, аңаа харыы кылдыр үре-түңнелдиг ажылдаар, медерелдиг сагылга-чурумну участок бүрүзүнге быжыглаар дээш ындыг хүлээлгени ап турар.

Районнуң бүгү ажылчыннары СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр бир хуу улгаттырар продукцияның бот-үнезин 0,5 хуу немей чиңгедир талазы-биле болган чугааны база изин-биле деткээн болгаш ону амыдыралга боттандырары-биле тодаргай хемчеглерни ап турар. Бо талазы-биле мурнакчы бүдүрүлгелер — районнуң септелге-тудуг участогу, райпо болгаш өске-даа черлер тускай планнарны тургускан.

Районнуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң күрүне планнарын күүседиринге кол күш — аныяктар болуп турар. Оларның аразында хүн үлүүн доктаамал ажыр күүседип турар мурнакчылар эвээш эвес. Хойжулар Александр Иргит, Борис Тейниң, тудугжу Владимир Эрес-оол болгаш өске-даа он-он шалыпчылар районнуң шолбаннары болуп турар. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Соведиңге депутаттың кандидады кылдыр Бай-Тайганың № 648 соңгулда округундан ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң аныяк хойжузу Борис Дамдынович Тейпиңни депшиткени база таварылга эвес. Ол дээрге чүгле Б. Тейпиңге эвес, бүгү аныяктарга бүзүрелди көргүскени ол.

ССРЭ-ниң Дээди Соведиңге соңгулдаларже хүнден хүнче чоокшулап орар бис. Аңаа уткуштур калбарган социалистиг чарыштың түңнелдери үнүп, адыр бүрүзүнде мурнакчыларның саны көвүдеп орар. Ол бистиң күш-ажылчы тиилелгелеривис, бурунгаар базымывыс болур.

М. ОНДАР,
Мөңгүн-Тайга райкомунуң секретары.

Коммунист дугайында чугаа

ИДЕПКЕЙЛИГ МАЛЧЫН

Ишкиннер кадар оъттуг, доңмас кара суглардыг өшкүнүң ёзулуг-ла ораны чер. Ээ ёзу-биле одарларын чоптуг ажыглап, онаашкан ажылы дээш харысалгалыг ажылдаар болза, малдың бажын-даа чидирбес, продуктулуун-даа кудулатпас.

Шак ындыгларының бирээзинге Сүт-Хөлде Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг «Сүт-Хөл» совхозтуң өшкү кадарчызы коммунист Норжуң-оол Сат хамааржыр. Бо малчын он алды чыл дургузунда ниитиниң малын кадарып келгеш, чыл бүрүде бердинген онаалдаларны ажыр күүседип турар төлептиг кижи.

Он бирги беш чылдың үшкү чылында дуржулгалыг өшкү кадарчызы төрүүр чүс өшкүге онааштыр 103 анайны менди доруктурган, бир баштан-на ортумаа-биле 800 грамм дукту кыргып алгаш, социалистиг чарыштың негелделерин ажыр күүсеткен. Ынчангаш ажыл-агыйның мурнакчыларының одуруунга база катап кирген.

Кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткениири ооң эки чаңчылы болу берген. Ол бодунуң күжү-биле 10 тонна сигенни белеткээш, сөөртүп алган, малдың чаш төлүн хүлээп алырынга белеткелди эки чорудкан.

Мурнакчы малчын чүгле онаашкан ажылын ак сеткилдиг күүседип чоруур эвес. хөй-ниитиниң херээнге идепкейлиг киржип, партия хуралдарынга, көдээ Советтиң сессияларынга саналын берип, ниитиниң малының баш санын өстүрер, продуктулуг чоруун бедидер дээш доктаамал сагыш салып, бодунуң бодалдарын, саналдарын, дуржулгазын бо-ла чугаалай берген турар. Оон ангыда Ишкиннерге машина оруун экижидериниче, малчыннарны чугула херегселдиң барааннары-биле үзүктел чок хандырарыныче кичээнгейни салып, кем-херек үүлгедирлерге, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээрлерге, оорларга удур демиселди доктаамал чорудуп турар. Шак ындыг хөй-ниитиниң херээ дээш сагыш салып чоруур дескел чок коммунисти СЭКП Сүт-Хөл райкомунуң кежигүнүнге, Ишкин көдээ Совединиң депутадынга соңгаан.

Сүт-Хөл районнуң коммунистери Норжуң-оол Сатты партияның XIX область конференциязының делегадынга соңгуп, улуг идегелди көргүскен. Ол амгы үеде СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң болгаш партияның XIX область конференциязының шиитпирлерин малчыннарга таныштырып, ону күүседир хемчеглерни ап турар. Дуржулгалыг өшкү кадарчызы Совет Тываның 40 чылын күш-ажылчы белектерлиг ужуражыры-биле төрүүр чүс өшкүден 100 анайны менди доруктурарын, бир баштан-на 800 грамм дукту кыргып алырын, 15 тонна сигенни белеткээр бедиткен хүлээлгени алгаш, кожазы малчын Чаданмаа Монгушту социалистиг чарышка кыйгырган. Амгы үеде бо ийи өшкү кадарчызының аразында ниитиниң малын кыштадыр хүр ажырар, өшкү бүрүзүнден анайны менди доруктурар дээш күш-ажылчы маргылдаа калбарган.

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны коммунист Норжуң-оол Сат бо чылын алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш 1984 чылдың баштайгы хүннеринден эгелээш шалыпчы ажылдап турар.

О. БОРАШ.
Сүт-Хөл район.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ ДЫҢНАЛЫП ТУР...

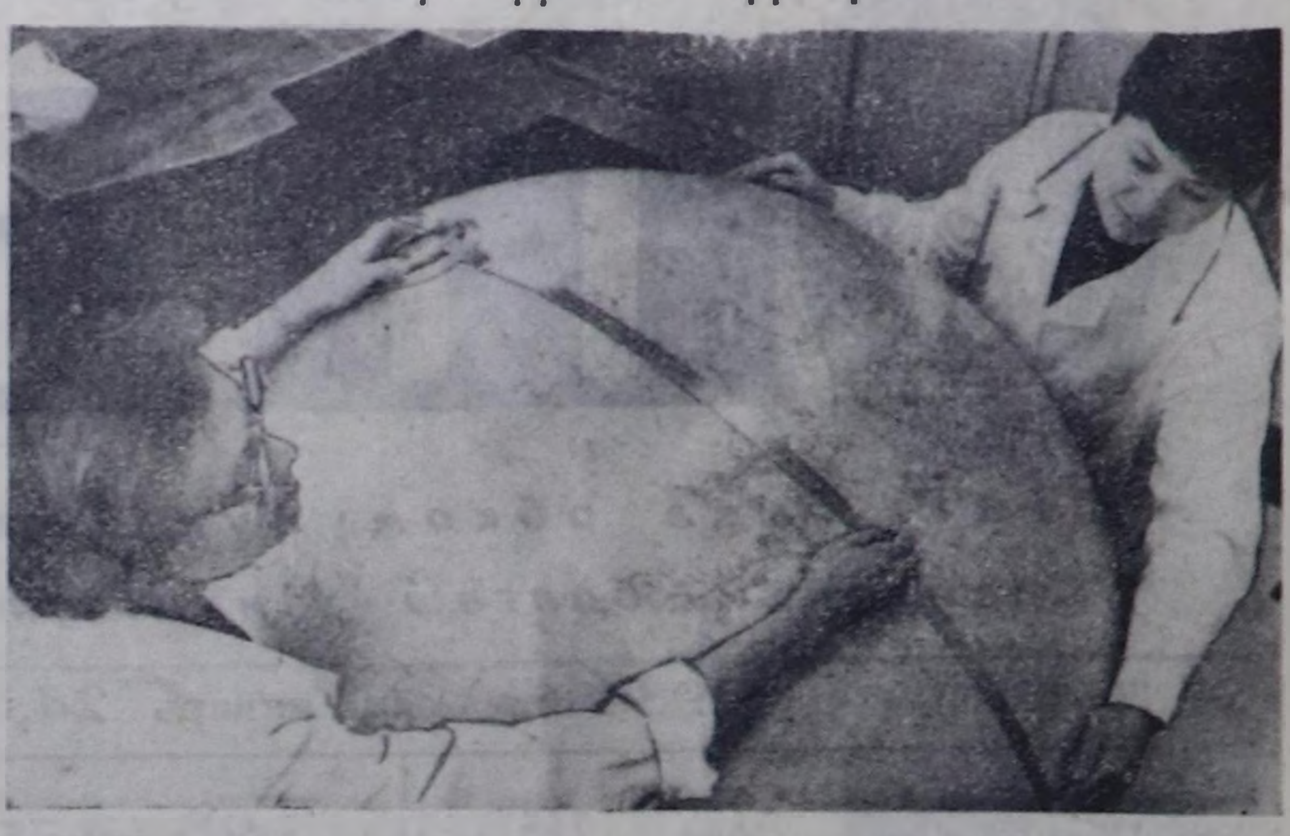

МОСКВА. Сейсмологтуг шинчилелдерни Совет Эвилелинде 25 улуг эртем албан черлери чорудуп турар. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Ленин орденниг О. Ю. Шмидт аттыг институду сейсмология айтырыгларын шинчилээриниң төвү болуп турар. Ол институттуң сейсмологтуг Төп обсерваториязын 1967 чылда Обнинскиге ажыткан.

Чоок болгаш ырак черлерниң шимчээшкиннериниң чалгыгларын эртемденнер чигези-биле айтыр приборларның дузазы-биле илередип, тодаргайлап турар. «Күштүг чер шимчээшкини болуп тур» деп сестер өңнүг таблога көстүп келир. Ол дугайын сагындырган медээ база хары угда дыңналы бээр. Сейсмологтуг чайгылышкыннарның мөзү-шынарын геофизика эртемденнери өөренип көрбүшаан, Черниң иштики тургузуун тодаргайлап турар.

ЧУРУКТА: сейсмологтуг хайгааралдарның түңнелдерин лабораторияда тодаргайлап турары. Инженерлер (солагай талазындан) Л. М. Юдакова болгаш О. В. Грин оларның чер шимчээшкининиң болган черин илередип турары.

В. КОШЕВОЙНУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ПАРТБӨЛҮК ОРГАНИЗАКЧЫЗЫ

Совхозка кукуруза звенозу чээрби чеди чыл бурунгаар тургустунган. Ынчан ооң удуртукчузунга чээрби беш харлыг аныяк ишчини томуйлаан. Дүрбүлек Ондар идегелди ажыл-херек кырынга бадыткаар дээш звенонуң ажылын кызымаккай башкарып, чылдың-на багай эвес дүжүттү өстүрүп турган. Аңаа беш чыл ажылдаан соонда, ак сеткилдиг ажылчынны мал ажылынче шилчидип, бир кодан хой хүлээдип берген. Дүрбүлек Ондар ам чээрби үш чыл хойжулаан үезиниң иштинде төрээн совхозунга хөй хураганнарны өстүрүп, арбын дукту кыргып, күрүнеге дужааган.

Чыл санында бир кодан хураган немежип турган дээш чижеглеп алырга, ол-ла чылдарда чээрби хире кодан хой немешкен деп болур.

Хойжунуң амыдыралында бир онзагай, уттундурбас болуушкун — 1966 чылда СЭКП кежигүнүнге киргени болур. Онаашкан ажылынга кызымаккай ажылдавышаан ол хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиин көргүзүп. «Чыраа-Бажы» совхозтуң Хорум-Даг салбырының Ак-Хаяда хойжу бригадазында партия бөлүүнүң организакчызынга ол хөй чылдарда соңгудуп келген. Көдээ Советтиң депутады, аныяктарның дагдыныкчызы.

Коммунист Ондар бо кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткелдиг кирген. Коданда мал чеминиң курлавыры четчири-биле бар, малдың деңгел-күжү эки. Чымыштыг, харысалгалыг үе — хой олдаашкыны бо хүннерде түлүктээн, баштайгы алдынган чаш хураганнар онча-менди дорутуп турар.

— Он бирги беш чылдың эвек чылында төрүүр чүс хойдан 95 хураганы камгалап алыр хүлээлгени алгаш, ону күүсеткен мен — деп, мурнакчы малчын чугаалап олурар.

Коммунист Дүрбүлек Опуяевич Ондар партияның XIX область конференциязының ажылынга чоокта чаа киришкеш, ооң шиитпирлерин малчын эш-өөрүнге таныштырып. партбөлүктүң коммунистерин Совет Тываның 40 чыл болур оюнга алдаржыткан социалистиг хүлээлгезин күүседиринче органызастап турар.

К. ООРЖАК.
Чөөн-Хемчик район.

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Алдын-оол Күжүгеттиң удурткан тудуг бригадазы эмир чылын тудуг-монтаж ажылдарын планда көрдүнгенинден 71,3 муң рубльге хөйнү кылган. Бригада амгы үеде Ак-Довурак хоорайда 60 аал чурттаар чуртталга бажыңының хаваазын доозар четкен.

Чечек Доңгаковна Моңге-Назын — дашчы. Ол бо бригадада 13 чыл чедир ажылдап турар. Тудугжу социалистиг хүлээлгезин ажыр күүседип турар.

ЧУРУКТА: дашчы Ч. Д. Моңге-Назын.

Ш. КУУЛАРНЫҢ фотозу.

Идеология фронтузунуң дайынчызы

АРГАЛАРНЫ ДИЛЭЭР, ШИҢГЭЭДИР

Бяс Чунустаарович Хомушку — дуржулгалыг пропагандист. Ол Кызыл районнуң «Тере-Хөл» совхозунда партияның иштики, даштыкы политиказын өөренир курсту ийиги чыл удуртуп турар. Ооң мурнунда ол марксизм-ленинизмниң үнделиннерин өөренир курсту үш чыл өөреткеш, чедиишкинниг доосткан. Б. Ч. Хомушкунуң кичээл эрттирер арга-дуржулгазы байлак, тывынгыр, сагынгыр. Дыңнакчыларның кылып турар ажылы, шынар-составы аңгы-аңгы. Ол дээрге, көдээ Совет, Культура бажыны, эмнелге болгаш ясли-сад ажылдакчыларындан тургустунган составтар-дыр.

— Пропагандистер н и ң ажылының үг-шиң домей, олардан негелде чаңгыс ай болгай. Силерниң ажыглап турар арга-методтарыңарда өскелерден ылгалдыг чүү барыл, ону канчаар ажыглап турар силер? — деп, оон сонуургадывыс.

— Партия өөредилгезиниң системазынга он дөрт хире чыл боол-тур мен. Бо үеде хөй-ле аргаларны ажыглап турар мен. Кол-ла чүве — оларны шынарлыг, дээштиг ажыглап турган, дыңнакчыларга быжыг билигни бээрин. Сөөлгү кичээлге (ынчан «Аъш-чем программазы — бөттаныышкынында» деп теманы кол темага киирилде кылдыр киирген турган бис) дискуссияны ажыгладым. Чүге дизе, ол совхозтуң-даа школаның-даа ажыл-амыдыралынга дөрт хамааржыр болганда, дыңнакчылар «чүге» деп айтырыга боттары харыылазын деп сорулга салган мен. Дискуссияны организастап эрттирериниге шыңгыы белеткел херек, аңаа анализ, синтез, деңнелге, түңнел дээш оон-даа өске чугула аргалар херек. Чижекке алган объектизинде ажыл-агыйжы байдалды эки билири чугула база аңаа немелде кандыг-даа айтырыг турул кээп болур, аңаа база белеткел негеттинер. Ындыг болганда кол теманы орту киир өөренип чорүй, чижекке даянгаш дискуссияны эгеледивис. Коллективтиг маргылдааның түңнелинде, чедип билбейн чораан кижилер ёзулуг чедингир харыыны алган. Чижээлээрге, эъттиң эртем ёзутаар бүдүрүлгезин дээш чылда чаңгыс кижиге тонна тараа негеттинер — деп домак чугаалай каантарым билек, бир аныяк дыңнакчы тура халып келди:

— Ынча хөй тарааның херээ чүл, мен дижик, эртенги чейге кескинди хлебтиң чүгле бузундузун ажыглап турар мен — дидир.

— Хлебти эвээштин-даа чиир дизе, ону улам хөйнү бүдүрер херек. — Тайылбырладым. — Эртенги чемге чүгле кескинди хлеб херек диднер. Чүгле хлеб-биле чемненмес силер. Аңаа немей ус, сүттүг шай, дагаа чуургазы, эът ажыглап боор силер. А эътти, сүттү, чуурганы хөйнү бүдүрер дизе, хоолулуг чем — мал чеми тарааны хөйнү өстүрер апарбас бе? Хлебти эвээшти-даа чиир дизе, тарааны хөйнү бүдүрер херек.

— Мындыг янзылыг айтырыглар сайгарылгазын оон-даа хөйнү кылган бис.

Бяс Чунустаарович дыңнакчыларының дугайында чүгле эки сестерни чугаалады. Күнгүртүг көдээ Культура бажыңының директору коммунист Билчээ Даңзынай, суурда ясли-сад эргелекчизи коммунист Доңгак Хертек, аныяк коммунистер эмчи сестразы Ирина Шоожун, эмнелге чолаачы Борис Маады болгаш оон-даа өскелерни адап, черле ынчаш дыңнакчыларның политиктиг билииниң чыл бүрү өзүп, оларның сонуургалының улгадып, четпестерге эптеш чок болуп бар чыдарынга өөрүп чоруур болду.

Кандыг четпестер дугайын чугаалап турарын база сонуургадым. Ол база-ла сөөлгү, дискуссия кылган кичээлге сайгарган айтырыг болду — колдуу совхозтуң экономиказынга хамаарышкан. Ол дээрге-ле совхозтуң иштики сагылга-чурумунуң куду деңнелиниң чылдагааны-дыр.

«Тере-Хөл» совхозту боттарының районунда «Тинлелге» совхоз-биле деңнеп турганы. сайгарып турганы айтырыгларны шын билип алырынга дыңнакчыларга сонуурганчыг болган. Ындыг кичээлдерни хоочун башкы, дуржулгалыг пропагандист моон-даа соңгаар эрттиргилээрин планнап, совхоз бүдүрүлгезинде бар болуп турар четпестерни бо. 1984 чылда чайладыр дээш кызымак ажылдаарын дыңнакчылардан чедип алыр сорулгалыг.

«Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы ээлчегге идепкейлиг киржип, СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң эрткен сессиязының болгаш партияның XIX область конференциязының материалдарын кичээлдерге хандыр өөренири — пропагандист Бяс Чунустаарович Хомушкунуң удуртуп турар школазының сорулгазы.

В. САТ.

Шынар-ажылдың көрүнчүү

КӨРГҮЗҮГЛЕРИ АҢГЫ-АҢГЫ

Тудуг материалдарын бүдүрүп турар бүдүрүлгениң мурнунда турар сорулгаларның бирээзи — продукцияның шынарын экижидери. Бир эвес хепта үр-ле дизе ийи-үш чыл кедер болза, туйбудан туткан бажың чыл-чылы-биле турар. Ынчангаш тудуг «хлевин» бүдүрериниге кол негелде — шынар болур.

Туйбу бүдүрүп турар Кызылдың болгаш Кызыл-Мажалыктың туйбу база Элегес-Аксының керамиктиг хана материалдары заводтарының продукциязының шынары кандыгыл? «Тудуг материалдары» бүдүрүлге каттыжышкынының 1983 чылда нормативтиг арыг продукция бүдүрерин 105,3 хуу күүсеткен. Бо талазы-биле планын Кызыл-Мажалыктың заводу күүсетпээн.

Туйбунуң ортумак марказын Кызылдың заводу 100,4 хуу чедирген, азы мурнундагы чылга бодаарга, 12,4 хуу өскен.

Эмир чылын продукцияның шынарын экижидерин Кызылдың туйбу заводу чедип алган. Бо завод туйбунуң марказын экижиткен. Нормативтиг арыг продукция бүдүрери 117,2 хуу күүсеттинген. 1983 чылга деңнээрге, өзүлде 108,1 хуу болган.

Кызылдың туйбу заводу туйбу бүдүреринниң чыл планын хуусаа бетинде ажыр күүсеткен. Туйбу уштукчузу Г. П. Гилёв, чыыкчылар бригадири В. В. Фёдоров, шыгдыкчы В. П. Сопова болгаш бүдүрүлгениң өске-даа мурнакчылары чүгле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткен эвес, ажылдың шынарын база экижиткен. Бүдүрген продукция стандарттарга дүгжүп турар болгаш эки шынарлыг кылдынган. Ынчангаш шынар талазы-биле чагыкчылардан чаңгыс-даа хомудал кирбээн.

Ажылдың шынарын экижидерин бо завод канчап чедип алганыл? Ооң-биле демей байдалда турар Элегес-Аксының болгаш Кызыл-Мажалыктың заводтарының шынар талазы-биле көргүзүглери чүге куду болуп турарыл деп айтырыгга харыы негеттинип турар.

Элегес-Аксының заводунуң бүдүргени 16,4 муң туйбузу бракталтынган. Мынча хөй продукция бүдүрериниге чеже чарыгдалдар үнмээн дээрил. Боран-сарай ажыл тудуг ажылынга шуут таарышпас. Хереглекчилер өске-даа тудуг материалдарындан ойталаан.

Сай-довурак болгаш чугай бүдүрери шынар чок болуп турар. Эмир чылын 1 муң кубометр сайны, 33 тонна чугайны негелдеге дүүшпес деп көрген болгаш тудугта ажыглаарын чөпшээревээн.

Кызыл-Мажалыктың туйбу заводу шынар болгаш сан талазы-биле эң-не куду көргүзүглүг. Беш чыл бурунгаар 8 миллион туйбуну бүдүрүп турган болза, эмир чылын чүгле 3 миллионну бүдүрген. Ооң шынары база хирелиг. Завод нормативтиг арыг продукция бүдүрерин 68,5 хуу күүсеткен.

Ниитизи-биле «Тудуг материалдары» бүдүрүлге каттыжышкыны продукцияны үрей кылганындан 163,7 муң рубльди чидирген. 1982 чыл-биле деңнээрге, бо чидириг 124,6 муң рубльге кызырылган-даа болза, байдал дүвүренчиг болуп артышаан.

Шынарны экижидеринге бүдүрүлгениң технологиязын экижиткени, дериг-херекселдерниң чөп ажыглалы тепкииш болур. Бирги чартык чылда Элегес-Аксыда заводтуң технологтуг үшкү шугумун, чыл төнчүзүнге чедир ийигизип ажыглалга киирери көрдүнген. Ында котёлдуң септелгезин чоруткан. Бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга шаптыктыг чүүлдер бар. Арматура четкилери, чонар станок болгаш ийиги котёл септээринге херек хоолайлар негеттинип турар. № 16 вентиляция урелишкиннерге таваржып турар. Бо бүгү шаптараашкыннар шынарлыг ажылдаарынга доктар болуп болур.

Кызылдың туйбу заводу кол технологтуг херекселдерни, чер казар, чүдүрер, дүжүрер техниканы чогуур үезинде эдип, септеп ап турар. Ында чаа техниктиг лабораторияны ажыглалга киирген. Туйбунуң шынарын экижидеринге кылдынган ажылдарның салдары эвээш эвес. Ынчалза-даа чугайның шынарын экижидери чугула сорулга болуп турар.

Шынарны экижидер дизе, күш-ажылчы коллективтерге кижизидилге ажылын күштелдирери негеттинер. Борта ажылчын бүрүзүнүң харысалгазын билдирери негеттинип турар. Шынар дээш демиселге инженер-техниктиг ажылдакчыларның киржилгезин күштелдирери чугула.

А. ХОВАЛЫГ.

Черниң кежиин четтирер дизе

СУГГАТЧЫНЫҢ БОДАЛЫ

Чаъс-чавышкын, ол-шык-ла бар болза, тарааның бедик дүжүдүн ап болур. Ол шын, ону кижи бүрүзү, тараажы эвес-даа улус эки билир. Ынчалза-даа республиканың суггаттыг черлеринге тараан тарааның дүжүдү чылдың-на көрдүнген деңнелинге четпейн келген. Ол туржук чамдык суггаттыг черлерниң дүжүдү суггат чок черлерниинден безин чавыс болуп турар таварылгалар бар. Ооң чылдагааны чүдел?

«Черге ынак, черни хүндүлээр болзуңза, ол сеңээ база ындыг болур». Мындыг харыыны «Алдан-Маадыр» совхозтуң хоочун тараажызы Бызыттаа Ыдыйоолович Моңгуш берди. Ол боду пенсияланып төрээн черинге дүжүт өстүрүп, чер суггарып келген. Бодунуң ол буянныг мергежилин ам оглу Сергейге дамчыткан. Ол оглу ортумак школаны беш чыл бурунгаар доскаш, ооң мурнунда-да ачазынга дузалажып чораан болгаш, мурнакчы суггатчыларның бирээзи болу берген.

Суггатчы болуп ажылдаан баштайгы чылында Сергей Бызыттааевич хүлээнип алган 76 гектар черниң бир гектарындан-на 13 центнер кызыл-тасты өстүрген. Комсомолчу суггатчыга ол багай эвес көргүзүг. Күш-ажылчы бажымнарын чаа эгелээн оолдуң чоннуң макталын ап эгелээни ол. Ооң өстүрген дүжүү чыл келген тудумна көвүдеп органн. Бурунгу чылын гектардан-на 22 центнер азы 76 гектар шөлүнден 167,2 тонна тарааны өстүрген. А он бирги беш чылдың эвек чылында гектардан 20,3 центнерни алган. Бо база безин көргүзүг. Республиканың бүгү суггаттыг черлеринден ол хире көргүзүгнү канчап чедип албайн турар бис? Бо айтырыгга хамаарыштыр ук суггатчының бодалы мындыг.

«Суггатчы кижи кызымак болур ужурлуг. Үргүлчү-ле шөлге турары чугула. Шөлдүң болгаш сугнуң аяның билген турар. Тарааның өзүмүнүң болгаш хонуктуң кайы үезинде суггарарын база өөренип көөр. Кежээ сугну аксып кааш, эртен кээп чоруктү болдурбас, Чем чиир аразында безин хайгаарап турары чугула: сугнуң коргалдавайн аңаа изепкен черин безин эдери белен эвес болгай. Эде кылган, каскан черлер дүжүттү чавызадып, черни суггарарынга эпчок болдуруп турар. Ынчангаш механизаторлар база черни болбаазырадырда оваарымчалыг болур херек. Черни ынчаар ажаар болзувусса, хөрзүннүң чемижи-даа шоолуг хоравас, чемишчидилге база шүүрелип батпас. Черниң кежиин ынчан кымдаа четтирип болур».

Сергей ам дөрт кежигүннүг бир суггатчы звенону удуртуп турар. Аныяк суггатчыга ол — улуг идегел. Чаңгыс чер чурттуглары Сергей Моңгушту көдээ Совет депутадынга база соңгуп алганнар. Кижи кежээ болурга, ажыл-олча-даа, алдар-ат-даа боду келир. Агроном С. Соттаның солун аныяктарга келдүрген ажык чугаазынга хамаарышкак сашал-оваллары номчааш, суггатчы Сергей Моңгуштуң бодалдарын база чүүлдүгүнүң, номчукчуларга сонуургадырын шиитпирледим.

Б. ОНДАР.

КАРАҢГЫЗЫН

Хүн дурту кыска болгаш кышкы үеде Эрзин суурнуң кудумчуларынга эрте-ле караңгылай бээр. Төп Комсомольская кудумчузунда сайгылгаан доктаамал кыппас. Кудумчуларда чырыкты кыпсырын гостиница дежурныйы Г. Ловандай харыылаар. Сайгылгааннар чүге кывыспайн турарын ол ажылдакчыдан айтырарымга: «Шиг чыттаалы бээрге, өжүрүп кагдым» — деп харыылады.

Культура бажыңының чанында үш сайгылгаан бүлүртүң өжүп, хып турар. Суурда электростанцияның электриктерин М. Стебаков удуртуп турар. Оларның кылган ажылын кижи көрбес. Караңгы кудумчуларга суурнуң-даа, совхозтардан-даа келген эзирик чамдык аныяктар ында-мында сыгыржып алгыржып, эрткен, дүшкен улуска шаптыктап, урут-дарыг көргүзүп турар. Бир эвес кудумчу чырык турган болза, мындыг «маадырлар» турбас ийик. Почтальоннар орайга чедир солун, чагаа-бижик тарадырда фонарьларлыг чоруп турар. Почта, чунар-бажын, школа, дэвискээрлеринде безин сайгылгааннар чок.

Райкүүском М. Стебаковка тодаргай даалгадан берип, четпестерни дарый чайладырының хемчээл алырын чурттакчылар манадывыс.

А. ТАВА.

АДАЗЫНЫҢ ЧАГЫЫ

Ынчан часкы тарылга белеткелиниң ындын түлүк үези. Колхозтуң дарганнаар черинге илиирлер болгаш өске-даа херекселдерни кончүг шалыпкын септеп турган. Бөлүк аныяктарны Самагалдайга трактористер курузунга өөреткеш беш чаа тракторну мундургаш чоруткан. Кезек оолдар оруука шуушуур чоруп органн тракторнуң дыка сонуурган турганывысты сактыр мен.

1949 чылдың чазы. Ол үеден бээр Дазыл-оол Уржанай колхоз, совхозунуң хөгжүлдезинге бүгү күжүн, билиин бараалгадып келгеннерниң бирээзи. Ол партия кежигүнүнге аныяк чылдарында кирген.

Дазыл-оолдуң ачазы Хуурак-оол кырган Тыва Арат Республиканың алдарлыг малчыны чораан. «Техниканга камныг, чогуур үезинде септеп-селип ап чор. Үзээрчаарын база утпа» деп адазы чагыыр. Ачазының чагыын ол амыдыралга херек кырында боттандырып чоруур. Ооң механизатор стажы 34 чыл ашкан. Сөөлгү хүннерде коммунист Дазыл-оол Хуураковович Уржанай «О. Шынаа» совхозтуң төп электростанциязында мотористеп, чай-шөлээн чок ажылдап турар. Ол аныяктарның доктаамал дагдыныкчызы. Аныяк коммунистерге, механизаторларга арга-сүмезин кадып, оларны күш-ажылга өөредип чоруур.

С. АРТЫНА.
Тес-Хем район.

Чагаа -парлаттынмаза - даа...

ЭКИЖЭЭН

«Бай-Тал» совхозтуң Дашты-Тей хойжу бригадазының ажылчыны Е. Иргитке. Силерниң бижээн чүүлүнерге совхоз директору М. С. Ооржак «Солуннар озалдай бээр таварылга турган. Бо айтырыгны көдээ Совет күүскомуйга эрткен чылдың декабрь 22-де сайгарып чугаалашкан. Моон соңгаар солун, сеткүүлдерни болгаш өске-даа чагаа-бижиктерни саадатпазының хемчээн алган. Почта чедирилгезиниң талазы-биле контрольду күштелдирген. Сөөлгү үеде почта чедирилгези экижээн» деп харыылаан.

ХЕМЧЕГ АЛГАН

Улуг-Хемде «Ак-Туруг» совхозтуң профэвилел комитединиң четпес ажылының дугайында шүгүмчүлелдиг чагааны редакция алган. Ында профэвилел комитединиң, ооң даргазы В. Т. Успуннуң четпес ажылдарын айыткаш, оон уламындан ажылчыннарның ажылдаарынга, чурттаарынга чамдык таарымча чок чүүлдерниң барын демдеглээн. Ылангыя МТМ-де санитарлыг байдалдың четпезин септелгези багай кылдынганын бижээн. Оон ангыда профэвилел комитединиң даргазы В. Т. Успуннуң ажылынга ээ-харысалга чок, сагылга-чурумунда, ажы-чаңында четпестерни шүгүмчүлээн болган.

Чагаада айыткан четпестерни хынап көөрге, шын болган. МТМ-де болгаш өске-даа четпестерни эдериниң хемчеглерин совхозтуң парткому, профэвилел комитеди ажылдап кылгаш, күүседип эгелээн. Профэвилел комитединиң даргазы В. Т. Успуннуң хуу херээн СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бюролунга чугаалажып көрген. Ооң ажылынга ээ-харысалга чок, сагылга-чурумунда, ажы-чаңынга четпестери дээш партия талазы-биле шыңгыы хемчег хүлээткен.

КЫШТАГЛАРДА БАЙДАЛ

1983—1984 чылдың кыжынында ниитиниң малы хүр-менди болзун дээш бистиң «Улуг Октябрь» совхозтуң малчыннары кужениишкинниг ажылдап турар. Амгы үеде ниитизи-биле 1600 ажыг хөй төрээн хураганнары менди. Совхозта төрүүр коданнарг малчын бүрүзү саманчылар-биле хандыртынган. Шупту он бир төрүүр кодан бар.

Малчыннар Хымыс-оол Хертек, Дээк-оол Кужугет, Кара-оол Иргит оларның коданнарында хойлар 200-220 чедир хураганнапкан. Эрткен чылын база ук малчыннар эки көргүзүглерлиг болганнар. Үре-түңнелдиг ажылы-биле малчыннар Дээк-оол Кужугет, Ирина Иргит, Тырыш Кужугет күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты чаалап алганнар. Дуржулгалыг малчыннар ам Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг ажыл-иш-биле уткуур сорулгалыг ажылдап турарлар.

Саргал ховузунда малчыннарның кажаа-хоразының септеттинип, чылыглаттынганы эки, шуптузунда чылдык бар. Малчыннар кыштаглаашкынны организастыг эрттирериниге сакманчыларның улуу улуг. Саргал ховузунда малчыннар турлаанда аныяк сакманчылар Родина Хертек, Светлана Довур база Сайдай Доржу оларның ажылынга бердинген, кыдыгмак чоруун малчыннар мактал-биле чугаалажырлар. Ук малчын турлагда мал суггарар чылыг суг, мал чеми четчир. Ынчангаш Саргалда малчыннарның кыштаглаашкыны хүр эртер дээрзинге бүзүрел улуг.

Биче Ажыкта байдал арай дүвүренчиг. Ында бир кодан дүңгүш төрүүр хөй-биле бир кодан хураган кыштап турар. Мында суг талазы-биле байдал берге. Кыштагда кудук бар-даа болза, мотор ажылдавас болганындан кудук ажыглаттынмайн турар. Ук моторну ам-даа септеп чадажып турар. Суг чедишпезиндеп хойнуң деңгели кошкак. Ында малчыннарның берге байдалын өөренип көрүп, совхоз дирекциязы чогуур хемчээн ап турар. Сөөлгү үеде улуг сава салгаш, суг сөөртүр машина-биле сугну доктаамал дажыглап турар.

Совхозтуң өске кыштагларында малчыннарының сүт-биле хандырылгазы эки. Оларның одаар хөмүр-дажын, ыяжын база доктаамал сөөртүп чедирип турар. Совхозтуң чолаачылары, трактористери малчыннарның ажылынга улуг дузаны чедирип келгеннер. Артык келектер чок болганындан харыя туруушкуннар, ажылга үзүктелишкиннер таваржы бээр.

Малчыннарның культурлуг амыдыралының деңнели негелдеге четпейн турар. Оларда радио чок, хурал-суглаа кылыр, лекция, беседа дыңнаар кызыл-булуңу чок. Амгы үеде совхозтан-даа, районда-даа малчыннарга лекция, беседа кылып келген кижи чок. Чүгле мал эмчилери зоовет-өөредилгени эрттирип турарлар. Малчыннарга кээп турар автомагазиннер оларны чогуур бараан-нар-биле хандырбайн келген. Уруглар идик-хевя, чоттунар аржыыл, согуна дээн ышкаш бараннар шуут көзүлбес. Ынчангаш бо талазы-биле чогуур хемчээн ап, дуза чедирерин малчыннар манап турар.

К. ЧАВЫРАЛ,
хойжу бригадазының бригадири.

Школа кандыг болур ужурлугул

СЭКП ТК-ның төлевилелин чугаалажып тур бис

ШКОЛА, КҮШ-КУЛЬТУРА, СПОРТ

СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыын улам ыңай көдүрер дугайында» доктаалынга болгаш партияның Төп Комитединиң июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр школаларга күш-культура болгаш спорттуң, туризмниң хөгжүлдезиниң база өөреникчилерниң күш-дамыр дадыгыышкынының экижидериниң айтырыгларын болгаш 1983—1984 өөредилге чылының бирги чартыының түңнелдериниң дугайын Кызыл хоорайның школаларының башкылар коллективтериниң январь конференциязынга чугаалашкан.

СЭКП Төп Комитединиң декабрь (1983 ч.) Пленумунга эш Ю. В. Андроповтуң чугаазын болгаш нийти билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннарының дугайында СЭКП ТК-ның төлевилелин Кызылдың школаларының башкылары сеткил ханыышкын-биле уткаан болгаш ханы сонуургалдыг-биле чугаалажып көрүп турар. Ол партийжи чугула документиде улустуң башкызының дугайында бижээни кижи бүрүзүнүң сеткил-сагыжын хайныктырып келир-дир.

«Улустуң башкызы — аныяк салгакчыларның утаан-бодал мөзү-шынарының каңнакчызы, нийтилелдиң бүдүреткен кижизи-дир, нийтилел аңаа эң-не эргим, эң-не үнелиг эртинезин, бодунуң келир үезин идегеп, бүзүреп турар. Эң-не буянныг болгаш эң-не нарын-берге профессияга амыдыралын бараалгаткан кижиден ол профессия доктаамал чогаадыкчы чорукту, бодалдың могаг-шылаг чок ажылдаарын, уругларга сагыш-сеткилиниң ханызындан кайгамчык буянныг болгаш ынак болурун, хүлээнген херээнге кызыгаар чок шынчы чорукту негеп турар»— деп, СЭКП ТК-ның төлевилелинде бижиттинген Коммунистиг партиявыска, Совет күрүневиске бистерниң, башкыларның, чоргааралын хайныктырган. Шак ындыг ада сагыш салыышкынга чүгле эки ажыл-биле харыылаар апаар бис.

Бо өөредилге чылының бирги чартының түңнелдерин ап көрээлиңер. Эки көргүзүглерни № 3 болгаш № 7 школа—99,6 хуу (директорлары В. И. Виденкин, А. И. Абросимова), № 11 школа — 99,2 хуу (директору А. П. Тещукова) болгаш № 1 школа — 99,1 хуу (директору А. М. Леонова) чедип алганнар. Эки болгаш кончуг эки өөредилгелиглерниң саны мурнуңдагы өөредилге чылының ол үези-биле деңнээрге өскен болгаш 3561 четкен. № 3, 7, 11 школаларда эки болгаш кончуг эки өөренген өөреникчилерниң саны 40—42 хуу чедип турар. Бодунуң эртеминге болгаш клазынга багай демдек чок, 100 хуу өөредилгени 316 башкы болгаш 210 класс чедип алган.

Эрткен өөредилге чылының доозукчуларындан 8 класстың 22 хуузу, 10 класстардан 67 хуузу тускай ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринче өөренип кирген.

Бо өөредилге чылының бирги чартында конференцияның хүн айтырыынга күш-культура болгаш спорт дугайында айтырыг тургустунганы таварылга эвес. «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыын улам ыңай көдүрер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын үндүргенинден бээр ийи чыл ажып турар. Хоорайның улус өөредилге килдизи, нийти билиг школалары болгаш школадан дашкаар уруглар албан черлери ук доктаалды күүседири дээш эвээш эвес ажылдарны ол үениң дургузунда кылып чоруткан.

Күш-культураның болгаш спорттуң массалыын хөгжүдер талазы-биле хемчеглерниң 5 чыл хуусаалыг планын школа бүрүзүнде ажылдап кылган. Өөредилге-кижизидилге ажылының планында бир кезээ кылдыр күш-культураны, өөреникчилерниң күш-дамыр дадыгыышкынын чугулалап киирген.

Сөөлгү чылдарда материалдыг баазаа быжыккан. Барык шупту школалар спорт залдыг, спорт дериг-херекселдери бар. Күш-культура болгаш спортта хаара туттунган аныяктарның саны көвүдеп турар. Ындыг өөреникчилерниң саны ийи чыл мурнунда 31,1 хуу турганындан ам 50 хуу чедип турар. ГТО-нуң хөрек демдээниң эдилекчилери 1981 чылда өөреникчилерниң нийти санындан 22,9 хуу турган болза, ам 41 хуузу ГТО комплекстериниң нормативтерин дужааган, хөрек демдээн алган.

Күш-культура кичээлдериниң шынары бедип турар № 2 школадан Н. Ч. Салчактың, № 14 школадан В. В. Чурутонуң, А. В. Дьяченконуң, № 15 школадан Н. Я. Григорьевтиң, № 7 школадан Н. М. Кузьминаның, школа-интернаттан Э. А. Крыцинаның күш-культура кичээлдери методиктиг бедик деңнелде болгаш солун эртип турар.

№ 14 школада күш-культура болгаш спорт өөреникчилерниң хүн бүрү амыдыралында быжыы-биле кирген деп болур. Ында эртенги гимнастиканы хүннүң-не кылыры, узаткан чапсарда шимченгир оюннарны организастаары чурумчаан. Чиик атлетикага кросстарны, массалыг маргылдааларны эрттирип турар. Эрткен чылын школага спортчу, күш-культура-кадыкшылганың 18 маргылдаалары, оюннарын эрттирген. 400 ажыг өөреникчи спортчу секцияларда болгаш уругларның спорт школаларында өөренип турар. 509 өөреникчи (72,3 хуу) ГТО комплекизиниң нормативтерин дужааган, олардан 368 кижи ГТО-нуң хөрек демдээниң эдилекчизи.

Чүгле күш-культура башкылары спорт-массалыг бүгү ажылдарны кылыры берге, аңаа активчилерни, эки спортчуларны, хөй нийти тренерлерни, класстарда күш-культура организакчыларын киириштирери чугула. Школаларда күш-культура чөвүлелдери ол ажылдарны идепкейлиг организастаар ужурлуг.

Күш-культура башкыларында боттарының кичээлдерин чогаадыкчы ёзу-биле көрүп, методика болгаш организастаарының талазы-биле бедик деңнелге чорудуп болурунуң аргалары бар.

Ындыг-даа болза № 3 школаның күш-культура башкызы И. П. Ильинаның, В. Ф. Тутатчиковтуң, № 11 школадан В. П. Баклыковтуң кичээлдери куду деңнелде эртип турар.

«Спорт херекселдеринден бериңер, ынчан чүнү-даа кылып болур, ажылывыс экижинир»— деп турарын бо-ла дыңнап болур. А школаларда бар спорт херекселдериниң эдилели, ооң кадагалалы дендии багай, социалистиг өнчүге шак ындыг хамаарылга канчап-даа таарышпас.

Хоорайның улус өөредилге килдизи, методиктиг каттыжыышкын болгаш школалар — спорт залды, спорт шөлүн эки дерип алганы, спорт дериг-херекселдериниң эки эдилели, кадагалалы дээш конкурстар чарлаарын организастаар херек.

2—3 чыл мурнунда спорт шөлдерин школалар кылып, дерип турган. А сөөлгү үеде аңаа шуут дегбестээн, ону чаартып кылырынче сагыш салбастааннар хөй. Чүгле № 4 школада (директору Л. Н. Деменская) спорт комплекси боттарының күжү-биле кылып алыр дээш оралдажып турар.

Эге класстарга-ла күш-культураже кичээнгейни улгаттырар, уругларның сонуургалын көдүрерин чедип алыр херек. Бо талазы-биле чедир кылдынмайн турар чүүлдер хөй. Бичиилер-биле ажылдап турар хөй-нийти тренерлер, үстүкү класстың өөреникчилери барык чок. Эге класстың башкылары күш-культура кичээлин өске эртемнер-биле солуп турар таварылгалар бар.

Күш-культура кичээлинде техниктиг херекселдерни — диапроектор, киноаппаратура, проигрыватель, магнитофон дээн ышкаш чүүлдерни кайы-даа школада ажыглавайн турар.

Дүрген өзүп орар кижилерниң организминиң сайзыраарынга чүгле күш-культура кичээли эвээш, оларга хөй шимчээри, маңнаары, халыыры негеттинер. Ынчангаш школаның хүн чурумунга күш-культура-кадыкшылга хемчеглерин киирерин көрүп турар. Мурнунда чылдарда эртенги гимнастиканы 6 школага кылып турган, ам Кызылдың шупту школаларында ону чурумчуткан.

Күш-культура шагын уаткан хүн бөлүктеринге хүннүң-не эрттирери көрдүнген болгай. Ону эрттирерин эреңгейлээр, азы кандыг-бир оюннар-биле солуурун көвүдедип турар.

Күш-культураның бажың онаалдазын урагларга бээр дугайында айтырыг сөөлгү чылдарда көдүрлүп турар. Кайы-бир мергежилгелерни четче шиңгээдип алырынга күш-культура кичээли чедишпес, бажыңга немей ажылдаары черле ажыктыг, маңаа ада-иелериниң школага дузазы улуг.

Ол ышкаш сөөлгү чылдарда школаларда чиик атлетика, хаак, коньки секциялары барык чок. Гимнастика мырыңай уттунган. Хаакка, конькиге маңнаарының массалыг кросстарын эвээш организастап турары таарышпас. Хаак секциязы чүгле 2 школада, № 14 школада база школа-интернатта ажылдап турар.

Уругларның чурттап турар чериниң аайы-биле күш-культура-кадыкшылга хемчеглерин организастаары база чугула. Хоорайда уругларның 4 спорт школа бар, оларның бирээзи хоорайның улус өөредилге килдизинге хамааржыр. 1950 чылдан тура ажылдап турар бо школада спорт баазазы барык чок. Чүгле сөөлгү үеде № 3 школаның эштир бассейнин спорт школазында быжыглаан. Гимнастика секциязын эрттирер зал азы класс-биле хандыртынмаан, хөгжүм херексели пианино, хевис безин чок болуп турар. Уругларның спорт школазының өөреникчилери республика чемпионнары, призерлары болур. РСФСР-ниң бирги чери дээш зона маргылдааларынга-даа база киржип турар. Шыырак спортчуларны кижизидери, тывары эки ажыл, ынчалза-даа спорт школаларының кол угланыышкыны — өөреникчилер ортузунга күш-культураның болгаш спорттуң массалыын көдүрери, ГТО комплекизиниң нормативтерин дужаарынга белеткээри болур.

Бедик мергежилдиг башкы кадрлар чедишпези — улус өөредилгезинде берге айтырыгларның бирээзи. Ылангыя күш-культура башкыларының белеткели бистиң республикада нарын айтырыг. Кызыл хоорайның школаларында амгы үеде 19 күш-культура башкылары бар. Оларның алдызы дээди, бежи тускай ортумак эртемниг. Бо чылын чаа 8 специалисти алган бис, олардан 4 башкыны шериг хүлээлгезин эрттирери-биле чоруткан. Амгы үеде № 8, 7, 4 школаларда күш-культура башкызы чок. Школада күш-культура болгаш спорттуң массалыының хөгжүлдезин-биле чергелештир, шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар база эвээш эвес. Күш-культураны, өске эртемнер-биле бир дөмей, школага кол эртемнерниң бирээзи болдурар, ооң ужур-дузазын көдүрери чугула.

Күш-культура, спорт болгаш школаларда шериг эге белеткели совет патриотчу, интернационалчы мөзү-шынарны урагларга кижизидеринге дузалаар. Нийти билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннарының төлевилелинде мынчаар чугаалаан: «ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хүрээлеңинге албан эрттиреринге белеткелдиг, Совет Армияга ынак чорукту кижизидерин, социалистиг Ада-чурттуң хамаатызы мен деп чоргааралдың, ону камгалаарынга кезээде белениниң бедик мөзү-шынарларын хевирлээрин өөреникчилерниң шериг-патриоттуг кижизидилгезиниң үндезини кылдыр тургузар. Нийти билиг болгаш профессионал школаларга шеригниң эге белеткелиниң ужур-дузазын, деңнелин база бедидер.

Шериг эге белеткелиниң талазы-биле школаларның мурнунда турар сорулгалар: өөредилге-материалдыг баазаны чурумчудары, шериг училищезинге өөренир күзелдиг оолдарны белеткээри, класстан дашкаар ажылды, камгалал-массалыг угланыышкынныг бөлгүмнерни, секцияларны организастаары, шериг эге белеткелиниң башкыларының методиктиг каттыжыышкынын тургузары болгаш оон-даа ангы айтырыгларны шериг эге белеткелиниң удуртукчулары шиитпирлээр ужурлуг».

З. БОРИСОВА,
Кызыл хоорукуускомунуң улус өөредилге килдизиниң эргелекчизи.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Уланчызы. Эгези № 19 «Шында»).

Александр Антонович **Киселёв** — районнуң Туранда бүдүрүлге каттыжыышкынының механиги.

Вера Сергеевна **Колесникова** — Тураның тараа хүлээп алыр бүдүрүлгезиниң ажылчыны.

Александр Сергеевич **Костенков** — Тураның харылзаа белдиринде ЛТЦ-2 -ниң начальниги.

Иван Васильевич **Кудря** — Тураның райүлетпүр комбинадының туйбу цегиниң мастери.

Гера Васильевна **Кузнецова** — «Новосибирскдорстрой» трестиң № 833 тудуг эргелелиниң комендантызы.

Василий Владимирович **Лаптев** — районнуң Туранда бүдүрүлге каттыжыышкынының кол бухгалтери.

Анастасия Васильевна **Леонтьева** — районнуң чуртталга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң ажылчыны.

Василий Ефремович **Макеев** — тудуг мастерлери белеткээр школаның директору.

Зинаида Петровна **Меньшикова** — районнуң план килдизиниң начальниги.

Сайын-Белек Балыкович **Ондар** — «Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчыны.

Анна Михайловна **Оюн** — Аржаан ортумак школазының кижизидикчизи.

Мария Дмитриевна **Петеримова** — райкүүскомнуң улус өөредилге килдизиниң кол бухгалтери.

Евдокия Садофьевна **Подыбалова** — Тураның районнуң бүдүрүлге каттыжыышкынының секретарь-машинакчызы.

Любовь Михайловна **Попкова** — Тураның харылзаа белдириниң Хүт салбырының начальниги.

Очур-оол Чажопайович **Салчак** — «Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчыны.

Чыдагбай Сандыевич **Салчак** — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Чердиг-оол Ламажакович **Сат** — «Өөк» совхозтуң ажылчыны.

Даркаа Семёнович **Сенгин** — «Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчыны.

Варвара Михайловна **Сухорослова** — Тураның районнуң бүдүрүлге каттыжыышкынының склад эргелекчизи.

Павел Кувандович **Танба** — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Гавриловна **Теплых** — Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң районда бүдүрүлге эргелелиниң дааранычызы.

Андрей Аминович **Торлук** — «Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчыны.

Улуг-оол Дензинович **Ховалыг** — «Кызыл тараачын» совхозтуң малчыны.

Семён Тандакаевич **Хөлдүгбей** — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Евгения Егоровна **Хуураккай** — Өөк суурда пенсионер.

Тюлюш Улуг-Аттыгович **Чамзы** — «Өөк» совхозтуң малчыны.

СҮТ-ХӨЛ РАЙОНДАН

Биче-оол Сарыг-оолович **Донгак** — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң кол зоотехниги.

Бүрбүдей Биче-Караевич **Куулар** — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң тракторизи.

Куулар Андреевич **Машпак-оол** — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң нефтьажыл-агый эргелекчизи.

Даңзы-Белек Баазанович **Монгуш** — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң малчыны.

Дукур Арбай-ооловна **Монгуш** — Сүт-Хөл суурда № 11 аптеканың санитарказы.

Опал Хойлерович **Монгуш** — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң бригадири.

Тас-оол Конзан-оолович **Ондар** — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ветфельдшери.

Колдуш Чангайовна **Ооржак** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Лапзыы Чамзырынович **Оюн** — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ветфельдшери.

Сеескпен Белековна **Сат** — «Сүт-Хөл» совхозтуң малчыны.

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Ермолай Минеевич **Антонов** — Тываның тараа продуктулар бүдүрүлгезинге эргелелиниң килдис начальниги.

Татьяна Петровна **Асташина** — Тыва АССР-ниң Дээди судунуң суд коллегиязының даргазы.

Матвей Андреевич **Бавыкин** — Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң автобаазазының чолаачызы.

Виктор Прокопьевич **Балезин** — «Медтехника» эргелелдиң мөңгүн кылыглар талазы-биле мастери.

Иван Афанасьевич **Баранов** — Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң автобаазазының чолаачызы.

Пётр Моисеевич **Беркович** — Күрүнениң Кызылда пединститудунуң улуг башкызы.

Екатерина Сергеевна **Бизяева** — «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелиниң шеверлекчилер бригадири.

Зоя Фёдоровна **Борисова** — хоорукуускомнуң улус өөредилге килдизиниң эргелекчизи.

Михаил Миронович **Бурков** — Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң тускайжыткан автобүдүрүлгезиниң механиги.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

К. ФОМВИХАННЫҢ ЧУГААЗЫ

ВЬЕНТЬЯН. (СЭТА). Лаостуң Улусчу-революстуг партиязының ТК-зының Чиңгизи секретары, Лаос Улус Демократтыг Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Кейсон Фомвихан Лаостуң улусчу армиязының тургустунганындан бээр 35 чылынга таваржаан массалыг митингиге чүве чугаалаан болгаш ССРЭ-биле быжыг найырал, бүгү талалыг кады ажылдажылга, Индий-Кыдат чурттары-биле дайынчы эвилел бистиң партиявыстың болгаш Лаос күрүнезиниң даштыкы политиказының чайгылыш чок угланыышкыны болуп турар деп демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Чиңгизи секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң 1983 чылдың ноябрь 24-те Медеглели, Совет Эвилелиниң тайбыңга ынак ленинчи даштыкы политиказын бүгү лаос улус бүрүнү-биле деткип турар деп, ол онзалап демдеглээн.

БҮРҮН ДЕТКЭЭН

БЕРЛИН. (СЭТА). ССРЭ-ниң, социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа күрүнелериниң тайбың инициативалары бүгү-нийти тайбыны хандырарынга онза чугула ужур-дузалыг болгаш шиитпирлиг рольдуг болуп турар деп, ГДР-ниң кижи эргелери дээш комитединиң болгаш ГДР-ниң эп-сеткил каттыштырылгазының комитединиң каттышкан хуралынга демдеглээн. Тайбыңның камгалаарынче, ядролуг халапты болдурбазынче угланган Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның шиитпирлиг хемчеглерин ГДР-ниң ийи комитеттери бүрүн деткээн.

ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

ЛАГОС. (СЭТА). Нигерияның күш-ажыл конгрезиниң даргазы Х. А. Суммону парлалга конференциязынга чүве чугаалаан болгаш чурттуң чаа чазаан конгресстиң бүрүн деткип турарын айыткан. Нигерияның национал экономиказын катап тургузарынга болгаш хөгжүдеринге эргежок чугула күжениишкиннерни кылырынче чаа чазакты болгаш чурттуң патриоттуг хөй-нийти организацияларын ол кыйгырган. Нигерияда болуушкуннарны АКШ-тың болгаш капиталистиг өске-даа күрүнелерниң парлалгазы хажыдыышкынныг кылдыр бижип турарын чурттуң ажылчы чоннары шыңгыы буруу шаап турар деп, Х. А. Суммону медеглээн.

КЫДАТТЫҢ ӨНЧҮК-ЧӨҢГЭЭЛЕРИ

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнам-биле кызыгаарга Кыдаттың боо-чепсектиг өнчүк-чөңгээлериниң дугайын Вьетнамның информация агентилели ВИА дыңнаткан.

Январь 2-ден эгелээш кыдат солдаттарның кезек бөлүктери кызыгаарны каш удаа үреп кирген болгаш Вьетнамның соңгу талазы Лангшон, Хатуен, Каобанг, Куангнинь болгаш Хаоньшон можуларының девискээринче шургуушкуннарны кылган деп дыңнадыгда чугаалап турар. Шак ол өнчүк-чөңгээлиг семээшкиннер вьетнам таланың чамдык кижилерни амы-тынындан когаратткан, кызыгаар чоогунда районнарның чурттакчыларынга эвээш эвес материалдыг когаралды чедирген.

НИКАРАГУА. АКШ-тың төп разведка эргелелиниң ыдалааны чепсектиг дээрбечилерге удур демиселге сандинолуг улусчу арминың дайынчылары 1984 чылдың баштайгы хүннеринде улуг тиилелгелерни чедип алган. Республиканың Камгалал министерствозунуң дыңнатканын ёзугаар алырга, сандинолуг улусчу арминың кезектери Хинотега болгаш Нуэва-Сеговия департаментилерге 120 ажыг контрреволюстуг дээрбечилерни узуткаан.

Никарагуаның Гондурас-биле кызыгаар чоогунда чурттакчылыг черлерни эжелеп алыр дээн сомосалыг дээрбечилерниң оралдажыышкыннары сандинолуг улусчу арминың дайынчыларының шиитпирлиг болгаш маадырлыг хой-ижиккиннериниң түңнелинде буурап дүшкен.

ЧУРУКТА: Никарагуа революциязының камгалакчылары.
АНН—СЭТА-ның телефотозу.

КҮҮСЕЛДЕЗИ КАНДЫГЫЛ?

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күш-культура болгаш спорт талазы-биле комитет үндүрген шиитпирлерниң күүселдезин канчаар боттандырып турарының хыналдазын чоруткан. Күш-культура болгаш спорт комитеди Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң үндүрген шиитпирлерин база өске-даа айтыышкыннарны күүседир талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чорудуп турарын хыналда бадыткаан.

Үстүкү органнардан кээп турар бүгү документилерни — доктаалдарны, шиитпирлерни, дужаалдарны бүрүткел журналынга демдеглээш, таныжып көөрү-биле комитеттиң баштаар черинче дамчыдып турар. Министрлер Чөвүлелиниң чамдык доктаалдарының контролюн күштелдирери-биле коллегияга азы «Урожай», «Спартак» спорт ниитилелдериниң президиум хуралдарынга база чугаалажып көрүп турар. Чижээ, эрткен чылдың июньда комитеттиң коллегия хуралынга СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күш-культура болгаш спорттуң улам массалыг болур чоруун чедип алыр дугайында» доктаалын Кызыл хоорайның спорт комитеди канчаар күүседип турарын чугаалашкаш, тускай шиитпирни хүлээп алган. Ол ышкаш чамдык айтырыгларны хоорукуусном хуралынга база чугаалажып турар. Чижээ, эрткен чылын Кызыл хоорукуускомунуң хуралынга дараазында айтырыгларны чугаалажып көрген: Күш-культура болгаш спорттуң массалыг болурун чедип алыры, кижилерниң чурттап турар черлериниң аайы-биле ажылды күштелдирери. Кышкы спорт сезонунга белеткел ажылдары. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күш-культура болгаш спорттуң массалыг болурун чедип алырының дугайында» доктаалының күүселдезиниң чоруп турары.

Ооң-биле чергелештир Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күш-культура болгаш спорт комитединиң база ооң «Урожай», «Спартак» спорт ниитилелдериниң үстүнде турар органнарның үндүрген шиитпирлериниң күүселдезин чедип алыр талазы-биле ажылы кошкак тургустунганын хыналданың түңнели илереткен.

Бирээде, шупту кирип турар документилер (доктаалдар, шиитпирлер, дужаалдар, билдириишкиннер, айтыышкыннар, хомудал бижиктер, ажылчы чоннуң саналы-оналдары) чаңгыс журналда бүрүткеттинип турар. Документ бүрүзүнге хамаарыштыр ооң күүсеттинген азы күүсеттинмээниниң дугайында ол журналда кандыг-даа демдеглел кылбайн турар.

Эрткен чылдың ноябрь 22-де ВЛКСМ обкомунуң, профоблчөвүлелдиң секретариады база күш-культура болгаш спорт комитединиң коллегиязы «Комсомол, профэвилел, күш-культура организацияларының кышкы спорт сезонунга белеткел ажылдарын чорудуп турарының дугайында» тускай майык ёзугаар отчётту бээр, ооң күүселдезин комитеттиң даргазының оралакчызы А. Аракчаа харыылаар турган. Херек кырында бо ажыл талазы-биле мынчага чедир чүү-даа кылдынмаан.

База бир чижек. Эрткен чылдың февральда ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күш-культура болгаш спорт комитеди өөредилге черлеринге болгаш күш-ажылчы коллективтерге албан эрттирер ужурлуг күш-культура-кадыкшыл хемчеглериниң № 205 дужаалын үндүрген. Ол дужаалдың хоолгаларын спорткомитеттиң инструктору эш Т. Кара-Сал хамаарышкан черлерже чорудар турган. Ук дужаал саазын кырында арткан. Т. Кара-Сал чүгле Чырыдыышкын министерствозунуң инспектору А. Даржаавайке аас-биле дамчыдары-биле ойлежип каан.

Республиканың спорткомитеди күш-культураның болгаш спорттуң массалыг чоруун чедип албайн турар. Комитеттиң бадылааны план ёзугаар район бүрүзү спортчу маргылдааларның 19 хевирлеринге киржир ужурлуг. Ындыг турбуже, эрткен чылын Бай-Тайга районнуң чүгле 3, Барыын-Хемчик, Кызыл, Өвүр, Тес-Хем, Тожу районнары чүгле 6—7 маргылдааларга киришкен. Ол районнарда чоннуң спортчу маргылдааларга киржилгези кошкак. База ол ышкаш лыжа, чиик атлетика, ГТО маргылдаалары дээн ышкаш массалыг маргылдааларга киржилге ыракта четпес. Ниитизи-биле, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң чанында спорткомитет (даргазы Н. А. Авдеев) спорттуң массалыг болурун чедип албайн турар. Үстүнде турар организацияларның үндүрген шиитпирлериниң күүселдезин чедип алырында эреңгейлээр чорук бар, күүсекчи сагылга чурум кошкак, организакчы ажылдар четпес тургустунганын хыналда сөөлүнде болган хуралга түңнеп чугаалашкан болгаш илерээн. Четпестерни эдерин, спорттуң массалыг болур чоруун чедип алырын спорткомитеттен негээн.

А. АРАН.

ИМПЕРИАЛИЗМ БИЛЕ РАСИЗМНИҢ СҮЛЧЭЭЗИ

Айыыл чок чорук Чөвүлелинге Мурнуу-Африка Республиканың Анголага удур агрессиязын чугаалашкаларының түңнелдери америк империализм-биле мурнуу-африка расизминиң сүлчээлиг эвилелиниң туруп турарын бүгү делегейниң мурнунга сойгалап илереткен. Агрессияның бүгү үүлгедиишкиннерин Мурнуу-Африка Республиканың доп-дораан соксадырын болгаш Анголада эжелеп алган девискээрден бодунуң шериглерин шуптузун үндүрерин негээн. Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң бүгү кежигүннериниң хүлээп алган резолюциязын деткииринден чүгле АКШ болгаш Англия ойталаан.

Ооң чылдагааннары билдингир. Каттышкан Штаттар мурнуу-африка агрессорларның кол эчис сорулгазын — Анголада бурунгаар депшилгелиг ёзу-чурумну узуткаарын деткип болгаш күткүп турар. Олар каттыжып алгаш, шериг күжүн үргүлчү ажыглап тургаш, Мурнуу Африка девискээринге расистиг колониалдыг чурумнарны мөңгежидер, кожазында хамаарышпас африка күрүнелерде байдалдарны сандарадыр болгаш Намибия дугайында айтырыгны чоптуг шиитпирлээрин үзер дээш улам-на калбак пландарны кылып турар.

АКШ-тың болгаш НАТО-нуң өске-даа чурттарының чүс-чүс компанияларының Мурнуу-Африка Республикада чазый-чилби ёзу-биле хөделип турары бүгүдеге билдингир. Олар расистер-биле кады Мурнуу Африканың чурттакчыларын мөлчүүрү болгаш бойдус курлавырларын төтчеглээри-биле бежын ажыр байып турар. АКШ Мурнуу-Африка Республика-биле садыглажып турар чурттарының даңзызының бирги черинде турар. Ийи чурттуң аразында нийти саарылга алды миллиард доллар ажып турар. АКШ-тың бизнесменнериниң дорт акшаландырыышкыны болгаш америк банкирлериниң чээлилери Мурнуу-Африка Республикада 4 миллиард доллар боор турар. Америк компаниялар Мурнуу-Африка Республикада болгаш Намибияда-даа минералдыг курлавырларны ажылдап кылырынга киржип, канчаар-даа аажок хөй ажык-кончааны ап турар.

АКШ-тың КНО-да доктаамал төлээлекчизи Дж. Киркпатрик ол бүгүнүң дугайында «Вашингтон пост» солуннуң арыннарынга мактанып бижээн: «Бистер хромну, ванадийни, платинаны, марганецти болгаш өске-даа минералдарны Мурнуу-Африка Республикадан сөөртүп алырын хандырарын сонуургап турар бис. Стратегия талазы-биле кандыгыл дээрге, ол чиг-этти оскунары тенек аарыг чорук болур ийик. Оон ыңгыда бистиң шериг корабльдеривистиң Дурбанче, Саймонстаунче, Порт-Элизабетче болгаш Кейптаунче эртип кирер аргалыг болуру херек».

Мурнуу-Африка Республиканың бот догуннаашкынныг Анголага удур амгы халдаашкыны делегейниң болгаш хамыктың мурнунда америк империализмниң улам күштелген агрессчи чоруу-биле, Гренаданың, Ливанның, Никарагуаның улустарынга удур оларның ёжур-дуруум чок үүлгедиишкиннери-биле дорт холбашпыы шуут билдингир-дир.

Г. ШИШКИН
(СЭТА).

Мугур-Аксы суурнуң улуг, биче чурттакчылары ону шупту таныыр. Ол бичежек дурт-сынныг, ооҗум чугаалыг, томаанныг. Ужуражып келген кижи бүрүзү-ле ону эптиг-ээлдээ-биле «Эжим, башкы» деп мендилээр. Ол кедээ суурда дыка-ла хөй кижилерниң башкызы. Оон өөреткен өөреникчилери чүгле төрээн суурунда эвес, республиканың кайы-даа булуңнарында чурттап, ажылдап чоруурлар. Оларның иштинде эмчи, башкы, ужудукчу, чурукчу, малчын, тудугжу, кедээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери-даа бар. Улус ону хүндүлеп, анаа-ла «Одучуевич» деп адаар.

Адыг Одучуевич Хертек 1949 чылда Кызылдың № 2 ортумак школазын доозуп тура, шилип алган мергежилинге бүгү назынында шынчы болуп арткан. 1951 чылда Абаканның башкы институдун дооскан. Аныяк оол Адыг Хертекти, оон күзели-биле ыракты Мөңгүн-Тайга районче чоруткан. Оон бээр-ле ол черде Адыг Одучуевич ол районда үнмээн. Ажылдап келген чылдарының дургузунда ол школага башкылап, директорлап, райОНО эргелекчилеп, районнуң улус өөредилгезиниң шугумунда ажылдаваан-на чери чок. Ол ам Мугур-Аксы ортумак школазының интернат эргелекчизи. Интернатта кижизидилге ажылын бедик деңнелге тургусканындан ында чурттап турар өөреникчилерниң өөредилгези болгаш сагылга-чуруму эки. Дуржулгалыг башкы Адыг Одучуевич Хертек интернаттың кижизидикчи башкыларының ажылын удуртуп, оларга методиктиг дузаны чедирип, бодунуң байлак дуржулгазын дамчыдып берип турар. «Улус өөредилгезиниң тергиини» коммунист Адыг Одучуевич Хертек суурда идепкейлиг хөй-ниитичилерниң бирээзи. Ол дуржулгалыг пропагандист, чонуң идей-политиктиг деңнелин бедидеринче база бодунуң эвээш эвес үлүг-хуузун киирип турар.

В. ТАНОВ.

ЧУРУКТА башкы А. О. Хертек.

Авторнуң фотозу.

СЕТКИЛ-ХӨӨНҮН ИЛЕРЕДИП

Культура амыдыралы

Суур бүрүзүн оваарымчалыг көрүп, кичээнгейлиг дыңнаар болза, тускай өңнерлиг, угуҗалыг болгаш аялгаларлыг. Ол өңнер болгаш аялгалар суурларның сайзыралын, оон ээлери кижилерниң сагыш-сеткилин, хөөнүн көргүзүп турар. Кижилерниң сеткил-хөөнү ажылдаарынга дээштиг чепсек.

Шак-ла ындыг бодал-биле Эрзин районнуң чамдык суурларынга барып, культура амыдыралы-биле таныжып чордувус.

Баштай-ла Бай-Даг суурга барган бис. Ол «Чаа орук» совхозтуң төвү. Эрзин, Тес хемнериниң каттышканы булуңда суур. Суурнуң дал ортузунда улуг ак бажың өскелерден онзаланып көстүп турар. Ол чаа тудуглан Культура бажыңы. Эрткен чылдың октябрьда ажыглалга кирген. Даштыкы көрүжүнүң аянныг чаражындан ынаар кым-даа барыксай бээр. Суурнуң аянчыдып турар тудугларның бирээзи ол. Ынаар улуг, биче кижилер шымап-ла шууҗуп турар. Ында библиотека, кино залы, бөлгүмнер чорудар өрээлдер, спорт залы бар. Ажыл-биле чугаалаарга, суурнуң чурттакчылары ындыг таарымчалыг, чараш культура черин моон мурнунда кажан-даа ажыглап чорбааннар.

Культура бажыңының адаккы каъдында коридорнуң ханазында дөрт улуг чурукту чуруп каан. Олче кым-даа чайгаар-ла кичээнгей салып бээр. Ол улуг хемчээлдиг чуруктарны Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң кежигүнү Бригад Дүпчүр Культура бажыңынга белек кылдыр чуруп берген. Амыдыралдың уран чаражын, өңнерин, аялгазын ында көргүскен.

Чаа Культура бажыңы болганда оон бүгү-ле дериглелери чаа болуп турар. 350 олуттуг улуг зал. Ында кино доктаамал үнүп турар. 33 чыл иштинде үзүктел чокка ажылдап келген кино механиги Дагба Чамзырай ында ажылдап турар. Ол эрткен чылдың планын ноябрь эгезинде-ле күүседипкен. Ол хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип турар. Чаа залда кылыр чүүлдер ам-даа бар, ону механик боду кылып турар — кылбас-түтпас чүвези чок шевер кижи-дир. Бот-тывынгыр уран чүүлдүң киржикчизи. Кинолекторий организастаарын планнаан, ону Д. Чамзырай боду удуртур.

Культура бажыңында кабинеттер-ле хөй. Бөлгүмнерге таарыштырган өрээлдер, кеттинер, дыштаныр өрээлдер бар. Кырында каъдында Эрзинниң төпчүткен библиотеказының филиалы турар. Хөй номнарны делгей чыскаапкан. Ында ном фондузу 18 муң экземпляр. Эрткен чылын 630 кижиге ном бээрин планнаан, ону 652 кижи чедирген. Номчукчуларга 10300 номнарны берген, азы бир номчукчу ортумаа-биле 15 номну алган. Фермада болгаш бригадаларда 7 көжер библиотеканы тургускулаан. Олар номнар-биле бөгаі эвес хандыртынган. Библиотеканың ажылын экижидип, чон ортузунга хөй ажылдарны библиотека эргелекчизи Р. Бадыраа чорудуп турар. Библиотеканың иштики шимелдезин, стендилерни утка-шынарлыг кылган, үргүлчү солуп турар. Совет Тываның 40 чылынга белеткенип, районнуң болгаш суурнуң төөгүзүнден материалдарны, ховар чуруктарны чыып турар.

Библиотекаже улуг, биче номчукчулар шууҗуп-ла турар. Кижилерниң номнарга сонуургалын ол көргүзүп турар. Библиотекада орус дылда кончуг ховар дээн номнар бар. Сөөлгү чылдарда ол номнарны аңаа шыгжамыр болдурбайн, билиглиг болгаш сонуургалдыг кижилер ажыглап турар. Орус дылды чоннуң өөренииринге библиотека улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Культура бажыңында бөлгүмнерин тускай өөредилге черин доосан аныяк кижилер удуртуп турар. Кызылдың уран чүүл училищезин доосан Лариса Мандал — Культура бажыңының директору. Улан-Удэниң культура институдунуң доозукчузу Раиса Оюн — уран чүүл удуртукчузу. Культура бажыңының «Тарлашкын» агиткультбригадазы каш чыл улай ажылдап келген. Ол бригаданың артистери малчыннарга, хову бригадаларынга, фермага оюн-концерттерни көргүзүп, лекция, беседаларны кылып турарлар. Агитбригадада 12 кижи идепкейлиг киржип турар. Культура бажыңында ырының, танцының, хөгжүмнүң дээш өске-даа бөлгүмнер тургустунган. Совхоз үш муң рубль-биле чаа оркестрни база садып берген. Ол бөлгүмнер-биле черлелештир амдызында эки организастап тургустунмаан-даа болза, хөөмей-сыгыттың, национал хөгжүмнүң бөлгүмнерин тургузарын оралдажып турар. Маңаа дуза херек. Суурнуң аныяктарындан 50 хире кижи янзы-бүрү бөлгүмнерде киржип турар. Бот-тывынгыр артистерде улуг назылыглар-даа бар.

Бай-Даг суурда чаа Культура бажыңы бодунуң ажылын мынчаар эгелээн. ССРЭ-ниң Дээди Соведиңге соңгулдаларга уткуштур чон ортузунга массалыг ажылче кичээнгейни мында база угландырган.

• • •

Тыва Совет Эвилелинге каттыжып турда, Булуң-Бажынга ийи-үш хире бичии куу казанак бажың болгаш арыг кыдыы эрик кырынга хөй-ле өглер тургулаан. Эрзинге баштайгы колхозтарның бирээзи аңаа тургустунган. Суур өзүп эгелээн, бичии бажыңчыгашка библиотека база ажыттынган. Дайын сөөлүнүң берге чылдары турган-даа болза, эки-ле номнар келгилээн. Номчукчулар тыва дыл кырынга эвээш санныг номнар алыр турган. Чечен чогаалдың болгаш эртемниң орус дылга кайгамчык ховар дээн номнары тургулаан. Кижилер ону магадап, чарашсынып көөрден башка ынчан номчуп билбес турган. Оон бээр элээн чылдар эрткен. Амгы салгалдың улуг кижилери (ынчаарда бичии өөреникчилер турган) чүгле тыва дылдың эвес, а харын орус дылдың номнарын номчуп турар апарган. Олар чүгле культуразын бедидеринге эвес, а билиинге, ажылынга дузалыг кылдыр номнарны ажыглап турар.

Эрзинниң төпчүткен библиотека системазының Булуң-Бажы филиалы чүгле районда эвес, республикада эки ажылдыг деп хөй чылдарда санадып келген. Библиотеканың ажылын эде тургузуп, чон ортузунга билиглерни ном дамчыштыр тарадып, амыдыралдың культурлуг деңнелин бедидери дээш хөй ажылдарны ында библиотека эргелекчизи Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Анна Кыргысовна Чавынчак хөй чылдарда кызымаккайы-биле чорудуп келген.

Оон чүгле эрткен чылда ажылының долу эвес түңнелдери мындыг. Номчукчулар санын 700 кижи чедирер планныг турган, ону 761 кижи чедирген. Оларга 12900 номнарны бээр тургаш, 13000 номнарны бижиткен. Суурда 994 кижи чурттап турар, а олардан 761 кижи номчукчулар. Оон иштинде өөреникчилер 237 хире. Номчулга конференциязын 2 катап эрттирген. Х. А. Тока-Анчымааның «Эрткен оруктарым» деп номунга номчулга конференциязынга авторну чалап киириштирген.

Күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражылга кежээзин организастаан. Аңаа суурну болгаш колхозту үндезилеп тургусканнардан 12 кижи киришкен. Партия кежигүнүнге 50 ажыг чыл стажтыг Артына Номгаевич Күнзек болгаш Кыргыс Норбу. Норлалаң Седип болгаш оон-даа өскелер солун чүүлдерни чугаалап, күш-ажылга аныяктарны кижизидер дугайында ажыктыг сүмелерни бергеннер.

Библиотека ында Культура бажыңының ажылдакчылары-биле кады «Кежээниң мурнунда хүндү» деп мурнакчылар-биле ийи кежээни организастаан. Аңаа Ленин аттыг совхозтуң мурнакчы хойжулары Антонина Ивановна Тарначы болгаш Даландай Кыргысович Норбу олар келгеннер. Кежээге хөй кижи келген болгаш ону кижизидикчи ужур-дузалыг кылдыр организастаан. Булуң-Бажы суурда Культура бажыңы сөөлгү каш чылдарда аңаа тудуп тургускан көскү бажыңнарның бирээзи ол. Оон суурнуң культура амыдыралының аялгазы дыңналып кээп турар. Аңаа кино, концерт, хуралдар, ужуражылгалар болгулаар. Ындыг-даа болза үк Культура бажыңының даштыкы хевирин оон бузук соңгалары үрээп турар. Суурда чамдык бичии оолдарның кижизидилгезиниң хирелин, хөй-ниитиниң өнчү-хөреңгизин камгалап билбези чаңгыс оон-на көстүп турар. Улуг кижилер база олче кичээнгей салбаан.

Культура бажыңы ажылдап-ла турар. Ынчалза-даа экижидип, көскү деңнелге чедирери дээш хөй-нити организацияларындан маңаа дуза херек.

А. АРАПЧОР.

УРАН ЧҮҮЛ КӨРҮЛДЕЗИ

Совет Тываның 40 чылынга тураскааткан бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдези район төвүнге болуп эрткен. Аңаа ортумак школаларның болгаш уруглар садтарының коллективтеринден бот-тывынгыр 100 ажыг артистер киришкен. Концерт номерлерниң жанрлар аайы-биле күүселделери, идиктеп, сцена каасталгазы үениң негелделеринге дүгжүп, моон мурнунда үнген күүселделеп катаптаттынмайн турар. Көрүлдеге эки киржилгези дээш бирги черге-ниң дипломуу-биле Мугур-Аксының «Чечек» уруглар сады (эргелекчизи Х. С. Доскаар) шаңнаткан. Арткан черлерни үлешкен Мугур-Аксы ортумак школазы (концерт удуртукчузу М. О. Саая), Мөген-Бүрен ортумак школазы (О. С. Салчак), «Хүнчүгеш» уруглар сады (С. Б. Саая) хүндүлел бижиктер, өртектиг белектер-биле түс-тузунда шаңнаткан. Эки киришкеннерни база шаңнаан.

Х. ЧҮЛЬДҮМ.

Мөңгүн-Тайга район.

САДЫП АЛЫКЧЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Үлетпүр садыгының магазиннери садып алыкчыларга эптиг болгаш таарымчалыг болуру-биле моон адаанда бараанарны база чээлиге садып турар: «Рубин», «Темп» маркалар-лыгдан аңгыда, өңнүг көргүзер телевизорлар, бичии хемчээлдиг телевизорлар, янзы-бүрү марканың чиик мотоциклдери, хеме моторлары, радиоприёмник херекселдери, магниторадиолалар, тюнерлер, магнитолдар болгаш 400 рубльден өрү өртектиг өске-даа радиоаппаратуралар; 100 рубль ажыг өртектиг хрустальдан кылыглар; арыг дүктен арган камволь болгаш Павло-Пассадтың өйүп кааны 30 рубль өртектиг аржыылдары, чурт иштинге кылган дүк пөстер болгаш даштыкы платьелер (капиталистиг чурттарнының аңгыда), платье кылыр пөстерни, даштыкының торгу платье пөстери, бир метри 20 рубльден өрү өртектиг трикотаж, ацетат болгаш триацетат волокнодан кылган платье пөстери, эр болгаш херээжен улустуң дүктен болгаш синтетикадан дааран хептерн (дээди шыпарның кышкы тону, эр кижиниң часкы-күскү тону, плащтар) ацетат болгаш капрон волокнолардан дааран трикотаж иштики хептер, оларның-биле кады фин бүдүрүлгениң эр кижилер кедер улуг өртектиг иштики хептерн, чурт иштинге болгаш даштыкыга-даа даараан даштыкы трикотажтың улуг өртектиг кылыглары.

Үлетпүр бараанарының садыгының моон адаанда магазиннеринден бараанарны чээлиге садып ап болур силер:

«Саян» универмаг.

№ 5 —«Детский мир» магазин.
№ 7 —«Посуда» магазин (рынок).
№ 10 —«Мебель» магазин (Титов, 6).
№11 —«Спорттовары» магазин (рынок).
№ 12 —«Электротовары» магазин (Титов, 4).
№ 13 — «Промтовары» магазин (Дружба, 1).
№ 14 —«Аялга» магазин (Кочетов, 62).
№ 16 —«Промтовары» магазин (Кечил-оол, 63).
№ 19 —«Промтовары» магазин (Трудовая, 18).
№ 22 —«Промтовары» магазин (Кирпичная, 2).

Бараанарны чээп садып алыңар! Олар силерге таарымчалыг-даа, ажыктыг болгаш кампалгалыг-даа!

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ЯНВАРЬ

24. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Документалдыг фильмнер. 9.40 — М. Горький — «Достигаев болгаш өскелер-даа». Фильм-шии. 12.00 — Телемедээлер. 12.05 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.20 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 15.55 — Концерт залында — школачылар. 16.45 — Черде, дээрде болгаш далайда. 17.15 — Чурук бүрүзүнде — хүн. 17.30 — Чаа техниканы шиңгээдип алырының айтырыгларының дугайында документалдыг телефильм. 18.30 — Документалдыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Соңгулдаларга уткуштур». 19.15 — «Блокада». Уран-чечен фильм. А. Чаковскийниң ындыг аттыг романын ёзугаар кылган. 1-ги кезээ. Бирги фильм — «Лужский рубеж». 21.00 — «Үе». 21.35 — Школа реформазының дугайында телевилелди чугаалажып тур бис. 22.05 — Концерт. 22.50 — Документалдыг телефильм. 23.10 — 23.30 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Телефильм. 8.35 — Бойдус эртеми. 2 класс. Биске кыштаар куштар. 8.55 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.15 — Француз дыл. Өөредилгениң ийиги чылы. 9.45 — Бойдус эртеми. 2 класс. Биске кыштаар куштар. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. «Сагылга-чурумнуң болгаш харылзааның культуразы». 10.35 — Физика. 8 класс. Деңзи чок чорук болгаш оон салдары. 11.05 — Шыдыраа школазы. 11.40 — Физика. 8 класс. Деңзи чок чорук болгаш оон салдары. 12.10 — Төөгү. 5 класс. 12.35 — Ниити биология. 10 класс. 13.05 — Зоология. 7 класс. 13.30 — Француз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 14.00 — География. 7 класс. Карпаттар, Крым, Кавказ. 14.30 — М. В. Ломоносов. 15.25 — Телемедээлер. 15.30 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга эртем-тайылбырлыг фильм. 18.40 — «Азияның төвү». 19.10 — А. Твардовскийниң шүлүглелинден «Куда» деп үзүндүнү А. Борисов номчуур. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — Концерт.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — Документалдыг телефильмнер. 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.40 — «Миг удачи» Уран-чечен телефильм.

25. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Элээдилерниң чогаадылгазы. 9.25 — «Блокада» Уран-чечен фильм. 1-ги кезээ. Бирги фильм. 11.10 — «Аян-чорукчулар клубу». 12.10 — Телемедээлер. 12.15 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг телефильмнер. 15.30 — Делегей конкурстарының лауреады Г. Мамайков баянга ойнаар. 16.00 — Документалдыг телефильм. 17.00 — Песня далёкая и близкая. 17.45 — «Он алды хар чедир болгаш оон өрү назылыг». 18.30 — Документалдыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Бистиң садывыс. 19.25 — К. Сен-Санс. Скрипкага болгаш арфага фантазия. 19.45 — «Блокада». Ийиги фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Документалдыг телефильм. 22.35 — Эрткен неделяда спорт. 23.05 — Документалдыг телефильм. 23.15 — 23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35 — География. 7 класс. 9.05 — Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 9.35 — География. 7 класс. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Физика. Электролиз. 10.35 — Ниити биология. 9 класс. 11.05 — Тележурнал. 11.40 — Ниити биология. 9 класс. 12.10 — Төөгү. 6 класс. Ян Гус. 12.40 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.50 — Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 13.20 — Д. И. Фонвизин — «Недоросль». 14.05 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.20 — Совет чурулга уран чүүлүнде коммунистиң овур-хевири. 14.50 — О. Берггольцтуң шүлүк чогаалы. 15.30 — Телемедээлер. 15.35 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер. 18.15 — Тележурнал.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Делегей байдалының допчулалы. 19.10 — Фильм-концерт. 19.15 — «Азияның төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — Кижи болгаш хоойлу. 20.50 — Документалдыг фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Буруу чок буруулуглар». Уран-чечен фильм. 23.10 — 23.45 — Концерт.

26. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Бистиң-биле кады, бис ышкаш, бистен эки кыл». ГДР-ден дамчыдылга. 9.55 — Киножурнал. 10.05 — «Блокада». Ийиги фильм. 11.20 — Телетайылбыр. 12.05 — Телемедээлер. 12.10 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Индия Республиканың хүнүнге. «Индия-биле ужуражылга». 15.00 — Концерт. 15.55 — Документалдыг телефильм. 16.55 — Делегей конкурузунуң лауреады Д. Гайдук фортепианога ойнаар. 17.15 — Орус чугаа. 17.45 — Миллионнарның ленинчи университеди. «Ийи делегей — ийи политика». 18.15 — Весёлые нотки. 18.30 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Соңгулдаларга уткуштур. 19.20 — «Блокада». 2-ги кезээ. Бирги фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Музыка дугайында чугаавысты уламчылап тур бис». 22.55 — Документалдыг телефильм. 23.15 — 23.30 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Телефильм. 8.35 — Бойдус эртеми. 4 класс. 8.55 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер. 9.15 — Испан дыл. 9.45 — Бойдус эртеми. 4 класс. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. А. М. Горький. «На дне». 10.35 — Ф. М. Достоевский. «Херек үүлгедиишкини болгаш кеземче». 9 класс. 11.05 — Бистиң садывыс. 11.40 — Ф. М. Достоевский. «Херек үүлгедиишкини болгаш кеземче». 9 класс. 12.10 — Төөгү 7 класс. 12.40 — Испан дыл. 13.10 — В. Вишневский — чогаалчы — коммунист. 14.00 — «Хоорайжылар». Уран-чечен фильм. 15.25 — Телемедээлер. 15.30 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Кызыл хоорайның пионер дружиналарының ажылының дугайында дамчыдылга. 18.50 — С. Прокофьев. Фильм-концерт. 19.10 — «Азияның төвү». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.20 — Айыыл чок чоруктуң шимчээшкини. 20.50 — Документалдыг телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Шуптуңарга четтирдивис». Уран-чечен телефильм. 23.10 — 23.45 — Баскетболга ССРЭ-ниң бирги чери дээш маргылдаа. Эр улус. ЦСКА—СКА (Киев).

27. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Чудеса без чудес». 9.25 — «Блокада». Ийиги кезээ. Бирги фильм. 11.05 — Концерт залында — школачылар. 11.55 — Телемедээлер. 12.00 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.40 — Я. Сибелиус. 7-ги симфония. Фин радиозунуң симфониктиг оркестри күүседир. 16.05 — Шыдыраа школазы. Мергежил кичээлдери. 16.35 — Концерт. 17.00 — «Тоолга аалдаашкын». «Маугли». 18.00 — «Эртем болгаш амыдырал». 18.30 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Р. Леденев — «Элегический» секстет». 19.20 — Школа реформазының дугайында телевилелди чугаалажып тур бис. РСФСР-ниң чырыдылгазының министри Г. П. Веселов-биле беседа. 19.55 — «Блокада». 2-ги кезээ. Ийиги фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Телеклуб. 23.05 — Документалдыг телефильм. 23.20 — 23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг фильм. 8.35 — Төөгү. 4 класс. 9.05 — Англи дыл. 9.35 — Төөгү. 4 класс. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Астрономия. Сылдыстарлыг дээр. 10.35 — География. 5 класс. 11.05 — Д. Дефо болгаш оон «Робинзон Крузо» деп ному. 11.40 — География. 5 класс. 12.10 — Төөгү. 9 класс. 12.40 — Англи дыл. 13.10 — «Знай и умей». Школачыларга эртем-өөредиглиг дамчыдылга. 13.55 — «В. Гаршинниң дугайында сактыышкыннар». 14.55 — ССРЭ-ниң күрүне эрге-чагыргазының органнарының системазының дугайында дамчыдылга. 15.25 — Телемедээлер. 15.30 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.45 — Тыва шүлүк чогаалында лирика. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азияның төвү». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.20 — Баскетболга ССРЭ-ниң бирги чери дээш маргылдаа. Эр улус. «Жальгирис» (Каунас) — «Тудугжу» (Киев). 21.00 — «Үе». 21.35 — Уран-чечен фильм. 23.00 — 23.50 — Музыкалыг дамчыдылга.

28. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — Кадык болур дизиңээ. 9.00 — АБВГДейка. 9.55 — «Спортлотонуң» 4-кү тиражы. 10.05 — «Блокада». 2-ги кезээ. Ийиги фильм. 11.10 — Эки бараанарны хөйнү бүдүрер. 11.40 — Фильм-концерт. 12.25 — Документалдыг телефильм. 12.55 — Бөгүн делегейде. 13.10 — Өнүктерниң шырайы. 13.55 — 14.10 — Чапсар. 14.10 — Үнүштер делегейи. 14.55 — Билдингир-даа болза, элдептиг. 15.55 — Политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Летуновнуң беседазы. 16.30 — Бокска делегей ужуражылгазы. ССРЭ-ниң шилиндек командазы биле АКШ-тың шилиндек командазы ойнаар. 18.00 — «Дем каттыштырылгазы». Тележурнал. 18.30 — Мультфильмнер. 18.35 — «Телекөрүкчүлерге 9-ку студияның харыылары». Башкарыкчызы — политиктиг тайылбырлакчы В. Зорин. 19.55 — «Ыры-83» деп телефестивальдың түңнел кежээзи (Декабрь 30-ның дамчыдылгазын катаптаар). 21.00 — «Үе». 21.35 — «Ыры-83» деп телефестивальдың уламчызы. 22.50 — Ленинград дугайында документалдыг фильм. 23.10 — 23.20 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Документалдыг фильм. 8.25 — Музыкалыг дамчыдылга. 8.55 — Новосибирскиниң телестудиязының программалы. 10.10 — Концерт. 10.35 — Документалдыг телефильм. 10.45 — А. Бабаджанянның эстрада чогаалдары. 11.20 — «Багряный бор» деп телешии. 12.45 — А. Пластовтуң чогаадыгга ажылы. 13.15 — Артиллерия маршалы К. П. Казаков-биле школачыларның ужуражылгазы. 14.00 — Венадан концерт. 15.00 — «Кадыкшыл». 15.45 — «Музыкальный киоск». 16.15 — Делегей кинозунуң мастерлери. 17.45 — Москва. Консерваторияның улуг залы. 19.50 — Документалдыг фильм. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 — Делегей байдалының допчулалы. 20.30 — Бүгүдеге стадион. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.55 — «Театр». Уран-чечен телефильм.

29. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Уругларга эртенги гимнастика. 8.55 — Концерт. 9.40 — «Будильник». 10.10 — «Совет Эвилелинге бараан боол тур мен!» 11.10 — «Кадыкшыл». 11.55 — Музыкалыг дамчыдылга. 12.25 — Көдээниң шагы. 13.25 — «Музыкальный киоск». 13.55 — 14.10 — Чапсар. 14.10 — Совет черге ужуражылгалар. 14.25 — Ленинград чурукчуларының чуруктарының делгелгези. 14.55 — «Шуурган» деп телешии. 16.05 — «Аян-чорукчулар клубу». 17.05 — Ленинградтың болгаш Ленинград областың партия, совет организацияларының ажылчы чоннарның чагаалары болгаш саналдары-биле ажылының дуржулгазының дугайында дамчыдылга. 18.05 — Делегей панорамазы. 18.50 — Мультфильмнер. 19.15 — Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Делегей болгаш аныяктар. 22.10 — Футбол талазы-биле маргылдааларның допчулалы. 22.30 — Концерт. 23.05 — 23.15 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Урал балиистериниң триозу ойнаар. 8.25 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35 — Орус чугаа. 9.05 — Документалдыг телефильмнер. 9.55 — Делегей конкурстарының лауреады С. Стадлер ойнаар. 10.40 — Н. Некрасов. Аңгы-аңгы чылдарның шүлүктери. 11.25 — Спутник кинозрителя. 12.10 — «Тоолга аалдаашкын». «Маугли». 13.10 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 14.10 — «Оттуг оруктар». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 12-ги сериязы. 15.35 — «Шире круг». 17.15 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 17.40 — Телешии. 18.55 — «Евгений Мравинскийниң концерттеринде». 4-кү дамчыдылга — «Чайковскийниң 5-ки симфониязы». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Дзю-дога делегей маргылдаазы. 20.50 — Документалдыг телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Уран-чечен телефильм. 22.50 — 00.20 — Хоккейге делегей ужуражылгазы. Финляндияның шилиндек командазы биле ССРЭ-ниң шилиндек командазы ойнаар. 2-ги болгаш 3-кү оюннар. Финляндиядан дамчыдар.

ТЫВАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА

ЯНВАРЬ 31-ДЕ

Воронеж филармониязының **«С УЛЫБКОЙ И ПЕСНЕЙ»** деп эстрада коллективиниң концерти болур.

Киржикчилери: РСФСР-ниң алдарлыг артизи **Любовь АВДЕЕВА**, РСФСР-ниң алдарлыг артизи **Владимир ЩЕЛКАЛИН**, **Татьяна ТИШКОВА**, **Владимир ЛЫСИКОВ** (эстрада танцылары), **Инна ХОХЛОВА** (баштактаныышкын, конферанс).

Уран чүүл удуртукчузу — РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. ЩЕЛКАЛИН.

Эгелээри — 18.30 болгаш 20.30 шактарда.

Кызылдың медицина училищезинге өөредилге талазы-биле секретарь дарый негеттинип турар. Адрези: Кызыл хоорайда Кечил-оол кудумчузунуң 2 «а» бажын. Медицина училищезиниң телефоннары 2-10-28 болгаш 2-41-19.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының дамчытканын ёзугаар алырга, республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге биче хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың күжү секундада 2—7 метр. Дүне агаарның температуразы 37—42, чамдык черлерге 29—34 градус соок. Хүндүс 29—34, чамдык черлерге 20—25 градус соок болур.

Кызылга чуга булуттаар, хар чагбас. Соңгу-чөөн чүктен хаттың күжү секундада 2—7 метр. Дүне агаарның температуразы 39—41, хүндүс 30—32 градус соок болур.

КИНО

ЯНВАРЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Чёрный тюльпан» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан) 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Витя Глушаков — друг апачей» 10.00. «Ученик лекаря» 11.40, 13.30, 15.00, «Срок давности» 16.30, 18.30, 20.45 шактарда.

«ВОСТОК»: «Королева бензоколонки» 15.00, 18.40, 20.30, «Трое на шоссе» 16.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Смерть среди айсбергов» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Сыщик» 17.00, 19.30 шактарда.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Теле фоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретарьяттың 2-23-33 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41. бухгалтерияның 2-12-45, солун кезбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг №2039.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС — 00641.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 21 (12411) | 1984 чылдың январь 25, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

Чуртта эң улуг порттарның бирээзи Ленинградтың далай садыының портунуң коллективи далайжыларның, хемчилерниң, докерлерниң, демир-орукчуларның бот-боттарының аразында холбаштырган графиктерин ёзугаар ажылдаарының эгелекчизи. Ол 1983 чылдың планын хуусаадан эрте күүсеткен. Ажылы бот-боттарындан хамаарыжыр кижилерниң аразында чарыш улам калбарып, быжыгып турар. Аңаа чүъктерниң кол-кол хүлээн алыкчылары болгаш чорудукчулары үлетпүр бүдүрүлгелери база хаара туттунуп турар.

ЧУРУКТА: Ленинград портунда «Лада» дээр автомобильдерни чүдүрүп чорудуп турары.

М. БЛОХИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КЫШКЫ СПАРТАКИАДА

Сөөлгү үеде күш-культура коллективтери хевүдээн. Ында бүдүрүлгениң мурнакчылары ажылчыннар, тудугжулар, чолаачылар, эки күш-культуржулар боттарының хууда үлегери-биле күш-культураны болгаш спортту чон ортузунга пропагандалап турар. Спорттуң ындыг активчилери Бии-Хем районда милиция начальниги А. И. Щедогубов, «Тиилелге» совхозтуң кол агроному П. Кара-Сал, Эрзин районда спорт комитединиң даргазы Ш. Г. Ала, пассажир АТБ-зиниң чолаачызы Ю. А. Чихачёв, Тываның электри четкилеринден В. Илкин, Кызылда күш-культура башкылары З. А. Крыцина, В. В. Чуруто болгаш оон-даа өскелер бар.

Юбилейлиг чылда спорт организацияларының мурнунда биче эвес сорулгалар салдынган. Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чыл оюнга тураскааткан кышкы болгаш чайгы спартакиадаларны эрттирер дугайында доктаалды СЭКП Тыва обкомунуң бюрозу хүлээп алган. Спартакиадаларның кол сорулгазы—спорттуң кышкы болгаш чайгы хевирлерин улам ыңай хөгжүдери, ажылчы чоннуң, ылаңгыя аныяктарның аңаа идепкейлиг киржилгезин чедип алыры, ГТО комплексиниң нормаларын массалыг-биле дужаарынга оларны хаара тудары, спортчуларның мергежилин бедидеринге дузалаар өөредилге-белеткел ажылдарын сайзырангаймыдары болгаш күш-культураны болгаш спортту коммунистиг кижизидилгениң, совет кижилерниң кадыкшылын быжыглаарының, күш-дамыр дадыгылышкынының бир чепсээ болдуруп пропагандалаары болур.

Спартакиада спорттуң кышкы беш хевирлеринге: мячилиг хоккейге, биатлонга, коньккиге, ГТО комплексиниң хөй хевирлеринге, хаакка маңнаарының профэвилел, комсомол кроссунга маргылдаалар кылдыр эртер. Маргылдааны үш чадалыг организастаар. Баштайгы чадазы амгы үеде бүдүрүлгелерде, албан черлеринде, организацияларда, совхозтарда, чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле суурларда, хоорайларда, өөредилге черлеринде, школаларда эртип турар.

Ийиги ээлчегде—маргылдаалар районнарның, хоорайларның, эки тура спорт ниитилелдериниң бирги чери дээш район төптеринге, хоорайларга, суурларга эртер. Спартакиаданың бирги чадазында чер-черлерге эрткен маргылдааларның тиилекчилери аңаа киржирлер.

Үшкү чадазында—республиканың бирги чери дээш түңнел маргылдааларга районнарның, эки тура спорт ниитилелдериниң, өөредилге черлериниң шилиндек командалары киржир. Эң-не хөй киржикчилерлиг, массалыг спортчу байырлал кылдыр эрттирери чаңчыл болган хаакка маңнаарының профэвилел, комсомол кроссу март айда эртер.

Спартакиадага белеткел болгаш ооң бирги чадазы чер-черлерде канчаар эртип турарын көрээлиңер. Чөөн-Хемчик, Таңды, Эрзин, Улуг-Хем районнарында хаак спортунуң массалыы өзүп турар болгаш ол районнарга кышкы сезоннуң ажыдыышкынының маргылдаалары организастыг эрткен.

Кызылдың үлетпүр бараанннар болгаш аъш-чем садыының, электри четкилериниң, геология-шинчилел экспедициязының, дааранылга фабриказының коллективтери, профтехучилищелер, Кызылдың педагогика институдунуң, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының спортчулары күш-культура—кадыкшылганың массалыг үнүүшкүннерин кылып, спортчу маргылдааларга идепкейлиг киржип келген.

Ынчалза-даа күш-культураның болгаш спорттуң кышкы хевирлерин хөгжүдер талазы-биле ажыл чамдык районнарда, суурларда, хоорайларда чогуур деңнелге ырапта четпейн турар. Кызыл хоорайда, Ак-Довуракта бар аргалар чедир ажыглаттынмайн келген. Спорттуң кышкы хевирлеринге эрткен чылын Кызыл бешки, Ак-Довурак он ийиги чери ээлээни таварылга эвес. Ак-Довурактың спортчулары биатлонга болгаш ГТО-нуң кышкы хөй хевирлеринге шуут-ла киришпээн. Бо хоорайларның спорт комитеттери спорт-массалыг ажылдарны кошкак чорудуп, бүдүрүлгелерде, организацияларда байдалды өөренип көрбейн, оларга практиктиг дузаны чедирбейн келгенин ол херечилеп турар.

Бай-Тайга; Каа-Хем районнар 1982—83 чылдың кышкы сезонунуң түңнели-биле эң сөөлгү он бешки болгаш он алдыгы черлерни ээлээннер. Бо районнарның спорт комитеттери онаашкан ажылынга харысалга чогун көргүскен. Каа-Хемчилер мячилиг хоккейге-даа, биатлонга-даа, хаакка маңнаарынга-даа команда белеткевээн. А бай-тайгажылар чүгле мячилиг хоккейге киришкен болгаш аңаа өнгү чери алган. Мячилиг хоккейге Бай-Тайганың командазы ооң мурнунда сезоннарда шыырак белеткелдиг киржип, шаңналдыг чер дээш кол ойнакчыларның бирээзи турган болгай. Шыырак команда бодунуң туружун чидиргени—районда спорт организацияларының кошкак ажылының бир херечизи-дир.

Конькилээри каш чылдар мурнунда нептереңгей, улуг, биче кижилерниң ынак спорту турган. Бичии суурларга безин хем доңун аштап, эки катокту кылып алгаш, аңаа дыштаныр хүннерде кижилер, ылаңгыя аныяктар, школачылар хөйү-биле ойнап турган. Кызылдың «Совет Тываның 5 чылы» стадионда болгаш Ак-Довуракта эки кылдынган катоктарга безин үргүлчү конькилээрлер эвээш. Конькиге маңнаарының маргылдааларын катоктар бар хоорайларда, суурларда безин организаставайн турар.

«Күш-культураның болгаш спорттуң массалыын улам көдүрер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын база партия Тыва обкомунуң бешки пленумунуң шиитпирлерин боттандырар талазы-биле республиканың спорт организациялары четпес ажылдап турарын партияның XIX область конференциязынга шүгүмчүлээн.

Чер-черде партия, профэвилел, комсомол организациялары спорт ажылын экижидер хемчеглерни алыр хүлээлгелиг. Ылаңгыя спорттуң кышкы хевирлеринге спартакиаданы организастыг эрттирери-биле планнаттынган хемчеглерни боттандырар дээш кужениишкинниг ажылдаары негеттинип турар.

Спартакиаданың бирги чадазы дооступ турар, республиканың бирги чери дээш түңнел маргылдаалар чоокшулаан. Ынчангаш аңаа хынамчалыг белеткелди чорудар ужурлуг.

БАШТАЙГЫ ҮШ НЕДЕЛЯДА

«Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы ээлчегде киржип турар А. С. Иродовтуң монтажниктер бригадазы январьның баштайгы үш неделязында 67 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүрген болгаш чедиишкинниг ажылдаан. Чаңгыс кижиге онаашкан кылыр ажылдарның хемчээлин планнаттынган деңнелинден эрткен 2 неделяда бригада 5 хуу хөйнү кылган.

Бригаданың эки көргүзүглери доктаамал болуп турарын демдеглээри өөрүнчүг. Эрткен чылдың төнчүзүнде «Шалыпчы күш-ажылдың ийи айы» эрттирер дугайында Главкрасноярскстройнуң тудугжу бригадаларының аразында чарлаттынган социалистиг чарышка А. С. Иродовтуң бригадазы кирипкеш, тиилекчилерниң бирээзи болган. Ол чарыштың түңнелин үндүргеш, Главкрасноярскстройнуң шиитпири ёзугаар А. С. Иродовтуң монтажниктер бригадазынга класстыг ийиги чери болгаш 200 рубльдиң акша шаңналын тывыскан.

3 ХУУНУ АЗЫ 36 МУҢ РУБЛЬДИ НЕМЕЙ

Бригаданың алган хүлээлгезинде юбилейге уткуштур он айларның планын күүседири болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планнаттынган деңнелден 3 хуу бедидери көрдүнген. 3 хуу дээрге—эвээш эвес. Бир кижиге онаашкан эрткен чылда кылып бүдүргени 49 муң рубль болган. Оон алгаш көөрге, хүлээлге ёзугаар кижи бүрүзү-ле планнаттынганынга немей чыл дургузунда 1470 рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр апаар. А бригадага чүмү-биле онаашкан ол 3 хуу дээрге, 36 муң хире рубльдиң ажылдарын немей бээри-дир деп, «Кызыл тудуг» эргелелиниң экономистери чугаалаадылар.

Бисти сонуургадып турар кол айтырыг: немелде 3 хууну бригада кандыг арга-курлавырларны ажыглап, чүнүң күүсели-биле чедип алырыл?

Күш-ажылдың сагылгазы чурумун экижидерин, ажыл шагын ажыктыг, чөп ажыглаарын —бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга эң кол чүүлдерниң бирээзи деп бригада кежигүннери санап турар. Ынчангаш бо чылын чаңгыс-даа прогул болдурбазын, ажыл шагының бүдүрүкчүлүг эвес чидириглерин эвээжедирин бригада хүлээлгезинде киирген. Эрткен чылын бригадага 21 кижи-хүн прогул болган. Үстүнген ажыл шагын дыштаныр хүннерде немей ажылдап киирерин ол кижилерден бригада чөвүлелинге шиитпирлээш, негээн. Оон барык 5 муң рубль түңнүг ажылды немей алыр.

Бригадада 26 кижи бар, оларның хөй кезии дөрткү, бешки разрядтың бедик мергежилдиг тудугжулар, ажылга чаа келген аныяктардан аңгыда, колдуунда-ла 2—3 аңгы холушкак мергежилдиг (монтажник, бызанчы, бетонщик) шиңгээдип алган кижилер. Ынчангаш бригаданы комплекстиг дээниниң чылдагааны-даа ында. Профтехучилище доозукчузу С. Дугаржап каңнакчы болуп ажылдай берген, ону дуржулгалыг каңнакчы Б. Эртинеде быжыглаан. Аныяк ажылчын бетонщик-бызанчы В. Ооржакка бригаданың хоочуннары бешки разрядтың монтажниктери Г. Холмогоров, А. Салчак, Н. Копленко олар дузалажып турар.

Бригаданың кежигүннери разрядын бедидип, холушкак мергежилди чедип алырынга мында кичээнгей салдынып келгени —чедиишкинниң бир фактору.

МАТЕРИАЛДАР ЧЕТПЕСТЕ...

Бо бригадада тудуг материалдарының кол поставщиги «Тудуг кезектери» комбинат болур. Оларның чагыгларын комбинат чамдыкта үзүп, үезинде күүсетпейн турарынга болгаш кылыгларның шынарынга хамаарыштыр чыл төнчүзүнде бригаданың социалистиг хүлээлгелерин чугаалашкан хуралга тудугжулар санал-онал киирген. Ынчангаш «Тудуг кезектери» комбинат-биле ажылгайжы харылзааны улам-на быжыглаарын бригада чугула деп санап турар.

Кандыг шынарлыг демир-бетон кылыглар келири болгаш оларны график ёзугаар комбинаттың бээри, бригаданың ажылының темпизинге, бүдүрүкчүлүүнге дорт салдарлыг дээрзин бригадир Александр Иродов база звено удуртукчузу Геннадий Холмогоров амгы үеде ажылдап турар объектилери—№ 1 болгаш 2 бажыңнарның чижээнге тайылбырладылар.

№ 2 бажыңның тавааны салырын бригада эрткен күзүн сентябрьда-ла дооскан турган. Ханазын ол үеде-ле салып кириптер турда, бригаданы «Тудуг кезектери» комбинат калбак панельдер-биле хандырбаанындан ону эгелээри болдунмаан. Бир эвес материалдарны четчири-биле хандырган болза, № 2 бажыңның амгы үеде үшкү каъдын доозуп турар ийик бис деп, бригадир чугаалады. Харын утда 2 объектиге — № 1 болгаш 2 бажыңнарга ажылдап болур бригада ооң уламындан долу күш-биле ажылдаар аргазы кудулаан, амгы үеде чүгле № 1 бажыңда ажылдап турар.

Эптеп-монтажтаар иштики, даштыкы хана панельдериниң, өске-даа, кылыгларның шынарында четпестер эвээш эвес болуп турарының чижектерин шынар талазы-биле комиссияда бригададан төлээ Г. Холмогоров-даа, бригадир-даа чугааладылар.

№ 1 бажыңның тудуунга келген 10 ажыг кезек чада текпиништери үрей кылдынган, ажыглаттынмас болганындан, актыны тургускаш, комбинатка дедир эгиткен. Брак, үрей кылдынганы дораан-на билдинмес, а кажан монтажтап, эптеп каапкан соонда илереп келири база турар. Чижээ, бо бажыңның үшкү каъдынга ажылдап турда, ийиги каътта чада текпинижи, шөлү тигленип, буступ эгелээн. Ону катап часкаш, үрелик кезектерни солууру безин амыр эвес. Ол кылыгларның иштинде арматура демирлерин салбаан болганы илерээн. Ажыл үезинде илерээн ындыг бракты эдеринге тудугжулар үнелиг үе-шагын чидирер, ынчангаш оларның ажылының бүдүрүкчүлүү кудулаар.

Демир-бетон кылыглар улуг хемчээлдиг, аар деңзилиг болгай. Калбак панельдерни краннар-биле көдүрткеш каъттарже үндүрер, эптеп, монтажтаар. А ол кылыгларны илбектээр демирлери көзүлбес, ханыладыр киир салыпкан болур. Ону дилеп, бетон кылыгларны 5—6 см хандыр чире кагар ужурга таваржыр. Азы чок болза, ындыг демирлерни кыдыра салып каан, кранга илбектедип, көдүрүп бар чорда бетон чирли берип, демир уштуна бээр. Ол дээрге тудуг шөлүнде кижилерге айыылдыг, озал-ондакка чедирип болур.

Оон аңгыда калбак панельдер, кезектер, ылаңгыя кышкы үеде, заводка чедир кургаттынмаан болур. Ооң уламындан ажыл үезинде буступ, тигленип келири-даа тургулаар.

Ындыг чүүлдерни, таварылга бүрүзүн комиссия, «Кызыл тудуг» эргелелиниң, комбинаттың база бригаданың төлээзи хынап көргеш, актыны тургускаш, комбинатче дедир чорудуп турар.

Бригадир болгаш тудуг материалдарының шынарын бригаданың талазындан харыылап турар Г. Холмогоров «Тудуг кезектери» комбинатка чедип, бо бүгүнү тайылбырлап, чугаалажып, боттарының санал-оналын киирип турарлар.

Ол ышкаш бригадада бетон хоюдар херексел улуг хемчээлдиг, аңаа хоюткан хөй бетон дарый ажыглаттынмайн, кезии доңуп калыр, ону катап эргизеринге 2—3 шак херглеттиннер. Ооң орнунга бичии хемчээлдиг, 100 литр ишкир ындыг херекселди бригада херглеп турар.

Мындыг янзылыг бергелер бригаданың долу күш-биле ажылдаарынга шаптыктап, үе-шакты бүдүрүкчүлүг эвес ажыглап, өске ажылдарже чардыктырарынга чедирип турар-дыр.

№ 1 бажыңны июньда дужаар дээнин күүседир дээш бригада кужениишкиннинг ажылдап турар. А № 5 бажыңны чоокку үеде дужаарынга белеткеп турар.

Н. ООРЖАК.
«Шынның» корр.

ЧАСКА УТКУШТУР

ВОЛГОГРАД. «Волго-Дон» деп специализастаттынган каттыжышкынның машиналары болгаш агрегаттары тараа шөлдеринге ажылдаарынга белениниң паспорттарын алганнар. Кезектерниң катап тургузуушкунун ооң ажыл-ишчилеринге септелгени обласка бир дугаар доозар арганы берген. Ооң ачызында волгодончулар артык кезектерге херглелди дыка кызыргаш, 12,5 муң ажыг рубльди камнап алганнар.

ДОНЕЦК. Каңдаачал Донецк ховузунуң ажыл-агыйларында мелиораторнуң мергежили онза алдар-сураглыг. Областың агроүлетпүр каттыжышкынының эгелээшкини ёзугаар тургускан кылымал чаъс мастерлериниң школаларында беш чүс ажыг оолдар, кыстар өөренип турар. Ук чаа немелде күштүң соонда механизаторларның отрядының хүрээлеңи 30 муң кижи чедер. Олар бо чылын Донбасстың барык 200 муң хире гектар суггаттыг шөлүнче ажылдап үнерлер.

МИНСК. Белоруссияның ажыл-агыйларында тараа болгаш тараа-бобы культураларының эки шынарлыг үрезиннерин белеткээн. Оларның 98 хуузун бирги чергениң стандартынга хамаарыштырган. Ынчангаш бүгү чаштырылга материалы эң эки районнаттынган болгаш перспективтиг сорттар бооп турар. Үрезин ажыл-агыйын үлетпүр аргазы-биле чорудуп эгелээниниң ачызында, специализастаттынган ажыл-агыйлар быжыккан, үрезин арыглаар үш чүс ажыг күчүлүг бүдүрүлгелерни туткан.

ДУШАНБЕ. Арыг шөл—бедик дүжүттүң магадылалы. Суггаттыг черлерде шөлдерни планнап эгелээн. Таджикистанның чер ажылдакчылары ук принципти барымдаалап турарлар. Ук планнаашкынны участок бүрүзүнге таарыштыр тургускан төлевилел ёзугаар чорудуп турар. Ховең тарыыр бүгү черлерни хөвең үрезинни чаштырарынга болгаш суггарарынга часка чедир эптиг болдурары — механизаторларның сорулгазы.

АШХАБАД. Кунь-Ургенч районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының Горький аттыг совхозунче Туркменистанның Сельхозтехкүркомунуң септелге бригадаларының үнүүшкүн маршруттарын күш чок болдурган. Чүге дээрге ында улуг хемчээлдиг техника септээр мастерскаяларлыг төпчүткен машина турар чер ажылдап эгелээн. Эргижирээн артык кезектерни чаартыр, септээ чогуур кезектерни тодарадыр пункттарны тургускан. Республикада мындыг улуг күчүлүг машина турар черлер ажыл-агыйларның барык чартык кезиинде ажылдап турар.

(СЭТА).

РСФСР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң январь 23-те болган хуралынга 1983 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң түңнелдерин болгаш СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге, эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айтышкыннарга болгаш түңнелдерге холбаштыр республиканың совет болгаш ажыл-агый органнарының сорулгаларын чугаалажып көрген. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. И. Воротников илеткел кылган.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели каттыжышкыннарның болгаш бүдүрүлгелерниң, организацияларның, колхозтарның болгаш совхозтарның күш-ажылчы коллективтеринге 1984 чылда Россия Федерациязының ажылчы чонунуң социалистиг хүлээлгелерин чугаалашкаш, чүүлдүг деп көрген.

(СЭТА).

БИР ҮН-БИЛЕ ДЕТКЭЭН

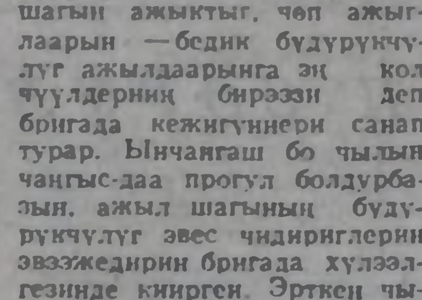

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар хүнү

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Чөөн-Хемчиктиң № 650 соңгулда округунуң соңгулда мурнунуң хуралы дүүн СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң хуралдаар залынга болган.

Округтуң соңгулда мурнунуң хуралын соңгулда комиссиязының даргазы, СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң ийиги секретары Д. Н. Ховалыг ажыткан.

Социалистиг демократия болгаш совет соңгулда системазының дугайында илеткелди партия райкомунуң ийиги секретары Д. Н. Ховалыг ук хуралга кылган. Чурттуң дээди органы — ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдаларга белеткел онаагай үеде эртип турарын ол демдеглээн. Бистиң чурттувустуң, республикавыстың ажыл-ишчилери партия ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бүгү күжүн мөөннеп, он бирги беш чылдың дөрткү чылында чаа-чаа сорулгаларны тодарадып алган ажылдап турар шиитпирлиг үеде чоруп турар. Ол ышкаш районнуң ажыл-ишчилери бо чылын планныг онаалдаларын бүгү көргүзүглер талазы-биле бүрүн күүседир, делегейде байдалды улам чиңгелендирер дээш империалистерниң оралдажышкыннарынга төлептиг харыы кылдыр тургузукчу күш-ажылының темпизин улам бедидер сорулганы салган.

«Большевик» совхозтуң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Чөөн-Хемчиктиң № 650 соңгулда округундан депутаттың кандидадынга дуржулгалыг саанчы М. Х-Д. Монгушту дешпиткен дээрзин илеткелчи чугаалааш, ооң кандидатуразын деткиирниче күш-ажылчы коллективтерниң төлээлекчилерин кыйгырган.

Округтуң соңгулда мурнунуң хуралынга СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозтуң саанчызы, СЭКП Тыва обкомунуң бюро кежигүнү А. С-Б. Монгуш, районнуң кол эмчизи Ю. Н. Кузьмин, Чадааның ыяш ажыл-агыйының чазапыкчызы Б. С. Ховалыг олар «Большевиктиң» ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының хуралының шиитпирин деткивишаан, саанчы М. Х-Д. Монгушту ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидат кылдыр дешпиткенин чүүлдүг деп санааннар. Олар саналдарынга районнуң эрткен чылын чедип алган чедиишкиннеринге доктааганнар. Чөөн-Хемчик 1983 чылда күрүнеге сүт болгаш дүк садар планын ажыр боттандырган. Ол чедиишкиннерге доктаавайн, республиканың юбилейлиг чылында күш-ажылчы базымны улам бурунгаар кылып, чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алырын санал бергеннер боттарының түс-түс коллективтериниң мурнундан хүлээнгеннер.

«Большевик» совхозтуң мурнакчы саанчызы **Маргарита Хилик-Доржуевна Монгушту** ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидадынга дешпиткенин хуралдың киржикчилери деткээн болгаш Чөөн-Хемчиктиң № 650 соңгулда округунга бүрүткедирин оон дилээр деп шиитпир дээш бир үн-биле бадылааннар.

Округтуң бүгү соңгукчуларынга кыйгырыгны хүлээп алган болгаш депутатка кандидаттың бүзүреттирген кижизин ук хурал соңгаан.

* * *

Барыын-Хемчиктиң № 649 соңгулда округунуң соңгулда мурнунуң хуралы база болган. Ону округтуң соңгулда комиссиязының даргазы, «Тыва көдээ тудуг» трестиң Барыын-Хемчикте № 741 КМК-зында тудугжулар бригадазының бригадири Ш. С. Кужугет ажыткан.

СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң бирги секретары Б. С. Нурзат илеткел кылган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар хүнүн барыын-хемчикчилер бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажыл-биле уткуур сорулгалыг ажылдап турар дээрзин илеткелчи чугаалаан. Районнуң үлетпүр бүдүрүлгелери, ажыл-агыйлары болгаш организациялары партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш кужениишкинниг ажылдап келген болгаш ам-даа темпизин кошкатпас сорулгалыг.

Он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылында районнуң көдээ ишчилериниң база бүдүрүлгелериниң чедиишкиннери эвээш эвес. Үлетпүр продукциязын бүдүрериниң хемчээлиниң талазы-биле социалистиг хүлээлгезин Барыын-Хемчик 107,3 хуу, сайгарылгазынын — 102,1 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 107,8 хуу, чүък сорттулгезиниң планын 101,7 хуу, пассажир аргыштырылгазынын — 107,4 хуу, чоннуң амыдырал хандырылгазынын — 104,6 хуу күүсеткеш, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң база ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун база 1000 рубль түңнүг шаңнал акшазын чаалап алган. 1983 чылда мал чемнерин белеткээр талазы-биле социалистиг чарышка барыын зонадан район база тиилекчи болуп үнген болгаш СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң база ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алгаш, 400 рубль-биле шаңнаткан.

Кызыл-Мажалыктың № 1 школазының башкызы А. Б. Куулар, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың партком секретары В. Х. Сүге-Маадыр болгаш өскелер-даа санал бергеннер. Олар В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының, «Барлык» совхозтуң, «Сельхозтехниканың» Кызыл-Мажалыкта салбырының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының чоокта чаа болгулаан хуралдарының шиитпирлерин бир үн-биле деткип турарын дыңнатканнар. Ук коллективтер боттарының хуралдарынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге Барыын-Хемчиктиң № 649 соңгулда округундан депутаттың кандидадынга «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының бөлүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цегиниң № 3 ээлчээниң слесары А. А-К. Хертекти дешпидер деп дугурушканнар.

Чедиишкиннер районда эвээш эвес. Ол дээрге депутатка кандидат А. А-К. Хертек ышкаш он-он мурнакчыларның ачызында чедип алдынып турар. 1983 чылда республикага калбарган социалистиг чарышка ниити район тиилекчи болуп үнген, оон аңгыда «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчын хандырылга килдизиниң коллективи база эки ажылдааның олар демдеглээннер. Ук коллектив эрткен чылын үүрмектеп садар бараан саарылгазының талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 100,4 хуу, бөлүүнүң продукциязын бүдүрерин — 101,6 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 105,3 хуу күүсеткен.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыны **Анатолий Алдын-Кулакович Хертекти** ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидадынга дешпидер болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар талазы-биле Барыын-Хемчиктиң № 649 соңгулда округунга бүрүткедирин оон дилээр деп шиитпирин хуралдың киржикчилери бир үн-биле хүлээп алган.

Округтуң бүгү соңгукчуларынга кыйгырыгны аңаа хүлээп алган болгаш депутатка кандидаттың бүзүреттирген кижизин соңгаан.

ТУДУГДА МЕХАНИЗМНЕР: кым канчаар ажыглап турарыл?

1. ТУРУУШКУННАРНЫҢ ЧЫЛДАГААНЫ

Кызыл хоорайның чаа микрорайонунда № 12 бажыңның таваан салып эгелээн. Ында ажылдап турар Н. А. Панинниң бригадазы автокран үрелгени-биле январь эгезинде неделя дургузунда ажылдаваан. Тудугжулар эртенгиниң он шак үезинде вагон иштинге олурупкан, тайбыңы-биле хөөрешкен олурлар. Оларның чугаазы-биле алырга, мында туруушкуннар шуут чаңчыл болган. Бирде кран үрелир, бирде тудуг материалдары озалдаар. Туруушкун доктаамал апарган болгаш, ажыл шагының чидирин олар херекке албастаан. Чажыргаш чоор, айның чартыы анаа-ла ынчап-мынчап эртер боор-дур деп, аныяк тудугжу билинди. Хандырылга эки болза, ол дүн ортузунга чедир ажылдаарынга белен.

Ол-ла хүннерде № 2 школаның немелде тудуунда бызыглаттынган А. Д. Воронинниң, Ч. Ч. Донгактың бригадалары база туруушкунга таварышкан. Кран үргүлчү үрелир, чүгле шимчедикчизин безин үш удаа солаан. Ооң чылдагааны — кран оруун шын эвес тургусканында. Ам кранны дедир чазып, эптээри безерек. Школа чанының девискээри асфальтылыг, ынаар ускууштуг аар техника эртинмес. Ооң түннелинде чамдык ажылдарны хүүрек-биле кылып турар болгаш ажылдың бүдүрүкчүлүг куду.

Туруушкуннарның чылдагаанын тодарадыр сорулга-биле чамдык харысалгалыг ажылдакчыларның болгаш тудугжуларның ажылчыннарның санал-оналын сонуургап көрдүм. Оларның шуптузу туруушкунну болдурбас ужурлуг дээрзин, ооң чидириниң улуун эки билир. Ол хиреде бо четпестер-биле демисел чорудуп тураары ээзээ.

«Кызыл үлетпүр тудуг», «Кызыл тудуг», № 81 тудуг эргелелдерин № 14 механизация эргелели (МЭ) экскаваторлар-биле, бульдозерлер-биле, суургалыг, аар болгаш автокраннар-биле хандырып турар. Чер казар ажылдардан эгелээш, тудуг ажыглалга киргижеге чедир кол хандырыкчы — тудуг организацияларының чагыын ёзугаар механизмнерни хуваап берип турар. Эргелел берип каан техниказын та ажыглазын, та ажыглавазын дээр хөөннүг. Чамдыкта тудугжуларның талазындан техниканы чөп ажыглавас чоруктар тургустунуп келир. Чижээ, кранны тургускан, кран башкарыкчызы бар, механизм долузу-биле ажылдап болур үелерде тудуг бригадаларын өскээр октаптар ийикпе азы тудуг материалдары-биле үезинде хандырбайн баар. Бо таварылгада эргелел тудугжуларга шыңгыы негелде тургуспайн турар.

Кран септелгезин шынар чок чорудар, үрелген механизмнерни солуурун саададыр, харын-даа кран башкарыкчыларының ажыл шагы үзер, озалдаар чоруундан эргелел агартынып шыдавас.

Туруушкуннарның бир чылдагааны — краннар септелгезиниң шынар чогунда. В. Маслов, В. Зюнкин, Н. Астраханцев олардан аңгыда эргелелде бедик мергежилдиг септекчилер чок. Чүгле чаңгыс дуржулгалыг электрик бүгү ажылдарны үезинде кылып четтикпейн турар. Красноярскиге септеп турар моторларның ээрилдерин дыңзыды ээрбээн боор, обмотказы база шынар чок. Ону база катап септээр ужурга таваржып турар. Моторлар, артык кезектер чедишпес. Үрелген техниканы цехтерже сөөртүрү шууттуг болгаш саадалгалыг.

Кран туруушкунунуң чөптүг чылдагааннары база бар. Механизмнер соок 43 градус чедерге, ажылдап шыдавас. Соок хүннерде үрелиишкиннериниң хөй болуп турар чылдагааны-даа ында. Электроэнергияның күжүн улгаттырыптарга, азы ону четпес бергенде, шимчедикчилер өртенип турар деп, суургалыг краннар участогунуң механиги И. Астафьев тайылбырлады.

№ 14 МЭ техниктиг ажаалданы график ёзугаар кылып турар. Айда механизмнер бир хүн септелгеге турар ужурлуг. Бирги техниктиг ажаалда 2 шак, ийиги — 2 хүн хире болур. Баш удур септелгени чорутпайн турарын, бо ажылды планнаарын чурумчутпааны борта айтыры артык эвес.

Эргелелде үжен ажыг суургалыг болгаш аар краннар бар. Механизмнер-биле эргелел четчири-биле хандыртынган. Суургалыг краннар участогунуң начальниги В. Смолинниң чугаазы-биле алырга, краннарның техниктиг белениниң коэффициентизи бедик. Ийи ээлчег-биле ажылдаарынга техниканың четчирин, ажылчын күш-биле хандырып шыдаарын олар бузуредип турар.

№ 14 МЭ-ниң начальниги В. П. Лазарев тудуг организацияларының талазындан механизмнерни чөп ажыглавайн турарының чижектерин адап, тайылбырны берди. Кызылда туттунуп турар № 3 бажыңдан бригаданы декабрьда өскээр чоруткан. 110 квартиралыг бажыңдан Н. Купцовтуң бригадазын аэровокзалче, ынчан А. Шиповаленконуң (ам В. Михайловтуң) бригадазын № 7 бажыңче чоруткаанының соонда, краннар ажыл чок арткан.

Аар краннарның, бульдозерлерниң ажыглалы база багай. № 48 тудуг эргелели чагыдып алганы автокранны, 2 бульдозерин январь 2-де ажыглаваан. Техника ажыглалын «Шагонартяжстрой» тресте эки эвес организастаан.

Дериг-херексел дериниң ажыглалы дээш аренда төлевиринге туруушкун болган таварылгада бергедээшкиннер туруп келир. Туруушкун үезинде ооң ажылдаанда өртээниң 37,5 хуузун төлээр. Ону бадыткаар дээш акт тургузары нарын, бадыткаар херечи дилээр апаар. Ынчан № 14 МЭ-ниң удуртукчулары актыга ат салырындан колдуу ойталаар деп, тудуг организациялары тайылбырлаар болду.

Н. А. Панинниң бригадазында автокран септеттинген, а суургалыг кран ам-даа тургустунмаан. № 2 школаның немелде тудуунда бригадаларның туруушкуну үр болбаан, ол дээрге туруп бо-дур ужурлуг туруушкун-дур деп харыы алдым.

Тудугну техника-биле чепсеглээри, механизмнер-биле хандырары күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге дузалыг. А бир эвес техника ажыл чок туруп бээр болза, ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң дугайында кандыг чугаа турар боор.

Чер казар, чүдүрер, дүжүрер ажылдар долузу-биле механизастаттынган. Бо чорук чүгле ажылчыннарны аар, хол-биле кылыр ажылдан хостап турар эвес, күш-ажылды организастаарын база тудуг ажылының технологиязын экижидеринге улуг салдарлыг.

Эргелел-биле тудуг организацияларының аразында харылзааны шын, негелделиг байдалга, кайы-кайызы дээш харысалгалыг чорукка үндезилеп тургузар болза, механизмнер туруушкуну, ажыл шагының чидирип болбас ужурлуг.

Техника ажыглалын экижидер талазы-биле хемчеглерни дарый алыры негеттинип келген. Ынчалза-даа үстүнде ийи организациялар ийи бодун буруудадыр, аразында чүүй кагжыр чорукта уштунмайн турар. Борта чаңгыс аай планнаашкын улуг рольду ойнаар. Туруушкуннарның чылдагаанын, буруулугларны тодарадыры, четпестерге удур демиселди чорудары удуртукчуларның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның, тудугжу бүрүзүнүң, механизатор бүрүзүнүң, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң хүлээлгези болур.

Механизация эргелели техника септелгезин экижидер, кадрларның харысалгазын бедидер ажылче, тудуг организациялары механизмнерни чөп ажыглаарынче сагыш салбайн турганындан туруушкуннар болуп турар. Механизмнерниң ажыглалын СЭКП Кызыл хоорком, хоорқүүском боттуг контрольга алыры, туруушкун болдурганы дээш удуртукчулардан, инженер-техниктиг ажылдакчылардан негелдени күштелдирери күзенчиг.

А. ХОВАЛЫГ.

НОМЧУКЧУЛАР ЧАГААЛАРЫНДАН

ДААРТАГЫ ХҮНГЕ УТКУШТУР

Хүлээнген ажыл-херээн хандыкшыл-биле кылыр, холу тудуңгур, шалыпчы ишчилерниң бирээзинге Барыын-Хемчик районда «Хемчиктиң сылдызы» солуннуң типографиязының эдикчи-мастери коммунист Семён Дүдүй-оолович Сарыглар хамааржыр.

1981 чылдың бирги чартынында СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң, райкүүскомунуң органы «Хемчиктиң сылдызы» солунну үндүреринге белеткелдер эгелээн. Чаа коллективке тускай мергежилдиг кадрлар херегледтинип турган. С. Д. Сарыглар типографияга ажылдаар күзелин илереткеш, баштай парлакчының өөреникчизи кылдыр ажылдап кирген.

Кыска үениң дургузунда парлаар машинага чүткүлдүг ёзу-биле ажылдап өөренип апкан. Бир чыл чедир парлакчы болуп ажылдап турда, кызымак ажылчынны эдикчи-мастерге өөредип алыры-биле Тула хоорайже үш ай хуусаалыг курсче аъткарыпкан.

Чаа ажыл, чаа коллектив ону хей-аът кирип турган. Черниң ыраан-даа, хуусааның узунун-даа ол херекке албаан. Күш-ажылчы амыдыралче баштайгы базымнары ооң сагыжынга кире дүшкен.

Ортумак школа дооскан соонда С. Д. Сарыглар Кызылга өөренип бызаңчы мергежилди чедип алган. Кызылдың 48 дугаар тудуг эргелелиниң ынчан Ак-Довуракка турган участогунга, ооң соонда Кызыл-Мажалыктың бот-орулга-чарылгалыг септелге-тудуг участогунга бызаңчылап ажылдаан. Ооң кылып кааны соңга рамаларын, хаалгаларын, нарын чагыгларын бүдүрүлгелер, албан черлери, организациялар ап турган. Аныяк оолга ол чорук өөрүнчүг болбайн аан.

Тудуг черлеринге ажылдап чораан үезинде комсомол амыдыралынга идепкейлиг киржип келген. Комсомолчу эш-өөрү ВЛКСМ эге организациязының секретарынга база соңгуп ап турган. Комсомолду дамчыштыр СЭКП кежигүнүнге кирген. Күш-ажылчы коллективке, эш-өөрүнүң бедик негелдезинге ол ёзулуг ажылчын кылдыр дадыккан.

Элээн каш чылдар эрткен. Ажылчын коллективтиң политиктиг өзээ болур партия эге организациязын секретарьлаарын коммунист эш-өөрү аңаа база бүзүреп турган. Парторганизацияның дайынчы арга-шинээн бедидери-биле ол карак кызыл ажылдап турган, ол ажылче СЭКП кежигүннериниң күжүн мөөңнеп келген.

Ооң ажылдап турганы тудуг-септелге участогу районнуң күш-ажылчы амыдыралынга төлептиг үлүүн кирип турган. Ол аңаа чоргаарланып, шиитпирлээр ужурлуг айтырыгларже кол кичээнгейни салып келген.

Тулаже орукка эрткен үези сагышка кирип, даартагы хүнү ону дүвүредип чораан. Типографияга Кызылдан инженерлер, республика типографиязындан эдикчи-мастерлер келдирер, улус холун манаары коллективке шүүттүг турган. Үш ай болгаш ол чорукту болдурбас ужурлуг. Ону харылаар кижи — Сарыглар. Ону бодап кээрге, харысалга дугайы башка дораан келир. Ынчангаш Семён Сарыглар дүвүреп чораан.

Үш ай үргүлчүлээн өөредилгени «Хемчиктиң сылдызы» солуннуң парлакчызы турган ажылчын ыяк кылдыр ажыглаан. Типографияның эдикчи-мастери ажылды күүседип тура, полиграфия машиналарының үе-шаанда ажаалда-хайгааралы, камныг эдилели дээш биидилиг чоруун көргүскен. Өрүкчүлерниң, парлакчыларның, коллективтиң өске-даа ажылчыннарының мергежили бөгүнде, мооң мурнунда турганындан, оранчок бедээн. Аңаа чоргаарланмас арга чок. Чүге дээрге ында коммунист С. Сарыгларның кирген үлүү база бар.

Редакция тургустунга-ла үш чыл чоокшулап берген. Ында парторганизация секретарынга Семён Дүдүй-оолович Сарыглар соңгуткан. Планныг онаалдаларның күүселдезин боттандырар. Совет Тываның 40 чылынга тураскааткан шалыпчы 40 неделяга киржилгени улам идепкейжидер дээш ол эрес-шудургу туржуп турар.

Ш. КУУЛАР.

ЧУРУКТА: С. Д. Сарыглар.
Авторнуң фотозу.

Совет Тыва 40

ХООЧУННАРНЫҢ КИРЖИЛГЕЗИ

Хөндергейниң хоочун хойжузу К. Б. Донгакка ужуражып, ооң кыштаанга келдивис. Коданының девискээри арыг-силиг болгаш көрүштүг. Комбу Бавууевич чунар бажың туткан тур. Оозу удавас ажыглалга кирер. Дуржулгалыг ишчиниң ажыл-херээнге ыданыштыын, кыштагда сөөртүп чедирген мал чеми херечилеп тур. 30 тонна пресстээн саваңны, 15 тонна сигенни кыштаанда ол чедирип алган. Бөдүүн болгаш хоолулуг мал чемнерин малчын төрүүр хойларга, чаш хураганнарга зоотехниктиг хуваалда ёзугаар берип турар.

Өгнүң херээжен ээзи Карбы Садыковна — Маадыр ие. Ол он бир уругну өстүрүп кижизиткен. Александр ада-иезинде дузалакчы кадарчы. Кара-кыс саанчылап турар. Хоочун хойжулар оглу, кызынга байлак дуржулгазын дамчыдып турар.

Хойжулар бо чылын чүс хойдан-на чүс хураганны, бир баштан-на 2 килограмм ажыг дүктү алырын хүлээнген. Бедиткен социалистиг хүлээлгезин «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп республиканың иштинде калбарган патриотчу күш-ажылчы шимчээшкинге киржилгезин кылдыр хоочун малчыннар санап турар.

М. ОНДАР.
Чөөн-Хемчик район.

БО ЧЫЛЫН БАЗА

Улаатайның Кара-Кожагар баарында кыштаг. Ол ыжык черде, артыы талазында улуг кара кожагар хаттан камгалап турар. Аңаа чеде берген кижи малчынның канчаар чурттап орарын коданындан-на эскерип каар. Көржеңнерни ырадыр одуруглай чыып каан, оттулар ыяжын база белеткеп алган. Мал чемнерин камны кончуг кадагалап алгай. Чер-ле ынчаш, кодан девискээринде уш-баш чок чыдар чүве чок. Инек кажаазы хой кажаазындан ырак туттунган. Бо дээрге мурнакчы малчын Күнзеңмаа Монгуштуң кыштаады.

ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттыжып киргениниң 40 чылын төлептиг уткуур дээш малчын бүгү күшту ынаар углаан ажылдап турар. Ада-иезиниң дамчыдып берген күш-ажылчы арга-дуржулгазын ол амыдыралга чедиишкинниг боттандырып келген. Аныяк коммунист эрткен чылын төрүүр 328 хоюндан чүс баш санынга онаалтыр 110 хураганны менди алган. Ол бо чылын база мурнакчы малчыннарның одуруунче кирген. Амгы үеде мурнуку аргаларын улам быжыглап, хойларын менди оолдадып алырынче сагыш салган. Төрээн хойларын тургузу азыралче кирген. Өске хойларга немелде чемнерни таарыштыр берип турар. Хураганнар онча-менди.

Малчын «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы ээлчегге төлептиг киржирин хүлээнген ажылдап турар. Ол бо чылын төрүүр чүс баш хойдан-на 110 хураганны камгалап алырын дааңган. Күнзеңмаа Намбар-ооловнаның ада-иези пенсиялаза-даа, уруунга дузалашпышаан хевээр. Олар сакманчылап, хойларын кадаржып, шыдаар-ла ажылын кылчып, дузалажып турар. Аныяк малчынның ажыл-ижи моон соңгаар оон-даа шуудаар.

М. МАДОН.
Өвүр район.

СЕЗЕЛЭЭН МАЛЧЫН

Бистиң совхозтуң хоочун малчыны Адыя Дылбааевич Салчак Биче-Баян-Колга ядыы араттың өөнге төрүттүнген. Бичиизинден-не ЧАЭ, МЧАЭ-лерге тараа, сиген кестирген, бастырган үеде, аът бажы мунуп, ажыл-ишке чаңчыга берген. Ынчан мөге-шыырак улуг кижилер безин ооллуун шыдамыын, карак кызылын кайгап турган дижир. Ооң адазы Дылбаа Салчак ажы-төлүн эргээ эвес, бергээ кижизидип, өстүрүп каан. Ол халас бербаан.

Адыя Дылбаевичиниң сонуургап, номчувас-тутпас солуну-даа, ному-даа чок. Ол бот-билиин доктаамал бедидип чоруур. Ооң ужурун шагда бир болган таварылга-биле холбап, бажын чайып, каттырып орар.

Ынчан 1950 чылдарның эгези чүве-дир. Тывага колхозтар чаа-ла быжыгып олурган. Машина-техника-даа ховар. Хамык чүвени аът күжү-биле кылыр. Бир катап Адыя колхоз аъттарын дагаладып аар дээш, Кызылда дүгүрүшкан дарган орус кижиге бир эжи-биле кады алды аът сүрүп келгеннер. Кээрге, сагыш ышкаш хереклээн кижизи бажыныңда болган. Дарганга чүвениң ужурун тайылбырлаар дээрге, орус дыл билбес. Эжи база алага. Арай деп имнеп-самнап турган, муң-не догааштыр тайылбырлаан. Дарган каттырып-каттырып, аъттарны дагалап берген.

Ынчан суурларның тудуттарын тудуп турган үези. Дагалыг аъттар-биле чүү боор, Баян-Хемден булуктүш-даа дивейн сөөртүп. Сесерлиг школазының баштайгы тудуун Адыя кылышкан. Эштери Комбу Маады, Араан Дендип, Самбуу Маады, Довчаа Маады, Николай Хүүракай сүтаар-биле суржуп амыдыралдың баштайгы «эртем-шидиизин» өөренгеннер. А ам «Саян» совхозтуң Сесерлиг салбырында ийи каът чаа школаны Адыя сеткил ханып магадап көрүп тургулаар.

Адыяның чедя дуңмазы акызының үлегерин эдерип малчынгай берген. Окчаа, Боов, Кара-оол, Күдерек, Каңза, Бады, Макар — төрээн совхозунда макталдыг.

Адыя Салчак ак сеткилдиг, үре-түңнелдиг ажылы дээш партия, чазагтың шаңнал-медалын ап, мактадып мага ханган. Ам төрээн Совет Тываның 40 чылы оон төлептиг белектер-биле уткуур дээш, бедиткен социалистиг хүлээлгезин алган, ажылдап турар.

С. УДУМБОРА.

ХАНДЫРЫЛГА ЭКИ БОЛЗА

Районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң идикти даараар, септээр цехтиң ажылы ниитизи-биле багай эвес. Мастерлер Д. С. Тармаа, Ш. М. Ижи олар чоннуң чагыгларын эки шынарлыг күүседир дээш кызымак ажылдап турарлар, ажылынга мергежээн-даа мастерлер. Септеп турар идиктерниң шынарын оон-даа экижидип алырының аргазы бар.

Ажылдың шуптузун мастерлер хол-биле кылып турар. Дааравар машина чок. Шуут база чок эвес, бүдүрүлгеде ийи машина барын бар, үрелик, ажылдавас. Идикти шеверлээр, аштадыр комбайн база чок эвес, бүдүрүлгеде харын бар. Чугаалааным үстүнде ийи машина ажылдап турган болза, идикти даараарынга чиик болур ийик. Ооң-биле кады чоннуң чагыгларының күүселдези материалдар чогу-биле база саадай бээр. Бүдүрүлгениң бо цегиниң хандырылгазында мындыг четпестер бар. Бүдүрүлге эргелелиниң удуртукчулары бо айтырыгже кичээнгейни угландырып, боттуг хемчеглер алыры күзенчиг.

Т. КУНГА.
Тес-Хем район.

ЫРАККЫ КОДАННАРДА

«Чыраа-Бажы» совхозтуң Чыргакы салбырының төрүүр 4885 хоюнуң бо хүннерге чедир 1516-зы оолдапкан болгаш ынча хураган камгалап алдынган.

Комсомолчу - аныяк тарның Улуг-Хову хойжу бригадазының малчыннары ниитиниң малын кыштан менди ажырар дээш шудургу ажылдап турар. Район Советиниң депутады, хойжу Өлзей-оол Монгуштуң кыштаанда 272 хой төрээн. Малчынның уруу Рая Монгуш 105 хураганны менди өстүрген. Коммунист малчын хой бүрүзүнден хураганны камгалап алыр сорулгалыг.

Ол-ла бригаданың малчыны Виктор Монгуштуң кыштаанда байдал таарымчалыг. Ооң коданында бо хүннерге чедир 206 хой төрээн. Хураганнары онча-менди доругуп турар. А Доржу Саяның төрүүр 340 хоюнуң 215-и оолдапкан.

Малчыннар ортузунда зооветеринарлыг өөредилгени эрттирип турар. Салбырның агитаторлары кодан бүрүзүнде быжыглаттынган. Малчыннарны автолавка үзүктелиишкин чок хандырып турар.

К. МОНГУШ.
Чөөн-Хемчик район.

САДЫГ БОЛГАШ ПЛАН

1984 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планын Россия Федерациязы тургузуп алган. Ол дээрге хой сан-чурагайларлыг кылын хемчээлдиг документ. Садыг хөгжүлдезин көргүскен ооң кезээн бо удаада көрүп көрээлиңер.

Россия Федерациязының садыы — үш миллион ажыг кижиниң күш-ажылының хандырылгазында туруп турар улуг ажыл-агый. Оларның бир кезин магазиннерде болгаш ниитиниң чемнелге черлеринде, өскелери складтарда болгаш барааннар мөөңнээр баазаларда, үшкүлери адырның ооң девискээр аайы-биле болгаш тускайжыттынган кезектериниң эргелеп башкарар черлеринде ажылдап турар.

Чүгле оларның профессионал байырлалының хүнүнде садыг ажылдакчылары макталдыг сөстерни дыңнаар болгай. Оон өске хүннерде магазиннерниң улуг оочурлуг болуп турарынга таарзынмайн, бир кезек садыгжыларның доңгуну база чамдык официантыларның чип бузурарын улус хорадап чугаалажыр болгай. Ол кадында ырак районнарже бараан чедирилгезин могагшылаг чокка чорудуп, садыгның материал-техниктиг баазазын хөгжүдүп, хөй миллион садып алыкчыларга болгаш келген кижилерге соксаал чокка бараан болуп турарларны уттуптар чоруктар бар.

33 миллион дөрбелчин метр садыг шөлдери болгаш садыг складтары Россия Федерациязында бар. Ол хөй азы ээзин бе? Ол дээрге нормада көргенинден ээзэш болуп турар. Ынчангаш адырның материал-техниктиг баазазын быжыглаары-биле алээн күжениишкиннерни үндүрерн бо чылда кордүнген. Садыг шөлдери күрүне магазиннеринге барык 400 муң дөрбелчин метр чедер, столоваяларга чемнеңир черлерниң олуттары барык 125 муң чедир немежир.

Барааннар мөөңнээр баазалар, садыг складтары чежел, оларның саны четчип турар бе дээрзин садып алыкчылар херекке албастар. Өске кижилерге, чугаалап турары дег, ынаар эрттирилге чок. Ындыг-даа болза садып алыкчыларның хереглелин хандырарының шынары ол черлерден хамааржыр. Бо чылын ниити бараан складтарын Москва, Кызыл алыр. Садыг бараанының тудуглары Улан-Удэге, Махачкалага болгаш Находкага эгелээр. Сахалин, Магадан болгаш Камчатка областарже. Якут АССР-ниң ырак девискээрлеринче садыг барааннарының сөөртүлгезиниң белеткели ол черлерге чоруттунар.

Бо чылдың бараан саарылгазын 5,6 хуу улгаттырары көрдүнген. Ол ажылды кодээге хоорайдан дүрген темпилиг кылдыр хөгжүдери планнаттынган, чөөн районнарның бараан саарылгазы мурнай хөгжүлделиг турар кылдыр көрдүнген. Ооң өзүлдезиниң эң куду темпизи Москва болгаш Ленинградка планнаттынган.

Бир чылдың дургуунда 180 миллиард рубльдиң барааннарын чурттакчы чонга сайгарар онаалданы күрүне болгаш кооператив садыының удуртукчулары канчаар чорударын боданып шүгдүнер апаар. Чоннуң хереглелин хандырарынга барааннар четчир ирги бе? Ол билдингир айтырыг: водканы санга албаска, миллиард ажыг рубльдиң продукциязын рынокка үлетпүр эрткен чылда бербээн. Демдеглеп каалы, водкага хор эрээн ажыы чок: ооң хереглелин чер бүрүзүнде кызырган. Садыг ажылдакчыларын дүвүредип турар өске айтырыг база бар. Бараан курлавыры бир чыл дургузунда база бир миллиард рубльге немежип өскен. Барааннарның дыка хөй хевирин эрткен декабрьда бүдүрген. Ооң түңнелинде хевистер, хол шактары, фотоаппараттар, алгыдан кылган хептер, өңнүг көргүзер телевизорлар болгаш өске-даа барааннарга хереглелдиң саны өзүп турар. 1981 чылга чедир үениң дургузунда бүдүртүнген барааннарны чингеткен өртек-биле садарын каш катап организастап чоруткан. Барааннарны сезон аайы-биле садарын чылда ийи катап — чайын база күзүн садарын планда көрген. Идик-хепти сезон аайы-биле садарын практикалаары, специалистерниң санап турары-биле алырга, бараан саарылгазының темпизин бедидеринге улуг салдарлыг. Чаа, амгы үениң хевиринге, аян-шинчилинге дүүштүр белеткеп кылган барааннарны садарының хемчеглерин садыг чорудуп турар.

В. БЕЛЯЕВ,
СЭТА-ның тайылбырлакчызы.

САЛГАН СОРУЛГАЗЫ

Машпак Дадар-оол хойжулап эгелээни баштайгы чылдарында эр хураганнар кадарып келген. Хой ажылынга ооң кызымааан «Ак-Туруг» совхозтуң дирекциязы эскерип көргеш, аныяк малчынга төрүүр хой хүлээдип берген.

Улуг-Дагның мал одарладыр черлерин ол бичиизинден-не билир. Оон аңгыда Кара-Даг, Чыраа-Бажы девискээриниң одарларын солуп, көжүп тургаш малын семиртип чайлаар. Ниитиниң малынга сиген белеткээрде, чамдыкта ол өг-бүле звенозун тургузуптар. Теректиң, Кужур-Аразының алаактарының чайгаар үнген сигенин кезип белеткеп алыр. Малчын он ажыг чылдар дургузунда хой кадарып келгеш, чүстен-не 85-тен чүс чедир хураганны камгалап ап келген. Хойдан-на 3 кг чедир дүктү кыргааш, күрүнеге дужаап турган. Мындыг эки ажылы дээш совхозтан удаа-дараа шаңналдарны ап, мактадып турар.

Он бирги беш чылдың өзек чылында база багай эвес көргүзүгну чедип алган. Ооң көргүзүү алган хүлээлгезинден ыракта бедик болган.

Эрткен чылын төрүүр хойларны Кызыл-Даг салбырының бригадаларынче пилчиткен. Ооң уламындан хойжуга 487 кыс хураганны хүлээткен. Дуржулгалыг малчын оларны эки кыш ажырып, менди караактап турар. Кажааларының чылыглаашкыны эки. Сут чылыдар доскаар белен, чем каар савалар четчир. Мал чеми бар. Кошкар-оол Чамыяң сугну кыштагга үзүктелиишкин чок чедирип турар. Автомагазин ай санында ийи удаа баар.

Өг-бүле сес уруглуг. Кызыг чок ажылдыг-даа болза, уругларының өөредилгезинче, кижизидилгезинче сагыш салып турар. Школа-биле харылзааны үслейн келген. Оларның уругларының ужу төрээн совхозунда ажылдап чоруур.

Машпак Монгушевич өске эш-өөрү дег, ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чыл болур оюн эки ажылы-биле уткуур сорулганы салып алган. Кадаргаа малындан чаңгыс-даа башты чидирбейн, менди кыш ажырарын ол хүлээнген.

С. СОТНАМ.
Улуг-Хем район.

ТҮЛҮКТЭЭН

Мөңгүн-Тайга районда «Мөген-Бүрен» совхозтуң № 1, 2 бригадаларында хойнуң оолдаашкыны түлүктеп эгелээн. № 2 хойжу бригадада 2928 баш төрүүр хой бар. Ам бо хүннерде мында оолдаан 602 баш хойнуң хураганнары шуптуонча дорунуп турар. Малчын С.-Ч. Саяның 336 баш хоюндан 150 хой төрээн, а С. Иргиттиң 329 хоюнуң 130-и төрээн.

№ 3 бригада 4930 баш төрүүр хойлуг. Оон иштинден 647 баш хой оолдаан. Бригаданың хойжулары С. Шырып, М. Донгак, Р. Намы, Э. Иргит болгаш өскелерниң-даа хойларының чартык кезии оолдагылапкан, чаш хураганнар онча-менди дорунуп турар.

Бригадаларда мал чеми четчир болгаш малчыннар ону хумагалыг чарыгдап турарлар. Малчыннарның суг-биле хандырылгазы үзүктел чок. Чолаачылар К. Иргит, Д. Салчак олар кызымаккай ажылдап турар. Малдың массалыг оолдаашкынының үезинде бригадирлер, мал эмчилери хүн бүрүде коданнары кезип чорун турарлар. Автомагазин чолаачызы О. Иргит — малчыннарның доктаамал аалчызы. Ол малчыннарның херегээр барааннарын тускай даңзылааш, райпо баштаар черинге чедирип, малчыннарның чугула хереглелдерин оон алгаш садыглап чоруп турар.

«Мөген-Бүрен» совхозтуң бүгү девискээринде 1983—1984 чылдың кыжы амдызында хар чок, соок эвес болганы-биле мал хүр, семис. Кыш эки-даа болза, бистиң черниң агаар-бойдузу арай ширии болгаш часкы үеде хат-когурум хөй болур, оон кедерезе хүнде безин улуг харын чаапдар дээрзин малчыннар эки билирлер. Ынчангаш оларның мал чемиин талазы-биле камналгалыг, хумагалыг болуру чугула. Совхозтуң малчыннары Совет Тываның 40 чылынга төлептиг ужуражыр дээш боттарының аразында социалистиг чарышты калбарткан, үре-түңнелдиг ажылдап турарлар.

У.-Д. ИРГИТ.

КЫШТАГЛАРГА ЧЕДЕРГЕ

Чолаачы Сергей Бады-Хөө Эрги-Чодураалыг уунче хапты. Чедер ховузун ак хар шуглапкан. Чолаачы боданып ора:

— Малчыннарның бачым ижи эгелээн. Чеди кодан харылап тур мен. Баштай-ла ыраккы коданнарга баар-дыр мен — деп, чугаалады.

— Коданнарда хойлар кидин түлүк төрүп турар боор аа?

— Түлүктеп турар, ам чеде бергеш сонуургаптар бис — дей-дир.

Улуг-Аргта ыйгыл иштинде Эрги-Чодураалыгда кыштаг көстүп келди. Удаваанда аңаа чедип келдивис. Төрээн хойларны үш кезек черде үзүп чемгерген турлар. Чаш хураганнарны база улуг, бичелеп аңгылап каан. Малчынның өөнүң ишти Зоя Бады-Хөө хураганнар кажаазын чылыды от салган тур. Хураганнарын деңгели эки дээрзин дораан эскердивис. Удаваанда Николай Күжүгет инчеэзи туткан бо кирип келди.

— Олчалыг болдум. Бир тогду хой ийистээн, кара баштыг хоювус база оолдапты — дээш, ол инчеэзинден үш хураган уштуп салгылады.

Бо коданда төрүүр 398 хойнуң 204-ү оолдапкан. Хураганнары меңди. Олар чүс баштан-на чүс хураган алыр хүлээлгелиг. Ол хүлээлге күүсеттинер ирги бе? — деп, сонуургадым.

— Кыш чылыг, байдал хевээр турар болза, идегел бар — деп, Н. Күжүгет харылады.

Хойларның төрүүрү бо айда адакталыр. Малчыннар боттарының күжү-биле ажылдап турарын көрдүвүс. Он класс дооскан уруу Лида авазы-биле чаш хураганнарны багай эвес ажаап турар болду.

Дараазында Даштыг-Тейде хоочун малчын Акай-оол Мортуй-оолдуң кыштаанга келдивис. Бо кыштагда байдал база-ла эки. 422 хойнуң 320-зи оолдапкан.

Ынчалза-даа кайы-даа коданнарның, кыштагларның амыдырал хандырылгазында четпестер бар. Хлеб, сухари чергелиг белен чем чогун малчыннар хомудаашылар.

Э. ТЕЖИТ.
«Тиилелге» совхоз.

БРИГАДА, ЗВЕНО БҮРҮЗҮ

«Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы ээлчегин эрттирер дугайында СЭКП обкомунуң шиитпирин «Чыраа-Бажы» совхозтуң малчыннары бүрүн деткээн. Амгы үеде хойжу бригада звено бүрүзү күш-ажылчы ээлчегге хаара туттунган, ниитиниң малын кыштан хүр ажырар, ооң чаш төлүн чидириг чокка камгалап алыр дээш кызымак ажылдап турар.

Кодан бүрүзү мал чеми-биле четчир кылдыр хандыртынган, сугну үзүктелиишкин чок чедирип турар. Комсомол комитеди сакманчыларны четчелээр ажылды организастыг чорудуп, оларны коданнарда быжыглаан. Амгы үеде коданнарда байдал эки. Төрээн хойларның хураганнары онча-менди. Малчыннар С. Кара-Салдың, А. Сарыгларның, О. Монгуштуң коданнарында төрээн хойларның ажаалда-кадагалалы эки, чаш хураганнар боткур-шыырак. Ол коданнарда быжыглаттынган сакманчылар А. Кара-Сал, М. Алдын-Херел, У. Монгуш түс-түзунда 50—60 хураганны доруктуруп турар.

Д. МОНГУШ.

ШКОЛА КАНДЫГ БОЛУРУЖУРЛУГУЛ

Школа реформазының дугайында төлевилелди чугаалажып тур бис

КҮШ-АЖЫЛГА КИЖИЗИДЕР

СЭКП ТК-ның «Нийти билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннарының» төлевилелинде келир үеде коммунистиг тургузуушкунуң нарын айтырыгларын шиитпирлээр аныяк салгалывыстың салым-чолу, ажыл дээш сагыш човап турары өөрүнчүг-дүр.

Маңаа хамаарыштыр бодумнуң бодалымны бижикседим. Чээрби ажыг чылдарның иштинде школаларга башкылап-даа, удуртукчулап-даа келдим. Мурнакчы башкылар-биле арга-дуржулгадаа солчуп, республика хемчээлдиг педномчулгаларга, конференцияларга киржип чордум. Бо ажылдап келген үемде чамдык өөреникчилерниң талазындан күш-ажылдың бөдүүн аргазын безин билбес боорун эскерип келдим. Ол чүнү көргүзүп турарыл дээрге уругларны бичиизинден тура күш-ажылга чаңчыктырбайн келгениниң түңнели-дир. Ындыг уруглар бичии-ле берге ажылдан ойталаар, хөөн чокталыр азы кылган ажылын ара каап тар. Ол ышкаш алган онаалгазын четче күүсетпес, кичээл үзерлер. Бичиизинден-не күш-дамырын сайзырадып, шыдаар ажылын кылып, күш-культурага хандыкшылдыг кылдыр дадыктырган болза, уругнуң угаан-медерели-даа сайзыраңгай, өөредилгези-даа эки болур.

Амгы үеде шаандакы дег эвес, бүгү чүве четчир болгай. Ооң ужурунда чамдык ада-иелер уругларынга идиккепти туралааны-биле садып бээр, акша-көпеекти-даа күзээни-биле тутсуп бээр апарган. Уруглар улуг өртектиг чүүлдер, даштыкы барааннар негээр апарган. А чогум акшаны канчаар ажылдап ап турарыл дээрзин билбестер. Ада-иелер база акша дээрге күш-ажылдыр дээрзин чедир сургавас боор-дур.

Кадыының азы сайзыралының аайы-биле чамдык уруглар кол эртемнерге өөредилгези кошкак-даа болза, ажылгыр, кежээ, дыңнангыр, а эң-не кол чүве — чурумнуг болур. Тода тайылбырлап өөредирге ындыг уруглардан ёзулуг кадрлар үнүп болур. Чүге дизе олар биче сеткилдиг, чурумнуг-дур. Ол ышкаш күш-ажылга ада-иезиниң хамаарылгазы кандыг болдур, уруглары база олар дег болур. Бистиң салбырда трактористер Санаа Хертектиң, Борбак-оол Сааяның, чолаачы Булур-оол Моңгуштуң оолдары адаларын дөзеп, мурнакчы чолаачылар болгулаан. Мындыг чижектер хөй.

Бир эвес уругларның өөренип турар школазында профугланыышкын талазы-биле материалдыг бааза адырлар аайы-биле эки дериттинген, тускай специалистер оларны удуртуп, өөредип турар болза, школа доозуп тура тускай эртем шилип албаан өөреникчилер турбас ужурлуг. «Нийти билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннары» деп СЭКП ТК-ның төлевилелинде 7, 8, 9 класстарга өөреникчилер күзели-биле боттарының ынак эртемин шилип алганда оларга факультатив ажыдып хандыр өөредир дээни кончуг чүүлдүг. Ынчан өөредилге, ажыл-даа кылбас кылаштажып турар аныяктар турбас болур.

Партияның идеологтуг ажылының кол дайынчылары башкылар болганда, пропаганда, агитация ажылынга башкыларның киржилгези албан болбас арга чок. Ынчалза-даа башкының ажылын хөй доора ажылдар-биле чардыктырбас, а оларның чогаадыкчы чоруун болгаш тускай мергежилин бедидерин сайзырадыр деп төлевилелде айытканы черле чөп.

Өөреникчилерни патриотчу, интернационалчы чорукка кижизидеринге күш-ажылдың, дайынның хоочуннары-биле ужуражылгаларның үлүү улуг. Ынчалза-даа мурнакчы ажылчын-даа болза, өөреникчилер мурнунга чүве чугаалап шыдавас, оларның сагыш-сеткилин хайныктырып билбес, салган айтырыгларга чедир харыылап шыдавас кижилер-биле ужуражылгалар дээштиг болбас. Кымны чалаарын баш удур планнап, аалчызынга сагындырып, ооң-биле башкы кады дугуржуп, белеткенип алырындан ужуражылганың дээштии хамааржыр.

Ш. САЛЧАК,
башкы.
Барыын-Хемчик район.

САГЫШ САЛЫЫШКЫН

Нийти билиг болгаш профессионал школаның реформазының дугайында СЭКП Төп Комитединиң төлевилелин Улуг-Хем районнуң башкылары, ада-иелер, күш-ажылчы коллективтери калбаа-биле чугаалажып турарлар.

Районнуң он чеди школазынга төлевилелди чугаалашкан педсоветтер болуп эрткен. Аңаа 61 кижи санал берип чүве чугаалааш, СЭКП Төп Комитединиң школа реформазының дугайында төлевилелин бир эп-сеткилдиг чүүлдүгзүнүп деткээш, боттарының чамдык санал-бодалдарын чугаалааннар.

Хайыракан ортумак школазынга болган педсоветке эге класстарның өөредилге эргелекчизи Л. О. Моңгуш сөс алгаш, төлевилелде уругларны школага алды харлыындан эгелеп өөредир дээнин амдыызында бо черниң байдалынга таарышпазын чугаалаан. Чүге дээрге оларның дыка хөйү садик чорувайн турар. Ындыг болганда оларны долузу-биле садикке хаара тудар хемчеглерни чоокку үеде алырын чугулалап айыткан. Эге класстарга ыры, чурук, күш-культура кичээлдерин бо талазы-биле тускай эртемниг башкылар эрттирери өөреникчилерге быжыг билиглерни бээрин, күш-дамыр кижизидилгезин сайзыраңгай болдурарын ол чугаалаан. Өөредилге программазын тургузарда хөй чылдарда ажылдаан дуржулгалыг башкыларны киририштирер азы санал-оналдарын моон соңгаар алырының чугулазын ол айыткан.

Башкы Х. С. Куулар чүве чугаалааш, өөредилге номнарының шынарынга, ооң каасталга-шимелдезинге доктааган. Ийиги, үшкү класстарның тыва дыл номнарының шынары куду, чижектерде кирген домактар чевен, утказы четпес болуп турар. Ынчангаш амгы үениң негелделеринге дүүштүр эки шынарлыг тыва дыл номнарын кылырын ол чугаалаан.

Арыскан ортумак школазының башкылар коллективи СЭКП ТК-ның школа реформазының дугайында төлевилелин чугаалашкаш, ол чугула партийжи документини Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың кижи дугайында сагыш салыышкынының бир илерели кылдыр санааш, ону чүүлдүгзүнүп деткээн.

Башкы Г. М. Даржай санал бергеш, совет башкы дугайында партияның чаа сагыш салыышкыны дээрге келир үениң аныяк салгакчыларын өөредир болгаш кижизидер херекке оларның харыысалгазын каш дакпыр бедидип турарын айыткаш, даандырган харыысалгалыг ажыл-херекти үениң негелделеринге дүүштүр кылыр дээш шудургу ажылдаарынче өөрүн кыйгырган. Ылаңгыя орус дылдың башкылаашкынын экижидеринче, ону өөренирин массалыг болдурарынче кичээнгейни ол салган. Оон аңгыда уругларының өөредилге-кижизидилгези дээш ада-иелерниң харыысалгазын бедидерин чугулалап демдеглээн.

Башкылар Д. С. Чульдум, Л. Б. Сат болгаш өскелерде төлевилелди чугаалажырынга идепкейлиг киришкен.

Нийти билиг болгаш профессионал школаның реформазының дугайында СЭКП Төп Комитединиң төлевилелин ада-иелер хуралдарында, күш-ажылчы коллективтерде бо хүннерде калбаа-биле чугаалажып турар.

Т. ХЕРТЕК.
Улуг-Хем район.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Төнчүзү. Этези № 20 «Шында»).

Евдокия Фёдоровна **Бухтуева** — «Тувинская правда» солуннуң улуг корректору.

Анна Дорофеевна **Бычкова** — ИХК-ның таңнывыл килдизиниң контролёру.

Михаил Никонович **Власов** — үнүштер камгалалының республика станциязының улуг инженери.

Елена Григорьевна **Воронина** — Кызылдың эмчи училищезиниң башкызы.

Мария Фёдоровна **Горюнова** — чуртталга-коммунал ажыл-агыйының № 2 эргелелиниң ажылчыны.

Таисия Ивановна **Губарева** — ИХК-ның таңнывыл килдизиниң контролёру.

Владимир Григорьевич **Данилов** — Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң автобаазазының чолаачызы.

Вера Павловна **Ермякина** — Кызылдың пединститудунуң кадр килдизиниң улуг инспектору.

Анна Арсентьевна **Зайцева** — республиканың уруглар эмнелгезиниң медсестразы.

Людмила Ивановна **Жихарева** — Тыва АССР-ниң профтехөөредилге талазы-биле эргелелиниң кол бухгалтери.

Владимир Дмитриевич **Иванов** — «Медтехника» эргелелдиң инженери.

Нина Афанасьевна **Каракулова** — № 24 уруглар яслизиниң эргелекчизи.

Зинаида Никифоровна **Каргополова** — Тываның электри четкилериниң ажылчыны.

Лидия Фёдоровна **Карпова** — «Красноярскгражданпроект» төлевилел институдунуң Тывада филиалының килдис бөлүүнүң удуртукчузу.

Лариса Петровна **Кенин-Лопсан** — «Тувинская правда» солуннуң чагаа килдизиниң эргелекчизи.

Павел Васильевич **Кирдеев** — ССРЭ-ниң Тудуг банкызының Тывада республика конторазының эргелекчизи.

Мария Даниловна **Кирикова** — Респотребсоюзтуң АТК-зының ажыглал килдизиниң инспектору.

Мария Владимировна **Ковалевская** — № 10 дузалал школаның башкызы.

Валентин Антонович **Коваленков** — республиканың «Тувапарикмахерские» бүдүрүлге каттыжыышкынының мастери.

Дмитрий Фадеевич **Колупаев** — «Медтехника» эргелелдиң электромеханиги.

Валентина Васильевна **Корчиго** — Тываның радиотелетөвүнүң декорация тургузукчузу.

Александр Павлович **Котликов** — «Медтехника» эргелелдиң электромеханиги.

Фёдор Герасимович **Круговой** — «Тыва автотранс» девискээр каттыжыышкынының улуг юрисконсультантызы.

Людмила Александровна **Кулиева** — Садыг министерствозунуң транспорт бүдүрүлгезиниң ажылчыны.

Юрий Георгиевич **Курский** — «Тувинская правда» солуннуң редакциязының чурукчу-ретушёру.

Анна Семёновна **Лапшина** — аъш-чем барааннар садыының № 13 магазининиң садыгжызы.

Павел Иванович **Мальцев** — Садыг министерствозунуң транспорт бүдүрүлгезиниң машинизи.

Елена Астафьевна **Мамаева** — «Тудуг кезектери» комбинаттың моторизи.

Пелагея Петровна **Мельниченко** — «Тыва септелге тудуг» трестиң улуг товароведи.

Суртал-оол Шагдырович **Моңгуш** — Тыва АССР-ниң профтехөөредилге талазы-биле эргелелиниң ыры болгаш танцы ансамблиниң директору.

Клара Ивановна **Мохарева** — Красноярскиниң хамааты ужар чүүл эргелелиниң Тывада авиабүдүрүлгезиниң административтиг ажыл-агый талазы-биле начальниги.

Татьяна Васильевна **Мязина** — республиканың А. С. Пушкин аттыг библиотеказының улуг библиотекары.

Сара Ахмеджановна **Насырова** — Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозунуң септелге-тудуг-монтаж участогунуң улуг бухгалтери.

Мария Васильевна **Непомнящая** — «Водоканал» эргелелдиң кассири.

Лидия Родионовна **Олейникова** — Кызылдың эмчи училищезиниң улуг лаборантызы.

Надия Хасановна **Оюн** — «Красноярскгражданпроект» төлевилел институдунуң Тывада филиалының инженери.

Анатолий Никитич **Павлов** — Березовскиниң бүдүрүлге геология каттыжыышкынының № 819 партиязының геологу.

Николай Александрович **Павлов** — «Медтехника» эргелелдиң магазин эргелекчизи.

Анастасия Григорьевна **Привалихина** — «Пионер» кинотеатрының контролёру.

Татьяна Абрамовна **Рацкая** — Сельхозтехкүркомнуң улуг инженери.

Михаил Антонович **Секачёв** — Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң автобаазазының чолаачызы.

Валентина Захаровна **Селина** — республиканың туберкулёзка удур диспансериниң дааранықчызы.

Илья Филиппович **Сергеев** — Респотребсоюзтуң садыг баазазының директорунуң оралакчызы.

Александра Маркеловна **Серебренникова** — Тыва АССР-ниң профтехөөредилге талазы-биле эргелелиниң УМК эргелекчизи.

Фёдор Лукич **Спиридонов** — «Тувинская правда» солуннуң редакциязының харыысалгалыг секретарының оралакчызы.

Мария Ивановна **Степанова** — «Красноярскгражданпроект» төлевилел институдунуң Тывада филиалының килдис начальниги.

Зинаида Захаровна **Стрельникова** — Күрүнениң Кызылда педагогика институдунуң улуг лаборантызы.

Ондар Сандапович **Сундуй** — «Тыва кедээ тудуг» трестиң механизация эргелелиниң слесары.

Ксения Емельяновна **Сурова** — Красноярскиниң девискээр эргелелиниң гидрометеорология болгаш агаарның арыг болуруунуң талазы-биле техник-химиги.

Мария Поликарповна **Тимофеева** — республиканың туберкулёзка удур диспансериниң эмчи сестразы.

Ефим Павлович **Фадеев** — Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чолаачызы.

Лидия Ивановна **Хребтова** — № 8 уруглар садының кижизидикчи башкызы.

Анастасия Васильевна **Чибирякина** — республиканың уруглар эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Вера Георгиевна **Шандакова** — № 14 школаның библиотекары.

Михаил Данилович **Шиповаленко** — «Тыва тудуг» трестиң «Кызыл тудуг» эргелелиниң дашчызы.

Виктор Кириллович **Ширяев** — Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң автобаазазының автоэлектриги.

Николай Иванович **Шкуратов** — Тываның авиабүдүрүлгезиниң техниги.

Екатерина Семёновна **Шкуратова** — аъш-чем садыының № 15 магазининиң ажылчыны.

Ольга Ивановна **Шкурова** — Тываның радиотелетөвүнүң склад эргелекчизи.

Татьяна Ивановна **Щетникова** — Респотребсоюзтуң баштаар чериниң улуг экономизи.

Альбина Гавриловна **Юрьева** — Тываның «Росмясомолторг» холодильниктиниң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1983 чылдың декабрь 28.

КОЛ СОРУЛГА—АЖЫКТЫГ ЧОРУК

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелин (ЭДЧ-ни) тургузар дугайында дыңнадыгны 1949 чылдың январь 25-те парлаанындан бээр бөгүн 35 чыл болган.

35 чылын бо хүннерде калбаа-биле демдеглеп турар Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлели ол күрүнелерниң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң күчүлүг фактору болу берип, күш-ажылдың социалистиг хуваалдазының кайгамчык улуг күштүүн бүгү делегейге херек кырында бүзүреткен. Эрткен үжен беш чылдың дургузунда ЭДЧ кежигүннери күрүнелер боттарының экономиктиг күчүзүн хөй катап улгаттырган, эртем-техниктиг дүрген дептиилгени, чоннуң чаагай байдалын көдүрерин чедип алган. Хөгжүлдезиниң темпилериниң талазы-биле олар капиталдың эң сайзыраңгай чурттарын безин ырак мурнай бергеннер. Оларның экономиказы кудулап бадыышкыннар, кризистер деп чүвени билбес, доктаамал туруштуг хөгжүп турар. Социалистиг дем каттыштырылгазының амгы үеде Черниң чурттакчы чонунуң 10 хуузу чурттап турар күрүнелериниң улуг-хуузунга делегейде бүдүрүп турар электроэнергияның, нефтиниң, газтың, хөмүр-даштың, каның, цементиниң, машина тудуушкун продукциязының, минералдыг чемишчидилгелерниң 30 чедир хуузу онаажыр.

ЭДЧ кежигүннери чурттарының кады ажылдажылгазы долу дең эргениң, хамаарышпас догуннаашкынның, кайы-кайызынга ажыктыг болуруунуң болгаш эш-ёзузу-биле дузалажырының принциптеринге, национал болгаш интернационалчы эрге-ажыктарны эң таарыштыр дүүштүрериниң үндезининге хөгжүп турар. Удур-дедир кагжып, мөлчүжериниң ёзу-чурумнары тергиидеп, үргүлчү ханылап орар чөрүлдээлери янзы-бүрү хевириниң «садыг дайынынарынга» чедире бээр капиталистиг чурттарның аразында харылзаалардан ЭДЧ чурттарының кады ажылдажылгазы үндезини-биле шуут ылгалып турар. АКШ-тың бодунуң эвилелчилерни, коштанчыларын бүгү-ле аргалар-биле кошкадыр, бодунуң экономиктиг бергедээшкиннерин оларның күсели-биле шиитпирлеп алыр дээр чүткүлү сөөлгү үеде онза күш-биле илергейлеттинип турар.

ЭДЧ-ниң шугуму-биле интеграция болгаш кооперастаашкын улам калбарып, ханылап орар, ынчалдыр кылбас болза, амгы үеде социализм чурттарының бүзүрелдиг хөгжүлдези, энергия, чиг-эт, дериг-херекселдер-биле хандыртыныышкын, эртемниң болгаш техниканың эң чаа чедип алыышкыннарын нептередири чергелиг ындыг айтырыгларны чедиишкинниг шиитпирлээри болдунар-даа ужур чок. Ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидеринге интеграция дыка улуг идигни берип турар. Акы-дуңма чурттарның партия съездилериниң шиитпирлерин ёзугаар алырга, ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидери оларның улус ажыл-агыйжы ажыл-чорудулгазының ам кол сорулгазы болуп турар.

Кооперастаашкын биле специализация ЭДЧ-ниң бүгү чурттарынга, ылаңгыя улус ажыл-агыйынга болгаш чонунуң хандырылгазынга негеттинер бүгү-ле чүүлдериниң шуптузун бүдүрүп үндүрүп шыдавас ындыг улуг эвес чурттарга ажыктыг. Оларның херегледери күш-ажылдың улустар аразында социалистиг хуваалдазының күсели-биле улуг черге хандыртынып турар. Кооперативчи харылзааларның онзагай күштүг чүүлдериниң бирээзи чүл дээрге, чурт бүрүзүнге кызыгаарлалдыг сан-хемчээлдерге эргежок чугула продукцияның ындыг хевирлерин амгы үеге таарыштыр хөй-биле массалыг бүдүрерин таарыштыр тургузарын ол харылзааларның берип турары болур. Социалистиг дем каттыштырылгазында эң улуг болгаш күчүлүг чурт — Совет Эвилелинге база ол кады ажылдажылга улуг ажыкты берип турар. ЭДЧ талазы-биле бодунуң эвилелчилеринден ССРЭ кара металлдарының дыка хөй санныг прокадын, янзы-бүрү чиг-эттин, дериглерни, судноларны, калбак херегл бараанларын ап, бүдүрүлге чорудулгаларын чаартырынга болгаш сайзыраңгайжыдарынга оларның чедип алган дуржулгазын ажыглап турар.

Социализм чурттарының аразынга күш-ажыл хуваалдазының талазы-биле кол документилер социалистиг экономиктиг интеграция дугайында 1971 чылдың июльда хүлээп алган комплекстиг программа болгаш узун хуусаалыг өске-даа улуг программалар болур. ЭДЧ-ниң чазактар баштыңнарының деңнелинге чыл бүрү болур сессияларының шиитпирлери-биле ол программалар үргүлчү тодаргайжыттынып болгаш немей долдунуп турар. Оларга үндезилээш, улус ажыл-агыйының херек кырында бүгү адырларын хаара тудуп хөй талалыг 120 болгаш ийи талалыг 1000 ажыг дугуржулгалар чардынган.

Бо бүгүнүң бир мөзүлеш чижектериниң бирээзи — атомнуг энергияны тайбың сорулгаларга ажыглаарының талазынга, хамыктың мурнунда ЭДЧ кежигүннери чурттарда электри-биле хандырылганың улам-на чугула үнер дөзү болуп бар чыдар атомнуг электростанцияларны тударынга кады ажылдажылга болур. Статистиктиг сан-медээлер ёзугаар алырга, 1982 чылда Совет Эвилелинде, Болгарияда, Венгрияда, ГДР-де болгаш Чехословакияда АЭС-терге 130 миллиард киловатт-шак электроэнергияны ажылдап үндүрген, ол дээрге 40 миллион тонна чижек одаар чүүлдү солааны ол болур. Атомнуг электростанцияларга дериг-херекселдерниң эң хөй берикчизи — Совет Эвилели-дир, ындыг дериглерниң дыка хөй кезин социалистиг өске күрүнелерде, кол нургулайында Чехословакияда белеткеп турар.

ЭДЧ-ниң чазактар баштыңнарының деңнелинге эрткен чылын октябрьда Берлинге болган сессиязынга улус ажыл-агыйын техника талазы-биле чаарты чепсеглээрин, ону эң мурнакчы техника-биле хандырарын дүргедедир дугайында шиитпирни хүлээп алган. Аңаа холбаштыр сөөлгү үеде үлетпүр роботтарын, манипуляторларны, микропроцесс техниказын болгаш микроэлектрониканы тургузарын болгаш нептередирин чугула рольдуг кылдыр көрген. Ол чүүлдер хөй-хөй бүдүрүлге чорудулгаларын комплекстиг механизастаар болгаш автоматчыдар, бүдүрүкчүлүг болур чорукту дыка бедидер, хол-биле кылыр улуг чымыштыг ажылдардан чүс-чүс муң кижилерни хостаар арганы бээр.

Бо талазы-биле специализацияга болгаш кооперастаашкынга үндезилээш, чижээлээрге, Чехословакияда металл кезер 250 станокту бүдүрерин таарыштырган, оларның аразында программа-биле башкарар автоматтар база бар. Херегледерден хамаарыштыр эң-не янзы-бүрү технологтуг шутумнарны олардан четчелеп ап болур. Оларның дыка хөйүн ССРЭ-ге садып турар. Роботтар тудуушкунунга ГДР улуг чедиишкиннерни чедип алган. Республиканың заводтарынга кылып үндүрген үлетпүр роботтарын болгаш микропроцессорларны ЭДЧ кежигүннери барык бүгү чурттардан көрүп болур. Совет болгаш венгр специалистер 150 чаа машиналарны, технологтуг шутумнарны, приборларны болгаш башкарыышкынның автоматтыг системаларын чогаадып тургузар дээш ажылдап турарлар.

Вашингтончу ажылдакчыларның болганчок-ла ажыглай каап турары янзы-бүрү хевирниң экономиктиг санкцияларындан социалистиг дем каттыштырылгазының техника-экономика талазы-биле хамаарышпас чоруун хандырарының айтырыынче ЭДЧ чурттары улуг кичээнгейни салып турар. Социалистиг чурттарга садарын Вашингтоннуң хоруп турары химия, металлургия, машина тудуушкун болгаш үлетпүрнүң өске-даа адырларының хөй-хөй кылыгларын ЭДЧ чурттары шагда-ла бүдүрүп турар апарган.

Одаар чүүл — энергетика болгаш чиг-эт курлавырларын чөп, камналгалыг чарыгдаарының кончуг чугула айтырыгларын Берлинге октябрь сессиязынга чугаалашкан, экономика талазы-биле ажыктыг чорукту бедидеринге ол база чугула ужур-дузалыг.

ЭДЧ күрүнелериниң улус ажыл-агыйының ажыктыг болур чоруунга тудуттга, чижээ, бүдүрүлгелерин дем каткан кужениишкиннер-биле тударынга болгаш чаарты дериинге кады ажылдажылга улуг идигни берип турар. Агроүлетпүр комплекизинде кады ажылдажылга калбарып турар.

Келир беш чылда (1986—1990 чылдарда) улус ажыл-агыйы планнарын ЭДЧ киржикчилери күрүнелер ам аайлаштыр тургузуп кирипкен. Маңаа бүдүрүлгени интенсификастаарынче эң улуг кичээнгейни салыр. Дээди деңнелге болур экономиктиг чөвүлел хуралга белеткел доостур четкен. «Ам болур чөвүлел хурал акы-дуңма чурттарның экономиказын чедиишкинниг хөгжүдерниң херээнге, социалистиг экономиктиг интеграцияны ханыладырынга, социалистиг күрүнелерниң чаңгыс эвин, сырый каттыжыышкынын улам ыңай быжыглаарынга ажыктыг бараан болур» дээрзинге бүзүрелин СЭКП ТК-ның Политбюрозу 1983 чылдың октябрь төнчүзүнде болган хуралынга илергейлээн.

Д. ДЫМОВ.
(СЭТА).

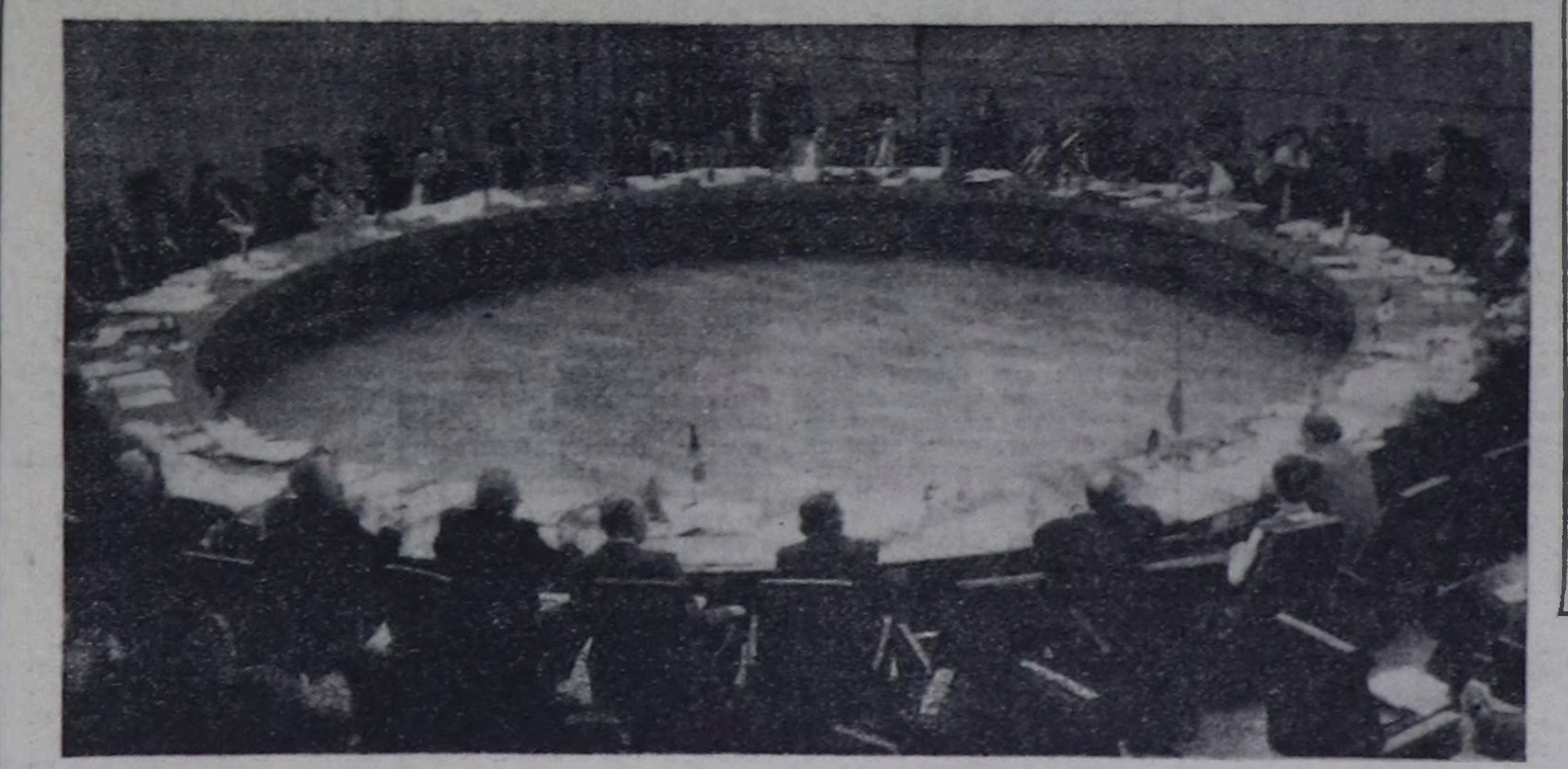

ЧУРУКТА: Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның төлээлекчилериниң 1983 чылдың декабрьда чугаалажыышкыннарының төгерик столунга чыылган үези.
Р. ДЕНИСОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ДИПТЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

⊙ **БРЮССЕЛЬ.** НАТО блогу делегей харылзааларынга күштү мурнай ажыглавас дугайында хүлээлгени бодунга алыр болгаш социалистиг чурттарга удур халдаашкынны кылбас дугайында керээни эң чоокку үеде чарар ужурлуг. Ындыг негелделиг чагааны барык миллион чыгы кежигүннерлиг Христианнарның ажылчын шимчээшкини (Фламандылар) Бельгияның даштыкы харылзаалар министри Л. Тиндеманска чоруткан.

⊙ **ЛОНДОН.** Консервативтиг чазактың чоңга удур политиказы Великобританияның экономика талазы-биле эң хожудаңгай районнарының бирээзи — Уэльстиң чурттакчы чонун аш-түреңги байдалга чедирген. Ол дугайын Великобританияның компартиязының Уэльс салбырының секретары Д. Ричардс Понтиприт хоорайга болган митингиге чугаазынга демдеглээн. М. Тэтчерниң кабинединиң эрге-чагырга туткан үезиниң дургузунда чурттуң ол кезээнде ажыл чоктарның саны 2-ден ажыг катап өскен болгаш амгы үеде ажыл кылып шыдаар чурттакчы чоннуң 18 хире хуузу болуп турар деп, ол чугаалаан.

⊙ **ДУБЛИН.** Сөөлгү дөрт чыл дургузунда ирландыларның боттут орулгалары барык 15 хуу кудулаан. Ол чорук хамыктың мурнунда чуртта үүрмектеп садар өртектерниң 112 хуу улгатканының чылдагаанындан болган. Үндүрүглерниң доктаамал өзүүшкүнү база Ирландияның ажылчы чоннарынга канчаар-даа аажок аар уржуктарны таварыштырган. Үндүрүглер төлелгезинге ортумак шалыныың 45,5-тен 65,5 хуузу үнүп турар.

⊙ **ХЕЛЬСИНКИ.** Финляндияның Тампере хоорайында «Валмет» компаниязының муң ажыг ажылчыннары бир хүннүң ажыл соксадыышкынын кылганнар. Ук бүдүрүлгениң хемчээлин кызырып эгелээнинге болгаш ооң-биле холбаштыр ажылчыннарны ажылдан массалыг үндүрүп эгелээнинге ажылчыннар удурланып турар. Ажылдан үндүрткен дугайында сагындырыгны 300 хире ажылчыннар алган.

⊙ **БОГОТА.** Колумбияның үлетпүр төвү Медельин хоорайда «Кольтехер» деп пос-таавы компаниязының эң улуг бүдүрүлгелериниң бирээзиниң ажылчыннары ажыл соксатканнар. Ажылчыннар күш-ажылдың байдалдарын экижидерин негеп турарлар.

⊙ **БУЭНОС-АЙРЕС.** Аргентинаның хамааты чазаа чурттакчы чоннуң эң ядыы кезектерниң медицина хандырылгазын экижидер дугайында хоойлу төлевилелин белеткээн. Кадык камгалал болгаш социал айтырыглар талазы-биле министр А. Неринаның аңаа болган парлалга конференциязынга медеглээни болза, эмнерниң тускай фондузун тургузарын ук төлевилелде көрүп турар. Ук эмнерни ядыы кижилерге халас бээр. Чурттуң ырак-узак районнарынга клиникаларны болгаш эмнелгелерни тударын, пенсионерлерниң медицина хандырылгазының шынарын экижидерин ук төлевилелде база көрген. Чаш уругларның өлүр чоруун кызырар талазы-биле хемчеглерни алырын база көрүп турар. Бичии уругларның өлүр чоруунуң чылдагааннарының бирээзи оларның тоттур чемненмейн турары.

АЛЖИРНИҢ ЧАА ЧАЗАА

АЛЖИР. (СЭТА). АУДР-ниң президентизи, Национал хосталга фронтузунуң Чиңгине секретары Шадли Бенджедид ол чурттуң чаа чазаан тургускан дугайында тускай чарлаан. Планнаашкынның болгаш девискээр шиңгээдип алырының министри турган Абдельхамид Брахимини премьер-министрге томуйлаан. Ахмед Талеб даштыкы херектер министринге база катап томуйлаттырган. Премьер-министр турган Мохаммед Бенахмед Абдельганини республиканың президентизиниң чанында күрүне министринге томуйлаан.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанның барык бүгү районнарының кырынга америк болгаш израиль шериг самолеттарының өнчүк-чөңгээлиг ужудуушкуннарының түңнелинде ол чуртта байдал сөөлгү үеде улам-на чидигленген. Ливанның хоорайларынче болгаш суурларынче база чурттуң национал-патриоттуг күштериниң туруштарынче араатаныг чаа халдаашкыннарны кылырынга белеткенип, медээлерни чыып алыр сорулга-биле америк, израиль самолеттар ужудуушкуннарны кылып турар.

ДАМАСК. (СЭТА). Ливанның национал-патриоттуг күштеринге удур улуг хемчээлдиг чаа халдаашкыннарны кылырынга болгаш Бекаа шынаазында сирий шериглерге согуушкуннарны таварыштырарынга америк болгаш израиль шериглерниң белеткенип турары. Сирияның «Ас-Саура» солуну бижээн.

Совет спорттуң тергииннери

ССРЭ-НИҢ БОЛГАШ ДЕЛЕГЕЙНИҢ ЭҢ ЭКИ СПОРТЧУЗУ

ССРЭ-ниң Спортчу журналистер федерациязының тараткан чаңчыл болган анкетаның түңнели-биле 1983 чылдың эң эки дээн он спортчузу тодараттынган. Ол даңзыны бедиин халыырының талазы-биле делегей чемпиону болгаш рекордсмени Тамара Быкова баштаан. Чамдык чурттарның информация талазы-биле агентстволарының киришкени референдумга ону база делегейниң эң эки спортчузу деп санаан. Ол референдумну СЭТА-ның спортчу редакциязы эрттирген. ПМА-ның корреспондентизи Алексей Сребницкий сезонунуң лауреадындан интервью алган.

— Тамара, силерге үш удаа байыр чедирип болурдур: төрүттүнген хүнүңерни чоокта чаа байырлап эрттирген болгай силер але?

— Ийе, декабрь 21-де чээрби бештедим — улгадып-ла келген-дир мен ийин. Мээң чаңгыс чер чурттуум, база-ла Ростов чурттуг Людмила Кондратьева (Олимпиада-80-ниң чемпиону), спорт «цегинин» талазы-биле өңнүктерим, «бедикчилер» — Юрий Шевченко, Владимир Граненков, оон-даа өске улус чыылган бис. Улуска көзүлбейн бүдүү — пирожноелер чип турдувус.

— Пирожное чиирде чаштынган херээ чүл?

— Ол түңер боор, ам безин деңзим 59 килограмм болгай — үш килограмм артык. Чигирзиг чемге аажок ынак кижи мен, а далгадан кылган чемден ойталаар апардым. Спорттуң меңээ чедирип турар бир «хоразы» ол ыйнаан.

— Эрткен сезон силерге дыка таарымчалыг болган: Будапештиге болуп эрткен Европаның бирги чери дээш кышкы маргылдаага болгаш Хельсинкиге болуп эрткен чайгы делегей чемпионадынга тиилелгеңерден аңгыда, делегей рекордун үш катап бедиткен болгай силер. Ол чедиишкиннер бүрүзү-ле силерге үнелиг болгай. Ынчалза-даа оларның кайы бирээзин өскелерининден ылгаар, онзагай кылдыр көөр боор силер аа?

— Ынчанмайн канчаар! Ынчалза-даа рекорд-биле азы алдын медаль-биле ол холбашпаан. Будапештиге ийи метр бедикти апканым ышкаш ындыг аас-кежиим бедиин халыырынга эрттиргеним он чылдар дургузунда ап көрбээн мен. Ынчан шынап-ла чоргааралым хайнып кан. Дараазында бедикти — рекордчу бедикти чиик ажып эрткен болгай мен.

— Эрткен чылын силерге чүү эң солун болганыл?

— Хөй-хөй ужуражылгалар, сонуурганчыг бодалдар. Чижээлээрге, Москваның Лихачёв аттыг автозаводунуң ажылчыннары чоокта чаа мени байырлал кежээзинче чалаан болгай! Ажыл-херектерим аайы-биле Москвага ынчаң келгеш кижи мен! Улуг, делгем өрээлге эстрадада чааскаан мен, а ында чыылган аныяктар-даа, назы дөгүй бергеннер-даа спорт дугайын, спортсменнер дугайын аажок-ла сонуургаар болдулар. Айтырыгларга үзе-ле харыылап четтигип турдум.

— А даштыкыта чоруп турганыңар дугайы?

— Бо чылын дыка хөй чурттарга чоргуладым. Оларның эң солуну — спортчу маргылдаалар болбайн турда чораан чурттарым. Француз компартияның чалааны-биле өзүгаар чоокта чаа Парижке чордум. Моон мурнунда чүгле номдан номчаан чүүлдеримни ам караам-биле көрдүм. Мени телевиденнеге чүве чугаалаары-биле чалаан, бирги канал-биле он дөрт миллион кижи көрүп турар дыштыкер. Аңаа дыка чоргаарланган мен. Чүге дээрге, ол сезим дээп бурууттапайн көрүңер, бөдүүн чоннуң аразындан үнген кижи болгай мен: авам — пенсионер, повар-ап чораан, ачам тудугжу кижи, орук мастери. Ам мени ажылчын бөдүүн уругну, Францияның барык чартык кезии көрүп, дыңнап турар.

— Мээң дыңнааным-биле алырга, силер ол он беш минутада болган дамчыдылгага чүгле чугаалап турган эвес...

— Ийе, өрү шурап-даа турдум, шуут дилээш туруп каннар болгай. Студияның иштинге-ле бедиин халыырынга херекселди тургускаш, оңгарны безин белеткеп каан. Спортчу хевимни кедип алгаш, аңаа көргүзүп болур бүгү хевирлерни кылып күүсеттим.

— Телевиденнеге дыка чоок хире-дир силер аа. Хамык ужур рекламада эвес-ле болгай — силер ону херек-севес-даа болгай силер але?

— Чажырбас мен, шынап-ла спортчу телетайылбырлакчы болуксаарым аажок ийин. Чүгле күзеп эвес, а аңаа белеткенип-даа турар мен. Ростов университединиң журналистика факультединиң ийиги курузунда өөренип тур мен.

— Спортче эгиин келиишдер. Университетке өөрениири, спорт — хууда амыдыралга үе чегенчиг артар чүве эвес бе?

— Ындыг боор болур, ынчалза-даа спортка ынак, чогуур сорулгаларны аңаа салып чоруур болганымда, бодумну чамдык хостуг үелерден кызамдап чоруур кижи мен. Олимпиадага чедир үе ам-даа бар болгай, а ол мээң сагыжымдан хүнүн-не ыравас. Ажыл-биле эмин эрттир чүдүрткүнген деп болбайдыр силер бе? Чадавас. Бедиин халыырының спорту дээрге, сагыш-сеткилге чамдыкта дыка берге байдалды арттырып болур чүве болгай. А хөй-хөй спортчуларның чамдыкта кошкак түңнел көргүзе бээрининиң чылдагааны оларның четпес белеткенгенинде эвес, а үстүнде адааныывс чылдагаандан хамааржы бээр чүве ийин.

— Силерге ындыг чүве таварышпаан болгай. Трибунадан силерни көөрге, мерзилеңнес, топтуу аажок кылдыр көстүр болгай силер.

— Ой, аажок девидээр кижи болгай мен. Ачамның авазы — грек кижи чүве. Улуг маргылдаа бүрүзү мени дыка түредир. Ынчалза-даа ону кымга-даа билдирбезин кызыдар мен.

— Чаа сезонда спортчу планнарыңар кандыгыл? Кол-ла чүүл — Олимпий оюннары-биле холбашкан дидинер. Тиилээрин күзээр-ле болгай силер. А рекордтуң салым-чаяаны чүү болур ирги? Ол ам 2.04 метрге деп болгай.

— Чайгы түңнелдер дугайында ам дээрезинде бодавайн-даа тур мен. Херектиң ужуру чүдел дээрге, тренерим Евгений Загорулько-биле кады кыры дуглаглыг шөлдерге болур старттарга дыка белеткенип турар бис. Ылаңгыя АКШ-тың залдарынга февральда болур бирги чер дээш ажык маргылдаазынга аан. Олимпийжи медальдар дээш кымнар туржуп болурул, оларны ынаар чалаан.

(ПМА).

Невада хоорайны дайзынның бүзээлээшкининден бүрүн хостааныының 40 чыл оюнуң бүдүүзүнде Ленинградтың бөлүк чурукчулары «Бүзээлээшкинни чаза шапканы» деп аттыг улуг чурукту чуруп доосканнар. Ону бүзээлээшкинни чаза шаап эгелээн черлерниң чоогунга турар тураскаалдыг комплекске тургузар. 40 метр узун болгаш 8 метр бедик ол чурукта революцияның хоорайы дээш тулчуушкунунуң шиитпирлиг хүннерин көргүскен.

ЧУРУКТА: Ленинградты хостаары дээш тулчуушкуннарның хоочуннары «Бүзээлээшкинни чаза шапканы» деп диораманың авторлары-биле беседалажып турлар. Солагай таладан оң талаже: курлавырда подполковниктер И. Сень биле В. Дуда, чурукчулар К. Молтенинов биле Б. Котик, курлавырда старшина А. Дроздов, курлавырда улуг лейтенант И. Алехин биле курлавырда полковник А. Баранов олар.

С. СМОЛЬСКИЙНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КОЛЛЕКТИВТЕРНИҢ КИРЖИЛГЕЗИ ДЭЭШ

Кышкы спартакиада. Совет Тыва 40

«Күш-культураның болгаш спорттуң массалыын улам ыңай кудурер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын база СЭКП обкомунуң V Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле бистиң Мөңгүн-Тайга районнуң комсомол организациязы, спорт комитеди аныяктар болгаш школачылар, ажылчы чон ортузунга күш-культураны болгаш спортту пропагандалаар, оон массалыг чоруун чедип алыр сорулга-биле чамдык тодаргай ажылдарны кылып келген. Районнуң ажыл-агыйлары, бүдүрүлге болгаш албан черлериниң коллективтери, ортумак школаларның өөреникчилери ГТО комплекизиниң нормативтерин дужаарынга сөөлгү үеде идепкейлиг киришкен. Эрткен чылда спорттуң аңгы-аңгы хевирлеринге район чергелиг 40 хире маргылдааларга эвээш эвес спортчулар киржип, аңаа мергежилин доктаамал бедидип келгеннер. Оон түңнелинде районнуң дээре спортчулары республика чергелиг маргылдааларга каш удаа киришкилээн.

Бистиң районнуң төлээлери акы-дуңма Моол Арат Республиканың спортчулары-биле найыралдың эш хуу ужуражыышкыннарын эрттиргилээн. Эрткен чылда МАР-ның Баян-Ульгий аймактың Бадрал сумузунуң бөлүк спортчулары Мугур-Аксы суурга спортчу аалдаашкынны кылып, ол талазы-биле дуржулга солушканнар. Мөңгүн-тайгажылар база оларга чедип, спортчу эш хуу ужуражылгазынга чораан, чоннуң ажыл-агыйы, амыдыралы-биле таныжып бис.

Районда кышкы спартакиада уламчылап турар. Мячилиг хоккейге ВЛКСМ райкомунуң шилчиир кубогу дээш маргылдааны чоокта чаа эрттирген. Аңаа районнуң хереглелчилер ниитилелиниң, ортумак школаларның, ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг болгаш «Мөген-Бүрен» совхозтарның база бүдүрүлге коллективтериниң командалары киришкен. Оон түңнелинде моон мурнунда районга каш удаа тиилекчи болуп келген Мугур-Аксы ортумак школазының спортчулары кубокту чаалап алган.

Күш-культураны болгаш спортту районга массалыг болдурар дээш ону пропагандалаарынга, маргылдааларны эрттирериниге идепкейлиг киржип келген спортчулар бар. Оларның чижээнге Мугур-Аксы ортумак школазының башкызы Борис Хертекти, СЭКП райкомунуң ажылдакчызы Д. Л. Мөңгүшту, эмчи Борис Салчакты, районнуң ИХК-ның ажылдакчызы Борис Даржааны, садыгжы Светлана Салчакты болгаш оон-даа өскелерни хамаарыштырып болур.

Сөөлгү чылдарда районда спорттуң волейбол, баскетбол, хостуг хүреш, мячилиг хоккей, шыдыраа дээн ышкаш массалыг хевирлери сайзырап орар. Оон-биле чергелештир школачылар аразынга «Хөм бөмбүк», «Аргыглыг мяч», «Ак терге», «Идегелдиң старттары» деп маргылдааларны база шериглиг «Зарница» оюнну чыл бүрүде районга багай эвес деңнелге эрттирип, организастап турар. Чиик атлетикага, баскетболга ВЛКСМ райкомунуң шаңналы дээш спортчу маргылдааларга районнуң аныяктары болгаш школачылар, бүдүрүлге, амыдырал хандырылга черлериниң коллективтери идепкейлиг киржип келген.

Коллективинде ажылдакчыларның, ажылчыннарның кадыкшылын быжыглаар, оон түңнелинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, кижилерниң ажылдаар шиээн улам экжидер дээш сагыш салып турар удуртукчулар бар. Хереглекчилер ниитилелиниң даргазы Б. Салчак, КМК начальниги Д. Хомушку, «Мөген-Бүрен» совхозтуң директору Ш. Намы, иштики херектер килдизиниң начальниги Ю. Мөңгүш олар ол талазы-биле үлегерин көргүзүп келгеннер. Ындыг-даа болза, ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң директору Д. Доскаар, тудуг-септелге участогунуң начальниги К. Доңгак, Сельхозтехника салбырының эргелекчизи М. Уструн олар бүдүрүлгеде кижилерниң ажыктыг дыштаныгазын организастаарынче кичээнгей салбайн, чүгле ажыл-агыйжы айтырыглар шиитпирлээри-биле кызыгаарлаттынып турарлар.

Бо хүннерде районда ийи стадион, бедүүн хевирниң 8 спорт шөлчүгештери бар. Мугур-Аксы ортумак школазының баазазында спорт залы бар-даа болза, оон шөлү бичии, кышкы үеде, хөй нуруузунда-ла кичээлдер эрттирерниге ажыглаттынып, район чергелиг маргылдаалар эрттирерин бергедээшкиннерге таваржып турар. Ынчангаш районнуң аныяк хоочун-даа спортчулары Кызыл-Хая, Мугур-Аксы суурларга делгем спорт залдарын тудар.

О. ОЧУР-ООЛ.
ВЛКСМ Мөңгүн-Тайга райкомунуң ийиги секретары.

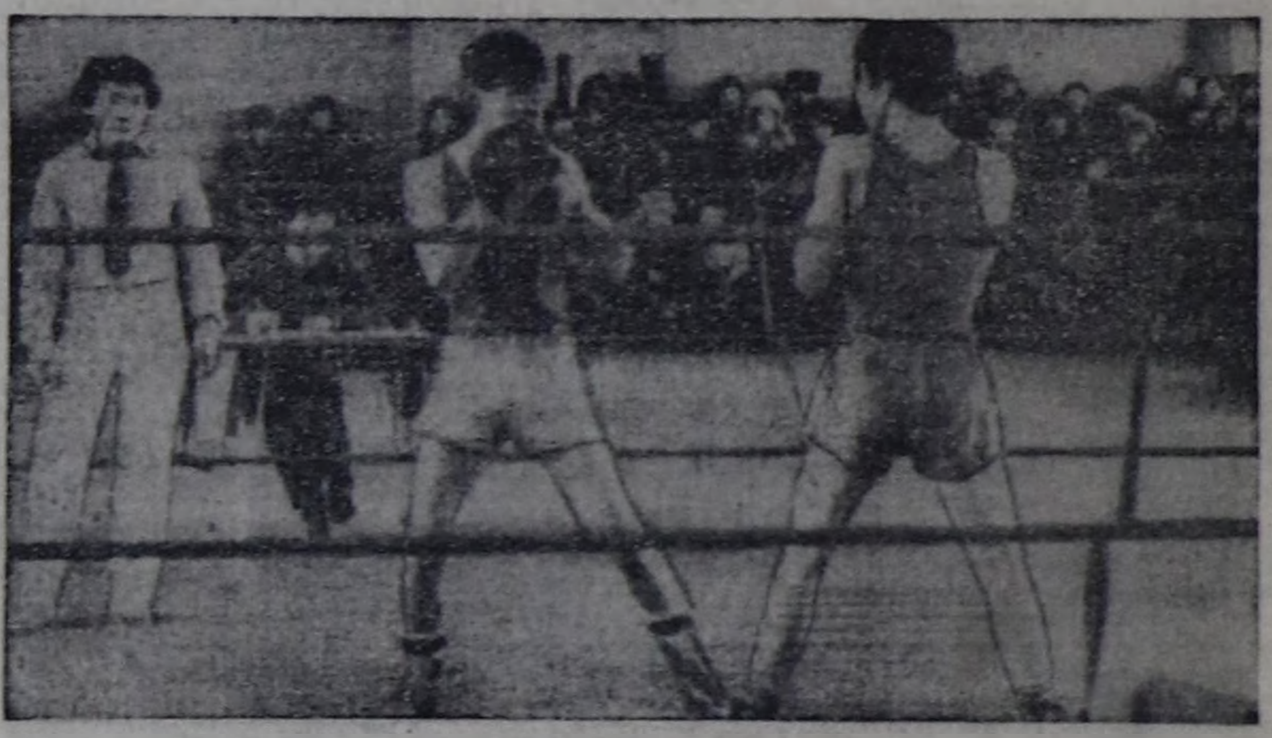

ТИИЛЕКЧИЛЕР ИЛЕРЭЭН

Бокска «Спартак» спорт ниитилелиниң Кызыл хоорай чөвүлелиниң аныяктар болгаш улуг улус аразынга командалар база хууда бирги чери дээш ажык маргылдаа «Херел» спорт залынга ийи хүн үргүлчүлээш, доозулган.

Тес-Хем районнуң республика чергелиг маргылдааларга моон мурнунда каш удаа тиилекчилер, Улуг-Хемде Ак-Тал суурнуң, автоорук техникумунуң, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының, «Спартактың» хоорай чөвүлелиниң болгаш спортчу бедик мергежил школазының 70 хире спортчулары шаңналдыг черлер дээш турушканнар.

ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидат, тренер Борис Доңгактың белеткээни, спортчу бедик мергежил школазының боксерлары — аныяктар аразынга баштайгы ужуражылгалардан эгелеп арыг тиилелгелерни чедип ап турганнар.

46 килограмм чедир деңзиге ийиги разрядчы Вадим Ховалыг түңнел ужуражылгада Ак-Талдың төлээзи Чүлдүм Ондарны тиилээн. Арткан деңзилерге Виталий Бирилей, Шолбан Куулар, Болат Оюн (спортчу бедик мергежилдиң школазы), Орлан Биче-оол, Мөңгүн-оол Мандыр (Ак-Тал), Шагаачы Омак (Тес-Хем) болгаш Борис Пальчиров (автоорук техникуму) олар тиилекчи болганнар.

Маңаа команда талазы-биле спортчу бедик мергежил школазының спортчулары бирги шаңналды чаалап алган.

Улуг улус аразынга маргылдааның түңнел ужуражылгалары чиңге демиселге эрткен. Владимир Хертек, Анатолий Данчай-оол, Геннадий Ниисыл («Спартак»), Борис Оюн, Хасан Балчыг, Вячеслав Намажап (Тес-Хем) олар тус-тус деңзилерге тиилекчи болганнар. Маңаа команда аайы-биле «Спартак» ниитилелиниң спортчулары тиилээннер.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТА: маргылдаа үезинде.
Авторнуң фотозу.

БИЧИИЛЕРНИҢ ЧУГААЗЫ

Дөрт харлыг Женя эгиш-тыныш-биле маңнап келген ыт көрүп кааш:
— Хөөкүй ытты! Корткаиындан дылын кыйбыңнадып тур — дээн.

* * *

Кызыл бөрттүг уруг Бөрүге чугаалаптыр: «Мени чиве, сеңээ мен херектиг аңаар мен».

* * *

Үш хар чартык Вова чугаалаан-дыр:
— Эх, мени садикке үргүлчү хемчег алыр ийин!
— Чүү дээш?
— Кичээлдер үезинде маңнап чоруп тургаш, уругларга шуптузунга: «Шимээн чок олуруңар!» — деп чугаалаар кижи-дир мен.

* * *

Лёня беш харлыг.
— Орундан канчап кээп дүштүң?
— Мен дүне удуп-ла, удуп-ла чыткан мен, а ооң соонда орнумче көөрүмге, ында мен чок болдум!...

* * *

Максим ийи хар чартык назылыг.
Дачадан чедип келген.
— Максим, ында кымыскаяктар кандыг чуртап тур?
— Олар ажылдап турлар.

* * *

Наташа дөрт харлыг.
Көдээде кырган-авазының бажыңынга турган.
— Наташа, херим иштинче дагаалар киирбейн тур.
Ол чада кырынга олуруп алган:
— Мен оларже карактарымны коргунчуу кончут кылдыр көөр мен, а олар корга бээрлер.

* * *

Виталий үш харлыг.
— Сээң таваңгайың кайдал?
— Ботинка иштинде.

ХҮНЧҮГЕШ

В. БИАНКИ.

ЭКИИ

Таня чада кырынга олуруп алгаш, дош шыпкан хөлче хүннүң оожум чавызап бадарын хайгаарап көрген.

Хенертен школа башкызы чоруп орган, ооң мурнунда танывазы бир-ле ыт маңнап чораан.

Чүү ындыг ыт боор? Таня ындыг ыттар көрбээн. Дуртсыны хензиг, даваннары чолдак, кулактары халбагар, узун, кудурукуу хензиг докпак. Шупту боду ак, а оргазында кара черлер бар, бир караа, чамашкы ышкаш, кара.

«Чоруп чор, чоруп чор» дээрге-даа Таняже хөме базып орган: чада кырынга келгеш, «Экии» дээнзиг холун сунган.

Башкы чедип келгеш, катырган:

— Ээнин тып алганың ол бе, кулугур! Танюша, сээң даайыңдан эккелдим. Испан уксааның ыды ышкажыл. Аванга база чагаа чоруткан бо-дур.

Авазы чада кырынга үнүп келгеш, башкы-биле мендилешкеш номчуп берген:

«Эргим угбай, сенче ыт чорудуп тур мен, хорадава. Хоорайга ону тудары берге-дир, алдыгы каътта чурттап турар мен, бодум хүнзедир заводка ажылдап турар болгаш дашкаар үндүрер кижи чок-тур. А ыт дыка эки, угаанныг-даа, каржы-даа эвес, уксаазы-даа эки. Сээң Танечкаңга эш-кош-даа боор. Кандыг-бир чүвелер дажыглаарынга өөредип каан. Чайын чеде бергеш, оон-биле кады аңнаар мен. Аңчы болуксап тур мен. Ынчангаш аңнаар ытты тып алганым ол, а чайын боо садып алыр мен. Аң-мениң шуптузун сеңээ бээр мен, сээңиң боор» — деп, Петя бижээн.

— Боонуң кайы ужундан тудуп алырын билбес хирезинде, аң-мең кижиге аазап турар кончуун-даа ыңай — дээш, ава хүлүмзүрүпкен.

Суурнуң уруглары маңнажып келгеш, каткы-иткизин төп:

— Ларка! Ларка! Чамашкылыг Чамашкы — деп алгыржып турганнар.

А кожалары кочуургак Колька биле Толька дораан-на шүлүк чогаады шаапканнар:

Ташкада кудуруу чок
Дартагар-ла ыт бар-дыр.
Кулактары хүүрек дег,
Караа чиктиг, чамашкы дег.

Таня ыды дээш хомудаксай берген.

ЭРЕСПЕЙ

Кымның-даа ады ээзинге аңаа-ла согур дүш болуп, таварышканы-биле адаттына бербес болдур ийин. Бо семдер чирбештиг бопутур ак оолдуң ады Эрес, а ада-иези оглун чассыткаш, болган чокла Эреспей дижирлер. Бо атты оол орлан-шоваа болурга, ооң ада-иези аңаа шаңнаан. Бир-ле уйгу хавы, чалгаа оолду канчап Эрес, Эреспей дээр боор!

Бо оттуг карактыг, окпанчыкпен эр, шынап-ла эрестиг кижи де! Садикче баарда-даа, оон келирде-даа авазының азы адазының мурнунда докпаңнадыр маңнап чоруур.

Оолдуң аажы-чаңы кожаларынга көстү берген. Ооң алгырып-алгырып ыглаарын хүнде ийи катап: эртен болгаш кежээ орай дыңнаар турганнар.

Кежээ орайтап, мырыңай тос шак ажа бээрге, Эрестиң ада-иези мынча дижир:

— Удуур шагын келгендир, ам уду, оглум. Орайга чедир ойнаарга уйгуң ханмайн баар, эртен туруп чадай бээр сен.

Эрес аңаа дораан удурланып үнер:

— Чок! Удувас мен! Ам-даа ойнаар мен!

Ада-ие чеже ыдажыр боор, ам мырыңай шыңгыырап, оглун орнунга чыдарын шуут негей бээрге, Эреспей дээрге, өөледир бустап-ла үнер:

— Ии-ии! Өө-өө! Чытпас мен! Удувас мен! Ол-ла!

Оон-на чөптеп, чөрчүжүп тургаш, доо-ла он бир, он ийи шак чеде бергенде, ам-на удуп каар.

Садик баар кижи эртен, чеди шак хиреде шуут бут кырынга турар ужурлуг.

— Оглум, Эреспей! Тура халы! Садикче маңнажып олуруаалы! — деп, ачазы оттурар.

— Хей чүве! Турбас мен! Удуур мен! Ии-ии-ии! Өө-өө!

Элдептиг-ле оол аа: кежээ удувас мен дээш ыглаар, а эртен удуур мен дээш ыглаар.

Бир-ле кежээ оларның кожазы Сарыг-Сал ирей кире дүжүп келгеш, мынча дээн ышкажыл:

— Оглуңар аарып турар бе, кожалар? Бертен база аажок үн салып ыглааны дыңналчык. Ам база хөлчок-ла ыглай бээрге, айтырар дээш, келдим. Шаанда мал эмчизи чораан болгаш херек болза, сыкыртып-даа берзе бе дээш.

— Аарываан-даа кадык кижи — дээш оолдуң ачазы эпчоксунган. — Кежээ удувас мен дээш, а эртен удуур мен дээш ыглаар оол-дур ийин, кожам.

— Мен бичии кожамны кончуг эрес кижи кылдыр билир болгай мен. Ындыг ыглаган болурга, багай-дыр оо! Мырыңай кончуг багай! Кежээ, удуза чогуур шагында удувас, чытпас мен дээш, а эртен турза чогуур шагында, турбас мен, удуур мен дээш ыглаар болза, шынап-ла таарышпас, Эреспей дээр чараш адынга шуут төлеп чок-тур. Ыглаар-оол деп адап алза таарыжыр болду бе?

Сөөлүнде дыңнаарывыска, оол шынап-ла кончуг эрес кижи апарган болчук.

Авазы кежээ: — Уду, оглум — дээрге, — Удуур мен, удуур мен — дээш удуп чыдыптар.

Ачазы эртен: — Тура халы, оглум. Садикче чоруптаалы — дээрге, ээп-херлип чытпас, дораан-на тура халыыр.

М. ЭРГЕП.

ТВ

ЯНВАРЬ 25-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Элээдилерниң чогаадылгазы. 9.25 — «Блокада» Уран-чечен фильм. 1-ги кезээ. Бирги фильм. 11.10 — «Аян-чорукчулар клуву». 12.10 — Телемедээлер. 12.15—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг телефильмнер. 15.30 — Делегей конкурстарының лауреады Г. Мамайков баянга ойнаар. 16.00 — Документалдыг телефильм. 17.00 — Песня далёкая и близкая. 17.45 — «...Он алды хар чедир болгаш оон өрү назылыг». 18.30 — Документалдыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Бистиң садывыс. 19.25 — К. Сен-Санс. Скрипкага болгаш арфага фантазия. 19.45 — «Блокада». Ийиги фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Документалдыг телефильм. 22.35 — Эрткен неделяда спорт. 23.05 — Документалдыг телефильм. 23.15—23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35 — География. 7 класс. 9.05 — Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 9.35 — География. 7 класс. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Физика. Электролиз. 10.35 — Ниити биология. 9 класс. 11.05 — Тележурнал. 11.40 — Ниити биология. 9 класс. 12.10 — Төөгү. 6 класс. Ян Гус. 12.40 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.50 — Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 13.20 — Д. И. Фонвизин — «Недоросль». 14.05 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.20 — Совет чурулга уран чүүлүнде коммунистиң овур-хевири. 14.50 — О. Бергольцтуң шүлүк чогаалы. 15.30 — Телемедээлер. 15.35—18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер. 18.15 — Тележурнал.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Делегей байдалының допчудалы. 19.10 — Фильм-концерт. 19.15 — «Азияның товуу». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — Кижи болгаш хоойлу. 20.50 — Документалдыг фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Буруу чок буруулуглар». Уран-чечен фильм. 23.10—23.45 — Концерт.

ТЫВАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА
ЯНВАРЬ 31-ДЕ

Воронеж филармониязының **«С УЛЫБКОЙ И ПЕСНЕЙ»** деп эстрада коллективиниң концерти болур.

Киржикчилери: РСФСР-ниң алдарлыг артизи Любовь **АВДЕЕВА**, РСФСР-ниң алдарлыг артизи Владимир **ЩЕЛКАЛИН**, Татьяна **ТИШКОВА**, Владимир **ЛЫСИКОВ** (эстрада танцылары), Инна **ХОХЛОВА** (баштактанышкын, конферанс).

Уран чүүл удуртукчузу — РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. ЩЕЛКАЛИН.

Эгелээри — 18.30 болгаш 20.30 шактарда.

Агаар

Республикага шокар булуттаар, хар чагбас. Соңгу чөөн чүктен хаттың күжү секундада 2—7 метр. Дүне агаарның температуразы 38—43, чамдык черлерге 35 градус чедир соок. Хүндүс 28—33 чамдык черлерге 24 градус соок.

Автооруктарга эртенги үеде туманнаар, көстүрү 1 км.

Кызылга чута булуттаар, хар чагбас. Дүне агаарның температуразы 41—43, хүндүс 30—32 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ЯНВАРЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Чёрный тюльпан» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Завтра выйдешь?» 10.00, «Ученик лекаря» 11.30, 13.30, 15.00, «Твоя любовь» 17.00, 19.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Приключения Али-Бабы и сорока разбойников» 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Не могу сказать прощай» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистерниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистерниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтериның 2-12-45, солуп келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2040.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС — 00648.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 22 (12412) | 1984 чылдың январь 26, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

„Правда" солуннуң айтырыгларынга Ю. В. АНДРОПОВТУҢ харыылары

Айтырыг: Делегей байдалында дүвүрээзиниң чүгдаа болбайн турар болгаш амгы байдалдарда «делегей улам-на айыыл чок болу берген» дээр бадыткаашкыннарны АКШ-тың болгаш НАТО-нуң удуртукчу бөлүктеринде сөөлгү үеде нептередип эгелээн. Байдал чогум ындыг бе, кандыгыл?

Харыы: Ындыг түңнел кылырынга үндезин барымдаа чок. Делегейде айыылдыг дүшкүүрлүг чоруктуң чылдагааннары чайлаттынмаан, ук чылдагааннарның дугайында моон мурнунда чугаалап турган мен. Америк ракеталарны тургузуп эгелээни-биле холбаштыр Европа айыыл чок чорукту чедип алган бе? Чок, чедип албаан. Харын ядролуг кыжаныышкын улгаткан. Ол дээрге, чүгле бистиң ынчаар санап турарывыс эвес-тир. Европада миллион-миллион кижилерниң кедергей айыылзынган дүвүрээшкини ол дугайын тодаргай айтып турар. Европа диите америк ракеталар Каттышкан Штаттарның бодунуң айыыл чок чоруун база быжыглаваан. Шериг күчүзүнүң талазы-биле дең байдалды бодунга ажыктыг кылдыр өскертир сорулганы салгаш, АКШ харыы хемчеглерни алыр кылдыр бисти албадапкан.

Америк ракеталарның Европада көстүп келгени чүгле шериг талазы-биле эвес, харын-даа политика талазы-биле дүшкүүрлүг чорукту күштелдирген. Ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлаар болгаш аажок кызырар сорулгалыг турган чугаалажыышкыннар үзүлген. Күрүнелер аразының харылзаалары дүшкүүрлүг чоруктуң уржуунга таварышкан.

Болуушкуннарның ындыг айыылдыг болу бергениниң бүгү харыысалгазы Каттышкан Штаттарның удуртукчуларынга, америк администрациязынга онаажып турар. Боттарының улустарының тура-соруунга чөрүштүр америк ракеталарны боттарының девискээрлеринге хүлээп алган НАТО чурттарының чазактарынга ол харыысалга база онаажып турар.

А израиль агрессор-биле демнежип алган америк солдаттар ам арабтарга удур Чоокку Чөөн чүкте чаалажып, а АКШ-тың шериг корабльдери болгаш ужар чүүлү Ливанның хоорайларын болгаш суурларын бузундулар кылдыр үрегдеп турарының түңнелинде делегей айыыл чок болу берген бе, ынчаш?

Төп Америкада бүрүн эргелиг, тускай догуннаан күрүнелерниң хамаарышпас чоруунче АКШ-тың администрациязы халдап турар түңнелинде ында байдал база чидигленген. Делегейде «айыылдыг чүү-даа болбайн турар» деп бадыткап турар кижилер Гренадага хамаарыштыр америк агрессияны улустарның сагыш-сеткилинден алаактырарын база күзеп турар ышкаш-тыр. Чоннуң эрге-чагыргаларын узуткаарын болгаш дерзии диктаторларны —АКШ-тың чалчаларын эрге-чагыргага күш-биле дедир киирерин Каттышкан Штаттарның күзеп турары билдингир болгай. Ол бүгүнү «кижиниң эргелери дээш демисел» деп Ак бажыңда ынчаар адап турар. Оортан артык ыядыр арынныг чок чорук турбас ийик.

Империалистиг дээрбедээшкиннерни делегейниң өске районнарында база кылып турар. Херек кырында байдал ындыг болуп турар-дыр. Ол байдал чидиг болгаш айыылдыг. Ооң айыылын эскербейн эртип болбас.

Делегейде амгы байдалды америк удуртукчуларның медегелдеринге чүге өжегерзээн хажыдыышкыннарның кылдыр көргүзүп турарыл? деп айтырыг тургустунуп келир-дир. Чүге дээрге, хамыктың мурнунда, Вашингтонның милитаристиг политиказының уламындан улустарның хүн бүрү күштелип орар сагышсыралы оожуктурарын, ындыг политикага удур улам калбарган демиселдиң чалгыын чавырылдырарын оралдажыр дээш ындыг хажыдыышкыннарны кылып турарлар-дыр.

Тайбыңга кыжаныышкынның чер болганда кижилерниң тодаргай медерел билип турары, ук айыылдың кайызындан үнүп кээп турарын оларның билип турары — улуг ужур-дузалыг факт дээрзи чигзиниишкин чок. Миллион-миллион кижилерниң тайбың дээш демисели — ол дээрге, амгы үениң база боттуг чүүлү-дүр.

Айтырыг: АКШ-тың президентизи совет-америк чугаалажыышкыннарны күзээн хевирлиг кылдыр чоокта чаа чүве чугаалаан. Чугаазынга ол мынча дээн: «Күш болгаш чугаалажыышкыннар четтинчипкен чоруп турарлар». Ону канчаар көрүп турар Силер?

Харыы: Чугаалажыышкыннарның ажыктыының болгаш чугулазының дугайын биске бүзүредип чугаалаан херээ чок. Ол дээрге бистиң политикавыс-тыр. Ынчалза-даа чугаалажыышкыннар Р. Рейганның саналдап турары ышкаш, күш дөгээрниң туружундан эвес, а дең эргеге үндезилээш чоруттунар ужурлуг. Чугаалажыышкыннарны ёзу барымдаалап кылган херээ чок. Ол тодаргай дугуржулгаларны чедип алырынче угланган турар ужурлуг. Оларны конъюктурлуг сорулгаларга ажыглаарын оралдашпайн, ак сеткилдиг кылыр херек.

Америк удуртулга бистиң-биле күш дөгээриниң туружун, кыжаныышкынның болгаш албадаашкынның туружун ажыглап, чугаалажыышкыннар кылыр дээр чүткүлүнден ойталаваны бүгү чүүлдерден көстүп турар-дыр. Ынчаар көөр чорукту бистер шиитпирлиг-биле буруу шаап турар бис. Черле ынчаш, бистиң-биле «күш дөгээриниң дипломатиязын» чорударының оралдажыышкыннары кеди чок херек болур.

Бистер чугаалажыышкыннарны анаа-ла ёзу барымдаалап кылырының идеязын база шак-ла ынчаар көрүп турар бис. АКШ-тың амгы администрациязының ындыг туружу моон мурнунда-ла турганы билдингир болгай. Ортумак ыраккы шыдалдың Европада ядролуг чепсектериниң талазы-биле Женевага чугаалажыышкыннарның дугайын сагындырарын күзеп тур мен. Женевага АКШ-тың төлээлекчилериниң барык ийи чыл иштинде ажык чок сут чугаа кылып келгени ам кымга-даа чажыт эвес болгай. Ол үеде баштайгы согуушкун кылыр чаа ядролуг ракеталарны Барыын Европага херек кырында тургузарынга Вашингтон белеткенип турган.

Бистер ол бүгү кандыг түңнелдерлиг болурун чаңгыс эвес удаа сагындырып келдивис. Америк тала Женевага чугаалажыышкыннарны үскен. ССРЭ биле АКШ-тың аразынга харылзажып чугаалажырынга улуг доктарны таварыштырган. Каттышкан Штаттарның президентизи ам кээп АКШ чугаалажыышкыннарны катап эгелээринге, Женевага катап кээринге белен дээр аянныг медеглеп турар-дыр.

Америк тала бодунуң чүлгедип алган чүүлүн медереп билген боор чадавас, ынчангаш чугаалажыышкын кылырын күзээн болганда, бодунуң таарымча чок туружун өскертиринге белен боор чадавас ирги бе деп айтырыг тургустунуп келир-дир. Чок, ындыг чүүл болбаан. Президентиниң чугаазында Европада ядролуг чепсегленишкиннерни кызыгаарлаарының айтырыының-даа, өске-даа айтырыгларның талазы-биле чаңгыс-даа чаа идея, кандыг-даа чаа саналдар чок. Америк турушта ындыг чүү-даа көзүлбейн турар.

Дең болур чоруктуң болгаш бир дөмей айыыл чок чоруктуң принципиинге үндезилээш, ядролуг чепсегленишкинни кызыгаарлаарының болгаш кызырарының дугайында херек кырында дугуржулгаларны чедип алыр сорулга-биле кандыг-даа боттуг аргаларны ажыглаарынга бистерниң беленнивисти моон мурнунда-ла чугаалаан болгаш ону база катап демдеглексеп каап тур мен. Ынчалза-даа бистер ёзу барымдаалаан чугаалажыышкыннарны кылбас бис, Барыын Европада бистерже болгаш бистиң эвилелчилеривисче шыгаап каан чаа ракеталар чок деп көрбээченневес бис. Ындыг оюнга киришпес бис.

Европада ядролуг чепсегленишкиннерниң айтырыын чүгле тодаргай, ийи талага таарымчалыг чорукка үндезилээш, шиитпирлээринге Совет Эвилелиниң белени ооң-биле кады бадыткап каарын күзеп тур мен. Аңаа чүгле чаңгыс чүүл херек — АКШ болгаш НАТО, амдызында орайтаваанда, «Першинг-2»-лерни болгаш чалгыныг ракеталарны тургузуп эгелээринге чедир турган байдалче дедир эглиринге белени илергейлээр ужурлуг. Бо удаада Европага дүшкүүрлүг болгаш турум эвес чорукту күштелдиреринге чедирер, боо-чепсекти эндере бүдүрериниң чаа болгаш улам-на айыылдыг деңнелдиг болур база бир чадазындан чайлаары-биле ол айтырыгны бистер АКШ-тың болгаш ооң НАТО талазы-биле эвилелчилериниң мурнунга салып турар бис.

Бистиң-биле ылап-ла чугаалажыышкыннар кылыр күзел Каттышкан Штаттарда бар бе, чок бе дээрзин бис херек кырында байдалды барымдаалап тодаргайлаар апаар бис.

Айтырыг: Чугаалажыышкыннарга оон өске кандыг айтырыглар кирген туруп болур-ул?

Харыы: Чамдык айтырыгларны эки хандыр чугаалажырының аргалары бар дээрзинге совет удуртулга бүрүн бүзүрелдиг, ук айтырыгларны шиитпирлээри делегейде байдалды, совет-америк харылзааларны экижидер дээрзи чугаажок. Тайбыңны болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарынче угланган тодаргай саналдарны болгаш эгелээшкиннерни бис хөй-биле идип үндүрген бис. Олар ам-даа күштүг боор турар.

Бир эвес, чижээлээрге, АКШ Совет Эвилели ышкаш, ядролуг чепсекти баштай ажыглавас деп хүлээлгени бодунга алыр болза, делегей херээнге, бистиң харылзааларывыстың байдалынга ол чорук дыка чугула салдарлыг болур ийик. А херек кырында ооң ужур-дузазы кандыг болурул? Ийи эң улуг күчүлүг ядролуг күрүнелер бот-боттарынга удур ядролуг чепсекти ажыглаарындан ойталааны ол болур. Ол дээрге бирги-даа, ооң соонда-даа ядролуг согуушкуннар болбас дээни ол.

Бир эвес бот-боттарынга удур шериг күжүн ажыглавас деп Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң саналы-биле НАТО чурттары чөпшээрешкен болза, ол чорук база-ла Европага болгаш бүгү делегейге бот-боттарынга бүзүрежириниң аргазын дыка бедидер ийик. Херек кырында ол чүл дээрге, бот-боттарынга удур турар шериг бөлүглежиишкиннерниң үнүп кээп болур маргылдааныг айтырыгларны шиитпирлээринге күштү ажыглаарындан ойталааны ол болур. Ооң-биле холбаштыр чугаалажыышкыннарга делгем орук база ажыттынар апаар. Ынчаарга чоокта чаа Стокгольмда ажылдап эгелээн конференция база ол талазы-биле эвээш эвес чүүлдерни кылып болур ийик, ук конференцияның бирги чадазы бот-боттарынга бүзүрежирин болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарының хемчеглерин ажылдап кылырынга тураскааттынган болгай.

Боо-чепсектерни эндере бүдүрерин космоска болдурбазының айтырыын шиитпирлээрин база соңгаарладып болбас. Ону шиитпирлевес болза, кижи төрелгетен чаа улуг айыылга таваржыр, ук айыылдың хемчээлдерин амгы үеде баш удур даап бодаары безин берге. АКШ-тың чогаадып кылып турары чаа чепсектиң системалары ындыг перспективаның ёзулуг-ла боттуг чүүл болдуруп турар. Космостан болгаш космоска күш ажыглаарының айыылын канчап чайладырының дугайында тодаргай саналдарны Совет Эвилели идип үндүрген болгаш ук айтырыг талазы-биле соңгаарладып болбас чугаалажыышкыннарны эгелээринче АКШ-ты кыйгырып турар.

Барыын чүктүң талазындан белен чорук турар болза, төп Европага чепсектиг күштерни болгаш боо-чепсектерни кызырарының дугайында Венада чугаалажыышкыннарда айтырыгларны херек кырында шиитпирлээринче кирип болур. Бис ол дугайында бодувустуң тодаргай саналдарывысты шагда-ла чугаалажыышкыннар столунуң кырынга салган бис. Кайы-даа тала дугуржулганы чедип алырынче чүткүүр чүве болза, ук саналдар чогуур дугуржулганы дүрген чарар арганы берип турар.

Дайын айыылын бичеледиринче угланган хемчеглерниң комплекизинге бис Каттышкан Штаттарга баштай бедүүн болгаш ооң-биле чергелештир херек кырында эки дээштиг базымны кылырын — ядролуг чепсектерни немей бүдүрбезин саналдап турар бис; ядролуг чепсектерни дыка кызыгаарлаарының болгаш оларны үндезини-биле кызырарының дугайында дугуржулганы дүрген чедип алырынче угланган күжениишкиннерни база идепкейжидер херек. Ук айтырыгларга чогумчалыг утаан-сарыылдыг болгаш реалисчи болурун АКШ-тың чазаандан улустар манап турар.

Ол бүгү айтырыглар талазы-биле дугуржулганы чедип алырынга хамыктың мурнунда АКШ-тың, НАТО-нуң өске-даа чурттарының талазындан күзел болгаш политиктиг тура-сорук херек боор турар. Ол чорук бодунуң ээлчээнде таарымчалыг байдалды тургузар, ынчан өске-даа айтырыгларже дес-дараалай шилчип болур. Тайбың камгалалының политиказының чедиишкинниң магадылалы ында деп санап турар бис.

Күш дөгээр болгаш хоозун чүүлдер чугаалаар чорук эвес, а чогум-на харын шак ындыг орук-биле чоруур чорук бистиң чурттап турар делегейивисти ылап-ла дыка айыыл чок болдуруп болур. Бис Американың Каттышкан Штаттарының чазаандан практиктиг херектерни болгаш чогум-на ындыг базымны кылырынга белен болур чорукту манап турар бис. Аңаа бис чогуур таарымчалыг харыыны бээр бис.

«Кызыл тудуг» эргелелинде Ч. Донгактың удуртканы тудугжуларның комплекстиг бригадазы «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы шалыпчы ээлчегде идепкейлиг киржип, он айларның тудуг-монтаж ажылдарын октябрь 11-ге чедир күүседирин, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планда көрдүнгенинден 1 хуу бедидерин, эвээш эвес тудуг материалдарын камнап алырын хүлээнгеш, бо хүннерде Кызылдың № 2 ортумак школазының чанында спорт залының тудуунда демниг ажылдап турар.

Мурнакчыларның бирээзи, бедик мергежилдиг каңнакчызы Серен Конгар, дашчылар, Кызыл хоорай Совединиң депутаты Биче-оол Кызыл-оол, акыяктар Алексей Хомушку, Михаил Монгуш олар шалыпчы ээлчегниң баштайгы үш неделязында эки ажылдааннар.

ЧУРУКТА: бригада кежигүннери ажылче үнер мурнунда.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Хойдан-на хураган

УЛАМ КӨВҮДЭЭР

«Совет Тываның 40 чыл оюнга — шалыпчы 40 неделя» Чөөн-Хемчик районда «Хондергей» совхозтуң хойжулары бо кыйгырыгның адаа-биле социалистиг чарышты улам күштелдирген. Аалдарга баарга-ла, юбилейге канчаар ужуражырын чугаалашкан, немелде хүлээлгелерни алган турарын бола көөр.

— Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр бир хуу бедидерин болгаш продукцияның бот-үнезин 0,5 хуу немей чиңгедирин партия чугулалап көргендир. Ынчангаш бистиң социалистиг чарыжывыстың кол утказы ол даалганы амыдыралга боттандырарынче угланыр ужурлуг —деп, хоочун хойжу Каваа Ендаанович Куулар чугаалап орар.

Каваа Ендаанович чүгле хой ажылынга безин чээрби беш чыл болган. Ол үениң дургузунда төрээн совхозунга ак сеткилдиг ажылдап, планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип келген. Он бирги беш чылдың ушкуу, өзек чылында ук малчын база багай эвес ажылдаан: ооң доруктурган хураганы-даа, кыргаан дүгү-даа совхозтуң планындан болгаш бодунуң социалистиг хүлээлгезинден ажып турар. Бо юбилейлиг чылда ол төрүүр чүс хойга оваастыр тозан хураган доруктурар хүлээлгезин эде көргеш, тозан беш хураганны ап, доруктурарын шиитпирлээн.

Мурнакчы хойжу бо чылын өскээртен сакманчылар база албаан, чаш хураганнарны кадайы Сендажы биле уруу Зоя ажаап турар. Кыштааның септелгезин база кудээзи Болат ийилээн кылырын дугурушкан. Мал чемин база боттары белеткээр болган. Каваа Ендаановичиниң мындыг хемчеглери партияның планга хамаарыштыр немелде даалгазын боттандырарынга киириштирген үлүү болур.

Куулардарның аалынга кээривиске, коданда арттырып алган хойларын сигеннедип, чаш хураганнарын иелеринге эмзирген турлар. Шагжаларда болгаш оңгачаларда мал чемнери эмгелиг, төктүп-чайлып чыдар чүве чок. Черле ынчаш, кажаа иштиниң-даа, коданның-даа арыг-силии аажок. Даштын сигенни сараатташ, көржегни оваалап кааны безин көрүштүг. Чадагай кажаа иштин безин арыды ширбип каан. Мындыг байдал бо кыштагда ылап-ла кежээ болгаш ажылга кызымак улус чурттап турар дээрзин херечилеп турар.

Бис аалдан чоруп туруувуста, ол хүн хой кадарган Болат Монгуш бо халдып келди. Инчеези ажытса-ла—, үш хураган! Черге ийи хой төрээн, бирээзи ийистепкен болган.

— Бөгүнге чедир төрээн 75 хойдан 78 хураганның алдыганы бо. Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскааткан шалыпчы 40 неделяның баштайгы үш неделязында үш хой ийистеди. Ам хойнуң төрүүрү түлүктеп турда, ийис хураганнар улам көвүдээр — деп, хой кадарар үлүүнде база бир хойнуң ийистээнинге дуаалакчы кадарчы Болат өөрүп турду.

О. ХЕВЕК-ООЛ.

ЛЕНИННИҢ АДЫ-БИЛЕ

ЛЕНИНГРАД. (СЭТА). Ленин кезээде бистиң-биле кады, бистиң чүректеривисте болгаш ажыл-херектеривисте чоруур. Январь 24-те Нева хемде хоорайга болган ленинчи комчулгаларның киржикчилери боттарының чугааларынга чогум-на харын ол дугайын айтып турганнар.

Бистиң күштеривистиң, чогаадыкчы сорук кирииишкинивистиң болгаш көдүрлүүшкүнүвүстүң күчүлүг үнер дөзү болур ленинчи идеялар өлүм чок деп комчулгалар киржикчилери чугаалап турганнар. Партия Ильичиниң чагыгларын күүсетпишаан, совет улусту коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа тиилелгелерже баштап, бүгү делегейге тайбың дээш могаг чок демисежип турар.

Ленинградчылар СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң салган сорулгаларын алдарлыы-биле күүседир, партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин боттандырарынга үлүүн улам улгаттырарын ооң киржикчилери демдеглээннер.

БАШТЫҢЧЫНЫҢ ТӨРЭЭН ЧЕРИНДЕ

УЛЬЯНОВСК. В. И. Ленинниң Төп музейиниң филиалының эртем ажылдакчылары «Ленинниң оруу-биле» деп көжер делгелгени белеткээн.

Баштыңчының удуртулгазы-биле партия канчаар тургустунганыл, Совет күрүне аңгы талазы-биле тулчуушкуннарга канчаар үндезилеттингенил, тургустунганыл, амгы үеде сайзырангай социализм канчаар хөгжүп турарыл—бо бүгүнүң дугайын ол делгелгениң хөй санныг документилери чугаалап турар. Олар шуптузу 140 ажыг. Оларның дыка хөйү ленинчи идеяларның ооң төрээн черинде боттанганының дугайын тоожуп турар.

(СЭТА).

Удуртукчуга сөс

„ДАМЫРАКТАР КАТТЫШКАШ, ДАЛАЙ БОЛУР"

«Туваобувьбыт» бүдүрүлге каттыжыышкынының коллективи партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин, экономиктиг хөгжүлдениң, күш-ажылчы, бүдүрүлгечи сагылга-чурумну быжыглаарының талазы-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң айтыышкыннарын күүсетпишаан, 1983 чылда чүгээр көргүзүглерни чедип алган. Ук коллективтиң ажыл-ишчилери эрткен чылын чонга амыдырал ачы-дузазын чедирер талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 103,1 хуу, ооң иштинде кодээге—103,6 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 103,1 хуу күүсеткеш, республиканың мурнакчы коллективтериниң санында кирген.

Бо чылдың планнарын болгаш хүлээлгелерин хуусаа бетинде ажыр күүседир, Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш коллективтиң ажыл-ишчилери чаа чылды база чедиишкиннерлиг эгелээн. Ол дугайында ук бүдүрүлге каттыжыышкынының директору Валентина Ильинична БРЕЖНЕВА мынчаар чугаалап турар:

— Чоннуң амыдырал хандырылгазын улам хөгжүдер болгаш экижидер дээш эвээш эвес хемчеглерни бистиң республиканың партия, совет органнары ап турар. Ооң бир тодаргай херечизин бистиң коллективтиң ажыл-амыдыралындан көрүп болур.

Партияның сагыш човаашкынынга харыы кылдыр бистиң коллективтиң ажылдакчылары бодунуң мурнунга салдынган сорулганы—бүдүрүлгени бүгү талалыг сайзырангайжыдар, ооң ажыктыын бедидер, ажылдың шынарын экижидер, ачы-дуза чедирилгезиниң культуразын бедидер хемчеглерни шиитпирлээринче угландырган.

Каттыжыышкынның планныг онаалдазын чедиишкинниг күүседиринге республиканың бүгү районнарында болгаш Кызыл хоорайда коллективтерниң, ылаңгыя Кызыл хоорайда идикти чагыг ёзугаар даараар болгаш септээр төп цехтиң ажылдакчыларының улуг-хуузу эвээш эвес.

Цехте ийи бригада бар. Бирээзи идикти чагыг ёзугаар даараар, өскези —септээр. Бо чылдан эгелээш ол цехтиң чонга чедирип турар ачы-дузазының хевирлери калбарган. Коллектив бо хүннерде херээжен улуска сөөлгү моданың сапыктарын, эр, херээжен улуска сезон аайы-биле таарыжыр идиктерни даарап турар. Цех республикадан дашкаар бүдүрүлгелериниң арга-дуржулгазын доктаамал өөренип, ажыглап келгени ажыын берип турар.

Чоннан кирген чагыгларны көрдүнген хуусаазында эки шынарлыг бүдүрүп үндүрер дээш бүгү-ле хемчеглерни ап турар бис. Чагыг бүрүзүн ону кылып турар мастерден хамаарыжыр болганда, ажылга негелде, харыысалга улуг болуру чугаажок. Ынчангаш ук коллективте ажылынга сеткилинден бердинген уран-шевер холдуг мастерлер эвээш эвес.

Бистиң каттыжыышкынның ажыл-ишчилери эрткен чылын чедип алган чедиишкиннеринге ара доктаавайн, харын улам сорук кирип, бо чылын чаа бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алдывыс. СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң чугаазында: «Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, чижээ, пландан ажыр 1 хуу бедидерин болгаш продукцияның бот-үнезин 0,5 хуу немей, чиңгедирин чедип алыр. Ону планга немештир партияның немелде даалгазы кылдыр көөр херек» деп айыткан.

Ынчангаш бедиткен хүлээлгени ап тура, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң чугаазында айтыышкыннарын амыдыралга боттандырар дээш чогуур хемчеглерни ажылдап кылдывыс.

Ол көргүзүглерни тодаргайлаарга мындыг: **бо чылын чонга чагыг ёзугаар ниитизи-биле 386 муң рубльге идиктерни септээр болгаш даараар. Ында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планда көрдүнгенинден 1 хуу бедидерин база катай киирген. Ынчангаш ол 1 хуу немелде хүлээлгевистен күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедидиириниң ачызында 3800 рубль немелде продукцияны бүдүрүп үндүрер бис. А ынча түңге ниитизи-биле 1120 эжеш идиктерни септеп болур.**

А продукцияның бот-үнезин планда көрдүнгенинден аңгыда немей 0,5 хууга чиңгедирин база экономистеривис-биле сүмележип тургаш, санап үндүргеш, ону планга киирдивис. **Кылып, бүдүрүп, септеп турар идиктеривистиң бот-үнезин 0,5 хууга чиңгедиринден барык 9 муң хире рубльдиң продукциязы камнаттынар. А шак ынча түңнүг акшага 3 муң ажыг эжеш тапочкаларны планда көрдүнгенинден артыкка бүдүрүп үндүрер арганы биске бээр.**

Үстүнде адааным түңнерни бистиң каттыжыышкынның хемчээли-биле алыр болза, ындыг-ла улуг көргүзүг эвес-ле харын. Ынчалза-даа бистиң чуртувустуң бүгү-ле күш-ажылчы коллективтери шупту бичиилеп-даа бол үлүг-хуузун киирер болза, ниити чурттуң хемчээли-биле алыр болзувусса, ол аажок улуг чедиишкин дээрзи билдингир. Өскээр чугаалаарга «дамырактар каттышкаш далай болур» деп чугаавыс ол ышкажыл. Ооң ачызында чуртувустуң экономиказы улам быжыгар. Ынчангаш бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаары — ол бистиң патриотчу хүлээлгевис.

ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттыжып киргениниң 40 чылын төлептиг уткуур, партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин, беш чылдың планнарын боттандырарынга чедиишкиннер-биле ону демдеглээр дээш «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы ээлчегге база идепкейлиг киржип эгелээн бис.

Каттыжыышкынның ниити хуралынга социалистиг хүлээлгени чугаалашкаш, бо чылдың он бир айларының бүдүрүлге планын октябрьның 10-га чедир бүрүн күүседир деп бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Чарыштың түңнелин неделя бүрүзүнде түңнеп, сайгарып турар бис. Чижээлээрге, эрткен үш неделяның түңнели-биле алырга, идик даараар мастерлер Бротислав Петрович Шатохин биле Александр Степанович Голубьев олар 1984 чылдың июнь айының үлүүнге киириштир ажылдап турарлар. А Кызыл хоорайда идикти чагыг ёзугаар даараар, септээр цехтиң найыралдыг коллективи февраль айның планын күүседип эгелээн. Ол бүгү чедиишкиннер социалистиг чарышты, күш-ажылдыг коллективте шын организастап, ооң түңнелдерин ойшаанда үндүрүп, база ажылчыннарның бедик тура-соруунуң ачызында чедип алдынып турар.

В. БРЕЖНЕВА.
«Туваобувьбыт» бүдүрүлге каттыжыышкынының директору.

Ту... республ... БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкин...

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарының 1984 чылда СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның оон соондагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, экономиканың болгаш культураның улам ыңай хогжүлдезин 1983 чылда хандырган.

1984 чылдың планнарын чедир болгаш ажыр чедиишкиннииг күүседирн дээш, СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге, чылдың эгезинден күженииштиг ажылдаарынче, немелде курлавырларны доктаамал илередип тыварынче партияның кыйгырыынга тодаргай ажыл-херектер-биле харыылавышаан, ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чылын төлептиг уткуур дээш турушпушаан, үлетпүрнүң, тудугнуң, кодээ ажыл-агыйының, транспортуң, ачы-дуза хандырылгазының, культураның болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларының ажылдакчылары дараазында социалистиг хүлээлгелерни алган.

Үлетпүр талазы-биле

Бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидер, сагылга-чурумну быжыглаар талазы-биле хемчеглерниң боттандырып тура, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планнаашындан ажыр 1 хуудан эвээш эвес өстүрер болгаш 1,3 миллион рубльдиң продукциязын немей бүдүрүп үндүрер. Продукцияның бот-үнезин планда кордүнгениинге немей 0,5 хуу чиигедир база 500 муң рубльдиң немелде орулгазын алыр.

Продукция бүдүрериниң хемчээлиниң болгаш сайгарарының, кылыгларының хөй кезиин бүдүрүп үндүрериниң 1984 чылдың күрүне планын декабрь 28-те күүседир. Доктааттынган пландан ажыр 60 муң тонна хөмүр-дашты казып тывар, 3,5 муң тонна даг-дүгүн, 350 кубометр эптээр демир-бетонну, 1,8 муң кубометр дилиг материалдарын, 40 тонна далганы, 20 тонна кондитер кылыгларын, 15 тонна мал саржаан, 100 тонна чалаң сүт продуктуларын кылып бүдүрер. Чоннуң хереглел бараанарын планга немей 338 муң рубльге бүдүрер.

Бүдүрүлгелерге бедик бүдүрүкчүлүг 200-тен эвээш эвес чаа дериг-херекселдерни болгаш машиналарны тургузар база шиңгээдир. Чаа техниканы болгаш чаартыкчы саналдарны ажыглаанындан 640 муң рубль түңнүг экономиктиг ажыктыг орулганы алыр. Шынарның дээди категориязының продукциязын бүдүрүп үндүрери 1983 чылдыынга деңнээрге 10 хуу көвүдээр. Продукцияның болгаш кылыгларының 73 чаа хевирлерин, а оон иштинде чоннуң херегел бараанарының 45 хевирлерин бүдүрерин шиңгээдир.

Камгалалыг болгаш хуңагалыг чарыгдаарының кузели-биле 3 млн. киловатт-шак электри энергиязын, 5 муң гигакалорий чылыг энергиязын, 1,5 муң тонна чижеглээн одаар чүүлдү, 1100 кубометр ыяш материалдарны камнап алыр.

Совет Тываның 40 чылынга уткуштур пландан ажыр үлетпүр продукциязын 1 млн. рубльге, оон иштинде чоннуң херегел бараанарын 260 муң рубльге бүдүрүп, сайгарар.

Күш-ажылдың организастаарының болгаш ниир бөөрниң бригада аргазының улам ыңай хөгжүлдезин хандырар.

Массалыг профессияның 1200 ажылчыннарын белеткээр, 2200 кижиниң мергежилин бедидер болгаш холушкак мергежилдерге өөредир. Ажылдап турар бир кижиге онаажтыр ажыл шагының чидирин 1983 чылдыынга бодаарга, 10 хуу кызырар.

Геология-шинчилел ажылдарының ажыктыын бедидериниң хемчеглерин боттандырар. Тудуг материалдары тывыштыг бир черни үлетпүрге ажыглаары-биле хүлээдир. Улуг-Хемниң хөмүр-даш бассейниниң база Ак-Сугнуң казымал байлак тывыштыг черниң курлавырларын төнүүр шинчилериниң ажылдарын доозар. Шивилигниң аржаан суглуг черниң тодаргай шинчилелдериниң материалдарын ССРЭ-ниң Курлавырлар талазы-биле күрүне комитединге киирер.

Үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының дузалал ажыл-агыйларынга эътти — 60 тоннадан, картофельди — 250 тоннадан, ногааларны — 50 тоннадан эвээш эвести бүдүрер.

Капитал тудуг талазы-биле

Капитал салымышкыннарның ажыктыын бедидер, доозулбаан тудугларның хемчээлин 10 хуу кызырар. Бүдүрүлге күчүлериниң, чурттаалга бажыңнарының, культура-амыдыралдың өске-даа тудугларының ажыглаалга кирериниң ой-шаанда боттанырын хандырар. Улуг панельдиг бажың тудуунуң цегин, Чаа Шагаан-Арыг хоорайда эмнелге комплекизиниң бирги ээлчээн, Кызылдың ТЭС-те котёлду, 42 муң дагаа азыраар кажааны хуусаадан эрте ажыглаалга киирер. Агроүлетпүр комплекизиниң тудугларын мурнады тудар. Совет Тываның 40 чылынга уткуштур уругларның поликлиникалыг 120 орунуг соматика эмнелгезин, ийи уруглар садын ажыглаалга киирер.

Тудугларны болгаш бажыңнарны эптээр арга-биле кылырын 48—50 хуу чедирер, объектилерни «эки» база «тергиин эки» демдек-биле дужаарын 70 хуу чедирер. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планда кордүнгениинден 1,1 хуу өстүрерин, тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин 0,5 хуу немей чиигедирин хандырар, оон күсели-биле 800 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр, 300 муң рубльдиң орулгазын алыр. 380 кубометр тудуг ыяжын, 110 тонна цементини, 84 муң туүйбуну, 305 муң киловатт-шак электри энергиязын камнап алыр.

Кылганын барымдаалап шалың алыр ажылчыннарның 63-тен эвээш эвес хуузун аккорд-шаңналдыг төлевирже шилчидер, бригада кердээниниң аргазынче 20-ден эвээш эвес бригадаларны немей шилчидер болгаш кердээлиг ажылдап турар бригадалар-биле тудуг-монтаж ажылдарының 35-тен эвээш эвес хуузун күүсеткен турарын хандырар. Тудугжу мергежилдерге 1045 кижини өөредир, 1500 хире кижиниң мергежилин бедидер, ажыл шагының чидирин 10 хуу эвээжедир.

Агроүлетпүр комплекизиниң талазы-биле

Интенсификацияга, материалдыг, күш-ажылчы болгаш саң-хөө курлавырларын улам ажыктыг кылдыр ажыглаарынга, күш-ажылды бригада хевири-биле организастаарынга, ниир бөөрнинге, планның, күш-ажылдың болгаш технологтуг сагылга-чурумну быжыглаарынга үндезилээш, кодээ ажыл-агыйының болгаш агроүлетпүр комплекизиниң өске-даа адырларының деңдески шапкын хөгжүүрүн чедип алыр.

Чер ажылының зоналар аайының системаларын, хорзунну оон үрелиринге удур болбаазырадырының технологиязын, хөрзүн камгалаарының тарылга ээлчештирилгезин комплекстиг шиңгээдирин, агротехниктиг бүгү хемчеглерни шынарлыг эрттирерин хандырар.

Тарылга шөлдериниң гектар санындан-на ортумаа-биле 11,6 центнер тарааны, 95 центнер картофельди, 160 центнер ногааларны, 150 центнер силос культураларын алыр. Суггаттыг черлериниң гектар бүрүзүнден-не 18,5 центнерден эвээш эвес тарааны, хөй чылдыг 25 центнер сигенни алыр.

Совхозтарга тараа бүдүрерин 185,5 муң тонна, картофельди — 27,5 муң тонна, ногааларны — 13,2 муң тонна чедирер. Ниитиниң секторунга 24,6 муң тонна эътти, 34,6 муң тонна сүттү, 2070 тонна дүктү (арыг деңзи-биле), 27,5 миллион борбак чуурганы бүдүрер.

Күрүнеге 33,0 муң тонна тарааны, 2,5 муң тонна ногааларны, 24,6 муң тонна эътти, 28,8 муң тонна сүттү, 1325 тонна дүктү (арыг дүк-биле), 26,5 миллион борбак чуурганы садар болгаш доктааттынган пландан ажыр: тарааны — 3,0 муң тонна, ногааларны — 500 тонна, эътти — 100 тонна, сүттү — 300 тонна, дүктү — 5 тонна, чуургаларны — 0,5 миллион борбак хөй кылдыр садар.

Ниитиниң мал ажылынга 235 муң тонна сигенни, 100 муң тонна сенажты, 465 муң тонна силосту, 10,0 муң тонна витаминниг сиген далганын белеткээр.

Совет Тываның 40 чылынга уткуштур күрүнеге чуургалар садарының талазы-биле беш чыл планын, күрүнеге дүк садар талазы-биле 1984 чылдың болгаш беш чылдың дөрт чылдарының планын күүседир, бо чылдың 9 айларының эът садар планын 101 хуу, сүттүүн — 102 хуу күүседир, аңгыстың 80 хуузун белеткээр, кышка удур мал кажаалаарының септелгезин бүрүнү-биле доозар.

Мал кыштаглаашкының организастыг эрттирер, 1983 чылдың деңнелинден мыйыстыг бода малдың баш санын 3,0 хуу, оон иштинде инектерниң — 4,0 хуу, хой, өшкүнүң — 2,0, хаваннарның — 6,0, чылгы малдың — 3,0, куштарның — 2,0 хуу өстүрер.

Төрүүр 100 малдан-на ортумаа-биле 80-ден эвээш эвес бызааны, 85 анай, хураганны, 80 кулунну, 1200 хаван оолдарын алыр болгаш немдиг доруктурар. Инек бүрүзүнден-не 1350 кг. сүттү саар, хойдан-на 2,22 кг. дүктү кыргыыр, төрүүр дагаадан-на 215 чуурганы алыр.

Бо чылдың апрель 1-те чедир чазын чажар культураларның бар бүгү үрезиннерин тарыырының чогуур кондициязынга чедирер, хову ажылдарының эгелээринге чедир кодээ ажыл-агый техниказын белеткээрин доозар.

Машина-трактор парыгының чылда ортумаа-биле кылыр ажылын 2 хуу бедидер. Кывар-чаар материалдарны 5 хуу, электроэнергияны 3 хуу камнап алыр, артык кезектерни болгаш септелге материалдарын чарыгдаарын 1,5, одаар чүүлдү — 3, тудуг материалдарын — 0,5 хуузу доктааткан нормативтерге удур кызырар.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр 1,0 хуу бедидериниң болгаш продукцияның бот-үнезин 0,5 хуу немештир чиигедириниң күсели-биле агроүлетпүр комплекизиниң шугуму-биле 1,1 миллион рубльдиң продукциязын болгаш 0,7 миллион рубль арыг орулганы, оон иштинде совхозтарга 0,9 миллион рубльдиң продукциязын болгаш 0,6 миллион рубль арыг орулганы немей алыр.

Мелиорацияның болгаш суг ажыл-агыйының министерствозунуң коллективтери суггаттыг 1300 гектар чаа черлерни ажыглаалга киирер, 900 гектарга чаартылганы кылыр, суу чок 55,0 муң гектар одар-белчиир черлерни суггандырар.

Бүркомсельхозтехниканың бүдүрүлгелериниң коллективтери совхозтарда бар трактор парыгының 55 хуудан эвээш эвезин, оларның иштинде К-700 болгаш Т-150К деп бүгү тракторларны, а ол ышкаш 670 автомобильди, тараа ажаап алыр 320 болгаш мал чеми белеткээр 130 комбайнны, бүгү суггарылга техниказын, саалда болгаш соодукчу херекселдерни, АВМ-нер агрегаттарын, мал чемнериниң цехтерин болгаш нефть-склад дериглелерин шуптузун техниктиг ажаалда-биле хандырар. 4,2 муң баш мал кирер мыйыстыг бода мал фермаларын, 1100 баш хаван фермаларын комплекстиг механизастаар, мал чемниң 2 цегин ажыглаалга киирер.

Хлеб продуктулар эргелелиниң бүдүрүлгелериниң коллективтери чаа дүжүттүң тараазын сөксаал чокка хүлээп алырын, ону бүрүнү-биле кадагалаарын, 37,5 муң тоннадан эвээш эвес комбикормнарны бүдүрерин хандырар.

Ыяш ажыл-агый министерствозунуң системазының ажылдакчылары 2100 гектар шөлге ыяштарны олуртур, 310 гектар черге шөл камгалаарының ыяш куржагларын тургузар, республиканың хоорайларын, районнар төптерин болгаш суурларын ногаанчыдарынга ажыглаар 30 муңдан эвээш эвес чаш ыяштарны өстүрер.

Аныыр-тывыш ажыл-агый эргелелиниң ажылдакчылары күрүнеге олук, алгы-кеш болгаш өске-даа чиг-эътти дужаарының планнарын ажыр күүседир, 49,0 муң рубльдиң бараанныг продукциязын пландан ажыр сайгарар.

Транспорт болгаш харылзаа талазы-биле

Улус ажыл-агыйының болгаш чоннуң херегелдерин транспорттуң база харылзааның бүгү хевирлери-биле улам долу хандырарын чедип алыр. Нитти ажыглалдың автомобиль транспортунуң бүдүрүлгелери чүък сөөртүлгезиниң болгаш пассажир аргыштырарының планын бо чылдың декабрь 31-ге чедир күүседир, пландан ажыр улус ажыл-агыйының 13 муң тонна чүъгүн сөөртүр, 66,5 муң пассажирни аргыштырар. Пассажирлер аргыштырар талазы-биле беш чылдың дөрт чылының планын Совет Тываның 40 чылынга чедир күүседир. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планда кордүнгениинден ажыр 1 хуу бедидер, чүък сөөртүлгезиниң база пассажир аргыштырарының бот-үнезин 0,5 хуу немей чиигедир, 130 муң рубль арыг орулганы немей алыр. 1983 чылдаазынга деңнээрге чүък автомобильдериниң техниктиг белен чоруунуң коэффициентизин 4,6 хуу, автобустарның — 10 хуу, орукка оларның чорууруунуң үргүлчүлелин — бир хуу бедидер. Чаа техника болгаш мурнакчы технология талазы-биле 53 хемчеглерни нептередир, оон күсели-биле чылда 28,5 муң рубль түңнүг экономиктиг ажыктыг чорукту чедип алыр.

Кадыг шывыглыг 53 километр автоорукту тудар болгаш ажыглаалга киирер.

Хем транспорту-биле чүък сөөртүлгезиниң планын бо чылдың октябрь 5-ке чедир күүседир, улус ажыл-агыйының 2,5 муң тонна чүъгүн пландан ажыр дажыглаар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр 1 хуу бедидер, планныг бот-үнезин 0,5 хуу чиигедир, 4,5 муң рубль арыг орулганы немей алыр. Судноларны эжиндирип ажыглаар кылдыр хуусаазындан 7 хүн эрте белеткээр.

Агаар транспорту-биле пассажир аргыштырарының планын бо чылдың декабрь 29-ка чедир күүседир, пландан ажыр 1000 пассажирни аргыштырар. Беш чылдың дөрт чылының улус ажыл-агыйынга ужар чүүлдү ажыглаарының планын ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышкан хүнүнден бээр 40 чылынга чедир күүседир. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планда кордүнгениинден ажыр 1 хуу бедидер, ужар чүүл-биле чүък сөөртүлгезиниң бот-үнезин 0,5 хуу немей чиигедир болгаш 50 муң рубль арыг орулганы алыр.

Харылзааның ачы-дуза чедирериниң бүгү хевирлериниң талазы-биле планны бо чылдың декабрь 30-те чедир күүседир, 30 муң рубльдиң ачы-дуза чедирилгезин пландан ажыр чоңга хандырар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң планын 1 хуу ажыр күүседир, харылзааның ачы-дуза чедирериниң бот-үнезин 0,5 хуу немей чиигедир болгаш 19 муң рубль арыг орулганы алыр. Кызыл хоорайга 1000 номерлерлиг автоматтыг телефон станциязын ажыглаалга киирер. Хандагайты-Мугур-Аксы аразынга радиорелелиг шугумну Совет Тываның 40 чылынга чедир ажыглаалга киирер, «Экран» системаның хүлээп алыр болгаш дамчыдар 10 дериглерни эптээш, ажылдадып эгелээр.

Транспорттуң болгаш харылзааның бүдүрүлгелеринге доктааттынган даалгалардан ажыр автомобильдерниң 730 комплект дугуйларын, 400 тонна бензинни, 230 тонна дизель одаар чүүлүн, 130 муң рубльден эвээш эвес түңнүг материалдарны болгаш артык кезектерни камнаар, ажыл шагының чидирин 10 хуу эвээжедирин чедип алыр. Экономика талазы-биле 120 муң рубль ажыктыг 310 чогаадыкчы саналдарны бүдүрүлгеге нептередир. Массалыг профессияларның 310 ажылдакчыларын белеткээр, 350 кижиниң мергежилин бедидер.

Садыг болгаш ниитиниң чемнелгезиниң талазы-биле

Үүрмектеп садар бараан саарылгазының күрүне планын бо чылдың декабрь 30-те чедир күүседир, чоңга пландан ажыр 400 муң рубльдиң бараанарын садар. 2,4 миллион рубльдиң бараан курлавырларын немей дилеп тывар. Бараан сайгарылгазының чарыгдалдарын пландан ажыр 0,5 хуу кызырар болгаш 20 муң рубль арыг орулганы пландан ажыр алыр. Ниитиниң чемненилгезиниң нити саарылгазынга бодунуң бүдүрген продукциязының үлүүн 78 хуу чедирер. Бараан-материалдыг үнелиг чүүлдерниң бүрүн кадагалалын хандырар. 1200 муң киловатт-шак электроэнергияны болгаш 380 тонна чижек одаар чүүлдү камнап алыр.

Ниитизи-биле 1700 дөрбелчин метр шөлдүг магазиннерни, 12,6 муң дөрбелчин метр бараан складтарын, 1500 тонна ногаа болгаш картофель шыгжаар черлерни ажыглаалга киирер. Садыг-технологтуг херекселдерниң 445 единицазын нептередир. Садып алыкчыларның бот-хандыртынар аргазы-биле бараанарны садыглаарын 50,0 хуу чедирер.

Белеткелдерниң чыл планын бо чылдың декабрь 23-ке чедир күүседир, 280 муң рубльдиң кодээ ажыл-агый продукциязын болгаш чиг-эътти пландан ажыр садып алыр. Дузалал ажыл-агыйларынга 160 тоннадан эвээш эвес коң эътти бүдүрер.

Массалыг профессияларга 605 ажылдакчыны өөредип белеткээр, 400 кижиниң мергежилин бедидер. 1983 чылдаазынга деңнээрге ажыл шагының чидирин 20 хуу кызырар.

Совет Тываның 40 чылынга чедир чоңга 300 муң рубльдиң бараанарын пландан ажыр садар, 2 чаа магазинни ажыглаалга киирер, 11 магазинниң чаарты дерир, алгы-кеш чиг-эдин белеткээр талазы-биле чыл планын күүседир.

Чоннуң амыдырал хандырылгазының болгаш чурттаалга-коммунал ажыл-агыйының талазы-биле

Амыдырал хандырылгазының чыл планын бо чылдың декабрь 31-те чедир күүседир болгаш немелде ачы-дуза чедирилгезин 5 муң рубльге көргүзер. Чоннуң кижи бүрүзүнге онааштыр ачы-дуза чедирилгезиниң хемчээлин 1983 чылдыынга деңнээрге, 1 рубль 45 копеекке өстүрер. Ачы-дуза чедирилгезиниң 13 чаа хевирлерин шиңгээдип алыр болгаш ажыглаалга киирер, чаа дериг-херекселдерниң 96 единицазын тургузар.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр 1 хуу бедидер болгаш чоңга 52 муң рубльдиң немелде ачы-дуза чедирилгезин көргүзер. 120 муң киловатт-шак электроэнергияны, чижеглеп алган 102 тонна одаар чүүлдү, 4 тонна кывар-чаар материалдарны камнап алыр.

Совет Тываның 40 чылынга чедир үлетпүр бүдүрүлгелеринге комплекстиг 3 пунктуну ажыдар, кодээ черлерге хеп аймааның химиктиг аштаалгазының талазы-биле ачы-дуза чедирилгезин шиңгээдир.

Коммунал ачы-дуза чедирилгезиниң кол хевирлериниң болгаш чурттаалга бажыңнарын септээриниң талазы-биле чыл планын бо чылдың декабрь 26-та чедир күүседир. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр бир хуу бедидер болгаш 70 муң рубльдиң коммунал ачы-дуза чедирилгезин немей көргүзер. 500 муң киловатт-шак электроэнергияны, чижеглеп алган 46 тонна одаар чүүлдү камнап алыр. Совет Тываның 40 чылынга уткуштур хоорайларның болгаш чурттакчылыг черлерни чаагайжыдарының база ногаанчыдарының талазы-биле хемчеглерни боттандырар, хоорайларга болгаш чурттакчылыг черлерге 80 муң дөрбелчин метр ажыг автоорукутарны тудар болгаш септээр. Экономиктиг ажыктыы 6,3 муң рубль чаартыкчы саналдарны шиңгээдир.

Амыдырал хандырылгазының болгаш чурттаалга-коммунал ажыл-агыйының бүдүрүлгелеринге болгаш организацияларынга массалыг мергежилдерниң 335 ажылчыннарын белеткээр, 560 ажылдакчыларның мергежилин бедидер.

Улус өөредилгезиниң, культураның болгаш чоннуң медицина хандырылгазының талазы-биле

Школаларга, өөредилге черлеринге болгаш профтехучилищелерге өөредилге-кижизидилгелиг ажылды сайзырангайжыдар, өөреникчилерниң болгаш студентилерниң идей-политиктиг, күш-ажылчы болгаш төлептиг аажы-чаң кижизидилгезин, эстетиктиг болгаш күш-дамыр сайзыралын экижидерин хандырар. Дээди болгаш ортумак эртемниг специалистерни, массалыг мергежилдерниң ажылчыннарын белеткээриниң шынарын бедидер. Ажылчы чоннарның идей-политиктиг, күш-ажыл, аажы-чаң болгаш эстетиктиг кижизидилгезинге культура бажыңнарын, кинотеатрларны, музейлерни, культура болгаш дыштаныылга парктарын, концерт шөлдерин ажыктыг ажыглаар. Бедик уран-чечен чогаалдарны тургузарынче, чоннуң культурлуг хандырылгазын экижидеринче Чогаалчылар, Чурукчулар, Композиторлар эвилелдериниң, театр болгаш филармония коллективтериниң күженишкиннерин углаар. Культура албан черлери бот-тывыныг уран чүүлдүн массалыг чоруун хөгжүдерин чедип алыр. Ажылчы чоннарның кадыын камгалаарын экижидер хемчеглерни боттандырар, профилактика болгаш эмнелгекадыкшылга хемчеглерни чорударының шынарын бедидер.

Көдээге шеф дузазы

Үлетпүр, тудуг, транспорт, амыдырал болгаш садыг хандырылгазының, коммунал ажыл-агыйының, өске-даа адырларын, бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылдакчылары мал чемнерин белеткээринге, тараа культураларының, картофельдиң болгаш ногааларның ажаалдазынга, агроүлетпүр комплекизиниң объектилерин тударынга, өске-даа сорулгаларны шиитпирлээринге идепкейлиг киришкен турарын чедип алыр.

* * *

Хакас автономнуг областың ажылчы чоннары-биле социалистиг чарышты уламчылаар.

Социалистиг хүлээлгелерни республиканың бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының, совхозтарының коллективтеринге чугаалажып көрген болгаш хүлээп алган.

СЭКП обкомунуң бюрозунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң каттышкан хуралынга бадылаан.

«Барлык» совхозтуң төвү Саадан-Терек суурда аъш-чем магазининиң коллективиниң ажылы мактаалдыг. Садыг шугумунуң хоочуну Нина Георгиевна Миллер удурткан бо магазинниң садыгжылары кодээ чоннуң аъш-чем бараанарынга херегелин долу хандырар дээш кызымак ажылдап турарлар. Демниглде — күштүг. Аныяк садыгжылар Лилия Сарыглар, Долаана Кужугет, Лидия Монгуш олар дагдыныкчы хоочун эжиниң байлак арга-дуржулгазындан өөренип, садыгжының мергежилиниң чажыттарын шиңгээдип ап турарлар.

ЧУРУКТА: садыгның эргелекчизи Н. Г. Миллер (оң талада), аныяк садыгжылар Л. Сарыглар, Д. Кужугет, Л. Монгуш олар.

Ш. КУУЛАРНЫҢ фотозу.

ШКОЛА КАНДЫГ БОЛУР УЖУРЛУГУЛ

Школа реформазының дугайында төлевилелди чугаалажып тур бис

БҮГҮДЕНИ СОНУУРГАДЫП ТУРАР

СЭКП Төп Комитединиң «Нити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланышкыннарының» төлевилелин бистиң республиканың башкылар коллективтери изиг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле хүлээп алган болгаш ук төлевилелди ханы сонуургал-биле чугаалажып көрүп, боттарының саналдарын киирип турарлар. Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозунга хөй санныг чагаалар ажылчы чондан, хоочун башкылардан болгаш улус өөредилгезиниң өске-даа ажылдакчыларындан кээп турар. Коммунистиг партияның, Совет күрүнениң улус өөредилгезиниң ажылдакчыларының дугайында ада сагыш салыышкынынга өөрүп, четтиргенин илергейлеп, улам-на эки ажылдаарынче сорук кииргенин бижип турарлар.

Таңды районнуң Межегей ортумак школазының күш-ажыл башкызы, 30 чыл хире башкылап ажылдап келген дуржулгалыг педагог Г. Б. Некрасовтуң бижээни мындыг: «Школа реформазының төлевилели-биле таныжып, ону ханы сайгарып болааш, коннуурла сонуургадым. Бо чугула документиниң «Күш-ажылчы кижизидилге, өөредилге, профессионал угланышкын» деп кезээнге кандыг-бир ажыктыг арга-сүмемни катсымза деп күзелдиг мен». Георгий Борисовичиниң саналдап турары болза, Кызылдың педагогика институдунуң баазазынга күш-ажыл өөредилгезиниң башкы кадрларының белеткелинче кижээргейни салыры, оларны белеткээринге бүдүрүлгелерден дуржулгалыг специалистерни киириштирери чугула. Ук институттуң физика-математика факультединиң 4-5 курстарынга күш-ажыл башкыларының белеткелин чорутса кандыгыл деп ол саналдап турар. Ол курстарның студентилеринге күш-ажыл өөредилгезиниң башкызы деп чугула мергежилди немей өөретсе эки деп хоочун башкы саналында киирген.

Сентябрь 1-ниң хүнүн бүгү улустуң байырлалы — Билиглер хүнү болдурар дээниң чырыдыышкын ажылдакчылары сеткил ханыышкын-биле деткээн.

Октябрь Революциязы орденниң эдилекчизи, Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Лидия Сергеевна Новикова бүгү-ле өөредилге черлеринге педагогиканы тускай эртем кылдыр өөредирин киирерин саналдаан. Тускай ортумак азы дээди өөредилге черлеринге өөренип тургаш, аныяк кижилер өг-бүлеге уруглар кижизидилгезиниң дугайында билиглерни алыры чугула деп ол бижээн.

«Школа болгаш профтехучилище директорларының өөредилге-кижизидилге ажылчорудугазын организастаарынга чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузары-биле, оларның башкылаар ужурлуг норма шагының санын эвээжедири чугула» деп ук төлевилелде бижиттинген. Өөредилге программазын ёзугаар директор неделяда 12 шакты азы хүннүң-не 2 шакты башкылаары көрдүнген. Оон ангыда-даа хөй санныг хүлээлгелерни албан-дужаалының аайы-биле күүседири директорга онаашкан болгай. Башкылар коллективиниң ажылын удуртуру болгаш контрольдаары, башкылар ортузунга методиктиг ажылды чорудары, школаның бүгү ажыл-агыйын организастаары — директордан негеттинип турар. Ынчангаш директорнуң неделяда башкылаар шагын 6 шак кылдыр кызырары таарымчалыг деп башкылар санап турар.

Ук төлевилелде нити билиг болгаш профессионал школаның эң-не чугула айтырыгларын чугаалажып көөрү-биле киирген. Реформа төлевилелин сайгарып, чугаалажыры уламчылап турар. Келир үениң школазы кандыг болурул дээрзи чүгле улус өөредилгезиниң ажылдакчыларын эвес, бүгү кижилерни — ада-иелерни, аныяктарны, школачыларны-даа сонуургадып турар.

П. МОРОЗОВ, Тыва АССР-ниң чырыдыышкын министриниң оралакчызы.

Соңгулдаларга уткуштур

АМЫДЫРАЛ-БИЛЕ СЫРЫЙ ХОЛБААЛЫГ

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар чурттуң ниитилел-политиктиг амыдыралында эң чугула болуушкун. Ынчангаш СЭКП Төп Комитеди «ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он биргиң чыжыының соңгулдаларын белеткээринге база оларны эрттирери-биле холбаштыр партия организацияларының сорулгаларының дугайында» доктаалды хүлээп алган. Ону амыдыралга боттандырары-биле партия райкомунуң бюрозу доктаал хүлээп алган. Соңгулдалар үезинде чорудар организастыг болгаш масса-политиктиг ажылдарның планын ажылдап кылган.

Соңгулдаларны организастыг болгаш шынарлыг эрттирери-биле партия эге организацияларының секретарьларының, кодээ Советтер күүскомнарының даргаларының, агитпункт эргелекчилериниң, агитколлектив удуртукчуларының семинар-чөвүлел хуралын район төвүнге эрттирген. Агитаторларның, политинформаторларның өөредилгезин суур бүрүзүнге организастаан. Районда 27 агитпункт бар, олар багай эвес дериттинген. Чон ортузунга политиктиг ажылды 503 агитатор, 346 политинформатор чорудуп турар. Амгы үеде соңгукчуларның даңзызын тургузары доозулган. Жданов аттыг, «Күш-ажылдың хостуу», «Ак-Туруг» совхозтарда, Шагаан-Арыгның автотранспорт бүдүрүлгезинде, үлетпүр комбинадында агитколлективтер сөөлгү үеде ажылын идепкейжиткен.

Соңгулдаларга белеткелди СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринде, эш Ю. В. Андроповтуң аңаа чугаазында айыткан сорулгаларга дүүштүр чорудуп, кол кичээнгейни шиитпирлеттинмээн айтырыгларже, ажыглаттынмаан курлавырларже угландырып турар. Ылаңгыя бүдүрген продукцияның шынарын экижидеринче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, продукцияның бот-үнезин чиигедиринче, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче, материалдарны, чиг-этти камнап, хумагалаарынче, кыштаглаашкынны организастыг эрттиреринче, часкы хову ажылдарынга хынамчалыг белеткениринче партия организациялары доктаамал кичээнгейни салган.

Районнуң үлетпүр бүдүрүлгелери продукция бүдүрериниң, ону сайгарарының, совхозтар күрүнеге эът, сүт садарының эрткен чылгы онаалдаларын күүсеткен.

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Эйлиг-Хем хойжу бригадазы, «Улуг-Хая» совхозтуң «Арыг-Бажы» сүт-бараан фермазы, автотранспорт бүдүрүлгези, чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелели болгаш өске-даа коллективтер 1983 чылдың социалистиг чарыжынга тиилекчи болуп үнгеш, СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң, кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел болгаш ВЛКСМ райкомнарының шилчиир Кызыл туктары-биле шаңнаткан.

Күш-ажылчы маргылдааның тиилекчилерин илереткен. Он үш мурнакчыга «1983 чылдың чемпиону» атты тывыскан. Оларның аразында «Найырал» совхозтуң өшкү кадарчызы Минчит-оол Шагдыр, «Улуг-Хая» совхозтуң хойжузу Дугжу Байыр-оол, «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң саанчызы Ирина Доржу, № 42 тудуг эргелелинде штукатуржу Любовь Стародубова болгаш өскелер-даа бар.

Районнуң үлетпүр бүдүрүлгелеринде, тудуг организацияларында, совхозтарында чамдык кылдынган ажылдар-биле чергелештир, улуг четпестер барын партияның XIX область, партияның XXVIII район конференцияларынга чидиг-биле шүгүмчүлээн. Эрткен чылын тудуг-монтаж ажылдарының планын чүгле 62 хуу күүсеткен, чурттакчы чон 7510 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн чедир албаан. Район күрүнеге эът, сүт, дүк садарының он бирги беш чылдың эрткен үш чылының планныг онаалдаларын күүсетпээн. Малдың чаш төлүн эвээшти ап, ниитиниң малын хөйү-биле чидирер, самчыгдаар чоруктар бар.

Беш чылдың үш чылдарының планнарын күүсетпээни, малдың баш санын эвээжеткени, хөй малдың өлүр, хораар чорууң болдурганы дээш бистиң районну партияның область конференциязынга шүгүмчүлээш, мал ажылында херекти экижидер дээш шиитпирлиг хемчеглерни алырын районнуң партия организациязынга дааскан.

Чоокта чаа СЭКП райкомунуң пленуму болуп эрткен. СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге, эш Ю. В. Андроповтуң Пленумга чугаазында айыткан чүүлдерге болгаш түңнелдерге база партияның XIX область конференциязының доктаалынга дүүштүр районнуң партия организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгны аңаа дыңнап, чугаалашкан. Орта тудуг, мал болгаш чер ажылында четпестерниң чылдагааннарын тодарадып, ону эдип алырының аргаларын, курлавырларын делгереңгейи-биле чугаалашкаш, ажыл-иште четпестерни чайладыр, ажыл-агыйны удуртурунуң стиль, методун сайзыраңгайжыдар, партия организацияларының дайынчы арга-шинээзин бедидеринче угланган хемчеглерни айыткан доктаалды хүлээп алган.

СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң шиитпирлерин ёзугаар күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр 1 хуу бедидер болгаш продукцияның бот-үнезин 0.5 хуу немей чиигедир сорулга салдынган. Районнуң үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудуг, транспорт, харылзаа, садыг организацияларының, совхозтарның ажыл-ишчилери 1984 чылдың социалистиг хүлээлгелерин ап тура, партияның немелде даалгазын күүседип болурунуң бүгү аргалары барын айыткаш, ону күүседирин аазааннар.

Амгы үеде районнуң пропагандистери, лекторлары, политинформаторлары, агитаторлары СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң материалдарын, эш Ю. В. Андроповтуң чугаазын, партияның XIX область конференциязының шиитпирлерин ажылчы чоннарга калбаа-биле таныштырып, тайылбырлап, ону районнуң, совхозтуң, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң мурнунда салдынган сорулгалар-биле сырый холбап, четпестерни эдип алырының оруктарын, курлавырларын айтып турар. Оон аңгыда, СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының, совет соңгулда системазының, делегей байдалының дугайында болгаш өске-даа темаларга лекцияларны, беседаларны номчуурун доктаамал болдурган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Улуг-Хемниң № 656 соңгулда округунуң округ комиссиязының хуралынга соңгулдаларга белеткелдерниң чоруп турарының дугайында айтырыгларны чугаалашкан. Ээлчеглиг хуралга ажылчы чоннарның, малчыннарның садыг хандырылгазының, почта чедирилгезиниң, телефон харылзаазының, оларга концерт, кино көргүзүп турарының талазы-биле айтырыгны сайгарып, ону харыылаар удуртукчуларның дыңнадыгларын алган. «Улуг-Хая» совхозтуң малчыннарынга автомагазиннер ховар баары, солуннарны, журналдарны чогуур үезинде чедирбези, Чаа Чаа-Хөл, Булуң-Терек, Ак-Туруг, Шанчы суурларда телефон харылзаазының багайы болгаш өске-даа четпестер илереттинген, ону чайладырының хемчеглерин ап турар.

Бо хүннерде районнуң ажыл-ишчилериниң ортузунда ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдаларның хүнүн болгаш Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чылын ажыл-ишке, культура тургузуушкунунга чедиишкиннерлиг уткуур дээш социалистиг чарыш калбарган. «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы ээлчегде улус ажыл-агыйының бүгү адырларының ишчилери хаара туттунган. «Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары боттарының бар аргаларын санап көргеш, ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдаларның хүнүнге чедир күрүнеге эът, сүт садарының бирги квартал планын, Совет Тываның 40 чылынга чедир күрүнеге мал ажылының продуктуларын садарының чыл планын күүседир эгеленчи саналды үндүрген. Ону районнуң үлетпүр комбинадының, Эйлиг-Хемниң хойжу бригадазының, Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының коллективтери деткээн. Олар бо чылдың баштайгы айының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткен.

Улуг-Хемниң бүгү ажылчы чоннары СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң, партияның XIX область конференциязының шиитпирлерин амыдыралга боттандырары, ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдаларга, Совет Тываның 40 чылынга төлептиг ужуражыры кижи бүрүзүнүң хүлээлгези кылдыр санап, он бирги беш чылдың онаалдаларын күүседир дээш ажылдап турарлар.

Ю. ЛОПСАН,
СЭКП Улуг-Хем райкомунуң секретары.

САРЛЫКЧЫЛАРГА ЧОРДУМ

Ырда кирген меңге меңги шыпкан Мөңгүн-Тайганы барып көрүксевес кижи ховар. Мен база-ла ону күзеп чордум. Күчүлүг Л-410 самолёт төрээн Тывавыстың барыын талакы районнарының кыры-биле ужуп эрткеш, шак хире болганда Саадак артты ажып, Мугур-Аксы суурга хонупкан.

«Мөңгүн-Тайга кайда-ла иргі» деп иштимде бүдүү дилегзиннип, күзелим боттаны бээринге биче чаш дег, өөрүп чордум. Ынчалза-даа ол чооктан Мөңгүн-Тайга көзүлбес болду. Чүгле кажан Ак-Адыр деп черде малчыннарже, сарлыкчыларже аъттанышкаш, борбак ак баганаланчак баштыг Мөңгүн-Тайганы көрүп, ооң ээлери ажыл-иштиң мурнакчылары-биле ужуражыр аас-кежиктиг болдум.

Тывавыстың мурнуу-барыын кызыгаарынга чоокшулап келгеш, ийи ак өгнү көрүп кагдывыс. Оларның бирээзиниң чанында кызыл өңнүг «Москвич» тур. Ол ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң сарлык кадарчылары Доңгактарның өө болду. Өгде чүгле өгнүң херээжен ээзи Дыртык Оолаковна бичии уруглары-биле кады олур. А өгнүң эр ээзи Серен Сугурович сарлыктарын одарладып чоруй барган.

Доңгактарның өг-бүлези совхозта хоочун мурнакчыларга санадып турар. Олар совхозтуң 140 сарлыын онча-менди кадарып турарлар. Дыртык Оолаковна он уругну божаан, кижизидип, өстүрген Маадыр-ие. Хөй ажы-төлүн азырап кижизитпишаан, кыш, чай чок сарлык малдап деп чүве ындыг-ла амыр эвес. Оларның уруглары өзүп, доругуп, улуглары төрээн совхозунга ажыл-ишчи үлүүн киире берген. Бөдүүн, чугаакыр иениң аас-кежии ооң сергек арын-шырайындан илден.

Таныжып чугаалашкаш, байырлажып чорупканывыста, аажок бедик чалым хаярлыг дагның бажында, ук черниң чараш малы хөй сарлыктар тавар оъттап чорду.

З. АМЫР-ДОНГАК.

ЧУРУКТА: сарлыкчы, Маадыр-ие Д. О. ДОНГАК.
В. АМЫРНЫН фотозу.

Бо дугайын СЭКП ТК-ның Пленумунга чугаалап турган

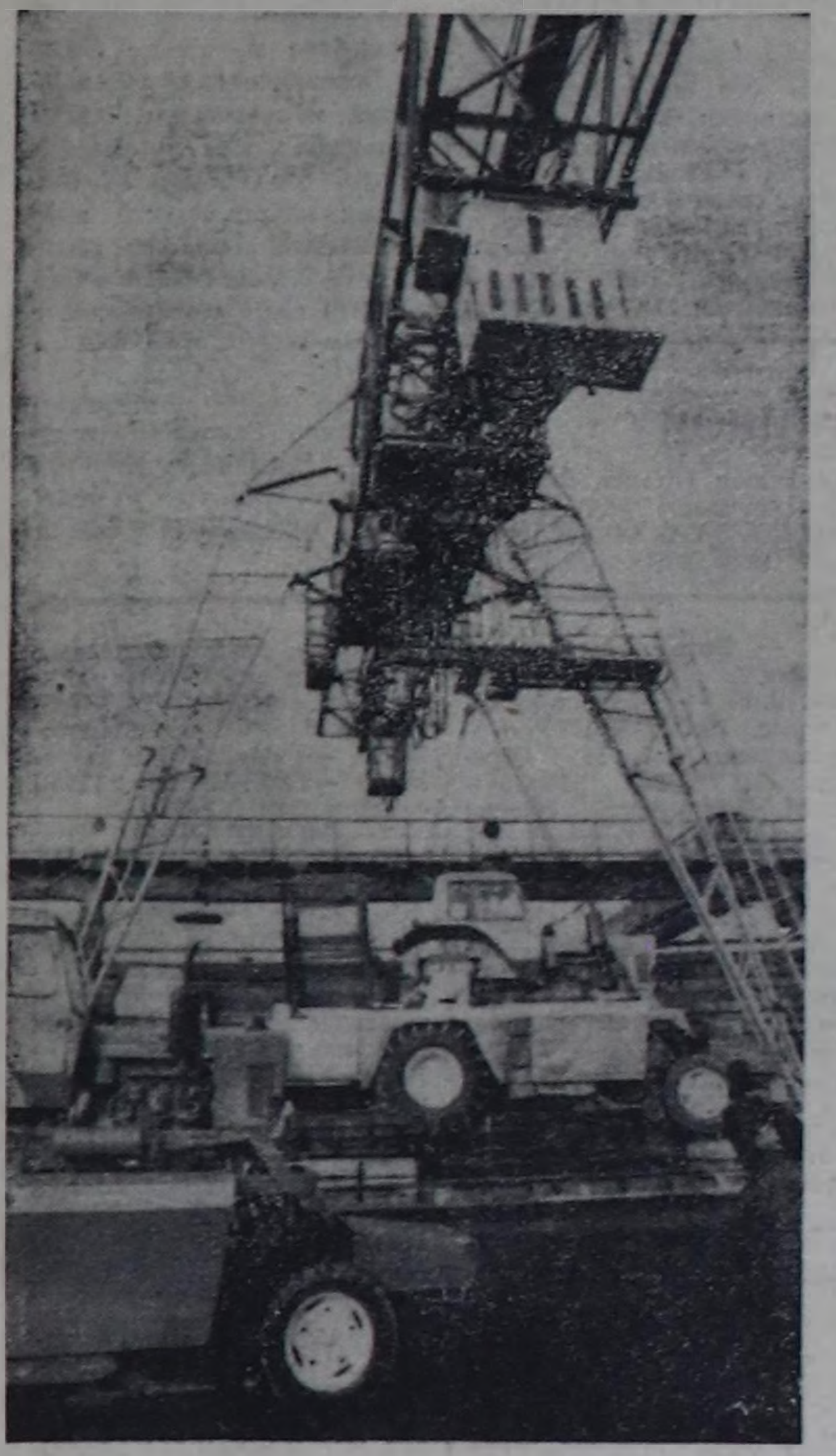

УКРАИН ССР. Он бирги беш чылдың эгезинде Днепропетровскиниң комбайн заводунга ажылчын черлерниң аттестациязын эрттирер, күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарын барымдаалап, оларның амгы негелделерге тааржыр-таарышпазын тодарадыр деп шиитпирлээн. Ажылчын чер бүрүзүн ажыглаарының бедик деңнелин, станок бүрүзүнүң, машина болгаш механизм бүрүзүнүң эң эки беримчезин хандырар комплекстиг хемчеглерни база айыткан.

Заводта тургускан инженер штабы «Үлегерлиг ажылчын черден — үлегерлиг бүдүрүлгеже» деп кыйгырыгның адаа-биле чарышты калбартыр деп саналды көдүрген.

Завод коллективи бүдүрүлгениң үндезини-биле чаартырынче кирген. Эргижирээн станоктарны болгаш механизмнерни чаа дериг-херекселдер-биле солаан, ажылчын черлерни амгы үениң инструментизи-биле, биче механизацияның болгаш автоматчыдылганың херекселдери-биле хандыргаш, оларның чаартылгазын боттандырган.

Күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарының дүрүмнеринге дүүштүр ажылчын черлерни аттестастаарының албан чуруму Днепропетровскиниң комбайн тудугжуларынга эки ажыкты берген. Свекла ажаар онза таарымчалыг машиналарны болгаш оларга кожар боду чоруур чүдүрүкчүлерни бүдүрерин көвүдетпишаан тургаш, үш чыл дургузунда аңаа 600 кижи ажылдаар черни кызырган.

Бо беш чылда заводтуң ажыл-ишчилери ажаалда техниказын бүдүрерин бүдүн чартык катап көвүдедир деп шиитпирлээн. Комбайн тудугжуларының чыып алган дуржулгазын СЭКП ТК-ның декабрь (1983 чыл) Пленумунга бедии-биле үнелээни оларга хөй чүүлдерни даандырып турар. Олар күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң чаа бедик сорулгаларын боттарының мурнунга салганнар.

ЧУРУКТА: хереглекчиге чаа продукцияны чүдүрүп чорудуп турары.

А. ЗАПАРАНЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроника-зы.

Хандырылгаңар кандыгыл?

ДЕМНИГ БОЛГАШ

Районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективи эрткен чылдың социалистиг хүлээлгелериниң негелделерин багай эвес күүсеткен. Бүдүрүлгениң тус-тус цехтери, бригадалары планныг онаалдаларын эки боттандырган. Чижээ, дааранылга, идик септээр, чурук тырттырар, баш дүгү таарар цехтер 1983 чылдың планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен. Оларның кызымак, демниг ажылы чаңгыс ниити түңнелге чедирген, чоннга амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын чедирериниң чыл планын бүдүрүлгениң коллективи 103.4 хуу күүсеткен болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 3.2 хуу өскен.

Чыл планы хуусаа бетинде күүсеттинген.

Бүдүрүлгениң эки ажылы — ооң ажылдакчыларының үре-түңнелдиг ижи. Дааранычылар Ч. Адыгжы, А. Монгуш, В. Куулар, парикмахер М. Донгак, идик септээр мастер Н. Доңгак эки ажылы-биле мурнакчыларның одуруунче киргеннер.

Планныг онаалданы эки күүседиринге бүдүрүлгеге чүү черле идиглиг болганыл деп айтырар болзуңарза, чажыт чүү боор, кол-ла чүве — күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглап, чагыг бүрүзүн эки шынарлыг күүседир дээш бар арга-курлавырларны долу ажыглап ажылдап турарывыста. Ажыл шагын чөп ажыглаары багай эвес тургустунган деп санывылаарлар.

Бүдүрүлгениң нииити ажылы ол. А «Торгалыг» совхозта амыдырал хандырылга бүдүрүлгезиниң комплекстиг хүлээп алыышкын пунктузу (эргелекчизи Г. Доңгак) эрткен чылын хожудаңгай ажылдаан. Кодээниң чонунга ачы-дуза чедирилгезиниң планы чүгле 67 хуу күүсеттинген. Саглыда салбырның ажылы база оон дээредевес. Ол коллектив суурнуң бир чурттакчызынга онаашты 2 рубль 92 көпектиң ачы-дузазын чедирген. «Коммунизмче орук» совхозта комплекстиг хүлээп алыышкын пунктузу (эргелекчизи К. Ооржак) чыл планын 88 хуу күүседип, салган сорулгазын чедир боттандырбаан. Кодээ черлерде хүлээп алыышкын пунктуларының ажылдакчыларының мурнунда чугула сорулга — кодээниң чурттакчы чонунга амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын чедирери көрдүнген. Ындыг турбуже, ол коллективтерниң сула ажылдаары канчап-даа таарышпас болгу дег. Бо чылын ону катаптавазы чугула.

М. МОНГУШ.
Өвүр район.

ТУДУГЛАРДА МЕХАНИЗМНЕР: кым канчаар ажыглап турарыл?

2. АЖЫЛ ШАГЫНЫҢ ЧИДИРИИ

Тудуг механизмнерин чөптүг ажыглаар болза, ажыл бүдүнгүр, камналганы-даа чедип ап болур. Күчүлүг экскаваторларны, бульдозерлерни бүдүреринге үнген чарыгдалдар эвээш эвес. Бульдозер шакта 250, экскаватор 300 кубометр черни казар. Ажылдап кылыышкын нормазын категория аайы-биле, чайгы болгаш кышкы үелерни барымдаалап тургускан. Суургалыг краннар 5, 8, 10 тонна чүък көдүрер күчүлүг. Бүдүн хүн иштинде кран ажылдавас болза, чидириглер кайы-хире хөй болурул дээрзи моон илдең.

Январь 9-10 хүннеринде № 14 МЭ-ниң механизмнериниң техниктиг белениниң дугайын «Тыва тудуг» тресттиң кол диспетчери Т. Бутанина мынчаар тайылбырлады: «Бо ийи хүн суургалыг краннарның чартыы, 11 автокраннарның 5-и, 10 экскаваторларның 2-зи, 10 бульдозерлерниң 4-ү шимчеп турган. Бир аар кран, 2 компрессор база үрелик болган. Мурнунда неделяда байдал база мындыг турган».

Бо көргүзүглер механизация эргелелинде суургалыг краннар участогунуң начальниги В. Смолиниң бедик көдүрлүүшкүнүг сестеринге чөрүшкек болуп турар. Ийи организацияның туруушкун талазы-биле адап турар саннары чамдык таварылгаларда дүүшпейн турары илдеп. Механизм туруушкунун олар тус-тузунда аңгы-аңгы тайылбырлап турар. Бо чорук база-ла оларның харылзаа чогун бадыткап турар-дыр.

Тудугжуларның талазындан ажыл үезинде өскээр чардыгар, ажыл шагын чөп ажыглавас чоруктарны чок деп болбас. Моон уржуктары күш-ажылды организастаарынче кичээнгей салбайн турарында. Дыка хөй үе кожүүшкүннерже үнүп турар. Ажылчын бүрүзүн чогуур херексел-биле хандырган турда безин, оларның беримчези, бир эвес хол дашты-биле ажыл кылыр болза, эвээш болур. А бир эвес механизм чок, тудуг материалдары чок үеде олардан негелде кылыры берге.

Механизация эргелелиниң буруузу-биле болуп турар чидириглер эвээш эвес. Чижээ: «Кызыл тудуг» эргелелинде быжыглаттынган № 2 болгаш 5 бажыңнарга турган краннар үргүлчү үрелип турган болгаш ооң септелгезин оожум чорудуп турган. 1983 чылда туруушкуннарның чылдагаанындан трескке 210 машина-хүн үстүнген, азы 20.6 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары чедир кылдынмаан.

Техниктиг туруушкуннарның түңнелинде «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелели эрткен чылын 1360 кижи-хүн каражадаан болгаш 49.5 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын чедир кылбаан.

Бо бүгүге кым буруулуг ул? Кымдан негелде кылырыл? Моон соңгаар мынчаар уламчылап болур бе? Бо четпестерни эдип алырының аргалары бар бе? Бо айтырыглар тудугжуларны, механизаторларны, инженер-техниктиг ажылдакчыларны, ылаңгыя удуртукчуларны дүвүретпес арга чок.

Четпестер-биле эптеш чок болуру ажылчын бүрүзүнүң хүлээлгези болур. Күш-ажылчы коллективтер, улусчу контроль бөлүктери туруушкуннарга удур демиселди кошкак чорудуп турар. Кажан, кандыг рейдилер кылдынганыл деп айтырыгга харыы бериптерлер чок деп болур.

Ынчангаш кылдынмазан ажылды чөптүг «чылдагаан-биле» тайылбырлаар, шиитпирлеттинмес айтырыглар-биле тутлаан херээ бар бе деп айтырыг база тургустунуп келир.

Ажыл шагының чидирии күрүнеге улуг когаралды чедирип турар. Ооң кол чылдагааны — күш-ажылды багай организастаанында болгаш механизмнерни чөптүг ажыглавайн турарында. Чурт иштинде чаңгыс минута иштинде чидириг 200 муң ажылчыннарның хүнде ажылынга деңң. Механизмнер туруушкунундан хоорайның тудуг организацияларында чидириглер минута-биле эвес, шактар, бүдүн хүннер-биле, харын-даа неделялар-биле хэмчээттинип турар-дыр.

Борта тудуг организацияларының болгаш механизация эргелелиниң кайызының-даа талазындан харыысалга кудулааның демдеглеп болур. Иван Пётрже, Пётр Иванче имнеп олурда, алдын өртектиг ажыл шагының чидирии төнчү чок. Бо айтырыг талазы-биле тускай комиссияны тургуспаан.

Кайы-даа организацияларның удуртукчулары эртен, кежээ ажылчыннарның ажылга кээп, ажылдан чоруп турарын хайгааралга албаан. Ооң уржууйнда бирде кран башкарыкчызы чок, бирде бригаданы ажыглалга кирер өске тудугже октаптар. Дүъштээр үени таарымчалыг организаставаанындан озалдаашкыннар болуп турар.

Кайда күш-ажылды эки организастаан болдур, ында ажылга саадалга турбас. Ажылчын бүрүзү мындыг байдалда бүдүрүкчүлүг ажылдап болур. Бригадаларның, күш-ажылчы коллективтерниң турумчуурунга бо чорук эки салдар чедирер. Тудугжуларның ажылдан үнер-кирер чоруу база кызырлыр.

Кайда туруушкуннар болуп, ажылды бачым-далаш, дүрген-не доозар сорулга-биле кылып турар болдур, ында шынар куду болгаш ажыл шагының чидирии хөй болур. Мынчан сагылга-чурум кошкаар, ажылчыннарның харыысалгазы кудулаар. Ыңай-бээр көжеринге хөй үе үнер. Кранны тургузарынга, эптээринге безин элээн каш хүн негеттинер. Бир эвес доозулбаан тудугларда бригадаларны кайы хамаан чок октап турар болзувусса, экижидилгени манаан-даа ажы чок. Туруушкуннар болгаш көжүүшкүннер төнчү чок болур.

Үстүнде адаан чидириглер чүгле № 14 механизация эргелелиниң механизмнериниң туруушкунундан болган. А бир эвес прогулдарны, тудуг материалдары-биле хандырылгада үзүктелиишкиннерни санаар болза, каража моон-даа улуг.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң үш курлавырларынга артык чарыгдалдарны эвээжедири, ажыл шагын чөп ажыглаары, кадрларны ажылга быжыглаары хамааржыр. Бо үш негелде күш-ажылчы коллективтерниң ажылының кол оргазы болган турар ужурлуг.

Туруушкуннардан кайы-хире чидириглер үнүп турарын үстүнде сан-фактылар бадыткап турар. Тудуг организацияларында болгаш механизация эргелелинде ажылды организастаарын эде көөрү, туруушкуннарны болдурбас дээш дарый хемчеглерни алыры негеттинип келген.

А. ХОВАЛЫГ.

КЕЛЗЕ-ДАА КУРУГ...

— Автомагазин келди-ле!
— Меңээ тон аъы идиктен садып бээр сеп, авай...

Сесерлиг салбырының малчыннар коданнарынга ындыг чугаа дыңналгылаар.

Аалга күзенчиг автомагазин-даа келир-ле, өгнүң херээжен ээзи уруглары-биле бараан садып алыр дээш чедир бээр. Тон-даа, идик-даа чок боор. Авазы туруган:

— Ам канчаар, ачан Кызыл киргеш, «Детский мир»ден садып эккеп бээр оң — деп, уруун тур када алаактырар.

Амгы үеде малчыннарның ажылы чай чок. Хөй оолдаашкыны түлүктеп эгелээн. Ырак-узакче садыглап чоруур үе-шак малчыннарга чедишпес. Ындыг турбуже, Сесерлиг салбырында № 2 бригадага график ёзугаар келир автомагазинниң (чолаачызы Ю. Нагорный) малчыннарны хандырып турары багай. Автомагазинниң бар, чогу-даа демей, ында-хаая келгенде куруг чыгыы болур.

Салбырда 31 кодан хойларны хүр кыштадыр дээш малчыннар кужениишкиннг ажылдап турар. Ынчангаш кышкы үеде оларның садыг хандырылгазында бо четпестерге хамаарыштыр Бии-Хем райпозу (даргазы эш Ахматулин) чүнү бодап орар ирги? Сесерлигниң бодунда магазинде безин аъш-чем бараанларының ассортиментинин чүге кызыы болуп турарыл?

С. УДУМБОРА.
Бии-Хем районнуң «Саян» совхозу.

БИСКЕ ШУУТ ХАМААРЫЛГАЛЫГ

Он бирги беш чылдың үшкү өзек чылында Тываның автоорук эргелели чедиишкинниг ажылдаан. Элээн хөй орукту асфальтылаан. Чамдык оруктарның агар септелгезин чоруткан. Эргелел чыл планын 116 хуу күүсеткен.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун экижиткениниң түңнелинде орук тудуу шаптыкынчаан. Экономиктиг өзүлдениң темпизин бедээн болгаш тудугнуң шынары экижээн.

Бистиң коллектививис СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунга эш Ю. В. Андроповтуң чугаазы-биле таныжкаш, 1984 чылда улам кызып ажылдаарын хүлээнген. Планның күүселдезин боттандырар херекке социалистиг чарыш улуг черни ээлээр болгай. Ооң негелделерин чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап кылган. Ажылчыннар бедиткен хүлээлгелерин алган.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге бригада кержээниниң ужур-дузазы улуг. Эргелелдиң бүгү коллективтерин бо дешиилгелиг аргаже шилчидери көрдүнген. Декабрь айда бо талазы-биле семинарны эрттирген бис. Эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр 1 хуу бедидерин болгаш продукцияның бот-үнезин 0.5 хуу немей чиигедирин чедип алыр. Ону планга немештир партияның немелде даалгазы кылдыр көөр херек деп айыткан. Бо даалганы күүседиринге эргелелдиң күш-ажылчы коллективтери белен. Олар ээлчеглиг ажылдаарының аргаларын дилеп тывары болгаш ажылга үзүктелиишкиннин болдурбазын чугула деп көрүп, ону экижидерин чедип алырын хүлээнип турар.

«Күрүне планын хажык чокка күүседири совет кижи бүрүзүнүң, партия болгаш хөй-нииити организация бүрүзүнүң чүгле хүлээлгези эвес, харын патриотчу хүлээлгези база болур» деп ында айыткан. Бо дээрге, биске, орукчуларга, шуут дорт хамаарылгалыг сөстер. Патриотчу хүлээлгени күүседир дээш коллектив бүгү курлавырларны долузу-биле ажыглаар, камналганы чедип алыр болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер сорулганы салган.

Е. ДАХОВ,
Тываның автоорук эргелелинде ажыглал килдизиниң начальниги.

УЛАМ ЧААГАЙЖЫДАР

Кара-Хөл кодээ Совединиң ээлчеглиг сессиязынга Советтиң девискээринде чурттакчылыг черлерниң чаагайжыдылгазының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

«Кара-Хөл» совхозтуң төвүн чаагайжыдар ажылдар кылдынып турар. Чижээ, суурнуң кудумчуларынга тарымал үнүштерни эрткен күзүн база немей тарып олурткан. Тарымал үнүштерни олуртурун олуртуп-ла турар, ындыг-даа болза, ногаарарып үнүп келирлери санныг. Кадып, куургап калган ыяштарны туруп октаар апаар. Ажыл-агыйның эвес чоруктуң, багай ажаалда-хайгааралдың түңнели олдур.

Сессияга депутаттар кол кичээнгейни чаагайжыдылга талазы-биле кылып чорудар ажылдарже угландырганнар.

Совет Тываның 40 чылынга уткуштур чурттакчылыг черлерни чаагайжыдар дээш Советтиң девискээринге даразында хемчеглер алдынган: суурну ногаан-шиник болдурары-биле тарымал үнүштерниң янзы-бүрү хевирлерин олуртуру-биле, белеткел ажылдарын амдыгаашатан чорудар. Оларның ажаалда хайгааралын экижидери-биле арыкты алгыдып, ыяштарының суттарылгазын экижидери көрдүнген. Кара-Хөл кодээ Совединиң девискээриниң чурттакчылары Совет Тываның 40 чылынга уткуштур чаагайжыдылга ажылын кылырын хүлээнип турарлар.

Х. САМДАНЧАП.
Бай-Тайга район.

«КОСМОС» ПАВИЛЬОННУҢ ЧАА ДЕЛГИИРИ

«Космонавтика» — тайбыңче болгаш дешпилгеже орук». ССРЭ-ниң Москвада Улус ажыл-агыйы чедиишкиннериниң делгелгезинде «Космос» павильоннуң чаа делгииринин кыйгырыы ындыг. Павильон ада-чурт космонавтиказының хөгжүлде төөгүзүн, Чер чоогунуң делгемин, Айны болгаш хүн системазының планеталарын өөренир талазы-биле чедиишкиннерни көрүкчүлерге таныштырып турар.

Ында делгээн, янзы-бүрү херегледерге ажыглаар кылымал эдеринчилер, космос корабльдери, орбита станциялары, космоска шинчилелдер чорудар аппаратура болгаш инструментилер кезээде улуг сонуургалды хайныктырып турар.

Бистиң хүннеривисте космонавтиканың улус ажыл-агый ужур-дузазының айтырыгларынга онзагай кичээнгейни салган. Эртемденнерниң санаазын ёзугаар алырга, космостан Черни өөренип көөрүнүң түңнелдерин ажыглаарының экономиктиг ажыы кедээ болгаш ыяш ажыл-агыйынга, далайларның ажыктыг курлавырларын тодарадырынга, географияга, долгандыр турар бойдусту контрольдаарынга чыл санында түс-түс миллион рубль чедип болур. Космонавтика эртемниң чаа адырларының: спутниктер метеорологиязының, космиктиг экологияның болгаш медицинаның, космиктиг геологияның болгаш картографияның база өске-даа адырларның тыптырынга болгаш хөгжүүрүнге таарымчалыг байдалдарны тургускан.

Космос онзагай технологтуг байдалды берип турарыбиле холбаштыр ооң-биле кады чаа-чаа аргаларны дилеп тывары ангы үеде идепкейлиг чорул турар. Космоска технологтуг шенелделер кылыр, экижиткен шынарларлыг материалдарны деңзи чок чоруктуң байдалдарынга алыр талазы-биле совет эртемденнер улуг дуржулгалыг.

ЧУРУКТА: «Космос» павильоннуң делгиирлериниң бирээзинде.

А. ШКОЛИННИҢ фотозу,
СЭТА-ның фотохроникасы.

ДОЛУ ОЛИМПИЙЖИ ПРОГРАММА ЁЗУГААР

Совет спортчулар Сараевога болур XIV Олимпийжи кышкы оюннарга бөгүн он хевирге, долу программа ёзугаар киржир. ССРЭ-ниң шилиндек командазы эң хөй төлээлекчилерлиг боор, аңаа 120—125 атлеттер кирер. Баштай-ла бобслейжилер маргыжар. ССРЭ-ниң Спорткомитединиң болгаш НОК-туң даргазы М. В. Грамов ол дугайын Москвага болган парлалга конференциязынга чаа дыңнаткан.

Олимпийжи командага эвилелдешкен чеди республиканың: РСФСР-ниң, Казахстанның, Украинаның, Белоруссияның, Латвияның, Литваның болгаш Эстонияның спортчулары кирер. Чурттуң областарын болгаш хоорайларын төлээлээр географиязы улам калбарган. Шилиндек командада кедээ черлерден олимпийжилерниң хөй боор турары онзагай.

Бистиң командавыс мурнундагы Олимпийжи кышкы оюннарга деңнээрге, улам чалыытканы тодаргай, ооң ортумак назыны 22,1 хар болгаш 18—19 харлыг спортчуларның саны дыка көвүдээн деп, Грамов чугаалаан.

Совет командада 8 олимпийжи чемпионнар болгаш делегейниң 34 чемпионнары бар. Оларның аразында хаакчылар Николай Зимятов болгаш Раиса Сметанина, конькичилер Наталья Петрусева болгаш Сергей Хлебников, биатлонистер Альгимантас Шална болгаш Юрий Кашкаров, фигуристер Елена Валова болгаш Олег Васильев, шанакчылар Вера Зозуля болгаш Сергей Данилин, хоккейжилер Владимир Третьяк, Вячеслав Фетисов, Сергей Макаров болгаш өскелер-даа бар.

Спорттуң кышкы хевирлери бистиң чуртта шаг-шаандан бээр нептеренгей деп, Грамов чугаалаан. ССРЭ-ниң улустарының 1982 чылда Кышкы V спартакиадазының массалыг маргылдааларын чижекке алырга-ла четчир, аңаа барык 35 миллион кижи киришкен болгай.

ССРЭ-ниң Спорткомитединиң болгаш НОК-туң даргазы совет болгаш даштыкы корреспондентилерниң айтырыгларынга харылаан.

(СЭТА-ның корр.).

Автономнуг областарда болгаш округтарда

Тайга-сынны ээлевишаан

Дыка хөй соңгукчулар Кудымкарның чаа адрезин ёзугаар соңгулдаларга киржир: хоорай ол хире өзүп турар. Эрткен чылын аңаа 15 муң дөрбелчин метр чуртталга бажыңнарын дужааган, ол болза, планда айытканындан хөй.

Мырыңай чоокта чаа алдан өг-бүле чаагайжыды планнаттынган беш каът чуртталга бажыңынче көжүп кирген. «Пермавтодор» каттыжыышкынының ажылдакчылары — соңгукчуларның чагыын ёзугаар ону кооперастаашкын аргазы-биле тудуп тургускан. Хооркүүском ол чагыгны дүрген күүседиринге дузалаан.

Хоорайда колдут туттунуп турар беш каът бажыңнар-биле чергелештир дузалал ажыл-агыйлыг тудугларлыг бажыңнарны база тудуп турар. Оларны хоорай чоогунуң колхозтарының ажыл-ишчилеринге таарымчалыг боорга, берип турар.

Социал херегледиң тудугларын графиктен эрте тударын тудугжулар база оралдажып турарлар. Чижээ, микрорайоннарның бирээзинге удавас 320 орунунут урутлар комбинадын дужаар.

Р. ТРУСОВ.

Кадыкшыдылга оруу

Коряк тундраның ырак-узак суурларынче округ эмнелгезиниң стоматолог-эмчилериниң бригадалары орукту ажыткаңнар. Олар эң-не соңгу талакы Пенжино районга баргаш, эмнелге курстарын эрттирип, консультацияларны кылып, медицина темазынга лекцияларны номчаан.

Тундрада ол чер чурттугларның кадыкшылын камгалаар талазы-биле программа чедиишкиниг боттанып турар. Ол программаны Ыраккы Чөөн чүктүң болгаш Сибирьниң эртемден эмчилериниң киришкени эртем-практиктиг конференциязының сүмелерин ёзугаар ажылдап кылган. Районнарның болгаш кедээ суурларның-даа дыка хөй эмнелгелерин чаарткан, чаа-чаа эмнелгелерни туткан. Кедээ черлерде дүрген эмчи дузаламчызы көргүзер пунктуларның четкизи калбарган.

Кежер медицина-эмчи отрядтары иви мал-биле кады көжүп чоруур кадарчыларга бо-ла ужудуп чеде бээр. Эмчилер оларга баргаш, баш удур шинчилгелерни кылып, тундраның ажылчыннериниң амыдырал-чурттагазы-биле танышкып турарлар.

М. ЖИЛИН.

Каскан черлерде хөөлбектер

Еврей автономнуг областа чаа адыр — хөөлбектерге балык өстүрер ажыл сайзыраан. Биробиджан хоорайдан ырак эвес черде шаанда дажын казып ап турган улуг оңгарда суг хөөлбээн тургузар ажыл калбарган. Аңаа Ыраккы Чөөн чүкте эң-не улуг дээн сазан болгаш толстолоб дээр балыктарны өстүрер деп турар.

Ол автономнуг областа үнелиг балыктарны өстүрер талазы-биле дуржулга чыгдынган. Бира болгаш Биджан дээр даг хемнериниң эге баштарында балык өстүрериниң ийи улуг заводу ажылдап турар. Олар чылдың-на Амурнуң хөөлбектеринче салыр кета дээр балыктың 70—80 миллион байлаңчыгаштарын өстүрүп берип турар.

В. ГОРЕЛОВ.

Домбайның турисчи ат-алдары

Карачаево-Черкес автономнуг областың Домбайда ат-алдарлыг апарган турисчи «Хүннээректиг шынаа» дээр бааза база катап ажыттынган.

Ону эде тудуп, чаарткаңның соонда эң-не каас-чараш болгаш көрүштүг, таарымчалыг бааза апарган. Ооң хая-даштар-биле дөмей сүүр-сүүр суургаларының даштыкы хевирин хевээр арттырган. Аян-чорук кылырынга ынактар оон янзы-бүрү альпинисчи дериилгелерни ап болурлар. Олар бедик хая-даштыг черлерге походтарны дуржулгалыг инструкторларның удурткулгазы-биле кылыр.

«Хүннээректиг шынаа» ангы үеде бистиң чуртта болгаш даштыкыда-даа сурагжаан турисчи комплексти тудуп тургузарының эгезин салган. Ам чылдың-на аңаа 80 муң хире кижи кээп дыштанып турар.

Н. СТЯЖКИН.

Аржаан чанында «өг»

Агинск бурят автономнуг округта «Төрээн чурт» деп колхозтуң кадыкшыдылга чери Угсахэ дээр аржаан чанында ажыттынган. Ооң төвүнде — өг-биле кара чаңгыс кылдыр тудуп каан улуг бажың, ооң чанында — хады болгаш дыт ыяштардан туткулаан бажыңнар турар.

— Бисте чаа тудугтар-ла хөй — деп, колхозтуң тудуг болгаш хандырылга цехиниң начальниги Г. Бадмажапов чугаалаар. — Үрезин кадагалаар складты, гаражты ажыглалга кииргеш, ферманы чаарты туттувус. Ам саанчылар столоваялыг апарган, профилакторийни база ажыттывыс. Төп суурда садыг комплекизиниң таваан салып эгелээн бис. Зуткулей суур чыл келген тудум-на улам чалыыткап турар.

М. ПРУТКИН,
СЭТА-ның корр.

АНЫЯК МӨГЕ ТИИЛЭЭН

Хостуг хүрешке аныяктар аразынга РСФСР-ниң бирги чери дээш маргылдаа январь 14-тен 20-ге чедир Кострома хоорайга үргүлчүлээн. Аңаа бистиң республиканың төлээзи, «Трудовые резервы» спорт чөвүлелиниң спортчузу Мерген Чыдым кашпагай, чараш хүрешкеш, 52 килограмм чедир мөгелерниң аразынга арыт тиилелгени чедип алган. Ол ам Осинники хоорайга болур девискээр маргылдаазынга киржир.

КОМАНДА ЧОРУПКАН

Дзю-до хүрешке аныяктар аразынга РСФСР-ниң бирги чери дээш Новокузнецк хоорайга болур зона маргылдаазынга киржири-биле Тыва АССР-ниң шилиндек командазы чорупкан.

Ооң составында аныяк мөгелер Сергей Белов, Алдый-оол Монгуш, Андрей Юдин болгаш оон-даа өскелер бар.

А. КАРА-САЛ.

МАРГЫЛДААДА ХООЧУННАР

Волейболга хоочун спортчулар аразынга Барыын-Хемчик районнуң бирги чери дээш маргылдаа эрткен неделяда болган.

Аңаа Ак-Довурактың, Кызыл-Мажалыктың, Эрги-Барлык суурнуң болгаш СЭКП райкомунуң командалары киришкен. Маргылдааның түңнелинде Ак-Довурак хоорайның хоочун спортчулары тиилээннер.

О. Монгуш, А. Чижов, Д. Саая олар идепкейлиг, чараш ойнааны дээш тускай шаңналдарга төлептиг болганнар.

Маргылдаа соонда районнуң хоочун спортчуларының шилиндек командазын тургускан.

А. САРЫГЛАР.

АКСЫ-БАРЛЫКЧЫЛАР ТИИЛЭЭН

Барыын-Хемчик районнуң будүрүлгелер, албан организациялар аразында Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскааткан кышкы спартакиадазының программазында кирген школачыларның хоккей маргылдаазы доозулган. Аңаа киришкен 9 командаларның аразынга Аксы-Барлык ортумак школазының спортчулары Кызыл-Мажалыктың № 1 ортумак школазын түңнел оюнга уткаш, тиилекчи болган. Тиилекчи команданың кежигүнү Геннадий Сарыглар «Эң эки халдакчы», Кызыл-Мажалыктан Роман Салчак «Эң эки вратарь» деп тускай шаңналдарны тус-тузунда чаалап алганнар.

Маргылдааның түңнелинде хоккейге районнуң школачыларының шилиндек командазын тургускан.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

БОКС

Совет спортчулар-биле ужуражыр дээш келген АКШ-тың боксёрлары баштайгы шенелде белеткелин кылганнар. Ийи чурттуң боксёрларының ээлчеглиг маргылдаазы найысылалдың «Олимпийжи» спорткомплекизинге январь 27-де болур. Олар ооң соонда Киевке январь 31-де, Донецкиге — февраль 5-те барып маргыжарлар.

СЭТА-ның спорт медээлери

СОВЕТ БОБСЛЕИСТЕР — ЕВРОПАНЫҢ ЧЕМПИОННАРЫ

Ригажылар Янис Кипурс болгаш Айварс Шнепстс — Европа чемпионадының алдын медалын алган баштайгы совет бобслеистер. Австрий хоорай Инсбрукка доозулган маргылдааларга дөрт үнүүшкүнде 3 мин. 39, 49 секунда үени көргүскеш, олар тиилээн болгаш ооң иштинде бир үнүүшкүнде трассага чаа рекорд болур — 54, 36 секундада келгеннер.

Бобслейге ийиги черде Детлеф Вихтер болгаш Дитмар Йерке (ГДР) — 3.39.71. Хүлер медальды база бистиң спортчуларывыс — Зинтис Экманис биле Владимир Александров — 3.40.18 үелиг болуп, алганнар.

ДЕЛЕГЕЙ КУБОГУ — СОВЕТ ГАНДБОЛИСТЕРДЕ

Гандболга ССРЭ-ниң шилиндек командазы түңнел оюннарга Данияның командазын 27:24 санга удуп алгаш, делегей кубогу дээш турнирге тиилекчи болган. Хүндүлүг ол шаңналды олар ийи удаа чаалап алган.

Гетеборгскиниң «Скандинавиум» спорт ордузунга эрткен шиитпирлиг оюнга О. Гагин 10 мячини кииргеш, шылгараан.

Турнирниң ээлери — шведтерни 22:20 санга удуп алгаш, Югославияның командазы үшкү черде болган.

Ооң дараазында черлерде: 5. Польша, 6. ГДР, 7. Испания, 8. ГФР.

ХАЙКЕ ДАУТЕНИҢ ДЕЛЕГЕЙ КӨРГҮЗҮҮ

ГДР-ден 19 харлыг делегей чемпиону Хайке Дауте чиик атлетикага ГДР-ниң Сэнфтенбергке «кышкы» чемпионадынга бедиин зал иштинге халыырынга делегейде эң эргиин көргүзүгнү тургускан. Ооң түңнели — 699 сантиметр. Мурнунда эң эки көргүзүг румын спортчу Анишоара Кушмирнин турган.

«АЛДЫН КУБОК» ДЭЭШ

Страсбургта «Шилтенгейм» суг спортунуң ордузунда эртип турар сугга эштиринге «Алдын кубок» дээш делегей маргылдааларынга совет спортчулар чедиишкиниг киржип турарлар.

Совет спортчулар дистанцияларның хөй кезинге Францияның, ГДР-ниң, Италияның, Англияның, КУР-нуң, Финляндияның, Нидерландының, Люксембургтуң эң шыырак эштикчилери-биле маргылдаага ойнап апканнар. Владимир Сальников хостуг стильге бир километрниң дистанциязынга — 10 минута 02,71 секундада эрткеш, бирги черде; Сергей Заболотнов оргазынга эштиринге 200 метрге — 2.01,56; Алексей Филонов — 100 метрниңге баттерфляй-биле (57,57); Димитрий Волков — 200 метрниңге брасс-биле (2.21,08); а ССРЭ-ниң шилиндек командазы 4х100 дистанцияның холушкак эстафетазынга тиилээннер. Ийиги черни алган ГДР-ниң спортчулары барык 8 секундада чыдып калганнар.

4х100-түң холушкак эстафетазынга бистиң кыстарывыс база мурнаан (4.25,55). 200 метрниң дистанциязынга брасс-биле эштиринге Лариса Деревянко (2.35,56) кымга-даа мурнатпаан. Чаңгыс командада эжи Лариса Белоконь оон чүгле 0.12 сек. чыдып калган. 200 метр дистанцияга оргалап эштиринге Лариса Горчакова (2.17,92) ийиги черни ээлээн.

БАЗА КАТАП ЧЕМПИОН

БАКУРИАНИ. (СЭТА). Олимпийжи чемпион москвачы Николай Зимятов 30 километрге хаактыг чарышка ону 1 шак 18 мин. 08,9 секунда иштинде маңнап эрткеш, ССРЭ-ниң чемпионунуң алдын медалын чедип алган.

Ийиги черни москвачы Александр Завьялов, үшкүзүн — Владимир Никитин олар ээлээш, мөңгүн болгаш хүлер медальдарны чаалап алганнар.

МЕРГЕЖИЛИНГЕ БЕРДИНГЕН

1963 чылдың күзү. Дүжүт ажаарының үези чоокшулап орган. Ынчан Күнзеңмаа Монгуш Кызылдың садыг-кооператив училищезиниң поварлар салбырын доосқаш келирге, совхоз дирекциязы Улуг-Ховунуң хову-трактор бригадазынга ажылдаары-биле чоруткан. Хову турлаанга поварлаарга бир янзы болган. Кылыр чеми-даа үсту бээр. Ол үеде аъш-чемни повар боду чедип алыр. Чамдыкта «кылган чемниң шынары багай» деп механизаторларга чемеледи-даа бээр. Ынчалзажок алыындан быжыг турушттуг, дыңнангыр, биче сеткилдиг болгаш билиин амыдыралга ол көргүзүп шыдаан.

Хову-трактор бригадазынга К. Монгуш үш чыл поварлааш, Ак-Туруг суурда столоваяга ажылдап кирген. Ол столоваяга 17 чыл ажыг поварлаан. Бо үелерниң иштинде чемненилге черин экижидип, ажылды сегиткен. Чем белеткээр улуг печканы совхозтуң шевер ажылчыннары Дырыскын-оол Шынарап, Достай-оол Ыдам-Чай оларга кылдырткан. Столоваяның септелгезин чылдың чорудар болгаш чоңга таарымчалыг байдал тургустунган. Совхоз аъш-чем-биле эки хандырып турар. Столовая чоогунда чаа кудукту ажыглалга кирген.

К. Монгуштуң эргелекчилээн бо столоваязында беш кижи ажылдап турар. Кижи бүрүзү күш-ажылдың сагылга-чурумун сөөлгү үеде экижиткен. Ында ажыл шагындан озалдаар, корум-чурум хажыдар кижи чок. Дузалакчы повар Светлана Дорта, аштакчы Анай Кара-Монгуш, таңныыл Таня Ыдам-Чай оларның ажылдап турары эки.

Күнзеңмаа Монгушовна хөй-ниитичи ажылдарга база идепкейлиг.

С. СОТНАМ.
Улуг-Хем район.

АЙТЫРЫҢАР, ХАРЫЫЛАП БЕРЭЭЛИ

Ажылдап турган не чаш уруглуг апарганда, уруун хар чедир азыраары-биле 50 рубль дузаламчыны алыр болгай. Ол-ла не дөрт уруглуг болгаш, олары сес хар четпээнде 12 рубль пособиени алыр ужурлуг. Бо акшазын катай төлээр бе? Бистиңнде ол дузаламчы акшаның чүгле кайы-бирээзин алзын дээр. Ол шын бе?

В. ООРЖАК.
М. САРЫГЛАР.
Л. ОНДАР.
Сүт-Хөл районда «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыннары.

Харыы: ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1974 чылдың сентябрь 25-те Чарлыын ёзугаар чегей хандырылгалыг өг-бүлелерниң уругларынга ай санында бээр 12 рубль хемчээлдиг дузаламчыны база 1981 чылдың январь 22-де СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Уруглар-лыг өг-бүлелерге күрүне дузаламчызын көвүдедир талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалын барымдаалап, иелерге уруун хар чедир азыраары-биле айда 50 рубль хемчээлдиг кылдыр доктааткан, чамдызын төлээр шөлээ акшазын кайызын-даа катай алыр. Уруглары сес хар четкиже күрүнеден дузаламчыны ап, ажылдап турар иелерге уруун хар чедир ажаары-биле айда 50 рубль шөлээ алыр шиитпир барда, ооң кайы-бирээзин алыр дээр дугайында тускай айтыышкын чок.

Чединиче чок өг-бүлелерниң уругларынга дузаламчыны бээр болгаш төлээр чурумнуң дугайында Дүрүмнүң 47-ги пунктузун ёзугаар дузаламчыны алыр кылдыр томуйлаан соонда, кандыг-бир онза чылдагааннардан албаанда азы ындыг дузаламчыны томуйлаар болгаш төлээр органнарның буруузу-биле албаанда, алыр ужурлуг турган дузаламчы акшазы бээр дугайында негээн хүнден эгелеп үш чыл иштинде албайн турган дузаламчы акшазын төледип ап болурун айыткан.

Кадыым баксыраш, 1975 чылдан бээр МТМ-де аарсаар ажыл кылбышаан, аштакчылап турар мен. Тускай хеп-биле хандырбайн келген. Идик-хеп үс-хир боор түвелир. Негээрге бербес боор-дур. Совхоз тускай хеп-биле хандырар ирги бе?

Б. ООРЖАК.
Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Харыы: ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1960 чылдың июнь 11-де «Тускай идик-хепти бээр, ажыглаар болгаш шыгжаар чурумунуң дугайында» бадылаан инструкциязын ёзугаар кедээ ажыл-агый будүрүлгелериниң МТМ-де аштакчылап ажылдап турар кижилерге халатты 12 ай дургузунда, хол хаптарын 2 ай хуусаалыг бээрин айыткан, а бир эвес МТМ-ниң шалазын хүн бүрү суг-биле чуп турар болза, резин сапог болгаш резин хол хаптары бээри көрдүнген.

Ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны тускай хеп-биле өй-шаанда хандырар дугайында айтырыгны удуртукчу болгаш профэвилел комитеди харылаар. Ынчангаш тускай хеп-биле хандырар дугайында негелдени профэвилел черинге болгаш удуртукчута кирип болур. Аңаа шиитпирлеттинмезе үстүкү профэвилел болгаш ажыл-агый органнарынга тургузуп боор.

Саглы ортумак школада таңныылдап, дыштаныр хүн чок ажылдап турар мен. Чогум таңныыл кижиниң шалыңы чежел? Чайгы, кышкы сезоннар үезинде тускай хептер-биле хандырар бе? Школа таңныылдарының дыштаныр хүнү безин чок ажылдаарга шалыңы 84 рубль дээни шын бе?

К. ООРЖАК.
Өвүр район.

Харыы: ССРЭ-ниң чырыдыышкын министриниң 1977 чылдың январь 5-те бадылааны «Чырыдыышкын ажылдакчыларының шалыңын төлээр чурумунуң дугайында» инструкциязында айытканы ёзугаар таңныылдарның, аштакчыларның шалыңын айда 70 рубльге доктааткан, а район коэффициентизи-биле катай айда 84 рубль болур.

Школа болгаш өске-даа өөредилге черлеринге ажылчыннар болгаш албан-хаакчыларга алды хүннүг ажыл неделязын, а 7 дугаар хүнү дыштаныр хүн кылдыр хевээр арттырган. Оларның неделяда ажыл шагы ниитизи-биле 41 шактан хөй эвес болур. Ынчангаш школа таңныылы кижи дыштаныр хүнде ажылдаан болза, администрация чоокку ийи неделяның иштинде ооң дыштаныр хүнде ажылдаан шагын ийи катап улгаттырган хемчээлге төлеп бээр.

Школа таңныылдарынга тускай идик-хеп бээри күш-ажыл хоойлузунда көрдүнмээн.

А. АЖИ,
профоблчөвүлелдиң юрист консультантызы.

ТВ

ЯНВАРЬ 28-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Бистиң-биле кады, бис ышкаш, бистен эки кыл». ГДР-ден дамчыдылга. 9.55 — Киножурнал. 10.05 — «Блокада». Ийиги фильм. 11.20 — Телетайылбыр. 12.05 — Телемедээлер. 12.10—14.15 — Чавсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Индия Республиканың хүнүнге. «Индия-биле ужуражылга». 15.00 — Концерт. 15.55 — Документалдыг телефильм. 16.55 — Делегей конкурузунуң лауреады Д. Гайдук фортепианога ойнаар. 17.15 — Орус чугаа. 17.45 — Миллионнарның ленинчи университеди. «Ийи делегей — ийи политика». 18.15 — Весёлые нотки. 18.30 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Соңгулдаларга уткуштур. 19.20 — «Блокада». 2-ги кезээ. Бирги фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Музыка дугайында чугаавысты уламчылап тур бис». 22.55 — Документалдыг телефильм. 23.15 — 23.30 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Телефильм. 8.35 — Бойдус эртеми. 4 класс. 8.55 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер. 9.15 — Испан дыл. 9.45 — Бойдус эртеми. 4 класс. 10.05 — ПТУ сурүуулдарынга. А. М. Горький. «На дне». 10.35 — Ф. М. Достоевский. «Херек үүлгедиишкини болгаш кеземче». 9 класс. 11.05 — Бистиң садывыс. 11.40 — Ф. М. Достоевский. «Херек үүлгедиишкини болгаш кеземче». 9 класс. 12.10 — Төөгү 7 класс. 12.40 — Испан дыл. 13.10 — В. Вишневский — чогаалчы — коммунист. 14.00 — «Хоорайжылар». Уран-чечен фильм. 15.25 — Телемедээлер. 15.30 — 18.00 — Чавсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Кызыл хоорайның пионер дружиналарының ажылының дугайында дамчыдылга. 18.50 — С. Прокофьев. Фильм-концерт. 19.10 — «Азияның төвү». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.00 — «Таныктыг улунар, чаштар!» 20.20 — Айыыл чок чоруктуң шинчээшкини. 20.50 — Документалдыг телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Шуптуңарга четтирдивис». Уран-чечен телефильм. 23.10 — 23.45 — Баскетболга ССРЭ-ниң бирги чери дээш маргылдаа. Эр улус. ЦСКА—СКА (Киев).

ДИАТЕЗ

Диатезтен колдуунда 1 болгаш 2 харлыг уруглар аарыыр. Ук аарыг уругга ада-иезинден салгал дамчып калдаар. Оон аңгыда эмиг эмзирбейн, кылымал сүт холуксааллары болгаш инек сүдү-биле чемгерип турар уруглар база хөй аарып турар. Санитар-гигиена дүрүмнерин сагывас, уругнуң чемгерилгезин шын тургуспас, хүн чурумун сагывас чорук аарыгның өскүүрүнге таарымчалыг байдалдарны тургузар. Ол ышкаш чаш уругнуң чөргектерин болгаш хевин чуурда хеп чуур хоюг саваңны ажыглаары база диатезти тывылдырып болур болгаш кедередир. Лимон, апельсин, чыжыргана хандылары база чамдык примула, герань дээн ышкаш өрээл чечектери база диатезтиң тывылдырыкчылары боор болур.

Уруг диатезтен аараанда, ооң кежинге кызыл черлер тыптып кээр. Ол черлер кижидер болгаш уруг дырбалгаарга, картыг олганнар апаар. Ындыг олганнарны эмнээри белен эвес. Чаш уруг удувастап, чемге хөөн чокталыр, чамдык тавартылгаларда ээди ышпыр, думчуунуң суу төктүр. Аараан уругну чогуур өйүнде эмнетпес чорук аарыгның хоочураарынга чедирер. Ынчалдыр хоочураан диатезтиг уругларны уруглар эмчизиниң азы дерматологтуң контролюнга тургузуп, эмнээшкинни чүгле оларның айтыышкыны ёзугаар чорудар.

Соаттыг херээженнер арыг агаарга хөй чорууру чугула. Хеп чуур хоюг саваңнар, янзы-бүрү чемишчидилгелер болгаш өске-даа химиктиг бүдүмелдер-биле ажылдаары оларга хоруглуг. Оларны ажыглаар апарган тавартылгада, аксы-думчуунга 4 каът марлядан даараан масканы кедер ужурлуг. Хоюг саваң-биле чуггаан иштики хептерни болгаш орун-дөжек постерин арыг сугга 2 катап булгаар. Чаа төрүттүнген чаш уругну 4-5 ай чедир чүгле иезиниң сүдү-биле эмзирер херек. А 4-5 айдан эгелеп, ногаа аймаандан кылган пюрелерни берип эгелээр. Уруг эмзирип турар иелер цитрустуг культураларны, шоколадты чемге ажыглавас болгаш чудургадан кылган блюдоларны, быштак аймаан хөй эвести ажыглаар. База хар четпээн уругларынга цитрустуг культуралар соктарын, шоколад, кофе бербес херек. Уругнуң чөргектери, идик-хеви хөвең-саазындан кылган постерден даараан болур ужурлуг. Чаш уруглар хевин хеп чуур хоюг саваң немевейн, чүгле саваң-биле чуур болгаш хүнге кургадыр. Уруг турар өрээлге хөй чечектер тургуспас болгаш синтетиктиг ковёрлар аспас херек. Ол ышкаш уругну арыг агаарга үргүлчү агаарладып, агаарга удудуп турары ажыктыг.

Ынчангаш ада-иелер чаш уругнуң диатезтен аарыырын болдурбас дээш сагыш салыышкынны уруг төрүттүнмээнде-ле эгелезе чогуур.

Н. ПЕТРОВА, педиатр.

Агаар

Республикага шокар булуттаар. Дүне агаарның температуразы 38—43, чамдык черлерге 33 градус соор. Хүндүс 28—33, чамдык черлерге 25 градус соор.

Кызылга чуга булуттаар. Дүне 39—41, хүндүс 29—31 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ЯНВАРЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Жёлтая роза» 9.30, 11.30, 13.30, 18.30, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Завтра выйдешь?» 10.00, «Ученик лекаря». 11.30, 13.30, 15.00, «Чёрный тюльпан» 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Клетка для канареек» 15.00, 18.40, 20.30, «Смерть среди айсбергов» 16.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Любовь земная» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2041.

Тыва АССР-ниң Номчуп үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС — 00012.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 23 (12413) | 1984 чылдың январь 27, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

ПЛАН, ХҮЛЭЭЛГЕ КҮҮСЕЛДЕЗИ ДЭЭШ

Кызылдың тууйбу заводу республикада хоочун бүдүрүлгелерниң бирээзи. Хөй чылда ажыглап келгенинден ооң дериг-херекселдерин каш удаа чаартып, эдип келзе-даа, бүдүрүлге тудуглары, баазазы эргижиреп, амгы үениң негелделеринге дүүшпес чыгыы апарып турар. Ооң хараазы-биле база ажылды организастаанында, кадрларны, ажылчын күштү четчелеп, таарыштыр тургусканында четпестерниң чылдагаанындан, ол каш чыл улаштыр планныг даалгаларын күүсетпейн, продукция бүдүрерин чылдан чылче эвээжедип, хожудаңгай бүдүрүлгелерниң санынга кирип келген. Заводтуң дирекциязы, партия, профэвилел организациялары-биле кады байдалды эдер дээш күш-ажылды организастаарын экижидериниң, бүдүрүлгениң, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының, коллективти планныг даалгаларны күүседиринче мобилизастаарының мораль-политиктиг байдалын тургузары дээш идей-кижизидилгелиг ажылдың деңнелин бедидериниң талазы-биле шудургу хемчеглерни эрткен чылдың эгезинден бээр чорудуп келген.

Дериг-херекселдерниң үрелиишкин чок ажылдаарын хандырары-биле эдилге, баш удур септелге ажылдарын план ёзугаар чорудуп, инженер-техниктиг ажылдакчылардан негелдени күштелдирген. Хөй үе, акша-хөреңги чарыгдавас чамдык чаартылгаларны кылган. Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары-биле Күш-ажылчы коллективтер дугайында Хоойлунуң бүгү негелделерин, ында айыттынган хемчеглерни заводтуң коллективи дораан ажыглап эгелээн. Ооң-биле кады кижилерниң күш-ажыл болгаш чурттал-байдалдарын экижидер талазы-биле чамдык боттуг чүүлдерни кылган.

Ол бүгүнүң түңнели удаваанда илереп келген. Заводка аңаа туруушкуннар дыка эвээжээн, ажылчыннарның организастыг чоруу өскен, чурум үрээр, ажылдан былдаар чоруктар ховартаан. Бригадаларның турум коллективтери тургустунган. Ынчангаш Кызылдың тууйбу заводу эрткен чылын тууйбу бүдүрер планын 106,3 хуу күүседип, ооң мурнунда чылдаазындан барык 28 хуу өзүлделиг болган. 1982 чылда 7,1 миллион ажыг тууйбуну берген болза, эрткен чылын 9,1 миллион ажыг тууйбуну тудугларга берген. Продукцияның шынары экижээн, бот-үнези планнаанындан 2,8 хуу чиигээн, материал чарыгдалы 19 хуу эвээжээн.

Чыл бүрүде бүдүрүлге темпилерин бедидип, планныг даалгаларны ажыр күүседип, ажыл-агыйны чорудулганы органистаарын улам экижидип турар бүдүрүлге коллективтери республикада эвээш эвес. Оларның санынга сүт комбинадын, Улуг-Хемниң ыяш үлетпүр ажыл-агыйын, даараныга фабриказын, Кызылдың эът комбинадын болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур. «Тыва дагдугу» база «Тудуг кезектери» ышкаш улуг комбинаттар ооң мурнунда чылдарда планныг даалгаларын күүсетпейн турган болза, эрткен чылын эки көргүзүглерни чедип ап, бүдүрүүшкүн хемчээлин элээн өстүрген.

«Түңнелдер барын көрүп тур бис. Ынчалза-даа ол дээрге чүгле эгези-дир. Ам эң чугула чүүл болза, чедип алган темпини, ажыл-херекте тывылган эки чүүлдерни чидирбези, боттуг эки чорудулгаларны улам идепкейлиг хогжүдери болур»—деп, СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айыткан. Бо дээрге үлетпүр бүдүрүлгелериниң 1984 чылда ажыл-чорудулгазынга ниити удуртулга болур айтыышкын-дыр.

А ынчаарга республиканың элээн хөй бүдүрүлгелери эрткен чылын планныг даалгаларын, социалистиг хүлээлгелерин күүсетпээн, чамдыызы бүдүрүүшкүн хемчээлин ооң мурнунда чылдаазындан кудулаткан боол турар. Оларның чижээнге Кызыл-Мажалыктың тууйбу заводун, алгы, баалык заводтарын, Чадааның, Туранның хлеб заводтарын, «Тыва суг тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводун, «Тыва кодээ тудуг» трестиң керамзит-сай заводун болгаш өске-даа коллективтерни адап болур.

«Тыва кобальт» комбинат, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези ышкаш ооң мурнунда эки ажылдап турган улуг бүдүрүлгелерниң эрткен чылын продукция бүдүрерин 1982 чылдыындан кудулатканы дүвүренчиг. Ол чижектиг байдал Чадааның саржаг заводунда, тараа продуктулар эргелелиниң, тудуг материалдарының каттыжыышкынының бүдүрүлгелеринде демдеглеттинген.

1984 чылдың баштайгы айы доостур чыгаан. Партияның XIX область конференциязы республиканың улус ажыл-агый, үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажыл-чорудулгазының түңнелдерин үндүрүп, бо чылга болгаш беш чылдың төнчүзүнге чедир сорулгаларны тодараткан. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң чаа эрткен ээлчеглиг сессиязы республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң күрүне планын бадылаан. Ында доктааттынган даалгаларны, Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш ажылдыган социалистиг хүлээлгелерни ажыр күүседири дээш ажылдаары —күш-ажылчы коллектив, цех, бригада бүрүзүнүң чүгле хүлээзези эвес, а харын патриотчу ыдыктыг херээ болур.

Ынчаар ажылдаарын СЭКП ТК-ның июнь, декабрь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлери, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында түңнелдер болгаш айтыышкыннар негеп турар. «Ооң эң-не чугула негелдези — төпке болгаш чер-черге бүгү ажылды тодаргай эки органистаары-дыр» деп, план күүселдезиниң дугайын чугаалап тура ол демдеглээн.

Арга-курлавырлар бисте хөй. Бүдүрүлге күчүлерин, ажыл шагын, күш-ажыл курлавырларын эң долу ажыглаары, депшилгелиг чаа аргаларны, дериг-херекселдерни ажыглап киирери, күш-ажылды организастаарын сайзыраңгайжыдары, бүдүрүлгениң, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары, материалдыг, чиг-эт, энергия курлавырларын камналгалыг, хумагалыг чарыгдаары дээш оон-даа өске. Бүдүрүлгелерниң командирлеринден, инженер-техниктиг ажылдакчылардан эгелээш бүгү коллектив бо дээш идепкейлиг ажылдаар болза, чедиишкинниг болурунга чигзиниг турбас. Планныг даалгаларын доктаамал күүседип турар мурнакчы коллективтерниң дуржулгазы ону бадыткап-даа турар.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр 1 хуу бедидерин болгаш продукцияның бот-үнезин чартык хуу немей чиигедирин чедип алыр деп, СЭКП ТК-ның айтыышкынын бистиң республиканың бүдүрүлге бүрүзүнге боттандырып болур. А чедир ажыглаттынмайн турар курлавырларлыг дыка хөй бүдүрүлгелерге ол көргүзүглерни дыка бедик кылдыр күүседип болур. Маңаа ылаптыг санаашкыннар, идепкейлиг ажыл херек.

ТУКТУ ТЫВЫСКАН

1983 чылда кодээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн бедидер, тарааны бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир дээш социалистиг чарышка тиилекчи болган Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозунуң коллективинге СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун тыпсырынга тураскааткан байырлыг хурал Кур-Чер суурнуң Культура бажыңынга дүүн болган. Байырлыг хуралды «Тиилелге» совхозтуң партком секретары Ч. У. Монгуш ажыткан.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин чыылганнарның мурнунга чүве чугаалаан болгаш бедик шаңналды тывыскан.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринин болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдаларга белеткелдиң болдурганы күш-ажылчы болгаш политиктиг көдүрлүүшкүннүң байдалында бистиң республиканың ажылчыннары, бүгү совет улус-биле бир демей, чурттап база ажылдап турар деп, Г. Ч. Ширшин чугаалаан. Коммунистиг тургузуушкуннуң чаа сорулгаларын Пленумнуң материалдарынга, эш Ю. В. Андроповтуң чугаазынга тодаргайлаан болгаш улуг хемчээлдиг сорулгаларны салган.

Беш чылдың үш чылдарының дургузунда республиканың экономиктиг, социал болгаш культура хогжүлдезиниң түңнелдерин чоокта болуп эрткен партияның XIX область конференциязынга тодаргай анализтеп көрген. Кылдынган чүүлдер хой-даа болза, оон-даа хөйнү кылыры негеттинип турар. Эш Ю. В. Андроповтуң күш-ажылчы коллективтерге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планда көрдүнгенинден 1 хуу бедидерин болгаш продукцияның бот-үнезин 0,5 хуу немей чиигедирин чедип алырының чугулазын айытканы бөгүн онза ужур-дузалыг боол турар. Ол айтыышкынны кодээ ажыл-агыйның байдалдарынга таарыштыр боттандырары кодээ ажыл-агый продукциязын чүс-чүс тоннага немештир алыр, совхозтарның экономиказын улам быжыглаар, чурттуң Аъш-чем программазын боттандырарынга улуг салыышкынны киирер арганы бээр.

«Тиилелге» совхоз республиканың чер ажылдыг эң улуг ажыл-агыйларының бирээзи болганда, зоналар айыының системаларын, хорзун камгалаарының агротехниказын шиңгээдип алырының, машина-трактор паркызын ажыктыг кылдыр ажыглаарының үлегер-чижээн көргүзер ужурлуг деп, ол чугаалаан. Амгы үеде эң кол угланыышкын—культураларның дүжүткүрүн улам улгаттырары болгаш гектар бүрүзүнүң бериимчезин көвүдедири боол турар. Мал ажылынга күш-ажылдың болгаш технологияның сагылга-чурумун хажык чокка сагыырын чедип алыры, малдың баш санын өстүрери дээш ажылды экижидери, чаш малдың баш санын онча-менди камгалаары, күш-ажылды организастаарының депшилгелиг аргазын ажыглаары чугула боол турар. Ол бүгүнү чедип алырының дээштиг аргазы Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткууру дээш социалистиг чарыш болуруп эш Г. Ч. Ширшин демдеглээн.

Ол мал кыштаглаашкының чедиишкинниг эрттиреринге мобилизакчы болгаш кижизидикчи рольдуг болур ужурлуг.

«Тиилелге» совхозтуң коллективи партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш шудургу ажылдап турар деп, партком секретары Ч. У. Монгуш чугаалаан. Эрткен чылын совхоз тараа культураларының эки дүжүдүн ажаап алгаш, күрүнеге 4529 тонна тарааны саткан. Техника ажытлаары экижээн, малдың чем баазазы быжыккан, мал ажылдакчылары багай эвес түңнелдерни чедип алган. Ооң-биле чергелештир күш-ажылдың ажыктыын болгаш бүдүрүкчүлүүн улам ыңай бедидеринин эвээш эвес аргалары болгаш курлавырлары амдаа бар. Аңаа хамыктың мурнунда сагылга-чурумну быжыглаары, кижизидилге ажылын экижидери, депшилгелиг технологияларны болгаш күш-ажылды организастаарының мурнакчы методтарын шиңгээдип алыры хамааржыр. Совхозту шилчиир чоруур Кызыл тук-биле шаңнааны бистиң коллектив келир үеге аванс кылдыр көрүп турар болгаш чедип алган чедиишкиннерин быжыглаарын база улам байыдарын хүлээнип турар деп, Ч. У. Монгуш чугаалаан.

Хуралга чүве чугаалааннар бедик шаңнал дээш партияның область комитединге өөрүп четтиргенин илергейлевишаан, көргүскен бүзүрелди коллектив шалыпчы күш-ажыл-биле шынзыдар дээрзин «Тиилелге» совхозтуң бүгү ажыл-ишчилериниң омунээзинден СЭКП обкомунга бүзүреткеннер.

Тываның автосепелге заводунда эвээш эвес ажылчыннар үени мурнап, шалыпкын ажылдап турарлар.

Оларның бирээзи бешки разрядтың дарганы Петр Васильевич Каратаев ук бүдүрүлгеде 20 чыл ажыр ажылдаан, ол кылган продукциязының шынарынче кичээнгей салып, чаартыкчы саналдар киирерниге идепкейлиин көргүзүп келген.

Аныяктарның дагдыныкчызы П. В. Каратаев бо хүннерде бирги кварталдың күш-ажылчы онаалдазын хуусаадан эрте күүседир дээш кызымак ажылдап турар.

ЧУРУКТА: хоочун дарган П. В. Каратаев.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ҮЕНИ МУРНААН

Александр Алексеевич Шевченкога удурткан тудуг ыяжы сөөртүр чолаачылар бригадазы — Кызылдың № 1 АТБ-де мурнакчы коллективтерниң бирээзи. Ооң кежигүннери Совет Тываның 40 чыл юбилейинге уткуштур калбарган чарышка идепкейлиг киржип, ылаңгыя эрткен өзек чылдың планын хуусаа бетинде күүсеткен.

Бо чылдың январь айның планныг онаалдазы хуусаа бетинде күүсеттинген. Чолаачылар 900 ажыг кубометр тудуг ыяжын сөөрткен. Хүн бүрүнүң үлүг-нормазын 130—150 хуудан кудулатпайн ажылдап турар. Виктор Иванович Баев, Лазарь Савельевич Бусырев, Сергей Семенович Педченко, Юрий Иванович Тарасов болгаш өскелер-даа чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар.

С. ДАНЗЫ.

Соңгулдаларга уткуштур

ИЗИГ ДЕТКИИШКИН

Бистиң чуртувуста округтарның соңгулда мурнунуң хуралдары бедик көдүрлүүшкүннүң байдалдарында улам-чылавышаан. Ооң киржикчилери чурттуң күрүне эрге-чагыргазының дээди органы—ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттарның кандидаттарынга партияның болгаш чазактың удуртукчуларын, ажылчын ангының, колхозчу тараачыннарның, улусчу интеллигенцияның төлептиг төлээлекчилерин депшиткенин изиг-биле деткип турарлар.

Дүүн СЭКП Кызыл хооркомунуң хуралдаар залынга хурал болган. Ол — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Кызылдың Чөөн талакы № 646 соңгулда округунуң соңгулда мурнунуң хуралы-дыр. Ону округтуң соңгулда комиссиязының даргазы, «Тыва тудуг» трестиң «Кызыл тудуг» эргелелиниң дашчылар бригадазының бригадири Ч. Ч. Донгак ажыткан.

СЭКП Кызыл хооркомунуң секретары Г. Ш. Монгуш ук хуралга илеткел кылган.

Бо чылын соңгулда кампаниязы онзагай үеде эртип турар деп, оратор демдеглээн. Совет кижилер СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар. бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын экижидип турган он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседир дээш маадырлыг күш-ажылче хаара туттунган. Барыын чүктүң империалистиг бөлүктери дайын айыылын өөскүдер дээш бүгү-ле чүүлдерни кылып, ядролут айыылдың кыжаныышкынын улам чидиглендирип турарын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң «Правда» солуннуң айтырыгларынга чоокта чаа берген харыылары көргүзүп турар. Делегейге быжыг тайбыңны тургузар, аңаа диргелип келген айыылды чайладыр дээш Коммунистиг партияның база Совет чазактың моғаг чок демиселиниң күштелгениң ук харыы база катап бадыткаан.

Тайбың күш-ажылга чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алыр дээш, Кызыл хоорайның ажыл-ишчилери база шудургу демисежип турар.

Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының, «Тыва тудуг» тресттиң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының, Красноярскиның политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының студентилериниң болгаш башкыларының ниити хуралынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидады кылдыр Кызылдың Чөөн талакы № 646 соңгулда округундан ССРЭ-ниң геология министри Е. А. Козловскийни депшидер деп шиитпирни хүлээп алган.

Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының начальниги В. Л. Авруцкий, «Тыва тудуг» тресте профэвилел комитединиң даргазы А. Г. Тихонова, Кызылдың аъш-чем барааннарының садыында ВЛКСМ комитединиң секретары Л. Троякова, «Каа-Хем» разрезтиң кол геологу И. К. Бизюк олар берген саналдарынга үстүнде коллективтерниң шиитпирин деткип турарын боттарының ажылдап турары бүдүрүлгелерниң, организацияларының өмүнээзинден илереткеннер.

Бо чылдың март 4-те болур соңгулдаларга база ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чылынга уткуштур найысылалдың күш-ажылчы коллективтери херии базымнар-биле чоруп орар дээрзин санал бергеннер демдеглээннер. СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырып, аңаа эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында кирген айтыышкыннарны болгаш түңнелдерни ажыл-ишке дорт удуртулга болдуруп турар. Ооң уламындан чылдың баштайгы айындан эгелеп күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планга немей 1 хуу бедидип, продукцияның бот-үнезин 0,5 хуу немей чиигедир дээш ажылдап турар бүдүрүлгелер хөй.

Ынчалза-даа чедир шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар эвээш эвес дээрзин санал бергеннер чугаалааннар. Бүдүрген продукцияның бедик шынарын чедип алыр талазы-биле ажыл чамдык коллективтерде кошкак тургустунган. «Тудуг кезектери» комбинат, «Тыва кодээ тудуг» болгаш «Тыва суг-тудуг» трестерниң демир-бетон кылыглар заводтары, Элегес-Аксының хана материалдар кылыр заводу ээлчеглер аразында аңаа туруушкуннар болгаш өске-даа чылдагааннардан ажыл шагының чидирин болдуруп турар. ооң уламындан продукцияның шынары кудулап, чагыкчыларның талазындан хомудалдар кирип турар.

Совет Тыва бодунуң юбилейинче чоокшулап орар. Аңаа уткуштур бүгү тала-биле шугдүнери эргежок чугула. Ылаңгыя тудугнуң кошкак темпилии хуралдың киржикчилерин дүвүреткен. Чуртталга бажыңнарының, школа назы четпээн уруглар албан черлериниң тудуу дыка куду темпилиг. Ындыг турбуже бо чылдың баштайгы хонуктарындан эгелеп ол тудугларда даамай хөөннер турбушаан.

Чоннуң амдырал болгаш садыг хандырылгазында четпестер база эвээш эвес. Ажыл-агыйның бо адырларында четпестерни чайладырын үе негел келген.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге Кызылдың Чөөн талакы № 646 соңгулда округундан депутаттың кандидадынга депшиттирген **Евгений Александрович Козловскийниң** допчу намдары-биле хуралдың киржикчилери таныжып кан, төлептиг депутат болур дээрзинге бүзүрелин илергейлевишаан, ук округка бүрүткедирин оон дилээр деп шиитпирни хүлээп алган.

Е. А. Козловскийниң кандидатуразы дээш бадылаарынче бүгү соңгукчуларга кыйгырыгны ук хуралга хүлээп алган. Депутатка кандидаттың бүзүреттирген кижизин соңгаан.

ТӨП СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНДА

Москвага, Эвилелдер бажыңынга, январь 25-те Г. М. Марковтуң даргалаашкыны-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар талазы-биле Төп соңгулда комиссиязының ээлчеглиг хуралы болуп эрткен, аңаа келир соңгулдаларга белеткел-биле холбашкан чамдык айтырыгларны чугаалашкан.

Соңгулдаларга белеткелдиң канчаар чоруп турарының дугайында илеткелдерни Литва ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары И. И. Гурецкас, Марий АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы В. И. Романов, улус депутаттарының Ставрополь край Совединиң күүсекчи комитединиң даргазы И. Т. Таранов олар илеткелдер кылганнар.

Айтырыгны чугаалажып көөрүнге Төп соңгулда комиссиязының даргазының оралакчызы А. П. Бирюкова, комиссия секретары Е. К. Лигачев, комиссия кежигүнү Н. Д. Макаров болгаш өскелер-даа киришкеннер.

Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң кезектеринде чоруттунуп турар ажылдың дугайында информацияны комиссия кежигүнү, Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң Кол политиктиг эргелелиниң начальниги армия генералы А. А. Епишев кылган.

Соңгулда кампаниязы СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниң, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң чугаазында айтыышкыннарның хары салдарының адаа-биле эртип турар деп хуралга демдеглээн. Соңгулда мурнунуң ажылын ниитилелдиң экономиктиг, социал-политиктиг болгаш угаан-бодал хөгжүлдезиниң тодаргай сорулгалары-биле сырый холбаан.

Соңгулдаларга белеткел талазы-биле бүгү эргежок чугула ажылдар Конституцияның болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында Дүрүмнүң негелделеринге, ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдаларга белеткел-биле болгаш ук соңгулдаларны эрттирери-биле холбаштыр партия организацияларының сорулгаларының дугайында СЭКП ТК-ның доктаалында айыткан чүүлдерге бүрүн дүүштүр чогуур үезинде чоруттунуп турар деп Төп соңгулда комиссиязы демдеглээн.

Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикалардан, автономнуг областардан болгаш автономнуг округтардан Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле соңгулда комиссияларын, Эвилел Совединге соңгулдалар талазы-биле болгаш Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле округ соңгулда комиссияларын, участоктарның соңгулда комиссияларын тургусканының болгаш оларның составының дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. Н. Ментешашвилиниң медээзин комиссия дыңнаан.

Соңгулдалар дугайында Дүрүмге дүүштүр 176928 соңгулда комиссияларын тургускан болгаш олар ажылдап эгелээн. Ук комиссияларның составында күш-ажылчы коллективтерниң болгаш хөй нинти организацияларының 2052516 төлээлекчилери кирип турар. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжынга ооң-гулдаларга деңнээрге, соңгулда комиссияларының составы 391 муң кижиге өскен. Комиссияларның составының 54,5 хуузу — ажылчыннар, колхозчулар, 49,3 хуузу — херээженнер, 35 хуузу — 30 хар чедир назылыг аныяктар, 55,9 хуузу — партия кежигүн эвестер боол турар. 77560 комиссияларның даргалары ажылчыннар болгаш колхозчулар боол турар. Комиссияларның ёзулуг улусчу органнар боол турарын оларның составының дугайында саннар херечилеп турар. Бистиң социалистиг тургузуувустуң, совет соңгулда системазының ханы демократтыг шынарын оон көрүп болур.

Далай, балык тудуушкун болгаш экспедиция флоттарының судноларында, полар болгаш гидрометеорология станцияларында соңгулдаларга белеткел дугайында, ол ышкаш соңгулдаалар хүнүнде санаторийлерге, курорттарга болгаш дыштанылганың өске-даа черлеринге, эртем экспедицияларының, геология болгаш шинчилел бөлүктериниң составынга турар соңгукчуларның соңгулдаларга киржилгезин хандырар талазы-биле хемчеглерниң дугайында айтырыгны база чугаалашкан.

Соңгулда документациязын бүгү округ соңгулда комиссияларынга чедирип бергениниң дугайында комиссияның секретариадының эргелекчизи Д. Н. Никитинниң информациязын Төп соңгулда комиссиязы медээ кылдыр хүлээп алган.

Депутаттарга кандидаттарны бүрүткээри-биле, ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында Дүрүмде көрдүнген өске-даа ажылдарны чорудары-биле холбашкан соңгулда кампаниязының дараазында үе-чадазында комиссияның ээлчеглиг сорулгаларын тодараткан.

Комиссияның хуралынга чамдык төп организацияларның, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, парлалганың, телевидениениң болгаш радионуң төлээлекчилери киришкеннер. (СЭТА).

ШЫННЫҢ, УГААН-САРЫЫЛДЫҢ ҮНҮН ДЫҢНААР

Тайбың, күш-ажыл болгаш аас-кежиин кажан-даа чарылбас. СЭКП болгаш Совет күрүне ядролут дайынны болдурбас дээш чүткүвүшаан, чүгле бистиң улустуң эвес, харын база бүгү кижи төрелгетенниң эрге-ажыктарын барымдаалап турар.

Ындыг быжыг болгаш чайгылыш чок чүткүл «Правда» солуннуң айтырыгларынга эш Ю. В. Андроповтуң харыыларында база катап тодаргай көргүстүнген. Ында АКШ-тың амгы удуртукчуларының шииарынныг, авыяастыг чоруун бадыткалдыы-биле сойгалап илереткен.

Мен он бир уруглуг кижи мен. Мен чер кырында бүгү нелерге бир дөмей, оларның салым-хуузунга чаа-дайынның аар-берге үүлгедиглери таваржырын күзевейн турар мен. Бистер боттарывыстың салгакчыларывысты, боттарывыстың идегелдивисти аас-кежиктиг келир үеге чурттазын дээш өстүрүп турар бис.

Бистиң күрүнениң удуртукчузу чепсегленииишкинни кызыгаарлаарының болгаш кызырарының дугайында чуруктуң чылдагааннарга эжик ажык деп айыткан. АКШ болгаш оон НАТО-да эвилелчилери ол арганы ажыглаар, эки күзел-соруктут болуруп көргүзүп, ядролут чепсектерни бажын ажыр, айыылдыг байдалга чедир бүдүрүп үндүрерин соксадыр ужурлуг. Шынныг угаан-медерелдиң болгаш үениң негелдезн ындыг боол турар.

М. ОЛЕЙНИК.
Маадыр-не, «Май бирги» колхозтуң саанчызы.
Сарны,
Ровно область.

Делегейде дүшкүүрлүг чуруктуң чылдагааннары чайлаттынмаан, ооң болу бергениниң бүгү харыысалгазы Каттышкан Штаттарның удуртукчуларынга, америк администрациянга онаажып турар.

Ажыл-амыдыралым школа-биле, чаштар кижизидилгези-биле холбашкан не кижи болганымда. «Правда» солуннуң айтырыгларынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң харыылап турган, «...Чугаалажыышкыннарны ёзу барымдаалап кылган хереэ чок, бистиң-биле «күш дөгээрениң дипломатиязын» чорударының оралдажыышкыннары кеди чок херек болур» дээнинге бүрүн каттыжып, деткип тур мен. Ол ышкаш космостан болгаш космоска күш ажыглаарының айыылын чайладырының дугайында Совет Эвилелиниң идип үндүргени тодаргай саналдарын болгаш ук айтырыг талазы-биле соңгаарладып болбас чугаалажыышкыннарны эгелээринче АКШ-ты кыйгырганынга үнүмнү кадып, деткип тур мен.

Совет кижилер — бистер барык 39 чылдың нүүрүнде тайбың күш-ажылга дадыгып, быжыктывыс. Ол чылдарның чээрби бежин чаштар кижизидилгезинге, идеология ажылынга бараалгаттым. Делегейге — тайбың! деп кыйгырыг-биле тайбың күш-ажылывыс уламчылаал.

Т. ООРЖАК,
Кызыл-Мажалыктың № 2 ортумак школазының башкызы, пропагандист.

Тувинская ... БИБЛИОТЕКА ... С. Пушкина

Соңгуулдаларга утккуштур

БЕЛЕТКЕЛ ДУГАЙЫНДА ЧУГААЛАШКАН

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының Националдар Совединге соңгуулдалар талазы-биле Тес-Хемниң № 655 соңгуулда округунуң талазы-биле округтуң соңгуулда комиссиязының хуралын комиссияның даргазы Л. С. Нурзат эрттирген.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгуулдаларга белеткелдиң Бай-Даг кодээ Совединде чоруп турарының дугайында айтырыгны аңаа чугаалажып, кодээ Совет күүскомунуң даргазы Г. Ч. Тойбааның дыңнадыын алган. Ниитизи-биле ук Совет политиктиг ол чугула кампанияга белеткел ажылын чедиишкинниг чорудуп турар дээрзин комиссия кежигүннери демдеглээн. Агитпункту негеде ёзугаар дерээн. СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң материалдарын, СЭКП ТК-ның ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол утланыышкыннарының дугайында төлевилелин агиткварталар аайы-биле таныштырган, ол агитпункттуң агитаторлары удавас болур соңгуулдалар айтырыглары-биле чергелештир ол чугула документилерни кодээниң чурттакчыларынга таныштырып турар.

Тематиктиг планны тургускан, кескү кылдыр аскан. Чоокта чаа агитпункт ажылдакчылары «Мен — Совет Эвилелиниң хамаатызы мен» деп темалыг кежээни соңгуулдаларга холбаштыр организастаан. Удавас аныяк соңгукчулар кежээзин эрттирери планнаттынып турар.

Соңгуулдаларга белеткелдерде четпес чүүлдер база бар дээрзин комиссия айыткаш, ону чайладыр талазы-биле сүмелерни берген.

Т. ОНДАР.

ДЕРЭЭНИ КӨРҮШТҮГ

«Октябрь 30 чылы» совхозтуң төвү Баян-Тала суурда агитпункт долу күш-биле ажылдай берген. Ооң эргелекчизи Ч. К. Ондар соңгукчулар булуңун, агитаторлар булуңун көрүштүг кылдыр дерээн болгаш өске-даа чугула ажылдарны ында кылган.

Агитпунктунуң ажылының планы, участоктуң соңгуулда комиссиязының кежигүннериниң даңзызы астынган. Планнаттынган бүгү ажыл күүсеттинип турар. Чоокку үеде агитаторлар хуралын эрттирери база көрдүнген.

Ниитизи-биле дөртен хире агитатор ырак уэакта малчыннарга, хойжу бригадаларга чедип, соңгуулда дугайында тайылбыр ажылын кылып чорудуп турар.

О. САЙЫН.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин — амыдыралга

ШЫНАРЫН, АЖЫКТЫЫН БЕДИДЕР

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленуму чурттуң күш-ажылчы коллективтериниң мурнунга тодаргай сорулгаларны: пландан ажыр күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 1 хуу бедидерин, продукцияның бот-үнезин 0,5 хуу немей чиигедирин айыткан.

Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының коллективи ол немелде даалганы чаа курлавырларны дилээр талазы-биле ажылга удуртулга кылдыр хүлээп алган. Экспедицияның бүгү бөлүктери боттарының бар аргаларын анализтеп, планнарын тургузарда, социалистиг хүлээлгелер алырда, ону өөренип көрген. Коллектив 1984 чылдың он айлар планын (аар күш үнер даг ажылдарының) Совет Тываның 40 чыл болур оюнда, чыл планын декабрь 15-те күүседирин хүлээнген.

Коллективтиң дайынчы өзээ — партия организациязы планныг онаалдалар күүселдезин кандыг аргалар-биле хандырып келгенил?

«Шынның» корреспондентизи В. Маадырның айтырыынга экспедицияда партбюро секретары В. И. Шибанов мынчаар харыылаан:

— Ажылдың участок бүрүзүнге ажыл-ишчи хөөннү тургузуп, социалистиг сагылга-чурумну, организастыг чорукту, корум-чурумну быжыглаары партияның айтыышкыннарын боттандырарының кол негелдези деп, коллективтиң кежигүннери көрүп турар. Тываның геология-шинчилел экспедициязының бүгү участоктарында ажылдап турарларның үжен ажыг хуузу үжен хар чедир назылыг аныяк кижилер. Хоочуннар-даа, аныяктар-даа долу күш-биле ажылдап, он бирги беш чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш чарышта киржип турар.

Коллективтиң партия-ажыл-агый активиниң хуралынга эрткен ажыл-агый чылын түңнеп, СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айыткан сорулгаларга дүүштүр социалистиг хүлээлгелерни хүлээп алган. Бүгү бөлүктерге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип, ажыл-херекти ооң-биле холбаа чорударын дугурушкан бис.

Эрткен чылын геология талазы-биле онаалдалар болгаш социалистиг хүлээлгелер күүсеттинген. Планны акша-биле санап көргени ёзугаар 102 хуу, уургайлар өрүмнээриниң планын долу күүседип, 82 муң кубометр бугаларны казып эрткен, чер иштин дүгеен өрүмнээриниң планын 101 хуу, ажылдап турар бир кижиге онаажтыр кылыр ажылды акша-биле санаарга 100,7 хуу күүседип, оргулалыг ажылдаан.

Улуг-Хем бассейниниң хокталыр хөмүр-дажының баштайгы санап көрүүшкүн түңнелдерин кылган. Баян-Колга шинчилел ажылдарын доозуп, Улуг-Даанзекте ховар металлдар-биле байлак черлерни бүгү талалыг шинчилээн. Кобальтының бичие эвес курлавырын «Тыва кобальт» комбинатка дамчыдып берген. Кызылда, Улуг-Хемде элезин, дой, гранит, чугай дажы ышкаш тудуг материалдары чыдар черлерни үлетпүрге шиңгээдири-биле дамчыткан. Эрзин, Тес-Хем районнарының кодээ ажыл-агыйынга элээн каш кудуктарны өрүмнеп, шинчилеп берген болгаш өске-даа ажылдар кылдынган.

Республиканың минерал-чиг-эт баазазын быжыглаарының болгаш калбартырының программазын боттандырар талазы-биле 1984 чылда сорулгаларывыс улуг. Коллективтиң коммунистериниң, харысалгалыг күүседикчилериниң мурнунда ээ-ле чугула сорулга — күш-ажылды шын организастаарын хандырары, күш-ажылдың, бүдүрүлгениң болгаш технологияның сагылга-чурумун быжыглаары болур.

Амгы үеде экспедицияда партия организациязының составының — үш партбөлүк, СЭКП-ниң 61 кежигүннери болгаш партия кежигүнүнге бир кандидат бар. Коммунистер экспедицияның бүгү бөлүктеринде хуваатынган, шупту партийжи даалгаларлыг. Ажылды эки организастап, сагылга-чурумну быжыг тургускан участоктарда түңнелдер кескү болуп турар. Коммунистер Г. Г. Дорошенко, А. Ф. Карпов, М. Н. Чумаров удурткан Улуг-Хемниң, Хову-Аксының, Тес-Хемниң экспедиция бөлүктери социалистиг чарышка үргүлчү мурнуку одуругларга кирип, хүлээлгелерин күүсеткилээн. Коммунистер П. А. Някитчин, В. А. Габоев, А. И. Митус оларның ажылдап турары бөлүктерде ажыл база багай эвес.

Экспедицияның коммунистерин, бүгү ажылдакчыларын кижизидериниң эки школазы партия хуралдары болуп турар. Партия организациязы, партбөлүктер ол хуралдарның мобилизакчы, кижизидикчи күжүн долу ажыглаарын чедип ап, аңаа хүннүң чугула айтырыгларын чугаалажып, ону шиитпирлээриниң дээштиг аргаларын тодарадып ап келген. Партияның ажык хуралдарынга экспедиция бөлүктериниң удуртукчуларының, коммунистерниң отчёттарын дыңнаарын практикалап турар.

Экспедицияның коллективиниң ажыл-агый чорудулгазы, социалистиг чарыш, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринге дүүштүр күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, идеологтуг болгаш политика-кижизидилгелиг ажылды экижидер, коммунистерниң бүдүрүлгеге башкарыкчы чоруун бедидер, партияның политиктиг өөредилгезиниң, экономиктиг өөредилгениң байдалы, камналга болгаш хумагалыг чорук, техниканың айыыл чок чоруу чергелиг айтырыгларны чугаалашкан. Партбөлүктериниң, партбюроның хуралдарынга база ындыг чугула айтырыгларны план ёзугаар сайгарган. Эрткен чылын шинчилел ажылдарының үезинде коммунистерниң инициативазы-биле партия, комсомол бөлүктерин тургузар дугайында айтырыгларны партия хуралынга чугаалашкан. Оларның удуртукчуларынга О. К. Гречищев, А. В. Топорков, В. И. Забелин, А. И. Митус олар ышкаш дуржулгалыг коммунистерни томуйлаан.

Ажыл-херекти экижидериниче, бүдүрүлгеге коммунистерниң башкарыкчы салдарын бедидериниче угланган өске-даа ажылдарны чорудуп турары коллективтерге мораль-психологтуг климатты экижидип, участок бүрүзүнге инициативаны, ажыл-агыйжы чорукту быжыглап, ниити түңнелдерге салдарын чедирип турар.

Геология ажылдарының онаалдалары күүсеттинзе-даа четпестер бар. Ол ажылдарның ажыктыы ам-даа куду. Элээн каш чылдарда эки ажыдыышкыннар кылдынмайн келген. Ынчангаш геология-шинчилел ажылдарының шынарын болгаш ажыктыын бедидери партия организациязының коллективиниң мурнунда чугула айтырыг болуп турар. Ажылда организас болгаш методика-даа талазы-биле четпестер бар, бо чорук шинчилел ажылдарының ажыктыын, шынарын кудуладып турар. Күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдар чоруктар, ажыл шагының чидириглери эвээш эвес. Өске-даа четпестерин коллектив кежигүннери сайгарып, чогуур түңнелдерни үндүрген. Он бирги беш чылдың дөрткү чылында геологтар бедиткен социалистиг хүлээлгелерин ап, ону ажылдың ажыктыын, шынарын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниче угландырган.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң материалдарын, эш Ю. В. Андроповтуң чугаазын чугаалажып көргеш, Тываның 40 чылынга төлептиг ужуражылары-биле геология-шинчилел экспедициязының коллективи дараазында хүлээлгелерин алган:

Улуг-Хемниң хөмүр-даш бассейниниң ниити хемчээлин тодарадыр талазы-биле шинчилел ажылдарын Совет Тываның 40 чыл болур оюнга чедир доозар.

Радионуг суглар шинчилелиниң талазы-биле материалдарны хуусаадан ийи ай бурунгаар ССРЭ-ниң Казар байлак курлавыр талазы-биле күрүне комитединге кирер.

Тудуг материалдары-биле байлак бир черни үлетпүрге ажыглаар кылдыр дамчыдып бээр.

Геология отчёттарының 75 хуудан эвээш эвезин эки болгаш кончуг эки деп үнелелге дужаар.

Ажылды организастаарын сайзыраңгайжыдарының, чаа техниканы, мурнакчы технологияны, бригада кезээниң нептередириниң күселин-биле черин дүрген өрүмнээриниң онаалдазын 101 хуу күүседир.

Ажылдап турар бир кижиге онаажтыр ажылдап кылыышкын планын 101 хуу, оруулга планын 101 хуу күүседир.

Коллективтерге кижизидилге ажылын күштелдирериниң күселин-биле ажыл шагының чидириин 2 хуу кудуладыр.

Анна Ооржак Барыын-Хемчик районда «Хемчиктиң сылдызы» солунунуң полиграфизи. Ол солун чыскаап, чигыглар кылыын турда мергежээни хөлчок. Коллективте ол мурнакчыларның одуруунда. Эрткен чылын ол СЭКП кежигүнүнүң кандидадынга кирген.

ЧУРУКТА: А. Ооржактың хол-биле үжүк чыскаап турары.

Ш. КУУЛАРНЫҢ фотозу.

КАМГАЛАЛ-МАССАЛЫГ АЖЫЛДАР АЙЫ

ДОСААФ обкомунуң президиумунуң, ВЛКСМ Тыва обкомунуң секретариадының болгаш профэвилел обкомунуң президиумунуң кады кылганы доктаалынга үндезилээш, 1984 чылдың январь 23-тен февраль 23-ке чедир чаңчыл болган камгалал-массалыг ажылдар айын Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң 66 чыл оюнга тураскаадып бистиң республикага эрттирерин шиитпирлээн. Ооң кол сорулгазы — чурттакчы чон ортузунга камгалал-массалыг болгаш шериг-патриоттуг ажылдарны сайзыраңгайжыдары, В. И. Ленинниң чагыгларын, Коммунистиг партияның шиитпирлерин, социалистиг Төрээн чуртту камгалаарының дугайында ССРЭ Конституциязының дүрүмүн, Коммунистиг партияның, Совет чазактың дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарын, Чепсектиг Күштерниң маадырлыг төөгүзүн пропагандалаары.

Камгалал-массалыг ажылдар айының организакчылары — профэвилел обкому, ВЛКСМ база ДОСААФ обкомнары.

Комсомол, хөй-ниити организациялары агитас-пропаганда ажылдарын чурттакчы чонның, ылаңгыя аныяктарны совет патриотизминиң болгаш пролетаржы интернационализмниң хевээнге, Төрээн чурттуң камгалалы дээш доктаамал политиктиг бедик серемчилелге кезээде белен турарынга, он бирги беш чыл планнарын шынарлыг күүседиринче ажыл-ишчилерни мобилизастаарынга кижизидер хүлээлгелиг.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң материалдарын, аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң программалыг айтыышкыннарын пропагандалаары база бир чугула сорулга болур. Ол ышкаш ССРЭ-ниң составынга эки тура-биле каттыжып киргениниң дөртен чылында Совет Тываның социал-политиктиг, экономиктиг болгаш культура хөгжүлдезиниң дугайын чырыдып, көргүзер, партия обкомунуң XIX конференциязының материалдарын, СЭКП обкомунуң отчёт илеткелин хандыр өөренир, пропагандалаар.

ДОСААФ эге организацияларының ажылын идепкейжидип тургаш, аныяктарны Армияга болгаш Флотка шериг эрттиреринге белеткээри, оолдарны, кыстарны камгалал-массалыг ажылдарга долу кииришкени. «ССРЭ-ниң камгалаарынга болгаш күш-ажылга белен бол!» деп Бүгү-эвилелдиң күш-культура комплекизиниң нормативтерин дужаадыры, техниктиг болгаш спорттуң шериг-дузалал хевирлеринге кичээлдер эрттирери чугула сорулгаларның бирээзи.

Ай дургузунда болур көрүлдениң идей-политиктиг болгаш организастыг бедик деңнелге эрттирерин чедип алырда партия, совет органнарының удуртулгазының адаа-биле профэвилел, комсомол комитеттери, «Билиг» ниитилели, шериг комиссариаттары, ХК-ның штабтары тус черниң байдалынга таарыштыр, эрткен чылдарның дуржулгазынга даянып тургаш, планны тургускаш, ооң күүселдезинге бүгү-ле ДОСААФ эге организацияларын, хөй-ниитичи активти хаара тудар.

Тус черниң партийжи органнарының деткимчези-биле хоорайларга, район төптеринге, совхозтарга көрүлдениң ажыдыышкынын байырлалдыг байдалга эрттирип, аңаа дайынның, күш-ажылдың хоочуннарын, шериг албанныгларны, шеригже келдиртип турарларны чалаар. Көрүлде үезинде лекцияларны, темалыг кежээлерни, дайынның, күш-ажылдың база партияның хоочуннары-биле ужуражылгаларны, эрес-дидим чоруктуң кичээлдерин, шериглиткен спортчу оюннар «Зарницаны», «Орлёнокту», Совет улустуң революсчу, дайынчы база күш-ажылчы алдарның черлеринче походтарны, шеригже келдиртип турар аныяктар слёдун, спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге маргылдааларны эрттирер. ДОСААФ кежигүннерин Бүгү-эвилелдиң адыгжылар неделязынга идепкейлиг киириштирер.

Ай дургузунда ДОСААФ-ка хөй кежигүннерни киирер, дадывыр хавырар, ДОСААФ лотереязын тарадыр. Ол бүгүнүң ужур-дузазын кижи бүрүзүнге бүзүредир тайылбырлаар. Дадывырдан болгаш лотереядан кирген акша-хөреңги-биле Кызылда каттышкан-техниктиг школаны база Ак-Довуракта автошколаны тудкан. Ол школалардан чылдың-на бүдүн чартык муң кижи техниктиг тускай билигни чедип ап турар.

Хоорайларның кинотеатрларынга, кодээ Культура бажыңнарынга шериг-патриоттуг фильмнер, «Советский патриот» киножурналдың көрүлдези болур.

Г. ВАЛЬКОВ,
подполковник, ДОСААФ обкомунуң даргазының оралакчызы.

ЧЕДИР СЕПТЕТТИНМЭЭН

Кызыл-Мажалыктың «Сельхозтехника» каттыжыышкыны эрткен чылын автомашина септээриниң планын ажыр күүсетсе-даа, ында ам-даа 19 трактор болгаш 5 комбайн чедир септеттинмээн. «Сельхозтехникада» МТЗ-80 тракторларының кабиназының шилдери болгаш өске-даа хөй кезектер чедишпес. Ынчангаш септелгениң саадап турарының чылдагааны ол дугайында ында боон турар. Каттыжыышкынның ажылдакчылары республиканың Сельхозтехкүрккомунга бо талазы-биле каш удаа айтырыгны тургузуп, чагыгны киирген, ынчалза-даа түңнел мурнуку хевээр боон артпышаан. А үе маңаар эвес, часкы хову ажылдары чоокшулап орар, хемчээн дарый алыры чугула.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

БАШ УДУР

Кызыл районда «Х Улуг хурал» совхозтуң дуржулгалыг малчыннарының бирээзи Бичииже Баа-Хөө бо чылдың мал кыштаглаашкынынга баш удур эки белеткенген, ооң коданында байдал эки.

Совет Тываның 40 чыл юбилейинге уткуштур В. Баа-Хөө бир хойдан 3 килограмм дүктү база хөй санындан хураганны алырын шиитпирлээш, хой оолдап эгелээни-биле холбаштыр сакманчыларны четчелээн, чаш хураганнарны ажаарынга таарымчалыг байдалды тургускан.

К. САГААН-ООЛ.

Күжүвүс — найыралда

ЧОГААЛЧЫЛАР ТӨӨГҮП ТУРАР

Украинаның ногаан аргаларындан болгаш ховуларындан Саян сыннарының эдектеринде, Азия диптиң чип-чиге төвүнде чыдар Тывага чедир километр санаар болза ырак. Ынчалза-даа найыралда кызыгаар чок. Украин болгаш тыва чоннуң найыралы Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде тулчуушкун шөлдеринге каңнаттынган. Тыва черде дыка хөй украиннер чурттап, ажылдап, Тываның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинге боттарының үлүг-хуузун киирип, Тываны боттарының төрээн крайы кылдыр санап турарлар. Украин болгаш тыва чоннуң аразында харылзаа-холбаа, найырал улам быжыгып, ооң хевирлери байлакшып турар.

Литература, уран чүүлде ийи чоннуң аразында харылзаа сөөлгү үеде улам сайзырап турар. Тыва чон ам бодунуң дылында Тарас Шевченко, Павло Тычина, Олесь Гончар, Максим Рыльскийниң номчуп турарлар. 1950 чылдарда-ла Салчак Токаның «Араттың сөзү» украин дылче очулдуртунган, украин номчукчулар Степан Сарыг-оол, Кызыл-Эник Кудажы, Олег Сувакпит, Салим Сүрүң-оол, Александр Даржай дээш ышкаш тыва чогаалчыларның чогаалдары-биле база таныш.

Найыралдыг чаңгыс аай өг-бүледе чурттап турар тыва чонга, оларның хүн бүрү хөгжүп орар экономика болгаш культура амыдыралынга украин чогаалчыларның сонуургалы база улуг. Ооң чижээнге украин чогаалчы Поликарп Шабатинниң «Найыралдың чалгыннарынга» деп номун чугаалап болур. Ол номда украин чогаалчы Тыва дугайында, ооң ажыл-ишчи чонунуң, каас-чараш бойдус чурумалының дугайында бодунуң номчукчуларынга таныштырып турар. Чижээ, «Тыва Украинаның параллелинде» деп эгеде П. Шабатин Тываның катаптаттынмас чараш бойдузун бүгү сеткил-чүрээниң дүүрээзини-биле, уран-чечен арга-биле бижип турар. Автор ол номунда Саян адаанда, Азия диптиң чиге төвүнде чурттап турар чоннуң эрткен төөгүзүн болгаш бо хүннерде амыдыралын кайгап-магадаашкын-биле, солун кылдыр көргүскен.

Ол номнуң «Чырык өгде» деп эгезинде Тока аттыг совхозтуң ажыл-ишчи кижилерин көргүскен. Ында солун чүве чүл дээрге, чаа амыдыралдың үезинде чаа харылзаа-холбааның, амыдыралдың социалистиг хевириниң тыптып турарын авторнуң эскерип тоожааны болур. Ол дээрге кижилер Төрээн чуртунуң, боттарының салым-чолунуң ёзулуг ээлери болуп турарын көргүскени-дир.

Чоокта чаа база Киевтиң ном үндүрер черинге чогаалчы Н. Савгирниң «Кызыл башлыктар» деп ному үнген. Ол номда автор тодаргай документалдыг материалдарга даянгаш, капитан Кечил-оолдуң командылааны тыва эки турачы аъттыг шериглерниң дайын үезинде эрес-дидим маадырлыг чоруктарын көргүскен. Эң ылаңгыя тыва дайынчылар Бүрзекей, Чот, Түметей, Оолак дугайында, оларның дайзын-биле дидим сегиржип алыышкыннарының дугайында чугаа номда хөй черни эжелеп турар. Номда ийи тыва разведчик Т Ютчук биле Нордуптуң эрес-дидим чоруунуң дугайында чугааны украин номчукчулар сонуургаан.

Тыва эки турачы оолдар, кыстарның тулчуп турганы хоорай, суурларда чурттакчы чоннуң сеткил-чүрээнде оларның маадырлыг чоруктары артып калган. Украин болгаш тыва чоннуң Ада-чурттуң Улуг дайынының дошкун чылдарында, кайы-даа чоннуң амыдыралынга берге үеде төрүттүнген найыралы бистиң чуртувуста сайзыраңгай социализмни тургузуп турарының үезинде улам-на хөгжүп, бедик чадаже көдүрлүп турар.

А. КОНДРАТЮК,
ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң кежигүнү.

Совет чиик автомашиналарны чүгле бистиң чуртувуста эвес, харын-даа даштыкы чурттарда калбаа-биле ажыглап турар. ГДР-же, Бельгияже, Голландияже, Финляндияже, Францияже, ГФР-же болгаш өске-даа чурттарже садыглап чорудар «Жигули», «Нива» болгаш «Волга» автомобильдерин Риганың далай өртээлин тавартыр эрттирип турар. Совет болгаш даштыкы судноларга автомашиналарны чүдүрер тускай дериг-херекселдерни ында эттеп тургускан.

ЧУРУКТА: «Юрий Авот» деп чаа совет ролкерде автомашиналарның эжиндирип чоруур «гаражы».

В. ЛИСИЦЫННЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

БЕДИТКЕН ХҮЛЭЭЛГЕЛЕР

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң коллективи Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш калбарган чарышка киришкеш, боттарының арга-курлавырларын санап көргеш, бедиткен хүлээлгелерин алган. Бо чылын олар пландан ажыр 40 муң тонна хөмүр-дашты казып тып, хереглекчилерге 900 муң тоннаны чүдүрүп чорударын хүлээнген. Республикада бо улуг бүдүрүлгениң коллективи ындыг хемчээлди бир дугаарында чедип алырын аазаан.

Бо чылдың эгезинден тура хөмүр-даш тывыкчылары графикти мурнап чоруп турар. Ээлчег бүрүзүнде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип, дериг-херекселдерниң, техниканың туруушкун чок долу ажыглалын чедип алыры дээш чарыш калбарган.

В. Гончаровтуң, А. Некорошковтуң, Л. Бергерниң экскаватор экипажтары мурнап турарларның одуруунда. Олар техниказын эң камныг ажыглап, долу күчүзү биле ажылдаарын чедип ап турар. Ылаңгыя кылаштаар экскаваторнуң экипажы хонукта 6,5 муң кубометр хөмүр-дашты уступ, чүдүрүп чорудар тургаш, 10 муң кубометр ведирип турар.

Разрезтиң экономикалаан килдизинге бистиң корреспондентивиске дыңнатканы болза: Тываның хөмүр-даш тывыкчылары беш чылдың эгезинден хереглекчилерге 2 миллион 716 муң тонна хөмүр-дашты чүдүрүп чоруткан. Ол планныг даалгалардан 256 муң тонна хөй. Беш чылдың программазы күүсеттинип турар. Коллектив бодунуң сөзүн ээлеп, ону практиктиг ажыл-херектерге боттандырып турар.

В. МААДЫР-ООЛ.

ДЕЛГЕМ, ЧЫЛЫГ ГАРАЖТЫГ

Бии-Хем районнуң «Саян» совхозунуң Сесерлиг салбырында машина, трактор гаражын тудкандан бээр 6 чыл ашкан. Ооң одалга системазында үш котёлду салган, ишти делгем, чылыг. Чолаачылар, механизаторлар эртен эрте машина, тракторун саат чок хөделдиргеш, ажылдап чоруп тар. Гаражтың иштинге 17 машина, 6 трактор хостуг кирер.

С. УДУМБАРА.

«Шынга» харыы

КОЛЛЕГИЯГА ЧУГААЛАШКАН

«Шын» солунуң эрткен чылдың ноябрь 23 болгаш 24 хүннерде үнген номерлеринге «Ачылыг суур Авыйган» деп чүүл парлаттынган. Аңаа хамаарыштыр республиканың социал хандырылга министри Н. Л. Күнчүк редакцияже харыы чоруткан.

Амыдырал-чуртталгазының аайы-биле чааскаан арткан пенсионерлерниң болгаш инвалидтерниң хандырылгазын экижидер талазы-биле чугула айтырыгны солун көдүрген дээрзин республиканың Социал хандырылга министерствозунуң коллегиязы демдеглээн. Солунуң көдүрген айтырыглары инвалидтерге болгаш пенсионерлерге таарымчалыг байдалдарны тургузар, оларның амыдырал-чуртталгазынче сагыш салыр талазы-биле тодаргай хемчеглерни чүгле социал хандырылга ажылдакчылары эвес, чер-черде партия, совет органнар база алыр ужурлуг дээрзин сагындырып турар. Бистиң районнарда килдистериниң ажылдакчылары боттарының ажылының стилин болгаш методун улам сайзыраңгайжыдар, кырганнарже болгаш инвалидтерже сагыш салыышкынын күштелдирер. Ол талазы-биле министерствонуң коллегиязы тускай доктаал база хүлээп алган.

Районнар бүрүзүнде социал хандырылга ажылдакчылары кырган болгаш инвалид кижилерге хамаарыштыр тускай даңзыны тургузар болгаш оларның амыдырал-чурттаалгазының байдалын ханызы-биле өөренип көөр. Ооң аңгыда пенсияже ажылдакчылар удаан организация бүрүзү пенсионерниң амыдырал байдалын доктаамал хайгааралга алзын дээш партия, совет органнарның ажылын күштелдирер талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган.

Райкүүскомнарның социал хандырылга килдистериниң чаныынга хөй-ниитичи эгелээшкин-биле чөвүлелдерни тургускан бис. Олар инвалидтерге база пенсионерлерге, ылаңгыя Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринге практиктиг дузаны көргүзүп турар. Ук өчеркти чер-черде хөй-ниити организациялары, күш-ажылчы коллективтер совет активтиң школаларынга кичээнгейлиг таныжып көргеш, тодаргай хемчеглерни база ажылдап кылыры күзенчиг.

ШКОЛА КАНДЫГ БОЛУР УЖУРЛУГУЛ

Школа реформазының дугайында төлевилелди чугаалажып тур бис

ӨӨРЕНИП КӨӨРҮ-БИЛЕ

СЭКП ТК-ның школа реформазының дугайында төлевилели-биле танышкаш, аңаа хамаарыштыр бодалдарымны илереттим.

Эге школаны 1-4 класстарга тургусканы таарымчалыг деп бодаар мен. Ынчангаш дөртку классты доозуп тургаш, өөреникчилерниң үш кол эртемге экзамен дужаары ажыктыг деп санадыг мен. Ынчаар болза өөреникчилерниң өөредилгеге харысалгазы улгадыр ужурлуг.

Төлевилелде өөредилге программазында чамдык чүүлдерни казып, чингедирип көрүп турар. Аңаа үнделилээш, 1-4 класстарның математика эртеминде берге, элээн нарын темаларны чингетсе деп бодаар дыг мен.

Оон-биле чергелештир үстүкү класстарга күш-ажыл кичээлдеринде кодаа ажыл-агыйы-га, тудугга хамаарышкан билиглерни бээри-биле ук класстарга күш-ажыл кичээлдерин тускай эртемниг агрономнар, зоотехниктер, тудуг мастерлери эрттирер болза эки деп саналдыг мен. Ынчангаш күш-ажыл кичээлдериниң практиказынга үстүкү класстарга демдек салып, практика эрттиргениниң соонда аңаа зачёт дужаап, ол дугайында демдеглел дептерин тургусса кандыгыл? Ол чорук база-ла өөреникчилерниң күш-ажыл кижизидилгезинге салдарлыг.

Ол мынчаш үстүкү класстарның башкыларынга неделяда эрттирер кичээлиниң шагын 18—24-тен эрттирбес болза эки. Хөй шактыг башкылар кичээлдерге чогуур негелдеге чедир белеткенип четтикпес болгаш өөреникчилерге быжыг билиг берип шыдавас.

Башкының ажылы берге, харысалгалыг дээрзи билдингир. Ынчангаш башкыларның ажыл төлевирин өстүрер-дугайында саналга каттыжар мен. А башкы мергежилди чедип алыры-биле дээди-даа, ортумак-даа өөредилге черлеринче бичии уругларга ынак, оларга сеткилинден бердинген, башкы ажылынга таарыжыр аныяктарны шилип тургаш өөредип чорудары күзенчиг.

С. МАЙНЫ,
РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы.

Индияның национал байырлалы, Республика хүнү

ИНДИЯ: индустриалдыг оңгу улуг күрүне

Амгы кыш Индияның политиктиг амыдыралынга хайнышкыныг «изиг сезон» боор турар. Чурттуң улаштыр-улаштыр делегей конференциялары эртип, хуралдарны база семинарларны чорудуп келген, парламент күжениишкинниг ажылдап турар. Ол янзы-бүрү болуушкуннар-биле чергелештир январь 26-да Индия республиканың хүнүн демдеглеп эрттирер. Байырлалдың бүдүүзүнде эрткен оруктуң түңнелдерин үндүрүп турар.

1950 чылдың ол хүнүнде Англия империяның доминиону (бот-эргелелдиг кезээ, чартык колониязы) тургазындан Индия адырылган. Чурт политиктиг болгаш социал-экономиктиг хөгжүлдениң тускай хамаарышпас оруунче кирген. Үш он чылдарның дургузунда эвээш эвес чедиишкиннерни чедип алган. Нийти национал продукт 10 ажыг катап, электри энергиязы бүдүрери—20, нефть тывыжы — 7 катап өскен. 50 чылдарның эгезинде турганынга деңнээрге, бо хүн ортумак школаларда индийлерниң саны беш катап хөй боор турар. Студентилерниң саны барык сес катап өскен. Индия космос эразынче кирген. Совет ракета-чедирикчилерниң дузазы-биле черниң эдеринчизин орбитаже салып үндүрген.

50 чылдарның эгезинге чедир барыын чүк чурттарының чартык колониязы болуп, эргежок чугула дериглерниң хөй нуруузун даштыкыдан садып ап турган чурт амгы үеде делегейниң индустриалдыг он чурттарының бирээзинге санадып турар. Индий бүдүрүлгелер амгы үениң станоктарын, самолёттарны, судноларны, электроника болгаш радиотехника үлетпүрүнүн ньлыгларын, тракторларны, комбайннарны бүдүрүп үндүрүп турар. Ол бүгүнү чурт иштинин бүгү рыноктарынче чорудуп турарындан аңгыда, даштыкыже база чорудуп турар.

Эрткен чыл дептиилгениң оруунга база чугула үе-чада болган. Премьер-министр Индира Гандиниң чугаалааны-биле экономиканың хөгжүлдезинге Индия 1983 чылда көскү чедиишкиннерни чедип алган. Тарааның 148 млн. тонна эң хөй дүжүдүн ажаап алган. Электроэнергия бүдүрери база нефть казып тывары дыка көвүдээн. Акша үнезин чидирериниң темпизин эвээжедир. Чоннуң ажыл алыр аргазын көвүдедир байдалдар тургустунган.

Экономиктиг хөгжүлдениң чедиишкининиң үндезини күрүне секторун быжыглаарынче чазактың угланыышкыны болур, ону тургузарынга Совет Эвилели улуг рольду ойнап турар. Аңаа республиканы барыын чүк чурттарының колониалдыг хамаарылгазынга хевээр артырарын оралдашпышаан, АКШ, Англия, ГФР оон индустриалдыг хөгжүлдезинге дуза көргүзеринден ойталап каапкан берге үеде аңаа ССРЭ дузалаан. Совет Эвилелиниң техниктиг дузазы-биле туткан Бхиланда металлургия комбинады күрүне секторунуң баштайгызы болган.

Амгы үеде Совет Эвилелиниң дузазы-биле туткан 70 ажыг объектилерниң 30 ажыг хуузунда индий каңны бүдүрүп, 70 хуузунда нефтини тып, 80 хуузунда аар металлургия дериглерин белеткеп кылып турар. Совет Эвилели бодунуң ээлчээнде Индиядан оон даштыкыже үндүр садар хөй санныг продукциязын ап турар.

Индий чазактың тайбыңга ынак чайгылыш чок угланыышкынының ачызында, делегей ареназынга оон ат-алдары доктаамал өзүп турар. Эрткен чылын И. Ганди чүс ажыг чурттар киржип турар, кала-даа каттышпас шимчээшкинниң даргазынга сонгуткан. Империалистиг дайын кыпсыкчыларының чимзенишкиннеринге удур, чавырлыышкынның оруунче катап кирери дээш, боо-чепсектиң, хамыктың мурнунда ядролуг чепсекти эндере бүдүрерин соксадыры дээш, чепсегленишкинни дүжүрер дээш демиселге ол салдар чедирикчи каттыжыышкынның киирип турар салыышкынынга Индия хөй чүүлдерни кылып турар.

Европага америк чаа ракеталарны тургузарынга удур бүгү делегей шимчээшкининге Индияның калбак улус массалары идепкейлиг киржип турар. Вашингтоннуң администрациязының айыылдыг планнарынга удурланган митингилер, хуралдар, чыскаалдар Делиге, Бомбейге, Калькуттага, Мадраска болгаш Индияның өске-даа хоорайларынга болгулаан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң көдүрүп үндүргени тайбыңга ынакшылдыг инициативазынга Индияның хөй-нииттизи байыр чедирип, Женева чугаалажыышкыннарын үскени дээш буруун Рейганга болгаш, оон болуунге бүрүнүбиле онаап турар деп, тайбынның болгаш эп-сеткил каттыштырылгазының Индий организациязының күускомунуң даргазы Р. Хан мээң-биле беседазынга онзалап демдегледи. ССРЭ-ниң инициативазы ылап бодап кылган, алызындан шынныг болгаш бүгү күрүнелерниң эрге-ажыктарын харылап турарын чүвени боттуу-биле сайгарып билир кижи бүрүзүнге тодаргай дээрзин ол чугаалаан. Делегей байдалының дүшкүүрлүг чоруунуң чидиглениишкининге «ийи улуг күрүне» кайызы-даа буруулуг дээр теорияны Индияның хөй-нииттизи буруу шаап турар. Чаа-чаа боо-чепсекти Совет Эвилели эвес, а Каттышкан Штаттар доктаамал эндере бүдүрүп турар деп тайбынның индий талалакчылары онзалап демдеглеп турар. Делегейге шериг талазы-биле тергиидээрин ССРЭ эвес, а АКШ ажыы-биле оралдажып, тускай догуннаан улустарга бодунуң үзел-бодалын албадап, делегейниң калбак делгем районнарын «бистиң амыдыралчы эрге-ажыктарының зоналары» чүве дижип алгыржып турарлар.

«Соок дайын» индий кыйгаарда чедип келген деп, Индияда чугаалажып турар. Индияга болгаш кала-даа каттышпас бүгү шимчээшкинге хамаарыштыр АКШ улам-на өшээннешкек политиканы чорудуп турар. Пентагонунуң Индий океанче шургуп кирери күштелип, ында аныяк күрүнелерге, оон иштинде Индияга удур интервентичи «дүрген ходелириниң күштерин» мөөңнеп турар. Мурнуу-Барыын Азияга болгаш Персид мугулдурунга оларның операцияларын удуртуру-биле төп командылалды тургузуп турар. АКШ ол девискээрге агрессия чорудар баазаны дилеп турар.

Улусчу чаңчыл болу берген индий-совет найырал Азияга болгаш бүгү делегейге тайбынны быжыглаарының чугула фактору апарган дээрзин индий парлалгалары, күрүне ажылдакчылары-ның медеглелдеринге-даа, дайынга удур митингилерге чугааларга-даа онзалап демдеглеп турар. Тайбынның, найыралдың болгаш кады ажылдажылганың дугайында 1971 чылдың августа ат салдынган Кезээ совет-индий найыралчы быжыт харылзааларның үре-түңнели боор турар. Ийи чурттарның аразынга бедик деңнелге ужуражыышкыннар болгаш чугаалажыышкыннар найыралдыг харылзааларны быжыглаарынга болгаш калбартырынга улуг салыышкынны киирип турар.

А. ВИНОГРАДОВ,
СЭТА-ның корреспондентизи.

* * *

ДЕЛИ. Республиканың баштайгы премьер-министри Индияның национал-хосталгалыг шимчээшкининиң көскү ажылдакчызы Джавахарлал Неру аттыг тураскаал музейже кирер эжик чанында.

С. СЫЧЕВТУҢ фотозу.

САНАЛДАРЫМ МЫНДЫГ

Школа реформазының төлевилелиниң бирги бөлүүнүң ийиги чүүлү мындыг одуруглар-биле төнген: «Өөредилгекижизидилгелиг ажылдың утка-шынарында болгаш арга-хевирлеринде база школа амыдыралында, өөреникчилерниң билиглери дээш демдек салырында ёзу барымдаалаар бүгү чүүлдерни үндезини-биле чайладыры, хуу сүрер чоруктарны болдурбазы чугула». Маңаа немей: «Эге, долу эвес ортумак болгаш ортумак нийти билиг профессионал школаларны доосканының шылгалдаларын дужаар» деп одуругларны киирер деп саналдыг мен. Чүге дээрге шылгалда бүрүзү өөренген чүүлдерин дагын катап быжыглап, ханы шиңгээдип алырынга онза ужур-дузалыг. Шак ындыг чурум школаларга бежен чылдарның эгезинге чедир турганын билир бис. Ынчан шылгалда чуруму онза ажыктыын бадыткаан. А кажан ол дүшкен соонда өөреникчилерниң-даа, башкыларның-даа харысалгазы кошкаан.

«Совет нииттилелде башкы» деп алдыгы бөлүктүң 33 чүүлүнге хамаарыштыр башкының ажылының түңнелин үнелээрде, оон башкылап турар класының (эге школага) азы эртемниң чүгле хуузун барымдаалавайн, өөреникчилерниң билиинин шынарын көөрүн дүрүмчүдүп киирзе деп бодал бар. Аңаа өөреникчилерниң чүгле эки өөредилгези эвес, бедик сагылга-чуруму база хамааржыр апаары чугаажок.

Ол-ла бөлүктүң 30 чүүлүнде «...Келир үениң башкыларынга, кижизидикчилеринге амгы үениң эң-не чаа билиглерин болгаш практиктиг эки белеткелди бээр херек» деп домакка «Музыка талазы-биле билигге өөредир» деп немелдени киирзе чогумчалыг хире. Чүге дээрге уруглар-биле кижизидилге ажылын чорударынга башкының музыка билиглиг болуру (кандыг-бир музыка херекселинге ойнаптары, нотаны билири) онза ужур-дузалыын амыдырал бадыткап турар. Ынчангаш башкылар белеткээр өөредилге черлеринге ол талазы-биле тускай кичээлдерни чорудары чугула.

Б. БАРБА.

В. И. ЛЕНИННИҢ ЧОГААЛДАРЫ РУМЫНИЯДА

БУХАРЕСТ. Румынияга улусчу эрге-чагырганың чылдарында В. И. Ленинниң янзы-бүрү 174 аттарлыг чогаалдарын 6,5 миллион экземпляр тиражтыг кылдыр парлап үндүрген.

Ленинниң баштайгы чогаал ажылдары румын парлалгага 1911 чылдың төнчүзүнде — 1912 чылдың эгезинде көстүп келген. Чажыт ажылдарның аар-берге байдалдары турзажок, чуртка Коммунистиг партияны тургусканының соонда делегей пролетариадының баштыңчызының чогаалдарын очулдурары, парлап үндүрери болгаш неп-тередип сурагжыдары партияның кол сорулгаларының бирээзи болу берген.

В. И. Ленинниң чогаалдарын республикага 40 томнарга парлап үндүрерин 1965 чылда дооскан, а 1970 чылда оон Чогаалдарының долу чыылдазының сөөлгү, 55-ки томун 900 муң экземпляр тиражтыг кылдыр парлаан.

Чуртка парлап үндүрген хөй санныг биография ажылдарын, монографияларны, шинчилелдерни, документилер болгаш сактыышкыннар чыылдаларын, чуртка болгаш даштыкыга болган эртем сессияларының материалдарын В. И. Ленинге тураскааткан.

Бо чурагайларны көргүспүшаан, РКП ТК-ның органы «Скынтейя» солун большевиктер партиязының болгаш Совет күрүнениң үндезилекчизиниң чогаалдарын парлап үндүреринче мындыг улуг кичээнгей марксизм-ленинизмниң идеяларын партия кежигүннериниң, бүгү румын улустуң шиңгээдип алырының дугайында РКП-ның удуртулгазының онза сагыш салыышкынының илерели-дир деп бижээн.

ПОРОНИНО МУЗЕЙИНДЕ

ВАРШАВА. Татра дагларының соңгу талакы эдээнде даглыг районда Поронино деп черде Владимир Ильич Ленинниң музейи бар. «Ленинизм—социализм—тайбың» дээр чаа делгелге оон залдарында ажыттынган. Делегей пролетариадының баштыңчызының мөчээн хүнүнден бээр 60 чыл болганынга таварыштыр ону ында ажыткан. Ленинчи идеяларның делегейге хөгжүп болгаш нептереп турарының дугайын, хөгжүп орар чурттарда улустуң хосталгалыг демиселиниң, социалистиг дем каттыштырылга чурттарында тайбың дээш демиселдиң дугайын, улусчу эрге-чагырганың 40 чылдарының дургузунда Польша Улус Республиканың ажылчы чоннарының чедиишкиннериниң дугайын делгээн чүүлдер тоожуп турар.

Ленинниң музейиниң фондузунга бо хүннерде чаа үнелиг делгиир чүүлдер немешкен. Ол болза В. И. Ленинниң Чогаалдарының долу чыылдазының польша дылда парлаттынган бирги тому-дур. Ону парлап үндүрерин совет «Прогресс» дээр парлалга чери биле польша «Ксенжка и ведза» дээр парлалга чери кады белеткээн. Делегей пролетариадының баштыңчызының революсчу ажыл-чорудулгазын хүндүлеп турарын илергейлээр, В. И. Ленинниң тураскаалынга дириг чечектерни салыр дээш хөй санныг делегациялар болгаш туристер Поронино музейге ам чурттуң бүгү булуңнарындан кээп турар.

(СЭТА).

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга үр чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп көргениниң демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаары болза:

МӨҢГҮН-ТАЙГА РАЙОНДАН

Кара-Уруг Чыргаловна **Донгак** — «Мөген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

ССРЭ-НИҢ 60 ЧЫЛЫ АТТЫГ СОВХОЗТАН

Сайдаяк Шыыраповна **Саая** — ажылчын.

Севилмаа Казакпаевна **Салчак** — ажылчын.

Хертек Ойдупович **Чондан** — бухгалтер.

ТАҢДЫ РАЙОНДАН

Зинаида Игнатьевна **Михайлова** — «Тыва кобальт» комбинаттың ажылчыны.

Севек-Доржу Чалович **Монгуш** — «Коммунизмниң херели» совхозтуң малчыны.

Нина Вячеславовна **Муцкая** — «Тыва кобальт» комбинаттың кол бухгалтери.

Екатерина Тихоновна **Никачева** — «Тыва кобальт» комбинаттың АХК-ның мастери.

Зоя Хунаевна **Оюн** — «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң саанчызы.

Тамара Константиновна **Хунданова** — райкүүскомнуң социал хандырылга килдизиниң эргелекчизи.

Николай Петрович **Чурагашев** — «Тыва кобальт» комбинаттың даг цегиниң мастери.

Антонина Никитична **Ярославцева** — Балгазын сельпозунуң пекары.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Анна Сергеевна **Волкова** — «Тыва септелге тудуг» трестиң Шуурмакта ыяш белеткээр пунктузунуң ажылчыны.

Бичек-оол Дарга-Ашакович **Даңгыт** — «Тес-Хем» совхозтуң таңныылы.

Күрүмаа Делгер-ооловна **Санаа** — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Виктор Дайнович **Сугдур** — пенсионер.

Санаа Калдановна **Шагаачы** — пенсионер.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1984 чылдың январь 19.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

КОЛ ЧҮҮЛ—ЯДРОЛУГ ДАЙЫННЫ БОЛДУРБАЗЫ

Европага бүзүрежилгени, айыыл чок чорукту быжыглаарының болгаш боо-чепсекти дүжүрер хемчеглер талазы-биле Стокгольм конференциязынга Совет Эвилелиниң киирген калбак, тодаргай программазы бүгү делегейге улуг сонуургалды болдурган.

Ол дугайын бо хүннерде даштыкы солуннарның арыннарында парлаттынып турар хөй санныг чүүлдер, суралгыг күрүне болгаш хөй-нийти ажылдакчыларының чугааларын херечилеп турар. Оларда демдеглеп турары болза: бодунуң даштыкы политиказының эң чугула сорулгазы дайынны, хамыктың мурнунда ядролуг дайынны баш удур болдурбазы кылдыр көрүп турар Совет Эвилели Стокгольмда конференцияга бүзүрелди болгаш айыыл чок чорукту быжыглаар талазы-биле хөй талалыг делегей хемчеглерин чугаалажып көөрүнге белен.

Стокгольмга ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың төлээлекчилериниң чугаалары эп чугула делегей айтырыгларын шиитпирлээрин ийи таланың шуутла удурланышкак кылдыр көрүп турарын илереткен деп, польша «Трибуна люду» бижээн. Совет даштыкы херектер министри конференцияның киржикчилеринге европейжи херектерни орталандырарының калбак программазын саналдааш, кол-ла кичээнгейни оларны чугаалажыышкыннар столунуң артынга политика талазы-биле шиитпирлээринге, ёзулуг бүзүрежилгениң болгаш айыыл чок чорук байдалын тургузарынче угландырган. АКШ-тың күрүне секретары бодунуң ээлчээнде бирги черже шериг-техниктиг аргаларны үндүрүп, саналдаан болгаш оларны боттандырар болза, Варшава Керээзиниң болгаш НАТО-нуң чуоттарының аразында күштерниң тургустунган деңзигүүр байдалын Барыын чүктүң талазынче чайгылдырар, боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле чедиишкиниг чугаалажыышкыннарның болдунар аргаларын улам-на сандаралдыр «аар.

Совет Эвилелиниң А. А. Громыкоонуң чугаазында илереттинген тайбың күзээр тодаргай туружу Стокгольм конференциязының киржикчилерниң аразынга бүзүрежир чорукту быжыглаар дээш бүгү-ле болдунар чүүлдерни кылырынга белени бадыткаан деп, вьетнам «Нян зан» демдеглээн.

НАТО-нуң чамдык чурттарында баштайгы согуушкуннуң америк ядролуг ракеталарын тургусканы-биле холбаштыр оларның кырында диргелген кыжанышкындан Европа дипттиң улустары дүвүреп турарын моол «Үнэн» айыткан. Оон ужурундан Стокгольм конференциязының кол сорулгазы ол айыылды узуткаары, тайбынны болгаш бүзүрежир чорукту быжыглаары боор турар. Бир эвес Стокгольм чыыжының киржикчилери барыын чурттар аңаа харысалгалыг чоруун көргүзер болза, тамы дүвүнче айыылдыг чылыышкынны доктаадып ап болур.

«Лейбористер тайбың дээш» деп англи организациязының секретары **Синтия Робертс** Стокгольмга А. А. Громыконуң чугаазы боттуг саналдардан тургустунганын демдеглээн. Ында делегей харылзааларының амгы байдалын тодаргай болгаш билдингириби-ле тайылбырлаан, делегейниң улустарының мурнунда турар айтырыгларны шын болгаш хандыр көргүскен. Амгы үеде делегейде тайбыңга кол кыжаныышкын — Каттышкан Штаттарның агрессивчи даштыкы политиказы дээрзи-биле чөпшээрешпейн барып черле болбас.

Стокгольм конференциязының бедик индириинден делегей харылзааларынга үндезин эргилдени чедип алырынче Совет Эвилелиниң кылган кыйгырыын Европаның улустары эң-не калбаа-биле деткээнин барыын-герман «Уизере цайт» бижээн.

ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри бодунуң чугаазынга АКШ-тың туружун шыңгыы шүгүмчүлээш, Вашингтонну боо-чепсекти дүжүрер дугайында совет-америк чугаалажыышкыннарны шериг талазы-биле артыкшылдыг чорукту чедип алырынга көжеге кылдыр ажыглаан деп буруудатканын япон «Нихон кэйдзай» бижээн.

Индияның «Нэшнл геральд», «Таймс оф Индия» солуннары Стокгольм конференциязының ажылын НАТО чурттарының шын эвес ажыглап, боттарының шериг талазы-биле артыкшылдыг чорук чедип алырынче чүткүп турарын шүгүмчүлеп бижээн.

(СЭТА).

Сальвадорнуң патриоттарының маадырлыг чоруунуң болгаш эрес-дидиминиң. Төп Американың ол чуртунуң херектерин Вашингтоннуң каржызы-биле холгаарлап турарының дугайын Лиссабонга парлаан «Сальвадор: партизаннар оруу» деп номда чугаалап турар. Ук репортажтар чыындызының автору — португал журналист Карлуш Ил Гуасан вулканның иштинде тура халыкчыларның бир лагеринге чораан. Ук номда хөй санныг фотографиялар кирген.

ЧУРУКТА: Фарабундо Марти аттыг Национал хосталга фронтузунуң бир отрядының партизаннары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ТАЙБЫҢЧЕ КЫЙГЫРЫГ

БАРЫЫН БЕРЛИН. (СЭТА-ның корр.) Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң (ТБЧ-ниң) президиумунуң ында эртип турар онзагай сессиязының киржикчилери бөмбүрзектиң тайбыңга ынак бүгү күштеринге кыйгырыг хүлээп алган.

«Першинг-2» болгаш чалгынныг ракеталарны ГФР-ге, Великобританияга болгаш Италияга тургузуп эгелээш, АКШ делегейниң улустарының тура-соруун дорамчылаан. Ук тура-соруу дайынга удур бүгү тоогуде туруп көрбээн эң массалыг чыскаалдарга бодунуң илерээшкинин тыпкан, ынчангаш Вашингтон тайбыңга удур аар кемниг херекти үүлгеткен деп, ол кыйгырыгда чугаалап турар.

Америк ракеталарны тургузуп эгелээни Европага чепсегленишкинниң кызыгаарлаар дугайында совет-америк чугаалажыышкыннарны бууратан деп документиде медеглээн. Чепсегленишкинни дүжүрериниң эрге-ажыктарынга хамаарышкан өске-даа чугаалажыышкыннарга улуг хораны чедирген. Боо-чепсекти эндере бүдүрериниң чаа, көстүп көрбээн үе-чадазының эгези салдынган. Делегей байдалы шыңгыы чидиглээн.

«Кызыгаарлыг» ядролуг дайынның боол болуруунуң болгаш аңаа тиилелгени чедип ап болуруунуң дугайын ажыы-биле суртаалдап турар болгаш социалистиг күрүнелерге удур «ыдыктыг походту» чарлаан чогум-на шак ындыг кижилер ССРЭ-ниң болгаш оон эвилелчилериниң эргиниң чанынга баштайгы согуг чедирер чаа ядролуг ракеталарны тургузуп эгелээннер деп, ТБЧ айтып турар. Ол ракеталар хөгжүп орар чурттарга болгаш бүгү делегейге база айыылды тургузуп турар. Делегей терроризмин күрүне политиказының деңнелинче көдүрген ындыг политика бичии Гренаданы боо-чепсектиг күжү-биле боой тударынга, Ливанда агрессияга, Никарагуага удур чарлаттынмаан дайынга болгаш арапатанныг халдаашкыннарга, Мурнуу-Африка Республиканың кеш сөөк ылгаар ёзу-чуруму-биле сүлчээге чедирген. Агрессчи күштер делегейниң салым-чолун харысалга чок аажылап тургаш, чогуур кызыгаарны эртип, кижи төрелгетенни бүрүн узуткаарынче базымны кылып чадавас дээр дугайында дүвүрээзинин ТБЧ илереткен.

Америк ракеталарны Барыын Европага тургузарынга бүгү делегейде, хамыктың мурнунда ук ракеталарны тургузуп эгелээн чурттарда калбарган удурланыышкын чүнү көргүзүп турарыл дээрге, тайбың дээш шимчээшкин ядролуг калчаалыг чорукка кажан-даа алыспас. Тургустунган байдалды эки талаже өскертип болуруунуң аргазы бар дээрзин ук шимчээшкин бадыткап турар. Оон-биле холбаштыр Европага чаа америк ядролуг ракеталарны тургузуп эгелээнин соксадыр болгаш тургустунган ядролуг ракеталарны оон ырадыр дээш бүгү хемчеглерни алырынче тайбыңга ынак бүгү күштерни ТБЧ кыйгырган. Америк ракеталарны тургузуп эгелээнинге чедир Барыын болгаш Чөөн чүкке турган байдалды катап эгидерниң, ынчангаш ядролуг боо-чепсекти кызыгаарлаар талазы-биле ак сеткилдиг, ажыл-кычы чугаалажыышкыннарны катап эгелээринге таарымчалыг байдалдарны тургузарының эргежок чугулазын чепчүлел айыткан. Ортумак ыраккышылдыг америк ракеталарны Европага тургузуп эгелээнинге чедир турган байдалче НАТО чурттары дедир ээп кээр болза, Совет Эвилелиниң болгаш оон эвилелчилериниң амгы үеде боттандырып турары харыы хемчеглерниң эргежок чугулазы херек чок апаар, ынчаарга ук харыы хемчеглер болза чаа америк ракеталарны тургузуп эгелээни-биле холбаштыр тургустунган айыылга дүүшпек болур деп, Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар медеглээннер болгаш деп документиде демдеглээн. Мурнуку байдал катап тургустунган таварылгада, Европага ядролуг боо-чепсекти кызыгаарлаарының болгаш кызырарының айтырыгларының талазы-биле моон мурнунда Совет Эвилелиниң киирген саналдары база катап күштүг болур болгаш, ол талазы-биле ССРЭ-ниң чаасказын алган хүлээлгелери база күштүг болу бээр.

Кымга-даа дөмей айыыл чок чорук — ол болза, Барыын-даа, Чөөн-даа чүкке ядролуг боо-чепсектерни ызырарынга болгаш оларны бүрүн узуткаарынга кара чаңгыс боттуг үндезин болур деп документиде онзалап шыйган. НАТО-нуң кара сагыштыг планнарынга удур демиселди чаа күш-биле уламчылаарынче тайбыңга ынак бүгү күштерни ТБЧ кыйгырган. Улустарның үнүн — угаан-сарыылдың болгаш тайбынның үнүн дыңнаарынче бүгү чазактарны тайбың дээш күчүлүг шимчээшкинниң бүгү киржикчилериниң каттышкан күжениишкиннери-биле албадап болур—деп, ТБЧ айыткан.

Ю. БОРИСОВ.
В. ШТЫКОВ.

Ленинградты дайзынның блокадазындан бурун хостааныныӊ 40 чылы

ТУРЖУП-ДАА, ТИИЛЕП-ДАА ШЫДААН

1944 чылдың январьның ортан үезинде Ленинград бүзээлээшкинин узуткаар талазы-биле шавар халдаашкынны совет шериглер эгелээн. Ол сорулганы боттандырарынга Волхов фронтузунуң шериглериниң ролюнуң дугайын фронт командылакчызы чораан, инженер шериглериниң халажыгда генерал-полковниги, Совет Эвилелиниң Маадыры А. Ф. Хренов СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалап берген.

Ладога хөлдүң дожунуң кыры-биле эзээн «Амыдыралдың оруу» Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Ленинград дээш маадырлыг тулчуушкунга шылгараңгай рольду ойнаан. Ийи чартык чыл дургузунда хоорай бүзээледип келген. Каржы халаптыг бүзээлээшкинниң үезинде безин хоорай чааскаанзыраваан, аңаа бүгү чурт дузалаан. Тиилелгени чедип алырынга эргежок чугула бүгү-ле чүүлдерни Ленинградче чорудуп турган.

Улуг Октябрьның кавайы — Ленинниң хоорайын камгалаан кижилерниң сактыышкынының ёзулалын кылыр дээш хоочуннар болгаш анияктар Ленинградты хостааның бүрүн хостааның 40 чыл оюнуң бүдүүзүнде Ладоганың эриктеринге кээп турар.

ЧУРУКТА: дайынчы хоочун өңнүктер — 390 дугаар автомобиль батальонунуң ротазының политругу Д. П. Смирнов (солагай талазында) болгаш ол батальоннуң чолаачызы А. Н. Иванов олар Осиновец могулдурунда «Амыдырал оруу» музейге ужурашканнар.

СЭТА-ның фотозу.

Фронтунуң командылакчызы армия генералы К. А. Мерецковтуң бодалы-биле алырга бистиң шериглеривис генерал-лейтенант М. Т. Коровниковтуң командылааны 59-ку армиязы Новгородту оюп эрткеш, соңгу чүгүнден дайзынга кол согуушкунну таварыштырар, а армияның дузалал кезектери Ильмень хөлдү таварып, дош кыры-биле Новгородту оюп эрткеш, мурнуу чүктен халдаар ужурлуг турган. Гитлержилерниң ийи чыл ажыг үеде белеткеп база бедидир тудуп кылып алганы күштүг быжыглалын бистер чаза таварып эртер ужурлуг турган бис.

Новгород районунга немец-фашистиг бөлүглелди бүзээлээш, чылча шапкаш, фронтунуң шериглери ооң соонда Луга хоорайны ээлеп алыр, Луга-Уторгош кавызынче үнер. Псковче дайзынның үнер оруун үзе кирер ужурлуг турган. Генерал-лейтенант Ф. Н. Стариковтуң командылааны 8-ки армия, генерал-лейтенант С. В. Рогинскийниң командылааны 54-кү армия Тосно, Любань, Чудово угланыышкыннарынга идепкейлиг тулчуушкуннарны чорудуп турган, бодунуң күштерин дайзын Новгородче чорудуп октаарын болдурбас. Дайзын атказарлап дезип эгелей бээрге-ле, ону истеп сүрерин үргүлчүлээр.

Кыш-даа болза, январь 14-түң эртенинде бүргег, чылыгзымаар хүн эгелээн. 59-ку армияның шериглери шавар халдаашкынче кирген. Тулчуушкуннар диргелчек кылдыр чорупи турган. Ооң баштайгы хүнүнде атакалап турган шериглер гитлержилерниң быжыглалынга 600—1000 метр хире чедип келген.

Новгородтуң мурнуу талазынга 59-ку армияның дузалал шавар халдаашкыннарының угланыышкыннарынга дайынчы чорудулгалар дыка чедиишкинниг калбарып турган. Генерал-майор Т. А. Свиклинниң командылалы-биле бөлүк шериглер дүнүнүң караңгызын база эгелей берген харлыг шуурганны мергежилдиг ажыглааш, Ильмень хөлдүң дожун дамчыштыр чажыды-биле эрте бергеннер. Ону кылырынга биске аэро-шанактар дузалаан, ынчан фронтуга оларның саны чүс хире чедип турган. Ол аэро-шанактарның дузазы-биле хөлдү дамчыштыр элээн каш шактар дургузунда 10 муң хире десантник-дайынчыларны чедирген. Бистиң дайынчыларывыстың хенертен халдаан атаказы-биле плацдармны (дайын чорударынга белеткээн черни) ээлеп алган болгаш хүнүнүң төнчүзүнде ону фронтунуң шугумунга 5 километр калбарткан база 4 километр бурунгаарлап ханылай берген. Ол чедиишкинни улам калбартыр дээш, ийиги эшелоннуң кезектери тулчуушкуннарны чорудуп турган. Ол-ла үеде Новгородтуң соңгу талазынче адыгжы дивизия, танкының ийи бригадазы, боду чоруур артиллерия полугу тулчуушкуннарга кирживи турган.

Январьның 15—16 хүннериниң дургузунда кадыг-дошкун тулчуушкуннар болгулаан. Ооң чорудулгазының түңнелинде, бистиң фронтунуң шериглери Новгородтуң соңгу талазын ээлеп албышаан, чайгылыш чок бурунгаарлай берген.

Хоорайның мурнуу талазынга бистиң шериглеривис Новгород — Шимск демир-оруун үзе кирген. Гитлержилер айыылдыг ол угланыышкынга курлавыр күштерин эккелген. Нарын байдал тургустунуп келген.

Тус черниң байдалы аарберге болгаш орук чок болза-даа, Новгородтуң соңгу-даа база мурнуу-даа талазынга совет шериглер улуг бергелерни ажып эртпишаан, дайзынның удурланыышкынын сый шапкан. Малгаш-тулаалыг черлерип эртип чораш, олар боттары уткужуп келген. Боо-чепсекти, минометтарны база өске-даа техниканы дайынчылар боттары чүктеп, дажыглап чорааннар. Дайзынны көөр хөңнү чок чорук. Төрээн чуртка ынакшыл, шынныг херектиң тиилээринге бүзүрел кижилерни эрес-маадырлыг чорукче хей-аът кирип турган.

Бүзээлеттирер айыылды билип кааш, гитлержи командылал Новгород хоорайны катташ чоруур дугайында дужаалды бодунуң шериглеринге берген. Ынчалза-даа фашистер чылча шаптырар айыылдан уштунуп шыдаваан нар. Январьның 19-та 59-ку армияның шериглери хоорайның барыын талазынче үнер оруктарны шуптузун ээлеп алган. Январьның 20-де бистиң шериглеривис вермахтың фашист шериглериниң кезектерин бүзээлээрин база узуткап чок кылырын дооскан болгаш Новгородту ээлеп алган. Дайзын кижи-даа база техника-даа талазы-биле улуг чидириглерге таварышкан. Бистиң шериглеривис дайзынның үш муң ажыг солдаттарын болгаш офицерлерин тудуп алган. Тулчуушкуннарга Волхов фронтузунуң шылгараан каттыжыышкыннарынга болгаш кезектеринге Дээди Кол командылакчының дужаалы-биле «Новгородчу» деп аттарны тывыскан. Тулчуушкуннуң хөй-хөй киржикчилери чазактың шаңналдары-биле шаңнаткылаан.

Новгородту хостаан совет дайынчылар коргунчуг үрелишкиннерни фашистерниң арааттанзыг үүлгедиин көргеннер. Чурттап болур хире чүгле дөртен бажың хоорайга арткан болган. Фашистер бистиң чонувуска хамаарышкан бурунгу тураскаалдарның чаңгызын-даа бүдүн арттырбааннар. XI вектиң национал архитектуразының кайгамчык үлегер-чижээ Софья дуганың үптеп кааптаннар. Ооң кол бопурук серизинден алдынны дүжүргеш, Германияже сөөртүп аппарган. Олар «Россияның муң чылы» тураскаалды бузуп үрегдээннер. Дайзынның хоорайны үрегдеп, үптеп дээрбедээни совет дайынчыларның килеңин кылыын улам хайныктырган. Дайзынны кам-хайыра чок чылча шавар, совет черден немец чуманы арыглаар деп, олар даңгыраглап турганнар.

Ол үеде мээң командылап турганым инженер шериглери дораан-на чурттакчыларга дузалажып кириптиксен. Фашистерниң бажыңнарга салып каан миналарын ап октап, бузундуларны аштап база чурттаар черлерни тудуп, кудумчуларны арыглап, электростанцияларны болгаш суг дамчыдар черлерни катап тургузуп турганнар.

Волхов фронтузунуң шериглери Новгород районунга дайзынның улуг бөлүглелиниишкинин чылча шапкан соонда, Батецкий-Луга угланыышкынынга, а ол ышкаш Шимск угланыышкынынга шавар халдаашкынны чоруттушаан, дайзынны Новгородтан 60—80 километр ырадыр сывырып чорудупкан.

Ужар чүүлдүң болгаш Балтийниң Кызыл Туктуг флодунуң деткимчези-биле Ленинград база Волхов фронтуларының чедиишкинниг шавар халдаашкынының түңнелинде Ленинград хоорайны дайзынның бүзээлээшкининден бүрүн хостаан. Ол тиилелгеге алдар кылдыр 1944 чылдың январь 27-де Ленинградка артиллерияның салюттаашкыны чаңгыланып үнген.

(СЭТА).

ДАЯНЫР КОЛ КҮШ

Культура амыдыралы

Найысылалдың культура албан черлери партия организацияларының идей-политиктиг болгаш кижизидилге ажылының кол даяныр күжү болбушаан, Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, он бирги беш чылдың дөрткү чылының планныг онаалдаларын күүседиринче ажылчы чонну мобилизастап турар. Культура-чырыдыышкын ажылының арга-хевирлери сайзыраңгайжып орар. Ылаңгыя бүдүрүлге участоктарынга диспуттар, портрет-кежээлер эртип турар. Культура университеттериниң, кижилерниң сонуургалдарының аайы-биле каттыжыышкыннарының клубтарның саны өскен.

Хоорайның культура албан черлеринге эрткен чылда хөй-ле янзы-бүрү хемчеглерни организастап эрттирген бис. Бот-тывынгыр уран чүүл хөгжүп орар. Сес муң ажыг бот-тывынгыр артистерни каттыштырып турар 60 ажыг коллектив ажылдап турар. Массалыг театржыткан көргүзүглерни солун кылдыр организастап эрттирип турар апарган.

Бааза хирези-биле быжыгып орар. Эрткен чылын электростанция районунда бир библиотеканы ажыткан. Хоорайның ыры, танцы ансамблинге, хореография школазынга, анияк көрүкчүнүң театрынга — ниитизи-биле 20 муң ажыг рубльге хепсынны дааратан, улуг өртектиг музыка херекселдериң база садып алгылаан.

Хоорайның культура албан черлеринде ажылдап турар 96 кижиниң 77-зи дээди болгаш тускай ортумак эртемниг. Өөредилгезин бот-өөредилге-биле уламчылап турарлар база хөй. Культура кадрларының аразында С. Л. Бухтуев, С. В. Лиховид, К. П. Воронков, Б. А. Коротеев, Н. Д. Евтифьева ышкаш хоочуннар база эки ажылдап турарын демдеглеп болур.

Анияктарның хостуг үезин чөп организастаарынче хоорккүскомнуң культура килдизи кичээнгейни салып келген. Эрткен чылын парктың танцы шөлүнге бежен ийи кежээни эрттирген, оларның чартык кезиин темалыг кылдыр чоруттувус. Кышкы үеде ындыг кежээлерни дискотекалыг «Енисей» Культура бажыңында эрттирип турар.

Бистиң хоорайывыста улусчу коллективтер база бар болгай. Ол дээрге хоорай ансамбли (удуртукчузу А. А. Гаппуров), анияк көрүкчүнүң театры (режиссёру А. Л. Чадамба) ойнаарактар болгаш улусчу театрдыр. Улусчу театрны № 48 тудуг эргелелиниң кызыл-булуңунда тургускан, ону режиссёр К. С. Оссур удуртуп турар. Ук коллектив шиилерни тургускаш, бүдүрүлгелерге, ол ышкаш Кызыл, Каа-Хем районнарының хову турлагларынга барып көргүзүп турар.

Ойнаарактар театры хоорайның культура бажыңнарынга, уруглар садтарынга, школаларга, пионер лагерьлеринге оон көргүзүп турар. Анияк көрүкчүнүң театры эрткен чылын хоорайга болгаш районнарга сезен удаа ажыг шии көргүскен. Амгы үеде үстүнде үш театр Совет Тываның 40 чылынга белеткенип турарлар.

Хоорайның культура албан черлери боттарының ажылын чоннуң аңгы-аңгы бөлүктериниң сонуургалдарын барымдаалап көөрүвче угландырган. Боттарының девисээринде турар бүдүрүлгелер болгаш өөредилге черлери-биле сырый харылзаалыг ажылдап турары эки. Оон аңгыда шериг-патриоттуг кижизидилгениң хемчеглерин ВЛКСМ хоорккому, хоорайның шериг комиссариады болгаш школа, өөредилге черлериниң хөй-ниити организациялары-биле кады эрттирип турган. Ылаңгыя «Енисей» Культура бажыңы янзы-бүрү темалыг кежээлерни, өске-даа ажылдарны эки чорудуп турар.

Чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле ажылды чайгы үеде агитшөлдерге, ол ышкаш «Бригантина», «Искатель», «Пограничник» уруглар клубтарында чорудуп турар. Бо клубтарда 30 бөлгүмде тос чүс ажыг уруглар киржип турар. Берге кижизидилгелиг уругларны ында киириштирип, чамдык ажылдарны чорудуп келген. Бо айтырыгда берге чүүл, бөлгүмнерни удуртур кижилерни тывары берге болуп турарында. Бо айтырыгны черле үндезини-биле эде көрүп, ону шиитпирлээринге бисче ВЛКСМ хоорккомунуң дээштиг дузазы негеттинип турар.

Хоорайның парыгынга дыштанык-чылар ортузунга масса-политиктиг ажыл элээн экижип орар. Конкурстар, делгелгелер, солун кижилер-биле ужуражыышкыннар, бүдүрүлгелер хүннери, театржыткан көргүзүглер дээш оюн-концерттер, лекция, беседалар, спортчу маргылдаалар хөйү-биле эртип турар. Кинолекторийлер ажылдап турар, оларны темалыг кылдыр тургускан. Эрткен чылын темалыг хемчеглерге паркка ниитизи-биле 148 муң кижи, аттракционнарга 370 муң кижи киришкен.

Бо бүгүнү чугаалап турагаш, дараазында чүүлдү демдеглээр апаар: хоорайның чурттакчыларының улам бедип орар сонуургалдарын хандырарынга парктың арга-курлавыры ам-даа улуг, ол чедир ажыглаттынмайн турар. А парктың бодунуң талазындан шиитпирлеттинмейн турар чугула айтырыглары база-ла бар болбайн аан. Ол айтырыгларны өөренип көрүп турар бис.

Хоорайның библиотекаларының ажылында четпейн турар айтырыг ном фондуларын чедир четчелевейн база ону чөп ажыглавайн турарында. Библиотекаларның фондузунда эртем, бойдус-тайылбыр болгаш техниктиг литература четпейн турар. Библиотека ажылдакчылары фондуну четчелеп көрбес, баш бурунгаар чагыглап киирбес чоруктар бар. Библиотекалар аразында ном солчулгазын четпес тургускан.

Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш кылып чорудар ажылдар бисте хөй. Февральда хоорайның бүдүрүлге, албан черлериниң, мартта — школачыларның, апрельде — өөредилге черлериниң бот-тывынгыр уран чүүл көрүлделери эртер. Улусчу талантыларның республика көрүлдезинге, ол ышкаш Совет Тываның 40 чылынга болгаш тиилелгениң 40 чылынга тураскаатакан бот-тывынгыр уран чүүл фестивалынга идепкейлиг киржири бистиң чугула сорулгавыс. Совет Тываның 40 чылынга байырлал концертинге, Москвага эртер литература, уран чүүл хүннеринге эки киржир апаар. Ук байырлалга таварыштыр стадионга болур театржыткан көргүзүгге белеткенири чугула. Улуг хорну, спорт болгаш танцы көргүзүглеринге амдан белеткенир ужурлуг бис.

Политиктиг чугула болуушкун — ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдаларга белеткел ажылдары чорупт турар. Культура, уран чүүл албан черлери партия организацияларынга ачы-дузазын көргүзүп, соңгукчулар ортузунга политмассалыг ажылды улам идепкейжидери чугула болуп турар. Хоорайның культура албан черлериниң бо хүннерде соңгукчулар-биле ажылды тускай план ёзугаар чорудуп, янзы-бүрү хемчеглер, ылангыя «Енисей», «Колос» Культура бажыңнарында эртип турар.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин пропагандалаар, амыдыралга боттандырар болгаш аңаа эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында чүүлдерни болгаш түңнелдерни чоңга тайылбырлап чедирер дээш культура, уран чүүл албан черлери бо хүннерде ажылдап турар.

М. БУЯНОВА.

Кызыл хоорккүскомунуң культура килдизиниң эргелекчизи.

ОЛИМПИАДАГА БААРЛАР

Солт-Лейк-Ситиде дооступ турар фигурлуг чуңгулаашкынга АКШ-тың чемпионадының призёрлары Сараевога кышкы Олимпий оюннарының киржикчилери болур.

Чааскаан чуңгулаашкынга үш дакпыр делегей чемпиону 25 харлыг Скотт Хэмилтон нарын композициялыг программаны көргүскеш, бо удаада база чурттуң бирги черин алган. 25 харлыг мөңгүн призёр Брайан Бойтано болгаш хүлер медальды бир дугаар алган Марк Кокрелл Сараевога Олимпий оюннарынга база киржирлер.

Делегей чемпиону 19 харлыг Розалинн Самнерс, 16 харлыг Тиффани Чин Заяк чааскаан чуңгулаарынга Олимпиаданың херзоженнер аразында оюннарга төлээлээрлер. «Олимпиаданың алдыны» дээш кол удурланыкчыларының бирээзи Самнерстиң программазын специалистер нарын элементилер четчири-биле кирген, «идегелдиг» деп үнелелди берип турар. Чурттуң чемпиону титулун бо сезонда камгалап алыры Самнерске ындыг-ла белен эвес болган. Кыска программага бирги черни алган анияк спортчу Чин аңаа шыырак удурланыкчы болган.

Фигурлуг эжеш чуңгулаашкынга Кэтлин болгаш Питер Каразерстер, Ли Энн Миллер — Уильям Фовер болгаш Джил Уотсон Берт Ленкон киржирлер. Акызы болгаш дуңмазы Каразерстерниң белеткели тергиининге четпейн турар. Кэтлин хостуг композиция күүселдезиниң үезинде барып ушкан болгаш оон-даа аңгы чамдык чазыгларны кылган. Ынчалза-даа чурттуң бирги черин ойнап алырынга ол спортчуларга шаптыктаваан.

Джуди Бламбер — Майкл Зайберт дошка танцылаарының талазы-биле чурттуң дөрт дакпыр чемпионнары. Онзагай артисчи болгаш аң тергиин аргаларын көргүскеннер. Олар америк танцы школазының эң эки талаларын шиңгээткен болгаш Европаның эң шыырак дуэттеринге шиңгыы конкуренцияны таварыштырарынга шиитпирлиг. Сараевоже чемпионнар-биле кады мөңгүн болгаш хүлер призёрлер Кэрол Фокс-Ричад Далли болгаш Элйза Спитц-Скотт Грегори олар база баар.

Олимпиадага киржир АКШ-тың шиилиндек командазы Сараевога январь 31-де, оюннар эгелээринге чедир бир неделя эрте, чедип келир.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫ

ФЕВРАЛЬ АЙНЫҢ РЕПЕРТУАРЫ

2. **«ЧАРАА-ЧЕЧЕН БИЛЕ ШИВИЖИГЕШ»** С. Козлов. (Тоол). Эгелээри 10 шакта.

3. **«ЧАРАА-ЧЕЧЕН БИЛЕ ШИВИЖИГЕШ»** С. Козлов. (Тоол). Эгелээри 10 шакта.

4. **«КӨДЭЭНИҢ ХӨӨННЕРИ»** С. Пюрбю. (2 кезектиг шии). Эгелээри 19.30 шакта.

5. **«ЧАРАА-ЧЕЧЕН БИЛЕ ШИВИЖИГЕШ»** С. Козлов. (Тоол). Эгелээри 12 шакта.
«КАРЖЫ ОЮННАР» А. Арбузов. (2 кезектиг драма). Эгелээри 19.30 шакта.

17. **«КАРЖЫ ОЮННАР»** А. Арбузов. (2 кезектиг драма). Эгелээри 19.30 шакта.

19. **«КӨДЭЭНИҢ ХӨӨННЕРИ»** С. Пюрбю. (2 кезектиг шии). Эгелээри 19.30 шакта.

24. **ТЕАТРЖЫТКАН КОНЦЕРТ** Эгелээри 19.30 шакта.

25. **«КАДАЙЛАНЫЫШКЫН»** Н. Гоголь. (2 көжегелиг комедия). Эгелээри 19.30 шакта.

26. **«ХАЙЫРААН БОТ»** В. Көк-оол. (2 кезектиг драма). Эгелээри 19.30 шакта.

27. **«ХАЙНЫЫШКЫННЫГ ШУГУМ»** О. Перекалин. (2 көжегелиг драма). Эгелээри 19.30 шакта.

28. **«АҢЧЫ-КАРА БИЛЕ АҢГЫР-ЧЕЧЕК»** Л. Гаврилова. (Шии-тоол). Эгелээри 19.30 шакта.

29. **ОЛ ХҮННҮҢ ШИИЗИН ТУСКАН ЧАРЛААР**
Коллективтиг чагыгларны 2-25-49 болгаш 2-35-88 телефоннар дамчыштыр хүлээп ап турар.

ОЙНАКЧЫ ЧОК ТЕАТР

Чоннуң уран чүүлүн сайзырадыр херекке киржири-биле Эрзин районга улусчу театрны каш чылдар мурнунда организастап тургускан. Баштайгы чылдарда чаңгыс көжегелиг шиилерни оон чоорту аңаа ойнаар кижилерни-даа шилип ап, чоңга биддингир шиилерни безин тургузуп турду. Ооң чижээнге Виктор Көк-оолдуң «Хайыраан бот», Салчак Токаның «Дөңгүр-оол» болгаш Кызыл-Эник Кудажының «Долуманың хуулгаазыны» деп шиилерин тургускаш, чоңга көргүзүп, багай эвес диртип турганын билир бис.

Бодунуң репертуарының болгаш ооң режиссуразының талазы-биле шору болуп, чамдык үелерде Эрзинниң суурларындан аңгыда, Тес-Хем болгаш Таңды районнарда совхозтарга, суурларга барып, ажылчы чоннуң сонуургаанын-даа көрүп чордувус.

Мен Эрзинниң улусчу театры тургустунарга аңаа база киржип, ойнап чорааннарның бирээзи мен. Сагыштан ыравас элээн чүүлдер артып калган. С. Пюрбюнүң «Найырал» деп шиизин тургусту. Ук шии элээн чедиишкинниг болган. Кызылга-даа кээп көргүстүвүс. Ооң соонда Бурят АССР-ниң Улан-Удэ хоорайга барып көргүскенивис уттундурбас. Аңаа баргаш ол көрүлдениң лауреаттары деп аттарга четкен бис.

Сөөлгү чылдарда Эрзинниң улусчу театрының ажылы шуут көзүлбестээн. Элдеп чүве, баштайгы чылдарда ол хире чедиишкинниг чорупи турган, ону доктаамал сайзырадырының улуу харын сөөлгү чылдарда ажылды шуут соксадып каан. Районнуң Культура бажыңында тускай шии бөлгүмү бар. Ол хирезинде оон тургускаш көргүзүпкен шиизи-даа чок. Ында тускай эртемниг режиссёр кижи база бар. Ооң чаңгыс-даа шии тургуспаанын бодаарга, ол өске ажылдар кылып турар хевирлиг.

Бистиң районга улусчу театр тургустунуп турар шагда аңаа шиилерге ойнап чораан мээң эш-өөрүм бистер ында-хаая театрывыстың салым-чолунуң дугайында айтырышкылаар бис. Культура бажыңының ажылдакчылары аңаа эгиннерин кыскылаар: «Шиилерге ойнаар күзелдиг улус тывылбастыр» дээрлер. Элдеп чүве. Канчап ындыг болган чоор? Суурда школачылардан эгелээш назы-хары улгады бергеннерге чедир боду төрүттүнген салым-чаяанныглар чок деп кайын болур. Таанда ойнапкы дег кижилер тывылбас дээрге элдептиг чүве-дир. Бир эвес чон ортузунче ханылап кирер, оларның-биле ажылдаар болза, чүнү-даа кылып ап болур.

Х. ДОНДУК.

ЧАРЛАЛДАР

1984 чылдың январь 29-та, воскресеньеде Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга делегей байдалының дугайында лекция болур. РСФСР-ниң «Билиг» ниитилелиниң лектору А. Ф. Бурцев лекцияны номчуур.

Залче баш бурунгаар тараткан абонементилиг болгаш билеттиг кирер. Билеттерни кирер эжик аксынга садар.

Тываның күрүне филармониязынга ажылдаары-биле 1-ги болгаш 2-ги класстың чолаачыларын, кладовщикти, вахтёрларны (аргалыг-ла болза эр кижилер) чалап турар.

Филармонияның турар чери: Кызыл хоорайның Щетинкин-Кравченко кудумчузунда № 58 бажыңда, кадрлар килдизи. Телефон № 2-46-02.

ТЫВАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА
ЯНВАРЬ 31-ДЕ

Воронеж филармониязының **«С УЛЫБКОЙ И ПЕСНЕЙ»** деп эстрада коллективиниң концерти болур.

Киржикчилери: РСФСР-ниң алдарлыг артизи Любовь **АВДЕЕВА**, РСФСР-ниң алдарлыг артизи **Владимир ЩЕЛКАЛИН, Татьяна ТИШКОВА. Владимир ЛЫСИКОВ** (эстрада танцылары), **Инна ХОХЛОВА** (баштактаныышкын, конферанс).

Уран чүүл удуртукчузу — РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. ЩЕЛКАЛИН.

Эгелээри — 18.30 болгаш 20.30 шактарда.

ТВ

ЯНВАРЬ 27-де
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Чудеса без чудес». 9.25 — «Блокада». Ийиги кезээ. Бирги фильм. 11.05 — Концерт залында — школачылар. 11.55 — Телемедээлер. 12.00 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.40 — Я. Сибелиус. 7-ги симфония. Финн радиозунуң симфониктиг оркестри күүседир. 16.05 — Шыдыраа школазы. Мергежил кичээлдери. 16.35 — Концерт. 17.00 — «Тоолта аалдаашкын». «Маугли». 18.00 — «Эртем болгаш амыдырал». 18.30 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Р. Леденев — «Элегический секстет». 19.20 — Школа реформазының дугайында телевизледи чугаалажып тур бис. РСФСР-ниң чырыдыышкын министри Г. П. Веселов-биле беседа. 19.55 — «Блокада». 2-ги кезээ. Ийиги фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Телеклуб. 23.05 — Документалдыг телефильм. 23.20 — 23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг фильм. 8.35 — Төөгү. 4 класс. 9.05 — Англи дыл. 9.35 — Төөгү. 4 класс. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Астрономия. Сылдыстарлыг дээр. 10.35 — География. 5 класс. 11.05 — Д. Дефо болгаш ооң «Робинзон Крузо» деп ному. 11.40 — География. 5 класс. 12.10 — Төөгү. 9 класс. 12.40 — Англи дыл. 13.10 — «Знай и умей». Школачыларга эртем-өөредиглиг дамчыдылга. 13.55 — «В. Гаршинниң дугайында сактыышкыннар». 14.55 — ССРЭ-ниң күрүне эрге-чагыргазының органнарының системазының дугайында дамчыдылга. 15.25 — Телемедээлер. 15.30 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.45 — Тыва шүлүк чогаалында лирика. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азияның төвү». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.20 — Баскетболга ССРЭ-ниң бирги чери дээш маргылдаа. Эр улус. «Жальгирис» (Каунас) — «Тудугжу» (Киев). 21.00 — «Үе». 21.35 — Уран-чечен фильм. 23.00 — 23.50 — Музыкалыг дамчыдылга.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, хар чагбас. Соңгу-чөөн чүктен хаттың күжү секундада 2—7 метр. Дүне агаарның температуразы 43—48, чамдык черлерге 33—38 градус соок. Хүндүс 28-33, чамдык черлерге 25 градус чедир соок.

Автооруктарга эртенги үеде туманнаар, көстүрү 1 км.

Кызылга чуга булуттаар, хар чагбас. Дүне агаарның температуразы 43—45, хүндүс 29-31 градус соок болур.

КИНО

ЯНВАРЬ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Жёлтая роза» 9.30, 11.30, 13.30, 18.30, 21.30, «Анна Павлова» 15.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мультсборник» 10.00, «Ученик лекаря» 11.30, 15.10, «Чёрный тюльпан» 16.40, 18.35, 20.30, «900 незабываемых дней» 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Точка отсчёта» 16.50, 18.40, 20.30, «Принц за семью морями» 15.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Киносборник» 11.00, 13.30, «Дополнительный след» 15.00, 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Без свидетелей» 18.00, 20.00 шактарда.

Кызылдың тууйбу заводунга ажылдаары-биле **даш үүрмектээр черниң мастерин, кол энергетикти, тууйбу хептекчилерин, өрттедир болгаш уштур ажылчыннарны** чалап турар. Тууйбу өрттедип азы уштурунга 12.5 чыл ажылдаан кижилер 5 чыл мурнай пенсияже үнер. Дүнеки ээлчегде ажылдаар ажылчыннарны шуптузун халас чем-биле хандырар. Чыл төнчүзүнүң түңнелдерин ёзугаар акша шаңналын тыпсыр.

Заводтуң турар чери: Кызыл хоорайның Кирпичная кудумчузу, № 1. Кадрлар килдизи, телефон № 2-11-31.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыы № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретарьнаттын 2-23-35 партийлиг амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2042.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС — 00015.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 24 (12414) | 1984 чылдың январь 28, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

1984 чылдың март 4— ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар хүнү

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 40 ЧЫЛЫН ТӨЛЕПТИГ УТКУУЛ!

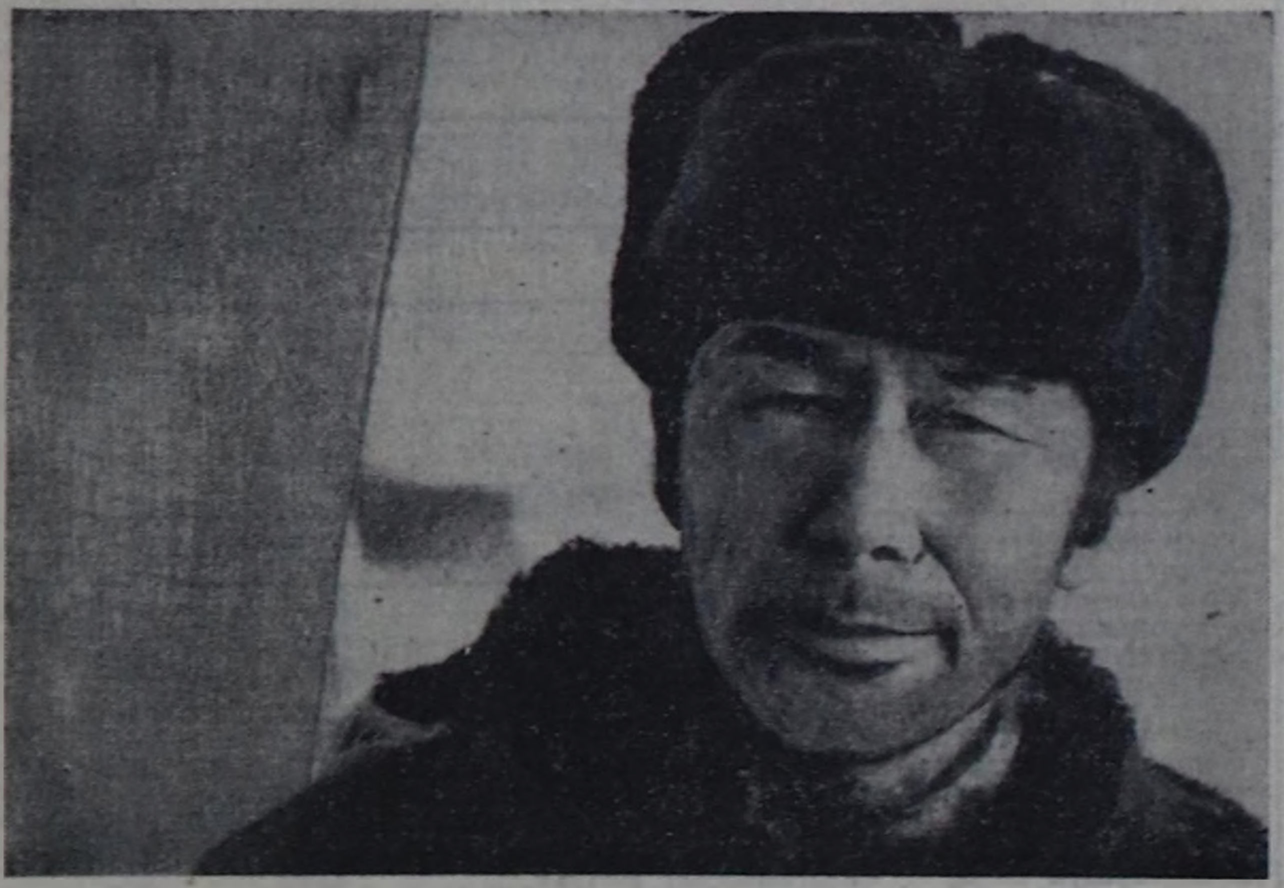

ХОЙДАН-НА— ХУРАГАН

Чудаан Садар — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Эйлиг-Хем салбырында мурнакчы малчыннарның бирээзи.

Ол он бирги беш чылдың өзек чылында төрүүр чүс хойга онаапштыр 100 хураганны доруктурган. Бо хүннерде оон коданында хойнуң төрүүрү түлүктеп турар. Төрээн хойларның хураганнары шупту онча.

Чудаан Григорьевич беш чылдың дөрткү чылында чүс башка онаапштыр 101 хураганны доруктурарын хүлээнген. Хойнуң деңгелиниң шыыраа, мал чеминиң четчири болгаш хураганнарның боткуру ол хүлээлгениң чедиишкинниг күүсеттинерин херечилеп турар.

ЧУРУКТА: Ч. САДАР. А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

КЫЗЫЛ РАЙОНГА ТУКТУ ТЫВЫСКАНЫ

Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедири, мал бажын өстүрери, оларның онча-менди болуруң болгаш чаш төлүн камгалап алырын хандырары дээш он бирги беш чылдың үшкү чылында республикага социалистиг чарыштың түннелдери-биле төп зонаның районнарындан тиилекчи болган Кызыл районга СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун тыпсырынга тураскааткан байырлыг хурал районнуң «Мир» Культура бажыңынга дүүн болган.

Байырлыг хуралды СЭКП райкомунуң бирги секретары К. Н. Шулуу ажыткан.

Районнуң партия, совет органнарының удуртукчулары, совхозтарның директорлары, партком секретарьлары, бүдүрүлгениң болгаш көдээ ажыл-агыйның мурнакчылары хуралга олурушкан.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар хуралга чүве чугаалаан болгаш бедик шаңналды тывыскан.

СЭКП Төп Комитединиң декабрь (1983 ч.) Пленумунга бүгү чурттуң улус ажыл-агыйынга чугула ужур-дузалыг айтырыгларны чугаалашкан. Партия ТК-ның Пленумунуң шиитпирлерин болгаш аңаа Ю. В. Андроповтуң чугаазын бүгү ажылчы чон изиг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле хүлээп алгаш, кодурлүүшкүннүг ажылдап турарын ол демдеглээн.

«Х Улуг хурал», «Кара-Хаак», «Тинилелге» совхозтарның мурнакчы кадарчыларын, саанчыларын болгаш районда көдээ ажыл-агыйның өске-даа мурнакчыларын адап, оларның төлептиг ажыл-херээн ол айыткан.

«Суукпак» совхозта хаван азыраар комплекс, куш фабриказы, «Тинилелге» совхоз багай эвес көргүзүглерлиг.

Партия ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринде бүдүрүлгелерге, ажыл-агыйларга пландан ажыр күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 1 хуу бедидерин болгаш продукцияның бот-үнезин планда көрдүүгенинге немей 0,5 хуу чиңгедирип чедип алырының чугулазын айыткан. Районга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 1 хуу бедидери: капитал тудугга 45 муң рубльдиң ажылдарын немей бээри, бараан саарылгазынга 240 муң рубльди немей сайгарары, 500 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн немей ажыглалга кииреи-дир. А бот-үнени 0,5 хуу чиңгедири капитал тудугга 23 муң рубльдиң камналгазын алыры-биле деңнежир. Ынчангаш улус ажыл-агыйынга планнаашкынны болгаш эргелеп башкарылганы экижидери, ажыл-агыйны чорударының стиль, методун сайзыраңгайжыдары — хүннүң айтырыы деп, эш Ч.-Д. Б. Ондар чугаалаан.

Чер-черлерге ажыл-херекти экижидеринге бирги удуртукчунуң ролюнуң чугулазынга ол доктааган, чамдык кескү чижектерге ону тайылбырлаан.

Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун күштелдирериниң чугулазын ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунга база айыткан. Ынчангаш ажыл шагы үзерлерге, чалгааларга, ниитиниң корум-чурумун хажыдар кижилерге эптеш чок байдалды коллектив бүрүзүнге тургузуп, сагылга-чурумну шыңгыырадыр ужурлуг.

Тываның Совет Эвилелинге эки тура-биле каттышканындан бээр 40 чыл юбилейиниң чоокшулап келгени улам-на күженишкинниг ажылдаарын хүлээндирип турар. Часкы хову ажылдарынга техника септелгезин дүргедедир, ыяк белеткенир. Совет Тываның 40 чылынга уткуштур социалистиг чарышты районга калбартыры чугула.

Шилчиир Кызыл тукту алган районнуң ажыл-агыйларындан мурнакчылар — куш фабриказындан бригадир Н. Ф. Ванникова, «Тинилелге» совхозтан бригадир Д. С. Дандар, «Көк-Тей» совхозтан бригадир П. П. Иванов олар санал бергеш, бедик шаңналды шыңзыдар дээш шалыпчы ёзу-биле ажылдаарын хүлээнип турганнар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, он бирги беш чылдың дөрткү чылының онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүседир дээш районнуң ажыл-ишчилери улам-на бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдаар дээрзин партияның Кызыл райкомунуң бирги секретары К. Н. Шулуу чугаалаан.

(Бистиң корр.).

ХҮЛЭЭНГЕН

«Тыва көдээ тудуг» трестиң Чаа Шагаан-Арыгда № 586 КМК-ның тудугжулары «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы ээлчегге идепкейлиг киришкеш, эрткен чылдагы арга-курлавырын быжыглап ажылдап турар. План ёзугаар олар 1747 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга кирер турган, херек кырында 2172 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн дужааган. Аныяк бригадир Иван Лаңзының бригадазы ай, квартал планнарын доктаамал ажыр күүседип келген.

Амгы үеде 20 кижи составтыг тудугжу бригаданың кежигүннери «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Арысчан сүт-бараан фермазында чаа төлевилелдиң инек кажаазын тудуп эгелей бергеннер. Ажылчыннар Х. Базыр-оол, В. Достай-оол хүн нормазын ажыр күүседип турар. Тудугжулар ол кажааны ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар хүнүнге чедир бүрүн тудуп доозарын хүлээнип турар.

Н. ТАНДЫ-ООЛ.
Улуг-Хем район.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар талазы-биле округтарның соңгулда комиссияларынга

АЖЫК ЧАГАА

Эргим эштер!

Бистер, СЭКП Төп Комитединиң кежигүннери, бүдүрүлгелерниң, организацияларның, албан черлериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның, өөредилге черлериниң коллективтеринден болгаш шериг кезектеринден, ол ышкаш округтарның соңгулда мурнунуң хуралдарының киржикчилеринден бистерни түс бүрүвүстү ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының депутаттарының кандидаттары кылдыр хөй-хөй соңгулда округтарындан депшиткениниң дугайын дыңнаткан болгаш ол соңгулда округтарындан бүрүткедиринге чөпшээрелин бээрин дилеп турар чагааларны болгаш телеграммаларны алдывыс.

Бистерни ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттарның кандидаттары кылдыр депшиткен күш-ажылчы коллективтерге, ажылчыннарга, колхозчуларга, инженер-техниктиг ажылдакчыларга, албан-хаакчыларга, эртемниң болгаш культураның ажылдакчыларынга, Арминың болгаш Флоттуң дайынчыларынга, коммунистерге болгаш партия кежигүнү эвестерге, бүгү соңгукчуларга чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенивисти илергейлеп тур бис. Бо бедик аттарны болгаш биске көргүскен улуг бүзүрелди чоннуң өрге-ажыктарын, тайбыңны камгалаарының болгаш быжыглаарының дугайында сагыш салырын чүүден-даа бедик кылдыр көрүп турар ленинчи Коммунистиг партияга бүрүнү-биле хамаарыштырып тур бис. Бистер соңгукчуларның бүзүрелин болгаш чаңгыс ап-сеткилдиг чоруун бистиң ниитилелдиң бузулбас сырый каттыжыышкынының, партияның иштики болгаш даштыкы политиказын совет кижилерниң долузу-биле деткип турарының, Төрээн чурттуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчү-шыдалын эрес-шудургу күш-ажылы-биле быжыглаар. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш оон дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, 1984 чылдың болгаш бүгү беш чылдың планнарын чедиишкинниг күүседир деп оларның шиитпирлииниң херечизи кылдыр көрүп тур бис.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында Хоойлуга дүүштүр бистерниң түс бүрүзү чүгле чаңгыс округка бүрүткедип болур болганда, дараазында округтарга бүрүткедиринге чөпшээрежирин бистерге СЭКП Төп Комитеди сүмелээн:

Андропов Ю. В.— Эвилел Совединге, Пролетар соңгулда округу, Москва хоорай

Алиев Г. А.— Эвилел Совединге, Баку-Ленинск соңгулда округу, Баку хоорай

Воротников В. И.— Эвилел Совединге, Россошанск соңгулда округу, Воронеж область

Горбачев М. С.— Эвилел Совединге, Ипатов соңгулда округу, Ставрополь край

Гришин В. В.— Эвилел Совединге, Перово соңгулда округу, Москва хоорай

Громыко А. А.— Эвилел Совединге, Минск-Москва соңгулда округу, Минск хоорай

Кунаев Д. А.— Эвилел Совединге, Алма-Ата-Ленинск соңгулда округу, Алма-Ата хоорай

Романов Г. В.— Националдар Совединге, Ленинград хоорай соңгулда округу, РСФСР

Соломенцев М. С.— Эвилел Совединге, Шахта соңгулда округу, Ростов область

Тихонов Н. А.— Националдар Совединге, Москва хоорай соңгулда округу, РСФСР

Устинов Д. Ф.— Эвилел Совединге, Кунцево соңгулда округу, Москва хоорай

Черненко К. У.— Эвилел Совединге, Куйбышев соңгулда округу, Москва хоорай

Щербицкий В. В.— Эвилел Совединге, Ленинск соңгулда округу, Киев хоорай

Демичев П. Н.— Эвилел Совединге, Люберцы соңгулда округу, Москва область

Долгих В. И.— Эвилел Совединге, Ленинск соңгулда округу, Красноярск край

Кузнецов В. В.— Националдар Совединге, Вологда соңгулда округу, РСФСР

Пономарев Б. Н.— Националдар Совединге, Калинин соңгулда округу, РСФСР

Чебриков В. М. — Националдар Совединге, Сухуми-Ленинск соңгулда округу, Абхаз АССР

Шеварднадзе Э. А.— Националдар Совединге, Тбилиси-Ленинск соңгулда округу, Грузия ССР.

Зимянин М. В.— Националдар Совединге, Краснодар соңгулда округу, РСФСР

Капитонов И. В.— Эвилел Совединге, Кинешма соңгулда округу, Иваново область

Лигачев Е. К.— Эвилел Совединге, Томск соңгулда округу, Томск область

Русаков К. В.— Националдар Совединге, Ленинакан төп соңгулда округу, Армян ССР

Рыжков Н. И.— Эвилел Совединге, Чкалов соңгулда округу, Свердловск область

Депутаттарга кандидаттарны бүрүткээрде бо чагааны документ кылдыр барымдаалап көөрүн ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының соңгулдаларының талазы-биле хамаарышкан округтарның соңгулда комиссияларындан дилеп бис.

АНДРОПОВ Ю. В.	СОЛОМЕНЦЕВ М. С.	ПОНОМАРЕВ Б. Н.
АЛИЕВ Г. А.	ТИХОНОВ Н. А.	ЧЕБРИКОВ В. М.
ВОРОТНИКОВ В. И.	УСТИНОВ Д. Ф.	ШЕВАРДНАДЗЕ Э. А.
ГОРБАЧЕВ М. С.	ЧЕРНЕНКО К. У.	ЗИМЯНИН М. В.
ГРИШИН В. В.	ЩЕРБИЦКИЙ В. В.	КАПИТОНОВ И. В.
ГРОМЫКО А. А.	ДЕМИЧЕВ П. Н.	ЛИГАЧЕВ Е. К.
КУНАЕВ Д. А.	ДОЛГИХ В. И.	РУСАКОВ К. В.
РОМАНОВ Г. В.	КУЗНЕЦОВ В. В.	РЫЖКОВ Н. И.

1984 чылдың январь 27.

ЧАҢГЫС ҮН-БИЛЕ ДЕТКИИШКИН

СЭКП Каа-Хем райкомунуң хуралдаар залынга дүүн барык ийи чүс хире кижи чыылган. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Бии-Хемниң № 653 соңгулда округунуң аңаа болган хуралынга округтуң соңгулда комиссиязының кежигүннери, районнуң күш-ажылчы коллективтериниң төлээлекчилери киришкен.

Хуралды соңгулда комиссиязының даргазының оралакчызы А. Д. Есипов ажыткан.

Бо чылдың мартта ССРЭ-ниң Дээди Совединге болур соңгулдалар дугайында, соңгулдаларга белеткелдиң чорук турарының дугайында илеткедди СЭКП райкомунуң секретары Н. О. Товуу кылган. Күрүне эрге-чагырганың дээди органынга депутаттарга кандидаттарның депшилгези тооглуг үеде чорул турарын ол чугаалаан. Совет кижилер, оон иштинде Тываның ажылчы чоннары партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш шудургу ажылдап турар үеде ээлчеглиг ол кампания калбарган.

Каа-Хем районнуң ажыл-агыйларының, үлетпүр бүдүрүлге черлериниң коллективтери он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын бүрүн күүседир, боттарының күш-ажылы-биле делегейге тайбыңны быжыглаарынга салыышкынын киирер дээш ажылдап турар. Олар СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң «Правда» солуннуң айтырыгларынга чоокта чаа берген харыызын изиг-биле деткип, делегейге быжыг тайбың дээш, улустарның келир үедеги аас-кежии дээш Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың могаг чок демиселиниң база бир бадыткалы кылдыр хүлээп көрүп турар. Аңаа харыы кылдыр улам күженишкинниг ажылдаар. СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, аңаа эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айыткан сорулгаларны болгаш түңнелдерни күүседир дээш, каа-хемчилер бүгү күжүн мөөңнеп турар.

Он бирги беш чылдың үшкү чылында районнуң ажыл-агыйлары көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш садар талазы-биле чамдык чедиишкиннерни чедип алган. Сүт планы 103 хуу күүсеттинген, эът болгаш сүт садарының планын СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, «Бүрен», сүттү — «Совет Тыва» болгаш «Бүрүнгаар» совхозтар чедиишкинниг күүсеткен.

Бо хүннерде хой оолдаашкыны районда түлүктээн. Мал төлүн менди камгалап алыр дээш малчын бүрүзү күженишкинниг ажылдап турар. Ынчалза-даа чедир шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар районда эвээш эвес. Оларны бүрүн чайладып, Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур ужурлуг бис.

СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг база «Красное знамя» совхозтарының ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары чоокта чаа болган хуралдарынга СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң механизатору Г. В. Новиковту ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидадынга депшиткенин оратор чугаалааш, ону деткииринче округтуң соңгулда комиссиязының кежигүннерин, күш-ажылчы коллективтерниң төлээлекчилерин кыйгырган.

«Красное знамя» совхозтуң инек кадарчызы Д. С. Салчак, районнуң орук-септелге-тудуг эргелелиниң ажылдакчызы З. И. Степанова, Сарыг-Септиң № 2 ортумак школазының башкызы А. И. Лыткина, районнуң үлетпүр комбинадының ажылчыны М. А. Цыбин, райпода партбюро секретары М. Н. Тленко олар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидадынга мурнакчы механизатор Г. В. Новиковту депшиткениниң боттарының коллективтериниң өмүнээзинден деткээннер.

Санал бергеннер түс-түс коллективтеринде байдалдың дугайында база чугаалааннар. Районнуң мал чеминиң белеткелчилери эрткен чылын 13 250 тонна сигенни, 22,8 муң тонна силосту белеткеп, планын ажыр күүсеткен. Бо чедиишкинге СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң мал чеми белеткээр механизаторларының, ылаңгыя Г. В. Новиковтуң салыышкыны улуг деп демдеглээннер. Ынчалза-даа көдээ ажыл-агыйда, үлетпүр бүдүрүлге черлеринде чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар эвээш эвес. Ылаңгыя мал бажын өстүрер, оон продуктулуун бедидер талазы-биле ап турар хемчеглер ам-даа дээш чок. Күрүнеге эът болгаш дүк садар талазы-биле эрткен үш чылдың планы күүсеттинмээн. Ол четпестерни чайладырының хемчеглерин дарый ап, Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш коллектив бүрүзүнге социалистиг чарышты дээштиг организастаары чугула.

Георгий Викторович Новиковту ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидадынга депшиткен коллективтерниң шиитпирин деткиир деп ол хуралдың протоколунда айыткан. Депутатка кандидаттың бүзүреттирген кижилерин аңаа соңгаан.

• • •

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының Националдар Совединге соңгулда мурнунуң округ хуралы партия Бии-Хем райкомунуң хуралдаар залынга дүүн болган. Хуралды округтуң соңгулда комиссиязының даргазы В. З. Верзакова ажыткан болгаш улус депутаттарының Бии-Хем район Совединиң күскомунуң даргазы М. К. Дамчайга сөс берген.

Бии-Хемниң ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир демей, партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның оон соондагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш күженишкинниг ажылдап турар дээрзин ол чугаалаан. Районнуң көдээ ишчилери, үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары-биле чылдың баштайгы хонуктарындан эгелеп бүгү-ле аргаларын, курлавырларын санап, чаа-чаа хүлээлгелерни ап турар. Оон-биле чергелештир соңгулдаларга белеткел ажылдары база хайнышкынныг. «Саян» совхозтуң ажыл-ишчилериниң коллективи чоокта чаа болган хуралынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадының кандидадынга кожазында Каа-Хем районнуң СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң механизатору Г. В. Новиковту депшидер деп шиитпирни хүлээп алган. Ону Туранның ыяш ажыл-агыйы деткээн. Ук кандидатураны деткииринче районнуң күш-ажылчы коллективтериниң төлээлекчилерин райкүскомнуң даргазы кыйгырган.

«Саян» совхозтуң партком секретары А. В. Кукарин, «Өөк» совхозтуң директору В. Г. Бессонов, Хадың көдээ Совединиң күскомунуң даргазы М. О. Манчык-оол олар округтуң соңгулда мурнунуң хуралынга санал бергеш, Г. В. Новиковтуң кандидатуразын бүрүнү-биле деткип турарын түс-түс коллективтериниң өмүнээзинден чугаалааш, бөгүнгү ажылишке, даартагы сорулгаларга доктааганнар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Бии-Хемниң № 653 соңгулда округунга бүрүткеттирер чөпшээрелин бээрин депутатка кандидат, СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң механизатору **Георгий Викторович Новиковтан** диилээр деп шиитпирни хуралдың киржикчилери хүлээп алган.

Соңгукчуларга кыйгырыгны хүлээп алган болгаш депутатка кандидаттың бүзүреттирген кижилерин соңгаан.

СОВЕТ КИЖИЛЕР— ТАЙБЫҢНЫҢ БҮЗҮРЕЛДИГ КАМГАЛАКЧЫЛАРЫ

Делегейге тайбыңче совет улустуң чаагай күзел-соруу «Правда» солуннуң айтырыгларынга эш Ю. В. Андроповтуң харыыларында база катап бүзүрелдиг илергейлеттинген. Чер бөмбүрзээниң кырынга диргелип келген дайын айыылын эвээжедир төлээде, ядролуг чепсекти немей бүдүрерин хамыктың мурнунда соксадырын Каттышкан Штаттарга саналдаан.

Космосту дайын сорулгаларынга ажыглаар дээн Пентагоннуң планнары боочепсекти улам-на эндере бүдүрериниң кедергей кыжанышкынын тургузуп турар. Калчаалыг болгаш мугулай ол планнарның халаптыг уржуктарын баш бурунгаар бодаары безин берге-дир. Болуушкуннарның шак ынчаар хөрлээлей бээрин болдурбазы, чугаалажыышкыннарны эгелээри эргежок чугула деп, Ю. В. Андропов онзалап айыткан. Космоска күштү ажыглаарын болдурбас талазы-биле тодаргай саналдарны Совет Эвилели көдүрген.

Совет күрүнениң тайбың саналдарын даштыкы чурттарда хөй миллион кижилер изиг-биле деткип, чүүлдүгзүнүп турар. Барыын чүк чурттарында өөредилге болгаш чырыдыышкын ажылдакчылары-биле хөй удаа ужуражып, чугаалашкан мен. Совет Эвилелиниң тайбың инициативаларын олар бедиги-биле үнелеп турар. Вашингтоннуң милитарисчи политиказын бүгү делегейде буруу шаап, аңаа шыңгыы удурланып турар. Тайбың дээш демиселчилерниң хүрээлеңи өскен. Совет кижилер тайбыңның херээн боттарының эрес-шудургу күш-ажылы-биле быжыглап турар.

А. АТАХОДЖАЕВ,
Күрүнениң Самаркандыда университединиң ректору, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады.

• • •

Амгы үеде бурунгаар депшилгениң кижи бүрүзүнүң кол-ла кичээнгей салып турар айтырыы — делегейни дайын өртүнден камгалаары болур. Бо дугайында «Правда» солуннуң айтырыгларынга эш Ю. В. Андроповтуң харыыларында тодаргай көргүстүнген.

«Делегей улам-на айыыл чок болу берген» дээр бадыткаашкыннарны АКШ-тың болгаш НАТО-нуң удуртукчу бөлүктери сөөлгү үеде нептередип эгелээнин эш Ю. В. Андропов харыыларында буруу шапкаш, делегейде айыылдыг дүшкүүрлүг чоруктуң чылдагааннары чайлаттынмаанын айыткан. Хүннүң-не радио, телевидение, солуннар дүвүрээзиниң медээлерин дыңнадып турар. Тайбыңга ынакшылдыг ак сеткилдиг кижи бүрүзүнүң хүлээлгези болза дайынның коргунчуг өрт хып үнмезин дээш бүгү-ле чүүлдерни кылыры болур.

Ылаңгыя бистерге, күш-ажылдың кижилеринге, социалистиг Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчү-зүн быжыглаар дээш шалыпчы ажылдаары — ыдыктыг хүлээлге. Ону бригаданың хойжулары эки билир, ынчангаш ниитиниң малының баш санын көвүдедир, продуктулуг чорууң бедидер дээш ажылдап турарлар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр 1 хуу бедидер болгаш продукцияның бот-үнезин чартык хуу немей чиңгедирин эш Ю. В. Андропов СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунга чугаазында айыткан. Ол партийжи даалганы күүседири малчыннарга база онаажыр. Ынчангаш бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алдывыс. Бо чылын төрүүр чүс баш хойга онаапштыр 120 хураганны менди доруктурарын, бир баштан-на 2,5 килограмм дүктү кыргып алырын хүлээнген мен. Амгы үеде хөй хүр кыштап турар, сөглээн сөстү ээлеп болурунуң бүгү аргалары бар.

Х. КУУЛАР,
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, Сүт-Хөл районда «Октябрь 30 чылы» совхозтуң хойжузу.

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарының 1984 чылда социалистиг чарыжының

НЕГЕЛДЕЛЕРИ

Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин республиканың күш-ажылчы коллективтери, бүгү ажылчы чоннары удуртулга болдуруп, социалистиг чарышты калбартпышаан, 1984 чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин, он бирги беш чылдың планнарын ниитизи-биле күүседир болгаш ажыр күүседир дээш улам идепкейлиг демисежир. ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттыжып киргенинден бээр 40 чылын ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга чаа-чаа чедиишкиннер-биле демдеглээр сорулгалыг.

Чаржып турарларның күжениишкиннери хамыктың мурнунда кол бүдүрүлге фондуларын долу болгаш ажыктыг ажыглаарынга, чаа техниканы болгаш мурнакчы технологияны, чаартыкчыларның болгаш мурнакчыларның дуржулгазын шиңгээдип нептередиринге үндезилээш, бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидеринче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүреринче, продукцияның бот-үнезин чиигедиринче, камналганың болгаш хумагалалдыг чоруктуң чурумун быжыглаарынче, чиг-эттиң, материалдарның, одаар чүүлдү болгаш электри энергиязын, акша-хөреңгиниң чоп ажыглаарынче, чонның өнчүзүнүң кадагалалын хандырарынче, бүдүрүлгениң культуразын бедидеринче, күш-ажыл камгалалын болгаш айыыл чок болур чоруктуң техниказын экижидеринче, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр чорукту хөгжүдеринче, күш-ажылдың болгаш хөй-ниитиниң сагылга-чурумун быжыглаарынче угланган турар ужурлуг.

Чарыштың тиилекчилерин тодарадыры

Эң эки көргүзүглерин чедип алган болгаш 1984 чылдың планнарының база социалистиг хүлээлгелериниң кол көргүзүглерин чедиишкинниг болгаш ажыр күүседирин хандырган районнарны, хоорайларны, бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның, совхозтарның, бригадаларның, фермаларның коллективтерин, бүдүрүлгениң мурнакчыларын социалистиг чарышка тиилекчилер деп санаар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, продукцияның бот-үнезин чиигедир, материалдыг, чиг-эт болгаш одалга-энергетиктиг курлавырларны, акша-хөреңгилерни камнаар, ажыл шагының чидиринин кызырар талазы-биле даалгаларның күүсеттингенинче онза кичээнгей чарыштың түңнелдерин үндүрүп турган үеде угланган турар ужурлуг.

Чарыштың түңнелдерин үндүрери

Үлетпүр, транспорт болгаш харылзаа, садыг, коммунал-амыдырал хандырылгазы

Чарыштың түңнелдерин районнарның болгаш хоорайларның, ол ышкаш бүдүрүлгелер болгаш организациялар коллективтериниң аразынга — немей өзүп турар түңнелди барымдаалап квартал санында (IV кварталдан аңгыда) база чылда бир катап үндүрер. Ук адырларның ажылдакчыларының аразынга ниитизи-биле чылда бир катап үндүрер.

Көдээ ажыл-агыйга чарыштың түңнелдерин үндүрери

Чер ажылының талазы-биле:

районнарның болгаш совхозтарның аразынга — адырның ниитизи-биле чылда хөгжүлдезиниң кол көргүзүглерин барымдаалап;

мал чемнерин белеткээр талазы-биле районнар аразынга —мал чемнериниң массалыг белеткээшкининден эгелээш — айда ийи катап, сөөлгү түңнелин —1984 чылдың ноябрь 1-де;

совхозтарның бүдүрүлге салбырларының болгаш чер ажылдакчыларының аразынга —ниитизи-биле чылда бир катап үндүрер.

Мал ажылының талазы-биле:

районнарның, совхозтарның аразынга — немей өзүп турар түңнелди ёзугаар адырның хөгжүлдезиниң кол көргүзүглерин барымдаалап—1984 чылдың апрель 1-де, июль 1-де, октябрь 1-де база 1985 чылдың январь 1-де байдалды барымдаалап чылда бир катап;

бригадалар болгаш фермалар коллективтериниң, ол ышкаш мал ажылдакчыларының аразынга — ниитизи-биле чылда бир катап үндүрер.

Чарыштың тиилекчилерин шаңнаары

Үлетпүр, тудуг, транспорт болгаш харылзаа, садыг, коммунал-амыдырал хандырылгазы

Чарышка тиилээн районну азы хоорайны, бүдүрүлгелер болгаш организациялар коллективтерин (шупту 10 коллективти) кварталда ажыл түңнелдерин барымдаалап шилчип чоруур Кызыл туктар-биле, акша-биле шаңнаар. Кварталдың түңнелдерин барымдаалап тыпсыр акша шаңналдарының түңү районга азы хоорайга — 500 рубль, 100 чедир кижи ажылдап турар бүдүрүлгелер болгаш организациялар коллективтеринге — 100 рубль, 100-тен 200 чедир кижи ажылдап турарларга — 200 рубль, 200-тен 500 чедир кижи ажылдап турарларга — 300 рубль, 500-тен хөй кижи ажылдап турарларга — 500 рубль болур. Чылда ажыл түңнелдерин барымдаалап шилчип чоруур Кызыл туктар болгаш дипломнар-биле шаңнаар. Чыл түңнелдерин барымдаалап тыпсыр акша шаңналдарының түңү районга азы хоорайга — 1000 рубль, 100 чедир кижи ажылдап турар бүдүрүлгелер болгаш организациялар коллективтеринге — 150 рубль, 100-тен 200 чедир — 300 рубль, 200-тен 500 чедир — 500 рубль, 500-тен хөй кижи ажылдап турар коллективтерге — 700 рубль болур.

Чарышка тиилээн беш комсомолчу-аныяктар коллективтеринге 100 рубль чедир акша шаңналы-биле кады шилчип чоруур Кызыл туктарны (квартал санында) тыпсыр. Чыл дургузунда ажылдың түңнелдерин ёзугаар чарышка тиилекчилер болган алды комсомолчу-аныяктар коллективтеринге ВЛКСМ обкомунуң шилчип чоруур Кызыл туктарын болгаш 200 рубль түңнүг акша шаңналдарын тыпсыр.

Көдээ ажыл-агый

Чер ажылының талазы-биле:

Көдээ ажыл-агый культураларының дүжүткүр чоруун бедидер, чер ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш оларны күрүнеге садарын көвүдедир, эки шынарлыг мал чемнерин белеткээр талазы-биле чарышка тиилекчилер болган, чижеглеп алган баш бүрүзүнге онааштыр малдарны чем-биле эки хандырарын чедип алган районнарны (ийи районну), совхозтарны (үш зонада үш совхозту) чыл түңнелдерин барымдаалап шилчип чоруур Кызыл туктар-биле болгаш акша-биле: районну — 1000 рубль-биле, совхозту — 500 рубль-биле шаңнаар. Мал чемнерин массалыг белеткеп турар үезинде —чарыштың тиилекчилери районнарны (ийи район) — немелде өзүлдениң темпизиниң эң эки көргүзүглери болгаш малды бедик шынарлыг чемнер-биле хандырганы дээш шилчиир Кызыл туктар болгаш акша-биле, мал чемнерин массалыбиле белеткээриниң үезинде — 200-200 рубль, чыл иштинде ажылдың түңнелдери-биле — 500-500 рубль-биле шаңнаар;

— чарыштың тиилекчилери— **совхозтарның бүдүрүлге салбырларын (бригадалар болгаш звенолар)** чыл иштинде ажылдың түңнелдери-биле дипломнар болгаш 300 рубль-биле шаңнаар.

Мал ажылының талазы-биле:

— мал ажылының продукциязын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедириниң, малдың баш санын өстүрериниң болгаш ооң ончамендн кадагалалын хандырарының талазы-биле чарыштың тиилекчилери **районнарны** (ийи район), **совхозтарны** (үш зонадан үш совхоз) шилчиир Кызыл туктар болгаш акша шаңналы-биле: квартал түңнелдери-биле районнарны —500-500 рубль; совхозтарны — 300-300 рубль; чыл түңнелдери-биле районнарны 1000-1000 рубль; совхозтарны — 500-500 рубль-биле шаңнаар.

— социалистиг чарыштың тиилекчилери **фермалар болгаш бригадалар коллективтерин** — чыл түңнелдери-биле хүндүлел бижиктер болгаш 300-300 рубль-биле шаңнаар.

Чарыштың тиилекчилери — көдээ ажыл-агыйның, үлетпүрнүң, тудугнуң, транспорттуң болгаш харылзааның, коммунал-амыдырал хандырылгазының ажылдакчылары

Чыл түңнелдери-биле көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының аразынга чемпионнарны, улус ажыл-агыйының өске кол-кол адырларының ажылчыннарының аразынга — профессия талазы-биле эң экилерни тодарадыр. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң чемпионнарынга «1984 чылдың чемпиону» деп атты тыпсыр, оларга чемпионнуң лентазын, дипломнарын, өртектиг белектерни бээр, он бирги беш чылдың Күш-ажылчы алдарының чыл демдеглелиниң дептеринге оларны киир бижиир.

Профессия талазы-биле эң эки болганнарга «1984 чылда профессия талазы-биле эң эки» деп атты тыпсыр, ленталарны, дипломнарны, өртектиг белектерни бээр, оларны он бирги беш чылдың Күш-ажылчы алдарының чыл демдеглелиниң дептеринге киир бижиир.

Планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге эң бедик бүдүрүлге көргүзүглерин чедип алган бүдүрүлге мурнакчыларын чыл түңнелдери-биле хүндүлел бижиктер-биле шаңнаар, республиканың Хүндүлел самбыразынга киирер.

Чарыштың тиилекчилерин «1984 чылда социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп демдектер-биле, УАЧД-же, дыштанылга бажыңнарынче путёвкалар-биле, ССРЭ-ниң хоорайларынга баар турисчи путёвкалар-биле, өртектиг белектер-биле шаңнаар.

Социалистиг чарыштың тиилекчилериниң портреттерин бирги чартык чыл түңнелдерин ёзугаар Бүдүрүлге мурнакчыларының аллеязынга киирер.

Аныяк ажылчыннарның чарыжынга тиилекчи болганнарны Социалистиг Күш-ажылдың Маадырларының аттарын тывыскан шаңналдар-биле, дипломнар болгаш чемпионнарның ленталары-биле, ВЛКСМ ТК-ның демдектери-биле, чурттар аразының аныяктар лагерьлеринге болгаш дыштанылга бажыңнарынга баар путёвкалар-биле шаңнаар.

Республиканың ажыл-агыйларының Совет Тываның 40 чылынга төлептиг ужуражыры дээш социалистиг чарыжының түңнелдерин мурнунда бадылаан негелделер ёзугаар үндүрер.

Социалистиг чарыштың негелделерин СЭКП обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому бадылаан.

ЧЕР АЖЫЛЫНЫҢ МАСТЕРЛЕРИНГЕ ДЕҢНЕЖИҢЕР!

Хову бригадаларының болгаш звеноларының социалистиг чарыжының 1983 чылда бедик көргүзүглерни чедип алган тиилекчилери

ҮНҮШ ӨСТҮРЕРИНИҢ КОМПЛЕКСТИГ БРИГАДАЛАРЫ

1—бригадирлер, 2—совхозтар, 3—культуралар, 4—гектардан-на дүжүдү, 5—ниитя дүжүдүнүң планының күүселдезя.

1.	2.	3.	4.	5.
Горбанюк А. Д.	Дуржулга станциязы	Тараа	15.1	160.7
Моңгуш Х. С.	«Тиилелге»	Тараа	10.5	161.6
МАЛ ЧЕМИ БҮДҮРЕР ЗВЕНО				
Шивит В. Д.	«Күш-ажылдың хостуу»	Сиген	—	173.1
СУГГАТТЫГ ЧЕРНИҢ ЗВЕНОЛАРЫ				
Куулар Б. А.	«Сүт-Хөл»	Арбай	15.9	133.2
Бызытпаа С. М.	«Алдан-Маадыр»	Кызыл-тас	20.9	116
КАРТОФЕЛЬ ӨСТҮРЕР БРИГАДАЛАР				
Серов Н. В.	«Коммунизмниң херели»		133	153.8
Изосимов Л. Ф.	«Ленинчи орук»		71	141.4
Тё А. А.	«Барлык»		235	280
Ким Р. А.	«Найырал»		100	111.1
НОГАА ӨСТҮРЕР БРИГАДАЛАР (ЗВЕНОЛАР)				
Ондар С. С.	«Кара-Хаак»	Капуста	278	144.7
Ким П. К.	«Найырал»	Ногаа	198	172.6
Зайцева Л. Д.	«Кара-Хаак»	Капуста	276	147.5
Волченко В. Н.	«Кара-Хаак»	Огурец	108	215
Немцова А. И.	«Кара-Хаак»	Капуста	220	163
Дарма Б. Б.	«Буруңгаар»	Капуста	350	243
Тас-оол А. Ч.	«Буруңгаар»	Капуста	350	243

АВМ ЗВЕНОЛАРЫ

Операторлар	Совхозтар	Агрегат	Кылганы (тонна)	План күүсеткени
Гольцов А. В.	ССРЭ-ниң 50 чылы	АВМ-0.65	2025	200
Веремьев В. И.	«Бүрен»	АВМ-0.4	507	144.9

ТРАКТОРИСТЕР-МАШИНИСТЕР

Фамилиязы	Совхозу	Тракторга эталон га	План күүсеткени
Люндуп К. Х.	«Тиилелге»	4050	162
Чермемев А. В.	«Кок-Тей»	3501	116.7
Кучеров Б. И.	«Өөк»	2569	131.1
Оюн О. М.	ССРЭ-ниң 50 чылы	2472	141.3
Ховалыг В. Б.	«Искра»	2029	153.2
Оюн Ш. Б.	«Коммунизмниң херели»	750	150

КОМБАЙНЕРЛЕР

Фамилиязы	Совхозу	Бастырганы	План күүсеткени
Селиггеев Е. А.	Дуржулга станциязы	866	235.3
Бады-Хөө К. В.	«Тиилелге»	810	227.5
Бутин М. В.	«Революцияның чалбыжы»	804	196.1
Агапов Н. П.	«Ленинчи орук»	656	172.6
Оруп Б. С.	«Буруңгаар»	625	164.5
Сорокин А. Р.	«Улуг Октябрь»	617	162.4
Сауленко М. И.	«Саян»	502	251
Кабанов Г. И.	«Улуг-Хая»	441	163.3
Шойдан К. К.	Жданов аттыг	390	169.6
Сундуй Б. Д.	«Күш-ажылдың хостуу»	313	136.1
Дукар К. К.	«Ленинчи орук»	295	245.8
Моңгуш Д. Д.	«Алдан-Маадыр»	281	148.7
Кужугет Ч. Д.	«Барлык»	260	130
Хертек С. Х.	«Тээли»	194	148.1

МАЛ ЧЕМИ АЖААР КОМБАЙННАР МАШИНИСТЕРИ

Фамилиязы	Совхозу	Ажааганы (тонна)	Планны күүсеткени
Казаков А. А.	«Россия»	4700	235
Буян-Хөө Б. Т.	«Күш-ажылдың хостуу»	4647	232.4
Кызыл-оол Н. Н.	«Өөк»	3160	158

СУГГАТЧЫЛАР

Фамилиязы	Совхозу	Культура	Дүжүдү
Моңгуш С. Ш.	«Сүт-Хөл»	Меде	30
Кызыл-оол А. К.	«Алдан-Маадыр»	Чаңгыс чылдыг сиген	91.3
Ондар М. К.	«Алдан-Маадыр»	Кызыл-тас	20.5

ПРОПАГАНДИСТЕР СЕМИНАРЫ

Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга республиканың пропагандистериниң семинары ажылын эгелээн.

Беш хүннүг семинарга пропагандистерниң дыңназа чогуур лекцияларын үш хүнге хуваагаан. «СЭКП-ниң амгы үеде удуртукчу ролю», «СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының шиитпирлери—чурттуң улус ажыл-агыйының улам ыңай хөгжүлдезиниң эртем-биле бадыткаттынган тодаргай программазы», «Делегейниң коммунистиг шимчээшкини — амгы үениң салдарлыг күжү» болгаш «Үндезин ажылдар-биле, өөредилге-методиктиг материалдар-биле ажылдаары. Пропагандистиң кичээлге белеткенири» деп лекцияларны күрүнениң Кызылда педагогика институдунуң кафедра эргелекчизи, төөгү эртемнериниң кандидады В. Л. Биче-оол, география эртемнериниң кандидады К. О. Шактаржик, СЭКП обкомунуң лекторлар бөлүүнүң удуртукчузу, төөгү эртемнериниң кандидады Г. В. Колмаков болгаш педагогика институдунуң башкызы В. А. Петренко олар баштайгы хүнде номчаан.

Пропагандистер дүүн СЭКП обкомунуң парлалга секторунуң эргелекчизи, төөгү эртемнериниң кандидады М. Н. Смирнованың «Амгы үениң байдалдарында делегейде идеологтуг демиселдиң чидиглелгени», СЭКП обкомунуң ПЧБ-ның консультантызы Л. С. Зоринаның «Ниитилел-политиктиг практика болгаш практиктиг кичээлдерниң методу — дыңнакчыларны идепкейжидериниң эң чугула хевири» деп лекцияларын дыңнаан болгаш кинофильмнер көрген.

СЭКП обкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи, төөгү эртемнериниң кандидады А. К. Канзай, педагогика институдунуң башкызы, философия эртемнериниң кандидады М. С. Байыр-оол оларның «СЭКП-ниң социал политиказы болгаш чаа кижини кижизидериниң чамдык айтырыглары», «Кижиниң угаан-бодал негелделериниң болгаш соңуургалдарының хевирлеттинери» деп лекцияларын болгаш өске-даа лекторларның лекцияларын семинарга дыңнаан.

БИСТИҢ КОРР.

Соңгулдалардан соңгулдаларга чедир

МОСКВАНЫҢ СОВЕТСКИЙ РАЙОНУНДА

Найысылалда эң улуг районнарның бирээзи — Советский район. Ында чурттаарынга таарымчалыг кылдыр туттунган квартираларда 420 акыт муң кижи чурттап турар. Чүгле сөөлгү беш чылда безин 16 муң квартираларны туткан, 38 муң кижи чуртталга байдалдарын экижидип алган.

ЧУРУКТА: Советский районда уруглар садтарын чуртталга кварталдарында тутканы. Эрткен соңгулдаларның соондагы чылдарның дургузунда мааа школа назыны четпээн уругларның чеди албан черлерин туткан.

Ю. ЛИЗУНОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧҮНҮҢ-БИЛЕ ТАЙЫЛБЫРЛАП БОЛУРУЛ?

Районнуң экономиказының кол адыры — мал ажылы. Районнуң көдээ ишчилерн Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырар херекке үлүүн киириштирер дээш көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң хемчээлин улгаттырарынче бүгү күжүн мооңнээн. Ажыл-агыйларда беженажыт малчын төрүүр 100 баш хойдан 90-дан 115 чедир хураганы камгалап алган. Он бир саанчы хууда социалистиг хүлээлгелерин эки күүсеткен.

«Чодураа» совхозтуң Хараал-Тей сүт-барваа фермазының комсомолчу-аныяктар бригадазының (бригадири О. Сырат) коллективи он бирги беш чылдың сүт бүдүрүп садарының үш чылының планныг онаалдазын 114 хуу күүсеткен «О. Шынаа» совхозтуң хойжу бригадалары (бригадирлери Л. Биче-оол, В. Натпит-оол, Б. Чоодү), «Кызыгаар» совхозтуң № 2 хойжу, «Тес-Хем» совхозтуң өшкү бригадалары мал камгалап алырының, дүк бүдүрериниң үш чылдарда планнарын доктаамал багай эвес күүседип келген.

Районнуң көдээ ажылагыйында эрткен үш чылда кылдынган чамдык эки чүүлдер бар, ындыг-даа болза чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар эвээш эвес.

Дүк бүдүрериниң болгаш ону күрүнеге садарының планы 1983 чылда күүсеттинмээн. Ол талазы-биле план күүселдезин чүгле «Тес-Хем» совхоз чедип алган. Ооң-биле кады малдың чаш төлү бүрүн камгалап алдынмайн турар. Район эрткен үш чылдарда төрүүр чүс баш малга онаашты ортумаа-биле 55 бызааны, 68 анайны, хураганы, 66 кулунну камгалап ап келген. Ол көргүзүглерни чүнүң-биле тайылбырлап болурул? Ажыл-агыйларда зооветеринарлыг үксаажыдылга ажылдарын тургусканы негелдеге дүүшпес, специалистерниң, малчыннарның хүлээнген ажылынга харысалгазы ам-даа чавыс, отчёт-учётту тургузуп турары негелдеге дүүшпес. Күрүнеге эрткен чылын саткан бода малдың 31 хуузу ортумактан куду күштүг болган. Ажыл-агыйларның күрүнеге дужаап турар сүдүнүң, дүктүң шынары база куду болуп турар.

Мал ажылынга кадрларны белеткеп, быжыглаары —чугула айтырыг. Ол ажылагыйларда канчаар шиитпирлеттинип турарыл? Аныяктарны мал ажылынга хаара тударынче кичээнгей кошкак. Ажыл-агыйларда мал ажылынга тозан алды кижи чедишпейн турда, ол айтырыгны чогумчалыг шиитпирлээр хемчеглерни алыры чугула.

Районнуң совхозтарының эрткен чылгы ажылында чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар эвээш эвес. Ол дугайында чугаа район Совединиң сессиязынга база болган.

Республика ажыл-амыдыралынга бо чылын онзагай болуушкунче —Совет Тываның 40 чылынга уткуштур чоруп орар. Ынчангаш ажылдың участок бүрүзүнде аңаа тураскааткан социалистиг чарыш калбарган. Районнуң мал ажылдыглары ол чарышка идепкейлиг кирген. «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыгның адаа-биле бо чылдың күш-ажылчы залчээнче кирген. Тываның ол байырлалын төлептиг уткуур дээш районнуң көдээ ишчилери ажылда бар үстүнде четпестерин чайладып, улам кызымак ажылдаар.

Б. ТИРЧИН.

ШКОЛА КАНДЫГ БОЛУР УЖУРЛУГУЛ

Школа реформазының дугайында төлевилелди чугаалажып тур бис

СЕТКИЛГЕ ӨӨРҮНЧҮГ

28 чыл иштинде чоннуң ажы-төлүн өөредип, кижизидер ажылга ажылдап келдим. Башкының ажылынга ада-иелерниң дузазы канчаар-даа аажок улуг-дур. Чамдык ада-иелер уругларының өөредилгезинче сагыш салбас, кичээл үстүрер чоруктар бары таарышпас. Бистиң Нарын ортумак школада өөренип турар уругларның ада-иелери уругларының өөредилге-кижизидилгезинче сагыш салып турза-даа чамдык чугула чүүлдерни херекке албайн баар таварылгалар бар. Уруглардан ном-дептерин чидирбейн, камныг эдилеп, ону чаа хевээр дужаарын негевес боор. Ынчангаш ылаңгыя эге класстарга тыва дыл, математика номнары чедишпейн турар. Ооң-биле чергелештир гигиена айтырыгларынче сагыш салыры чугула деп төлевилелде айытканы чүүлдүг. Сагылга-чурумга чаңчыгыышкын уругларның хензиг бичезинден эгелээр болгай. Ынчангаш ада-иениң аңаа харыысалгазы улуг.

Төлевилелде нийти билиг школазын үш чадага чарганын чүүлдүгзүнүп, деткиир мен. Ук чада аайы-биле өөреникчилерге экзамен дужааттырары база чугула.

Ооң аңгыда ук төлевилелде комсомол болгаш пионер организацияларының алдарын, өөреникчилерниң идей-политиктиг кижизидилгезинге оларның ролюн шиитпирлии-биле көдүрер деп айыткан. Бо талазы-биле бистиң-даа, өске-даа школаларда кылыр ужурлуг ажылдар хөй деп бодаар мен. Комсомол хуралдарын болгаш пионер чыыштарны шынар, дээш чок, эреңгей эрттирип турары четпес. Ол ышкаш аңаа сагылга-чурум, арын-нүүр, ак сеткил дугайында айтырыгларны ханылы-биле чугаалажып, сайгарарын доктаамал чорутса чогуур.

База бир бодалым — эге класс башкыларының ажылы кончуг нарын, берге. Ынчангаш эге класс башкыларының неделяда эрттирер кичээлиниң шагын 18-тен көвүдетпезе кандыгыл? Ол ышкаш эге класс башкыларынга класс удуртукчузу дээш акша төлевейн турар. Үстүкү класстар башкылары-биле дөмей ажылдарны кылып турар болганда оларга база ук ажыл дээш акшаны төлеп берзе кандыгыл?

Башкы кижиниң ажыл-ижи үре-түңнелдиг болурунга ооң амыдырал-хандырылгазынче кичээнгей улуг рольдуг. Бо талазы-биле хамаарышкан черлерниң профэвилел комитеттери чогуур ажылды чорудары күзенчиг.

Партия, чазак башкы кижиниң ажылының берге, нарының өөренип көргеш, башкыларның ажыл-ижи, амыдырал-чуртталгазынче сагыш салып турары ажылдаарынга деткимчелиг, сеткилге өөрүнчүг-дүр.

Б.-У. КЫРГЫС,
Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы.
Эрзин район.

САЙГАРБЫШААН

«Нийти билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннары» деп СЭКП ТК-ның төлевилелин Чөөн-Хемчик районнуң Хөндергей ортумак школазының башкылары, кижизидикчилери улуг сонуургал-биле таныжып, сайгарып чугаалашкаш, ону изиг-биле деткип турарлар. Ук төлевилелди чугаалажып тура, башкылар боттарының саналдарын киирген.

Өөреникчилерниң эстетиктиг кижизидилгезинге хамаарыштыр чурулга, ыры, күш-ажыл кичээлдерин школага ол талазы-биле тускай эртемниг специалистер башкылаза, ук кижизидилге талазы-биле ажыл дээштиг болур.

VIII—XI класстарның өөреникчилеринге оларның сонуургалының аайы-биле шилип алган эртемнеринге факультативтер организастаар дугайында айтырыг черле шын.

Төлевилелдиң сес дугаар пунктузунда дээди өөредилге черлеринче абитуриентилерни конкурс чурумун ёзугаар хүлээп алырда аттестаттың ортумак баллын барымдаалавас болза ажырбас. Чүге дизе күзели-биле шилип алган мергежилин чедип алыр дээн уруглар аттестат баллы звээжинден ынак мергежилин чедип ап шыдавайн барып болур болгай.

22 дугаар пунктуда чүүлге хамаарыштыр өөреникчилерниң бүдүрүлге практиказын эрткен чылдарда ук школаның болгаш совхозтуң талазындан организастаанында четпестер турганын башкылар чижектер-биле бадыткап тургаш чугаалааннар. Келир чайгы дыштаныылгада өөреникчилерге күш-ажылдың болгаш дыштаныылганың лагерин тургузуп, өөредилге-дуржулгага херегээр черни, техниканы тускайлап бээрин, өөреникчилерни өөредир, оларның күш-ажылын организастаар специалистерни бүдүрүлге бригадазынга быжыглаарын совхозтуң дирекциязындан дилээр деп шиитпирлээннер.

Үстүнде айыттынган саналдардан аңгыда өске-даа ажылга ажыктыг саналдарны башкылар хуралга чугаалашканнар. СЭКП ТК-ның школа реформазының дугайында төлевилелин деткип, школаның башкылар коллективи өөредилге-кижизидилге ажылының шынарын экижидер дээш улам күжениишкинниг ажылдаарын хүлээнгеннер.

О. ДУЛУШ,
өөредилге эргелекчизи.

Бо дугайын СЭКП ТК-ның Пленумунга чугаалап турган

КУРЛАВЫРЛАРНЫ БҮРҮН АЖЫГЛААР

Тернополь областа Збаражьениң чигир заводунга бо чылын бадылап бердинген план баштайгы төлевилээшкиннерден боттуу-биле ылгалып турар. Келир сезоннуң свеклазындан чигирни мурнуңда бодап турганындан беш муң тоннаны хөйнү бүдүрүп үндүрер апаар.

Онаалданы коллективтиң бодунуң саналын ёзугаар улгаттырган. Украинаның бүгү аъш-чем үлетпүрүнүң киржип турары экономиктиг шенелдениң идиг берикчи механизми ынчалдыр ажылдап эгелээн. Ында харылзаа дорт—дужаашкыннар талазы-биле керээлиг хүлээлгелерни күүседирде бараанныг продукцияның төлевилеттинген өзүлдезин нормативтер ёзугаар ажыл төлевириниң фондузун 13,5 муң рубль улгаттырар арганы берип турар. Ажылдап турарларның санын кызырып тура камнап алдынган 15 муң рубльды ышкаш, үстүнде түңнү завод ажылдакчыларынга бедик мергежилдиг болгаш профессияларны дакпырлааны дээш немей төлевир кылдыр чарыгдаар эргелиг.

— Бүдүрүлгелерниң боттускайлаң ажылдаар эргезин калбартып турар чаа системаның бүдүрүлгениң ажыктыг болур чоруунуң кол көргүзүглерин онзагай хемчег-биле көөрүн албадапкан деп, Украин ССР-ниң аъш-чем үлетпүрүнүң министри Н. Кулинич чугаалаан. Бо системаның алыс утказы чүл дээрге, бүгү-ле бар курлавырларны бүрүн долу беримче-биле ажыглаары ол болур. «База канчап билир дээш» кандыг-бир чүвени «бүдүү курлавырлаар» чоруктуң ажыы ам шуут чок.

Күш-ажылчы коллективтер бүдүрүлгениң аргаларын чиге тодарадыр аргалыг болуп, бараанныг продукцияның хемчээлин ам-даа 35 миллион рубль улгаттырар деп уткуштур саналдарны көдүрген.

Алыс түңнелге бүдүрүүшкүн хемчээлин контроль чурагайларга удур 2,2 хуу, а сайгарылганы — 2,6 хуу өстүрерин көрген.

Шенелдениң ажыктыы чыл эгезинден бээр-ле улам тода көстүп орар: продукция сайгарарының хонук санындагы хемчээли эрткен чылдаазындан үргүлчү улгадып орар.

А. ФЕДРИЦКИЙ,
СЭТА-ның корр.
Киев.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

ЧЕР КЫРЫНГА ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

«ПРАВДА» солунунуң айтырыгларынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң харыыларын делегейниң солуннары калбаа-биле тайылбырлап бижип турар. Бир эвес чугаалажыышкыннар деп болгаш бир дөмей айыыл чок чоруктуң принциптеринге үндезилээш, ядролуг чепсегленишкинниң кызыгаарлаарының болгаш кызырарының дугайында херек кырында дугуржулгаларны чедип алырынче угланган болур болза, совет-америк чугаалажыышкыннның эжии ажык дээрзин совет удуртукчу база катап бадыткаан деп, солуннар онзалап айтып турар. Ооң-биле кады Ю. В. Андропов Совет Эвилели-биле чугаалажыышкыннарны күш дөгээрининиң туружундан, кыжаныышкынының болгаш албадаашкынның туружундан кылыр деп америк администрацияның оралдажып турарын шиитпирлии-биле буруу шапкан.

Социалистиг чурттарның солуннары Ю. В. Андроповтуң харыыларын «Күш дөгээрининиң дипломатиязы кеди чок», «Деңэргеге үндезилээш, ак сеткилдиг чугаалажыышкын дээш» — деп, эгелер-биле парлап турар. ССРЭ-биле «күш дөгээрининиң дипломатиязын» чорударының оралдажыышкыннары дээрге, кеди чок херек дээрзиниң дугайында чугаалаан сөстерни болгар **«Земеделско знамя»** солун онзалап айтып парлаан. Совет Эвилели ёзу барымдаалаан чугаалажыышкыннар кылырынга чөпшээрешпейн турар.

Боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырынче, чепсегленишкинни дүжүреринче, кижи төрелгетенге амыдыралдыг ужур-дузалыг бо чугула айтырыглар талазы-биле тодаргай чугаалажыышкыннарны эгелээринче угланган практиктиг ажыл-херектерни Совет Эвилели Каттышкан Штаттардан манап турар деп, венгр **«Непсабадшаг»** солун онзалап демдеглеп бижээн. Амгы үеде чогум-на АКШ тайбыңның болгаш чаңырлыышкынның эрге-ажыктарын ёзугаар боттуг базымны кылыр ужурлуг.

Быжыг тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок болур чоруун чедип алырынче Совет Эвилелиниң чалбыыштыг күзел-соруунуң база бир чаа бадыткалдыг херечизи Ю. В. Андроповтуң харыылары боор турарын **Моол радио** демдеглээн. Чүгле АКШ-тың болгаш НАТО талазы-биле ооң эвилелчилериниң буруузу-биле бөмбүрзек кырында улустар аразында байдал дүшкүүрлүг болбушаан турар.

Ядролуг чепсегленишкинниң кызыгаарлаарынга чедирип болгу дег чугаалажыышкыннарны кылырынга бүгү-ле таарымчалыг аргаларны ажыглаарынга Совет Эвилелиниң белениче француз **«Матэн»** солун кичээнгейни утландырып турар. Ынчалза-даа ССРЭ ёзу барымдаалаан чугаалажыышкыннарны кылбас дээн деп, ол солун демдеглээн. Совет Эвилелинче болгаш ооң эвилелчилеринче шыгаап каан чаа ядролуг ракеталар Барыын Европада чок деп ол көрбээчеңневес.

Совет удуртукчунуң харыыларын Лондоннуң солуннары тодаргайы-биле тайылбырлап бижип турар. Барыын Европага баштайгы америк «Першинг-2»-лерниң болгаш чалгыныг ракеталарның кээп келгени-биле холбаштыр «делегей улам-на айыыл чок болу берген» дээрзиниң дугайында Барыын чүктүң бадыткаашкынын Ю. В. Андропов буруу шапкан деп, **«Дейли телеграф»** солун бижээн. Америк удуртукчулар тайбыңга хандыкшылдыының дугайын чугаалап тургаш, Вашингтонуң милитаристиг политиказынга улустарның таарзынмайн турар сагыш-сеткилиниң хүн-бүрүде күштелиишкинин кошкадырын, ындыг политикага удур калбарып турар хөделиишкиннерниң чалгыын сандарадырын оралдажып турарының дугайында Ю. В. Андроповтуң чугаалаан сөстерин ол солун онзалап айыткан.

ССРЭ-биле чугаалажыышкыннарны күш дөгээрининиң туружундан, кыжаныышкынының болгаш албадаарының туружундан чорударын америк удуртукчуларның ам-даа оралдашпышааның Ю. В. Андропов медеглээн дээш, барыын-герман **ДПА** агентилели дыңнаткан. Ындыг турушту Совет Эвилели эң-не шиитпирлиг буруу шапкан. ССРЭ-биле харылзаага «күш дөгээрининиң дипломатиязын» ажыглаары кеди чок херек боор турар.

Япон **Киодо цусин** агентилелдиң демдеглээни-биле алырга, Совет Эвилелиниң туружу быжыг боор артпышаан болгаш ССРЭ база-ла дүүнгүзү ышкаш, бөгүн Европада ядролуг чепсегленишкинниң айтырыын тодаргай, кайы-даа талага таарымчалыг чоруунга үндезилээш, шиитпирлээринге белен. Ам херек болза, АКШ-тан болгаш НАТО-дан хамаарыжыр. Олар чаа америк ракеталарны тургузуп эгелээринге чедир турган байдалче катап эглир ужурлуг. АКШ ССРЭ-ниң үлегерин ёзугаар ядролуг чепсекти баштай ажыглавас дугайында хүлээлгени алыр, НАТО чурттары бот-боттарынга удур шериг күжүн ажыглавас дугайында Варшава Керээзиниң киржикчилери чурттарның саналынга чөпшээрежир ужурлуг. Москва чепсегленишкинниң көвүдеырин болдурбазының айтырыы база шиитпирлеттинген турар ужурлуг. Бо бүгү айтырыгларны үае шиитпирлээр чорук делегейде байдалды экижидер деп Совет Эвилели шын санап турар.

(СЭТА).

ЭРТЕМДЕННЕР УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

РИМ. (СЭТА). Эртемденнерниң ядролуг чазылдырыышкыннарның атмосферага салдарын өөрениринге тураскааткан делегей ужуражылгазы Ватиканга ажылын дооскан. Ону Рим папазының Эртемнер академиязы организастаан. Аңаа Европаның болгаш Американың дыка хөй чурттарының көскү эртем ажылдакчылары, оларның аразында совет эртемденнер Е. П. Велихов биле В. В. Александров олар киришкен.

Делегей байдалының чидигленгени-биле, ядролуг чепсекти эндере бүдүрүп турары-биле холбаштыр ханы дүвүрээшкинин ук ужуражылганың киржикчилери илергейлээн. Ядролуг дайын кижи төрелгетенге болгаш бистиң бүгү чер бөмбүрзээвиске өлүмнүг уржуктарлыг болур апаар деп эртемденнер онзалап айытканнар.

50 хардан өрү назылыг японнарның оранчок хөй нуруузу назылап-кырааны дээш күш-ажыл керээзин ёзугаар канн-на ажылдан үндүртүрүн коргуп манап турарлар. Оларның үштүң ийи кезиниң алыр пенсиязы мурнунда ап турган шалыңының он хуузу безин четпес болур. Амгы байдалдарда пенсия акшазы бора-бүдүн чемнениринге безин чедишпес. Күрүне акша-хөреңгизин «онза камнаар» деп чазактың чорудуп турар политиказы хамыктың мурнунда социал херегледерге чарыгдалдарын кызырарынга хамаарышкан. Назылап-кыраанарга медицина дузазын чингелделиг көргүзерин эрткен чылын күш чок болдурган.

«Сякай симпо» солуннуң тырттырган бо чуруунда: Токионуң назылап-кыраан чурттакчылары кадык камгалал болгаш социал хандырылга министерствозунуң бажыңының чанында чаңгыс черге шимчевейн олура эрттирер удурланыышкынга киржип турары.

СЭТА-ның фотохроникаы.

МЕНГИСТУ ХАЙЛЕ МАРИАМНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

АДДИС-АБЕБА. Тайбыңның болгаш кожа-хелбээ чаагай харылзааларны деткиири — Эфиопияның даштыкы политиказының үндезини деп Шериг администрациязының түр чөвүлелдиң (ШАТЧ-ның) болгаш Эфиопияның ажылчы чоннар партиязын организастаар талазы-биле комиссияның (ЭАПОК-туң) даргазы Менгисту Хайле Мариам медеглээн. Ол Халеттиң шериг училищезинге чүве чугаалаан болгаш эфиоп арминың офицерлериниң ээлчеглиг доозукчуларының байырлыг ёзулалынга киришкен.

Эфиопия бодунуң чепсектиг күштерин камгалалдан аңгыда кандыг-даа өске сорулгаларга ажыглаваан болгаш ажыглавас-даа деп Менгисту Хайле Мариам онзалап шыйган. Ынчалза-даа империалистиг димзениишкиннериниң айыылының үезинде күрүнениң камгаланыр аргазын быжыглаар дээш ыяап-ла сагыш салыр ужурлуг бис деп, ол демдеглээн.

Армия биле чоннуң аразында быжыг эвилелдиң база бир илерээшкини болур национал шериг хүлээлгезин Эфиопияга доктаадырының дугайында декретти амыдыралга чедиишкинниг боттандырар дээш Эфиопияның ажылчы чоннары бүгү чүүлдерни кылыр ужурлуг деп ШАТЧ-ның болгаш ЭАПОК-туң даргазы айыткан.

РЕЙГАННЫ ШҮГҮМЧҮЛЭЭН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың президентизи албан-дужаалга демократтыг партиядан кандидаттар болурун күзээн алды кижи Рейганның администрациязының даштыкы болгаш иштики политиказын Эймс хоорайга (Айова штат) болган ажык санал-оналдар солчуушкунунуң үезинде шүгүмчүлээннер. Америк шериг күчүзүн улам-на улгаттырарынче Ак бажыңның амгы угланыышкыны-биле боттарының чөпшээрешпейн турарын олар шуптузу илергейлээннер.

Боо-чепсекти эндере бүдүрерин дүрген-не соксадыры эргежок чугула деп, Калифорния штаттан сенатор А. Крэнстон медеглээн. Ядролуг боо-чепсектерни немей бүдүрерин дүрген соксадырының эргежок чугулазын ол демдеглээн болгаш президентиге соңгуткан таварылгада диптер аразынга ужугар баллистиктиг ракеталарны эндере бүдүрериниң планнарындан ойталаарын чугаалаан. Боо-чепсекке контрольдуң айтырыгларынга хамаарыштыр Совет Эвилели-биле чугаалажыышкыннарны катап эгелээри амгы үеде кол сорулга болуп турар деп, ол айыткан.

Боо-чепсектерни эндере бүдүрерин дүрген соксадырынче болгаш АКШ-тың шериг бюджедин 25 хуу кызырарынче сенатор чораан Дж. Макговерн кыйгырган.

Оралакчы президент турган У. Мондейл, Флорида штаттың губернатору чораан Р. Эскью, Колорадо штаттан сенатор Г. Харт болгаш Мурнуу Каролина штаттан сенатор Э. Холлингс боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырынче, ядролуг боо-чепсекти немей көвүдетпезинче кыйгырганнар. Совет Эвилелинче болгаш социалистиг өске-даа чурттарже айыылышкын кылырының чепсээ кылдыр садыг талазы-биле ылгай көрүүшкүннүг хемчеглерни ажыглаар дээн америк администрациязының оралдажыышкынын санал-оналдар солчулгазының киржикчилери буруу шапкан.

Санал-оналдар солчулгазы чурттуң эң улуг нодаа ажыл-агыйлыг районнарының бирээзи — Айова штатка болганын барымдаалаваш, фермерлерниң эрге-ажыктарынга дорту-биле холбашкан айтырыгларга президент албан-дужаалга кандидат болурун күзээннер доктааган.

УДУРЛАНЫЫШКЫН

МАНАГУА. (СЭТА). Никарагуаның даштыкы херектер министерствозу (ДХМ) Гондурастың Американга чалчалаар корум-чурумунуң болгаш ооң андажыдып турары контрреволюсчуларның чаа агрессия үүлгедиглери-биле холбаштыр бодунуң удурланыышкынын медеглээн.

Республиканың ДХМ-ниң нотазында айытканы болза, сөөлгү хүннерде кандыг-даа демдек чок америк самолёттар никарагуа шериглерге бүзээлеттирген контрреволюсчу бөлүктерге шериг чепсээ, чедирип бээр сорулга-биле Никарагуаның агаар кызыгаарын Гондурастың талазындан ийи удаа үреп кирген. Январь 24-те сомосачыларның хөй дээрбечилери Никарагуаже бүдүү шургуп киргеш, 30 хире тараачыннарны Гондурасче күш-биле оорлап алгаш барган.

Гондурастың чагырыкчы бөлүктери сомосачы хөлезиниикчилерин калчаарадып турарын Никарагуаның ДХМ-и шиитпирлиг буруу шапкан болгаш оорлаткан тараачыннарны төрээн чуртунче дораан дедир чандырарын негээн.

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Информация агентилелдериниң дыңнатканын ёзугаар алырга, Никарагуада революцияның боой тударынче болгаш Төп Америкада национал-хосталгалыг шимчээшкиннерни базарынче угланган Вашингтонуң агрессчи бодалдарын боттандырарынга Гондурастың реаксылыг ёзу-чурумунуң киржилгезинге удурланган массалыг чыскаал Гондурастың найысылалынга болган.

ВАШИНГТОННУҢ СӨСТЕРИ БОЛГАШ ХЕРЕКТЕРИ

Америк найысылалда тайбың болгаш айыыл чок чорук темазынга каас-коя сөстер чугаалаары мырыңай мода апар чыдар. Президент Р. Рейган январь 16-да телевидение дамчыштыр чүве чугаалаан, ону чүгле АКШ-ка эвес, бүгү Барыын Европаже база дамчыткан. «Бистер быжыг тайбың дээш демисежип турар болгаш моондаа соңгаар демисежир бис» деп ол бадыткап турган. Ак бажыңның ээзи мындыг сөстерни октагылаан: ССРЭ-биле «боттуг чугаалажыышкыннар кылыр», «калбак кады ажылдажылга болгаш бот-боттарын билчири» дээш туржуп турар бис, «тайбыңның эрге-ажыы дээш бурунгаарлаашкын», «чепсегленишкинниң деңнелин чавыңадыр»...

— Рейган канчап барды бо? — деп, будай «пропагандалаарынга» мергежээн «Ньюсуик» деп америк журнал безин айтырган. — «Хоралыг чоруктуң империязы», «Орустар — авыяастыглар болгаш мегечилер» дээш-ле баар ооң сөстери кайда барганыл? Вашингтонуң сөөлгү үш чылдарда Москваны доражылап турганы канчанган? Азы Рейган өске апарганы ол бе?

Чок. Рейган Совет Эвилелиниң канчаар көрүп турарын өскертпээн болбайн канчаар деп, «Ньюсуик» боду-ла харыылаан. АКШ-тың президентизи Европага чаа америк ядролуг ракеталарны тургузарын чедип алгаш, «В-1» бомбардировщикти, «МХ» ракетаны, «Трайдент» деп суг иштиниң хемезин чогаадып кылырының планнарын боттандырып кирипкеш, ындыг медеглелдер кылыр деп шиитпирлээн деп, журнал санап турар. «Олар Каттышкан Штаттарга пропагандисчи дайын чорударынга дузалаар. Европада нервиленип турар эвилелчилериниң айыылзыныышкынын кошкадыр, Рейганның салаазы ядролуг мажыда турарындан коргуп турар американ соңгукчуларны оожуктурар ужурлуг деп ол бодап турар» деп, «Ньюсуик» бижээн.

Моон түңнел үндүрери берге эвес. Рейганның «тайбың күзээн» бөйбең сөстери — ооң администрациязының милитаристчи мөзүзүн чажырган көжеге-дир.

«Президентиниң чугаазында Европада ядролуг чепсегленишкиннерни кызыгаарлаарының айтырыының-даа, өске-даа айтырыгларның талазы-биле чаңгыс-даа чаа идея, кандыг-даа чаа саналдар чок» деп, Ю. В. Андропов «Правда» солуннуң айтырыгларынга харыызынга демдеглээн.

Харын-даа Рейганның чугаазы Совет Эвилелинге хамаарыштыр политиказын күш дөгээрининиң үндезининге чорударын улам бадыткап турар. Вашингтон ядролуг дайынны чорударының сценарийлерин чогаадып, шериг чарыгдалдарын мурнунда туруп көрбээн темпилер-биле өстүрүп, чаа ракеталарны, бомбардировщиктерни болгаш авианосецтерни келдилиг чүткүл-биле немей кылып, массалыг узуткаашкынының чаа чепсектерин шенеп турар.

Рейганның «тайбың күзээн» чугаазының соонда, алды-ла хонганда, Пентагон спутникке удур чаа ракетаны шенээни аңаа-ла бир чүве эвес-ле болгай. АКШ-тың президентизиниң албан-дужаалынга демократтыг партиядан кандидат болурун чедип алырын күзеп турар билдингир америк сенатор А. Крэнстонуң президентиниң авыяастыг болгаш карак чаар чүүл кылып турар деп буруудатканы чөптүг эвес деп бе? «Бир-тээ Ак бажыңның баштыңының медеглели космос чепсээниң эң чаа системазын чогаадыры-биле чаржалажып турар болган-ла, ону канчап кижи шынга алыр боор» деп, ол демдеглээн.

А бо өске америк ажылдакчының, база президентиге кандидат кылдыр деп шиттирер бодап турар, АКШ-тың оралакчы президентизи чораан У. Мондейлдиң чугаалааны-дыр: «Тайбың дугайында аңаа-ла чугаалаары эвээш. Президент кижи бодунуң сөстерин хүн бүрүнүң ажыл-херектери-биле бадыткаар ужурлуг». Ооң оозу база чөп.

Рейганның милитаристчи шугумун буруу шапкан дайынга удур шимчээшкин бүгү делегейде калбарып турар. Улустар ядролуг дайын дугайын бодаар безин хөңнү чок.

«Кады ажылдажылганы удур туржуушкун-биле, чугаалажыышкыннарны — чепсегленишкин-биле, дипломатияны — күштүгнүң эргези-биле солуп турар угланыышкынның оралдыын АКШ-тың башкарыкчы бөлүктери биле бээр ирги бе дээрзинге бүзүрексээр-дир бис» деп, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко Европага бүзүрежилгени, айыыл чок чоруктуң быжыглаарының болгаш чепсегленишкинни дүжүрериниң хемчеглериниң талазы-биле Стокгольм конференциязынга чугаалаан.

АКШ-тың башкарыкчы аңгызының чамдык бөлүктеринде безин рейганчы администрацияның авантюристчи шугумун шүгүмчүлээри болгаш буруу шавары өскүп орар, ол дугайын Крэнстонуң, Мондейлдиң база өске-даа көскү хөй-нийти болгаш политиктиг ажылдакчыларның медеглелдери херечилеп турар.

Дайынга удур өзүп турар шимчээшкинниң, бөмбүрзектиң сарыылдыг угаанныг бүгү күштериниң деткимчезинге даянгаш, Совет Эвилели кижи төрелгетенни ядролуг кыжаныышкынындан чайладыр дээш, чайгылыш чок болгаш чүткүлдүг демисежип турар. Ю. В. Андроповтуң Медеглелдеринде делегей байдалының амгы үеде чидигленишкинин болдурган чылдагааннарны ханы болгаш бүгү талалыг айыткан, бистиң партиявыстың чайгылыш чок даштыкы политиктиг угланыышкынын бадыткаан, совет кижилерниң тайбың дээш чаңгыс аай тура-соруун, Вашингтонуң социализмге удур чарлааны «ыдыктыг дайынга» удур чидиг ойтур шавыышкынны бээринге оларның шиитпирлиин илергейлээн.

Г. ШИШКИН
(СЭТА).

АКШ-ТА СОҢГУЛДАЛАРГА АКШАНЫҢ РОЛЮ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Американың политиктиг амыдыралынга акшаның ролю аажок улгаткан. Ол дугайын эки билип алыр дээр болза, 1982 чылда конгресске болган соңгулдаларның түңнелдериниң дугайында федералдыг комиссияның отчёду-биле болгаш бо чылдың соңгулда кампаниязынга белеткел дугайында чүүлдер-биле таныжарга-ла четчир. Ук отчётту ёзугаар алырга, төлээлекчилер палатазынга болгаш сенатка кандидаттар 1982 чылда 343,9 миллион долларны чарыгдааннар, ол болза 1980 чылдыынга деңнээрге, 44 хуу хөй боор турар. Бо чылдың соңгулда кампаниязының өртээ, комиссияның санаанын ёзугаар алырга, ам-даа 50 хуу өзер. Бодунуң удурланыкчызындан хөй акша чыып алган чүгле ындыг кандидат соңгулдага тиилелгени чедип ап болур дээрзин фактылар көргүзүп турар. Сөөлгү чылдарда акша чыылдазы америк хоойлу үндүрүкчүлериниң «политиктиг ажыл-чорудулгазының» эң кол хевирлериниң бирээзи апарган. Капитолийниң албан дужаалдыг черлери дээш сегиржип алыышкынының амгы кампаниязы чүгле чаа эгелеп турар, ол хиризинде конгресс кежигүннери болгаш оларга удурланыышкын көргүзер бодалдыг кижилер, соңгулдалар талазы-биле федералдыг комиссияның санаанын ёзугаар алырга, ам безин 42,5 миллион долларны чыып алганнар. Политиктерниң соңгулда мурнундагы фондуларынга «үлүүн киирер» күзелдиглер аажок хөй. Чүге дээрге ук «акша салыышкыннары» эң шын акцияларны садып алырындан артык ажыктыг «капитал салыышкыннары» боор турар деп «Нью-Йорк таймс» солун бижээн. Боттарының харам чок «баяаттарынга», а оларның аразында монополиялар, садыг ассоциациялары болгаш «онзагай сонуургалдарлыг өске-даа бөлүктер» бар, дуза чедирер дээш политиктер оларга херек хоойлу төлевилелдерни конгресс дамчыштыр саат чокка эрттирип турарлар. 1982 чылдың баштайгы соңгулдаларының үезинде «Дженерал электрик» деп концерн янзы-бүрү кандидаттарның фондуларынга барык 149 муң долларны, америк банкирлер ассоциациязы — 944 муңну, а америк медицина ассоциациязы — 9,6 миллион (!) долларны шылчиткен.

Бир эвес ындыг «дузаламчы акшалар» чок турган болза, дыка хөй хоойлулар кажан-даа хүлээп алдынмас турган деп, «Ниитиниң херээ» организациязының күүсекчи директору Ф. Уэртеймер санап турар. «Капитолий бажыңынга «салдар чедириишкинни садып алыры» национал чүдек-бужар чүүл апарган деп ол Вашингтонга парлалга конференциязынга медеглээн.

АКШ-ка соңгулдалар үезинде акшаның ролюн кызыгаарлаарының оралдажыышкыннарын каш-даа катап чоруткан. Ынчалза-даа оон чүү-даа бүтпээн, чүге дээрге ол талазы-биле болур-чогуур хоойлуларны амгы системадан кол ажыкты ап турар конгресс кежигүннери хүлээп ап турар. Ынчангаш Капитолийниң иштинге «чылыг, чымчак черлер» садып алыр оларның аргаларын кызыгаарлаар дээр кандыг-даа оралдажыышкыннарны ук конгрессменнер үзе шаап турарлар.

АВАЗЫНГА

Хажыр эңгин бодаганын оступ алгаш,
Калган төлүн он-даа чылда утпас чоржук.
Хараганныг шак ол деңге калгып келгеш,
Харап көрүп, караа чаштыг турар чоржук.

А сен, авай, узун үйгүң удуй бергеш,
Шаг-ла болдуң, үе эрти... Ынчалза-даа,
Амыдырап, дириг чоруур оглуңнуң мээң
Сагыш-чүрээм хүннүң-дааның эргиир-дир сен.

Чамдыкта мээң холум суйбап, сургаан дег сен:
«Кужур оглум, холуң черле карбаш кылба!
Чаптап, чыттап, йөрээп кааным —ийи холуң,
Күжүң чүгле буян-ишке ажыглап чор!»

Чамдыкта мээң чүрээм дыңнап, чалбаан дег сен:
«Чаңгыс оглум, чүрээң согуун суларатпа!
Аас-кежик, чурталганы чалап төрээн
Аваң чүрээ чаңгыланып дагжаан ол-дур».

Кадайы-даа, эштери-даа... кым-даа билбес
Ханы чажыт бодалы чок кижи кайдал?!
Чанында бо караңайның орбаза-даа,
Чаңгыс чүгле аваң сени өттүр билир!

Чазыг кылып, багай сеткил сеткизинзе,
Сагыжыңны саргыдыштар күштүг болгай.
Хажыр эңгин бодаганын оступ алгаш,
Калган төлүн он-даа чылда утпас чоржук.
Чамдыкта бис дириг орган иевистиң
Чажын чыттап, чассып чоруур нүүр чок бис...

Игорь ИРГИТ.

ҮЛЕГЕР ДОМАКТАР

Араганың үстүнге чаа
үнер,
Ажылдың үстүнге кижи
үнер.
Кызымак кижээ ажыл
муңзавас,
Кыжырымак кижээ сөс
муңзавас.
Арагага хандыкшаан —
ядараар.
Ажылга хандыкшаан —
байыыр.
Эки суртаал эш,
Бак суртаал аза.
Чагырга тоовас
Чазыгга дүжер.
Хоойлудан хоорук
Хорутдалга кирер.

В. САНАА.
Тес-Хем район.

ДҮРГЕН ЧУГААЛАР

Чулар —
Чуларлаттынза
Чуларлаттынгай аан,
Чуларлаттынмаза
Чуларлаттынмаай аан.
Чүген —
Чүгеннеттинзе
Чүгеннеттингей аан,
Чүгеннеттинмезе
Чүгеннеттинмээй аан.
Ээзер —
Ээзертеттинзе
Ээзертеттингей аан,
Ээзертеттинмезе
Ээзертеттинмээй аан.

С. ООРЖАК.
Каа-Хем район.

БАШТЫҢЧЫГА ДИРИГ ТУРАСКААЛ

Ульяновск хоорайда эрги Москва (амгы Ленин) кудумчузунуң аян-шинчизи эрткен чүс чылдың аянынче кирип бар чыдар. Ук кудумчуну ам В. И. Лениннин ады-биле адап турар. Маңаа 1878—1887 чылдарда Ульяновтарның өг-бүлези чурттап турган. Шагда турган байдалды катап тургузуп, тудугжу реставраторлар чаартып кылып эгелээн.

—Улуг Лениниң ады-биле холбашкан бүгү-ле чүүлдер биске эргим болгаш ыдыктыг —деп, улус депутаттарының хоорай Совединиң күүскомунун даргазы И. А. Вершинин чугаалап турар. —Ол бүгүге баштыңчының чаш чылдары эрткен бажыңы, Ульяновтарның шайлап олургулаары хөлегелиг сад, гимназист Володя Ульяновтуң олурган партазы дээш өске-даа чүүлдер хамааржыр.

В. И. Лениниң төрүттүнгенинден бээр чүс чылын таварыштыр ажыткан Ленинчи мемориал Волга делгемнериниң кырында кайгамчык улуг чайка дег бедип үне берген. Орустуң улуг хеми Волганың бедик эриинге дириг чечектерни холдарында тудуп алган муң-муң кижилер бөлүк-бөлүү-биле азы ийи-чаңгыстап-даа кээп турарлар. Улуг баштыңчыга болгаш башкыга изиг ынакшылды болгаш хүндүткелди илереткениниң демдээ кылдыр делегейниң аңгы-аңгы диптеринден он ийи миллион ажыг кижи маңаа келген.

—Симбирскини Ульяновск деп эде адаанындан бээр 60 чыл болуп турар — деп, Игорь Анатольевич чугаазын уламчылап ор. —Совет эрге-чагырганың чылдарында Волгада хоорай үлегүрүн болгаш культураның улуг төвү болу берген. Октябрь революциязынга чедир Симбирскиге чүгле аар-саар бараанннар бүдүрүп турган болза, ам Ульяновскиниң марказын салган тергиин дээн чондурар станоктарны, эң чиге приборларны, кая-даа чоруурунга таарыштырган автомобиль-вездеходтары, гидроаппаратураны, дүктен кылган пөстерни болгаш хевистерни чүгле бисте эвес, харын даштыкыда эки билир. Чүгле чаңгыс цементини безин Ульяновск хоорай чыл бүрүде хааныг Россияга чежени бүдүрүп турганы хирени берип турар. Институттарның, техникумнарның, школаларының, театрларның, музейлерниң база библиотекаларның калбак четкизи хоорайда бар.

Ульяновтарның өг-бүлези маңаа чурттап турар шагда Симбирскиниң девискээрин Ульяновск шагда-ла эрттир өскен. Волга ындының чаа районун тургузуп турар хемниң солагай талакы эриинде он-он чаа, чараш кудумчулар бар апарган. Ам чүгле бо районда безин революция мурнунда Симбирскиге чурттап турганындан хөй кижи чурттап турар.

Ийи муң чылдың бүдүүзүнде Ульяновск кандыг хоорай апаарыл? Хоорайның хөгжүлдезиниң чаа чиңгине планының кол идеязы болза «эрги шагның ортулукчугаштары» болуп турар төөгү-архитектура талазы-биле үнелиг онзагай ужур-дузалыг черлерни арттырбышаан, чаа тудугларны таарыштыр кылыры болур. Ульяновтарның өг-бүлезиниң чурттап турганы төөгү-архитектура байдалын катап тургузары-биле чаарты тургузуушкун ажылдарын чорударын көрдүнүп турар.

Шак ындыг ажылдар бир-ле дугаарында мооң мурнундагы Москва кудумчузунга кылдынар. Ол таварылга эвес, чүге дээрге мында баштыңчының ады-биле холбашкан тураскаалдыг черлер эвээш эвес. Бо кудумчудан аныяк Ленин гимназияже чоруп турган. Оларның чурттап турган бажыңындан ырак эвесте магазинден номнарны болгаш ноталарны өг-бүлениң кежигүннери садып ап турган. Өске бир бажыңга типография турган, аңаа Лениниң ачазы — Илья Николаевич бо-ла келир чораан.

Эргидеги Москва кудумчузунуң чүгле даштыкы аян-шинчизин эвес, харын бажыңнарның —борбак садыгларының, шайлаар черлериниң, өрт албаның суурганарының иштики хевир-шинчизин катап тургузар. Эрткен чүс чылдың аян-хөөнүн илередип турар эрги кудумчу фонарьлары дээш өске-даа чүүлдерни маңаа удавас-ла катап тургузуптар.

Ульяновск кижилерни кезээде-ле бодунче сорунзалап тыртып турар, чүге дээрге, олар Ленинге аалдап барыксаарлар, дириг Лениниң өндүр чаагайын билип алыксаарлар. Январьның бо хүннеринде улуг Лениниң хоорайынче шуушкан, баштыңчыга дириг тураскаал болган кижилерниң агымы шыңап-ла үзүк-соксаал чок болуп турар.

Н. МИЛОВ,
СЭТА-ның корр.
Ульяновск.

ДАЙЫНЧЫ, КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ХООРАЙЫ

Бо чурукта Новгородту хостаанының киржикчилери — дайынның хоочуннарын көрүп тур силер: ук хоорайда Октябрь районда дайын болгаш күш-ажыл хоочуннарының чөвүлелиниң даргазы (солагай таладан оң талаже) А. П. Лучин, Совет Эвилелиниң Маадыры И. И. Сергунин, кезер эмчи сестразы чораан Е. Г. Малярова, № 1 поликлиниканың кезер эмчизи П. М. Митрофанов, РСФСР-ның садының алдарлыг ажылдакчызы М. А. Ершов, халажылгада полковник Н. А. Семенихин, дайын-ның хоочуннарының Совет комитединиң Новгород секциязының даргазы М. Е. Попов.

А. ОВЧИННИКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

«ДАЛАШКАН КҮСКЕ СҮТКЕ ДҮЖЕР»

Ийи күске сүт оорлап ижер дээш чорутканнар. Хууңда сүтке-даа таварышкан. Сүттү чүгле хууң эриинден чедип ижери берге турган. Хууңче дыка доңгаар болза, мага-бот куду, чылбыраш, сүтче мойт кылдыр кире берип болур. Ооң соонда оон үнери берге. Сүт хөлге кезек эжингеш дывааштаннай бээр. Чолдак-Ой канчангаш-ла көөрге, хууңдан ырак эвесте аяк чыткан. Иштинде сүдүк кургадыр ижип каан мындыг болган.

— Бо Моортай-Хаанның сөгечези-дир. Бистерни билип кагза, ат кылыр, аңаа дегбе! — деп, Узун-Кудурук чугаалаан.

— Ам канчаар бис?— деп, Чолдак-Ой далаштырган.

Күскелер сүмелешкеш, ынчанганнар.

Баштай сүттү хууңдан Чолдак-Ой ижер болган. Ону Узун-Кудурук чолдак кудуруундан так ызырып алган, а демгизи сүттү хырын бышкы-биле ижип алган. Ам Узун-Кудуруктуң ижер ээлчээ келген. Чолдак-Ой ооң кудуруундан ызырып алырга, бирээзи сүттү иже-ле берген. Узун-Кудуруктуң тотпазы-даа кончуг, далажып-далажып ижип-ле турган. Ол аразында хөй сүт хептеп алган Чолдак-Ой бергедеп эгелээн. Аксын ажып, эжин сагындырып болбас, чүге дээрге, ол сүтче дүлдүне бээр. Чолдак-Ой шыдажып-ла чыткан, ынчалза-даа, кегиртине бергеш, аксын ажыда каапкан, а Узун-Кудурук хууңда сүтче мойт кылынган...

«Далашкан күске сүтке дүжер» деп чугаа моон тывылган.

С. ТАМБА.

СОНУУРГАКТАРГА

ХЕРЭЭЖЕННЕРГЕ ХӨҢНҮ ЧОК ЭСМ

Новосибирскиниң Академхоорайжыгашта саналга төвүнүң эртемденнери ЭСМ-ниң элдептиг «аажызын» эскерип кааннар. Ол робот эр кижи операторлап турда, аңаа ажылдап турар, а херээжен оператор көстүп кээрге, шын эвес харыылар берип эгелээр мындыг болган. Ооң чылдагааны сөөлүнде тодараттынган: херээжен улус хөй нурууузунда-ла синтетиктиг материалдардан кылган хеп кедер. Ол материалдар машинаның чанынга электри сорунзалыг куржагны тургузуптар, ынчангаш ооң ажылдаарынга чогумчалыг байдалды хажыдыптар.

ЭЛДЕПТИГ ЧҮВЕ

Тыпкан чүүлдер кадагалаар черлерниң удуртукчуларының чөвүлел хуралы Римге болуп эрткен. Аңаа мындыг элдептиг факт илереттинген: октябрьда хөй нуруузунда-ла дугүүрлер болгаш акша хаптары, июльда карак шилдери, августа өг-лениишкинниң бизэектери аттынып каап турар болган.

БҮДҮҮ БИЛИР ТЕЛЕФОН

ГФР-де бир фирманың инженерлери телефон аппаратының солун моделин чогаадып кылган. Бир эвес долгаан дугаар өске чер-биле чугаалажып турар болза, ук аппарат демги дугаар хосталыынга чедир манап турук болур. Дугаар хосталганда, аппаратка медээ кыңгырт дээр. Ынчан херегээн черибиле чугаалажып болур.

ШООДУГ

— Экии, эжим.

Эки чаагай келгениң дээш!

—Чүү сен сөглээр.
Чүге мен сен билбестир аа?

—Баштактанма,
Бады-дыр мен, уттуптуң бе?

—Кайда бир-ле

Харын мен сен көрген-дир аа?

—Кайынам мен,
Кады ойнап өстүвүс чоп?

Харын ынчан

Хажыывыска дыңнап орган

Катым ашак элдээртидир:

—Улуургаандан
Угааны-даа чанган-дыр оо! ·

О. СУВАКПИТ.

КРОССВОРДКА ХАРЫЫЛАР

Р. Сарыгларның тургускан кроссвордун бо чылдың январь 21-де № 18 «Шынга» парлаан. Аңаа чүс ажыг харыы келген. Улуг-Хем районнуң Чаа Чаа-Хөлде С. Анай, Е. Кызыл-оол, Чадаана хоорайда Ш. Ооржак, Эрзин ортумак школазының өөреникчилери А. Дупчур, А. Чыжымаа, Моңгун-Тайганың Мугур-Аксында Л. Салчак, Д. Иргит, Р. Хертек, Барыын-Хемчиктиң Кызыл-Мажалыкта А. Саая, Тес-Хем районнуң Самагалдайда орук-септелге-тудуг участогунуң каннакчызы С. Салчак, ол районнуң Чыргаланды суурда С. Маскыр, Кызыл хоорайда Д. Шара-Хөө, О. Иргит, Тандының Бай-Хаак суурда Ч. Ондар, Л. Монгуш, М. Суваан, Бии-Хемниң Ээрбекте В. Ондар, Т. Ондар, Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозта Б. Куулар болгаш өске-даа номчукчулар кроссвордта бодалгаларны шын шиитпирлээш, харыызын хамыкты мурнай чорутканнар.

ДООРА ДУРГААР: 1. Шайлалга. 4. Сайзанак. 7. Дары. 8. Орун. 10. Нарын. 12. Түмен. 13. Одаг. 14. Камо. 17. Этээ. 19. Арык. 21. Кур. 22. Ланзы. 23. Балар. 24. «Ава». 25. Сырга. 26. Ине. 27. Чечек. 29. Мөге. 32. Ыры. 34. «Нева». 35. Орук. 36. Лена. 38. Чыда. 39. Күске. 40. Кудук. 42. Шуру. 43. Арын. 44. Бүрзеней. 45. Сувакпит.

УЗУН ДУРГААР: 1. «Шын». 2. Нөрээл. 3. Адыг. 4. Саяк. 5. Намдар. 6. Кон. 7. Дузак. 9. Ногаа. 11. Ноян. 12. Тоол. 14. Арыскан. 16. Албанчы. 17. Эртен. 18. Торга. 20. Кажык. 26. Ирбиш. 27. Чапсар. 38. Чаъс. 39. Куб. 41. Кат.

Тоожудан үзүндү

ПЕДСОВЕТ

Ийиги ээлчегниң сөөлгү кичээлдери төнгелекте, ажыл шагы дооступ, кышкы хүн ажа бергенде, башкылар чыглып келген. Коңга эдерге, өөреникчилер класстарындан ыыт-шимээнниг-биле үнгүлээш, чанып эгелээн. Удаваанда школа ыржым апарган. Чүгле ынаар класста аштакчының кочалының даажы дыңналыр.

Башкылар хуралдап чаңчыккан чери бир делгем класска олурупкан. Аныяк башкылар сөөлгү столдарже бөлүү-биле баргылаан. Мурнуку столдарның одуруунуң бирээзинде партия райкомунуң секретары Александр Байырович Шагдыр-Чамбал олурган. Ооң-биле кожа районнуң улус өөредилге килдизиниң эргелекчизи кара костюктуг, калчан баштыг Павел Васильевич Левченко холдан салбас кара портфелин баарында салыпкан үжегилээн орган.

—Даргаларның келгенин бодаарга шыңгыы айтырыг чугаалажыр бодаан эвеспе олар —дээш, Оюн Оюнович чанында олурган кадайынче көрген.

—Ындыг бе? Эртенден бээр чүрээм оожургал чок ыстап хүнзеди —дигеш, Хандаа Кыргысовна хорадаксап артынче хая көрүнген.

Оларның артында өөреникчилер кыдырааштары хынап, ном номчуп эгелээн ийи эжишкилер:

—Солун чүве болур дээн-дир, дыңнаан мен, ындыг болур ужурлуг деп билгендаа мен—дижип сымыраш-каннар.

Класстың мурнунда башкы столунуң артынга олурган школа директору улгады берген, ынчалза-даа шилгедек мага-боттуг, улуг кара карактарлыг, ак арынныг, херээжен туруп кээрге, башкыларның шимээни чиде берген.

—Педсоветтиң ажыттынганын чарладым. «Школа-биле төрелдерниң харылзаазының дугайында» Нанзалмаа Даржаевнага сөс бээрдир — дээш, директор олуруп алган.

Педсоветтиң протоколдарын бижииринге доктаамал соңгуп каан башкы секретары кылып журналын ашкаш олурупкан.

Өөредилге эргелекчизи белеткеп алган лекциязын номчуп эгелээн. Школа коллективи-биле төрелдерниң харылзаазының педагогика болгаш психология талазы-биле айтырыгларынга солун чижектерни-даа киргилээн. Делегейниң шылгараңгай педагогтарындан цитаталар —ушта бижилгелер-даа номчугулаан. Ажыктыг, солун лекция болган. Ону башкылар демдеглеп, бижип ап олурганнар.

Илеткелчи школазының ажыл-амыдыралынга кээп доктаагаш, чамдык башкыларның эртемнерни канчаар башкылап турарын болгаш өөреникчилер-биле, ада-иелер-биле чорудуп турар кижизидилге ажылын анализтеп, чамдыктарын мактап, өскелерин чемелээн.

Нанзалмаа Даржаевна туразында чоргаар чаңы-биле башкыларны эргий көргүлээш, кочулал болгаш хомудалдың аяны-биле хүлүмзүрээш, уламчылаан: «...чамдык аныяк башкыларга арга-сүме кадарга тооксавас, харын-даа удурланыр, боттарының тускай бодап алган методтары-биле ажылдап турарлары бар. Аныяк башкылар физик Алдын-Херел Самбуу, даштыкы дыл башкызы Эльвира Майзингер дээш оон-даа өске оларның талалакчылары бар. Ылаңгыя бистиң эки билбезивис, бо чылын чаа келген аныяк башкы Алдын-Херел Самбуу бо школаның төөгүзүнде турбаан кижизидикчи эртемин көргүзүп, бодунуң доңгун, каржы аажы-чаңының тевиинден бир өөреникчиниң адазынга билдинмес чылдагааннар-биле хол чедип турганының дугайында медээ келген. Ону бистиң чамдык башкыларывыс дыңнап каапкан, боттарының элдепсингенин чугаалажы берген болду. Ооң дугайында маңаа тускай чугаалажы бээр бис —дээш, Нанзалмаа Даржаевна мурнунда олурган Самбууларже соок кылдыр көргеш, олуруп алган.

—Шын эвес чүве-дир! Ынчаар хажыдарга, нүгүл болур. Чүвениң шынын билип алгаш чугаалажыр херек, Нанзалмаа Даржаевна — дээштиң Эльвира Людвиговна тура халаан.

—Оожургаңар, эш Майзингер, олуруңар. Силерге амдызында кым-даа сөс бербеди — деп, директор шутулдап чугаалаан.

Башкылар шимээргеп үнген. Хуралдарга ном номчуур, өске чүве кылыр ийи чаңгыс хайгаарал чоктар ол-бо талаларынче көргүлеп, кайгай бергеннер.

Хандаа Кыргысовнаның чүрээн бир-ле изиг чүве хаарыпкан ышкаш апарган. Кымга-даа билдиртпейн улуг-улуг тыңгылап, оожургап алгаш, бодун туттунмушаан ашаанче көрген. Оозу хорадап, хомудаан-даа шинчи чок, тоор-даа хире эвес боданып олурган.

Директор туруп келген:

—Бо айтырыгның дугайында кымда чугаалаар чүве барыл?

Шимчээр безин кижи чок. Класс иштиңде боданыышкын турупкан.

—Менден болур ирги бе? —дээн соонда портфелиниден саазын ужулбушаан, Павел Васильевич Левченко туруп келген:

—Алдын-Херел Самбуунуң үүлгеткен херээниң дугайында дыңнадынар. Башкы кижиниң арын-нүүрүнге, ат-алдарынга таарышпас чүвени ол кылганы факт. Хамааты Хаспаа деп кижи-биле содаа кылганы факт. Ону канчаар көөрүнүң дугайында кады ажылдап турар башкылар-биле сайгарып, коллективтиң санал-оналын дыңнаар дээн бодал бар. Бо херекти чиик кылдыр көрүп болбас. Шиитпел чытталып турар херек-тир ийин. Черле ынчаш Алдын-Херел Самбуу дугайында чүвелер-ле бар. Аныяк башкылар ортузунда бир янзы турушту ээлеп турарын бодуңар көрүп олур силер, эштер. Агартыр дээр ужур чок буруулуг кижи-дир. Айтырыгны арын-нүүр, төрел-дөргүл тыртышпайн шыңгыы көөрүн сүмелеп тур бис. Бир эвес ажылдан хостаар дээр болза, менде чүү боор, дужаал бижииринге белен мен —дээштиң ол калчан бажын суйбагылааш, райком секретарынче боларның бодалы база ындыг дээнзиг чашпаалай хүлүмзүрээн.

Башкылар элдепсиниг-биле шимээргей бергеннер.

—Баштай Алдын-Херел Оюнович чүвениң шынын, чүү болганын боду чугаалап берзин —дээннер.

Алдын-Херел артыкы столдан арны агарыксай берген туруп келгеш, «Эргим Херелмаа, сен мени бодап олурарың чадавас. Сеңээ ынакшаанымны аваңның үзе киргенин билир мен. Сени менден чарар дээш чүнү кылып кааның билир мен, эргимим. Сөөлгү хүннерде, бо шактарда мээң ат-алдарымны хөйнүң мурнунга баксырадыр дээш чылдагаан тып алганынга сээң аваң хыы ханып, менче көрүп олур. Ындыт-даа болза сеңээ ынакшылым моон-биле өже бербес» —деп боданып турган.

—Чугаалаар чүвең чогу ол бе? —диген бир кижиниң кочулааны дыңналган.

Алдын-Херел олурганнарже дидими-биле эргий көрген.

—Буруулут, буруу чогумну бодум билбес мен. Бажыңындан үндүр ойлаттырган, кыштың соогунда чартык чаңагаш чаш ажы-төлдү көргээш, идик-хевин ора-чаза соп каан, кам-хайыра чокка эттедип турар, амы-тыны кестиң кырында аныяк иени камгалавас аргам чок болган. Калчаараан ээрик кижини эп-чөп-биле, сөс домак-биле оожургадып алырын каш-даа катап оралдашкан бис. Хоржок болган. Ээрик эр мөге-шыырак-даа болза, эттеткен херээженни оон чарып кагдым. Ол тура халааш, бижек туткаш, менче халып кээрге, бижээн ушта шанчыпканым шын. Ол дээш буруулаар болза хүлээр мен. Чыда өлүр чылан эвес, айыылдан чайлаар апаар.

—Оон чугаазын шынзыдар силер бе, Эльвира Людвиговна? —деп, директор айтырган.

—Көрген болганымда шынзыдар мен. Алдын-Херел Оюновичиге кандыг-даа буруу чок. Бир эвес ону буруудаар болза, мен бодум чогуур черже бижинир апаар мен. Хомудаар мен.

—Ол кыжаныг бе?

—Чок. Эштиң ат-алдарын камгалаар апаар.

А. АРАПЧОР.
(Уланчылыг).

ТВ

ЯНВАРЬ 28-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — Кадык болур дизинзе. 9.00 —АБВГДейка. 9.55—«Спортлотонуң» 4-кү тиражы. 10.05 —«Блокада». 2-ги кезээ. Ийиги фильм. 11.10 — Эки бараанннарны хөйнү бүдүрер. 11.40— Фильм-концерт. 12.25 — Документалдыг телефильм. 12.55 —Бөгүн делегейде. 13.10 — Өңнүктерниң шырайы. 13.55—14.10 —Чапсар. 14.10 —Үнүштер делегейи. 14.55 — Билдингир-даа болза, элдептиг. 15.55 — Политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Летуновнуң беседазы. 16.30—Бокс ка делегей ужуражылгазы. ССРЭ-ниң шилиндек командазы биле АКШ-тың шилиндек командазы ойнаар. 18.00—«Дем каттыштырылгазы». Тележурнал. 18.30— Мультфильмнер. 18.35 — «Телекөрүкчүлерге 9-ку студияның харыылары». Башкарыкчызы — политиктиг тайылбырлакчы В. Зорин. 19.55 —«Ыры-83» деп телефестивальдың түңнел кежээзи (Декабрь 30-ның дамчыдылгазын катаптаар). 21.00—«Үе». 21.35—«Ыры-83» деп телефестивальдың уланчызы. 22.50 — Ленинград дугайында документалдыг фильм. 23.10 — 23.20 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Документалдыг фильм. 8.25 — Музыкалыг дамчыдылга. 8.55 —Новосибирскиниң телестудиязының программазы. 10.10 — Концерт. 10.35 — Документалдыг телефильм. 10.45 — А. Бабаджаняниның эстрада чогаалдары. 11.20 — «Багряный бор» деп телешии. 12.45 — А. Пластовтуң чогаадылга ажылы. 13.15 — Артиллерия маршалы К. П. Казаков-биле школачыларның ужуражылгазы. 14.00 —Венадан концерт. 15.00— «Кадыкшыл». 15.45 —«Музыкальный киоск». 16.15 — Делегей кинозунуң мастерлери. 17.45 —Москва. Консерваторияның улуг залы. 19.50 — Документалдыг фильм. 20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 — Делегей байдалының допчулалы. 20.30 —Бүгүдеге стадион. 21.00 —«Үе». 21.35— 23.55 — «Театр». Урап-чечен телефильм.

ДЫҢНАДЫГ

1984 чылдың январь 29-та, воскресеньеде, Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга делегей байдалының дугайында лекция болур. Лекцияны РСФСР-ниң «Билиг» ниитилелиниң лектору А. Ф. Буриев номчуур.

Залче баш бурунгаар тараткан абонементилиг болгаш билеттиг кирер. Билеттерни кирер эжик аксыңга садар.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, хар чагбас. Дүне агаарның температуразы 43—48, чамдык черлерге 34—39 градус соок болур. Хүндүс 31—36, чамдык черлерге 23—28 градус соок болур.

Кызылга чуга булуттаар. Дүне агаарның температуразы 43—45, хүндүс 32—34 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Кызылдың туүйбу заводунга ажылдаары-биле **даш үүрмектээр черниң мастерин, кол энергетикти, туүйбу хептекчилерни, орттедир болгаш уштур ажылчыннарны** чалап турар. Туүйбу орттедип ап уштурунга 12.5 чыл ажылдаан кижилер 5 чыл мурнай пенсияже үнер. Дүнеки ээлчегде ажылдаар ажылчыннарны шуптузун халас чем-биле хандырар. Чыл төнчүзүнүң түңнелдерин ёзугаар акша шаңналын тыпсыр.

Заводтуң турар чери: Кызыл хоорайның Кирпичная кудумчузу, № 1. Кадрлар килдизи, телефон № 2-11-31.

КИНО

ЯНВАРЬ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Жёлтая роза»** 9.30, 11.30, 13.30, 18.30, 21.00, **«Анна Павлова»** 15.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Ученик лекаря»** 9.30, 12.20, 15.10, **«Мультсборник»** 11.00, 13.50, **«Черный тюльпан»** 16.40, 18.35, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Тристан и Изольда»** 14.30, 17.00, 19.30. шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Черный тюльпан»** 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 2. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партий жи амыдырал болгаш үлегүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45, солун кезбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2043.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—00018

БИБЛИОТЕКА

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 25 (12415) | 1984 чылдың январь 29, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп.

Орус-оол Очутович Кужугет тудут ажылынга ажылдаа-ла он тос чыл четкен. «Шагонартяжстрой» трестиң бедик мергежилдиг тудугжузунга чаа тургустунган бригаданы удуртурун дааскан. Бо коллектив Чаа Шагаан-Арыгның он алды аал чурттаар тудуунда ажылдап кирген.

ЧУРУКТА: О. О. Кужугет (ортузунда) бригаданы кежигүннери-биле чугаалажып тур.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу ээлчеглиг хуралынга иштики болгаш даштыкы политиканың чамдык айтырыгларын чугаалашкан.

1984 чылдың январь 25-те «Правда» солуннуң айтырыгларынга эш Ю. В. Андроповтуң харыыларында чүүлдерни Политбюро бүрүнү-биле чүүлдүг деп деткээн. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң даштыкы политиказының принципиалдыг шугумун ук харыыларда бүрүнү-биле көргүскен, деңэргениң болгаш чаңгыс аай айыыл чок чоруктуң принциптериниң үндезининге ядролут чепсектерни немей бүдүрбезиниң, оларны кызыгаарлаарының болгаш кызырарының дугайында практиктиг дугуржулгаларны чедип алырынче, делегей байдалын ниитизи-биле экижидеринче угланган улуг хемчеглерниң комплекизин ында саналдаан деп онзалап демдеглээн.

Европага бот-боттарынга бузурежирин болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарының хемчеглерниң база чепсегленишкинни дужуреринин талазы-биле Стокгольм конференциязынга совет делегацияның ажылының дугайында, Варшава Керээзиниң киржикчилери- күрүнелерниң даштыкы херектер министрлериниң Стокгольмга болган ужуражылышкынының дугайында, ол ышкаш АКШ-тың күрүне секретары-биле болгаш өске-даа чамдык даштыкы чурттарның даштыкы политика ведомстволарының удуртукчулары-биле беседаларның дугайында эш А. А. Громыконуң медээзин СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга дыңнаан болгаш чүүлдүг деп санаан.

Европа дипке тайбың дээш туржуп турар күрүнелерниң ак сеткилдиг күзел-соруун илередиринге Стокгольм конференциязы калбак аргаларны ажыткан деп, Политбюро демдеглээн. Делегей байдалының дыка баксыраан амгы үе-чадазында Совет Эвилели дайын айыылын чавырылдырарының, тайбыңның болгаш чавырлыышкынның туруштарын быжыглаарының принципиалдыг шугумунга шынчы болбушаан, бот-боттарынга бузурежиишкинниң атмосферазын тургузарынче угланган чугула саналдарны бодунуң эвилелчилери-биле кады ук конференцияга идип үндүрген, ынчаарга бузурежиишкин атмосферазы АКШ-тың милитаристиг угланыышкының, ылаңгыя баштайгы согуушкун чедирер америк ракеталарны НАТО блоктуң чамдык чурттарының девискээринге тургузуп эгелээниниң түңнелинде дыка баксыраан. Бир эвес ядролуг чепсектиг бүгү күрүнелер, ССРЭ-ниң болгаш ооң эвилелчилериниң саналдап турары ышкаш, ядролуг чепсекти баштай ажыглавас деп хүлээлгелерни боттарынга алыр болза, бир эвес бот-боттарынга удур шериг күжүн шуут ажыглавас деп Варшава Керээзиниң күрүнелериниң саналы-биле НАТО чурттары чөпшээрешкен болза, Европага болгаш бүгү делегейге бот-боттарынга бузурежиириниң болгаш айыыл чок чоруктуң аргазы дыка бедиир ийик.

Ооң-биле чергелештир Совет Эвилели Хельсинкиниң Түңнел документизиниң чогуур чүүлдерин хөгжүтпушаан, шериг талазы-биле бузурежиишкинниң дыка ханы болгаш калбак немелде хемчеглерин ажылдап кылырынга белен. Бир эвес Стокгольм конференциязының бүгү киржикчилери онза харысалгалыг чорукту болгаш ажыл-ишчи чугаалажыышкынарга политиктиг тура-соруку көргүзер болза, ук конференция Европаның улустарының, калбак хөй-нитти бөлүктериниң ооң-биле холбап турар идегелин шынзыдып шыдаар. Барыын чүктүң чурттары үре-түңнелдиг ажылче, ээзулуг чугаалажыышкынарже чүткүп турар бе, түрбас бе дээрзин үе көргүзе бээр.

Партияның төп органнарынга бо чылын шиитпирлеп көөр ужурлуг партия, күрүне болгаш ажыл-агый тургузуушкунунуң, идеология болгаш даштыкы политика талазы-биле кол айтырыгларны СЭКП ТК-ның Политбюрозу эрткен чылда ажылдың түңнелдерин барымдаалап доктааткан. Ол талазы-биле, ылаңгыя, ажыл-агый механизмин сайзыраңгайжыдарынга, экономика хөгжүлдезиниң быраларын болгаш индиг беришкиннерин чогумчударынга, ажыл-агый болгаш социал хөгжүлдезиниң комплекстиг программаларын боттандырарынга, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң айтырыгларынга, партия эге организацияларының ажылының деңнелин бедидеринге, бистиң политиктиг системавыстың чаа-бүрү звеноларының ажыл-чорудулгазынга, корум-чурумну болгаш сагылга-чурумну быжыглаарынга онзагай кичээнгейни салып турар. Кадрларны шилиириниң, хуваарының болгаш кижизидериниң, оларның харысалгазын бедидериниң, ажылдың стилин болгаш методтарын сайзыраңгайжыдарының, партия директиваларын херек кырында күүседирин организастаарының, оларны амыдыралга боттандырарын контрольдаарын күштелдирериниң айтырыглары СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң болгаш ТК-ның Секретариадының доктаамал сагыш салыышкынынга турар.

Израильдиң коммунистиг партиязының ТК-зының чиңгине секретары М. Вильнер баштаан ИКП-ның делегациязы-биле СЭКП ТК-га болган ужуражылышкынының дугайында эштер К. У. Черненконуң болгаш Б. Н. Пономарёвтуң информациязын Политбюро дыңнаан.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга партия болгаш күрүне амыдыралының өске-даа чамдык айтырыгларын чугаалашкан болгаш ол талазы-биле шиитпирлерни хүлээп алган.

ЧАА СОРУЛГАЛАРНЫ ТОДАРАТКАН

СЭКП-ның ооң ленинчи Төп Комитединиң долгандыр каң дег быжыг сырый каттыжыышкынының байдалынга партияның отчёт-соңгулдалыг XXV Москва хоорай конференциязы январь 27-де Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга ажыттынган болгаш ажылын дүүн дооскан.

Президиумга эштер **Г. А. Алиев, В. И. Воротников, В. В. Гришин, А. А. Громыко, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, В. М. Чебриков, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, Е. К. Лигачёв, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков** чедип келирге оларны чыылганнар үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан. Партия, совет болгаш хөй нииті организацияларының төлээлекчилери, партияның, Октябрь революциязының, Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннары, бүдүрүлгениң мурнакчылары болгаш чаартыкчылары, эртем болгаш культураның ажылдакчылары, шериг начальниктери база президиумга олурган.

Хүндүлүг президиумну СЭКП ТК-ның Политбюрозу составтыг кылдыр бедик көдүрлүүшкүн-биле делегаттар соңгаан.

Партияның Москва хоорай комитединиң отчёттуг илеткелин СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП-ниң Москва хоорай комитединиң бирги секретары **В. В. Гришин** кылган.

Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.), июнь болгаш декабрь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлери массаларның политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейлиин бедидериниң күчүлүг быразы болуп, совет ниитилелдиң амыдыралының бүгүле адырларынга улуг чедиишкиннерни хандырган деп, илеткелчи онзалап демдеглээн. Партияның ленинчи угланыышкынын, СЭКП Төп Комитединиң, эш Ю. В. Андропов баштаан ТК-ның Политбюрозунуң хөй талалыг чаагай үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгазын коммунистер, бүгү ажылчы чоннар изиги-биле деткип турар.

Партияның Москва хоорай конференциязы найысылалдың коммунистериниң, бүгү ажылчы чоннарының мурнунга салдынган чаа-чаа сорулгаларны тодаргайлаан.

(СЭТА).

ЧОННУҢ КҮЗЕЛ-СОРУУН ИЛЕРГЕЙЛЕВИШААН

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга кандидаттарны бүрүткээри эгелээн

Бүгү чоннуң политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүнүнүң байдалынга чуртта калбарган соңгулда кампаниязы чугула чаа үе-чадазынче кирген. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң болгаш Национадар Совединиң депутаттарынга кандидаттарны бүрүткээрин соңгулда округтарының комиссиялары январь 28-те эгелээн. Чурттуң күрүне эрге-чагыргазының дээди органының депутаттарынга баштайгы кандидаттарны — Төрээн чурттуң төлептиг оолдарын болгаш кыстарын Москвага болгаш өске-даа хоорайларга бүрүткээн.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андропов ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадының кандидады кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединге соңгулдалар талазы-биле Москва хоорайның Пролетар соңгулда округунга бүрүткедиринге чөпшээрелин берген дугайында ол соңгулда округунга хамаарышкан найысылалдың Пролетар болгаш Жданов районнарының ажылчы чоннары округтарның соңгулда комиссияларынга парлалгага үнген ажык чагаадан сагыш-сеткилдиң кайгамчык улуг ханыышкыны-биле билип алганнар. Округтуң девискээринде заводтарның, тудуттарның, албан черлериниң, организацияларның болгаш өөредилге черлериниң коллективтери ол чөпшээрел дээш Юрий Владимировичиге өөрүп четтиргенин илергейлеп турар. Коммунистиг партияның иштики болгаш даштыкы политиказын, СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитединиң Политбюронуң тодаргай сорулгалыг, чаагай үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгазын ол коллективтер бүрүнү-биле деткип турар.

Пролетар соңгулда округунуң округ соңгулда комиссиязының хуралы байырлыг байдалга болуп эрткен. Комиссияның даргазы Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры — И. А. Лихачев аттыг автозаводтуң слесары В. С. Павловский хуралды ажыткан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга найысылалдың Пролетар соңгулда округунуң талазы-биле кандидат кылдыр бүрүткедиринге чөпшээрелин Юрий Владимирович Андропов берген дугайында округтарның соңгулда комиссияларынга ажык чагаадан билип алдывыс. Ленинниң улуг херээ дээш, коммунистиг идеяларның тиилелгези дээш могаг-шылаг чок болгаш бердинген демиселчи Юрий Владимировичини бүгү совет кижилер билир. Партияның шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга ол бодунуң бүгү күжүн, билиин болгаш дуржулгазын берип турар деп, В. С. Павловский чугаалаан.

Коммунистер, бүгү ажылчы чоннар, даштыкыда бистиң өңнүктеривис эш Ю. В. Андроповту ленинчи хевирниң шылгараңгай удуртукчузу кылдыр санап турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга Пролетар соңгулда округунуң талазы-биле кандидат кылдыр бүрүткедиринге Юрий Владимировичиниң чөпшээрешкенин бедик алдар болгаш улуг идегел кылдыр санап турар бис деп, соңгулда комиссиязының даргазы демдеглээн. Округтуң ажылчы чоннары СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге ажыл-херек-биле харыылавышаан, чылдың планныг даалгаларын хуусаа бетинде күүседир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр бедидер, продукцияның ботүнезин немей чингедир дээш социалистиг чарышты улам-на калбартырынга бүрүн шиитпирлиг.

Ооң дараазында И. А. Лихачев аттыг автозаводтуң каң болгаш оңнуг демир шуткуп кудар цехиниң ажылчыны В. А. Седоваяга сос берген. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга Пролетар соңгулда округунуң талазы-биле кандидат кылдыр эш Ю. В. Андроповту бүрүткээр дугайында ол санал киирген.

Эът үлетпүрүнүң Москва бүдүрүлге каттыжыышкынының профэвилел комитединиң даргазы Л. Ф. Баранова, Күрүнениң бирги подшипник заводунуң ажылчыны А. Ф. Егорова, РСФСР-ниң школаларының эртемниичилел институдунуң директору В. Ф. Кривошеев, СЭКП-ниң Пролетар райкомунуң бирги секретары А. Ф. Корчагин олар ол саналды изиг-биле деткээннер.

Эвилел Совединге соңгулдалар талазы-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутатка Пролетар соңгулда округундан кандидат кылдыр СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **Юрий Владимирович Андроповту** бүрүткээр дугайында доктаалды бир үн-биле хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединге соңгулдалар талазы-биле Баку—Ленинск соңгулда округунуң округ соңгулда комиссиязы ол округтан депутаттың кандидадынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы **Гейдар Алиевич Алиевти** бүрүткээн.

Воронеж областың Россошанскиниң соңгулда округунуң округ соңгулда комиссиязының хуралынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **Виталий Иванович Воротниковту** ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутадынга ол округтан кандидат кылдыр бүрүткээн.

Округтуң соңгулда комиссиязы СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары **Михаил Сергеевич Горбачевту** Ставрополь крайның Ипатово соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединге депутаттың кандидадынга бүрүткээн.

Москваның Перово соңгулда округунуң округ соңгулда комиссиязының хуралы болган. Комиссия СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, партияның Москва хоорай комитединиң бирги секретары **Виктор Васильевич Гришинни** ол округтан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутадының кандидадынга бүрүткээн.

Белоруссияның найысылалынга округтуң соңгулда комиссиязы СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри **Андрей Андреевич Громыкону** ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутадынга Минск-Москва соңгулда округундан кандидат кылдыр бүрүткээн.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Казахстанның компартиязының ТК-зының бирги секретары **Динмухамед Ахмедович Кунаев** округтуң соңгулда комиссиязының хуралынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединге депутаттың кандидады кылдыр Алма-Атаның соңгулда округундан бүрүткеткен.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национадар Совединге соңгулдалар талазы-биле Ленинград хоорайның соңгулда округунуң округ соңгулда комиссиязының хуралы болган. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары **Григорий Васильевич Романовту** ол округтан депутаттың кандидады кылдыр бүрүткээрин комиссия доктааткан.

Ростов областың ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединге соңгулдалар талазы-биле Шахтаның соңгулда округунуң округ соңгулда комиссиязы СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның чанында Партийжи контроль комитединиң даргазы **Михаил Сергеевич Соломенцевти** ол округтан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединге депутаттың кандидадынга бүрүткээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национадар Совединге соңгулдалар талазы-биле Москва хоорайның соңгулда округунуң округ соңгулда комиссиязының хуралынга ол округтан депутаттың кандидадынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **Николай Александрович Тихоновту** бүрүткээн.

Москваның Кунцево соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединге депутаттың кандидадынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы **Дмитрий Федорович Устиновту** округтуң соңгулда комиссиязы бүрүткээн.

Москвага округ соңгулда комиссиязы Куйбышевтиң соңгулда округунуң талазы-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутадынга кандидат кылдыр СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары **Константин Устинович Черненкону** бүрүткээн.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Украинаның компартиязының ТК-зының бирги секретары **Владимир Васильевич Щербицкий** округ соңгулда комиссиязының Киевке болган хуралынга Ленинск соңгулда округунуң талазы-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутадынга кандидат кылдыр бүрүткеттирген.

«Зеленоград тудугнуң» № 111 тудуг эргелелиниң комплекстиг бригадазының бригадири, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Николай Анатольевич Злобинни**, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи **Анатолий Петрович Александровту**, Москваның № 79 поликлиниказының терапевт салбырының эргелекчизи **Людмила Павловна Шурыгинаны**, Москваның метро тудуунуң № 8 тудуг-монтаж эргелелиниң чер өрүмнекчилериниң бригадири, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Александр Сергеевич Сухановту**, Москва областа «Коммунарка» деп күрүнениң уксаажыдылга заводунуң машина-биле инек саар мастери, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Мария Сергеевна Громованы**, Ленинградта «Киров заводу» деп каттыжыышкынның слесарь-эптекчилер бригадири, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Иван Васильевич Захаровту**, «Ставропольнефтегаз» бүдүрүлге каттыжыышкынының Буденновскиде чер өрүмнээр ажылдар эргелелиниң өрүмнекчизи **Геннадий Николаевич Добрынинни**, Воронежте «Электросигнал» деп бүдүрүлге каттыжыышкынының слесарь-эптекчизи **Нина Митрофановна Боеваны**, «Ростсельмаш» бүдүрүлге каттыжыышкынының демир чондурукчузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Петр Контратьевич Колесниковту** ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга кандидаттар кылдыр округтарның соңгулда комиссияларының хуралдарынга бүрүткээн.

Ол ышкаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга кандидаттар кылдыр «Нефтилиг Даштарның» өрүмнээр ажылдарының далай эргелелиниң өрүмнекчизи — **Гусейн Рустам оглы Ибрагимовту**, Минскиниң автомобиль заводунуң дарганчы - штамповщиги — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Евгений Александрович Шулякты**, Алма-Атаның Ю. А. Гагарин аттыг бүдүрүлге даараныгга каттыжыышкынының даараныкчы-моторизи — **Гульнара Оразбековна Дихамбаеваны**, Целиноград областа Амангельды аттыг совхозтуң механизатору — **Наталья Владимировна Геллертти**, Украин ССР-ниң Эртемнер академиязының президентизи — **Борис Евгеньевич Патонну**, Донецк областа «Артёмуголь» бүдүрүлге каттыжыышкынының В. И. Ленин аттыг шахтазының забойщиги — **Александр Григорьевич Хворостянны** ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга кандидаттар кылдыр бүрүткээн.

(СЭТА).

ЛЕНИНГРАДЧЫЛАРНЫҢ МААДЫРЛЫГ ЧОРУУ

Хоорайны дайзынның бүзээлээшкининден бүрүн хостааныының 40 чылынга болгаш Ленинград областа Октябрь Революциязы ордени тыпсырынга тураскааткан байырлыг хурал Ленинградка болган

ЛЕНИНГРАД. (СЭТА). Ленинградчыларның өлүм чок маадырлыг чоруунуң дугайын Ада-чурттуң Улуг дайынының төөгүзүнде алдын үжүктер-биле киир бижээн. Ленинниң хоорайының тос чүс хүнүг камгалалы — социалистиг тургузугнуң өндүр улуг амыдыралчы күжүн бадыткаан. Коммунистиг партияга кижизиттирген совет кижи чүну-даа кылып шыдаарын бүгү делегейге көргүскен эрес-маадырлыг болгаш быжыг туруштуг чоруктуң төөгүлүг болуушкунудур.

Январь 27-де СЭКП Ленинград область болгаш хоорай комитеттериниң, улус депутаттарының область болгаш хоорай Советтериниң ажылчы чоннарының, Ленинград гарнизонунуң дайынчыларының төлээлекчилери-биле кады дайзынның бүзээлээшкининден хоорайны бүрүнү-биле хостааныының 40 чыл болганынга база Ленинград областа Октябрь Революциязы ордени тыпсырынга тураскааткан байырлыг хуралы болган.

Президиумда—СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Г. В. Романов, партия обкомунуң бюро кежигүннери СЭКП Ленинград обкомунуң секретарьлары. База-ла ында — маадыр-хоорайларның байырлалга келген делегациялары. Нева шивээзиниң камгалакчылары, шериг начальниктери, партияның, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары, социалистиг чарыштың мурнакчылары, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары, Совет Армияның болгаш Флоттуң дайынчылары, хөй-ниитиниң төлээлекчилери.

Хүндүлүг президиумга СЭКП-ниң ленинчи ТК-зының Политбюро составын сорук кириишкин-биле соңгаан.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү СЭКП ТК-ның секретары **Г. В. Романов** чүве чугаалаарга чыылганнар ону чылыы-биле уткааннар.

Ол партия Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың омунээзинден бүгү ленинградчыларга төөгүлүг хүн — Ленинград чоогунга гитлержи аг-шериглерни бүрүнү-биле чылча шапканындан бээр дөртен чыл болганы-биле холбаштыр изиг байыр чедирген.

Ленинниң хоорайының камгалакчылары, силерге шуптуларга, бүзээлеттирген хоорайга чурттап болгаш демисежип турган бүгү кижилерге, оң катап тулуп тургускаш, бөгүн ооң алдар-адын улам улаттырып турар кижилерге, Ада-чурттуң Улуг дайынының эң идепкейлиг киржикчилериниң бирээзи, партия Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Юрий Владимирович Андропов чүректиң ханызындан изиг байырны чедирген деп оратор чугаалаан. Питержи ленинградчыларның кайгамчык чаагай чаңчылдары, кадыг-дошкун дайын чылдарында оларның эрес-дидим чоруу, угаан-медерелиниң күштүг мөзүлүү болгаш патриотизми Октябрьның идеяларынга, Ленинниң чагыгларынга, партияның херээнге кызыгаар чокка бердиниишкининиң үлегер-чижээ болурун силерге дамчыдарын Юрий Владимирович дилээн.

Силерниң амыдыралыңарга болгаш ажыл-чорудулгаңарга Юрий Владимирович Андроповтуң эң эки чүүлдерни күзээнин хүлээп ап корүңер, эргим эштер!

Ада-чурттуң Улуг дайынының болуушкуннары бистен улам-на ырап бар чоруур. 1945 чылдың тиилелгелиг майынга тура дүшпейн чедирген чидириглерниң ажыг-шүжүүн-даа, тиилелгелиг тулчуушкуннарның улуг тиилелгелерин-даа чылдар балап шыдавас.

Тиилелгениң тургузукчузу улуг совет улус бүгү делегейге революстуг быжыг туруштуг, идея талазы-биле сырый каттыжыышкыны, демир дег тура-сорукту болгаш массалыг маадырлыг чорукту көргүскен. Бистиң тиилелгевис дүрүм ёзугаар болдунган, чүге дээрге, тулчуушкуннарга совет ниитилелдиң шылгаттынган, каңнаттынган политиктиг баштыңчызы — Коммунистиг партия агрессорга удур демиселди баштап турган!

Ындыг түңнелдерни бадыткаан эң-не шылгараңгай маадырлыг чоруктарның бирээзи Ленинградтың деңнээр чүве чок камгалалы боор турар. Невада хоорайны эжелеп алырын гитлержи командылал черни онза ужур-дузалыг болур деп санап турган. Ооң дүжери-биле эжелекчилерниң чүгле стратегтиг эвес, харын база политиктиг чугула пландарын ол холбаштыр көрүп турган. Олар пролетар революциязының төрүттүнген кавайын чер кырындан шуут узуткаарын, ооң чурттакчыларын кыра шаварын болгаш ооң-биле Октябрьның Төрээн чуртунга дедир эгиттинмес моральдыг аштырыышкынны таварыштырарын күзеп турган.

Ленинниң хоорайы дээш тулчуушкун үш чыл ажыр үргүлчүлээн. Ленинград үш чыл ажыг үе иштинде дайынчы хоорай, фронт хоорай боор турган. Ооң чурттакчыларынга өлүм минута бүрүзүнде кыжаныл турган. Олар Улуг черден одура кестирген турза-даа, демисежип турганнар. Төрээн чурт Ленинград-биле кады тулчуп турган.

Ленинград дээш тулчуушкунуң киржикчилериниң, дайын хоочуннарының, Ада-чурттуң мурнунга бодунуң ыдыктыг хүлээлгезин күүсеткен бүгү кижилерниң маадырлыг херээн Төрээн чурт бедии-биле үнелеп турар. Хоорайның камгалалының ээзэ, дайзынга ойтур шавыышкын бээриниң кол күжү — Ленинградтың партия организациязы боол турган. Фашистиг аг-шериглерге удур маадырлыг демиселдиң бүгү үе-чадаларынга ооң ажык улуг мобилизакчы ролюн Г. В. Романов онзалап демдеглээн.

Октябрьның кавайын бүгү чурт, бүгү республикаларның, бистиң улуг Төрээн чуртувустуң бүгү национальарының болгаш бичи улустарының оолдар, кыстары камгалашкан.

Ленинградчылар чүгле дайынчы эвес, харын күш-ажылчы эрес-маадырлыг херектери дээш бүгү чурт-биле кады дүрүм ёзугаар чоргаарланыр эргелиг. Дайын соолуңдеги беш чылдарның түс бүрүзү хоорайның болгаш областың ажылчы чоннарынга, бүгү совет кижилерге ышкаш, чаа базым өзүлдениң чаа чадазы боол турган.

Ленинград областы Октябрь Революциязы орден-биле шаңнаар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын бөгүн солуннарда парлаан. Ол болза Ленинград чоогунга фашистерни чылча шапкан кижилерге, хоорайларны болгаш чурттакчылыг черлерин, төөгүнүң чок дээн тураскаалдарын болгаш архитектура ансамбльдерин боттарының холу-биле катап тургускан кижилерге, бөгүн мында заводтарны тудуп, черни тарып, металл ээлдирип, дужут өстүрүп, малдың продуктулуг чоруун бедидип турар кижилерге төлептиг шаңнал болур.

Дал ортузунда алдар-сураглыг «Аврора» крейсериниң дурзузун сиилбээн орден-биле Ленинград областы шаңнааны-биле холбаштыр чүректиң ханызындан изиг байыр чедириишкинниң хүлээп ап көрүңер!

Невада хоорайның далайже эки де ээлчег чок хайгааралды алдарлыг хоорай-шивээ Кронштадт каш-каш чүс чыл дургузунда боттандырып келген. Төрээн чурттуң мурнунга революцу,

(Уланчызы 2-ги арында).

ЛЕНИНГРАДЧЫЛАРНЫҢ МААДЫРЛЫГ ЧОРУУ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

дайынчы болгаш күш-ажылчы ачы-хавылалары дээш база Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында дайзынның бүзээлээшкининден Ленинградты бүрүн хостааның 40 чылы-биле холбаштыр Кронштадт Кызыл Сылдыс орден-биле шаңнаттырган.

Оратор бедик шаңнал-биле холбаштыр орденниг Кронштадтың изиг байыр чедирген болгаш Төрээн чурттуң алдары дээш чаа-чаа чедиишкиннерни кронштадтчыларга күзээн.

Ооң соонда ол экономиканы, эртемни болгаш культураны хөгжүдер талазы-биле Коммунистиг партияның, Совет күрүнениң ленинградчыларның мурнунга салып турар сорулгаларынга делгереңгей доктааган.

Ленинградтың болгаш областың ажылчы чоннары бо беш чылдың үш чылының онаалдаларын чедиишкинниг күүсеткеннер. Ооң-биле чергелештир бүгү улустуң мурнунда оон-даа харысалгалыг ажыл-херектер, оон-даа нарын сорулгалар туруп турар. Оларны СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң доктаалында, эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында тодараткан. Чедип алган чедиишкиннерге даянган ук айтышкыннар бистиң планнарывыстың боттуунга, оларны ылап-ла күүседип болурунга коммунистерниң, бүгү совет кижилериниң бүзүрелин быжыглап турар. А аңаа хамыктың мурнунда, чедип алган темпилерни, ажыл-херектерде нити эки чүүлдерни чидирбези чугула.

Ленинградтың экономиказының эртем-техниктиг күчүзүн улам долу ажыглаары ук сорулгаларны шиитпирлээринге чагырткан турар ужурлуг. Нарын онаалдаларны күүседирин партия ленинградчыларга чаңгыс эвес удаа дагзып, бүзүреп келген, олар ук онаалдаларны алдарлыы-биле күүседип келгеннер. Он ийиги беш чылда чурттуң ажыглап эгелээри ажыл-агый механизмниң чогумчалыг болдурарынга идиг болур улуг хемчээлдиг экономиктиг шенелделерни чорударын, бөгүн Невада хоорайның хөй-хөй күш-ажылчы коллективтеринге даасан. Ол-даа ажыл партийже ёзу-биле, күрүне ёзу-биле чоруттунган турар дээрзинге бүзүрээр бис.

Оон ыңай Г. В. Романов амгы ажыл-херектерге, ажыглаттынмаан курлавырларга кичээнгейни мөөңнээн. Ындыг курлавырлар үлетпүр болгаш ведээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде, капитал тудугда болгаш транспортта, амыдырал хандырылгазында эвээш эвес.

Эртем-техниктиг революцияның байдалдарында ниитилел күш-ажылының кампалгазы улам улуг ужур-дузалыг боор турар.

Бөгүн бедик түңнелдерни чүтле чаа фондуларны ажыглаалга кииреринин ачызы-биле эвес, а эң кол чүүл — ажылдап турар күчүлерни улам эки ажыглаарының, дериг-херекселдерниң ээлчеглиг болурунуң коэффициентизин бедидеринин, улус ажыл-агыйынга ажыглаан рубль бүрүзүнүң, тонна металл, одаар чүүл, цемент, чемишчидилге бүрүзүнүң эгидилгезин улгаттырганының күсели-биле чедип алыры эң-не чугула.

Совет улустуң алдарлыг дайынчы, революсчу болгаш күш-ажылчы чаңчылдарын хөгжүтпүшаан. Маадыр-хоорай Ленинградтың болгаш ийи дакпыр орденниг Ленинград облазының ажылчы чоннары ленинчи партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин боттандырары дээш төлептиг үлүүн киирер боор деп, партия Төп Комитеди бүзүреп тур!

Г. В. Романов оон ыңай делегей байдалының чамдык айтырыгларынга доктааган. Каш хонук бурунгаар парлалгага үнген «Правда» солуннуң айтырыгларынга харыыларынга эш Ю. В. Андропов америк администрацияның бистиң-биле чугаалажыышкыннарны күш дөгеп чорудар семээшкиннеринге чогуур харыыны берген. тайбыңның болгаш делегейге айыыл чок чорукту быжыглаарынче угланган совет саналдарының болгаш инициативаларының калбак комплекизин ам-даа күштүг боор турарын база катап айыткан.

Ленинниң партиязы акы-дуңма партиялар-биле, дайын айыылынга удур демиселчилер-биле моон соңгаар-даа эп-сеткил каттыштырылгазын соксаал чок быжыглаар. амгы болгаш келир салгалдарның амыдырал-чурттаалгазын камгалаарынга бүгү чүүлдерни кылыр. Оон-биле кады бис дайынны айыылы чайлаттынмаан деп чүвени утпас. уттур эргевис-даа чок. Ынчангаш партия Төп Комитединиң, Совет чазааның, бүгү чоннуң доктаамал сагыш салыышкыннарының бирээзи — бистиң Төрээн чуртувустуң камгаланыр күчү-күжүн улам быжыглаары болур.

Ленинградты дайзынның бүзээлээшкининден долузу-биле хостааның 40 чылының байырлалы база бир тураскаалдыг хүн-биле — Петроградты Ленинград кылдыр эде адааның 60 чылы-биле капсырлашкан. Чогум-на маңаа, Петроградка улуг Ленин Кызыл Шеригин үндезилеп тургускаанын сактыры артык эвес. Ажылчы чоннарны хостаары дээш демиселдиң идеяларының-биле сорук кирген социалистиг шеригни тургузары Советтер чуртун тиилеттирбес болдурар деп, ол айыткан.

Партия Төп Комитеди, СЭКП ТК-ның эш Ю. В. Андроповка баштаткан Политбюрозу Ленинниң чагыгларын эдербишаан, совет улустуң тайбың күш-ажылын, оон даартагы хүнге бүзүрелин, бистиң Социалистиг Ада-чуртувустуң бедик мобилизастыг белеткелин хандырар деңнелге чурттуң камгаланыр күчүзүн тудуп тургузарынга бүгү чүүлдерни кылырын бодунуң ыдыктыг хүлээлгезин деп көрүп турар.

Ленинградчылар моон соңгаар-даа революсчу семремчилелди көргүзүп, боттарының эрес-шудургу күш-ажылы-биле Совет Эвилелиниң — тайбыңның болгаш социал депшилгениң челеткежиниң экономиктиг болгаш камгаланыр күчү-шыдалын быжыглаар дээрзинге быжыг бүзүрелди маңаа, Улуг Октябрьның кавайы хоорайга тура, илередип тур бис деп, түңнелинде Г. В. Романов чугаалаан.

Ленинград облазын Октябрь Революциязы орден-биле шаңнаар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын Г. В. Романов номчааш, чыылганнар үргүлчүлелдиг адыш часкап турда, Төрээн чурттуң бедик шаңналын областың тугунга кадаан.

Ындырде — СЭКП Ленинград обкомунуң бирги секретары **Л. Н. Зайков**. Ленинградчыларның дайынчы болгаш күш-ажылчы херектерин бедии-биле үнелээни дээш партия Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга хуралдың киржикчилериниң, хоорайның болгаш областың бүгү ажылчы чоннарының мурнундан чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин ол илергейлээн.

Эш Ю. В. Андроповтуң сеткилдиң ханызындан чылыг байыр, чедиишкиннеринге оңзагай улуг өөрүп база чоргаарланып тур бис деп, ол чугаалаан. Совет кижилер ленинчи хевирниң шылгараңгай удуртукчузу Юрий Владимировичиниң ады-биле бистиң партияның болгаш күрүнениң чурт иштинге база делегей ареназынга туруштуг болгаш чайгылыш чок угланыышкынын, Октябрьның Төрээн чуртунуң күчү-күжүн быжыглаарынга, чоннуң чаагай чоруунуң бедииринге чедиишкиннерни тудуш холбап турар.

Ленинградтың маадырлыг камгалалының эң көскү арыннарынга доктаавышаан, ол дайын үезинде совет кижилерниң массалыг эрес-маадырлыг чоруунуң идегелдиг үндезини болза, партияның болгаш чоннуң бузулбас чаңгыс эвс. социализмниң чаалап алышкыннарының быжыы. Советтер чуртунуң улам өзүп турар экономиктиг болгаш шериг күчүзү, солдаттарның эрес-дидим чоруу база полководчуларның талантызы болган деп демдеглээн.

Дайзынның бүзээлээшкининден Ленинградтың бүрүнү-биле хосталганының алдарлыг 40 чылын хоорайның болгаш областың коммунистери, бүгү ажылчы чоннары политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүнүнүң, партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин боттандырар дээш идепкейлиг демиселдиң байдалынга уткуп турар. Олар моон-даа соңгаар планнарны чедиишкиниг күүседир дээш бүгү күжүн үндүрерин Л. Н. Зайков бүзүреткен.

Ленинград камгалалының маадырлыг хүннериниң дугайында сактыышкыннарын «Киров заводу» каттыжыышкынның вальцовщиги, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **И. Я. Прокофьев**, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры авиацияның халашкан генерал-майору, дайынчы ужудукчу чоргаар **В. И. Раков** олар чугаалаан.

Тосна районнуң «Детскосельский» совхозунуң ногаачылар бригадири **В. Р. Паршина**, генерал-майор **Ю. М. Сергеев** олар дөртен чыл мурнунда дейнээр чүүл чок эрес-дидим болгаш маадырлыг чорукту кылгаш, Ленинниң хоорайын камгалап алганнар дугайында сактыышкын улустуң сеткил-сагызынга мөңгеде артар деп чугаалааннар.

Алдарлыг юбилей-биле болгаш Ленинград областы Төрээн чурттуң бедик шаңналы-биле шаңнааныы холбаштыр чүректиң ханызындан байыр чедиришкинин Моссоветтиң күүскомунуң даргазының оралакчызы **А. Е. Бирюков** дамчыткан.

Хуралга чүве чугаалааннар Ленинград чоогунга тиилелге болза Ада-чурттуң Улуг дайынының эң-не маадырлыг арыннарының бирээзи болур деп демдеглээннер. Невада шивээ дээш тулчуушкун фашизмниң шериг машиназын тузолунга чедир узуткаарының оруунга чугула үе-чада болган. Ленинград чоогунга тиилелгеге бүгү чурт чоргаарланган. Ленинниң хоорайының маадырлыг чоруун Төрээн чурт бедии-биле үнелеп, аңаа Маадыр-хоорай деп бедик атты тыскан.

Совет улус дайынның ур-жук-халаптарын боду көрген болгаш тайбыңның, улустар аразынга найыралдың иделдарынга кызыгаар чок бердинген. Чогум-на харын ынчангаш бистиң Төрээн чуртувустуң хамааты бүрүзү партияның болгаш Совет күрүнениң тайбыңга ынак политиказын чаңгыс эп-сеткил-биле, изин-биле деткип турар. Боо-чепсектерни эндере бүдүрерин кынчыктырбас талазы-биле эш Ю. В. Андроповтуң «Правда» солуннуң айтырыгларынга харыызынга чугаалаан тодаргай саналдарын совет кижилер чүрээниң ханызындан чөвсүнүп хүлээп алган.

Байырлыг хуралдың киржикчилери СЭКП Төп Комитединге, эш Ю. В. Андроповка байырлыг чагааны көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алган.

• • •

Ленинградтың маадырлыг камгалалының үезинде мөчээн дайынчыларның болгаш хоорайжыларның акы-дуңма хөөрү — Пискарёвтуң мемориалдыг чевээнге муң-муң ленинградчылар дүүн келген.

Ие — Төрээн чурт монументтизинге веноктар салырының байырлалдыг ёзулалы маңаа болган. Аңаа Г. В. Романов, Ленинградтың болгаш Ленинград областың партия, совет ажылдакчылары, Ленинниң хоорайы дээш тулчуушкуннуң хоочуннары, дайынчылар, маадыр хоорайның байырлалга келген делегациялары киришкен.

Ленинградтың кежээки дээринге, дөртен чыл мурнунда төвүлүт салют-биле чаржалашкан ышкаш, байырлал фейерверкиниң оттары чайынганган.

Россияның бурунгу хоорайларының бирээзи Новгород немец-фашистиг эжелекчилерден хостааның 40 чылын демдеглеп турар. Волховта ол хоорайны 1944 чылдың январьда хостажып турганнарның сагыжынга Детинец кремльдиң бузулган ханалары, Новгород архитектуразының бүгү делегейге сураглыг үнелиг чүүлдерлиг бажыңнарының бузундулары ол хевээр арткан. Араатанзыг бомбалаашкыннарның түңнелинде хоорайның 2500 бажыңнарындан чурттакчылыг 40 бажың арткан турган.

Дайынга бүрүнү-биле бузулган 15 орус хоорайларның санынга киирген болгаш бир дугаарында катап тургузар дугайында Совет чазактың 1944 чылдың сентябрьда шиитпирин ёзугаар Новгородту катап тургускан.

Ам Новгородка келген кижи бүрүзү делгем кудумчуларлыг, хөй каът бажыңнарлыг, парктарлыг, сесерликтерлиг чаагайжыды туткан чараш хоорайны көөр.

Новгородчуларның дайынчы болгаш күш-ажылчы эрес-маадырлыг чоруктары бедик шаңнал-биле — Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле демдеглеттинген.

ЧУРУКТА: бистиң шериглеривистиң Новгородту хостаары дээш тулчуушкунну эгелээни Малый Волховец хемниң барыын талакы эриинде мемориал.

А. ОВЧИННИКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.)
Пленумунуң шиитпирлерин—амыдыралга

КУРЛАВЫРЛАР БАР

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң болгаш партияның XIX область конференциязының түңнелдери база районнуң партия организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгны СЭКП Кызыл райкомунуң ниити пленумунга чугаалашкан.

Районнуң коммунистери болгаш ажылчы чоннары эрткен ажыл-агый чылын үре-түңнелдерлиг, көдүрлүүшкүннүг дооскан. Ооң экономиказының кол адыры — мал ажылынга специализацияны болгаш концентрацияны боттандырар, организастыг чорукту, сагылга-чурумну, харысалганы бедидер талазы-биле партия организацияларының ап чоруткан хемчеглери көскү түңнелдерни берген.

Ону быжыглавышаан 1984 чылдың болгаш он бирги беш чылдың онаалдаларын чедиишкинниг күүседири-биле ажылдың стиль болгаш методун сайзыраңгайжыдар, кадрларның харысалгазын, күүсекчи сагылга-чурумун, күш-ажылдың сагылга-чурумун бедидер, коллективтерге организакчы ажылды күштелдирер, социалистиг чарышты дээштиг организастаар, чогаадыкчы инициативаны көдүрер талазы-биле айтырыгларже пленумга илеткелчи — СЭКП райкомунуң бирги секретары К. Н. Шулуу кол кичээнгейни угландырган.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, аңаа эш Ю. В. Андроповтуң чугаазының тексизинде айыткан чүүлдерни болгаш түңнелдерни районнуң ажылчы чоннары бүдүрүлгени улам ыңай хөгжүдер, планныг онаалдаларны күүседир талазы-биле ажылдарга тодаргай программа кылдыр хүлээп алган. Бо дугайын илеткелчи болгаш санал бергеннер: «Кара-Хаак», «Тиилелге», «Тере-Хөл» совхозтарда парткомнар секретарьлары А. С. Мадыров, Ч. У. Монгуш, А. Ч. Барым, Кызылдың күш фабриказының ажылчыны В. К. Шумова, «Сукпак» совхозтуң чолаачызы В. В. Шарюшин, «Көк-Тей» совхозтуң директору Ю. А. Кривенко, өске-даа эштер демдеглээн.

Улус ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдериниң арга-курлавырлары бар чонунуң идепкейин бедик дээрзин илеткелчи айыткан. Күрүнениң чедирип келген улуг дузазының ачызында районнуң экономиказы улам ыңай хөгжээн. Өзек чылда болгаш он бирги беш чылдың үш чылдарында район күрүнеге эът, дүк, чуурга, ноога садар планнарын күүсеткен.

Чедиишкиннерни улам көвүдедиринге боттут салдарны чедирер ужурлуг чугула айтырыгларны пленумга сайгарган. Ылаңгыя мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир дээш үш кол айтырыгже кужениишкинин мөөңнээри негеттинип турар. Ол дээрге — малдың баш санын өстүрери, селекция-уксаажыдылга ажылын экижидери, малдың өлүп хораар, ону оорга алзыр чоруктан чидириин кызырары болур. Маңда четпестер хөй. Эрткен чылын «Кара-Хаак», «Шамбалыг» совхозтарда мыйыстыг бода, шээр малдарының «Тере-Хөл» совхозта шээр малдың хорамчазы хөй болган.

Малдың баш санын өстүрери — хүнүнүң чугула айтырыы болбушаан. Төрүүр чүс баштан чүтле 54 бызаа, 72 хураган камгалап алдынган. «Х Улуг хурал», «Тере-Хөл», «Шамбалыг», «Кара-Хаак» совхозтар чылдыңна эвээш бызаалар камгалап ап келген. Бо ажылга бедик көргүзүгнү чедип алырының аргалары барын мурнуку чылдарның дуржулгазы көргүскен.

Сүт саалдазының чавызын пленумга демдеглээн. Ооң уламындан сүттү бүдүрериниң болгаш ону күрүнеге садарының үш чылдар планы күүсеттинмээн. Чүгле «Көк-Тей» совхозта бир инектен ийи муң кг ажыр сүт саап алдынган. «Х Улуг хурал», «Кара-Хаак» совхозтарда саалда чыл бүрү кудулап келген.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин база күрүнеге садарын көвүдедиринге специализацияның болгаш концентрацияның артык шынарлыын ам-даа четче ажыглавайн турар. Бо талазы-биле боттандырган хемчеглер ажыктыын көргүскен. Районнуң күрүнеге дужааган эъдиниң 39.7 хуузу хаван ажылының комплекизиниң, «Көк-Тей» совхозтуң үлүүнге, немелде дензи алыры «Сукпак» каттыжыышкынының үлүүнге онаажып турар. Ынчангаш специализация болгаш концентрация-биле холбашкан айтырыгларны ханызы-биле өөренип көөрү, мал ажылының технологиязын сайзыраңгайжыдары, СБФ-леринге цех системазын, хой ажылынга — хойну кыска үеде оолдадырынче кирип, хураган өстүреринин технологиязын экижидери, бонитировканы шынарлыг чорудары, шээр малдың сугарылгазын, мал одарладыышкынын шын организастаары чугула болуп турар.

Чер ажылында чугула айтырыглар оожум шиитпирлеттинип келген. Чамдык удуртукчулар хөрзүн камгалал технологизын комплекстиг нептередирин чугулалап көрбейн турар. Чер ажылының зона системазын дүрген, долузу-биле шиңгээдириниң хемчеглериниң күүселдезин онзагай контрольга алыр үе келген. Совхозтарны шынарлыг үрезиннер-биле хандырар, тарылга ээлчештирилгезин долу шиңгээдир, чайгы чер андарылгазын экижидер, чемишчидилгени чөп ажыглаар талазы-биле тодаргай чугааны пленумга кылган.

1984 чылда пландан ажыр күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 1 хуу бедидер, продукцияның бот-үнезин 0.5 хуу чиигедир талазы-биле партияның айтышкынын боттандырарынче пленум коммунистерниң кичээнгейин угландырган. Бо чылын Кызыл район күрүнеге 3170 тонна эътти, 2480 тонна сүттү, 105 тонна дүктү, 26.5 миллион чуурганы садарын хүлээнген. Чер ажылының талазы-биле сорулгалар улуг.

Районнуң партия организациязы үлетпүр бүдүрүлгезин, капитал тудугну, харылзааны болгаш коммунал хандырылгазын, чоннуң амыдырал хандырылгазын хөгжүдер талазы-биле ажылды анализтээн. Партияның айтышкыннарынга дүүштүр планныг онаалдалар күүселдезин, объектилерни ажыглалга киирер дээш удуртукчуларның харысалгазын бедидер, күш-ажылды организастаарын экижидер, ооң бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле улуг сорулгалар туруп турар.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр районнуң партия организацияларының ажылының кол угланыышкыннарын айыткан доктаалды пленум хүлээп алган.

Пленумнуң ажылынга СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар киришкен.

В. МААДЫР.

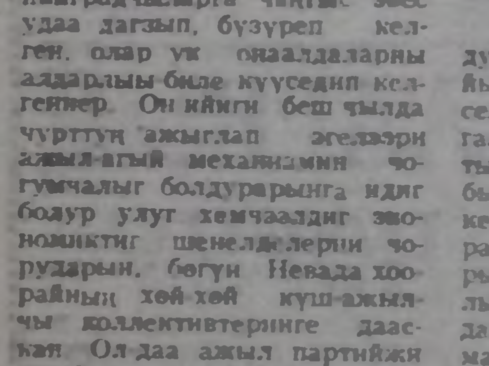

1984 МАРТ 4

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар хүнү

БИР ДЕМНИГ ДЕТКЭЭН

Хандагайты суурнуң Культура бажыңынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының Национальдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Өвүрнүң № 652 соңгулда округунуң талазы-биле округтуң соңгулда комиссиязының кежигүннери, районнуң күш-ажылчы коллективтериниң төлээлекчилери округтуң соңгулда мурнунуң хуралынга чыглып келгеннер. Хуралды Улус депутаттарының район Совединиң күүсекчи комитединиң даргазы Б. Д. Монгуш ажыткан.

Соңгулда комиссиязының даргазының оралакчызы, СЭКП Өвүр райкомунуң ийиги секретары Ч. М. Монгуш илеткел кылган.

Чурттуң бүгү ажыл-ишчилериниң мурнунга чаа, тодаргай сорулгаларны салган СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, аңаа эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында кирген сорулгаларны болгаш түңнелдерни күүседир дээш өөрүжүлериниң он бирги беш чылдың дөрткү чылының иезинде бээр канчаар ажылдап турарын илеткелчи чыылганнарга таныштырган.

Оратор районда бөгүнгү чедиишкиннерниң болгаш четпестерниң дугайында кысказы-биле таныштырган. Тываның юбилейинге уткуштур сорулгаларга доктааган. Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозунуң болгаш районнуң коллективтери чоокта чаа болган хуралынга ПМА-ның баштаар черининң даргазы, сурагдыг журналист П. А. Наумовту депшиткен деп, илеткелчи чугаалааш, ук коллективтерниң саналын деткииринче чыылганнарны кыйгырган.

Хуралга санал бергеннер — районнуң сентелге-туруг учреждениеның начальниги Т. Д. Кудар, «Коммунизмче оруук» совхозтуң чолаачызы С. Д. Донгак, «Торгалыг» совхозта партком секретары С. Д. Дын, Хандагайты ортумак школазының башкызы Ч. М. Ооржак, улус депутаттарының Саглы кодээ Совединиң күүскомунуң даргазы А. С. Бадыргы олар боттарының тус-тус коллективтеринде күш-ажылчы байдалды чугаалавышаан, П. А. Наумовтуң кандидатуразын деткип турарын өөрүнүң мурнундан бүзүреткеннер.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национальдар Совединге Өвүрнүң № 652 соңгулда округунда депутатка кандидат кылдыр бүрүткедирин ПМА-ның баштаар черинин даргазы **Павел Алексеевич Наумовтан** дилээр деп хуралдың протоколунда айыткан.

Депутатка кандидаттың бүзүреттирген кижилерин соңгаан болгаш бүгү соңгукчуларга кыйгырыгны ук хурал хүлээп алган.

Өвүрнүң № 652 соңгулда округунуң соңгулда мурнунуң хуралы Сүт-Хөл районнуң төвү Суг-Аксы суурга база болган. Ук хуралды соңгулда комиссиязының даргазының оралакчызы, хойжу К. Ч. Монгуш ажыткан.

Совет демократия дугайында, районнуң бөгүнгү күш-ажылчы чедиишкиннериниң дугайында, СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң негелделеринге дүүштүр сүт-хөлчүлерниң сорулгаларының дугайында илеткелди райкүүском даргазы Т. Ш. Сарыглар кылган. Карл Маркс аттыг совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының хуралынга ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидадынга ПМА-ның баштаар черинин даргазы П. А. Наумовту депшиткен деп, ол чугаалааш, ону деткииринче соңгукчуларны кыйгырган.

Сүт-Хөл район эмнелгезиниң эмчизи Ч. Б. Дагаа, Алдан-Маадыр кодээ Совединиң күүскомунуң даргазы А. Ш. Ооржак, ВЛКСМ райкомунуң инструктору А. Б. Монгуш болгаш өскелер-даа сөс алгаш, депутаттың кандидады П. А. Наумов дээш бадылаашкынын оларның ажылдап турар коллективтери бээр дээрзин бүзүреткеннер.

Павел Алексеевич Наумовтан Өвүрнүң № 652 соңгулда округунга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национальдар Совединге депутаттың кандидады кылдыр бүрүткедир чөпшээрелин бээрин дилээр деп шиитпир дээш хуралдың киржикчилери бир үн-биле бадылаан.

Соңгукчуларга кыйгырыгны хүлээп алган болгаш депутатка кандидаттың бүзүреттирген кижилерин аңаа соңгаан.

СЭКП Таңды райкомунуң хуралдаар залынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының Национальдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Таңдының № 654 соңгулда округунуң соңгулда мурнунуң хуралы болган.

Хуралга илеткелди улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң даргазы Т. С. Түлүш кылган. Совет соңгулда системазының дугайында ол чыылганнарга таныштыргаш, аңаа уткуштур районнуң ишчилериниң күш-ажылчы чедиишкиннеринге доктааган. Он бирги беш чылдың үшкү чылын таңдыжылар багай эвес көргүзүглерлиг доосканын ол демдеглээн.

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Коммунизмниң херели» совхозтарның ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары, Бай-Хаак ортумак школазының башкылары болгаш техниктиг ажылчыннары боттарының чоокта чаа болган хуралдарынга ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң Кара-Булуң сүт-бараан фермазында бригадир Ф. А. Родионованы ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национальдар Совединге депутаттың кандидадынга депшиткенин илеткелчи чугаалааш, ук коллективтерниң саналын деткииринче соңгулда комиссиязының кежигүннерин, күш-ажылчы коллективтерниң төлээлекчилерин кыйгырган.

«Россия» совхозта партком секретары З. З. Габеева, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң Кара-Булуң сүт-бараан фермазының саанчызы Е. Д. Монгуш. Балгазын кодээ Совединиң күүскомунуң даргазы А. В. Зоров болгаш өскелер-даа ук хуралга санал бергеш, үстүнде коллективтерниң ниити хуралдарының шиитпирин деткип турарын өөрүнүң мурнундан илергейлээннер.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национальдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Таңдының № 654 соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадының кандидадынга бүрүткедирин **Фаина Антоновна Родионовадан** дилээр деп шиитпирин хуралдың киржикчилери бир үн-биле хүлээп алган.

Округтуң бүгү соңгукчуларынга кыйгырыгны хүлээп алган болгаш депутатка кандидаттың бүзүреттирген кижилерин соңгаан.

Улус депутаттарының Кызыл район Совединиң күүскомунуң даргазы М. П. Бессмертных Кызылдың № 651 кодээ соңгулда округунуң соңгулда мурнунуң хуралын ажыткан. Аңаа келгеннер — соңгулда комиссиязының кежигүннери, күш-ажылчы коллективтерниң төлээлекчилери округтуң соңгулда комиссиязының даргазы, СЭКП Кызыл райкомунуң секретары Л. А. Бедареваның илеткелин дыңнаан.

Бо чылдың март 4-те болур соңгулдаларның дугайында, аңаа белеткел ажылдарының чуртта чоруп турарының дугайында, бистиң республикада ол талазы-биле ажылдың байдалының дугайында чыылганнарга ол кысказы-биле таныштырган.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ооң соонда болган Пленумнарының шиитпирлерин күүседир. Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш районнуң ишчилериниң чедиишкиннери эвээш эвес. Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедир, мал бажын өстүрер, оларның онча-менди болурун болгаш чаш төлүн камгалап алырын хандырар талазы-биле республикага социалистиг чарыштың 1983 чылда түңнелдерин ёзугаар төп зонаның районнарындан Кызыл район тиилекчи болуп үнген, а ол-ла зонага совхозтардан — «Көк-Тей» мурнакчы болган. Ол чедиишкиннер дээш район болгаш совхоз СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын, аңаа шаңналын тус-тус чаалап алган.

Бо чедиишкиннерге тура дүшпейн, бо чылын улам кужениишкиниг ажылдаар сорулганы районнуң кодээ ишчилери салып турарын илеткелчи чугаалааш, «Тиилелге» совхозтуң, Кызылдың күш фабриказының коллективтериниң чоокта чаа болган хуралынга доктааган. Ооң киржикчилери ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национальдар Совединге депутаттың кандидады кылдыр «Тиилелге» совхозтуң директору В. О. Оюнну депшиткен. Ону деткииринче чыылганнарны илеткелчи кыйгырган.

«Көк-Тей» совхозта бригадир П. Ф. Иванов, «Кара-Хаак» совхозта профком даргазы В. Х. Сагды, Чербиниң дузалал школазының башкызы Б-К. Д. Балчый-оол болгаш өскелер-даа санал бергеш, ук кандидатураны деткип турарын, он бирги беш чылдың планнарын чедиишкиниң күүседир дээш шудургу ажылдаарын коллективтериниң мурнундан хүлээнгеннер.

Кызылдың № 651 кодээ соңгулда округунга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национальдар Совединге депутатка кандидат кылдыр бүрүткедирин **Вадим Орамбалович Оюндан** дилээр деп шиитпир дээш хуралдың киржикчилери бир үн-биле бадылааннар.

Соңгукчуларга кыйгырыгны хүлээп алган болгаш депутатка кандидаттың бүзүреттирген кижилерин ук хуралга соңгаан.

СЭКП Тожу райкомунуң хуралдаар залынга округтуң соңгулда мурнунуң хуралы болган. Ону райкүүском даргазы Т. Х. Монгуш ажыткаш, СЭКП райкомунуң секретары А. Ш. Шырапка сөс берген.

Совет соңгулда системазының дугайында келгеннерге ол таныштырбышаан, районнуң улус ажыл-агыйында нити байдалга доктааган. Тожунуң аңчыларының, малчыннарының болгаш үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларының эрткен чылда чедиишкиннерин демдеглевишаан, СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң негелделеринге дүүштүр сорулгаларынга доктааган.

Хуралга санал бергеннер — «Май 1» совхозта партком секретары В. Т. Монгуш, Сыстыг-Хем кодээ Совединиң күүскомунуң секретары А. И. Ширинкина. «Тоора-Хем» совхозта мыйыстыг бода мал бригадазының бригадири А. Ш. Амбаржы, районнуң садыг килдизиниң эргелекчизи П. А. Рогалева олар «Тиилелге» совхозтуң директору В. О. Оюнну ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидадынга депшидер дээн саналды деткип турарын бир үн-биле дыңнатканнар.

Кызылдың № 651 кодээ соңгулда округунга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национальдар Совединге депутаттың кандидады кылдыр бүрүткедирин **Вадим Орамбалович Оюндан** дилээрин хуралдың киржикчилери шиитпирлээн. Депутатка кандидаттың бүзүреттирген кижилерин соңгаан болгаш округтуң бүгү соңгукчуларынга кыйгырыгны хүлээп алган.

СЭКП РАЙКОМНАРЫНЫҢ ПЛЕНУМНАРЫ

СЭКП Кызыл хооркомунуң пленуму дүүн болуп эрткен. СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге, эш Ю. В. Андроповтуң Пленумга чугаазында айыткан чүүлдерге болгаш түңнелдерге база партияның XIX область конференциязының шиитпирлеринге дүүштүр хоорайның партия организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгны аңаа чугаалашкан. Бо талазы-биле илеткелди СЭКП хооркомунуң бирги секретары Б. П. Сеницов кылган.

Пленумнуң хүлээп алган доктаалында бүдүрүлгениң ажыктыын улам ыңай бедидерин, хоорайның социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринге курлавырларны улам долу ажыглаарының хемчеглерин айыткан.

• • •

СЭКП Барыын-Хемчик, Бии-Хем, Каа-Хем, Сүт-Хөл, Таңды, Тес-Хем, Чөөн-Хемчик, Эрзин райкомнарының пленумнары дүүн болуп эрткен. СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң түңнелдериниң, эш Ю. В. Андроповтуң аңаа чугаазында айыткан чүүлдерге болгаш түңнелдерге база партияның XIX область конференциязының шиитпирлеринге дүүштүр районнарның партия организацияларының сорулгаларының дугайында айтырыгларны орта чугаалашкан. Чугаалашкан айтырыглар талазы-биле доктаалдарны пленумнар хүлээп алган.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬДУҢ арны

1984 чыл январь № 1

Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединде

БОДА МАЛДЫҢ БАЖЫ ЧҮГЕ КУДУЛААНЫЛ?

ЧӨӨН-ХЕМЧИК — одарбелчир-даа, материал-техниктиг бааза-даа талазы-биле чоғум-на мал ажылын чедиишкиннинг сайзырадырынга бир эң таарымчалыг районнарның бирээзи.

Ындыг турбуже бо районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының удуртукчуларының болгаш көдээ ажыл-агый эргелелининң, совхозтарның тускай эртемниглерининң бода малдың баш санын өстүрер, продуктулуун бедидер ажылды ала чайгаарлаашкынның агымынче киирбенининң түңнелинде бо малдың баш саны, ооң продуктулуу өспейн турар.

1983 чылда районнуң совхозтары эът бүдүрер планын чүгле 95,6 хуу, бода малдың бажын өстүрериниң онаалдазын 83,8 хуу, ооң иштинде төрүүр инектерниң бажын 95,6 хуу чедирген. 1982 чыл-биле деңнээрге, 1983 чылда эът бүдүрери ниитизи-биле 13,3 хуу азы 232 тонна, а бода малдың саны 174 баш кудулаан. Мындыг байдал канчап тургустунуп келгенин анализтеп көөрге, ажыл-агыйжы эвес чоруктарның уржуундан бода малдың өлүп хорааары, ону оорга алзыры, чидирери болгаш ажыл-агыйның иштики хереглелинге хөйү-биле ажыглап турар болган. 1983 чылда районнуң совхозтарындан 547 баш бода өлгеп, 1982 чыл-биле деңнээрге чидириг 37,8 хуу өскен, азы 148 баш хөй. Ол-ла үениң дургузунда 236 баш боданы ажыл-агыйның иштики хереглелинге ажыглаан, 125 башты оорлаткан болгаш чидирген.

Бода малдың баш санын өстүрерингe бир шаптыктыг чүүл болза оларның кызыраары көвүдеп турарында. Ооң чылдагааны эдержилгеге кирер инектерниң болгаш хунажыннарның баш удур белеткелин четпес чорудуп, төрээн инектерниң эдержилгезин ай-айы-биле озалдадып, тарып боозадылганы эреңгей, сула эдержилгени ёзу барымдаалап чорудуп турарындан, бүдүрүкчү бугаларның ажаалда, чемгерилгезин багай чорутканындан болуп турар. Ооң уламындан 1983 чылда районнуң совхозтары төрүүр чүс баш инекке болгаш ийи хардан өрү назылыг хунажынга онаапштыр алырга чүгле 55 бызаа алган. Ол көргүзүг «Чыраа-Бажы», «Искра» совхозтарда 46, «Хөндергей» совхозта чүгле 45 болган.

Ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери чаш бызааларны менди доруктуруп алыр дээш чогуур хемчеглерни албаан, улуг кужениишкинни үндүрбээниер. Ооң чылдагаанындан 1983 чылда совхозтарга төрүттүнген 1416 чаш бызааның 305 бажы азы 21,5 хуузу өлүп хораан. СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозтуң бызааларының 32 хуузу, «Чыраа-Бажының» 23,2, «Искраның» 21,6 хуузу хораан.

1983 чылдың эгезинде совхозтарга турган 2557 баш инек болгаш төрүүр ужурлуг хунажыннарның 1141 бажы азы 45 хуузу төл бербээн, ооң иштинден 487 башты күрүнеге саткан. Ол дээрге чыл эгезинде турган бүгү инектерниң 19 хуузу болур.

Районнуң ажыл-агыйларынга 1983 чылдың январь 1-де турган 2063 баш төрүүр улуг инээниң 885 бажы, азы 43 хуузу төрүвээн, а «Искра» совхозтуң 552 улуг инээниң 58,2 хуузу төл бербээн.

Совхозтарда малдың учёт-отчёду сандаргай. Коданнарны хар-назы, эр-кызыының аайы-биле тургуспаан. Чаңгыс коданның иштинде улуг инектер, кыс дөненнер, хунажыннар, 1983 чылда төрүттүнген бызаалар, бүдүрүкчү буталар болгаш улуг, биче назылыг шарыжыктар кады турар. Коданнарны мынчаар тургузарга зоотехниктиг дүрүмге-даа таарышпас, оларны ажаап, чемгерери-даа берге.

Районнуң чамдык совхозтарында кыс дөненнерни инектер бөлүүнче үе-шаанда шилчидер ажыл чедир тургустунмаан. Чижээ, 1984 чылдың январь 1-ниң байдалы-биле алырга «Чыраа-Бажы» совхозтуң отчёдунда 640 инек бар деп көргүскен, а херек кырында 24 дугаарлыг майыкта 750 инек бар болган. Ол болза совхозтуң бригадирлери, зоотехниктери боттарының отчёттарынга 110 баш кыс дөненни инек бөлүүнче шилчитпээнин көргүзүп турар-дыр. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз 1984 чылдың январь 1-де байдал-биле отчёдунда 356 улуг инекти 24 дугаарлыг майыкка 325 баш кылдыр көргүзүп, төрүүр улуг инектерниң санын 31 башка кызырып, чажырган.

«Большевик» совхоз төрүүр инектерининң бажын чажырып, төрүүр чүс баш инекке онаапштыр хөй бызаа алган кылдыр эки көргүзүг чедип алыр сорулга-биле 1980 чылда төрүттүнген 100 баш кыс дөненни шарыжыктар бөлүүнче шилчидип кажарлааннар. Ол «шарыжыктардан» совхоз 1983 чылда 53 бызааны алган. Ол-ла сорулга-биле 1984 чылда 50 кыс дөненниң назынын бичелеткен, 57 кыс дөненни шарыжыктар бөлүүнче шилчиткен. Ынчангаш ниитизи-биле 107 баш төрүүр инекти учёттан чажырган.

Районнуң совхозтарында чаа төрүттүнген бызааларны эки ажаар, чемгерер ажыл багай тургустунган. 1983 чылда «Большевик» совхозтуң бүгү 297 бызаазының 277-зинге, «Искра» совхозтуң 309 бызаазының 209-зунга дугаарлаашкын чоруттпайн, эге учёттуң кандыг-даа документилерин тургуспаан болган.

Районнуң мал эмчилери малдың янзы-бүрү аарыглаарын баш удур болдурбазының, аарыг малдарны чогумчалыг эмнээриниң, инектерниң кызыраар чылдагааннарын тодарадыр дээш чорудуп келген хемчеглери четпес.

Инектерниң кызыр, боозун тодарадыр тускай шинчилгелер районнуң совхозтарынга чыл бүрү чоруттунуп-даа турза, ооң түңнелдерин үндүрүп, малдың кызыраар чорууңга удур үе-шаанда дээштиг хемчеглер албаанындан ол шинчилгелер ажыл-агыйларга кандыг-даа ажык бербейн турар.

Малдың бажын өстүрер дугайында айтырыгларны районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының чөвүлелинге ай санында чугаалажып турза-даа, аңаа хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдезин чедип албаан. Ынчангаш мал ажылын үндезинни-биле экижидеринге ол идиг бербейн турар.

Ук айтырыгны республиканың Улусчу контроль комитеди бодунуң хуралынга чугаалажып көрген. Айыттынган четпестерни билип тура-ла, ооң-биле аптежип, ону эдериниң талазы-биле боттуг хемчеглерни албайн келгени дээш Чөөн-Хемчик районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының чөвүлелиниң даргазы Д. Б. Кара-Салды районнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң кол зоотехниги Ч. Х. Чүльдүмнү шыңгыы доңгуткан.

Айыттынган четпестерни дарый эдериниң талазы-биле Д. Б. Кара-Салдың аазаашкыннарын комитет хүлээп алган.

МЕХАНИЗАЦИЯНЫ ЧӨП АЖЫГЛААР

РАЙОННУҢ совхозтарының сүт-бараан фермаларын механизастааның болгаш мал чемнерин белеткээр техниканың байдалын улусчу контроль комитеди чоокта чаа хынап көрген. «Ак-Туруг» совхозтуң Чаш-Тал фермазында (бригадири Б. М. Шаравии) чемгерилге шөлүүнүң ажылын багай эвес организастаан. Сигенни болгаш саваңны хээндектеп турар. Инек кажаазының иштинге болгаш ооң чанынга чадагай кажаага белеткээн мал чемнерин улай салырын долузу-биле механизастаан. Бо ажыл-агыйның ажыглап турары мал чеми хээндектээрининң болгаш үрей салырының технологиязын чүгээр деп санаан.

«Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы, сүт-бараан фермазында мал чемнери белеткээр цех бар. Ында хээндектээн саваң-биле комбикормну холуй хайындырып турар. Фермада тургускан механизацияны багай ажыглап турары хыналдадан илерээн. № 2 кажаада инек өдээн арыглаар транспортёрну доңурганындан электри шимчедикчизи үрелген, илчирбелер үзүлген. Ферманың ажылчыннары бир муң ажыг бода малды ажаап, чемгерип турар, ол берге ажыл. Ындыг турбуже, совхозтуң инженерлери мал чемнерин үлей салырын механизастаарының айтырыын шиитпирлээрин бодавайн турары четпес.

Бо-ла совхозтуң Алдыы-Шынаа фермазынга мал чемнери хайындырар херексел турган, ону мынчага чедир кылып албаан. Ооң орнунга сиген болгаш саваң хээндектээр черни тургускан. Хыналда чоруткан хүнде трактор үрелгенинин ужурундан ол ажылдавайн турган. Ынчангаш инектерге хээндектевээн сигенни, саваңны берип турар. Ферманы механизаставаан, ону кылып болуруунуң бүгү-ле аргалары бар. Оода-ла мал чемнерин үлээрин механизастап ап болур. Ооң уламындан сиген, саваңны чөптүг чарыгдавайн турары илерээн.

«Найырал» совхозтуң Чаа Чаа-Хөлде 400 баш инек турар механизастаттынган фермазы дериг-херекселдерин багай ажыглап келген. Инек өдээ аштаар транспортёрну доңурган болгаш өске-даа дериглгелерни үреп, тоймаглаан. Инек өдээ аштаар шугумну эде кылырынга 1983 чылда 10045 рубльди чарыгдаан. Ону ажыглалда киирген, ынчалза-даа кылганы шын эвес болганындан өдекти инек кажаазындан үндүрери бергедеп турар. Фермада мал чеми хайындырып бээр херексел ажылдавас, ооң орнунга сиген, саваң хээндектеп эгелээн.

Бо совхозта мал чемнери үлей салыр 6 херексел бар, ооң чүгле чаңгызы ажылдап турар. Өскелери ээлериниң ажыл-агыйжы эвес чорууңдан үрелишкинге таварышкан, ону кылырының, ажыглаарының хемчеглерин албаан.

Районда ёзулуг дериттинген мал чемнерин белеткээр цехтер ажылдавайн турар, мал чемнери белеткээр кухнялар, чемгерилге шөлдери бар. Чүгле Арыг-Бажы, Иштии-Хем фермалары саваңны малга хайындырып бээр, өскелери колдуунда чудан (далган азы оодурба холаан мал чеми) белеткээр болуп турар. Районда мал чемнери хээндектээр 27 херекселдиң чүгле тозу, мал чемнери үлеп салыр 20 дериглгениң чүгле алдызы ажылдап турар. Үстүнде киирген чамдык сан-фактылардан алгаш көөрге, совхозтар сүт-бараан фермаларында механизацияны болгаш мал чемнери белеткээр техниканы багай ажыглап турар. Ынчангаш совхозтарның удуртукчуларынга, специалистеринге, бригадирлеринге бар механизацияны, техниканы чөптүг ажыглаар, аңаа камналга-хумагалыг болур, хол-биле кылыр ажылды чиңгедир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, продукцияның бот-үнезин чиңгедир дээш механизацияны сүт-бараан фермаларынга калбаа-биле ажыглаар сүмелерни бергеш, айыткан четпестерни кыска хуусаада эдерин негээн.

В. ИДАМ.
Улуг-Хем районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы.

БО АРЫНДА:

⊙ Механизацияны чөп ажыглаар

⊙ Мал бажы чүге кудулааныл

⊙ Бөлүк даргазы — Борис Тамаа дугайында

⊙ Тускай дыңнадыглар

⊙ Акша шиңгээткеш...

БӨЛҮК ДАРГАЗЫ

Тайга кырында кылын меңги эртенги хүнге меңгүннелип кестүп, оон ырак эвесте чаптылган суурга кышкы соок сыырныпап турган. Булуктай берген суг Куңгуртугнуң кыдыында чамдык бажыңнар чанынче чайындылап, кылая доңа берген чыткан.

Конторага эртежик чыылган кижилер тарап, чамдызы дошче шуужупканнар. Оларның аразында шилгедек дурт-сынныг, оожум базымнарлыг, алдан хар ажа берген кижи база ынаар бар чыткан. «Тере-Хөл» совхозтуң үндезилекчилериниң бирээзи Борис Назынович Тамаа ол болду.

— Суувус кыжын бо-ла булуктай бээр, чайындыны өскээр чайлады аксып турарывыс бо-дур—деп, ол тайылбырлааш, дошта олурткан демирже мяшты салып олура чугаалады.—Шеф-биле бо ажылды кылбас болза хоржок-тур...

Борис Назыковичиниң сагыш салыр чоруур чүүлдери хөй. Ажыл-агыйга чээрби чеди хире чылда үргүлчү бригадирлеп, чон-биле ажылдаан. Иви, сарлык, чылгы, тудуг-даа ажылынга бригадирлеп турган. Үжен сес чыл стажтыг хоочун коммунист пенсияже үнзе-даа, совхозунуң хөгжүлдезинге салыышкынын кииртбишаан. Ам төп склад эргелекчилеп, ажыл-агыйга кирип турар. Парткомнуң кежигүнү, улусчу контрольдуң кол бөлүүн сес чыл удуртуп келген.

— Бисте кол бөлүктүң бюро кежигүннеринден аңгыда улусчу контролёрлар үжен ажыг. Ферма, бригадаларда, МТМ-де алды постулар бар. Оларга даянгаш элээн ажылды кылгыладывыс—деп, ол чугаалады.

Контролёрларның чартык кезии коммунистер. Кол бөлүктүң ажылының дугайын эрткен чылын парткомга болгаш коммунистерниң ниити хуралынга дыңнаан. Контролёр коммунистерниң отчёттарын дыңнаарын практикалаарын эге организациялар секретарьларынга дааскан турган. Бо чорук контролёрларның ажылын идепкейжиткен, харысалгазын бедиткен.

Мал ажылдыг совхоз эрткен ажыл-агый чылында күжениишкинниг ажылдаан. Күрүнеге сүт садарының планын хуусаа бетинде күүсеткен. Амгы үеде эът, дүк бүдүрерин көвүдедири, продукцияның шынарын бедидери чугула айтырыг болуп турар.

Ооң эң чугула курлавыры — чайлагларда, бедик дагларда одарларны чөп ажыглаары, мал чеминиң курлавырын тургузуп, ону хумагалыг чарыгдаары. Совхозта улусчу контроль бөлүү ол айтырыгларны доктаамал хайгааралга алган.

Совхозтуң иви бригадазында ажыл ындыг-ла кончуг эки эвес чорып турган. Контролёрлар ивижилерге удаа-дараа баргылааш, четпестерни илереткен. Кышкы үеде ивилерни организас чок тургузуп, ажыл-агыйжы эвес болганындан 84 баш иви ис чок читкен, 42 иви өлгени илерээн. Иви кадарчылары Буярай Сарыг-оол үжен дөрт, Кол Сарыг-оол үжен ийи башты чидирген болган. Ол дугайын дирекцияга дыңнаткаш, үстүнде малчыннарга төледир деп шиитпирлээн. Ол ышкаш совхозтуң алдан ажыг ажылчын чарыларын улус хууда аңнап мунуп күзээнин хайгыылчылар тодараткаш, ооң хөлезинин төледир дугайында айтырыгны тургускан.

Кыштаглаашкынга белеткелди хынап тура, Каргының Баян-Кол деп черде үш чүс ажыг хойнуң төрүүр үеде турар кажаазы белен эвес, кылын, доң көржеңниг болганын контролёрлар дирекцияга дыңнадып, чогуур хемчег алыры-биле айтырыгны тургускан.

Контролёрлар социалистиг өнчүнү камгалаар, курлавырларны чөп ажыглаар, камналгалыг, хумагалыг чорук талазы-биле өске-даа рейд, хыналдаларны кылып, четпестерни чайладырынга совхоз дирекциязынга, парткомга идепкейлиг дузалажып турар. Эрткен чылдың ийиги чартыында дөрт хыналданың түңнелдерин бөлүктүң, үш хыналданың материалдарын күш-ажылчы коллективтерге сайгарган. Четпестерни болдурган буруулуг чамдык кижилер бөлүктүң хуралынга дыңнадыглар кылып, ону чайладырын аазаан.

Бо хүннерде совхозта кыштаглаашкын хүр-чаагай эртип, мал оолдаашкыны түлүктээн. Малчыннар чаа социалистиг хүлээлгелерни ап, ону күүседириниң арга-курлавырларын ажыглап турар. Бо бүгү ажылдар хоочун коммунист Борис Назынович Тамаа болгаш өске-даа хайгыылчыларның кичээнгейинде.

В. МААДЫР.
Кызыл район.

Кызылдың «Тудуг кезектери» комбинатта улусчу контроль бөлүүнүң кежигүннери бүдүрүлгениң ажылында четпестерни илередир, тудуг кезектери кылыр чиг-эттиң чарыгдалын, ооң кадагалалын, машина-техниканың ажыглалын, ажылчыннар күш-ажылдың сагылга-чурумун сагып турарының талазы-биле рейдилерни болгаш хыналдаларны доктаамал чорудуп келгеннер. Ооң түңнелинде чамдык бригадаларда ажылдың бүдүрүкчүлүү бедип, планныг онаалдалар күүселдези экижип турар апарган.

Комбинаттың күш-ажыл болгаш шалың килдизиниң улуг инженери Надежда Александровна Помазкина ында улусчу контроль бөлүүнүң дуржулгалыг кежигүннериниң бирээзи. Ол чеди чыл улаштыр хөй-нитти хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип келген.

ЧУРУКТА: комбинатта улусчу контроль бөлүүнүң кежигүннери (солагай таладан) Н. А. Помазкина-биле электри слесары В. Ф. Тутачиков олар мяш болбаазырадыр цехте ажылчыннарның ажылдаар графигин хынап турары.

В. КАРА-САЛДЫН фотозу.

АКША «ТЫВЫКЧЫЛАРЫ»

● ***Фельетон*** ●

Чамдык кижилерге хөй акша херек. Эмин эрттир хөй. Аъш-чемге, арага-дарыга «эштип» чыдар, эт-септи он-даа машина угбас кылдыр доп-дораан садып алыр акша херек. Ону кайыын алырыл, ындыг улут шалыңныг чер база тывылбас.

Өвүр районнуң орук-септелге-тудуг участогунуң ажылдакчызы А. Кончук дээрзи «артык» акша хереглей берген. Ону кайыын алырыл? Ооң ол айтырыгны шын сеткили-биле салып турарын билбээн өөрү оюн-баштак-биле «Ындыг акша банкыда-ла болгай» деп харыылааннар. Шаг-шагдан бээр нептереп келген, кымның-даа херекке албазы, дагейленген чугаа-дыр ийин ол. Ынчалза-даа ол сөстерден А. Кончуктуң сагыжынга бир бодал кирип келген. Банкыда угбазы Ч. Монгуш бар болгай. Ол ооң эргелекчизи, дарга кижи-дир. Хамык акшаның бажын ол билбес чүве бе.

Кончук биле Монгуш элээн үр сүмелешкеннер. Банкыда акша хөй-даа болза, өөнде чыдар чүве дег анаа албас-ла болгай, саазын-саавыр, бижик-документ турар.

— Алыс арга-хоргалыг-ла болгай сен, боданып-ла көр, угбай— деп, Кончук күдүк базып дилээн.

— Далашпа, ол айыылдыг херек-тир, акпа-биле холбашкан «операцияны» оваарымчалыг кылыр чоор — деп, Монгуш таваар сургаан.

Удаваанда орук-тудуг-септелге участогунуң адынга 1453 рубль банкыдан шилчип келген. Ону алыры ам белен, база-ла саазын херек. Ында чүү боор, кылдынмаан ажылдарны кылган кылдыр бижээш, демги түңнү кызыл-кызыл, көк-көк хевээртирээн үндүрүп алган. Александр Кончук «буянныг» угбазының холун, ол «нарын ажылдың» соонда, куругулатпаан, күш-ажылы дээш «төлевирни» берген деп сураг база бар...

Бистиң чуртувуста дакпырлап ажылдаарын кайда-даа чөпшээреп турар. Хамааты Күрепаа Чымба дээрзи Өвүр районда № 6 КМК-ның хандырылга килдизинге дакпырлап ажылдаксай берген, ынчалза-даа, аңаа боду дакпырлавайн. Шалыңын чартыын харамнангаш … ли болур Алексей Тойбуну «ажылдадып» каан. Алексей Тойбу хандырыкчы болуп ажылдаа-ла эргекке ораам чүве кылбаан, ол хирезинде ооң адынга акшаны Күрепаа Чымба бир чыл дургузунда ап келген. 2075 рубльди ол ынчаар «дакпырлап» алган.

Ол-ла КМК-ның механиги Маадыр Ондар база дакпырлап ажылдаксай берген. Ынчалза-даа механик кижи бүдүн ажыл хүнүнде чай тывар эвес бодунуң кол харыылаан участогунга-ла өй. А артык акша алыксаары медээжок. Ол үр боданмаан. Мехколоннага бир тракторист херек апарганын билип кааш, билдиришкин бижип алган. Тракториске хүлээп алырын дилээн билдиришкин. Механик тракторист болуксай бергени ол бе? Чо-ок. Ооң бижээн билдиришкининиң адаанга Маадыр Ондар эвес, Алексей Ондар деп ат салдына берген.

«Ында база кижи кайгаар чүү боор, дуңмазының орнунга билдиришкин-не бижиди ыйнаан» дижириңер чадавас. А шалың үнген хүнде тракторист Алексей Ондарның акшазы ведомостыга кестүп кээр, ону Маадыр Ондар ап алыр. А ындыг тракторист-даа ук бүдүрүлгеде чок, ону кым-даа танывас. Шак ынчаар күрүнеден 1085 рубль Алексей Ондарның адынга үнген. Маадыр Ондарның карманынче кирген.

Элдеп-ле КМК ол. «Коммунизмче орук» совхозка ол организация 3—4 чыл мурнунда клуб тудуп эгелээн. Ол ам-даа доозулбаан. Аңаа 42 муң рубльдиң ажылын кылган. Уламчылаар дээрге, акша чок. Адыр, чок дээрге кайын боор, үстүнде түңден аңгыда 105 муң рубль меге немей бижидилгениң «дузазы»-биле «чарыгдаттына» берген чүве-дир ийин. Ынчангаш ол тудугга көрдүнген акша төнген, а ханалардан өске клубтуң тудуу бедивээн. «Ак-Чыраа» совхозта уруглар садигиниң тудуунга база 17 муң рубль меге немей биндилгени ол-ла КМК болдурган.

Чоокта чаа районга чурукчулар хенертен ковүдеп келген. Өвүрнүң коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелинге Чадаанадан Алексей Маадыр-оол деп «чурукчу» беш эштиг келгеш, кудумчуларга янзы-бүрү плакат аймаа чураан. Ооң утка-шынары, күүселдезн чер албас-даа болза, ол ажылдар дээш 3500 рубльди төлээн. Херек кырында кылдынган ажылдар база ол хире түңге четпес болганы сөөлүнде илерээн. А ол келген аалчыларда диплом-даа, шынзылга-даа чок—тоянчы «чурукчулар» болган. Сельхозтехкүркомнуң Өвүрде каттыжыышкынынга келген «чурукчулар» боттары расценка тургускаш, 1400 рубльди алгаш барган.

Бир чүс метр хире хоолайны чер иштинге хөөп каарга, төлевири 1250 рубль болур дээрзин билир кижи ховар боор. Бир эвес ынчаар «ажылдап алыксаар» болзуңарза, Өвүрнүң культура килдизинге чеде бериңер. Эрткен чылын Николай Шагарның хөмген хоолайларының өртээ ол-дур. Ол хоолайлап суг акпас-даа болза, ажырбас. Культура килдизи ону дөмей-ле ажыглавайн турар.

— Үстүнде ады кирген «маадырлар» агаардан бадып келген ол акшазын ажыглап, күрүнениң өнчү-хөреңгизин кара туразы-биле шиңгээдип алгаш, сагып амыр олурар деп бодаар силер бе? Чок. Оларның үүлгедиин районнуң хайгыылчылары илередип тыпкан. Күрүне кармазындан чаңгыс-даа көпеек соора тудар болза дөмей-ле илерей бээр деп чүвени олар бадыткаан. Алыскак-чиисек кижилерни арын-нүүрү база дөмей-ле шиидер, ол дег кадыг, ол дег чөптүг, ол дег чидиг шииткел кайда-даа чок.

М. МОНГУШ.

КОМИТЕТТЕРДЕ

ТУРАН

Туран хоорайда үлетпүр бүдүрүлгелер ажыл шагын кайы хире чөп ажыглап турарыл? Бии-Хем районнуң улусчу контроль комитединиң активи бо талазы-биле хыналданы чоруткан.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаарын күштелдирер дугайында» доктаалын хоорайда бүдүрүлгелер коллективтери амыдыралга боттандырып, тускай хемчеглерни ап чорудуп турза-даа, чамдык четпестерниң бары илерээн.

Бүдүрүлгеде ажыл шагының учёдун табель ёзугаар чорудуп, ооң түңнелдерин ай төнчүзүнде үндүрери чурумчаан. Ынчалза-даа ажылдан озалдаашкыннарның учёдун тургуспайн, озалдаашкыннарны тускай журналга даңзылавайн турар. Бүдүрүлгелерде ажыл шагы үзер чоруктар читпээн. Эрткен чылын мяш белеткээр пунктуга 478 кижи-хүнү, сельхозтехника салбырынга — 190, райүлетпүр комбинадынга — 109, хлеб заводунга—141, мяш ажыл-агый черинге—217 кижи-хүнү үстүнген болуп турар. Ооң уржуундан ол бүдүрүлгелер 32 муң ажыг рубльдиң продукциязын бүдүрбейн баргылаан.

Баштаар черниң чөпшээрели-биле ажылче үнмес чоруктар читпээн. Ындыг шөлээлерни чүгле Сельхозтехника салбыры ээлчеглиг шөлээ хонуктарының күсели-биле берип турар.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажыл хлеб заводунда эң-не кошкак. Ында күш-ажыл талазы-биле статотчёттар ажыл шагының эге документилери-биле дүүшпейн турар. Табельдерни долдурарда хай эдиглер кылыр, саннарны салбайн турарындан заводта ажыл шагының чидириглери шын көргүстүнмейн келген.

Бүдүрүлгелерде эш хуузунуң судтары, профилактика, бүдүрүлге бригадаларының чөвүлелдери, ажылчыннар хуралдары күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды чогуур деңнелге чорутпайн турары илерээн.

Хыналда чоруткан бүдүрүлгелерниң удуртукчуларының илерээн четпестерни чайладыр талазы-биле медеглелин районнуң улусчу контроль комитеди кичээнгейге алган.

ЧАДААН

Чадааның үлетпүр комбинады эрткен чылын продукция бүдүрер болгаш садар планын күүсеткен-даа болза, бүдүрүп үндүрер ужурлуг продукциязының чамдызын бүдүрбээн. Комбинат он янзы продукция бүдүрер турган, чүгле 7 хевирин бүдүрген.

План күүселдезин колдуу диңиг материалдары болгаш бажың ыяжы белеткээриниң күсели-биле чедип алдынган, а чонның калбак хереглел бараннарын болгаш мебель аймаан кылырын энэжеткен. Чижээ, өг ыяжын белеткээриниң планы ыракта күүсеттинмээн, столдарны, өске-даа мебель аймаан чедир бүдүрбээн.

Комбинаттың бүдүрүп турары калбак хереглел бараннарының шынары куду. Бичии хемчээлдиг стол, сандай кылыгларының 20 хуузу холуттунган. Өг ынааларын кидис угбас чыгыы чиңге, ээлгир материалдардан кылып турар.

Бүдүрүлгеде таарымчалыг байдалдар чогундан, ажылчыннарның мергежилиниң чавызындан кылган ажылының шынары куду дээрзи хыналдадан тодараан. Мебель дя будуп, кургадыр цех соок болгаш шык, ынчангаш продукцияның даштыкы хевири баксырап турар. Мебель цегинде 17 ажылчындан чүгле ийи кижи 5-ки разрядтыг. Ажылчыннарның мергежилин бедидериниң хемчеглерин ап турары кошкак.

Комбинаттың ажылында четпестерни районнуң улусчу контроль комитеди сайгарып көрген. Продукцияның ассортиментизин чедир бүдүрбээни, шынарын кудулатканы дээш ооң директору К. М. Ак-кыска комитет доңгулда берген болгаш ол четпестерни бо чылдың бирги чартыында чайладырын дааскан.

САМАГАЛДАЙ

«Чодураа» совхозта кывар-чаар материалдарны, электри энергиязын камналга чокка чарыгдап турарының дугайында айтырыгны Тес-Хем районнуң улусчу контроль комитединге чугаалашкан. Совхозтуң дирекциязы, инженер-техниктиг ажылдакчылары партияның болгаш чазактың ол талазы-биле айтышкыннарын херек кырында күүсетпейн, учёт-отчётту шыңгыы тургуспайн келген. Нефть продуктулар болгаш электри энергиязының доктааттынган лимидин удуртулга болдурбайн, оларны чарыгдаарының нормаларын сагывайн турар. Ооң түңнелинде эрткен чылдың чүгле он айларының иштинде бензин 70,5 тонна бензинни, 28 тонна солярканы ажыр чарыгдаан.

Ажыр чарыгдаан электри энергиязын саннары безин берге. Совхозта бар чээрби үш трансформаторнуң чүгле ийизинде санакчылыг. Өскелериниң каш киловатт-шак берип турарын кым-даа билбес. Ол дугайында отчётту бухгалтерия кымдан-даа албайн, негевейн келген. Электри хандырар организация-биле трансформаторларның ортузунда кужун барымдаалап санажып алыр. Совхозтуң электри четкизинден хандыртынар өске организациялардан кандыг-даа төлевир негевестер.

Комитет үстүнде четпестерни шыңгыы сайгарып, совхозтуң кол инженери А. Б. Оюнга шыңгыы доңгулда хүлээткен, директор К. С-Б. Араңчорну сагындырган.

РОССИЯ ШАҢНАЛЫНЫҢ ЛАУРЕАТТАРЫ

Ленинград. Чукча чогаалчы Юрий Рытхэуиуң (чурукта) ады Совет Эвилелинде болгаш даштыкы чурттарда эки билдингир. Аңчы кижиниң ол оглу Ленинградтың А. А. Жданов аттыг күрүне университединиң дооскан. Ооң чогаадыкчы оруу орус авторларның чогаалдарын чукча дылче очулдурарындан эгелээн. Ооң соонда боду база бижип эгелээн. Совет эрге-чагырганың чылдарында чукчаларның амыдыралынга, салым-чолунга чаагай чаартылгаларның дугайында ол бодунуң чогаалдарынга тодаргай чырыткан. Ук чогаалдар Соңгу чүкте бичии улустуң чаа амыдыралының төөгү бижимели болган. Амыдыралдың чаа социал тургузуунче, амгы үениң культуразынче чукчаларның шилчээни дүрүм ёзугаар болган дээрзин Рытхэу бадыткап көргүзүп турар. Юрий Рытхэуиуң чогаалдарын даштыкы чурттарның хөй дылдарынга парлаан. Даштыкы парлалганың үнелелин ёзугаар алырга, Соңгу чүктүң биче улустарының шапкын хөгжүлдезин ук чогаалдар чайыннанчак кылдыр көргүзүп, херечилеп турар.

Чогаалчы Юрий Рытхэуиуң «Мөңгеде доң чыдар чер» деп романы дээш РСФСР-ниң 1983 чылда Күрүне шаңналын аңаа тывыскан.

Ю. БЕЛИНСКИЙНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

БИРГИ ЧАДАДА

Кышкы спартакиада. Совет Тыва 40

Профессионал-техниктиг өөредилге системазында ажылдакчыларның болгаш сургуулдарның аразынга күш-культураны болгаш спортту сайзырадыры, ажылчын аңгының аныяк салгалын күш-ажылга дадыктырып, кадыын быжыглаары «Трудовые резервы» спорт ниитилелиниң кол сорулгаларының бирээзи.

СЭКП обкомунуң V пленумунуң шиитпирлерин база Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур спорттуң кышкы болгаш чайгы хевирлеринге республика спартакиадазын эрттирер дугайында партия обкомунуң бюрозунуң доктаалын бистиң «Трудовые резервы» спорт ниитилелиниң ажылдакчылары, профессионал-техниктиг училищелерниң сургуулдары, башкылары амыдыралга боттандырар дээш аңаа идепкейлиг-биле киржип турар.

Хаакка маңнаары, коньки-лээри, мячилиг хоккей ойнаары болгаш биатлон — профтехучилищелерге эртер кышкы спартакиаданың программазында кирген.

Спартакиаданың бирги чадазы — профтехучилищелерде өөредилге бөлүктериниң аразынга доозулган. Аңаа Кызылдың № 1, 4, Балгазында № 2, Ак-Довуракта № 3 база Ак-Турутуда № 7 болгаш Шагаан-Арыгда № 8 профтехучилищелерниң сургуулдары идепкейлиг киришкен, аныяк спортчуларның хөй кезии ГТО-нуң нормативтерин күүсеткилээн. Кызылдың № 1, 4 профтехучилищелериниң тиилекчи бөлүктери кышкы дыштанылгазын «Тайга» хаак баазазынга эрттирип, моон ыңайгы спортчу маргылдааларга шыңгыы белеткенип, мергежилин бедиткеннер. Күш-культура башкызы Александр Арчимаев, Екатерина Чуруто болгаш Александр Монгуш олар ол белеткел-үнүүшкүнү багай эвес организастап, тывынгыр чоруун көргүскеннер. Ак-Довурактың профтехучилищезиниң директору И. К. Кустов база-ла идепкейлиг спорт организакчыларының бирээзи.

Спартакиаданың ийиги чадазы февральда профтехучилищелер аразынга эртер. Аңаа белеткел үргүлчүлеп турар.

Эрткен чылда «Трудовые резервы» спорт ниитилелиниң коллективтеринден 1338 сургуул ГТО комплекизиниң нормативтерин күүсеткен. Ол дээрге сургуулдарның 60 хуузу болуп турар. А доозукчуларның 92 хуузу ГТО-нуң хөрек демдээниң эдилекчилери, 53 хуузу спорттуң кандыг-бир хевиринге разрядтарны дужааган. Оларның аразындан № 4 профтехучилищениң доозукчузу Ирина Чөмбүрүк хаакка маңнаарынга ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидат атты чедип ап, республикадан дашкаар улуг маргылдааларга чаңгыс эвес удаа кирипкен. Мөңгүн-оол Чула, Баир Оюн олар хостуг хүрешке база-ла спорт мастериниң кандидаттары апарганнар. А чоокта чаа бистиң спорт ниитилелививистиң аныяк мөгезя Мерген Чыдым хостуг хүрешке РСФСР-ниң бирги чери дээш болган маргылдаага эки кирипкеш, 52 килограмм деңзилиг мөгелерниң аразынга чемпион болган.

Бо хүннерде республиканың профтехучилищелеринде спорттуң волейбол, баскетбол, хостуг хүреш, стол теннизи, хаак дээн ышкаш сайзырап бар чыдар хевирлеринде 62 секцияда ажылдап, ында 1467 сургуулдар хаара туттунган. Ол дээрге профтехөөредилге системазында бүгү сургуулдарның 60 хуузу болуп турар. Оон-биле чергелештир аныяк спортчуларның мергежилин өзүп, республикадан дашкаар маргылдааларга киржип турар апарган. Чижээлээрге, хостуг хүрешке аныяктар аразынга ССРЭ-ниң бирги чери дээш Таллин хоорайга болур маргылдаага Мөңгүн-оол Ондар (ХПТУ-4) биле Мерген Чыдым (ХПТУ-3, Ак-Довурак) олар база Василий Хураган Тбилисиге болур делегей маргылдаазынга удавас киржиринге белеткенип турар.

«Трудовые резервы» спорт ниитилели эрткен чылда ниитизи-биле ССРЭ-ниң 1 спорт мастерин, спорт мастеринге 7 кандидаттарны, 14 бирги разрядчыларны болгаш массалыг разрядтарның 800 хире спортчуларын белеткеп үндүрген. Ол планда көрдүнгениниден ажыг.

Ук ниитилелде күш-культура болгаш спорт ажылдарында чамдык чедип алдынган чүүлдер бар-даа болза, четпестер, долузу-биле ажыглаттынмайн турар курлавырлар ам-даа бар.

Дөрт профтехучилищелерниң спорт залдары чок болган ужурундан кышкы үеде спорттуң чамдык массалыг хевирлеринге маргылдаалар эрттирип, белеткел чорудар аргазы чок. Ыланныя № 11 училищеде спорт ажылдары чавыс байдалда туруп турар. Кызылдың № 1 профтехучилищезиниң подвалын хүреш база стол теннизиниң залдары кылдыр дерзэп-даа болза, ында спорт дериг-херекселдери, материал-техниктиг баазазы ам-даа чедишпес болуп артпышаан. Бар аргаларны ажыглап, ол четпестерни дарый эдерин үе негеп келген.

ССРЭ-ниң Профессионал-техниктиг өөредилге талазы-биле күрүне комитединиң профессионал-техниктиг өөредилге черлериниң сургуулдарының күш-дамыр кижизидилгезин экижидер талазы-биле немелде хемчеглер дугайында шиитпиринде өөредилге чылында кичээлдерден дашкаар үелерде профтехучилищелерде бүгү сургуулдарның аразынга кадыкшыл болгаш спорт хүннерин, массалыг туристчи походтарны, училищелер болгаш общежитиелер аразынга маргылдааларны эрттирери көрдүнген.

1983-84 өөредилге чылында профессионал-техниктиг училищелерниң доозукчулары күш-культурага күрүне шылгалдаларын бир-ле дугаар дужаарлар. Аңаа шыңгыы белеткенири — база бир чугула айтырыг.

С. ООРЖАК.

«Трудовые резервы» спорт ниитилелиниң даргазы.

телевидение

ЯНВАРЬ 29-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 —Уругларга эртенги гимнастика. 8.55 —Концерт. 9.40 —«Будильник». 10.10 — «Совет Эвилелинге бараан бооп турмен!» 11.10 —«Кадыкшыл». 11.55 — Музыкалыг дамчыдылга. 12.25 — Көдээниң шагы. 13.25 — «Музыкальный киоск». 13.55 —14.10— Чапсар. 14.10 —Совет черге ужуражылгалар. 14.25 — Ленинград чурукчуларының чуруктарының делгелгези. 14.55 — «Шуурган» деп телешиин. 16.05 — «Аян-чорукчулар клуву». 17.05 — Ленинградтың болгаш Ленинград областың партия, совет организацияларының ажылчы чоннарның чагаалары болгаш саналдары-биле ажылының дуржулгазының дугайында дамчыдылга. 18.05 — Делегей панорамазы. 18.50 —Мультфильмнер. 19.15 — Уран-чечен фильм. 21.00 —«Үе». 21.35 — Делегей болгаш аныяктар. 22.10 —Футбол талазы-биле маргылдааларның допчулалы. 22.30 —Концерт. 23.05—23.15 —Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Урал балалайкачыларының триозу ойнаар. 8.25 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35 — Орус чугаа. 9.05 — Документалдыг телефильмнер. 9.55 — Делегей конкурстарының лауреады С. Стадлер ойнаар. 10.40 — Н. Некрасов. Аңгы-аңгы чылдарның шүлүктери. 11.25 — Спутник кинозрителя. 12.10 — «Тоолга аалдаашкын». «Маугли». 13.10 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 14.10 — «Оттуг оруктар». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 12-ги сериязы. 15.35—«Шире круг». 17.15 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 17.40 — Телешиин. 18.55 — «Евгений Мравинскийниң концерттеринде». 4-кү дамчыдылга — «Чайковскийниң 5-ки симфониязы». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15—Дзю-дога делегей маргылдаазы. 20.50 — Документалдыг телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Уран-чечен телефильм. 22.50—00.20 —Хоккейге делегей ужуражылгазы. Финляндияның шилиндек командазы биле ССРЭ-ниң шилиндек командазы ойнаар. 2-ги болгаш 3-кү оюннар. Финляндиядан дамчыдар.

ЯНВАРЬ 30-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — «Тоолга аалдаашкын». «Маугли». 9.55 — Кубань казактарының Күрүнениң ниити ыры бөлүү. 10.55 — «Билдингир-даа болза, элдептиг». 11.55 — Телемедээлер. 12.00—14.15 —Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.05 — Татар АССР-ниң улустуң артизи Г. Ильясов ырлаар. 15.25 — Аваның школазы. 16.00 — «Харыылаңар, горнистер!». 16.40 — Бүгүдеге стадион. 17.10 — Документалдыг телефильм. 18.00 — «Херектер болгаш кижилер». Кондопожскийниң целлюлоза-саазын комбинадының ажылының дуржулгазының дугайында. 18.30 — Сказ о павлово-посадском платке. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —Документалдыг телефильм. 19.20 — «Хозяйка детского дома» деп уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Хозяйка детского дома» деп телефильмниң 2-ги сериязы. 23.15—23.30 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг фильм. 8.35 — А. С. Пушкин. «Евгений Онегин». 8 кл. 10.05 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер. 10.35 — Төөгү. 6 класс. Ян Гус. 11.05 —Эртем болгаш амыдырал. 11.40 — Төөгү. 6 класс. Ян Гус. 12.10 —Эстетиктиг кижизидилге. Кижи болгаш материалдыг чүүлдер. 12.40 — Физика. 9 класс. Электролиз. 13.10 — Башкыга музыка кичээли. 3 класс. Үшкү дамчыдылга. Үшкү улдунуң түңнел кичээли. 14.05 — «Менээ быжыг точкадан бериңерем». 2-ги дамчыдылга. 14.35 — Ю. Олешаның чогаадыкчы ажылы. 15.20 — Телемедээлер. 15.25—18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Шыяанамның» почтазы». 18.30 — Мультфильм. 18.35 — «Өңнүктерниң маргылдаазы». ГПТУ-4-түң келир үеде тудугжулар болур сургуулдарының конкурузу. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азияның төөгү». Программада: «Совет Тываның 40 чылынга — 40 шалыпчы неделя»; «Соңгулдаларга уткуштур»; Школа реформазының дугайында төлевилелди чугаалажып тур бис: «Төтчеглекчилерни — харыысалгаже». Кызыл хоорайның прокуратуразының улуг байысаакчызы Б. И. Лищинскийниң тайылбыры; Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 —Баскетболга ССРЭ-ниң бирги чери дээш маргылдаа. Эр улус. «Жальгирис» (Каунас) — ЦСКА. 20.45 — Ф. Э. Дзержинский аттыг дивизияның ансамблиниң концерти. 21.00 — «Үе». 21.35 — Концерт. 22.45—23.35 — «Карак чивеш дээр аразында тура дүш». Фотография мастерлериниң чогаадыкчы ажылының дугайында дамчыдылга.

АДАЗЫНЫҢ ИЗИ-БИЛЕ

Ол бичии уруг ийи харлыг тура-ла бажында скрипканы сонуургаары эскертине берген. Ми Хыонг ам «өзе» бергени — 4 харлапкан. Ол Вьетнамның найысылалы Ханойда чурттап турар. Дөрт харлыг музыкант сураглыг композиторларның чогаалдарын безин күүседип турар апарган дивес силер бе!

Уругнуң баштайгы башкызы — ооң ачазы. Ол Ханойнуң киностудиязында бирги скрипкада ойнап турар.

«Советская Россия» солундан.

ГИТАРИСТ—РОБОТ

Япон инженер Сатору Нагасима аңаа эвес роботту кылган. Ук робот алды хылдыг гитарага ойнап билир. Роботту чогааткан кижи аңаа резина салаадарны, оон туржук салаалар бажынга пластикадан кылган дыргактарны безин тудуштурган. Робот хөй янзы үннерни үндүрүп, нарын аялгаларны күүсетсин дээш, Нагасима аңаа 90 салааны база немей кылып берген. Ооң ачызында инженерниң бо машиназы мергежилдиг музыкантылар безин ойнаары нарын үннерни күүседип турар.

ЧЕРИМ ҮНҮ

Черим үнүн дыңнап тур мен:
Кылаң-кылыы кыптыккан тур.
Кинчи-бекти дөгээннерни
Кичээндирип, томаартып тур.
Черим ырын дыңнап тур мен:
Сергек, күштүг сүрлүг-ле-дир.
Өлүм өртүн оштааннарга
Өткүт сөзү чаңнык боор тур.
Черим эргий көрүп тур мен:
Сезик долган дүймеп туру.
Бөмбүрзээниң салымы дээш,
Бодунун чоннар туржуп турлар.
—Даарта, бөгүн, кажанда-даа,
Тайбың болгаш найырал!
—дээн,
Кырган, чалыы, ие, чаштар
Кыйгы, чагыы диңмирей тур!

Чүлдүм ЧАП.

ТААЛАЛ БОЛГАН

Өртемчейге чурттазын дээш,
Өпейлиимден өстүрүп каан.
Кавайымдан холун салбас
Хайыралыг мээң авам.
Өзерипге, чурттаарымга
Үүлемге үлегер боол.
Өөрүшкүнү, муңгаралды
Үлежип кээр ынак авам.
Чивеңнешкен сылдыстарны
Чиңчилештир дизип алгаш,
Хүндүткелдиг авам сеңээ
Хүннүң-даа бол тудуксаар мен.

М. МАДОН.

ОЗАЛДААН РЕЙС

Москва. Домодедово аэропорттуң электроннуг таблозунче көрүп олурумда, ында чырып турар шак 23 деп санны көргүзе берди. А Кызыл рейизиниң дугайында бнеэ хевээр: чаңгыс-даа сос чок.

Залдар долдур маңнаан кижи. Чамдыктар сандайларга олура удаан, чамдыызы анаа-ла ээеп, таблоларже кайгангылап олургулаар. «Ам он беш минута хире болгаш бирээзин дыңнадыр боорлар»—деп сандайга эптештир олура чоруй, идегеп бодандым. Оон Кызылче ужар улус аразында чаражы аажок чылыг курткалыг, узун, шилгедек дурт-сынныг, дыдырашсымаар кара баштыг, тыва-ла кижи болгу дег, аныяк эрни сонуурган, эдерти кайгап олур мен. Ол соңга баарынга тура, даштын халдып кээп, дедир чоруп турган таксилерже-даа, караңгы дээрлеп оттары чивеңнежип ужуп эртип турган самолёттарже-даа көрүп, шимчеш дивейн, бодамчалыг тур. Сактырымга ооң дугдуйген кадыр хавааның адаанда карактары элдептиг кылаш кыннып турган-даа ышкаш. Бир бодаарга ону сураглаан кижиниң кээринден дезип, сеткили хөлзеп турган-даа ышкаш.

Танывазым орукташ эр-биле таныжып алыксаарым аажок. Анаа-ла кылаштап чеде бээр дээрге база эпчок... Чаяаны көрген, ол бодула мени эскерип кааш, бичежек чемоданын ал салла, чанымга кылаштап келди. ынчан ону тыва кижи боор деп эскердим. Мендилештивис. Дужааштыр хос олутка олуруп алгаш:

— Че, чүү дугайты чораан?—деп, хүлүмзүрүп айтырды.

— Чаа, бо-ла. Ажыл аайы-биле командировкалап чордум—деп, база-ла чазык харыыладым.— А силер?

— Мен бе?— дээш, ол сербээдексеп кезек олур.— Аңаа мында өөренип турар кижи-дир мен ийин... Хм... Хм.

— Кайда?— деп, сиңниктиим.

— Аа... Демги ол... академияда... Сөөлгү курста... Харын уруум, бичии уруум сылданы берген, шөлээ дилеп алгаш, чанып бар чыдарым ол ышкажыл. Кандыг ирги багай уруум?— деп, улуг тынып, шагжок чугааланды.

— Ындыг-дыр... Сөөлгү курста. Удавас доозар амыраан-дыр силер, а сылданчаңы берге кижи—дээш, улуг тынды.

— Кадайлар черле ындыг боор, дуңмам. Маргышпаска эки, шугулдадып болбас — деп чазамыктадым.

Ийилээ табложе хая көрүндүвүс. Чүве сураг. Ыыт чок кезек олурдувус.

— Силер чүнү ажылдап турар силер, акым?— деп, ол айтыра-дыр.

— Журналист кижи мен. Солун черинде ажылдап турар.

— Аа. Ындыг-дыр. Эки профессия-дыр...

— Бергези-ле...— деп ол чугааны үргүлчүлээр бодадым. Ынчалза-даа кижим бодунуң темазынче тыртылып кире берди.

— Уруглар авазы кышкы

Болган таварылга

мас уруг кайда боор, сегий бээр оң—деп, ону оожуктурдум.

— Ийе-ийе...— дээш, ол боданы хона берди. Оон эргим, чылыг кылдыр хүлүмзүрээш,— Улуг уруум мени дөзээн. Карактары мээңии ышкаш. Дыка оожум, топтут-томааныг, кээргенчиг кижи боор. «Ачаай» дээш хойнумга олурупкаш, чураан чуруктарын көргүзер... А бичии кижим дыка чаптанчыг. Эртенден кежээге чедир «ля-ля-ля» деп-ле ырлап-шоорлап, самнап келир. Ол черле артист кижи болур болгай аан... Мээң ийи кызым дег чараш, чаптанчыг төлдер кайда боор!

— Кандыг-даа кижиге төлүнден артык эргим чүве кайдал, кара баарның чамдыы-дыр—деп, аңаа улаштым.

— А кадайым-биле чаңгыс-даа бактажып көрбээн бис. Ол чүү дей-дир— ооң аайында мен. Ооң арай-ла тон чок, эрги тонун сөөртпүшаан. Уругларым база орта, ойлуктуг хеви чок. Бүгү назыда өөренип келген кижи-дир мен: холга акша деп чүве барык тудуп чорбаан... Келир чылдан бээр шуудап, сегир ыйнаан бис. Дузалажыптар улузувус-даа чок. Төрелдер бар-даа болза, чөгенчиг чүвелер-дир ийин.

Хенертен сырбаш диди-вис: «Агаар-бойдустуң байдалының баксырааны-биле холбаштыр — Москва—Кызыл аразының 161 дугаар рейизин эртенгиниң 2 шак 30 минутага чедир соңгаарлаткан» — деп, дикторнуң шедиргеленчек үнү Домодедовонуң залдарынга чаңгыланы берди. Ол-ла дораан таблога «161-ги рейсти соңгаарлаткан» деп дыңнадыг көстү хонуп келди.

Чанымда эжим: «Чүге! — дээш, олудундан тура халыды. Таптыг-ла ол ойде дужувуста соңга баарынга сарыг өңнүг «Жигули» халдып келгеш, тура дүштү. Оон алдын сарыг чаштыг, улуг-ла ак-көк караактарлыг, мөге-шыырак мага-боттуг, шевергин кеттинген аныяк уруг эшкедеп үне халыды. Залче кире маңнап кел салла, ол-бо көрзүнгеш, бисче углуг далажыпты. Кыстың хөрээ дапкыш-дапкыш доңганнады.

— Ол канчаарың ол, күжүрүм, чугаалап кагбайн?— деп, тынныжын тыртып чадап, уруг чанымда хөлүе берген орган эжимче чугаалай-дыр. — Сени чоруптар боор деп чүрээм эндеведи... Харын-даа эжиң Вася Луков душ боол кире дүштү. Чоруулу че! Тенивейн көр!

Чанымда эжим инек-сокпа дег шагжок туруп кээп, чемоданын-даа албайн, үнер эжикче элейтипти. Демги кыс меңээ: «Буруудатпайн көрүңер!» деп, ээлдек чугаалааш, чемоданны боду алгаш, эрниң соонче далажыпты:

— Ма, дүлгүүрнү тут. Машинаны ам сен мунар сен. Мен туруптум. Сээң-даа чөгенчиниңи ынчаш... А бо садып алган чүвелериңерни почтадан чорудуптар бис. Авам база сени читкен дээш дыка дүвүреп, телефоннап турду. Эртен мээң чайым чок: лабораторияга хүнээр мен. Максимканы садиктен кежээ бодуң ап аар сен, аъш-чемден база садар сен...

Самолёдувус орук ара Свердловскиге, Абаканга база саадап чорааш, Кызылга эртен ужуп келди. Чырык имир. Пассажирлер автобус доктаар черже шуужуп-ла кагдывыс. Канчангаш-ла көөрүмге, херимден ырак эвесте эргижирей берген норка кежи моюндуруктуг ногаан тоннуг, аргып каап сарыг бөрттүг, шепкен кара идиктерлиг аныяк херээжен кижи эрткен кижилерже имиргей карактарыбиле кайганып-ла тур. Чүрээм ажыш диген. «Ол-дураа!»—деп, иштимде бодандым. Ооң чанында чолдак чеңниг көк тоннуг, төгерик, кортуксумаар карактарлыг, чеди хар үезинде, аргап урут чаа тудугже кайгап тур.

Улус шупту эрткен. Автобус база халдып келди. Нешкилерже бүдүү карак уштап көрүп-ле тур мен. Авазы улуг тыңгаш, уруунче: «Орта тур, кандаай кижи сен!»—деп, анаа-ла турган уруун чаңчады. Оон автобусче далажыпты.

— Ачаң келбээни ол-дур. Мегечи чүве. Кезээ-назында бисти мегелээринге ой — деп, ава химиренип чор.

— Ачам чүге келбээни ол, авай?—деп, уруу дызылай-дыр.

Автобус шимчеп үнүпту. Ава мени эскерип кааш, чанымче чедип келди. Оон эпчоксуна аарак, хөлзеп, айтыра-дыр:

— Силер база Москвадан келдиңер бе?

— Ийе — дидим.

— Ынчаарга... аэропортка, канчап билир, бир ындыг узун кижи көрдүңер бе?

— Чок. Ындыг кижи көрбедим — деп кагдым. Ие кижи шупту чүвени бодап билген хире.

— Бичии уруувус, Салбакайывыс аараан.

— Үр болган бе?

— Он ажыг хонуп тур.

— Урууңар сегий бээр. Ачаңар база чедип кээр боор—деп, мен хейде-ле оларның сагыжын чазап кагдым.

«Кижилер! Бот-боттарыңарны камнап, кээргеп чоруп көрүңерем» деп, хөңнүм баксырап бодамышаан, долгандыр улусче көөрүнге ой болдум.

И. ИРГИТ.

ШАГЗЫРААН АДЫГ. СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧАРЛААЛ

Тыва АССР-ниң Сельхозтехкүркомунуң өөредилге-курс комбинады дараазында мергежилдерге өөренирин күзээн кижилерни чалап турар: «машина-биле инек саар оператор», өөредилге февраль 4-те эгелээр; «токарь» болгаш «көдээге электрижидилгениң монтёру» — өөредилге февраль 10-да эгелээр; «Т-150К» тракторга ажылдаар тракторист»— өөредилге февраль 6-да эгелээр.

Өөренири-биле 18 хардан улуг назылыг кижилерни хүлээп алыр. Өөренип кирерде херек документилер: учёттан ушта бижээнин айыткан паспорт, шериг биледи, өөренири-биле чорупкап чериниң бижиин, 3х4 см хемчээлдиг 3 фото-чурук.

Комбинаттың турар чери: Кызыл хоорай, Магистральная кудумчузунда № 1 «в» бажың.

Тываның күрүне филармониязы

ФЕВРАЛЬ 3-ТЕ КИЕВТИҢ КАМЕРЛИГ ОРКЕСТРИНИҢ КОНЦЕРТИ хөгжүм-шии театрынга болур. Уран чүүл удуртукчузу болгаш дирижёру—Антон Шараев.

Программада Бахтың, Гендельдиң, Вивельдиниң, Марчелллдиң, Моцарттың, Гайдның, Бортнянскийниң, Щостаковичиниң, Штогаренконуң, Станковичиниң музыка чогаалдары.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

ДЫҢНАДЫГ

1984 чылдың январь 29-та, воскресеньеде. Политиктиг чырыдыышкын бажынынга делегей байдалының дугайында лекция болур. Лекцияны РСФСР-ниң «Билиг» ниитилелиниң лектору А. Ф. Бурцев номчуур.

Залче баш бурунгаар тараткан абонементилиг болгаш билеттиг кирер. Билеттерни кирер эжик аксынга садар.

агаар

Республикага шокар булуттаар, хар чагбас. Дүн агаарның температуразы 40 — 45, чамдык черлерге 30 — 35 градус соок болур. Хүндүс 31—36, чамдык черлерге 23—28 градус соок болур.

Кызылга чуга булуттаар. Дүне агаарның температуразы 43—45, хүндүс 32—34 градус соок болур.

КИНО

ЯНВАРЬ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Жёлтая роза» 9.30, 11.30, 13.30, 18.30, 21.00, **«Анна Павлова»** 15.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Ученик лекаря» 9.30, 12.20, 15.10, **«Мультсборник»** 11.00, 13.50, **«Чёрный тюльпан»** 16.40, 18.35, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Прими за семью моряки» 10.00, **«Клятвы и обещания»** 11.40, 14.10 16.50, 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Киносборник» 11.00, **«Черный тюльпан»** 12.30, 14.30 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Я и весь класс» 14.00, **«Клетка для канареек»** 15.30, 18.30 шактарда.

ЯНВАРЬ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Разиня» 10.00, 12.00, 14.30, 16.30, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Избранник Великого Духа» 10.00, 11.40, 13.20, 15.00, **«Черный тюльпан»** 16.40, 18.30, **«Пришло время любить»** 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Срок давности» 15.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Мой ласковый и нежный зверь» 14.30, **«Люби, люби, но не теряй головы»** 16.40, 18.30, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Смерть среди айсбергов» 18.00, 20.00 шактарда.

Кызылдың тууйбу заводунга ажылдаары-биле **даш үүрмектээр чериниң мастерин, кол энергетикти, тууйбу хептекчилерни, өрттедир болгаш уштур ажылчыннарны** чалап турар. Тууйбу өрттедип азы уштурунга 12.5 чыл ажылдаан кижилер 5 чыл мурнай пенсияже үнер. Дүнеки ээлчегде ажылдаар ажылчыннарны шуптузун халас чем-биле хандырар. Чыл төнчүзүнүң түңнелдерин ёзугаар акша шаңналын тыпсыр.

Заводтуң турар чери: Кызыл хоорайның Кирпичная кудумчузу, № 1. Кадрлар килдизи, телефон № 2-11-31.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуу 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45, солун хелбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2044.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС — 00021.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 26 (12416) | 1984 чылдың январь 31, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

ЧАҢГЫС ЭП-СЕТКИЛДИҢ БАЙДАЛЫНГА

ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттарның кандидаттарын—Төрээн чурттуң эң эки оолдар болгаш кыстарын бүрүткээри үргүлчүлеп турар. Округтарның соңгулда комиссияларының хуралдары партия биле улустуң бузулбас чаңгыс эвин бадыткавышаан, бедик көдүрлүүшкүннүг эртип турар.

Москва областың Люберцы соңгулда округунуң округ соңгулда комиссиязы СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң культура министри **Петр Нилович Демичевти** ол округтан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединге депутаттың кандидадынга бүрүткээн.

Красноярскиге Ленинск соңгулда округунуң округ соңгулда комиссиязының хуралынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутадының кандидадынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары **Владимир Иванович Долгихти** бүрүткээн.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының

ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттарның кандидаттарын бүрүткээни

бирги оралакчызы **Василий Васильевич Кузнецов** Волгоградтың соңгулда округундан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң депутадының кандидады кылдыр бүрүткеткен.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң депутадының кандидадынга Калинин соңгулда округундан СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары **Борис Николаевич Пономарев** бүрүткеткен.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң күрүнениң айыыл чок чер комитединиң даргазы **Виктор Михайлович Чебриковту** Сухуми-Ленинск соңгулда округунуң округ соңгулда комиссиязы ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң депутадының кандидадынга ол округтан бүрүткээн.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Грузияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары **Эдуард Амвросиевич Шеварднадзени** ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге Тбилиси-Ленинск соңгулда округундан депутаттың кандидады кылдыр Грузияның найысылалычга округ соңгулда комиссиязы бүрүткээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Краснодарның соңгулда округунуң округ соңгулда комиссиязы СЭКП ТК-ның секретары **Михаил Васильевич Зимянинни** депутаттың кандидады кылдыр бүрүткээн.

Кинешманың соңгулда округунуң Иваново область округ соңгулда комиссиязының хуралынга СЭКП ТК-ның секретары **Иван Васильевич Капитонов** ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадының кандидады кылдыр бүрүткеттирген.

Томскиниң соңгулда округунга СЭКП ТК-ның секретары **Егор Кузьмич Лигачевту** округ соңгулда комиссиязының хуралынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединге депутаттың кандидады кылдыр бүрүткээн.

Армян ССР-ниң Ленинакан хоорайынга округ соңгулда комиссиязының хуралы болган. Ленинакан—топ соңгулда округундан СЭКП ТК-ның секретары **Константин Викторович Русаковту** ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидады кылдыр бүрүткээн.

СЭКП ТК-ның секретары **Николай Иванович Рыжковту** ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң депутадының кандидады кылдыр Чкалов соңгулда округундан соңгулда комиссиязы Свердловскиге бүрүткээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарының кандидаттарынга бүрүткеткеннер болза: Москва областың «Электросталь» заводунуң каң ээндирикчизи, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады **Анатолий Романович Коротеньков**, Ивановонуң куш фабриказының бригадири Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Ангелина Петровна Харламова**, Ташкентиниң пөс-таавы комбинадының аргыкчызы **Карамат Какимовна Якубаева**, Тбилисиниң электровоз кылыр заводунуң электри монтажчылар бригадири **Гурам Арчилович Метонидзе**, Литваның «Ширвинта» колхозунда хаван азыраар комплекстиң операторы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Валерия Ионовна Нарбунтене**, Молдавияның «Нистру» колхозунуң таакпы өстүрер бригадазының бригадири Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Илья Михайлович Булат**.

Ол ышкаш Риганың ВЭФ бүдүрүлге каттыжыышкынының аппаратура эдиктирикчизи **Галина Михайловна Гринёва** болгаш өскелер-даа ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарының кандидаттары кылдыр бүрүткеткен.

(СЭТА).

Депутаттарга кандидаттарны Тывада бүрүткеп эгелээн

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдаларга белеткел улам калбарган. ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттарның кандидаттары кылдыр дешшиттиргеннерни соңгулда округтарынга бүрүткээри бистиң чуртувуска январь 28-те, а Тывага — дүүн эгелээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Кызылдың Барыын талакы № 647 соңгулда округунуң талазы-биле округтуң соңгулда комиссиязының хуралы дүүн болган.

«Тыва септелге тудуг» трестиң септелге-тудуг эргелелиниң, тудуг кезектери болгаш конструкциялар кылыр заводтуң, ол ышкаш республиканың «Тыва автотранс» каттыжыышкынының ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, албан-хаакчылары септелге-тудуг эргелелинде шеверлекчилер бригадазының бригадири Г. А. Ивановны ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутатка кандидат кылдыр дешиткенин, ону округта кирип турар күш-ажылчы коллективтерниң деткээнин округтуң соңгулда комиссиязының даргазы Г. Я. Костривцев дыңнаткан.

Г. А. Иванованың ук округка бүрүткедир чөпшээрелин бергенин барымдаалааш, округ хуралының киржикчилериниң доктааткаңы болза: ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге Кызылдың Барыын талакы № 647 соңгулда округунга «Тыва септелге тудуг» трестиң Кызылда септелге-тудуг эргелелинде шеверлекчилер бригадазының бригадири, 1938 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес **Галина Афанасьевна Ивановны** депутатка кандидат кылдыр бүрүткээр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Чөөн-Хемчиктиң № 650 соңгулда округунуң хуралы округтуң соңгулда комиссиязының даргазы Д. Н. Ховалыгның даргалаашкыны-биле болган.

Чөөн-Хемчик районда «Большевик» совхозтуң саанчызы М. Х-Д. Моңгушту ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге депутаттың кандидады кылдыр «Большевик», «Искра» совхозтарның, Сельхозтехкүрээниң Чадаанада каттыжыышкынының коллективтери дешиткенин ол чугаалааш, Чөөн-Хемчиктиң № 650 соңгулда округунга бүрүткедир чөпшээрелин депутатка кандидаттың бергенин дыңнаткан.

Округтуң соңгулда комиссиязының хуралы ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле Чөөн-Хемчиктиң № 650 соңгулда округунга «Большевик» совхозтуң саанчызы, ВЛКСМ кежигүнү, 1960 чылда төрүттүнген **Маргарита Хиляк-Доржуевна Моңгушту** бүрүткээр дугайында доктаалды чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединге Улуг-Хемниң № 656 соңгулда округундан депутатка кандидат кылдыр дешиттирген В. Л. Лалыгинни бүрүткээр талазы-биле хурал дүүн Шагаан-Арыгта болган.

Округтуң соңгулда мурнунуң хуралының хүлээп алган шиитпирин ёзугаар депутатка кандидат ук округтка бүрүткедир чөпшээрелин бергенин барымдаалааш, техниктиг эртемнерниң доктору, профессор, СЭКП кежигүнү, 1925 чылда төрүттүнген **Владимир Лаврентьевич Лалыгинни** Улуг-Хемниң № 656 соңгулда округунга депутатка кандидат кылдыр бүрүткээр деп шиитпир дээш чаңгыс үн-биле бадылаан.

⊙ ⊙

Чаа Шагаан-Арыг хоорайның тудугжуларының аразында И. М. Карповтуң бригадазы планның онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин күүседир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, продукцияның бот-үнезин чиигедир дээш шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар мурнакчыларның бирээзи. Дуржулгалыг бригадирниң күш-ажылчы коллективи планныг онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип турар.

Бедик көргүзүглерни чедип алырынга тудугжуларның холушкак мергежилдерин шиңгээдип алганы, күш-ажылдың сагылга-чурумун бедиткени улуг идиглиг болган.

ЧУРУКТА: бригаданың мурнакчы ажылчыны Б. Д. Ооржак.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

⊙ ⊙

БЕШ ЧЫЛДЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ БАЗЫМНАРЫ

1983 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының улам ыңай көдүрлүүшкүнү чедип алдынган, шынар көргүзүглери экижээн, экономиктиг өзүлдениң темпизи дүргедээн. Совет кижилерниң чаагай чоруун бедидерин уламчылааның 1983 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң түңнелдериниң дугайында ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң дыңнадыында айыткан.

Национал орулга 14,5 миллиард рубльге көвүдээн болгаш 530 миллиард ажыг рубль болган (херек кырында өртектер-биле дүүштүр санааны-биле). Ооң дөрттүң үш кезиин херееглелге ажыглаан, а чурттаалга болгаш социал-культура тудуунга чарыгдалдарны кады санаарга, чоннуң чаагай чоруунга национал орулганың бештиң дөрт кезиин дорту-биле ажыглаан болуп турар.

Үлетпүр продукциязы 1982 чылдаазы-биле деңнээрге, 29 миллиард рубльге көвүдээн болгаш (1982 чылдың январь 1-де бүдүрүлгелерниң мөөңнеп садар өртектери-биле) 752 миллиард рубль ашкан.

Көдээ ажыл-агыйның продукциязы 1983 чылда барык 134 миллиард рубль, а чылда немей өзүлдези — 6,4 миллиард рубль болган.

146 миллиард рубль өртектиг кол фондуларны ажыглалга кииргеш, ол дээрге, 1982 чылдаазындан 6 миллиард рубль хөй болуп турар.

Улус ажыл-агыйында ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларының чылда саны ортумаа-биле 0,9 миллионга көвүдээн болгаш 116,1 миллион кижи. Колхозтарның нийтилештирген ажыл-агыйында хаара туттунган колхозчуларның саны 13 миллион кижи четкен. Ажыл кылып шыдаар чурттакчы чоннуң мурнуку чылдарда ышкаш ажыл-биле бүрүн хандырган.

Күш-ажылчы коллективтер дугайында ССРЭ-ниң Хоойлузун хүлээп алганы бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга база социал хөгжүлдениң айтырыгларын шиитпирлээринге ажылчы чоннарның идепкейлиин бедидеринге идиглиг болган. Бригада керээзин ажыглаары калбарган.

Ажыл-агыйны удуртуп башкарарын сайзыраңгайжыдар, күрүнениң, күш-ажылдың болгаш планның сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле хемчеглерни боттандырып турар. Ажыл шагының чидирин кызырылган, кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу эвээжээн. Бүдүрүлгениң ажыктыы бедээн.

Нийтиниң күш-ажылының бүдүрүкчүлүүнүң өскениниң күсели-биле 3,5 миллион кижиниң күш-ажылының камналгазын алган: барык 2 миллиард рубль өртектиг чиг-эътти, материалдарны, өдээр чүүлдү, энергияны болгаш күш-ажылдың өскедаа чүүлдерин камнап алган.

Оон-биле чергелештир, чамдык министерстволар болгаш ведомстволар одаар чүүлдү, чылыдылга болгаш электри энергиязын, кара металлдар прокадын камнаар талазы-биле даалгаларны күүсетпээн.

Даштыкы садыг саарылгазы 127 миллиард рубль четкен. Социалистиг экономиктиг интеграцияга Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттар-биле садыг, эртем-техниктиг кады ажылдажылга чедиишкинниг хөгжүп келген.

1983 чылда улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга эртем болгаш техниканың чедиишкиннерин шиңгээдип ап келген. Эртем-техниктиг программаларның база Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттар-биле кады ажылдап кылып турар программаларның даалгаларын боттандырары уламчылаан.

Бүдүрүлгени автоматчыдар, бүдүрүлгениң чогумчалыг системаларын тургузар, кылып үндүрүп турар машиналарның база дериг-херекселдерниң техниктиг деңнелин болгаш шынарын бедидер, көдүрүр транспорт база складтарга ажылдарны механизастаар талазы-биле хемчеглерни үлетпүрге боттандырып келген. Ажыктыы эң-не бедик технологтуг чамдык чорудулгаларны шиңгээткен, микропроцессорларны, робот техниказын ажыглаары калбарган. Үлетпүр продукциязының 3,7 муң аттыг чаа хевирлерин бүдүрерин шиңгээдип алган.

Саналга техниказының дериг-херекселдерин, «санап болбаазырадыр төп» дээр хевирниң база сан чурагайларлыг программа-биле башкарар демир кезер станоктарны, үлетпүр роботтарын, эң-не бедик техника-экономиктиг параметрлиг машиналарны база дериглелерни бүдүрүп үндүрери дүрген темп-биле көвүдээн.

Атомнуг электростанцияларда электроэнергияны, дизель шимчедикчилиг автомобильдерни, бедик энергия күчүлүг тракторларны, үзүктел чок кудуп, ээлдирип белеткээр машиналарга каңны, металл продукциязының камналгалыг хевирлерин, нарын болгаш концентрастаан минералдыг чемишчидилгелерни бүдүрери көвүдээн.

Көдээ ажыл-агыйда шөлдүң единицазындан продукцияны эң хөйнү алырын хандырар чер ажылының зона системазынче шилчиири уламчылаан, хөрзүн болбаазырадырының индустриалдыг технологиязын, ажыктыг аргаларын шиңгээдип ап келген. Көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазын машиналарның болгаш дериг-херекселдерниң бедик бүдүрүкчүлүг чаа хевирлери-биле немей хандырган, чемишчидилгелерниң база хоран-химикаттарның дээштиг хевирлерин ажыглаан.

1983 чылда индустриалдыг технологиялар-биле (хол-биле кылыр ажылды ажыглавайн) үрезинге херек кукурузаның база сонның 60 хуузун, чигир свёклазының барык чартык кезиин база тарымал тоорук шөлүнүң дөрттүң бир кезиин тараан.

Тудугда ажылдарны кылып бүдүрериниң дешиилгелиг аргалары улам ыңай хөгжээн. Долу эптеп кылыр тудугларның нийти хемчээли улгаткан. Үлетпүр тудугларын тударының хуусаазын хөлчок кызырып турар чыып эптээр бажыңнарны — модульдарны ажыглаары калбарган.

Транспортта электрижиткен демир-орук шугумнарының узуну 1982 чылдыынга деңнээрге 1,1 муң километр узаан болгаш 47 муң километр четкен; контейнерлерге чүък сөөртүрү улгаткан.

Далай болгаш хем флодунга хөй чүък алыр чурт иштинге бүдүрген тускайжыткан чаа суднолар немешкен.

Ынчалзажок эртемниң база техниканың болгаш эртем-техниктиг программаларны хөгжүдериниң чамдык планныг даалгалары күүсеттинмээн.

Продукция сайгарарының чыл планы 101 хуу боттанган. Планны бүгү үлетпүр министерстволары болгаш эвилелдешкен республикалар күүсеткен.

Үлетпүр продукциязының нийти хемчээли 3,2 хуу кылдыр планнаттынганының орнунга 1982 чылдыынга деңнээрге 4 хуу өскен. Ооң абсолюттуг немей өзүлдези бо беш чылдың баштайгы ийи чылдаазынга ортумак хемчээлге бодаарга, 1,3 катап хөй болган.

Нийти үлетпүр-биле деңнээрге, бедик темпилерни машина тудуушкуну болгаш металл ажылдап кылыры, газ, химия болгаш нефть-химия, аъш-чем үлетпүрлери чедип алган.

Херегледиң чүүлдерин («Б» бөлүктүң продукциязы) бүдүрериниң мурнады өзери хандыртынган.

Барыын-Сибирьның, Канск-Ачинскиниң, Мурнуу-Якутияның, Павлодар-Экибастузтуң база Курскиниң магниттиг аномалия девискээриниң девискээр-бүдүрүлге комплекстери шапкын хөгжүп келген.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 2,9 хуу өзери планнаттынган тургаш, 3,5 хуу четкен. Оон күселиг-биле продукцияның немей өзүлдезиниң 88 хуузу алдынган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын хөмүр-даш болгаш чиик үлетпүр министерстволарындан аңгыда бүгү министерстволар күүсеткен.

Нийтизи-биле үлетпүрге база министерстволарның хөй кезиинге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң немей өзүлдезин ажыл төлевириниң ортумак хемчээлиниң өзүлдезинден мурнап келген; ол көргүзүглерниң хамаарылгазы экижээн болгаш чыл планынга санаанынга дүгжүп турар.

Түңнел көргүзүглерин барымдаалап төлээр чаңгыс аай наряд-биле ажылдаар бригадалар улам хөгжээн. Бригадаларда бар ажылчыннарның барык үштүң ийи кезии оларда хаара туттунган.

Продукцияның бот-үнезин чиигедириниң болгаш арыг орулганы өстүрериниң талазы-биле даалгалар күүсеттинген. Бот-үнезин чиигеткениниң күсели-биле 1,7 миллиард рубль түңнүг камналга чедип алдынган.

(Эгези. Төнчүзү 3-кү арында).

Специалиске сөс

БИР ХУУНУҢ ҮНЕЗИ

Республиканың хоочун бүдүрүлгелериниң бирээзи — Тываның автосептелге заводунга барык 28 чылдарның дургузунда ажылдап келдим. Амгы үеде ол заводтуң план килдизин удурткап, чедип алган эвээш-биче арга-дуржулгамны аныяктарга дамчыдып берип турар мен. Ажыл-агыйның экономиказы-биле холбашкан кижи болгаш, чурттуң экономиказының сайзыралынга хамаарышкан материалдарны солун-сеткүүлдерден доктаамал номчуп, кичээнгейлиг таныжарым чаңчыл апарган.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң «Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, чижээ, пландан ажыр 1 хуу бедидери болгаш продукцияның бот-үнезин 0,5 хуу немей чиигедирин чедип алыр. Ону планга немештир партияның немелде даалгазы кылдыр көөр херек» деп, чугаазын улуг сонуургал-биле номчуп, таныжкаш, сеткил ханыышкыны-биле чүүлдүгзүвүдүм.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн көрдүнген пландан ажыр 1 хуу бедидери дээрге чүл ол ынчаш? Баштай бодаарга ындыг-ла кончуг өзүлде чок-даа ышкаш. А бир эвес бүгү чуртувустуң хемчээлинге алыр болзувусса, оон улуг түң үнер. Ам ол бир хуунуң чүү хире үнелиин бистиң заводтуң ажыл-ижинден алгаш көргүзүп көрейн.

Эрткен чылдың түңнели-биле бистиң заводувус продукция бүдүрүп үндүрериниң планын 100,6 хуу, ооң сайгарылгазын база 100,6 хуута күүсеткеш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле социалистиг хүлээлгезин база чедиишкинниг боттандырган. Ынчангаш чаа чылдың планын тургузуп тургаш, эрги чылдың түңнелдери-биле шүүштүрүп, чаа бедиткен социалистиг хүлээлгени коллективтиң кежигүннери нийти хуралынга хүлээп алган.

Планывыска немештир күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 1 хуу бедидер болгаш продукцияның бот-үнезин 0,8 хуу немей чиигедирин чедип алырын коллектив кежигүннери хүлээнген. Бо алдынган саннарның артында чүү чаштып чыдарыл?

Завод бо чылын 1405 муң рубльдиң продукциязын бүдүрүп үндүрер хүлээлгелиг. **Аңаа немей күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр 1 хууга бедидерниске продукция бүдүрүп үндүрер хүлээлгевис 1419 муң рубль чедер. Азы өскээр чугаалаарга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр 1 хуута бедиткениниң ачызында 14 муң рубльдиң продукциязын пландан ажыр бүдүрүп үндүрер.**

Завод 1984 чылда 125 муң рубльдиң орулгазын алырын планнаан. А кажан продукцияның бот-үнезин 0,8 хуу немей чиигедир деп хүлээлгени алганывыс соонда орулга алыр хүлээлгевис база 1 муң рубльге немешкен, азы ам 126 муң рубльдиң арыг орулгазын алыр апаар бис.

Көрдүнген пландан аңгыда алган ол немелде хүлээлгелерни чүнүң ачызында чедип алырыл? Ол даалгаларны заводтуң бүгү участоктарынга, бригадаларынга, тус-тус ажылчыннарга чедиргеш, оларның мурнунга тодаргай хемчеглерни салган.

Чижээлээрге, продукцияның бот-үнезин 0,8 хууга немей чиигедир дээш мындыг тодаргай хемчеглерни ап чорудар: 24 муң киловатт-шак электроэнергияны, 2 тонна эки шынарлыг металлды, 18 тонна хөмүр-дашты болгаш оон-даа өске чүүлдерни камнап алыр. База ол ышкаш бүдүрүлгеге 11 чогаадыкчы болгаш чаартыкчы саналдарны кииргеш, оон 4800 рубльдиң камналгазын алыр.

Бүдүрүлгениң септелгеге хамааржыр планда кирген лимиттерниң чарыгдалын шыңгыы доктааткан. Чижээлээрге, ЗИЛ-130 маркалыг машинаның капитал септелгезинге нийтизи-биле 118 рубль 60 копеекке курлавыр кезектерни складтан үндүрерн көрдүнген. Ол түң планда көрдүнгениниден чиигээрден башка оон черле улгатпас ужурлуг.

Хол-биле кылыр ажылдарны механизастаарының талазы-биле элээн хемчеглер алдынып турар. Бир эвес мооң мурнунда 12 мм хемчээлдиг 10 погон-метр чуга демирни автоген-биле барык 1 шак дургузунда кезип турган болза, ам ол демирни кезер тускай хачыны ажыглалга киирген соонда ол-ла ажылды кылырынга чүгле 10 минута чарыгдаттынар апарган. Ол ышкаш 100 тонна күчүлүг прессти ажыглалга киирерившке, мооң мурнунда хол-биле башкартынып тургаңындан ооң бүдүрүкчүлүү 4 катап улгадыр.

Шак ындыг чижектиг тодаргай хемчеглерни чылдың төнчүзүнге чедир ап чорударывыска, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү чүгле 1 хуу немей өзер эвес, а харын ол көргүзүг оон-даа бедик болуру магат чок.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң «Правда» солуннуң айтырыгларынга харыылары-биле бистиң коллективтиң ажыл-ишчилери улуг сонуургал-биле таныжкан. Империализчи бөлүктерниң буруузу-биле делегейде чидигленип турар байдал күш-ажылчы коллектив бүрүзүнден, совет кижи бүрүзүнден планныг онаалдаларны күүседир дээш ак сеткилдиг ажылдаарын негеп турар.

А. ТОМИЛИН,
Тываның автосептелге заводунуң план килдизиниң начальниги.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин — амыдыралга

АЖЫЛ-ХЕРЕКТЕР-БИЛЕ ХАРЫЫЛААР

СЭКП Кызыл хооркомунуң ээлчеглиг пленумунга СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге, эш Ю. В. Андроповтуң Пленумга чугаазында айыткан чүүлдерге болгаш түңнелдерге база партияның XIX область конференциязының доктаалынга дүүштүр хоорайның партия организацияларының сорулгаларының дугайында айтырыгы чугаалашкан. Бо талазы-биле илеткелди СЭКП хооркомунуң бирги секретары Б. П. Свинцов кылган.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айыткан чүүлдерни болгаш түңнелдерни Кызыл хоорайның коммунистери болгаш ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир дөмей, изиг-биле деткип, боттарының практиктиг ажыл-чорудулгазының дайынчы программазы кылдыр хүлээп алганын илеткелчи болгаш санал бергеннер пленумга демдеглээн.

Үлетпүр продукциязын сайгарар талазы-биле он бирги беш чылдың эрткен үш чылының планын хуусаа бетинде, декабрь 2-де күүсеткен. Үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли үш чылда 10,1 хуу өскен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерниң планы күүсеттинген, кол бүдүрүлге фондуларын ажыглаары экижээн. 1983 чылда хоорайның үлетпүр, транспорт, коммунал ажыл-агый, чоннуң амыдырал хандырылга коллективтери планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин долузу күүсеткен.

СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң шиитпирлеринге харыы кылдыр бүдүрүкчүлүг ажылдаарын, продукцияның бот-үнезин чиигедирин хоорайның ажылчы чоннары хүлээнип турарын пленумга айыткан.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр 1 хуу бедидер болгаш продукцияның бот-үнезин чартык хуу немей чиигедирин эш Ю. В. Андропов Пленумга чугаазында демдеглээн.

(Эгези. Төнчүзү 3-кү арында).

МООЛДАН ААЛЧЫЛАР

Бистиң республикага МАР-ның Убса-Нур аймааның партия ажылдакчыларының МАРН-ның аймак комитединиң бирги секретары Ш. Болд баштаан делегациязы чораан барган.

СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшинниң моол делегация-биле ужуражылгазы СЭКП обкомунга бооп, аңаа Тыва АССР-ниң болгаш Убса-Нур аймактың ажылчы чоннарының эп-найыралчы харылзааларын чыл келген тудум-на улам калбарып, хөй талалыг болгаш үре-түңнелдиг бооп турарын демдеглээн.

Тываның болгаш Убса-Нур аймактың 1984—1985 чылдарда найыралдыг харылзааларының планынга ат салган. Бистиң республиканың болгаш Убса-Нур аймактың бүдүрүлгелериниң болгаш совхозтарының аразынга найыралчы харылзааларны улам калбартып, ханыладырынче, ажыл-агый база культура тургузуушкунунуң дуржулгазын солчурунче улуг кичээнгейни угландырган.

Моол аалчылар Кызыл хоорайның төөгүлүг черлери-биле таныжкан, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинге, дааранылга фабриказынга, «Суглак» совхозка, теплица комбинадынга, Кызылдың № 3 школага барып чорааннар.

ТУРАСКААЛЫ МӨҢГЕ АРТАР

Ровнодан фашистиг эжелекчилерни үндүр сывырганындан бээр дөртен чыл болуп турар. Хоорайның хостаарынга генерал Д. Н. Павлов командылаан кавалеристерниң 8-ки гвардейжи дивизиязының эрес-дидим демисежип турганының чамдык чижектерин бистиң бижикчиввис, курлавырда полковник П. Филиппов номчукчуларга сонуургады турар.

Дыш ап, кезек белеткенген соонда, полктар шапар халдаашкынче кирипкен. Кадыг-дошкун демисел база катап кыптыккан. Дайзын бар турган күжү-биле удурлангаш турупкан. Ынчалза-даа аъттыг шериг гитлержилерни бүгү таладан ыыдып келген. Хоорайның төвүнге быжыглангаш чыдыпкан удурланыкчыга немей күш келген дег болганда, фашистер аъттыг шеригге удур улай-улай халдап турар апарган. Изиг түлүк сегиржип алымышкынга капитан Б. Елоев, лейтенант К. Слесаренко, улуг лейтенантылар Х. Ахмеджанов, М. Каташев болгаш капитан Т. Кечил-оол командылаан кавалерия эскадроннарының дайынчылары болгаш командирлери эрестиг тулчуп турганнар.

Тыва эки турачы дайынчылар аъттыг-даа, чадаг-даа тулчуушкуннарга өске өөрүнден дудаваан. Олар фашистерниң быжыглаттан туруштарынга дидим чоокшулап, дайзынның от точкаларын чазыг чок узуткап турганнар. Ылаңгыя Дончут, Чудурук, Монгуш-оол, От-оол олар баштайгы тулчуушкуннарга коргуш чогу, часпас адары-биле шылгарааннар.

Кечил-оолдуң эскадрону бузээлелге түр алзыпса-даа, кандыг-даа девидел чокка, дайзыннарны сылба шаап үнүп шыдаан.

Хоорайның барыын талазы-биле 29-ку кавалерия полугу майор Симбуховскийниң командылалы-биле тулчуушкунче кирген. Февраль 2-ниң хүнүнүң бирги чартыында хоорайның соңгу барыын база барыын талазын кавалеристер холга апкан. 16 шак 30 минута турда шинтпирлиг штурмче кирериниче гвардейжилер ыяк белеткенипкен, а аъттыг шериг кес кырында. Команда үнери билек, аъттыг, чадаг гвардейжилер ровножуларның салым-чолуун шинтпирлээр ол дошкун тулчуушкунче күчүлүг «Ура-а!»-биле кирипкен. Бажын, херим, кажаа, кудумчу бүрүзү дээш оттуг чаа хып үнген. 1944 чылдың февраль 2-де 18 шак турда, Украинаның область төвү — Ровно фашистерден арыглаттынган.

Ровнону хостаанынга тураскаадып, 8-ки гвардейжи дивизияның политиктиг килдизиниң үндүргени № 23 бюлетеньде (ол архивте шыгжаттынган) тыва эки турачыларның эскадронунуң дайзын-биле эрес-кашпагай, дидим тулчушканының дугайын мынчаар бижээн: «...Гвардия капитаны Кечил-оолга командылаткан акы-дуңма тыва эскадрон тулчуушкуннарга коргуш чок эрес-дидимин көргүскен. Эскадронунуң дайынчылары сержантылар болгаш офицерлер бир демниг «Ура!»-биле хоорайже чаза булгап киргеш, дайзыннарны винтовкалар-биле, автоматтары-биле болгаш пулемёттары-биле узуткап турганнар...».

Архивте шыгжаттынган дужаалдардан, шаңнатканнар даңзызындан дыка хөй эки турачыларның аттарын номчуп, оларның кылгылааны эрес-маадырлыг чоруунуң дугайын билип аар бис. Чамдыктарын каксы көрүптээли.

Пулеметчулар Түметей, Шет, Коңгар олар маңнажып ора-ла атпышаан, аъттыг шеригге орукту ажыдып берип чораан. Селемелиг дайынчылар Очур Ховалыг, Алдын-оол, Оюн Кара-оол, Ак-оол, Седип-оол болгаш оон-даа өскелер тулчуушкуннарга кашпагайын, артистерзиг талантылыын көргүскен. Эки турачы Чигир-оол дайзынның солдаттарын часпайн адып, баштайгы тулчуушкунгала бешти узуткаан. Аар балыгладыпса-даа, коргуш чок дайынчы дайын шөлүн кагбаан. Улуг сержант Белеккей, расчёт командирлери Кыстаа Ондар, От-оол Ооржак Ровно—Дубно, Ровно—Митнув оруктарын хостаарынга шылгарааннар.

Ровно дээш тулчуушкуннарга тыва эки турачы кыстар дайынчылар-биле бир демей, дайын шөлүнге эрес-дидимин көргүзүп, балыглатканнарга медицина дузазын шалыпкын чедирип турганнар. Амаа Монгуш, Байлак Ооржак, Часкал Сарыглар, Багбуужап Иргит, Севил Ооржак болгаш оон-даа өскелер ёзулуг патриотчулар.

Корпустуң шериг солунунда эки турачы Оюн Соспукайның бижээни допчу чүүл бар: «Кызыл шеригге эки турачы боол кирдим. Ооң хүрээлелинде тулчуп турарымга чоргаарланыр мен. Ровно дээш тулчуушкун менээ болгаш мээң эш-өөрүм — эки турачыларга гвардейжи деп атты эдилээр эргени берди. Ол атка төлептиивис көргүстүвүс, моон-даа соңгаар улам дидим тулчур бис...».

Чылдар эртип-ле тур. Дайынның хоочуннары назы дозээн... Ынчалза-даа немец-фашистиг эжелекчилерге удур оларның эрес-дидим өлүм чок тулчуушкуннары төөгүге мөңге артар.

ДАЙЫНЧЫ ОН ХАРЛЫГ ТУРГАН

Маадырлар дугайын номнардан номчуп, кинофильмнерден, теледамчыдылгалардан көрүп, билип ап турар бис. Тоолчургу кижи бистиң-биле кожа ажылдап, чурттап, эртенниң-не чаңгыс автобуска-даа чоруп турза, ону кайа эскерер ийик бис.

Бистиң үениң чаштары аас-кежиктиг болгаш кандыг-даа дүвүрел чок чуртталгада, оларның арын-шырайында хүлүмзүрүг чайнап чоруур... Ынчалза-даа шактың согуннарын эрткен үеже дедир тыртыылапкаш, муң тос чүс дөртен бир чылдың уругларының характарынче дорт көрзээ.

Дүүн чаа-ла опчоктаныг дээш сагындырыг ап, үргүлчү хүлүмзүрүп чоруур Юра ам кижилерниң арыг ханы төгүлген, ыш-бус, ыы-сыы долган хоорайда кара чааскаан арткан. Немецтер ооң угбазын адып каапканнар, аваазы ис чок читкен. Юрий Жданковуң ол үеде элеп-туретдээн муңгаралын хемчээр хемчег тыптыр деп бе? Он харлыг назынында-ла ол кашты көрүп, кажарап келген.

Ивановичиң хайгыылчыларының М. В. Фрунзе аттыг 332-ги адыгжы дивизиязының дайынчылары Юраны ап алганнар. Ынчангаш ол он харлыында-ла дайынчы апарган.

Двина хемниң эриинге келгеш, солдаттар безеректели бергеннер: көвүрүг-даа чок, кежиг-даа билдинмес. Ынчан демги кара карактарлыг оолчугаш бурунгаар дидим баскаш, чугаалаан: «Кежигни билир мен, мээң соомбиле!». Ооң соонда дуржулгалыг хайгыылчылар Юраны хайгыылче бо-ла эдертир апарган, сөөлзүреди чааскаан-даа чоруп турган.

Юра Жданковуң үлүүнге база бир аар шылгалда онаашкан. Дайзынның тылынга бир көвүрүгнү чазылдырары эргежок чугула апарган. Даалга күүсеттинген, ынчалза-даа ооң кады чораан эжи аар балыгладыпкан. Медерел чок улуг-ла кижини фронт шугумун кежилдир сөөртүрү улуг кижиге безин кайы хире берге ийик? А бо хензиг, ыспан оолчугашка ындыг күш тыпты бергени ол-дур.

Юраны комсомолга он бир харлыында хүлээп алган. Ооң 17445061 дугаарлыг комсомол биледи Минскиде, Ада-чурттуң Улуг дайынының төөгүзүнүң музейинде. Михаил Иванович Калинин Юрий Жданкога «Эрес-дидим чорук дээш» деп медальды тывыскан.

Юрий Иванович ам оолдарының оолдарының ынак кырган-ачазы. Оларның дайын халавын карак-биле көрбейн, дайын дугайын чүгле номнардан номчуп, кинофильмнерден, теледамчыдылгалардан көрүп турары — аас-кежик. Ынчалза-даа дайын чылдарының уруглары кандыг турганыл деп чүвени утпас ужурлуг бис. Кым-даа, чүү-даа уттундурбаан.

Т. САДОВНИКОВА.
Витебск хоорай.

Армияның болгаш Флоттуң амыдыралындан

ООЖУМ ОКЕАННЫҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ФЛОДУ

Флоттуң Офицерлер бажыңында тайылбырлал-информастыг төп хүн бүрү соңгукчуларга янзы-бүрү тайылбырларны, сүмелерни берип турар. Төптүң ажылын дуржулгалыг пропагандист, политиктиг чырыдыышкын кабинединиң начальниги, курлавырда полковник И. Исаев башкарып турар. СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тоску сессиязының шиитпирлерин, совет хамаатыларның эргелериниң болгаш хүлээлгелериниң, коммунистиг моральдың база мөзү-шынар айтырыгларының, социалистиг демократияның болгаш оон-даа өске айтырыглар дугайын төптүң активчилери курлавырда капитан А. Шевченко, лекторлар С. Толстиков, К. Клейман, В. Вальковская олар соңгукчуларга тайылбырлап берип турар. Төпте доктаамал ажылдап турар эрге-хоойлу пропагандазының секциязын юстиция албанының подполковниги С. Михасев удуртуп турар.

А. ЗЛЫДНЕВ,
2-ги рапганың капитаны.

СОҢГУ ЧҮКТҮҢ ДАЙЫНЧЫЛАРЫНДА

Совет Армияның албанхаакчызы З. Распутченко эргелекчилээн библиотека бо хүннерде хайымныг черлерниң бирээзи. Танк полугунуң бо библиотеказы аныяк соңгукчуларның чай кадында баар чери. Ында оларга тускай булуңну белеткээн. Совет амыдыралдың овур-хевириниң, совет соңгулда системазының дугайында ном делгелгези, ССРЭ Конституциязының дугайында чугаалаар турар диафильмиер аныяк соңгукчуларның эргезинде.

Соңгулда мурнунуң масса-политиктиг ажылдары чүгле библиотекада чоруп турар эвес, а библиотека чөвүлели подполковник В. Пукалов командылаан батальонда чедип келген. Олар аңаа «Чоннуң найыралдыг өг-бүлези» деп темалыг утренникти эрттирген. Капитан В. Дурманов, улуг лейтенант Н. Зверев, прапорщик И. Коротенко база З. Распутченко интернационалчы темага номнар-биле дайынчыларны таныштырып, эвилелдешкен республикаларның чогаалчыларының шүлүктерин номчуп берген.

А. ЗИБРОВ,
майор.

МУРНУУ ЧҮКТҮҢ ШЕРИГ БӨЛҮҮ

«Шериг херээн В. И. Ленинниң чагааны дег, ёзулуг туруш-биле өөренир» — гвардейжи ужар чүүл кезээнге болуп эрткен кежээниң темазы ындыг. Ону берге байдалга эртер харысалгалыг ужудуушкун бүдүүзүнде эрттирген. Авиаторлар агаарга даалганы база күүсетсе чогуур нарын мергежилгелерин урая-чечен күүсеткен. Шылгарааннарның аразында аныяк шериг ужудукчулары — гвардияның улуг лейтенантылары И. Чернов, М. Берёзин, М. Бобров олар бар.

Гвардейжи ужар чүүлдүң Ленин орденниг, ийи дакпыр Кызыл Туктуг, Кутузов орденниг ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг хыдыкчы-шүүргедекчилер полугунуң комсомолчуларының кол девизи: «Баштыңчының чагыгларынга шынчы болур». Бо кезек В. И. Ленинниң бодунуң айтыышкыны-биле үндезилеттинип тургустунган. Дыка хөй авиаторлар хамааты болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынынарынга шылгарааннар. Ындыг полкка албан эрттирери — авиатор бүрүзүнге улуг алдар, аас-кежик.

Н. ПОЛОСУХИН,
майор.
(«Красная звезда» солундан.)

УРАЛДЫҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ШЕРИГ ОКРУГУ

Улуг лейтенант Н. Костомаров удурткан клубтуң соңгалары опайга чедир чырып турар. Маңаа аныяк соңгукчуларга солун чүүлдер болуп эртип турар. Агитация, пропаганда ажылдарының идепкейлиг киржикчилери — клуб чөвүлели.

Соңгулдаларга бир-ле дугаар киржир аныяк соңгукчуларга «Соңгукчунуң эргелери болгаш хүлээлгелери» деп айтырыг, харыы кежээзин, «Ийи делегей — ийи аңгы амыдырал» деп аас журналын организастап эрттирген. Фойеде «Советтер — чоннуң эрге-чагыргазы» деп темалыг ном делгелгезин ажыткан.

В. ШУТОВ,
подполковник.

№ 1, 1984 чыл

ЧУРУКТА: марксизм-ленинизм кафедразында кичээл. Эртемниг коммунизм талазы-биле лекцияларны кафедра башкызы майор В. М. Губанов номчуп тур.
О. ПОРОХОВНИКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

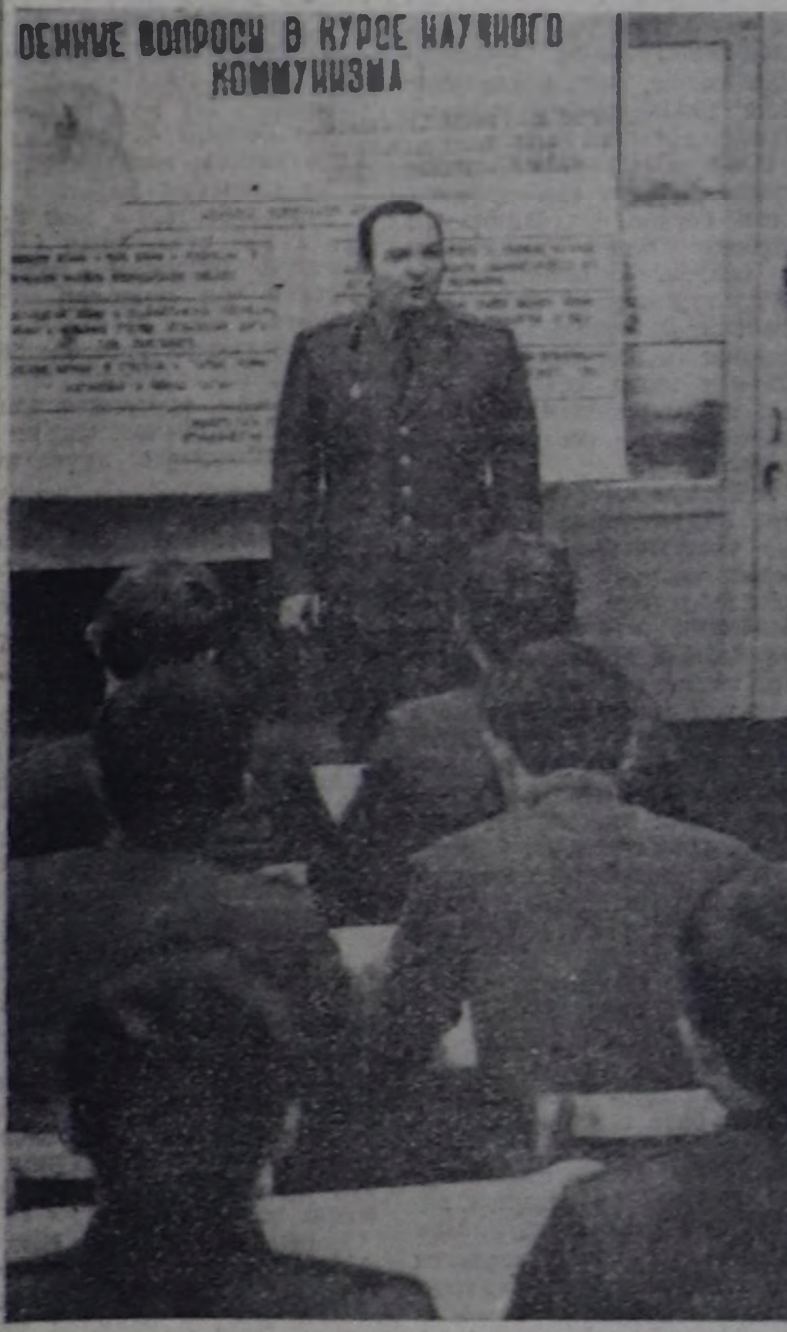

ДАҢГЫРАГЛААН БИС

Муң тос чүс дөртен үш чылдың март эгезинде бистиң Брянск фронтузунга Тыва Арат Республикадан делегация келген. Фронтунуң дайынчыларынга Тываның чону 120 вагон белек чорудупкан. Өске фронтуларже база хөй белекти олар чоруткан болган. Эң эки, мурнакчы дивизияга — Кызыл Тукту, а эрес-дидим дайынчыларга — республиканың ордеппери делегация эккелген. Ол дээрге, Кызыл Армияның дайынчыларынга тыва чоннуң хүндүткелиниң, ынакшылының болгаш өөрүп четтиргениниң илерели болган. Совет Эвилелиниң орус болгаш өске улустары-биле акы-дуңма чоннуң найыралдыг харылзаалыын ынчан фронтуга шупту медереп билип турган бис. Немец-фашистиг эжелекчилерни чылча шаап узуткаарын тывалар сеткилиниң ханызындан күзеп турганнар.

Брянск фронтузунуң 13-кү армиязының эки дээн кезээнге — бистиң 132-ги адыгжы дивизияга Тываның Кызыл Тугун байырлал байдалынга тывыскан. Курск областың Дмитрий-Льговск хоорай чоогунда шөлге дайынчылар, командирлер, политажылдакчылар чыглып келген. Акы-дуңма чурттуң чонунуң төлээлериниң эккелгени алдын үжүктерлиг ол Кызыл Тукту дивизияның хөй-хөй тулчуушкуннарга шылгараан дайынчылары хүлээп алган.

— Хосталгага ынакшылдыг Тываның чону биске бедик бүзүрелди көргүскен-дир — деп, алдарлыг хайгыылчы Михаил Иванович Крымов (сөөлүнде Совет Эвилелиниң Маадыры болган) кызыл шериглерниң митингизинге чүве чугаалааш, демдеглээн. — Ёзулуг найыралдың демдээ кылдыр Тыва Арат Республика биске Кызыл Тукту белекке бергени биске алдар болгаш идегел-дир. Бо Кызыл Туктуң адаа-биле чорааш, немец-фашистиг эжелекчилерге чаа-чаа согугну бериин, тиилелгелиг болзун деп тывалар манап турар. Ол бистиң-биле кады хөй-хөй тулчуушкуннарга, походтарга киржир. Тыва чоннуң идегелиин шынзыдар бис. Хүндүлүг шаңналга харыы кылдыр дайзынга өлүмнүг согугну бээр бис. Даңгыраглаалыңар!

— Даңгыраглап тур бис! — деп, митингиниң киржикчилери бир үн-биле үш удаа чирт кылынганнар.

Берге өйде даңгырак бээри — хоозун чугаа эвес. Тыва чоннуң Кызыл Тугунуң адаа-биле бистиң дивизияның дайынчылары немец-фашистиг эжелекчилерге кам-хайыра көргүспээннер. Кышкы шавар халдаашкыннарны чедиишкинниг доостувус. ССРЭ-ниң Камгалал министерствозунуң Төп архивинде камгалаттынган санчурагайлардан алгаш көөрге, бистиң дивизия 1943 чылдың январь 27-ден март 17-ге чедир 350 километрни эртип, 185 чурттакчылыг черлерни хостаан, гитлержи 5900 солдатты, офицерни узуткаан болгаш 1588 немецти туткан. Дайзынның дыка хөй танкыларын, пулемёттарын, минометтарын, автомашиналарын база дериг-херекселдерин үрегдээн, хураазан, хөй санныг складтарын хунаап алган.

Төөгүнүң арыннарындан

Тыва Арат Республиканың Тугунуң биске бир чыл болган оюн демдеглеп тура, кезектиң алдарлыг дайынчыларының бөлүү бүгү дайынчыларның, сержантыларның, офицерлерниң мурнундан тыва чонче чагаа чоруткан: «Дайынчы походтарывыстың, тулчуушкуннарывыстың чылында силерниң тугуңар-биле кады чор бис. Тиилелгелеривис алдары тыва туктуң алдын үжүктеринде чайынналды. Бистиң тиилелгелеривис — Тыва Арат Республиканың соңгунге тергиин харыы ол. Бөгүн, чыл бурунгааргызы дег, даңгыраавыс катаптадывыс!»...

Тыва чонга хүндүткелдиг чагаавыс адаанга Совет Эвилелиниң Маадыры улуг лейтенант Прудченков, Ленин орденниг майор Осадчий, Кызыл Тук орденниг сержант Бочарников, старшина Игнатенко, старшина Турукин, Александр Невский орденниң эдилекчилери улуг лейтенантылар Уваров, Мин болгаш оон-даа өскелер ат салган.

Алдарывыс ышкынмас бис! Төрээн чуртувус тугу-биле кады Тыва Арат Республиканың Кызыл Тугун дайынның долу тиилээринвиске чедир бедик көдүрер бис!».

Тываның Кызыл Тугу... Ол бистиң-биле кады «оттуг» эртпекке. Днепр биле Украина, Белоруссия биле Польша дээш тулчуушкуннарга киришкен, ол Одер биле Берлин четкен.

Бистер, чүс ужен ийиги адыгжы дивизияның дайынчылары, Тываның чонунга сөзүвүс берген бис. Ол сөзүвүс ээледивис.

Сенээ четтирдивис, өөнүк чон. Бистиң тиилээривиске бүзүреп, ону чедип алырынга бар-ла аргаларың ажыгладың, дузаладың. Бис тиилелгени кады чедип алдывыс, ам коммунизмни кады тургусчуп, тайбың дээш кады туржуп чор бис.

С. КОНОНОВ,
дивизияның «Атакаже» солунунуң корреспонденти чораан.

ЧУРУКТА: «Гвардейжилер даңгыраа». Новороссийскиниң 1 дугаар тускай дивизионунга гвардейжи тукту тыпсып турары. Тукту дивизионнуң командири подполковник М. В. Матушенконуң хүлээп алганы (Севастополь, 1944 чыл).

А. МЕЖУЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

АМ-ДАА ӨҢГҮР ЧЕЧЕКТЕЛИР

1944 чылдың күзү. Ада-чурттуң Улуг дайыны уламчылавышаан. Улуг-Хем кожууннуң Ийи-Тал сумузунуң араттары «Бүгү-ле чүвени фронтуга!» деп лозуң адаа-биле фронтуга белек, дузаламчы чыырынга идепкейлиг киржип турган.

Ынчан Ийи-Тал эге-чада школазының 2-ги клазынга өөренип турзумза-даа, назы-харым амгы ийиги классчылардан оранчок улуг турган. Долгандыр турар болуушкуннарны эскерип, араттарның чүү дээш хайгыышкынныг, көдүрлүүшкүннүг ажылдап турганын шаам-биле медереп билип турдум. Суму конторазының чанында азып каан чарлалдан дөрт хонгаш, он айның 11-де, Ийи-Тал сумузунуң араттарының улуг хуралы болурун билип алдывыс. Ногаан-оол баштаан даргалар чыглып, хуралдап, суму төвүнүң бок-сыраазын аштаткан, контора, садыг, школа девискээрин шимээн, каастаан хөлзеп-ле турлар. Ырак, чоок арбаннарже чар тарадып, шапкынчыларны аъткарган. Сенек иштинде. Барык бажында аалдарже ачам чорупкан.

Чар соонда үш хонганда, ачамның чораан аалдары шыкаш озалааш аалдардан араттар күш хүнезиниң, аът-шарылыг — хонук бурунгаар четкилеп келген.

Октябрь 11-ниң хүнү. Биске ийи кичээл эрти: хурал дээш эрте тарадыпкан. Чоң суур долу: шиңик хевин кедипкен, чыраа аъдын мунупкан. Кижи бүрүзү-ле каткы-хөглүг, оюн-баштак.

Хурал биче дүште эгелээн. Суму конторазындан ырак эвесте оймакка калбак маңзалар-биле таарыштыр кылгаш, кызыл пөстер, туктар-биле кызыл-айыраң кылдыр каастаан узун столга даргалар кээп саадаптарга, чон адыш часкап уткуду. Ногаан-оол дарга туруп кээп, хуралдың ажыттынганын чарлааш, кожком даргазы эш Кызыл-оолга сөс берди.

— Эштер! Хуралга көөр айтырыывыс чаңгыс чүүл. Тыва Арат Республиканы тываларның — бистерниң дилээвис ёзугаар Совет Социалистиг Республикалар Эвилелинге Автономнуг область кылдыр хүлээп алганлыр. Бо хүнден эгелээш, улуг Совет Эвилелиниң хамаатылары болган-дыр бис. Тываның араттарының күзел, бодап чораан бодалы бөгүн бүткен-дир, эштер — дээрге, чон адыш часкап ураалап, шимээргеп-ле эгеледи.

Шимээн намдаарга, моон соңгааргы сорулгалар, чаартылгалар дугайында дыка солун кылдыр чугаалаан. Кызыл-оол дарга чүве чугаалап турда эптей каап турган-биле домей, чечен кижи болган. Чоң ооң чугаазын сеткил ханып, таалап дыңнаан. Ооң соонда нам үүрүнүң даргазы, суму даргазы эдерничи илеткелдер база кылган.

Уйгу-дүште чүве дег, солун медээлиг хуралга өөрүп четтиргенин илередип, сумунуң активчилери, ТАР-ның Биче хурал кежигүнү Ондар Иргек, школа директору Шактар-оол, эки өөреникчилер Чамбаа Кыргыс, Бар-оол Хорлуу, Байыр-оол Номчурма саналдааннар.

Хурал дооступ турда, индирден лозуң салды: «Маадырлыг совет улус делгерезин!», «Немец-фашистиг эжелекчилерге өлүм!».

Кежээ «Чапаев» деп кино көрдүвүс. Чон хөй боорга, кино школа даштынга болган.

Оон бээр дөртен чыл эртип турары бо. Ынчангы хуралга даргаларның чугаалап турганындан-даа артык, Тывавыс бо хүннерде таныттынмас кылдыр сайзыраанынга кижи чоргаарланмас арга чок-тур. Төрээн Тывавыс ам-даа улам өңгүр чечектелир.

Х. САНЧАЙ-ООЛ.

Айтырыңар, харыылап берээли

ШЕРИГЖЕ КЕЛДИРТИП ТУРАРЛАРГА ЧИИГЕЛДЕЛЕР

1967 чылда төрүттүнген оолдарның келдиришкин участоктарынга бижидилгези эгелээн.

Чеснектиг Күштерниң хүрээлелинче келдиртип турар аныяктарга нити чуруш, негелде база келдирткеннерниң хүлээлгелериниң, оларга чиигелделер дугайын чугаалап бээрин келдирткеннерниң ада-иелериниң, оларның боттарының хөй кезии дилеп турарлар. Оларның айтырыгларынга хоорайның шериг комиссариадында офицер Г. А. Виликанниниң харыызын мооң адаанда парладывыс.

ССРЭ-ниң «Бүгү-нити шериг хүлээлге дугайында» Хоойлузунга дүүштүр хамаатыларны чыл санында ийи удаа — май, июнь болгаш ноябрь-декабрь айларда, а ырак болгаш тускай шериг кезектеринче апрель база октябрь айларда ССРЭ-ниң камгалал министриниң дужаалы-биле келдиртир. Шеригже келдирткеннерни администрацияның күсели-биле ажылындан үндүрбес.

ДОСААФ-тың өөредилге организацияларынга болгаш профессионал-техниктиг өөредилге системазынга Чеснектиг Күштерге специалистерни — чолаачыларны, радиотелеграфистерни болгаш оон-даа өске мергежилдиглерни белеткээр. Аңаа 17 харлап каапкан оолдарны хваара тудар. Өөредилгени бүдүрүлгеден чардынтырбас. Ынчаар өөренип турарларга шылгалда дужаар өйде ажылдап турары бүдүрүлге, организация төлевирлиг 5—17 хонук шөлээни бээр. А кедээ черлерге өөренип турарларны бүдүрүлгеде ажылындан шуут хостап болур. Ындыг таварылгада өөредилгениң бүгү үезинде ажыл төлевириниң 50 хуузун өөренип турар кижи алыр болгаш ажылынга хевээр артар.

Келдирткеннер кичээлге озал чок келген турар. Шеригже келдиртип турар хамааты бүрүзү ССРЭ-ниң камгалал министриниң дужаалы үнери билек, келдиришкин участогунга боду ылап-ла келген турар хүлээлгелиг. Кээрниң тодаргай ай, хүнүн, шагын районнарның, хоорайларның шериг комиссарларының дужаалдарынга, чарлалдарынга айыткан турар.

Бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларның удуртукчулары келдирткеннерни ол хүн ажылындан, өөредилгезинден хостаар, сургакчылааннарны келдиртир, келдиришкин пунктузунга оларның озал чок келген турарын хандырар.

Шеригже келдирткеннерге диспансерлиг, клиниктиг азы амбулаторлуг эмчи шинчилгези эрттирер таварылгада оларның эрге-дужаалы, ортумак ажыл төлевири (стипендия) хевээр артар. Бир эвес эмнелгеге чыдып эмнедир апарганда, келдирткен кижи бюллетень алыр эргелиг.

Шериг албанынче 18 хар четкен оолдарны келдирер. Шериг өөредилге черлеринче 17 харлапканнарны хүлээп алыр. Шериг училищелериниң курсантылары шериг албанныгларга чиигелделерни долу ажыглаар эргелиг. Шериг өөредилге черлеринче кирериниң шылгалдазын дужаар эрге алганнарның училищеге чедир болгаш дедир чанар орук өртээн күрүне төлээр.

Шериг албанныглар ССРЭ хамаатыларының бүгү долу эргелерин болгаш хүлээлгелерин эдилээр, күүседир болгаш «Бүгү-нити шериг хүлээлге дугайында» ССРЭ-ниң Хоойлузунга база шериг уставынга чагыртыр.

Хуусаалыг болгаш анаа-даа шериг албаны эрттирип турарларның чуртталга шөлү дээш ээлчээ казыттынмас. ССРЭ-ниң Чеснектиг Күштеринге шериг албаны эрттирип турган үези нити күш-ажыл стажынга немей санаттынар. Кандыг-бир өөредилге черинге өөренип турда, шеригже келдирти бергеннер шеригден халашкаш, өөредилгезин улаштыр өөренир эргелиг.

Күүсекчи комитеттер, улус депутаттарының Советтери шериг албанныгларының болгаш шеригже келдирткеннерниң өг-бүлелеринге база оларның боттарынга чиигелделерниң күүсеттинген турарын чедип алыры чугула.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ БАЗЫМНАРЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Бүдүрүүшкүнүң болгаш продукцияның шынарының техника-экономиктиг көргүзүглери экижээн. Нииты хемчээлде дээди категорияның продукциязының деңзигүүрү 15,7 хуу болган.

Продукцияның эң чугула хевирлериниң бүдүрери: электроэнергия — 1416 миллиард киловатт-шак; нефть (газ конденсады-биле кады) —616 миллион тонна; газ—536 миллиард кубометр; хөмүр-даш — 716 миллион тонна; каң — 153 миллион тонна; кара металлдарның прокады (белени) — 107 миллион тонна; демир рудазы — 245 миллион тонна; минералдыг чемишчидилгелер 100 хуу; (шиңгээттинер бүдүмелдерже шилчидип санаарга) — 29,7 миллион тонна; үнүш камгалалының химиктиг бүдүмелдери (чижеглээн единицаларга) —557 муң тонна; синтетиктиг чуктар болгаш пластмассалар — 4,4 миллион тонна; химиктиг пөс-таавы болгаш удазыннар — 1,4 миллион тонна; металл кезер станоктар — 2194 миллион рубльге; ооң иштинде санныг башкарар программалыы — 602 миллион рубльге; программалыг башкартынар автоматчыткан роботтар (үлетпүр роботтары)—10,7 муң кезек; автоматчыдылга чепсек-херекселдериниң приборлары болгаш оларга курлавыр кезектер — 4,3 миллиард рубльге, садаар техниканың чепсек-херекселдери болгаш оларга курлавыр кезектер—3,3 миллиард рубльге; чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнге технологтуг дериг-херекселдер болгаш оларга курлавыр кезектер — 1,5 миллиард рубльге болган.

Бүгү хевирлерниң пөстаавызын — 11,4 миллиард дөрбелчин метрни, даараныгга кылыгларын — 24,2 миллиард рубльге; хөм идикти — 745 миллион ежешти, эътти—шупту —16 миллион тоннаны; колбаса кылыгларын — 3,2 миллион тоннаны; аъш-чемге балык продукциязын, балык консерваларын кириштир — 6,7 миллиард рубльге; мал саржаан—1,5 миллион тоннаны; сүт кылдыр санаан чалаң сүт продукциязын — 27,8 миллион тоннаны; 237 муң тонна шайны, чижеглеп алган 17,1 млрд. банка консерваларны, 8,6 млн. телевизорларны, ооң иштинде 3,4 млн. өңнүг телевизорну, 1,3 млн. чиик автомобильдерни, 1,1 млн. мотоциклдерни болгаш мотороллерлерни, 7,1 млрд. рубльдиң мебелин бүдүрген.

Газ тывыжының, өңнүг металлдарның чамдык хевирлерин, үнүш камгалаар химиктиг бүдүмелдер, приборлар, автоматиканың, база саналга техниказының чепсектерин, металл кезип чонар станоктар, экскаваторлар, солуп парлаар саазын болгаш продукцияның өске-даа хевирлерин бүдүрериниң планнары ажыр күүсеттинген.

Чоннуң хереглел барааннарын: чалаң сүт продуктуларын, мал үзүн, кондитер кылыгларын, чемге херегләэр балык продукциязын, даараан кылыглар, мебель, шактар, киноаппаратуралар, фарфор-шаажаң болгаш майоликадан кылган сава айыаа, телевизорлар, чиик автомобильдер бүдүрериниң планнаттынган хемчээли чедип алдынган.

Ындыг болзажок хөмүр-даш тывыжының, каң, минералдыг чемишчидилгелер, синтетиктиг чуктар болгаш пластмассалар, турбиналар, доктаамал эвес токтуң электромоторларын, чүък вагоннары, ыяш материалдары, даштыкы хеп кылыр трикотажтар, үнүш үзү, консервалар бүдүрериниң планнары күүсеттинмээн.

Чардынган керээлер болгаш нарядтарга дүүштүр продукция бүдүрериниң база чорудуп бээриниң планнарының күүселдези элээн экижээн. Ынчалзажок керээде көрдүнген хүлээлгелер четче күүсеттинмейн турар.

1982 чылга деңнээрге машина тудуушкун министерстволарында металл ажылдап кылыр дериг-херекселдерниң ажылының ээлчег коэффициентизи элээн бедээн-даа болза, бо көргүзүг талазы-биле планнаттынган онаалда күүсеттинмээн. Чамдык бүдүрүлге каттыжыышкыннары болгаш бүдүрүлгелер күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, бот-үнени чиигедириниң, чылданың планнарын күүсетпээн, бар күчүлерни чедир ажыглаваан болгаш бүдүрүлгениң база продукцияның күш-ажыл чарыгдалының төлевилеттинген деңнелин айыткан хуусааларында чедип албаан болгаш чоннуң хереглевейн турары барааннарны бүдүрүп турган.

Аъш-чем программазын боттандырар талазы-биле СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, көдээ ажыл-агый ажылдакчылары көдээ ажыл-агый продуктуларын, ооң иштинде тараа, чигир свёклазы, лён-долгунец, картофель, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин улам ыңай көвүдедир талазы-биле элээн чедиишкиннерни чедип алган.

Эвилелдешкен республикаларның, АССР-лерниң, крайларның болгаш областарның хөй кезииниң ажыл-агыйлары күрүнеге тараа садарының планнарын күүсеткен. Күрүнениң тараа курлавыры чоннуң хлеб болгаш хлеб продуктуларынга негелдезин хандырарынга бүрүн четчир.

9,2 млн. тонна чиг хөвеңни бүдүрген. Ону күрүнеге садарының планнарын Узбек ССР, Туркмен ССР болгаш Азербайджан ССР күүсеткен. Фабрикаларга ажылдап кылыр 82 млн. тонна чигир свёклазы, 83 млн. тонна картофель, 29 млн. тонна ногаа болгаш үнүш ажылының өске-даа продуктулары ажаап алдынган. Мал чемнери хөйү-биле белеткеттинген болгаш кышкы үеде ниитиниң малы чемнер-биле четчир кылдыр хандыртынган. 1984 чылдың дүжүдүнге 40 млн. гектар күзүн чажар тараа культураларын чашкан, күскү чер аңдарылгазын 111 млн. гектарга чоруткан. Колхозтар болгаш совхозтар чазын чажар тараа культураларының үрезини-биле колдуунда хандыртынган, ук үрезиннерниң хөй кезии чажар шынарынга чедир ажылдап кылдынган. Машина-трактор парыгын часкы хову ажылдарынга белеткеп турар.

Мал ажылында көскү чедиишкиннер чедип алдынган. Малдың продуктулуг чоруу өскен. Үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудуг база өске-даа бүдүрүлгелерниң, организацияларның дузалал ажыл-агыйларынга база чоннуң хууда ажыл-агыйынга көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң хемчээли өскен.

Күрүнеге сүт, эът (диринг деңзи-биле) садарының хемчээли 1982 чылда турганындан 9 хуу, дагаа чуургазы болгаш дүк садарының хемчээли 4 хуу көвүдээн. Мал ажылының продуктуларын садып алырының планнары ажыр күүсеттинген.

Колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказы быжыккан, оларның орулгазы 1983 чылда 17 млрд. рубль болган. Орулгалыг ажылдап турар ажыл-агыйларның саны көвүдээн.

Чедип алдынган чедиишкиннер-биле чергелештир чамдык колхозтар болгаш совхозтар күрүнеге мал болгаш үнүш ажылының продуктуларын садарының чамдык көргүзүглерин чедир күүсетпээн, бүдүрүлгени өстүрериниң курлавырларын четпес ажыглап, техниканы ажыл чок аңаа тургузуп, мелиорастаттынган черлерни ажыктыг ажыглавайн, көдээ ажыл-агый продуктуларының чидириин болдуруп, ажыл-агыйжы эвес чарыгдалдарны болдуруп турар.

Көдээ ажыл-агыйга 372 муң тракторларны, хөй санныг тараа болгаш кукуруза комбайннарын, хөвең ажаап алыр машиналарны, пресс-подборщиктерни, суггарылга машиналарын болгаш дериглерин, сигенни кеспишаан, шарып дүргектээр машиналарны, сиген хээндектээр болгаш өске-даа техниканы берген.

Сүүзүннүг бүдүмелдерни чүс хуу кылдыр санаарга көдээ ажыл-агыйга 23 млн. тонна азы 1982 чылга деңнээрге 2,8 млн. тонна хөй минералдыг чемишчидилгелерни, 675 муң тонна азы 65 муң тонна хөй мал чеминге холуур химиктиг немелделерни берген.

Техника, минералдыг чемишчидилгелер болгаш мал чеминге холуур химиктиг немелделер бээриниң планнары кол көргүзүглер талазы-биле күүсеттинген.

Агроүлетпүр комплекизинге көдээ ажыл-агыйны чепсек-херекселдер-биле хандырып турар адырларны катай алырга, капитал салыышкыннары 1982 чылга деңнээрге 5 хуу көвүдээн болгаш 48 млрд. рубль, ооң иштинде көдээ ажыл-агыйга 40 млрд. рубль болган.

Эргелеп башкарылга сайзыраңгайжаан. Колхозтарның, совхозтарның болгаш агроүлетпүр комплекизинде кирип турар бүдүрүлгелерниң аразында харылзааларын быжыккан, күш-ажылды организастаарының болгаш ажыл төлевириниң коллективтиг (бригада) хевирлерин шиңгээткен.

Чурттуң чер бүрүзүнде район, область, край, республика (АССР-лерде), агроүлетпүр каттыжыышкыннары тургустунган болгаш ажылдап турар.

1983 чылда транспорт ажылы элээн экижээн. Чүъктерниң бүгү хевириниң саарылгазы 7,5 триллион тонна-километр четкен болгаш 1982 чылдаазынга деңнээрге 4,8 хуу өскен. Пассажир аргыштырылгазы 971 миллиард пассажир-километр четкен, өзүлде 2,1 хуу. Бо көргүзүглер талазы-биле планныг даалга ажыр күүсеттинген.

Демир-орук транспортунуң сөөртүлгениң нииты хемчээлиниң болгаш чугула чүъктерниң хөй кезииниң, чүък саарылгазының пассажир аргыштырылгазының болгаш сөөртүлгеде хаара туттунган ажылдакчыларның күш-ажылының бүдүрүкчүлүүнүң чыл планы күүсеттинген. Чүък саарылгазында бүгү өзүлде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң кусели-биле чедип алдынган. Шимчээр составтың ажыглалының кол-кол көргүзүглери экижээн.

Далай транспорту даштыкыже, чурт иштинге, а ол ышкаш контейнерлиг чүъктү сөөртүрүнүң планын күүседипкен. Чүък сөөртүлгезиниң болгаш чүък саарылгазының талазы-биле донтаттынган планын хем транспорту боттандырган.

Пассажир аргыштырылгазының болгаш чиик таксомоторларның төлевирлиг маңнаашкынының планын автомобиль транспорту күүседипкен.

Нефть болгаш нефть продуктулары сөөртүр транспорт нефтиниң болгаш нефть продуктуларын дамчыдарының, чүък саарылгазының планныг хемчээлин хандырган.

Газ үлетпүр министерствозунуң газ дамчыдыкчылары бараанныг газты бээриниң планын күүсеткен, ооң хемчээли чыл дургузунда барык 26 миллиард кубометр өскен.

Агаар транспорту пассажир аргыштырылгазының планын, агаарга сөөртүлгениң болгаш улус ажыл-агыйының адырларын ужар чуул-биле хандырар талазы-биле ажылдарын нииты хемчээлин ажыр күүсеткен. 109 миллион кижини аргыштырган.

Транспорттуң ажык хевирлеринде шимчээр составтың чүъгүн долузу-биле чүдүрерин боттандырбайн, чүдүрер-дүжүрер ажылдарга бүдүрүкчүлүг эвес аңаа туруушкуннарын, ажык чок, аай-дедир сөөртүлгелерин болдуруп турар.

Харылзаа бүдүрүлгелери продукция хемчээлиниң планын күүсеткен болгаш ооң 5 хуу өзүлдезин чедип алган. Харылзааның чепсек-херекселдерин хөгжүдер талазы-биле чугула даалгалар күүсеттинген.

Күрүнениң 200 хире чаа үлетпүр бүдүрүлгелери 1983 чылда ажыглалга кирген. Ажыглаттынып турар, улуг хемчээлдиг бүдүрүлгелерге чаартылгаларны болгаш техниктиг эде дериишкиннерни кылган. Дыка хөй санныг чуртталга бажыңнары, школалар, эмнелгелер, школа назыны четпээн уруглар албан черлери болгаш социал-культураның өске-даа объектилери, а ол ышкаш садыгның, ниитиниң чемненилгезиниң база чоннуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелериниң объектилери ажыглалга дужааттынган.

Электроэнергетикада 10 миллион киловатт күчү киирттинген. Хөмүр-даш үлетпүрүнде 17 миллион тонна хөмүр-даш тывар күчүлер ажыглалга кирген. Кара металлургияда демир рудазы тывар күчүлер ажыглалга кирген, прокат, каң хоолайлар, кокс бүдүрер талазы-биле күчүлер улгаткан.

Нефть болбаазырадыр болгаш нефтехимиктиг үлетпүрүн, өңнүг металлургияның ажылдап турар чамдык бүдүрүлгелеринде күчүлер немешкен.

Улус ажыл-агыйында капитал салыышкын акшаландырыышкынының бүгү үндезиннериниң күсели-биле 150 миллиард рубль ашкан. Дооступаан тудугларның нормазы ажыг хемчээли кызырылган.

Бригадаларның бот-орулгачарылгазы сайзырап турар, бүгү-ле бригадаларның 45 хуузу ол арга-биле ажылдап турар. Бригаданың эгезинден төнчүзүнге чедир тудугну кылыр дөрт шууштурулга керээзи шиңгээттинип турар.

Ооң-биле чергелештир ажыглалга кирер объектилерже капитал салыышкыннары болгаш материалдыг курлавырларны мөөңнээри, чедип алдынмайн турар кол фондуларны болгаш чамдык бүдүрүлгечи күчүлерни ажыглалга киирериниң планы чедир күүсеттинмээн. Бараанныг тудуг продукциязының болгаш мерзээлиг ажылдарының хемчээлиниң талазы-биле планын күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, орулганы бедидер, тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин чиигедир талазы-биле даалгаларын чамдык тудуг организациялары күүсетпээн. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнге деңнээрге шалыңның ортумак төлевириниң мурнай өзүлдезин олар болдурган.

Социал хөгжүлдениң болгаш чоннуң чаагай чоруун бедидериниң талазы-биле хемчеглерниң боттандырылыышкынын 1983 чылда уламчылаан.

Улус ажыл-агыйында ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның айда ортумак шалыңы 1982 чылда 177,3 рубль турган болза, 1983 чылда 182 рубль четкен. Колхозчуларның айда ортумак ажыл төлевири 129 рубль турганындан 138 рубль четкен.

Хереглелдиң ниитилел фондузундан чурттакчылар 134,5 миллиард рубль түңнүг төлевирни болгаш чиигелделерни алган, ол 1982 чылдаазынга деңнээрге 5,9 миллиард рубль хөй. Ол төлевирлер болгаш чиигелделер-биле катай ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның шалыңы айда 247 рубльден 254 рубль чедир өскен.

Уруглардыг өг-бүлелерге күрүне дузаламчызын күштелдирер талазы-биле хемчеглер ап чоруттунган. Нииты билиг школаларының бүгү өөреникчилери өөредилге номнары-биле халас хандыртынган.

Күрүнениң иштики чээлиниң облигацияларын төлеттинип турган. Акшаалга кассаларында боттарының салыышкыннарын ажылчы чоннар 12 миллиард ажыг рубльге көвүдеткен. Күрүне болгаш кооперация садыының үүрмектеп садар бараан саарылгазы 305,7 миллиард рубль четкен болгаш 1982 чылдаазындан түлгаштырган өртектер-биле 8 миллиард рубльге өскен. Чыл планы чедир күүсеттинмээн.

Бараан саарылгазын көвүдедип тура чоннуң чамдык аъш-чем болгаш үлетпүр барааннарынга өзүп орар негелде-хереглелин четче хандыртынмайн келген.

Чонга көргүзүп турар амыдыралдың ачы-дуза чедирилгезиниң хемчээли 1982 чылдаазы-биле деңнээрге 6 хуу өскен, ооң иштинде — кедээ черге 6,9 хуу. Ындыг-даа болза план күүсеттинмээн.

Акшаландырыышкынының бүгү-ле үндезиннериниң күсели-биле нииты шөлү 110 миллион ажыг дөрбелчин метр чаагайжыды туттунган 2 миллион чаа квартираларны туткан. Ол план күүсеттинген. 10 миллион ажыг кижиниң чуртталга байдалы экижээн.

Ооң-биле чергелештир чуртталга бажыңнарын болгаш социал-культура херегленииниң объектилерин тудар планын чамдык министерстволар болгаш ведомстволар чедир күүсетпээн.

Чурттакчылыг черлер чаагайжаан. Бойдус камгалаарының төлевилеттинген программазы күүсеттинип турган.

Улус өөредилгези болгаш культура улам хөгжээн. 1983 чылда улус ажыл-агыйынче 2,1 миллион специалисти чоруткан, ооң иштинде 0,8 миллиону дээди эртемниг, 1,3 миллиону ортумак тускай эртемниг.

Профессионал - техниктиг өөредилге черлери бедик мергежилдиг аныяк ажылчыннарны чыл дургузунда 2,6 миллионну белеткээн болгаш 3 миллион кижини хүлээп алган, ооң иштинде профессионал-техниктиг ортумак училищелерге 900 муң хире кижини хүлээп алган.

Чоннуң медицина хандырылгазы болгаш организастыг дыштаныылгазы калбарган. Бүгү мергежилдерниң эмчилериниң саны 32 муңга өскен болгаш 1100 муң кижи четкен.

Күш-культураның болгаш спорттуң массалыг чоруун улам ыңай көдүрер талазы-биле хемчеглер боттанган.

Совет Эвилелиниң чурттакчы чонунуң саны 1984 чылдың январь 1-де 273,8 миллион кижи болган.

СЭКП ТК-ның декабрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин чурттуң күш-ажылчы коллективтери бир үн-биле деткишаан, 1984 чылдың планныг даалгаларын күүседир болгаш ажыр күүседир дээш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планнаанындан 1 хуу бедидир база бот-үнени 0,5 хуу немей чиигедир дээш социалистиг чарышты калбартып турар.

(СЭТА).

АЖЫЛ-ХЕРЕКТЕР-БИЛЕ ХАРЫЫЛААР

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

«Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп шалыпчы күш-ажылчы ээлчегге бүгү бүдүрүлге коллективтери киришкеш, боттарының бар аргаларын болгаш курлавырларын санап көргеш, хүлээлгелерни алган. Чыл планындан ажыр 700 муң рубльдиң үлетпүр продукциязын бүдүрерин болгаш сайгарарын, 200 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылырын, 200 муң тонна улус ажыл-агыйының чүъктерин сөөртүрүн, даалгадан ажыр 500 муң рубльдиң арыг орулгазын алырын ында көрген.

Амгы үеде партия организацияларының, ажыл-агый удуртукчуларының чугула сорулгазы болза СЭКП Төп Комитединиң декабрь (1983 ч.) Пленумунуң негелделеринге дүүштүр планныг онаалдаларның болгаш социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезин шын база билдилиг организастаары болур. Ылаңгыя иштики курлавырларны дилеп тыварынче болгаш ажыглаарынче, ажылда четпестерни чайладырынче кичээнгейни угландырарын партияның XIX область конференциязының доктаалында айыткан.

Партияның XIX область болгаш XXV хоорай конференцияларынга найысылалдың чамдык бүдүрүлгелериниң планныг онаалдаларын күүсетпейн турар дээш шүгүмчүлээн, моон соңгаар чаңгыс-даа хожудап турар бүдүрүлге чокка ажылдаарын дааскан турган. Шүгүмчүлеткен бүдүрүлгелерниң, организацияларның партия организациялары, удуртукчулары оон түңнел үндүрбээн, ону боттандырбаан. Хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелери 1984 чылды багай эгелээн, январь айның планныг онаалдазын күүседип шыдавааның илеткелчи демдеглээн.

Эрткен чылын барааның продукция бүдүрериниң планныг онаалдазын 5, ону сайгарарының даалгазын 5 бүдүрүлге күүсетпээн. 1982 чылга деңнээрге, 8 коллектив бүдүрүлге деңнелин кудулаткан. Он бирги беш чылдың эрткен үш чылында үлетпүр продукциязының өзүлдезиниң хемчээлиниң темпизин беш чылдың планында айыткан санчурагайлардан 2,3 хуу кудулаткан. Ооң түңнелинде күрүнеге 3 миллион 300 муң рубльдиң продукциязын чедир бербээн. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери экономикада чугула айтырыгларның бирээзи турда, эрткен чылын хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелериниң үштүң бирээзи-ле күрүне планын күүсетпээн. «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези, сайгарылга баазазы, хлеб, пиво, алгы, тууйбу заводтары болгаш өскелер-даа аңаа хамааржыр.

Чоннуң хереглел барааннарын бүдүрерин көвүдедиринче, ооң шынарын экижидеринче илеткелчи болгаш санал бергеннер кичээнгейни салган. Мебель фабриказы он бир хевирниң мебелин чонга кылып бээр турган, чүгле ийизиниң планын. Иштики херектер министерствозунуң бүдүрүлгелери он үштүң бежиниң. Улуг-Хем ыяш-үлетпүр ажыл-агыйы бештиң чаңгызының онаалдазын күүсеткен, алгы заводу планын шуут үскен.

«Тудуг кезектери» комбинаттың директору А. И. Антонов, «Тыва коммунэнергода» инженер, партия организациязының секретары Ю. Н. Ватулина болгаш өскелер-даа санал бергеш, планныг онаалдаларның күүсеттинмейн турарының чылдагааннарын, ажыглаттынмайн келген курлавырларны, СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң шиитпирлерин күүседир дээш моон соңгаар чүнү кылырын чугаалаан. Ылаңгыя күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, удуртукчуларның, ажылчыннарның даандырган ажыл-херээ дээш харысалгазын улгаттырарынче болгаш бүдүрүлгениң ажыктыын улам бедидеринче утланган өске-даа айтырыгларга доктааган.

СЭКП ТК-ның декабрь Пленуму, партияның XIX область конференциязы капитал тудугнуң ажыктыын бедидеринче улуг кичээнгейни салган. Ону барымдаалааш, СЭКП хооркомунуң пленуму тудугда ажыл иштиң байдалын ханы анализтеп чугаалашкан. Он бирги беш чылдың эрткен үш чылында хоорайның тудуг организациялары 28,4 миллион рубльдиң капитал салыышкынын чедир шиңгээтпээн. 1983 чылда тудуг-монтаж ажылдарының планын чүгле 76,4 хуу күүсеткен. 64 объектини ажыглалга киирер турган, чүгле 26-ны дужааган. Ылаңгыя «Тыва тудуг» трест (Туголуков, Медведев) багай ажылдап турар. № 48 тудуг эргелелинден өске тудуг организациялары планныг онаалдаларын эрткен чылын күүсетпээн. Трестиң удуртукчулары ажылында четпестерни кандыг-ла бир чылдагааннарга сылдаглаар, ажыл-ишти экижидер дээш дээштиг, боттуг хемчеглер албайн турарын пленумга шыңгыы шүгүмчүлээн. Ылаңгыя тууйбу чедишпезинден дыка хөй тудуглар ажыглалга кирбээн деп тайылбырны берип турарлар, херек кырында ындыг эвес болган. Канализация коллекторун, «Мөңгүлек» гостиницазының амыдырал блогун, хлеб заводун, «Тудуг кезектери» комбинаттың общежитиезин болгаш өске-даа объектилерни чогуур үезинде ажыглалга киреринге кандыг-даа тууйбу херек чок турган.

«Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкынның чиңгине директору Ю. С. Самойлюк, № 81 тудуг эргелелиниң дашчызы А. Ч. Ооржак, № 48 тудуг эргелелинде шеверлекчилер бригадазының бригадири Е. О. Сарыглар санал бергеш, хоорайның тудуг организацияларының ажылын анализтеп чугаалааш, кол кичээнгейни тудугда чедир шиитпирлеттинмээн айтырыгларже, четпестерже угландырганнар.

Тудуг организацияларының удуртукчулары ажылдың ажыктыын бедидер, тудуг-монтаж ажылдарын чорударының технологиязын шыңгыы сагыыр дээш тодаргай хемчеглерни ам-даа чорудуп эгелевээнин пленумга демдеглээн. Тудугда мурнакчы арга-дуржулганы четпес нептередип турар. Хоорайда 63 бригаданың чүгле 23-ү бригада керээзи-биле ажылдап кирген. Ындыг болза-даа, оларны материалдар, механизмнер-биле четче хандырбайн келген. Тудугга ажылдаар 500 кижи ам-даа чедишпес. Байдал мындыг турда, «Тыва тудуг» трестиң партбюрозу, тудуг организацияларының удуртукчулары чогуур хемчеглерни албайн турарын шүгүмчүлээш, СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң болгаш партияның XIX область конференциязының шиитпирлеринге дүүштүр ажылдаарын олардан шыңгыы негээн.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүседир дээш хоорайның партия организациялары идеологтуг, политика - кижизидилгелиг ажылды идепкейжидип чорутканын илеткелчи болгаш санал бергеннер пленумга демдеглээн. Ындыг болза-даа, ажылчы чоннарның ортузунда идеология ажылын чамдык партия организациялары чогуур негелдеге чедир чорутпайн турар. Политиктиг, экономиктиг өөредилгени, лекция пропагандазын, көскү агитацияны, чон ортузунга масса-политиктиг ажылды кошкатканындан күш-ажылдың сагылга-чурумун, корум-чурум үрээр, даандырган ажыл-херээнге харысалга чок, планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүсетпес чоруктар болгулап турар. Назы четпээннер, өөреникчилер, сургуулдар, студентилер ортузунда өөредилге-кижизидилге ажылы негелдеге четпес болганындан кем-херек үүлгедир, арагалаар таварылгалар бар болуп артпышаан.

СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң шиитпирлеринде, эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында, партияның XIX область конференциязының доктаалында хоорайның партия организациязының мурнунда улуг болгаш харысалгалыг сорулгаларны салган, ону амыдыралга боттандырары-биле СЭКП хооркомунуң, партия эге организациязының ажылының стилин болгаш методун экижидерин негеп турар. Ынчангаш экономиканың база социал хөгжүлдениң айтырыгларын шиитпирлээрде, бүдүрүлгелерни, албан черлерин, ажылчы чоннарның кижизидилгезин удуртурда, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаарын пленумга негээн.

Пленум чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды хүлээп алган. Күрүне планнарын ыяап-ла күүседири болгаш ажыр күүседири кижи бүрүзүнүң, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң, партия болгаш хөй нииты организация бүрүзүнүң чүгле хүлээлгези эвес, харын патриотчу ажыл-херээ болур деп ук доктаалда айыткан.

Т. ХЕРТЕК.

КЫЗЫЛ ТУКТАРНЫ ТЫВЫСКАНЫ

Он бирги беш чылдың үшкү чылында мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш ону күрүнеге дужаарын көвүдедир, мал бажын өстүрер, малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алыры дээш республиканың районнарының, совхозтарының аразында социалистиг чарышка мурнуу зонадан тиилекчи болган Эрзин районга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун профоблчөвүлелдиң даргазы Ш. П. Куулар тывыскан.

«Нарын» совхозтуң партком секретары Д-С. Б. Яндак, Ленин аттыг совхозтуң хойжу бригадазының бригадири М. Н. Кыныраа олар санал бергеш, СЭКП обкомунга, республиканың Министрлер Чөвүлелинге өөрүп четтиргенин илергейлеп, аңаа харыы кылдыр улам эки ажылдаарын хүлээнгеннер.

Районнуң бедик шаңналга сорук кирген ажыл-ишчилериниң мурнундан СЭКП райкомунуң бирги секретары А. Ч. Монгуш чүве чугаалааш, моон соңгааргы сорулгаларга доктаап, малды кыштан хүр ажырары, чаш малды бүрүн камгалап алыры, бода малды фермаларга мөөңнээр, сүт саалдазын кудулатпазы негеттинип турарын айытпышаан. Кызыл тукту салбас дээш күжениишкиниг ажылдаарынче малчыннарны, кадарчыларны болгаш бүгү ишчилерни кыйгырган.

Мурнуу зонаның совхозтарындан тиилекчи болган «Чаа орук» совхозка СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун профоблчөвүлелдиң даргазы Ш. П. Куулар ажыл-агыйның мурнакчыларынга база тывыскан.

Кызыл тукту хүлээп ап тура, өөрүп четтиргенин илергейлеп, ону шыңгыы кадарары-биле эки ажылдаарын хүлээнип, совхозтуң партком секретары Б. К. Бүрбажай, № 4 хойжу бригаданың бригадири Б. Ч. Севилбаа, Бай-Даг көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы Г. Ч. Тойбаа олар санал бергеннер.

Бистиң корр.

ТАЙБЫҢЧЕ БЫЖЫГ ЧҮТКҮЛ

Дайын айыылы улгаткан-даа болза, Совет Эвилели тайбыңны камгалап хандырарынче, боо-чепсекти эндере бүдүрерин болдурбазынче, күрүнелер аразында тайбың кады ажылдажылганы калбартырынче утланыышкынны чайгылыш чокка боттандырып турар. «Правда» солуннуң айтырыгларынга эш Ю. В. Андроповтуң харыыларын делегейде үнелеп көрүп турарының кол-ла утказы ындыг боол турар.

ССРЭ тайбыңче, чепсегленишкинниң дүжүрериниче бодунуң чайгылыш чок чүткүлүн бадыткааш, делегейниң өйү келген айтырыгларын үзе шиитпирлээринге идиг кылыр ужурлуг калбак, тодаргай чугаалажыышкынны күзеп турарын демдеглээн деп болгар «Работническо дело» бижээн. Совет удуртукчу «Правданың» айтырыгларынга харыылааш, вашингтончу администрацияның чорудуп турары «күш дөгээриниң дипломатиязының» бүрүнү-биле кедн чогун маргыжар арга чок фактылар болгаш барымдаалар-биле көргүскен. Ындыг дипломатияны чүгле Совет Эвилели эвес, социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа чурттары бүрүү шаап турар болгаш хамааржыппас чоруктуң болгаш демократтыг хөгжүлдениң оруунче кирген бүгү чурттар база улустар, делегейниң бүрүнгаар депшилгелиг бүгү хөй ниитизи-даа хүлээп көрбейн турар. Ядролуг чепсегленишкинниң кызыгаарлаарының болгаш кызырарының дугайында херек кырында дугуржулгаларны чедип алыры-биле ССРЭ кандыг-даа боттуг аргаларны ажыглаарынга белен. Ол үеде деңболгаш бир дөмей айыыл чок чоруктуң принцибин шыңгыы сагыыр ужурлуг. Ол быжыг болгаш ёзулуг тодаргай туруш чепсегленишкинниң дүжүрериниң айтырыын болур-чогуур-биле шиитпирлээринге улустар аразының айыыл чок чоруун быжыглаарынга таарымчалыг байдалдарны берип турар.

Бөгүн эң кол чүүл болза, дайын оруунга моондакты тургузары болур, ынчангаш тайбың күзээр чурттарның болгаш улустарының бүгү күжү чогум-на ол эчис сорулганы чедип алырынче утланган деп, моол «Үнэн» солун бижээн. Ооң дугайында күзел-бодалдар Ю. В. Андроповтуң харыыларында чаа күш-биле база катап чаңгыланган. ССРЭ моон-даа соңгаар делегей айтырыгларынга тайбыңче, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынче, боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырынче ленинчи утланыышкынны чайгылыш чокка барымдаалаар апаарын совет удуртукчу база катап онзалап айыткан.

Делегейде болгаш Европада-даа айыылдыг дүшкүүрелдиң кол чылдагааннары ам-даа узуткаттынмаанын, совет-америк чугаалажыышкыннар деңчорук-биле кылдынар болгаш тодаргай дугуржулгаларны чедип алырынче утланган турар ужурлууну Ю. В. Андропов айыткан деп, румын «Скынтейя» бижээн. Совет Эвилелиниң Европага ядролуг чепсегленишкинниң айтырыын чүгле боттуг, кайы-даа талага таарымчалыг үндезини-биле шиитпирлээринге белениң совет удуртукчу демдеглээн. АКШ болгаш НАТО амдызында орайтавайн турда, «Першинг-2»-лерни болгаш чалгынныг ракеталарны сайгара тургузарынга чедир турган байдалче катап эглиринге белени илередир ужурлуг.

Делегей байдалының амгы үеде баксырааны дээш бүгү харысалганың Р. Рейганның администрациязынга бүрүнү-биле онаажып турары-биле чөпшээрешпейн барып болбазын шериг айтырыгларының талазы-биле информация төвүнүң директору халагда контр-адмирал **Дж. Ларок** (АКШ) чугаалаан. Ажыл-херектер сөглээн сөстен күштүг болуру билдингир. Ынчаарга амгы америк администрацияның ажыл-херээ Вашингтон чепсегленишкинге ёзулуг контрольду чедип алырынга күзелин илеретпейн турарының дугайында чугаалап турар-дыр. Женевага чепсегленишкинни кызыгаарлаарының дугайында чугаалажыышкыннар боол турда-ла, Ак бажың массалыг узуткаашкынның чепсээн, ылаңгыя — «МХ», «Першинг-2» ракеталарны, чалгынныг ракеталарны тургузарының чаа-чаа программаларын конгрессти дамчыштыр хүлээп алдынарын оралдажып келген. Дараалының он чылдарының иштинде Пентагон 17 муң хире чаа ядролуг чепсекти кылып үндүрер сорулгалыг боол турар, ынчангаш ону ап көөрге, администрацияның бодунуң дүшкүүрлүг байдалды кошкадыр болгаш ССРЭ-биле чогумчалыг харылзааларны тургузарынче чүткүлүнүң дугайында бадыткаашкыннарының шыныынга бүзүрээри берге-дир.

Европага америк ракеталарны тургузуп эгелээн үеден бээр делегейге мурнукузундан «артык айыыл чок апарган» дээрзиниң дугайында АКШ-тан болгаш НАТО-дан үнүп турар бадыткаашкыннарны совет удуртукчу шиитпирлиг-биле, дорт бүрүү шапканын англи «Морнинг стар» бижээн. Айыыл чок чорук кошкаар хайдан чок, харын-даа ядролуг кыжаныышкын улам улгаткан болгаш Вашингтонуң дайынзырак политиказынга улустарның улам-на улуг сагыш салып турар апаргаы дүрүм ёзугаар чорук-тур. Чугаалажыышкыннарның ажыктыын болгаш чугулазын ССРЭ-ге бадыткап, бүзүредири эргежок чугула эвес. Ынчалза-даа чугаалажыышкыннары Р. Рейганның саналдап турары ышкаш, күш дөгээриниң туружу-биле эвес, а деңбайдалдыг кылыр ужурлуг. Улустарның АКШ-тың чазаандан шынныг болгаш боттуг болур чоруктуг кылырын манаар эргелиин ол солун айыткан.

Москва Вашингтон-биле чугаалажыышкыннар дээш туружуп турар, ынчалза-даа ол ёзу барымдаалаан чугаалажыышкыннарга удур. Ол — чугула айтырыгларны, оларның-биле кады Европага ядролуг чепсегленишкинниң айтырыгларын шынын-биле үзе шиитпирлээри дээш туружуп турар деп, француз «Монд» бижээн. АКШ болгаш НАТО «Першинг-2»-лерни болгаш чалгынныг ракеталарны тургузуп эгелээринге чедир турган байдалче катап киреринге белени илередир ужурлуг.

Европага америк ракеталарының көстүп келгени-биле чүгле шериг эвес, харын база политика талазы-биле дүшкүүрлүг чоруктуң улам күштелгенин Ю. В. Андроповтуң айытканын «Тагесшпигель» деп барыын-герман солун демдеглээн.

(СЭТА).

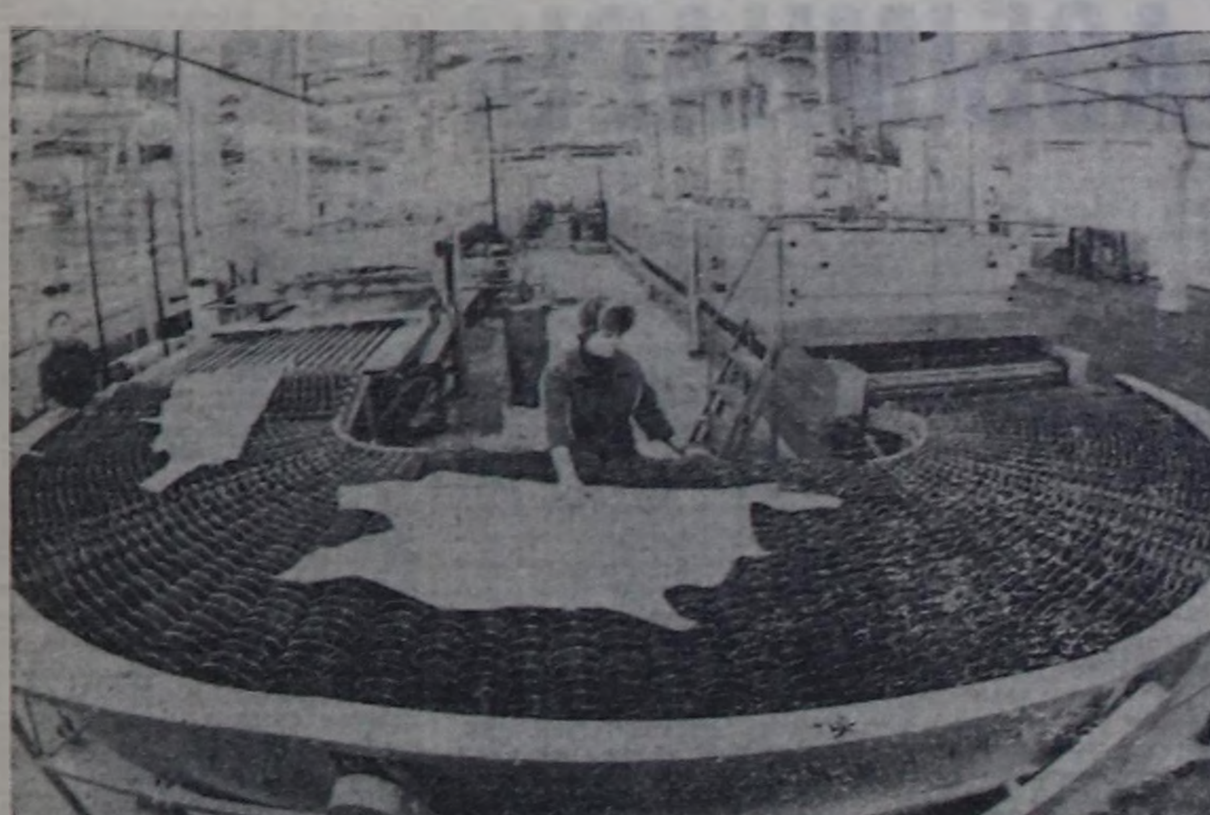

Эстон ССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң беш чыл планын ёзугаар Нарваның хром хөм кылыр эң улуг заводун тудуп тургускан. Ол чаа бүдүрүлге черинде алгы-кештиг болбаазырадырын бүрүнү-биле механизмнерниң күжү-биле кылып турар. Завод төлевилээн күчүзүнге четкенде амгы үеде республикада кылып үндүрүп турар хөм аймаандан ийи катап хөй продукцияны бээр аргалыг болур. Ол заводту ажыглалга киирип, ажылдадып эгелээни-биле чоннга чараш аян-шинчилиг, эптиг идиктерни даараар арга улгадыр. Эстонияда идик даараарының эң улуг «Коммунар» деп бүдүрүлге каттыжыышкынын Нарваның хөм ажылдап кылыр заводундан алыр хөмү-биле бо чылдан эгелеп идик даараарын планда көрген.

ЧУРУКТА: чаа заводтуң хөм кылыр цегинде.

П. КУЗНЕЦОВТУҢ фотозу.

ПЕДСОВЕТ

(Төнчүзү. Эгези № 24 «Шында»).

(Тоожудан үзүндү)

Аныяк башкылар шимээрген үнген.

— Эш Алдын-Херел Самбуу кемниг-даа бол, кем чок-даа бол, кижиже хол дээриниң мурнунда бодуңнуң ат-алдарыныы, хүлээлгениңи бодаан сен бе?— деп. Левченко байысаалга шинчилиг айтырган.

— Хүлээлгени-даа, ат-алдарны-даа кайын уттуптар. Чаш ажы-төлдү, кошкак шылдалдыг кижилерни камгалаары мээң хүлээлгем, эр болуп төрүттүнген болганымда бергелерге удур туржур апаар мен.

Олурганнар ону деткип шимээргээннер. Саналдар эгелээн. Хамыкты мурнай эптиг үелерде эш-өөрүн ойнай-сылдай кыжырып сөглеп чоруур, хар-назыны улгады берген, хертеш чоргаар Самбың Салбасович Салчак тура халаан. Серемчилел чок деп чемелээш, шыңгыы хемчег алыр дээн. Ол сөзүн төндүрерде мынча дээн: — Улуг башкы Оюн Оюновичиден айтырыг бар апарды. Силер Алдын-Хереддиң, оглуңарның орнунга, демги ол ужуралдарга таварышкан болзуңарза чүнү кылыр силер? Ха-ха, хи-хи.

Оюн Оюнович туруп келген.

— Мен база Алдын-Херел ышкаш кылыр апаар мен. Оон өске арга чок болган-дыр. Бо дээрге чаңгыс таварылга эвес-тир, мында каттырынчыг чүве чок. Чамдык аныяк кижилерниң билиг-медерелиниң чавызы-дыр. Аңаа кым буруулуг-ул? Самбың Салбасович силер база буруулуг силер. Өөреникчилерни бичиизинден эгелээш, амыдыралдың хөй янзы болуушкуннарын медереп билиринге өөредирин кошкак, эреңгей, кыры-биле көргенивисте болуп турар...

Дараазында санал берген башкылар кижизидилге ажылының хевирлеринге маргылдааларны үндүргүлээн.

Интернатка хөй чылдарда кижизидикчи башкы болуп ажылдап келген чолдак чоон Анна Васильевна кежээ дургу дыңнап, удумзурап олурган, хенертен холун көдүрген. Ооң хуралдарга чүве чугаалап турганын кым-даа көрбээн.

Ол хоочун башкы санал чугаазын хомудал-биле эгелээн: «Алдын-Херел Самбуу, Эльвира Людвиговна Майзингер баштаан аныяк башкылар келгенден бээр улуг-биче класстарда өөреникчилерниң тус-тус эртемнерге сонуургалы улгаткан болгаш ниити билииниң шыңгары бедээни харын шын. Ындыг-даа болза оларның аажы-чаңы, ырлаар аяны, танцылаар хевири безин өскерилген. Улуг класстарда ынакшыл дугайында ажык чугаалар база чоруп турар, ол чугааларга, номчулгаларга демги аныяк башкылар киржип, харын-даа баштап турар»— деп хомудалын дыңнаткан. «Ылаңгыя тыва уругларның шагдан тура эң-не ыядынчыг чүве кылдыр көрүп, чажыт кылдыр санап келгени ынакшыл дугайында ам кээп ажык-биле сонуургап турар апарганы чүгле Алдын-Херел Самбуунуң салдарлыг суртаалы-дыр» — дээш, хамык буруну ооң кырынче чууй каапкан. «Ооң өөреникчилер ортузунга ат-алдары дыка улгадып турар. Ол бодунуң хынаттынмаан чаа методтарын чорудар дээш үргүлчү өөреникчилер аразында турар. Ынчангаш Алдын-Херел Самбууну башкы ажылындан өске ажылче шилчидер» —деп санал үндүрген.

Нанзалмаа Даржаевна болгаш Самбың Салбасович суглар ол саналга каттыжып, ажыы-биле деткип, амырап олурганнар.

Бала бир башкы туруп келгеш, Алдын-Херел Самбуу болгаш Эльвира Майзингер дээш оларның чамдык талалакчылары тос-он класстың өөреникчилеринге дээди өөредилге черлеринче далажып чүткээниниң херээ чок, чүгле тускай ортумак эртем кижиниң амыдырап-чурттаарынга четчир деп суртаалдап турарлар. Боттары дээди эртемни чедип алгаш, өске аныяктарны харын дээди өөредилге черлеринче сонуургадып углаарының орнунга техниктиг ортумак эртемниг ажылчыннар болурунче сургаары хөлүн эрттир айтырыг-дыр. бистиң малчыннар ол сайзыралга ам-даа четпээн болгаш ол ындыг бодалдыг башкылар чазып турар деп, ол санаан.

Чүвениң байдалы Алдын-Херел Самбууну башкы ажылындан чайладыр дээн бодалдар улажып бар чораан.

Павел Васильевич Левченко портфелин үжеп, арыг саазын уштуп салгаш, Алдын-Херел Самбуунуң ажылынга кылган алдагдалын башкылар шын сайгарган деп демдеглел кылган. Ам чүгле дужаал бижип үндүрери арткан. Бодунуң саналының талалакчылары деңнии чайып бар чоруурунга ол амырап турары ооң шырайындан илдең апарган.

Эң сөөлүнде райком секретары Александр Баирович Шагдыр-Чамбалга сөс берген. Ол районда, совхозтарда бүдүрүлге, албан черлеринде күрүне планнарының күүселдези дээш чон канчаар ажылдап турарын, мал кыштаглаашкынында бергедээшкиннерни чугаалаан. Кандыг-даа ажылдың чединмишкиннери-даа, четпестери-даа улуг, биче удуртукчуларның кижилер-биле ажылында дээрзин ол демдеглээн.

Ооң-биле чергелештир школа коллективиниң төрелдер-биле харылзаазының кошкааның чамдык чылдагааннары өөреникчилерниң ада-иелериниң амыдырал-чуртталгазын башкылар эки билбейн турарында. Ада-иелерниң хөй кезииниң амыдыралы экижээн, медерели бедээн аныяк кижилер апарганын ол каш чылдар мурнунда турган байдал-биле деңнээн. Ындыг турбуже чон аразында арагачылар, чалгаалар, чүгле боду байып алырын бодааш күрүне ажылындан былдаар кижилер барын чугаалаан. Чамдык ада-иелерниң амыдыралы экижээни-биле боттарын эвес, школа дооскан-даа, школа доостаан-даа ажы-төлүн улуг өртектиг идик-хеп, эт-херекселдер-биле дерирн, ооң ужурунда ол шимеп каан ажы-төлү өскелерден ылгалыр, күш-ажылга ынак эвес, хөй-ниитиниң доктааткан чурумун үрээр чүүлдер барын чижектер-биле көргүскен.

— Уругларны ынакшылды билиринге шын кижизидери, овуузуннуг меге ыядыышкыннардан чайладыры кижи төрелгетенниң ынакшыл дугайында культуразынга өөредири өйү келген айтырыг-дыр — дээш, Алдын-Херел Оюнович Самбуу. Эльвира Людвиговна Майзингер болгаш өске-даа башкыларның ажылын райком секретары деткээн.

«Эрги чүве биле чаа чүвениң аразында чөрүлдээлер доктаамал туруп келген болгаш ыяап-ла туруп кээр болуушкун болур, ону чамдык эштер боттарының ажылынга, эрге-дужаалынга бодамчалыг көөр ужурлуг.

Школа доозар өөреникчилерни сандайдан турбайн чорда-ла институттар болгаш университеттерже чыгавайн, оларның амыдыралга ээлээр ужурлуг туружун шенеп, күш-ажылды холдары-биле кылып тударынга дуза херек. Ооң соонда өөредилгезин уламчылаарынга партия дузалаар апаар.

— Чаш ажы-төлдү, херээженнерни болгаш кырганнарны, күжү кошкактарны камгалаары ол дээрге бистиң хамааты хүлээлгевис-тир. Херек апаар болза, эрге-чагырганың шугуму-биле, өске-даа аргалар-биле камгалаар апаар» — дээш, Шагдыр-Чамбал шагынче көргеш олуруп алган. Левченко калчан бажының дерин чоткулаан. Нанзалмаа Даржаевна ашаанче кылыктанып көрүнген, оларның талалакчыларының ыыды чиде берген.

Аныяк башкылар өөрүшкүлүг шимээргээннер. Хапдаа Кыргысовна карааның чажын аржыыл-биле чоткан.

А. АРАПЧОР.

УРУГЛАР АНСАМБЛИ

Кызылда тыва эки турачы. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи капитан Кечил-оол кудумчузунда караа четпестерниң ниитилелиниң клуву бар. Ында янзы-бүрү хөгжүм херекселдериниң ойнааны болгаш ыры-шоор эрткен-дүшкен кижилерни бо-ла хаара туда бээр. Ол дээрге профоблчөвүлелдиң уругларның «Радость» ансамбльдиң кичээлдеп турары-дыр. Ук ансамбль 1976 чылда тургустунган. 1982 чылдан эгелеп ансамбльди удуртур тускай шалыңныг специалист башкылары тургускан. Тодаргайлаарга ниити ырның удуртукчузунга Тамара Чамзоевна Давааны, танцы башкызынга Галина Салчаковна Ензакты хүлээп алган. Ооң-биле чергелештир ол-ла чылдан эгелеп ансамбльге хөй кезиинде чаа уругларны хүлээп алган. 1983 чылда уруглар ортузунга чамдык ажылдарны чорутканының түңнелинде ниити ырда 80, а танцыда 90 кижи чедир өскен.

Кызылдың дөрткү микрорайонунга «Радость» ансамбльдиң концертин көөрүнче чалаан чарлалдар костүп келген. Дыштаныглга хүннеринде клубтуң залының олуттарын улуг-биче чон долдур ээлептер. Ансамбльдиң концертиниң баштайгы номерлеринден эгелээш төнчүзүнге чедир көрүкчүлер сеткил ханып таалап көөр. Концерттиң программазы байлак, интернационалчы ужур-уткалыг.

Танцының эрги болгаш чаа бөлүү чаңгыс-даа хүн үспейн, кичээлдерге доктаамал үе-шагында кээп турарлар.

Бо хүннерде ансамбль орус. тыва композиторларның ырларын өөренишкен, часкы дыштаныглгада Новосибирскиге Сибирь зоназының уругларының ыры болгаш танцы ансамбльдериниң фестивалынга киржири-биле Тыва дугайында сюитаны белеткеп турарлар. Ансамбльге профоблчөвүлел хөй акша түңге тускай хеп-сынны чагыдып, даарадып турар. Чүгле бо өөредилге чылының ноябрь, декабрь, январь айларында ансамбль кодээ ажыл-агый техникумунга, Кызылдың аъш-чем садыгынга, хөгжүм-шии театрынга концерттерни көргүскен. Ансамбльдиң гастроль оруктары, ылангыя чайгы үеде улам узаар.

А. МОНГУШ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ЯНВАРЬ

31. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.30 — «Хозяйка детского дома». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги серияларны. 12.45 — Телемедээлер. 12.50 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.30 — Концерт залында — школачылар. 16.25 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 16.50 — ССРЭ-ниң улустарының ырлары болгаш танцылары. 17.20 — Документалдыг телефильм. 17.40 — Чурук бүрүзүнде хүн. 17.55 — «Шүлүк чогаалы». Николай Старшинов. 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Соңгулдаларга уткуштур. 19.10 — Концерт. 19.40— «Богач. бедняк...» деп дөрт сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 21.00 — «Үе». 21.35 — Документалдыг телефильм. (Валерий Чкаловтуң амыдыралындан 10 чыл). 22.45 — 23.00 — Бөгүн делегейде.

ИИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 — Төөгү. 5 класс. Бурунгу Грецияның театры. 9.05 — Француз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 9.35— Төөгү. 5 класс. Бурунгу Грецияның театры. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Шии чогаалчызы В. Розов-биле ужуражылга. 1-ги дамчыдылга. 10.35 — «АБВГДейка». 11.30—Шыдыраа школазы. 12.00 — В. В. Маяковский — «Американы ажытканым». 12.30 —География. 5 класс. 13.00 — Музыка. 7 класс. 13.30 — Француз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 14.00 — Төөгүнүң арыннары. 14.40 — «...Мен ол күштүң кезээ мен». (Партияга Ленинчи кыйгырыгның 60 чылынга). 15.25— Телемедээлер. 15.30 — 18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Чоннуң уран чүүлү». Эрзин районда боттывынгыр уран чүүлдүң хөгжүлдези. 18.35 — Телемедээлер. 18.45 — «Азия төвү».

МОСКВАДАН

19.15— «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 19.30—«Хеп болгаш фантазия». 20.00 — Мячилиг хоккейге Европа чемпионнарының кубогу. Түңнел оюн. «Енисей» (Красноярск) — «Болтик» (Швеция). 2-ги кезээ. 20.45 — Ф. Лист — «Скрипкага болгаш фортепианого улуг концерт дуэди». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Актриса». Уран-чечен фильм. 22.50 — 23.35 — Баскетболга ССРЭ-ниң бирги чери дээш маргылдаа. Херээженнер. ТТТ —ЦСКА.

ФЕВРАЛЬ

1. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Концерт залында — школачылар. 9.45 — «Богач, бедняк...» деп дөрт сериялыг телефильмниң 1-ги сериязы. 11.00 — «Аян-чорукчулар клуву». 12.00— Телемедээлер. 12.05 —14.15 —Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.20 — Концерт 14.45 — «Билиг — күш». 16.35 — Бүгү-эвилел болгаш делегей конкурстарының лауреады А. Цыганков домрага ойнаар. 17.00 — Документалдыг телефильм. 17.30 — «Уттундурбас». Совет Эвилелиниң Маадыры А. Матросовтуң эрес-маадырлыг чорууну дугайында телеочерк. 17.45 — «...Он алды хар чедир болгаш оон өрү назылыг». 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00 — Г. Свиридов. Оркестрге бичии триптих. 19.10 — Аңгы делегей болгаш ажылчын шимчээшкини. 19.45 — «Богач, бедняк...» деп телефильмниң 2-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Бокска делегей маргылдаазы. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 23.35 — Эрткен неделяда спорт.

ИИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 — География. 7 класс. 9.05 — Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 9.35 — География. 7 класс. 10.05 —ПТУ сургуулдарынга. Физика. 10.35 — Төөгү. 9 класс. В. И. Ленин. «Апрель тезистери». 11.05 — Тележурнал. 11.35 — Төөгү. 9 класс. В. И. Ленин «Апрель тезистери». 12.05 —А. Гайдар. «Школа». 6 класс. 12.35 — Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 13.05 — Ботаника. Ине бүрүлүг ыяштар. 13.25 — Хооблуну билир сен бе? 14.10 — XVIII чүс чылдың орус уран чүүлү. 14.45 —Ф. М. Достоевскийниң «Херек үүлгедиишкини болгаш кеземче» деп романындан арыннар. 15.25— Телемедээлер. 15.30 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15—«Шыяанам». Уругларга «Каңгывай-Мерген» деп тоол. Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи С. Баир ыдар. 18.25— Мультфильм. 18.30 — Делегей байдалының допчулалы. 18.40 — Телефильм. 19.05 —«Азия төвү». 19.35 —Адан. «Жизель» деп балеттен па-де-де. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар». 20.15— Бистиң садывыс. 20.40 —Документалдыг телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Несерьезный человек» деп уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 22.50 — 23.35 — Фильм-концерт.

2. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55— Делегей конкурузунуң лауреады Л. Курдюмова ырлаар. 9.20 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер. 10.00 — «Богач, бедняк...» деп телефильмниң 2-ги сериязы. 11.15 — Фильм-концерт. 12.15— Телемедээлер. 12.20 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Социалистиг чурттарның документалдыг фильмнери. 15.15 — Элээдилерниң чогаадылгазы. 15.40 —«Шри Ланка — кайгамчык чараш ортулук». Киноочерк. 16.05 — Мультфильм. 16.15 — «Күрүнениң херектери — чоннуң херектери». 16.45— Д. Шостакович. № 3 хылдыг хөгжүм квартеди. 17.25 — Шыдыраа школазы. «Ак терге». 17.55 — «Компрессор» заводтуң токары Күш-ажылчы Алдар орденниң долу эдилекчизи В. А. Лунев-биле школачыларның ужуражыышкыны. 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Миллионнарның ленинчи университеди. 19.35 — Богач, бедняк...» деп телефильмниң 3-кү сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Невада шивээ». 22.45 — 23.00 — Бөгүн делегейде.

ИИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35 —Ниити биология. 10 класс. 9.05 — Испан дыл. 9.35 —Ниити биология. 10 класс. 10.05 —К. Кулиевтиң шүлүк чогаалы. 10.35 — Зоология. 7 класс. 11.00 — Аваның школазы. 11.30 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.45 — Зоология. 7 класс. 12.10 — Бойдус эртеми. 3 класс. Соңгу чүктүң бойдузу. 12.30 — Л. Н. Толстой. «Бал сөөлүнде». 13.00— Испан дыл. 13.30 — Я. Гашек. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арыннары. 14.05— «Пропавшая экспедиция». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 15.10 — Телемедээлер. 15.15 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Азия төвү». 18.50 — Телефильм. 19.05— Телемедээлер. 19.15 — Чарлалдар. 19.20 — «Чечектелде, төрээн Тывам». Агитбригадаларның Совет Тываның 40 чылынга тураскааткан телекөрүлдезиниң түңнелдериниң дугайында дамчыдылга.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Фильм-концерт. 20.35 — Эки барааннарны хөйнү бүдүрер. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Не уступай лыжню» деп уран-чечен телефильм. (ГДР). 22.50 — 23.30 — Концерт.

3. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — В. А. Лунев-биле школачыларның ужуражыышкыны. 9.30 — П. И. Чайковский. Хылдыг хөгжүм оркестринге серенада. 10.05 — «Богач. бедняк...» деп уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 11.30— Концерт. 12.00 — Телемедээлер. 12.05 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.10 — А. Яшин. Чогаалдарының арыннарындан. 16.00 — Концерт. 16.35 — Орус чугаа. 17.05— Москва чоогунуң кодээ суурунуң бөгүнгү болгаш даартагы хүннери. 17.35 — «Аргавыш комплексиниң айтырыглары». ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, ССРЭ-ниң ЭА-ның корреспондент-кежигүнү А. С. Исаев-биле беседа. 17.50 —«Тоолга аалдаашкын». «Маугли». 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00 — Соңгулдаларга уткуштур. 19.15 — Эртем болгаш амыдырал. 19.45 — «Богач, бедняк...» деп дөрт сериялыг уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 21.00— «Үе». 21.35 — Документалдыг телефильм. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 —00.05 — Даштыкы эстраданың аялгалары болгаш ритмнери.

ИИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00— Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35 — М. Ю. Лермонтов. «Бородино». 4 класс. 9.00 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.10 — Англи дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 9.40 — М. Ю. Лермонтов. «Бородино». 4 класс. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Ниити биология. 10.35 — Төөгү. 7 класс. Степан Разинге баштаттырган тараачыннар дайыны. 11.05 — Сээң ленинчи библиотекаң. «Америк ажылчыннарга чагаа». 11.40 — Төөгү. 7 класс. Степан Разинге баштаттырган тараачыннар дайыны. 12.10— Ж. Верн. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арыннары. 12.55 —Англи дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 13.25 —Шии чогаалы болгаш театр. Г. Ибсен. 14.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.35 — «Иозеф Гайдн». 15.20 — Телемедээлер. 15.25—18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Челээш». 18.45 — Фильм-концерт. 19.05 — «Азия төвү». 19.35 — Киножурнал. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —Пианист В. Овчинников ойнаар. 20.25 — Телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.55 — «Шофер на один рейс». деп уран-чечен телефильмниң 1-ги болгаш 2-ги сериялары.

4. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00— «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 —Д. Кабелевский. Виолончелиге болгаш фортепианога соната. 9.25 — «Спортлотонуң» 5-ки тиражы. 9.35 — «Богач, бедняк...» деп дөрт сериялыг уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 10.45 — Документалдыг телефильм. 11.45 — «Чурукчулар дугайында чугаалар». 12.10 — «Шупту кады — найыралдыг өг-бүле». 12.40 — Документалдыг телефильм. 13.10 — Тележурнал. 13.40 — Бөгүн делегейде. 13.55 — 14.10 — Чапсар. 14.10 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 14.55— Уругларга фильм. 16.00 — «Дем каттыштырылгазы». 16.30 — Концерт. 16.55 — Мультфильмнер. 17.25 — Политиктиг тайылбырлакчы Л. А. Вознесенскийниң беседазы. 17.55 — Бүгү-эвилелдиң «Эш ыры» деп телеконкурузу. 18.35 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 19.35 — «Валерий Чкалов». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Кинопанорама». 23.20 — 23.30 — Телемедээлер.

ИИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Кадык болур дизиңзе. 8.30 — «Эртенги почта». 9.00 — Документалдыг телефильмнер. 9.35 — Латвияның телевидение студиязының программазы. 10.35 — «Советская Россия» солуннуң шаңналы дээш мячилиг хоккейге делегей маргылдаазы. ССРЭ-ниң шилиндек командазы биле Норвегияның шилиндек командазы ойнаар. 2-ги оюн. 11.20 — М. Мунтян ырлаар. 11.45 — Фильм-шии. 13.30 — Фильм-концерт. 14.35 — Документалдыг телефильм. 15.35 — «Музыкальный киоск». 16.05— «Кижи — черге ээ». 17.05 — Телетайылбыр. 18.15— «Кадыкшыл». 19.00 — Концерт. 19.45 —Делегей байдалының допчулалы. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —Кубада болуп турар делегейниң музыка фестивалы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Концерт. 22.40 — 23.45 — Телефильм.

5. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Уругларга эртенги гимнастика. 8.50 —Документалдыг телефильмнер. 9.10 —Делегей улустарының чогаадылгазы. 9.40 — «Будильник». 10.10 —«Совет Эвилелинге барган боор тур мен!» 11.10 — «Кадыкшыл». 11.55 — «Эртенги почта». 12.25 — «Музыкальный киоск». 13.55 —14.10 —Чапсар. 14.10 — К. Симонов. «Бистиң хоорайывыстың оглу». Фильм-шии. 15.40 —С. Рахманинов. Рапсодия. 16.05 —Ленинградтың болгаш Ленинград областың партия база совет органнарының ажылчы чоннарының чагаалары болгаш саналдары-биле ажылының дуржулгазының дугайында дамчыдылга. 18.05 —«Делегей панорамазы». 18.50— Мультфильмнер. 19.15 —Ыры кежээзи. 21.00 —«Үе». 21.35 — Делегей болгаш аныяктар. 22.10 — Фильм-концерт. 23.00 — 23.10 —Телемедээлер.

ИИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Концерт. 9.00 —Орус чугаа. 9.30 — Документалдыг фильм. 9.55 —Ф. Мендельсон. «Вальпургиева ночь». 10.55 —«Билдингир-даа болза, элдептиг». 11.50 —«Тоолга аалдаашкын» «Маугли». 12.30 — «Телекөрүкчүлерге 9-ку студияның харыылары». 13.30 —Документалдыг телефильмнер. 14.05 —«Опереттаның болчаа...» 14.30 —«Спутник кинозрителя». 15.15 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 15.45 —«Адъютант его превосходительства». Беш сериялыг уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 17.00 —Театрлар чарлалдарының чаңында. 18.00 —Фильм-концерт. 18.50 —Күрүнениң орус музейи. 1-ги фильм. 19.15 — Хоглуг старттар. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15 — Документалдыг фильм. 20.25 —Класситиг хурешке ССРЭ-ниң бирги чери дээш маргылдаа. 21.00 —«Үе». 21.35—«Баллада о Белогривой». Уран-чечен телефильм. 22.40 — 23.30 —Чоннуң чогаадылгазы.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Тываның күрүне филармониязы

ФЕВРАЛЬ 3-ТЕ КИЕВТИҢ КАМЕРЛИГ ОРКЕСТРИНИҢ КОНЦЕРТИ хөгжүм-шии театрынга болур. Уран чүүл удуртукчузу болгаш дирижёру— Антон Шароев.

Программада Бахтың, Гендельдиң, Вивальдиниң, Марчеллонуң, Моцарттың, Гайдның, Бортнянскийниң, Шостаковичиниң, Штогаренконуң, Станковичиниң музыка чогаалдары.

Тываның күрүне филармониязынга ажылдаары-биле 1-ги болгаш 2-ги класстың чолаачыларын, кладовщикти, вахтёрларны (аргалыг-ла болза эр кижилер) чалап турар.

Филармонияның турар чери: Кызыл хоорайның Щетинкин-Кравченко кудумчузунда № 58 бажың. Кадрлар килдизи. Телефон № 2-46-02.

ТЫВАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА
ЯНВАРЬ 31-ДЕ

Воронеж филармониязының «С УЛЫБКОЙ И ПЕСНЕЙ» деп эстрада коллективиниң концерти болур.

Киржикчилери: РСФСР-ниң алдарлыг артизи Любовь **АВДЕЕВА**. РСФСР-ниң алдарлыг артизи Владимир **ЩЕЛКАЛИН**. Татьяна **ТИШКОВА**. Владимир **ЛЫСИКОВ** (эстрада танцылары). Инна **ХОХЛОВА** (баштактаныышкын. конферанс).

Уран чүүл удуртукчузу — РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. ЩЕЛКАЛИН.

Эгелээри — 18.30 болгаш 20.30 шактарда.

Кызылдың тууйбу заводунга ажылдаары-биле даш үүрмектээр черниң мастерин, кол энергетикти, тууйбу хептекчилерин. өрттедир болгаш уштур ажылчыннарны чалап турар. Тууйбу өрттедиң азы уштурунга 12.5 чыл ажылдаан кижилер 5 чыл мурнай пенсияже үнер. Дуңеки ээлчегде ажылдаар ажылчыннарны шуптузун халас чем-биле хандырар. Чыл төнчүзүнүң түңнелдерин ёзугаар акша шаңналын тыпсыр.

Заводтуң турар чери: Кызыл хоорайның Кирпичная кудумчузу. № 1. Кадрлар килдизи, телефон № 2-11-31.

Тыва АССР-ниң Сельхозтехкүркомнуң өөредилге-курс комбинады дараазында мергежилдерге өөренирин күзээн кижилерни чалап турар: «машина-биле инек саар оператор» —өөредилге февраль 4-те эгелээр: «токарь» болгаш «кодээге электрижидилгениң монтёру» — өөредилге февраль 10-да эгелээр: «Т-150К» тракторга ажылдаар тракторист»— өөредилге февраль 6-да эгелээр.

Өөренири-биле 18 хардан улуг назылыг кижилерни хүлээп алыр. Өөренип кирерде херек документилер: учёттан ушта бижээнин айыткан паспорт, шериг биледи, өөренири-биле чорутказ черниң бижии, 3х4 см хемчээлдиг 3 фото-чурук.

Комбинаттың турар чери: Кызыл хоорай, Магистральная кудумчузунда № 1 «в» бажың.

агаар

Республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге бысканнаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Дүне 35—40 градус, хүндүс 30—35 градус соор.

Кызылга чагбас, хат кошкак. Дүне 35—37 градус, хүндүс 30—32 градус соок болур.

КИНО

ЯНВАРЬ 31-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Без особого риска» 18.40, 21.00. «Разиня» 10.00, 12.00, 14.30, 16.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Всадник на золотом коне» 9.40. «Избранник Великого Духа» 11.10, 12.50, 14.30. «Анна Павлова» 16.10. «Люби, люби, но не теряй головы» 19.10, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Срок давности» 15.00, 17.00, 20.00 шактарда.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54. харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларының 2-27-41 бухгалтериязының 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2045

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—00817